

ΤΡΥΦΩΝΟΣ Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ
συγγραφέως τῆς ἱστορίας "Ὁθωνος καὶ Καποδιστρίου."

ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἀπὸ τῆς μεσοβασιλείας μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν.

XVII
Εναγ

«Δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν οὐκ ἐκ τῶν
παραλειπομένων δοκιμάζειν τοὺς γρά-
φοντας, ἀλλ' ἐκ τῶν λεγομένων· καὶ
μὲν ἐν ταύταις λαμβάνη τὸ ψεῦδος,
εἰδέναι ὅτι κακεῖνα παραλείπεται δι'
ἄγνοιαν· ἂν δὲ πᾶν τὸ λεγόμενον ἀλη-
θές ᾗ συγχωρεῖν, διότι κακεῖνα πα-
ρασιωπᾶται κατὰ κρίσιν, οὐκ ἄγνοιαν.»

[Πολύβιος ἐν βιβλίῳ στ'.]

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α ΦΕΞΗ
1898

Ἐκ τοῦ Γραφείου ΣΤΑΥΤΛΑΝ... καὶ ΑΔΕΛΦΩΝ ΚΑΛΕΡΓΗ
ΑΘΗΝΑΙ, 18- Γενναῖος - Ἰούλιος Ἰδρυθ., 2.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐκδόντες τὴν ἱστορίαν τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Καποδιστρίου (1828—1831) καὶ τὴν τοῦ πρώτου Βασιλέως ἡμῶν Ὀθωνος (1832—1862), ἣτις ἐν παρόδῳ εἰρήσθω ἐνταῦθα, ἐξηντλήθη μέχρις ἐνὸς ἀντιτύπου, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ συνεχίσωμεν τὸ ἔργον, οὗτις ἀπὸ ἐξατίας προκατηρξάμεθα, τῆς ἐκλαϊκεύσεως τοῦτέστι τῆς Ἑθνικῆς Ἱστορίας, διὰ μονογραφικῶν ἐκδόσεων, ὡς αἱ δύο ἀνωτέρω, προβαίνομεν θαρραλέως ἐπὶ τὴν ἐκδοσιν τῆς ἱστορίας τῆς βασιλείας Γεωργίου Α', βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἥτοι τῆς ἱστορίας τῶν μετὰ τὸν Ὀθωνα χρόνων (1862—1898) δηλαδή τῶν ἐπὶ τῆς μεσοβασιλείας καὶ τῆς βασιλείας τοῦ νῦν βασιλεύοντος Γεωργίου τοῦ Α' γενομένων, πεποιθότες ὅτι πράττομεν ἔργον κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὸν καὶ λαοφιλέα. Ἐχομεν δὲ δι' ἐλπίδος, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὅστις τόσον γενναίως ὑπεστήριξεν ἡμᾶς ἐπὶ τῇ ἐκδόσει τῶν προγενεστέρων ἔργων, ὅτι καὶ αὖθις θέλει δείξει τὴν αὐτὴν προθυμίαν καὶ διὰ τὸ νέον τοῦτο βιβλίον, τὸ ὅποιον, τρόπον τινά, εἶναι ἄμεσος συνέχεια τῶν δύο προεκδοθέντων καὶ συμπλήρωσις αὐτῶν τε καὶ τῆς καθόλου ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Οὐδεμίᾳ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐν τῇ εἰλικρινεῖ αὐτοῦ ἱστορικῇ ἐργασίᾳ ὁ γράφων δύο κυρίως πρέπει νὰ ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν: τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν προσώπων, ἅπερ τοιῶς δε ἡ τοιῶς δε δρῶσιν ἐν τῇ ἐποχῇ, ἣν ἐξιστορεῖ καὶ τὴν ὅσον ἔνεστιν ἀκριβέστεράν ἐξεικόνισιν τῶν συμβάντων κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα, ἐν ᾧ ἡ Ἱστορία αὐτοῦ ἐγ-

κλείεται, οὕτως ὥστε ἀναγινώσκων τις τὴν ἱστορίαν νὰ μὴ πλανᾶται πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πολεμικὸν κόμμα. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐργασία ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἣν νῦν γράφομεν, εἶναι δυσεπίτευκτος, ἂν οὐχὶ ἀδύνατος, διὰ τοὺς δε τοὺς λόγους: πρῶτον μὲν ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἀκατέργαστος, δεύτερον δὲ, διότι τὰ τῆς διπλωματίας λαβυρινθώδη δώματα εἶναι δυσπρόσιτα τῷ συγχρονιστικῇ ἱστορίᾳ γράφοντι. Ἐντεῦθεν δὲ πρὶν ἢ τὸ σύνολον τῶν ἱστορουμένων συμπαγῇ εἰς ἓν ὅλον ἀρμονικὸν καὶ λεχθῇ διὰ τῆς κριτικῆς ὁ τελευταῖος ἐπὶ τῆς ἱστορίας λόγος, εἶναι δύσκολος ἢ ἐνσφράγιστος τῆς ἀληθοῦς εἰκόνας τῶν πραγμάτων. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ παρούσῃ ἡμῶν ἱστορίᾳ ὡς καὶ ἐν ταῖς προηγουμέναις, ἥτοι τῇ τοῦ Κ α π ο δ ι σ τ ρ ί ο υ , τοῦ Ἀ λ ῆ Π α σ ᾶ , τῆς Ὀ θ ω μ α ν ι κ ῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ Ὀ θ ω ν ο ς , τὰ πράγματα ἐκτίθενται ὅσον τό γ' ἐπ' ἐμοὶ γυμνὰ ἐν ἀληθείᾳ, ἡ δὲ περὶ αὐτῶν κρίσις μετὰ περισσῆς τῆς φειδοῦς· διότι ὁ βουλόμενος νὰ χαρακτηρίσῃ τοὺς πολιτικοὺς ἡγέτας τῆς συγχρόνου ἐποχῆς θὰ πράξῃ ἔργον ἐφημεριδογράφου πρὸς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον συμπαθοῦντος, ὅπερ δὲν εἶναι ἴδιον τῆς ἱστορίας, ζητούσης παρὰ τοῦ γράφοντος τὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἀληθῆ καὶ δικαίαν τὴν κρίσιν. Ὅσον λοιπὸν μοὶ ἦτο δυνατόν ἀπέφυγον ἀφηρημένας σκέψεις καὶ κρίσεις μακράς· διότι νομίζω ὅτι τὰ ἀφ' ἑαυτῶν λαλοῦντα γεγονότα καὶ ἀφ' ἑαυτῶν τὰς κρίσεις τοῦ ἀναγνώστου προκαλοῦσι, τηρουμένου ἐννοεῖται τοῦ ἱστορικοῦ συνειρμοῦ πρὸς ὃν καὶ μόνον, συγγράφων τὴν παρούσαν ἱστορίαν, ἡτένιζον, πάσης ἄλλης ἀξιώσεως ἀπεχόμενος. Ὑπὸ τοιούτων ἐμφορούμενοι λόγων ἀρχόμεθα τῆς δημοσιεύσεως τῆς Ἱστορίας τῆς μεσοβασιλείας καὶ τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α'.

Ἐγγραψεν ἐν Ἀθήναις, τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου 1898.

Ὁ συγγραφεὺς
ΤΡΥΦΩΝ Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Ἀμεινον ἄν θηρεύσειέ τις
εἰδὼς τὴν ὕλην ὅποια τις καὶ πόση»
(Στράβων. Α' . 17.)

Ἀνάγκη πρὶν ἢ εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς ἱστορίας ἡμῶν ταύτης εἰσέλθωμεν νὰ εἴπωμέν τινα προεισαγωγικῶς πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τῶν μετὰ ταῦτα:

Ὅτε ἐξώσθη ὁ Ὅθων (10—11 Ὀκτωβρίου 1862), τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἔλαβον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν : προσωρινὴ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος οἱ : Δημήτριος Βούλγαρης, Κωνσταντῖνος Κανάρης καὶ Βενιζέλος Ροῦφος. Ἀλλὰ τούτων ὁ μὲν Κανάρης δυσκόλως ἐπείσθη νὰ συμμετάσχη αὐτῆς· καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας, ἀναγνώσθεις τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως, ἀνέκραξε τὸ περίπυστον ἐκεῖνο : «ἐβγάλαμεν τὰ ῥμμάτιά μας», ὁ δὲ Ροῦφος ἦν ἀπὼν εἰς Πάτρας, ἐπομένως πᾶσα ἡ ἐξουσία ἦν σχεδὸν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ προέδρου τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Βούλγαρη, ὅστις καὶ, μετὰ τινος δυσκολίας, κατώρθωσε νὰ σχηματίσῃ τὸ Ὑπουργεῖόν του ὡς ἐξῆς, διαιρέσας τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως εἰς δύο αὐτοτελῆ ὑπουργεῖα, χάριν τοῦ ἐνεργὸν λαβόντος μέρος ἐν τῇ ἐξώσει το Ὅθωνος Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη καὶ τοῦ Βασιλείου Νικολοπούλου, γαμβροῦ αὐτοῦ: Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Γ. Μαγγίνας, ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Θ. Ζαΐμης, ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Α. Κουμουνδοῦρος, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Δ. Μαυρομιχάλης, ἐπὶ τῆς Δημοσίας ἐκπαιδεύσεως Ε. Δεληγεώργης, ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Β. Νικολόπουλος, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Α. Διαικιντόπουλος, καὶ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Δημήτριος Κηλλιφρονᾶς. Οὕτω κατεστθεῖσης τῆς κυβερνήσεως, ἐξεδόθη τὸ παρὰ πόδας ἔγγραφον φέρον τὰς ὑπογραφὰς πάντων τῶν μελῶν αὐτῆς:

«Συμπολῖται,

Σύστημα πολιτικῆς ταπεινόνον τὴν ἠθικὴν ἀξίαν, ἐπάγον δὲ τὴν κατὰπτωσιν τῶν ἡθῶν, σύστημα κυβερνήσεως ἀθετήσαν τὸ πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἐπικρατείας καὶ τὰς συνειδήσεις τῶν πολιτῶν αἴσθημα, ἦτο ἐπόμενον νὰ διεγείρῃ καθ' ἑαυτοῦ τὰς πεποιθήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ νὰ ὠθήσῃ αὐτὸ εἰς ἐπανάστασιν. Διὰ τοῦτο πρὸ μικροῦ πλεῖσται ἐπαρχίαι ἐπεχείρησαν τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, καὶ ἤδη πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους ἐγερθεῖσαι κατέλυσαν τὰς ὑφισταμένας ἀρχάς· ὑποστηρίχθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς καὶ γενναίου στρατοῦ, κατέστησαν τοπικὰς διοικήσεις. Ἡ αὐτὴ ἀνάγκη καὶ ὁ αὐτὸς πόθος ἤγειρον κατὰ τὴν νύκτα τῆς χθὲς πρὸς τὴν σήμερον καὶ τὸν λαὸν τῶν ἐπαρχιῶν, ὅστις ἐπεζήτησε τὴν κατάλυσιν τῆς καθεστῶσης τάξεως· ὁ δὲ στρατὸς πιστὸς θεματοφύλαξ τῆς πρὸς πίστῳσιν τῶν ὀρκῶν καὶ κύρωσιν τῶν νόμων ἀποτεθεμένης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἔθνους παρακαταθήκης, ἄξιος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον κοσμεῖ αὐτὸν, ὑπεστήριξε τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ οὕτω, τῇ κοινῇ αὐτοῦ συμπράξει, κατελύθη ἡ καθεστῶσα τάξις, κηρυχθέντος ἐκπτώτου τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἐπ' αὐτοῦ καθημένου, καταργηθέντων δὲ καὶ τῶν πρὸς τὴν ἀντιβασιλείαν δικαιωμάτων τῆς συζύγου αὐτοῦ· κατεστάθη δὲ προσωρινὴ Κυβέρνησις, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν Δ. Γ. Βούλγαρη, προέδρου, Κ. Κανάρη καὶ Β. Ρούφου. Ὁ πρόεδρος τῆς νέας κυβερνήσεως ἐσχημάτισεν ἐπομένως ὑπουργεῖον ἐκ τῶν κυρίων Γ. Μαγγίνα, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν. Θ. Δ. Ζαΐμη, ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν. Α. Κουμουνδούρου, ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης. Δ. Μαυρομιχάλη, ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν. Ἐπ. Δεληγεώργη, ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως. Δημ. Καλλιφρονᾶ, ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν. Β. Νικολοπούλου, ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, καὶ Α. Διαμαντοπούλου, ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἡ ἐντολὴ, τὴν ὁποῖαν ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις ἔλαβεν ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, εἶνε νὰ τηρήσῃ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, νὰ μαρτυρήσῃ πάντοτε ἀπαράμειωτον τὸ σέβας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰς τρεῖς εὐεργέτιδας Δυνάμεις, νὰ διατηρήσῃ δὲ ἀκραιάς τὰς φιλικὰς σχέσεις τῆς Ἐπι-

κρατείας. Τὸ καθήκον τοῦτο θέλομεν ἐκπληρώσει, κύριοι, μετὰ πάσης πίστεως καὶ προθυμίας, ἔτοιμοι νὰ καταθέσωμεν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν συγκροτηθησομένην Συνέλευσιν. Ἵνα ὁμῶς ἐπιτελεσθῇ τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἱερὸν ἔργον, ἀπαιτεῖται νὰ διατηρηθῇ ἀκμαῖος ὁ πατριωτισμὸς ὅλων· τὸν πατριωτισμὸν λοιπὸν ὑμῶν, ἐπικαλούμεθα, κύριοι, καὶ προσδοκῶμεν παρ' ὑμῶν, οὐ μόνον τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐταπάρνησιν ἐκείνην, ἥτις διέκρινε πάντοτε τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐν τοῖς κρίσιμοις καιροῖς τοῦ παρελθόντος· οὕτω δ' ἐλπίζομεν, ὅτι ἡ κραταιὰ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου, ἥτις οὐδέποτε ἐγκατέλιπε τὴν Πατρίδα, θέλει ἐνισχύσει τὰς ἀσθενεῖς μὲν ἀλλ' εἰλικρινεῖς προσπάθειας ἡμῶν, καὶ θέλει εὐλογήσει τὸ νέον τοῦτο ἔργον, παγιοῦσα τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων πρὸς δόξαν τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος».

Διὰ τοιούτων καὶ παρὰ πλησίον ἐγγράφων προσεπάθει ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις νὰ ἐνισχύσῃ τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, ὅπερ καὶ περ γενόμενον ἐκ κοινῆς, ἴσως, τοῦ ἔθνους θελήσεως, ἦτο ὁμῶς κυρίως ἀποτέλεσμα ἄμεσον τῆς τοῦ λαοῦ παραπλανήσεως ὑπὸ πολιτικῶν κερδοσκοπῶν καὶ προὶὸν ἐξωτερικῆς ἐπηρείας καὶ ἰδίως Ἀγγλικῆς καὶ οὐχὶ πιθανὸν ἀποτέλεσμα ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν νεωτεριστικῶν ὑφ' ὧν ἐνεφορεῖτο ἡ τε πανεπιστημιακὴ νεολαία καὶ ἡ λογία μερὶς τοῦ ἔθνους· ἦτο ἀποτέλεσμα προσωπικῶν συμφερόντων· διότι ὁ Ὅθων ἐκυβέρνησα, κατήρτιζε τὰ ὑπουργεῖα καὶ αἱ κυβερνήσεις αὐτοῦ ἦσαν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, μόνιμοι καὶ διαρκεῖς. Οὕτως ἐργαζόμενος ὁ Ὅθων περιώριζε τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας τῶν ἐφιεμένων νὰ πολιτευθῶσιν· ἀκριβῶς δ' αὐτοὶ ἐπόθουν τὴν κατάργησιν παντὸς περισταλτικοῦ ὅρου, ὅπως ὁ κομματικὸς ἀνταγωνισμὸς ἀφεθῇ ἀχαλίνωτος ἐν τῇ πάλῃ. Ἐντεῦθεν αἱ φωνασκαίαι αὐτῶν κατὰ τῆς δυναστείας τοῦ Ὁθωνος, λόγῳ μὲν ὡς κηδομένων τῶν συνταγματικῶν τῆς χώρας θεσμῶν, ἔργῳ δὲ ὡς γλιχομένων τῆς ἐξουσίας, ἧς ὁ Ὅθων ἀπέστέρησεν αὐτοὺς διὰ τῆς μονιμότητος τῶν κυβερνήσεών του. Ὅτι δὲ πάντα ταῦτα εἰσὶν ἀληθῆ, ἀπόδειξις ὁ πρόεδρος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Βούλγαρος, ὅστις μετ' οὐ πολὺ ἐλθόντα τὸν Γεώργιον Α' εἰς Ἑλλάδα παρώτρυνεν εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ Συντάγματος. Καθ' ἡμᾶς ἡ ἐπιτελεσθεῖσα

ούτως! λαοσωτήριος μεταπολίτευσις τοῦ 1862, ἀντὶ τῆς προσδοκωμένης ὠφελείας, βλάβης πρόξενος ἐγένετο· διότι ἀπ' αὐτῆς ἄρχεται ἡ κατάστασις ἐκείνη, ἣτις ὠδήγησεν ἀσυνειδήτως τὸ ἔθνος εἰς τὴν σημερινὴν ἐλβεινότητα, ἀπ' αὐτῆς ἤρχισαν αἱ συχναὶ μεταλλαγαὶ τῶν κυβερνήσεων, ὧν γνωστὰ τὰ ἀποτελέσματα, ἀπ' αὐτῆς ἤρξατο ἡ μανία τῶν δανείων τῶν ἀγαγόντων τὸ τάλαν ἔθνος εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου καὶ ἀμαυρωσάντων τὴν ὑπόληψιν τῆς χώρας. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ὁθωνος εἶδομεν, ὅτι ἡ 10ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1862 ὑπῆρξεν ἡμέρα σπουδαιοτάτη διὰ τὰς τύχας τοῦ ἐλληνισμοῦ καθόλου καὶ ὅτι τὰς συνεπείας αὐτῆς μέχρι σήμερον, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, ὑφιστάμεθα. Καὶ πράγματι, μεθ' ὅλην τὴν συντελεσθεῖσαν ἀναίμακτον δυναστικὴν μεταβολὴν, ἐξ ἧς οἱ κύριοι δράσται τῆς κατὰ τοῦ Ὁθωνος ἀπὸ μακροῦ μελετωμένης διαπάλης, ἠλπιζον τὴν τῶν κακῶς ἐχόντων ἐπανόρθωσιν, οὐδὲν τὴν ἐπαύριον τῆς ἐξώσεως τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου βασιλέως προσεδόκων ἀγαθόν, μᾶλλον δὲ τὰ τῆς πατρίδος ἐτράπησαν ἐπὶ τὰ χεῖρω.

Τούτων ἐν Ἀθήναις γινομένων διεδόθη μετ' ἐπιτάσεως ὅτι ὁ Θ. Γρίβας ἐπὶ κεφαλῆς 7,500 ἀνδρῶν ὤρμησεν ἐκ Βονίτσης καὶ εὕρισκετο ἤδη ἐν Ἀγρινίῳ προτιθέμενος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς πρωτευούσης καὶ εὐρὼν κενὸν τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ἀρπάσῃ αὐτὸν καὶ καταλύσας τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν ἐγκαταστήσῃ τὴν ἑαυτοῦ δικτατορίαν. Αἱ Ἀθηναὶ κατεταράττοντο ὑπὸ τῶν μᾶλλον παραβόλων φημῶν, ἀλλ' οὐδεμιᾶς ἀληθείας εἶχετο ὁ φόβος οὗτος καὶ φαίνεται ὅτι ἦν γέννημα τῶν ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν εἰσπηδησάντων· διότι ὁ Θ. Γρίβας τὴν τοῦ Ὁθωνος ἔξωσιν ἔμαθεν, εὕρισκόμενος ἐν Ἀγρινίῳ ὅθεν καὶ διὰ τῆς Κλεισούρας κατέφθασεν εἰς Μεσολόγγιον μετὰ διήμερον, καὶ ἐκεῖ, ἀντὶ νὰ κινήσῃ κατὰ τῆς πρωτευούσης, διέλυσε τὸν στρατὸν του, δύο μόνον κρατήσας τάγματα ὑπὸ τὸν Ν. Βουκουβάλαν καὶ Π. Λεωτσάκον καὶ πεντήκοντα ἄνδρας δι' ἕκαστον τῶν δέκα σωματάρχων (1). Ἐκ τῶν κακουχιῶν τῆς κατὰ τοῦ

(1) Τῇ 13 Ὀκτωβρίου ὁ Θ. Γρίβας ἐξέδωκεν ἐκ Σωραβίγλι διακήρυξιν πρὸς τοὺς σωματάρχας τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ, ἣν ἰδὲ παρὰ Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Θεόδωρος Γρίβας, Ἀθηναί 1896 σελ. 114—117. Ἐκ

Βάλτου ἐκστρατείας ἀσθενήσας ὁ Γρίβας ἔμενε κλινήρης ἐν Μεσολογίῳ· οὐχ ἦττον ὅμως ἢ τριανδρία, ἢ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος ἀποτελοῦσα, ἵνα προσοικειωθῇ αὐτὸν ἀπέστειλε μετὰ δέκα ἡμέρας εἰς Μεσολόγγιον τὸν Βενιζέλον Ροῦφον ἐκ τῆς τριανδρίας καὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν Δεληγεώργην ἐκ τῶν ὑπουργῶν ἵνα ἀνακηρύξῃ αὐτὸν εἰς τιμὴν, ἐπ' ὀνόματι τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, στρατάρχην τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἀφίκοντο εἰς Μεσολόγγιον καὶ τὴν 23 Ὀκτωβρίου ἐπέδωκαν τῷ κλινήρῃ Γρίβᾳ τὸ ἔγγραφον τόδε: « Ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις πρὸς τὸν στρατάρχην κ. Θ. Γρίβαν:» Ἡ κατάργησις τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος, ἐπαναγαγοῦσα τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, ἐπέτρεψε τῇ δικαιοσύνῃ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ἔθνους, πρωτίστη δὲ πρᾶξις αὐτῆς ὑπῆρξε ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν γενναῖον ἀντιστράτηγον Θεόδ. Γρίβαν τιμὴν ἐξαιρετικὴν, τὸν βαθμὸν τοῦ στρατάρχου, τὸν ἀνώτατον στρατιωτικὸν βαθμὸν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν.

«Κύριε, στατάρχα, ἐμίσησας ἀνέκαθεν τὸ φθοροποιὸν σύστημα, ὅπερ, ἐπὶ βλάβῃ τῆς πολυπαθοῦς ἡμῶν πατρίδος, διεῖπε τὴν τύχην αὐτῆς, ἔλαβες πολλάκις τὰ ὅπλα, ὅπως βιάσῃς αὐτὸ νὰ τραπῇ πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς τιμῆς καὶ ἐπὶ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς γενναιότητός σου στηριχθεῖσα, παρεσκευάσθῃ ἢ ἐπανάστασις τοῦ Ὀκτωβρίου, τῆς ὁποίας τὴν ἐνδοξὸν σημαίαν ὕψωσας πρῶτος. Ἡ ἀληθὴς φιλοπατρία εἶναι ἀνεκτίμητος· μόνη ἡ ἱστορία ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀποδώσῃ εἰς αὐτὴν τὸ ἀρμόζον παράσημον, ἢ δὲ συνείδησις τοῦ ἔθνους τὸ κῦρος αὐτῆς.

«Μεταδάντες ὡς ἑκτακτοὶ ἀπεσταλμένοι τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, ἀντιπροσωπευούσης προσωρινῶς τὴν ἐθνικὴν κυριαρχίαν,

τίνος διαταγῆς (παρὰ τῷ αὐτῷ, αὐτόθι, ἐκδοθείσης) μετὰ ἕξ ἡμέρας, ἦτοι τῇ 19 8βρίου, μαυθάνομεν ὅτι οἱ δέκα σωματάρχαι αὐτοῦ, οἵτινες ἐδικαιοῦντο νὰ σχηματίσωσι στρατιωτικὰ σώματα ἦσαν οἶδε: 1) ὁ Δ. Σκυλοδημιός, 2) ὁ Β. Σκαλτσοδημιός, 3) ὁ Ἀθ. Ἰσκιός, 4) ὁ Ν. Στράτος μετὰ τῶν Β. Τσέλιου καὶ Γ. Μαυρομμάτη. 5) ὁ Γ. Στάϊκος, 6) ὁ Σπ. Στάϊκος, 7) ὁ Δ. Κόκκαλης 8) ὁ Δ. Τσόγκας, 9) ὁ Π. Πετμέζης καὶ 10) ὁ Ν. Βλαχογιάννης ἢ Κόντος.

ὅπως συνδιαλεχθῶμεν μεθ' ὑμῶν περὶ τακτοποιήσεως τῶν ὑπαρχουσῶν, ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως, ἀνωμαλιῶν, λυπούμεθα σφόδρα ὅτι ἡ ἀσθενεία σου ἠμπόδισε τὴν συνδιάλεξιν ταύτην, προβαίνοντες δὲ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὸ κατεπεῖγον τῶν περιστάσεων, ἀφ' οὗ εἶδομεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα, θέλομεν σπεύσει, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Βασιλείου, νὰ συστήσωμεν ἐπαξίως τοῦ πατριωτισμοῦ αὐτῶν τοὺς ὑφ' ἡμῶν συνεπαναστατήσαντας καὶ, συγκληθέντος τοῦ ἔθνους εἰς συνέλευσιν, νὰ γίνωμεν πρὸς αὐτὴν διερμηνεῖς τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν πόθων τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ.

Ἐγένετο ἐν Μεσολογγίῳ τῇ 23 Ὀκτωβρίου 1862.

Ὁ ἑκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως Ροῦφος. Μέλος τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως Ε. Δεληγεώργης ὑπουργός.»

Δυστυχῶς τῇ ἐπαύριον ἀκριβῶς τῆς ἐπιδόσεως τοῦ ἐγγράφου τούτου (24 Ὀκτωβρίου) ὁ Θεόδωρος Γρίβας ἀπέθνησκεν, ἡ δὲ προσωρινὴ κυβέρνησις ἀπηλλάγη ἐπικινδύνου ἀντιζήλου. Ἀλλ' ἐὰν διεσκεδάσθησαν ψευδεῖς φόβοι τῆς κυβερνήσεως διὰ τοῦ θανάτου τοῦ στρατάρχου Γρίβα, εἰς μεγίστην ἀνησυχίαν ἐνέβαλεν αὐτὴν ἡ ἕνεκα τῆς διασαλευθείσης τάξεως, διὰ τῆς μεταπολιτεύσεως, ποικιλόμορφος ληστεία, ἡ συγχρόνως ἀναφανεῖσα εἰς πάσας σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος τὰς ἐπαρχίας. Ἡ οὕτως ἀληθὴς λαοσωτήριος μεταπολίτευσις τῆς 10 Ὀκτωβρίου, κενώσασα τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους ἐπλήθυνε τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα, ἀπεθράσυνε τοὺς θεσιθήρας, πολιορκουῖντας καθ' ἑκάστην τοὺς ὑπουργικοὺς προθαλάμους καὶ αἰτουῖντας θέσεις, καὶ ἀνέκοψε τὸ εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ληστεία ἰδίως ἐπεξετάθη μέχρι τῶν προθύρων τῆς πρωτεύουσας, ἐν ᾗ τὰ ἀναρχικὰ συμπτώματα ἐξεδηλοῦντο ἐκάστοτε, καί τοι ἡ Πανεπιστημιακὴ φάλαγξ φιλοτίμως προσεπάθει νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξιν καὶ πολλάκις ἔσωσε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῶν δεινῶν τῆς ἀναρχίας. Ἐν μέσῳ τῆς καταστάσεως ταύτης ἠρξάντο αἱ ἐκλογαὶ τῶν πληρεξουσίων διὰ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν τῇ 24 Νοεμβρίου 1862. Ἀπεφασίσθη δὲ ἵνα συμμετάσχῃ τῆς Ἐθνοσυνε-

λεύσεως καὶ οἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἑλληνικοὶ πληθυσμοί, δι' ἰδίων πληρεξουσίων, προσδιομένου πανελληνίου χαρακτῆρος εἰς τὴν Β'. ἐν Ἀθήναις ταύτην Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ὡς εἶχεν ἀποφασισθῇ ὑπὸ τῆς Α'. ἐν Ἀθήναις ἐθνικῆς συνελεύσεως (18 Μαρτίου 1844)· αἱ ἐκλογαὶ ἐπερατώθησαν καὶ ἡ ἐναρξὶς τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐγένετο τῇ 10ῃ Δεκεμβρίου.(1)

Μετὰ τὴν συνήθη δοξολογίαν ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἀπηύθυνε προσφώνησιν πρὸς τοὺς πληρεξουσίους καὶ ὥρκισεν αὐτοὺς, προσωρινῶς τὴν προεδρείαν καταλαμβάνοντος τοῦ πρεσβυτέρου Δ. Κριεζῆ. Εὐθὺς δ' ἀμέσως ἤρξαντο αἱ συζητήσεις περὶ τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, περατωθεῖσαι τῇ 17ῃ Ἰανουαρίου 1863 μετὰ λίαν σφοδρὰς συζητήσεις καὶ ἀντεγκλήσεις καὶ ἐψηφίσθη ὀριστικῶς τῇ 22' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὅτε ἐξελέγη ὀριστικῶς πρόεδρος αὐτῆς ὁ Ζ. Βάλλβης, ἀνὴρ ἀκεραιότητος χαρακτῆρος, ἐκ Μεσολογγίου καταγόμενος.

Οὕτω τοῦ ὀριστικοῦ κανονισμοῦ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ψηφισθέντος, αἱ ἐργασίαι αὐτῆς ἐξηκολούθουν ἐπὶ μακρὸν ἐν σφοδραῖς διεξαγόμεναι συζητήσεσιν, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ οἱ κορυφαῖοι τῶν Ὁθωνιστῶν, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐξώσθησαν τῆς Ἑλλάδος, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὁθωνος, ἤρξαντο ἐνεργοῦντες οὐχὶ πλέον ὑπὲρ τοῦ Ὁθωνος, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς Βαυαρικῆς δυναστείας. Ἐν τοῖς πρώτοις δὲ ἐγνώσθη ἡ ἐνέργεια τοῦ προξένου τῆς Βαυαρίας Βερνάου, ὅστις καὶ συλληφθεὶς ὑπέστη ἀνάκρισιν καὶ προφυλάκισιν. Ὁ παρ' ἐφέταις ἀντισταγγεὺς Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὁ ἐκ τῶν θερμῶν τοῦ Ναυπλίου στασιαστῶν, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ὁθωνος, ἀνεκάλυψε κυρίως τὰς ἐνεργείας ταύτας καὶ ἀπήγγειλε κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν ὅτι: «ἀπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως καὶ ἐντεῦθεν ἐκ συστάσεως συνώμοσαν ἐν Ἀθήναις, Κορίνθῳ, Σπάρτῃ, Κιλάμαις, Τριπόλει, Βονίτζῃ καὶ ἀλλαχοῦ, νὰ καταλύσωσι διὰ βιαίων μέσων, ἥτοι διεγείροντες ἐμφύλιον πόλεμον καὶ κρατοῦντες

(1) Οἱ ἐκλεγέντες πληρεξούσιοι ἦσαν ἐν συνόλῳ 327 ἥτοι 288 ἐκ τῆς ἐλευθέρης Ἑλλάδος καὶ 39 ἐκ τῶν δούλων ἐπαρχιῶν. Μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων ἦτο καὶ ὁ ἐκ Σμύρνης ἀντιπρόσωπος Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος, μέχρι διαδραματίσεως τότε ἐν τοῖς μετέπειτα πρόσωπον.

τὸν τόπον εἰς ἀναρχίαν διὰ τῆς διαπράξεως πάσης ἐγκληματικῆς πράξεως, τεινούσης εἰς τοῦτο τὸ καθεστῶς πολίτευμα, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐπαναφέρωσιν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου τὴν Βαυαρικὴν δυναστείαν, τῆς ὁποίας τὰ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου δικαιώματα κατήργησε τὸ ἔθνος, διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 11ης Ὀκτωβρίου 1862». Εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἀπαγγεληθεῖσαν κατηγορίαν ὁ Βερνάου ἀπελογήθη τῇ 10ῃ Φεβρουαρίου 1863 ὡς ἐξῆς: ὅτι ὑπάλληλος ὢν τῆς Βαυαρικῆς κυβερνήσεως ὠμίλησε μετὰ πολλῶν Ἑλλήνων πληρεξουσίων καὶ μὴ, ζητῶν νὰ προδιαθέσῃ αὐτοὺς ὅπως ἐν τῇ μελλούσῃ ἐκλογῇ τοῦ νέου βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ληφθῇ ὑπ' ὄψει καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ὁθωνος Λουδοβίκου ὃν ὑπεστήριζον, ὡς ἔλεγεν, ἢ τε Ἀγγλία, ἢ Ρωσσία καὶ ἢ Γαλλία, καὶ ὅτι ἔσχε σχέσεις μετὰ τοῦ Ρήγα Παλαμήδου, Πυλῆ, Χαντζερῆ καὶ τοῦ δημοσιογράφου Ἀντωνιάδου ἐκδίδοντος τότε «τὴν Ἀθηναῖν», τοῦ στρατηγοῦ Χὰν, τοῦ Κουτήφαρη τοῦ Α. Λαγοθέτη τοῦ Γιαννούση, τοῦ Μονάστηριώτη, τοῦ Χρ. Χατζηπέτρου, τοῦ Κ. Κοσονάκου καὶ μὲ ἄλλους, ἀλλ' ἠρνήθη διαρρήδην ὅτι ἐδωροδόκησέ τινα. Μετὰ τὴν ἀπολογία ταύτην ἀπελύθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, μὴ θελησάσης νὰ ἐξερεθίσῃ ἐπὶ πλέον τὰ πράγματα· διότι εἶχε νὰ σκεφθῇ περὶ μεγάλων περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦτέστι τοῦ μέλλοντος βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Κυρίως δὲ ὁ υἱὸς τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Βικτωρίας Ἀλφρέδος ἦν ὁ περιζήτητος ὑποψήφιος τῆς παραπλανηθείσης κοινῆς γνώμης, τοσοῦτον μάλλον, καθ' ὅσον μετὰ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ συνεδυάζοντο καὶ ἐλπίδες περὶ ἐπαυξήσεως τῶν μέχρις ἀποπνιγμοῦ στενῶν ἑλληνικῶν μεθορίων. Ἡ Ἀγγλικὴ διπλωματία ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ἀλφρέδου, διέ- διδε δὲ περὶ αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, διὰ τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ Σκάρ- λετ, κατὰ τρόπον δυνάμενον νὰ παράσχη πολλὰς ἐλπίδας, περὶ μεγεθύνσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐν περιπτώσει ἐκλογῆς αὐτοῦ. Οὕτως ἐν τε τῇ ἐλευθέρᾳ καὶ δούλῃ Ἑλλάδι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλφρέδου ἐγένετο δημοφιλέστατον, εἰκόνες αὐτοῦ ἐκυκλοφόρουν ἀνὰ πάσας τὰς πόλεις, καὶ διαδηλώσεις ἐγένοντο ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις. Οὕτως εἶχον τὰ ἐθνικὰ πράγματα, ὅτε ὁ Σκάρλετ φοβηθεὶς μὴ ὁ ὑπὸ τῆς μιᾶς τῶν εὐεργετῶν Δυνάμεων, τῆς Ρωσσίας, προτεινόμενος

ὑποψήφιος τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου, ὀρθόδοξος πρίγκηψ τοῦ Λάϊχτενμπεργ, ἐλκύσας εἰς ἑαυτὸν, ὡς ἐκ τοῦ ὀρθοδόξου, τὴν πλειονοψηφίαν, κατὰσχῆ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος, ὑπέβαλεν εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ὅπως προτείνῃ ταῖς δυσὶν ἄλλαις Δυνάμεσι, τῇ Γαλλίᾳ μὴ ἐχούσῃ ἴδιον ὑποψήφιον καὶ ὑποστηρίζουσιν τὸν τῆς Ρωσίας, ἔργον ὄντα τοῦ Εὐγενίου Βωχαρναὶ καὶ ἐπομένως γαλλικῆς καταγωγῆς, καὶ τῇ Ρωσίᾳ, νὰ ἐξαιρεθῶσι τῆς ἐκλογῆς διὰ τὸν ἐλληνικὸν θρόνον οἱ ἡγεμονίδαι τῶν τριῶν εὐεργετῶν Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, κηρυττομένου ἐν ἰσχύϊ τοῦ ἀπὸ τῆς 22)3 Φεβρουαρίου 1830 πρωτοκόλλου τῆς ἐν Λονδίνῳ συνδιασκέψεως, ὅπερ εἶδομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Καποδιστρίου καὶ ὅπερ ἔχει ὡς ἑξῆς :

« Ἄρθρον 3.— Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις θέλει εἶναι μοναρχικὴ καὶ κληρονομικὴ κατὰ τάξιν πρωτοτοκίας· θέλει ἐμπιστευθῇ εἰς ἡγεμόνα, ὅστις δὲν θέλει εἶναι δυνατόν νὰ ἐκλεχθῇ μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν τῶν βασιλευουσῶν εἰς τὰς ἐπικρατείας τὰς ὑπογραψάσας τὴν συνθήκην τῆς 6 Ἰουλίου 1827... » Τὴν ἀγγλικὴν πρότασιν ἐδέξατο ἡ Γαλλία, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἐπιφύλαξιν, ἣν διετύπωσεν ὁ ἐν Λονδίνῳ πρέσβυς τῆς Γαλλίας Δρουϋνδελὺ ἀπαντῶν εἰς τὴν ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν: « Αἱ ἀρχαὶ τοῦ δημοσίου ἡμῶν δικαίου δὲν ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν νὰ δηλώσωμεν ἐν ἐπισήμῳ ἐγγράφῳ ὅτι ἐπ' ἀόριστον ἠθέλωμεν ἀρνηθῇ ν' ἀναγνωρίσωμεν βασιλέα, ὅστις ἠθελεν ἐκλεγῇ διὰ τῆς ἐλευθέρας ψήφου τῆς Ἑλλάδος ἀλλ' ἀντίθετον πρὸς τὰς ληφθείσας ὑπὸ τῶν τριῶν Δυνάμεων ὑποχρεώσεις. » Ἡ ρωσικὴ διπλωματία καλῶς πληροφορουμένη τὴν τοῦ Ἀλφρέδου ἐν Ἑλλάδι ἀγάπην ἐδέξατο τὴν πρότασιν τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου καὶ οὕτως ἐκηρύχθη ἰσχύον τὸ τῆς 22)3 Φεβρουαρίου 1830 πρωτόκολλον τὸ ἐξαιροῦν τοὺς πρίγκηπας τῶν τριῶν εὐεργετῶν Δυνάμεων πάσης ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου ἐκλογῆς.

Ἀλλὰ τότε ἠγέρθη ζήτημα εἰς τὸν πρίγκηψ Λάϊχτενμπεργ ἀποκλείεται τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου ἐνεκα τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830, ἀπεδείχθη δὲ ὅτι καὶ ὁ ἐκλεγείς τῷ 1830 ὡς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος Λεοπόλδης εἶχεν ἀπέναντι τοῦ Ἀγγλικοῦ

Βασιλικῷ οἴκῳ τὸν αὐτὸν βαθμὸν συγγενείας, ὃν εἶχεν νῦν ὁ πρίγκηψ τοῦ Λάιχτεμπεργ· πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν οἰκογένειαν τῆς Γερμανίας· ἐπειδὴ δὲ τότε, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Καποδιστρίου, δὲν ἀπεκλείσθη τοῦ θρόνου ὁ Λεοπόλδος, δὲν ἐθεωρήθη ἀποκλειόμενος καὶ ὁ πρίγκηψ τοῦ Λάιχτεμπεργ· Ἐπειδὴ ὁμῶς τὰ ἐξ Ἀθηνῶν ἐβεβαίουν ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀλφρέδου ἦν ἐξησφαλισμένη, ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀπηύθυνε πρὸς τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ ἁγίου Ἰακώβου διακοίνωσιν ἐν ἣ ἐλέγετο: « Ἡ ἀποκατάστασις ἀγγλικῆς βασιλείας ἐν Ἑλλάδι ἤθελεν ἐπιφέρει σοβαρὰς τροποποιήσεις εἰς τὴν θέσιν τῶν Δυνάμεων ἐν τῇ Ἀνατολῇ· τοιοῦτο γεγονός ἤθελεν ἀπειλήσει τὴν συνετὴν ἰσορροπίαν ἣν αἱ τελευταῖαι συνθῆκαι προσπαθοῦσι νὰ ἐνισχύσωσι. Τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου ἤθελε παρασυρθῇ παρὰ τῆς ἰσχύος τῶν πραγμάτων ν' ὑποστηρίξῃ τάσεις ἀντιθέτους πρὸς τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας. Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἠδύνατο νὰ ἐπαναρχίῃ ὑπὸ διαφόρους ὅρους, ἢ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἐπομένως δὲν δύναται ἢ νὰ λάβῃ ὑπὸ σημείωσιν γεγονός τόσῳ σοβαρόν». Εἰς ἀπάντησιν τῆς διακοινώσεως ταύτης τοῦ Δρουϋνδελὺ ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐδήλωσεν ἐν Παρισίοις, ὅτι ὑπέσχετο νὰ μὴ δεχθῇ ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὑπέσχετο τοῦτο καὶ ἡ Ρωσία ὡς πρὸς τὸν πρίγκηπα Λάιχτεμπεργ· ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις ἐποιήσατο τότε τὰ κατ'ἀλληλά ἐν Πετρούπολει διαθήματα, καὶ ὁ πρίγκηψ Γορτσακὼφ ἀπήντησεν, ὅτι ἡ Ρωσία δέχεται τὴν συμφωνίαν ταύτην. Οὕτω δὲ τῇ 1 Δεκεμβρίου 1862 οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων: Σκάρλετ τῆς Ἀγγλίας, Βλουδὸφ τῆς Ρωσίας, καὶ Βουρὲ τῆς Γαλλίας, ἀνεκοίνωσαν τῷ προέδρῳ τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Βούλγαρη ὅτι αἱ Δυνάμεις κηρύττουσιν ἐν ἰσχύει τὸ πρωτόκολλον τῆς 22)3 Φεβρουαρίου 1830 καὶ ὅτι οὔτε ὁ πρίγκηψ Λάιχτεμπεργ οὔτε ὁ Ἀλφρέδος ἤθελον δεχθῇ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον, ἐὰν ἐξελέγοντο ἵνα βασιλεύσωσι τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Ἀλφρέδος ἦν τὸ ἰνδαλμα πάντων τῶν Ἑλλήνων, ὅστις ὁμῶς, ὡς ἔλεγεν ὁ μετ' ἐκτάκτου ἀποστολῆς τὸ

δεύτερον (1) εἰς Ἀθήνας ἀφικόμενος (11 Δεκεμβρίου 1862) σὺν Ἑρρίκῳ Ἑλλιοτ ἦτο τὸ γέ νυν ἀδύνατον νὰ ἐκλεγῇ. Οὐχ ἦττον ὁμως αἱ ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου διαδηλώσεις καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ψηφίσματα τῶν Συλλόγων καὶ Λεσχῶν καὶ ἡ ἐκ Παρισίων ἀφίξις τοῦ πρώην πρωθυπουργοῦ Κολοκοτρώνη, ὅστις ἐλέγετο, ὅτι ἐκόμιζε χρήματα πρὸς ἐνέργειαν ὑπὲρ Βαυαροῦ πρίγκηπος καὶ διὰ τοῦτο ἐξωρίσθη ἐκ τῆς χώρας, ἔσωσαν τὴν κυβέρνησιν, φοβηθεῖσαν τὴν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ψηφοφορίαν ὡς, πιθανῶς, ἀποθησομένην συμφώνως τῇ ἀποφάσει τῶν εὐεργετῶν Δυνάμεων κατὰ τοῦ Ἀλφρέδου, νὰ παραδεχθῇ διὰ ψηφίσματος τὴν τοῦ βασιλέως ἐκλογὴν διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία διετάχθη διὰ τῶν ἀπὸ 19 καὶ 23 Νοεμβρίου 1862 ψηφισμάτων τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ἀνὰ σύμ-

(1) Τὸ πρῶτον ὁ Ἑλλιοτ κατῆλθεν εἰς Ἑλλάδα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος, ὡς εἵπομεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ὁθωνος. Νῦν δὲ κατελθὼν καὶ αὐθις ἐπέδωκε τῇ ἑλληνικῇ κυβερνήσει ἔγγραφον καθορίζον τοὺς κυριωτέρους ὅρους περὶ τῆς ἐκχωρήσεως τῇ Ἑλλάδι τῶν ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν προστασίαν διατελουσῶν Ἰονίων, νήσιων, ὅρους οὗς βραδύτερον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ὁ Ἀγγλος βουλευτὴς Γρέγορυ ἀπεκάλεσεν ἀπαισίους. Ἡ μελέτη τῶν κειμένων τῶν πρακτικῶν τοῦ Ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου συνδυαζομένη πρὸς τὴν προκήρυξιν τοῦ βασιλέως Γεωργίου καὶ πρὸς τὰ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει τῇ 27 Μαρτίου (1864) λεχθέντα ὑπὸ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Θ.Π.Δεληγιάννη καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἑπτανήσου βουλευτοῦ Δομνεγίνη, δίδει ἡμῖν νὰ ἐννοήσωμεν ὑπὸ ποίους ὅρους ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Γεώργιος οὗς ὁ φιλέλλην Gregory, ὡς εἵπομεν δὲν ἔλειψε νὰ ἀποκαλέσῃ ἀπαισίους ὅρους καὶ ὄντως οἱ ὅροι ἦσαν ἀπαίσιοι: (αἱ Δυνάμεις) κατεδίκαζον τὴν κατὰ τῶν ἄλλων ἐπικρατειῶν ἐπίθεσιν, ἐφρόνουν δ' ὀρθῶς καὶ δικαίως θέσασαι μεταξὺ τῶν ὅρων: ἡ τῶν νήσιων (τῶν Ἰονίων) παραχωρήσεως τὸ νὰ παραιτήσῃ ἡ Ἑλλὰς πάντα τὰ ἐπιθετικὰ σχέδια κατὰ τῶν γειτόνων της.» «Ἡ σκανδαλώδης ὑποχρέωσις νὰ μὴ ἐπιζητήσῃ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ μηδὲ θωπεύσῃ ἐπὶ βουλα σχέδια κατὰ τῆς γείτονος αὐτῷ Τουρκίας.» Περὶ τούτων πάντων δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βυολόμενος τὰ ἄρθρα τοῦ ἐκ Βώλου βουλευτοῦ καὶ πρώην ὑπουργοῦ Γεωργίου Φιλαρέτου ἐν τῷ «Χρόνῳ τῶν Ἀθηνῶν» τοῦ Μαρτίου 1886 (4, 5, 6, 7, 8 καὶ τοῦ αὐτοῦ: **Ἐενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι**, Ἀθήναι 1897 σελ. 136—226 § § 56—106.

παν τὸ Κράτος καὶ ὁ λαοφίλητος δευτερότοκος υἱὸς τῆς Βικτωρίας ἐξελέγη βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος διὰ μεγάλης πλειονοψηφίας λαβὼν ἐπὶ 1,100,000 πληθυσμοῦ, ἐκ 240,701 ψηφοφορησάντων, ψήφους 230,016 (1). Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς 22 Ἰανουαρίου 1863 ἀπείρου πλήθους κατακλύζοντος τ' ἀκροατήρια καὶ τὰς πέριξ ὁδοὺς, ὁ πληρεξούσιος Τ. Βάσος ἀνέγνω χειροκροτούμενος πρότασιν παμψηφεί ἀποδεκτὴν γενομένην περὶ καταργήσεως τῆς βασιλείας τοῦ Ὑθωνος, τῆς ἀντιβασιλείας τῆς Ἀμαλίας καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου διαδοχικῶν δικαιωμάτων τοῦ οἴκου τῆς Βαυαρίας, μεθ' ὃ ὁ συνταγματάρχης Πάνος Κορωναῖος ἀνέγνω τὸ πρακτικὸν τῆς διαλογῆς τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας δι' ἧς ἐξελέγετο ὁ πρίγκηψ Ἀλφρέδος βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος διὰ ψήφων 230,016, ἐπιλαχόντος τοῦ πρίγκηπος Λάιχτενμπεργ, ὅστις ἔλαβε μόνον 2,400. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐγένετο πανηγυρικῶς δεκτόν· ἀλλ' ὁ Ἀγγλος ἀπεσταλμένος Σίρ Ἑλλιοτ ἐξέφρασε μὲν τὴν εὐγνώμοσύνην τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ ταύτῃ, ἀλλ' ἀπέρριψε τὴν ἐκλογὴν ὡς μὴ δυναμένην νὰ πραγματοποιηθῇ ἔνεκα τοῦ ὑπογραφέντος ἐν Λονδίνῳ πρωτοκόλλου τῆς 22)3 Φεβρουαρίου 1830 (2).

Τὴν μὴ ἀποδοχὴν τῆς Ἀγγλίας ἐγνώρισε τῇ ἐθνοσυνελεύσει ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἀναγνοὺς κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 31

(1) Ἴδὲ Ἐφημερίδα τῆς Συνελεύσεως τόμ. Α' σελ. 339. Ἴδου δὲ πῶς ἀναλύεται ἡ ψηφορία: ἐν μὲν τῷ ἐσωτερικῷ ἐπὶ 1,100,000 κατοίκων ἔλαβε ψήφους 240,433 ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ ἐπὶ 100,000 Ἑλλήνων πολιτῶν 19533=230,016.

(2) Τὰ ἐξαχθέντα διάφορα ψηφοδέλτια εἶχον ὡς ἐξῆς: Ἀλφρέδος 230,016, Λάιχτενμπεργ 2,400. Ὁρθόδοξός τις 1917, ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Ρωσίας 1841, ὁ τῆς Ρωσίας Νικόλαος 1821, ὁ Νικόλαος βασιλεὺς ὀρθόδοξος 1941, ἀπλῶς βασιλεὺς 1763 ζήτησαν, αἱ τρεῖς δυάμεις 482, ὁ Κωνσταντῖνος τῆς Ρωσίας 878, ὁ πρίγκηψ Ναπολέων 945, ἐκ τῆς γαλλικῆς αὐλῆς 246, ρώσος πρίγκηψ 14, ὑπὲρ δημοκρατίας 23, ὁ Ἀμεδαῖος τῆς Ἰταλίας 15, ἐκ τῆς αὐλῆς τῆς Ρωσίας 9, ὁ Ρωμανῶφ 8, κόμης Φλάνδρας 7, Γουλλιέλμος (Γεώργιος) Δανιμαρκίας 6, Ὑψηλάντης 6, Γαριβάλδης 3, δούξ τοῦ Ὀμάλ 3, Ναπολέων 3, πρίγκηψ Σουηδίας 2, Ζουαμβίλ 1, Εὐνιάδης 1, Ὁθων 1, Μάκ-μεὼν 1.

Ἰανουαρίου 1863 τὸ ἔγγραφον τοῦ ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτοῦ Σπυρίδωνος Γρικούπη ἐν ᾧ περιλαμβάνετο τὸ ἀπὸ 28)9 Φεβρουαρίου ἔγγραφον τοῦ λόρδου Ρῶσσελ, ἐν ᾧ ἐξεφράζετο ἡ ἄρνησις τῆς Ἀγγλίας: «.... Ἡ Α. Μ. (ἡ Βικτωρία) ἦτο ἠναγκασμένη ὑπὸ τῶν διπλωματικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ στέμματος αὐτῆς καὶ ὑπ' ἄλλων σπουδαίων σκέψεων νὰ ἀποποιηθῇ ἐκ μέρους καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῆς τὴν διακεκριμένην ταύτην τιμὴν.»(1)

Μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος ἦν καὶ ὁ ἀρχιδούξ τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδος Ἰωσήφ Μαξιμιλιανός, ὁ μετέπειτα τραγικῶς ἀποθανὼν ὡς αὐτοκράτωρ ἐν Μεξικῷ (1864-1867). Ἀλλ' οὗτος αὐθορμήτως ἐζήτησεν ὑποψηφιότητα, οὐδαμῶς οὐδαμῶθεν προταθείς. Πρὸς τοῦτο δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκος Ἰωσήφ ἀπέστειλε τὸν ναύαρχον Τεγετώφ μετὰ μοίρας στόλου εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας πρὸς κατασκόπευσιν τοῦ ἐν Ἑλλάδι πνεύματος· ἀλλ' οὗτος ἐν ὀριμυτάταις ἐκθέσει πρὸς τὴν Αὐστριακὴν Κυβέρνησιν, ἀπέτρεπε τὴν τοῦ Μαξιμιλιανοῦ ὑποψηφιότητα· διότι βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἀψβούργων θὰ προσέκρουε κατὰ τῆς ἀποστροφῆς τοῦ λαοῦ, ὅστις ἤδη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ πρωτομάρτυρος Ρήγα (1798), ἔτρεφεν ἄσπονδον μῖσος κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ ὡς ἓνα ἐκ τῶν πολλῶν λόγων τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὁθωνος, ἐθεώρει τὴν μετὰ τῆς Αὐστρίας συνεργασίαν τοῦ βασιλέως ἐκείνου, ὡς ἐνομιζέτο τότε ἐν Ἀθήναις (2). Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς τοῦ Μαξιμιλιανοῦ ὡς αὐτοκράτορος τοῦ Μεξικοῦ, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ναπολέοντος Γ', ἀποκαταστάντος καὶ τῆς τοῦ Γεωργίου Α' εἴτα ἀνακηρύξεως ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος τὸ Παρισινὸν Σαριβαρί καὶ ἄλλα σατυρικὰ φύλλα οἷον τὸ Κλάδερα-δατς τοῦ Βερολίνου ἐδημοσίευσαν εὐφρεῖς σατύρας μετὰ γελοιογραφιῶν εἰς βάρος ἡμῶν. Πᾶσαι δ' αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες παίζουσιν πρὸς τὴν ἡμετέραν τύχην ἀνέγραψαν τότε ὅτι ὑποψήφιος διὰ τὸν ἑλληνικὸν θρόνον ἦτο ὁ κόμης Ματθίας Βιλλιέ Δελίλ-Ἀδάμ,

(1) Ἰδὲ ἐφημερίδα τῆς Συνελεύσεως τόμος Α'. σελ. 459.

(2) Ἰδὲ τὴν ἐμὴν «Ἱστορίαν τοῦ Ὁθωνος», Ἀθήναι 1893 καὶ τὰ ἐμὰς «Ἐπιστολὰς τοῦ Ὁθωνος», Ἀθήναι 1898.

γόνος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ τάγματος τῶν ἱπποτῶν τῆς Μερίτης, ἄσημός τις ποιητῆς καὶ ὄνειροπόλος !

Τὸ περὶ ἀναγορεύσεως ψήφισμα τοῦ πρίγκηπος Ἀλφρέδου ἐκοινοποιήθη πρὸς τὸν ἑκτακτον τῆς Ἀγγλίας ἀπεσταλμένον Σίρ Ἐλλιοτ τῇ Πέμπτῃ, 31 Ἰανουαρίου, οὗτος δὲ τῇ ἐπαύριον δι' ἐπισήμου ἐγγράφου ἐπιδοθέντος τῷ προέδρῳ τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Βούλγαρη, προὔτεινεν ἀντὶ τοῦ Ἀλφρέδου, τοῦ μὴ δυναμένου ν' ἀναβῇ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον, ἕνεκα τοῦ μεταξὺ τῶν εὐεργετῶν Δυνάμεων ὑπογραφέντος ἐν Λονδίῳ τῇ 4ῃ Δεκεμβρίου 1862 πρωτοκόλλου, τοῦ ἐπικυροῦντος τὸ τῆς 22)3 Φεβρουαρίου 1830, τὸν πρίγκηπα Ἐρνέστον τοῦ Σάξ Κοβούργου **Γόθα**. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ, ἐν ᾧ μετὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν ἐξεδηλοῦντο οἱ γνωστοὶ λόγοι, δι' οὓς ὁ πρίγκηψ Ἀλφρέδος δὲν ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὸ Ἑλληνικὸν σκῆπτρον, προὔτεινέτο ὡς καταλληλότερος πρίγκηψ ὁ Ἐρνέστος ὡς ἐξῆς:

«Οἱ πρίγκηπες οἱ παρέχοντες μείζονας ἐγγυήσεις ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην εἰσὶν ἐκεῖνοι, οἵτινες διὰ τῆς σταθερᾶς αὐτῶν ἐμμονῆς καὶ τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν των ἐκτήσαντο φήμην ἐν Εὐρώπῃ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο οὐδεὶς μᾶλλον τοῦ δουκὸς τοῦ Κοβούργου κέκτηται δικαιώματα εἰς τὸν κοινὸν σεβασμόν. Ἡ Α. Μεγαλειότης ἐλπίζει, ὅτι ἡ συμβουλή αὕτη, ἣν ὑποβάλλει δὲν θὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἄλλως, ἢ ὡς ἀπόδειξις ὅτι περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὴν ἐμπιστοσύνην ἣν τὸ ἔθνος τοῦτο ἔδειξεν εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν τῆς Ἀγγλίας καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ συμπάθεια τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ὅλως ἀδύνατον νὰ δεχθῇ καὶ φέρῃ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος ὁ υἱὸς αὐτῆς πρίγκηψ Ἀλφρέδος, ἡ Α. Μεγαλειότης φρονεῖ, ὅτι παρέχει ὡς ἀμοιβὴν δεῖγμα ἐμπιστοσύνης, ὑποβάλλουσα εἰς τὴν σκέψιν τῶν Ἑλλήνων τὸ ὄνομα ἡγεμόνος, ὅστις, ἕνεκα τῶν στενῶν ἑσμῶν δι' ὧν συνδέεται μετὰ τῆς Ἀγγλίας, δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἔχει τινὰ τῶν κυρίων προσόντων, ἅπερ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος φαίνεται ἐπιθυμοῦν νὰ εὕρῃ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ μέλλοντος Βασιλέως του. Εἰ

καὶ τὸ καθήκον μοὶ ἐπέβαλε ν' ἀποποιηθῶ ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μεγαλειότητος τὸ προσφερόμενον στέμμα εἰς τὴν Α. Β. Υ. τὸν πρίγκηπα Ἀλφρέδον, δυνάμεθα ὁμῶς νὰ ἐλπίζωμεν μετὰ πεποιθήσεως ὅτι τὰ αἰσθήματα ἀμοιβαίας φιλίας καὶ ὑπολήψεως, ἅπερ ἐσχάτως ἐγένοντο κατάδηλα, θὰ ἐξακολουθήσωσιν ὑπάρχοντα ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ ἀκμῇ μεταξύ τῶν δύο ἐθνῶν.

Τὸ ἔργον λοιπὸν τῆς ἀναζητήσεως καὶ εὐρέσεως βασιλέως εἶχεν ἀναλάβει ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἣτις καὶ προὔτεινε τὸν πρίγκηπα Ἑρνέστον τοῦ Σάξ Κοβούργου **Γόθα** τὸ δεύτερον ἥδη· διότι ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου εἶχε ρίψει πρὸς αὐτὸν τὰ βλέμματα ὁ Πάμπερστον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐδήλωσεν, ὅτι δέχεται μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ διατηρῇ ταῦτοχρόνως καὶ τὸ στέμμα τοῦ δουκάτου τοῦ Κοβούργου, ἡ ὑποψηφιότης αὐτοῦ εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ πρὸς στιγμὴν.

Ἰδού πῶς αὐτὸς ὁ Ἑρνέστος τοῦ Σάξ Κοβούργου Γόθα ἐκτίθησι τὰ κατὰ τὴν ὑποψηφιότητά του ἐν τῇ διαδοχῇ τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1889 ἐν Βερολίνῳ ἐκδοθέντων Ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ γερμανιστί: (1)

«Τὸ ἔτος 1862 ἔληξεν ἐν τῇ Νοτιοανατολικῇ Εὐρώπῃ δι' ἐπαναστάσεως, ἣτις ἐφάνη αὖθις μέλλουσα νὰ ἀνακινήσῃ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα. Ἐνῷ ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος περιηγοῦντο τὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, ἐν Βονίτῃ, Πάτρας, Ἀθήναις ἐξερράγησαν ἀνταρσίαι, κατηρτίσθη δὲ προσωρινὴ Κυβέρνησις, ἐκ τοῦ γερουσιαστοῦ Βούλγαρη, τοῦ ναυάρχου Κανάρη καὶ τοῦ προέδρου τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Ρούφου τοῦ ἐκ Πατρῶν.

Τὸ πρῶτον θέσπισμα τῆς ἐθνικῆς ταύτης Κυβερνήσεως περιλαμβάνει λακωνικῶς τάδε: Ἡ βασιλεία τοῦ Ὁθωνος καταλύεται· καταλύεται ἡ ἀντιβασιλεία τῆς Ἀμελίας, ἱδρύεται προσωρινὴ Κυ-

(1) Ernest II (Herzog von Sachsen-Coburg-Gotha: Aus meinem Leben und aus meiner Zeit, τόμοι τρεῖς, Berlin 1889, τόμ. Γ' σελ. 246—277. Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τούτων τοῦ Ἑρνέστου ἐπιχέεται ἅπλετον φῶς ἐπὶ τῶν συμβάντων τότε ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐπὶ τῶν διαθέσεων τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς περὶ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων.

βέρνησις, θὰ προσκληθῇ Ἐθνοσυνέλευσις νὰ καταρτίσῃ τὴν Κυβέρνησιν.

Πρὶν ἢ ἡ Εὐρώπη κατανοήσῃ καλῶς τὴν σημασίαν τῶν γεγονότων τούτων, νέαν ἐκπληξιν ἠτοίμασεν αὐτῇ ἡ εἰδοῖσις, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ὁθων ἀφ' οὗ ἀπεχαιρέτισε τοὺς Ἕλληνας, ἐν προκηρύξει αἰσθηματικῇ μᾶλλον ἢ πολιτικῇ ἔπλεε πρὸς τὴν πατρίδα Βαυαρίαν. Ἀλλὰ παραίτησις τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ὁθωνος ἢ τοῦ Βαυαρικοῦ οἴκου ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου δὲν ἐγένετο· ἐπειδὴ δ' ἀγγλικὸν σκάφος μετέφερε τὸν Ὁθωνα καὶ τὴν σύζυγόν του Ἀμαλίαν ἐκ Σαλαμῖνος εἰς Τεργέστην, ἡ ἐν Γερμανίᾳ κοινὴ γνώμη ἀπέδωκε τὰ πάντα εἰς τὴν τοῦ Ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου σκευωρίαν. Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐπέερρωσεν ἡ ἐν Ἑλλάδι διατυπωθεῖσα εὐθὺς ὑποψηφιότης τοῦ πρίγκηπος Ἀλφρέδου, τόσοσ δ' ἐξεδηλώθη αἴφνης ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τοῦ νεωτάτου ἔτι υἱοῦ τῆς ἀνάσσης τῆς Ἀγγλίας, ὥστε δυσεξήγητος ἀπέβαινεν ἄνευ τῆς ἐπιδράσεως Ἀγγλων φιλελλήνων.

Δὲν προτίθεμαι νὰ ἐξετάσω τὰς ἀφορμὰς τῆς καταστροφῆς τῆς ἐν Ἑλλάδι βαυαρικῆς δυναστείας καὶ τῆς βαθμιαίας καταπτώσεως τοῦ βασιλέως. Ἐν Μονάχῳ ἡ ἔξωσις αὐτοῦ ἐθεωρήθη ὡς μεγάλη προσβολή, ὁ δὲ βασιλεὺς Λουδοβῖκος διεῖδεν ἐν αὐτῇ τὴν ἀπώλειαν θέσεως, ἣν ἐκτήσατο ἐν νεανικῷ ἐνθουσιασμῷ ὑπὲρ τοῦ οἴκου του δι' ἀνυπολογίστων θυσιῶν καὶ ἣτις ἐπλήρου αὐτὸν ἔκτοτε ἰδεώδους ὑπερηφάνειας.

Ἐν τῇ κινήσει τῶν Ἑλλήνων ἤδη ἀπὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἀνεπτύχθη ἀναμφιδόλως ἐθνικὴ τις ἰδέα, ἣν τὸ μικρὸν καὶ ἄπορον Κράτος δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ. Ἡ διηνεκὴς ὑπὲρ αὐξήσεως ὀρίων κραυγὴ ἐδιῶεν εἰς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις πρόφασιν διηνεκτοῦς ἀναμίξεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας πράγματα, ἡ ἐλαχίστη δ' ἀνταρσία προσελάμβανε χαρακτῆρα διεθνοῦς περιπλοκῆς.

Ἡ σφοδρὰ ἀπέχθεια τῶν πολιτικῶν τῆς Ἀγγλίας κύκλων κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς αὐλῆς, ἐπέτρεπε τῇ τουρκικῇ πρεσβείᾳ νὰ ἐξυφαίνῃ παντοίας σκευωρίας, ἡ δ' αὐστηρότης τῆς Ἀγγλικῆς διπλωματίας ὡς πρὸς τὰς προστατευομένας χώρας, ἐν αἷς ἴδρυσε θρό-

νους, δὲν ἐπραϋνετο, ὡς ἀλλαχοῦ, διὰ φιλικῶν σχέσεων τῶν δύο στεμμάτων. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ὀθωνος πολλά εἶχε βεβαίως τὰ τρωτὰ, ἀλλὰ καὶ αἱ βάσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὡς ἀνιδρύθη ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῶν Εὐρωπαϊκῶν, ἦσαν ἀνεπαρκεῖς. Ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος ἐπεκύρου τὰς ἰδέας καὶ τὰς προρρήσεις τοῦ θείου μου Λεοπόλδου καὶ τοῦ πατρός μου, οἵτινες τὸν ἑλληνικὸν θρόνον εἶχον ἀποποιηθῆ, προτάξαντες τοὺς ἐπενεγκόντας τὴν πτῶσιν τῆς Βαυαρικῆς δυναστείας λόγους.

Ἴσως μάλιστα ὁ πατήρ μου κατεδίδασκεν ἔτι σαφέστερον ἢ ὁ θεῖός μου τοὺς ἐσωτερικοὺς καὶ τοὺς διεθνεῖς ὅρους τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου πρὸ τριακονταετίας (1). Μία ὅλη γενεὰ κατετρίβη πρὸς ὑποστήριξιν Κράτους, ὅπερ ἀνιδρύθη ἢ ἐλάσσον ἢ μεῖζον τοῦ ὄντος, ἄμειρον δὲ πάντων τῶν μέσων ὑγιоῦς ἀναπτύξεως. Ζήτημα ἐγεννᾶτο μόνον ἐὰν αἱ μεγάλαὶ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις, ἰδίως ὁ ἢ Ἀγγλία, ἐδιδάχθησάν τι ἐκ τοῦ μαθήματος.

Ἡ πρόθεσις τῆς προσαρτήσεως τῶν Ἰονίων νήσων ἐμαρτύρει ὅτι προὔκειτο νὰ ἐπανορθωθῇ, ἐν μέρει, τὸ ἀρχαῖον σφάλμα. Ἡ ἰδέα αὕτη ἀνεφύη ἐν τοῖς ἐπισήμοις κύκλοις τῆς Ἀγγλίας εὐθὺς μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ βασιλέως Ὀθωνος, ἢ Ἐπτάνησος ὁ ὡς προῖξ θα ἐπόριζε βεβαίως εἰς τὸν νέον τῆς Ἑλλάδος βασιλέα ὅπως οὖν ἔδαφος ἀσφαλές· ἀπέμενεν ὅμως πάντοτε ἡ ἀμφιβολία, ἐὰν τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον ἐσκόπει εἰλικρινῶς νὰ καταστήσῃ αὐθύπαρκτον τὴν ἑλληνικὴν βασιλείαν.

Ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ διατελοῦντος τοῦ ζητήματος, προσηνέχθη μοι ἄνευ τῆς ἐλαχίστης γνώσεως ἢ προκαταρκτικῆς συνεννοήσεως τὸ ἑλληνικὸν στέμμα οἶονεὶ μοιραία κληρονομία τοῦ οἴκου τῶν Κοβούργων· ἔτι δὲ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1862 ἐτέθη πρὸ τοῦ σκληροῦ διλήμματος ἢ νὰ θυσιάσω ἑμαυτὸν ἢ ν' ἀποκρούσω, ἐς αἰεὶ, στέμμα ἐπανειλημμένως προσενεχθὲν εἰς τὸν ἡμέτερον οἶκον, προωρισμένον δ' ἴσως ὡς μέγα μέλλον.

(1) Ἐνταῦθα ὁ Ἐρνέστος ἀναφέρεται εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Ἀπομνημονευμάτων του, σελ. 30—31 καὶ 56—58.

Ἡ ἀπόφασις δὲν ἦτο εὐκολος, οὐδ' ἡδυνάμην νὰ συμμορφωθῶ πρὸς κούφους ὁρμάς. Εἶχον διέλθει τὸν βίον ἐν τῇ ἀνελίξει τῶν γερμανικῶν πραγμάτων, ἀκράδαντον δ' ἔτρεφον πεποίθησιν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ θὰ ἐπληροῦτο ἡ τύχη τῆς ἡμετέρας πατρίδος καὶ βαρέως ἔφερον τὴν ἰδέαν, ὅτι, ἐὰν ἀνέτελλον κρείττονες ἡμέραι, ἐγὼ ἀτομικῶς θὰ ἔμενον ἀμέτοχος.

Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν ἀτομικὴν θυσίαν θὰ ἤμην εὐδιάθετος νὰ ἀναλάβω μεγάλην καὶ ἔντιμον πολιτικὴν ἀποστολήν, ἐὰν, μετ' αὐστηρὸν ἔλεγχον, ἐπειθόμην, ὅτι ἐπλάσθησαν παρὰ τῶν Δυνάμεων ὅροι λυσitteλεστέρας ἐν Ἑλλάδι ὁράσεως.

Καὶ ὁ ἐν Βρυξέλλαις θεῖός μου (1) εἶχε τηρήσει μέχρι τοῦ γή-
ρωσ του, ὡς ἦτο ἐπόμενον, σφοδρὰν συμπάθειαν πρὸς τὴν Ἑλλη-
νικὴν ὑπόθεσιν, ἡ νέα δὲ τῶν πραγμάτων τροπὴ ἐν τῇ ἀπωτέρᾳ
χώρᾳ, ἐφάνη πληρώσασα αὐτὸν νεανικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἀναρ-
ριπήσασα τὸν φιλελληνισμόν του. Καίτοι τὴν ἐν Ἑλλάδι πολιτι-
κὴν ἀνέλιξιν παρηκολούθει πάντοτε καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων και-
ρῶν μετὰ πολλῆς τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων, ἐξεπλάγη ὁμῶς
ἐκ τῶν ἐσπευσμένων ἀποφάσεων τοῦ βασιλέως Ὁθωνος.

Ἀμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως πολὺ ἀμφέβαλεν ὅτι θὰ
ἡδύνετο νὰ ἀντίσχη ἐπὶ πλέον, ἐν τούτοις τῇ 1 Δεκεμβρίου (1862)
ἐφρόνει : « Ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἐπερατώθη μετ' ἀκατανόητου τα-
χύτητος νῦν δ' ἀποτελεῖ μεγάλην ἐνόχλησιν. Ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀπο-
κτήσεως τοῦ Ἀλφρέδου ἦτο εὐεξήγητος. Οἱ Ἕλληνες ἠλπίζον νὰ
λάβωσιν, οὐ μόνον ἄφθονα ἀγγλικά χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰς Ἴονι-
ους νήσους. Ἡ Ἀγγλία ὁμῶς θὰ περιήρχετο εἰς μεγάλας περιπλο-
κάς. Ἐὰν ὁ Οὐέλιγκτον καὶ ὁ Ἀβερδην δὲν ἔφθειρον ἐκ πείσματος
τὴν ὑπόθεσιν, ἴσως θὰ ἐπετύγγανον. Τώρα τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ
δυσκολώτερον.

Ἡ ὑπόψηφιότης τοῦ Ἀλφρέδου προσέκρουσε ταχέως εἰς ἀν-
τιρρήσεις τῆς Ρωσίας, καίτοι δὲ ὁ θεῖός μου τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν

(1) Ἐννοεῖ τὸν Λεοπρόλδον τὸν βασιλέα τοῦ Βελγίου, ὅστις ἦν ἄλλοτε
ὑποψήφιος τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, ὡς εἴπομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἱστορίᾳ τοῦ
Καποδιστρίου, Ἀθῆναι 1894.

Ἑλλήνων ἀπέδιδεν εἰς ὑλικούς λόγους, ἀξιοσημείωτον ἦν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν κατωρθώθη νὰ σχηματισθῇ κόμμα ὑπὲρ τοῦ Δουκὸς Λάιχτενμπεργ εὐνοουμένου τῆς Ρωσίας καὶ Γαλλίας. Ἦδη τῇ 4 Δεκεμβρίου ἔμειναν ἐν Λονδίνῳ σύμφωνοι ὅπως ἀποκλείωνται τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου οἱ πρίγκηπες πασῶν τῶν μεγάλων βασιλικῶν δυναστειῶν.

Ἀνενέωσαν δηλαδὴ τὰς παλαιὰς συνθήκας, δι' ὧν αἱ βασιλεύουσαι δυναστεῖαι τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων ὀριστικῶς καὶ ἐξίσου ὤφειλον νὰ ἀποκλείωνται τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου.

Καὶ τὸ χεῖριστον, ὡς ἐκ τῆς στενοχωρίας εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἐπεθύμει νὰ ἀνιδρυθῇ νέα βασιλικὴ κυβερνήσις ἐν Ἑλλάδι μετ' ἄκρας σπουδῆς καὶ οἶονε! ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ. Ἀλλ' οὐδεὶς πολιτικῶς σκεπτόμενος ἡγεμῶν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδεχθῇ τὸ ἀκανθῶδες στέμμα καὶ νὰ ἀποδυθῇ εἰς τὸ τόλμημα ἄνευ μελέτης καὶ ὄρων· δὲν παρεῖχε λοιπὸν πολλὰς ἐλπίδας ἡ ἰδέα νὰ ἀναβιβασθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὅστις ἀπεδείχθη ἐνέφικτος εἰς τὸν πρίγκηπα Ἀλφρέδον, ὁ ἐξάδελφος ἡμῶν, ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος.

Βεβαίως ὁ ἀνὴρ, ὅστις νεώτατος ἔτι ἀνεδέξατο ἐξίσου δυσχερῇ ἀποστολὴν ἐν Πορτογαλίᾳ, ἐπετέλεσε ὁ αὐτὴν λίαν εὐδοκίμως, ἦτο ἀναντιρρήτως παντὸς ἄλλου καταλληλότερος ὅπως ἀναβῇ ἐντίμως ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, ἀλλ' ἐξ ἰδίας πείρας ἐγίνωσκεν ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος πόσον ἀκροσφαλὴς εἶναι ἐν ξένη χώρᾳ ἡ θέσις ἡγεμόνος ἐξαρτωμένου ὑπὲρ τὸ δέον, ἐκ τῆς Ἀγγλικῆς διπλωματίας. Ὑπῆρχε δὲ μάλιστα καὶ ἡ ὑπόνοια, ὅτι μέλη τινὰ τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ βασιλέως Πέτρου, ἄσμενα θὰ ἔβλεπον ἀπομακρυνόμενον τῆς Λισβῶνος ἔμπειρον καὶ οὐχὶ πάντοτε εὐκαμπτον σύμβουλον τῆς νέας κυβερνήσεως.

Ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος τὴν ἐν Πορτογαλίᾳ ἡσυχίαν θὰ ἐπέθετο νὰ καταλίπη μόνον, εἰάν ἐοίδοντο αὐτῷ ἀποchrῶσαι ἐγγυήσεις ἀνεξαρτήτου ἐξουσίας. Ἀλλ' ἡ Ἀγγλικὴ κυβερνήσις ἤθελε γοργὰς καὶ εὐπειθεῖς ἀποφάσεις καὶ ἐπεθύμει νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων νέον (ἐν Ἀθήναις) βασιλέα, ὡς ἀναχωροῦντος ἐνὸς τοπάρχου τῆς Βεγγάλης, ἐπέμπετο εὐθὺς ἕτερος.

Ἐπὶ τοιούτοις ὅροις ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος ἀπεποιήθη ἐντονώ-
 τατα τὴν προσφορὰν: «Θὰ σοὶ ἐνδιαφέρει νὰ μάθῃς» ἔγραψέ μοι ὁ
 βασιλεὺς Λεοπόλδος τῇ 12]24 Δεκεμβρίου (1862) «πῶς ἔχουσι
 τὰ κατὰ τὸν Φερδινάνδον». Ἡ ὑποψηφιότης αὕτη ἐπενοήθη ἐν
 Ἀγγλίᾳ, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἐφοβούμην ὅτι ὁ Φερδινάνδος δὲν θὰ ἐδέ-
 χετο. Ἐγώ, εἰς τὴν θέσιν του, θὰ ἐξησφάλιζον τὴν πρὸς τὴν Πορ-
 τογαλλίαν σχέσιν καὶ θὰ ἐδεχόμην ὥσεί προὔκειτο περὶ ἐνδιαφέ-
 ροντος ταξιδίου (Voyage pittoresque), ἐπιφυλασσόμενος νὰ διο-
 ρίσω ἀντικαταστάτην, ἐὰν ἢ ἐν Ἑλλάδι διαμονὴ μοὶ ἀπέβαινε δυ-
 σάρεστος. Οὗτος εἶναι ὁ μόνος λογικὸς τρόπος τῆς δοκιμῆς. Εἰς
 ἐμὲ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εἶχον ἐπιφυλαχθῆ παῖσαι αἱ πρὸς τὴν Ἀγ-
 γλίαν σχέσεις. Οἱ Πορτογάλλοι ὤφειλον νὰ πράξωσι τὸ αὐτὸ ὑπὲρ
 τοῦ Φερδινάνδου. Ἀλλ' αὐτὸς δὲν θὰ ἤθελεν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἐν
 Ἀγγλίᾳ ἐπέμειναν, ἐπεμψεν εἰς Λισβῶνα τὸν I. Δεβὼ, τὸν ἀνεψιὸν
 τοῦ Φὸν Πράδς. Τὰ ἐπιχειρήματά μου θὰ ἐμποιήσωσιν ἐντύπωσιν.
 Σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξύμνησα τὴν φημιζομένην καλλονὴν τῶν γυναι-
 κῶν τῆς Ἀνατολῆς».

Ὅτε ὁ βασιλεὺς Λεοπόλδος μοὶ ἀνήγγελλε ταῦτα, οἱ ἐν Λον-
 δίνῳ εἶχον ἤδη βιασθῆ νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πορτογαλλικὴν ὑπο-
 ψηφιότητα,* συνέλαβον δὲ μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος ἄλλην ἰδέαν.
 Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐρμηνεὺς αὐτῆς ἐγένετο αὐτὸς ὁ Λεοπόλδος
 ἐν ἐπιστολῇ, ἣτις προὔκειτο νὰ ἐπιδράσῃ ἀτομικῶς ἐπ' ἐμοῦ, διότι
 αἴφνης εἶχον ἀνακηρυχθῆ ἐγὼ ὑποψήφιος τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου.
 Ὁ βασιλεὺς ἔγραψε:

«Λαέκεν 25 Δεκεμβρίου 1862.

« Ἀγαπητέ μοι Ἑρνέστε,

Ἀφορμὴ τῆς παρούσης μου εἶναι τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα.
 Κατ' ἀρχὰς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διαρρυθμίσεως αὐτῶν ὁ Οὐέλινγκτον
 καὶ ὁ Ἀβερδην· τὴν ὀλοσχερῇ δ' αὐτῶν φθορὰν ἐπήνεγκον αἱ τότε
 ἰδέαι τοῦ Μέτερνιχ. Τὴν ὅλην ἀφήγησιν τῶν πραγμάτων θὰ εὕρῃς
 ἐν τῷ νεωτάτῳ Μέρει τῆς Ἱστορίας τοῦ Γερβίνου, (1) ὅστις ἐν τῷ

(1) Ὁ βασιλεὺς ἐννοεῖ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὑπαγορευθεῖσαν διόρθωσιν, ἣν πε-
 ριέλαβεν ὁ Γερβίνος ἐν τῷ Ζ' τόμῳ σελ. 745. Παρβλ. Ἀπομνημονεύ-

ΣΤ' τόμῳ εἶχε γράψει τὰ ἀλλοκοτώτερα πράγματα. Ὁ δυστυχὴς Ὅθων εἶχε πραγματικῶς πολλὰ εὖλογα παράπονα.

Ὡς εἶχεν ἀνιδρυθῆ ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο κυβερνήσιμος. Διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου τὰ πράγματα βελτιοῦνται ὅπως οὖν, ἐὰν δ' ἡδυνάμην νὰ γίνω εἰκοστὴ νεώτερος, θὰ ἐδεχόμην τὸ ἔργον· διότι τὸ μέλλον εἶναι μέγα καὶ ἄνευ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Οὐδεὶς θὰ ἦτο καταλληλότερος σοῦ, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τι παραπλήσιον εὐθαρσῶς καὶ μετὰ ζήλου. Τὴν γνώμην ταύτην εἶχον ἤδη ἀποφανθῆ πρότερον· ἀλλὰ νῦν μοὶ γράφει ὁ λόρδος Ρούσσελ. ἐρωτῶν τί θὰ ἔλεγες σύ. Εὐαρεστήθητι νὰ μοὶ ἀνακοινώσῃς τί φρονεῖς. Ἡ μεγάλη ἐπιθυμία ἐν Ἀγγλίᾳ, ὡς φαίνεται δὲ καὶ ἐν Ἑλλάδι, εἶναι ὅπως ὁ μέλλων ἡγεμὼν ἀνήκῃ εἰς τὸν ἡμέτερον οἶκον.

Δὲν εἶναι ὅμως ἀπορριπτέα καὶ ἡ ἰδέα νὰ διορθώσῃ τις ἐν Ἑλλάδι τὰ πράγματα εἴτα δὲ ἀνεύρῃ ἀντικαταστάτην.

Ὅπως ποτ' ἂν ἦ (τὴν φράσιν ταύτην γράφει ἀγγλιστί: Be it as it may) σὲ παρακαλῶ νὰ μοὶ ἐκφράσῃς τὰς ἰδέας σου. Θὰ περιμένω τὴν ἐπιστολήν σου ὅπως ἀπαντήσω εἰς τὸν Ρούσσελ. Εἰ δυνατόν ὁ ὑποψήφιος πρέπει νὰ ᾔῃ διαμαρτυρόμενος. Ἀλλ' ὁ Φερδινάνδος διαμαρτυρόμενος εἶναι κατὰ μίαν καὶ μόνην ἔννοιαν, ὡς φαίνεται, (videlicet) ὅτι διαμαρτύρεται κατὰ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ ἐν ἐν Πορτογαλίᾳ *dolce far niente*.

Τὸ νέον ἔτος εἶναι ἐπὶ θύραις, εὐχομαι σοί τε καὶ τῇ ἀγαθῇ Ἀλεξανδρίνῃ νὰ ᾔῃ εὐτυχές. Χαῖρε καὶ εὐαρεστήθητι νὰ μοὶ ἀπαντήσῃς, ἀγαπητέ μοι Ἑρνέστε.

Ὁ πιστὸς γέρων θεῖός σου
Λεοπόλδος.

Δὲν ἔλειψα νὰ ἀπαντήσω πρὸς τὸν θεῖόν μου, ὡς ἠΰχετο, ὅσον τάχισιν· καὶ νῦν τὰς ἰδέας πρὸς τὴν ἐκπληκτικὴν πρότασιν.

ματα τοῦ Ἑρνέστου Β' τόμ. Α' σελ. 6 καὶ τὴν *Deutsche Revue* τοῦ Ἰουνίου 1884 ἐν ᾗ χαρακτηρίζεται ὁ βασιλεὺς Λεοπόλδος ὡς κριτικός.

ἐκείνην δὲν δύναμαι νὰ ἐκφράσω μετὰ μείζονος ἡρεμίας ἢ δι' ὧν τότε λέξεων :

«Εὐμενέστατε θεῖε,

Διὰ τὰς ἀγαπητὰς γραμμάς σου, ἃς χθὲς ἔλαβον τὴν πρωΐαν, τὰ ἐγκάρδιά μου εὐχαριστήρια. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν μοι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀπαντήσω ὀριστικῶς ναὶ ἢ οὐ, ὅπως γίνῃ ἑναρξίς πραγματικῶν διαπραγματεύσεων. Ὁ λόγος προφανής, διότι οὐδέποτε μοι ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα, ὅτι θὰ ἐκαλούμην ἐγὼ νὰ περάνω τὸν ἐν τῇ δυστυχεῖ χώρᾳ κυκεῶνα καὶ ἀνιδρύσω νέον καὶ ἰσχυρὸν ἔσως Κράτος. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ δυστυχοῦς Ἀλβέρτου(1) τὰς περὶ τῶν μεγάλων πολιτικῶν ζητημάτων πληροφορίας ἀρούμαι σχεδὸν μόνον ἐκ τῶν ἐφημερίδων ἐν ᾧ πρότερον ἤμην ὡς ἐγγίστα ἐνήμερος καὶ ἡδυνάμην ἐνίοτε καὶ ν' ἀποφαίνωμαι γνώμην. Ἀγνοῶ λοιπὸν ὅλως πῶς ἔχουσι νῦν καὶ πῶς εἶχον ἐπ' ἐσχάτων τὰ ἐλληνικὰ πράγματα. Πρὶν ἢ λοιπὸν γράψω σοι ἀκριβές τι, σὲ παρακαλῶ, ν' ἀπαντήσης εἰς τινὰς ἐρωτήσεις μου καὶ νὰ εὐχαρεστηθῇς νὰ συντάξῃς βραχύ τι Ὑπόμνημα, ἐπιτρέπον μοι νὰ κρίνω περὶ τῶν ἀληθῶν ἀφορμῶν τῶν καταστησασῶν τῷ Ὁθωνι ἀδύνατον τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου διαμονήν.

Θὰ σᾶς ἠρώτων :

1. Πῶς σκέπτονται Γαλλία, Ρωσία, Αὐστρία περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος.
2. Δύνανται νὰ ἐνωθῶσιν εἰς κοινήν τινα γνώμην ;
3. Προτίθενται πράγματι νὰ καταστήσωσι βιώσιμον τὸ κράτος δι' εὐρυτέρων συνόρων καὶ γενναιοτέρων χορηγιῶν ἢ θέλουσιν ἀπλῶς προσωρινὸν ἡγεμόνα ἵνα κωλύσωσι, τό γε νῦν ἔχον, τὴν ἀνακλήρουξιν τῆς δημοκρατίας ;
4. Πῶς θὰ κανονισθῇ ἡ σχέσις πρὸς τὴν Πύλην ;
5. Τίς ἡ ἀληθὴς θέλησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ· τίνα τὰ κόμματα καὶ πῶς διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων ;

(1) Ἦν ἀδελφός του καὶ σύζυγος τῆς ἀνάσσης τῆς Ἀγγλίας.

6. Εἶναι δύναται αἱ πρὸς οἷονδῆποτε ἡγεμόνα διαπραγματεύσεις πρὶν ἢ παραιτηθῇ ὁ Ὅθων ;

Πᾶσαι αὗται αἱ ἀπορίαι πρέπει νὰ ἐπιλυθῶσι πρὸ τῆς μορφώσεως ὁριστικῆς γνώμης.

Νομίζω ὅτι ἐν Ἑλλάδι πλεϊότερον ἢ ἐν οἷαδῆποτε ἄλλῃ χώρᾳ θεμελιώδης ὅρος εἶναι ἡ θέλησις σοβαροῦ ἀνδρός καὶ ἡ περὶ τὰ δημόσια πεῖρα. Συμφωνῶ δὲ μετὰ σοῦ, ὅτι εὐκταῖον εἶναι νὰ μὴ διαφύγῃ τὸν ἡμέτερον οἶκον ἡ εὐκαιρία τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν χώρᾳ, εἰς ἣν ἐπιφυλάσσεται ἴσως τὸ μέγιστον μέλλον.

Σύγγνωθι ἐπὶ ταῖς γραμμαῖς ταύταις, ἀγαπητὲ θεῖε, ἀλλ' οὐδέποτε ἀπεδύθην ἀπερισκέπτως εἰς ἐγχείρημά τι, οὐδ' ἀνέλαβον ὅ,τι δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐπιτελέσω. Πρέπει νὰ ἀντιληφθῶ καλῶς ὅπως δυνηθῶ νὰ κρίνω.

Τότε θὰ διατυπώσω ἴσως προτάσεις ἀφορώσας καὶ τὸ ἔτομόν μου καὶ τὴν εὐδοκίμησιν τῆς ὑποθέσεως.

Παραδέχομαι ὡς δεδομένον, ὅτι μόνον σὺ καὶ ὁ Ροῦσσελ γινώσκετε τὴν περὶ ἐμοῦ ἰδέαν. Ὁ μέλλων νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν ταύτην πρέπει νὰ ἐκλεγῇ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, νὰ ἐγκριθῇ δὲ ὑπὸ τῶν μεγάλων Δυνάμεων.

Ἐν Γόθᾳ, 3 Ἰανουαρίου 1863.

Ὁ Σὺς κτλ.

Ἐρνέστος»

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ Λόρδος Πάλμερστον ἐν λίαν ἀξιοσημειώτῳ Ὑπομνήματι πρὸς τὴν Βασίλισσαν τῇ 2 Ἰανουαρίου διέτύπωσε καὶ ἠτιολόγησε τὴν ὑποψηφιότητά μου ἐπισήμως, ἔτυχε δ' εὐθὺς τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βασιλίσσης.

Ὁ Πάλμερστον ἔλεγεν, ὅτι εἶχε μέγα συμφέρον νὰ ὑποθάλῃ καὶ νὰ χρησιμοποίησῃ τὴν εὐμενῆ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν διάθεσιν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ σπουδαῖον ἦτο ἡ εὐρεσις καταλλήλου ὑποψηφίου· διότι ἄλλως τὸ Βασίλειον θὰ ἐκινδύνευε δι' ἀσυνέτων ἐξερθεσιμῶν.

Ἀλλ' οἱ ὅροι εὐπροσδέκτου ὑποψηφίου εἰς τὸν ἑλληνικὸν θρόνον ἦσαν ποικίλοι. Ὁ ἐκλέξιμος ἔπρεπε νὰ μὴ διατελῇ οὔτε ἐξ αἵμα-

τος οὔτε ἐξ ἀγγλιστείας εἰς συγγενικάς σχέσεις πρὸς τὴν Γαλλίαν ἢ τὴν Ρωσίαν.

Ἄλλως ἡ αὐλὴ τῆς Ἑλλάδος θὰ καθίστατο κέντρον ραδιουργιῶν κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Αὐστρίας ἢ καὶ κατ' ἀμφοτέρων, σύναμα δὲ κέντρον ἐχθρότητος κατὰ τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσῃ. Ἐνεκεν τῶν λόγων τούτων ἦσαν ἀποκλεισμένοι ὁ τε πρίγκηψ τῆς Βαυαρίας Φουλιέλμος καὶ ὁ δούξ τῆς Ὠμάλης.

Ἐξίσου δὲ ἀπεδοκίμαζεν ὁ Πάλμερστον τὴν υποψηριότητα νεαροῦ καὶ ἀπείρου πρίγκηπος, ὅστις θὰ καθίστατο εὐκόλως ὄργανον ξένης ἐπιρροῆς. Ὁ υποψήφιος ἔπρεπε νὰ ᾔηται ἀνὴρ ἔμπειρος περὶ τὴν διοίκησιν καὶ πρεσβεύων φιλελεύθερα συνταγματικὰ δόγματα ἦτοι ὥριμος τὴν ἡλικίαν. Ὁ στενὸς αὐτοῦ σύνδεσμος πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων ὡς ὅρος τοσοῦτον ἀναγκαῖος, ὥστε τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξέφραζον καὶ τὴν μωρὰν γνώμην τῆς προσφορᾶς τοῦ ἐλληνικοῦ στέμματος εἰς ἓνα οἶον ὅποτε Ἀγγλον εὐπατρίδην, ἀφ' οὗ ὁ πρίγκηψ Ἀλφρέδος ἀπεκλείσθη.

Ἐνεκεν πάντων τούτων τῶν λόγων ὁ λόρδος Πάλμερστον ἐπέραινε τὸ ὑπόμνημα ζητῶν παρὰ τῆς ἀνάσσης τὴν ἄδειαν νὰ κηρύξῃ, ὅτι ὁ δούξ τοῦ Σάξ Κοβούργου Ἐρνέστος ἦτο καὶ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἄριστος τῶν υποψηφίων καὶ ὅτι ἂν ἐδέχετο τὴν προσφορὰν ἔπρεπε νὰ διατεθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες.

Δὲν παρεγνωρίζοντο ἐν Λονδίνῳ αἱ δυσχέρειαι, ἃς συνεπῆγετο ὁ συνδυασμός, τὸ δὲ ζήτημα τῆς ἀμέσου διαδοχῆς τοῦ πρίγκηπος Ἀλφρέδου ἐν Κοβούργῳ ἐπραγματεύθη ὁ Πάλμερστον μετ' ἀξιωμαίνου εἰλικρινείας. Κατανοῶν, ὅτι δὲν ἠδυνάμην νὰ παραχωρήσω ἐς αἰ! τὰ ἐν Γερμανίᾳ κυβερνητικὰ μου δικαιώματα, ὁ Ἀγγλος ὑπουργὸς προὔτεινε καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι προσωρινὰς λύσεις. Ἀλλ' ὅτι ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ὥφειλε νὰ περιβάλῃ τὸ ἐλληνικὸν στέμμα δι' ἐγγυήσεων καθιστωσῶν τὴν ἀποδοχὴν αὐτοῦ θελεαστικὴν καὶ αἴσια ὑποσχομένην, περὶ τούτου οὐδὲν ἔλεγε τὸ ὑπόμνημα.

Οὐχ ἦττον ἡ Βασίλισσα ἀπεφάνητο γνώμην ὑπὲρ τοῦ σχεδίου.

εὐθὺς ἀμέσως. Ἡ ἀπάντησίς της ἀνεγνώριζε «τὴν μεγάλην δύναμιν τῶν Παλμερστονείων ἐπιχειρημάτων», ἐξέφραζε δὲ χαρὰν ἐπὶ τῇ εἰς συγγενῇ της ἐπιφυλασσομένη ὑψηλῇ ἀποστολῇ. Ἐν ἐπιστολῇ δὲ πρὸς τὸν βασιλέα Λεοπόλδον ἀπεφήνατο εἰς ἄκρον γηθσύνης περὶ τῆς δι' υἱοθετήσεως ἀνιδρύσεως νέου βασιλικοῦ κλάδου τοῦ οἴκου τῶν Κοβούργων ἐν Ἑλλάδι καὶ περὶ τῆς ἀμέσου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ της Ἀλφρέδου κατοχῆς τοῦ ἐν Κοβούργῳ θρόνου.

Ἀλλ' ἦτο φυσικόν, ὅτι ὁ θεῖός μου ἐπραγματεύετο τὸ πρᾶγμα πολιτικῶς, ἠγνόςαι δὲ ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ἄνευ εὐαρέστου πρακτικῆς λύσεως ὁ ἀνεψιός του δὲν εἶχεν ἀρκούσαν φιλοδοξίαν ὅπως διώξῃ φάσμα βασιλικῆς εὐδαιμονίας ἐν τῇ ἅπῃ Ἀνατολῇ. Προσεπάθησε λοιπὸν νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰ ἐρωτήματά μου ἐν ἐγγράφῳ, ὅπερ καὶ νῦν κέκτηται γενικώτερον πολιτικὸν ἐνδιαφέρον :

«Λαέκεν, τῇ 4 Ἰανουαρίου 1863.

«Πρὸ μικροῦ ἀφίκετο ὁ πιστός σου Λαμούς· αὐριον δ' ἀποστέλλω αὐτὸν ὀπίσω διὰ τῆς ταχείας ἀμαξοστοιχίας. Ἡ ἰδέα περὶ Φερδινάνδου, πραγματοποιήσιμος θὰ ἦτο μόνον, εἰάν εἶχεν ὅλως ἀνεξάρτητον θέσιν ἐν Πορτογαλίᾳ. Δὲν ἀπέρρευσε ἐξ ἐμοῦ, διετυπώθη δ' ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐγὼ ὅτε ἠρωτήθην, ἀπεφηνάμην γνώμην ὅτι σὺ ἦσο ἐκ πάσης ἀπόψεως ὁ καταλληλότετος. Ἀλλ' ἡ Βικτωρία εἶχεν ἤδη γράψῃ μετὰ τινος σπουδῆς πρὸς τὸν Φερδινάνδον καὶ ἐγὼ παρεκλήθην ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου νὰ ὑποστηρίξω τὴν πρότασιν. Ἐπραξα τοῦτο τιμίως· συγχρόνως ὁμῶς δὲν ἀπέκρυψα αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν. Κατ' ἐμὴν γνώμην τὴν ἀποστολὴν ἔπρεπε νὰ ἀναδεχθῇ οἰκὴν voyage pittoresque ἐπὶ τινι χρόνῳ, ἐξασφαλίζων πληρέστατα τὴν πρὸς τὴν Πορτογαλίαν σχέσιν, ἣτις ὁμῶς δὲν εἶναι οἷα ἐφантаζόμην καὶ οἷα ἦτο ἡ ἐμὴ σχέσηις πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ἐνθα αἱ πρόσοδοί μου ἦσαν ἀσφαλέσταται. Τὴν ἀφορμὴν τῆς ἀνατροπῆς τοῦ Ὁθωνος ἔδωκαν βεβαίως τὰ κατὰ Γαριβάλδην, ἀλλ' ἡ ὀλοσχερὴς αὐτοῦ ἐγκατάλειψις ἀποδεικνύει πόσον ἀδεξίως διεξήγαγον τὴν ὅλην ὑπόθεσιν οἱ Βαυαροί.

Εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐξεδηλώθη ἐμπαθὲς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ὁρμή, ἥς ἀπόρροια ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀλφρέδου.

Ὁ Ἀλφρέδος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δεχθῇ μετὰ τινος ὑποστάσεως (consistenz) καὶ ἡ ἐκλογὴ ἀπεκρούσθη.

Ἀλλὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Πάλμερστον ἀποδεικνύει πόσον ἐπιμένουσιν οἱ Ἕλληνες ζητοῦντες ἡγεμόνα συνδεδεμένον στενῶς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ἀμα ὡς ἀπεποιήθη ὁ Φερδινάνδος, τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον καὶ ἡ Βικτωρία αὐτῇ, ἥτις κατ' ἀρχὰς δὲν συνεφώνει ἐξ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τοῦ Κοβούργου, ἐστράφησαν πρὸς σέ, ὁμολογῶ δ' ὅτι τοῦτο μοι προξενεῖ μεγάλην χαράν.

Μετὰ τὸν πρόλογον τοῦτον ἔρχομαι εἰς τὰ ἐρωτήματά σου:

1. Ἡ Γαλλία, μετὰ τὴν Ἀγγλίαν ὁ σπουδαιότερος παράγων, ἀφῆκε ὅλως τὸ ζήτημα εἰς Ἀγγλικὰς χεῖρας. — Ἡ Ρωσία θὰ προὔτιμα τὸν Λαίχτεμπεργ, προσεχώρησεν ὅμως ἐπίσης πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ Αὐστρία ἥτις ὑπῆρξε συνένοχος εἰς τὴν ματαίωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Οὐέλλιγκτον καὶ Ἀβερδην ὑποβληθείσης ὑποψηφιότητός μου, εὐχεται ἐπίσης νὰ ἐπικρατῇ ἐν Ἑλλάδι ἡ Ἀγγλικὴ ἐπιρροή, τοῦτο δ' ἐν τῷ ἰδίῳ συμφέροντι μάλιστα μετὰ τὴν τῶν Ἰονίων νήσων παραχώρησιν, ὧν ἡ σπουδαιότης εἶναι μεγάλη. Ἡ Ρωσία καὶ τὰ λοιπὰ κράτη οὐδὲν θὰ ἔχωσι νὰ ἀντιτάξωσι κατὰ τῆς ἐκλογῆς σου. Καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Τούρκους θὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην καθὸ ἀνεψιός μου.

2. Αἰ μετ' ἐμοῦ κατ' ἀρχὰς διαπραγματευθεῖσαι Δυνάμεις ἦτοι ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία εἶναι οἷονε! βεβιασμένα νὰ συμφωνήσωσιν ἕνεκὲν τοῦ προγενεστέρου αὐτῶν πρωτοκόλλου. Ἡ Αὐστρία συνεφώνει ἐν πᾶσι πρὸς τὴν Ἀγγλίαν.

3. Ἡ παραχώρησις τῶν Ἰονίων νήσων εἶναι μέγα τι. Τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Δημοκρατίας οὔτε νὰ ἀκούσωσι θέλουσιν οἱ Ἀγγλοι, δὲν εἶναι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες δημοκρατικοί! Παραχωρήσεις ὑπὸ τῆς Πύλης δὲν πρέπει νὰ προσδοκῶνται πρὸς τὸ παρόν. Ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ, πρώτη ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν ἡ Κρήτη περὶ ἧς μοι ἔλεγε πάντοτε ὁ ἄγγλος ναύαρχος Μάλκολμ: «Τὸ ὠραιότατον βασίλειον τοῦ κόσμου σύμπαντος» (Ἀγγλιστί).

4. Αἰ ἄμεσοι σχέσεις πρὸς τὴν Πύλην ἄρισται, ὡς εἶπον πρὸ ὀλίγου. Σχεδὸν πάντες οἱ πράκτορες τῆς Πύλης εἶναι Ἕλληνες: ὁ Καλλιμάχης, ὁ Μουσούρος καὶ ἄλλοι.

5. Ἡ πραγματικὴ ἐπιθυμία τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἀνέκαθεν νὰ ἔχωσιν ἡγεμόνα συνδεομένον πρὸς τὰς μεγάλας Δυνάμεις καὶ ἰδίως πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Τούτου ἕνεκεν οὐδέποτε ἤρρεσεν αὐτοῖς ὁ Ὅθων. εἶναι ἔξυπνοι καὶ ἡ ἰδέα τῆς εἰς τοὺς Βαυάρους ὑποταγῆς οὐδὲν εἶχε τὸ δελεαστικόν. Ὁ χωρικός ἔβλεπε μόνον τὸν βασιλέα ἀλλ' οἱ πεπαιδευμένοι ἐγίνωσκον, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἴστατο μεμονωμένος καὶ ὅτι οὐδεμία μεγάλη Δύναμις προϋστάτευσεν ἢ ὑπεστήριξε τὸν Ὅθωνα. Ἡ γνῶσις αὕτη ἀπέβη αὐτῷ μεγάλως ἐπιβλαβής.

6. Περὶ τῶν κομμάτων θὰ συλλέξω κατὰ μικρὸν ἀκριβεστέρας πληροφορίας. Ἐν δύνامي νὰ εἶπω ἀπὸ τοῦδε ἐν καλῇ συνειδήσει ὅτι παρ' Ἑλλήσι τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα εἶναι μᾶλλον ἀνεπτυγμένον ἢ παρὰ τοῖς πλείστοις λαοῖς. Ἡ Ρωσία δὲν ἔχει κερδίσει ἔδαφος ὡς πρὸς τοῦτο. Ἐκδηλοῦται τὸναντίον ροπὴ πρὸς τὴν Δύσιν.

7. Αἱ Δυνάμεις, αἱ κατ' ἀρχὰς προσεγγκοῦσαι τὸ στέμμα εἰς ἐμὲ, νομίζουσιν ὅτι καὶ ἄνευ παραιτήσεως τοῦ Ὅθωνος δικχιοῦνται, ὡς ἐκ τῆς φυγῆς του, νὰ ἀναγνωρίσωσι νέαν πραγματῶν κατάστασιν. Ἀλλ' ἴσως θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ παρητεῖτο προηγουμένως ὁ Ὅθων.

Ταῦτα ὡς πρὸς τὰ ἐρωτήματά σου. Νῦν θὰ σοὶ ἐκθέσω πῶς ἐγὼ ἀντιλαμβάνομαι τῆς ὑποθέσεως. α) Εἶσαι ἤδη ἡγεμὼν καὶ ἡγεμὼν πρέπει νὰ μείνης μηδὲν θυσιάζων ἐκ τῆς ἐν Γερμανίᾳ θέσεώς σου. Πρέπει νὰ δύνῃσαι νὰ ἀποπέμψῃς σὺ τοὺς Ἕλληνας οὐχὶ δὲ νὰ ἀποπέμψωσιν οὗτοι σέ. Ἀφ' οὗ οἱ ὑπερόπται Ἀγγλοὶ ἐχώρυσαν πέντε βασιλεῖς, ὄντας συγχρόνως καὶ βασιλεῖς τοῦ Ἀννοβέρου, πολλῷ εὐχερέστερον οἱ Ἕλληνες. Τρεῖς ἐκ τῶν Ἀννοβερανῶν διετέλουν καὶ εἰς σχέσιν ὑποτελείας πρὸς τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Ἀλφρέδος δέον νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Κοβούργῳ καὶ νὰ τηρήσῃ τὴν θέσιν, ἣν ὁ Γεώργιος Δ' ὁ πρίγκηψ ἀντιβασιλεὺς ἐπὶ δέκα ἔτη εἶχεν, (ἔπονται 7 στίχοι ἄσχετοι πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα). β) Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος θὰ συλλέξω πᾶσαν δυνατὴν πληροφορίαν. Σύμπασα σχεδὸν ἡ γῆ ἀνῆκε τοῖς Τούρκοις καὶ πρὸ τοῦ ἐπιβληθέντος τῷ Ὅθωνι συντάγματος, εἰς τὰς χεῖρας τῆς βασιλικῆς κυβερνήσεως. Νῦν ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον καὶ

ἀποτελεῖται, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκ καλλιεργησίμων ἐκτάσεων καὶ ὁσῶν.

γ) Περὶ τῆς βασιλικῆς χορηγίας θὰ πληροφορηθῶ. Λέγεται ὅτι αἱ δημόσιαι πρόσοδοι ἀνέρχονται εἰς 25 περίπου ἑκατομμύρια φράγκων, θὰ τῷξανον δὲ σπουδαίως ὑπὸ νοήμονα διαχειρίσιν.

δ) Κατ' ἀναλογίαν οἱ ἡμιανεπτυγμένοι Ἕλληνες εἶναι πλείονες τοῦ δέοντος, οὐχὶ δ' ἐπαρκεῖς οἱ γεωργοί. Ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὰ ὀρεινὰ καὶ ἥττον εὐφορικὰ διαμερίσματα. Εἰς ἐμὲ εἶχε δοθῇ τότε ἡ ἐντολὴ νὰ εἰσάγω Βουλγάρους καὶ Μακεδόνας γεωργούς.

ε) Τὸ ἐμπόριον ἀνεπτύχθη ἤδη μεγάλως. Οἱ ναῦται ἀνέρχονται ἤδη εἰς 30000, διεξάγουσι δὲ τὸ ἐμπόριον ἅπαν ἐν τῷ Εὐξείνῳ, τῇ Μεσογείῳ καὶ τῇ Ἀδριατικῇ.

ζ) Προϊόντων δὲν ὑπάρχει ἔλλειψις, ἐλλείπει ὅμως ἡ δεξιότης καὶ αἱ συγκοινωνίαι εἶναι ὅλως ἡμελημέναι.

η) Εὐκταία θὰ ᾔτο ἐξοχικὴ τις διατριβή. Ἐγὼ εἶχα σκεφθῇ περὶ ἐπαύλεως ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Πεντελικοῦ, ἐν ὠραιότατῃ, ὑγιεινοτάτῃ θέσει ἐγγὺς τῶν Ἀθηνῶν.

θ) Ὁ στρατὸς δὲν ἀξίζει πολὺ. Ἐπαινεῖται ὅμως ἡ χωροφυλακὴ καὶ αὕτη ἔσται, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη, τὸ σπουδαιότατον ὄπλον.

ι) Τὸ κλίμα εἶναι, ὡς γνωστὸν, κάλλιστον, δύναται τις δ' ὡς ἐκ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων νὰ εὕρῃ τὴν ἀρεστὴν αὐτῷ θερμοκρασίαν.

κ) Τὸ ἔχειν ἓνα καὶ μόνον γείτονα, τὸν Τούρκον, εἶναι σπουδαιότατον, ἀνοίγει δ' αἰθρίας ἀπόψεις μέλλοντος.

λ) Οἱ Ἕλληνες δὲν ὑπάρχουσι μόνον ἐν Ἑλλάδι ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. Τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα τηροῦσι πάντες ἰσχυρόν. Πρὸ 32 ἐτῶν ἐθεώρουν ἐμὲ ὡς ἡγεμόνα των, νῦν δὲ θὰ θεωρῶσι σέ. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ὀθωνος μετ' ἀπιστεύτου πολιτευομένη εὐηθείας, ἐδυσχέραιεν αὐτοῖς καὶ τὴν διατριβὴν καὶ τὰς συναλλαγὰς ἐν Ἑλλάδι.

μ) Περὶ τῆς διοικήσεως θὰ σοὶ γράψω ἐκτενῶς. Τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῆς διοικήσεως τῶν Δήμων ὑπὸ Δημογερόντων ἦν τὸ ἄριστον. Τὴν γνώμην μου ταύτην συνεμερίζετο εἰς τῶν ἰκανωτάτων Ἑλλήνων, ὁ Κωλέττης, θανὼν δυστυχῶς βραδύτερον.

ν) Ὁ Μαυροκορδάτος λίαν ἀφωσιωμένος τῇ Ἀγγλίᾳ, ζῇ ἔτι. Θὰ προσπαθῇσω νὰ σοὶ πορίσω κατάλογον τῶν ἀνδρῶν τούτων.

ξ) Ἐγραψα ἤδη πρὸς τὸν Ρουσσέλ ὅτι πρέπει νὰ κωλυθῇ ἡ κατασκευὴ συντάγματος ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ἡγεμόνος. Τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον. Λέγεται, ὅτι ὁ Ὅθων ἐπετύγχανε παρὰ τῶν βουλευτῶν πᾶν ὅ,τι ἤθελε.

ο) Τὰ κατὰ τὴν διαδοχὴν δέον νὰ κανονισθῶσιν ὥς ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος καὶ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν ἡγεμόνα ἐν περιπτώσει ἐλθείσως ἰδίων ἀπογόνων, ἢ υἱοθέτησις ἐξαρτωμένη ἐκ σοῦ.

π) Ἡ θρησκεία ἦτο μᾶλλον πρόφασις προταχθεῖσα ὑπὸ τῆς Ρωσίας. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν ἀγαπῶσι τοὺς καθολικοὺς. Τὸ καλὸν εἶναι νὰ κοιμηθῇ πρὸς τὸ παρὸν τὸ ζήτημα. Παρὰ σοῦ δὲν θὰ ζητηθῇ βεβαίως ἀλλαγὴ θρησκευματος.

ρ) Ὅποῖαι τῶν γηγενῶν αἱ τύχαι! Ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν Ἀλφρέδος ἐπεθύμει τόσον τὸν βασιλικὸν τίτλον καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν ἀποκτήσῃ. Ὅτε ὁ Φερδινάνδος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς, οἱ Ἀγγλοὶ ἔκριναν τὸ πρᾶγμα οὐχὶ πρέπον. Νῦν ὁ τίτλος οὗτος δίδεται εἰς σὲ μετὰ σταδίου πολλῷ λαμπροτέρου. Ἐὰν ζῶ τὸ προσεχές ἔτος, θὰ κατέλθω εἰς ἐπίσκεψίν σου καὶ θὰ φανῶ ἴσως χρήσιμος.

σ) Ἐπειδὴ ζητεῖσαι, δὲν ζητεῖς, πρέπει νὰ ἐξασφαλίσης τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας σου.

τ) Αἱ Δυνάμεις ἐγγυήθησαν τῷ 1831 τῇ αἰτήσει μου 60,000, 000 φράγκων. Τὸ δάνειον τοῦτο θὰ ἠδύνατο ἴσως ν' ἀποσβεσθῇ ἀτόκως διὰ μικρῶν κατ' ἔτος χρεωλυσίων. Ἐν μέρος τῶν ἐθνικῶν γκιῶν χρησιμεύει ὡς ὑποθήκη. Θὰ προσπαθῇσω νὰ κινήσω τὸ ζήτημα τοῦτο. Τὰ παλαιὰ δάνεια ἦσαν φενάκη ἀπαράμιλλος. Τράπεζα ὑπάρχει καὶ ἐργάζεται ἐπικερδῶς· διότι οἱ τόκοι ἦσαν ἄδροί.

υ) Ἐπισυνάπτω ἀντίγραφον τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Πάλμερστον πρὸς τὴν βασίλισσαν, τὴν ἀπάντησιν αὐτῆς καὶ τὴν πρὸς τὸν Γερθεῖνον ἐπανόρθωσίν μου, δι' ὅσα ἐσφαλμένως εἶπεν ἐν τῷ ΣΤ' μέρει τῆς Ἱστορίας του. Ἐὰν οἱ Ἀγγλοὶ παρεχώρουν ὡς ὅρια τῶν Βῶλν καὶ τὴν Ἀρταν θὰ ἡχμαλωτευόμην.

Σύγγνωθί μοι ἐπὶ τῇ κακογραφίᾳ, πάσχω σοβαρῶς. Ἐξ Ἀγ-

γλίας θὰ σὲ πιέσωσι νὰ εἴπῃς ταχέως ναὶ ἢ οὐ. Ἐλπίζω ὅτι αἱ ιδέαι μου θὰ σοὶ ἀρέσωσι. Θὰ σοὶ χρησιμεύσω ὡς μεσίτης, ὡς φίλος σου εἶμαι ἤδη ἀπὸ πολλοῦ.

Ὁ πάντοτε πιστὸς γέρων θεῖός σου

Λεοπόλδος» (1)

Αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ θελου μου, παρὰ τὸ εὐμενὲς τῆς διαθέσεως, οὐδαμῶς μοὶ εὐχαρίστησαν. Αἱ βουλαὶ τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὧν ἐρμηνεὺς ἐγένετο ὁ βασιλεὺς Λεοπόλδος δὲν μοὶ ἐφάνησαν εὐλογοί, οὔτε ὡς πρὸς τὸ ἄτομόν μου, οὔτε ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν. Πῶς ἐν τῇ ἀποσυνθέσει τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τῇ ἀπορίᾳ τοῦ ταμείου θὰ κατωρθοῦτο νὰ ἀνιδρυθῇ ἐν Ἀθήναις λυσιτελῆς διοικήσεις, δὲν ἐνόησα, ἀσαφὴς δὲ ἐφάνη μοι καὶ ἡ μέλλουσα πρὸς τὰ ἐν Γερμανίᾳ δουκᾶτά μου σχέσις.

Προὔτεινον ν' ἀπέλθω εἰς Ἑλλάδα καὶ ν' ἀναλάβω τὴν διαχείρισιν ἐπιφυλασσόμενος νὰ υἱοθετήσω ὡς μέλλοντα βασιλέα ἓνα τῶν πριγκήπων τοῦ ἡμετέρου οἴκου. Περιβεβλημένος πᾶν βασιλικὸν δικαίωμα ἔστεργον νὰ διεξαγάγω κυριαρχικῶς, ὡς ἀντιβασιλεὺς, τὴν διεύθυνσιν τῶν δῆμων, ἕως οὗ ἐνηλικιωθῇ ὁ διάδοχος, νὰ μείνῃ δ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἀναλλοίωτος ἡ ἐν Γερμανίᾳ θέσις μου. Τὰ δουκᾶτα θὰ ἐκυβέρνην κατὰ τοὺς ὑφισταμένους νόμους· πρὸς διευθέτησιν ὅμως τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων θὰ διετύπουν σειρὰν ὅρων, οὓς ὤφειλον ν' ἀποδεχθῶσιν αἱ μεγάλαι Δυνάμεις.

Ἄλλ' ὁ θεῖός μου ἐφρόνει, ὅτι μεγάλαι πρὸς τὴν Ἑλλάδα παραχωρήσεις, ἰδίᾳ δ' ἐπεκτάσεις ὁρίων ἀναλώμασι τῆς Τουρκίας, ἦσαν πρὸς τὸ παρὸν ἀδύνατοι. Τὰς Δυνάμεις ἐδέσμευεν ἡ Παρισινὴ Συνθήκη, ματαιοπονία δὲ θὰ ἦτο πᾶσα προσπάθεια τοιαύτης φύσεως. Εὐμενέστερον ἔκρινεν ὁ βασιλεὺς τὰς ἀτομικὰς μου ἀπαιτήσεις περὶ τηρήσεως τῆς ἐν Γερμανίᾳ θέσεως. Ὡς ὑποστήριξιν ἔφερε τὴν σχέσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἀννοβέρου πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ὑπεμύνησκε δ' ὅτι καὶ ὁ Γεώργιος Α' συνείθιζε νὰ λέγῃ :

(1) Τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὑπάρχει καὶ Ὑστερόγραφον λέγον· Εὐαρεστήθητι τὴν ἐπιστολὴν νὰ μοὶ πέμψῃς ὀπίσω ἀλλὰ κρατῶν ἀντίγραφον. Ἡ Βικτωρία εἶναι δὲ πολὺ χολακευμένη ὅτι ἐκ λήθη τέ εἰς θρόνον (Ἡ τελευταία φράσις ἀγγλιστί).

« Ἐὰν μὲ παραδασανίσωσι θ' ἀπέλθω εἰς Ἀννόβερον » (ἀγγλιστ.).

Ἐν τούτοις ἐλήφθησαν τῇ 9 Ἰανουαρίου (1863) αἱ ἀπαντήσεις τοῦ λόρδου Ροῦσσελ εἰς τὰ ἐρωτήματά μου. Ἐβεβαίουν ὅτι αἱ τρεῖς Δυνάμεις θὰ ἀναγνώριζον ὡς βασιλέα ὃν τινα ἤθελον ἐκλέξῃ οἱ Ἕλληνες καὶ ὅτι ἤρκει μόνη ἡ κατ' ἀρχὴν συναίνεσίς μου ὅπως ἡ Ἀγγλία ἐπιτύχῃ νὰ ἐκλεγῶ ἐγώ. Ἀλλ' ὁ τύπος Ἀντιβασίλειας, καθ' ὃν ἤθελον νὰ ἀναλάβω τὴν κυβέρνησιν, δὲν εὔρεν εὐμενὲς τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον φρονοῦν, ὅτι ἀπηρτεῖτο ὅ,τι τάχιον ἡ δημιουργία τετελεσμένων γεγονότων.

Ἡ λίαν ἀλλόκοτος αὕτη σπουδὴ προκειμένου περὶ ζητήματος σοβαροῦ, ἐν ᾧ ἔδει νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει καὶ τὰ δικαιώματα τῆς Βαυαρίας καὶ τοῦ βασιλέως Ὁθωνος, ἐφάνη μοι ἐπιβάλλουσα συνεννόησιν διὰ ζώσης, συνεφώνησα ὅε περὶ συνεντεύξεως τῇ 18 Ἰανουαρίου μετὰ τοῦ βασιλέως Λεοπόλδου εἰς ἣν ἔμελλε νὰ παραστῇ καὶ Ἀγγλος ἀπεσταλμένος ὁ στρατηγὸς Γρέϋ. Ὡς πρόφασις ἐχρησίμειυσεν ἡ δυστυχὴς πρᾶγματι σοβαρὰ νόσος τοῦ βασιλέως· ἀπῆλθον δ' εἰς Βρυξέλλας μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ μου Σέεδαχ καὶ τοῦ συμβούλου μου Σάμβερ.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἔτι συγκροτηθῇ ἡ συνδιάσκεψις, τὸ ὅλον σχέδιον ἐγένετο δι' ἀνεξηγήτου ἀκριτομυθίας γνωστὸν εἰς τὸ δημόσιον, ἐνεποίησε δ' ἰδίως ἐν Βαυαρίᾳ ἀλγεινοτάτην ἐντύπωσιν (ἔπεται ἐξηγήσεις τῆς ἐντυπώσεως ταύτης).

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐγένετο ἡ συμφωνηθεῖσα ἐν Βρυξέλλαις συνδιάσκεψις. Ὁ θεῖός μου παρὰ τὰς ἐπισωρευθείσας δυσχερείας διέκειτο τόσον εὐγενῶς πρὸς τὸ ἐγχείρημα, ὥστε οὐδεμιᾶς ἐφείσάτο προσπάθειας ἵνα ἐπιτύχῃ τῆς πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως συνεννοήσεως· δυσηρεστήθη δέ, διότι ὁ ὑπουργός Σέεδαχ δὲν ἔτεινε χεῖρα ἀρωγὸν πρὸς μεταβολὴν τῶν ἐν Κοβούργῳ καὶ Γόθα δυναστικῶν νόμων, μὴ ἐπιτρεπόντων πρόσκαιρόν παρὰ τῇσι ὑπὲρ τοῦ πρίγκηπος Ἀλβέρτου.

Ὁ κ. Σέεδαχ διηγεῖτο βραδύτερον συχνάκις, ὅτι μικροῦ δεῖν νὰ ἀπολέσῃ τὴν μεγάλην εὐνοίαν ἧς ἀπῆλθε παρὰ τῷ βασιλεῖ.

Ὁ δὲ κ. Σέεδαχ ἀπεκρίθη·

Ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θείου μου ἐφάνησαν ἀφυπνισθέντα διὰ μιᾶς πάντα τὰ φιλελληνικὰ τῆς νεότητός του ὄνειρα.

Δυστυχῶς ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ οὐδαμῶς ἐφάνη ἐνδοτικὴ πρὸς τὰς προτάσεις μου, ἃς ὁ λόρδος Ροῦσσελ εἶχεν ἤδη καταπολεμήσει σφοδρῶς ἐν ὑπομνήματι τῆς 15 Ἰανουαρίου. Τὴν ἀξιωσίμην μου ὅπως αἱ μεγάλαι Δυνάμεις πείσωσιν εἰς παραίτησιν τὸν Βαυαρικὸν οἶκον, ἔκρινε περιττήν, διισχυρίζετο δ' ὅτι: (ἀγγλιστὶ) «τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν θὰ ἔβλεπεν εὐμενῶς ὑποψήφιον, ἀμφισβήτητοῦντα τὸ δικαίωμα τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐξώσῃ τὸν Ὅθωνα, τὴν ἄρνησιν δὲ ταύτην συνεπήγετο ὁ ὅρος ὅπως ὡς προκαταρκτικὸν ἢ ἐπανορθωτικὸν βῆμα καταστῇ ἀναμφισβητήτως χηρεύων ὁ θρόνος διὰ τῆς τοῦ Ὁθωνος παραιτήσεως καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ».

Καὶ τὴν ὑπ' ἐμοῦ ποθουμένην ἐγκατάστασιν δι' ὁμοφώνου βουλεύματος μεγάλων Δυνάμεων ἀναγκάσαν ἔκρινε μόνον καθ' ὅσον Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ρωσία εἶχον στερῆσι, διὰ συνθήκης, τὸν ἀποκλεισμόν τῶν μελῶν τῶν δυναστειῶν αὐτῶν. Ἄλλως τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐκέκτητο ἀπαραμείωτον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ βασιλέα ὅντινα ἤθελε. Καὶ κατὰ τῆς ἀναδοχῆς ἀντιβασιλικῶν ἀπλῶς καθηκόντων, ἣν ἐγὼ προὔτεινα, ἀπεφαίνετο ἐντόνως ὁ Ἀγγλος ὑπουργός, ἐπουσιώδῃ δ' ἔκρινε τὸν ὅρον περὶ παροχῆς ὑλικῶν μέσων πρὸς ἀνιδρύσιν νέαςπραγμάτων τάξεως.

Ὅτε μετὰ τινὰς μῆνας ἀπῆλθον εἰς Λονδῖνον ὁ Πάλμερστον μοι ὠμίλησε περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ροῦσσελ. Ἰσχυρίσθη ὅτι οἱ ὅροι μου δὲν ἦσαν πρακτικοὶ καὶ ἐξέφρασε λύπην· διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ συνεννοηθῇ διὰ ζώσης μετ' ἐμοῦ πρὸ τῆς ἀποφάσεως. Ἀλλὰ τῆς θέσεως τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἀντελαμβάνετο οὕτως, ὥστε οὐδαμῶς μετεμείληθην ἐπὶ τῇ ματαιώσει τῆς ὑποψηφιότητός μου.

Ὁ λόρδος Πάλμερστον πλὴν ἄλλων ἐφρόνει ὅτι ἡ συντήρησις στρατοῦ καὶ στόλου θ' ἀπέβαινε τῇ Ἑλλάδι ἐπιζημία καὶ ἐπιβλαβής· διότι θὰ ἐνέβαλλε τὸ κράτος εἰς περιπλοκάς, ἃς ὁ μέλλων βασιλεὺς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἀκινδύνως κατ' οἶκον ἢ διεθνῶς. Ἡ Ἑλλὰς ἔχρηζε κυρίως μόνον λυσιτελοῦς χωροφυλακῆς.

Ἐξέφρασα ἀπορίαν πῶς συνίστα πρὸς τὴν Ἑλλάδα δόγμα, ὅπερ

κατεπόλεμήσε σφοδρότατα πρὸς τὴν Νεάπολιν καὶ ὅπερ ἐχρησί-
μευσεν ὡς ἀφορμὴ τῆς πτώσεως τῶν Βουρβόνων. Ἡ διὰ χωροφυλά-
κων καὶ ἀστυνόμων κυβέρνησις ἐξήγειρε τὴν ἀποστροφὴν τῶν
Ἀγγλῶν κατὰ τῶν Ἰταλικῶν δυναστειῶν.

Εἶναι ἀναμφίλεκτον ὅτι ὁ τε Πάλμερστον καὶ ὁ Ρούσσελ, ὅτε
ἔπεμψαν τὸν στρατηγὸν Γρέϋν εἰς Βρυξέλλας, εἶχον ἤδη ἀποφασίση
νὰ μὴ στέρξωσιν ἢν ἐγὼ προὔτεινα λύσιν τοῦ ζητήματος.

Αἱ δηλώσεις μου πρὸς τὸν στρατηγὸν δὲν ἠδύναντο λοιπὸν νὰ
ἐπιφέρωσιν ἄλλην συνέπειαν ἢ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ὑποψηφιό-
τητός μου(1)».

Ἀποτυχόντος λοιπὸν ἐν τῇ ὑποψηφιότητι τοῦ Ἐρνέστου,
ὅστις τῷ 1893 ἀπεβίωσε (23 Αὐγούστου) ἔμπλεως λύπης διὰ τὸν
ἔσαε φυγόντα τοῦ οἴκου αὐτοῦ θρόνον τῆς Ἑλλάδος, ἣν ἠγάπη-
σεν ὡς ἄλλην πατρίδα, ὁ λόρδος Πάλμερστον καὶ ὁ Ρώσσελ, οἱ
ἰθύνοντες τὰ τῆς Ἀγγλίας, ἐκράτουν καὶ αὐθις εἰς χεῖράς των τὸ
στέμμα τῆς Ἑλλάδος καὶ περιῆγον αὐτὸ ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, ἐνῷ
οἱ ἀρχολίπαροι τῶν Ἀθηνῶν διηροῦντο εἰς φατρίας, ἕνεκεν τῆς
ὡς τριάνδρου ἀποτυχίας τοῦ Δημητρίου Γρίβα υἱοῦ τοῦ στρατη-
γοῦ Θεοδώρου Γρίβα· διότι τῇ 21 Ἰανουαρίου τοῦ 1863 ἡ προσω-
ρινὴ κυβέρνησις εἶχε καταθέσει τὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν ἐθνοσυνέλευ-
σιν, ὡς εἶχεν ὀρίσει ἐν τῇ διακηρύξει αὐτῆς τῆς 11 Ὀκτωβρίου·
ἀλλὰ τῇ 30 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξελέγησαν καὶ αὐθις οἱ αὐτοὶ τρι-
ανδροὶ : Βούλγαρης, Κανάρης, Ρούφος, ἐπιλαχόντος τοῦ Δ. Γρίβα
διὰ ψήφων 35. Ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ Γρίβα καὶ τῆς ἀντιπολι-
τεύσεως ἐν γένει περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐκ τῆς
δυσχερείας περὶ τὴν σύστασιν νέου ὑπουργείου, ἐτέθησαν τὰ πρῶτα
σπέρματα τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ τοῦ Φεβρουαρίου καὶ τοῦ Ἰου-
νίου (Φρεβρουαριανὰ, Ἰουνιακά).

Ἐν τούτοις τὸ ἐλληνικὸν στέμμα περιαγόμενον προσηνέχθη
εἰς τὸν κόμητα τοῦ Λινάνζ, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη.(2) Προσηνέ-

(1) Τὴν συνδιάλεξιν Γρέϋ καὶ Ἐρνέστου δημοσιεύει Ἀγγλιστὶ ὁ τῶν
ἀπομνημονευμάτων συγγραφεὺς ἐν σελίδι 262—264.

(2) Ἐκ τῆς προπέρουσιν ἐκδοθείσης ἐν Λονδίνῳ βιογραφίας τοῦ μεγάλου φι-
λέλληνος ιστορικοῦ Ἐδουάρδου Φρήμαν, οὗτινος τὸ ἔργον : οἱ τοῦρκοι

χθη καὶ πάλιν εἰς τὸν Δοῦκα τοῦ Κοβούργου, ἀλλὰ καὶ οὗτος, εἶτε, διότι ἡ δίαιτα τοῦ Κοβούργου ἀπεφήνατο, ὅτι ὁ δοῦξ πρέπει νὰ μένῃ εἰς τὴν πατρίδα του, εἶτε καὶ διότι, ὡς ἔγραψε μετὰ ἔτη αὐτὸς ὁ δοῦξ, δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποσχεθῇ τῇ Ἀγγλίᾳ ὅτι οὐδέποτε ὡς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος θὰ περιέλθῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἀπεποιήθη τὸ δεύτερον, καὶ οὕτως ὁ Ἑλλιοτ ἐμφανισθεὶς τῇ ἐπαύριον τῆς ἐπιδόσεως τοῦ ἀνωτέρω δημοσιευθέντος ἐγγράφου (2

ἐν Εὐρώπῃ μετεφράσθη καὶ παρ' ἡμῖν ὑπὸ Α. Δ. ἐν Ἀθήναις τῷ 1883, μαρτυροῦμεν τὸν μέγαν ἐνθουσιασμόν τοῦ Φρήμαν ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς θερμότητος πρὸς τὸν Γλάδστων ἀφοσιώσεως καὶ τοῦ θαυμασμοῦ του. Ὁ Φρήμαν ἔσχε τὴν ἰδέαν ἀναπτυσσομένην ἐν πολλαῖς τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστολῶν του, χρονολογουμέναις ἀπὸ τοῦ 1862, ὅτι καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἐκλεχθῇ ὁ Γλάδστων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς βασιλεὺς των : «Οἱ Ἕλληνες εἶναι πρόθυμοι νὰ ἔχωσιν Ἀγγλὸν ἡγεμόνα, ἢ ἡγεμόνα συγγενῇ τῶν Ἀγγλῶν . . . Τὸ καλλίτερον τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ Ἕλληνες θὰ ἦτο νὰ ἐκλέξωσι τὸν Γλάδστων βασιλέα, ἔχοντα ὅλας τὰς ἀρετάς καὶ τινὰς κακίας, ὧν χρήζουσι». Καὶ πάλιν γράφων πρὸς τὸν Ἕλληνα ἐν Λονδίνῳ πρέσβυν : «Ἐάν δὲν εἰμπορῇτε νὰ εὕρητε Ἕλληνα, ἢ, ἐν ἐλλείψει γνησίου Ἕλληνο, Ἀλβανὸν ἢ Σέρβον, θὰ χαρῶ νὰ ἶδω ὑμᾶς ἐκλέγοντας Ἀγγλόν. Ἀλλὰ τότε πρέπει νὰ ἦναι γνήσιος Ἀγγλὸς ἀνὴρ καὶ ὄχι κατὰ τὰ ἐννέα δέκατα Γερμανὸς νεανίσκος. Βεβαίως ἀνὴρ τις πολιτικὸς μὲ μεγάλην πεῖραν, ὁ περίφημος καὶ φιλέλληνας Γλάδστων (αἱ λέξεις φέρονται ἐλληνιστὶ ἐν τῷ κειμένῳ) ὄχι ὁ Ἀλφρέδος, ὁ ἐκ Σάξ Κοβούργου, οὔτε ὁ Λόυτεμπεργ, οὔτε κανεὶς τοιοῦτος. Εἶναι ἡ λαμπροτάτη εὐκαιρία διὰ νὰ πέσουν εἰς ἀχρηστίαν ὅλαι αἱ ἐσκωριασμέναι παραδόσεις περὶ δυναστειῶν καὶ ὑψηλοτήτων, καὶ νὰ τεθῇ ἀληθὴς ἀναξάνδρων καὶ ποιμὴν λαῶν ἐπὶ κεφαλῇς ἔθνους. Εὐρίσκω πολλοὺς Ἀγγλοὺς φιλέλληνας συμφωνοῦντας μετ' ἐμοῦ».

Καὶ ἡ μὲν ἐπιθυμία τοῦ εἰλικρινοῦς φιλέλληνο, κακῇ τινι μοίρᾳ, δὲν ἐξετελέσθη· καὶ θὰ ἦτο ἄλλη ἢ Ἑλλὰς εἰάν ἐτελεῖτο, ἀφοῦ ὁ Γλάδστων μὴ ὢν βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἀπλῶς πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, τόσα ἔπραξεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἥτις ἀγνωμόνως φερομένη τὸν πανελληνίῳ ἑράνῳ γενόμενον ἀνδριάντα αὐτοῦ κρύπτει ἐν τοῖς εὐρωτιῶσιν ὑπογείοις τοῦ Πανεπιστημίου ἐξ ὧν ἐσχάτως ἐξαγαγοῦσα ἔστησεν ἐν τινι τῶν αἰθουσῶν τοῦ «Ζαππείου» ἀντὶ νὰ στήσῃ αὐτὸν ὑψηλὰ εἰς ἔνδειξιν τῆς πρὸς τὸν ζῶντα εἰσέτι ἀνδρα εὐγνωμοσύνης.

Φεβρουαρίου 1863) ἐδήλωσε τῷ Βούλγαρη, ὅτι: «κατὰ τηλεγραφικὴν ἐπίσημον εἶδησιν ἐκ Λονδίνου ὁ συστηθεὶς παρὰ τῆς βασιλείας τῆς Ἀγγλίας ὡς κατάλληλος ἵνα φέρῃ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος δούξ τοῦ Κοβούργου Ἑρνέστος ἐκήρυξεν ἐπισήμως, ὅτι δὲν δέχεται τὸ στέμμα τοῦτο».

Οὕτως ἐχόντων τῶν τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἐθνοσυνέλευσις πρὶν ἢ ἔτι οὐδὲν ἐπιτελέσῃ ἐκ τοῦ διπλοῦ αὐτῆς σκοποῦ, τῆς ἐκλογῆς, δηλονοῦν Βασιλέως καὶ τῆς συντάξεως τοῦ νέου Συντάγματος, καθ' ὃ ἔμελλε νὰ διοικῆται ἡ Ἑλλάς, ἤρξατο διαιρουμένη εἰς φατρίας, αἵτινες συνετάραξαν τὴν χώραν καὶ ἐκλόνισαν καὶ αὐτὴν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐλαχίστην τάξιν. Διηρέθησαν εἰς δύο φατρίας, κατ' ἀπορίμησιν γελοῖαν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Καὶ ἡ μὲν ἀπεκλήθη ἡ τῶν Ὀρεινῶν, ἡ δὲ τῶν Πεδινῶν, αἵτινες διεφιλονείκουν πρὸς ἀλλήλας τὴν ἐξουσίαν καὶ τὰ πάντα ἐμηχανῶντο ἵνα ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνέλθωσιν.

Ἡ διαίρεσις αὕτη ἐπατείνεται ἰδίως ἔνεκα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τοῦ Κανάρη πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Βούλγαρη, ζητοῦντα νὰ συγκεντρώσῃ εἰς χεῖρας αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν. Ἡ προσωρινὴ αὕτη Κυβέρνησις διετήρησεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τὸ αὐτὸ ὑπουργεῖον, τὸ ἀπὸ τῆς 11 Ὀκτωβρίου συσταθέν· ἀλλ' ὡς ἐν ταῖς κόλποις τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ὑφίστατο διχόνοια μεταξὺ Βούλγαρη καὶ Κανάρη, εἶτα δὲ Βούλγαρη καὶ Ρούφου, οὕτω καὶ ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ Ὑπουργείου δὲν ὑφίστατο ὁμοφωνία.

Ὁ Βούλγαρης ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῶν κληθέντων πεδινῶν, ὁ δὲ Κανάρης καὶ ὁ ὡς τριανδρὸς ἀποτυχῶν Γρίβας, ἀρχηγοὶ τῶν ὀρεινῶν. Εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ ἐπεκράτει ἀναρχία· ἡ δὲ χωροφυλακὴ καὶ τὸ τάγμα τοῦ Π. Λεωτσάκου ἐκηρύχθησαν ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ Βούλγαρη, ὁ δὲ λοιπὸς στρατὸς ἦτο ὑπὲρ τῶν ὀρεινῶν· μόνον ἡ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ συνταγματάρχου Πάνου Κορωναίου Ἐθνοφυλακὴ ἐφαίνετο οὐδετέρα, καὶ ἡ Πανεπιστημιακὴ φάλαγξ ἀπησχολημένη εἰς τὸ ἔργον τῆς φρουρήσεως τῆς πόλεως. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 7 Φεβρουαρίου παρητήθησαν οἱ ὑπουργοί: Κουμουνδοῦρος, Μαυρομιχάλης, Δεληγεώργης, Ζαΐμης, ἐν ταύτῳ καὶ αὐτὸς ὁ Κανάρης παρητήθη τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως,

τὰ δὲ δύο ἑτερα αὐτῆς μέλη, ὁ Βούλγαρης καὶ ὁ Ροῦφος αὐτογνώ-
 μόνως συνέστησαν τῇ ἐπαύριον, 8 Φεβρουαρίου 1863, ὑπουργεῖον
 ἔχον ὡς ἑξῆς: Α. Λόντος ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν, Ε. Κεχαγιᾶς ἐπὶ
 τῶν Οἰκονομικῶν, Α. Μίχος ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν καὶ προσω-
 ρινῶς τῶν Ναυτικῶν, Π. Καλλιγᾶς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Ζ.
 Βάλβης ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης. Ἡ παραίτησις τοῦ δαφνοστεφοῦς
 ναυάρχου Κανάρη, ἐκθέσαντος ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἐθνοσυνελεύ-
 σεως τοὺς λόγους αὐτῆς, προῦκάλεσε δεινὴν θύελλαν, ἀμφισβήτη-
 θέντος, εἰ τὰ δύο μόνα τῆς τριανδρίας μέλη δύνανται νὰ θεωρη-
 θῶσι νομίμως ὑφιστάμενα, ἀφ' οὗ ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις εἶχε
 σχηματισθῇ τριανδρική· ἡ δὲ Ἐθνοσυνέλευσις ἀπεδοκίμασε διὰ ψή-
 φων 101 κατὰ 78 τὴν πρᾶξιν τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ ψηφοφορία
 αὕτη ἐπέτεινεν ἐπὶ μᾶλλον τὴν κρίσιν· ἡ δὲ πρωτεύουσα προσέλα-
 βεν ὄψιν στασιαστικὴν, καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 8 Φεβρουαρίου
 ἀποσπάσματα ἱππικοῦ, πεζικοῦ καὶ ἐκ τῆς διλοχίας τῶν πυροσβε-
 στῶν ἐκ τῶν ὀρεινῶν, κατέλαβον θέσιν τινὰ ἀπέναντι τοῦ ναοῦ
 τοῦ Αἰόλου καὶ ὠχυρώθησαν. Καθ' ἅπασαν τὴν νύκτα σφοδραὶ
 ἐγένοντο συγκρούσεις μεταξὺ τῶν, ὡς εἴρηται, ὀρεινῶν καὶ τῶν πε-
 δινῶν, τῶν Βουλγαρικῶν ὁδηγῶν, προσεταιρισμένων τὸ ὑπὸ τὸν
 Π. Λεωτσάκον τάγμα, ἀνερχόμενον εἰς 1800 ἄνδρας, καὶ τὴν χω-
 ροφυλακὴν, ἀποτελέσμα τῶν ὁποίων ἦτο ὁ φόνος δύο στρατιωτῶν
 καὶ ἐνὸς δεκανέως. Τὸ πυροβολικὸν ἐκράτησε θέσιν ἐφεκτικὴν, ἐνε-
 κεν διχογνωμίας, ἅτε τῶν μὲν ὄντων ὑπὲρ τοῦ Βούλγαρη, τῶν δὲ
 ὑπὲρ τοῦ Κανάρη καὶ Γρίβα. Κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα ἐγένετο καὶ
 ἀπόπειρά τις ἀποτυχούσα κατ' αὐτῆς τῆς οἰκίας τοῦ Βούλγαρη· οἱ
 πολῖται ἐξήρχοντο πάνοπλοι ἐκ τῶν οἰκιῶν των κατὰ τὴν ψυχρὰν
 καὶ παγετώδη ἐκείνην νύκτα, ἀσυναισθήτως ἐρίζοντες περὶ προσώπων.

Τῇ ἐπαύριον δὲ (9 Φεβρουαρίου), τῶν ἐν Ἀθήναις λαβόντων
 σοβαρότερον χαρακτῆρα, συνελθούσης τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως εἰς συ-
 νεδρίαν, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ἤρξατο συζήτησις ἐπὶ ἀναφορᾷς
 τινος τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ σωματαρχῶν τοῦ στρατοῦ, ἐκτιθεμένων
 τὸ ἔκρυθμον τῆς καταστάσεως καὶ ἀπαιτούντων τὴν μεταβολὴν
 τῆς κυβερνήσεως· ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τότε ἐξέδοτο τὸ ἐπόμενον σω-
 στικὸν ψήφισμα, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἐπέκειτο δεινὸς ὁ ἐμφύλιος πό-

λεμος· διότι οἱ μὲν πεδῖνοι ὠχυρώθησαν ἐν τοῖς ἀνακτόροις, οἱ δ' ὄρεινοί ἐν τῷ στρατῶνι τοῦ Πυροβολικοῦ:

« Ἡ Β' Ἐθνικὴ ἐν Ἀθήναις τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις ἀναλαμβάνει εἰς ἑαυτὴν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἣν θέλει διατηρήσει καὶ διενεργεῖ μέχρι τῆς ἀποφάσεώς της περὶ νέας Κυβερνήσεως, διὰ τοῦ προεδρεύοντος Ἀντιπροέδρου.» Οὕτως ὁ ἀντιπρόεδρος Α. Μωραϊτίνης συνεκέντρωσε τῇ 9 Φεβρουαρίου εἰς χεῖρας αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν, ἣν τέως ἐκέκτητο ὁ Βούλγαρης, ὡς ἄρχων αὐτοκράτωρ, καὶ ἀνήγγειλε διὰ πενταμελοῦς ἐπιτροπείας ἀποτελουμένης ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν: Α. Κουμουνδουρου, Θ. Ζαΐμη, Γ. Πετμεζᾶ, Σ. Ἀντωνοπούλου καὶ Π. Μαυρομμάτη, τὴν ἀπόφασιν ταύτην πρὸς τὸν στρατὸν, ὅστις ἐπανῆλθεν οὕτως εἰς τοὺς στρατῶνας ζητωκραυγάζων ὑπὲρ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Τῇ ἐπαύριον Κυριακῇ (10 Φεβρουαρίου) ὁ Μωραϊτίνης, βλέπων τὰ πνεύματα τῶν πολιτῶν λίαν τεταραγμένα, ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰ ὅπλα σύμπασαν τὴν Ἐθνοφυλακὴν, ἣτις συνειργάσθη ἀπὸ κοινου μετὰ τῆς Πανεπιστημιακῆς Φάλαγγος, πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως. Ἡ ἐπαύριον (11 Φεβρουαρίου) ὑπῆρξεν ἀνησυχῆτικὴ καὶ θορυβώδης, αἱ μᾶλλον δὲ ἀπαίσιαι φῆμαι διεσταυροῦντο ταραττούσαι ἐπὶ μᾶλλον τὰ πνεύματα· ἀλλ' ἡ ἀπὸ τῆς προτεράιας συστᾶσα ἐπιτροπεία, ἡ πρὸς τὸν στασιάσαντα στρατὸν τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐπιδοῦσα, ὡς εἶδομεν, κατώρθωσε νὰ συμβιδάσῃ, ὅπωςδῆποτε, τὰ διεστῶτα. Ἡ δ' Ἐθνοσυνέλευσις ἀπεφάσισε τῇ 13 Φεβρουαρίου ἵνα ἐφ' ἐξῆς ἀποτελῶσι τὴν κυβέρνησιν πρωθυπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου καὶ ἑπτὰ ὑπεύθυνοι ὑπουργοί· γενομένης δὲ ψήφοφορίας, τὸ ὑπουργεῖον κατηρτίσθη ὡς ἐξῆς: Πρωθυπουργὸς Ζ. Βάλβης· ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Α. Αὐγερινός, ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Α. Σμόλεντς, ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ι. Παπαζαφειρόπουλος, ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Δ. Βουδούρης, ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Δ. Μαυροκορδάτος, ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κ. Δόσιος καὶ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Δ. Χαραλάμπης. Μετὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ ὑπουργείου τούτου ἔπαυσαν καὶ αἱ ἀπρεπεῖς καὶ ἐμφύλιοι σκηναί, αἱ ἐπικληθεῖσαι Φεβρουαριανὰ:

(3—13 Φεβρουαρίου), σύμπας δ' ὁ στρατός συγκεντρωθεὶς ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ὁμονοίας ἐνώπιον τῶν μελῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἀπείρου πλήθους, ὠρκίσθη πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ὑπακοὴν εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ἀποφάσεις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τῆς κυβερνήσεως. Δυστυχῶς ὅμως μόλις κατέπαυσαν αἱ ἐκ τῶν ταραχῶν τούτων συγκινήσεις, διετάραξαν πάλιν τὰ πνεύματα νέαι ἀποκαλύψεις περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ προξένου τῆς Βαυαρίας Βέρναου ὑπὲρ ἐπανορθώσεως τῆς Βαυαρικῆς δυναστείας, αἵτινες προῦκάλεσαν τὴν σύλληψιν καὶ φυλάκισιν τοῦ στρατηγοῦ Χατζῆ Πέτρου, τοῦ Κ. Μοναστηριώτου, Κ. Πλαπούτα καὶ τινων ἄλλων. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ κυβέρνησις περιῆλθεν εἰς σοβαράν τινα δυσχέρειαν ἕνεκεν διακοινώσεως τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας Βλουδῶφ (25 Ἰανουαρίου)· διὰ τῆς διακοινώσεως ταύτης ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ρωσίας ἐπανήρχετο ἐπὶ τῆς καὶ προγενεστέρως (περὶ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου 1862) γενομένης αἰτήσεώς του, ἵνα ἡ ἰδιαιτέρα ἀλληλογραφία τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος παραδοθῇ εἰς τὸν πληρεξούσιον αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῆς διακοινώσεως ταύτης ἡ προκάτοχος κυβέρνησις δὲν εἶχεν ἀπαντήσῃ, ἀλλὰ νῦν ἡ ἐπὶ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων ἐπιτροπεία τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἡ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν Λ. Μελά, Α. Ἰουστινιανοῦ, Δ. Σουλτάνη, Γ. Ρούφου, Θ. Ἀφεντούλη, Δ. Βουδούρη, Βλ. Βαλτινοῦ καὶ Κ. Κανατάκη, καθυπέβαλεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὰς σκέψεις αὐτῆς ἐπιλέγουσα· « Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι, συνεπεία διπλωματικοῦ ἐθίμου ἰσχύοντος εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένας χώρας, ἅμα ἀποβιώσαντος μέλους τινὸς βασιλευούσης οἰκογενείας, ἅπασαι αἱ εἰς αὐτὸ ἀπευθυνθεῖσαι ἐπιστολαὶ ὑπὸ ξένων ἡγεμόνων ἐπιστρέφονται διὰ τῆς ἀρμοδίας πρεσβείας, τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀποτελεῖ κανόνα εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενον ἐξαίρεσιν ; φέρει ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρα ; ἐφαρμόζεται καὶ εἰς ἡγεμόνα ζῶντα καὶ ἐκθρονισθέντα ; ἐπεκτείνεται εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις ; ἐπικρατεῖ πανταχοῦ καὶ εἰς πᾶν εἶδος πολιτείας ; » Ἀλλ' ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἀπέσχεν ἀποφασίσῃ ἕως ὅτου, ἐπαναληφθεῖσιν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Βλουδῶφ, ἐπελήφθη αὕτη τοῦ ζητήματος, μετὰ διμηνίαν, κατὰ τὰ μέσα Ἀπριλίου, πρωθυπουργοῦντος

τοῦ Διομήδους Κυριακοῦ (27 Μαρτίου—29 Ἀπριλίου), διότι ἡ πρωθυπουργία τοῦ Ζηνοβίου Βάλβη διετηρήθη ἀπὸ τῆς 13 Φεβρουαρίου μέχρι τῆς 27 Μαρτίου.

Περὶ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὁθωνος, μεσοῦντος Ἀπριλίου, ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἀπεφάσισε νὰ κατασχεθῇ (αὐλικά ἔγγραφα), ὡς ἀποτελοῦσα ὁλὴν ἐθνικὴν ἰδιοκτησίαν· προέβη μάλιστα καὶ εἰς τὴν ἀνόητον ἐκλογὴν πενταμελοῦς ἐπιτροπείας πρὸς ἀνάγνωσιν, ἐξέτασιν, κατάταξιν καὶ δημοσίευσιν τῶν αὐλικῶν ἐγγράφων, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ὁθωνος. Εὐτυχῶς ὁ τότε ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Θεόδωρος Π. Δηλιγιάννης, ἀναδειχθεὶς ὡς πληρεξούσιος ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει καὶ τὸ πρῶτον ἤδη γενόμενος ὑπουργός, μετὰ πολλῆς τῆς οὐνάμεως ἐπολέμησε τὴν τοιαύτην πρότασιν, ἐζήτησεν ἀναβολὴν καὶ μὴ τυχὼν αὐτῆς παρητήθη εἰπὼν : «ὅτι οὐδέποτε θέλει στέρξει ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν νὰ φέρῃ εἰς γνῶσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων τὴν τοιαύτην τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἀπόφασιν.»

Οὕτω δὲ διὰ τῆς σθεναρᾶς στάσεως τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Θεοδώρου Π. Δηλιγιάννη ἀπεσοβήθη ὁ κίνδυνός ἐκ τοιαύτης τινὸς ἀνοησίας, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ παραδοθῇ ἡ ἀλληλογραφία εἰς τὸν μέλλοντα βασιλέα· ὄντως δὲ, μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα κἀθοδὸν τοῦ βασιλέως Γεωργίου, ἀπεστάλη τῷ Ὁθωνι ἡ ἀλληλογραφία αὐτοῦ, ἥς ἐλάχιστον μέρος γενόμενον εἰς τινὰς γνωστὸν πᾶν ἄλλο ἀπεκάλυψεν ἢ ἀφορμὰς μομφῆς κατὰ τοῦ δυστυχοῦς ἐκείνου ἡγεμόνος (1). Εἴπομεν δ' ἤδη τί ὁ δαφνοστεφὴς ναύαρχος Κωνσταντῖνος Κανάρης ἀνέκραξε μαθὼν τὰ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἀλληλογραφίας ἐξαγόμενα.(2) Ἐν τούτοις, τούτων ἐν τῇ Ἐθνο-

(1) Ἐκ τῶν ἐπιστελῶν τοῦ Ὁθωνος τινὰς ἐδημοσιεύσαμεν πρὸ ὀλίγου, Ἀθῆναι 1898 λαβόντες ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀρχιεποφύλακος Λ. Τρέστ ἐκδόντος τῷ 1891 ἐν Βαμβέργῃ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τὸν Ὁθωνα.

(2) Ὁ Ὁθων φυγὼν ἐξ Ἑλλάδος εἶχε διορίσει πληρεξούσιον αὐτοῦ πρὸς παραλαβὴν τῶν πραγμάτων τοῦ τὸν Ζίφερτ καὶ τὸν πρεσβευτὴν τῆς Βαυαρίας Χόμπες· ἡ δὲ προσωρινὴ κυβέρνησις ἐπιτροπείαν παραδόσεως τοῦς: Ε. Τριγγέταν, Α. Σοῦτσον καὶ Γ. Σαλάχαν, ἐπόπτας δὲ τοὺς Ε. Καλ-

συνελεύσει γινομένων, τὸ Ἑλληνικὸν στέμμα περιεφέρετο ἀνὰ τὴν Εὐρώπην. Μετὰ πολλὰς ἐκλιπαρήσεις, τέλος ὁ Ρῶσσελ καὶ ὁ Πάλμερστον ἀνεῦρον τὸν μέλλοντα βασιλέα τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ πρίγκηπος Γουλλιέλμου Χριστιανοῦ-Φερδινάνδου-Ἀδόλφου-Γεωργίου, (2) δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ πρίγκηπος Χριστιανοῦ τῆς Δανίας, νῦν βασιλέως αὐτῆς, τὴν ὑποψηφιότητα δ' αὐτοῦ ἀπεδέξαντο νὰ ὑποστηρίξωσιν ἢ τε Ρωσία καὶ ἡ Γαλλία. Ἦδη ἀπὸ τὴν 20 Φεβρουαρίου ὁ πληρεξούσιος Πυλίας Μ. Σχινᾶς εἶχεν ὑποβάλει πρότασιν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει περὶ συστάσεως ἐπιτροπῆς ἔργον ἐχούσης τὴν εὐρεσιν βασιλέως. Ἡ πρότασις αὕτη συζητηθεῖσα, μετ' οὐ πολὺ, κατέληξεν εἰς ψηφισθεῖσαν πρότασιν τοῦ Ὀδυσσεύως Ἰαλέμου, δι' ἧς ἡ εὐρεσις βασιλέως ἀνετίθετο εἰς τὴν

λέργην καὶ Α. Βαρούχαν. Πάντα τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ σκεύη τὰ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις καὶ ἐν τῷ Πύργῳ τῆς Βασιλίσσης (σήμερον κτῆμα Παχὺ) εὑρεθέντα ἀξίας ἑκατομμυρίου παρεδόθησαν τῇ 13 Ὀκτωβρίου εἰς τὸ αὐστριακὸν τοῦ Πειραιῶς πρακτορεῖον. Τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα ἐτέθησαν εἰς 187 μεγάλα κιβώτια καὶ ἀπεστάλησαν ὁμοίως. Τὰ πάντα εὑρέθησαν ἄθικτα· ἐξ ὅλων δὲ τῶν βασιλικῶν πραγμάτων εἶχον ἀπολεσθῇ δύο εἰκόνες, ἡ μία κεφαλὴ Χριστοῦ, ἡ ἑτέρα παριστῶσα τὴν φυγὴν τῶν Παργίων καὶ ἐν δίοπτρον θεάτρου τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας. Τὰ μὴ δυνάμενα νὰ μετακομισθῶσιν, ὡς ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ, ἐξεποιήθησαν παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Βασιλέως, παρ' ὧν καὶ εἰσεπράχθησαν 95,000 φράγκων. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος μετὰ τὴν ἔλευσίν του ἡγόρασε τὰ λοιπὰ ἐπιπλα, τοῦ Βάνιχ ἀντιπροσωπεύοντος τότε τὸν πρῶτον βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, ὡς εἴπομεν ἐν τῇ **Ἱστορίᾳ τοῦ Ὁθωνος**

(2) Εἶναι γνωστὸν ὅτι, τύχῃ τινί, βεβαίως ἀνῆλθε τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ὁ Γεώργιος Α'. Ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας λόρδος Πάλμερστον συνομιλῶν μετὰ τοῦ δοκίμου τότε τοῦ ναυτικοῦ τῆς Δανίας πρίγκηπος Γεωργίου, κατὰ τὰς μεγαλοπρεπεῖς ἐορτὰς τῆς τελέσεως τῶν γάμων τοῦ πρίγκηπος τῆς Οὐαλλίας καὶ διαδόχου τοῦ Ἀγγλικοῦ θρόνου μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Γεωργίου, Ἀλεξάνδρας, ἐν οἷς παρίστατο καὶ ὁ Ἑρνέστος τοῦ Σάξ-Κοβούργου Γόθα, ἔμεινεν ἐκπληκτος ἐκ τῆς ἀγχινοίας τοῦ νεαροῦ Γεωργίου, καθ' ὃν δὲ χρόνον αὗτος ἐξηκολούθει τὴν χαρίεσαν ὁμιλίαν του, ὁ Πάλμερστον ἐσχημάτιζε τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ νεαρὸς ἡγεμονίδης τῆς Δανίας, θὰ ἦτο ὁ καταλληλότερος βασιλεὺς τῆς ζητούσης βασιλέα Ἑλλάδος. Ἡ ἄλλη ἀδελφὴ τοῦ Γεωργίου Δάγμαρ ἐγένετο εἴτα αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας.

διπλωματικὴν ἐπιτροπὴν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Οὕτω δὲ τὴν Δευτέραν, 18 Μαρτίου 1863, συνελθούσης τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως εἰς συνεδρίαν τῇ 2 ὥρα μ. μ., ὁ πρωθυπουργὸς Ζ. Βάλβης ἀνήγγειλε τοῖς ἀντιπροσώποις, ὅτι αἱ τρεῖς εὐεργέτιδες Δυνάμεις προτείνουν ὡς βασιλέα τῆς Ἑλλάδος τὸν πρίγκηπα Γουλλιέλμον Γεώργιον, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Δανιμαρκίας ἔδωκε τὴν συναίνεσιν αὐτοῦ καὶ τέλος προὔτεινεν ὅπως «δι' ὁμοφώνου ψήφου καὶ δι' ἀναστάσεως κατελύθη ἡ Βαυαρικὴ δυνάστεία, οὕτω δι' ὁμοφώνου ψήφου καὶ δι' ἀναστάσεως ἐκλεγῇ ὁ πρίγκηψ Γεώργιος ὡς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος».

Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἐγερθεῖσα σύσσωμος ἀνεφώνησε : «Ζήτω ὁ Γεώργιος Χριστιανὸς ὁ συνταγματικὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων.»(1) καὶ παμψηφεὶ ἐξέδωκε τὸ ἐπόμενον ψήφισμα :

«Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων συνέλευσις ψηφίζει :

Α'. Ἀναγορεύει παμψηφεὶ τὸν πρίγκηπα τῆς Δανίας Γεώργιον-Χριστιανὸν-Γουλλιέλμον, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ πρίγκηπος Χριστιανοῦ, συνταγματικὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ ὄνομα :

Γεώργιος Α' Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων

Β'. Οἱ νόμιμοι διάδοχοι αὐτοῦ θέλουσι πρεσβεύει τὸ ἀνατολικὸν ὀρθόδοξον δόγμα.

Γ'. Τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκλεχθησομένη ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως θέλει μεταβῇ εἰς Κοπεγχάγην καὶ προσφέρει αὐτῇ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τὸ στέμμα.»

Μετὰ τοῦτο ὁ πρωθυπουργὸς Ζ. Βάλβης ἔπλεξε, κατὰ τὰ πρακτικὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, τὸ ἐγκώμιον τοῦ νέου βασιλέως.

(1) Τὰ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ βασιλέως Γεωργίου δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης ἐν ἐκτάσει ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς τοῦ Ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου τῆς 6)18 Μαρτίου 1864 μεταφρασθέντα ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐφημερίδι τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1864 τόμ. Δ' σελ. 900, 912-913 κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη καὶ βραδύτερον ἐκδοθέντα ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ ἐν Ἀθήναις τῷ 1878 ὑπὸ τὸν τίτλον : Νύξεις ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ συζητήσεις ἐν τῇ Ἀγγλικῇ Βουλῇ περὶ τῶν ὅρων τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς νέας Βασιλείας ἐν Ἑλλάδι. Πρὸς Γεωργίου Φιλαρέτου, Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1897 σελ. 136-226.

Μετὰ δὲ τοῦτο ἡ συνεδρίασις τῆς Συνελεύσεως διελύθη, ὑπογράφεν-
τος τοῦ ψήφισματος τῆς ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως, ἡ δὲ πρωτεύουσα
προσέλαβε πανηγυρικὴν ὄψιν, ἐτελέσθη πάνδημος δοξολογία ἐν τῇ
Μητροπολιτικῇ ναῷ, μουσικαί ἐπαιάνισαν ἀνὰ τὴν πόλιν χαρμό-
συνα ἐμβατήρια καὶ διετάχθη τριήμερος φωταψία. Διὰ τηλεγραφί-
κων δὲ κοινοποιήσεων καὶ ἀποστολῆς πλοίων ἀνηγγέλθη τὸ γεγονός
εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Τῇ 24 Μαρτίου διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγη, κατὰ τὸ
ψήφισμα, τριμελὴς ἐπιτροπὴ, ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τῶν πληρεξουσίων
Κ. Κανάρη, ἄρτι λαβόντος διὰ μοναδικοῦ ἄρθρου νόμου τὸν βαθμὸν
τοῦ ναυάρχου, Θρ. Ζαΐμη καὶ Δ. Γρίβα, μειοψηφήσαντος τοῦ Ἐπ.
Δεληγεώργη κατὰ 12 ψήφους. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη λαβοῦσα καὶ
ἱκανὸν ἐπιτελεῖον (1) ἀπῆλθε πάραυτα (25 Μαρτίου) εἰς Κοπεγ-
χάγην, ὅπου φθάσα τῇ 13 Ἀπριλίου, κατόκησεν εἰς τὸ ξενοδο-
χεῖον τοῦ «Φοίνικος», τῇ 14 παρουσιάσθη πρὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν
Ἐξωτερικῶν Χάλλ, καὶ τῇ 20 πρὸ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας.

Ἐν ᾧ ἡ τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἔσπευδε νὰ μεταβῇ εἰς Δανίαν, ἐν
Ἀθήναις ἡ τάξις διεσαλεύετο, τῆς Συνελεύσεως εἰς ἀντίπαλα κόμ-
ματα διηρημένης. Εὐθὺς δ' ἀμέσως ἐπῆλθεν ὑπουργικὴ κρίσις. Ἡ
Ἔθνοσυτελεύσις διηρημένη εἰς φατρίας συνήρχετο εἰς συνεδρίας θυ-
ελλώδεις, ἀντηλλάσσοντο δὲ κατὰ τὰς συζητήσεις ἀντεγκλήσεις προ-
σωπικαὶ καὶ φράσεις ἐμπαθεῖς· πολλάκις δὲ ὁ ἀγὼν οὗτος ἀπὸ τῶν συνε-
δριῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως μετεφέρετο εἰς τὰς ὁδοὺς, ὡς διηγῆθη-
σαν ἡμῖν αὐτόπται μάρτυρες· οὕτω, μετὰ τινὰς ἡμέρας, γενομένων
ὀχλαγωγιῶν κατὰ τοῦ ὑπουργείου, ἠναγκάσθη τοῦτο νὰ παραιτηθῇ.
Μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις κατηρτίσθη τέλος τῇ 27 Μαρτίου
τὸ ἐξῆς ὑπουργεῖον, ἐκλεγέν διὰ πλειονοψηφίας ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυ-
νελεύσεως: Δ. Κυριακὸς πρωθυπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου, Γ.
Πετμεζᾶς ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, Θ. Π. Δηλιγιάννης ἐπὶ τῶν
Ἐξωτερικῶν, Α. Κουμουνδοῦρος ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν, Δ. Βό-

(1) Τὸ ἐπιτελεῖον τοῦτο συνέχειτο ἐκ τῶν: Ι. Μολλᾶ, ταγματάρχου
Γενικῶν Ἐπιτελῶν, Δ. Βρατσάνου, πληρεξουσίου Ψαρρῶν, Γ. Φιλήμονος
καὶ Σ. Σκουζέ, λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ.

τοαρχῆς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, Ν. Βουδούρης ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν, Ι. Παλαιολόγος ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης, Δ. Καλλιφρονᾶς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο, ὡς ἐκ τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸ μελῶν, ἦτο διηρημένον, καθὼς συγκροτηθὲν ἐκ προσώπων διαφόρων ἀποχρώσεων, καὶ μετὰ ἓνα μῆνα, ἦτοι τὴν 29 Ἀπριλίου, ἀμφότερα τὰ κόμματα, ἦτοι οἱ πεδῖνοι καὶ οἱ ὄρεινοί, ἐψηφοφόρησαν ὑπὲρ τοῦ Βενιζέλου Ρούφου ὡς πρωθυπουργοῦ, καὶ τὸ ὑπουργεῖον κατηρτίσθη περιλαμβάνον ὅλους τοὺς ὑπουργοὺς τοῦ παραιτηθέντος πλήν δύο : τοῦ Πετμεζᾶ καὶ Παλαιολόγου· διότι ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἀντὶ τοῦ Πετμεζᾶ ἐξελέγη ὁ Α. Χ. Λόντος, καὶ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ἀντὶ τοῦ Παλαιολόγου ὁ Πλατῆς. Τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο ἐκυβέρνησεν ἐπὶ ἐξάμηνον, ἦτοι μέχρι τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1863.

Ἡ εἰς Κοπεγχάγην ἀποσταλεῖσα τριμελὴς ἐπιτροπεία παρουσιασθεῖσα πρὸ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας, ὡς θελοῦ τοῦ ἐκλεγέντος βασιλέως Γεωργίου, Φρειδερίκου Ζ' (1), μεθ' οὗ συμπαρήσαν ὁ τε Χριστιανὸς καὶ ὁ Γεώργιος ἔλεξε τάδε :

Μεγαλειότατε,

« Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 18 Μαρτίου ἀνεκήρυξε παμψηφεί βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ὑπὸ τὸ ὄνομα Γεώργιος Α', τὴν Α. Β. Υ. τὸν πρίγκηπα Γουλλιέλμον Γεώργιον τῆς Δανίας, καὶ ἀνέθετο ἡμῖν τὴν τιμὴν ὅπως ἐν ὀνό-

(1) Ἀποθανόντος Φρειδερίκου τοῦ Ζ', ἡ Πρωσία ἀνεκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Χόλσταϊν καὶ τοῦ Σλέσβιγ, τοῦθ' ὅπερ ἐγένετο ἀφορμὴ νέου πολέμου μεταξὺ Δανίας καὶ Πρωσίας, καθ' ὃν ἐξῆλθε ἡττημένη ἡ πατρίς τοῦ βασιλέως ἡμῶν καὶ ὑπεχρεώθη νὰ ὑπογράψῃ τῇ 18 Ὀκτωβρίου 1864 συνθήκην, δι' ἧς παρεχώρει τῷ νικητῇ τὰ Δουκάτα τοῦ Σλέσβιχ-Χόλσταϊν καὶ Λάουνβουργ. Τότε οὐκ οἶδα πῶς διεδόθη ἐν Ἑλλάδι ὅτι ἀρχηγὸς τοῦ αὐстро-πρωσικοῦ στρατοῦ κατὰ τῆς Δανίας ἦτο ὁ ἑκπτωτος βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος Ὁθων, θέλων νὰ ἐκδικήσῃ κατὰ τῆς ἀσθενοῦς Δανίας τὴν ἀπώλειαν τοῦ θρόνου αὐτοῦ! Ἐννοεῖται ὅτι ἡ σπερμολογία αὕτη ἢ ἄλλως εὐφυής, ἢ ἦτο προϊόν τῶν Ὁθωνιστῶν.

ματι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους προσενέγκωμεν τῷ πρίγκηπι τὸ Στέμμα.

Παραδίδοντες, Βασιλεῦ, εἰς χεῖρας τῆς Μεγαλειότητός Σου τὸ ψήφισμα τῆς ἐκλογῆς τῆς Α. Β. Υ. τοῦ πρίγκηπος Γουλλιέλμου Γεωργίου, εὐελπιστοῦμεν ὅτι ἡ ἀπάντησις τῆς Υ. Μ. πληρώσει τὰς εὐχὰς καὶ τὰς προσδοκίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ ἐκλογὴ αὕτη, Βασιλεῦ, εἶναι ἀπόδειξις τοῦ σεβασμοῦ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν ἐπιφανῆ μονάρχην, ὃν ἡ θεία Πρόνοια ἀνέθετο τὰς τύχας τῆς Δανίας, καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν προτερημάτων τοῦ νεαροῦ Πρίγκηπος. Πεποίθαμεν δὲ ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὕτη θέλει χρησιμεύσει ὡς δεσμὸς δύο ἐθνῶν, διακριθέντων ἀείποτε ἐπὶ ἀρετῇ καὶ πατριωτισμῷ.

Ἡ Ἑλλάς, Βασιλεῦ, στηρίζουσα τὰς ἐλπίδας αὐτῆς εἰς τὸν νέον Βασιλέα της, καὶ πεποιθυῖα εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν τριῶν εὐεργετιδῶν Δυνάμεων, πιστεύει ὅτι θέλει ἰδεῖ τὴν ἡμέραν τῆς πληρώσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων της».

Πρὸς ταῦτα ὁ Βασιλεὺς τῆς Δανίας Φρειδερίκος Ζ' ἀπήντησε :
« Ἀποδεχόμεθα διὰ τὸν νεαρὸν συγγενῆ ἡμῶν, τὸν πρίγκηπα Γουλλιέλμον, τὸ Στέμμα, ὅπερ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐκάλεσεν αὐτὸν νὰ φέρῃ.

Ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι ταῖς ἐν Λονδίνῳ γενομέναις μετὰ τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες τοσούτῳ δραστηρίως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ αἵτινες πᾶσαν τὴν μέριμναν αὐτῶν διετήρησαν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας αὐτοῦ, ὑπεβάλομεν ὡς ὅρον τῆς τοῦ Στέμματος ἀποδοχῆς τὴν τελείωσιν τῆς προσαρτήσεως τῶν Ἰονίων Νήσων εἰς τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον. Πλήρεις ζωηρᾶς εὐχαριστήσεως δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ προσάρτησις αὕτη ἀποτελεσθήσεται ἐντὸς προσχεστάτου μέλλοντος. Ἐπεθυμήσαμεν οὕτως ἵνα ὁ νεαρὸς βασιλεὺς, ἅμα κατὰ πρῶτον ἐμφανιζόμενος ἐνώπιον τοῦ λαοῦ τοῦ, χαιρετισθῇ ὡς φέρων τὴν ἐκπλήρωσιν ταύτης τῆς τοσούτῳ νομίμου καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ὑποτρεφομένης εὐχῆς.

Εὐελπιστοῦμεν δὲ ὅτι, τῇ προθύμῳ ἀρωγῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, θέλει κατορθώσει ὁ νέος βασιλεὺς ν' ἀναπτύξῃ τὰ πλούτη

τοῦ τόπου καὶ ὁδηγήσῃ αὐτὸν πρὸς μέλλον ὥραϊον καὶ εὐτυχές. Τὴν εὐχὴν δὲ ταύτην συμμερίζονται πάντες οἱ διακρατοῦντες τὴν ἀνεξάλειπτον ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου παρελθόντος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἡρωικῶν ἀγώνων αὐτῆς. Ὅτε δὲ ὁ νεαρός βασιλεὺς ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τῆς γενεθλίου χώρας, ἡ αὐτὴ εὐχή, ἐξερχομένη ἐκ τῶν σπλάγχχνων τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Δανίας, συνοδεύσει αὐτὸν εἰς τὴν νέαν πατρίδα του».

Τὴν αὐτὴν δ' ἐσπέραν, 20 Ἀπριλίου (1863), ἡ πρωτεύουσα τῆς Δανίας Κοπεγχάγη ἤγεν ἐπίσημον τελετὴν, μέγα δὲ καὶ ἐπίσημον παρετέθη δεῖπνον τῇ ἐλληνικῇ ἐπιτροπείᾳ.

Τούτων ἐν Δανίᾳ γινομένων, ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ συνέλευσις ἐταράττετο, καὶ ὡς κατακλείς δ' ὅλων τῶν δεινῶν ρίπτεται, ἡμέραν τινα, εἰς τὸ μέσον τοῦ ταραχώδους ἐκείνου Ἐθνικοῦ Συνεδρίου, διακοίνωσιν τις τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας Σκάρλετ ἀπειλοῦντος ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀπέλθῃ τῆς Ἑλλάδος : «διότι ἡ ἀναρχία ὑπὸ τὴν πλεον ἄσχημόν μορφήν ἐπικράτει ἐν Ἀθήναις, καὶ ὅτι ἡ ὑπόληψις τῆς Ἑλλάδος εἶχε κηλιδωθῇ ἔνεκα διαφόρων ἐγκληματικῶν πράξεων.» Εἰς ταῦτα ἀπήντησε καταλλήλως ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Θ. Π. Δηλιγιάννης δοὺς τὰς δεούσας ἐπεξηγήσεις.

Ἐν τούτοις, ἐν μέσῳ τῶν πλεον ἀπειλητικῶν τούτων φημῶν φθάνει τὸ πρῶτον τηλεγράφημα τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς ἐκ Κοπεγχάγης τῇ 23 Ἀπριλίου καὶ ἀκολούθως ἐπιστολὴ ἐπεξηγηματικὴ τῆς αὐτῆς ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν Συνέλευσιν, ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 26 Ἀπριλίου. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἀναφέρεται ὅτι, πρὸ τῆς παραδοχῆς τοῦ Στέμματος τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Δανίας Χάλλ ἀπῆτει τὴν ἐκτέλεσιν ἐξ ὅρων, ὧν οἱ δύο ἐν σχέσει πρὸς τὰς τρεῖς εὐεργέτιδας Δυνάμεις καὶ οἱ τέσσαρες ὡς πρὸς τὸν Γεώργιον :

α') Νὰ καταστρωθῇ πρωτόκολλον ὑπὸ τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἐν ᾧ νὰ λέγηται, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἀναγνωρίζουσι τὸ ἀδύνατον τῆς περαιτέρω διατηρήσεως ἐπὶ τοῦ Θρόνου τῆς δυναστείας

τοῦ Ὁθωνος, καὶ ὅτι τῇ ἐπιθυμίᾳ των ἀποδέχεται ὁ Δανὸς πρίγκηψ τὸν προσενεχθέντα θρόνον.

β') Νὰ ἐγγυηθῶσιν αἱ τρεῖς Δυνάμεις οὐ μόνον τὴν τότε χώραν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τὴν αὔξησιν ταύτης διὰ τῆς προσαρτήσεως τῶν Ἰονίων νήσων. Καὶ σὺνάμα νὰ ἐγγυηθῶσιν ἰσόβιον σύνταξιν εἰς τὸν ἡγεμονόπαιδα ἐκ τῶν προσόδων τῆς Ἑπτανήσου(1).

γ') Ὁ ἡγεμονόπαις νὰ μείνῃ λουθηρανός.

δ') Νὰ μὴ παραιτηθῇ ἀπὸ τῶν δικαιωμάτων τῆς διαδοχῆς τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ Δανικοῦ θρόνου.

ε') Ὁ πρίγκηψ νὰ μείνῃ ἐν Δανίᾳ, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ καιρὸς νὰ κοινωνήσῃ τὸ πρῶτον τῶν μυστηρίων καὶ γένηται ἐνῆλιξ.

ς') Ἡ Ἑλλάς νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτῷ κατάλληλον βασιλικὴν ἐπιχορήγησιν.

(1) Ἐκτὸς τοῦ διὰ τοῦ Συντάγματος (ἄρθρ. 42) ὁρισθέντος ποσοῦ, δυνάμει τοῦ ἄρθρου 10 τῆς ἀπὸ 1] 3 Ἰουλίου 1863 συνθήκης μεταξὺ Δανίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων (Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας) ἀφ' ἑτέρου, καὶ τοῦ ἄρθρου 6 τῆς ἀπὸ 17) 29 Μαρτίου 1864 μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων καὶ τῆς Ἑλλάδος, αἱ τρεῖς Δυνάμεις Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ρωσία συνεφώνησαν ὅπως χορηγῶσι τῷ Γεωργίῳ Α' προσωπικὴν προικοδοσίαν, ἐπὶ τῇ ἀποδοχῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, ἐκάστη ἀνὰ 4 χιλιάδας λιρῶν στερλινῶν ἑτησίως ἐκ τῶν προσῶν, τὰ ὅποια τὸ Ἑλληνικὸν ταμεῖον ὑπεχρεώθη νὰ πληρῶνῃ ἑτησίως εἰς ἐκάστην αὐτῶν, δυνάμει συμφωνίας συναφθείσης ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τῇ συμπράξει καὶ τῶν Βουλῶν, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1860 (Ἴδε Σύνταγμα Γ. Φιλαρέτου σελ. 173 σήμ. σημ. α'), ἐκ τοῦ δανείου τῶν 60,000,000, διὰ τὸ ὅποῖον αἱ τρεῖς Δυνάμεις συνεβιάσθησαν νὰ πληρῶνωμεν ἐν ὅλῳ 36 χιλ. λιρῶν κατ' ἔτος ἥτοι 900,000 χρ. φράγκων. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου τοῦ ἀποτιομένου τακτικῶς εἰς τὰς ἐνταῦθα οἰκείας πρεσβείας κρατεῖται ἐκάστοτε τὸ τρίτον πληρωνόμενον πρὸς τὸν βασιλέα. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λοιπὸν ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ πρόσθετον εἰς χρυσὸν ποσὸν τῶν 300,000 φρ. κατ' ἔτος πληρῶνεται εἰς τὸν βασιλέα οὐχὶ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀλλ' ὑπὸ τῶν τριῶν Δυνάμεων, θὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ ἰσοβίως πληρωνόμενον καὶ ἐν ἣ ἀκόμη περιπτώσει ὁ Γεώργιος παραιτηθῇ τῶν δικαιωμάτων τοῦ θρόνου ὑπὲρ τοῦ Διαδόχου. Σημειωτέον ὅτι ἡ Βασίλισσα Ὁλγα ἔχει ἰδιαιτέραν καὶ ὅλως ἀτομικὴν περιουσίαν, συνεπῶς δὲ καὶ ἰδιαίτερον ταμεῖον ἐν τοῖς ἀνακτόροις.

Ἡ ἐπιτροπὴ προχείρως ἐπήνεγκε τὰς δεούσας παρατηρήσεις εἰς τοὺς ἔξ τούτους ὅρους, τὰς δὲ παρατηρήσεις τῆς ἐνέκρινεν ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, ὡς γενομένης συμφώνως πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτῆς. Ἡ πρότασις αὕτη ἐψηφίσθη ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 26 Ἀπριλίου καὶ συγχρόνως διετάχθη ἡ ἐπιτροπὴ νὰ παραμείνῃ ἐν Δανίᾳ. Τῇ δὲ 18 Μαΐου ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀναγινώσκει ἐν τῇ Συνελεύσει ἕτερον τηλεγράφημα τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς ἐκ Κοπεγχάγης διαλαμβάνον, ὅτι ὁ τῆς Δανίας ὑπουργὸς, διὰ κοινοποιήσεώς του, ὑποβάλλει εἰς τὴν Συνέλευσιν τὴν ἐξῆς ἐρώτησιν : « Ἐὰν ἐκάστη τῶν Δυνάμεων ἤθελεν εἶσθαι διατεθειμένη νὰ ἐγκαταλίπη ὑπὲρ τοῦ πρίγκηπος Γουλλιέλμου 4000 λιρῶν στερλινῶν ἐκ τῶν 12000, τὰς ὁποίας ἡ Ἑλλάς κατ' ἔτος πληρόνει εἰς ἐκάστην, ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δίδει τὴν συγκατάθεσίν τῆς ; » Ἐν τῇ αὐτῇ συνεδριάσει πάραυτα δι' ἀναστάσεως ἡ Συνέλευσις παρεδέχθη πρότασιν, δι' ἧς ἐχορηγεῖτο πλήρης ἡ ζητούμενη συγκατάθεσις περὶ τῶν 12,000 λιρῶν ἀσχέτως πρὸς τὴν βασιλικὴν χορηγίαν. Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας ἄλλο φθάνει τηλεγράφημα ἐκ Κοπεγχάγης, χαρμόσυνος ἀγγελία, ὡς εἶπεν ὁ πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως Δ. Κυριακοῦ. Ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Δηλιγιάννης ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸ βῆμα ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 24 Μαΐου λέγει ἐπὶ λέξει τάδε :

« Ἴδου τέλος πάντων καὶ τὸ τελευταῖον τελειωτικὸν τηλεγράφημα τῆς ἐπιτροπῆς, τὸ ὁποῖον σήμερον τὸ πρῶτ' ἔλαβον. Σῶς τὸ ἀναγινώσκω : « Ἡ ἡμέρα τοῦ Σαββάτου προσδιωρίσθη διὰ τὴν πρὸς τὴν ἐπίσημον ἀποδοχὴν τοῦ Στέμματος τῆς Ἑλλάδος τελετήν. Τὰ πάντα ἐτελείωσαν· ἐν τούτοις ἡ ἐπὶ τοσοῦτον παραταθεῖσα ἐνταῦθα διαμονὴ ἡμῶν, αἱ ἀπρόοπτοι καὶ ἑκτακτοὶ δαπάναι εἰς ἃς ὑπεβλήθημεν ἐξήντλησαν τὸ βαλάντιόν μας. Παρακαλῶ δ' ὑμᾶς νὰ μᾶς πέμψητε τηλεγραφικῶς τὴν ποσότητα ἣν ἡ Συνέλευσις ἤθελε ψηφίσει. » Ἡ Συνέλευσις μετὰ τοῦτο ἐψήφισε χορηγίαν 5000 δραχμῶν δι' ἕκαστον τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, ἥτοι δραχμὰς δεκαπεντακισχιλίας. Ἐπειδὴ δὲ προὔκειτο νὰ γείνῃ ἐν Κοπεγχάγῃ δεκτὴ ἡ ἀποδοχὴ

τοῦ ἐλληνικοῦ στέμματος, διετάχθη δοξολογία καὶ τριήμερος φω-
ταψία.

Τούτων ἐν Ἀθήναις τελουμένων ὑπὸ τῶν ἐνθουσιωδῶν Ἑλ-
λῆνων, ἡ ἐν Κοπεγχάγῃ ἐπιτροπεία ἀπέστειλε πρὸς τὴν Ἐθνοσύ-
νέλευσιν ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ ἐλέγετο, ὅτι εἷς μόνον ὅρος ἀπέμεινε πρὸς
ἀπαραίτητον ἀποδοχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ στέμματος. Τοῦτο ἀνεκαινώ-
σατο τῇ ἐπιτροπείᾳ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Δανίας Χάλλ
ἐν ἐγγράφῳ, οὗ ἀντίγραφον ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας. Ὁ ὅρος οὗτος
ἦτο ἡ προσάρτησις τῇ Ἑλλάδι τῆς καὶ ἐπὶ Ὀθωνος εἰσέτι ἀπο-
φασισθείσης, Ἑπτανήσου. Ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Δη-
λιγιάννης ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 30 Μαΐου ἀνέγνω τὴν ἐπιστολὴν
ταύτην καὶ τὸ ἐγγράφον τοῦ Χάλλ καὶ ἐπεῖπε τινὰ περὶ τοῦ ἐν-
θουσιασμοῦ τῶν Ἑπτανησίων ὑπὲρ τῆς προσαρτήσεως, μεθ' ὃ ἐγερ-
θεὶς ὁ ἐξ Αἰγιαλείας Ι. Μεσσηνέζης, νεαρὸς τότε καὶ ἄρτι ἐπανακάμ-
ψας ἐξ Εὐρώπης, ἀνεφώνησε : « Ζήτω ἡ Ἑπτάνησος ! Ζήτω ἡ
ένωσις ! » Τοῦτον μιμεῖται ἅπασα ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, ζωηρῶς ζη-
τωκραυγάζουσα καὶ χειροκροτοῦσα, καὶ τὸ ἐν τοῖς θεωρείοις ἀκροα-
τήριον.

Ἀλλ' ἐνῷ ἡ ἐπιτροπεία, ἥτις, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἐπὶ τῶν
ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ τῆς Δανίας Χάλλ, εἶχε σπεύσει νὰ μεταβῇ
εἰς Δανίαν, παρέμενεν ἐν Κοπεγχάγῃ, οἱ δὲ ἐν Ἀθήναις ἐζητω-
κραύγαζον ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου, ἐν Λονδίνῳ ὁ ἐπὶ
τῶν ἐξωτερικῶν Ἀγγλος ὑπουργὸς Ρῶσσελ συνῆλθεν εἰς συνδιά-
σκεψιν μετὰ τῶν πρεσβευτῶν τῆς Γαλλίας Γρὸς καὶ Ρωσίας
Βρουνῶφ, καὶ συνέταξαν τρία πρωτόκολλα, διακανονίζοντα τὰ τοῦ
ἐλληνικοῦ στέμματος. Τὸ πρῶτον πρωτόκολλον ὑπὸ ἡμερομηνίαν
4)16 Μαΐου ἀφεώρα τὴν γενομένην πρόσκλησιν εἰς τὴν Βαυαρίαν,
ἵνα λάβῃ μέρος εἰς τὰς διασκέψεις τοῦ ἐν Λονδίνῳ συγκληθέντος
περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στέμματος συμβουλίου. Τὸ δεύτερον ὑπὸ ἡμε-
ρομηνίαν 9)21 Μαΐου ἀνέφερεν, ὅτι ἡ Βαυαρία ἡρνήθη νὰ συμμε-
τάσχῃ τῆς περὶ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων συνδιασκέψεως ταύτης
καὶ, οὕτως εἰπεῖν, διὰ περιφράσεων ἐκήρυττε τὴν βαυαρικὴν δυνα-
στείαν ἔκπτωτον τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου. Τὸ τρίτον πρωτόκολλον,

ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 2)14 Ἰουνίου(1) ἐκανόνιζε τὰ τοῦ νέου βασιλέως. Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς συζητήσεως τοῦ πρωτοκόλλου τούτου ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Δανίας Βίλλ· μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς δηλώσεως, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Δανιμαρκίας Φρειδερίκος ἀποδέχεται, ὡς κηδεμὼν τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ ἀδελφοῦ του πρίγκηπος Χριστιανοῦ, τὴν διαδοχικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν ρητὸν ὅρον, ὅτι αἱ Ἰόνιοι νῆσοι θέλουσι πράγματι ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, οἱ πληρεξούσιοι τῶν τεσσάρων Δυνάμεων Ρῶσσελ, Βουρνάφ, Γρὸς καὶ Βίλλ, προέβησαν εἰς τὰς ἐξῆς ἀποφάσεις :

α') ὅτι ἂν ἡ ἔνωσις βεβαιωθῇ οὔσα σύμφωνος πρὸς τὰς εὐχὰς τοῦ Ἰονικοῦ Κοινοβουλίου καὶ τύχη τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν αὐλῶν Αὐστρίας, Πρωσίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, ἡ Α. Β. Μεγαλειότης θέλει συστήσει εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑπτανήσου νὰ προσδιορίσῃ αὕτη ἐτησίως δεκακισχιλίας λίρας στερλίνας πρὸς αὔξησιν τῆς βασιλικῆς χορηγίας.

β') ὅτι αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἐγκαταλείπουσι χάριν τοῦ πρίγκηπος Γουλλιέλμου τετρακισχιλίας λίρας ἐκάστη ἐτησίως ἐκ τοῦ ποσοῦ ἐκείνου, ὅπερ τὸ ταμεῖον τῆς Ἑλλάδος ὑπεχρεώθη νὰ πληρῶνῃ ἐτησίως εἰς ἐκάστην αὐτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν συναίνεσιν τῆς βουλῆς κατὰ τὸ 1860.

γ') ὅτι οἱ νόμιμοι διάδοχοι τοῦ βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α' θέλουσι πρεσβεύει τὸ δόγμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

δ') ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ στέμμα τῆς Δανίας θέλουσιν ἐνωθῇ ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς.

ε') ὅτι αἱ τρεῖς Δυνάμεις θέλουσι καταβάλει τὴν ἐπιρ-

(1) Τὰ πρωτότυπα ἔγγραφα καὶ τὰς συνθήκας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος ἀποδοχὴν τοῦ βασιλέως Γεωργίου ἰδὲ παρὰ G. A. Mano, la Grèce et le Danemark, Paris 1863 σελ. 169—199, καὶ ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Ἑλληνικῶν Κωδίκων τοῦ Γ. Α. Ράλλη, Ἀθῆναι 1875 σελ. 4—17.

ροήν των, ἵνα ὁ πρίγκηψ Γουλλιέλμος ἀναγνωρισθῇ παρ' ὅλων τῶν Δυνάμεων ὑπὸ τὸ ὄνομα Γεώργιος Α' Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων.

στ') ὅτι πάντα τ' ἀνωτέρω θὰ μεταβληθῶσιν εἰς συνθήκην μεταξὺ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, ὅπερ ἐγένετο.

Ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρα Συνθήκη Μυστική ἐγένετο μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Δανίας δι' ἧς, ἡ μὲν πρώτη ὑπέσχετο τὴν ἔνωσιν τοῦ Ἰονίου κράτους μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ δευτέρα ὅτι ὁ μέλλων βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἤθελεν ἀπόσχη στασιαστικῶν κινήματων κατὰ τῆς Τουρκίας.

Περὶ τῆς μυστικῆς Συνθήκης ταύτης πολλὰ ἐγράφησαν κατὰ τοῦ βασιλέως Γεωργίου, ἀλλ' ὅμως ἀδίκως· διότι οἱ ὅροι οὗτοι ὑπεβλήθησαν πρότερον εἰς αὐτὴν τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, καὶ οὐδεμία κατ' αὐτῶν ἠκούσθη διαμαρτυρία. Ἄλλως δὲ καὶ τὸ ἔγγραφον, ὅπερ ἐκόμισεν εἰς Ἑλλάδα ὁ ἑκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς Ἀγγλίας Σίρ Ἑλλιοτ, ταῦτ' ἀπεριείχετο. Ὁ Γεώργιος λοιπὸν ἀνελάμβανε νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα ὑποχρεούμενος νὰ μὴ κινήσῃ στασιαστικὰ κινήματα κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἀλλ' ἐὰν τοιαύτη τις ὑπόσχεσις, λέγει ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἱστορίας τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ Ε. Κυριακίδης, δεόν νὰ θεωρηθῇ ἐπικριτέα, τὴν εὐθύνην ταύτην δὲν φέρει ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, ὁ νεαρὸς ἐκεῖνος πρίγκηψ, ὁ κληθεὶς αἴφνης νὰ ἀνέλθῃ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον, ἐνῶ ἡσχολεῖτο εἰς τὰ ναυτικά γυμνάσια τῆς πατρίδος του, ἀλλ' ἀμεριστον πᾶσαν τὴν εὐθύνην ταύτην φέρουσιν οἱ τετυφλωμένοι ἐκεῖνοι ἀρχολίπαροι, οἱ περὶ τὰ ποταπὰ συμφέροντα τῶν ἰδίων αὐτῶν κομμάτων τυρβάζοντες καὶ τὰ μεγάλα τῆς πατρίδος ὀλιγωροῦντες. Μῆνας ὅλους πρὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως Γεωργίου εἶχον πρὸ αὐτῶν τὸ ἀγγλικὸν ἔγγραφον, τὸ ἀναγνωσθὲν παρὰ πάντων ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει· οὐδαμῶς κατ' αὐτοῦ διεμαρτυρήθησαν, οὐδ' ἠκούσθησαν τότε ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐθνοσυνελεύσει φωναὶ καλοῦσαι τὴν ἐθνικὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῆς ἀγγλικῆς αἰτήσεως· μόνον δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἰονίων νήσων εὐρέθησαν ἀντιπρόσωποι τινες καὶ ἰδίως Ἴόνιοι, διαμαρτυρηθέντες κατὰ τῶν

ὥρων τῆς ἐνώσεως ὡς ἀντεθνικῶν· ὁπότεν λοιπὸν αὐτὴ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις δὲν ἐφάνη κατανοήσασα τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀγγλικῆς προτάσεως, ὁπότεν οἱ προαλειφόμενοι ἵνα ἀναδειχθῶσι πρωθυπουργοὶ καὶ ὑπουργοὶ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἀνέλαβον τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, βέβαιον ἦτο ὅτι τὴν ὑπεράσπισιν ταύτην δὲν ἤθελεν ἀναλάβει ὁ τῆς Δανίας βασιλεὺς καὶ ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς αὐτοῦ Χάλλ, τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ δικαίως ἠδύναντο νὰ φρονῶσιν, ὅτι ἡ τοιαύτη ὑπόσχεσις συμπίπτει πρὸς τὴν ἐθνικὴν θέλησιν τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις μῆνας ὅλους πρὸ τῆς ἐκλογῆς ἔλαβε γνῶσιν ὅτι «ἡ ἐκλογὴ πρίγκηπος, ὅστις ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύμβολον ἐπαναστατικῶν ταραχῶν κατὰ τῆς Τουρκίας, ἤθελε παρακωλύσει τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς προστασίας τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τῆς Α. Βρετανικῆς Μεγαλειότητος».

Καθ' ὃν χρόνον ὑπεγράφοντο τὰ τρία ἐν Λονδίνῳ πρωτόκολλα περὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος Γεωργίου τοῦ Α', καὶ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ἐν Ἀθήναις ἐγίνοντο καθ' ἐκάστην ἐπερωτήσεις ἐξ ὧν, καθὰ εἶπεν ὁ Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος, ἤθελε πιστεύσει τις α') ὅτι ἡ Ἑλλὰς εὐρίσκεται εἰς τὴν χειροτέραν κατάστασιν, β') ὅτι οἰκονομικῶς εἶναι ὅλως παρημελημένη, γ') ὅτι ἡ πειθαρχία τοῦ στρατοῦ παρέλυσεν, δ') ὅτι εἰς τὰς ἐπαρχίας δὲν ὑπάρχει τάξις, ε') ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ἔφερε παρὰ πλήρη παραλυσίαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὴν κοινωνίαν. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Δανίας ἐτελείτο μετὰ μεγίστης πομπῆς καὶ μεγαλοπρεπείας τελετὴ τὰ μάλα ποθητή. Ἐν Κοπεγχάγῃ ἐτελείτο ἡ τελετὴ τῆς παραδοχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος. Περιγράφεται δ' ὑπὸ τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς ἡ τοσοῦτον ἀναμενομένη αὕτη τελετὴ ἐν ἐπιστολῇ ἀναγνωσθείσῃ ἐν ἐκτάκτῳ συνεδριάσει τῆς 6 Ἰουνίου 1863 ὡς ἑξῆς:

«Κατὰ τὴν 11 1)2 ὥραν τῆς 6 Ἰουνίου (ἔ. ν.) ἡ ἐπιτροπὴ ἀνεχώρησε μετὰ τῆς ἀκολουθίας τῆς ἐκ τοῦ ξενοδοχείου τοῦ Φοίνικος. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῶν λαμπρῶν ἀνακτόρων τοῦ Χριστιανοδοῦργου αἱ ὁδοὶ καὶ αἱ πλατεῖαι ἦσαν πεπληρωμέναι λαοῦ μετ' ἐνθουσιασμοῦ θερμοῦ καὶ ζωηροῦ ὑποδεχομένου καὶ χαιρετῶντος ἡμᾶς. Κατὰ τὴν εἴσοδόν μας εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀπε-

δόθησαν ἡμῖν αἱ προσήκουσαι τιμαί. Συνοδευομένη ἡ ἐπιτροπὴ ὑπὸ τοῦ αὐλάρχου καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν αὐλικῶν τελετῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸν πρόδομον πρὸ τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου, εἰς ὃν ἦσαν παρατεταγμένοι ἅπαντες οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ θρόνου παρίσταντο ἐκ δεξιῶν τοῦ βασιλέως, καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὃν περιέβαλλεν ἡ βασιλικὴ ἀλουργίς, οἱ πρίγκηπες Φερδινάνδος καὶ Φρειδερίκος τῆς Δανίας, ἐξ ἀριστερῶν δ' ὁ πρίγκηψ Χριστιανὸς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος, φέρων στολὴν πλοιάρχου δικρότου. Τὸ ψήφισμα τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τεθειμένον ἐντὸς κυλίνδρου ἐκ βελούδου κυανοῦ, ἐφέρετο ἐπὶ προσκεφαλαίου ἐκ λευκοῦ μεταξωτοῦ, φέροντος χρυσᾶ κεντήματα. Ἐν τῇ αἰθούσῃ παρῆσαν οἱ ὑπουργοὶ τῆς Ἐπικρατείας καὶ οἱ μεγάλοι ἀξιωματικοὶ τῆς αὐλῆς. Παρὰ τῇ ἐπιτροπῇ ἴσταντο οἱ πρέσβεις τῶν μεγάλων εὐεργετῶν Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, ὅπισθεν δὲ τούτων ἡ ἡμετέρα ἀκολουθία. Ἀμα ἡ ἐπιτροπὴ εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ κατέλαβε τὴν ὠρισμένην αὐτῇ θέσιν, ὁ ναύαρχος Κανάρης ἀνέγνωσεν ἐλληνιστὶ, ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιτροπῆς, λόγον καὶ μετὰ τὸ τέλος τούτου ἀνέγνω τὸ τῆς Συνελεύσεως ψήφισμα, ὅπερ παρέδωκεν εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας. Μετὰ τὴν παράδοσιν ταύτην ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας καθήμενος ἐπὶ θρόνου ἀνέγνω δανιστὶ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν λόγον τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἀκολουθῶς δὲ ἐγερθεὶς ἐκ τοῦ θρόνου ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῶν βαθμίδων αὐτοῦ τὸν βασιλέα Γεώργιον, πρὸς ὃν ἔλεξε τὰ ἑξῆς: « Ἀγαπητέ μοι ἐξάδελφε, ἐνῶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην διατελῆς εἰσέτι πρίγκηψ τῆς Δανίας, ἐπιθυμῶ νὰ ἐπιδώσω δεῖγμα τῆς πρὸς σὲ ἀγάπης μου καὶ σοὶ ἀπονείμω τὸν Μεγαλόσταυρον τοῦ Τάγματος τοῦ Ἐλέφαντος». Καλέσας δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ τὸν βασιλέα Γεώργιον, περιβέβλημένον ἤδη τὴν κυανὴν ταινίαν τοῦ Τάγματος τοῦ Ἐλέφαντος, ἥσπασατο αὐτὸν τρίς, προσφωνήσας εἰς τὴν Μεγαλειότητά του τοὺς ἀξιωματουμενεύτους τούτους λόγους:

«Εἶσαι, ἀδελφέ μου, ἤδη βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Μιμήθητι κατερχόμενος εἰς τὴν νῆαν πατρίδα σου, τὸ παράδειγμά μου, ἀγάπα τὸν λαόν σου, διότι ἡ ἀγάπη αὐτοῦ ἀποβλέπει

τὴν ἰσχύν σου. Σέβου τὸ σύνταγμα τῆς πατρίδος σου, διότι, ὅταν τὸ σέβῃσαι σύ, θέλουνσι τὸ σεβασθῇ καὶ οἱ ἄλλοι».

Ὁ νέος βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων εἶχε τὸ ἦθος σοβαρόν, γλυκὺ καὶ ἀτάραχον. Ἡ Α. Μ. ἐδέχθη ἡμᾶς ἔχουσα παρ' αὐτῇ τοὺς σεβαστοὺς γεννήτοράς του καὶ τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν του. Ὁ ναύαρχος Κανάρης ἐξεφώνησεν ἑλληνιστὶ λόγον, εἰς τὸ τέλος τοῦ ὁποῖου δάκρυα χαρᾶς περιέβρεξαν τοὺς ὀφθαλμούς του:

Μεγαλειότατε !

«Εὐλογῶ τὸν Θεόν, διότι κατὰ τὴν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν μου ἤξιωσε νὰ μοὶ ἐπιφυλάξῃ τὴν εὐτυχίαν, ὅπως χαιρετίσω τὴν Μεγαλειότητά Σου ὡς βασιλέα καὶ ὑποβάλω Αὐτῇ μετὰ τῶν ἐντίμων συναδέλφων μου τοὺς χαιρετισμούς τῆς Ἑλλάδος.

Ἀντιπρόσωποι συμπάσης τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς θεωροῦμεν τὴν ἡμέραν αὐτὴν ὡς τὴν ὠραιότεραν τῆς ζωῆς μας· διότι ἐρχόμεθα νὰ καταθέσωμεν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην λαοῦ, ἐν καθιστῶσιν ἄξιον τῆς συμπαθείας τῆς Υ. Μ. ἡ ἱστορία του καὶ τὰ παθήματά του. Ἡ Ἑλλὰς ἐκλέγουσα βασιλέα αὐτῆς τὴν Υ. Μ. ἀνέθηκεν εἰς χεῖρας τοῦ ἡγεμόνος τῆς ἅπαν τὸ μέλλον καὶ πάσας τὰς ἐλπίδας τῆς, πεποιθυῖα ὅτι κατανοῶν τὰ ἐπιβαλλόμενα Αὐτῷ ὑψηλὰ καθήκοντα θέλει ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ τόπου καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν τοῦ ἔθνους.

Τὸ ἐπ' ἐμοί, Μεγαλειότατε, ἀρκετὰ ἔζησα ὅπως, ἰδὼν τὴν ἡμέραν αὐτὴν, δυνηθῶ νὰ εἶπω τοὺς λόγους τοῦ Συμεῶνος: «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου Δέσποτα.»

Τὴν προσφώνησιν τοῦ σεβαστοῦ ναυάρχου μετ' εὐλαβείας ἀκροασάμενος ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Γεώργιος ἔλεξε τάδε:

«Ἡ ψυχὴ μου εἶναι πεπληρωμένη χαρᾶς, δεχομένου σήμερον τοὺς πρῶτους χαιρετισμούς τούτους ἀπὸ τοῦ στόματος ἀνδρός, οὗ τὸ ἔνδοξον ὄνομα ἀχωρίστως μένει ἡνωμένον μετὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος.

Κατανοῶ, ἀπὸ τοῦδε, πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῆς ἀνατεθείσης μοι ἐντολῆς· ὑπισχνοῦμαι ν' ἀφιερῶσω αὐτῇ τὰς καλλίστας δυνάμεις τῆς ζωῆς μου. Πέποιθα δὲ ἐπὶ τῆς εὐλικρινεῖς καὶ ἀμεταπτώτου

συνδρομῆς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅπως ἐπιτευχθῇ ὁ κοινὸς σκοπὸς ἡμῶν, ἦτοι ἡ εὐτυχία τῆς Ἑλλάδος.

Γεννηθεὶς καὶ ἀνατραφεὶς ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ἡ νόμιμος τάξις βαδίζει ἐκ παραλλήλου μετὰ τῆς ἀληθοῦς συνταγματικῆς ἐλευθερίας, καὶ ἣτις προέδῃ οὕτως εἰς ἀνάπτυξιν παραγωγὸν καὶ ἐπωφελῆ, θέλω φέρει εἰς τὴν νέαν πατρίδα μου δίδαγμα, ὅπερ οὐδέποτε θὰ λησμονήσω καὶ ὅπερ θέλω χαράξαι ἐν τῇ καρδίᾳ μου δι' ἀνεξαλείπτων χαρακτῆρων—τὸ ρῆμα τοῦτο τοῦ βασιλέως τῆς Δανιμαρκίας: « Ἰσχύς μου ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ μου ».

Οὕτως ἐπεραιώθη ἡ ἀξιωματικὸς διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡμέρα τῆς 6 Ἰουνίου 1864 (ἔ. ν.), ἣν μετ' ἀνυπομονησίας τοσαύτης ἀνέμενεν ἡ Ἑλλάς.

Τὴν ἐσπέραν ἐδόθη λαμπρὸν γεῦμα εἰς ὃ παρῆσαν 260 προσκεκλημένοι. Ἡ Μεγαλειότης του, ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας, ἀπένειμεν ἰδίαις χερσὶ τὸν μὲν Μεγαλόσταυρον τοῦ τάγματος τοῦ Δανεβούργου εἰς τὸν Κανάρην, τὸν δὲ τῶν ἀνωτέρων ταξιαρχῶν εἰς τὸν Ζαΐμην καὶ Γρίβαν. Ἐκ τῶν τῆς ἀκολουθίας τῆς ἐπιτροπῆς ὁ μὲν ταγματάρχης Μολᾶς ἔλαβε τὸν σταυρὸν τῶν κατωτέρων Ταξιαρχῶν οἱ δὲ λοιποὶ τὸν τῶν Ἱπποτῶν.

Τῇ 7 Ἰουνίου (ἔ. ν.) ἡ ἐπιτροπὴ ἀπεχαιρέτισε τὸν βασιλέα τῆς Δανίας Φρειδερίκον, ὅστις πλήρης ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ λίαν συγκινημένος ἀπέτεινε περιποιητικούς λόγους, τείνας δὲ τὴν χεῖρα πρὸς ἕνα ἕκαστον εἶπε: « Σᾶς ἀποχαιρετῶ, κύριοι, εὐχόμενος ἵνα ἡ Ἑλλάς εὐδαιμονῇ ἐσαεὶ. Πέποιθα δὲ ὅτι ἀπὸ τὸν σεβαστὸν μονάρχην, ὃν χθὲς παρεχώρησα εἰς τὴν Ἑλλάδα, θέλετε ἰδὴ ἐκπληρουμένους τοὺς ἐθνικοὺς πόθους τῆς ἐνδόξου πατρίδος σας ».

Τέλος πάντων ἡ τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκτελέσασα τὸν σκοπὸν τῆς, ἀπῆλθε τῆς Κοπεγχάγης κατευθυνομένη εἰς Ἑλλάδα. Ἐδῶ ἀνεμένετο πλέον ὁ ἐκλεχθεὶς βασιλεὺς, τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ὁποίου ἔμελλε, κατὰ τὰ συμφεφωνημένα, νὰ προηγηθῇ ἡ ἑνωσις τῆς Ἑπτανήσου. Νομίζει τις ὅτι ἐν Ἑλλάδι περιμένοντες τὸν βασιλέα, θὰ ἠτοίμαζον τὰ τῆς ὑποδοχῆς ἀναλόγως τῶν τόσων διακαῶν

πόθων. Καὶ ὅμως ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει τὰ μίση ἐμαίνοντο ὡς ἄγρια κύματα. Μόλις δ' ἀπεφασίσθησαν ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 5 Ἰουλίου ἐν συνόλῳ 150,000 δραχμῶν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ μέλλοντος νὰ κατέλθῃ εἰς Ἑλλάδα βασιλέως.

Ἡ ἐλληνικὴ ἐπιτροπεία ἀναχωρήσασα ἐκ Κοπεγχάγης ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς καὶ δύο ἔγγραφα, τὸ μὲν τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας Φρειδερίκου Ζ' . πρὸς τὴν ἐθνικὴν τῆς Ἑλλάδος Συνέλευσιν ἔχον ὧδε:

« Ἡμεῖς, Φρειδερίκος Ζ' . ἐλέω Θεοῦ, βασιλεὺς τῆς Δανίας κτλ... Γνωστοποιοῦμεν, ἰδόντες τὸ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 18)30 Μαρτίου ἐ. ἔ. ψήφισμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, δι' οὗ ὁ πρίγκηψ Χριστιανὸς, Γουλλιέλμος, Φερδινάνδος, Ἀδόλφος, Γεώργιος, υἱὸς δευτερότοκος τῆς Α. Β. Υ. τοῦ πρίγκηπος Χριστιανοῦ τῆς Δανιμαρκίας, ἐξελέχθη καὶ ἀνηγορεύθη συνταγματικὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, ψήφισμα ἐγχειρισθὲν ἡμῖν ὑπὸ ἐπιτροπῆς πεμφθείσης εἰς Κοπεγχάγην ὑπὸ τῆς εἰρημένης Ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ παρατηροῦντες, ὅτι αἱ αὐλαὶ τῆς Γαλλίας, Μεγάλης Βρετανίας καὶ Ρωσίας, ὡς Δυνάμεις προστάτιδες τῆς Ἑλλάδος, ἐπεκύρωσαν τὴν ἐκλογὴν ταύτην διὰ τῶν ἐν Λονδίνῳ συνελθόντων εἰς συνδιάσκεψιν ἀντιπροσώπων αὐτῶν.

Ἀπεδέχθημεν καὶ ἀποδεχόμεθα διὰ τῆς παρούσης ἐν ὀνόματι τῆς Α. Β. Υ. τοῦ πρίγκηπος Χριστιανοῦ Γουλλιέλμου κ.τ.λ. τὴν κληρονομικὴν ἡγεμονίαν τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῷ ὄρφινα καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι προσαρτηθῶσιν εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος.

Ἐγράφη ἐν τῷ ἐν Χριστιανοβούργῳ ἡμετέρῳ ἀνακτόρῳ, ὑπεγράφη ἰδίᾳ χειρὶ καὶ ἐσφραγίσθη τῇ βασιλικῇ ἡμῶν σφραγίδι.

Φρειδερίκος.

Καὶ ἕτερον τοῦ βασιλέως Γεωργίου πρὸς τὴν αὐτὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ἔχον ὡς ἑξῆς :

« Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος

Πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν.

Κύριοι :

Ὑπείκων εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς καρδίας μου ἐπεθύμουν νὰ μαρ-

τυρήσω αὐτοπροσώπως περὶ τῶν αἰσθημάτων μου καὶ νὰ συνοδεύσω αὐτὸς ἐγὼ τὸ γράμμα, δι' οὗ ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Δανίας διαδηλοῖ, ὅτι δέχεται ὑπὲρ ἐμοῦ τὸ στέμμα, ὅπερ μὲ ἐκάλεσε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος νὰ φέρω.

Θέλω μεταβῆ εἰς τὴν νέαν μου πατρίδα σκιρτῶν ὅπως σᾶς ἀποδείξω, ὅτι ἀπὸ τοῦδε οὐδὲν ἄλλο γινώσκω καθήκον ἢ τοῦτο, νὰ ζήσω καὶ νὰ ἀποθάνω ὡς καλὸς Ἕλληγν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑθνους. Πέποιθα δὲ, κύριοι, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ ἡμῶν, τῇ φιλίᾳ τῶν Δυνάμεων, καὶ ὑπὲρ πάντα καὶ πρὸ πάντων τῇ συναρωγῇ τοῦ Θεοῦ, τὰ τῇ πατρίδι συμφέροντα, ἅτινα ἐφεξῆς διὰ παντὸς καὶ πανταχοῦ ἔσονται ἰδικά μου, θέλουσι προκύψει πρὸς ὄφελος αὐτῆς.

Εἰμὶ εὐτυχὴς καὶ ὑπερήφανος, κύριοι, ὅτι δύναμαι νὰ χαιρετίσω ὑμᾶς διὰ τῆς φωνῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ εὐγενῶν πατριωτῶν τούτων, οἵτινες ὑπὸ τῆς ἐμπιστοσύνης σας διορισθέντες, μετέβησαν ἐνταῦθα μακρὰν τῆς πατρίδος των, ἵνα πρῶτοι μὲ χαιρετίσωσιν ὡς βασιλέα ὑμῶν. Οὗτοι θὰ εἴπωσιν ὑμῖν, ὅτι μὲ εὖρον πλήρη συμπαθείας πρὸς τὴν νέαν πατρίδα μου, καὶ ὅτι θερμῶς ποθῶ νὰ δυνηθῶ μετ' ὀλίγον νὰ εὕρεθῶ ἐν μέσῳ ὑμῶν.

Δέχθητέ με, κύριοι, διὰ τῆς αὐτῆς ἐμπιστοσύνης, δι' ἧς ἡ καρδίᾳ μου πληροῦται δι' ὑμᾶς, καὶ διδάξατέ με νὰ ἐργασθῶ μεθ' ὑμῶν ὑπὲρ τῆς ὥρας πατρίδος μου, ἣν ὁ Θεὸς προστατεύει.

Κοπεγχάγη, 9 Ἰουνίου 1863.

Γεώργιος Α'.

Ἡ ἐπιτροπὴ φθάσασα εἰς Ἀθήνας τῇ 12 Ἰουνίου, τῇ 13 παρουσιάσθη εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, ἵνα δώσῃ εὐθύνας τῶν πεπραγμένων. Ἐν μέσῳ βαθείας σιγῆς ἐμφανισθεὶς ὁ Κανάρης εἰς τὴν Συνέλευσιν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 13 Ἰουνίου, ἐποιήσατο σύντομον λογοδοσίαν περὶ τοῦ τάξειδίου τούτου τῆς τριμελοῦς Ἐπιτροπῆς· εἶπεν, ὅτι ἦσαγ' ἐν ὁμονοίᾳ, ὅτι ὡς σεβαστὰ πρόσωπα παρευρίσκοντο καὶ οἱ τρεῖς, ὅτι μετ' ἀγάπης εἰλικρινοῦς ἐφιλοξένησεν αὐτοὺς ἡ Δανικὴ πρωτεύουσα, καὶ συγχρόνως παρέδωκε τὴν ἐπι-

στολήν τοῦ βασιλέως Γεωργίου πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἣν ἀνέγνω ὁ Ζαΐμης, ἐνῶ οἱ πληροεξούσιοι ἐπευφήμουν καὶ σφοδρῶς ἐχειροκρότουν κράζοντες :

«Ζήτω ὁ Βασιλεὺς, Ζήτω ἡ Ἐπιτροπὴ !»

Μετὰ ταῦτα ὁ Ζαΐμης ἀνέγνω καὶ τὸ Διάγγελμα τοῦ Βασιλέως τῆς Δανίας, ἀποδεχομένου, ἐν ὀνόματι τοῦ ἡμετέρου βασιλέως, τὸ Στέμμα τῆς Ἑλλάδος. Εἶτα, τῇ προτάσει τοῦ Κανάρη, εἰπόντος, ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἱερὰ ἡ ἡμέρα αὕτη, ἡ δὲ συνεδρίασις νὰ μὴ παραταθῇ περαιτέρω, διελύθη αὕτη ἐν ζητωκραυγαῖς τοῦ ἀκροατηρίου καὶ τῆς Συνελεύσεως· μετὰ τινὰς δ' ἡμέρας ἐστάλη πρὸς τὸν βασιλέα Γεώργιον ἡ ἀπάντησις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἔχουσα ὧδε :

Βασιλεῦ !

«Μετ' ἀγαλλιάσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀνέγνω τῆς Μεγαλειότητός Σου τὴν πρόσρησιν, ἣτις συνώδευσε τὴν ἐπίσημον πρᾶξιν τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Στέμματος.

Τοιαῦτα αἰσθήματα, ὅποια Σὺ, Μεγαλειότατε, ὑπέκων εἰς τὴν φωνὴν τῆς καρδίας Σου, τοσοῦτο βασιλικῶς ἐρμηνεύεις, ἤλπιζεν ἀληθῶς νὰ εὕρῃ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος. Ὁ διακαὴς πόθος νὰ ἴδωμεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἡγεμόνα Ἕλληνα τὴν καρδίαν, ὅστις, σύνθρονόν ἔχων τὴν ἐλευθερίαν, νὰ πολιτεύηται, καλῇ τῇ πίστει πρὸς τὰς ξένας Δυνάμεις, εἰς δὲ τὴν θείαν ἀντίληψιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ ἔθνους πεποιθῶς, εἰς μόνην νὰ ἀφιερῶσθαι τὴν εὐκλειαν τῆς Πατρίδος, ὁ πόθος οὗτος, Βασιλεῦ, κατεῖχε τὰς ψυχὰς ὅλων ἡμῶν κατὰ τὴν εὐτυχῇ ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς Σου.

Ἐνθουσιώδης φωνὴ χαρᾶς συνώδευσε τὰς πρὸς τὴν Συνέλευσιν ἐξηγήσεις τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς περὶ τε τῆς πρὸς τὴν νέαν πατρίδα στοργῆς Σου καὶ περὶ τῆς εὐγενοῦς συνδρομῆς τοῦ Μεγαλειοτάτου Βασιλέως τῆς Δανίας, ὡς καὶ τῆς Α. Β. Υ. τοῦ σεπτοῦ πατρός Σου, εἰς πλήρωσιν τῶν κοινῶν εὐχῶν. Ἡ δὲ τῆς Ἑπτανήσου ἔνωσις μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος εἶναι ὁ ἄριστος οἶωνός τῆς ἐπιτυχίας τῆς τε μεταπολιτεύσεως καὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἑλλήνων.

Μετὰ πόθου ἀναμένει τὸ ἔθνος τὴν στιγμὴν τῆς αἰσίας ἐλεύ-

σεώς Σου ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν, ἡ δὲ Συνέλευσις, πεποιθυῖα εἰς τὴν σύνεσίν Σου, καὶ πρὸ παντός ἄλλου, τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους τιθεμένη, ἐκήρυξε διὰ ψηφίσματος τὴν ἀπὸ τοῦδε ἐνηλικιότητά Σου. Εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος θέλεις εὖρει, Βασιλεῦ, πρίστιν, ἀγάπην καὶ ἐνθουσιασμόν, ἐφ' ὧν, ὡς ἀληθῶς εἶπες, στηρίζονται οἱ θρόνοι.

Ἐδραῖαν πεποιθήσιν ἔχουσα ἡ Συνέλευσις ὅτι Ἔθνος καὶ Βασιλεὺς διὰ παντός θέλουσιν εὐλογεῖ τὴν ἡμέραν τῆς 18 Μαρτίου, δέεται τοῦ Ὑψίστου ὅπως κρατύνῃ τὸν θρόνον καὶ δοξάσῃ τὸ ὄνομά Σου.»

Οὕτως ἐλύθη τέλος τὸ ζήτημα τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, ὅπερ, ἀπὸ ὀκτῶ ἡδὴ μηνῶν, εἶχε καταστῆ ζήτημα σπουδαιότατον διὰ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα. Ἀπεφασίσθη δ' ἵνα ὁ νεαρὸς βασιλεὺς κηρυχθῇ δι' ἀποφάσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐνηλιξ, ὅπερ καὶ ἐγένετο τῇ 14 Ἰουνίου (1) πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῆς ἀντιδασιλείας δυσἀρέστων, καὶ κατέλθῃ τὸ ταχύτερον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἥτις τοσαύτην εἶχεν ἀνάγκην τῆς παρουσίας ἡγεμόνος, ὅπως τεθῇ τέρμα εἰς τὴν

(1) Ἡ Συνέλευσις πρὸ τῶν λυπηρῶν συμβάντων τῆς Τρίτης (18—19 Ἰουνίου) φρονίμως ποιῶσα, ἐκήρυξεν ἐνήλικα τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιον διὰ τοῦ κατωτέρω ψηφίσματος τῆς:

Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις.

Διερμηνεύουσα τοὺς πόθους τοῦ ἐλληνικοῦ ἵνα ἰδῇ τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ἀναλαμβάνοντα τὸ ταχύτερον τὴν συνταγματικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν.

Ψ η φ ί ζ ε ι

α') Κηρύττει ἀπὸ τοῦδε ἐνήλικα τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιον Α'.

β') Εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀνατίθῃσι τὴν περαιτέρω ἐνέργειαν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Ἰουνίου 1863.

Ἡ πράξις αὕτη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἀποδεικνύει τρανότατα τὴν ἀνυπομονησίαν τῶν Ἑλλήνων νὰ ἰδῶσιν, ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον, κυβέρνησιν ἐγγυωμένην περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πατρίδος καὶ τῆς παγιώσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας.

ἀνώμαλον καὶ ἐκρυθμον κατάστασιν, τὴν λυμαινομένην τὴν χώραν ἀπὸ τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1862. Καὶ ὄντως πολλὰ ἦσαν τῆς ἀναρχίας τὰ συμπτώματα. Ἡ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει πάλῃ τῶν κομμάτων, πολλαπλασιασθέντων ἤδη καὶ, πλὴν τῶν ὀρεινῶν καὶ πεδινῶν, ἀποκληθέντων ἐκλεκτικῶν ἢ ἐλευθέρων σκοπευτῶν καὶ ἐθνικὸν κομητάτον, ὅπερ διηύθυνεν ὁ Δεληγεώργης, ἐξάπτουσα καθ' ἐκάστην τὰ πνεύματα, εἶχε παραλύσει τὴν ἐν γένει διοίκησιν τοῦ τόπου, καὶ ἡ κατάσταση τῆς δημοσίου ἀσφαλείας ἦτο ὅλως ἀξιοθρήνητος· ἐνῶ δ' οἱ λησταὶ ἔφθανον, ὡς εἴπομεν, μέχρι τῶν προθύρων τῶν Ἀθηνῶν, ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ συνέβαινον ἀτακτήματα, ἀποδεικνύοντα τὴν ἐπελθοῦσαν χαλάρωσιν τῶν κυβερνητικῶν καὶ κοινωνικῶν δεσμῶν· ἐντεῦθεν ποικίλα ἐπείσόδια διπλωματικά, ὧν τὸ σπουδαιότερον εἶναι τόδε: Στρατιῶται τινες καὶ ὑπαξιωματικοὶ ἀπήγαγον τὴν θυγατέρα γάλλου διευθυντοῦ ἵπποδρομίου καλουμένου Σουλιέ, ἐκ τούτου δ' ἀνεφύη διπλωματικὸν ἐπείσόδιον, ὡς ποτε ἐπὶ Ὀθωνος διὰ Γάλλον παλαιστὴν ἐπίσης, ὅπερ ἐλύθη, ἀναγκασθείσης τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως νὰ ἀποζημιώσῃ τὴν παθοῦσαν γαλλίδα. Τὸ ζήτημα τοῦτο τοῦ Σουλιέ ἐξεμεταλλεύθησαν τὰ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει κόμματα εἰς τὸν κατὰ τοῦ ὑπουργείου ἀγῶνα· ἐκορυφώθησαν δ' ἐπὶ τοσοῦτον τὰ πάθη καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν φατριῶν, ἐφ' ὅσον προσήγγιζεν ὁ χρόνος τῆς τοῦ βασιλέως ἀφίξεως, ὥστε αἱ Ἀθηναί, κατ' Ἰούνιον, παρουσίαζον θέαμα ἐν παραμοναῖς ἐμφυλίου πολέμου. Ὁ δὲ διεξερχόμενος τὰ πρακτικὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως φρίττει πρὸ τῆς ἐλσεινότητος τῆς καταστάσεως. Οὕτω βλέπομεν, ὅτι, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 12 Ἰουνίου, ὁ Κωνσταντῖνος Πετσαλῆς μετὰ σφοδρότητος ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ὑπουργείου τοῦ Διομήδους Κυριακοῦ ἐν γένει καὶ κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν Α. Κουμουνδούρου ἰδιαιτέρως, κατηγορήσας τὴν διαχείρισιν ὡς σπάταλον. Τοῦτο διετύπωσε κατ' αὐτοῦ καὶ ὁ πληρεξούσιος Φθιώτιδος Τ. Βάσος. Ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργὸς Κουμουνδούρος ἀπαντῶν εἰς τὰς κατηγορίας κατὰ τὴν 14 Ἰουνίου ἀπεκάλυψε τὴν ἐπικρατήσασαν ἔκτοτε συναλλαγὴν, τὴν μέχρι τοῦδε διήκουσαν, καὶ ἐξέθηκεν, ὅτι ἡ ὑπηρεσία διατελεῖ ἔρμαιον τῶν

ἀπαιτήσεων τῶν πληρεξουσίων, καὶ ὅτι ὅσα κατ' αὐτοῦ ἐλέχθησαν εἰσὶ καθαρῶς συκοφανταίαι.

Ἐν τούτοις, ὁ ἀρξάμενος κατὰ τοῦ ὑπουργείου ἁγῶν ἐπὶ ἐβδομάδα παρετάθη· ἡ ὑπόθεσις δὲ τοῦ Σουλιέ, ἀταξίαί τινες ἐπισυμβᾶσαι ἐν Ναυπλίῳ, ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Κυπαρισσίᾳ ἀπετέλεσαν τὰς ἀφορμὰς τῆς προπαρασκευαζομένης ἐν τῇ πόλει στάσεως, ἣτις δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐκραγῇ φρικαλέα καὶ ὠμοτέρα τῶν Φεβρουαριανῶν. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 16 Ἰουνίου ὁ νομομαθὴς πληρεξούσιος Νικόλαος Σαρρίπολος προὔτεινε ψῆφον δυσπιστίας καὶ μομφῆς κατὰ τοῦ ὑπουργείου, ὅπερ διεφώνει πρὸς ἓν τῶν μελῶν αὐτοῦ, τὸν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν Βότσαρη, ὁ δὲ Βαλτινὸς ψῆφον ἐμπιστοσύνης. Οὕτως ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς ἐπαύριον (19 Ἰουνίου), γενομένης ψηφοφορίας ἐπὶ τῆς παραιτήσεως τοῦ ὑπουργοῦ Βότσαρη, ἐκέρδισεν ἡ κυβέρνησις, ἣτις ἐπεθύμει τὴν παραδοχὴν τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ, ἣτις καὶ ἐγένετο δεκτὴ, ἐκλεγέντος ὡς ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Πάνου Κορωναίου, τοῦ συνδέσαντος τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετὰ τῶν Ἰουνιακῶν, καὶ ὡς ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν τοῦ Μ. Κανάρη. Ἡ ἀποτυχία αὕτη τῶν ἀντιπολιτευομένων ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει, καὶ ἰδίως τῶν πεδινῶν, καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Π. Κορωναίου, διατηροῦντος καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Ἐθνοφυλακῆς, ἐπέτεινε τὰ πάθη καὶ προὔκάλεσε τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἀφορμὴν κυρίως ἔχοντα τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς, ἣν ἤθελον νὰ ἐπιδελξῶσι, κατὰ τὴν προσεχῆ ἄφιξιν τοῦ βασιλέως· ἔπειτα δὲ καὶ οἱ πλείους τῶν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει, πλὴν ὀλιγίστων, ἦσαν νέοι ζωηροὶ καὶ εὐτολμοί, πολλὴν μὲν ἔχοντες τὴν ὁρμὴν, τὴν ἀπειρίαν καὶ τὴν φιλολαλίαν, ὀλιγίστην δὲ πολιτικὴν, φρόνησιν καὶ περὶ τὸ λέγειν εὐκοσμίαν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εὐρίσκοντο ἐν Ἀθήναις, ὡς ἀμνηστευθέντες ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, διάφοροι ἀρχιλησταί, ὧν εἰς ἐκαλεῖτο Κυριάκος, εἰς σχέσεις εὐρισκόμενοι μετὰ τινων πεδινῶν· ὁ ἀρχιληστὴς οὗτος, σχηματίσας συμμορίαν ἐξ ἐβδομήκοντα προσώπων, ἐξ ὧν τριάκοντα ἦσαν στρατιῶται, λειποτακτήσαντες ἐκ τοῦ τάγματος τοῦ Π. Λεωτσάκου καὶ τὰ τῶν πεδινῶν φρονοῦντες, περιεφέρετο ἀπὸ τινων ἡμερῶν ἀντὶ τοῦς δῆμους τῆς Ἀττικῆς, τὴν

δὲ Δευτέραν (17 Ἰουνίου) ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Μονῆς Καισαριανῆς, καὶ, τολμηρότερος ἐκ τούτου γενόμενος, κατήλθεν εἰς αὐτὴν τὴν πεδιάδα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς πρωτευούσης, καταλαβὼν τὴν ἐν Ἀμπελακίοις Μονὴν τῶν Ἀσωμάτων. Τότε ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργὸς διέταξε τὸ τάγμα τοῦ Λεωτσάκου, τὸ πυροβολικόν, τὴν χωροφυλακὴν καὶ μέρος τοῦ ἱππικοῦ νὰ πολιορκήσῃ τὴν Μονὴν καὶ συλλάβῃ τοὺς ληστές· τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ πεποίθησις περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ὥστε πολὺς κόσμος, ἔτι δὲ κυρίαι καὶ νεάνιδες ἔσπευσαν πεζῇ καὶ ἐφ' ἁμαξῶν νὰ παραστῶσιν εἰς τὸ θέαμα. Ἡ Μονὴ ἐπολιορκήθη, ἀλλ' οἱ λησταὶ ἐμφανιζόμενοι πρὸ τῶν ἐξωστῶν συνωρίλουν ἡτύχως μετὰ τῶν πολιορκησάντων, οἵτινες ἴσταντο εἰς μηδεμίαν προσβολὴν προβαίνοντες καὶ οὐδαμῶς ἐκπληροῦντες τὰς διαταγὰς τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ Π. Κορωναίου. Τὸ τοιοῦτον ἔδωκε λαβὴν εἰς σοβαρὰς ὑπονοίας περὶ τῆς πίστεως τοῦ στρατοῦ καὶ τὸ ὑπουργεῖον συνήλθεν εἰς σύσκεψιν περὶ τοῦ πρᾶκτέου.

Ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Π. Κορωνάιος διέταξε τότε τὴν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος συγκέντρωσιν τοῦ πιστοῦ ἐναπομείναντος στρατοῦ, αὐτὸς δὲ, μετὰ τινων ἀνδρῶν, μετέβη πρὸς συνάντησιν τοῦ Λεωτσάκου, μεταδάντος εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δ. Βούλγαρη· κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν συνηντήθη μετὰ τοῦ Λεωτσάκου, προσκαλέσας δ' αὐτὸν φιλίως εἰς τὴν ἁμαξάν του συνέλαβε καὶ ἐφυλάχισε. Τοῦτο μαθόντες μετὰ ταῦτα οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Λεωτσάκου συνέλαβον τοὺς ἐφ' ἁμάξης διαβαίνοντας ὑπουργοὺς Κυρμουνδοῦρον καὶ Καλλιφρονᾶν, τοῦ Μ. Κανάρη μὴ ἀναγνωρισθέντος, καὶ ἠπέλουν τὴν σφραγὴν τῶν ὑπουργῶν, ἐὰν δὲν ἀπέλυον τὸν Λεωτσάκον. Ὁ πρῶτος τῆς κυβερνήσεως τότε διέταξε τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ Λεωτσάκου, ἵνα ἀπελευθερωθῶσι καὶ οἱ δύο ὑπουργοί, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ταῦτα ἐγένοντο ἀπὸ τῆς 4 μ. μ. τῆς 18—19 Ἰουνίου μέχρι τῆς 12· ἡ δὲ σύγκρουσις ἐφάνετο ἄφρευκτος καὶ ἡ πόλις προσέλαβεν ὄψιν πολεμικὴν.

Ὁ στρατὸς τῆς τάξεως, ὁ ὑπακούων εἰλικρινῶς εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Κορωναίου εἰσῆλθεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα μετὰ μέρος τῆς Ἐθνοφυλακῆς, ἕτοιμος νὰ παραταχθῇ

κατὰ τοῦ ἄλλου, ὅστις ἡτοιμάζετο νὰ προσβάλῃ καὶ εἶχε καταλάβει τὸ μέρος, ὅπου σήμερον εἶναι τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν, καὶ τὰς περὶ μάνδρας. Μετὰ οὗτο ἢ τρεῖς ὥρας ἡ μουσικὴ τοῦ πυροβολικοῦ διατρέχουσα τὰς ἀγυῖας τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν πεδινῶν μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βούλγαρη καὶ ἐζητωκραύγασαν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ, ὡς λέγεται, τὴν ἄδειαν νὰ κόψωσι κεφαλὰς τινῶν. Τούτους ἠύχαρίστησεν ἀπὸ τοῦ ἐξώστου ὁ Βούλγαρης διὰ τὰ μεγάλα καὶ ὑψηλὰ φρονήματά των. Ταῦτοχρόνως δὲ ἄλλη ὁμὰς χωροφυλάκων καὶ τινων κλητῆρων τῆς ἀστυνομίας, ἐνόπλων ἀπάντων, διήρχετο τὴν ἀγορὰν ζητωκραυγάζουσα. Ἀμὰ δ' αὕτη ἐπλησίασε πρὸς τὴν πρωτοφυλακὴν, παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, ἔνθα ἴστατο ὁ Κορωναῖος ἔφιππος μετὰ ἀποσπάσματος ἐθνοφυλακῆς καὶ πεζικοῦ, προσεκλήθη τρεῖς ὑπὸ τοῦ σκοποῦ νὰ σταθῇ, ἀλλὰ δὲν ὑπήκουσε· τότε ὁ Κορωναῖος διατάττει πῦρ, καὶ παρευθὺς ἐθνοφύλακες καὶ στρατιῶται πυροβολοῦσι καὶ διασκορπίζουσιν αὐτούς.

Ἀμὰ τῇ ἑφ' τῆς Τετάρτης (19 Ἰουνίου) συνεχεῖς πυροβολισμοὶ ἠκούοντο εἰς τὴν Πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος καὶ τῶν Ἀνακτόρων. Ἰδόντες οἱ τοῦ θου τάγματος τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ὁ λήσταρχος Κυριάκος, ὅτι ἐθνοφύλακες καὶ τακτικὸς στρατὸς κατέλαβον τὰ Ἀνάκτορα, (ὄρεινοί!) ἐπυροβολήσαν αὐτούς, ἀλλ' ἀντεπυροβολήθησαν σφοδρῶς. Ἡ μάχη διήρκεσε περὶ τὰς 4 ὥρας, καθ' ἃς ἀθῶον πολύτιμον ἀδελφικὸν αἷμα ἐχύθη, καὶ ἄλλας πολλὰς ζημίας καὶ βλάβας προὔξενησαν εἰς τὴν πόλιν αἱ τῶν πυροβόλων σφαῖραι. Κατὰ τὴν μάχην τυχύτην πληγωθεὶς ὑπὸ θανατηφόρου σφαίρας ὁ ἀτρόμητος υἱὸς τοῦ Ναυάρχου Κανάρη, ὁ ὑπολοχαγὸς Ἀριστείδης Κανάρης, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνδρεία ὑπέσχετο εἰς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος δάφνας ἀξίας τοῦ πατρός του, ἐξέπνευσε τὴν ἐπομένην ἡμέραν καὶ ἐτάφη δημοτελῶς. Οἱ ἐθνοφύλακες ἰδόντες, ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τῆς κυβερνήσεως ἠνώθησαν μετὰ τῶν ληστῶν, ἵνα δυνηθῶσι νὰ καταλάβωσι τὴν ἐξουσίαν, ἔλαβον μέρος ἐνεργόν. Τοσοῦτον δ' ἐξηγέρθη ἡ κοινὴ γνώμη τῆς ἐθνοφυλακῆς καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν κατὰ τῶν ἐνεργησάντων τὴν στάσιν ταύτην, ὥστε ἐπειδὴ οἱ ἀστυνομικοὶ κλητῆρες καὶ χωροφύλακες ἐφόνευσον πάντα πολίτην, ἐφο-

νεύοντο δὲ καὶ αὐτοὶ ἅμα ὡς ἐθεῶντο ὑπὸ ἐνόπλων πολιτῶν ἢ ὑπὸ τῆς ἐθνοφυλακῆς καθ' ὁδόν, ἀπεφάσισαν νὰ ἀγωνισθῶσι μέχρις ἐσχάτων.

Αὐτυχῶς τὴν 9 ὥραν π. μ. τῆς Τετάρτης (19 Ἰουλίου) συνέρχονται περὶ τὰ ἐβδόμηκοντα μέλη τῆς Συνελεύσεως καὶ ἀναθέτουσιν εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως Δ. Κυριακὸν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἀναγγέλλει ὁ πρόεδρος εἰς τὰ δύο ἐμπόλεμα μέρη διὰ πρεσβείας ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Μωραϊτίνη, Σικαραμαγκᾶ καὶ Μεσσηνέζη, ὃς καὶ ἐπληρώθη καθ' ὁδόν, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἀνακωχὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Τότε ὁ ἀντισυνταγματάρχης Π. Κορωναῖος ἀποστέλλει τὴν παραίτησίν του ἐκ τοῦ στρατῶνος τοῦ θου τάγματος μετὰ τῶν ἄλλων συνυπουργῶν του· τὰ Ἀνάκτορα ἐκενώθησαν, τῶν ἀνδρῶν τοῦ ὑπουργείου ἀποσυρθέντων εἰς τὸν κεντρικὸν στρατῶνα τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ εἰς Βαρβάκειον, καὶ, κατὰ διαταγὴν τοῦ προέδρου κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν χωροφυλάκων. Ἡ γενομένη ὅμως ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἀπόπειρα συμφιλίωσεως ἀπέτυχε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν νύκτα τῆς 19—20 διήλθον περὶτρομοί. Τὴν ἐπαύριον Πέμπτην περὶ τὴν 10 ὥραν ὁ Κορωναῖος ἔφιππος καὶ ἐπὶ κεφαλῆς εὐαρίθμων ἱππέων καὶ πεζῶν στρατιωτῶν διήρχοντο τὴν ὁδὸν Αἰόλου κατευθυνόμενοι πρὸς τὴν πλατεῖαν τῆς Ὀμονοίας· ἅμα δ' ἔφθασε πρὸ τοῦ καταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, αἴφνης οἱ φρουροῦντες τὴν Τράπεζαν χωροφύλακες κενόνουσι τὰ ὅπλα των κατ' αὐτοῦ καὶ παρ' ὀλίγον νὰ φονεύσωσιν αὐτόν. Τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς προσβολή, διότι οἱ ὀρεινοὶ εἶχον ἔχθραν πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Τραπεζῆς Γεώργιον Σταύρου, φίλον ὄντα τοῦ Βούλγαρη (πεζινῶν), καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τὸν Κορωναῖον στρατιῶται ἀποσυρθέντες ἐπυροβόλησαν κατὰ τῶν ἐντὸς τῆς Τραπεζῆς κεκλεισμένων χωροφυλάκων· μετ' ὀλίγον φθάνει ἐπικουρία τῶν χωροφυλάκων μετὰ τοῦ ἀρχιληστοῦ Κυριάκου, καταλαμβάνει τὸ Ξενοδοχεῖον τοῦ Στέμματος, τὴν οἰκίαν Σίμου καὶ τινα παρακείμενα μέρη. Ἐπίσης ἄλλη ἐπικουρία φθάνει πρὸς τὸν Κορωναῖον, καὶ καταλαμβάνει τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τὰ παρακείμενα μέρη, καὶ πόλεμος τακτικὸς ἄρχεται περὶ τὴν 11 π. μ. Ἐν τούτοις, κατέρχεται ὁ Α. Παπαδιαμαντόπουλος μετὰ πεζῆς

στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ πυροβολικοῦ καὶ προβάλλει τοὺς περὶ τὸν Κορωναῖον, ὃν προσέβαλλεν ἐπίσης ἐκ τοῦ λόφου Σχίστου διὰ πυροβόλων ὁ Λ. Σμόλεντς.

Ἡ μάχη συνέστη κυρίως παρὰ τὴν Τράπεζαν καὶ κατὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Ὀμονοίας· ἀμφοτέρωθεν τὰ διαμαχόμενα μέρη ἦσαν ἰσχυρὰ καὶ ἐμάχοντο μετὰ μεγάλης ἐπιμονῆς. Μετὰ τρίωρον πάλην, καθ' ἣν ἔπεσον καὶ ἐπληρώθησαν οὐκ ὀλίγοι ἐκατέρωθεν, οἱ περὶ τὸν Παπαδιαμαντόπουλον καὶ Ἀρτέμην ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸς τὰ ἄνω, κινδυνεύσαντες νὰ ἀπολέσωσι καὶ τὰ πυροβόλα των(1). Μετὰ τὰ θλιβερὰ ταῦτα γεγονότα οἱ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει παρευρισκόμενοι πληρεξούσιοι μετὰ τοῦ προέδρου προὔτειναν νὰ προσκληθῇ ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ μετ' αὐτοῦ ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰ στρατόπεδα τῶν διαμαχομένων μερῶν καὶ ζητήσωσιν ἀνακωχήν τινα. Τῷ ὄντι ἡ σκέψις αὕτη ἔφερεν αἰσια ἀποτελέσματα. Διότι ὁ Δ. Κυριακὸς παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὸν πρόεδρον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τοὺς ἐν τῇ συνελεύσει δύο ἢ τρεῖς πληρεξουσίους, εἰσῆλθον ἐντὸς ἀμάξης καὶ μετέβησαν, διὰ λευκῆς σημαίας, πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν δύο διαμαχομένων μερῶν καὶ ἐπέτυχον τὴν ἀνακωχήν ὅπλων μέχρι τῆς δεκάτης τῆς ἐπιούσης Παρασκευῆς (21 Ἰουνίου). Ἀμέσως ἐπελήφθησαν τῆς σοβαρᾶς ταύτης ὑποθέσεως καὶ οἱ Πρόεδροι τῶν εὐεργετιδῶν Δυνάμεων, ἐπιφορτίσαντες, διὰ τῆς κατωτέρω διακοινώσεώς των πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, τοὺς γραμματεῖς τῶν πρεσβειῶν ἵνα μεταβῶσιν οὗτοι παρὰ τοῖς ἀρχηγοῖς καὶ ζητήσωσι παρ' αὐτῶν τεσσαράκοντα ὁκτὼ ὥρων ἀνακωχήν. Ἡ ἀνακωχὴ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἐγένετο δεκτὴ· ἀλλὰ μέχρις ὅτου κανονισθῇ, οἱ κατέχοντες τὸ «Ἐξοδοχεῖον τοῦ Στέμματος» ἀρχιληστῆς Κυριάκος συμπολεμιστῆς τοῦ Ἀρτέμη, Παπαδιαμαντο-

(1) Τὰ πρὸ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης γινόμενα κατὰ τὰ Ἰουνιακὰ δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος ἐν ἐκτάσει εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Π. Κορωναίου, δημοσιευθεῖσαν τὴν 1ην Ἰουλίου 1863, καὶ τὸ φυλλάδιον τὸ ἐπιγραφόμενον: Ἐλεγχος τῶν δημοσιευθέντων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἐγγράφων περὶ πῶν συμβάντων τοῦ Ἰουνίου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1863.

πούλου καὶ τῆς ἄλλης συμμορίας μετὰ τῶν ἀπέναντι τῆς Τραπεζῆς χωροφυλάκων, ἐμάχοντο μέχρι τῆς ἑσπέρας κατὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Κορωναίου, τῶν κατεχόντων τὰ καταστήματα τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τοῦ Βασιλείου. Τέλος ληστεύσας ὁ Κυριάκος μετὰ τῶν ὁπιδῶν τοῦ «τὸ Ξενοδοχεῖον τοῦ Στέμματος» καὶ ἄλλας παρκατεμένους οἰκίας, ἀπῆλθε περὶ τὴν ἑσπέραν, καὶ οὕτω κατέπαυσεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, κανονισθείσης τῆς ἀνακωχῆς κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην.

Τοῦ δὲ τί ἔλεγεν ἡ περὶ ἀνακωχῆς τῶν Πρέσβων διακοίνωσις:

«Ἐνώπιον ἐμφυλίου πολέμου, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου πολὺ ἐχύθη αἷμα εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης ταύτης. πόλεμου, ὅστις δὲν δικαιολογεῖται ἀπὸ κανέν συμφέρον τῆς πατρίδος τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὑποφαινόμενοι ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας, συγκινούμενοι ἐκ τῶν δεινῶν, ἅτινα ὑπέστη μέχρι τοῦδε, καὶ δυνατὸν νὰ ὑποφέρῃ ἐπὶ χρόνον λαὸς ἀνυπεράσπιστος, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐπιφέρωσι τὴν παῦσιν τῆς χύσεως τοῦ αἵματος, ἐπιφορτίζουσι τοὺς Ἀ' γραμματεῖς νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον τῶν ἀρχηγῶν τῶν διαμαχομένων μερῶν καὶ νὰ καλέσωσιν αὐτοὺς, ἐν ὀνόματι τῶν προστατίδων Δυνάμεων, εἰς ἀνακωχὴν τῶν ἔχθροπραξιῶν ἐπὶ 48 ὥρας. Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις θέλει μεταχειρισθῇ ὅλας τὰς δυνάμεις αὐτῆς καὶ θέλει λάβει τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς ἐπάνοδον τῆς κοινῆς ἀσφαλείας· οἱ ὑποφαινόμενοι ἔχουσι τὴν δικαίαν ἐλπίδα, ὅτι ἡ ἀπόπειρα αὕτη θέλει ληφθῇ ὑπ' ὄψιν μετὰ σοβαρότητος, οὔτε θέλουσιν νὰ πιστεύωσιν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ γείνη τὸ ὑναντίον, διότι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δύο μερῶν θέλουσιν ὑποχρεῶσαι αὐτοὺς διὰ τῆς ἀρνήσεως των ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν καὶ νὰ καλέσωσιν ἐν αὐτοῖς τοὺς ὑπηκόους των, ἐγκαταλείποντες τὸν τόπον τοῦτον εἰς τὴν δυστυχῇ αὐτοῦ τύχην καὶ εἰς τὸν ἀσεβῆ τοῦτον πόλεμον, ὅστις χύνει ἐπὶ δύο ἤδη ἡμέρας καὶ νύκτας τὸ αἷμα.

Οἱ Πρέσβεις

Βουρέ, Σκάρλετ, Βλουδῶφ.

Τὴν 20 Ἰουνίου 1863 8 ὥραν π. μ.

Τῶν ἐχθροπραξιῶν κατασιγασσῶν, ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῇ μέσον δι' οὗ νὰ μὴ ἐπαναληφθῶσι πλέον αἱ τὸ ἔθνος καὶ τὴν πρωτεύουσαν ἀπειρώσασαι αὐταὶ ἐμφύλιαι σκηναί.

Τὴν ἐπομένην, Σάββατον, πολλὰ προσπάθειαι κατεβάλλοντο πρὸς συγκρότησιν νομίμου ἀριθμοῦ πληρεξουσίων, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα διτταὶ ἦσαν αἱ γνώμαι. Οἱ μὲν πεδινοὶ ἐπέμενον νὰ συνεδριάσωσιν ἐν τῷ συνήθει τόπῳ, οἱ δὲ ὄρεινοὶ τὸναντίον προὔτεινον εἰς ἄλλο μέρος νὰ γίνῃ συνεδρίασις· διότι παρὰ τῷ βουλευτηρίῳ ἔκειτο τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀρτέμη καὶ Παπαδιαμαντοπούλου, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἐπηρέασῃ τοὺς πληρεξουσίους· πλήν τούτων ὁ Κορωναῖος προὔτεινεν, ὥστε αὐτὸς μὲν ν' ἀπέλθῃ μετὰ τοῦ σώματός του εἰς Δαφνίον, οἱ δὲ ἐναντίοι εἰς Πεντέλην καὶ οἱ πληρεξούσιοι ἐλεύθεροι καὶ ἀνεπηρέαστοι καὶ ὑπὸ μόνῃς τῆς ἐθνοφυλακῆς φρουρούμενοι νὰ συνεδριάσωσιν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀποφασίσωσιν, ὅ,τι ἂν θέλωσιν, εἰς δὲ τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν νὰ ὑπακούσωσι πάντες, ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη δὲν ἐγένετο δεκτὴ.

Τέλος πάντων συνήλθεν ἡ μία μερίς τῶν πληρεξουσίων, ἡ τῶν ὀρεινῶν λεγόμενη εἰς τὸ Βαρβάκειον ἀπὸ τῆς 5 ὥρας μ. μ. καὶ, συσκέψεως γενομένης, ἐστάλη ἐπιτροπὴ πρὸς τὴν ἄλλην μερίδα, τὴν τῶν πεδινῶν, ἵνα παρουσιάσῃ προτάσεις τινάς, ἐφ' ὧν ἔμελλον νὰ ἀποφανθῶσιν.

Αἱ προτάσεις τῆς ἐπιτροπῆς ἦσαν αἱ ἑξῆς τρεῖς : α'. κατάργησις τοῦ ἀρχηγείου τῆς χωροφυλακῆς β'. κατάργησις τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητηρίου καὶ γ'. κατάργησις τῆς διοικητικῆς ἀστυνομίας. Αἱ προτάσεις αὗται, μετὰ τινὰς συσκέψεις καὶ συζητήσεις, ἐγένοντο δεκταὶ καὶ οἱ πληρεξούσιοι «τοῦ πεδίου» κατέβησαν ἀπὸ τοῦ περιβόλου τῆς συνελεύσεως εἰς τὸ Βαρβάκειον, ἐνθα ἐξελέγη ἐπιτροπὴ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερίδων, ἥτις ἀποχωρήσασα εἰς παρακείμενον ὠμάτιον καὶ συσκεφθεῖσα ἐπὶ πολλὴν ὥραν, ἐψήφισε τρία ψήφισματα τὰ ὁποῖα ἀναγνωσθέντα εὐκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως ἐγένοντο δεκτὰ διὰ γενικῆς ἀναστάσεως :

Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' . τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις.

Ἐπειδὴ ἡ κατάστασις διαφόρων ἐπαρχιῶν ἀπαιτεῖ τὴν παρου-

είαν στρατοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς τάξεως καὶ τῆς τακτικῆς τῶν φόρων εἰσπράξεως.

Ψ η φ ί ζ ε ι :

Α' . Τὰ διάφορα σώματα τοῦ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ στρατοῦ θέλουσι μεταβῇ ἀμέσως εἰς τὰς ὀρισθησομένας ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἐπαρχίας.

Β' . Ἡ ἀσφάλεια τῆς πρωτεύουσῃς ἀνατίθεται εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῆς ἐθνοφυλακῆς.

Γ' . Κατὰ συνέπειαν, καθιστάμεναι περιτταί, καταργοῦνται αἱ θέσεις τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητηρίου καὶ τοῦ ἀρχηγείου τῆς χωροφυλακῆς.

Δ' . Ἡ διεύθυνσις τῆς διοικητικῆς ἀστυνομίας Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς συγχωνεύεται εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν.

Ε' . Τὰ καθήκοντα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐθνοφυλακῆς Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ἀνατίθενται προσωρινῶς εἰς τοὺς οἰκείους δημάρχους.

Μετὰ τοῦτο γενομένης ψηφοφορίας, ἐσχηματίσθη κυβέρνησις ὡς ἑξῆς : Β. Ροῦφος πρόεδρος, Π. Καλλιγᾶς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, Ι. Κλίμακας ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν, Ἀθ. Γ. Πετμεζᾶς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν, Γ. Μπούμπουλης ἐπὶ τῶν ναυτικῶν, Β. Νικολόπουλος ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, Π. Μαυρομιχάλης ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ Εὐθυμ. Κεχαγιάς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν. Εἶτα προσεκλήθησαν οἱ ὑπουργοὶ καὶ ἔδωκαν τὸν συνήθη ὄρκον, πλὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν, ἑπὶ τῶν ὑπουργῶν τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν, οἵτινες ὥρκίσθησαν τὴν ἐπιούσαν πρὸ τοῦ προέδρου τῆς ἐθνοσυνελεύσεως.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς συνεδριάσεως ἐξῆλθον οἱ ὑπουργοὶ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ἐδέχθη δ' αὐτοὺς ὁ λαὸς καὶ ἡ παρατεταγμένη ἐθνοφυλακὴ μετὰ ζωηρῶν ζητωκραυγῶν πρὸς δὲ τὸν πρωθυπουργὸν καὶ τὸν πρόεδρον τῆς συνελεύσεως ἐδόθησαν αἱ προσήκουσαι στρατιωτικαὶ τιμαὶ καὶ γενικαὶ εὐφημίαι ἠκολούθουν καὶ μακρόθεν αὐτοὺς. Τούτων γενομένων, ἡ ἐθνοφυλακὴ ἀνεχώρησε καὶ διὰ τυμπάνων καὶ ζητωκραυγῶν ἀπῆλθεν εἰς τὰ ἴδια. Ἦτο ὥρα 11 μ. μ. καὶ οἱ πολῖται πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας καὶ γένους ἀπὸ τῶν

ἐξωστῶν καὶ τῶν παραθύρων ἐπευφήμουν ὑπὲρ τῆς διαβαινούσης ἐθνοφυλακῆς, ἣτις καὶ τὴν πόλιν ἐφρουρήσῃ καὶ διεφύλαξε. καὶ τελευταῖον διὰ τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον ἔλαβε, καὶ ἠνάγκασε τοὺς ἀπειλοῦντας νὰ βομβαρδίσωσι τὴν πόλιν, νὰ σκεφθῶσι πολὺ περὶ τῆς θέσεώς των.

Μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν οἱ Πρέσβεις ἐπέδωκαν καὶ τὴν ἐξῆς δευτέραν διακοίνωσιν:

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι πρεσβεύται τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ Ρωσίας δὲν ἠδύναντο νὰ μένωσιν ἀδιάφοροι θεαταί τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὅστις πρὸ ὀλίγου καθημάτως τὴν Πρωτεύουσάν ταύτην· ἔπρεπε πρὸ πάντων νὰ ἐμπροδίσουν τὴν χύσιν τοῦ αἵματος, καὶ σεμνύνονται ὅτι ἐπέτυχον νὰ κατορθώσουν ἀναχωρῆσαι τῶν ὅπλων, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὁποίας ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἐμπνεομένη ἀπὸ τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα αἱ περιστάσεις ἐπιβάλλουν εἰς τὸν πατριωτισμὸν αὐτῆς, δύναται νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἀπαιτεῖ τὸ κοινὸν συμφέρον.

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἐνεργοῦντες διὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν παρὰ τοῖς ἀρχηγοῖς τῶν διαμαχομένων δύο μερῶν ἐξεπλήρωσαν μόνον πρῶτόν τι καθήκον, ὑπολείπεται δὲ εἰς αὐτοὺς τὸ καθήκον τοῦ νὰ ἐκφρασθῶσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν μὲ γλῶσσαν, τῆς ὁποίας ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ζωντὰ συμπάθεια αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ ἐλαττώσῃ τὴν δικαίαν αὐστηρότητα, διότι δὲν διστάζουν νὰ διαβεβαιώσουν, ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην των, ἡ φρίκη τοῦ ἀδελφοκτόνου πολέμου, τὸν ὁποῖον αἱ προσπάθειαι των ἠμποδίσαν ἤδη, δὲν ἔχει τὴν δικαιολόγησίν της οὐδὲ εἰς ἐκεῖνα τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα, τὰ κακῶς ἐννοούμενα, τὰ ὁποῖα συχνάκις ὥπλισαν τὰ μέλη ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, τὰ μὲν κατὰ τῶν δέ· ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχουν, (οἱ ὑπογεγραμμένοι διακηρύττουν μεγαλοφώνως ὅτι τοιαύτη εἶναι ἡ ὁμόφωνος πεποίθησις των), ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχουν, λέγομεν, εἰμὴ ἔνοχοι φιλοδοξίαι τῶν ὁποίων οὐδὲν ἀποκρύπτει τὴν βαθεῖαν ἀθλιότητα καὶ αἱ ὁποῖαι διαφιλονεικοῦν ἐφήμερον ἐξουσίαν μὲ τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ ρίψουν τὸ ἔθνος ὁλόκληρον εἰς ἄβυσσον, ὅπου δύνανται νὰ καταποντισθοῦν αἱ τύχαι των.

«Εἰς πολλὰς περιστάσεις τοῦ ὑπὲρ αὐτόνομίας πολέμου, αἱ Ἐθνι-

καὶ Συνελεύσεις ἀπέτρεψαν μεγάλους κινδύνους διὰ μεγάλων ἀποφάσεων, διὰ θυσιῶν ὑπερηφανίας πολυτιμωτέρων καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς. Τὰ μέλη τῆς ἐνεστώσης Συνελεύσεως ἄς ἐμπνευσθῶσιν ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις ταύτας καὶ ἀπὸ τὰ παραδείγματα ταῦτα τῶν πατέρων των, οἵτινες πολλάκις ἐδέησε νὰ ἀντλήσωσιν ἀπὸ τὸν ἔσχατον κίνδυνον, τὸν ὁποῖον τὰ πάθη των ἐξημιούργησαν, τὴν δύναμιν τοῦ νὰ τὸν ἀποτρέψωσι καὶ τὸ θάρρος τοῦ νὰ εἰσέλθωσιν ἀποφασιστικῶς εἰς ἐκείνας τὰς ἡσύχους καὶ γαληνιαίας χώρας, ὅπου ὁ πατριωτισμὸς μόνος βασιλεύει καὶ ἐμπνέει τὴν αὐταπάλησιν τὴν σώζουσαν τὰς ἐπικρατείας.

«Κατὰ τὰς ἐποχὰς ἐκείνας ἐνδόξου πολέμου, τὰς ὁποίας οἱ ὑποφαινόμενοι ὑπαινίσσονται, προὔκειτο νὰ ἀποθάνῃ ἡ Ἑλλὰς ἢ νὰ λάβῃ θέσιν μετὰ τῶν αὐτονόμων ἔθνων. Ἡ κρίσις τὴν ὁποίαν διέρχεται σήμερον, εἶναι ἐπίσης κινδυνώδης πρὸς αὐτήν. Δυναστεία νέα, τὴν ὁποίαν περιβάλλει ἐκ τῶν προτέρων ἡ εὐμένεια τῶν προστατίδων Δυνάμεων, δύναται ἀκόμη νὰ μὴ ἐκπληρώσῃ τὰς εὐχὰς τῆς Ἑλλάδος· αἱ Ἰόνιοι αἵροι δὲν προσηρτήθησαν εἰσέτι εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τοῦ Βασιλείου, τοῦ ἀνιδρυθέντος κατὰ τὸ 1832, καὶ πλέον τούτου. Ἰσως, ἡ Ἑλλὰς πρόκειται νὰ προσελκύσῃ ἢ ἀπώλῃ τὴν ὑπόληψιν τῆς Εὐρώπης. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ζωτικὰ συμφέροντα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ πρεσβευταὶ τῶν προστατίδων Δυνάμεων συμβουλεύουσι νὰ θυσιάσῃτε τὰς διχονοίας σας, τὰ μίσῃ σας καὶ τὰς φιλοδοξίας σας. Ὁ πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἔλαβε γνῶσιν τῆς διακοινώσεως τῆς ἐγχειρισθείσης ὑπὸ τῶν ὑπογεγραμμένων εἰς τοὺς πρώτους γραμματεῖς τῶν πρεσβειῶν των, καὶ ἤτις ἔπρεπε νὰ τοῖς χρησιμεύσῃ ὡς συστατικὴ παρὰ τοῖς ἀρχηγοῖς τῶν διαμαχομένων μερῶν· ἡ διακοινώσις αὕτη τελευτᾷ διὰ παραγράφου, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον θεωροῦν χρέος των νὰ ὑπομνήσωσιν οἱ ὑποφαινόμενοι, διότι ἐὰν εἰς τοὺς προηγουμένους παραγράφους τῆς παρούσης προσεπάθησαν νὰ ἀνακαλέσωσι τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ αἴσθημα τῶν ἰδίων αὐτῶν χρεῶν πρὸς ἑαυτοὺς, πρὸς τὴν πατρίδα των πρὸς τὰς προστατίδας Δυνάμεις, πρὸς τὸν Βασιλέα, τὸν ὁποῖον ἀνηγόρευσαν, καὶ πρὸς τὴν γνώμην ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης, οἱ ὑπογεγραμμένοι δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσουν, ὅτι ἔχουν καὶ αὐ-

τοὶ ἀναπόφευκτον προσωπικὸν καθήκον νὰ ἐκπληρώσουν, ἤτοι νὰ ἀπομακρύνουν τοὺς συμπατριώτας των ἀπὸ τοὺς κινδύνους ἀποτροπαίου πολέμου, ὅστις δύναιται νὰ ἀπολήξῃ διὰ τῆς λεηλασίας τῆς Πρωτεύουσας. Οἱ ὑπογεγραμμένοι δὲν ἠδύναντο οὐχ ἥττον νὰ λησμονήσωσιν, ὅτι ἡ περὶ τῆς ἀξιοπρεπείας των φροντίς τοῖς ἀπαγορεύει νὰ καθιερώσωσι, τρόπον τινά, διὰ τῆς παρουσίας των τὰς φρίκας πολέμου, ὅστις δὲν ἔχει αἰτίαν δεδικαιολογημένην. Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀνανεοῦν λοιπὸν εἰς τὸν κύριον Πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως τὴν διακήρυξιν, ὅτι, ἐὰν ἐντὸς τῶν 48 ὥρῶν τῆς ἀναχωχῆς τῶν ὅπλων, αἱ ἐχθροπραξίαι ἀρχίσωσιν ἐκ νέου, θέλουν ἀποσῶνθῃ εἰς τὰ πλοῖά των, ἐκεῖ θέλουν προσκαλέσει τοὺς συμπατριώτας των καὶ θέλουν διακόψῃ πᾶσαν σχέσιν μὲ χώραν ὅπου ἐγένετο τόσον ἐλεεινὴ χρῆσις τῆς ἀνδρείας καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ ἀληθὴς πατριωτισμὸς φαίνεται ἐξορισθεὶς διὰ παντός.

Οἱ ὑπογεγραμμένοι προσφέρουσιν εἰς τὸν κύριον Πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἀκρας αὐτῶν ὑπολήψεως.

Ἀθῆναι 21 Ἰουνίου (3 Ἰουλίου) 1863.

Βουρέ.

Σκάρλετ.

Βλουδώφ.

Οὕτως ἔληξεν ὁ ἀπεχθὴς τριήμερος ἐμφύλιος πόλεμος, ὁ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος γνωστὸς ὑπὸ τὸ ἀπαίσιον ὄνομα Ἰουνιακὰ, ὁ βάψας τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν δι' ἀδελφικοῦ αἵματος διακοσίων περίπου ἀνδρῶν, πεσόντων κατὰ τὰς διαφόρους τριημέρους συμπλοκάς. Οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ ἐξῆλθον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐσκήνωσαν εἰς ἀπομακρυσμένας ἀπ' ἀλλήλων θέσεις, μετὰ δὲ τινὰς ἡμέρας ἀπεστάλησαν ὁ μὲν ὑπὸ τὸν Κορωναῖον (ὄρεινῶν) εἰς Μεσολόγγιον, ὁ δὲ ὑπὸ τὸν Παπαδιαμαντόπουλον (πεδινῶν) εἰς Σπάρτην· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν Κορωναῖος καὶ Παπαδιαμαντόπουλος παρητήθησαν, ἡ ἀρχηγία ἀνετέθη τῶν μὲν ὀρεινῶν εἰς τὸν Μαμούρη, τῶν δὲ πεδινῶν εἰς τὸν Σμόλεντς, ὅστις διετάχθη νὰ μεταβῇ πρὸς καταστολὴν τῶν ἐν Κυπαρίσσῃ λεηλα-

σιῶν τῶν Μανιατῶν. Τὰς Ἀθήνας δὲ τούντεῦθεν ἐφρούρει ἡ πολ-
λὰς ὑπηρεσίας τῇ πατρίδι παρασχοῦσα Ἐθνοφυλακή.

Τῶν πραγμάτων οὕτως ἐξομαλυνθέντων, αἱ ἐργασίαι τῆς
Ἐθνοσυνελεύσεως ἔβαινον τακτικαί περὶ διαφόρων ζητημάτων
ἐθνικῶν ἀσχολούμεναι. Ἐν τῇ συνεδρίᾳ δὲ τῆς 5ης Ἰουλίου ὁ
ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Π. Καλλιγῆς, ἐν μέσῳ χειροκροτημά-
των, ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, ὅτι τῇ 1ῃ Ἰουλίου ὑπε-
γράφη ἐν Λονδίνῳ συνθήκη μεταξὺ τῶν τριῶν εὐεργετίδων Δυνά-
μεων καὶ τῆς Δανίας, ἧς ἀνεπτύσσετο πλατύτερον ἢ ἐν τοῖς
προγεγεννημένοις πρωτοκόλλοις ἡ ἐγγύησις τῶν Δυνάμεων περὶ τῶν
ὀρίων τῆς Ἑλλάδος, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ἑπτανήσου. Ὁ
αὐτὸς δὲ ὑπουργὸς, βραδύτερον τῇ 2ῃ Σεπτεμβρίου ἀναγγέλλων, ὅτι
ἡ συνθήκη αὕτη ἀντηλλάγη, προσέθηκεν ὅτι καὶ ἰδιαίτερον συνε-
τάγη πρωτόκολλον ἀφορῶν τὴν μετὰφρασιν Βασιλεὺς τῶν Ἑλ-
λῆνων ἂν ἔπρεπε νὰ λέγηται γαλλιστί: *Roi des Grecs* (1) ἢ *Roi
des Hellènes*, καὶ ὅτι αἱ Δυνάμεις ἐδέξαντο τὴν ἐπωνυμίαν *Roi
des Hellènes*, ὡς ἐπεθύμει ὁ βασιλεὺς Γεώργιος· διότι, ὡς γνω-
στὸν, ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 18ης Μαρτίου 1863 ἡ Ἐθνοσυνέλευσις
εἶχεν ἐκλέξει τὸν Γεώργιον Α' βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ
οὐχὶ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἦτο ὁ Ὄθων, τοῦθ' ὅπερ ἔδωκε λαβὴν εἰς
διαμαρτυρίαν τῆς Τουρκίας ἐνορώσης ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ μεταβολῇ
τοῦ τίτλου τοῦ βασιλέως σχέδια κατὰ τῆς ἀκεραιότητος αὐτῆς.

Ταῦτα ἐγίνοντο ἐν Ἑλλάδι, καθ' ὃν χρόνον ὁ βασιλεὺς Γεώρ-
γιος προητοιμάζετο νὰ περιοδεύσῃ ἀνὰ τὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης
πρὶν ἢ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ κόμητος
Σπόνεκ, (2) ὃν ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας Φρειδερίκος Ζ', διώρισε

(1) Διότι, ὡς οἱ Γάλλοι λέγουσιν ὑβρίζοντες ἡμᾶς ἀνευλαβῶς, *Roi des
Grecs* σημαίνει τὸν ἐν τῷ χαρτοπαιγνίῳ ἀρχικλέπτην· καὶ μυθιστορήματα
δὲ παρ' αὐτοῖς ἐγράφησαν καὶ πολλάκις ἐν θεάτροις καὶ δημοσίαις συνεδριά-
σεσιν ἐγένοντο ἀποδοκιμασίαι κατὰ τῶν Γάλλων, οἵτινες διὰ τοῦ *Grec* δη-
λοῦσι τὸν ἐν χαρτοπαιγνίῳ κλέπτην.

(2) Λαμπρὰν περὶ Σπόνεκ πραγματείαν ἐδημοσίευσεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ
τοῦ θανάτου, τῷ 1888 ὁ Α. Ραγκαβῆς ἐν τῇ «Ἑστία» (1888) σελ. 145
καὶ ἐφεξῆς.

παρ' αὐτῷ ὡς σύμβουλον. Ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς, πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ ἐκ Κεπεγγάγης, ἐπεζήτησε παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τὸν διορισμὸν Ἑλληνός τινος στρατιωτικοῦ ἢ πολιτικοῦ γινώσκοντος τὴν γαλλικὴν, ἀγγλικὴν καὶ γερμανικὴν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ὑπασπιστῆς κατὰ τὴν περιόδειν του. Ἡ ἐκλογή τοῦ ὑπασπιστοῦ τούτου προεκάλεσε νέας κυβερνητικὰς ἀσχημίας. Τὸ ὑπουργεῖον Β. Ρούρου, ἀποτελούμενον ἐξ ὀρεινῶν καὶ πεδινῶν, διεφώνησε, διότι οἱ μὲν ὀρεινοὶ ἐξέλεξαν τὸν στρατηγὸν Δ. Καλλέργην, ψηφίσαντες καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Ρούρου, ἀλλ' οἱ πεδinoὶ ἤρνησαντο νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἐκλογὴν ταύτην καὶ παρήτήσαντο· ἐπειδὴ δὲ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Παῦλος Καλλιγῆς, καθὼς πεδινὸς δὲν ἠθέλησε νὰ διαβιδάσῃ τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ὁ πρωθυπουργὸς ἀπέστειλε πρὸς τὸν Βασιλέα τὰ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἐν οἷς μεταξὺ ἄλλων ἐγράφετο ὅτι οἱ πεδinoὶ πολεμοῦντες τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καλλέργη ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἡ ἐκλογή αὐτοῦ, ὄντος ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, ἠθέλην ἐπισκιάσει τὴν παρὰ τὴν παρὰ τῷ Βασιλεῖ θέσιν τοῦ κόμητος Σπόνεκ. Ἡ φράσις αὕτη ἐξώργισε τὸν σύμβουλον τοῦ βασιλέως, ἄνδρα, λίαν ὑπερόπτην καὶ ἐγωϊστὴν, εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ἀπαντῶν οὗτος ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς πρόσκλησιν τῶν παραιτηθέντων ὑπουργῶν, ἵνα διατηρήσωσι τὰς θέσεις τῶν μέχρι τῆς εἰς Ἑλλάδα καθόδου τοῦ Βασιλέως, καὶ νὰ ἀνακοινώσῃ, ὅτι εἴτε ὁ βασιλεὺς θὰ παραιτηθῇ τοῦ σχεδίου τοῦ νὰ συνοδευθῇ παρὰ τινος, εἴτε θὰ παραλάβῃ καθ' ὁδὸν τὸν στρατηγὸν Καλλέργην, ὃν θὰ ἴδῃ πιθανῶς εἰς Βρυξέλλας ἢ Παρίσιους, εἴτε οἷονδήποτε ἄλλον, ἀλλ' ὑπεροπτικῶς ὑψηλίστατο ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν θέσιν του, διότι ἡ Α. Δανικὴ Μεγαλειότης τῷ ἔδωκε θέσιν τόσῳ ὑψηλὴν, ὥστε οὐδεὶς ἐν Ἑλλάδι δύναται νὰ τὴν ἐπισκιάσῃ.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ὡς εἶχες, παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τὴν πρῶτην κατὰ τοῦ κόμητος Σπόνεκ κατακραυγὴν πρὶν ἢ οὗτος πατήσῃ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔδωκε παύτοχρόνως τὸ σύνθημα εἰς τὸν ἐναντίον αὐτοῦ λυσσαλέον ἀγῶνα τῶν προσβληθέντων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅστις μίαν καὶ μόνην ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐκβα-

σιν, τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Ἑλλάδος ὡς συμβούλου ὑπηρεσίας. Καὶ ἡ μὲν Ἐθνοσυνέλευσις ἐξηκολούθησε, κατὰ τὸ μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως διάστημα, τὰς προσωπικὰς ἀντεγκλήσεις· ὁ δὲ Βασιλεὺς Γεώργιος ἀναμένων τὴν ἔνωσιν τῶν Ἰονίων νήσων ἐχρησιμοποίησε τὸν χρόνον τοῦτον εἰς περιοδεῖαν ἀνὰ τὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης, ἀναχωρήσας ἐκ Κοπεγχάγης τῇ 4ῃ Σεπτεμβρίου, καὶ διευθυνθεὶς τὸ πρῶτον εἰς Πετροῦπολιν, ἔνθα ἀπενεμήθησαν αὐτῷ μεγάλαί τιμαί, εἶτα δὲ εἰς Βερολίνον, Βρυξέλλας, Λονδῖνον (25 Σεπτεμβρίου) καὶ Παρισίους περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου, ὁπόθεν ἔμελλε νὰ κατέλθῃ εἰς Ἑλλάδα.

Ἐνῷ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος περιοδεύεν ἐν Εὐρώπῃ, εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς Ἑλλάδα ὁ Δανὸς ὑπουργὸς τῆς Ἀστυνομίας Βρεστρούπ ἵνα ἐξετάσῃ τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς συνθήκας ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἔνωσις τῶν Ἰονίων νήσων ἐτελεῖτο. Γενομένων νέων ἐκλογῶν ἐν Ἑπτανήσῳ συνήλθε τῇ 19ῃ Σεπτεμβρίου τὸ Ἰόνιον Κοινοβούλιον, κατὰ δὲ τὴν πρώτην ταύτην συνεδρίαν αὐτοῦ ὁ Ἀγγλος ἀρμοστής ἀνέγνω διάγγελμα δι' οὗ ἀνηγγέλλετο ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀποσύρει τὴν προστασίαν αὐτῆς πρὸς αὐξήσιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ προσκαλεῖτο τὸ κοινοβούλιον νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α΄. Πράγματι δὲ τῇ 23ῃ Σεπτεμβρίου 1863 ἡ Ἰόνιος Βουλὴ ἐκήρυξε τὴν ἔνωσιν διὰ τοῦ ἐπομένου ψηφίσματος:

« Ἡ Βουλὴ τῆς Ἑπτανήσου ἐκλεχθεῖσα συνεπείᾳ προσκλήσεως τῆς προστάτιδος Δυνάμεως καὶ συνελθοῦσα ὅπως ὀριστικῶς ἀποφανθῇ περὶ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἰονίου λαοῦ, πιστῶς ἐκδηλοῦσα τὸν διακαῆ πόθον καὶ τὴν ἀνέκαθεν σταθερὰν αὐτοῦ θέλησιν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς προηγουμένας εὐχὰς καὶ διακηρύξεις τῶν ἐλευθέρων Ἰονίων βουλῶν, ψηφίζει: Αἱ νῆσοι Κέρκυρα, Κεφαλληνία, Ζάκυνθος, Λευκάς, Κύθηρα, Ἰθάκη, Παξοὶ καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῶν ἐνοῦνται μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἔσαι ἀποτελῶσιν ἀναπόσπαστον αὐτοῦ μέρος ἐν μιᾷ καὶ ἀδιαιρέτῳ

πολιτεία ὑπὸ συνταγματικὸν ρυθμιστὴν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.»

Ἡ ἀγγελία τοῦ γεγονότος τούτου τηλεγραφικῶς πρὸς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν φθάσασα ἐγνώσθη αὐτῇ διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Π. Καλλιγᾶ, ὅστις ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 25 Σεπτεμβρίου ἔλεξε τάδε:

«Κύριοι, τηλεγράφημα ἐκ Αὐγίνου λέγει ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔφθασεν ἐκεῖ. Δεύτερον δὲ ἐκ Κερκύρας λέγει: «ὅτι ἐψηφίσθη ἡ ἔνωσις παμψηφεῖ, ἄνευ ἐπιφυλάξεως, ἀπάντησις ἐγένετο ὑπὸ Κοινοβουλίου εἰς τὸν ἁρμοστήν. Δοξολογία ἐπίσημος ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου».

Ταῦτα ἀγγείλας ὁ Καλλιγᾶς προὔκάλεσε τὰς ζητωκραυγὰς καὶ τὰ χειροκροτήματα τῶν πληρεξουσίων, οἵτινες ἐγερθέντες ψηφίζουσιν: «Ἡ Συνέλευσις ἀποδεχομένη μετ' ἀνεκφράστου χαρᾶς τὴν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τῆς Ἑλλάδος παμψηφεῖ ἀπόφασιν τῆς Ἰονίου Βουλῆς, παραγγέλει ἵνα τελεσθῇ καθ' ὅλον τὸ κράτος ἐπίσημος δοξολογία διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ διακαοῦς τούτου πόθου τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων.» Μετὰ τοῦτο διελύθη ἡ συνεδρίασις καὶ ἀπῆλθον πάντες εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν, ἔνθα ἐτελέσθη δοξολογία δημοτελής. Εἶτα ἐπᾶνηγυρίσθη ἡ ἔνωσις λαμπρῶς καθ' ὅλην τὴν πόλιν. Μεγάλῃ διαδήλωσις ἐκ χιλιάδων πολιτῶν φέρουσα δύο εἰκόνας, τὴν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου καὶ τὴν τῆς Ἑπτανήσου διδούσης εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν χεῖρα, διέδραμε τὰς κεντρικωτέρας ὁδοὺς παιανίζουσῶν στρατιωτικῶν μουσικῶν, τὴν δ' ἐσπέραν ἡ πόλις ἐφωταγωγήθη ἐκτάκτως,

Μετὰ τινὰς ἡμέρας (ἡ 18 Ὀκτωβρίου) ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ψήφισμα ἐκ μοναδικοῦ ἄρθρου: Τὰ μέλη τοῦ ὑπουργείου τοῦ αἵματος στεροῦνται ἐπὶ δεκαετίαν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων....» Πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος, πληρεξούσιος Σμύρνης, νέος σφοδρὸς καὶ ἐπαναστατικὸς, ὅστις ὡμίλησεν ὑπὲρ τῆς τιμωρίας τῶν ἀποτελούντων τὸ ὑπουργεῖον τοῦ αἵματος (τὸ ὑπουργεῖον δηλαδὴ τὸ ὑπὸ τὸν Ἀθ. Μιαούλην). Τὴν

γνώμην αὐτοῦ ἀντέκρουσεν ὁ Α. Μίλησις, καὶ μετὰ τοῦτον ὠμίλησαν πολλοί, μεθ' ὧν, καθησυχάσαντος τοῦ ἐπελθόντος θορύβου, ἐτέθησαν κατὰ σειράν ἅπασαι αἱ προτάσεις καὶ ἀπερρίφθησαν. Ἡ τοῦ Μίληση ἀπερρίφθη δι' ἀναστάσεως, ἡ τοῦ Δηλιγιάννη ἔλαβε ψήφους 75, ἐπὶ 188 ψήφοφορησάντων. Ἡ τοῦ Βαλτινοῦ 67 ἐπὶ 179 καὶ τέλος ἐπεψηφίσθη ἡ πρότασις τοῦ Ἰαλέμου λαβοῦσα ψήφους 108 ἐπὶ 164, ἀρνηθέντων 19. Ἴδου τὸ ψήφισμα : «Τὰ μέλη τοῦ ὑπουργείου τοῦ αἵματος ἦτοι ὁ Ἀθ. Μιαούλης, Χ. Χριστόπουλος, Δ. Βότσαρης, Μ. Ποτλῆς, Εὐστ. Σῆμος καὶ Ἀθ. Κουντουριώτης στεροῦνται ἐπὶ δεκαετίαν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.» Ἀλλὰ μόλις παρῆλθεν ἔτος καὶ τὸ φορικτὸν τοῦτο ψήφισμα ἀνεκλήθη τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1864, τὴν ἐπέτειον δηλαδὴ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1862, τῇ προτάσει τοῦ Τ. Βάσου καὶ Α. Καλοῦ, ὡς εἵπομεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ὁθωνος.(1)

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 9 Ὀβρίου συνεζητήθη τὸ περὶ βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ περὶ τοῦ ὅρκου τοῦ βασιλέως ψήφισμα ὑπὸ τοῦ Α. Καλοῦ ὑποβληθὲν πρὸ δύο συνεδριάσεων, καὶ ὠμίλησαν οἱ μέλλον διακεκριμένοι τῶν νομομαθῶν τῆς Συνελεύσεως: Σαρίπολος, Κόκκινος, Καλλιγᾶς, Πετσάλης, Δ. Κυριακοῦ. Τῆς συζητήσεως ἐξακολουθούσης, ἔφθασαν τὰ πρῶτα τηλεγραφήματα τοῦ κόμητος Σπόνεκ πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν Β. Ροῦφον, ἀγγέλλοντα ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀπῆρχετο διὰ τοῦ ἀτμοδρόμονος ἐκ Τουλῶνος τῇ 12 Ὀκτωβρίου. Συγχρόνως δ' ἐξελέγη καὶ ἐπιτροπὴ εἰκοσαμελὴς μέλλουσα νὰ ὑποδεχθῇ τὸν βασιλέα.

Περιγράφομεν ὅσον τὸ δυνατόν λεπτομερέστερον τὰ μέχρι τοῦδε πολιτικὰ γεγονότα ἐν τῇ συγκεχυμένῃ ἐκείνῃ ἱστορίᾳ τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἑθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως, ἵνα κατανοηθῇ τελειότερον ἢ κατάστασις τοῦ Κράτους κατὰ τὴν ἔλευσιν Γεωργίου τοῦ Α', ὅστις ἐκλεγείς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος δι' ἀναστάσεως ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 18ης Μαρτίου 1863, ἐγκατέλιπε τοὺς

(1) Σελίς 807—809.

οἶακας τοῦ θανικοῦ δικρότου καὶ ἤρχετο, μετὰ ἑπτὰ ἀκριβῶς μῆ-
νας, ὅπως δώσῃ τὸν ὄρκον καὶ ἐνώσῃ οὕτω τὴν τύχην του πρὸς
τὴν τῆς Ἑλλάδος, ἣν εὗρισκε κυμαινομένην ἐν τρικυμίᾳ καὶ ἀνε-
μοζάλῃ ποικίλων φιλοδοξιῶν καὶ φιλοπρωτειῶν.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα, ἦτοι τὴν 4 μετὰ τὸ μεσονύκτιον
ᾠραν τῆς 17 Ὀκτωβρίου, πρὶν ἀνατελεῖν ἡ ροδοδάκτυλος ἡώς,
ἠγγέλθη διὰ τριῶν κανονιοβολισμῶν ὅτι ὁ συνοδεύων τὸν βασιλέα
τῶν Ἑλλήνων ἐλληνικὸς στολίσκος εἶχε φθάσει ἐκτὸς τοῦ λιμένος
τοῦ Πειραιῶς. Ἡ ἀγγελία αὕτη κατηλέκτρισε τὸν ἐν τῇ πρωτευ-
ούσῃ πανταχόθεν συσσωρευθέντα λαόν, ὅστις εἶχε προπαρασκευάσει
πάντα τὰ τῆς ὑποδοχῆς, καὶ ἐδῶ μὲν συνήρχετο ἡ ἐθνοφυλακή,
ἐκεῖ προητοιμάζοντο στρατιῶται, ἀλλαχοῦ δὲ συνήρχοντο πολῖται
πάσης τάξεως καὶ πάσης ἡλικίας χεῖροντες καὶ ἀγαλλόμενοι ἐπὶ
τῇ ἀνατολῇ τῆς χαρμυσίνου τυχύτης ἡμέρας. Τὴν 7ην π. μ. ἐπέβη
ἐπὶ τοῦ ἀτμοδρόμου ἡ εἰς προὔπαντησιν τῆς Α. Μ. πεμφθεῖσα
πενταμελής ἐπιτροπὴ πῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ὑπέβαλε τὸ περὶ
τῆς ὀρκωμοσίας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως ψήφισμα. Τὴν
ἐπιτροπὴν τυχύτην ἐδέξατο ἡ Α. Μ. καὶ συμπροεγευμάτισε μετ'
αὐτῆς. Μετὰ τὸ πρόγευμα, καθ' ὃ ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς ταύ-
της Α. Παπαδικμαντόπουλος ἀπήγγειλε γερμανιστὶ κατάλληλον
προσφώνησιν πρὸς τὸν βασιλέα Γεώργιον, ἐπέβη ἐπὶ τοῦ ἀτμοδρό-
μονος ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἥτις προσεφώνησεν αὐτῷ διὰ τοῦ
ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργοῦ. Ἡ Α. Μ. ἔδωκε τῇ Κυβερνήσει
ἀντίτυπα τῆς προκηρύξεώς της πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαόν.

Τὴν 10ην περίπου ὁ ἀτμοδρόμων κατέπλεεν ἐν τῷ λιμένι Πει-
ραιῶς· τὴν εἴσοδον αὐτοῦ ἐχειρέτισαν ἅπαντα τὰ ἐν τῷ λιμένι
διαμένοντα πλοῖα δι' 101 κανονιοβολισμῶν, ἐνταρξάμενης τῆς ἀγ-
γλικῆς ναυαρχίδος· ὁ ἀτμοδρόμων ἀντεχειρέτισεν ἐκάστην τῶν ἀνα-
πεταννυμένων ξένων σημαίων. Οἱ ναῦται ἀπὸ τῶν κεραιῶν καὶ ὁ
συνωθούμενος λαὸς ἀπὸ τῶν παράλιων τοῦ λιμένος, ἐζητωκραύγαζον
ἐνθουσιωδῶς. Ἦτο ἀληθῶς μαγευτικώτατον καὶ συγκινητικώτατον
τὸ θέαμα. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν νεφελῶν τοῦ καπνοῦ ἐπήδησεν ἐκ τῆς
βασιλικῆς λέμβου ἐπὶ τὴν ὑπὸ τοῦ κρότου τῶν τηλεβόλων σκλευο-
μένην ἀποβάθραν εὐχόμενος καὶ συγκακινημένος ὁ νεαρὸς βασιλεὺς

Γεώργιος, φέρων στόλὴν ἀντισυνταγματάρχου τῆς ἐθνοφυλακῆς.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς Α. Μ. κατενεθούσασε τὸ περὶ τὴν προκυμαίαν συνθλιβόμενον ἄπειρον πλῆθος λαοῦ, καὶ ζωηραὶ ἀνευφημίαι ἐπηύξησαν τὴν μετὰ φαιδρότητος μεμιγμένην συγκίνησιν τοῦ βασιλέως.

Ἐν τῇ ἀποβάθρᾳ ὑπεδέχθησαν τὴν Α. Μ. οἱ πληρεξούσιοι, Κανάρης καὶ Βούλγαρης καὶ ὁ πρόεδρος τῆς συνελεύσεως Μωραΐτινης, ὅστις ἀπήγγειλε καὶ τὴν οὖν τὴν προσλαλίαν :

«Σκιρτῶσα ἡ Ἑλλάς, Βασιλεῦ, ἀνυμνεῖ τὸν Ὑψιστον ἐπὶ τῇ εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος ἐμφανίσει σου.

«Μετ' ἀγῶνα εὐτολμον καὶ πολὺδακρυον πρὸς διάσωσιν καὶ ἐμπέδωσιν τῶν ἐθνικῶν ἐλευθεριῶν, μετὰ πρᾶξιν ἄσπιλον καὶ εὐκλεᾶ, ἐλκύσασα ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος τὴν τιμὴν καὶ τὴν συμπάθειαν τῆς Εὐρώπης, διήλθομεν, βασιλεῦ, καὶ ἀνωμάλους ἡμέρας δοκιμασιῶν. Ἀλλ' ἔνευσεν ὁ ἐπουράνιος καὶ τῇ ἀρωγῇ τῶν εὐεργετιδῶν, τῶν τὴν αἰῶνα τοῦ Πανελληνίου εὐγνωμοσύνην προσκτησαμένων μεγάλων Δυνάμεων, ἀφίχθης σὺ τοῦ ἐθνικοῦ σκάφους ἰθύντωρ. Ὁ σάλος κκτέπαυσε καὶ τὸ ὑπὸ τῆς χειρός σου οἰσχιζόμενον πλοῖον προσορμίζουσιν αὔραι γλυκυτάτων ἐλπίδων.

«Χαιρετίζομεν εἰς σέ, βασιλεῦ, τὸν ἐκλεκτὸν ἡγεμόνα, ὃν ὁ μέγαθυμος τῆς Δανίας ἄναξ προέπεμψε διὰ τῶν ἀξιωματημονεύτων καὶ προφητικῶν ἐκείνων λόγων τῶν βαθέως ἐγχαράχθέντων εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν: «Γίνου Ἑλληὴν καὶ μετὰ τοῦ καλέσαντός σε λαοῦ συνδέθητι διὰ δεσμοῦ ἀδιάρρητου.» Ναὶ, Βασιλεῦ, ἀδιάρρηκτος ἔσται ὁ δεσμός ὁ παρὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου πλεκόμενος.

«Εὐλογημένος ὁ ἀποστελλόμενος ἡμῖν παρὰ Κυρίου, ἐστεμμένος ἤδη καὶ τοὺς ἐπτὰ τοῦ Ἰονίου πελάγους ἀδάμαντας, ἵνα, ὑπὸ τὴν σκιὰν θαλλούσης εἰρήνης, τελεσιουργήσῃ ἀποστολὴν μεγάλην, ἀποστολὴν ὑπὸ τοσούτων θαυμάτων βεβαίαν προοιωνιζομένην.

«Σὲ τὸν ἐν ἀρεταῖς ἀνδρωσάμενον ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς ἡγήτορα, βαδίσομεν τοῦ λοιποῦ θαρραλέως τὴν ὁδὸν τῆς ἠθικῆς καὶ ὕλικῆς ἀναπτύξεως, τὴν ἀμετατρέπτως ἄγουσαν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἐθνῶν, εἰς τὴν κραταίωσιν καὶ τὴν ἀληθῆ ὁδὸν τῶν θρόνων.

«Ἡ Ἑθνικὴ Συνέλευσις καὶ μετ' αὐτῆς ἅπασα ἡ Ἑλληνικὴ

φυλὴ ἐκ μέσης ψυχῆς ἀναβοῶσιν: « Ὁ συνταγματικὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, ὁ περιπόθητος ἡμῶν Γεώργιος ὁ Α' πλήρης ἔστω ἡμερῶν, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας τοῦ παντοδυνάμου ζήτω περι-
κλεῆς ! »

Ὁ βασιλεὺς εὐχαριστήσας ἐγκαρδίως ἅπαντας τοὺς αὐτόθι συν-
ωθουμένους καὶ δοὺς τὴν δεξιὰν εἰς τοὺς τρεῖς τελευταίους ἀνέβη
ἐπὶ τὸν ὑπὸ τοῦ δήμου Πειραιῶς παρεσκευασμένον λαμπρὸν καὶ
ἐριουχόστρωτον ὀκρίβαντα, ὁ δὲ δήμαρχος Ράλλης προϊστάμενος τοῦ
δημοτικοῦ συμβουλίου, ἀπήγγειλε τόνδε τὸν λόγον:

Βασιλεῦ !

« Πρώτη τοῦ Πειραιῶς ἡ πόλις ἀξιουμένη εὐτυχῶς νὰ δεχθῇ
ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας ταύτης γῆς καὶ ἤδη πατρίδος σου, τὸν ἐκλεκτὸν
τοῦ λαοῦ, σὲ τὸν περιπόθητον ἡμῶν βασιλέα, δικαίως σεμνύνεται
ἐπὶ τῇ ὑψηλῇ ταύτῃ τιμῇ καὶ πανηγυρίζει σήμερον γηθοσύνης τὰ
αἷσια ἀποδατήριά σου.

« Ἡ ἐμφάνισίς Σου, Βασιλεῦ, βασιλικῶς προσιωνισθεῖσα, κατὰ
τὸν διακαῆ τοῦ ἔθνους πόθον, διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν ἀδελφῶν Ἑπτα-
νησίων, ἔσται ἀναντιρρήτως τὸ σύμβολον καὶ τῶν περὶ τοῦ μέλ-
λοντος ἐλπίδων τοῦ πανελληνίου.

« Ὑπὸ τοιούτων αἰσθημάτων ὀρμώμενοι οἱ πολῖται τῆς φιλονό-
μου ταύτης πόλεως Σὲ περικυκλοῦσιν ἐνθουσιωδῶς καὶ πρῶτοι Σοὶ
προσφέρουσι τὸ σέβας καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν, ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν Σου
προσδοκῶντες εὐνομίαν καὶ δικαιοσύνην.

« Πλήρεις οὕτω χαρᾶς καὶ ἐλπίδος αἵρομεν πρὸς τὸν Ὑψιστον
ἐκέτιδας χεῖρας ὑπὲρ τῆς παγιώσεως καὶ εὐκλείας τοῦ ὑψηλοῦ Σου
θρόνου, δεόμενοι ἀπὸ ψυχῆς, ὅπως ὁ βασιλεὺς τῶν ὅλων Θεὸς δια-
φωτίζῃ ἑσσεὶ τὸν νοῦν Σου καὶ καθοδηγῇ τὰ βουλευμάτά Σου ὑπὲρ
τῆς εὐδαιμονίας, τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους, ἐφ' οὗ
ἐκλήθης βασιλεύειν.

« Ζήτω ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος Α' . »

Ἀκολούθως εὐχαριστήσας τῷ δημάρχῳ καὶ πᾶσι τοῖς παριστῶσιν
ὁ βασιλεὺς εἰσηλθεν ἐν τῷ μέσῳ ζωηροτάτων ἀνευφημιῶν εἰς τὴν
ἁμαξάν, ἔχων ἐξ ἀριστερῶν μὲν τὸν πρόεδρον τῆς συνελεύσεως Μω-

ραϊτίνην ἀπέναντι δὲ τὸν Ροῦφον καὶ τὸν ἕτερον τῶν δανῶν ἀξιωματικῶν, οὓς ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ. Τὴν ἄμαξαν τοῦ βασιλέως ἀνερχομένην πρὸς τὰς Ἀθήνας συνώδευεν ἄπειρον πλῆθος λαοῦ ἀνευφημοῦντος, παρηκολούθουν δὲ πλείεσται ἄμαξαι. Τὴν 11 καὶ 1)2 π. μ. ὥραν ἔφθασεν εἰς τὰ παρὰ τῇ Ἀγίᾳ Τριάδι ἐγτηγερμένα Προπύλαια ἡ βασιλικὴ ἄμαξα, εἰς δὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ προσφιλοῦς ἡγεμόνος ἄπειρον πλῆθος λαοῦ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἐπευφήμησαν ἐνθουσιωδῶς. Ἡ βασιλικὴ ἄμαξα ἐστάθη ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰσόδου τῶν Προπυλαίων καὶ ἔλαβεν ὁ βασιλεὺς παρὰ τοῦ ἐκ δεξιῶν ἱσταμένου δημάρχου μετὰ τῶν εὐπατριδῶν Ἀθηναίων καὶ παροίκων τὰς ἐπὶ ἀργυροῦ δίσκου προσενεχθείσας δύο χρυσᾶς κλεῖς τῆς Ἀκροπόλεως. ὧν τὴν ἐγχείρισιν συνώδευσεν ὁ Ε. Κουτσικάρης διὰ προσλαλιᾶς ἐχούσης ὧδε:

«Βασιλεῦ !

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, αἰ κλεινα! Ἀθηναί, σεμνύνεται ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ ἀφίξει τῆς Υ. Μ. καὶ πανηγυρίζει ἐνθουσιωδῶς ταύτην τὴν ἡμέραν, ἥτις χαράσσει νέαν καὶ ἑνδοξὸν ἐποχὴν εἰς τὰ χρονικά της. Πᾶς Ἕλλην σκιρτᾷ βλέπων εἰς τοὺς κύλπους τῆς πατρίδος τὸν ἐκλεκτὸν Βασιλέα του. Ἡ μητρόπολις αὕτη, ἡ γενέτειρα γῆ τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος, τοῦ Σόλωνος καὶ Θεμιστοκλέους, ἡ καλύπτουσα πολλοὺς τάφους τῶν μαρτύρων τῆς πολιτικῆς παλιγγενεσίας τῶν Ἑλλήνων, προσφέρει δι' ἐμοῦ ὡς δημάρχου αὐτῆς τὰς κλεῖδας τῆς Ἀκροπόλεως εἰς σημεῖον σεβασμοῦ καὶ πίστεως. Εὐτυχῆς λογίζομαι ἐγχειρίζων ταύτας τῇ Υ. Μ. ἐνώπιον τῶν πρὸ εἴκοσιν αἰώνων εἰσέτι τὸν θαυμασμὸν καὶ σεβασμὸν προσελκυόντων ἱερῶν μνημείων τῶν προγόνων μας.

« Ἐπισκίασον, ὦ Ἀναξ, μὲ τὴν βασιλικὴν πορφύραν Σου τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ἑλλήνων. Γενοῦ ὁ ἀρχηγέτης καὶ πρόμαχος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ ζῆθι ἐπὶ μήκιστον ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος ! »

Ἀκολουθῶς δὲ τὰ ἐξ ἀριστερῶν ἱστάμενα κοράσια τῆς πρώτης δημοτικῆς σχολῆς μυρτόστεπτα καὶ λευχειμονοῦντα ἔψαλλον τὸν ὑπὸ τοῦ Παριζίνη τονισθέντα βασιλικὸν ὕμνον καὶ προσέφερον τῷ βασιλεῖ ἄνθινον στέφανον, ὃν ἡ Α. Μ. ἐδέξατο ἐκ τῆς χειρὸς τῆς Μαριγοῦς Ἑμ. Κουτσικάρη. Ὁ βασιλεὺς εὐχαριστήσας τῷ δημάρ-

χφ, τοῖς ἐν τέλει, τοῖς εὐπατρίδαις καὶ πᾶσι τοῖς παρισταμένοις, ἐξηκολούθει τὴν πρὸς τὴν πλατεῖαν τῆς Ὀμονοίας πορείαν του. Ἀπὸ τῶν προπυλαίων ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν ὁδῶν Πειραιῶς, Αἰόλου καὶ Ἑρμοῦ ἦτο παρατεταγμένη ἡ ἐθνοφυλακὴ καὶ μετ' αὐτὴν ὁ στρατός. Ἡ βασιλικὴ ἄμαξα δὲν ἠδύνετο νὰ προχωρήσῃ ἕνεκα τοῦ συνωθουμένου καὶ ἐπευφημοῦντος πλήθους. Τὸ θέαμα κατέστη μαγευτικώτατον ἄμα εἰσελθόντος τοῦ βασιλέως εἰς τὴν πόλιν. Αἱ ζητωκραυγαὶ καὶ ἐπευφημίαι τοῦ περικυκλοῦντος τὴν βασιλικὴν ἄμαξαν λαοῦ συνενούμεναι μετὰ τῶν τοῦ ἐπὶ τοὺς ἐξώστας ἐπανθούντος ὠραίου φύλου ἀπετέλουν συγκινητικωτάτην ἁρμονίαν. Ἀπασα αἱ παρὰ ταῖς, δι' ὧν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ἡ βασιλικὴ ἄμαξα, ὁδοὶς οἰκίαι ἦσαν ἐστολισμέναι διὰ μύρτων, ἀνθῶν, ἐριούχων, μεταξίνων καὶ ἄλλων ὑφασμάτων καὶ διὰ διαφόρων ἐπιγραφῶν καὶ συμβόλων. Ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως Γεωργίου ἦτο πανταχοῦ ἀνηρτημένη καὶ διαφόροις ἀνθεσιν ἐστεφανωμένη. Τὸ ὠραῖον φύλον ἔρριπεν ἄνθη καὶ ἀρώματα ἐπὶ τοῦ διερχομένου καὶ μετὰ φαιδρότητος ἄμα καὶ συγκινήσεως χαιρετίζοντος βασιλέως. Τέλος ἡ βασιλικὴ ἄμαξα ἔφθασεν εἰς τὰ τῆς Μητροπόλεως προπύλαια, ὅπου ὑπεδέξαντο τὴν Α. Μ. ὁ πρόεδρος τῆς ἱερᾶς συνόδου μετὰ τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἐνδημούντων ἀρχιερέων, τῶν ἐφημέριων καὶ τῶν ἄλλων ἱερέων καὶ διακόνων, οἵτινες ἅπαντες ἐλαμπρόφορον καὶ ἐλαμπαδηφόρον. Μετὰ τὴν ψαλεῖσαν ἐκτενῆ δοξολογίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς Μητροπόλεως, ἔνθα ἦτο παρατεταγμένη ἡ φάλαγξ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὅπου παρῆσαν ἐκτὸς τῶν κυρίων πληρεξουσίων καὶ τῶν ἐν τέλει καὶ ἅπαν τὸ διπλωματικὸν σῶμα, ὁ μητροπολίτης ἀπήγγειλε σύντομον προσφώνησιν, ἡ δὲ Α. Μ. ἀνῆλθε πρὸς τ' ἀνάκτορα διὰ τῆς Ἑρμαῖκῆς ὁδοῦ, συνοδευομένη ὑπὸ πλήθους λαοῦ ἀνευφημοῦντος.

Εἰσελθὼν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς πένταμελοῦς ἐπιτροπῆς τῆς συνελεύσεως ἐξῆλθεν ἐπὶ τὸν ἐξώστην καὶ γόχαρίστησε τὸν ζητωκραυγάζοντα λαόν, ὅστις ἀμέσως ἀπεχώρισεν εἰς τὰ ἴδια ἀφείς τὴν Α. Μ. ν' ἀναπαυθῇ.

Τὴν 3 πρὸς τὰς 4 μ. μ. ὁ βασιλεὺς φέρων ἐνδύματα πολιτικὰ καὶ πῖλον ὑψηλὸν ἐξῆλθεν εἰς περίπατον μέχρι τοῦ Πολυγώνου καὶ

ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὰ παρὰ τὴν ἁγίαν Τριάδα προπύλαια. Μετὰ τῆς Α. Μ. παρακολουθουμένης ὑπὸ ἀπείρου πλήθους ἀνευφημοῦντος συνεξήλθον οἱ δύο θανοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ὁ φρούραρχος τῶν ἀνακτόρων Τριγγέτας. Τὴν βασιλικὴν ἄμαξαν συνώδευσεν ὁ δήμαρχος μετ' ἀξιωματικῶν τῆς ἐθνοφυλακῆς. Περὶ λύχνων ἀφ' ἧς Α. Μ. εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀνευφημοῦμένη. Τὸ δὲ θέαμα τῆς ἐσπερινῆς φωτοχυσίας ἦτο ἐξόχως ὠραῖον. Τὴν 9 πρὸς τὴν 10 μ. μ. ἐξήλθεν ἐκ δευτέρου πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς ἀπλήστου περὶ ἐργείας τοῦ συνωθουμένου καὶ ζητωκραυγοῦντος περὶ τὰ ἀνάκτορα λαοῦ καὶ διελθὼν ἐν τῷ μέσῳ ζωηροτάτων ἀνευφημιῶν τὰς κεντρικωτέρας ὁδοὺς, ἐπανεῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἡ μουσικὴ ἐξηκολούθει παιανίζουσα ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος. Ἐπανεγγυρίσθη δὲ ἡ ἄφριξις τοῦ βασιλέως διὰ τριημέρων φωταψιῶν καὶ στρατιωτικῶν τελετῶν.

Τῇ 19 Ὀκτωβρίου περὶ τὴν 12, 20', μετὰ τὴν συνήθη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου εὐλογία, ὠρχίσθη ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει τὸνδε τὸν ὅρκον :

« Ὅμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος νὰ προστατεύω τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, νὰ διατηρῶ καὶ ὑπερασπίζωμαι τὴν ἀνεξαρτησίαν, τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, καὶ νὰ φυλάττω τοὺς νόμους αὐτοῦ ».

Ἰδίᾳ δ' εὐχρηστον ἐντύπωσιν προῤῥέστησεν ἀνὰ τὸ ἑλληνικὸν τὸ μετριόφρον τοῦ ὕψους τῆς πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν προκηρύξεως αὐτοῦ, δημοσιευθείσης ἅμα τῇ ἀφίξει του, ἐχούσης δὲ ὧδε :

« Ἕλληνες,

Ἀναβαίνων τοῦ Θρόνου, ἐφ' ὃν μὲ ἐκάλεσεν ἡ ψῆφος ὑμῶν, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην ὅπως ἀπευθύνω ὑμῖν λόγους τινάς.

Οὔτε δεξιότητα, οὔτε νοῦν δεδοκιμασμένον φέρω εἰς ὑμᾶς· προσόντα τοιαῦτα οὐδὲ νὰ προσδοκᾶτε δύνασθε ἀπὸ τῆς ἡλικίας μου. Ἀλλ' ὅμως φέρω ὑμῖν πεποίθησιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰλικρινῇ, μετὰ βαθείας πίστεως, καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι

ταυτότητά τῆς τύχης ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν. Ὑπόσχομαι ὑμῖν ν' ἀφιερώσω τὴν ζωὴν μου σύμπασαν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας ὑμῶν.

Οὐ μόνον θέλω σεβασθῇ καὶ τηρήσῃ εὐσυνειδήτως τοὺς Νόμους ὑμῶν καὶ πρὸ πάντων τὸ Σύνταγμα, τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ νέου ἐλληνικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ θέλω σεβασθῇ καὶ θέλω ἀσκηθῇ, ὅπως ἀγαπῶ τοὺς θεσμοὺς ὑμῶν, τὰ ἥθη καὶ τὴν γλῶσσαν ὑμῶν, πᾶν ὅ,τι ὑμεῖς αὐτοὶ λατρεύετε. ὥς ἤδη ἀγαπῶ ὑμᾶς αὐτούς.

Παρακαλέσω δὲ τοὺς ἀρίστους καὶ δεξιωτάτους τῶν παρ' ὑμῖν ἀνδρῶν, ἵνα συνταχθῶσι περὶ ἐμὲ χωρὶς νὰ ἐμβλέψωσιν εἰς προγενεστέρας πολιτικὰς διαφοράς· τῇ νοήμονι καὶ πεφωτισμένῃ συναρωγῇ αὐτῶν θέλω προσπαθήσῃ, ὅπως ἀναπτύξω τὰ παντοειδῆ ἀγαθὰ σπέρματα καὶ τοὺς ὑλικοὺς πόρους, οὓς περιέχει ἡ ὡραία πατρίς ὑμῶν καὶ ἐμοῦ γενομένη ἐφ' ἐξῆς.

Ὁ σκοπὸς τῆς φιλοδοξίας μου ἔσεται οὗτος : νὰ καταστήσω τὴν Ἑλλάδα, ἐφ' ὅσον ἀπ' ἐμοῦ ἐξήρτηται, πρότυπον Βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ὁ παντοδύναμος, ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἀσθενείᾳ ἀναδεικνύμενος, χειραγωγήσῃ με ἐν ταῖς προσπαθείαις μου· εἴθε μηδέποτε ἐπιτρέψῃ ὅπως λησμονήσω τὰς πανδήμους ὑποσχέσεις ἃς ἔδωκα σήμερον.

Ἐπὶ τούτοις, ἱκετεύω τὸν Θεὸν ἡμῶν, ἵνα σκέπη ἡμᾶς ὑπὸ τὴν ἀγίαν καὶ σωτήριον σκέπην αὐτοῦ.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ τοῦ σωτηρίου ἔτους 1863.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ.

Ταῦτα ἐκρίναμεν οὐκ ἀπὸ σκοποῦ νὰ ἀναγράψωμεν, ἐν συντόμῳ, ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ, τῇ περιλαμβάνουσῃ τὰ ἀπὸ τῆς 10 Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς εἰς Ἑλλάδα καθόδου τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α' γεγονότα, ἵνα ὁ ἀναγνώστης ἐν τοῖς μετέπειτα γινώσκῃ τὰ ἐπὶ ἐν ὀλόκληρον ἔτος, ἄνευ βασιλέως ἐν Ἑλλάδι, συμβάντα (10 Ὀκτωβρίου 1862—17 Ὀκτωβρίου 1863), ἅπερ πολλὰ μὲν περιέχουσι τὰ λυπηρὰ, οἷον τὰ Φεβρουαριανὰ καὶ τὰ Ἰουνιακὰ, ἀλλὰ καὶ δύο εὐχάριστα καὶ ἐθνικὰ γεγονότα, τὴν ἐκλογὴν, ἐπὶ τέλους,

Βασιλέως καὶ τὴν παραχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου τῇ Ἑλλάδι, ἔστω καὶ ὑπὸ τοὺς ὅρους τοὺς ἀναγεγραμμένους ἐν τῇ λεγομένῃ μυστικῇ Συνθήκῃ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Δανίας, ἣτις προὔδηλου τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα εὐμένειαν τῆς ἀείποτε ἐχθρᾶς τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι μεγάλης εὐρωπαϊκῆς ταύτης Δυνάμεως.

Μετὰ τὴν Εἰσαγωγὴν ταύτην εἰσερχόμεθα εἰς τὸ κύριον ἡμῶν θέμα.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α΄.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περιστάσεις ὑφ' ἃς ἀνέλαβε πόν τῆς Ἑλλάδος θρόνον ὁ Γεώργιος. — Τὸ πρῶτον αὐτοῦ Ὑπουργεῖον. Δυσχέρεια τοῦ Ἰονικοῦ ζητήματος. — Λύσις ὅπως οὖν δικαία. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῆς. — Τὸ νέον ἑλληνικὸν σύνταγμα. — Λῆξις τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Β' ἐθνικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. — Αἱ πρῶται ἐπὶ Γεωργίου βουλευτικαὶ ἐκλογαί. — Τὰ τρία νέα πολιτικὰ κόμματα : τῶν ὀρεινῶν (Βούλγαρη), τῶν πεδινῶν (Κουμουνδούρου) καὶ τῶν κοιλιακῶν (Δεληγεώργη). — Συχναὶ ἀνοδοὶ καὶ κάθοδοι τῶν ὑπουργείων. — Δάνεια ἐπὶ δανείων.

Ὁ βασιλεὺς (Χριστιανὸς-Γουλλιέλμος - Φερδινάνδος - Ἀδόλφος) Γεώργιος Α΄, υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας Χριστιανοῦ Θ', ἐκ τοῦ οἴκου Σλέσβικ-Χόλσταϊν-Ζόνδερμποργ-Γλύκσπουρ καὶ τῆς βασιλίσσης Λουΐζης, πριγκηπίσσης τοῦ Έσσεν, ἐγεννήθη τῇ 1^η [24 Δεκεμβρίου τοῦ 1845 ἐν Κοπεγχάγῃ, πρωτεύουσῃ τῆς Δανίας, ἧς ἐβασίλευε τότε ὁ θεῖος αὐτοῦ Φρειδερίκος Ζ'. Οἱ γονεῖς τοῦ Γεωργίου ὑπῆρξαν οἱ εὐτυχέστεροι θνητοὶ τοῦ κόσμου, ἔσχον τὴν ἑκτακτον ὅλως τύχην νὰ ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν ἄρρενά τε καὶ θήλεα ἐπὶ τῶν μεγαλητέρων θρόνων τῆς Εὐρώπης καθήμενα, ἡ θυγάτηρ αὐτῶν Ἀλεξάνδρα εἶναι ἡ μέλλουσα βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ Δάγμαρ εἶναι πρῶτην αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας. Ὁ Γεώργιος ἀνετράφη καὶ ἐξεπαίδεύθη ἐν Κοπεγχάγῃ, εἶτα δ' εἰσῆλθεν εἰς τὴν ναυτικὴν Σχολὴν τῶν Δοκίμων καὶ χάριν πρακτικῆς ἀσκήσεως ἐπέβαινε τοῦ Δανικοῦ στόλου ὡς ναύαρχος, ἀλλ' ὡς ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ εἶδομεν, ἡ θεία Πρόνοια προώρισεν αὐτὸν νὰ συνδέσῃ τὴν τύχην του μετὰ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, καὶ ἐκλήθη μόλις δεκαοκταετῆς.

νὰ βασιλεύσῃ ἐπ' αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος κληθεὶς, ὡς ὁ πρῶτος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος βασιλεὺς Ὁθων, νεαρώτατος εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος, δὲν εὐρέθη ἐνταῦθα ἀφικόμενος ὑφ' ἧς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Λουδοβίκου Α'. τῆς Βαυαρίας περιστάσεις. Ὁ Ὁθων κατελθὼν εἰς Ἑλλάδα εὔρε τὴν χώραν ἔρημον ἐκ τοῦ ἐνναετοῦ αἵματηροῦ περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνος, οὐπω ἐλευθέραν ἐξ ὀλοκλήρου, τοὺς δὲ Ἕλληνας εἰσέτι μαχομένους, ἀσυντάκτους, πένητας καὶ τὰ πάντα ἐλπίζοντας παρὰ τοῦ ὑπὸ τῶν εὐεργετῶν Δυνάμεων ἀποσταλέντος ἐκείνου βασιλέως· τὸναντίον δ' ὁ Γεώργιος εὔρε λαὸν συντεταγμένον ἔθνος ἐλεύθερον καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πολιτικῶς διωργανωμένον, ἀνεξαρτήτως τῶν λυμαινομένων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τὰς Ἀθήνας φατριῶν, αἵτινες ἐνταῦθα μόνον περιοριζόμεναι δὲν ἐπεξετείνοντο καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, τοῦθ' ὅπερ συνέβαινεν ἐπὶ τοῦ προκατόχου, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ὁθωνος. Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ ὡς προῖξ, τῷ Γεωργίῳ δοθεῖσα Ἐπτάνησος, ἥτις ἀπὸ πολλοῦ μὲν ἦν ἐπηγγελημένη τῷ Ὁθωνι, ἐπέπρωτο δὲ, ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς, νὰ προσαρτηθῇ τῇ Ἑλλάδι σὺν τῇ καθόδῳ τοῦ Γεωργίου, παρεῖχε τοῖς Ἕλλησιν ἀφορμὰς ἰδιαιτέρας ἀγάπης πρὸς τὸν νεαρὸν αὐτῶν βασιλέα καὶ ἐπλήρουν αὐτοὺς ἐλπίδων, ἔνεκεν τῆς εὐμενείας τῆς Ἀγγλίας περὶ πληρώσεως τῶν γλυκέων ὀνείρων τῆς ἐπὶ Ὁθωνος, σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα κατεχούσης Μεγάλης ιδέας.

Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις καὶ ὑπὸ τοιαῦτα εὐοίωνα σημεῖα ἀναλαβὼν τὴν βασιλείαν ὁ Γεώργιος οὐ πολλὰς μετὰ τὴν ὀρκωμοσίαν ἡμέρας, τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1863 ἐσχημάτισε τὸ πρῶτον ἐπ' αὐτοῦ ὑπουργεῖον ἔχον οὕτω : Δ. Βούλγαρης πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν, Δ. Δρόσος ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Λ. Σμόλεντς ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν, Π. Δηλιγιάννης ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, Λ. Διαμαντόπουλος ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ προσωρινῶς τῶν ναυτικῶν, Ἀθ. Πετοάλης ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν βραδύτερον δὲ, (τῇ 20 Φεβρουαρίου 1864), παραιτηθέντων τῶν ὑπουργῶν, τοῦ Διαμαντοπούλου καὶ Σμόλεντς, προσελήφθησαν ἀντ' αὐτῶν ὁ Δ. Τριγγέτας ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ὁ Θ. Πετρινὸς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ ὁ Α. Ροντήρης ἀντὶ τοῦ καὶ προσωρινῶς τὸ

ὑπουργεῖον τῶν ναυτικῶν ἔχοντας ὑπουργοῦ Διαμαντοπούλου. Οὕτω σχηματισθὲν τὸ νέον ὑπουργεῖον ἐπελήφθη σοβαρῶς τῶν ἐργασιῶν του, ἀλλ' ἐπέπρωτο εὐθὺς ἀμέσως ἐν τῷ σταδίῳ του νὰ ἐμπέσῃ εἰς ἀνυπερβλήτους δυσχερείας, ἔνεκεν τοῦ Ἰονιακοῦ ζητήματος. Καὶ πράγματι ἡ Ἀγγλία, ἥτις τοσαύτας ἐπεδείξατο συμπαθείας πρὸς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν χρόνον τῆς μεσοβασιλείας καὶ εὐχαρίστως προσέβη εἰς τὴν τῇ Ἑλλάδι προσάρτησιν τῆς Ἑπτανήσου οὐκ οἷδ' ὅπως, γνώμην μεταβαλοῦσα, ἐζήτησε νὰ μειώσῃ τὴν εἰς αὐτὴν ὀφειλομένην χωρογραφικὴν ἐπαύξεισιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ λόρδος Ρῶσσελ πρὶν ἢ κατέλθῃ ὁ Γεώργιος εἰς τὴν Ἑλλάδα δι' ἀνακοινώσεως αὐτοῦ, φερούσης ἡμερομηνίαν 13|25 Ὀκτωβρίου προσεκάλει τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ὅπως διορίσῃ πληρεξούσιον ἐν Λονδίῳ, πρὸς διαπραγματεύσιν τῆς περὶ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα συνθήκης.

Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις κατὰ τὴν διακοίνωσιν τῆς 1|13 Νοεμβρίου ἀπέστειλεν εἰς Λονδίνον πληρεξούσιον τὸν, πρῶτον τότε ἀναφερόμενον ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Χαρίλαον Τρικούπη, υἱὸν τοῦ ἄλλοτε παρὰ τῷ ἀνακτοβουλίῳ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου Ἑλλήνος πρεσβευτοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη τοῦ συγγραφέως τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Δύο παρῆλθον ἡμέραι ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Τρικούπη καὶ ἡ ἀποστέλλουσα αὐτὸν κυβέρνησις μαυθάνει τῇ 3|15 Νοεμβρίου ὅτι οἱ ἐν Λονδίῳ πληρεξούσιοι τῶν εὐεργετίδων Δυνάμεων ὑπέγραψαν τὴν ἀναγνωρίζουσαν τὴν προσάρτησιν τῇ Ἑλλάδι τῆς Ἑπτανήσου συνθήκην ὑπὸ δυσμενεστάτους δι' ἡμᾶς ὅρους. Ὅντως δὲ, διὰ τῆς εἰρημένης συνθήκης, ἡ Ἑπτάνησος ἐκηρύττετο οὐδετέρα, τὰ φρούρια τῶν νήσων κατεδαφίζοντο, καὶ ὡς ἐπὶ μετρον τῶν φρικαλέων τούτων ἀποφάσεων, πᾶσαι αἱ ἐπὶ τῆς Ἀγγλοκρατίας γινόμεναι συμβάσεις ἐτηροῦντο ἰσχύουσαι. Ὡς ἦν ἐπόμενον ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις καὶ σύμπασα ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἑπτάνησος κατεταράχθη ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῇ ἀπροσδοκῆτῳ, ἥτις ἐπετάθη ὅτε ἐγνώσθη ὅτι ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Λάϋαρδ ἀπαντῶν εἰς τὸν φιλέλληνα βουλευτὴν Γρέγορου, ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν κατεχράσθη τῆς καλῆς πίστεως τοῦ βασιλέως τῶν

Ἑλλήνων Γεωργίου εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα, εἶπεν ὅτι ταῦτα συ-
ζητήθησαν ἐν Κοπεγχάγῃ πολὺ πρὸ τῆς ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης
ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλέως Γεωργίου καὶ ὅτι ὁ κόμης Σπόννκε οὐ
μόνον ἀπεδέξατο τὰς προτάσεις, ἀλλὰ καὶ ὑπέδειξεν «ὅτι ὁλό-
κληρος ἡ Ἑλλάς πρέπει νὰ μείνῃ κράτος οὐδέτερον». Αἱ
πληροφορίαι αὗται τοῦ ἁγγλοῦ ὑπουργοῦ διεψεύδοντο ἐν ἀνωρύμῳ
ἐπιστολῇ σταλείσῃ πρὸς τὸν Μητροπολίτην Κερκύρας καὶ τοιχο-
κολληθείσῃ εἰς τοὺς τοίχους τῆς πόλεως ταύτης, ἀλλ' ὁ λαὸς ἦν
ἐξηρηθισμένος λίαν ὑποκινούμενος ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως.

Ἰδιαιτέρας μνήμης ἄξιός εἶναι παρ' ἡμῶν ὁ ἑξοχὸς οὗτος φι-
λέλλην βουλευτὴς Γρέγορ, ὅστις μεγάλως ἐπολέμησε τὰ σχέδια
τῆς γηραιᾶς Ἀλβιόνος τὰ κατὰ τῆς πολιτικῆς τῆς νεωτέρας Ἑλ-
λάδος ἐξυφανθέντα. Ἐνθυμούνται οἱ ἀναγνώσται ὅτι ἐν τῇ Εἰσα-
γωγῇ εἴπομεν, ὅτι, ὀλίγας ἐβδομάδας μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ
Ὁθωνος, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας (11 Δεκεμβρίου) ἑκτακτος ἀπε-
σταλμένος τῆς Ἀγγλίας ὁ Σὶρ Ἑλλιοτ κομίζων ἑγγράφον ἀπαί-
σιον διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ φανερῶς ἐνεργῶν ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς τοῦ
Ἀλφρέδου. Τὸ ἑγγράφον τοῦτο ὄντως ἀνθελληνικώτατον ἐπο-
λεμήθη ἐν τῷ ἁγγλικῷ κοινοβουλίῳ ὑπὸ τοῦ Γρέγορ, ἀποκαλέσαν-
τος αὐτὸ ἀπαίσιον καὶ φρικτόν. Τὸ περιλάλητον τοῦτο ἑγγράφον
εἶχεν ὥδε καὶ ἄς κρίνωσιν οἱ ἀναγνώσται περὶ αὐτοῦ: «Ἡ διακαε-
στέρα ἐπιθυμία τῆς κυβερνήσεως τῆς Α. Μ. (τῆς Ἀγγλίας)
εἶναι νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐτυχίαν καὶ εὐδαιμονίαν τῆς
Ἑλλάδος Αἱ συνθήκαι τοῦ 1827 καὶ 1832 ἀποτελοῦσιν ἀπό-
δειξιν τῆς ἐπιθυμίας ταύτης τῆς Μεγάλης Βρεττανίας. Ἡ
προσωρινὴ Κυβέρνησις τῶν Ἑλλήνων διεκήρυξεν ἀναφορικῶς
τῆς ἐξ Ἑλλάδος ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλέως Ὁθωνος. ὅτι
ἀποστολὴν ἔχει νὰ διατηρήσῃ ἐν Ἑλλάδι τὴν συνταγματικὴν
μοναρχίαν καὶ εἰρηνικὰς σχέσεις μετὰ τῶν ἄλλων κρατῶν.
Ἐὰν ἡ νέα Συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ
ἔθνους ἐμμείνη διὰ τὴν διακήρυξιν ταύτην, ἐὰν διατηρήσῃ
τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, ἐὰν ἀπόσχη πάσης ἐπιθέσεως
κατὰ τῶν γειτόνων κρατῶν καὶ ἐὰν ἐκλέξῃ Βασιλέα, κατὰ τοῦ
ὁποίου δὲν θὰ ἦναι δυνατόν νὰ ἐγερθῶσιν εὐλογοὶ παρατη-

ρήσεις, ἡ Κυβέρνησις τῆς Α. Μεγαλειότητος θὰ ἴδῃ ἐν τῇ διαγωγῇ ταύτῃ ὑπόσχεσιν μελλούσης ἐλευθερίας καὶ εὐδαιμονίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν ἐλληνικὴν μοναρχίαν, προτίθεται νὰ ἀναγγεῖλῃ εἰς τὴν γερουσίαν καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ἰονίων νήσων τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἴδῃ τὰς νήσους ταύτας ἐνούμενας πρὸς τὴν ἐλληνικὴν μοναρχίαν ἵνα σχηματίσωσι μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἡνωμένον κράτος· καὶ ἐὰν ἡ ἀντιπροσωπεΐα τῶν Ἰονίων ἐξέφραζε τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν, ἡ Α. Μεγαλειότης θὰ λάβῃ μέτρα ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Δυνάμεων αἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν συνθήκην, δι' ἧς αἱ Ἰόνιοι νῆσοι καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῶν ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βρεττανικοῦ Στέμματος, ὡς κράτος χωριστόν. Κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις τὰς ἀπευθυνθείσας ἀναφορικῶς τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ὀφείλω νὰ φροντίσω ἵνα καλῶς ἐννοηθῇ, ὅτι ἡ ἐκλογὴ πρίγκηπος, ὅστις ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύμβολον καὶ ὁ διεγέρτης ἐπαναστατικῶν ταραχῶν καὶ ἡ παραδοχὴ ἐπιθετικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι τῆς Τουρκίας, θὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς προστασίας τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τῆς Α. Μεγαλειότητος. Ἡ κυβέρνησις τῆς Α. Μεγαλειότητος διατρέφει στερρὰν πεποίθησιν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐθνοσυνέλευσις θὰ ἐκλέξῃ, ὅπως βασιλεύῃ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος πρίγκηπα ἐγγυώμενον θρησκευτικὸν σεβασμὸν διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ διὰ τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας καὶ εἰλικρινῇ ἔρωτα ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Πρίγκηψ τοιαῦτα κεκτημένος προσόντα ἔσται ὁ κατάλληλος ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ θέλει τιμηθῇ διὰ τῆς φιλίας καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Α. Μεγαλειότητος τῆς Βασιλείας.»(1)

(1) «Καὶ δι' ἄλλων δὲ ὑποσχέσεων διεδουκόλησεν ὁ ἄγγλος πρωθυπουργὸς τὴν εὐπιστίαν ἡμῶν διαβεβαιώσας, ὅτι ἀπέστειλεν εἰς Κων)πολιν τὸν *Ἐλλιοτ ἵνα ζητήσῃ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα.... Περιττὸν δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἀνακληθεὶς ταχέως ἐξ Ἀθηνῶν ὁ λαβὼν τὴν ἐντολὴν ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια οὐδὲ νὰ πατήσῃ ἀπο-

Εἰργάσθη μὲν σπουδαίως ὁ τε ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Π. Δηληγιάννης καὶ ὁ εἰς Λονδῖνον ἀποσταλὲς Χαρίλαος Τρικούπης(1) πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ὄντως ἀπαισίων ὄρων, ἀλλὰ μόλις μετὰ πέντε μῆνας, ἥτοι ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργείου Δ. Βούλγαρη (5 Μαρτίου 1864) καὶ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου Κ. Κανάρη, ἐν τῇ ὑπογραφείσῃ τῇ 17 Μαρτίου 1864 συνθήκῃ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ τῶν τριῶν εὐεργετιδῶν Δυνάμεων, κατωρθώθη ἡ τροποποίησις τῶν ὄρων τῆς προγενεστέρας συνθήκης, κηρυχθείσης οὐδετέρας μόνης τῆς Κερκύρας. Οὕτω δὲ τὸ ἔωρον τῆς Ἀγγλίας, ὅπερ μικροῦ δεῖν ἐγένετο ἄδωρον, διὰ τοῦ ἀδίκου καὶ σκανδαλώδους ὄρου περὶ καταστροφῆς τῶν Κερκυραϊκῶν φρουρίων, ὅστις ἐζητήθη μὲν ὑπὸ τῆς αἰέποτε μισελληνικῆς δειχθείσης Αὐστρίας, ἐγένετο δὲ ἐτοίμως δεκτὴ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ὅπως οὖν ἐμετριάσθη διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Χ. Τρικούπη, τοῦ εἴτα ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διοικήσαντος τὴν Ἑλλάδα καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Π. Δηληγιάννη, ὅστις ἰδιόζουσαν κατέσχε θέσιν μεταξὺ τῶν διπλωματῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος,(2) ὑπόδοθηθουμένων ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς.

πειραθεὶς τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ Βυζάντιον!» ἀναγράφει ὁ Νικόλαος Δραγούμης ἐν ταῖς ἱστορικαῖς ἀναμνήσεσιν αὐτοῦ τόμ. Β' σελ. 325 Πρὸλ. Γ. Φιλαρέτου, Ξενοκρ. καὶ βασιλ. ἐν Ἑλλάδι σελ. 141. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πασιφανῶς καταφαίνεται, ὅτι ἡ Ἀγγλία προσέφερε ἡμῖν ἐντὸς χρυσοῦ κυπέλλου δηλητήριο ἐθνικῆς ἐξοντώσεως.

(1) Ὁ Τρικούπης ἐπιστέλλων τῇ 9)21 Δεκεμβρίου 1853 πρὸς τὸν Δηληγιάννην ἔλεγεν: «Ὁ λόρδος Ρῶσσελ ἐξέφρασε, κατὰ τὴν συνδιάλεξίν μας τὴν εὐχαρίστησιν ὅτι τὰ πρῶτα βήματα τῆς νέας ἐν Ἑλλάδι δυναστείας ἐγένοντο ὑπὸ τοὺς αἰσιωτέρους οἰωνούς....» Ἰδὲ ἔγγραφα ἐπίσημα ἀφορ. τὰς ἐπὶ τοῦ Ἑπταν. ζητήματος διαπραγματεύσεις σελ. 23. Πρὸλ. Φιλαρέτου, ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 176-177.

(2) Περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἑπτανήσου μέχρι τῆς συνθήκης τῆς 9)21 Νοεμβρίου 1815 τῆς ἐν Παρισίοις ὑπογραφείσης περὶ τῶν Ἰονίων νήσων, αἵτινες ἐκηρύττοντο μὲν κράτος ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον ἀλλ' ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας ἰδὲ τὴν ἐμὴν Ἱστορίαν τοῦ Καποδιστρίου σελ. 8-44, τὸν ἐμὸν Ἀλφ. Πασᾶν (Ἀθῆναι 1896) καὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἰονίων νήσων τοῦ Γ. Μαυρογιάννη, Ἀθῆναι 1889. Τὰ μετὰ ταῦτα δὲ

Κατὰ τὴν συνθήκην τὴν ἐν Λονδίῳ τῇ 17]29 Μαρτίου 1864 ὑπογραφεῖσαν μεταξὺ τῶν εὐεργετίδων Δυνάμεων καὶ Ἑλλάδος, αἱ νῆσοι Κέρκυρα, Κεφαλληνία, Ζάκυνθος, Λευκάς, Ἰθάκη, Κύθηρα καὶ Παξοὶ μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, αἵτινες, κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Παρισινῆς συνθήκης τῆς 9]21 Νοεμβρίου 1815, ἀπετέλεσαν ἴδιον κράτος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας συνενόυνται μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἵνα ἀποτελέσωσιν ἓν κράτος μοναρχικὸν ἀνεξάρτητον καὶ συνταγματικὸν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως Γεωργίου καὶ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν αὐλῶν, Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας· ὅτι αἱ νῆσοι τῆς Κερκύρας καὶ τῶν Παξῶν θέλουσιν ἀπολαύει διηνεκῶς τῆς οὐδετερότητος ταύτης· ὅτι ἡ ἔνωσις τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τῆς Ἑλλάδος οὐδεμίαν θέλει ἐπιφέρει μεταβολὴν εἰς τὰ πλεονεκτήματα τὰ παραχωρηθέντα εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν τῶν ἀλλοδαπῶν· δυνάμει συνθηκῶν καὶ συμβάσεων μετὰ τῆς προστατίδος τῶν Ἰονίων νήσων Δυνάμεως· ὅτι ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν Ἰονίων νήσων ἐπαυξηθήσεται κατὰ 10,000 λιρῶν ἡ βασιλικὴ ἐπιχορήγησις ἐκτὸς ἐὰν ληφθῇ πρόνοια, κατὰ τοὺς συνταγματικοὺς τύπους, διὰ τὴν ἀπότισιν αὐτῶν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος· ὅτι ἡ Γαλλία, Ρωσία καὶ Ἀγγλία συνεφώνησαν ὅπως παραιτήσωσιν ἀνὰ 4,000 λιρῶν ἐκάστη ἐτησίως ἐκ τοῦ ποσοῦ, ὅπερ τὸ ἑλληνικὸν ταμεῖον ὑπεχρεώθη ν' ἀποτίσῃ ἐτησίως ἐκάστη αὐτῶν· ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ὑποχρεοῦται ν' ἀναδεχθῇ εἰς βάρος αὐτοῦ πάσας τὰς ὑποχρεώσεις καὶ συμβάσεις τὰς νομίμως συναφθείσας.

ἐν τῇ τοῦ Π. Χιώτου καὶ ἐν περιλήψει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τοῦ Ε. Κυριακίδου. Ἀθῆναι 1894. τόμ. Β' σελ. 271—308. Ἰδὲ καὶ Γεωργίου Βεροικίου, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς πρώην Ἰονίου πολιτείας, Κεφαλληνία 1870, Παναγιώτου Πανᾶ, Ριζοσπάσται καὶ βελτιώσεις ἐν Ἑπτανήσῳ, ἐν Κεφαλληνίᾳ 1880—Κ. Λομβάρδου, Ἀπομνημονεύματα, Ἀθῆναι 1875.—Γεωργίου Τσοκοπούλου, βιογραφία Χαρίλαου Τρικούπη, Ἀθῆναι 1896.—Ἐγγράφα ἐπίσημα ἀφορῶντα τὰς ἐπὶ τοῦ ἑπτανησιακοῦ ζητήματος διαπραγματεύσεις, εἰς 8ον Ἀθῆναι 1864. Πραβ. Γ. Φιλαρέτου, Ξενοκρατία καὶ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1897 σελ. 174, ἐφεξῆς.

μετὰ τοῦ Ἰονίου Κράτους· εἰς τὴν κατηγορίαν δὲ ταύτην ὑπάγεται τὸ δημόσιον χρέος τῶν Ἰονίων νήσων, ἡ Ἰόνιος Τράπεζα, ἡ αὐστριακὴ ἐταιρεία Λόυδ, καὶ ἡ ἐταιρεία τοῦ ἀεριόφωτος Μελίτης καὶ Μεσογείου· καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ὑποχρεοῦται ν' ἀναδεχθῇ εἰς βάρος τοῦ τὰς χορηγηθείσας συντάξεις εἰς Βρετανοὺς ὑπηκόους ὑπὸ τῆς Ἰονίου κυβερνήσεως καὶ τὰς συντάξεις, ἃς ἀπολαύουσι πολλοὶ Ἴονιοι πρὸς ἀμοιβὴν ὑπηρεσιῶν. (1) Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν συντόμῳ ἡ συνθήκη περὶ προσαρτήσεως τῇ Ἑλλάδι τῆς Ἑπτανήσου. Ἰδιαιτέρα σύμβασις ὑπογραφεῖσα μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας καθώριζεν ἀκριβῶς τὰς δοθησομένας συντάξεις καὶ ἀποζημιώσεις (2).

Συμφώνως τῇ συνθήκῃ ταύτῃ, ἤρξατο ἡ κατεδάφισις τῶν φρουρίων Κερκύρας, εὐθὺς ἄρ.α. τῇ ὑπογραφῇ τῆς συνθήκης μετὰ τινος ταχύτητος παραδόξου, ἐκ συμπαιγνίας μεταξὺ τοῦ λόρδου Ρῶσσελ, τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ ἀγγλικῶν ἀρχῶν. Ἡ ρηθεῖσα συνθήκη ἀφῆκε τῇ ἀγγλικῇ κυβερνήσει ἐλευθερίαν ἐκτιμῆσεως μέχρι τίνος σημείου ἔμελλε νὰ προβῇ ἡ τοῦ φρουρίου κατεδάφισις, ὃ δὲ λόρδος Ρῶσσελ εἶχεν ὑποδείξει τῷ Ἑλληνι πληρεξουσίῳ Τρικούπη, ὅτι ἡ διάταξις αὕτη τῆς Συνθήκης ἤθελεν ἐκτελεσθῇ μετὰ τινος ἐπεικείας, κατεδαφιζομένων μόνον τῶν φρουρίων τῶν καλουμένων τοῦ Βίδου καὶ τοῦ Ἀβραάμ ἐγκαταλειπομένης δ' ἀθίκτου τῆς Ἀκροπόλεως, ἥτις καὶ νέον φρούριον ἐκαλεῖτο. Ἀλλὰ παρὰ τὰς ὑποσχέσεις ταύτας ἡ κατεδάφισις ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν προμαχώνων καὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ νέου φρουρίου. Ὁ τότε ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ἑλλήν ὑπουργὸς μανθὼν τὰ γινόμενα ἐφίστησι τὴν προσοχὴν τοῦ ἐν Λονδίνῳ ἔτι διαμένοντος Τρικούπη, ὅστις σπεύδει παρὰ τῷ Ρῶσσελ· οὗτος ἐκφράζει τὴν λύπην διὰ τὴν ταχύτητα μεθ' ἧς ἐξετελεῖτο ἡ κατεδάφισις

(1) Ὁλόκληρον τὴν συνθήκην ἰδὲ ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν ἐλληνικῶν Κωδίκων τοῦ Γ. Ε. Ράλλη, Ἀθῆναι 1875 σελ. 11—17.

(2) Αὐτόθι (σελ. 641—650) τόμος Δ'.

(3) Αἱ ἀποζημιώσεις ἀνῆρχοντο εἰς 3,271 λίρας καὶ 12 σελήνια, αἱ δὲ συντάξεις εἰς 7,403 καὶ τινα σελήνια.

παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ὀφείδει διαταγὰς ἵνα τὰ τείχη καὶ ἡ ἀκρόπολις ἀπομείνωσιν ἄθικτα. Ἀλλ' ἡ διαταγή, ὡς ἦν ἐπόμενον, ἔφθασε λίαν ἄργά· «κατὰ λάθος τοῦ μηχανικοῦ». Εἶχον καταστραφῇ ἤδη καὶ τείχη καὶ ἐπάλξεις καὶ προμαχώνες! Καὶ κατὰ τὴν ἐπίλυσιν δὲ τοῦ ἐξωτερικοῦ ζητήματος τῶν Ἰονίων νήσων διὰ τῆς συνθήκης τῆς 17]29 Μαρτίου 1864 ἀνεφύη ἕτερον ζήτημα περὶ τοῦ τρόπου τῆς συμμετόχῃς τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν πληρεξουσίων αὐτῶν διὰ τὴν ἐν Ἀθήναις Ἐθνοσυνέλευσιν.

Μακρὰ ἐπὶ τούτῳ ἐγένοντο συζητήσεις ἐν τε τῇ Ἐπτανήσῳ καὶ ἐν Ἀθήναις μετὰ τῶν νομομαθῶν καὶ τῶν κόμμάτων· ἐν τέλει ἐπιτροπεία Ἰονίων ἀποτελουμένη ἐκ τῶν Στεφάνου Παδοβᾶ προέδρου τῆς Ἰονίου Βουλῆς, Κερκυραίου, Δημητρίου Μελιάρου, Κεφαλλήνου, Κωνστ. Λομβάρδου, Ζακυνθίου, καὶ Σπ. Βαλαωρίτου Λευκαδίου, φθάσασα εἰς Ἀθήνας περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου ὅπου ἐγένετο μετ' ἐκτάκτων τιμῶν δεκτὴ, διεπραγματεύθη τὸ ζήτημα μετὰ τοῦ συμβούλου τοῦ Βασιλέως κόμητος Σπόνεκ, καὶ τῶν κορυφαίων πολιτικῶν καὶ ἐπέλυσεν αὐτὸ ὡς ἑξῆς: «Ὅτι ἡ Ἐθνοσυνέλευσις θέλει ἐκδώσει ψήφισμα ὅπως προσέλθωσι πληρεξούσιοι ἐκ τῆς Ἐπτανήσου, ἀφοῦ πρῶτον πάντες οἱ Ἰόνιοι βουλευταὶ ὑπογράψωσι δήλωσιν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν δι' ἧς θὰ ἐξουσιοδοτηθῇ αὕτη ἵνα ἐκδώσῃ τὸ ἐν λόγῳ ψήφισμα καὶ ὅτι δυνάμει τοῦ ψηφίσματος τούτου ἐκδοθήσεται βασιλικὸν διάταγμα κανονίζον τὰ τῆς ἐκλογῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ τῆς ἐκλογῆς διπλασίου ἀριθμοῦ πληρεξουσίων τοῦ ὠρισμένου ὑπὸ τῆς Ἰονίου νομοθεσίας». Πρὸς πραγματοποιήσιν δὲ τούτων ἡ προστάτις βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Βικτωρία ἐξέδωκε τῇ 7ῃ Ἀπριλίου 1864 τὴν τελευταίαν αὐτῆς περὶ Ἰονίων πράξιν δι' ἧς διελύετο ἡ ΙΓ' καὶ τελευταία Βουλὴ τοῦ ἐκλιπόντος Ἰονίου Κράτους. Τούτου γενομένου ἤρξατο ἡ πλήρης τῆς ἐνώσεως πραγματοποίησις διότι κατὰ Μάϊον ἀπῆλθεν εἰς Κέρκυραν ὁ διορισθεὶς ἐκτακτος ἀπεσταλμένος τοῦ βασιλέως πρὸς παραλαβὴν τῶν Ἰονίων νήσων Θρασύβουλος Ζαΐμης, ὅστις μετὰ τοῦ τελευταίου ἀρμοστοῦ Σὶρ Ἑρρίκου Στόρξ ὑπέ-

γραψε μετὰ μεγάλης πομπῆς (16 Μαΐου 1864) τὰ πρωτόκολλα περὶ τῆς τελετῆς τῆς παραδόσεως ὁρισθείσης διὰ τὴν 2 Ἰουνίου. Ἄλλ' ἀφήσωμεν κάλλιον νὰ διηγηθῇ τὰ τῆς παραδόσεως ὃ ἐκ Κεφαλληνίας λογογράφος Χαράλαμπος Ἀννινος :

Παρὰ τοῖς Ἀγγλοῖς ἐπεκράτει ποιά τις συγκίνησις. Ἀπεχωρίζοντο διὰ πάντος ἀπὸ τόπου ἔνθα τὸ ἑαυτῶν ἔθνος τίτλω μὲν ὡς προστάτης, ἔργῳ δὲ ὡς κυρίαρχος διετέλεσεν ἐπὶ πλεόν τοῦ ἡμίσεως αἰῶνος, ἀπεκόμιζον δὲ ἀναμνήσεις εὐχαρίστους ἐκ τοῦ εὐκραοῦς κλίματος, ἐκ τῶν παντοίων φυσικῶν χαρισμάτων τῆς γῆς ἐκείνης καὶ τοῦ φιλονόμου χαρακτῆρος τῶν κατοίκων τῆς.

Περὶ τὴν ἐνδεκάτην ἀντήχησεν αἴφνης τὸ πρόσταγμα : « Πρηζέν ἄρμ ! » Ὁ παρὰ τὸν ἱστὸν τεταγμένος οὐλαμὸς τῶν Ἀγγλῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἐντοπίων χωροφυλάκων μὲ τὸν πῖλον ἐκείνον τὸν πλατὺν ἰώδους ὑπερύθρου χρώματος ἐπαρουσίασαν ὅπλα καὶ ὑπὸ τὸν κρότον τῶν τηλεβόλων τῆς ἀγγλικῆς φρεγάδας κατεβιδάσθη ἐν βραδύτητι μεγαλοπρεπεῖ ἡ ἀγγλικὴ σημαία. Μετὰ τινὰς στιγμὰς πάλιν τὰ τηλεβόλα ἐβρόντησαν, πάλιν οἱ στρατιῶται ἐπαρουσίασαν ὅπλα καὶ ἡ γαλανόλευκος ἐλληνικὴ σημαία ἀνεπετάσθη ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ. Τότε ἡ καταπιέζουσα τὰ στήθη ὡς ἐφιάλτης συγκίνησις ἐξερράγη· τότε οἱ ὀφθαλμοὶ ἐδάκρυσαν· τότε ἀπὸ τὰ στήθη πάντα ἐξῆλθε μία μυριόστομος βροντώδης κραυγὴ ἐπευφημίας : « Ζήτω ἡ Ἑνωσις ! Ζήτω ἡ Ἑλλάς ! Ζήτω ἡ Ἀγγλία ». Καὶ οἱ τελευταῖοι ἄγγλοι στρατιῶται ἐπιβιδασθέντες ἤδη εἰς τὰς φορτηγίδας ἀπῆντων δι' ἐνθουσιωδῶν « Οὐρρά ! ». Ἡ Ἑνωσις, τὸ ὄνειρον ἐτελέσθη ! Μετ' ὀλίγον δὲν ἐφαίνετο πλεόν εἰμὴ ὁ καπνὸς τῶν μακρὰν ἤδη διακρινομένων ἀγγλικῶν πλοίων. Ὁ τέως πλήρης τύρβης καὶ θορύβου εὐρύχωρος στρατὸν τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων ἐξετείνετο ἤδη παρὰ τὴν ἐσχατιὰν τῆς πλατείας σιγηλὸς ὡς κοιμητήριον· φιλοπάτριδές τινες παλαιοὶ ριζοσπάσταί ὡς νὰ ἤθελον νὰ ἐπικυρώσωσι καὶ δευτέραν φορὰν τὸ μέγα γεγονός ἐστησαν ἄλλην μίαν μεγάλην, ἀπέραντον ἐλληνικὴν σημαίαν εἰς τὸ μέσον τῆς πλατείας, ἣν εὐθὺς μετωνόμασαν πλατεῖαν τῆς Ἑνώσεως.

Ἀπὸ τοῦ βάθρου τοῦ δὲ ὁ χάλκινος ἀνδριὰς τοῦ σὲρ Θωμᾶ

Μαίτλανθ, τοῦ πρώτου λόρδου ἀρμοστοῦ τῆς Ἑπτανήσου, ἐν ἀρχαϊκῇ περιβολῇ μὲ τὴν τεταμένην ἐκείνην χεῖρά του οἱ ἦς κρατεῖ τὸν κύλινδρον τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου τοῦ Ἰονίου κράτους, ἐφαινετο ὡς ἀπορῶν καὶ ἐρωτῶν νὰ μάθῃ πῶς συνέβαινον τὰ παράδοξα ἐκεῖνα γεγονότα.

Ἡ Ἐνωσις ἐπετελέσθη, ἀλλὰ κατὰ τύπους μόνον. Τὸ 1ον τάγμα τοῦ πεζικοῦ ἀναχωρήσαν ἐξ Ἀθηνῶν πρὸ ἡμερῶν, ἀφοῦ ἐπεθεωρήθη ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ἐλευθερίας παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, εἶχε μεταβῇ ἤδη εἰς Κέρκυραν καὶ παραστῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς παραδόσεως· ἀλλ' ἔνεκα κωλύματος οἱ λόχοι, οὓς ἔμελλε νὰ ἐκπέμψῃ εἰς τὰς λοιπὰς νήσους δὲν ἡδυνήθησαν νὰ μεταβῶσιν ἐγκαίρως. Ἡ 21 Μαΐου παρήλθεν ἐν χαρᾷ καὶ ἐορταῖς· ἀλλὰ τὴν ἐπομένην ἤρχισε νὰ καταλαμβάνῃ ἀνησυχία τις τοὺς κατ' οἴκους· αἱ ἐγχώριοι ἀρχαὶ ἐλειτούργουν, ἀλλ' ἡ δημοσία δύναμις, ἀποτελούμενη μόνον ἐκ τῶν σχετικῶς ὀλίγων ἐντοπίων χωροφυλάκων, ἴσως δὲν ἐπῆρκει πρὸς περιφρούρησιν τῆς τάξεως καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον. Εὐτυχῶς τὴν ἐπομένην πρωΐαν τοῦ Σαββάτου 23 Μαΐου ὁ συνθηματικὸς τηλεῒγραφος, πρὸς ὃν διαρκῶς ἐνητένιζον οἱ κάτοικοι, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ βραχώδους λόφου ἐσημείωσε τὸν κατάπλουν ἐλληνικοῦ ἀτμοπλοίου, ὅπερ εἰσῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὸν λιμένα, παρὰ τὴν προκυμαίαν τοῦ ὁποῦ συνέρρεεν ἤδη τὸ πλῆθος ἀναμένον μετὰ παλμῶν καρδίας. Μίαν συγκινητικὴν περίστασιν ἰδίως ἐνθυμοῦμαι τὸν μπάρμπα Δῆμον, γέροντα εὐθυτενῇ, ὑψηλὸν, φέροντα φέσιον εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ ἐπενδύτην βραχύτατον ἐν εἵδει ἀμπεχόνου, τὸν ἐπιζῶντα αὐτὸν σημαιοφόρον τοῦ Λάλα, ἔνθα οἱ Κεφαλλῆνες ἠγωνίσθησαν ἀνδρείως καὶ νικηφόρως κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως, κρατοῦντα πανομοιότυπον τῆς σημαίας ἣν ἐκράτει τότε, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἐλευθερία ἢ θάνατος». Ὑπὸ τὸν χαρμόσυνον ἦχον τῶν κωδῶνων τῶν ναῶν, ἐν ᾧ ἀντήχουν ἕως οὐρανῶν αἱ ἐνθουσιώδεις ζητωκραυγαί, ἀπεβιβάσθη ὁ ἐλληνικὸς στρατός.

Ὁ ἐλληνικὸς στρατός ! . . . εἰς λόχος πεζικοῦ, στρατιωτῶν φερόντων τὰ ὑψηλὰ κράνη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μία ἐνωμοτία πεζῶν χωροφυλάκων μὲ τὰς λευκὰς μαλλίνας ἐπωμίδας, ὀλίγιστοι

χωροφύλακες ἔφιπποι καὶ ἔξ ἣ ὀκτὼ πυροσβέσται μὲ τὰς στιλβούσας ἐκείνας ὀρειχαλκίνας κόρυθας καὶ τὸ μακρὸν ἐρυθρὸν λοφίον... αὐτὸς ἦτο ὁλόκληρος ὁ ἐλληνικὸς στρατός. Ἄλλ' ἀδιάφορον ἢ μεγάλη στρατιὰ ἀπεβιδάζετο, δὲν θὰ ἐνεποίει περισσοτέραν ἐντύπωσιν καὶ μεγαλειτέραν χαρὰν εἰς τὸ ἐκεῖ συνηγμένον πλῆθος, τὴν συγκίνησιν δ' ἐπέτεινε ἡ θεὰ τοῦ γηραιοῦ συμπολίτου μας συνταγματάρχου Παρασκευᾶ Κουρκουμέλη, διορισθέντος φρουράρχου τῆς νήσου, καὶ τινων ἄλλων ἀξιωματικῶν κατωτέρων, ἐπίσης Κεφαλλήνων, οὓς φιλόφρων καὶ εὖστοχος τῆς Ἀρχῆς πρόνοια ἐτοποθέτει εἰς τὴν ἰδιαιτέραν των πατρίδα. Ὅλον τὸ πλῆθος, γέροντες, γυναῖκες, παιῖδα, κατείχοντο ὑπὸ ἀρρήτου συγκινήσεως, τὰ δάκρυα τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀνέβλυζον εἰλικρινῇ ἐκ τῶν βλεφάρων. Συνωθοῦντο περίξ τῶν ὀλίγων ἐκείνων στρατιωτῶν, τοὺς ἡσπάζοντο, ἔθλιβον τὴν χεῖρά των, ἀπέτεινον αὐτοῖς παντοίας ἐρωτήσεις, ἐπροθυμοποιοῦντο νὰ προσφέρωσιν αὐτοῖς παντοίας περιποιήσεις. Ἐπεῖτα ὁ λόχος ἐξεκίνησε συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἀναριθμήτου λαοῦ καὶ, ἡγουμένης τῆς Φιλαρμονικῆς ἀνακρουούσης φαιδρῶς διάφορα ἐμβατήρια, τοὺς γοργοὺς ἤχους τοῦ «Ἄν δὲν κόπτη τὸ σπαθί μου», τοῦ «Πάρα πολὺ ὑποφέραμε τὸν ξένον εἰς τὴν πατρίδα,» τῶν ἀσμάτων ἅτινα ἀντήχουν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ριζοσπαστισμοῦ, κατὰ πᾶσαν ἐθνικὴν ἐορτὴν, κατὰ πᾶσαν διαδήλωσιν, τὰ ὅποια τότε ἐσήμαινον διαμαρτυρίαν ἢ ἐλπίδα, καὶ τὰ ὅποια τῶρα ἐσήμαινον νίκην καὶ θρίαμβον. Καὶ οἱ στρατιῶται ὠδηγήθησαν οὕτω πανηγυρικῶς εἰς τὸν ἐγκαταλελειμμένον παρὰ τῶν Ἀγγλων στρατῶνα, ἐνῶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐξηκολούθει νὰ κυματίζῃ ἀγέρωχος ἡ σημαία τοῦ Λάλα εἰς τὰς ἀκόμῃ στιβαρὰς χεῖρας τοῦ μπάρμπα Δήμου...

Ἡ Ἑνώσις λοιπὸν ἐπετελέσθη καὶ πράγματι, ὅχι μόνον κατὰ τύπους. Ὁ ἐλληνικὸς στρατός κατέλαβε τὰς νήσους. Οἱ στρατιῶται καὶ κατὰ τὰς ἐφεξῆς ἡμέρας ἦσαν τ' ἀντικείμενα ἀπεριγράπτων ἐνδείξεων ἀπροσποίητου ἀδελφικῆς ἀγάπης· εἰς τοὺς κύκλους δὲ ἡμῶν τῶν μικρῶν ἐφείλκυον ἀμέριστον τὴν προσοχὴν, τὸ ἐνδιαφέρον, τὸν θαυμασμόν μας. Ἑλληνες στρατιῶται!... εἶνε ἀνεξήγητος ἡ ἐντύπωσις, ἣν μᾶς προὔξενουν αὐταὶ αἱ δύο λέξεις. Τοὺς παρη-

κολουθοῦμεν, τοὺς ἐζητάζομεν, ἐβλέπομεν μετὰ περιεργίας τὴν στολὴν των, ἠκούομεν ξενιζόμενοι τὸ ἄηθες σάλπισμα, τὴν Θεοδώραν ὅπως ἐλέγομεν τότε, παρευρισκόμεθα εἰς τὰ γυμνάσια καὶ ἐποιοῦμεν συγκρίσεις τῶν ἔξεων τῶν ἀπελθόντων ξένων στρατιωτῶν πρὸς τὰς τῶν νεηλύδων, συγκρίσεις αἵτινες, ἐννοεῖται, χάρις εἰς τὴν πρῶτον καὶ μερολήπτιδα φιλοπατρὶαν μας ἀπέβαινον πάντοτε ὑπὲρ τῶν δευτέρων. Πολλοὶ νέοι καλῶν οἰκογενειῶν ἔσπευσαν νὰ καταταχθῶσιν ὥς ἐθελονταὶ εἰς τὸν στρατὸν, εἰς ὃν ἀκόμῃ τινὲς ἐξ αὐτῶν ὑπηρετοῦσι ζωννύμενοι τὸ ξῖφος τοῦ ἀξιωματικοῦ καὶ εὐρόντες, χάρις εἰς τὴν παράφορον ἐκείνην ὀρμὴν τοῦ εὐγενοῦς ἐνθουσιασμοῦ, ἀγαθὸν καὶ ἐντιμον στάδιον. Ὅλα ταῦτα ἦσαν καλὰ· ἀλλὰ δὲν ἤρχον. Ἐλειπε καὶ διὰ νὰ σφραγισθῇ ἡ νέα αὕτη τάξις τῶν πραγμάτων, καὶ τὸ ὅποῖον ἀπετέλει τὸν κρύφιον πόθον καὶ τὴν κρυφίαν ἅμα ὑπερηφάνειαν τῶν κατοίκων. Τὸ καὶ τοῦτο ἦτο ἡ παρυσία τοῦ βασιλέως καὶ τὸν πόθον αὐτὸν διηρμήνευε τὸ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ψαλλόμενον παρὰ τοῦ λαοῦ ᾄσμα:

Δὲν εἶν' ὄνειρο ἡ σημαία,

Ἡ σημαία τοῦ λαοῦ!

Σὰν τὸν οὐρανὸν ὠραία

Ἀνυψώνεται παντοῦ

Ἐφθασε καὶ ὁ βασιλεὺς μας

τοῦ λαοῦ ὁ ἐκλεκτός,

Ἀγγελον τῆς λευθεριᾶς μας

τὸν ξαπέστειλ' ὁ Θεός.

Ὁ λαὸς ἐπόθει νὰ ἴδῃ τὸν βασιλέα τοῦ καὶ τὸν ἀνέμενεν ἀνυπομόνως. Τὸν βασιλέα τοῦ! ἡ λέξις αὕτη ἐγέννα φρικίαςιν ἱερᾶς συγκινήσεως. Ὁ Ἰόνιος λαὸς εἶχε τέλος πάντων καὶ αὐτός, ὥς μέλος ἀναπόσπαστον πλέον τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ κράτους, τὸν ἰδὲ τὸν του βασιλέα. Ἡ Βικτώρια, ἡ χαριτόβρυτος Ἀνασσα, ἦτο ἡ βασίλισσα τῆς προυτάτιδος Δυναμέως του, δὲν ἦτο βασίλισσά του. Πρὸς στιγμὴν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, εἶχον ὑπαχθῇ αἱ νῆσοι ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ μεγάλου δορυκτῆτορος τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ'

ἐπὶ διάστημα τόσον βραχὺ, ὥστε σχεδὸν δὲν ἐπρόφθασαν νὰ τὸ ἐννοήσωσι. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Γαλλίας τὸ εἶχε λησμονήσει καὶ οὔτε καὶ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῶν ταλαιπώρων νήσων ἐνεθυμεῖτο· διότι ὅτε οἱ ἀπεσταλμένοι ἀντιπρόσωποι τῶν νήσων μετέβησαν εἰς Παρισίους καὶ παρουσιάσθησαν εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν Ταλλεϋράνδον, ὁ τόσον πολύμητις αὐτὸς διπλωμάτης ἐν προφανεῖ ἀμηχανίᾳ εἶπε πρὸς τὸν παρουσιασθέντα αὐτῇ ἀντιπρόσωπον τῆς Ἀγίας Μαύρας, τῆς Λευκάδος δηλαδή, «Sainte Mauré! Sainte Maure, de nos possessions en Afrique?» Ἐπρεπε ν' ἀνατρέξωσιν εἰς χρόνους ἀπομακρυσμένους τῆς ἑαυτῶν ἱστορίας, πέραν ἀκόμη τῆς βυζαντινῆς περιόδου, ὅτε αἱ πτωχαὶ νῆσοι, μακρὰν τοῦ κέντρου τῆς ἐξουσίας κεῖμεναι καὶ παραμεληθεῖσαι, ἀφίνοντο ἔρμαιον εἰς τὰς κατακτήσεις τῶν ξένων τυχοδιωκτῶν καὶ εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, εἰς τὴν ποιητικὴν ὁμίχλην τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ὅτε ὁ Ὀδυσσεὺς ἦγεν ἐπὶ τὴν Τροίαν τοὺς μεγαθύμους Κεφαλλήνας καὶ ὁ Ἀλκίνοός ἡγεμόνευε τῶν Φαιάκων, διὰ νὰ εὕρωσιν ἐποχὴν ἄλλην, κατὰ τὴν ὅποian ἠδύναντο ἐπίσης νὰ εἴπωσιν ὁ βασιλεὺς μας! Πρὸς τὸν βασιλέα δὲ αὐτὸν συνέδεοντο ἀκόμη στενότερον οἱ Ἑπτανήσιοι, καθότι, διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου, ἡ χώρα των παρεχωρεῖτο ὡς προῖξ τρόπον τινὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοῦ Γεωργίου ὡς βασιλέως. Διὰ ταῦτα τὸν ἐπερίμενον· ἤθελον νὰ τὸν ἴδωσιν. Ὅλοι ἡρώτων περὶ τῆς μορφῆς του, περὶ τῶν ἔξεων του μετὰ ζωηροτάτου ἐνδιαφέροντος, ἡ δὲ εἰκὼν αὐτοῦ, ἥτις τὸν παρίστα ὑπὸ στολὴν δοκίμου τοῦ θανικοῦ ναυτικοῦ, ἐρειδόμενον ἐπὶ κιλλίβαντος τηλεβόλου, ἐφαίνετο πανταχοῦ ἀνηρητημένη.

Ἀκράτητος ἐξεδηλώθη ἡ χαρὰ ὅτε ἐγνώσθη, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔμελλε νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ τὴν ἡμετέραν νῆσον. Ἀμέσως ἐπιτροπαὶ ἀμέσως διαβούλια καὶ πρόθυμος καταβολὴ ἐράνων, ἀπὸ τοῦ πλουτοῦ ἐμπόρου μέχρι τοῦ πτωχοῦ ἐργάτου, ἕως ὅτου συνήχθη ποσὸν ἱκανὸν ὅπως εὐπροσώπως δεχθῇ ὁ τόπος τὸν νεαρὸν ἡγεμόνα του. Ἐπὶ ἡμέρας διήρκεσαν πύρετώδεις αἱ παρασκευαί. Μεγαλοπρεπῆς ἀψὶς ἠγέρθη εἰς τὴν ἀποβάθραν τῆς πλατείας τῆς Ἑνώσεως, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι τῆς οἰκίας τῆς προσδιορισθείσης πρὸς κατοικίαν τοῦ σεπτοῦ

ξένου, ἐκοσμήθη ὁλόκληρος ἡ μακρὰ ὁδὸς διὰ σημαιῶν, διὰ φανῶν, διὰ κλάδων. Τὰ δάση τοῦ Αἴνου ἐσυλήθησαν καὶ ἡ βαλσαμώδης ὁσμὴ τῆς ἐλάτης μὲ τὸ βαθὺ πράσινον χρῶμά της ἡρωμάτιζε τὸν ἀέρα. Ἐν τούτοις, ὁ βασιλεὺς ἐβράδυνεν. Ἀναχωρήσας ἐκ τῆς πρωτευούσης διὰ τὴν περιοδεῖαν ἀπὸ τῆς 13 Μαΐου μετέβη κατ' ἀρχὰς εἰς Σῦρον, ἔπειτα εἰς Ὑδραν, κατόπιν εἰς Ναύπλιον καὶ ἐκεῖθεν περιῆλθε τὰς κυριωτέρας πόλεις τῆς Πελοποννήσου, πανταχοῦ γενόμενος δεκτὸς μετ' ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ. «Δὲν σ' ἐχορτάσαμεν ἀκόμη, βασιλιᾶ!» ἔλεγεν αὐτῷ ἀπλοϊκὸς τις κάτοικος τῆς Τριπόλεως, τὴν στιγμήν καθ' ἣν ἀνεχώρει ἐφ' ἀμύξης ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης, «μεῖνε ἀκόμη λιγάκι!» Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐμειδία διὰ τὴν ἀφελῆ παράκλησιν καὶ ἀπήντα καλοκαγάθως, ὅτι ἔμελλε καὶ ἄλλοτε νὰ ἐπανέλθῃ. Εἰς Κετάρων ἐπεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ ἀτμοδρόμου «Ἑλλάδος», τοῦ μόνου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολεμικοῦ πλοίου τοῦ ἐλληνικοῦ ναυτικοῦ, παρακολουθούμενος δὲ ὑπὸ τῶν πλοίων τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἀναμενόντων αὐτὸν ἐκεῖ, ἀπῆρεν εἰς Κέρκυραν, ἔνθα ἡ ὑποδοχὴ ὑπῆρξεν ἀνωτέρα πάσης περιγραφῆς. Γοητευθεὶς ἐκ τῶν φυσικῶν καλλονῶν τῆς ὠραίας νήσου ὁ βασιλεὺς παρέμεινεν ἡμέρας τινὰς ἐπὶ πλεόν τῶν ἀρχικῶς ὀρισθεισῶν. Ἐν τοσούτῳ ἡμεῖς ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸν ἀνεμένομεν ἀνυπομόνως, ἡ δὲ ἀκριβὴς ἡμέρα τῆς ἀφίξεως δὲν ἦτο γνωστὴ εἰμὴ κατὰ συμπερασμούς· διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν ὑπῆρχε μετὰ τῶν νήσων τηλεγραφικὴ συγκοινωνία. Ὁλονέν δὲ ἐκορυφοῦτο ἡ ζωηρὰ περιέργεια καὶ ἡ ἀνυπομονησία καὶ ἀπὸ παντὸς σημείου τῆς νήσου συνέρρεον εἰς τὴν πόλιν διὰ νὰ παραστῶσι κατὰ τὴν ὑποδοχὴν καὶ ἴδωσι τὸν βασιλέα. Σημειωτέον ὅτι παρεκτὸς τῆς ἐθνικῆς σημασίας, τὸ γεγονὸς ἦτο σημαντικὸν ὑπὸ ἑτέραν ἐποψιν. Οὐδέποτε ἀπὸ πολλῶν αἰώνων, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἴσως τοῦ Νορμανδοῦ Ροβέρτου Γ' Γισκάρδου θανόντος ἐν τῷ ὁμωνύμῳ ἀκρωτηρίῳ τῆς νήσου, ποῦς βασιλέως εἶχε πατήσει τὸ ἔδαφος τῆς χώρας μας. Οἱ Ἑνετοὶ μὲς ἑστέλλον ἓνα πρεσβυδοῦρον (ἦτο: προβλεπτήν) εὐγενῆ συνήθως, ἀλλὰ πενόμενον καὶ ἄπληστον· οἱ Γάλλοι ἓνα στρατηγόν· οἱ Ἀγγλοὶ ἓνα Ἀρμοστήν Lord High Commissioner καὶ ἡ ἄριξίς του, ὅσάκις σπανίως ἀπεφάσιζε νὰ καταλίπη

τὴν ἐν Κερκύρα ἔδραν του καὶ νὰ ἐπισκεφθῇ ἑτέραν τινὰ τῶν νήσων, ἐθεωρεῖτο μέγα συμβάν. Πρὸ δύο τριῶν ἐτῶν εἶχεν ἐπισκεφθῇ τὴν νησὶν μας ὁ διάδοχος τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου πρίγκηψ τῆς Οὐαλλίας, ἀκόμη τότε νεώτατος. Τιμαὶ μεγάλαι εἶχον ἀποδοθῇ καὶ εἰς αὐτὸν, φωταψλαί, ἀψίδες, ἐπιγραφαί, ἀλλ' ἦσαν πάντα ταῦτα ἐνδείξεις ἀδροφροσύνης, σεβασμοῦ πρὸς τὸν υἱὸν τῆς Ἀνάσσης, ὅχι ἐκδηλώσεις ἐγκαρδίου ἀγάπης. Ἄλλο γόητρον εἶχεν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, τὸν ὁποῖον ἀνέμενον ὅλοι μετ' ἐναγωνίου προσδοκίας. Τέλος ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησεν ἐκ Κερκύρας, ἐπισκέφθη τοὺς Παξοὺς, εἶπα τὴν Λευκάδα, διεπεραιώθη ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην τῆς Στερεᾶς, ἔπειτα πάλιν διὰ θαλάσσης μετέβη εἰς Μεσολόγγιον. Τὴν 19ην Ἰουνίου, ὀρθροῦ βαθέος, ἀπῆρον ἐκεῖθεν καὶ μετ' ὀλίγας ὥρας ὁ τηλεγράφος, πρὸς ὃν ἐστρέφοντο πάντων τὰ βλέμματα, ἐσημείωσε τὸν κατάπλουν στόλου· δύο μπαλόνια μαῦρα ἐκατέρωθεν καὶ μίαν μεγάλην ἐλληνικὴν σημαίαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ἱστοῦ· ἔδραμον τότε πάντες εἰς τὴν πλατεῖαν, συνωθούμενοι περὶ τὴν ἀποβάθραν. Ἐκεῖ παρετάχθη ὁ στρατός, αἱ ἐγχώριοι ἀρχαί, ὁ γηραιὸς μητροπολίτης Σπυρίδων μετὰ τοῦ κλήρου, ὅλοι οἱ ἐν τέλει. Μετ' ὀλίγον ἐφάνη ὁ ἀτμοδρόμων φέρων εἰς τὸν μεσσαῖον ἱστὸν τὴν βασιλικὴν σημαίαν, μεγαλοπρεπῶς διασχίζων τὰ κυανᾶ ὕδατα τοῦ λιμένος· μετ' αὐτὸν εἶπετο ἐν ἀγγλικὸν πολεμικὸν πλοῖον, κατόπιν ἐν γαλλικὸν, καὶ τελευταῖον ἐν ρωσσικόν. Πρώτην φορὰν αἱ τρεῖς αὗται σημαῖαι, αἱ διεκδικήσασαι ἄλλοτε πεισματωδῶς πρὸς ἀλλήλας τὴν κατοχὴν τῶν ἐλληνικῶν αὐτῶν νήσων καὶ ἐκ περιτροπῆς κυματίσασαι κυριαρχικῶς ἐπ' αὐτῶν, πρώτην φορὰν εὕρισκοντο συνηνωμένοι ὅπως συμπανηγυρίσωσι τὸ γεγονός τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἐπαναστατικοῦ λαοῦ. Λέμβος πολύκωπος ἀπεσπάσθη μετὰ μικρὸν ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ σκάφους· οἱ ναῦται ἀνῆλθον εἰς τὰς κεφαλὰς ἐπευφημοῦντες· τὰ τηλεβόλα ἐβρόντησαν καὶ τὸν δοῦπον ἐπανελάμβανον αἱ ἡχοὶ τῶν ἀντικρὺ βουνῶν, μετὰ τὸν κρότον δὲ σὺνηνοῦντο αἱ φρενητιώδεις ζητωκραυγαὶ τοῦ πλήθους. Ὁ βασιλεὺς φέρων στολὴν ναυτικὴν, γοργός, εὐκίνητος πλήρης νεότητος καὶ σφρίγγους, φαιδρός ἀλλὰ καὶ συγκεκινημένος, ἀπέβη εἰς τὴν ξηράν. Τότε ὅλον τὸ πλῆθος, τὸ ἐθουσιωδῶς ἀλλοαλάζον ἐξεχύθη ὡς

χείμαρρος παρακολουθοῦν τὴν βασιλικὴν ἁμαξάν καὶ ἡ ἑξαψὶς ἐκείνη ἡ ἀκράτητος ἀγαλλιῶντος λαοῦ, καὶ οἱ κλάδοι τῶν δαφνῶν καὶ τῶν μυρσινῶν, καὶ τὰ ποικίλα χρώματα τῶν σημαιῶν, καὶ τὰ λοφία τῶν στρατιωτικῶν, καὶ ἀκτινοβολία τῶν περικρύσεων στολῶν τῆς ἡγεμονικῆς ἀκολουθίας, ὅλα ταῦτα ὁμοῦ ἀναφυρόμενα, ὅλα καταυγαζόμενα ἀπὸ τὴν ἐξαίσιον αἴγλην τοῦ θερινοῦ ἡλίου ἀπετέλουν θέαμα γοητευτικόν, τοῦ ὁποῖου τὴν εἰκόνα διетήρησε ζωηράν ἐκτοτε ἡ παιδική μου μνήμη. Ὅτε δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπεφάνη εἰς τὸν ἐξώστην τῆς οἰκίας, ἔνθα κατέλυσε, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ πλῆθος, ὅλοι οἱ ὀφθαλμοὶ προσηλώθησαν ἐπὶ τῆς νεαρᾶς, συμπαθοῦς καὶ νοημοσύνην ἀποπνεούσης μορφῆς του, ὡς ν' ἀνεζήτουν ἐπ' αὐτῆς τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς πραγματώσεως προαιωνίων ἐθνικῶν πόθων, καὶ εἶδα τότε πολιοῦς τινὰς ἄνδρας θαυμάζοντας περὶ ἐμὲ καὶ ποιῶντας ἀκουσίως τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ὡς νὰ ἐπανελάβανον ἐνδομύχως τὸ τοῦ Συμεῶνος· «Νῦν ἀπολύεις τὸν βουλόν σου Δέσποτα !»

Οὕτως ἐγένετο ἡ ἑνωσις τῶν Ἰονίων νήσων, κατοικουμένων, ἐκτὸς ὀλιγίστων Ἑβραίων καὶ τινων Ἰταλῶν, ὑφ' Ἑλλήνων, οἵτινες ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν πατριωτικώτατα ἡγωνίσθησαν τὸν ἀγῶνα τῆς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐνώσεως.

Βραδύτερον αἱ προσαρτηθεῖσαι νῆσοι τῇ Ἑλλάδι διηρέθησαν εἰς τέσσαρας νομοὺς (8 Δεκεμβρίου 1864) ἀλλὰ, μετὰ τινον χρόνον διὰ τοῦ νόμου ΡΜΓ' τοῦ 1866 καὶ ΣΡΕ' τοῦ 1868 ὑπαχθείσης τῆς νήσου Κυθήρων εἰς τὸν νομὸν Ἀργολίδος, αἱ Ἑπτάνησοι διηρέθησαν εἰς τρεῖς νομοὺς τὸν τῆς Κερκύρας τὸν τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς Ζακύνθου.(1) Οὕτως ὥστε ἡ Ἑλλὰς ἡ ἐπὶ τῆς μεταπολιτεύσεως ἀριθμοῦσα, 1,096,810 ψυχῶν, διὰ τῆς νέας ταύτης ἐδαφικῆς προσκλήσεως, κατοικουμένης ὑπὸ 228,631 ψυχῶν, κατῴκειτο ὑπὸ 1,325,441 ψυχῶν.

(1) Περὶ τῶν ἐδρῶν τῶν νομαρχιῶν καὶ ἐπαρχιῶν τῆς Ἑπτανήσου ὡς καὶ περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ πρωτευουσῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτῆς, ἰδὲ ἐφημερίδα Κυβερνήσεως τοῦ 1866, σελ. 4^η καὶ 278.

Μετὰ τὴν ἀφήγησιν τῶν τῆς προσάρτησεως τῇ Ἑλλάδι τῆς Ἑπτανήσου, ἴδωμεν τί ἔπραττεν ἡ ἐθνοσυνέλευσις.

Ἡ κυριωτέρα ἐργασία τῆς Συνελεύσεως, μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ βασιλέως, ἦν βεβαίως ἡ συζήτησις καὶ ἐπιψήφισις τοῦ Συντάγματος, ὅπερ συντάξασα ἐν σχεδίῳ ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐκλεχθεῖσα ἐπιτροπὴ καθυπέβαλε διὰ τοῦ Ρήγα Παλαμήδη ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 23 Δεκεμβρίου 1863 μὴ συνοδεύουσα αὐτὸ δι' ἐκθέσεως δικαιολογητικῆς διὰ τὴν κοινὴν ἐκφρασθεῖσαν ἀνυπομονησίαν τῆς παρουσιάσεως τοῦ σχεδίου. Ὀνόμασεν ὁμῶς ἡ ἐπιτροπὴ μέλη τινα, ἵνα ἐργασθῶσι καὶ συντάξωσι τὴν ἔκθεσιν. Ὁ Παλαμήδης παρέδωκε τὸ σχέδιον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ προέδρου τῆς Συνελεύσεως, ὁ δὲ γραμματεὺς Μαυρομαρᾶς ἀνέγνω καὶ τὰ 118 αὐτοῦ ἄρθρα. Τὸ σχέδιον φέρει τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐπισημοτήτων τῆς τότε Ἑλλάδος, αἵτινες διεκρίνετο εἴτε ἐπὶ νομομαθείᾳ καὶ γνώσεσι ποικίλαις τῶν πολιτευμάτων, εἴτε ἐπὶ πρακτικῇ πολιτικῇ τοῦ τόπου, οἷοι ἦσαν οἱ Α. Μαυροκορδάτος, Κ. Δόσιος, Μ. Σχινᾶς, Ν. Σαρίπολος, Π. Καλλιγᾶς, Ρ. Παλαμήδης, Δ. Κυριακοῦ καὶ ἄλλοι, 17 ἐν ὅλῳ.

Πάραυτα δ' ὁ Βαλτινὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς συζήτησιν ὁμιλήσας περὶ ταχείας ἐπιψηφίσεως αὐτοῦ, διότι τὴν παράτασιν τῆς ἐξουσίας τῆς Συνελεύσεως, ἐχούσης συμπάρεδρον καὶ βασιλείαν, ἐθεώρει ὡς ἐπικίνδυνον καὶ διότι πολλοὶ ἔγραφον τότε καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ὅτι δὲν χρειάζεται Σύνταγμα καὶ λέγεται μάλιστα ὅτι ὁ Δ. Βούλγαρης παρεκλίνει τὸν βασιλέα νὰ διοικήσῃ μοναρχικῶς, ἀντέκρουσε δ' οὕτω τὸ προταθὲν, ὅπως τὸ Σύνταγμα συζητηθῇ, μετὰ τὴν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ ἐπτανησιακοῦ ζητήματος, συμπραττόντων καὶ τῶν ἐξ Ἑπτανήσου ἀντιπροσώπων. Ἀλλὰ, τῇ προτάσει τοῦ Θ. Ζαΐμη, ἐγένετο δεκτὸν νὰ ἀναβληθῇ ἡ ἀπόφασις τῆς Συνελεύσεως ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω θέματος ἐπὶ ἓνα μῆνα καὶ παρῆλθεν ὁ μῆν καὶ πολλοὶ ἄλλοι καὶ μόλις ἤρξατο ἡ σύμβασις τῇ 29 Ἰουλίου 1864, πρῶτον λαβόντος τὸν λόγον τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος ἐπιτροπείας Ν. Σαριπόλου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅπως, ὀλίγον τι πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τῆς 17)29 Μαρτίου 1864, παραιτηθέντος τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη, ἐνεκεν ἀπωλείας τῆς πλειονοψηφίας, κατηρτίσθη ὑπὸ

τοῦ βασιλέως τῇ 6ῃ Μαρτίου νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν ναύαρχον
 Κ. Κανάρην, σχηματισθὲν ὡς ἑξῆς : Κ. Κανάρης, πρωθυπουργὸς καὶ
 ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν· Θ. Ζαΐμης ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν· Δ.
 Χρηστίδης ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν· Θ. Δηλιγιάννης ἐπὶ τῶν ἐξωτε-
 ρικῶν· Α. Κουμουνοῦρος, ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ προσωρινῶς ἐπὶ
 τῶν ἐκκλησιαστικῶν· Π. Κορωναῖος ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν. Τὸ
 ὑπουργεῖον ὅμως τοῦτο διετηρήθη ἐλάχιστον ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, ἐπέλυσε
 δὲ τῇ 14ῃ Ἀπριλίου τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τῶν πληρεξουσίων
 τῆς Ἑπτανήσου καὶ παρητήθη τῇ 16ῃ Ἀπριλίου· τότε ἐσχηματί-
 σθη νέον, μεταβάτικόν ὑπουργεῖον, ὑπὸ τὸν Ζ. Βάλδην, ὡς ἑξῆς :
 Ζ. Ι. Βάλδης, πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν
 Α. Αὐγερινὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν· Π. Καλλιγᾶς ἐπὶ τῶν ἐξω-
 τερικῶν· Χ. Ζυμβρακάκης, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν· Ι. Παπαζαφειρό-
 πουλος ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ Κ. Καν-
 άρης ἐπὶ τῶν ναυτικῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο διετηρήθη μόνον ἐπὶ
 τρίμηνον, τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως μὴ συνεδριάσας ἐπὶ διμηνίαν.
 Ὡς γνωστὸν δὲ ὁ Ε. Δεληγεώργης ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 10 Ἀπρι-
 λίου ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ αὐ-
 τοῦ ἡμφισβητήθη καὶ, γενομένης βραδύτερον νέας ἐκλογῆς, ἐξελέγη
 ὁ κυβερνητικὸς Ι. Μεσσηνέζης τοῦθ' ὅπερ ἐξηρέθισε μεγάλως τὴν
 ἀντιπολίτευσιν, προβᾶσαν μέχρι ἐσχάτων, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακα-
 τιόντες. Εἴπομεν, ὅτι ἡ Ἐθνοσυνέλευσις διέκοψε τὰς ἐργασίας της
 ἐπὶ δύο μῆνας. Ἀμα ὅμως ἡ Ἐθνοσυνέλευσις εὐρέθη ἐν ἀπαρτίᾳ
 κατεκρίθη ἡ κυβέρνησις ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὡς ἀνακαλέσασα
 εἰς ἐνέργειαν πέντε ἢ ἑξ ἄξιωματικούς, οἵτινες εἶχον τεθῆ εἰς δια-
 'εσιμότητα· καίτοι δὲ τὸ ὑπουργεῖον ἀπήντησεν ὅτι τὴν πρᾶξιν
 ταύτην ἐπέβαλλεν ἡ ἐπαύξησις τῆς ληστείας, οἱ πληρεξούσιοι ἀπε-
 δοκίμασαν αὐτὴν ὡς προβᾶσαν εἰς σοβαρὰν δῆθεν πρᾶξιν, ἄνευ
 τῆς ἐγκρίσεως τῆς Συνελεύσεως. Ἐπειτα, δὲ, διὰ τοῦ ἀντιπρο-
 σώπου Σμύρνης Ὀδυσσέως Ἰαλέμου προῦκάλεσαν ὑπουργικὸν ζή-
 τημα διὰ τινὰ ἐπιστολὴν ἀνώνυμον καὶ ἄλλην τοῦ γραμματέως
 τοῦ ἰδιαιτέρου συμβούλου τοῦ βασιλέως κόμητος Σπόνεκ Τιμολέ-
 οντος Φιλήμονος πρὸς τὸν Κερκύρας Ἀθανάσιον, δημοσιευθεῖσαν
 ἐν τῇ τότε ὑπὸ τοῦ Κ. Λεβίδου ἐκδιδομένη ἡφemerίδι « Ἐλπίδι »·

ὁ Ἰάλεμος ἐπὶ ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις βασιζόμενος κατήγγειλεν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, ὅτι ἐν Ἀθήναις συνέστη σωματεῖόν τι (καμαρίλλα) οἰκαιοποιοῦμενον ἐξουσίαν ἀνατεθειμένην ὑπὸ τοῦ Συντάγματος τῷ ὑπουργείῳ. Ταῦτα λέγων ἡνόσει τὴν ἐπέμβασιν τῶν αὐλικῶν εἰς τὰ τῆς κυβερνήσεως, ἐξ οὗ τὸ μεταβατικὸν ὑπουργεῖον Βάλβη, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῦ ἐγένοντο ἐν Ἐπτανήσῳ αἱ ἐκλογαὶ τῶν πληρεξουσίων αὐτῆς (νόμος τῆς 14 Ἀπριλίου 1864), ἐγκατέλιπε τὴν ἀρχὴν, καταρτισθέντος τῇ 26ῃ Ἰουλίου νέου ὑπουργείου ὑπὸ τὸν Κ. Κανάρην, ἔχοντος ὡς ἐξῆς : Κ. Κανάρης πρωθυπουργός, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν, Α. Χ. Λόντος ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, Αλ. Κουμουνδοῦρος ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν. Θ. Δηλιγιάννης ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Α. Καρνάλης ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν. Σωτ. Σωτήροπουλος ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν(1).

Ἡδὴ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ κατέφθانون ἐξ Ἐπτανήσου οἱ ἐκλεγέντες πληρεξούσιοι αὐτῆς ἐν συνόλῳ ὄντες 84. Πανταχοῦ ὅπου συνήντων αὐτοὺς ἦσαν ἀντικείμενον χαρᾶς καὶ εὐχαριστήσεως. Ἐξόχως δὲ συγκινητικὴ ὑπῆρξεν ἡ στιγμή καθ' ἣν ὁ πρόεδρος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 20 Ἰουλίου 1864 εἶπε : «Παρακαλῶ τοὺς κ. κ. πληρεξουσίους νὰ παραχωρήσωσι τὰς καθέδρας τοῦ Κέντρου εἰς τοὺς νέους συναδέλφους καὶ νὰ ἀποχωρήσωσιν εἰς τὰς δύο πτέρυγας» τοῦ καταστήματος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὅπερ ἐπέπρωτο μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀποκληθῇ Παράγκα. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Κ' ἐν τῷ ᾧμα, κενωθέντος τοῦ κέντρου, ἐπῆλθον κατὰ σειρὰν ὅσοι τῶν ἐξ Ἐπτανήσου εἶχον ἤδη φθάσει εἰς Ἀθήνας καὶ κατέλαβον θέσιν, ἔχοντες ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοὺς παλαιοὺς πληρεξουσίους. Παρῆσαν ὁ Ἰακωβάτος ἐκ τῶν πρώτων καὶ ὁ Λομβάρδος ἔχων ὅλην τὴν ἐλαστικότητα τότε τῆς φωνῆς καὶ τῶν χειρῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ θώρακος, ὁ ἥρεμος Λούζης, ὁ αὐστηρὸς Βελιανίτης, ὁ ὠχρὸς Πολυλάς, ὁ ποιητὴς Βαλαωρίτης, καὶ ἄλλοι.

(1) Βραδύτερον τῇ 28ῃ Νοεμβρίου 1864, παραιτηθέντος τοῦ Θ. Π. Δηλιγιάννη, προσελήφθη ἀντ' ἐκείνου ὁ Δ. Βουδούρης.

Ἦδη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 14 Ἀπριλίου ἐψηφίσθη, ὡς εἴπομεν, πρῶτασις περὶ τοῦ τρόπου τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ ἐκλογῶν ἐκ 4 ἄρθρων, ἐν δὲ τῇ συνεδριάσει τῆς 20 Μαΐου 1864 ἀνεγνώσθησαν ἔγγραφα ὑπὸ τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς Ἑλλάδος εἰς Κέρκυραν Θ. Ζαΐμη σταλέντα, ὧν τὸ ἓν περιεῖχε τὴν σύμβασιν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀποχωρήσεως τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων καὶ τῆς ὑψώσεως τῆς ἐλληνικῆς σημαίας ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Κερκύρας, τὸ δ' ἄλλο περιεῖχε τὰ διατάγματα τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας περὶ διαλύσεως τῆς Ἰονίου βουλῆς, ὑπογραφέντα τῇ 7 Ἀπριλίου ἐν Οὐίνδσвор. Ἐγένοντο λοιπὸν μετὰ τοῦτο αἱ ἐκλογαὶ τῶν πληρεξουσίων ἐν Ἑπτανήσῳ, ἥτις, κατὰ τὰ ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἀπέστειλε διπλάσιον ἀριθμὸν τῶν βουλευτῶν τῆς τελευταίας ΙΓ' Ἰονίου βουλῆς, ἥτοι 84 πληρεξουσίου.

Ὡραῖον ἦτορ τὸ θέαμα τῶν Ἑπτανησίων βουλευτῶν συνεδριζόντων ἰδιαιτέρως ἐν μέσῳ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ αὐτῆς προέδρου πρὸς ἐξέλεγχιν τῶν ἐκλογῶν των. Οἱ ἡμέτεροι πληρεξούσιοι ἐκπεπληγμένοι παρίσταντο ὡς ἀκροαταί, κατὰ τὰς ρητορικωτάτας ἐκείνας συνεδριάσεις, ἐν αἷς ὁ Ἰακωβάτος ἐπεδείκνυεν ὅλην τὴν εὐστροφίαν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Τὴν ρητορικὴν δεινότητα αὐτῶν ἐξεθλάσεν ὁ Δεληγεώργης, ὅτε, περατωθεῖσιν τῶν ἐξελέγξεων καὶ ἀναγνωσθέντος τοῦ καταλόγου τῶν Ἑπτανησίων πληρεξουσίων, μετ' ἀγαλλιάσεως ἐχαιρέτισε τοὺς νέους ἀδελφοὺς, εἰπὼν: «ὅτι ἡ Συνέλευσις ἐπροικίσθη μὲ ρήτορας δεινοὺς καὶ διὰ τὴν εὐγλωττίαν καὶ πολυμάθειαν αὐτῶν, κεκοσμημένους μὲ τὰς ἀρετὰς τῆς παρρησίας καὶ τῆς τόλμης.»

Οἱ Ἑπτανήσιοι πληρεξούσιοι ἐδήλωσαν διὰ τοῦ Α. Βαλαωρίτου, ἀντιπροσώπου Λευκάδος, ὅτι εἰς οὐδὲν θὰ ἀνήκωσι κόμμα, ὅτι ἄνευ τινὸς φιλοδοξίας θὰ ὑποστηρίξωσι τὴν τάξιν, τὴν βασιλείαν τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν νομιμότητα καὶ ὅτι θὰ πολεμήσωσι δεινῶς πάντας, ὅσοι προσωπικῶν ἔνεκα λόγων ἤθελον τολμήσει νὰ ἀντιπολιτευθῶσι τὴν κυβέρνησιν. Οὕτως ἡ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Κονάρην νέα Κυβέρνησις τῆς 26 Ἰουλίου ἤρχετο τοῦ ἔργου τῆς ὑπὸ αἰσιωτάτους οἰωνοὺς, ἡ δὲ Ἐθνοσυνέλευσις ἤρχισε τῇ 29 Ἰουλίου 1864

τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος. Αὕτη ἤρξατο διὰ τῆς ὑποβολῆς κατὰ πρῶτον πολλῶν μεταρρυθμιστικῶν προτάσεων, πρῶτος δ' ἔλαβε τὸν λόγον ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος ἐπιτροπῆς Ν. Σαρίπολος. Αἱ συζητήσεις αὗται διήρκεσαν μέχρι τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1864, ἀποτελοῦσι δὲ τὴν σοβαρωτέραν καὶ λαμπροτέραν περίοδον τῆς Ἑθνικῆς Συνελεύσεως. Κατ' αὐτὰς ἔλαβον ἀφορμὴν ὅλοι οἱ ἔξοχοι αὐτῆς ἄνδρες νὰ ἐπιδείξωσιν, οἱ μὲν ρητορείαν ἐνθουσιαζούσαν, οἱ δὲ πολιτειακὰς γνώσεις ἀρκούσας, οἱ δὲ δικηγορικὴν στρεψοδικίαν, καὶ οἱ τελευταῖοι πρακτικὴν σύνεσιν, οἵτινες, καθ' ἡμᾶς, ἔρχονται πρῶτοι.

Ἐπιθυμοῦμεν νὰ ᾔτο δυνατόν, λέγει ὁ ἄνωνύμως γράψας χρονογραφίαν τινὰ, τίποτε νὰ μὴ παρξάλλωμεν ἐκ τῶν ὥραίων ἐκείνων λόγων, οἵτινες ἠκούσθησαν ἐν τῇ ἑθνικῇ συνελεύσει κατὰ τὴν κυριαρχικωτάτην τῶν περιόδων αὐτῆς, καθ' ἣν τὸ ἔθνος ἐθέσπιζε τὸν θεμελιώδη αὐτοῦ νόμον, τὸ Σύνταγμά του, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι νῦν ἀδύνατον. Οὐχ ᾔττον δὲν δυνάμεθα νὰ παραδράμωμεν τὴν ὑψηλῆς σημασίας συζήτησιν ἐπὶ τοῦ 1 καὶ 2 ἄρθρου, περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Αὕτη κατηνάλωσεν ἱκανὰς συνεδριάσεις, καθ' ἃς ἔλαβον τὸν λόγον οἱ κράτιστοι τῶν τότε ρητόρων, ἀφορμὴν δόντος τοῦ Ἰακωβάτου, ὅστις δις ἔξοχα ὠμίλησεν ὑποβαλὼν τροπολογίαν ἐναντίον τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ὤφειλε δι' ἐθνικοὺς λόγους νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου: «Μόνον στοιχεῖον, εἶπε, τοῦ ἐθνισμοῦ εἶναι ἡ θρησκεία, ἀφαιρουμένου τοῦ ὀπίου δὲν ὑπάρχει πλέον δεσμός, δὲν ὑπάρχει πλέον οὐδὲν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐὰν, ὃ μὴ γένοιτο, Χριστιανοί, ἤθελεν ἀφαιρεθῇ ὁ χαρακτήρ τῆς θρησκείας ἀπὸ τὴν ἐθνότητα τῶν Ἑλλήνων, ἄλλο δὲν βλέπω εἰμὴ Φράγκους, εἰμὴ Ἀλβανούς, εἰμὴ Βλάχους, εἰμὴ Ἀθιγγάνους καὶ Γύφτους, ὅχι ποτὲ Ἕλληνας. Τὴν σήμερον ἡμεῖς θέλομεν κέντρον· τὸ κέντρον πρέπει νὰ ᾔναι νοητόν. Καὶ τοῦτο ὑπάρχει ἄλλου. Ποῖος ποτὲ εἰς τὸν κόσμον εἶχεν αὐτὴν τὴν δόξαν, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει πᾶσαν ἐθνικὴν δόξαν, τοῦ γὰρ ἔχωμεν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην τοῦ γένους ἡμῶν; ἐὰν θεωρήσωμεν κέντρον αὐτὸ τὴν πρωτοκαθεδρίαν

εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν.» Εἰς τὸν ἔξοχον τοῦ Ἰακωβάτου (1) λόγον ἀπήντησαν οἱ ἐπισημότατοι τῆς Συνελεύσεως ἄνδρες· διότι καὶ τὸ ζήτημα ἦν ἐκ τῶν ὑψίστων τῆς πατρίδος. Πρῶτος δὲ μετὰ τόλμης ἀντιστρόφως ἀναλόγου πρὸς τὴν ἡλικίαν του, ἀπαντᾷ ὁ πληρεξούσιος Λονδίνου Χ. Τρικούπης εἰπὼν : « Ἡξεύρω ὅτι ὁ ἀξιότιμος κ. Ἰακωβάτος παρεκινήθη εἰς ὅσα εἶπεν ὑπὸ αἰσθήματος ὑψηλοῦ. Ὁ ἀξιότιμος προαγορεύσας, ἴσως διὰ τῆς προτάσεώς του ἐνόμισεν ὅτι συνενοῖ τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῶν δούλων Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὥς τὴν συνενοῖ, τὴν ὑπ.τάσσει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ὅλοι θέλομεν νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἀλλ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐλευθέραν, οὐχὶ δούλην.»

Καὶ ἐξηκολούθει μὲν ἡ συζήτησις τοῦ Συντάγματος, ἐν τῷ μεταξὺ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ εἰς ἄλλα σπουδαῖα ἔργα διατριβούσης, οἷον τῇ 7 Σεπτεμβρίου, ὥς θέλομεν ἰδεῖ, εἰς τὴν κατάργησιν τῆς Γερουσίας καὶ εἰς ἄλλα τοιαῦτα θεμελιώδη νομοθετήματα. Ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις, ἡ ἀποτυχοῦσα ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ προέδρου τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως Ε. Δεληγεώργη, ἐκλεγέντος τοῦ κυβερνητικοῦ Μεσσηνέζη, διὰ πλειοψηφίας 42 ψήφων, ἤρξατο πολλὰ παρεμβάλλουσα προσκόμματα καὶ διευθύνουσα ἰοβόλα βέλη κατὰ τῆς νέας δυναστείας τοῦ Γεωργίου καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἰδιαιτέρου συμβούλου τοῦ βασιλέως Σπόνεκ εἰς οὗ τὰς ἐνεργείας ὠφέλιετο, ὥς αὐτοὶ ἐδόξαζον, ὁ καταρτισμὸς, τοῦ ὑπὸ τὸν Κανάρην ὑπουργείου. Εἰς τοσοῦτον δὲ προέβη ἡ ἀντιπολίτευσις θρασύτητος, ὥστε εἰς τῶν μελῶν αὐτῆς ὁ Εὐθύμιος Πλαστήρας, τῇ 12ῃ Αὐγούστου 1864 ἀπηύθυνε σφοδρὰν πρὸς τὸν βασιλέα Γεώργιον διαμαρτυρίαν, καθαπτομένην σοβαρῶς τοῦ κόμητος Σπόνεκ καὶ τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ βασιλέως Μεταξᾶ, ὥς κατερχομένων ἀναίδην εἰς τὰ πολιτικὰ τῆς χώρας, ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, κατὰ τρόπον προφανῶς προξενούντα σκάνδαλον.

Ἡ πράξις αὕτη τοῦ Πλαστήρα, ὥς εἰκόσ, κατεδικάσθη ὑπὸ

(1) Ὅποιός τις ὑπῆρξεν ὁ Ἡλίας Ζερβὸς Ἰακωβάτος δεικνύει κάλλιστα τὸ ἔργον αὐτοῦ: Αἱ δύο πρωτεύουσαι τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὸ 1858 καὶ 1860 καὶ ἡ διπλωματία μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1867 εἰς 8 μέγα.

τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, βοηθουμένης ὑπὸ τῶν Ἰονίων πληρεξουσίων καὶ ἐντεῦθεν προῆλθον εἰς μέσον αἱ πρῶται τῆς δυσαρεσκείας αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἀφορμαί.

Ἡ διαγωγή τῶν Ἑπτανησίων ἦν φρονιμωτάτη, ὡς συμπολιτευθέντων περὶ τὴν κυβέρνησιν τοῦ θαφροστεφοῦς Κανάρη, ἵνα ἀποτελέσωσι μόνιμόν τινα καὶ κραταιὰν κυβέρνησιν ἐξ ἧς ἠλπίζετο καὶ ἡ ἀνόρθωσις τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς χώρας, ἥτις καθ' ἕκαστον σχεδὸν ἔτος, ἀπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως καὶ ἐντεῦθεν, προσεπορίζετο τὰ ἀναγκαιοῦντα δι' αὐτὴν χρήματα διὰ δανείων. Εἵπομεν δὲ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ὄθωνος ὅτι πλὴν τῶν παλαιῶν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 δανείων (1824—1825) (1) τοῦ 1832 καὶ 1837 ἐξαγουμένου καὶ μικροῦ δανείου τοῦ 1853, οὐδὲν ἄλλο ἐγένετο ἐπὶ τῆς μακρᾶς τριακονταετοῦς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1862 ὅτε φυγόντος τοῦ Ὄθωνος παρέμειναν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν οἰκονομικῶν, οὗ προϊστατο ὁ Βάρβογλης 6,000,000 φράγκων, τόσον ἐσαλεύθησαν τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἔπρεπε νὰ ληφθῇ πρόνοια περὶ τῆς ταχείας ἀνορθώσεως αὐτῶν, ἢ μὴ ἔγκαιρος ἀνόρθωσις τῶν ὁποίων ἤγαγε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ ἄκρον τῆς οἰκονομικῆς ἀβύσσου. Ὑπὸ τοιούτων ἐμπνεόμενοι σκέψεων οἱ πληρεξούσιοι Ἑπτανήσου συνεπυκνώθησαν εἰς τὰς κυβερνητικὰς φάλαγγας καὶ ἰδίᾳ περὶ τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν Α. Κουμουνδοῦρον, ἀλλ' οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἐχαρακτήρισαν τὴν διαγωγὴν αὐτῶν ὡς ὀφειλομένην ταῖς εἰσηγήσεσι τῶν αὐλικῶν.

Ἡ κυβέρνησις μὴ δυναμένη νὰ πράξῃ ἄλλως ἐζήτησε ψῆφον μομφῆς κατὰ τοῦ Πλαστήρα, ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις διίσχυρίσθη ὅτι ἡ Ἐθνοσυνέλευσις δὲν εἶχε μὲν τὸ δικαίωμα νὰ προβῇ εἰς τοιαύτην πράξιν, δύναται ὅμως νὰ παραπέμψῃ τὸν τὴν διαμαρτυρίαν

(1) Τὰ δάνεια ταῦτα δὲν ἀνεγνώρισεν ὁ Ὄθων καὶ δὲν ἐπλήρωνεν ἐπομένως τοὺς τόκους αὐτῶν, ἐπὶ τούτῳ δὲ πολλὴ ἡ τῶν Δυνάμεων ἀθυμία, ὡς νῦν, μετὰ τὴν πτώχευσιν, τῶν Γερμανῶν ὁμολογιούχων. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ ἡμέτερος πρεσβευτὴς Ἰωάννης Γεννάδιος διερρύθμισε τῷ 1879 ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

πρὸς τὸν βασιλέα ὑποβαλόντα πληρεξούσιον Εὐθύμιον Πλαστήραν εἰς τὰ κοινὰ δικαστήρια. Ἡ συνεδρία ἐκείνη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἦν θυελλώδης, ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις κατηγόρει τῶν Ἑπτανησίων ἀντιπροσώπων ὡς τυφλὰ γενομένων ὄργανα τῆς Βουλῆς. Ὑβρεῖς χυδαῖαι ἀντηλλάγησαν καὶ ἐν μέσῳ δαιμονιώδους θορύβου διελύθη ἡ συνεδρία, ὑποχωρησάσης συσώμου τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Οὐχ ἦττον ὁμῶς ἐν ἄλλῃ συνεδρία ἐπετεύχθη ἡ ἔκφρασις μομφῆς, ἀλλ' ὁ Βούλγαρος καὶ ὁ Δεληγεώργης διηρέθιζον τὰ πνεύματα καὶ προὐκάλουν ἀναρχικὰ συμπτώματα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Πρὸς τούτοις δ' ἡ ἀντιπολίτευσις ἀποχωροῦσα τῶν συνεδριῶν, παρενέβαλλε προσκόμματα καὶ πολυτρόπως ἐδυσχέρανε τὸ ἔργον τῆς συζητήσεως περὶ τοῦ Συντάγματος. Τὰ πράγματα ἔφθασαν ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς. Ἡ κατάσταση ἦτο τοιαύτη, ὥστε ὁ σύμβουλος τοῦ βασιλέως κόμης Σπόνεκ προσεκάλεσε τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, ἵνα καταβάλῃ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς παρὰ τῇ ἀντιπολιτεύσει, γνωστῇ ἐπὶ φιλαγγλικῇ πολιτικῇ, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὰς περὶ Συντάγματος συζητήσεις· τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ἀπήντησε τῇ 7 Σεπτεμβρίου 1864, ὅτι ἀπέχει νὰ ἔλθῃ εἰς σχέσεις μετὰ τῶν κομμάτων, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἔχει ἀπόφασιν νὰ «ἐνεργῇ ὁμοφώνως μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ Ρωσίας περὶ τῶν γενικῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος», περιορίσθη δὲ μόνον νὰ διατάξῃ τὸν ἐν Ἀθήναις Ἀγγλον πρεσβευτὴν Σκάρλετ, ἵνα ἐκφράσῃ εἰς ἐκείνους τῶν πληρεξουσίων, οἵτινες ἤθελον ἀκούσει τὴν προσωπικὴν γνώμην αὐτοῦ, ὅτι ἡ βραδύτης τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως εἶναι βλαβερὰ καὶ κατέληγε λέγων ὅτι «ὅσω ὀλιγώτερον ἀναμιχθῶσιν αἱ ξέναι Δυνάμεις εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ βασιλείου, πλειότεραι ἔσονται αἱ πιθανότητες τῆς διατηρήσεως τῆς ἡσυχίας ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῆς εἰρήνης ἐν τῷ ἐξωτερικῷ».

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἔκρυθμος κατάσταση τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνοσυνελεύσεως, ὅτε μετὰξὺ ἄλλων ἐπῆλθε τὸ ζήτημα τῆς ἀφομοιώσεως τῶν Ἰονίων νήσων πρὸς τὴν Ἑλλάδα, δηλονότι ἐὰν πρέπη νὰ τεθῶσιν ἐν ἰσχύϊ καὶ ἐν τοῖς Ἰονίοις νήσοις οἱ νόμοι καὶ τὸ φορολογικὸν σύστημα τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἰς ὃ, κατ' ἀρχὴν, συνεφώνουν, διεφώνησεν ἡ κυβέρνησις καὶ ἡ ἀντιπο-

λίτευσις· οἱ βουλγαρισταὶ καὶ οἱ πληρεξούσιοι Κερκύρας καὶ Κεφαλληνίας ἤθελον πλήρη καὶ ἄμεσον τὴν ἀφομοίωσιν· οἱ κυβερνητικοὶ καὶ οἱ λοιποὶ Ἑπτανήσιοι πληρεξούσιοι ὑπεστήριξαν, ὅτι ἡ ἀφομοίωσις δεόν νὰ γείνη ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἐπὶ τρεῖς συνεδρίας συνεζήτουν ἄνευ ἀποτελέσματος· κατὰ τὴν τετάρτην ὁμῶς ὁ πληρεξούσιος Μακρῆς προέτεινεν, ἵνα πάντες οἱ φόροι καταργηθῶσιν ἐν Ἑλλάδι, ἀναπληρούμενοι δι' ἐνὸς μόνου ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς, ὡς ἐν τοῖς Ἰονίοις νήσοις, οἱ δὲ βουλγαρισταὶ ὑπεστήριζον τὴν πρότασιν κράζοντες: «ἀφοῦ οἱ Ἑπτανήσιοι δὲν θέλουν τοὺς νόμους μας, ἡμεῖς δεχόμεθα τοὺς ἰδικούς των!» Ἡ συνεδρία διελύθη ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτου θορύβου καὶ πολὺ πλῆθος ὠδήγησε τὸν Βούλγαρην μέχρι τοῦ οἴκου τοῦ ἀνακράζον: «Ζήτω ὁ Βούλγαρης, κάτω οἱ φόροι, ζήτω ἡ ἀφομοίωσις!»

Ἐξηκολούθησαν αἱ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος συζητήσεις, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ παρενέπιπτον καὶ ἄλλα σπουδαῖα ὡσαύτως ζητήματα, ὅτε τῇ 7 Σεπτεμβρίου 1864, ἀνηγγέλθη εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τὸ 22 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος, ἦτοι τὸ περὶ Γερουσίας. Ἡ συζήτησις ὑπῆρξε τὰ μάλα σοβαρὰ καὶ ἀξιοπροεπής· πρῶτος δ' ὁ πληρεξούσιος Διαμαντόπουλος, ἀκραιφνῆς πατριώτης, ἀναθὰς κατήγγειλε τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο καταδικάσας τὴν Γερουσίαν καὶ κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῆς μιᾶς Βουλῆς ἐν εὐχαῖς: «ὅπως τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐπιφέρῃ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος». Ὁ πληρεξούσιος Θ. Ζαΐμης ἀντέκρουσε τὸν προλαλήσαντα, κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῆς Γερουσίας, ἣν ἐθεώρει ὡς χαλινόν. Ὁ Τ. Βάσσης ἐθεώρησεν εἰτα ὡς ὀλεθρίαν τὴν ὑπαρξίν τῆς Γερουσίας, εἰκωνικώτατα παραστήσας τὴν ἐπὶ Ὀθωνος τοιαύτην καὶ τὰ ἔργα της. Ἐπειτα, διὰ πρώτην φοράν, ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος λαμβάνων τὸν λόγον, ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Α. Κουμουνοῦρος, ὑπεστήριξε τὴν ὑπαρξίν δύο αἵρετῶν Βουλῶν, ὡς τελευταῖον ἐπιχείρημα τοῦ λόγου τοῦ ἀριθμήσας τὸ ἐξῆς δελεαστικόν: «Εἰς τοὺς πολιτικούς ἀνθρώπους τοὺς ἐνασχολουμένους μὲ τὰ πολιτικά, εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ἀφιερῶσιν τὴν ζωὴν των εἰς αὐτὰ, θέλω νὰ δώσωμεν ὡς ἀμοιβὴν ἐν στάδιον ὑψηλότερον, ἕνα προδιδασμὸν καὶ ἕνα τόπον ἀναπαύσεώς τινος». Εἰτα ὠμίλησεν ὁ Καλὸς, καὶ ἤθελον λαλήσει καὶ ἄλλοι, ἀλλ' ἡ Συνέλευσις

ἀπέπεμπε πάντας διὰ τοῦ γνωστοῦ «ἐφωτίσθημεν», ὡς καὶ αὐτὸν τὸν γέρω-Χρηστίδην διὰ θορύβου καὶ πατάγου. Ἐτέθη λοιπὸν τὸ ζήτημα εἰς ψηφοφορίαν καὶ διὰ μεγάλης πλειοψηφίας, τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου κραυγάζοντος : Ζήτω τὸ ἔθνος καὶ ἐπαναληπτικῶς χειροκροτούντων τῶν πληρεξουσίων καὶ τῶν ἀκροατῶν, κατηργήθη ἡ Γερουσία, ἡ ὡς κοπὶς τῶν ἐν τῇ μονομερεῖ καὶ ἀχαλινώτῳ Βουλῇ συνήθως ἐν ταῖς Κράτεσι τιθεμένη. Διὰ τὴν κατάργησιν τῆς γερκαῆς ἐκείνης Βουλῆς πολλοὶ ἐθρήνησαν, ἀλλ' ἄργα, πολὺ ἄργα, ὅτε πλέον εἶχε διαλυθῇ. Ἐν τούτοις, ἐξηκολούθει ἡ ἀντιπολίτευσις τὴν κωλυσιεργίαν, ἀλλ' ὑπὸ τοιούτους ὅρους αἱ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος συζητήσεις ἐλάχιστα προὔχωρουν καὶ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἐπ' ἄπειρον παρέτεινε τὰς ἐργασίας αὐτῆς, ὅτε τῇ συμβουλῇ τῆς Γαλλίας ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς ὀριστικὸν τι μέτρον. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 7 Ὀκτωβρίου, ἐξακολουθούσης ἐπὶ ἐφθήμερον τῆς συζητήσεως ἐπὶ τοῦ 71 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος, ὁ πρόεδρος Ἰωάννης Μεσσηνέζης ἀνήγγειλεν, ὅτι ὁ πρωθυπουργὸς Κ. Κανάρης ἐνεχείρισεν αὐτῷ τὸ ἐξῆς πρὸς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν διάγγελμα τοῦ βασιλέως Γεωργίου :

«Προσκαλεσάσης με ἐπιμόνως τῆς Ἑλλάδος, ἐνέδωκα εἰς τὴν φωνὴν της, πεπεισμένος ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὴν ἔμελλε νὰ τηρήσῃ τὰς πρὸς με ὑποχρεώσεις της καὶ κατέλιπον τὴν Δανίαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος πρὶν ἢ ἔτι τελεσθῇ ὁ πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ στέμματος συνομολογηθεὶς ὅρος τῆς ἐνώσεως τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου καὶ ἐπομένως πρὶν ἢ ψηφιοθῇ τὸ Σύνταγμα τοῦ νέου κράτους. Ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου ἐνταῦθα συμπληροῦται κατ' αὐτάς· ἐλπίζω δ' ὅτι οὐδένα διαφεύγει ἡ ὑπομονὴ μεθ' ἧς ἐκτότε ὑπέμεινα τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν βασιλείας, ἐχούσης παρ' ἑαυτῇ Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, λειτουργοῦσαν συγχρόνως καὶ ὡς συντακτικὴ καὶ ὡς βουλὴ νομοθετικὴ. Ἡ ἔνωσις τέλος πάντων τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τοῦ βασιλείου πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐτελέσθη· ἡ πρὸ δύο καὶ ἐπέκεινα μηνῶν παρουσία ἐν τῇ Συνελεύσει τῶν ἀντιπροσώπων τῆς χώρας ἐκείνης παρέσχε τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει πᾶσαν εὐχέρειαν, ὅπως

χωρίς ἀναβολῆς νεωτέρας δυνηθῇ ν' ἀποπερατώσῃ τὴν ψήφισιν τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρὸ ἐνιαυτοῦ παρεσκευασμένου σχεδίου τούτου, τὰ δὲ μέχρι τοῦδε γινόμενα ἐν τῇ Συνελεύσει μὲ πείθουσιν, ὅτι αἱ ἐργασίαι αὐτῆς δύνανται νὰ παραταθῶσιν ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον. Ἡ περαιτέρω παράτασις τῆς καταστάσεως ταύτης, παραλύουσα πᾶσαν κυβερνητικὴν μέριμναν καὶ καταστρέφουσα τὴν διοίκησιν τῆς ἐπικρατείας, οὐ μόνον ἀναιρεῖ ἀναντιρρήτως πολύτιμα συμφέροντα τοῦ ἔθνους ἀλλὰ καὶ θέλει βεβαίως ἐπενέγκει βλάβας τῶν ὁποίων τὴν ἀνόρθωσιν θέλει εἶσθαι δυσχερέστατον νὰ ἐπιτύχῃ τις ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ δὲ δυσφορία τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἐκρύθμῳ καταστάσει Μοὶ ἐγένετο ἤδη γνωστή. Ὅθεν καθῆκον ἀπαραίτητον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ πρὸς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος μέλλοντα νὰ περιφρουρηθῶσι συμφέροντα Μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσω τὸ τέρμα τῆς καταστάσεως ταύτης, ἐπὶ τούτῳ δὲ παρήγγειλα τοὺς ὑπουργοὺς μου νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὸ συνημμένον σχέδιον τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ Συντάγματος καὶ νὰ δηλώσωσιν εἰς αὐτὴν ὅτι εἰμὶ ἔτοιμος ν' ἀποδεχθῶ καὶ νὰ ὑπογράψω τὸ μέχρι τοῦδε ψηφισθὲν μέρος αὐτοῦ μετὰ τοῦ ψηφισθησομένου κατὰ τὸ συνημμένον σχέδιον ὑπολοίπου, τοῦ ὁποίου αἱ διατάξεις οὐδόλως ἀπομακρύνονται τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ἐκδηλωθεισῶν εὐχῶν. Παρακαλῶ δὲ τὴν συνέλευσιν νὰ ἐκφέρῃ ἐντὸς δέκα ἡμερῶν τὴν ἐπὶ τούτου ψῆφόν της. Οἱ ὑπουργοί Μου θέλουσιν ὑποβάλει εἰς τὴν Συνέλευσιν κατὰ τὸ δεκαήμερον τοῦτο διάστημα καὶ σχέδιον νόμου περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν, τὸ ὁποῖον παρακαλῶ τὴν Συνέλευσιν, νὰ συζητήσῃ καὶ ψηφίσῃ μέχρι τέλους τοῦ παρόντος μηνός. Ἐὰν ὅμως ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν περατώσῃ τὰ ἔργα ταῦτα ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν διαστημάτων, ἐπιφυλάσσομαι πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐπὶ τῆς μελλούσης ἀποφάσεώς μου, ὁποῖαν ἢ διαψεύσθαι πεποίθησίς μου Μὲ ὑπαγορεύει καὶ καθιστῶ ὑπεύθυ-

νον τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐπὶ ταῖς περαιτέρω συνεπεί-
αις».

Διὰ τοῦ Διαγγέλματος λοιπὸν τούτου φέροντος καὶ τὰς ὑπο-
γραφὰς τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὠρίζετο δεκαήμερος προθε-
σμία πρὸς ἐπιψήφισιν τοῦ ἐν σχεδίῳ ὑποβαλλομένου ὑπολοίπου μέ-
ρους τοῦ Συντάγματος, καὶ ἄλλη προθεσμία μέχρι τέλους τοῦ μη-
νὸς πρὸς ἐπιψήφισιν τοῦ περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν νόμου, ἡπειλεῖτο
δὲ ἡ Συνέλευσις ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἐπιφυλάσσοντος τῆς
Α. Μ. τοῦ βασιλέως πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐπὶ τῆς μελλούσης ἀπο-
φάσεώς του.

Κατὰ τὴν ἐπομένην συνεδρίαν (8 Ὀκτωβρίου) ὁ Δ. Μαυρο-
κορδάτος προὐκάλεσε ζήτημα ἐμπιστοσύνης κατὰ τῆς κυβερνήσεως
εἰπὼν, ὅτι τὸ διάγγελμα προσέβαλλε τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν· ὁ
Δεληγεώργης ἐδήλωσεν, ὅτι ἔχει ἑτοιμὸν σχέδιον ἀπαντήσεως εἰς
τὸ διάγγελμα καὶ ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως συζήτησις δεόν ν' ἄρ-
ξηται ἀμέσως, διότι ὁ βασιλεὺς ἐξαπατηθεὶς ἐστιγματίσας τὴν Συ-
νέλευσιν. Διάφοροι ὑπεβλήθησαν προτάσεις, τῶν μὲν ζητούντων
τὴν ἄμεσον ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ διαγγέλματος συζήτησιν, τῶν δὲ τὴν
ἀναβολὴν αὐτῆς μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Συντάγματος, γενομέ-
νης δὲ ψηφοφορίας ἡ Συνέλευσις διὰ ψήφων 160 κατὰ 112 ἀπε-
φάνθη ὑπὲρ τῆς ἀναβολῆς. Οὕτω δὲ ἡ Συνέλευσις κατὰ τὰς λοιπὰς
συνεδρίας ἠρξάτο συμμορφουμένη πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ βασιλέως
καὶ τῇ 17 Ὀκτωβρίου ἐψηφίσθη τὸ σύνολον τοῦ Συντάγματος, τοῦ
ὁποίου τὰ ἀπὸ τοῦ 71 μέχρι τοῦ 110 ἄρθρου ἐψηφίσθησαν μετὰ
μεγίστης σπουδῆς καὶ ἄνευ σχεδὸν συζητήσεως. Πράγματι δ' ἡ τοῦ
βασιλέως ἀπειλὴ περὶ ἀναχωρήσεως ἐξ Ἑλλάδος θαυμασίως ἐπέ-
δρασε καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιτακτικὴν φωνὴν τῆς δημοσίας γνώμης οἱ
πληρεξούσιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς ὀχληρὰς ἐκείνας
συζητήσεις δι' ὧν ἐφαίνετο, ὅτι ἤθελε διαιωνισθῇ ἡ Β' αὕτη Ἐθνικὴ
ἐν Ἀθήναις τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Τῇ 21 Ὀκτωβρίου πρεσ-
βεῖα κληρωθεῖσα ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Βασι-
λέα τὸ νέον Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος (1) τῇ δὲ 30 ὑπεβλήθη εἰς τὸν

(1) Τὸ σύνταγμα σύγκειται ἐξ 110 ἄρθρων. Τότε ἐγένοντο πολλαὶ ἐκδό-
σεις, ἡ ἀρίστη δ' εἶναι ἡ τοῦ Γ. Φιλαρέτου.

πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως Ε. Κανάρην διάγγελμα βασιλικόν δι' οὗ προστείνετο τροποποίησις τῆς τοῦ 2 ἁρθρου τοῦ συντάγματος τοῦ καθορίζοντος, ἵνα οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Δυτικῆς ἐκκλησίας ὧσι πολῖται Ἕλληνες, ἕνεκα παραστάσεων ἀπευθυνθεισῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ὑπὸ τῆς Γαλλίας· ὁμοίως προϋτείνετο ἡ ἐπιψήφισις πρακτικώτερου τινὸς τρόπου ἀναθεωρήσεως τῶν διατάξεων, ἃς ἡ πείρα ἤθελε κρίνει διορθωτέας· κατὰ τὴν συνεδρίαν δὲ τῆς 5 Νοεμβρίου 1864 ἡ Συνέλευσις διὰ ψήφων 164 κατὰ 124. παρεδέξατο τροποποίησιν τινὰ τοῦ 2 ἁρθρου ὡς ἑξῆς, τῇ προτάσει τοῦ Κοκκίνου: «οἱ λειτουργοὶ ὅλων τῶν ἀνεγνωρισμένων θρησκειῶν ὑπάγονται εἰς τὴν αὐτὴν τῆς πολιτείας ἐπιτήρησιν, εἰς ἣν καὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐπικρατούσης θρησκείας», τῇ δὲ προτάσει τοῦ Ζαΐμη ἀπεφάνθη ἡ Συνέλευσις, ὅτι δὲν δύναται νὰ μεταβάλη τὸ περὶ ἀναθεωρήσεως ἅρθρον ὡς μὴ ἐξευροῦσα καταλληλότερον τρόπον. Τέλος τῇ 16 Νοεμβρίου 1864 ἡμέρα Δευτέρα καὶ ὥρα 12 καὶ 22' ὁ βασιλεὺς φέρων στολὴν πεζικοῦ καὶ ἀνευφημούμενος παρὰ πάντων ἔρχεται εἰς τὴν Συνέλευσιν, ἀναβαίνει τὸν ἐτοιμασθέντα θρόνον καὶ θείας τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὀρκίζεται τὸν ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ὄρκον, ἔχων δεξιὰ τὸν Μητροπολίτην καὶ τοὺς ὑπουργοὺς, ἀριστερᾷ δὲ τὸν πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως μετὰ τῶν γραμματέων. Ὀρκίσθη τὸν ἐν τῷ Συντάγματι ὄρκον προσειπὼν: «ὀρκιζόμενος ἐπὶ τοῦ Συντάγματος, Κύριοι πληρεξούσιοι, πιστεύω, ὅτι ἡ ἀκριβὴς τήρησις καὶ πιστὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τε καὶ τῶν νόμων τοῦ κράτους εἶναι ὑποχρέωσις τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων». Εὐθὺς μετὰ τὴν ὀρκωμοσίαν τοῦ Βασιλέως, ὁ πρόεδρος Μετσηνέζης εἶπε τὰ ἑξῆς: «Βασιλεῦ, ἡ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ὀρκωμοσία τῆς Υ. Μ. ἐπισφραγίζει ἐπισήμως καὶ δίδει πέρας ὀριστικὸν εἰς τὰς συντακτικὰς τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐργασίας καὶ ἐπομένως κατ' ἐντολήν καὶ ἐξ ὀνόματός της κηρύττω διαλελυμένην τὴν Συνέλευσιν καὶ τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς». Οὕτω δ' ἐκηρύχθη ἡ λῆξις τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, χωρὶς νὰ γείνη συζήτησις τις ἐπὶ τοῦ α' τοῦ Βασιλέως διαγγέλματος καὶ οὕτω, τελευτῶντος τοῦ 1864, ἔληξεν ἡ περίοδος τῆς κρίσεως καὶ ἡ Ἑλλὰς εἶχε πλέον

Βασιλέα, Σύνταγμα καὶ νόμον περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν νόμον, ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ἀπὸ τῆς 20 Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς 5 Νοεμβρίου καὶ καθ' ὃν προὔκειτο νὰ ἐκτελεσθῶσιν αἱ ἐκλογαὶ κατὰ τὸ 1865, ἀρχομένης τῆς τακτικῆς, ὅπως δῆποτε, λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος. Ὁ βασιλεὺς δὲ ἀναχωρῶν τοῦ καταστήματος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως εἶπεν: «Ἀποχωριζόμενος τῆς συνέλευσεως ἀποχαιρετῶ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους».

Διελύθη λοιπὸν ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἡ ἀπὸ τῆς 10 Δεκεμβρίου τοῦ 1862 συγκληθεῖσα καὶ ἐν διακοσίαις ἐξήκοντα ἐννέα συνεδριάσεσι περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος ἀποφασίσασα, ὡς ἄλλη φιλόστοργος ἀλλὰ καὶ θορυβώδης μήτηρ, τῆς μεγίστης διαπαιδαγωγήσεως ἀνάγκην ἐχούσης τότε Ἑλλάδος. Τὸ μέγιστον δῶρον τοῦ μακροῦ βίου τῆς τελευταίας ταύτης Ἐθνοσυνελεύσεως εἶναι τὸ νῦν διέπον ἡμᾶς πολιτικὸν Σύνταγμα, ὅπερ καίπερ συνταγὴν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προγενεστέρου τοῦ 1844, διαφέρει ὅμως πολὺ ἐκείνου ὡς πρὸς τὴν μείζονα ἐλευθερίαν μεθ' ἧς συνετάγη· εἶναι δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ καθ' ὁλοκληρίαν ἔργον τοῦ νομομαθοῦς καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Νικολάου Σαριπόλου, τοῦ πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν ἀποθανόντος. Τὸ σύνταγμα τοῦτο, ἕκτον ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, εἶναι λίαν φιλελεύθερον· ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ὅμως ἀπεδείχθη, ἔνεκεν τοῦ πολιτικοῦ βίου ἡμῶν, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως, ἔχει χρεῖαν περιοριστικῶν τινῶν διατάξεων, δι' ὧν καὶ μόνον δύνανται νὰ τεθῶσιν ὅρια μεταξὺ τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ διαγραφῶσιν αἱ πρὸς ἀλλήλας ἀρμονικαὶ σχέσεις αὐτῶν. «Τὸ σύνταγμα τοῦ 1864, ὡς παρατηρεῖ ὁ νομομαθὴς Γεώργιος Φιλάρετος, ἐψηφίσθη ἐν νευρικῇ ταραχῇ. Ἡ βραδύτης τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἠμυπόδισε τὴν Συνέλευσιν νὰ προβῇ εἰς τὰς κυρίας συντακτικὰς αὐτῆς ἐργασίας. Διὰ τοὺς μὴ εὐρισκομένους ἐν ἐνημερότητι τῶν λεπτομερειῶν τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς νέας Ἑλλάδος ὑπομιμνήσκουμεν, ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν ἐψηφίσθησαν τρία συντάγματα—τὸ τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἀστρους καὶ τῆς Τροιζῆνος—ὑπὸ μορφὴν δημοκρατικὴν (1821—1827)· ἡ ἐφαρμογὴ αὐ-

τῶν ἀπέβαινε δυσχερὲς ὡς ἐκ τῶν λίαν ἀνωμάλων ἐθνικῶν περιστάσεων. Ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ Ναυπλίου, ὅπερ ἐκλήθη «Σύνταγμα Βασιλικὸν» (1832) δὲν ἐφηρμόσθη, διότι καὶ ἡ ἀντιβασιλεία (1833—1835) καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Ὁθωνος Α' (1835—1843) ἐκυβέρνησαν μοναρχικῶς. Τὸ δὲ Σύνταγμα τοῦ 1844, τοῦ ὁποίου αἱ πλεῖστα τῶν διατάξεων ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τῆς 7ης Αὐγούστου 1830 καὶ ἐκ τοῦ Βελγικοῦ τῆς 7ης Φεβρουαρίου 1831, ἠναγκάσθη ὁ Ὁθων νὰ ὑπογράψῃ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἵνα σχίσῃ διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὁθωνος ἐψηφίσθη τὸ ἐν ἰσχύϊ Σύνταγμα τῆς 17 Νοεμβρίου 1864 ὅπερ κατὰ τὰ λοιπὰ ὀλίγον διαφέρει τῶν συνταγματικῶν χαρτῶν τῶν λατινικῶν καὶ σκανδιναυικῶν κρατῶν. Οὐσιωδῶς ὁμῶς διάφορον εἶναι ἰδὲα ὡς πρὸς τὸ ὅτι, καταργηθείσης τῆς διὰ τοῦ συντάγματος τοῦ 1844 θεσμοθετηθείσης Γερουσίας, οἱ πληρεξούσιοι τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Συνελεύσεως ἤρξασθαι εἰς τὴν Βουλὴν καὶ εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ὅπερ δὲν ἠδυνήθη νὰ ζήσῃ πλεονέτερον τοῦ ἐνὸς ἔτους, καταργηθὲν διὰ τοῦ νόμου τῆς 25 Νοεμβρίου 1865, ὅστις ἐψηφίσθη δυνάμει τῆς διατάξεως τοῦ ἀρθροῦ 108 τοῦ Συντάγματος. Οὕτω πρὸ τριακονταετίας περίπου ἡ συνταγματικὴ μηχανὴ κινεῖται ἐν Ἑλλάδι διὰ μιᾶς μόνον Βουλῆς. Ἐὰν μὴ ὡς μοναδική, βεβαίως ὁμῶς ὡς σπανιωτάτη ἐξαίρεσις ὅλων τῶν συγχρόνων συνταγματικῶν χαρτῶν ἀνάγκη ν' ἀναγραφῇ ὁ ἐν Ἑλλάδι μηχανισμὸς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας».

Τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Κανάρη ὑπουργεῖον, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἄρτι ἐν ἰσχύϊ τεθέντος Συντάγματος τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ἐδημοσίευσεν προκήρυξιν, δι' ἧς ἐκάλει τοὺς Ἕλληνας εἰς σεβασμὸν τῶν νόμων, ὧν ἡ ἐφαρμογὴ ἐπεδιώκετο αὐστηρῶς καὶ δικαίως. Οὕτως ἔβαινον τὰ πράγματα, ὅτε ὁ διορισμὸς τοῦ στρατηγοῦ Δημητρίου Καλλέργη ὡς σταυλάρχου τῶν ἀνακτόρων, γενόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Σπύρκε, ἄνευ εἰδήσεώς τινος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, προῦκάλεσε τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργείου· μετὰ ἐξηγήσεις καὶ ἀμοιβαίας τινὰς παραχωρήσεις ἀπεφασίσθη, ἵνα οἱ ὑπουργοὶ ἀνακαλέσωσι τὴν παραίτησιν αὐτῶν ὑπὸ τὸν ὅρον : νὰ μὴ κοινοποιηθῇ ὁ διορισμὸς

αὐτοῦ εἰς τὸν στρατηγὸν παρὰ μόνον μετὰ τὰς προκηρυχθισομένας ἐκλογάς. Τούτου γενομένου, οἱ ὑπουργοὶ ἀνέλαβον τὰ καθήκοντά των. Ἀλλὰ μόλις ἐλύθη τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο καὶ ἕτερον ἀνεφύη πολλῷ σπουδαιότερον τοῦ πρώτου. Τῇ 6ῃ Ἰανουαρίου 1865 ὁ παρεπιδημῶν ἐν Ἀθήναις θεῖος τοῦ βασιλέως Γεωργίου πρίγκηψ Γλύκσβουργ, συνδέσας σχέσεις μετὰ τινων πολιτικῶν ἀνδρῶν, προσεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς σύσκεψιν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ Βούλγαρης, ὁ Τρικούπης, ὁ Δ. Μαυροκορδάτος, ὁ Κουντουριώτης καὶ ἄλλοι. Ὁ πρίγκηψ προσεκάλεσεν αὐτοὺς ἵνα ἐκφράσωσι τὴν γνώμην των ἐπὶ τῶν αἰτίων τῆς ἥκιστα εὐαρέστου καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεως καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης ἢ μὴ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ κόμητος Σπόνεκ, ὁ δὲ Βούλγαρης ἐγερθεὶς ἐποίησατο σφοδρότατον κατηγορητήριον κατὰ τε τοῦ ὑπουργείου Κανάρη καὶ τοῦ Σπόνεκ, ταῖς ἐνεργείαις τοῦ ὁποίου ἐκλήθη εἰς τὴν ἐξουσίαν. Ἀμα μαθόντες ταῦτα οἱ ὑπουργοὶ συνῆλθον ἐν συμβουλίῳ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πρωθυπουργοῦ Κανάρη, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς σπεύσας ἀνήγγειλεν αὐτοῖς δι' ἐπιστολῆς ὅτι δὲν ἔπαυσε νὰ παρέχῃ τοῖς ὑπουργοῖς ἐμπιστοσύνην καὶ ὅτι κατάρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ παρὰ τοῦ θείου του ὑπόσχεσιν ἀμέσου ἀναχωρήσεως ἐξ Ἑλλάδος προσθέτων, ὅτι εἰς οὐδένα θέλει ἐπιτρέψῃ, οὐδ' εἰς μέλος τῆς οἰκογενείας του, τὴν ἀνάμιξιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ὑπὸ τὸν Κανάρην κυβέρνησις ἐπέεσθη νὰ παραμείνῃ οὕτως ἐν τῇ ἐξουσίᾳ καὶ ἐξέδωκε καὶ δεύτερον πρόγραμμα κανονίζον τὰς μελλούσας ἐκλογάς. Αἱ σύγχρονοι ἐφημερίδες ἔγραφον καθ' ἐκάστην ἄρθρα περὶ βουλευτικῶν ἐκλογῶν καὶ Βουλῆς, ὥσανεὶ αἱ ἐπὶ Ὀθωνος δὲν ἦσαν ἐκλογαὶ καὶ ὅτι ὁ νῦν βουλευτὴς θὰ ἦτο τι διάφορον τοῦ τότε. Ἐν τοῖς κόλποις ὁμῶς τοῦ ὑπουργείου ὑφίστατο ἡδὴ διαφωνία μεταξὺ τοῦ πρωθυπουργοῦ Κ. Κανάρη καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργοῦ Ἀλ. Κουμουνδούρου, τοῦ μὲν ζητοῦντος νὰ ἀπαιτηθῇ παρὰ τοῦ βασιλέως ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ κόμητος Σπόνεκ, τοῦ δὲ ὑποστηρίζοντος αὐτόν. Μετὰ πολλῆς τῆς τέχνης ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνδούρος εἶχε προσεταιρισθῇ τὴν φιλίαν τοῦ Σπόνεκ φρονῶν, ὅτι αὕτη ἦτο τὸ ὑποβοηθητικώτερον μέσον διὰ τὴν εἰς τὴν πρωθυπουργίαν ἄνοδον.

αὐτοῦ, τοῦτο δὲ καὶ ἀπεδείχθη μετ' οὐ πολὺ. Ἐνεκὰ τῆς μετὰ τοῦ ναυάρχου διαφωνίας τὸ ὑπουργεῖον παρητήθη, ὁ δὲ βασιλεὺς, ταῖς συμβουλαῖς τοῦ κόμητος Σπόνεκ ἐπόμενος, ἐκάλεσεν εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τὸν Ἀλέξανδρον Κουμουνδοῦρον, ἔχοντα περὶ ἑαυτὸν τοὺς Ἑπτανησίους, καὶ οὕτω συνεπάγη ἀμέσως τὸ κουμουνδουρικὸν κόμμα, ἐν τῶν ἰσχυροτάτων τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α'.

Τῇ 2 Μαρτίου 1865 συνεκροτήθη τὸ πρῶτον ἤδη ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδοῦρου ὑπουργεῖον καταρτισθὲν οὕτως : Α. Κουμουνδοῦρος πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης. Α. Χ. Ἀναργύρου ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν. Δ. Βουδούρης ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν. Σ. Σωτηρόπουλος ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, Α. Καρνάλης ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν, Α. Χ. Λόντος ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν.(1) Τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδοῦρου διετηρήθη ἐπὶ τὴν ἀρχὴν μέχρι τῆς 20 Ὀκτωβρίου. Αἱ δυσχέρειαι ὅμως ἃς ὤφειλε νὰ ὑπερπηδῇ τὸ πρῶτον τοῦτο ὑπουργεῖον τοῦ Κουμουνδοῦρου δὲν ἦσαν ὀλίγαι· ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ τόπου ἦτο οἰκτρὰ· μόλις δὲ κατώρθονον νὰ πληρῶνωσι τὰς πρωτίστας ἀνάγκας τῆς ὑπηρεσίας· ἡ παραλυσία τῆς διοικήσεως ἦτο πλήρης, ἡ ἀπελθία ἢ τὴν μεταπολίτευσιν ἀκολουθήσασα ἐβασίλευεν ἐν τῷ στρατῷ, ἐπὶ πλεόν δὲ ἡ ἀντιπολίτευσις, καὶ εἰς τὸ περὶ τὸν Βούλγαρον κόμμα, ἐξηκολούθει τὸ σύστημα τῆς ἀντιδράσεως, παντοιοτρόπως προσπαθοῦν νὰ παρεμβάλλη προσκόμματα, διερεθίζον τὰ πνεύματα καὶ ἀποπειρώμενον τὴν πρόκλησιν ταραχῶν ἐν τε τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Βασιλεὺς ἐποίησατο ταξείδιον ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς Ἰονίους νήσους κατ' Ἀπρί-

(1) Βραδύτερον τὸ πρῶτον ὑπουργεῖον Κουμουνδοῦρου ἐτροποποιήθη ὡς ἑξῆς : Κουμουνδοῦρος ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν· Α. Κρεστένιτης ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης· Κ. Λομβάρδος ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν· Βράϊλᾶς Ἀρμένης ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν· Τῇ δὲ 24 Σεπτεμβρίου 1865 ἐτροποποιήθη πάλιν οὕτως : Κ. Λομβάρδος ἐσωτερικῶν· Τρ. Λαζαρέτος στρατιωτικῶν, Π. Καλλιγᾶς δικαιοσύνης.

λιον, ἓνα δὲ μῆνα μετὰ ταῦτα, τῇ 4 Μαΐου 1865, μετὰ πολλοῦ πείσματος διεξήχθησαν αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαί, αἱ δυνάμει τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐκπονηθέντος νέου βουλευτικοῦ νόμου, ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς βουλευτοῦ κατὰ 10,000 ψυχῶν διαταχθεῖσαι, (1) Ἐγένοντο δὲ αἱ πρῶται αὗται βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ καὶ ἐντεῦθεν εἰσῆλθον εἰς τὴν βουλὴν σχεδὸν ὅλως νέα πρόσωπα, δικηγόροι, δημοσιογράφοι κτλ. Οὕτω λ. χ. ἀπέτυχεν ἐν Ἀττικῇ μέγα δυνάμενος εὐπατρίδης Ἀθηναῖος πολλάκις χρηματίσας βουλευτῆς, καὶ ἀπέτυχεν ὁ Ὀθων Μακρυγιάννης, ἐν Γορτυνίᾳ ἀντὶ τοῦ Ἰωάννου Κολοκοτρώνη τοῦ υἱοῦ τοῦ γέροντος τοῦ Μωρηᾶ ὁ δημοσιογράφος Χ. Σακελλαριάδης καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐπίσης ἀπέτυχον καὶ τέσσαρες τῶν ὑπουργῶν τοῦ προτελευταίου ὑπουργείου τοῦ Ὀθωνος, ὁ Μιαούλης, ὁ Βότσαρης, ὁ Χρηστόπουλος καὶ Κουντουριώτης. Ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐξῆλθε πλειονοψηφοῦσα κατὰ τὰς ἐκλογάς· ἡ νέα Βουλὴ, ἡ πρώτη αὕτη τῆς βασιλείας Γεωργίου (28 Μαΐου 1865—5 Ἰανουαρίου 1866) ἦτο ἐντεῦθεν κρᾶμα ἐξ ὅλων τῶν ἀναφυνέντων ἐπὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως κομμάτων, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἀμφιταλαντευομένων βουλευτῶν καὶ τῶν ἀπὸ κόμματος εἰς κόμμα μεταπηδῶντων ἀρκούντως ὀγκώδης, ὥστε ἡ ἐλάχιστη αὐτοῦ κίνησις νὰ ἀνατρέπη τὰ ὑπουργεῖα τὰ μὴ στηριζόμενα ἐπὶ ἐδράιας καὶ μονίμου πλειονοψηφίας. (2)

Τῇ 28 Μαΐου 1865, ὁ βασιλεὺς διὰ βασιλικοῦ λόγου συγκειμένου ἐκ 14 §§ ἀνοίγει τὰς πύλας τοῦ παλαιοῦ τῆς συνελεύσεως κτιρίου, κηρύττων τὴν ἑναρξιν τῆς Α' Συνόδου τῆς Α' Βουλευτικῆς Περιόδου. Μετὰ δὲ τὴν ἐξέλεγχιν τῶν ἐκλογῶν ἐγνώσθη, ὅτι κατὰ τὴν Α' Σύνοδον τῆς Α' Βουλευτικῆς Περιόδου ἐξηλέγησαν νομίμως οἵδε οἱ Βουλευταί :

1) Αἰγιάλειος, Κωνσταντῖνος Θεοδώρου καὶ Ἀνδρέας Μιχαλόπουλος.

(1) Περὶ τῆς Βουλῆς ἰδὲ τὰ ἀπὸ τοῦ ἀρθροῦ 54—76 ἄρθρα τοῦ Συντάγματος.

(2) Ἰδὲ Διονυσίου Θ. Σωμερίτου, Αἱ Βουλαὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α', Ἀθήναι 1893.

- 2) Αἰγίνης, Αἰακὸς Λογιωτάτιδης.
- 3) Ἄνδρου, Ἀνταγνώστης Γιάννουλίδης, Μιχαήλ Θ. Καΐρης καὶ Ν. Π. Καΐρης.
- 4) Ἀργους, Δημήτριος Τσάκρης, Δ. Λαμπρινίδης καὶ Κ. Μανουσάκης.
- 5) Ἀττικῆς, Ὅθων Μακρυγιάννης, Περ. Ἀνάργυρος Πετράκης, Δημήτριος Καλλιφρονᾶς, Παν. Κυριακὸς, Ἀριστ. Μπαλάνος.
- 6) Βάλτου, Σπυρ. Καραϊσκάκης καὶ Ἄνδρ. Στράτος.
- 7) Βονίτης καὶ Ξηρομέρου, Δημήτριος Γρίβας, Γ. Γεροθανάσης καὶ Παν. Πετιμεζής.
- 8) Γορτυνίας, Εὐθ. Δηληγιάννης, Γ. Πλαπούτας, Α. Ἀντωνόπουλος, Ἀθ. Γόνδικας, Χ. Σακελλαριάδης.
- 9) Γυθείου, Ἡλ. Μαυρομιχάλης, Α. Πετροπουλάκης.
- 10) Δωρίδος, Χ. Μαστραπᾶς καὶ Ἰω. Σαφάκας.
- 11) Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, Ν. Παπαμιχαλόπουλος καὶ Γ. Ζουμπουλάκης.
- 12) Ἑρμιονίδος, Α. Μήτσας καὶ Π. Γουζούασης.
- 13) Εὐρυτανίας, Δ. Τσιτσάρας, Γ. Ἀποστολίδης, Π. Μανωλίδης καὶ Δ. Ζῶτος.
- 14) Ζακύνθου, Κ. Λομβάρδος, Δ. Πατέλλης, Σ. Λεονταρίνης, Ι. Πλαίσας, Α. Γαίτας Φωσκάριδης.
- 15) Ἡλείας, Α. Κρεστένιτης, Στ. Στεφανόπουλος, Χ. Στεριόπουλος, Α. Βιλαέτης καὶ Α. Ἀχολός.
- 16) Θηβῶν, Α. Κατσίνας, Ἀντ. Δημητρίου.
- 17) Θήρας, Π. Ζίνες, Ι. Βλαβιανὸς καὶ Σ. Μαλασπίνας.
- 18) Ἰθάκης, Κ. Πεταλᾶς καὶ Α. Μιχαλόπουλος.
- 19) Καλαβρύτων, Ι. Ζαΐμης, Σ. Πετμεζᾶς, Α. Πετμεζᾶς, Α. Οἰκονομόπουλος καὶ Ι. Παπαδόπουλος.
- 20) Καλαμῶν, Ι. Φλέσσας, Π. Μαυρομιχάλης καὶ Γ. Περωτῆς.
- 21) Καρυστίας, Κ. Δημητριάδης, Α. Κοντόσταυλός καὶ Ι. Μπαλάφας.
- 22) Κέας, Τρ. Λαζαρέτος καὶ Κ. Κυπριάδης.

23) Κερκύρας, Σ. Παδοβῆς, Σ. Κουρῆς, Θεόδωρος Ζερβός, Ν. Καρύδας, Ν. Παγκράτης, Π. Κωνσταντᾶς, Θ. Ρωμᾶνος, Ν. Λοῦβρος.

24) Κεφαλληνίας, Γ. Μαυρογιάννης, Κ. Γεωργακάτος, Α. Ἄννινος, Δ. Τσουγουνάτος, Γ. Ἀντύπας, Α. Ζερβός, Γ. Φλωριᾶς. Ι. Ἰακωδάτος, Χ. Ἰακωδάτος καὶ Γ. Λειβαδόξ.

25) Κορινθίας, Α. Δημητριάδης, Α. Νοταρᾶς, Ε. Κανελλόπουλος, Ι. Ἰωάννου καὶ Ε. Οἰκονομόπουλος.

26) Κυθήρων, Γ. Ἀρώνης, Ε. Κοντολέων καὶ Κοσμάς Πανάρετος.

27) Κυνουρίας, Δ. Βροντίσης, Χ. Χρονόπουλος, Σ. Παπαδόπουλος καὶ Δ. Παπανικολάου.

28) Λακεδαίμονος, Ι. Βλασόπουλος, Σ. Σπηλιωτάκης, Ε. Κοπανίτσας, Ι. Κορφιωτάκης, Α. Κορφιωτάκης.

29) Λεβαδείας, Γ. Λάμπας, Β. Σπυρόπουλος.

30) Λευκάδος, Α. Σταματόπουλος, Α. Βλαχωρίτης καὶ Γ. Σέρβος,

31) Λοκρίδος, Δ. Τσαμόπουλος καὶ Δ. Παπαλουκᾶς.

32) Μαντινείας, Γ. Μποκίδης, Χ. Χριστόπουλος, Β. Δημητρακόπουλος, Α. Σταυρόπουλος καὶ Σ. Οἰκονομίδης.

33) Μεγαλουπόλεως, Α. Σινανιώτης καὶ Α. Ζατουνίτης.

34) Μεγαρίδος, Ε. Λογοθέτης καὶ Ι. Ἀλεξίου.

35) Μεσολογγίου, Ε. Δεληγεώργης καὶ Χ. Τρικούπης.

36) Μεσσήνης, Α. Κουμουνδούρος, Π. Μπουῦτος καὶ Π. Καλαμαριώτης.

37) Μήλου, Ι. Προβελέγγιος καὶ Π. Μοδινός.

38) Νάξου, Α. Ραυτόπουλος, Ε. Ναυπλιώτης καὶ Ν. Κονταράτος.

39) Ναυπακτίας, Ν. Φαρμάκης, Ι. Πρωτόπαπας καὶ Ν. Καναβός.

40) Ναυπλίας, Δ. Ὑψηλάντης καὶ Κ. Εὐθυμιόπουλος.

41) Ξηροχωρίου, Τ. Ρούκης, Κ. Χριστοδούλου.

42) Οἰτύλου, Α. Μαυρομιχάλης, Ι. Κατσάκος, Π. Λεωτσάκος, καὶ Α. Κουμουνδουράκος.

- 43) Ὀλυμπίας, Χ. Χριστόπουλος, Χ. Κανελλόπουλος καὶ Κ. Οἰκονομόπουλος.
- 44) Παξῶν, Δ. Μακρῆς.
- 45) Παρνασσίδος, Ε. Κεχαγιᾶς. Λ. Καραλίδανος καὶ Σ, Κρεμέζης.
- 46) Πατρῶν, Α. Ρηγόπουλος, Βενιζέλος Ροῦφος, Α. Μπουκαούρης καὶ Θ. Κανακάρης.
- 47) Πυλίας, Α. Μισυρλῆς καὶ Κ. Δαρειώτης.
- 48) Σκοπέλου, Ι. Δουλίδης καὶ Κ. Μελαγχροινός.
- 49) Σπετοῶν, Γ. Μπούμπουλης καὶ Δ. Θεοχάρης.
- 50) Σύρου, Κ. Πλατὺς, Α. Μεταξᾶς καὶ Μ. Κανάρης.
- 51) Τήνου, Ἰάκ. Παξιμάδης, Μ. Γιαννούλης καὶ Μ. Παρίσης.
- 52) Τριφυλλίας, Σ. Σωτηρόπουλος, Α. Γρηγοριάδης, Τσηκος Μαυροειδής.
- 53) Τριχωνίας, Β. Σκαλτσοδῆμος καὶ Δ. Βότσαρης.
- 54) Τροιζηνίας, Σ. Καραμάνος καὶ Σ. Κοριζῆς.
- 55) Ὑδρας, Δ. Βούλγαρης, Ι. Κηλογιάννης καὶ Θ. Κουντουριώτης,
- 56) Φθιώτιδος, Σ. Πλέσσας, Α. Χατσόπουλος, Δ. Τσιριμῶκος καὶ Δ. Χατσῖσκος.
- 57) Χαλκίδος, Δ. Κριεζώτης, Ν. Βουδούρης καὶ Α. Ἀβέρωφ.
- 58) Νέων Ψαρρῶν, Δ. Βαλαμβάνος καὶ Γ. Σταματάρης.

Ἐπὶ τῆς συζητήσεως εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ βασιλικοῦ λόγου ἄρχεται ἡ πάλιν τῶν κομμάτων, μετ' ἀσθέστου δίψης λόγων. Ἀλλ' ἐν ταῖς μακραῖς ἐκείναις συζητήσεσιν ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐναντίας τοῦ Κουμουνδούρου ἀντιπολιτεύσεως ἀναφαίνεται ὁ Δεληγεώργης μανιωδῶς καταδιώκων πανταχοῦ τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ, καὶ λαβὼν ἀφορμὴν νὰ εἴπῃ ὅσα δὲν ἠμπόρεσεν ὅτε ἐπῆλθεν ἡ διάλυσις τῆς Συνελεύσεως. Κατὰ πρόσωπον λοιπὸν τοῦ πρωθυπουργοῦ σήμερον ἐπιρρίπτει τὰ δύο Βασιλικά Διαγγέλματα, ἅτινα ὑπετίθετο ὅτι αὐτὸς ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν ἔστειλε τότε κατὰ τῆς Συνελεύσεως, ἥτις ἀκατεφρονήθη καὶ ἐποδοπατήθη αὕτη καὶ ἡ

τιμή τοῦ ἔθνους». Γενομένης ψηφοφορίας, ἡ ἀντιπολίτευσις ἡττήθη. Τῇ δὲ 31 Ἰουλίου ὁ πρωθυπουργὸς ἀνέγνω βασιλικὸν διάταγμα περὶ τεσσαρακονθήμερου διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν τῆς βουλῆς. Ἀμα τῇ συγκλήσει αὐτῆς, κατ' Ὀκτώβριον, ἡ νέα Βουλὴ ἀνέτρεψε τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου, γενομένης συζητήσεως περὶ τοῦ οἰκονομικοῦ ζητήματος, καὶ τοῦτο ἔχουσα πρόεδρον τὸν κουμουνδουρικὸν Εὐθύμιον Κεχαγιᾶν. Κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς Βουλῆς ὁ Κουμουνδούρος ἀναβάς ἐπὶ τὸ βῆμα εἶπε τάδε :

«Ὅ,τι κατὰ πρῶτον σᾶς ἀναγγέλλω εἶναι τὸ γεγονός, ὅπερ βεβαίως περιῆλθεν εἰς γνῶσίν σας, ἦτοι ἡ παραχώρησις ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου τοῦ ἐνὸς τρίτου τῆς ἐπιχορηγήσεως. Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς κατέχων τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ κοινῶνίᾳ ἔδειξεν, ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος καὶ κατὰ τὸν πατριωτισμὸν καὶ κατὰ τὴν καρδίαν. Ὁ βασιλεὺς, τὰς δυσχερείας εἰς τὰς ὁποίας εὕρίσκετο τὸ ἐθνικὸν ταμεῖον μαθὼν, αὐτοπροαιρέτως προσέφερε τὸ ἐν τρίτον. Τοιαύτας βασιλικὰς πράξεις δὲν ἀπαντῶμεν πολλάς ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Εὐχομαι δὲ καὶ ἐλπίζω, ὅτι ὅλοι θέλομεν μιμηθῇ τὸ πατριωτικὸν αὐτὸ παράδειγμα τῆς Α. Μ. διότι εἴμεθα εἰς στιγμὰς κρισίμους.»

Ὁ βασιλεὺς, πεσόντος τοῦ Κουμουνδούρου, προσεκάλεσε τότε τὸν Δ. Βούλγαριν ὡς τὸν μᾶλλον πλειονοψηφοῦντα κομματάρχην· ἀλλ' οὗτος ἔθηκεν ὡς ὄρον ἀπαραίτητον τοῦ σχηματισμοῦ ὑπουργείου παρ' αὐτοῦ τὴν ἐξ Ἑλλάδος ἀπομάκρυνσιν τοῦ κόμητος Σπόνεκ· ὁ βασιλεὺς ἀπέρριψε τὸν ὄρον τοῦτογ καὶ ἀνέθηκε τῷ Δεληγεώργη τὸν καταρτισμὸν νέου ὑπουργείου συγκειμένου ἐκ τοῦ Ε. Δεληγεώργη προέδρου καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργοῦ, Δ. Χρηστίδου ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, Θ. Ζαΐμη ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν, Δ. Γρίβα ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν, Α. Μαυρομιχάλη ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν, Δ. Καλλιφρονᾶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ὅπερ ἀνὰ λαβὸν τὴν ἐξουσίαν τῇ 20 Ὀκτωβρίου 1865 ἐγκατέλιπεν αὐτὴν μεθ' ἡμέρας 12, τῇ 3 Νοεμβρίου, ἔνεκα μεγάλης διαδηλώσεως διελθούσης τὰς ὁδοὺς καὶ κραυγαζούσης : κάτω ὁ Σπόνεκ ! Ὑπέβαλε δὲ ἔγγραφον παραίτησιν ἐν ᾗ ἔλεγεν : «ὅτι συμβάντα συνέβησαν κατὰ τὸ πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς βασιλικὸν γεῦμα,

καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπροκαλύπτως καὶ μετὰ σπουδῆς ὀργανώθη ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ὑπουργείου, ἥς τὸ κέντρον ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως ὑπῆρχεν ἐν τῇ αὐλῇ.»

Ὁ Δεληγεώργης ἀνέλαβε μὲν τὴν ἐξουσίαν ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Σπόνεκ, ἀλλὰ μετὰ τινὰς μῆνας οἱ Βουλγαρισταί, τὴν ἄμεσον τούτου ἀπομάκρυνσιν ἀπαιτοῦντες, προέβησαν εἰς διαδηλώσεις καὶ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ταραχάς, διαλυθείσας διὰ τῶν ὅπλων, πληγωθέντων τινῶν. Οὕτω δὲ τῇ 3 Νοεμβρίου ἐσχηματίσθη ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Βούλγαρην ὡς ἐξῆς: Δ. Ι. Βούλγαρης, πρόεδρος καὶ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν· Χ. Χριστόπουλος, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν· Δ. Δρόσος ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν· Α. Κουντουριώτης ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν· Σπ. Ἀντωνόπουλος, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν· Δ. Καλλέργης, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν· Ν. Παπαμιχαλόπουλος, ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, διατηρηθὲν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τρεῖς μόνον ἡμέρας, διότι τῇ 6 Νοεμβρίου κατηρτίσθη νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Α. Κουμουνδούρον ὡς ἐξῆς: Α. Κουμουνδούρος, πρόεδρος, ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν· Τρ. Λαζαρέτος, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν· Σ. Σωτηρόπουλος ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν· Δ. Πετράκης ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ Κ. Λομβάρδος ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, διατηρηθὲν μόνον ἑπτὰ ἡμέρας ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, καθότι πάλιν τῇ 13 Νοεμβρίου ἐσχηματίσθη νέον ὑπουργεῖον Δεληγεώργη ὡς ἐξῆς: Ε. Δεληγεώργης, πρόεδρος, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῆς δικαιοσύνης· Θ. Ζαΐμης ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν· Δ. Χρηστίδης, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν· Δ. Γρίβας, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν· Α. Μαυρομιχάλης, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν· Σ. Ἀντωνόπουλος ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἐκπεσὼν καὶ τοῦτο τῆς ἀρχῆς τῇ 28 Νοεμβρίου, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπ' αὐτῆς ὑπουργεῖον ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Β. Ρούφου, καταρτίσαντος αὐτὸ ὡς ἔπεται: Β. Ρούφος, πρόεδρος καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης· Σ. Σωτηρόπουλος, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, Β. Νικολόπουλος, ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν· Ι. Βαλασόπουλος, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν· Κ. Δαρειώτης ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν· Β. Σκαλτσοδήμος, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν· Ν. Βουδούρης, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν. Βραδύτερον/δὲ παρουσιασθεῖσῶν ἀναγκῶν τινῶν ἀνενέωσε τῇ 16 Ἰανουαρίου 1866 τὸ ὑπουργεῖον αὐτοῦ, ὅπερ διετηρήθη

ἐν τῇ ἀρχῇ μέχρι τῆς 8 τοῦ Ἰουνίου, ὡς ἐξῆς: Β. Ροῦφος, πρόεδρος καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν· Κ. Προβελέγγιος ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν· Δ. Σαχίνης ἐπὶ τῶν ναυτικῶν· Β. Πετμεζᾶς ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν· Μ. Γιαννόπουλος ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν· Σ. Βαλαωρίτης ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Βραδύτερον δὲ ἐτροποποιήθη, τῇ 24 Μαΐου, διορισθέντος ὑπουργοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τοῦ Σ. Ἀντωνιάδου, καὶ ἀντὶ τοῦ Προβελεγγίου λαβόντος τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ πρωθυπουργοῦ Β. Ρούφου.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι αὗται ὑπουργικαὶ μεταβολαὶ λόγον εἶχον τὴν ἀπλότητα τῶν κομμάτων, οὐδενὸς αὐτῶν κεκτημένου ἀπόλυτον πλειονοψηφίαν. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 ἄρχεται ἡ παρέλασις τῶν παροδικῶν ὑπουργείων, τὸ χαρακτηριστικώτερον γνῶρισμα τῆς παρούσης συνόδου τῆς Βουλῆς, (1) ὅπερ ὁ πρόεδρος αὐτῆς Ε. Κεχαγιᾶς κατὰ τὴν λήξιν δὲν εἶδε μετὰ δυσαρρεσκείας εἰπών: «ὅτι ὁ κοινοβουλευτικὸς ἐκεῖνος ἀγὼν ἦτο ἀναπόδραστος συνέπεια τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν βουλευτῶν καὶ ἰδίως τῆς κατὰ πρώτην τοῦ πολιτεύματος πραγματικὴν ἐφαρμογὴν παρουσιασθείσης διαφορᾶς τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πεποιθήσεων . . . » Διάφορος ὅμως ὑπῆρξεν ἡ γνώμη ἄλλου βουλευτοῦ περιεργότερον ἐκφρασθέντος περὶ τοῦ ὑπουργικοῦ ἐκείνου ἀναιδοκαταϊθάσματος, ὅπερ ἀπεδίδετο εἰς τὸν ἐπάρατον ἐκεῖνον δαίμονα τῆς Ἑλλάδος, τὸν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ὑπάρχοντα, τὸν Σπόνεκ, ὅστις, ὡς εἶπεν, ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Γεωργίου, συνετάρασσε τὰ σπλάγχνα τῆς κοινωνίας. Καὶ ὁ μὲν Σπόνεκ ἀπεμακρύνθη, ἀλλ' ἡ κατὰστασις παρέμεινεν ἡ αὐτὴ καθ'

(1) Σημειούσθω ἐνταῦθα ὅτι πλὴν τῆς τακτικῆς Συνόδου (28 Μαΐου 1865—5 Ἰανουαρίου 1866) ἐγένετο καὶ ἑκτακτος ἥτις ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς τῇ 10ῃ Ἰανουαρίου 1866 καὶ παρέτεινεν αὐτὰς ἐπὶ ἐννέα μόνον συνεδρίας μέχρις τῆς 2ῃ Ἰανουαρίου. Εἶχε δὲ συγκληθῇ διὰ δύο ἐπείγοντα ζητήματα: τὴν ἀποξήρανσιν τῆς λίμνης Κωπαΐδος καὶ τὴν φορολογίαν τῶν σκωριῶν τοῦ Λαυρίου. Ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις παρέστησε τὴν σύγκλησιν αὐτῆς ὡς αὐθαίρετον, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ ὑπουργὸς Σ. Σωτηρόπουλος παρελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα ἐκήρυξε τὴν λήξιν αὐτῆς.

ἄπασαν ταύτην τὴν περίοδον τῶν ἀλλεπαλλήλων ὑπουργικῶν μεταβολῶν, αἱ δὲ συνεδρίαί τῆς Βουλῆς διεκρίνοντο διὰ τὸ θυελλῶδες αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὰς συζητήσεις τῶν συνεδριῶν ΕΖ' — ΟΑ' τῆς 17—22 Νοεμβρίου τοῦ 1865 περὶ τῆς καταργήσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὅπερ ἀνεγράφη μὲν ἐν τῷ Συντάγματι, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν διατάξεων αὐτοῦ· κατηργήθη δ' ὡς εἴπομεν, διὰ νόμου ΡΙΒ' τῇ 25 Νοεμβρίου 1865. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἡ πρότασις περὶ καταργήσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας προῆλθεν εἰς μέσον καθ' ἣν ἡμέραν ἡ Βουλὴ ἐζήτηι τὰς ἐκθέσεις τῆς Ἐπιτροπείας τῆς σταλείσης εἰς Λαύριον, καὶ ἀνεκινήθη τὸ πρῶτον ἤδη ἡ ὑπόθεσις τῶν πολυκρότων ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Λαυριακῶν, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἦτο ἐκρυθμός ἡ κατάστασις, ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἐθορυβήθησαν, οἱ δ' ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι αὐτῶν συνέστησαν τὴν προσοχὴν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος περὶ τῶν κινδύνων, εἰς οὓς ἐξωθεῖται ἡ χώρα ἐκ τῆς ἀναρχίας καὶ τῶν προσωπικῶν αὐτῶν ἐρίδων, ἔνεκεν τῶν ὁποίων ἐννέα ὑπουργεῖα ἀνῆλθον καὶ κατῆλθον τὴν ἐξουσίαν ἐντὸς ἐνὸς ἔτους.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ κατὰ τὴν ἐν Ρουμανίᾳ ἡγεμονίαν τοῦ Κούζα (1858—1866) συνέβη ἐν Ρουμανίᾳ καὶ τὸ πολὺκροτον καὶ ἀνθελληνικὸν ζήτημα, τὸ Μοναστηριακὸν λεγόμενον. Ὅτε οἱ Ἕλληνες ἡγεμόνες καὶ ὁ ἐλληνικὸς κληρὸς ἐξεδιώχθησαν διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου, συνεπεία τῆς Ἑλληνικῆς τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως, τὰ ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαβίᾳ μοναστήρια, ἐβδόμηκοντα δύο τὸν ἀριθμὸν μετὰ τῶν κτημάτων αὐτῶν, ὅπερ ἦσαν καθιερωμένα τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ, τοῖς Ἀγίοις τόποις τῆς Ἱερουσαλὴμ, τοῦ Ὄρους Ἁθωνος (Ἀγίου Ὄρους) καὶ τοῦ Σινᾶ, περιῆλθον ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν ἐπιχωρίων ἡγεμόνων. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐν Ρουμανίᾳ πραγμάτων (1827), ὅτε ὁ ἐλληνικὸς κληρὸς ἀνέλαβε καὶ αὐθις τὴν ἐν ταῖς παριστρίοις χώραις ἰσχύν του, τὰ μοναστήρια μετὰ τῶν κτημάτων περιῆλθον καὶ αὐθις ὑπὸ τὴν προτέραν ἰδιοκτησίαν (1828). ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ οἱ ἐπιχώριοι ἡγεμόνες ἐζήτουν ἀπὸ τοῦ 1831—1866 νὰ καταλά-

θώσιν αὐτὰ, ἡ Παρισινὴ Συνθήκη τοῦ 1856 προῖδούσα περὶ τούτου ἐν τῷ ΙΓ' πρωτοκόλλῳ ἐμερίμνησε περὶ αὐτοῦ καὶ συνέστησεν ἐξελεγκτικὴν ἐπιτροπὴν. Οὕτω τῷ 1857, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἐν ἔτει 1831 συστάσεως ὑπὸ τοῦ κόμητος Νέσσελρωδ μικτῆς ἐπιτροπῆς, συνέστη νέα μικτὴ ἐπιτροπὴ ἐξ Αὐστριακῶν, Γάλλων, Ἀγγλῶν, Πρώσων καὶ Ἰταλῶν, ἥτις μεταβᾶσα ἐπιτοπίως καὶ μελετήσασα τὸ ζήτημα ἀπεφάνητο: ὅπως ταῦτα ἀποδοθῶσι τῇ Μολδοβλαχικῇ κυβερνήσει ἀντὶ ἐτησίου ἐπιχορηγήματος τῆς δικαιούχοις· ἡ Ρωσσία ἀντέστη κατὰ τῆς γνώμης ταύτης τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ τὴν γνώμην ταύτην αὐτῆς ὑπεστήριξε καὶ ὁ Σουλτάνος, καὶ προσεκάλεσε τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη νὰ συνεννοηθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ, ἀπειλήσας ὅτι ἂν ὅσον πρᾶξωσι τοῦτο ἐντὸς ὠρισμένου χρόνου, θὰ ἐλύετο ἡ διαφορά διὰ διαιτητῶν ὑπὸ τῆς Πύλης διοριζομένων καὶ τῶν Δυνάμεων. Ἐν τούτοις, τὸ ζήτημα ἔμενεν ἐκκρεμές, ἕως οὗ ὁ ἡγεμὼν Κούζας διέταξε τὴν ἐδήμευσιν αὐτῶν. Ἡ Ρωσσία διεμαρτυρήθη καὶ συνεπίκουρον ἔχουσα τὴν Ἀγγλίαν καὶ Αὐστρίαν ἐξώθησε τὴν Πύλην νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Κούζα τὴν ἄρσιν τῆς δημεύσεως, καὶ ὅτι ἄλλως τὰ τουρκικὰ στρατεύματα θὰ κατελάμβανον τὴν Ρουμανίαν.

Ἀλλ' ἡ καθολικὴ Γαλλία ἐζήτησε νὰ διασπάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁμοφωνίαν Πύλης, Πατριαρχείου, Ρωσίας, Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας· ἡ Πύλη ὁμῶς καλῶς τὰ πράγματα σταθμίζουσα ἐπέμενεν ἐν τῇ αἰτιάσει τῆς καὶ ἠκύρωσε συμβιβασμὸν τινα προταθέντα ὑπὸ τοῦ Κούζα, ὅστις τότε (12 Σεπτεμβρίου 1863) διεμήνυσεν τῇ Πύλῃ ὅτι παρεῖχεν, ἅπαξ διὰ παντός, 84,000,000 γροσίων (=19,068,000 φράγκων) ἀπέναντι τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν, πρὸς, ὅπερ θὰ διετίθετο ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν καὶ θὰ ἦτο ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν Τουρκίας, Ρουμανίας καὶ τῶν Δυνάμεων. Ἡ Ρουμανικὴ κυβέρνησις ἐπὶ πλέον θὰ ἀφιέρου 10,000,000 γροσίων πρὸς ἰδρυσὶν ἐν Κωνσταντινουπόλει νοσοκομείου καὶ σχολείου διὰ τοὺς πάντων τῶν δογματῶν χριστιανούς. Ὁ μέγας Βεζύρης Ἀλῆ Πασᾶς ἐδέξατο, ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ, νὰ διαπραγματευθῇ τὸ ζήτημα, ἀλλ' ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ἠρνήθη, οὕτως ὥστε, τῇ 24ῃ Δεκεμβρίου (1866), ἡ ρουμα-

νική βουλή ἐψήφισε τὴν ἐκλαίκευσιν πάντων τῶν ἐν Ρουμανίᾳ μοναστηρίων τῶν τε ἀφιερωμένων καὶ μὴ. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διεμαρτυρήθη ἐντόνως κατὰ τῆς πράξεως ταύτης, ὁ δὲ Τσάρος Ἀλέξανδρος ὁ Β' ἐπεισε τὴν Πύλιν νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ τὰ ἐν Ρουμανίᾳ τελεσθέντα, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο, ἐργασθεισῶν ὑπὲρ τούτου καὶ τῆς Ἀγγλίας, τῆς Πρωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας. Ἀλλ' ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία ἀντέταξαν γνώμην λέγουσαι, ὅτι θὰ ἀνθίσταντο καὶ διὰ τῆς βίας κατὰ τῆς ὑπὸ τῆς Πύλης κατὰ τῆς Ρουμανίας ἐξασκουμένης βίας.

Ὁ μέγας Βεζύρης Ἀλῆ πασᾶς, ὅστις πάντοτε ἦν ὑπὲρ τῆς εἰρηνικῆς τοῦ ζητήματος λύσεως, προὔτεινε τῷ ἡγεμόνι Κούζα, ὅπως κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τοῦ μαρκησίου Μουστιᾶ καὶ τοῦ σιρ Ἐρρίκου Βούλβερ, αὐξήσῃ τὸ προσφερόμενον ποσὸν εἰς 150 ἑκατομμύρια γροσίων. Καὶ ἡ μὲν ρουμανικὴ κυβέρνησις ἐδέξατο τὴν γνώμην τοῦ Τούρκου πρωθυπουργοῦ, ἀλλ' ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία (τῇ 12)²⁴ Σεπτεμβρίου 1864) ἀπήντησεν ὅτι οὐδαμῶς στέργει τὴν προσφορὰν καὶ ζητεῖ τὴν κατοχὴν τῶν κατασχεθέντων. Οἱ Ρουμῶνοι ἔμπλεον μίσους κατὰ τῶν Ἑλλήνων τῶν ζητούντων τὴν ἀνάκτησιν τῶν δικαίων των, εἰς ἀντεκδίκησιν (14)²⁶ Μαΐου 1865) διώρισαν ἰδίους μητροπολίτας, καὶ τὴν 1)¹³ Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνήλθεν ἡ πρώτη σύνοδος τῶν Ρωμοίνων μητροπολιτῶν, ἥτις ἀνεκήρυξεν τὴν τέως ἀπὸ τῶν Πατριαρχείων ἐξαρτωμένην Ρουμουνικὴν Ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοκέφαλον, παρὰ τὰς σοφὰς νοουθεσίας καὶ προτροπὰς τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Εὐσταθίου Κλεοβούλου. τοῦ σοφοῦ καὶ εὐφραδοῦς ρήτορος, τοῦ εἴτα μητροπολίτου Καισαρείας γενομένου καὶ ἀποθανόντος τῷ 1876, ἐμοῦ δὲ θελοῦ σεβαστοῦ.

Οὕτως ἔκτοτε, καὶ περ τοῦ ἐν Βερολίνῳ συνεδρίου τῇ 1)¹³ Ἰουνίου 1878 ἐπικυρώσαντος τὴν Παρισινὴν Συνθήκην τοῦ 1856 περὶ τῶν Μοναστηριακῶν ζητημάτων, μένει ἐκκρεμὲς τὸ μοναστηριακὸν ζήτημα, ὅπερ ἐλπίζομεν ὅτι, ὅταν ἐπὶ τέλους κατανοήσωσιν οἱ Ρουμῶνοι τὸ προσγενόμενον ἀδίκημα τῇ ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ἐκθρεψάσῃ αὐτοὺς πνευματικῶς Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις Ἀγίοις Τόποις, θέλει λυθῇ ἀναμφιβόλως ὑπὲρ ἡμῶν ὡς

ἐχόντων ἀπαράγραπτα ἐπὶ τῶν κτημάτων ἐκείνων δικαιώματα(1). Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ νῦν βασιλεύοντος τῆς Ρουμανίας Καρόλου Α', ἐλύθη τῷ 1867 τὸ περὶ τῶν καινοτομιῶν τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας ζήτημα, ἐπαναλαβούσης τὰς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον σχέσεις αὐτῆς.

Προῖόν τῆς τοιαύτης ταχείας ἀνόδου καὶ καθόδου τῶν ὑπουργείων ἦν, ὡς εἶκός, ἡ ἐπὶ τὰ χεῖρω τροπὴ τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας, ἥτις μὴ ἔχουσα αὐτάρκεις πόρους πρὸς συντήρησιν ἐπεφορτίζετο καθ' ἑκάστον ἔτος διὰ νέων δανείων (Δάνεια τοῦ 1862 τῶν 1,000,000 τῶν 2,000,000 τῶν 6,000,000 τοῦ 1863 τοῦ 1,000,000, τοῦ 1865 τῶν 8,000,000 τοῦ 1,000,000, τοῦ 1866 τῶν 1,500,000), ἅπερ ἐπηύξησεν ἡ μετ' οὐ πολὺ ἀρξαμένη Κρητικὴ Ἐπανάστασις, ἥτις ἐπῆλθεν ὡς ἐπίμετρον τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ Κράτους οἰκτρᾶς καταστάσεως, τῆς ἐπὶ τριετίαν ὅλην συνταραξάσης τὸ ἔθνος καὶ καταδειξάσης, ἡλίου φαεινότερον, τὴν ἀπιστίαν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας, ἣν εἶχε προδιαγράψει ἐν τῷ ἐγγράφῳ, ὅπερ ἀπέστειλε τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει διὰ τοῦ ἐκτάκτου αὐτῆς ἀπεσταλμένου Σὶρ Ἑλλιοτ.

(1) Περὶ τοῦ Μοναστηριακοῦ ζητήματος ἰδέ: «Ἀπάντησις τῶν Ἀνατολικῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν καὶ ἀγίων τόπων πρὸς τὸ ὑπόμνημα τῆς ἡγεμονικῆς κυβερνήσεως τῶν ἠνωμένων ἡγεμονιῶν Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, περὶ τῶν Γραικικῶν μοναστηρίων, Κωνσταντινούπολις 1863—Ν. Δ. Λεβίδου Τὰ ἐν Ρουμανίᾳ ἐλληνικὰ μοναστηριακὰ κτήματα, Ἀθῆναι, 1893. Τὰ περὶ τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ παρατρέχοντες ὡς ἄλλου ὄντος τοῦ σκοποῦ τῆς ἡμετέρας ἱστορίας. Ὁ βουλόμενος δὲ νὰ μάθῃ ἐν ἐκτάσει τὰ κατὰ τὸ περιλάλητον τοῦτο ζήτημα, ἀναγνώτω τὸν Β' τόμον τῆς ἱστορίας τοῦ συγχρόνου ἐλληνισμοῦ τοῦ Ε. Κυριακίδου σελ. 446—468.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Υπουργεῖον Βούλγαρη—Δεληγεώργη (9 Ἰουνίου—18 Δεκεμβρίου 1866)—
Μέγα ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου (18 Δεκεμβρίου 1866—20 Δεκεμβρίου
1867)—Β' Σύνοδος τῆς Α' Βουλευτικῆς Περιόδου—Ἐναρξίς Κρητικῆς
Ἐπαναστάσεως—Ἡ ἐπανάστασις—Γάμος τοῦ βασιλέως Γεωργίου μετὰ
τῆς Ὁλγας μεγάλης Δουκίσσης τῆς Ρωσίας.—Παῦσις ὑπουργείου Κου-
μουνδούρου ὑπὸ τοῦ βασιλέως.—Υπουργεῖον Α. Μωραϊτίνη 20 Δεκεμ-
βρίου 1867—25 Ἰανουαρίου 1868—Υπουργεῖον Βούλγαρη—25 Ἰα-
νουαρίου 1868—25 Ἰανουαρίου 1869)—Διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν
σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας—Ὁ ἐν τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ Χόβαρτ
πασᾶς πρὸς τῆς Σύρου—Συνθήκη Παρισίων τῆς 24 Δεκεμβρίου 1868—
Υπουργεῖον Ζαΐμη (25 Ἰανουαρίου 1869—9 Ἰουλίου 1870—Ἡ σφαγὴ
τῶν Ἀγγλων ἐν Δήλεσι—Ἡ ἐν Εὐρώπῃ ἀγανάκτησις.—Τὸ βιβλίον
τοῦ Ι. Γενναδίου.—Τὸ περὶ ἰθαγενείας ζήτημα.

Καθ' ὃν χρόνον τὰ ἐν Ἑλλάδι ὑπουργεῖα διεδέχοντο μετ'
ἀστραπιαίας ταχύτητος ἄλληλα, ἡ νύμφη τοῦ Αἰγαίου, ἡ πολυ-
στένακτος Κρήτη, ἅμα τῷ ἔτῳ τοῦ 1866 ἤρξατο συγκαλοῦσα τὰ
γενναῖα τέκνα αὐτῆς ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν κατὰ τῶν αὐθαιρέ-
των καὶ ἀπηνῶν δεσποτῶν αὐτῆς. Εἰς μάτην διεμαρτύρετο πρὸς
τὴν κεντρικὴν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης κυβερνήσιν κατὰ τοῦ παντοίας
ἀσκοῦντος καταπιέσεις διοικητοῦ αὐτῆς Ἰσμαήλ πασᾶ, κρητὸς ἀν-
δρὸς, ἐκ χριστιανῶν ἔλκοντος τὸ γένος, καὶ κατὰ τὴν ἐλληνικὴν
ἐπανάστασιν ἐκμουσουλμανισθέντος. Ἡ Τουρκία ἐκώφευσεν εἰς τὰ
δίκαια παράπονα τῶν Κρητῶν καὶ οἱ μυριάκις κατ' αὐτῆς πρότερον
ἐξαναστάντες ἐζήτησαν διὰ τῶν ὀπλῶν τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν. Ἐν
Ἑλλάδι διψοῦσι ἡ κυβερνήσις Ρούρου, ὅτε, τούτου πεσόντος, ἀνα-
λαμβάνει τὴν ἀρχὴν τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη—Δεληγεώργη ὑπὸ
τὰς ἐξῆς συνθήκας: Ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἔκρυθμον κατάστασιν τῆς
χώρας ἀπιδὼν καὶ νομίσας, πάνυ δικαίως, ὅτι ἡ συχνὴ ἀλλαγὴ τῶν
κυβερνήσεων αὐτοῦ θὰ ἔφερε τὸν τόπον εἰς δύσκολον θέσιν, μετε-
καλέσατο παρ' ἑαυτῷ τὼς πρεῖς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων, ἦτοι
τὸν Βούλγαρη (τῶν πεδινῶν), τὸν Κουμουνδούρου (τῶν ὄρεινῶν)
καὶ τὸν Δεληγεώργην (τῶν κοιλιᾶκῶν), οὓς παρήγγειλε νὰ σχη-
ματίσωσιν ἀπὸ κοινοῦ σπχθεράν τινα κυβερνήσιν συμμαχικὴν. Καὶ

οἱ τρεῖς ὑπέσχοντο μὲν, ὅτι θέλουσι συμπράξει ἐπ' ἀγαθῷ τῆς χώρας, ἀλλ' αἱ αὐθαίρετοι ἀπαιτήσεις τοῦ Βούλγαρη, ἐν μόνον χαρτοφυλάκιον παρέχοντας τῷ πανισχύρῳ τότε κόμματι τοῦ Κουμουνοδούρου, ἔσχον συνέπειαν τὴν ἄρνησιν συμμετοχῆς αὐτοῦ, καὶ τῇ 9 μόλις Ἰουνίου 1866 ἐσχηματίσθη τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη-Δεληγεώργη ὡς ἑξῆς : Πρόεδρος καὶ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργὸς Δ. Βούλγαρης, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Δ. Χρηστίδης, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Ε. Δεληγεώργης, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Δ. Μίχος, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Δ. Δρόσος.

Τῇ δὲ 1ῃ Ἰουλίου, παραιτηθέντος τοῦ Μίχου, ἐγένετο ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὁ Ζυμβρακάκης. Ὀλίγῳ μετὰ ταῦτα ἐπῆλθεν ἡ ἐναρξίς τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως, ἣτις εἴλκυσε τὴν προσοχὴν καὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, καὶ ἐντεῦθεν τὰ ἐν Ἑλλάδι ἔλαβον ἄλλην πορείαν. Βεβαίως ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν διήγειρε τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν, οὐδ' ἦτο δυνατόν τοῦτο διὰ Κυβερνήσεις ἐφημέρους, ὡς αἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μάλιστα· διότι ὑπουργοὶ μὴ γινώσκοντες ἂν τὴν ἐπαύριον ἤθελον εὐρεθῇ ἐπὶ τῶν ὑπουργικῶν ἐδωλίων, ἥμιστά εἰσιν ἀρμόδιοι πρὸς διέγερσιν ἐπαναστάσεων. Ἀλλ' ἐὰν δὲν διήγειρεν αὕτη τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν, ἐκ τούτου δὲν δυνάμειθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ δὲν ὑπεστήριζεν αὐτὴν ὅσον τὸ ἐπ' αὐτὴν ἠθικῶς τε καὶ ὑλικῶς. Οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν ἀνδρῶν συνταγματικώτατοι ὄντες καὶ ὑπὸ τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος τοῦ πνέοντος ἐν Εὐρώπῃ ἐμπεφορημένοι, ἐθεώρουν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀσέβειαν τὴν παρεμπόδισιν πάσης ἀποπείρας δούλων Ἑλλήνων πρὸς ἀνάκτῃσιν τῆς ἐλευθερίας τῶν· ἐξ ἄλλου ἐθεωρεῖτο πρόσφορος ἡ περίστασις ἐκείνη πρὸς τοιαύτην τινὰ ἀπόπειραν ἐπ' ἐλπίδι ἐδαφικῆς προσκτήσεως· διότι καὶ πρότερον, ἀλλ' ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου καὶ ἐντεῦθεν, οἱ Ἀγγλοὶ πολιτικοὶ οὐδὲν ἕτερον ἐπανελάμβανον ἐν Ἀθήναις ἢ ὅτι ἡ ἀκεραιότης τῆς Τουρκίας οὐδαμῶς ἀποκλείει ἐπαύξησιν τινὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὅτι ἡ ἐπαύξις αὕτη πρέπει νὰ γέλνῃ μόνον ἐν χρόνῳ καταλλήλῳ ἄνευ ὠφελείας ρωσικῆς, ὅτι ἡ Ἑλλὰς καθήκον ἔχει ν' ἀκολουθήσῃ πιστῶς τὴν

πολιτικὴν τῶν δυτικῶν δυνάμεων, τῶν μόνων ἀληθῶν καὶ εἰλικρινῶν φίλων αὐτῆς, καὶ ὅτι τὰ ὕψιστα ἑλληνικὰ συμφέροντα τῇ ἐπέβαλλον τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ρωσίας, τῆς οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιωκούσης, κατὰ τοὺς Ἀγγλοὺς πολιτικούς, ἢ τὴν κατὰ-λυσιν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πρὸς ἴδιον καὶ ἀποκλειστικὸν ὄφελος καὶ πρὸς παντελεῖ τοῦ ἑλληνισμοῦ καταστροφὴν. Ἐνομίσθη λοιπὸν ὅτι αἱ συμβουλαὶ τῶν Ἀγγλῶν πολιτικῶν περὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος ἦσαν συμβουλαὶ εἰλικρινῶν φίλων, ἐν χρόνοις μάλιστα καθ' οὓς, κατὰ τοὺς τότε φιλάγγλους, ἐμπράκτως ὅλως ἀπεδείχθη ὁ ἀγγλικὸς φιλελληνισμὸς διὰ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρὸ διετίας, παραχωρήσεως τῶν Ἰονίων νήσων. Ἐτι δὲ περαιτέρω προβαίνοντες οἱ τότε Ἕλληνες πολιτικοὶ ἐπέριπτον πάντα τὰ δυστυχήματα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος εἰς τὴν φιλόρωσσον πολιτικὴν ἣν ἠκολούθησε τὸ ἔθνος ἐπὶ Ὀθωνος, ἀνεκήρυττον ὡς πολιτικὸν ἔγκλημα τὴν κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον συμμετοχὴν τῆς Ἑλλάδος, ἔσχιζον τὰς μετὰ τῆς Ρωσίας παραδόσεις καὶ μετὰ πεποιθήσεως ἐστήριζον πάσας αὐτῶν τὰς ἐλπίδας εἰς τὴν Ἀγγλίαν, οὐδαμῶς σκεπτόμενοι, ὅτι ἡ ἀγγλικὴ φιλελευθερία περιορίζεται μόνον ἐντὸς τοῦ ἀγγλικοῦ ἐδάφους. Οὕτω σκεπτομένη ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία, ἐκρηγνυμένης τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως, ἤθελεν ἐν τέλει ἐπέμβει, ἠΰχετο δὲ τὴν ταχύτεραν ἐπίλυσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος χάριν ἐδαφικῆς ἐπαυξήσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων πᾶς τις εὐκόλως ἐννοεῖ, ὅτι ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις δὲν προὐκλήθη ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, διότι ἐφήμερα ὑπουργεῖα ἀδύνατον σχεδὸν νὰ ἔχωσι προδιαγεγραμμένην ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ δὲν κατεβλήθη προσπάθειά τις πρὸς ἀναστολὴν αὐτῆς, τοῦναντίον μάλιστα ἡ ἐν Ἑλλάδι δημοσία γνώμη ἐνεθάρρυνε τοὺς ἐν Κρήτῃ· οἱ δὲ ἐν Ἀθήναις Κρηῖτες τοιαύτας ἰδέας πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ μεταβιβάζοντες ἐπέτεινον τὸ φιλοπόλεμον ρεῦμα, ὑποθαλπόμενον καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Κρήτῃ Ἑλλήνων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, προξένων καὶ ἰδίως τοῦ τότε τοιούτου Γ. Δενδρινοῦ.

Ἡ κυβέρνησις Βούλγαρη-Δεληγεώργη εὐρεθεῖσα ἐν μέσῳ τοιαύτης πραγμάτων καταστάσεως, ἔχουσα ἐνώπιον αὐτῆς παράδοξον

πολιτικὴν τῶν δυνάμεων, τὴν Ρωσίαν ἐνισχύουσιν τοὺς ἐπαναστάτας, τὴν Ἀγγλίαν σιωπῶσαν, τὴν Γαλλίαν οὐχὶ ἔτι ἀντιπράττουσαν εἰμὴ ἀπλῶς διὰ τοῦ Μουστιᾶ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῆς συστήσασαν ἡτυχίαν, ἐπὶ πλέον βλέπουσαν τὴν Τουρκίαν ἐν μέσῳ περιπλοκῶν διπλωματικῶν πρὸς τε τὴν Ρουμανίαν καὶ Σερβίαν καὶ ἄλλας τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἰῶλου χώρας, ἐπαφῆκε τὴν ἐκρηξίν τῆς ἐπαναστάσεως, φρονούσα, ὡς καὶ πάντες οἱ μὴ ἐκ τῶν ὑστέρων τὰ πράγματα κρίνοντες, ὅτι πρόσφορος ἦτο ἡ περίστασις ἵνα διὰ τῆς ἐπαναστάσεως κατορθωθῇ ἡ τῆς Κρήτης τῇ Ἑλλάδι παραχώρησις. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1866 κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος Γ' εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργείου, τέως δὲ πρεσβευτῆς αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουστιᾶ, διερχόμενος ἐξ Ἀθηνῶν, συνεβούλευσε τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν ν' ἀπόσχη παντὸς κινήματος, ὑποδείξας αὐτῇ ὅτι πᾶσα ἀνάμιξις τῆς Ἑλλάδος ἐν Κρήτῃ ἤθελε προκαλέσει λυπηρὰς συνεπείας, τῆς Τουρκίας ἐχούσης ἀπόφασιν νὰ κηρύξῃ αὐτῇ πόλεμον, καὶ τέλος διεκήρυξεν ἐν τῇ πρὸς τὸν Βασιλέα συνεντεύξει του, ὅτι ἡ Εὐρώπη καὶ ἰδίως ἡ Γαλλία θὰ ὑπερμαχήσωσιν ὑπὲρ τῆς πλήρους ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, ἀλλ' αἱ συμβουλαὶ αὗται ἐθεωρήθησαν ὡς αἱ κατὰ τύπον διδόμεναι εἰς τοιαύτας περιστάσεις(1). Τούναντίον μάλιστα ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Δεληγεώργης, ὁ κυριώτερος τοῦ ὑπουργείου ἐκείνου μοχλός, ὅστις θὲν εἶχεν ἔτι κηρυχθῇ ὑπὲρ τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς, διεκρίνετο ἐπὶ τῷ πολλῷ αὐτοῦ ζήλῳ ὑπὲρ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως καὶ προσεπάθει, παντὶ σθένει, νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὴν δι' ἀποστολῆς ἐθελοντῶν, ἀξιωματικῶν καὶ πολεμοφοδίων, ὡς θέλομεν ἰδεῖ. Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις ἤρξατο πρὸ πολλοῦ· τὸ αἷμα ἔρρεε, φιλοπόλεμος ὀργασμὸς ἐπεκράτει ἐν Ἑλλάδι· ὁ τότε πρεσβευτῆς τῆς Τουρκίας Φωτιάδης βέτης ἤρξατο νὰ ἐπιδίδῃ διακοινώσεις, ἀπειλῶν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς ἤθελεν ἐξακολου-

(1) Ἰδὲ La Grèce et la question d'Orient depuis la Conference de Paris ὑπὸ Jaint-Marc Girardin ἐν τῇ Revue des deux mondes τῆς 15 Μαρτίου 1869 σελ. 274—294.

θήσει ἐνισχύουσα τὴν ἐπανάστασιν· ἀλλ' ὁ Δεληγεώργης ἀφ' ἐνὸς ἀπῆντα αὐτῷ, ὅτι ἡ κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο νὰ παρακωλύσῃ τὴν εἰς Κρήτην μετάβασιν ἀξιωματικῶν παραιτηθέντων τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, οὐδὲ τὰς ἰδιωτικὰς εἰσφορὰς, διότι τοιαύτη αὐτῆς πολιτεία οὐ μόνον ἤθελε προκαλέσῃ τὴν πτωσίν της, ἀλλὰ καὶ ἐπιφέρει ἀλλοῖα ἀποτελέσματα ἐν ἡμέραις ἀκατασχέτου πολεμικῆς ροπῆς τῆς δημοσίας γνώμης, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐσχέπτετο νὰ φέρῃ ἐπὶ τοῦ τάπητος τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης· πράγματι δὲ τῇ 21ῃ Αὐγούστου 1866 ἀπέστειλε πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις μακρὸν ὑπόμνημα, ἐν ᾧ ἀφηγεῖτο τὰς τῆς Κρήτης περιπετείας, τὴν συμμετοχὴν αὐτῆς εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τοῦ 1821 καθ' ὃν, ἐκτὸς τῶν Χανίων καὶ τῆς Ρεθύμνης, πᾶσα ἡ Κρήτη εἶχεν ἀπελευθερωθῇ, τοῦ Καλλέργη κυριεύσαντος καὶ αὐτὰ τὰ φρούρια τῆς Κισσάμου καὶ τῆς Γραμβούσης καὶ κατέληγεν ἐπιζητῶν τὴν μέριμναν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῆς ταλαιπώρου Κρήτης. Ἀλλ' εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως αἱ Δυνάμεις ἐτήρησαν σιωπὴν, πλὴν μόνης τῆς Ρωσίας, ἐγγράφως ἀπαντησάσης εὐμενῶς.

Ἐν τούτοις, ὁ Δεληγεώργης δὲν ἀπεθαρρύνθη ἐκ τούτου· τούναντίον μάλιστα ἐν τοῖς ὑπουργικοῖς συμβουλίοις ἐξεφράσθη ὑπὲρ τῶν προπαρασκευῶν καὶ ἡ γνώμη αὐτοῦ ἔτυχε τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν συναδέλφων του· τῇ ὑποδείξει δὲ αὐτοῦ συνεστήθησαν δύο Ἀρχηγεῖα παρὰ τὰ ἀνατολικά καὶ δυτικά μεθόρια καὶ ἤρξατο πολεμικὴ τις προπαρασκευὴ τῆς Ἑλλάδος· ἐπὶ πλέον δ' εἶχεν ἀποφασίσει τὴν σύνταξιν μακροῦ ὑπομνήματος πρὸς τὰς Δυνάμεις περὶ τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐκείναις ὑφισταμένης ἐκρύθμου καταστάσεως· διότι πάνυ ὀρθῶς ἐφρόνει ὁ Δεληγεώργης ὅτι ἦτο ἐπάναγκες νὰ ἐπαναστατήσῃ ἡ Ἡπειροθεσσαλία ἵνα, οὐ μόνον προκαλέσῃ ἀντιπερισπασμὸν τῇ Τουρκίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐξαναγκάσῃ τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις εἰς τὴν ταχίστην ἐπίλυσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἐκ φόβου ἀναφλέξεως συμπάσης τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ἦτο μὲν εὖλογος ἡ σκέψις αὕτη, ἀλλ' εἰς τὴν πολιτικὴν ταύτην τοῦ Δεληγεώργη ἀντετάχθη ὁ Βασιλεὺς, ὅστις ἐφρόνει, ὅτι ἡ πρόκλησις ἐπαναστάσεως ἐν Ἡπείρῳ

καὶ Θεσσαλία ἤθελεν ἀποξενώσει τὰς συμπαθείας τῶν Δυνάμεων καὶ ἤθελε δείξει καὶ αὐτὸν ὡς συνεχιζόντα τὴν φιλοπόλεμον πολιτικὴν τοῦ Ὁθωνος καὶ ἤθελε καταλάβει τὴν Ἑλλάδα ἀπαράσκευον. Καὶ πράγματι τὰ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν ὅλως ἀπαράσκευα, ὁ στρατὸς μόλις ἀνήρχετο εἰς 7000 ἀνδρῶν καλῶς ὠπλισμένων, ἔπειτα δὲ τὰ στελέχη τῶν ἀξιωματικῶν ἦσαν ἡραιωμένα· διότι πολλοὶ τούτων εἶχον ἀπέλθει ἤδη εἰς Κρήτην, αἱ ἀποθηκαὶ τοῦ ὑλικοῦ ἦσαν κεναί, ὅπλα δὲν ὑπῆρχον ἐκτὸς τῶν εἰς χεῖρας τῶν στρατιωτῶν καὶ δεκακισχιλίων ἄλλων ἐν τῇ ὀπλοθήκῃ καὶ τούτων τοῦ παλαιοῦ συστήματος· ἐπὶ πλέον τὸ πυροβολικὸν ἀπετελεῖτο ἐξ εἴκοσι τηλεβόλων, ὀρεινῶν τε καὶ πεδινῶν, ὁ δὲ στόλος, ἐκτὸς τῶν κοινῶν ἀτμοπλοίων, ὑπὸ μιᾶς φρεγάτας μετὰ τινων πυροβόλων. Εἰς ἐπίμετρον ἐσωτερικὴ τις τάξις δὲν ὑφίστατο, οἱ δὲ λησταὶ ἐπὶ τοσοῦτον εἶχον ἀποθρασυνθῆ, ὥστε συνέλαβον καὶ αὐτὸν τὸν πολιτευόμενον καὶ ὑπουργὸν πολλάκις γενόμενον Σ. Σωτηρόπουλον εἰς τὸ ἐν Τριφυλλίᾳ κτήμα του (Ἀγρύλλη) (1). Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ἦτο βεβαίως δυσχερὲς ν' ἀναλάβῃ τις τὴν εὐθύνην πολέμου καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τῆς ἐνισχύσεως μόνον τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπειτα δ' ὁ βασιλεὺς ἀντέταξε τῷ Δεληγεώργῃ ὅτι εὐνοϊκωτέρα τις περίστασις ἡδύνατο νὰ παρουσιασθῇ μετ' οὐ πολὺ, καὶ ὡς τοιαύτην, ἴσως, ἐθεώρει τὸν γάμον αὐτοῦ, ὃν διενεοῦτο, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἤθελε συνδεθῇ μετὰ μιᾶς τῶν ἰσχυροτέρων δυναστειῶν. Ὁ Δεληγεώργης εἰς τοὺς λόγους τοῦ βασιλέως ἀπιδὼν καὶ λαβὼν μακρὰν μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν ἐτροποποίησε τὸ πρόγραμμα του, καὶ τὸ μὲν περὶ Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας προπαρασκευαζόμενον ὑπόμνημα ἐγκατελείφθη, ἡ δὲ γενομένη ἐν Ἡπείρῳ ἐνέργεια ἔπαυσε, περιωρίσθη δὲ μόνον εἰς τὴν μυστικὴν ἐξακολουθήσιν τῆς ἐνισχύσεως τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως, ὡς εἶχεν ἀποφασισθῇ ἐν τῇ μετὰ τοῦ βασιλέως συνεντεύξει. Καὶ ὧντως ἡ Ἑλλὰς

(1) Περὶ τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῦ ἰδὲ τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σ. Σωτηροπούλου ἐκδοθὲν βιβλίον: Τριάκοντα ἔξ ἡμέραι ἐν αἰχμαλωσίᾳ. ἔκδ. Β' Ἀθῆναι 1893.

ἐτήρησαν ἐφεκτικὴν στάσιν καθ' ὃν χρόνον τὰ ἐν Κρήτῃ ἐλάμβανον μείζονας διαστάσεις, διοικούντος τότε, ὡς εἵπομεν, τοῦ Ἰσμαήλ Πασᾶ (1).

Τὴν 14 Μαΐου 1866 οἱ Κρήτες συνήλθον καὶ ἐξέλεξαν ἐπιτροπείαν ἣτις συνέταξεν ἀναφορὰν δι' ἧς παρεπονοῦντο ὅτι οἱ φόροι οἱ ἐπὶ Βαλῆ Πασᾶ ἐλαττωθέντες ἠϋξήσαν ἐπὶ Ἰσμαήλ Πασᾶ καὶ προσετέθησαν νέοι ὡς ὁ τοῦ ἁλατος, τοῦ καπνοῦ, τοῦ οἴνου, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Χάττι—Χουμαγιοῦν τοῦ 1839 ὁρισθεῖσαι μεταρρυθμίσεις τοῖς χριστιανοῖς δὲν ἐφαρμόζονται καὶ ὅτι αἱ τοῦ 1858 δοθεῖσαι ὑποσχέσεις περὶ ἐφαρμογῆς τῆς διὰ τοῦ Χάττι—Χουμαγιοῦν αὐθαδέστατα καταπατοῦνται. Οἱ πληρεξούσιοι τῆς νήσου συγχρόνως προὔκალεσαν μυστικὴν συνεδρίαν ἐν τινὶ ἀποθήκῃ τῆς «ἀγίας Κυριακῆς» καὶ ἀνεκοίνωσαν σχέδιον ὑπομνήματος πρὸς τὰς Δυνάμεις· τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὑπομνήματος ἐπηκολούθησε πρῶτος συζήτησις, ἐπειδὴ δὲ τινες ἐζήτησαν ν' ἀπέλθωσιν οἱ διορισθέντες ὡς φρούραρχοι Κ. Κριάρης καὶ Σ. Παπίλαρης περιέζωσαν τὴν οἰκίαν καὶ παρεκώλυσαν τὴν ἔξοδον αὐτῶν καὶ τὴν προσέγγισιν τοῦ λαοῦ. Τότε ὁ θερμὸς πατριώτης ἀλλὰ καὶ τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ λειτουργὸς Παρθένιος Περίδης ἀνελθὼν ἐπὶ τραπέζης ὡμίλησε πειστικώτατα, ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἀγορεύσεως αὐτοῦ ἦτο ἡ γενομένη τὴν ἐπαύριον ὀρκωμοσία πάντων τῶν συνελθόντων, ἀνερχομένων εἰς 32 καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ ὑπομνήματος, ἀποσταλέντος αὐθω-

(1) Ἐν τοῖς περὶ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως βασιζόμεθα ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ ιστοριογράφου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Καρόλου Μένδελσον Βαρθόλδη: «Οἱ περὶ ἐλευθερίας τῆς Κρήτης ἀγῶνες, Ὀδησσὸς 1892, ἐπὶ τοῦ Στυλιανοῦ Παπαδάκη, Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως τοῦ 1866—I. Ζυμβρακάκη: Διορθώσεις εἰς τὰ ὑπὸ Μενδελσῶνος περὶ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 γραφέντα, Ἀθήναι 1870. Δανιὴλ Σουρμελῆ. Οἱ εἰς Κρήτην εἴκοσι πέντε πλοῖ τοῦ πλοιάρχου Ν. Σουρμελῆ καὶ ἡ ναυμαχία τῆς «Ἐνώσεως», Ἀθήναι 1869—Ν. Καλομενοπούλου, Κρητικά, Ἀθήναι 1894.—Κ. Ράδου, τὰ καταδρομικὰ τῆς Κεντρικῆς ἐπὶ τῶν Κρητῶν ἐπιτροπῆς ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ 1866—1868, Ἀθήναι 1896. Σημειωτέον ὅμως ὅτι διερχόμεθα τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην ἐν συντόμῳ, ἃ τε ἄλλου ὄντος τοῦ σκοποῦ τῆς ἡμετέρας ἱστορίας.

ρεῖ πρὸς τοὺς προξένους Ρωσίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας κατόπιν δὲ καὶ πρὸς τοὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Ἐν τούτοις, ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς, καίπερ λαβὼν γνῶσιν τοῦ ὑπομνήματος, σκαιῶς ἀπέρριψε πᾶσαν πρότασιν τῶν Κρητῶν καὶ προσεπάθησεν ὑπούλως νὰ συλλάβῃ τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπείας, ἥτις, ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετετίθετο, καὶ ἐπὶ τρίμηνον ἐπιτάσσων τὴν διάλυσιν τῶν συναθροισθέντων, οὐδὲν ἕτερον ἔπραττεν ἢ νὰ ἐπιζητῇ παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τὴν ἀποστολὴν στρατοῦ, οὗ τάγματα καθ' ἐκάστην ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατέφθانون.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Χεδίβης ἦν ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς, ὅστις ἐλπίζων τὴν τῆς Κρήτης ὑπὸ τὴν Αἰγυπτιακὴν, ὡς καὶ ἄλλο τε ἐπὶ τινὰ χρόνον κυριαρχίαν, ὑπαγωγὴν, τῇ ἀρωγῇ τοῦ Ναπολέοντος Γ'. εἰς στενὰς μετὰ τῆς Αἰγύπτου τότε εὐρισκομένου σχέσεις καὶ διὰ τὴν τελουμένην Σουέζιον διώρυγα ὑπὸ τοῦ διασήμεου Φ. Λεσσέψ καὶ διὰ τὴν ἐπικράτησιν, ἐν Αἰγύπτῳ τῆς Γαλλικῆς ἐπιρροῆς, προσηνέχθη ἐπίκουρος τῇ Τουρκίᾳ τὴν ἐξῆς μετελθὼν πολιτικὴν : ἅμα ὡς ἀπεδιβάσθη εἰς Κρήτην, μεσοῦντος τοῦ θέρους, ὁ Αἰγύπτιος Σαχὶν Πασᾶς ἄγων 6,000 Αἰγυπτίων, προσῆλθε τῇ Κρητικῇ ἐπιτροπείᾳ καὶ ὑπέσχετο τὴν ἰδρύσιν Τραπεζῆς, τὴν ἀνίδρυσιν Σχολείων, τὴν κατασκευὴν ὁδῶν καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῶν φόρων, ἐὰν οἱ Κρητὲς ἐξέφραζον πόθον περὶ τῆς μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐνώσεως, αὐτῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Κρητὲς ἐζήτησαν ἐγγράφως τὴν διατύπωσιν τῆς προτάσεως, ὁ Σαχὶν Πασᾶς ἐκηρύχθη κατὰ τὸν νησιωτῆν, οἵτινες μετὰτρέψαντες τὴν Ἐπιτροπεῖαν αὐτῶν ἐν Ἀποκορώνοις εἰς Συνέλευσιν, ἀπεφάσισεν ἵνα ἐκάστη ἐπαρχία ἐκλέξῃ δύο πληρεξουσίους πρὸς καταρτισμὸν ἰδίου στρατοπέδου καὶ ὥρισε διὰ ψηφίσματος: «Κεντρικὴν ἐν Ἀθήναις Ἐπιτροπεῖαν» Ταῦτα μαθόντες οἱ Τοῦρκοι ἤρξαντο συγκεντροῦντες στρατὸν καὶ βιαιοπραγοῦντες· τουρκικὰ τάγματα κατέλαβον τὴν Ἀγίαν Κυριακὴν καὶ ἐβεβήλωσαν τὴν Μονήν· τοῦτ' αὐτὸ ἐτελέσθη καὶ ἐν τῇ ἐν Καλύδαις ἐκκλησίᾳ τῆς «Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου» καὶ ἐν τῇ τοῦ χωρίου Πόλεις τοῦ τμήματος Ρεθύμνης. Ἐντεῦθεν ἡ κατάστασις ὁσημέραι ἐδεινουῖτο· διότι ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς, ὅστις ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκτυλίξεως τῶν Κρητικῶν παραπόνων προσηνέχθη σκαιῶς καὶ ἤρ-

ξατο προπαρασκευαζόμενος πρὸς πόλεμον προσκαλῶν τοὺς μουσουλμάνους Κρήτας εἰς τὰ φρούρια καὶ συγκεντρῶν στρατεύματα, οὐδὲν ὁλως ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ ὑποχωρήσῃ. Εἰς τοῦτο δὲ ἐνεθαρρύνετο καὶ ἐκ τῆς ἀμφιβόλου στάσεως τῶν προξένων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καὶ ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ταχέως διὰ τῆς βίας ἤθελε κατορθώσῃ τὴν διάλυσιν τῶν σχηματισθέντων ἐπαναστατικῶν ταγμάτων, ἀλλ' αἱ πεποιθήσεις αὐτοῦ ταχέως διεψεύσθησαν· οἷότι ἡ ἐπιτροπὴ ἀρχομένου Ἰουλίου 1866 ἐξέδωκε τόδε τὸ ψήφισμα·

« Ὁ λαὸς τῆς Κρήτης συνελθὼν εἰς γενικὰς κατ' ἐπαρχίας συνελεύσεις καὶ σκεφθεὶς τὰ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος, ἐπειδὴ ὁ γενικὸς διοικητὴς μεθ' ὅλων τῶν ὀργάνων καὶ ὑπαλλήλων αὐτοῦ Ὀθωμανῶν καὶ Χριστιανῶν δὲν ἔπαυσεν ἐπιβουλευόμενος τὸν τόπον καὶ τὰ δίκαια αὐτοῦ ζητῶν διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἐξόντωσιν τῶν Χριστιανῶν· ἐπειδὴ παραμορφώσας τὰ πράγματα καὶ ἀποδῶσας πολεμικὰς καὶ ἐχθρικὰς διαθέσεις εἰς τὸν τόπον ἐπροκάλεσεν ἀρνητικὴν ὅλως καὶ ἀπειλητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀναφορὰν μας καὶ τὴν ἀποστολὴν στρατῶν καὶ στόλων ἐμβαλὼν ματαίως ὑποψίας εἰς τὴν σεβαστὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν ἐπειδὴ ἀμελήσας τὰ διοικητικά του καθήκοντα καὶ διενεργῶν ἀταξίας καὶ ἐγκλήματα πρὸς ἐνοχοποίησιν δῆθεν τοῦ τόπου συγέτεινεν εἰς τὴν παραλυσίαν τῆς τάξεως καὶ εἰς τὴν ἀπελπισίαν τοῦ λαοῦ· διὰ ταῦτα ἀποφασίζει οὗτος καὶ ἐγκρίνει α' . ἀποκηρύττει τὸν γενικὸν διοικητὴν τῆς Κρήτης Ἰσμαήλ πασᾶν μεθ' ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ὀργάνων καὶ ὑπαλλήλων αὐτοῦ Ὀθωμανῶν καὶ Χριστιανῶν· β') κηρύττει ἀκύρους ὅλας τὰς μέχρι τοῦδε πράξεις αὐτοῦ, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸ εἰρηνικὸν κίνημα ἡμῶν, καὶ δὲν ἀναγνωρίζει οὔτε δέχεται εἰς τὸ ἐξῆς οὐδεμίαν οἰανδήποτε ἀνάμειξιν αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα τῆς πατρίδος· γ') ἀναθέτει τὰς ἐλπίδας καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ ὅλου λαοῦ τῆς Κρήτης εἰς μόνον τὸν σεβαστὸν αὐτοῦ αὐτοκράτορα Σουλτᾶν-Ἀπτούλ-Ἀζίζ-Χᾶν καὶ εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας Δυνάμεις, Ἀγγλίαν, Ρωσσίαν καὶ Γαλλίαν, καὶ ἐπικαλεῖται παρ' αὐτῶν τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης σου». Μετ' οὐ πολὺ δὲ οἱ πληρεξούσιοι τῆς Κρήτης ἀνήγγειλον ποῖς προξένους τῶν Δυνάμεων τὴν ἑναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν διὰ τῆς ἐξῆς ἐκ Προσνέρου προκηρύξεως ὑπὸ ἡμε-

ρομηνίαν 20 'Ιουλίου 1866. «Οἱ εὐσεβάστως ὑπογεγραμμένοι ἀντιπρόσωποι τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς νήσου Κρήτης ὑπὸ τὸν τίτλον «Γενικὴ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν» θεωροῦμεν ἀναπόδραστον ἡμῶν καθήκον νὰ ἐπικαλεσθῶμεν ὑμᾶς μάρτυρας τῆς βίας τῆς καταναγκάζουσας ἡμᾶς ἄκοντας ν' ἄρωμεν τὰ ὄπλα δικαιώματι ἀμύνης. Ἕλληνες ἡμεῖς τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, συναγωνισταὶ τῶν ὁμοφύλων κατὰ τὸν ἱερόν ὑπὲρ αὐτονομίας ἀγῶνα τοῦ 1821, ἀλλ, οὐχὶ καὶ συμμέτοχοι τῶν καρπῶν τῆς αὐτονομίας, οὐδὲν ἄλλο ἐτολμήσαμεν συνελθόντες ἐνταῦθα νὰ ζητήσωμεν ἢ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἐκείνων τῶν δικαιωμάτων ἅτινα αἱ σεβασταὶ προστάτιδες ἐγγυθήησαν ἡμῖν διὰ συνθηκῶν καὶ πρωτοκόλλων καὶ ἐκείνων ἅπερ ἡ Α· Μ. ὁ Σουλτάνος ηὐδόκησεν αὐθορμήτως νὰ χορηγήσῃ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Χάτι Χουμαγιουν.

Ἄλλ' ὁ γενικὸς διοικητὴς παραμορφώσας τὴν εὐπειθῆ ἡμῶν ἀναφορὰν δι' ἧς εἰρηνικῶς καὶ ἀόπλως ἐξητησάμεθα τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐγγράφως ὑποσχεθέντων, ἀφοῦ παρεῖδεν ἡμᾶς περιμένοντας ἐπὶ τρεῖς μῆνας, προὔκάλεσεν ἐπὶ τέλους ἀρνητικὴν ὅλως καὶ ἀπειλητικὴν ἀπάντησιν καὶ ἀντιτάσσων τὴν βίαν κατὰ τοῦ δικαιώματος παρίσταται ἐνοπλος καθ' ἡμῶν. Προσμαρτυρόμενοι τοὺς κυρίους ἀντιπροσώπους τῶν Σ. Χριστιανικῶν Δυνάμεων ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου αἴρομεν τὰ ὄπλα ἀμυνόμενοι ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀσφαλείας καὶ καθιστῶμεν ὑπεύθυνον τὴν ἐξουσίαν ἐνώπιον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου διὰ πᾶσαν συνέπειαν. » Εἰς τὴν προκήρυξιν ταύτην τῶν Κρητῶν ἀπήντησεν ὁ Ἰσμαήλ Πασᾶς δι' ὑβριστικοῦ καὶ ἀνοήτου ἐγγράφου πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Κρήτης τάχα ἀπευθυνόμενον, τοῦθ' ὅπερ ἐξηρέθησεν ἔτι μᾶλλον τὰ πράγματα. Ἡ ἐπιτροπεία δι' ἐτέρως προκηρύξεως αὐτῆς διεκήρυξε τάδε: «Γενναῖοι Κρηῖτες ! Ἡ πατρίς κινδυνεύει, ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ ζωὴ μας προσβάλλονται τὰ δίκαια παράπονά μας καταστρέφονται, λάβετε λοιπὸν ἀνδρείως τὴν διεύθυνσιν καὶ ὑπεράσπισίν σας. » Μετ' οὐ πολὺ (2 Σεπτεμβρίου 1866) οἱ Κρηῖτες πληρεξούσιοι ἀνεκήρυξαν τὴν ἑνωσιν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος καὶ ὕψωσαν τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ διαφόρων τῆς νήσου σημείων. Ὁ ἀγὼν λοιπὸν ὅστις ἐπὶ τριετίαν ὅλην κατέβρεξε δι' αἰ-

μάτων ἡρωϊκῶν τὴν Κρήτην ἤρξαντο. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ ὧν οἱ κυριώτεροι ἦσαν οἱ ἐξῆς Κριάρης, Χατζῆ-Μιχάλης, Γαγονῆς, Κωσταρᾶς, Κριάρης, Κορκιδῆς, Μάντακας, Μαυρογένης, Λιβιοπέτρος, Ξηράκης, Βάρδης, Τζουδερός, Γεωργακάκος, Ἀναστασογιάννης, Γιαννουδοβάρφος, Ρωμάνος, Μαστραχῆς, Σγουρός, Μαρουλιανός, Τζούχλαρης, Νικολοῦδης, Χαζήρης, Καρκαθάνεζος, Τζόντος, Τζελεπῆς, Μοράκης, Μολανογιαννάκης, Βαρδῆς, Κάβρος, Μπουμουλάκης, Καμπουρογεώργης, Σίφακας, Ριάλης, Δασκαλάκης συνεκέντρωσαν ἤδη τοὺς ἄνδρας αὐτῶν· ἐξ Ἑλλάδος ἤρξαντο ἀποστολαὶ πολεμοφοδίων καὶ ἐθελοντῶν. Τῇ 11ῃ Αὐγούστου ἀφίκετο εἰς Ροδοπὸν πλοιάριον ἐξ Ἑλλάδος κομίζον 100 βαρέλια πυρίτιδος καὶ 2,000 ὀκάδων μολύβδου, μετὰ τρεῖς δ' ἡμέρας, 14 Αὐγούστου, ἀφίκετο εἰς τὸν αὐτὸν ὅρμον ἕτερον πλοιάριον μετὰ πολεμοφοδίων καὶ ἐθελοντῶν ἐχόντων ἀρχηγὸν τὸν Α. Βογιατζόγλου, τὸν ἱατρὸν Ἀγγελίδην. Οἱ ἐν Ἑλλάδι διαμένοντες Κρήτες, Καλλέργης, Βερναρδάκης, Ρενιέρης, Παπαδάκης διὰ ψηφίσματος τῆς Συνελεύσεως τῆς Κρήτης διορίσθησαν «Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ» πρὸς περισυλλογὴν ἐράνων καὶ βοήθειαν τοῦ ἀγῶνος. Τούτων μάλιστα ὁ Καλλέργης διορίσθη γενικὸς ἀρχηγός, ἀλλ' ὁ διορισμὸς αὐτοῦ καίπερ γενόμενος ψηφίσματι τῆς Συνελεύσεως ἀπέτυχε τελείως.

Τὸ πρῶτον πυροβόλον ἀντήχησεν ἐν Πλαταριᾷ τοῦ Σελίνου, ἔνθα ὁ ὀπλαρχηγός Κριάρης προσβληθεὶς παρ' ἐντοπίων Τούρκων, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν, ἐφόνευσέ τινας καὶ ἔτρεψε τοὺς ἄλλους εἰς φυγὴν. Ἡ εἰδησις τῆς ἐνάρξεως διεδόθη ἀστραπηδὸν εἰς τὰ διάφορα ἐπαναστατικὰ διαμερίσματα αὐθωρεῖ δ' ἔσπευσαν εἰς Σέλινον οἱ διάφοροι ὀπλαρχηγοί, συγκεντρωθέντες εἰς τὴν θέσιν Σταυρός τῆς Κανδάνου. Ὁ Κριάρης κατεῖχε τὸ δυτικὸν μέρος, ὁ Κορκιδας τὸ κεντρικὸν καὶ ὁ Φιάλης τὸ ἀνατολικόν. Ἀφίκετο δὲ μετ' οὐ πολὺ ἐκ Λάκκων ὁ χατζῆ-Μιχάλης μετὰ Λακκιωτῶν καὶ ἐθελοντῶν Ἑλλήνων καὶ ἀμέσως ἀπεφασίσθη ἡ κατάληψις τῆς διόδου τοῦ Κακοδικίου, πρὸς ἣν ἔδραμεν ὁ χατζῆ-Μιχάλης μετὰ 80 ἀνδρῶν. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἰδὼν τοὺς περὶ τὸν χατζῆ-Μιχάλην ἀναχωροῦντας εἰς Σταυρούς, ἐνόμισεν ὅτι ἐγκατελείφθη ἡ θέσις αὕτη. Ἐρώρησε λοιπὸν πρὸς κατάληψιν τῆς θέσεως ταύτης καὶ μικροῦ

δεῖν πολιορκῶν τοὺς μετὰ τοῦ χατζή-Μιχάλη ἔφθειρεν αὐτούς· εὐτυχῶς ὅμως κατώρθωσαν νὰ διασωθῶσιν εἰς τοὺς προμαχῶνας τοῦ Κριάρη, ἐκτὸς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου Κριάρη, ὅστις, συλληφθεὶς ζῶν, κατεκρεουργήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Κατέφθασαν δὲ πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἀγωνιζομένων 180 Σφακιῶται ὑπὸ τὸν Μαυρογένην ἱκανοὶ Λακκιῶται καὶ ἕκ τινων χωρίων ἄλλοι, οὕτω δὲ κατώρθωσαν πάντες ν' ἀποκρούσωσι τὰς ἐπανειλημμένας τῶν Τούρκων ἐφόδους. Αἱ πρῶται αὗται ἀψιμαχίαι γνωσθεῖσαι ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς νήσου, Χανίοις, προῦκάλεσαν ἐρεθισμόν καὶ διαταγὰς ἐπιθέσεως ἀμέσους, ἥτις, ἐὰν ἐπετύγχανεν, ἤθελε βεβαίως πλήξει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ γενέσει τῆς τῆν ἐπανάστασιν. Ὁ διοικητὴς τῆς Κρήτης Ἰσμαήλ πασᾶς διέταξε τὸν Αἰγύπτιον στρατηγὸν Σαχὶν πασᾶν νὰ ἀπέλθῃ μετὰ τεσσάρων ταγμάτων εἰς Βρύσαις τῶν Ἀποκορώνων ἵνα διακόψῃ τὴν συγκοινωνίαν Ρεθύμνου καὶ Κυδωνιῶν καὶ καταλάβῃ τὰ Ἀποκώρωνα.

Τὰ στενὰ τῶν Βρυσῶν ὑπεστηρίζον ὁ ὀπλαρχηγὸς Κωσταρᾶς μετὰ τινων ἐτέρων ἐντοπίων ἀρχηγῶν, κατώρθωσε δὲ, δι' ἐπιτηδειοτάτης καὶ ἐντέχνου κινήσεως, ν' ἀποκόψῃ τὸ ὕδωρ καὶ νὰ πολιορκήσῃ τοὺς Αἰγυπτίους. Μετὰ τριήμερον ματαίαν ἀντίστασιν ὁ Σαχὶν πασᾶς ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ συνθήκην, δι' ἧς λίαν ἀστόχως ἐπέτρεψαν οἱ ἐπαναστάται τοῖς Αἰγυπτίοις νὰ ἀναχωρήσωσι φέροντες τὰ ὅπλα τῶν εἰς Χανία. Ἡ σοβαρὰ αὕτη νίκη ἐνέπλησε θάρρους πάντας· διότι ἡ μετ' οὐ πολὺ γενομένη ἐγκατάλειψις τῆς Μαλάξας παρ' ἐτέρου ἐπαναστατικοῦ σώματος, ἦτο ἀσήμαντον γεγονὸς, μὴ δυνάμενον νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν ἐν Βρύσαις νίκην. Οἱ ἐν Χανίοις Αἰγύπτιοι ἠτιῶντο τοὺς Τούρκους καὶ ὁ Σαχὶν πασᾶς τὸν Ἰσμαήλ, ἐξ οὗ ἡ Πύλη ἀνεκάλεσε τὸν Ἰσμαήλ πασᾶν, διορίσασα ἀντ' αὐτοῦ τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν, ἐπὶ τριακονταπενταετίαν ὅλην διοικήσαντα ἄλλοτε τὴν Κρήτην· ὁ Χεδίβης τῆς Αἰγύπτου ἐπίσης βαρέως φέρων τὸ πάθημα ἀνεκάλεσεν ὁμοίως τὸν Σαχὶν πασᾶν καὶ ἀπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Ἰσμαήλ πασᾶν, ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν χρηματίσαντα ἄλλοτε ἐν Αἰγύπτῳ.

Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἀφικόμενος εἰς Κρήτην, τῇ 30 Αὐγούστου, ἠρξάτο μετερχόμενος συνδιαλλακτικὴν πολιτικὴν· ἀπεφυλάκισε τὸν

Χατζή Γεώργιον Κοκκινάκην καὶ ἐξέπεμψεν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ μὲν Κρήτες οὐδ' ἤθελον ν' ἀκούσωσι περὶ συνδιαλλαγῆς· ὁ δὲ Κοκκινάκης, ἀνὴρ πατριώτης, ἐχρητίμευε μᾶλλον τοῖς ἐπαναστάταις ἵνα ἐπικοινωνῶσι δι' ἐπιστολῶν μετὰ τῶν ἐν Χανίοις φίλων καὶ τῷ Μουσταφᾷ πασᾷ, δι' ὃ οὗτος θυρωθεὶς καὶ ἀνακαλύψας τὴν ἀλήθειαν ἔρριψε καὶ πάλιν αὐτὸν εἰς τὰς φυλακάς. Ὁ Μουσταφᾶς ἰδὼν ὅτι εἰς οὐδένᾳ οὐδαμῶς συμβιβασμὸν ἐννοοῦσι νὰ ἔλθωσιν οἱ Κρήτες ἀπεφάσισε τῇ 10ῃ Σεπτεμβρίου νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐπὶ κεφαλῆς 12,000 ἀνδρῶν κατὰ τῶν ἐν Παναγιᾷ συνηθροισμένων ἐπαναστατῶν καὶ ἐθελοντῶν ὑπὸ τὸν Βογιατζόγλου, Τριτάκην καὶ Πετρίτσην. Ἀφικόμενος δὲ εἰς Μαλάξαν κατέλαβε τοὺς πέρας τῆς θέσεως ταύτης λόφους. Τῇ συμβουλῇ τοῦ Βογιατζόγλου οἱ ἐπαναστάται κατέλαβον τὰς θέσεις Ἀχράδου, Καστέλλιον καὶ Λοῦκον ἀναμένοντες ἐκεῖ τὸν ἐχθρόν· ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ οὗτος, ὁ Μαντακάκης μετὰ δύο ἄλλων, τοῦ Μανώλα καὶ τοῦ Βολάνη, ἀρπάζουσι τὴν σημαναίαν καὶ τρέχουσιν ἵνα ἐμπήξωσιν αὐτὴν ἐπὶ τῶν ἀπέναντι λόφων, εἰς ὀλίγα βήματα μακρὰν τῶν ἐχθρῶν· μέρος τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ, παρὰ τὸ σχέδιον τοῦ Βογιατζόγλου, ἀκολουθεῖ αὐτούς· καὶ ἡ μάχη γενικεύεται. Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἀπέστειλε τότε ὑπὲρ τὰς 3,000 ἀνδρῶν πρὸς Δ τῆς Μαλάξης ἵνα πολιορκήσῃ αὐτόν· ἀλλ' ἐννοηθέντες ὑπὸ τοῦ Χατζή Μιχάλη ἀνεκόπησαν κατὰ τὴν ὁδόν. Τότε ἤρξατο οὖννηρὰ ὀπισθοχώρησις εἰς τὰς θέσεις τὰς ἀρχήθεν ὑποδειχθείσας ὑπὸ τοῦ Βογιατζόγλου, τὸ δὲ παρακεκινδυνευμένον καὶ ἀσύνετον τοῦτο κίνημα, ἐστοίχισεν εἰς τινὰς τῶν ἐπαναστατῶν τὴν ζωὴν, διότι μεταξὺ ἄλλων ἔπεσε καὶ ὁ ἐκ τῶν πρωτουργῶν τῆς ἐπαναστάσεως Βολάνης, οὗ τὸ σῶμα ἐμπαίζοντες βαρβάρως οἱ Τούρκοι κατέκαυσαν ἐπὶ πυρᾷ. Τῇ ἐπαύριον 11 Σεπτεμβρίου ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς γνοὺς ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ ἐκεῖθεν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Χανία· οἱ ἐπαναστάται ἐννοήσαντες τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ ἐπετέθησαν μεθ' ὀρμῆς εἰς δεινὴν περιαχγόντες θέσιν τὴν ὀπισθοφυλακὴν αὐτοῦ καὶ συνῆψαν ἐν αὐτῇ τῇ πεδιάδι τῶν Χανίων πεισματώδη ἐκ τοῦ συστάεην μάχην, ἧς τὰς αἱματηρὰς περιπετείας παρεκολούθει ἄπειρον πλῆθος ἐκ Χαν-

νίων καὶ Χαλέπας, προαστείου τῆς πρωτεύουσας τῆς Κρήτης, εἴτα ἐνδόξου γενομένου διὰ τὴν ἐν ἔτει 1878 ὑπογραφείσαν Συνθήκην τῆς Χαλέπας, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ ξένοι. Οὕτως ἐκτὸς τῶν ἐν Χανίοις καὶ τῶν ἐν-τῷ φρουρίῳ Καστελλίου τῆς ἐπαρχίας Κισσάμου εὐρισκομένων Τούρκων, πᾶσαι αἱ οὐτιχαὶ ἐπαρχίαι ἀφέθησαν εἰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἀνερχόμενοι εἰς 5,000 ὤφειλον ν' ἀγωνίζωνται ἐπὶ εὐρυτάτης γραμμῆς. Τῇ 20 Σεπτεμβρίου ὁ Μουσταφᾶς ἄγων σῶμα 20,000 ἀνδρῶν ἐξεκίνησεν ἐκ Χανίων, διῆλθε τῆς Κανδάνου καὶ ἤρξατο καίων πᾶν καθ' ὁδὸν χωρίον. Καὶ παρηκολούθουν μὲν, ἐκ τῶν νώτων, ἐπαναστατικά τινα σώματα τὸν τοῦρκον στρατηγὸν παρενοχλοῦντα αὐτὸν, ὅπως εἴποτε, ἀλλ' ἠδυνάτουν σοβαρῶς κατ' αὐτοῦ ν' ἀντιταχθῶσι καὶ οὕτω κατῴρθωσεν οὗτος, διὰ τῆς τῶν Καρνοσκαφίδων ὁδοῦ καὶ τοῦ ζυγοῦ τῶν ὀρίων τῶν Λάκκων, νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ὁμώνυμον χωρίον, ὅπερ ἐπυρπόλησεν ἐξ ὁλοκλήρου.

Καὶ ἔφθασαν μὲν ὁ Κερίάρης, ὁ Κορκιῶτης, ὁ Ἀναστασογιάννης καὶ ὁ Σκαλιῶτης μετὰ πεντακοσίων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἡ καταστροφή τοῦ χωρίου Λάκκοι ἤδη εἶχε συντελεσθῇ ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ. Οὗτοι διηυθύνθησαν ἀμέσως εἰς Θέρρισαν, ὅπου τῇ ἐπαύριον συνηνώθη αὐτοῖς καὶ ὁ Χατζῆ-Μιχάλης μετὰ τοῦ Βογιατζήγλου μετὰ 250 ἀνδρῶν, οἵτινες καὶ, προοχυρωθέντες κατὰ τοὺς πλησίον τῶν Λάκκων λόφους Σαβουρὲ καὶ Ἀμυγδαλιά, εἶχον ἀποπειραθῇ νὰ παρεμποδίσωσι τὴν εἰς Λάκκους μετάβασιν τοῦ Μουσταφᾶ, ἀλλὰ δυστυχῶς, πρὸ τῆς μεγίστης ἐχθρικῆς δυνάμεως, ἐνέδωκαν καὶ ἐξετοπίσθησαν, οὐδαμῶς δ' ὠφέλησαν καὶ εἰς Θέρρισον ἀπελθόντες· διότι καὶ ἡ Θέρριςος ἐκάη ὁμοίως· ἐν Κεραμείοις, ὅπου εἶχον προσέλθει καὶ πολλοὶ μαχηταὶ ἐκ τῶν πέριξ μερῶν ἐνισχύσαντες τοὺς ὀπλαρχηγοὺς συνῆψαν μάχην, (30 Σεπτεμβρίου 1866), καθ' ἣν ἔπεσε μὲν ὁ Σ. Παπόλαρης, ὁ προϊστάμενος τῶν Μεσκλησιανῶν καὶ ἱκανοὶ ἄλλοι, ἀλλὰ κατῴρθωσαν οἱ ἐπαναστάται νὰ περικυκλώσωσι μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ ἐν μικρῷ τινὶ ὄροσειῳ τοῦ Βυδαρολίθου καλουμένου καὶ νὰ ἐπιφέρωσιν ἱκανὴν φθοράν. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν κατέπλευσε τὸ πρῶτον εἰς Κρήτην τὸ «Πανελλήνιον» ἀτμόπλοιον τῆς ἐν Σύρῳ ἀτμοπλοϊκῆς εταιρίας, κομίζον ἐθελοντάς,

ὄπλα, πολεμοφόδια καὶ χρήματα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ μικρὸν τοῦτο ἀτμόπλοιον, ὑπὸ ἀτρομήτου ἀγόμενον πληρώματος, κατῴρθωσεν ἐπανελημμένως ν' ἀποφύγῃ τὰς μεγάλας καὶ βαρείας ὀθωμανικὰς φρεγάτας καὶ νὰ παραβιάσῃ τὸν ἀποκλεισμόν τῆς Κρήτης.

Ἡ πρώτη ἐμφάνισις, τοῦ «Πανελληνίου» εἰς τὰ παράλια τῶν Σφακιῶν προὔξενησε, φυσικῶς τῷ λόγῳ, εἰς τοὺς ἐπαναστάτας χαροποιὰν συγκλίνησιν· πάντες ἔσπευσαν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπως δεξιωθῶσι τοὺς ἐξ Ἑλλάδος ἀφίχθენტας ἐθελοντάς καὶ μετακομίσωσιν εἰς ἀσφαλές μέρος τὰ πολεμοφόδια. Ἀψιμαχίαι τινὲς ἐγένοντο μετὰ ταῦτα, προσπαθησάντων ματαίως τῶν ἐπαναστατῶν νὰ παρεμποδίσωσι τὴν πύχρην Κάμπων προέλασιν τοῦ Μουσταφᾶ. Οὕτως εἶχον τὰ τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως, ὅτε ἀφίκετο τῇ 1 Ὀκτωβρίου ὁ ἀνώτερος Ἑλλήν ἀξιωματικὸς Κρής τὴν πατρίδα Ι. Ζυμβρακάκης μετ' ἐπιλέκτων ἀξιωματικῶν ἐθελοντῶν, ὅστις βραδύτερον καὶ ἀνακριθείας τινὰς τῆς Ἱστορίας τῶν ἀγώνων τῆς Κρήτης τοῦ Μένδελσον Βαρθόλδη ἐπηνωρθώσατο. Ὁ Ζυμβρακάκης κατέπλευσεν εἰς Κρήτην ἐπὶ τοῦ σχετικῶς, πρὸς τὴν ἐποχὴν ἐκείνου, λαμπροῦ ἀτμόπλοιου τῆς ἐν Σύρῳ ἐδρευούσης Ἑλληνικῆς Ἀτμοπλοΐας «Πανελληνίου», τὸ δεῦτερον εἰς Κρήτην καταπλεύσαντος, διὰ δὲ τὴν ταχύτητά του ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀποκληθέντος Δελῆ-Παντελῆ «Τρελλο-Παντελῆς». Τὸ «Πανελλήνιον» ἐκυβερνήθητο ὑπὸ τοῦ Ν. Σαχτούρη, ἀποβιβάσαντος τὸν Ζυμβρακάκην μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ κατὰ τὸν ὄρμον Λουτρόν. Μετὰ τινὰς ὁ ἡμέρας ἀφίκετο ἐπίσης ἐξ Ἑλλάδος ὁ ἀντισυνταγματάρχης Π. Κορωναῖος, μετ' ἐπιλέκτων ὁμοίως ἀξιωματικῶν καὶ ἐθελοντῶν. Συναπετελέσθησαν ὁ οὕτω τρία ἀρχηγεῖα· α' . τὸ Α' διαμέρισμα, τῶν Κυδωνιῶν, τὸ ἐκ πέντε ἐπαρχιῶν συνιστάμενον ἀρχηγὸν ἔχον τὸν Ι. Ζυμβρακάκην· β' . τὸ Β' διαμέρισμα, τὸ τῆς Ρεθύμνης, ἐκ τεσσάρων ἐπαρχιῶν τὸν Π. Κορωναῖον· καὶ γ' διαμέρισμα, τὸ τοῦ Ἡρακλείου, τὸν κρητὰ Κόρακην. Ὁ Ζυμβρακάκης ἔφθασεν ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς εἰσῆλθασεν εἰς τὸ χωρίον Στύλον, διὸ καὶ διηυθύνθη ἀμέσως ἐκ τοῦ Λουτροῦ εἰς Κράπην καὶ εἶτα εἰς Βαφές, ὅπου ἀφίκοντο παρ' αὐτῷ καὶ τινες τῶν ὀπλαρχηγῶν· ὁ Μουσταφᾶς

στρατοπεδεύσας εἰς Βάμους ἐν μέσῳ τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου ἐποιήσατο (10-11 Ὀκτωβρίου) κατοπτεύσεις ἐκ Βρύσαις καὶ Βαφὲ καθ' ἃς συνεκρούσθησαν μάλιστα καὶ οἱ ἐμπροσθοφύλακες τῶν ἀντιπάλων ἄνευ ἀποτελέσματος.

Οἱ ἐν Βαφὲ συγκεντρωμένοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ζυμβράκῃ Ἕλληνες ἀνῆρχοντο εἰς 600, ὧν 300 ἦσαν ἐθελονταί, 100 Σελινιῶται ὑπὸ τὸν Κ. Κριάρην, 80 Κυδωνεῖς ὑπὸ τὸν Κ. Τιρτύρην καὶ Β. Καζάκον, 30 Σφακιῶται ὑπὸ τὸν Καβρόν καὶ 70 Ἀποκορωνιῶται. Ἐν τούτοις καταλεκτέον καὶ τοὺς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀξιωματικούς, τοὺς ἀνθυπολοχαγοὺς τοῦ πυροβολικοῦ Ἀλέξανδρον Πραϊῖδην, τὸν πετόντα εἶτα γενναίως ἐν Βαφὲ, Θ. Μάνον καὶ Δ. Σέκερην, τὸν ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ μηχανικοῦ Ν. Νικολαΐδην καὶ τοὺς ἀνθυπασπιστάς Π. Οἰκονομίδην. Χ. Ὁφμαν, Γ. Χατζηδημητρίου, Θεμ. Βούλγαρη, Κλ. Ἀνδριέτον, Χ. Ἀναγνωστόπουλον, Κ. Λαζαρέτον, Β. Σπουρνάραν, Μ. Λιναρδόπουλον, Π. Παντόπουλον καὶ Ν. Σ. Ψύχαν.

Ἀπέναντι τῶν 600 τούτων Ἑλλήνων οἱ Τούρκοι παρέταξαν 10,000 κατὰ τινάς, κατ' ἄλλους δὲ 12,000 καὶ κατ' ἄλλους 15,000, ὧν δύο χιλιάδας Ἀλβανῶν καὶ 3,000 Αἰγυπτίων. Εἶχε δὲ ἀπόφασιν ν' ἀντιπαραταχθῇ ὁ Μουσταφᾶς πᾶσας ὡς πληροφορηθεὶς τὸ ὀλιγάριθμον τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν καταμαστίζουσαν αὐτοὺς ἀπορίαν τροφῶν. Ἡ τουρκικὴ ἐμπροσθοφυλακὴ καταλαβοῦσα τὴν θέσιν Καρύδιον συνεκεντρώθη ἐκεῖ· σῶμα δ' ἐκ 4,000 ἀνδρῶν κατεῖχε τὴν θέσιν Βρύσαις. Τὴν πρωίαν τῆς 12 Ὀκτωβρίου ἐκίνησε πανστρατιᾷ ὁ Μουσταφᾶ-πασᾶς κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ μὲν ἐκ Βρυσῶν προελαύνων τουρκικὸς στρατὸς προσέβαλε τὴν τῶν ἐπαναστατῶν πτέρυγα τὴν κατέχουσαν τὴν θέσιν Κεφάλαια μετὰ τῶν χωρίων Προσνέρου καὶ Ἀλικάμπου, τὸ δὲ κύριον σῶμα καὶ ἡ ὀπισθοφυλακὴ τὴν ἀπαισίας μνήμης πεδιάδα τοῦ Βαφέ. Οἱ ὀλίγοι Ἕλληνες ἐθελονταί καὶ οἱ Κρητες, πλὴν τῶν ὑπὸ τὸν χατζη-Μιχάλην 100 ἀνδρῶν ἐξετέλεσαν δυσχερέστατον ἔργον. Εἰς ἀπέναντι ἑκατὸν ἀντέστησαν ἐπὶ ὥρας, συνῆψαν μάχην ἐκ τοῦ συστάδην 600 ἄνδρες ἀπέναντι 10,000 ἀπέκρουσαν τὰς φαλαγγηδὸν γενομένας προσβολὰς, ἐξήντλησαν τὰ πολεμφοῦδια αὐτῶν καὶ τότε μόνον ὑπε-

χώρησαν τακτικῶς εἰς τὴν ἡμίσειαν μόνον ὥραν ἀπὸ τοῦ Βαφῆ ἀπέχουσιν ὀχυρὰν θέσιν τῆς Ρένδας. Ὁ γενναῖος ὑπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Ἀλέξανδρος Πραΐδης ριφθεὶς ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς ἐφονεύθη, ὡς καὶ οἱ ἐθέλονται δικηγόροι: Ἑσλιν, Βαρνάβας καὶ Βαφειάδης, ἐκτὸς ἄλλων πολλῶν. Λαμπρὸν δὲ κενοτάφιον παρὰ τὸ ἐπ' ὀνόματι τῶν «Ἀσωμάτων» τιμώμενον ναῖδριον ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἀρεως παρὰ τὸν Στρατῶνα τοῦ Ἰππικοῦ πρόκειται σημεῖον αἰδοῖον τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ. Ὁ ὑπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Θρασύβουλος Μάνος (1) ὁ πρὸ τριῶν ἡμερῶν διακριθεὶς ἐν τινὶ ἀψιμαχίᾳ, ὑπὲρ τοῦ δέον προχωρήσας ἠχμαλωτίσθη, ὡς καὶ δύο ἄλλοι μετ' αὐτοῦ ἐθέλονται, ὁ φοιτητῆς Ν. Βούλγαρης καὶ ὁ Βαρδίδης. Μεταξὺ δὲ τῶν πληγωμένων ἦτο καὶ ὁ ἐπιλοχίας τοῦ πεζικοῦ Βογιατζόγλου. Τὸ ἀπαίσιον ἀποτέλεσμα τῆς σοβαρᾶς ταύτης μάχης ἐκ τῶν προτέρων ἠδύνατο νὰ ᾔηται γνωστὸν, διὰ τὸ ὀλιγάνθρωπον τῶν Ἑλλήνων. Ἐπειτα δὲ καὶ οἱ ἐπαναστάται ἦσαν διηρημένοι.

Ἡ μεταξὺ τῶν ξένων ἐθέλοντῶν καὶ τῶν ἐγχωρίων Κρητῶν διχόνοια, παραταθεῖσα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος, εἶχεν ἕκτοτε ἀρχίσει. Οἱ Κρηῖτες καὶ ἰδίως οἱ Σφακιῶται, ὡς ὀρεσίβιοι, ἦσαν ἄσπονδοι πολέμιοι πάσης ἐκ τοῦ συστάδην μάχης. Ὁ Ι. Ε. Ἰλαρίων Σκίννερ, ὁ τὰς σκληραγωγίας ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸ 1867 γράψας ἀγγλιστὴ, ὃν λαμπρὰν μετὰφρασιν ἔχομεν τὴν τοῦ καθηγητοῦ Θ. Γ. Δίξωνος, γενομένην ἐν Ἀθήναις τῷ 1868, διηγεῖται, ὅτι ὁ Οὐγγρος συνταγματάρχης Σὺτ-φρίδ προσεπάθησε μάτην νὰ καταπείσῃ τοὺς Κρητάς περὶ τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τῆς τακτικῆς διοργανώσεως τοῦ στρατοῦ. Οἱ νησιῶται διίσχυρίζοντο, ὅτι ἡ συγκρότησις μάχης ἐν τῇ πεδιάδι καὶ ἡ τακτικὴ διαίρεσις τοῦ στρατοῦ εἶναι ἐν Κρήτῃ ἀδύνατος.

«Ἡ Κρήτη, ἔλεγον, θὰ ἐλευθερωθῇ ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐαυτῆς παλληκαρίων, ἀγωνιζομένων κατὰ τὴν ἀρχαίαν μέθοδον, καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην εὐρωπαϊκῶν γυμνασίων. Τὰ κανόνια ἤθελον εἶσθαι μέγα

(1) Οὗτος κατὰ τὸν ἀπαισίας μνήμης Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897, ὡς εἴπομεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἑλληνοτουρκικῷ Πολέμῳ (Ἀθήναι 1898) ἦν ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἠπείρῳ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ.

πρόσκομμα, διότι ἐν καιρῷ φυγῆς δὲν ἠδύναντο νὰ τὰ σύρῳσι μεθ' ἑαυτῶν ἐπὶ τῶν ὁρέων. Τακτικὸς στρατὸς πολεμῶν ἐν πεδιάδι, ἤθελε μὲν ἐπιφέρει εἰς τοὺς Τούρκους ζημίαν, ἀλλὰ θὰ ἐδεκατίζετο καὶ ὁ ἴδιος· ἐπὶ τέλους δὲ νικηταί, ὡς ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς, ἤθελον μείνει οἱ Τοῦρκοι. Εἰς τοὺς κρητικούς πολέμους ἡ ἀναλογία πρέπει νὰ ᾔηται 6 Τοῦρκοι καὶ 1 Χριστιανός, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ μάχωνται οἱ ἐπαναστάται ἐξ ὀχυρῶν θέσεων καὶ νὰ ὑπερασπίζωνται τὰς στενοπορίας. Τοιαῦται διενέξεις προηγήθησαν τῆς ἀτυχοῦς ἡμέρας τοῦ Βαφὲ καὶ ἐπήνεγκον τὸ ἀπαισίον ἀποτέλεσμα τῆς 12 Ὀκτωβρίου 1866. Ὁ Κρῆς ὀπλαρχηγὸς Χατζημιχάλης ἠρνήθη νὰ καταλάβῃ μετὰ τῶν 1000 ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν τὴν ὑποδειχθεῖσαν αὐτῷ θέσιν ὑπὸ τοῦ Ζυμβρακάκη εἰπὼν, ὅτι ἦτο μωρία ν' ἀγωνισθῶσιν ἐν τῇ πεδιάδι κατ' ἐχθροῦ ἐπταπλασίου τὸν ἀριθμὸν καὶ ἔμεινεν οὐδέτερος προσωρινῶς, συνηκολογήσας πρὸς τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν. Οἱ ἀτυχεῖς τοῦ Βαφὲ μαχηταὶ ἀπεχώρησαν μὲν εἰς Ρένδαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ θέσις ἦν ἐγγὺς τοῦ Βαφὲ ἀπεχώρησαν εἰς Κράπαν καὶ ὠχυρώθησαν καὶ πάλιν, ὅπως ὑπερασπισθῶσι τὸ Ἄσχυρον. Ἀλλ' ὁ Μουσταφᾶς ἀπέφυγε νὰ προσβάλῃ καὶ ἠρκέσθη εἰς τὴν ταχθεῖσαν καὶ λαμπρὰν ἐπιτυχίαν τοῦ Βαφέ. Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας, τῇ 29 Ὀκτωβρίου, ἐδημοσίευσεν ἐπισήμως ἀμνηστείαν διὰ τε τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ τοὺς ξένους, ὡς ἐὰν εἶχεν ἤδη περατωθῇ ἡ ἐπανάστασις.

Καὶ ὄντως ἡ ἔκθρασις τῆς μάχης τοῦ Βαφέ κατέβαλε μεγάλως τὸ θάρρος τῶν Κρητῶν. Ἡ περὶ τοῦ μέλλοντος μέριμνα ἤρξατο πιέζουσα τὰς καρδίας αὐτῶν. Αἱ κακουχίαι τῶν εἰς Ἄσχυρον καὶ Σφακιὰ καταφυγόντων γυναικοπαίδων, ἡ ἐπέλευσις τοῦ χειμῶνος, ἡ χιῶν καλύψασα, κατ' ἐκείνο τὸ ἔτος, ἀσυνήθως, ἐνωρὶς τὰ ὄρη, ἡ ἔλλειψις τροφῶν καὶ ἐνδυμάτων, πάντα ταῦτα ἀπεδείκνυσον, ὀρθὰς τὰς προρρήσεις τῶν ἀπαισιοδόξων, οἵτινες ἐξ ἀρχῆς ἐκήρυττον, ὅτι ἡ ἐπανάστασις οὐδεμίαν παρεῖχεν ἐλπίδα ἐπιτυχίας καὶ ἔμελλε μόνον νὰ δεινώσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς Κρήτης, ἣν ἔτι μᾶλλον ἐπεδείνωσαν δύο μισθωτοὶ τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ ἰθαγενεῖς, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπάτριδες προδόται, παντοίας ραδιουργίας καὶ φοβοποιούς εἰδῆσεις ἐνσπείροντες εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Σφακίων· εἰς

τὸν ἕνα τῶν δύο τούτων ἐπονειδίστων ἀνθρώπων ὀφείλεται καὶ τοῦ ἀτμοπλοίου «Πανελληνίου» τὸ ἐξῆς πάθημα : Ὡς εἰκὸς, ἡ ἀτυχὴς ἔκβασις τῆς μάχης τοῦ Βαφὲ παρήγαγεν ἐν Ἀθήναις θλίψιν γενικὴν, ἣτις ἐπετάθη, ἔτι γνωσθέντος, ὅτι οἱ ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάται στεροῦνται τροφίμων. Τὴν θλιβεράν ταύτην εἶδῃσιν μαθὼν ὁ φιλόπατρις Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος, οὐδόλως λαβὼν ὑπ' ὄψει, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ὑπουργεῖον ἀπετελεῖτο ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ Βούλγαρη—Δεληγεώργη, σπεύδει εἰς Σῦρον, καὶ ὑπ' εὐθύνην αὐτοῦ πληροῖ τὸ «Πανελλήνιον» τῆς Ἑλληνικῆς Ἀτμοπλοΐας τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων· τὸ ἀτμόπλοιο τοῦτο διωκεῖτο κατὰ τὸν πλοῦν ἐκείνου ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Ὁρλώφ, ὅστις κατάρθωσεν ἀσφαλῶς νὰ φθάσῃ εἰς ὄρμον τινά· παρατυχὼν ὅμως ἐκεῖ ὁ ἐπονειδίστος ἐκείνος κατὰσκοπος, ἅμα ὡς οἱ ναῦται ἔρριψαν ἐπὶ τῆς παραλίας σάκκους τινὰς ἀλεύρου, τούτους μὲν παρέλαβεν, ἤρξατο δὲ νὰ κράζῃ : «Οἱ Τοῦρκοι, παιδιὰ, πρόφθασαν, γλήγωρα σωθῆτε». Αἱ λέμβοι αὐθωρεὶ ἀπεμακρύνθησαν τῆς ξηρᾶς, τὸ πλήρωμα συνεταράχθη καὶ ὁ πλοίαρχος μὴ δυνάμενος νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀγνοῶν ὅτι, ὁ ταῦτα εἰπὼν Χριστιανὸς εἶναι προδότης, ἀνεχώρησε χωρὶς νὰ ἐκφορτώσῃ τὰ ἐπίλοιπα τρόφιμα καὶ πολεμεφοδία, ἅτινα ἀπεστάλῃσαν κατόπιν εἰς Κρήτην.

Ἀπὸ τῆς ἀπαισίας τῆς μάχης τοῦ Βαφὲ ἡμέρας (12 Ὀκτωβρίου) οἱ ἐπαναστάται, εἴπομεν ὅτι ἐκ Ρένδης ἀπῆλθον εἰς Ἀσκύφον ἔνθα ἤρξαντο νὰ συρρέωσι πάντες οἱ ἐπαναστάται τῶν πέντε δυτικῶν ἐπαρχιῶν. Ἐξ Ἀσκύφου ὁ Ζυμβρακάκης μετέβη τὴν 27 Ὀκτωβρίου εἰς Καρυαίς ἔνθα συνεκεντρώθησαν ἐπαναστατικὰ τινὰ σώματα. Ἀπεφασίσθη ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν διαφόρων ὀπλαρχηγῶν ἡ κατὰ τοῦ ἐν Πεμονίῳ ἐστρατοπεδευμένου τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Μεχμέτ Πασᾶν ἐπίθεσις πρὸς διάψευσιν τῆς μετ' ἐπιτάσεως, καθ' ὅλην τὴν Κρήτην καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ, διαδοθείσης φήμης, ὅτι ἡ ἐπανάστασις τέλεον κατεστάλη, μετὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων ἀποτυχίαν τοῦ Βαφέ, ἣν ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς ἀνταποδίδων τὰ ἴσα τοῖς ἐν Ἀθήναις, οἵτινες τὰς ἐν Βρύσαις καὶ Κεραιαῖς νίκας εἶχον χαιρετίσει δι' ἐνθουσιωδῶν διαδηλώσεων καὶ φωταγωγῆσεων, μεγαλοπρεπῶς ἐώρτασεν. Οἱ ἱμάμαι ἀπὸ τῶν μιναρέδων

ἀνήγγειλαν τοῖς Μουσουλμάνοις τὸ γεγονὸς ὁρῶντες τὸν προφήτην των· ἐν Χανίοις καὶ Ἡρακλείῳ ἐπὶ τριήμερον ἐγένοντο φωταψίαι· τηλεγραφήματα πομπώδη πανταχοῦ ἀπεστάλησαν μεγαλοποιοῦντα τὸ γεγονὸς καὶ ἐξαγγέλλοντα πῆρην τῆς ἐπαναστάσεως τὴν καταστροφὴν.

Ἡ ἀπόφασις τῶν ἐν Καρυαῖς συνελθόντων ἐπαναστατῶν ὅπως διὰ νέας αὐτῶν ἐπιθέσεως διαψεύσωσι τὰς σπερμολογίας τῶν Τούρκων καὶ Τουρκοφίλων ἦτο ὀρθοτάτη. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ Χατζῆ-Μιχάλης, Γογονῆς, Κριάρης, ὁ ταγματάρχης τοῦ πεζικοῦ Α. Φρουδάκης καὶ τινες ἄλλοι μετὰ τῶν σωμάτων των ἀποτελοῦντες δύναμιν ὑπερχιλίων ἀνδρῶν ἐπετίθησαν κατὰ τῶν ἐν Πεμονίοις Τούρκων μετὰ πολλῆς τῆς ῥώμης. Οἱ Τούρκοι καταπλαγέντες, κατὰ πρῶτον, ἐκ τῆς ὁρμῆς τῆς ἐπιθέσεως εἶχον κλεισθῆ εἰς τὸ χωρίον καὶ ταχέως περιεκυκλώθησαν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν· εἶτα ὁμοῦς ἐποίησαντο καὶ οὗτοι μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς ἀντεπίθεσιν, ὥστε οἱ ἐπαναστάται ἤρξαντο ὑποχωροῦντες ἀτάκτως ὅτε ἐνεφανίσθη ἔφιππος ὁ Φρουδάκης ἐφορμῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ κράζων· «Παιδιὰ, παιδιὰ, μὴ φεύγετε, μὲ ξύλα, μὲ πέτρας κτυπάτε, ἀλλὰ μὴ φεύγετε θὰ μᾶς πιάσουν ζωντανούς» καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός του καὶ τῶν προτροπῶν του ἀνέστειλε τὴν ὑποχώρησιν, ἥτις θὰ ἔφερεν εἰς ὀδυνηρὰν θέσιν τοὺς ἐπαναστάτας. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτο χρόνως ἔφθασαν ἐκ Ρένδας οἱ Ἀσκυφιῶται ὑπὸ τὸν Καρκαδάτσον καὶ Τσόντον, κατωρθώθη ἡ ἀπόκρουσις τοῦ ἐχθροῦ μέχρι τῶν ἐν Πεμονίοις χαρακωμάτων του. Ἡ ἀμφίροπος αὕτη μάχη, ἣθελεν ἔχει ὅλως ἄλλοῖα ἀποτελέσματα, εἰάν οἱ ἐπαναστάται εἶχον τροφάς· ἀλλ' ἡ πείνα ἐμάστιζε τὰς τάξεις των εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε εἰς μάλιστα τῶν ὑπὸ τὸν Ζυμβρακάκην ἐθελοντῶν ἔπεσεν ἐκ πείνης!

Ἡ ἔλλειψις λοιπὸν τροφῶν ἀναγκαίως ἐπήνεγκε τὴν διάλυσιν τῶν συναχθέντων ἐπαναστατικῶν σωμάτων, ἅτινα ἔλαβον διαφόρους διευθύνσεις πρὸς ζωάρκειαν· οὕτω δὲ ἀναγκαίως ἐπῆλθεν ἀνάπαυλά τις ἐν τοῖς δυτικοῖς διαμερίσμασι τῆς Κρήτης· ἀλλ' εἰάν αἱ δυτικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Κρήτης κατέβαλον πρὸς καιρὸν τὰ ὅπλα τῇ ἀνάγκῃ ὑπαχθεῖσαι, ζωηρὸν ὁμοῦς πῦρ ἀνῆπτετο ἐν τοῖς ἀνατολι-

κοῖς διαμερίσμασιν. Ὁ ἐξ Ἑλλάδος συνταγματάρχης Π. Κορωναῖος μετ' ὀλίγων μόνον ἐθελοντῶν ἀπελθὼν καὶ ἐκλεγείας ἀρχηγὸς τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν κατώρθωσε ταχέως νὰ ἐξαπλώσῃ ἐκεῖ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Κορωναῖος γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ μάλιστα ἐν Γάλατᾷ, ὅπου σὼζεται ἔτι ὁ πατρικὸς αὐτοῦ οἶκος, ἐξ οἰκογενείας ἐλκούσης ἐκ Κυθήρων τὸ γένος, διεκρίθη ὡς εἰς τῶν μᾶλλον εὐπαιδευτῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῆς ἐποχῆς του· ὑψηλὸς, ὠραῖος, εὐρωπαῖος τὴν ἀνατροφὴν, ὁ Κορωναῖος εἶχε διακριθῇ μεγάλως κατὰ τὸ διάστημα τῆς ναυπλισκῆς τοῦ 1862 ἐπαναστάσεως καὶ τῆς μεσοβοσιλείας καὶ εἶχεν ἀποκτήσει στρατιωτικὴν φήμην, ἣν ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις ἐπεκύρωσε περιφανῶς. Ἀπελθὼν εἰς Κρήτην καὶ ἄς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου τοῦ 1866, διὰ τοῦ «Πανελληνίου» συνέδρεσεν ἔκτοτε ἐνδόξως τὸ ὄνομά του μετὰ τῆς ἱστορίας τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος, συνήθροισε περὶ αὐτὸν τοὺς γενναϊότερους τῶν ἐγχωρίων, μετέβη εἰς τὰ ἀνατολικά διαμερίσματα, μηκέτι συμμετασχόντα τοῦ ἀγῶνος, ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἐν Μασσαρᾷ Τούρκων, εὐρών αὐτοὺς ὀλιγαριθμούς καὶ ἠνάγκασε τὸν ὀθωμανὸν ἀρχιστράτηγον Μουσταφᾶ πασχὴν νὰ μεταβάλῃ πολεμικὸν σχέδιον, ἐκδιώξας τοὺς Τούρκους ἐκ Μαλεβυζίου καὶ νικήσας περιφανῇ νίκην ἐν ἁγίῳ Μύρωνι τῇ 13 Ὀκτωβρίου.

Ἡ ταχύτης τοῦ κινήματος τοῦ Κορωναίου ἠνάγκασε τὸν διοικητὴν Ρεθύμνου Σαβρῇ πασχᾶν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν κεντρικὴν θέσιν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ περὶ τὸ φρούριον. Ὁ διοικητὴς Ἡρακλείου Γιαχιᾶ-πασσᾶς, ἐπιχειρήσας ἐκστρατεῖαν εἰς τὰ βόρεια διαμερίσματα τῆς νήσου ἐνέπεσεν εἰς τὴν ἐνέδραν τοῦ Κορωναίου ἐν Ἀβδοῦ, ἠττήθη καὶ πληγθεὶς καιρῶς ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἡράκλειον, ὅπου ἀπέθανε. Τότε ὁ Μουσταφᾶς ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως καὶ μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ εἰς Ρεθύμνον ἵνα τιμωρήσῃ τὸν τολμηρὸν ἀρχηγὸν τῶν ἐθελοντῶν. Ὁ Ζυμβρακᾶκης ἠκολούθησε μὲν αὐτὸν μακρόθεν, δὲν ἐτόλμησεν ὅμως νὰ παρενοχλήσῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ ἢ νὰ συνδυάσῃ τολμηρὸν τι κίνημα μετὰ τοῦ Κορωναίου. Οὕτω δὲ ὁ Ὀθωμανὸς ἀρχιστράτηγος ἠδυνήθη ἀκολουθῶν τὰ ἔχνη τοῦ Κορωναίου νὰ μεταβῇ ἀκωλύτως ἐκ Ρεθύμνου εἰς Μυλοπότα-

μον. Ἐκεῖ ἔλαβε παρὰ τοῦ ἐλεεινοῦ ἐπισκόπου Λάμπης Παΐσιου ἐπιστολὴν ἀναγγέλλουσαν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ εἶχον ἀποθέσει τὰς τροφὰς καὶ τὰ πολεμεφόδια αὐτῶν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἀρχαδίου. Ὁ Μουσταφᾶς ἐστράφη ἀμέσως πρὸς τὰ ἐκεῖ· προέβη δὲ μετὰ τοσαύτης ταχύτητος, ὥστε ἡ φρουρὰ τοῦ Μοναστηρίου τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου μόλις διέκρινε τὸν ὀθωμανικὸν στρατὸν, ὅτε εἶχε φθάσει πλέον ἐγγύτατα. Εἰς τὸ Μοναστήριον ὑπῆρχον ἐν συνόλῳ 900 ψυχαί, ἐξ ὧν 250 ἀσθενεῖς, αἱ δὲ λοιπαὶ γέροντες καὶ 400 περίπου γυναικόπαιδα. Πρὸ αἰώνων οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων, ἅμα ὡς ἐξερρήγνυτο πόλεμος μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Τούρκων κατέφευγον εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἀρχαδίου, ἥτις ἀντιστάσα πολλάκις ἐπιτυχῶς κατὰ προσβολῶν ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπόρρητος καὶ ὡς τοιαύτη, ἐξελέγη καὶ κατὰ τὴν ἐπαναστασιν τοῦ 1866 ὡς ἄσυλον. Τὸ Ἀρχάδιον ἔκειτο πρὸς τὸ Α. ἄκρον τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης ἐν μέσῳ εὐρείας κοιλάδος καὶ ἦτο ἐν τῶν πλουσιωτάτων καὶ ὡραιωτάτων Μοναστηρίων τῆς Κρήτης, ἔχον σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ πολύτιμον βιβλιοθήκην. Ἰδρύθη δὲ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπὶ Ἡρακλείου (610—641 μ. Χ.). Οἱ ἐν αὐτῷ μοναχοὶ ἀνέκαθεν διεπρεπον ἐπὶ φιλομαθείᾳ, ἀλλ' ὡς ὅλοι οἱ Ἕλληνες κληρικοὶ διετέλουν εἰς στενωπάτας σχέσεις πρὸς τὸν λαὸν καὶ εἶχον συμμερισθῇ πάσας τὰς ἐθνικὰς δοκιμασίας. Ἄμα τῇ ἐνάρξει τῆς ἐπαναστάσεως ὑπέστηρίζαν αὐτὴν ἐκθύμως καὶ παρέσχον τὴν Μονὴν αὐτῶν ὡς ἄσυλον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τὰ γυναικόπαιδα, ἐφωδιασμένοι δὲ ἀφθόνως διὰ τροφῶν καὶ ὀπλων, οὐδὲν ἔφοβον τοὺς Τούρκους.

Φρούραρχος τῆς Μονῆς ταύτης ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Κορωναίου ὁ γενναῖος ἐκ Βυτίνης ἀξιωματικὸς Ἰωάννης Δημακόπουλος μετὰ διακοσίων πεντήκοντα ἀνδρῶν ἐν οἷς ἦσαν ὁ ἀνθυπασπιστὴς τῶν πυροσβεστῶν Ξάνθης, ὁ Ἀδαμάντιος Πετρίτσης, ὁ Λοντέπουλος, ὁ Χαιρέτης, ὁ Μορίτσης, Ράλλης καὶ Μιτρόφ, οὕτως ὥστε πάντες οἱ ἐν Ἀρχαδίῳ, ὑπολογιζομένων καὶ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν γυναικοπαίδων, ἀνῆρχοντο, ὡς εἵπομεν, εἰς ἑννεακοσίας ψυχάς. Πληροφορηθεὶς ταῦτα ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς μετέβη πρὸς πολιορκίαν τῆς Μονῆς ἐπὶ κεφαλῇς κατὰ τινὰς μὲν δεκαπεντακισχιλίων ἀνδρῶν

κατ' ἄλλους δὲ δωδεκακισχιλίων ἀνδρῶν καὶ 28 πυροβόλων καὶ προσεκάλεσε τὴν ἐλληνικὴν φρουρὰν νὰ παραδοθῇ. Ἀλλ' ἐν τῇ ἱερᾷ τοῦ Ἀρχαδίου μονῇ ὑπῆρχον δύο ἄνδρες, ὧν τὰ ὀνόματα θὰ γεραίρωνται πάντοτε ἐνόσφ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τιμῶνται ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ γενναιότης. Ὁ Ἰωάννης Δημακόπουλος, ὁ στρατιωτικὸς καὶ ὁ Γαβριὴλ Μάνεσης ὁ τῆς μονῆς Ἡγούμενος· στρατιῶται καὶ μοναχοὶ ἦσαν ἀντάξιοι τῶν προΐσταμένων των. Αἱ προτάσεις τοῦ Μουσταφᾶ, ἄνευ συζητήσεως, ἀπερρίφθησαν τῇ 7 Νοεμβρίου 1866. Τότε ὁ Τούρκος στρατάρχης ἐκόμισεν ἐκ Χανίων πολιορκητικὰ τηλεβόλα καὶ τὸ Ἀρχάδιον ἤρξατο νὰ κανονιοβολῇται. Ἀλλ' οἱ τοῖχοι τῆς Μονῆς ἦσαν ἀνένδοτοι καὶ καθ' ὃν χρόνον αἱ τουρκικαὶ σφαῖραι ἐξεσφενδονίζοντο, οἱ ἐγκεκλεισμένοι, μετὰ κατανυκτικὴν δέησιν πρὸς τὸν Θεόν, ἡτοιμάζοντο ν' ἀποθάνωσι γενναίως ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος. Ἦνοιξαν ὑπονόμους πληρωθείσας πυρίτιδος, διένειμαν ὅσα ἠδύναντο πολεμοφοδία εἰς τοὺς γενναίους ὄνδρας καὶ διέταξαν καλλίτερον τὰ τοῦ ἐνδόξου ἀγῶνος. Τῇ 8 Νοεμβρίου γενικὴ τῶν Τούρκων ἔφοδος ἀπεκρούθη. Καὶ οἱ μὲν πολιορκούμενοι μάτην ἀπέστειλαν τὸν ἥρωικὸν Παπακρانيώτην πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους ἐκτὸς τῆς μονῆς ἀλλαχοῦ τῆς Κρήτης, αἰτούμενοι βοήθειαν, ἥτις δὲν προῦφθασε νὰ ἔλθῃ. Ὁ δὲ Μουσταφᾶς νύκτωρ προσθεὶς εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ δύο ἐκ Ρεθύμνης μεγάλης ὀλκῆς πυροβόλα, ἐπετέθη ἐρρωμενέστερον κατὰ τῆς Μονῆς καὶ πρὸς τὴν πρωΐαν τῆς 9 Νοεμβρίου κατώρθωσε νὰ διανοίξῃ μέγα ρῆγμα παρὰ τὸ ἡγουμενεῖον.

Ἐν τούτοις, οἱ πολιορκούμενοι ἠγωνίζοντο μὲν ἄνευ διακοπῆς καὶ ἐξέτόξευσον κατὰ τῶν Τούρκων ἄπαυστον θανατηφόρον πῦρ, συνήγαγον δὲ εἰς τὸ ἡγουμενεῖον τὰ γυναικόπαιδα. Ἀλλ' εἰς οὐδὲν ὠφέλει ὁ ἥρωϊκὸς τῶν ἀνδρῶν ἀγὼν παρ' ὅλας τὰς φοβερὰς ζημίας τῶν Τούρκων. Ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς, εἶχε μὲν στρωθῇ τὸ περὶ τὴν μονὴν ἔδαφος ὑπὸ ἑκατοντάδων πολλῶν τουρκικῶν πτωμάτων, ἀλλὰ καὶ οἱ μαχόμενοι 193 Κρήτες εἶχον ἐλαττωθῇ εἰς τὸ τρίτον μέρος. Οἱ λοιποὶ εἶχον πέσει γενναίως ἢ θανάσιμως τραυματισθῇ. Ἡ σωτηρία ἦτο ἀδύνατος πλέον. Οἱ Τούρκοι κατώρθωσαν νὰ διαρρήξωσι τὴν σιδηρᾶν πύλην τῆς μονῆς, ἀλλ' οἱ πρῶτοι

οἵτινες προήλασαν ἐγένοντο θύματα τῆς πόλεως των· ἡ ὑπὸ τὴν θύραν ὑπόνομος ἀνεφλέγη πάραυτα φονεύσασα πλείστους. Ἐν τούτοις, σῶμα Αἰγυπτίων κατάρθωσε νὰ ἐπελάσῃ εἰς τὸν αὐλόγυρον τῆς Μονῆς, ἀλλ' ὁ Μουσταφᾶς εἶχεν οὕτω διαθέσει τὰ τοῦ στρατοῦ του ὥστε ἡ ἀποχώρησις τῶν ἀνδρῶν του ἐκ δειλίας νὰ μὴ εἶναι δυνατή· ἐὰν οἱ Αἰγύπτιοι ὠπισθοχώρουν ἤθελον συναντήσῃ τὰς λόγχας τῶν Τούρκων. Ἀπὸ τοῦ ἡγουμενείου, ἀπὸ τῶν κελλίων, ἀπὸ παντὸς τῆς Μονῆς διαμερίσματος, ζωηρὸν πῦρ ἀπηυθύνετο κατὰ τῶν διηνεκῶς εἰσελαυνόντων Τούρκων· ὁ μεγάλθυμος ἡγούμενος Γαβριήλ καὶ ὁ γενναῖος φρούραρχος Δημακόπουλος ἡγωνίζοντο ὡς λέοντες, ἀλλὰ μάτην, οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες εἶχον προῖδει τὴν περίστασιν ταύτην καὶ εἶχον ἀποφασίσαι τί ἔπρεπε νὰ πράξωσιν· ἡ πυριτιδαποθήκη ἦτο τὸ τελευταῖον των καταφύγιον, καταφύγιον ἢ θυσία, ὁ θάνατος μετὰ τῶν ἐχθρῶν. Τότε ἐνῶ ἀκόμη ἡγωνίζοντο, οἱ ἄνδρες οὗτοι παρέσχον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα φρικτὴν λάμψιν ἐλληνικοῦ πατριωτισμοῦ.

Ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου, ἐνῶ ἤδη οἱ Τούρκοι πολιορκηταὶ ἐφώρμων εἰς τὸν περίβολον τῆς Μονῆς, ὁ μεγάλθυμος ἡγούμενος Γαβριήλ, ἐκτελῶν τὴν ὑψίστην τῶν περισωζομένων ἀπόφασιν ἐνέβαλε πῦρ εἰς τὴν ὑπὸ τὸ ἡγουμενεῖον ἀποθήκην τῆς πυριτιδος.

Τὰ πάντα τότε παρανάλωμα τοῦ πυρὸς, Χριστιανοὶ καὶ Τούρκοι ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα. Καὶ οἱ μὲν κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν ὀλοκαύτωςιν θανόντες Τούρκοι ἀνῆλθον εἰς ὀσχιλίους. Ὅλγοι δὲ ὑπῆρξαν οἱ ἐκ τῆς φλογερᾶς ἐκείνης θυσίας περισωθέντες Κρήτες. Ὁ πολιορκητῆς Μουσταφᾶς, μετὰ ὥρας πολλὰς, ἀνελθὼν μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς ἐκπλήξεως καὶ τοῦ φόβου εἰς τὴν πυρίκαυστον Μονὴν εὔρε μόνον 65 γυναικόπαιδα ἡρωτηριασμένα καὶ ἡμίκαυστα καὶ 43 ἄνδρας τραυματίας. Ἡ λαφυραγωγία τῶν περισωθέντων τμημάτων τῆς Μονῆς, ἡ διὰ θανάτου τιμωρία τῶν ἡρωϊκῶν λειψάνων τῆς ἀλησμονήτου θυσίας συνεπλήρωσαν τὸ μάρτυριον τοῦ Ἀρχαδίου. Ὅλγοι δὲ ὑπῆρξαν οἱ μέχρις ἡμῶν περισωθέντες, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ υἱοῦ τοῦ Μουσταφᾶ, ἐν οἷς ἡ χήρα ἡρωΐς Δασκαλάκη ἥτις γηραιὰ ἐπιζήσασα ἐσώζετο μέχρις ἐσχάτων

ὥς ἐν τῶν περιφανῶν λειψάνων τῆς ἡμέρας τῆς ὀλοκαυτώσεως τοῦ Ἀρκαδίου. Ἡ θυσία τοῦ Ἀρκαδίου ἀνήκει ἀληθῶς εἰς τὰς μεγίστας ἃς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Κρήτη, ἥς ἡ μακρὰ ἱστορία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνεχῆς σερὰ θυσιῶν καὶ μαρτυρίων. Ἀλλ' ἡ ἐν αὐτῇ ἔγκλεισις τῶν γυναικοπαίδων καὶ τῶν γερόντων ἦτο μωρία καὶ ἀσφαλέστερον ἄσυλον ἡδύναντο νὰ εὕρωσιν αὐτοῖς τὰ ἀπρόσιτα κρησφύγετα τῆς Ἰῶης. Ἀλλ' ἡ ἥρωικὴ τοῦ ἡγουμένου Γαβριὴλ ἀπόφασις περιέβαλεν οὐχ ἦττον τοὺς προμάχους τοῦ Ἀρκαδίου διὰ τοῦ στεφάνου τοῦ μαρτυρίου.

Ἡ ἐκ τῆς ἐκρήξεως ζημία δὲν ὑπῆρξε τοσοῦτον μεγάλη, ὅσον ἐν γένει ἐπιστεύθη, διότι οἱ πλείστοι τῶν ἐπαναστατῶν εἶχον ἤδη φονευθῇ. Οἱ ὑπερασπιζόμενοι τὸ ἐστιατόριον τῆς Μονῆς, ὄχυρόν καὶ μεμονωμένον κτίριον, ἐξηκολούθησαν ἀνθιστάμενοι κατὰ τῶν Τούρκων, ἄχρις οὗ ἐξήντηλσαν τὰ πολεμεφόδια, τότε δὲ συνθηκολογήσαντες ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι θ' ἀπέλθωσι τοῦ Μοναστηρίου σῶοι καὶ ἀδολαβεῖς, ἔρριψαν τὰ ὅπλα αὐτῶν ἐκ τοῦ παραθύρου. Ἀλλ' ἡ συνθήκη δὲν ἐτηρήθη. Οἱ Τούρκοι κατέσφαξαν αὐτούς καὶ ἀπέκρυψαν, κατὰ τὸ σῶνθηες, τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν. Λέγεται ὅμως, ὅτι οὐχ ἦττονες τῶν 400 τραυματιῶν μετεκομίσθησαν εἰς Χανία καὶ ὑπὲρ τοὺς 1000 εἰς Ρέθυμνον,

«Ἡ μεγάλη καταστροφὴ τοῦ Ἀρκαδίου λέγει ὁ Κάρολος Μένδελσον Βαρθόλδης ἐπεκύρωσεν αἰματηρῶς τὸ ψήφισμα τῆς ἐνώσεως, ἀπέδειξε τὸ ἀμετάτρεπτον τῆς ἀποφάσεως τῶν Κρητῶν καὶ κατέστησε στενότερον τὸν δεσμόν τῆς συμπαθείας μεταξὺ τῶν νησιωτῶν καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι, Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ ὁμοθρήσκων του. Εἶναι ἀληθές ὅτι εὐρὺ χάσμα χωρίζει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἡ ἐν Χίῳ καταστροφὴ συνεκίνησε σύμπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον, καθ' οὓς ἀπὸ τῆς καλύβης ἄχρι τῶν θρόνων τοῦ Βαυαροῦ Λουδοβίκου καὶ τοῦ Πρώσου Γουλιέλμου ἕκαστος ἐσπευδε νὰ βοηθήσῃ τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων ἀγωνιζομένους ὁμοθρήσκους. Οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι ἦσαν χρόνοι νεότητος, ἐνθουσιασμοῦ, αὐταπαρνήσεως. Σήμερον ὁ αἰὼν εἶναι ψυχρὸς καὶ ἐξηντημένος.

Καὶ ὅμως ὁ ἥρωισμὸς καὶ τὸ τραγικὸν τέλος τῶν προμάχων τοῦ Ἀρκαδίου διήγειραν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τὴν ἐκπληξι

και τὴν συμπάθειαν καὶ ἀπέδειξεν εἰς τοὺς ὀξυδερκεστέρους ὅτι ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχον ἀδιάλλακτοι θρησκευτ. καὶ καὶ φυλετικαὶ ἀντιθέσεις, θρησκευτικὰ μίση, ἅτινα ἐξ ἀνάγκης ἔμελλον νὰ ἐπιφέρωσι τὴν ἐντελῇ ἀπελευθέρωσιν, ἢ τὴν ἐντελῇ καταστροφὴν τῆς νήσου. Μάτην προσεπάθησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ φιλότουρκοι νὰ μειώσωσι τὴν σπουδαιότητα τοῦ συμβάντος,»

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τραγικὸν τέλος τῶν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἀρκαδίου. « Ἡ ἱστορία ἀποκαλύπτεται μετὰ θαυμασμῶ ἐνώπιον τοιούτων γεγονότων, λέγει ὁ Κυριακίδης, καὶ ὁ ἱστοριογράφος εἰς τοῦ ὁποίου τὸ ἔθνος ἀνήκουσιν ἄνδρες ἐπιτελοῦντες τοιαῦτα περιστέλλει μετὰ εὐσχερείας τὴν κατακλύζουσαν αὐτὸν συγκίνησιν, διότι τοῖς ποιηταῖς (1) ἀπόκειται ἡ θεούσα ἐξύμνησις αὐτῶν. Ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐπιστήμη σιωπᾷ ἔρχεται νὰ ὁμιλήσῃ ἡ τέχνη.»

Ὁ ἄγῃλος δημοσιογράφος Σκίνερ, ὃν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἀνεφέραμεν, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ : Σκληραγωγίαι ἐν Κρήτῃ, γραφέντι ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸ δρᾶμα τοῦ Ἀρκαδίου (ἔαρ τοῦ 1867) λέγει τάδε : (2)

«Τὸ Ἀρκαδίον ἦτο τὸ μεγαλίστερον καὶ πλουσιώτερον τῶν ἐν Κρήτῃ θρησκευτικῶν καθιδρυμάτων· ἐκέκτητο δὲ ἄπειρα ποίμνια τὰ ὅποια ἐνέμοντο ἐπὶ τῶν πέριξ ὀρέων, καὶ παντὸς εἴδους προμήθειαν. Ἐνταῦθα δὲν θέλω ἐνασχοληθῇ ἀφηγούμενος ἐν ἐκτάσει τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, οὔτε θέλω ἀναφέρει τὰς ἱστορικάς του χρονολογίας. Ἡ μεγάλη αὕτη μονὴ ἰδρύθη κατὰ τὸν μεσαιῶνα καὶ διετέλεσεν οὔσα πλουσία καὶ ἀκμαία μέχρι Νοεμβρίου 1866. Τότε δὲ οἱ μὲν Τοῦρκοι πολιορκοῦσι τὸ Ἀρκαδίον, οἱ δὲ χριστιανοὶ πολιορκούμενοι ὑπερασπίζουσιν αὐτὸ μετὰ καρτερίας καὶ ἡρωϊσμοῦ καὶ τὰ πάντα ἦσαν ἑτοιμα διὰ τὸ τραγικὸν συμβᾶν ὅπερ ἐπράχθη.

(1) Πράγματι ὁ Τιμολέων Δ. Ἀμπελᾶς ἐποίησε δρᾶμα εἰς πέντε πράξεις διδασχθὲν κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1867 ὑπὸ τὸν τίτλον : Οἱ μάρτυρες τοῦ Ἀρκαδίου, ἐν Σύρῳ 1867. Ἐπίσης δρᾶμα ἐγράφη καὶ περὶ τῶν ἐν Βαφὲ πεσόντων ὑπὸ τὸν τίτλον, ἃν δὲν ἀπατῶμαι, Αἱ τελευταῖαι πνοαὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Πραΐδου.

(2) Ἰδὲ σελίδα 59—62 τῆς ὑπὸ Δίξωνος ἐν Ἀθήναις τῷ 1868 ἐκδοθείσης μεταφράσεως.

Παρατήρησα δὲ μετὰ περιεργείας ὅτι οἱ μᾶλλον ζωηρότεροι καὶ ἀνδρείότεροι τῆς συνοδείας ἡμῶν διερχόμενοι διὰ τοῦ εὐανθοῦς λειμῶνος κατέπαυον τ' ἄσματα καὶ τοὺς γέλωτας· οὗτοι βεβαίως ὑπὸ φόβου δὲν κατελήφθησαν, ἀλλ' ἐκ τῆς θέας τῆς μονῆς ἐγένοντο σοβαροὶ καὶ σιωπηλοί. Ἴδού τὸ Ἀρκάδι ! Ἡ ἀξιοσέβαστος γραῖα ἡ διαφυγοῦσα τὴν σφαγὴν ἐν τῷ Ἀρκαδίῳ καὶ ἤδη συνακολουθοῦσα μεθ' ἡμῶν ὡς ὁδηγός, ἐφρικίασεν ἅμα ἰδοῦσα αὐτό. Ναί, ἐκεῖ ἐν μέσῳ τοῦ ὄροπεδίου, ἐνθα τὰ ἄνθη εἰσὶ ζωηρότατα καὶ οἱ λειμῶνες εὐθαλεῖς, ἴσταιται κτίριον φέρον ἕξωθεν ὀλίγα σημεῖα καταστροφῆς.

Μόνον δ' ἡ μία γωνία εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένη, τὸ δ' ἐπίλοιπον τῆς μονῆς ἂν καὶ ἐβομβαρδίσθῃ, ἐπυρπολήθῃ καὶ ἐλαφυραγωγῇθῃ, ἀντέσχεν εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς πυρίτιδος καὶ ἤδη διαμένει σχεδὸν ὡς ἦτο τὸ πρὶν. Τὸ Ἀρκάδιον ἐκτίσθη ἐπὶ σχεδίου ἀπλοῦ, ὅπερ εἶνε εὐκόλον νὰ περιγράψωμεν. Τετραγωνικὴ τις αὐλὴ ἔχουσα ἐμβαδὸν τεσσάρων στρεμμάτων περιβάλλεται ὑπὸ τῶν οἰκημάτων καὶ ἀποθηκῶν, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τοῦ ἐμβαδοῦ ὑφούται ἡ ἐκκλησία.

Εἰσελθόντες λοιπὸν διὰ τῆς μεγάλης αὐλαίας τῆς Πύλης εὐρέθημεν αἴφνης ἐν μέσῳ σημείων φρικτῶν τῶν ἐκεῖ συμβάντων. Ἐνταῦθα μὲν κατ' εὐθείαν ἔμπροσθεν ἡμῶν κεῖται ἐκτάδην πεφονευμένος ἵππος, ἐκεῖ δὲ τεμάχια τινὰ σφαίρας ραβδωτοῦ πυροβόλου, τὸ δὲ κεκαυμένον καὶ φρίκην ἐμποιοῦν ἐκεῖνο πτώμα, τὸ ὀλίγα βήματα παρέχει, ἀρξάμενης τῆς πολιορκίας εἶχεν αἰσθησιν καὶ κίνησιν, ἴσως ἀνετινάχθη ἐνταῦθα ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως· διότι πῶς ἄλλως εἶναι δυνατόν νὰ παριστᾷ τόσον οἰκτρὸν θέαμα ; Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἐνὸς τούτου πτώματος· ἐντὸς τῆς μονῆς κεῖνται πολλὰ δεκάδες πτωμάτων ἠκρωτηριασμένων, κεκαυμένων. Τὸ δὲ φρικτῶδες τοῦτο τῶν πτωμάτων θέαμα ἀναπαριστᾷ ζωηρότατα ἐν τῇ φαντασίᾳ ἡμῶν τὴν πολιορκίαν, φέρον ἐναργέστατα πρὸ ἡμῶν τὸ ἥρωϊκὸν Ἀρκάδιον, πεπληρωμένον γυναικῶν καὶ παιδίων, ἱερέων καὶ στρατιωτῶν· ἐντὸς δὲ τῶν στερεῶν τούτων τοίχων εἶναι ἀρκοῦσα χωρητικότης δι' ἐννεακοσίας ψυχὰς καὶ ἱκανὰς τροφὰς πρὸς διατροφήν αὐτῶν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας. Δυνάμεθα λοιπὸν καλῶς νὰ φαντασθῶμεν πῶς τινὰ τῶν φρικτῶδων τούτων πτωμάτων ὑπερησπίσθησαν γενναίως τὰ παράθυρα, ἐνῷ ἄλλοι ἐπεσώρευον λίθους

ἐπὶ τῆς πύλης. Γυναῖκες βεβαίως πρέπει νὰ ἔσφιγγον τὰς ἑαυτῶν χεῖρας ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐπολιόρκησαν αὐτὰς εἰς τὸ Ἀρχαδίον καὶ ἄνδρες μετ' ἀγωνίας ἔστρεφον τὰ ἑαυτῶν βλέμματα πρὸς τὰ ὄρη μὴ ἀναφανῇ σημεῖον βοήθειας. Ἀλλ' ἀτυχῶς τὸ ὁροπέδιον κατεῖχετο ὑπὸ τακτικοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, τὰ δὲ πυροβόλα εἶχον τοποθετηθῇ οὕτως, ὥστε διὰ τῆς προσβολῆς ἔμελλον νὰ κάμωσι ρήγματα ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς μονῆς. Αἱ δὲ ὑψηλαὶ ἐκεῖναι κορυφαὶ τῶν ὀρέων, πρὸς ἃς οἱ πολιορκούμενοι ἠτένιζον μετ' ἐλπίδος, ἀπεῖχον ὀλίγα μόνον μίλια, ἀλλ' εὐζώνους Κρήτας δὲν εἶχον νὰ πέμψωσι πρὸς τὸ μέλλον νὰ καταστραφῇ κτίριον. Ἡ ὑπεράσπισις τῆς Μονῆς ὑπῆρξε μὲν πεισματώδης, ἀλλ' οὐχὶ καὶ σωτήριος. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων παρατηροῦμεν τοὺς τύπους καὶ τὰ ρήγματα τῶν σφαιρῶν καὶ βομβῶν· καὶ ἐκ τῶν ἀναριθμήτων τούτων σημείων δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν καλῶς, ὅτι ἡ προσβολὴ ὑπῆρξε σφοδροτάτη, ζωηροτάτη. Μετὰ δὲ διήμερον προσβολὴν οἱ Τοῦρκοι διέρρηξαν πᾶν πρόσκομμα καὶ αἵματηρὰ πάλῃ ἐπηκολούθησεν ἐν τῇ αὐλῇ καὶ τοῖς δωματίοις. Τότε χεῖρ ἥρωϊκὴ ἔθηκε δαυλὸν ἐν τῇ ἀποθήκῃ τῆς πυρίτιδος κειμένη κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ Ἀρχαδίου. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἐρειπίων τοῦ μέρους τούτου τῆς Μονῆς διεκρίνομεν κείμενα καὶ πλῆθος τουρκικῶν πτωμάτων, ἅτινα κατεκάλυψαν ἐν τῇ στιγμῇ τῆς νίκης. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἔργον ἥρωικόν καὶ ὑπεράνθρωπόν· ἀλλ' ἡ καταστροφὴ δὲν παύει ἐνταῦθα. Οἱ Τοῦρκοι διψῶντες ἐκδιέκυσιν, δι' ἃς ζημίας ὑπέστησαν, σφάζουσιν ἀνηλεῶς γυναικόπαιδα καὶ πάντα διασωθέντα. Εἰς ἕτερον μέρος τῆς Μονῆς εὗρομεν ἐν δωμάτιον πλήρες τοιούτων φρικωδῶν θυμάτων, ἅτινα κείμενα ἐν τῷ τόπῳ ἐνῶ ἔπεσον ἐμποιοῦσι φρίκην τῷ θεατῇ. Ἰδὲ αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινον πτῶμα, τὸ ἐκτάδην κείμενον ἐπὶ τῆς φλίας τῆς θύρας ἀγριωπῶς ἔχον ἐστηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ διὰ τῶν κατεξηραμένων χειρῶν τοῦ κρατοῦν ἥδη σφιγκτὰ θραῦσμα ὀπλου. Ἴσως ἐπὶ τινα στιγμὴν ὑπερησπίσθη γενναίως ὅ,τι τιμωρὸς εἶχεν ἐν τῇ Μονῇ, καὶ οἱ ἐστηλωμένοι ὀφθαλμοὶ τοῦ δὲν εἶδον τὸν ἐχθρὸν ἐφορμήσαντα· ἢ μήπως οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον αἰφνης εἰς τὸ μέρος ἐνθα οἱ νεκροὶ κεῖνται ἐστιβασμένοι, ἐν τοῖς γυνὴ τις ἐναγκαλιζομένη παιδίον προσπαθεῖ νὰ προφυλάξῃ αὐτὸ ἀπὸ

τοῦ θανάτου ; Ἐτέρα δὲ γυνὴ ἔχουσα τὴν ὄψιν ἔντρομον, διατηρουμένου ἔτι τοῦ τρόμου ἐπὶ τοῦ προσώπου της, στρέφει τὴν κεφαλὴν ὅπως διαφύγῃ τὸν ἐπερχόμενον θάνατον. Κρίμα νὰ μὴ ὑπάρχωσιν ἐν Κρήτῃ αἰμοδόρα θηρία ὅπως ὠφεληθῶσιν ἐκ τούτων, διότι πᾶν ἄλλο ἦτο προτιμότερον ἢ τοιαῦτα σώματα ἐν τοιαύτῃ φρικῶδει καταστάσει νὰ σήπωνται καὶ νὰ καταξηραίνωνται ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Πάμπολλοι δὲ τῶν πεσόντων ἐνταῦθα ἐπαναστατῶν, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, διέφυγον τὸν ἀποκεφαλισμόν, τινὲς ὅμως αὐτῶν κατεκρεουργήθησαν εἴτε πρὸ τοῦ θανάτου εἴτε μετ' αὐτόν.

Τῆς ὁδηγοῦ ἡμῶν καὶ ἄλλων γυναικῶν πλειόνων τῶν ἑκατὸν ἐφείσθησαν καὶ μετὰ ταῦτα ἀπέλυσαν αὐτάς, ἀλλὰ τριάκοντα ἐκ τῶν συγγενῶν τῆς ὁδηγοῦ κατεσφάγησαν ἐνώπιόν της. Μετὰ δακρύων διηγεῖτο πῶς ἐξαετῆς αὐτῆς ἔγγονος κατεκρεουργήθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν της. Μετὰ τὸ φρικῶδες τοῦτο θέαμα ἐξελθόντες τῆς Μονῆς ἡσθάνθημεν ἀναψυχὴν· καὶ μετὰ μικρὸν συναντῶμεν ἱερεὰ πλήρη ζωῆς, ὅστις διέφυγεν ἐκ τοῦ Ἀρκαδίου καθ' ἣν στιγμὴν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οὗτος δὲ καὶ ὀλίγοι ἄλλοι βλέποντες ἄφευκτον τὴν καταστροφὴν, ἐξεπήδησαν ἐκ τοῦ παραθύρου καὶ ἔφυγον. Ὁ ἱερεὺς οὗτος προσγνώριζεν, ὡς εἶπεν, ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς προὔκειτο νὰ γείνη ἡ ἔκρηξις, εἶχεν ἰδεῖ μάλιστα τὸν ἐπιστάτην τοῦ μοναστηρίου (ὅστις ἔλεγεν ὁ ἱερεὺς οὗτος ἔθηκε τὸ πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα) βαδίζοντα πρὸς τὴν ἀποθήκην. Ἀλλὰ πᾶσα μαρτυρία εἶνε περιττὴ ἐνώπιον τῶν πτωμάτων διεσκορπισμένων τῇδε κάκεισε, τῶν ἀνατιναγμάτων, τῶν θραυσμάτων καὶ τῶν κεκαυμένων τοίχων».

Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἀγέρωχος ἐκ τῆς ἐν Ἀρκαδίῳ Καδμείας νίκης του, ἐπιστρέψας εἰς Χανία ἐχάλκευσε δόλον τινά, ὅπως ἀναγγεῖλῃ θριαμβεύων εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν ὑποταγὴν τῆς νήσου. Μεταχειρισθεὶς ὡς ὄργανον τοὺς ἀρχαίους αὐτοῦ ὁπαδοὺς καὶ φίλους, διένειμεν εἰς τοὺς ὀπλαρχηγούς, ἰδίως δὲ εἰς τοὺς στρατιώτας, σπουδαῖα χρηματικὰ ποσά, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ἤθελεν ἐπιτύχει οὕτω τὴν εἰρήνευσιν τῆς νήσου. Θέλων δὲ νὰ ἐνώσῃ μετὰ τῆς

θωπείας τὴν ἀπειλὴν παρεσκευάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν εἰσβολὴν εἰς τὰ δυτικὰ διαμερίσματα τῶν Σφακιῶν. Καταλαβὼν πανστρατιᾶ τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀληκιανοῦ, ἐσχεδίασεν ἐκεῖθεν ἰσχυρὰν προσβολὴν κατὰ τοῦ Ὀμαλοῦ. Ἦθελε νὰ μεταβῇ διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης εἰς τὰς στενοπορίας τῆς Σούγιας· ἐκ δὲ τῆς παραθαλασσίας ὁδοῦ νὰ προῖῃ διὰ τοῦ Κουτσογέρακα εἰς Σαμάρια καὶ Ὀμαλὸν, ὅπως ἐκπορθήσῃ τὸ τελευταῖον ἐκεῖνο καὶ ἰσχυρότατον πρὸ πύργιον τῶν Κρητῶν. Ἦτο μὲν Δεκέμβριος. Οἱ ἐπαναστάται ἦσαν διεσκορπισμένοι. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἠπείλει τὸ ὄροπέδιον τοῦ Ὀμαλοῦ, ὁ Π. Κορωνάιος εὗρίσκετο ἐν Ἀσωμάτοις, ὁ Ζυμβρακάκης ἐν Ἀσκύφῳ καὶ ὁ Χρ. Βυζάντιος συνταγματάρχης, οὐ πρὸ πολλοῦ κατελθὼν ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ πολλῶν ἐθελοντῶν, κατέτριβε τὸν χρόνον ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Καστελλίου Κισσάμου. Δύο δὲ τῶν ἰσχυροτέρων ὀπλαρχηγῶν τῶν Σφακιανῶν ἔμενον πιστοὶ εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Οὕτως ἐχόντων τῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ἐπιτροπὴ ἐζήτει νὰ διατηρήσῃ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα καὶ συνεκάλει γενικὴν συνέλευσιν εἰς Ὀμαλὸν, ὅπως ἀποφασισθῶσιν αὐτόθι τὰ κατάλληλα μέσα πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Ὀμαλοῦ καὶ τοῦ Σελίνου. Ἀλλ' ὁ Βυζάντιος δὲν ἐγκατέλιπε τὴν πολιορκίαν ἕως οὔ, μετὰ ματαίαν ἔφοδον, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀπολέσας ἄνδρας τινάς.

Ἡ συγκέντρωσις τῶν ἐπαναστατικῶν στρατευμάτων ἐγένετο τοσοῦτον βραδέως ἕνεκεν τῶν περὶ πρωτείων ἐρίδων τῶν ἀρχηγῶν, ὥστε ὁ Μουσταφᾶς ἄγων 9000 ἀνδρῶν τῇ 30 Δεκεμβρίου 1866 ἠδυνήθη νὰ διέλθῃ ἀκωλύτως πρῶτην τινὰ στενοπορίαν, ὅπου οἱ Κρητὲς ἠδύναντο νὰ ἐπενέγκωσιν αὐτῷ μεγάλας ζημίας ἐὰν συνειργάζοντο ἠνωμένοι. Ἄνευ μεγάλης ἀντιστάσεως κατέλαβε τοὺς Λάγκους καὶ προῦχώρησεν ἄχρι τῆς Ἀγίας Εἰρήνης. Ἀλλ' ἐκεῖ τὰ στοιχεῖα καὶ ἡ φυσικὴ ὀχυρότης τῆς θέσεως ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ παραμείνῃ. Ἡ προῶρος πεσοῦσα χιὼν ἐκάλυπτε τὰ ὄρη, ἀποτελοῦσα διὰ τοὺς Ἀραβὰς καὶ Αἰγυπτίους τοῦ στρατοῦ θέαμα ἀσύνηθες ἅμα καὶ ἀπαίσιον. Οἱ πλημμυρήσαντες χεῖμαρροι διέκοπτον τὰς συγκοινωνίας. Πολλάκις παρήρχετο μίᾳ ὅλῃ ἐβδομαῖς ἄχρις οὔ κατορθώσῃ νὰ φθάσῃ εἰς Χανία ἄγγελός τις ἐκ τοῦ στρα-

του. Ὁ ἄρτος ἔλειπε. Πρὸ πάντων δ' οἱ ἐλαφρῶς ἐνδεδυμένοι Αἰγύπτιοι ἔπασχον ἐκ τοῦ ψύχους, τῆς ὑγρασίας καὶ τῆς ἐλλείψεως τῶν πρὸς ζωάρκειαν. Ἐὰν οἱ Κρήτες, κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην τοῦ Μουσταφᾶ, ὁμονόουν καὶ συνειργάζοντο, ἐπαναλαμβάνω νὰ εἶπω, ὁ τουρκικὸς στρατὸς θὰ κατεστρέφετο καὶ ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις θὰ ἐλάμβανεν ἄλλην ἐκβασιν.

Καθ' ὃν χρόνον ἐγίνοντο ταῦτα ἐν Κρήτῃ, τὸ ἐν Ἑλλάδι ὑπουργεῖον Βούλγαρη-Δεληγεώργη, ὅπερ κατεῖχε τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τῆς 9ης Ἰουλίου 1866 προσεπάθει, διὰ παντοίων μέσων, νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ὑποβοηθείας τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως ἀνεπισήμως καὶ ἐν παραβύστῳ. Ἐνεκεν δὲ τοῦ ἐκρύθμου τῆς καταστάσεως ἀνεβλήθη καὶ ἡ κατὰ Νοέμβριον σύγκλησις τῆς Βουλῆς, ἥτις συνεκλήθη (Β'. Σύνοδος τῆς Α' Βουλευτικῆς περιόδου) τῇ 10 Δεκεμβρίου 1866 διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἀρμοδίου Βασιλικοῦ Διατάγματος ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ Δ. Βούλγαρη. Μετὰ τέσσαρας αὐτῆς συνεδριάσεις, καταρτισθέντος τοῦ προεδρείου διὰ τῆς ἐκλογῆς ὡς προέδρου τοῦ Λ. Κρεστενίτου καὶ τῆς κυβερνήσεως Βούλγαρη-Δεληγεώργη μὴ ἐχούσης τὴν πλειονοψηφίαν (17 Δεκεμβρίου 1866), παριστάμεθα θεαταὶ θαυμαστοῦ θεάματος, ἔχοντος πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν καὶ ἐπιβάλλον ὑπενθυμίζον ἡμῖν τὸ Κοινοβούλιον τοῦ 1885. Ἐμφανίζεται εἰς τὴν Βουλὴν σύσσωμον τὸ νέον ὑπὸ τὸν Α. Κουμουνδοῦρον ὑπουργεῖον, τὸ μέγα ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου ἐπικληθὲν, ὑπὸ τὰ σφόδρὰ χειροκροτήματα πάντων. Ἀφ' οὗ οἱ νέοι ὑπουργοὶ κατέλαβον τὰς ἑδρας των, ἄθροοι οἱ βουλευταὶ ἐγερθέντες ἐκ τῶν ἐδρῶν των ἐδεξιώθησαν καὶ συνεχάρησαν αὐτοῖς. Πρᾶγμα πρωτοφανὲς διὰ τὸ ἐλληνικὸν Κοινοβούλιον, κληρονομῆσαν σὺν ταῖς ἕξεσι τῶν ὀρεινῶν καὶ πεδινῶν καὶ ὅλα τὰ μαινόμενα ἐκεῖνα κύματα ἀτασθάλου φιλοδοξίας, ἧς μάρτυς ἀξιοθρήνητος παρέστη ἡ πρώτη τῆς παρούσης περιόδου Σύνοδος. Ἀλλ' ἤδη φαίνεται τὰ κύματα κατέπεσον, ὁ βορρᾶς τῶν παθῶν ἐκόπασε καὶ γαλήνη πολιτικὴ ἐπῆλθε μέλλουσα νὰ διαρκέσῃ. Τὰ ὀνόματα τῶν ὑπουργῶν τοῦ μεγάλου τοῦ Κουμουνδούρου ὑπουργείου ἔχουσιν ὧδε: Α. Κουμουνδοῦρος, πρῶτος καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς τῆς Δικαιοσύνης· Χ. Τρικούπης, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν· Δ.

Βότσαρης, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν· Κ. Λομβάρδος, ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν· Χ. Χρηστόπουλος ἐπὶ τῆς Παιδείας καὶ Ε. Κεχαγιᾶς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν. Ὁ νέος πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος ἀναπτύσσων ἀμέσως τὸ πρόγραμμά του, ἀφιέρωσεν ἕξ μεγάλας παραγράφους ἐπὶ τοῦ σοβαρωτάτου ζητήματος τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1866, ὡς εἶδομεν, συνετάραττε μίαν ὅλην αὐτοκρατορίαν καὶ τρεῖς μεγάλας Δυνάμεις. Μόλις τὸ ἀκροατήριον ἐνόησεν, ὅτι ὁ νέος πρωθυπουργὸς ὀμιλεῖ περὶ Κρήτης καὶ πάραυτα ραγδαῖα χειροκροτήματα ἐκάλυψαν τοὺς πατριωτικοὺς λόγους του. Πρώτην φορὰν ἐπισήμως ἐγένετο λόγος ἐν τῇ ἐλληνικῇ Βουλῇ περὶ Κρήτης. Ἡ κυβέρνησις τότε μεταξὺ τῶν σπουδαίων μέτρων, ἃτινα ἐσκόπει νὰ λάβῃ χάριν τῆς πολυπαθοῦς Κρήτης, ἐφρόντιζε καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς πρεσβειῶν εἰς τὰς ξένας αὐλὰς, ἀποστολῶν, ὡς εἶπεν, ἐκτάκτων παρὰ ταῖς Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι θέλουσι χρησιμεύσει ἐνώπιον αὐτῶν, ἵνα ἐξηγήσωσι τὴν ἀλήθειαν, τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τοῦ τόπου ἡμῶν καὶ τὴν κατάστασιν τῶν τελουμένων περὶ ἡμῶν. Πράγματι δὲ ἀπεστάλησαν μετ' οὐ πολὺ εἰς μὲν τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου ὁ σοφὸς Πέτρος Βράϊλας Ἀρμένης, εἰς Φλωρεντίαν ὁ Α. Γ. Κουντουριώτης, εἰς Βιεννην, ὁ Γ. Ὑψηλάντης, εἰς Πετρούπολιν, ὁ Γ. Μεταξᾶς, εἰς Παρισίους ὁ Α. Γ. Ραγκαβῆς, οἵτινες διὰ τῶν συνεντεύξεων αὐτῶν προσεπάθουν νὰ φωτίσωσι τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἡμέρας καὶ νὰ διεγείρωσι τὰς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν συμπαθείας τῆς Εὐρώπης. Εἵπομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις, ὅτι ἐὰν οἱ Κρητῆς, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἦσαν συνηνωμένοι καὶ εἶχον δεξιούς ἀρχηγούς, ἠδύναντο νὰ ἐξολοθρεύσωσι τὸν ὀθωμανικὸν στρατὸν, ἀλλ' ἀτυχῶς μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν, ἰδίως δὲ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐθελοντῶν, ἐπεκράτει διχόνοια. Ὁ Ζυμβρακάκης διίσχυρίζετο ὅτι ἡ ὑπερτάτη ἀρχηγία ἀνῆκεν εἰς αὐτὸν ὡς εἰς Κρητὰ. Ὁ Κορωναῖος ὑπεδείκνυε τὴν πολυετῇ αὐτοῦ ὑπηρεσίαν καὶ τὴν μείζονα πείραν, ἣν εἶχε προσκτήσει, ὁ δὲ Βυζάντιος ἔλεγεν, ὅτι αὐτὸν ἠκολούθησαν οἱ πλειῆστοι ἐθελονταί, ὅτι αὐτὸς μόνος εἶχε δύο τηλεβόλα καὶ στρατιωτικὴν μουσικὴν, ὡς ἀναφέρει ὁ Μένδελσον Βαρθόλδης. Οὕτως ἀπώλετο εἰς μάτην ἡ εὐκαιρία. Ὁ Ἀλβανὸς Μουσταφᾶς ἀνέμεινεν, ἄχρις οὗ

οἱ ἐθέλονται, βαρυνθέντες τὰς στερήσεις καὶ τὰς διχονοίας, ἐγκατέλειπον τὰς ὀχυράς αὐτῶν θέσεις, τοῦθ' ὅπερ ἀνηγγέλθη αὐτῷ πάραυτα ὑπὸ τῶν κατασκόπων του. Τὴν ἐπαύριον, ἀπὸ πρωΐας, κατέλαβε τὰ περικείμενα ὕψη, εἰσῆλθεν ἀνενόχλητος εἰς τὰς στενοπορίας καὶ ἐνεφανίσθη εἰς τὰ Λιδάδεια.

Κατὰ τὰς γενομένας ἐν Ζούρβα καὶ Σαβουρὲ μάχας, ἐξ ὧν ἡ δευτέρα διήρκεσε δέκα ὁλοκλήρους ὥρας, γενναίως μαχομένων τῶν ἑκατὸν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων· ὑπεχώρησαν μὲν οἱ πλειότεροι, ἀπολέσαντες τρεῖς γενναίους Ἰταλοὺς ἐθέλοντάς ἐκ τῶν Γαριβαλδινῶν καὶ σχόντες τραυματίας, ἐν οἷς καὶ τὸν Δαλματὰν Μ. Καλογέροβιτς, οὗ ὁ ἀδελφὸς εἶναι ἀποκατεστημένος νῦν ἐν Σωζουπόλει τῆς ἄνω Θράκης, τὸν ἀδελφὸν τοῦ ὀπλαρχηγοῦ χατζή-Μιχάλη καὶ τὸν πληρεξούσιον Κρήτης Βουγιουκλάκη, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ ἀπώλεσαν πολλούς· πλὴν δὲ τούτων ἡ ὑγρασία καὶ τὸ ψῦχος εἶχον ἀναρπάσει 700 Αἰγυπτίους· διότι, ὅπως ἡ πορεία γίνηται ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον, ὁ Μουσταφᾶς δὲν εἶχε λάβει μεθ' ἐαυτοῦ σκηνὰς, τὰ δὲ φορτηγὰ ζῶα εἶχον ἀποθάνει καθ' ὁδόν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἐθέλονται, ἠναγκασμένοι ν' ἀνέλθωσιν εἰς ἔτη ὑψηλότερα ὄρη, ὑπέφερον τὰ πάνδεινα. Οἱ πλεῖστοι ἤθελον νὰ συνθηκολογήσωσιν, ἐπελθούσης δὲ διαφωνίας μεταξὺ τῶν ἡμετέρων, μόλις καὶ μετὰ βίας κατώρθωσεν ὁ Κορωναῖος μετὰ τῆς Συνελεύσεως καὶ τινων ὀπλαρχηγῶν ν' ἀπέλθῃ εἰς Φώκιαν, ὁ δὲ Ζυμβρακάκης νὰ καταλάβῃ, διὰ γενναίου στίφους, τὸ στενὸν τοῦ Κουτσογέρακα, πρὸς τὸ ὁποῖον ὤδευεν ἡδὴ ἡ κυρία τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ δύναμις. Οἱ Σελινιώται, καίτοι ὁ κίνδυνος ἠπείλει μάλιστα τὸ διαμέρισμα αὐτῶν, οὔτε ἐσκέφθησαν περὶ ὑποταγῆς καὶ κατέφυγον εἰς τὰς κλεισώρας τῆς Ἰῶης. Ἀκριβῶς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οἱ ἐπαναστάται ἀπηλλάχθησαν μεγάλου βάρους· διότι, ὁ Ἀγγλος πλοίαρχος Πύμ συγκινηθεὶς ἐκ τῶν σκηνῶν τοῦ Ἀρκαδίου, ἀπέπλευσε, τῇ ἀδείᾳ τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας Δίξωνος, (1) εἰς Σούγιναν, διένειμεν εἰς τὰ

(1) Ὁ Δίξων ὡς πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς ἐν Ἀθήναις ἐπὶ πολὺ παραμείνας διετέλεσε καὶ καθηγητὴς τῶν βασιλοπαίδων ὧν λίαν φιλέλλην καὶ ἔγραψε πολλὰ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀπέθανε πέρυσιν.

παρὰ τὴν ὄχθην συνηθροισμένα γυναικόπαιδα ἄρτον καὶ μετέφερε τὰ δυστυχῇ πλάσματα εἰς Ἑλλάδα. Ἡ εἰς Σούδαν σταθμεύουσα ρωσικὴ φρεγάτα εἶχεν ὁδηγίαν νὰ ὑποστηρίξῃ, κατὰ δύναμιν, τὸ φιλάνθρωπον τοῦτο ἔργον· δύο δὲ ἰταλικαὶ φρεγάται ἦσαν διατεταγμένοι νὰ μὴ καθυστερήσωσι καὶ αὐταί, ἅμα ὡς ἕτερόν τι πολεμικὸν πλοῖον παραλάβῃ ἐκ Κρήτης πρόσφυγας. Καὶ ἡ ἀμερικανικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἀποστέλλει ἐπὶ τούτῳ πλοῖόν τι εἰς Κρήτην. Ἀμα ὡς ἐγένετο γνωστὸν εἰς Χανία, ὅτι ὁ Πύμ. ἀπέπλευσεν εἰς Σούγίαν, θὰ παρηκολούθουν ἴσως αὐτὸν καὶ οἱ λοιποὶ πλοίαρχοι. Ἀλλ' οἱ ἐν Χανίοις εἶχον ἐσφαλμένως μάθει, ὅτι ὁ Πύμ., φοβηθεὶς τὰς διαμαρτυρήσεις τῆς Πύλης, δὲν προέβη εἰς τὴν ἐπιβίβασιν τῶν οἰκογενειῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ τουρκικόν τι πλοῖον μετέβη εἰς τὰ μέρη, ὅπου ἀνέμενον αἱ οἰκογένειαι καὶ ἀνεπέτασε τὴν ἀγγλικὴν σημαίαν. Ὅτε ὅμως οἱ Χριστιανοὶ συνέρρευσαν εἰς τὴν ἀκτὴν, κατέβιδασε διὰ μιᾶς τὴν ἀγγλικὴν σημαίαν, ἀνεβίβασε τὴν ἡμισέληνον καὶ ἤρχισε νὰ πυροβολῇ κατὰ τῶν ἀόπλων θυμάτων, ἐξ οὗ ἐφονεύθησαν πολλὰ γυναικόπαιδα. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀποτρόπαιος θηριωδία τῶν Τούρκων! Ἀμα ὡς ἀνηγγέλθη εἰς Χανία ἡ φρικαλέα σκηνὴ αὕτη, ἡ ρωσικὴ φρεγάτα ἀπέπλευσεν εἰς Σούγίαν καὶ παραλαβοῦσα αὐτόθεν 1,200 πρόσφυγας μετέφερεν αὐτοὺς εἰς Ἑλλάδα. Ἐν τούτοις οἱ ἐν Κουτσογέρακᾳ συναθροισθέντες ὑπὸ τὴν Ζυμβράκῃ ἐπαναστάται συνεποσοῦντο εἰς 600, ἐξ ὧν ὀλίγιστοι Κρη-
τες· ἕκαστος δ' αὐτῶν ἠγωνίζετο, κατὰ τὸ δοκοῦν, ἄνευ πειθαρχίας καὶ τάξεως. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέκρυσαν τὰς προσβολὰς τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ· μετὰ μικρὸν ὅμως ἡ πείνα καὶ ἡ δίψα ἤρχισαν ν' ἀραιῶσι τὰς τάξεις των, δὲν ἐβράδυνε δὲ ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι αἱ τουρκικαὶ δωροδοκίαι καὶ ὑποσχέσεις ἦσαν καλῶς ὑπολελογισμένοι. Οἱ ἰθαγενεῖς ἤθελον νὰ συνθηκολογήσωσι· τῶν Σφακιωτῶν μάλιστα τὸ φρόνημα ἦτο λανθάνον. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οἱ ἐθέλονται, τῇ προτροπῇ τοῦ Γάλλου προξένου, ἐμήνυσαν πρὸς τὸν Μουσταφᾶν πασᾶν, ὅτι ἤθελον νὰ ὑποταχθῶσι. Καὶ ὄντως, μετ' οὐ πολὺ 480 ἐξ αὐτῶν μετηνέχθησαν εἰς Ἑλλάδα ἐπὶ δύο τευρκικῶν πλοίων, παρακολουθουμένων ὑπὸ τῆς γαλλικῆς φρεγάτας «Σαλαμάνδρας». Ἀλλ' ὅτε τὰ θύματα ἐκεῖνα ἀγῶνος, οὗ

αἱ κακούχλαι ἦσαν ἀνεκδιήγητοι, ἠθέλησαν ν' ἀποβιβασθῶσιν εἰς Πειραιᾶ, δὲν κατῴρθωσαν ν' ἀποφύγωσι τὴν ὀργὴν τοῦ ὄχλου. Τὸ πλῆθος ὥρμησε κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐλιθοβόλει, ἕως οὗ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς Σαλαμῖνα, εὐτυχεῖς λογίζοντες ἑαυτοὺς, ὅτι ἐσώθησαν ἐκ τῆς λύσεως τῶν συμπατριωτῶν των (1).

Ἄλλ' ἐὰν ἡ Κρήτη ἀπώλεσεν ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν 480 ἐθελοντῶν, οἵτινες ὡς ἐκ τῆς καταλαβούσης αὐτοὺς ἀπελπισίας μᾶλλον ἐπιζήμιοι ἢ χρήσιμοι εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἦσαν, ὠφελήθη ὅμως μέγας ἐκ τοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἐγερθέντος φιλελληνισμοῦ ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ δράματος τοῦ Ἀρκαδίου· τῇ προτάσει τῆς Ρωσίας ἀγγλικὸν καὶ ρωσικὸν ἀτμόπλοιον ἤρξατο παραλαμβάνον τακτικῶς ἐκ Κρήτης γυναικόπαιδα μετακομισθέντα εἰς Ἀθήνας· εἶτα δὲ καὶ ἡ Ἀμερικὴ καὶ ἡ Γαλλία ἐμιμήθησαν ὁμοίως τὴν φιλάνθρωπον πρᾶξιν τῶν δύο ἄλλων Δυνάμεων. Τόσον ἐν Κρήτῃ, ὅσον καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς πρώτη ἐναρξὶς ἐπεμβάσεως τῶν Δυνάμεων καὶ αἱ ἐλπίδες ἀνεπτέρωθησαν πιστευθέντος, ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐπαναστάσεως ἠθέλεν ἀναγκαστικῶς ἐκδιᾶσει τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις εἰς ἐπίλυσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος. Ταῦτοχρόνως καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ ἀρχηγοὶ τῶν διαφόρων διαμερισμάτων προσεπάθουν, διὰ νέων μαχῶν, νὰ ἐλαττώσωσι τὴν λυπηρὰν ἐντύπωσιν τὴν προξενηθεῖσαν ἐκ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν 480 ἐθελοντῶν ἀκριβῶς, καθ' ἣν στιγμὴν ἤρξαντο καταφθάνοντες ξένοι τινές, ὁ γενναῖος οὐγγρος συνταγματάρχης Σίρφριδ, οἱ γάλλοι Φλουράνς, (2) Δελμάζ, Ἀνεμόδ καὶ Πουανσὼ, ὧν ὁ τελευταῖος ἠγεῖτο πεντήκοντα ξένων Γάλλων ἐθελοντῶν, ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ Ἰταλικοῦ στρατοῦ Ἀχιλλεὺς Δεγρᾶνδης, ὅστις πληγωθεὶς ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Λασιθίου καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ σωθῇ κατεκρεουργήθη ἀσπλάγχχνως.

(1) Τὰ κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος ἐν ἐκτάσει ἐν τῷ Β' τόμῳ τῆς Ἱστορίας τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ τοῦ Ε. Κυριακίδου.

(2) Οὗτος ἐξέδωκε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καὶ τὰς περὶ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως Ἀναμνήσεις αὐτοῦ.

ὑπὸ τῶν ἀτάκτων, ὁ Σέρβος καπετὰν Ἀλέξανδρος κοινῶς καλούμενος καὶ τινες ἄλλοι.

Ἐν τούτοις, ἐὰν ὁ Μουσταφᾶς ἐπωφελεῖτο ἐκ τῆς εὐκαιρίας, ὅπως καταδιώξῃ πάσῃ δυνάμει τὰ λείψανα τῆς ἐπαναστάσεως, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι θὰ ἠνάγκαζεν αὐτὰ νὰ συνθηκολογήσωσιν. Ἡ ἐπανάστασις ἔπνεε τὰ λείψθια. Καὶ οἱ ἐθελονταὶ καὶ οἱ Κρητὲς ὑφίσταντο δεινοτάτας στερήσεις, οὐδ' ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου ὁ Μουσταφᾶς ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀπώλεσεν εἰς ἀσημάντους στρατιωτικὰς κινήσεις καιρὸν πολύτιμον καὶ ἠρκέσθη εἰς ἀποτυχοῦσαν τινὰ ἀπόπειραν, ὅπως καταλάβῃ τὰ στενὰ τῆς Ἀγίας Ρουμέλης, (1 Ἰανουαρίου 1867) τὸ ἀρχαῖον τῶν κρητικῶν ἐπαναστάσεων κρησφύγετον. Οἱ Αἰγύπτιοι ὑπέστησαν αὐτόθι μεγάλας ἀπωλείας ὑπὸ τῶν ἡμετέρων συμποσομένων εἰς 600 ὑπὸ τοὺς Καμπουρογεώργην, Γιανναδοβαρδάσην, Σκαλίδην καὶ Ἀναστασογιάννην, οἵτινες ἐμάχοντο λυσσωδῶς μέχρις ἐσπέρας. Τὴν νύκτα τῆς 2—3 Ἰανουαρίου 1867 ὁ Ζυμβρακάκης, ὅστις ἐνισχύθη ἤδη ὑπὸ 80 ἀνδρῶν, λαβὼν ἐπιστολὰς παρὰ τῆς Συνελεύσεως καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν Σφακιῶν διηυθύνθη εἰς Ὀμαλὸν, ὃ ὤς Μουσταφᾶς μετὰ τετραήμερον διαμονὴν ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος. Ἐπίσης ματαία ὑπῆρξε καὶ ἡ παρὰ τὴν Τρυπητὴν γενομένη ἀπόπειρα πρὸς κατάληψιν τῆς ὀχυρᾶς θέσεως Σαμάρια. Τέλος ὁ πασσᾶς, ἀπελπισθεὶς, ἐπανῆλθεν εἰς Σούγιν καὶ ἐπεβιβάσθη αὐτόθι πανστρατιᾷ ἐπὶ τοῦ στόλου, ὅπως μεταβῇ εἰς Κομητάδες τοῦ Ἀσχύφου. Εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῶν Σφακιῶν μεγίστην ἐξήσκει ἐπιρροὴν ὁ πιστὸς τοῦ Μουσταφᾶ φίλος Τσιριδάνης, ὅστις, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἐχορήγησε προθύμως εἰς τὸν πασσᾶν ὁδηγοὺς, τροφὰς καὶ πάντα τὰ χρειώδη. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν διάβασιν τῶν στενῶν τοῦ Ἀσχύφου, πᾶς κίνδυνος δὲν εἶχε παρέλθει διὰ τὸν ὀθωμανικὸν στρατόν. Ὁ Μουσταφᾶς συνησθάνετο πόσον παρακεκινδυνευμένη ἦθελεν εἶσθαι ἡ ἐπιστροφή τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος καὶ διὰ τῶν τρομερωτάτων στενοποριῶν. Ἦρχισεν ἐπομένως νὰ διαπραγματεύηται μετὰ τῶν Σφακιωτῶν καὶ κατώρθωσε νὰ ἀναχαιτίσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ παρεισδύσῃ νύκτωρ εἰς τὰ στενὰ τῆς Κράπης. Περὶ τὰ

ἐξημερώματα οἱ Σφακιῶται παρετήρησαν τὴν ὀπισθοφυλακὴν τῶν Τούρκων διερχομένην ἔτι τὰ στενὰ. Συναθροισθέντες τότε περὶ τοὺς 700 ἐπέπεσαν κατὰ τῶν ὑποχωρούντων, ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσιν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς κατὰ τῶν πυκνῶν τουρκικῶν ταγμάτων καὶ κατεδίωξαν τὸν ἐχθρὸν ἄχρι τῆς πεδιάδος τῶν Ἀποκορώνων. Ἐκεῖ τὸ τουρκικὸν πυροβολικὸν ἀνεχαίτισε τοὺς Σφακιώτας καὶ οὕτω τὰ λείψανα τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, κατώρθωσαν νὰ ἐπανέλθωσιν ἐν ἐλεεινῇ καταστάσει εἰς Χανία, ὅθεν ὁ Μουσταφᾶς εἶχεν ἐκστρατεύσει πρὸ πεντήκοντα καὶ πέντε ἡμερῶν, πεποιθὼς ἐπὶ τὴν νίκην. Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν πολεμεφοδίων εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, ἐκ δὲ τῶν ὑποζυγίων οὐτε ἓν διεσώθη. Οἱ στρατιῶται ἦσαν ἀνυπόδητοι καὶ ρακένδυτοι, αἱ δὲ τάξεις αὐτῶν λίαν ἡραιωμέναι. Ἰταλοὶ ἀξιωματικοὶ διηγοῦνται ὅτι εἶδον ἐν Σούγια τάγματα τουρκικὰ ἀριθμοῦντα μόλις 200—300 ἄνδρας, ἐν δὲ ἀριθμοῦν οὐχὶ πλείονας τῶν 99 ἀνδρῶν.

Ὁ Μουσταφᾶς φθὰς εἰς Χανία ἐξαπέστειλε τὸν Σαρχῶς Ἀλῆ Πασᾶν, (Μέθυσον Ἀλῆ-Πασᾶν) μετὰ μεγάλης δυνάμεως ἵνα κατορθώσῃ νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σελίνου, ἔνθα εἶχον ἀπέλθει καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ζυμβρακάκην ὀπλαρχηγοί, οἵτινες καὶ κατέλαβον τὰς θέσεις Χωστήν καὶ Κακαὶ πλευραί. Ὁ Σαρχὸς Ἀλῆ Πασᾶς ἐπετέθη κατὰ τῶν ἡμετέρων ἀλλ' ὁ Χατζημιχάλης, ποιησάμενος δύο νυκτερινὰς ἐπιθέσεις, ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς φόβον μέγαν καὶ πολλοὺς διέφθειρε τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἐπικουρίαν τὸν Μεχμέτ Πασᾶν (4 Φεβρουαρίου 1867). Ἀλλ' ἐνεκεν τοῦ ἐπελθόντος σφοδροῦ χειμῶνος ἐπῆλθεν ἀνάπαυλά τις, τῶν Τούρκων κατελθόντων εἰς τὴν πεδιάδα, τῶν δ' ἡμετέρων ἀποσυρθέντων εἰς Ὀμαλόν. Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως «τὸ Ἀρκάδιον» ταχύτατον καὶ νεότευκτον ἀτμόπλοιον, ἀγορασθὲν ὑπὸ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ὁμογενῶν, ὅπερ διὰ τὴν ταχύτητά του ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων Σειϊτὰν Βαπουροῦ (=Διαβόλατμόπλοιον) (1) ἐξηκολούθει χλευάζον τὸν τουρκικὸν ἀποκλεισμὸν καὶ μετέφερεν

(1) Τὸ μυθῶδες καταστὰν ἱπαρὰ τοῖς Τούρκοις ἀτμόπλοιον τοῦτο διω-

εἰς Κρήτην ἐθελοντάς οἶον τὸν Κ. Σμολένσκη (1), τὸν Ι. Μήτσαν τὸν Ἀργυρόπουλον καὶ πολεμεφόδια.

Ἦδη τὸ σῶμα τῶν 500 ἐθελοντῶν, ὅπερ διετελεῖ ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ νέου Λεωνίδα καὶ τοῦ γέροντος Δημητρίου Πετροπουλάκη τοῦ ἀγωνιστοῦ τοῦ 1821 καὶ τοῦ 1854, οἵτινες, περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1866, ἐπιβιβάσθεντες ἐπὶ τῆς «Ύδρας», ἀπεβιβάσθησαν σῶοι εἰς τινὰ ὄρμον, τῆς ἁγίας Πελαγίας καλούμενον, καὶ διηυθύνθησαν πρὸς τὸ μέρος τῶν Καμαριωτῶν, ὅπου καὶ τουρκικὸν σῶμα ἐπετέθη κατ' αὐτῶν, ἤρχισε τὸ ἔργον του αἰσίως ἐν διαφόροις ἀψιμαχίαις, ἀλλ' ἠναγκάσθη ὡς ἐκ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν νὰ πρᾶπῃ ἐπὶ διμηνίαν ὅλην ἀνὰ τὴν ἐπαρχίαν Μυλοποτάμου καὶ συνενωθὲν καὶ μετὰ ἰθαγενῶν ὑπὸ τὸν Κόρακα ἀπῆλθεν εἰς Μελάμβην, ἔνθα τῇ 26ῃ Μαρτίου 1867, διελύθη τὸ αὐτόθι ἐπαναστατικὸν στρατόπεδον. Τότε ὁ μὲν Πετροπουλάκης διηυθύνθη εἰς Μυλοπόταμον, κείμενον μεταξὺ Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης, ἵνα συναντήσῃ τὴν ἐπταμελῆ κυβερνητικὴν ἐπιτροπείαν, ἣτις ἐπ' ὀνόματι τοῦ Γεωργίου Α' Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος διηύθυνε τὰ τῆς Κρήτης. Πρὸς συνάντησιν τοῦ Πετροπουλάκη διηυθύνθη καὶ ὁ Κορωνάιος, ὅστις καὶ κατέλαβε τὰ στενὰ τῆς Τυλισσοῦ, ἐνισχυθεὶς ὑπὸ τῶν ὀπλαρχηγῶν Σκουλᾶ, Καμάρη, Μανιούδη, Βασιλάκη, καὶ Κοκκινίδη καὶ ἀνέμεινεν ἐκεῖ τὴν ἐκ τῶν φρουρῶν ἔξοδον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ· τὰ σώματα τοῦ Πετροπουλάκη καὶ τοῦ Κόρακα ἐτάχθησαν ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους ὀπισθεν τοῦ Κρουσσῶνος. Τῇ 7ῃ Ἀπριλίου ὁ ὑπὸ τῶν Ρεσίτ-πασᾶν πρὸς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Κρήτης ἀποσταλεὶς τουρκοαιγυπτιακὸς στρατὸς ἐπέπεσε μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ ὑπερασπιστοῦ τῶν στενῶν τῆς Τυλισσοῦ Κορωνάου, ὅστις ἐπὶ ὥρας ἡμύνατο, λαβὼν

κεῖτο κατὰ τοὺς πλοῦς αὐτοῦ, ὅτε μὲν ὑπὸ τῶν ἀτρομήτων πλοιάρχων Ν. Κιοσσέ, Α. Σουρμελῇ, ὅτε δὲ ὑπὸ τῶν γενναίων ἐπίσης Σαχτούρη, Κουρεντῇ, Ἀγγελικάρᾳ, Κοτσιᾶ καὶ ἄλλων, οἵτινες διεξέφευγον τὴν ἐπιτήρησιν τῶν τουρκικῶν πολεμικῶν.

(1) Ἴδὲ τὸ ἐμὸν βιογραφικὸν περὶ Κ. Α. Σμολένσκη δοκίμιον. Ἀθῆναι 1897.

δὲ καὶ τὰς ἀφικομένας ὑπὸ τὸν Πετροπουλάκην καὶ Κόρακα ἐπικουρίας ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἤρξατο νὰ κάμπηται, εἶτα δὲ οἱ μὲν ἄτακτοι Τοῦρκοι ἐτράπησαν αὐτόχρημα εἰς φυγὴν, ὁ δὲ τακτικὸς στρατὸς ὑπεχώρει πυροβολῶν. Αὐτὸς ὁ Κορωναῖος ἀνασπάσας τὸ ξίφος ἐξετίθετο εἰς μέγιστον κίνδυνον, περιφρονῶν τὰς τουρκικὰς σφαίρας καὶ ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ προχωρῶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Λεωνίδας Πετροπουλάκης καὶ ὁ Κόρακας μετὰ τοῦ ἰσαμίλλως ἀγωνιζομένου Οὐγγρου συνταγματάρχου Σίλφριδ, τοῦ γενναίως ἐν τῇ μάχῃ πεσόντος Ἰταλοῦ Καίσαρος, ἀρχηγοῦ ἰταλῶν τινῶν ἐθελοντῶν, ἐμάχοντο ἐν ταῖς πρώταις τάξεσιν ἐνθαρρύνοντες διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν.

Κατῶρθωσαν οὕτως οἱ ἡμέτεροι, ἀνερχόμενοι εἰς δισχιλίους, ν' ἀπωθήσῃσι τετραπλασίαν ἐχθρικὴν δύναμιν ἐκεῖθεν τῶν βράχων καὶ νὰ φθάσῃσι μέχρι τῆς πρὸ τοῦ Ἡρακλείου πεδιάδος. Ἀλλ' οἱ ὑποχωρήσαντες Τοῦρκοι εὗρον ἐκεῖ σοβαρὰν ἐπικουρίαν ἐκ χιλιάδων τινῶν αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ· ἐπὶ πλέον τὸ τουρκικὸν πυροβολικὸν ἤρξατο νὰ ἐκσφενδονίζῃ τὰς σφαίρας του, οἱ δ' ἐπαναστάται στερούμενοι πυροβόλων ἠδυνάτουν νὰ προχωρήσῃσι καὶ ἐγκλείσῃσι τὸν ἐχθρὸν ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Ἡρακλείου. Ἦναγκάσθησαν ἐπομένως νὰ ὀπισθοχωρήσῃσιν ἐκεῖθεν τῶν βράχων τῶν, τῆς νυκτὸς πλέον ἐπελθούσης καὶ ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὸ ἐν Γωνίαις στρατόπεδον αὐτῶν, θρηνοῦντες τὴν ἀπώλειαν γενναίου συναγωνιστοῦ τῶν, τοῦ ἀνθυπασπιστοῦ Δούβρη, φονευθέντος κατὰ τὴν μάχην. Ἀλλ' ἢ ἐκ τῆς μάχης ταύτης, ἥτις ἀναμφιβόλως δέον νὰ θεωρηθῇ νίκη τῶν ἐπαναστατῶν, ἐπελθοῦσα ταῖς ἐχθροῖς ἐντύπωσις ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐπὶ ἡμέρας δὲν ἀνέλαβον τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐπιθέσεως αὐτῶν. Τούτων πρὸ τοῦ Ἡρακλείου γενομένων, ὁ Ζυμβρακάκης, ἵνα ἐπιφέρῃ ἀντιπερισπασμὸν ἀπεφάσισε νὰ κατέλθῃ μέχρι Χανίων καὶ συγκεντρώσας περὶ τοὺς 2,500 ἐπαναστατῶν ἐπραγματοποίησε τὸ σχέδιόν του : Μετέβη πρῶτον εἰς Θέρισσον, ὅπου ἐτέλεσε δοξολογίαν καὶ παρέδωκε τὴν σημαίαν τοῦ σώματος, τὴν δὲ 31 Μαρτίου ἀφίκετο εἰς Κουτσουνάριον. Δυστυχῶς πρὸ τῆς διαταγῆς τοῦ ἀρχηγοῦ προσέβαλόν τινες τῶν Κρητῶν τοὺς

Τούρκους καὶ κατῆλθον μέχρις αὐτῶν τῶν προθύρων τῶν Χανίων, ἀλλ' ἄθρόος ἐχθρικός στρατός, παρακολουθούμενος καὶ παρὰ τῶν Μουσουλμάνων κατοίκων, ἐξῆλθε τῶν Χανίων, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου πεζοναῦται τῶν ἐν Σούδα ναυλοχούντων τουρκικῶν πλοίων προέβησαν δεξιόθεν καὶ ἕτερα τουρκικὰ σώματα, ἐφορμῶντα ἐκ τοῦ χωρίου Ἀλικιανοῦ, προσέβαλον τοὺς ἐπαναστάτας ἀριστερόθεν. Ἐπηρεολούθησε δεινὴ ἐκ τοῦ συστάδην μάχη, καθ' ἣν ὡς ἥρως μαχόμενος ἔπεσε βληθεὶς εἰς τὸ μέτωπον παρὰ τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν ὁ Χ. Ἀναγνωστόπουλος, οὗ τὴν κεφαλὴν ἀποκόψαντες οἱ Τούρκοι περιέφερον ἐπὶ λόγχης ἐν θριάμβῳ.

Οἱ ἐπαναστάται τότε ἠναγκάσθησαν, μετὰ τὴν πολύωρον καὶ αἱματηρὰν ταύτην μάχην, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Θέρισσον. Ὡς ἐκ τοῦ γενομένου ὅμως σφάλματος, τῆς, παρὰ τὴν διαταγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ, ἐπιθέσεως, ἐπῆλθε μεγάλη σύγχυσις, ἥ ὅλη δὲ μάχη διεξήχθη μὲν μετ' ἀνδρείας καὶ πείσματος, ἀλλ' ἀτάκτως καὶ ἄνευ σχεδίου. Ἐκ Θερίσσου ὁ Ζυμβρακάκης μετέβη τῇ 2 Ἀπριλίου 1867 εἰς Ὀμαλὸν καὶ Φώκας, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐθελοντῶν.

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀφ' ἑτέρου περιμένουσα τὴν διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ καθυπόταξιν τῆς νήσου καὶ διαψευθεῖσα τῶν ἐλπίδων, πρὸς δὲ μαθοῦσα καὶ τὰς ἐν Τυλισσῷ καὶ Κουτσουναρίοις νίκας τῶν Ἑλλήνων, ἔπαυσε τὸν Μουσταφᾶν πασᾶν, ὅστις σὺν τοῖς ἄλλοις εἶχε διατάξει νὰ ἐκλεχθῶσι Χριστιανοὶ καὶ Μωαμεθανοὶ πληρεξούσιοι, ὅπως ἀπέλθωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ καθυποβάλλωσι τὰ παράπονα τῆς νήσου. Καὶ ὁντως κατώρθωσε νὰ συλλέξῃ 33 πληρεξουσίους καὶ ν' ἀποστείλῃ αὐτοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ τὸ στρατήγημα τοῦτο ἐκίνησε μόνον τὸν γέλωτα, διότι καὶ τὰ παιδία ἐν Χανίοις ἐγίνωσκον, ὅτι οἱ ἐκλεχθέντες πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ ἀντιπρόσωποι τῆς Κρήτης.

Περὶ τὰ μέσα Μαΐου σύμπασα ἡ νῆσος, ἐξαιρέσει τῶν τριῶν φρουρίων, Χανίων, Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν· φυσικῷ ἐπομένως τῷ λόγῳ οἱ ὤθηθεν ἀντιπρόσωποι τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἀφοῦ περιήχθησαν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔτυχον εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς

παρὰ τοῦ Σουλτάνου, ἐπανῆλθον ἀφανεῖς καὶ κατησχυμμένοι εἰς τὰς ἐστίας των. Τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐν Κρήτῃ διοικήσεως τοῦ Μουσταφᾶ-πασᾶ ἦσαν τοσοῦτον προφανῆ, ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ Πύλη ἀπεφάσισε νὰ ἀνακαλέσῃ αὐτὸν καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ πρῶτον μὲν διὰ τοῦ Χουσσείν--Πασᾶ εἴτα δὲ, τῇ 6ῃ Ἀπριλίου 1867, ἀποστείλασα ἀρχιστράτηγον ἓνα τῶν καλλιτέρων αὐτῆς στρατηγόν, τὸν ἐξωμότην οὐγγρον Ὅμερ Πασᾶν, διακριθέντα ἐν τῷ κατὰ τῶν Μαυρουβουνίω πολέμῳ.

Τῇ 16ῃ Ἀπριλίου 1867 στρατιὰ ἐκ 15,000 στρατοῦ καὶ πολλῶν ἀτάκτων ὑπὸ τὸν Ὅμερ-Πασᾶν ἀφίκετο ἐκ Χανίων κατασκηνώσασα ἐν Βρύσαις, ὃ δὲ Ζυμβρακάκης ἔφθασεν ἀπέναντι τοῦ Ὅμερ εἰς Κράπην, ἔνθα συνήντησε καὶ ἕτερον ἐθελοντῶν σῶμα ὑπὸ τὸν ἱλαρχον Διονύσιον Τριτάκην, τὸν ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Μιλτιάδην Δόξαν μετὰ τῶν ἀνθυπασπιστῶν Τρύφωνος Πρωτοπαπᾶ, Περ. Οἰκονομίδου, Θ. Λυμπρίτη, Μάνεση. Εἰς τὴν πλησίον δὲ τῆς Κράπης θέσιν Στέρναν τοῦ Δίσκου συγκεντρώθησαν κρητικὰ τάγματα ὑπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς Κορκίδαν, Γογονῆν, Ματθαίου, Μποπολοβασίλην, Λεωνταράκην, Σύφακαν καὶ λοιπούς. Ὁ Ὅμερ πασᾶς ἐνισχύσας διὰ πεντακισχιλίων ἀνδρῶν τὸν Μεχμέτ πασᾶν ὥδευσεν κατὰ τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης, κατὰ τοῦ κατέχοντος τὰ στενὰ τοῦ Καλλικράτους Κορωναίου, πρὸς ὃν ὁ Ζυμβρακάκης ἀπέστειλε μικρὰν ἐπικουρίαν ἐκ Κρητῶν ὑπὸ τὸν Γογονῆν καὶ ἐθελοντῶν τινῶν ὑπὸ τοὺς ἀνθυπασπιστάς Β. Στουρνάραν καὶ Π. Παντόπουλον.

Ἀμφότεροι οἱ τουρκικοὶ στρατοὶ ἐπετέθησαν ταυτοχρόνως τῇ 23ῃ Ἀπριλίου κατὰ τῶν ἐν Καλλικράτει καὶ Κράπῃ ἐπαναστατῶν. Οἱ ἐν Κράπῃ οὐ μόνον ἀπέκρυσαν τὰς ἐφόδους τοῦ Μεχμέτ Πασᾶ ἀλλὰ καὶ κατεδίωξαν μέχρι σημείου τινὸς, ἔπεσον δὲ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν οὐχὶ ὀλίγοι, ἐν οἷς ὁ θανασίμως πληγείς καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἀποθανὼν Κρής ὀπλαρχηγὸς Καρκαβάτσος.

Δυστυχῶς ὅμως οἱ πλεῖστοι τῶν Κρητῶν ὀπλαρχηγῶν διεφώνουν, ὥς εἵπομεν πολλάκις ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, πρὸς τὸν Ζυμβρακάκην καὶ ἀπήρχοντο· τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ μετὰ τὴν μάχην τῆς Κράπης. Ὁ Ζυμβρακάκης ἀπομονώθεις καὶ πάλιν κατέλαβε

τὴν θέσιν Πυροβολικὴν, ἐν ᾧ ὁ Μεχμέτ ἡτοιμάζετο πρὸς ἐπίθεσιν· τοῦτο κατανοήσας ὁ Ζυμβρακάκης ἔγραψεν, ἐν τάχει, πρὸς τοὺς ὀπλαρχηγούς, οἵτινες παροτρυνθέντες καὶ παρὰ τῆς Συνελεύσεως ἔσπευσαν πάλιν καὶ κατέλαβον τὴν Στέρναν τοῦ Δίσκου. Μετὰ μῆνα δὲ σχεδόν, ἥτοι τῇ 19ῃ Μαΐου, ὁ Μεχμέτ ἐξέπεμψεν ἀπόσπασμα κατὰ τοῦ χωρίου Φρὲ, οὗ οἰκίας τινὰς ἐνέπρησε, πρὸς διάσωσιν δὲ αὐτοῦ καὶ ἀποκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ ἀντετάχθησαν ἐθελονταί τινες ὑπὸ τὸν Ταυβακᾶν. Τῇ ἐπαύριον 20 Μαΐου 1867, ὁ πῶν ἐπαναστατῶν στρατὸς συμποσούμενος εἰς ἱκανὰς χιλιάδας διαιρεθεὶς εἰς τρία, ὧν τὸ μὲν δεξιὸν κέρας ὠδήγουν οἱ ὀπλαρχηγοὶ Κωσταρὸς καὶ Τιρτίρης, τὸ δὲ ἀριστερὸν ὁ ἱλαρχος Τριτάκης καὶ τὸ κέντρον ὁ Ζυμβρακάκης, ἐπιτεθεὶς κατὰ τοῦ ἐν Βαῖε τουρκικοῦ στρατοῦ ἐξετόπισεν αὐτόν.

Τῇ 23ῃ ὁμοῦ Μαΐου αὐτὸς ὁ Μεχμέτ ἐξεστράτευσεν πανστρατιᾷ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν· ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐν Φρὲ ἐπαναστατῶν, ἀλλ' ἀπεκρούσθη καὶ κατεδιώχθη, τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ὑπέστησαν καὶ τὰ κύρια σώματα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀποκρουσθέντα ὑπὸ τε τοῦ Ζυμβρακάκη καὶ τοῦ Τριτάτη, οἵτινες καὶ κατέλαβον μάλιστα τὸ Τζιτζιφὲ, ἐγγύτατα τῶν τουρκικῶν θέσεων κείμενον. Ὁ Μεχμέτ πασᾶς, λαβὼν νέας ἐπικουρίας ἐκ Χανίων, ἀπεφάσισε καὶ πάλιν νὰ ἐπιτεθῇ, μηχανευθεὶς ψευδῇ ἐπίθεσιν πρὸς τὸ μέρος τῆς θέσεως Μπαμπαλῆ Χάνι, ἵνα δυνηθῇ δι' ἄλλου σώματος νὰ προσλάβῃ εἰς Πρόσνερον. Ἀλλὰ τὸ σχέδιόν του ἐννοηθὲν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν οὐδόλως ἐτελεσφόρησε, διότι παρ' αὐτῶν κατελήφθησαν ἐγκαίρως αἱ θέσεις αἱ παρακωλύουσαι τὴν εἰς Πρόσνερον προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐξηκολούθει δὲ περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἡ μάχη, ὅτε ὁ Κριάρης φθὰς εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἀγωνιζομένων, προσέβαλεν ἐκ τῆς θέσεως Γκαΐνας τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐξηνάγκασεν αὐτόν εἰς ὑποχώρησιν. Τὴν νύκτα ὁ μὲν Κριάρης κατέλαβε τὸν Ἀλίκαμπον, τὸ κύριον σῶμα τῶν ἐπαναστατῶν τὸ Πρόσνερον καὶ ὁ Γογονῆς τοὺς μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρίων λόφους Κεφάλαι καλουμένους· ὁ Μεχμέτ πληροφορηθεὶς, ὅτι τὸ ὑπὸ τὸν Γογονῆν σῶμα ἦτο τὸ ἀσθενέστερον, ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ τῇ 3 Ἰουνίου ὀρμητικῶς καὶ ἐξε-

τόπισεν αὐτὸ, ἀναγκασθὲν νὰ ὑποχωρήσῃ ἀτάκτως. Τὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὡς ἐκ τῆς ὥρας τοῦ ἔτους εἶχον καλῶς, ἀλλὰ καὶ πάλιν νέαι ἔριδες προῦκυψαν εἰς τὸ μέσον. Ὁ Ζυμβρακάκης ἤριζε πρὸς τοὺς ὀπλαρχηγοὺς καὶ ἰδὼν μετὰ τοῦ Κριάρη καὶ Σκαλίδη, οἵτινες ἀνεχώρησαν μετὰ τῶν σωμάτων των τῇ 5 Ἰουνίου. Ὅτε μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀποχώρησιν τῶν ἐπαναστατῶν τὸ ἐν Προσνέρφ εύρισκόμενον ὀλιγάριθμον σῶμα ὑπὸ τὸν Ζυμβρακάκην ἄφσκευτον διέτρεχε κίνδυνον, ἐκτεθειμένον ἀπέναντι πολυαριθμοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ σώματος συνήλθον εἰς συμβούλιον, ἵνα σκεφθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου· ἀφοῦ δὲ ἀντηλλάγησαν πολλὰ γινῶμαι, κατέληξαν εἰς τὴν ἐξῆς ἀπόφασιν : «Ν' ἀφεθῇ ἡ εὐθύνη εἰς τὸν ἀρχηγόν, τὸν μηδέποτε ζητήσαντα τὴν γνώμην μας ἐν περιπτώσει παρόμοιαις».

Ἐκ τῆς διακρίσεως ταύτης τῶν ἐπαναστατῶν ὁ Μεχμέτ εὔρεν εὐκαιρίαν, ἵνα περιερχόμενος τὴν ἐπαρχίαν Ἀποκορώνου, λεηλατῇ καὶ καταστρέφῃ αὐτήν, τοῦθ' ὅπερ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ πράξῃ καὶ ἤθελεν εὐρεθῇ εἰς δυσχερεστάτην θέσιν, ἂν μὴ κατῴρθου νὰ φθάσῃ πρὸς αὐτὸν ὁ Ρεσίτ πασᾶς, ὃν καὶ ἐτίμησεν ἐπὶ τούτῳ καὶ προὔβιθασεν. Οὐχ ἦττον ὅμως ὁ Ρεσίτ, πορευόμενος πρὸς ἔνωσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ὁμέρ, ὑπέστη ἀπώλειαν, διότι τὸ σῶμα τῶν Μανιατῶν ὑπὸ τὸν Πετροπουλάκην καὶ τῶν Κρητῶν ὑπὸ τοὺς γενναίους ὀπλαρχηγοὺς Βλαχάκην καὶ Κοκκινίδην ἐπιτεθὲν κατ' αὐτοῦ, ἀρχομένου τοῦ Μαΐου εἰς τὸ ρεῦμα τῆς Χαλέπας, ἐποιήσατο μεγάλην φθορὰν καὶ ἐζώγησεν ὀκτὼ Τούρκους καὶ κατέλαβε δεκαῆξ κιβώτια πολεμοδύων καὶ πολλῶν τροφῶν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ρεσίτ κατῴρθωσε μετὰ 2,000 ἀνδρῶν νὰ συνενωθῇ μετὰ τοῦ Ὁμέρ· ὁ Κορωναῖος μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν Κόρακα καὶ Σγουροῦ, παρὰ πόδας παρακολουθῶν τοὺς δύο πασάδες ἐπὶ ἐφθήμερον, καθ' ἐκάστην ἐμάχειο μεγάλην τοῖς ἐχθροῖς προξενήσας ζημίαν. Ἀλλ' ὅμως ὁ Ὁμέρ κατῴρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς Ἡράκλειον καὶ αὐτὸς μὲν ἔμεινεν ἐν' ἀναπαυτῇ ἐκεῖ, ἐξέπεμψε δὲ τὸν Ρεσίτ πασᾶν ἐπὶ κεφαλῆς 18,000 ἀνδρῶν κατὰ τοῦ Λασιθίου, ἐνθα εἶχε συγκεντρωθῇ ἐπαναστατικὸς στρατὸς 5,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ συνταγματάρχου Χ. Βυζαντίου, τοῦ συνταγματάρχου Δημητρακαράκου,

πρὸ ὀλίγου χρόνου ἐξ Ἑλλάδος ἐλθόντος, τοῦ Κ. Σμολένσκη, τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Κόρακα καὶ ἄλλων, τρεῖς δὲ πεισματώδεις ἐγένοντο μάχαι τῇ 20 Ἰουνίου, ἀλλ' οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Λασιθίου, καίτοι ἐπεδείξαντο μεγάλην ἀνδρείαν, ὑπεχώρησαν πρὸ τῆς μεγάλης τῶν ἀντιπάλων δυνάμεως, οὕτω δὲ ὁ Ρεσίτ εἰσελθὼν εἰς Λασιθιον, ἤναγκάσθη πάλιν ν' ἀπέλθῃ πρὸς ἐπικουρίαν πρὸς τὸν Μεχμέτ-πασᾶν, ὅστις ἀπὸ τῆς 27 Ἰουνίου ἠγωνίζετο πρὸς τὸν Ζυμβρακάκην, Κορωναῖον καὶ λοιπούς, οἵτινες εἶχον καταλάβει τὴν Κράπην ἐπὶ κεφαλῇς τριακοσίων ἀνδρῶν μετὰ τῶν ἀφικομένων Κ. Σμολένσκη, ἀνθυπολοχαγοῦ, Μ. Ξανθουδάκη, Α. Πάνεση, Κ. Τσαβέλλα, ἀνθυπασπιστῶν καὶ ἄλλων. Ὁ Κορωναῖος ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ ἐχθροῦ, ἐγκαταλείψας ἐν Κράπῃ τὸν Σμολένσκη, μετέβη εἰς τὸ στενὸν τοῦ Καλλικράτους καὶ ἐν Ἀγίῳ Βασιλείῳ, κατεπολέμησε πάλιν τοὺς ἐχθροὺς, ἀναστείλας τὴν συνένωσιν τοῦ Μεχμέτ μετὰ τοῦ Ρεσίτ, ὅστις διὰ τῆς ἐπαρχίας Μεσσαρῆς εἶχε κατέλθει εἰς Ἡράκλειον καὶ ἐκεῖθεν δι' ἀτμοπλοίου ἀπεβιβάσθη μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς Φραγκοκάστελλον. Ταῦτοχρόνως ἐμάχοντο καὶ οἱ περὶ τὸν Ζυμβρακάκην πρὸς τὸν Μεχμέτ. Ὁ Ζυμβρακάκης, ἐνισχυθεὶς ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ἀντισυνταγματάρχου Β. Σαπουντζάκη, προσελθόντος πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐξ Ἑλλάδος μετὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦ ἐπίσης Κρητὸς Νικολάου Δεδούση καὶ Νικολάου Κοντογιάννη μετὰ Στερεοελλαδιτῶν καὶ ἰδιῶν Θηβαίων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐκ Θηβῶν Λουκάς Μπέλλος, κατέλαβε τῇ 27 Ἰουνίου τὰς ὑπερκειμένας τῇ Κράπῃ τοποθεσίας ἀπὸ τῆς Πυροβολικῆς μέχρι τῆς θέσεως Κῆπος τοῦ Θε, ἧς ἡ ὑπεράσπισις ἀνετέθη τῷ Χ. Σολιῳτῇ, Σαπουντζάκῃ, Ταμβακᾷ καὶ Τιρτύρῃ.

Τὴν πρωίαν τῆς ἐπομένης ὁ ἐχθρὸς ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πυροβολικῆς, ἀντετάχθησαν δ' αὐτῷ οἱ ἡμέτεροι· ἀλλ' αἱ ἐπαναστατικαὶ δυνάμεις ἦσαν πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο λίαν ἀσθενεῖς καὶ ὁ ἐχθρὸς κατώρθωσε νὰ προχωρήσῃ μετὰ τῶν θέσεων Πυροβολικῆς καὶ Ἀζιλιακᾶ, ἐξ οὗ οἱ ἐπαναστάται δὲν ἠδυνήθησαν μέχρι τέλους νὰ διατηρήσωσι τὰς θέσεις των καὶ ὑπεχώρησαν.

Ἦδη εἶχε πλησιάζει πλέον καὶ ὁ Ρεσίτ πασᾶς ὅστις ἠνώθη μετὰ τοῦ Μεχμέτ τῇ 5 Ἰουλίου ἄγων 10,000 ἀνδρῶν· οἱ δύο πασάδες προσέβαλον τῇ ἐπαύριον 6 Ἰουλίου τὰς ἐπαναστατικὰς θέσεις,

ἐκυρίευσαν τὸ ὄροπέδιον Ἀσχύφου καὶ προήλασαν μέχρι τῆς θέσεως Ἐηροκάμπου, ὅπου εἶχον συγκεντρωθῇ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχηγῶν.

Ἐκεῖ συνεκροτήθη μάχη λυσσώδης, ἐπελθόντος μετὰ πεντακοσίων καὶ ἐπέκεινα ἀνδρῶν καὶ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ χατζῆ-Μιχάλη· ἀλλ' ἡ ἀνωτέρα δύναμις τοῦ ἐχθροῦ ἠνάγκασε τοὺς ἐπαναστάτας νὰ ὀπισθοχωρήσωσι καὶ οἱ μὲν νὰ τραπῶσιν εἰς Σκαφιδάκια, οἱ δὲ μετὰ τοῦ Ζυμβρακάκη εἰς Νιάτον. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον ὁ μὲν χατζῆ-Μιχάλης κατέλαβε τὴν Ἀνώπολιν, ὁ Σμολένσκης τὴν Ἀρράδαιναν καὶ ὁ Ζυμβρακάκης τὴν θέσιν Μουριές.

Τῇ 9 Ἰουλίου, ἀποχωρήσαντος τοῦ χατζῆ-Μιχάλη ἐκ τῆς Ἀνωπόλεως, κατελήφθη ἡ θέσις ἐκείνη ὑπὸ τῶν ὀπλαρχηγῶν Γογονῆ καὶ Μπομπολάκη. Ἐπὶ πλέον ὁ Λεωνίδας Πετροπουλάκης καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Παυλῆς Μωράκης κατέλαβον τὴν θέσιν Πηγαδάκια, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ Σκαφιδακίων εἰς Ἀρράδαιναν, ἐν ᾗ προσῆλθον καὶ οἱ ὀπλαρχεγοὶ Κωσταρὸς, Κριάρης, Μαντακάκης. Ἡ μάχη ἤρξατο ἐν Ἀρραδαίνῃ σφοδρὰ, ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται ἀπέκρυσαν τῇ 11 Ἰουλίου τὸν ἐχθρόν· τῇ ἐπαύριον ὅμως ὁ Ὁμέρ πασᾶς ἀπυβιδάσας ἰσχυρὸν στρατιωτικὸν σῶμα εἰς τὴν θέσιν Διαλισκάρι, αὐτὴν μὲν κατεχομένην ὑπὸ τοῦ Κωσταροῦ προσέβαλε, διέταξε δὲ ταυτόχρονον ἐπίθεσιν καὶ κατὰ μέτωπον τῆς Ἀρραδαίνης. Οἱ ἐπαναστάται δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιστῶσι κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην διπλὴν ἐπίθεσιν καὶ ὑπεχώρησαν ἀτάκτως πρὸς τὰ Λευκὰ ὄρη, τοῦ Ζυμβρακάκη μεταβάντος εἰς Κρούσια ὅπου εἶχε προσκληθῇ καὶ παρὰ τῆς Συνελεύσεως. Πληροφορηθεὶς τὰ γεγονότα ταῦτα ὁ Κορωναῖος ἐγκατέλιπεν ἐν τάχει τὸ χωρίον Σαλιὰ τῆς ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου καὶ μετέβη πρὸς συνάντησιν τοῦ Ρεσίτ εἰς Τρικουλιαν, ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος ἀνεχώρει ἐκεῖθεν διευθυνόμενος εἰς Ἡράκλειον. Ὁ Κορωναῖος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἐπιλέκτου σώματος καὶ τῶν γενναίων Σφακιωτῶν ὀπλαρχηγῶν ἐπέπεσε δεινῶς κατὰ τοῦ Ρεσίτ πασᾶ, ὃν ἀπώθησε μέχρι τοῦ χωρίου Κομιτάδες· ἀλλ' ὁ τοῦρκος στρατηγὸς ἤλλαξε διεύθυνσιν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀγίου Βασιλείου.

Ὁ ὑπὸ τὸν Κορωναῖον στρατὸς καὶ τὰ σώματα τῶν Σφακιωτῶν, τοῦ Κόρακα καὶ ἄλλων διηνεκῶς ἐπέπιπτον κατὰ τοῦ στρα-

τοῦ τοῦ Ρεσίτ, σπεύδοντος εἰς Ἡράκλειον ἐν κακῇ καταστάσει. Ἐν Ἡρακλείῳ δὲ μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανεν ἐκ πληγῆς, ἣν ἔλαβε κατὰ τινα μάχην.

Ὁ Σουλτάνος Ἀβδούλ-Ἀζίζ, ὁ διαδεξάμενος τὸν Σουλτάν Μεδζιτ τῷ 1861 ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου (1), εὕρισκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς Παρίσιους. Τὸ ταξίδιον ἐκεῖνο τοῦ Ἀζίζ ἦτο πρωτοφανὲς εἰς τὰ χρονικά, τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας· διότι πρῶτος αὐτὸς, ἀπὸ Μωάμεθ τοῦ Β', ἐπεχίρει περιοδεῖαν εἰς τὰς χώρας τῶν ἀπίστων. Εἶχε δὲ καὶ τοῦτο τὸ ἰδιαίτερον, ὅτι αἱ δαπάναι ἐκαλύφθησαν δι' ἐλαττώσεως τῶν μισθῶν τῶν ὑπαλλήλων καὶ δι' αὐξήσεως τῶν φόρων! Ἡ Πύλη θέλουσα νὰ χαροπύῃ τὸν Σουλτάνον, ἀπέστελλεν αὐτῷ ἀλλεπάλληλα τὰ περὶ τῶν νικῶν τοῦ Ὁμέρ πασᾶ τηλεγραφήματα καὶ ἀνήγγελλε πομπωδῶς, ὅτι τὰ Σφακιά ἐκυριεύθησαν καὶ ὅτι ἡ ἐπανάστασις κατεπνίγη. Πράγματι ὅμως ἡ ἐκστρατεία εἶχεν ἀποτύχει ἐλεεινῶς. Ὁ Ὁμέρ δὲν εἶχεν οὔτε κἂν κατορθώσει ὅ,τι κατῴρθωσεν ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶς. Ὁ τύφος καὶ ἡ δυσεντερία ἐδεκάτιζον τὸν τουρκικὸν στρατόν. Αἱ ἀπώλειαι αὐτοῦ ὑπελογίζοντο εἰς 20—25 χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ ὅμως ποῦς Τούρκου δὲν εἶχε πατήσει τὰ ἀληθῆ φρούρια τῆς ἐπαναστάσεως: τὰ Σαρᾶρια καὶ τὸν Ὀμαλόν. Ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τοῦ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀποθανόντος στρατηγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Διλαβέρ Πασᾶ ἐρανίζόμεθα τὴν ἐξῆς φράσιν: «Τίς ἤθελε πιστεύσει, ὅτι θὰ συνετέλουν καὶ ἐγὼ εἰς τὴν ὑποταγὴν τῶν δυστυχῶν τούτων Χριστιανῶν!» Καὶ ὧντως αἱ ἐν Μυλοποτάμῳ καὶ Πυργοτίσση ἐλεεῖναι σφαγαὶ καὶ δηώσεις ἦσαν τὸ μόνον τῆς πομπώδους ἐκστρατείας τοῦ Ὁμέρ ἀποτέλεσμα. Συγχρόνως ὅμως τηλεγράφημα τῶν ἐν Χανίοις προξένων Γαλλίας, Ρωσίας, Ἰταλίας καὶ Ἀγγλίας κατήγγειλε τῇ 21 Ἰουλίου τὰς ὑπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ διαπραγείσας ὁμότητας· εὐθὺς δὲ μετέπειτα οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γαλλίας διέταξαν τὰ

(1) Περὶ αὐτοῦ ἰδὲ τὴν ἐμὴν Ἱστορίαν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, Ἀθήναι 1894 σελ. 644—655.

εἰς τὰς θαλάσσας τῆς Κρήτης πολεμικὰ αὐτῶν πλοῖα νὰ μεταφέρωσι γυναικόπαιδα εἰς Ἑλλάδα.

Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἡ ἐπανάστασις ἔλαβεν ἐμμέσως ἰσχυρὰν ὑποστήριξιν· διότι οἱ μσχηταὶ ἀπηλλάγησαν τῶν περὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν φροντίδων, καὶ ἐπεδόθησαν προθυμότεροι εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἐπὶ τινὰ καιρὸν οἱ ἐπαναστάται εἶχον ἐλπίσειν, ὅτι ἡ μεταφορὰ ἠδύνατο νὰ γείνη διὰ τῶν ἐλληνικῶν καταδρομικῶν. Ἀλλὰ τὸ ταχύτατον καὶ εὐτυχέστατον αὐτῶν, τὸ περίφημον «Ἀρκάδιον», ὅπερ ἐξύμνησαν οἱ σύγχρονοι ποιηταί, ἀναχωρῆσαν ἐκ Σύρου τῇ πρωΐᾳ τῆς 6 Αὐγούστου 1867 ἔφθασε περὶ τὸ μεσονύκτιον εἰς Κρήτην καὶ προσωρμίσθη ἐν τῷ ὄρμῳ τῆς ἁγίας Ρούμελης. Καθ' ὃν χρόνον ἀπεβίβαζε τὰς ζωοτροφίας καὶ τὰ πολεμεφόδια ἐπεφάνησαν τουρκικὰ πλοῖα, ἐξ οὗ τὸ Ἀρκάδιον ἠναγκάσθη νὰ ἀπάρη ἐκεῖθεν καὶ νὰ διευθυνθῇ εἰς Πρέβελη· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἠκολούθησαν αὐτῷ τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα. Τότε ὁ γενναῖος πλοίαρχος Κουρεντῆς προσποιηθεὶς, περὶ τὸν ὄρθρον τῆς 7 Αὐγούστου, ὅτι ἀναχωρεῖ, ἀπελθὼν διημέρευσεν ὀπισθεν τῆς νησίδος Γάνδου ἵνα ἐπανέλθῃ τὴν νύκτα τῆς 7-8 καὶ ἐκφορτώσῃ τὰ πολεμεφόδια ἐν τῷ ὄρμῳ τῆς ἁγίας Ρούμελης. Ἀμα ὡς ἤρξατο τοῦ ἔργου του ἐπεφάνη τὸ τουρκικὸν «Ἰζζεδδὶν», ὅπερ τοῦτο μὲν ἐκανονοβόλει, τοῦτο δὲ προσεκάλει διὰ σημείων καὶ τὰ ἄλλα πλοῖα εἰς βοήθειαν. Τοῦ «Ἰζζεδδὶν» φθάσαντος εἰς ἀπόστασιν βολῆς, ἤρξατο νὰ πυροβολῇ καὶ τὸ «Ἀρκάδιον» καὶ συγχρόνως νὰ ἀποπλέῃ ὀλοταχῶς. Ἀλλ' ὅτε ὁμως ἔφθασε πρὸς τὴν Σούγιαν, ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ δύο ἄλλα τουρκικὰ πολεμικὰ, ἐξ ὧν τὸ ἐν θωρηκτόν. Τὸ Ἀρκάδιον μεθ' ὅλα ταῦτα ἀφίκετο αἰσίως εἰς τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Κριοῦ, ἀλλ' ἐνῷ ἤρξατο νὰ στρέφηται εἰς τὸ ρηθὲν ἀκρωτήριο, μία τῶν σφαιρῶν τοῦ «Ἰζζεδδὶν» κατέστρεψε τὸ κέντρον τοῦ δεξιοῦ τροχοῦ, καταστήσασα αὐτὸν ἀκίνητον· τὸ Ἀρκάδιον ἀπώλεσε τὴν ταχύτητά του καὶ ἐλάμβανε μάλιστα καὶ περιστροφικὴν τίνα κίνησιν. Ἐστρεψε τότε πρῶραν πρὸς τὸ τουρκικόν, ὅπερ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐκένωσεν ὅλην τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν, ἀλλὰ τὸ Ἀρκάδιον λαβὼν θέσιν κεκλιμένην ἀπέφυγε τὸ ἐχθρικὸν κτύπημα, τὸ ὁποῖον ἐὰν ἐπετύγχανεν ἤθελε καταβυθίσει αὐτό· τὸ Ἰζζεδδὶν τότε ἐπῆλθε δι'

ἄλλης τῆς ταχύτητός του· ἀλλ' ἡ πρῶρα αὐτοῦ ὠλίσθησεν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ Ἀρκαδίου, ἣν καὶ κατέστρεψε, τὰ δὲ δύο πλοῖα εὐρέθησαν ἀκολουθῶς εἰς θέσιν παράλληλον καὶ τὰ τύμπανα αὐτῶν προσήγγιζον. Οἱ Ἕλληνες ναῦται, ὀπλισθέντες διὰ πελέκεων, ὤρμησαν μανιωδῶς εἰς τὸ περίφραγμα τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου, ἀλλὰ τρεῖς μόνον αὐτῶν κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθωσιν ἐντὸς τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου καὶ ν' ἀποθάνωσιν ἥρωικῶς. Ἐβάδισαν τὰ δύο πλοῖα, τὸ ἐν πλησίον τοῦ ἄλλου ἐπὶ τέταρτον ὥρας· ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ καταστρώματος οὐδεὶς ἐφαίνετο, τὸ δὲ πῦρ του εἶχε καταπαύσει· εὐθὺς δ' ἀμέσως τὸ τουρκικὸν πλοῖον ὑπεχώρησε. Βλέπων τότε ὁ γενναῖος πλοίαρχος Κουρεντῆς, ὅτι τὸ Ἀρκάδιον διέτρεχε τὸν ἔσχατον κίνδυνον νὰ βυθισθῇ ἢ νὰ ὑποστῇ καὶ τὴν ἔφοδον τῶν δύο ἄλλων πολεμικῶν, ἅτινα προσεγγίσαντα προητοιμάζοντο εἰς ἔφοδον, ἔστρεψε πρῶραν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἔρριψεν εἰς τὰ ἀβαθῆ ὕδατα τὸ Ἀρκάδιον. Τὰ τουρκικὰ πολεμικὰ, ὡς ἐκ τοῦ ἀβαθοῦς τῶν ὑδάτων, ὁὐκ ἠδύναντο νὰ προσεγγίσωσιν, ἐπίθειςιν δὲ διὰ λέμβων οὔτε ἀπεπειράθησαν καὶ ἐκ φόβου.

Οὕτως ὁ πλοίαρχος μετὰ τοῦ πληρώματος, τῶν ἐθελοντῶν καὶ τῶν γυναικοπαίδων, ἀφοῦ πρῶτον ἐξεφόρτωσαν τὰ πολεμεφόνδια, ἐξῆλθον εἰς τὴν παραλίαν, μεταδῶσαντες πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των τὸ πῦρ εἰς τὸ Ἀρκάδιον ἵνα μὴ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν. Μετὰ τὴν ἐκ τοῦ πλοίου ἀποχώρησιν διηυθύνθησαν εἰς Ὀμαλόν. Τότε δ' ἐπλησίασαν οἱ Τούρκοι, κατώρθωσαν νὰ σβέσωσι τὸ πῦρ καὶ ἀπέστειλαν τὸν ἡμίκαυστον ἐκείνον κορμὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Ἀρκαδίου ἐναυπήγησαν ἐπὶ τοῦ ἡμικαύστου κορμοῦ ἐν τῷ τουρκικῷ ναυστάθμῳ τοῦ Κεραίου Κόλπου, παρὰ τὸ Χάσκιοι ἀτμόπλοιον, ἰσχυρίζόμενοι ὅτι ἐπεσκεύασαν ἀπλῶς τὸ Ἀρκάδιον ἀποκαλέσαντες αὐτὸ «Θεόδοτον» (Χουδαβενζικιὰρ). Κατὰ τὴν τρίωρον ναυμαχίαν τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τοῦ Ἰζζεδδὶν ἐφονεύθησαν 4 ναῦται καὶ ἐπληγώθησαν 7 καὶ 10 ἐθελονταί, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων διπλάσιοι. Ἀλλὰ καὶ αἱ σφαῖραι τοῦ Ἀρκαδίου ἐποιήσαντο ἀρκετὰς ζημίας εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἀτμόπλοιον, ὅπερ οὕτως ἐξαπεστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἐπισκευασθῇ. Τὸ Ἀρκάδιον διεδέξατο ἡ «Ἐνωσις» ἥτις ἐξηκολούθησεν ἀκαταπαύστως

τούς μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Κρήτης πλόας τροφοδοτοῦσα τοὺς ἐπανάστατας καὶ μεταφέρουσα εἰς Κρήτην ἐθελοντάς, ἕως οὗ θέλομεν ἴδωι καὶ αὐτὸ καταδιωκόμενον ὑπὸ τοῦ Χόβαρτ-πασᾶ.

Τὰ δεινοπαθήματα τῶν κρητικῶν οἰκογενειῶν, ὅσαι ἐξωσθεῖσαι τῶν οἰκων αὐτῶν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς βαρβαρότητος, ἐδεκατίζοντο ὑπὸ τῆς πείνης, τῆς δίψης καὶ τῶν ἐπιδημιῶν, εἶναι ἀνεκδιήγητα. Ὁ ἄγγλος ἀνταποκριτὴς τῶν «Καιρῶν» τοῦ Λονδίνου Ἰλαρίων Σκίνερ διηγεῖται ἐν ταῖς σκληραγωγίαις ἐν Κρήτῃ, ὅτι εἶδε χιλιάδας τῶν δυστυχῶν ἐκείνων πλασμάτων περιμενούσας παρὰ τὸ Μοναστήριον τοῦ Πέρβελη τὴν ἐμφάνισιν ξένου τινὸς πλοίου. Εἶχον μεθ' ἐαυτῶν πᾶν ὅτι ἡδυνήθησαν νὰ περισώσωσιν ἐκ τῶν πυρποληθεῖσων αὐτῶν οἰκιῶν, μαγειρικὰ σκεύη, ἐπιπλα παλαιὰ φορέματα· εὐτυχῆς δ' ἐλογίζετο ὁ σώσας σάκκον ἀλεύρου. Τὰ ἄθλια ὄντα διέτριβον ἡμέραν καὶ νύκτα ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων βράχων τῆς ἀκτῆς, ἐν μέσῳ ἀνθηρῶν ροδολέκων, βασανιζόμενα ὑπὸ τῆς πείνης, τῆς δίψης καὶ τῶν φλογερῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ ἀτενίζοντα πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐξ ἧς μόντης ἀνέμενον σωτηρίαν. Αἱ ἀπαίσιαι αὐταὶ σκηναί, διαδραματίζόμεναι ἐν μέσῳ ἀνθέων, ἐν μέσῳ φύσεως γελοέσσης, ὑπὸ γλαυκὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τῶν ὠραίων ἐκείνων παραλλίων, ὠμοίαζον ἀληθῶς πρὸς τρομεράν εἰρωνείαν τῆς τύχης. Εὐκόλως ἐννοεῖ τις ποίαν ὑπηρεσίαν παρέσχον εἰς τοὺς Κρήτας τὰ ρωσικὰ καὶ γαλλικὰ πλοῖα, ἀναλαμβάνοντα τὴν μεταφορὰν τῶν δυστυχῶν τούτων θυμᾶτων τοῦ πολέμου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ γάλλος ναύαρχος ἠνάγκασθη νὰ προσφύγῃ εἰς ἀπειλὰς καὶ εἰς αὐτὴν ἔτ τὴν χρῆσιν βιαίων μέτρων, ὅπως ὁ ἐκ τῆς ἥττης παρωργισμένος Ὀμέρ πασᾶς ἐπιτρέψῃ τὴν μεταφορὰν τῶν γυναικοπαίδων. Μετὰ μικρὸν ὁμοίως τὸ παράδειγμα τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γαλλίας εὔρε μιμητάς. Κατὰ τοὺς μῆνας Αὐγούστον, Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον 1867 μετεκομίσθησαν ἐκ Κρήτης εἰς Ἑλλάδα περὶ τὰς 40,000 ψυχῶν. Ἡ Πύλη ἐποιήσατο ἐπὶ τέλους τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν καὶ τῇ 1)13 Σεπτεμβρίου 1867 ἐδημοσίευσε διάταγμα ἀμνηστίας διὰ πάντας τοὺς ξένους, ὅσοι ᾔθελον ἐγκαταλίπει τὴν Κρήτην ἐντὸς ἑξ ἐβδομηκῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀμνηστίας. Ἀλλ'

ἀφήσωμεν κάλλιον νὰ διηγηθῇ τὰς ἐν Κρήτῃ σκληραγωγίας τῶν χριστιανῶν ὁ Σκίνερ. (1)

« Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ ἀποτόμων ὀρέων ἴστανται τὰ στρατιωτικά σώματα τῶν φιλοπατρίδων Κρητῶν, ἔχοντα περὶ αὐτὰ μεγαλοπρεπῆ ὀρίζοντα καὶ ἄνωθεν ἀνέφελον οὐρανόν. Εἶναι μὲν πενιχρῶς ἐνδεδυμένοι, κακῶς ὀπλισμένοι, ἢ πειθαρχία τῶν χαλαρὰ, ὀλίγιστοι τὸν ἀριθμὸν, ἀλλ' οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ σταθεροῦ καὶ ἀμετατρέπτου σκοποῦ αὐτῶν. Ἄνδρες προτιμῶντες τὰ πάντα νὰ ὑποστῶσιν, ἢ νὰ ὑποταχθῶσιν, ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ ἀγῶνος, ὃν θεωροῦσιν ἱερώτατον, εἰσὶν ἄξιοι τῆς τῶν ξένων συμπαθείας. Οὐδεμίᾳ ἀνάγκῃ νὰ ἐμβαθύνῃ τις εἰς ὑπολογισμοὺς πολιτικούς, ἢ νὰ ζαλίζῃ τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν περὶ τῆς μελλούσης ἰσορροπίας, ἵνα ἀναγνώσῃ τὴν πανάρχαιον ἱστορίαν λαοῦ ἀγωνιζομένου, ὅπως ἀποτινάξῃ τυραννικὸν ζυγόν.

Ἐν ἔτος περίπου πρὸ τῆς εἰς Κρήτην μεταβάσεώς μου εἶδον τὰς τῆς Βοημίας πεδιάδας πεπληρωμένας καταστροφῶν, τὰ χωρία πλήρη στρατιωτῶν πληγωμένων, τοὺς δρόμους ἐμπλέους πυροβόλων ἐν μάχαις κυριευθέντων. Εἶδον τὰ πρωσσικὰ τάγματα πρὸς τὴν Βιέννην βήματι σταθερῶ· ἤκουσα τὸν κρότον τῶν τυμπάνων εἰς πολλῶν μιλίων ἀπόστασιν· ἀλλ' ἅπασα ἡ δόξα καὶ ὁ θρίαμβος τοῦ μεγάλου τούτου στρατοῦ, ἐπὶ τῇ νίκῃ μεμεθυσμένου, δὲν συνεκλίνουν τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ τόσον, ὅσον ὁ φοβερός ἀγὼν ὁ γινόμενος ἐπὶ τῶν Κρητικῶν ὀρέων. Ἐκεῖ μὲν ὁ πόλεμος ἦτο πεπολιτισμένος, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ἐξησφαλισμένα καὶ οἱ πληγωμένοι ἀπελάμβανον τῆς δεούσης περιποιήσεως· ἐνταῦθα ὁμως ὁ πόλεμος εἶναι ὀλοσχερῆς καταστροφή καὶ ἐξόντωσις. Πλησιαζόντων τῶν Τούρκων, γυναῖκες καὶ παιδία φεύγουσιν, ἵνα διασώζωσι τὴν τιμὴν καὶ ζωὴν των, τῶν δὲ πληγωμένων ἡ ἐλπίς καὶ φροντίς εἶναι, ὅπως διαφεύγωσιν, ἵνα μὴ κρεουργῶνται καὶ ἀποτέμνωνται τὰς κεφαλὰς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, ἀλλ' ἀποθνήσκωσιν ἐν τινι

(1) Σκληραγωγίαι ἐν Κρήτῃ, μετάφρασις Θ. Γ. Δίξωνος, Ἀθῆναι (1868, σελ. 3—12).

γωνία μεταξύ εὐσπλάγχχνων μὲν καὶ συγκινουμένων, ἀλλ' ἀνικάνων ὅπως δώσωσι βοήθειαν, φίλων. Ἐπὶ τῶν κρητικῶν ὁρέων, ἔνθα οἱ ἐπαναστάται ἀναμένουσι τοὺς Τούρκους, δὲν λάμπουν οὔτε στολαὶ λαμπραὶ, οὔτε κράνη στίλβοντα. Ὁ ἀγὼν εἶνα· φοβερός. Πενιχρῶς ἐνδεδυμένα καὶ ἡλιοκαῇ παλληκάρια ὑποστηρίζουσιν αὐτὸν μετὰ γενναιότητος καὶ καρτερίας. Ἐνίοτε ἄρκετοὶ πολεμιστὰὶ συναθροίζονται, καὶ ἀπὸ τῆς πρωΐας μέχρι τῆς ἐσπέρας μάχονται ἐκθύμως πρὸς τοὺς Τούρκους εἰς τὰς ὑπὸ τῶν εὐανθῶν σπάρτων κεκοσμημένας καὶ ἀντηχούσας κοιλάδας. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτός, διαλύονται, καὶ ἀπέρχονται πρὸς ἀναζήτησιν τροφῶν· πρὸς ἐπιτήρησιν δὲ καὶ κατασκόπευσιν τοῦ ἐχθροῦ μικρὰ ὀμάς παλληκαρίων μένει ἐκεῖ.

Ἐὰν ἐπιθυμῇτε νὰ λάβητε εἰκόνα τινὰ τοῦτου τοῦ ἀτάκτου ἐν Κρήτῃ πολέμου, τῶν ἐπὶ τῶν ἀποτόμων ὁρέων συναθροίσεων τῶν πολεμιστῶν καὶ τοῦ ζωηροῦ πνεύματος πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν, πρέπει ν' ἀναπολήσῃτε εἰς τὴν μνήμην ὑμῶν τοὺς ἀρχαίους ὀπλαρχηγοὺς τῆς Σκωτίας (1) μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ πρέπει ν' ἀφαιρέσῃτε πᾶσαν ἰδέαν τοῦ ὀμιχλώδους ὀρίζοντος τῆς Σκωτίας, φανταζόμενοι τὰ ὄρη τῆς Κρήτης ὑπὸ λαμπρὸν ζωογόνον ἥλιον. Ὁ ἐρυθρὸν χιτῶνα περιβεβλημένος Ἀγγλος κατεσκευάζε δρόμους, ὅθεν διέβαινε, καὶ εἰς τὰς κατακτωμένας φυλάς ἔφερε πολιτισμὸν ἀνώτερον τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος, ἐνῷ οἱ Τούρκοι καὶ Ἀραβες, οὔτε δρόμον κατασκευάζουσιν, οὔτε πολιτισμὸν φέρουσιν, ἀλλ' ὅθεν διέρχονται ἐρήμωσιν καὶ καταστροφὴν καταλείπουσιν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως πρὸ δύο αἰώνων μέχρι τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρξε παντελὴς μαρασμὸς ἐπὶ τῆς Κρήτης. Ὡς ἐπαρχία τῆς ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας ἡ νῆσος ἤκμαζε, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Ἕλληνες Αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἔτι ἰσχυροὶ ἡγεμόνες, καὶ διετέλει ἀκμάζουσα ὑπὸ τὴν μισητὴν μὲν, ἀλλ' ἰσχυρὰν διοίκησιν τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας, ὅτε οἱ Ἕλληνες Αὐτοκράτορες εἶχον καταντήσῃ αὐ-

(1) Τοὺς Camerons, Macleans καὶ Campbells.

νατοι, ὥστε νὰ ὑπερασπίζωνται τὰς μᾶλλον ἀπεχούσας ἐπαρχίας. Ὑπολογίζεται, ὅτι καθ' ἥν ἐποχὴν οἱ Ἑνετοὶ ὑπεχώρησαν εἰς τοὺς Τούρκους, ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἀνέβαινεν εἰς ἓν ἑκατομμύριον κατοίκων. Σήμερον δὲ εἶναι μόλις τὸ τέταρτον τούτου. Τότε ὑπῆρχον φρούρια, μέγαλα μεγαλοπρεπῆ, πολυάνθρωπα χωρία καὶ ἀγροὶ καλῶς καλλιεργημένοι· σήμερον δὲ σωροὶ ἐρειπίων, χωρία ὀλιγάνθρωπα καὶ χώρα κατεστραμμένη ὑπὸ τῶν συχνῶν ἐπαναστάσεων. Ὁ μέγας ἀγὼν τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἐξακολουθήσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπήνεγκε παντελῇ καταστροφὴν ἐπὶ τῆς νήσου. Τὸ Ἡράκλειον, διὰ τῶν ἰσχυρῶν ἐπάλξεων, ὑπερησπίσθη γενναίως τὴν νήσον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, ὡς ἄλλη Σεβαστούπολις (1). Ἐκτοτε ἐπῆλθεν εἰς καὶ ἡμισυς αἰὼν στασιμότητος καὶ μαρασμοῦ· οὐδὲν ἄλλο ἀνωρθώθη πλὴν τῶν ἐπάλξεων τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ πλείονες τῶν Κρητῶν ἐμμείναντες σταθεροὶ εἰς τὸ χριστιανικὸν δόγμα, κατετυραννοῦντο ὑπὸ τῶν ὀλίγων ὁμογενῶν, τῶν ἀσπασθέντων τὸν Μωαμεθανισμόν. Ἡ κατάστασις ὅμως αὕτη τῶν πραγμάτων ἐπέπρωτο νὰ διαταραχθῇ. Ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνεργεσία τοῦ 1821 εὗρεν ἡχὼ καὶ εἰς τὰ τῆς Κρήτης ὄρη· καὶ οἱ γενναῖοι νησιῶται κατεδίωξαν εἰς τὰ κατὰ τὴν παραλίαν φρούρια τοὺς τυράννους τῶν. Ἐπὶ τινα χρόνον ἡ Κρήτη ἐφαίνετο, ὅτι εἶχεν ἀποτινάξει τὰς ἀλύσεις τῶν τυράννων. Οἱ ἐν τοῖς φρουρίοις καταφυγόντες Ὀθωμανοὶ ἐστενοχωροῦντο πολλῷ μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τοῦ παρόντος πολέμου· τὰ δὲ ταχύπλοα τῆς Ἰῶρας βρίκια μετ' εὐχερείας μεγάλης ἐξηπάτουν τὰς κολοσσιαίας τῆς Τουρκίας φρεγάτας. Οὐδεμίαν ἀνάγκην νὰ διηγηθῶ ἐν ἐκτάσει, ὅτι ὁ Μεχμέτ Ἀλῆ Πασᾶς τῆς Αἰγύπτου ἀπέστειλε στρατὸν τακτικόν, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν Σουλτὰν Μαχμούτην, καὶ ὅτι ἡ ἐν Νεοκάστρῳ ναυμαχία ἀνεχαίτισε τοὺς νικηφόρους καὶ ἀνηλεεῖς Αἰγυπτίους. Μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως, ἢ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλ' ὡς μὴ ὤφειλε, πε-

(1) Λέγεται ὅτι οἱ Τούρκοι ἐξεσφενδόνισαν 200,000 σφαίρας κατὰ τοῦ φρουρίου τοῦ Ἡρακλείου, διαρκούσης τῆς πολιορκίας.

ριώρισεν ἐντὸς στενῶν ὁρίων τὸ νέον βασίλειον, καὶ ἐναποταμίευσεν ἐν αὐτῷ πλῆθος μελλουσῶν ταραχῶν, ἀφείσα ὑπὸ τὸν τυραννικὸν ζυγὸν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν Κρήτην.

Κατὰ πρῶτον οἱ Αἰγύπτιοι καὶ μετὰ ταῦτα οἱ Τοῦρκοι παρημέλουν καὶ σκληρῶς διώκουν τὴν νῆσον. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ κάτοικοι αὐτῆς ἀνελάμβανον, μικρὸν κατὰ μικρὸν, τὸν ἀρχαῖον καταπιεστικὸν τρόπον. Ἐγένοντο στάσεις, κατὰ μέρος ἐκ διαλειμμάτων, ἵνα ἀποδειχθῇ τὸ τοῦ λαοῦ αἶσθημα, προσθέτουςαι νέας καταστροφὰς εἰς τὰς ἤδη προὔπαρχούσας ἐπὶ τῆς πρώτης μεγάλης ἐπαναστάσεως. Κυβερνῶντες καὶ κυβερνώμενοι εὕρισκοντο εἰς ἀντίθετον θέσιν, καθ' ἣν αἱ ἀνίσχυροι περὶ ἀναμορφώσεως προσπᾶθαι ἀνετρέποντο ὑπὸ τῶν ἀπελπιστικῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγώνων, καὶ καθ' ἣν ἡ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐκ νέου ὑποταγὴ καθίστα αὐθαδέστεραν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν καταπίεσιν τῆς κυριάρχου τάξεως.

Ὅθεν ὁμιλοῦντες περὶ τῶν αἰτίων τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν καλῶς, ὅτι τὸ πρῶτον καὶ κύριον αἷτιον εἶναι ὁ Τουρκικὸς ζυγός. Ὁ Ἰσμαήλ Πασᾶς μετὰ τῶν σχεδίων πρὸς βελτίωσιν τῆς γεωργίας καὶ σύστασιν σχολείων, ἐν οἷς νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες τῶν Κρητῶν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν, ἀφίκετο λίαν βραδέως καὶ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν ροῦν τῶν πραγμάτων. Ἡ γεωργία καταπιεζομένη ὑπὸ ἐπαχθοῦς φορολογικοῦ συστήματος δὲν ἠδύνατ' οὐδὲ βελτιωθῇ, καὶ ὅσῳ μᾶλλον διεδίδοντο τὰ γράμματα, τόσῳ μᾶλλον σφιγκτότερον συνεδέετο ὁ λαὸς μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Εἶναι μωρία νὰ λέγῃ τις, ὅτι ἐν Κρήτῃ δὲν ὑπάρχει Ἑλληνικὴ προπαγάνδα· διότι Κρητῶν παῖδες διανύοντες τὰς ἑαυτῶν σπουδὰς ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐπανακάμπτοντες εἰς Κρήτην, ἔβλεπον αὐτὴν δούλην, ὅτι Κρητὲς ἔμποροι τὴν Σύρον ἐπισκεπτόμενοι εὕρισκοντο ἐν ἀτμοσφαίρᾳ πολλῶν διαφερούσης τῆς τοῦ Ἡρακλείου, ἢ τῶν Χανίων, καὶ ἐπανερχόμενοι ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὸν πόθον πολιτικῆς μεταβολῆς. Ἡ τουρκικὴ ὁμῶς κυβέρνησις ὀλίγην φροντίδα ἐλάμβανεν ἵνα καταπραΰνῃ τοὺς ὑπηκόους. Παράπονα κατὰ τῶν δυσβαστάκτων φόρων περιεφρονοῦντο, καὶ ἀναφοραὶ, οἱ ὧν ἐζητεῖτο ἡ τοῦ Χάι-Χουμαγιούν

ἐφαρμογή οὐδόλως ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν (1). Βαθμηδὸν ἡ δυσἀρέσκεια τῶν Κρητῶν κατέστη σφοδρότερα, καὶ ἡ νῆσος, μικρὸν κατὰ μικρὸν, ἔρρεπε πρὸς τὸν πόλεμον, καὶ μάλιστα, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Πρωσία ἐτελείωσε τὸν μέγαν ἀγῶνα (2).

Μεταξὺ τῆς συναθροίσεως τῶν Κρητῶν ὀπλαρχηγῶν ἐν τῷ Ὀμαλῷ, ὅπως συσκεφθῶσι περὶ τῶν παραπόνων, καὶ τῶν πρώτων ἐχθροπραξιῶν ὑπῆρξε διάστημα ἀρκετὸν δισταγμοῦ ἀφ' ἐνός, καὶ ἀπειλῆς ἀφ' ἐτέρου. Οἱ Κρῆτες ἠναγκάσθησαν νὰ κάμωσιν ἀρχὴν ἀγῶνος, ὅστις ἦτο λίαν γνωστὸν, ὅτι ἤθελε, τὸ δὴ λεγόμενον, τοῖς κοστῆσαι ἀκριβᾶ. Ἡ δὲ Κυβέρνησις ἀπῆτει παρ' αὐτῶν τὰ ὄπλα, ἵνα μὴ δύνανται νὰ ἀνθίστανται εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς. Οἱ χριστιανοὶ Κρῆτες κατεταράχθησαν ἐνεκὰ τοῦ ἴσως μὴ παραλόγου μέτρου, δηλ. τοῦ νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὰ φρούρια οἱ Κρῆτες Ὀθωμανοί. Ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς δὲν ἠθέλησε ν' ἀφήσῃ ἐκτεθειμένους εἰς τὴν ὁρμὴν ἐπικειμένης ἐπαναστάσεως τοὺς πιστοὺς Ὀθωμανούς. Μετ' ὀλίγας δὲ ἐβδομάδας οἱ ἐπαναστάται ἐνόησαν, ὅτι διὰ τὴν πρόσκλησιν τῶν Ὀθωμανικῶν οἰκογενειῶν εἰς τὰ φρούρια ἐξέλιπε πᾶσα ἐγγύησις καλῆς διαθέσεως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Τὰ πάντα ἦσαν ἑτοιμα πρὸς ἐκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε ἀπόσπασμα στρατιωτῶν μετέβη, ὅπως συλλάβῃ τὴν Κρητικὴν Ἐπιτροπὴν. Πλεῖστα τῶν δυτικῶν χωρίων ἔλαβον μέρος εἰς τὸν σφοδρὸν ἀγῶνα, ὅστις ἐγένετο εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων ἐνώπιον τῶν ἐν Χανίοις κατοίκων. Ὁ αὐστηρὸς γέρων Μουσταφᾶ-πασᾶς διετάχθη νὰ δεχθῇ τὸν γαμβρόν του Ἰσμαήλ, ἀνακαλούμενον καὶ ἐπικουρῆαι ἔφθασαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα καταστείλωσι τὴν ἤδη ἀρξάμενὴν ν' ἀπειθῇ νῆσον. Ὁ ἡρωισμὸς ὅμως τῶν ἐπαναστατῶν ἐπετείνετο ἀναλόγως τῶν σκληρῶν δοκιμασιῶν, ἃς ἔμελλον νὰ ὑποστῶσι, καθυποτασσόμενοι ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. Ἄν καὶ τὰ Σφακία ἐπὶ τινα χρόνον ἐφύλαττον θέσιν ἐπιφυλακτικὴν ἀμφιβόλου οὐδετε-

(1) Ἡ ἀναφορὰ τοῦ 1858 ἔλαβεν ὑποσχέσεις, αἵτινες οὐδέποτε ἐξεπληρώθησαν. Ἡ δὲ τοῦ 1866 δὲν ἔλαβεν ἀπάντησιν πρέπουσαν.

(2) Κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1866.

ρότητος, ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς οὐδενὸς κόπου καὶ μέσου ἐφείσθη, ὅπως καθυποτάξῃ αὐτά· ἀπέτυχεν ὁμως ἔνεκα τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τῶν ἐχθρῶν του. Ὅτε ἡ μονὴ τοῦ Ἀρκαδίου ἐπολιορκήθη καὶ ἐάλω, κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1866, τὸ τραγικὸν τέλος αὐτοῦ ἐξῆψεν ἔτι μᾶλλον τοὺς Κρητας, ἀντὶ νὰ τοὺς κατατρομάξῃ. Καὶ ἡ πολυθρύλλητος παράδοσις ἑκατοντάδων τινῶν Ἑλλήνων ἐθελοντῶν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1867 μόλις μικράν τινα ἀποθάρρουνσιν ἐπήνεγκεν. (1)

Μετὰ δύο μῆνας μεταβάς εἰς Κρήτην, εὔρον τοὺς ἐπαναστάτας ἀγωνιζομένους ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος μετὰ ζήλου, οἷον ὀλίγιστοι πολεμισταὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου αἵματος ἔδειξαν. Φόροι ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν δὲν ἐπιβάλλονται, οὔτε στρατολογία νεοσυλλέκτων γίνονται ἐπὶ ὑποσχέσει ἀμοιβῆς, ἀλλ' αὐθορμήτως πάντες οἱ δυνάμενοι φέρειν ὅπλα πολεμοῦσι κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, διακυβεύοντες τὰ πάντα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος. Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1867 ἔμενον εἰσέτι πολλὰ χωρία ἄνευ πυρπολήσεως καὶ καταστροφῆς, πολλὰ ἐκκλησίαι ἄνευ ἱεροσυλίας· ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης μεγάλαι καταστροφαὶ ἐγένοντο. Ἀστεγοὶ πρόσφυγες διασκεδασμένοι τῇδε κάκεισε πρὸς ἀναζήτησιν τροφῶν καὶ καταφυγίου ὑποδέχονται εὐμενῶς παρὰ τῶν εὐτυχεστέρων γειτόνων των, ἂν καὶ καταφεύγωσι πολλάκις πρὸς ἀνθρώπους, μὴ δυναμένους νὰ δώσωσιν αὐτοῖς χεῖρα βοηθείας. Ἐν συντόμῳ περιγράφοντες τὴν στρατιωτικὴν θέσιν τῶν Τούρκων λέγομεν, ὅτι ἀναγκάζονται νὰ προχωρῶσι πρὸς τὰ πρόσω ποιοῦντες ἀνὰ πᾶν βῆμα νέαν ἐπίθεσιν, ὅπως ἐκδιώξωσι τοὺς ἐπαναστάτας τῶν θέσεών των. Μεγάλῃ στρατιωτικῇ δυνάμει διατρέχει τὸν κίνδυνον τοῦ ν' ἀποθάνῃ τῆς πείνης, εἰὰν διαμένη ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπὶ τῶν ὀρέων, μικρὰ δὲ ἀναντιρρήτως νὰ καταστραφῇ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Οὐδεμίαν πρόνοιαν λαμβάνουσιν οἱ Τούρκοι προχωροῦντες, ὅπως κατασκευάζωσι

(1) Ὁ λαὸς ὁμως τοῖς ἀντικεινόμενοις ἐγένετο εὐέλπις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν· ἔνεκεν τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως· διότι πρόσφυγες μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα δι' Ἀγγλικῶν καὶ Ρωσικῶν πολεμικῶν πλοίων.

δρόμους, ἢ ὅπως ἀνεγείρωσιν ἀπόρθητα ὀχυρώματα ἐν τῇ χώρᾳ(1). Ἐξέρχονται ἐκ τῶν κατὰ τὴν παραλίαν φρουρίων οἱ μὲν ἄτακτοι ἐμπρός, τὸ δὲ πεζικὸν ὡς ἐπικουρία αὐτῶν, τὸ δὲ ἵππικὸν καὶ πυροβολικὸν ὡς ὀπισθοφυλακὴ—ὅπου ἐήποτε ὑπάρχει τόπος εἰς πόλεμον.—Τότε γίνεται σειρὰ ἀψιμαχιῶν, καθ' ἃς ἀμφοτέρωθεν τὰ ἐμπόλεμα μέρη διαμφισβητοῦσι περὶ τῆς νίκης. Χωρία πυρπολοῦνται, γυναῖκες παραβιάζονται· καὶ οἱ Τούρκοι ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰ ἴδια, ὀλιγώτεροι πάντοτε ὄντες τὸν ἀριθμὸν, ἵνα ἀναπαυθῶσι μικρὸν, πρὶν ἢ ἀναλάβωσι νέαν ἐκστρατείαν. Δὲν στεροῦνται ἀνδρείας, καὶ πολλάκις λίαν ἀκριβὰ πληρόνουσιν, ὅπως κυριεύσωσι κορυφὴν ξηροῦ λόφου, ὃν οἱ ταχύποδες Κρήτες ἐκθύμως ὑπερασπίζονται, μέχρις οὗ ἢ κατὰλληλος στιγμὴ φθάσῃ πρὸς φυγὴν.

Δύσκολον εἶναι νὰ ὑπολογίσωμεν, μετ' ἀκριθείας, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκατέρωθεν πολεμούντων. Λέγεται, ὅτι ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς εἶχεν ὑπὸ τὴν διοίκησίν του 12 ἕως 15 χιλιάδας ἀτάκτων, καὶ περὶ τὰς 20 χιλιάδας τακτικῶν. Καὶ βραδύτερον μὲν ἢ δύναμις τῶν Τούρκων ἠϋξήθη, ἀλλ' ἤδη ὁμιλῶ περὶ τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1867· ὅθεν βασιζομαι ἐπὶ τῶν διαδεδομένων τότε φημῶν· Οἱ ἐπαναστάται σύγκεινται ἐξ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ πολεμιστῶν· ὡσάκις π. χ. ἐπαρχία τις ἐπαπειλεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀποστέλλονται ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἀγγελιοφόροι διὰ τῶν κοιλάδων, ζητοῦντες βοήθειαν, ὅμοιοι πρὸς ἐκείνους, οἵτινες ἔφερον τὸν πύρινον σταυρὸν παλαιόθεν εἰς τὴν Σκωτίαν· τότε τρεῖς χιλιάδες περίπου Κρήτες εὐζῶνοι συναθροίζονται, ὅπως ὑπερασπισθῶσιν αὐτήν. Πρὸς τούτοις, ὑπάρχουσι καὶ ομάδες ἐθελοντῶν Ἑλλήνων, ἐν ὅλοις περὶ τοὺς 900, οἵτινες μετὰ τῶν ὀπαδῶν τῶν ὀπλαρχηγῶν Κόρακα, Κριάρη καὶ χατζη-Μιχάλη σχηματίζουσι τὸν πυρῆνα μικροῦ καὶ μονίμου στρατοῦ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν πολεμιστῶν τῶν εἰς τὴν ἐπανάστασιν λαμβανόντων μέρος εἶναι ἴσος πρὸς τοὺς ἀτάκτους Τούρκους, ἀλλ' ἢ ἑλλειψίς τροφῶν, καὶ καλῶς διωργανω-

(1) Ὁ Ὅμερ πασᾶς, μετὰ ταῦτα ἔθηκεν, εἰς ἐνέργειαν τὸ σχέδιον τοῦ κατασκευάζειν ἐν τοῖς διαφόροις μέρεσι πύργους, ἀλλὰ καθ' ἣν ἐποχὴν ὁμιλῶ δὲν εἶχε λάβει εἰσέτι τὴν ἀρχηγίαν.

μένων φροντιστῶν, καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας συγκέντρωσιν ὄλων αὐτῶν.

Πολιτικῶς τὸ μείζον μέρος τῆς κεντρικῆς καὶ δυτικῆς Κρήτης εἶναι ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς εἶχεν ἰσχυρὰς φρουρὰς ἐν Χανίοις, Ρεθύμνῃ καὶ Ἡρακλείῳ μετ' ἀποσπασμάτων μικρῶν ἐν τοῖς φρουρίοις Κισάμου, Ἀλμυροῦ καὶ ἐν τῷ χωρίῳ Τυμπάκι ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς παραλίας. Διὰ τούτων δὲ δεσπόζει μόνον μέχρι βολῆς πυροβόλου, καὶ οὐχὶ πλέον, ἐξαιρουμένων τινῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες ἔχουσι παραδώσει τὰ ὅπλα, καὶ μένουσι κατηφεῖς, παρατηροῦσαι μακρόθεν τὰ γινόμενα. Τὰ Σφακία εἶχον ἐντελῶς ἐνοχοποιηθῆ, ὡς λαβόντα μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα. Ὁλόκληρος ἡ δυτικὴ καὶ μεσημβρινὴ παραλία ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Βούζης μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Μεσσαράς ἦτο πρόθυμος νὰ δέχεται τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, καὶ φορτία ἐπίσης ἠδύναντο ν' ἀποβιβάζωνται εἰς Μυλοπόταμον μεταξὺ Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας.

Ἐν τούτοις, πρέπει νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς Ἑλληνικῆς οὐδετερότητος, περὶ τῆς παραβιάσεως τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ περὶ τῶν ἐθελοντῶν. Τὸ μικρὸν Ἑλληνικὸν βασίλειον κατέχεται ὑπὸ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ, καὶ τὰ πάντα ἐπράξε καὶ πράττει, ἐκτὸς τῆς διακηρύξεως τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας, ὅπως παρέχῃ βοήθειαν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς Κρητας. Ἐμποδίσθη ὑπὸ τῶν ξένων τοῦ νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον καὶ παρὰ τῶν ἰδίων ὑπερησπίσθη τοῦ ν' ἀπολογηθῇ διὰ τὰς πράξεις του. Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀρκείτωσαν. Ἀλλ' ὅταν κατηγορῶμεν τοὺς Ἕλληνας, διότι πράττουσι πᾶν τὸ ἐφικτὸν, ὅπως διαταράττωσι τὴν Τουρκίαν διὰ τῶν ἰδίων ἀφισταμένων ὑπηκόων της, ὀφείλομεν ν' ἀναλογιζώμεθα ποῖα ἤθελον εἶναι τὰ ἡμέτερα αἰσθήματα ἐν Ἀγγλίᾳ, εἰς φυλὴν τις τῆς ἐπαρχίας Ὑόρκης, ἢ Σαμαρσέτης ἀνθίστατο κατὰ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ εἰς νῆσον πλησίον τῆς Penzance. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ φανταζώμεθα, ὅτι ἀπητεῖτο ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ρωσίας, ὅπως οἱ Ἕλληνες συμπαθῶσιν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν των Κρητῶν. Ἐκεῖνοι οἱ ἐθελονταί, οἱ παραβιάσαντες τὸν Τουρκικὸν ἀποκλεισμόν, καὶ θέσαντες

τὰ ἐαυτῶν στήθη ἀπέναντι τῶν τουρκικῶν σφαιρῶν, δὲν ἦσαν Μο-
σχοβῖται. Τὸ χρυσίον, δι' οὗ ἡγοράσθη τὸ Ἀρκάδιον ἐν Λιβερ-
πούλῃ, ἦτο βεβαίως Ἑλληνικὸν καὶ οὐχὶ Ρωσικόν. Ἕλληνες ἔμ-
ποροι, ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἐγκατεστημένοι, συνεισφέρουσιν ἀδρότατα,
ὅπως βοηθήσωσι τοὺς Κρητας. Πέμπουσι χρήματα καὶ ἀπὸ τῆς
Ὀδησσοῦ, ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ Λονδίνου καὶ Μασσαλίας. Ἡ κυβέρνη-
σις τῆς Ρωσίας, ἂν καὶ θεωρῇται ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης τῶν
Χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου, ὑπῆρξε πλέον ἀδιάφορος εἰς
τὴν περίστασιν ταύτην, ἢ ὅσον ἤλπιζον οἱ Ἕλληνες.

Ἐπιτροπὴ τις συνέστη ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῆς Κρητικῆς ἐπα-
ναστάσεως, ἥτις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς συστάσεώς της ἐξαποστέλλει
λαθραίως διαφόρους προμηθείας εἰς Κρήτην. Ἐν μετὰ τὸ ἄλλο
Ἑλληνικὰ ἀτμόπλοια διατρέχουσι τὸν ἔσχατον κίνδυνον τοῦ νὰ
συλληφθῶσιν, ὅπως προσφέρωσι βοήθειαν πρὸς τοὺς Κρητας. Τὸ
μικρὸν καὶ ἑνδοξον ἀτμόπλοιον «Πανελλήνιον», παντὸς ἄλλου ἀνώ-
τερον, κατὰ τὴν δραστηριότητα, ἐξετέλεσε δωδεκάδα πλόων ἐπι-
τυχῶν κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ χειμῶνα. Ἀλλὰ τελευταῖον ἐστε-
νοχωρήθη πολὺ ἔνεκα τῆς αὐξανούσης ἐπαγρυπνήσεως τῶν Τούρ-
κων· οἱ δὲ πλόες αὐτοῦ ἠθέλον εἶναι ἐπικινδυνωδέστεροι, κατὰ τὸ
λαμπρὸν ἔαρ, ὅτε ὁ οὐρανὸς σπανίως συνεφοῦται. Ὑπῆρξεν εὐτύ-
χημα διὰ τὸν Κρητικὸν ἀγῶνα, ὅτι σκάφος πολὺ δραστηριώτερον
καὶ ταχύτερον ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ἀντὶ δὲ ταχυδρομικοῦ
ἀτμοπλοίου ἀπασχολουμένου πρὸς ὥραν τῆς τακτικῆς ὑπηρεσίας,
ἀφίκετο ἀνάλογον πρὸς τὴν σπουδαίαν περίστασιν καταδρομικόν,
ὅπερ εἶχε κατασκευασθῇ, ὅπως δοκιμάσῃ τὴν ταχύτητά του ἐνώ-
πιον τῶν Ἀμερικανικῶν πολεμικῶν πλοίων. Τὸ «Ἀρκάδιον» ἀφί-
κετο εἰς κατάλληλον στιγμὴν. Περιεμένετο ἀνυπομόνως· καὶ ἡ
ἐλευσίς του ἐπεθυμεῖτο ἀπὸ ἐβδομάδος εἰς ἐβδομάδα ὑπὸ χιλιάδων
ψυχῶν, ὧν ἡ ὑπαρξίς ἐξήρτητο ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ μετακομιζομέ-
νων τροφῶν καὶ λοιπῶν ἀναγκάων. Ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ἦτο τὸ
μόνον μέσον, δι' οὗ ἀπεβιβάζοντο πολεμεφόδια εἰς τὴν νῆσον, καὶ
ἀνεχώρουν ἐξ αὐτῆς χριστιανοὶ πρόσφυγες.

Μέγας λόγος ἐγένετο κατὰ πόσον οἱ Τούρκοι καὶ οἱ ἐπαναστά-
ται ἦσαν ἔνοχοι τῶν ἐν τῷ Κρητικῷ ἀγῶνι σκληροτήτων. Εἶδον,

εὐρισκόμενος ἔτι ἐν Κρήτῃ, ὅτι οἱ Τούρκοι ἐπολέμουν μεθ' ὅλης τῆς πρώτης αὐτῶν βαρβαρότητος καὶ ὅτι πολλὰ κτηνώδεις πράξεις ἐπράττοντο κατὰ τῶν ἀόπλων δυστυχῶν χωρικῶν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων. Ἐὰν δὲ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ᾔθελον ν' ἀναχαιτίζωσι τὰς βιαιοπραγίας, οὐδὲν κατῴρθουν· μάλιστα δὲ διεβίβητο μετὰ βεβαιότητος, ὅτι Τούρκοί τινες ὑψηλῆς θέσεως ἦσαν πόρρω τοῦ νὰ οἰδῶσι τὸ καλὸν παράδειγμα εἰς τοὺς ὑποδεεστέρους. Οὗτοι ἐμαίνοντο διὰ τὴν ἐπίμονον ἀντίστασιν ἀνθρώπων, περιφρονούντων τὰς ἀπειλὰς καὶ ἐμπαιζόντων τὰς ὑποσχέσεις. Οἱ δὲ ἐπαναστάται δὲν φεῖδονται τῶν αἰχμαλώτων Τούρκων, διότι μὴ λαμβάνοντες παρ' αὐτῶν εὐσπλαγχνίαν, οὔτε οἰδούσιν· ἀλλὰ, παρουσιαζομένης εὐκαιρίας, σφάζουσι τοὺς ἐχθροὺς των μετ' ἐκδικήσεως ἀποδίδοντες τὸ ἴσα(1). Δὲν σφάζουσι γυναικὸς καὶ κόπαιδα, διότι ταῦτα ἔχουσιν ἐξασφαλισθῆ ἐν τοῖς φρουρίοις. Ὡστε ὥς πρὸς τὰς σκληρότητας καὶ ἀδικίας ἡ πλάστιγξ κλίνει πολὺ μᾶλλον εἰς τὸ μέρος τῶν Τούρκων(2). Ἀλλὰ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ εἶπω ἐν ἐκτάσει τὰς γινομένας σκληρότητας. Μοί φαίνεται, ὅτι μεταχειριζόμεθα ἐπιχείρημα πολλῶ ἰσχυρότερον κατὰ τῆς διοικήσεως παντὸς ἡγεμόνος, εἴτε Τούρκου, εἴτε Χριστιανοῦ, ὅταν δι᾽ ἰσχυρίζομεθα, ὅτι οἱ ὑπήκοοί τοι εἶναι πρόθυμοι νὰ ριψοκινδυνεύσωσι χάριν τῆς ἐλευθερίας των, καὶ ὅτι ἡ ἐξουσία τοι ἴσταται ὥς πρόσκομμα τῆς φυσικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως, ἢ ὅταν ἀποδεικνύωμεν συμβάντα σκλη-

(1) Ὑπάρχουσι τινὰ παραδείγματα διασωθέντων αἰχμαλώτων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἀλλ' ἐν γένει οἱ αἰχμάλωτοι δὲν σώζονται.

(2) Ἡ τελευταία αὕτη πρότασις ἐν τῇ Γαλλικῇ μεταφράσει τοῦ βιβλίου, γενομένη ἐν τῇ ἐφημερίδι «La Question d'Orient» παρεμορφώθη ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ, ἀποδίδοντας τὸ βάρος τῶν σκληροτήτων καὶ ἀδικιῶν εἰς τὸ μέρος τῶν Χριστιανῶν, καὶ οὐχὶ εἰς τὸ μέρος τῶν Τούρκων, ὡς ἔχει ἐν τῷ Ἀγγλικῷ κειμένῳ. Ἡ παραμόρφωσις αὕτη ἀντίκειται ὅλως εἰς τὰ φιλαλήθη καὶ φιλελληνικὰ αἰσθήματα τοῦ συγγραφέως. Πολλαχοῦ τοῦ ἀναχέως βιβλίου θέλει ἀπαντήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὰς κρίσεις τοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ὅστις ἀποδίδει τὰς σκληρότητας καὶ ἀπανθρωπίας εἰς τοὺς Τούρκους ἃς πολλάκις ἰδίῳις ὁμμασιν εἶδε κατὰ τὴν ἐν Κρήτῃ διαμονὴν τοῦ.

ροτήτων στρατιωτῶν βαρβάρων καὶ ἀμαθῶν, ὅσων σκληραὶ καὶ ἄν-
 ῥωσιν»(1).

Τοσαῦται ἦσαν αἱ ἐν Κρήτῃ ὤμότητες τῶν ἀνέκαθεν ὤμῶν καὶ
 ἀποτροπαίων Τούρκων καὶ εἰς τὸ σημεῖον, ὅπερ ἀνωτέρω ἀνεγράψα-
 μεν εὐρίσκετο ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις περὶ τὴν τρίτην δεκάδα
 τοῦ μηνὸς Αὐγούστου 1867. Οἱ Κρηῖτες ἐπαναστάται μετὰ τῶν
 οἰκείων ὀπλαρχηγῶν καὶ οἱ ἐξ ἐλευθερίας Ἑλλάδος ἐθελονταὶ ἐπρα-
 ξαν τὸ καθήκον των, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον τὰ ἀναγκαιοῦντα πολεμι-
 φόδια καὶ τὰ πρὸς ζωάρκειαν. Καίπερ δὲ πυροβολικοῦ στερούμενοι,
 οὗ ἡμῶν οἱ Τούρκοι, καίπερ πολλάκις λιμοκτονοῦντες, ἡγωνί-
 ζοντο ἀνδρείως· καὶ ἂν ἔλειπον αἱ ἐκάστοτε συμπαραμαρτοῦσαι ταῖς
 Ἑλλησι μικροφιλοτιμίαι περὶ πρωτείων καὶ ἡνωμένοι συνειργά-
 ζοντο, βεβαίως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως θὰ ἦτο
 ἄλλοιόν. Πολλάκις ἐνίκησαν, ἀλλ' ἡττήθησαν, ὡς ἦν φυσικὸν ἐν
 πολλοῖς μέρεσιν, οὐχ ἦττον ὁμῶς διετήρουν τὴν ἐπανάστασιν.
 Ἡ Κρήτη δὲν ὑπετάσσετο, ἡ ἐπανάστασις δὲν κατεστέλλετο. Αἱ
 καταλαμβανόμεναι σήμερον θέσεις ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐπα-
 νεκτῶντο τῇ ἐπαύριον ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν· καθυπετάσσετο σή-
 μερον τὸ χωρίον τοῦτο καὶ αὔριον ὕψου τὴν σημαίαν τῆς ἐπανα-
 στάσεως. Εἰς τὸ αὐτὸ μέρος εἰς ὃ ἐγένετο νικηφόρος σήμερον μάχη
 ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, μετὰ τινος ἡμέρας, οἱ ἐπανα-
 στάται ἔδρεπον δάφνας. Προήλαυνον καὶ ὠπισθοχώρουν οἱ ἀντίπα-
 λοι διηνεκῶς. Οἱ Κρηῖτες δὲν ὑπετάσσοντο, ἡγωνίζοντο διηνεκῶς.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος εὐρί-
 σκετο ἐν Περουπόλει πρὸς τέλεσιν τῶν αποφασισθέντων γάμων
 αὐτοῦ μετὰ τῆς Μεγάλης Δουκίσσης τῆς Ρωσίας Ὁλγας. Τὸν βα-
 σιλέα ἀπόντα εἰς τὸ ἐξωτερικόν, κατὰ τὸν ΡΟΘ' Νόμον τῆς 9
 Ἀπριλίου 1867, ἀνεπλήρου ὁ τὴν ἐλληνικὴν ἰθαγένειαν λαβὼν
 πρίγκηψ Ἰωάννης θεῖος αὐτοῦ, ὡς ἀντιβασιλεύς· τὴν Κυβέρνησιν

(1) Περὶ τῶν ὤμότητων ἐν Κρήτῃ ἰδὲ καὶ τὸ ἔργον τοῦ φιλέλλητος
 Ἀγγλου L. Καρτράϊτ, οὗ τὸν πατέρα συνηγήσαμεν ἐν Πάργῃ, ὡς εἵπομεν
 ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Γ.
 Χατζηπανᾶγου: Ὁ Σουλτᾶνος ἐν Ἀγγλίᾳ. Πάτρα 1867.

κατεῖχεν ἀπὸ τῆς 18 Δεκεμβρίου 1866 τὸ φιλοπόλεμον μέγα ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου, ὅπερ ὅλονεν παρσκευάζετο διὰ τὸν μέλλοντα ἴσως νὰ ἐκραγῇ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἀγῶνα, ὃν πιθανὸν νὰ προὔκालουν ἐπὶ τέλους τὰ διάφορα μεγάλα καὶ μικρὰ ἐπεισόδια, ἅπερ σχεδὸν συνέβαινον καθ' ἐκάστην μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ὑπηκόων, ἰδίως ἐν Τουρκίᾳ, ὡς θέλομεν ἴδῃ ἐν τῇ διπλωματικῇ διακοινώσει τοῦ, μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἐλληνικῆς πρεσβείας, ἀναχωροῦντος Ἑλληνοῦ πρεσβευτοῦ Ἰωάννου Δηληγιάννη.

Αἱ Δυνάμεις ἐφοβοῦντο μήπως ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ὁ ἀγὼν γενικευθῇ, κατερχομένης εἰς τὴν πάλιν τῆς Ἑλλάδος. Πλὴν δὲ τούτου ἐφοβοῦντο ἔτι μᾶλλον μὴ τυχὸν ἡ ἑναρξίς τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας γίνῃ τὸ σύνθημα γενικωτέρας τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐξεγέρσεως δυναμένης νὰ καταλήξῃ εἰς πόλεμον Ρωσοτουρκικόν. Ὅτι δὲ εὐκόλως ἠδύναντο αἱ σχέσεις τῶν δύο κρατῶν, Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, σπουδαίως ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ν' ἀλλοιωθῶσιν, ἀπεδείκνυν τὰ ἐκάστοτε μεταξὺ Πύλης καὶ Ἑλλάδος διεγειρόμενα, ὡς εἵπομεν, ἐπεισόδια. Ἀπὸ ἔτους ἤδη ἀπὸ τῆς ἐναρξέως τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως. ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας Κ. Φωτιάδης βέης καθ' ἐκάστην σχεδὸν ἐπέδιδε τῇ Ἑλληνικῇ κυβερνήσει ἀπειλητικὰς διακοινώσεις· καθ' ἐκάστην ἡμέραν προήγετο εἰς μέσον καὶ ἀφορμὴ τις τουρκικῆς διακοινώσεως. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ὑπουργοί, συνήθως, οὐδεμίαν ἔδιδαν ἀπάντησιν, σπανίως δὲ μόνον ἀπῆντων δι' ὑπεκφυγῶν, ἐπιρρίπτοντες τὴν εὐθύνην εἰς τὴν Τουρκίαν, ἥτις, διὰ τῆς κακῆς αὐτῆς διοικήσεως, προὔκάλεσεν ἐπανάστασιν συγκλονίζουσαν ἤδη τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον, τὸ μὴ δυνάμενον νὰ παρίσταται ἀπλοῦς θεατὴς εἰς τὴν αἱματοχυσίαν τῶν ἀδελφῶν Κρητῶν.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐπεισοδίων, τῶν μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων συμβάντων, ἅπερ μικροῦ δεῖν, κατὰ Μάϊον τοῦ 1867, προκάλουν τὸν πόλεμον ἦν καὶ τὸ ἐξῆς, ὅπερ διέλαθεν ἡμᾶς νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Κατὰ τὸν δέκατον τρίτον πλοῦν κατὰ Μάϊον τοῦ 1867, εἶχε καὶ πάλιν φθάσει εἰς ὄρμον τινὰ

τῆς Κρήτης τὸ « Ἀρκάδιον » καὶ ἀπεβίβασε τοὺς ἄνδρας καὶ τὰ πολεμefόδιά του, ὅτε ἐξερχόμενον τοῦ ὅρμου παρετηρήθη ὑπὸ δύο τουρκικῶν καταδρομικῶν, « Τάλλια » καὶ « Ἰζζεδδὶν » καὶ τριῶν ἄλλων μεγαλειτέρων πολεμικῶν. Τὸ « Ἀρκάδιον » μὴ θυνάμενον νὰ λοξοδρομήσῃ κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῶν Ἀντικυθήρων (Τσιριγόττο), νησιδὸς μεταξὺ Κρήτης καὶ Κυθήρων, τὰ δὲ τουρκικὰ πλοῖα ἀπέκλειςαν αὐτό. Ἡ ἀναγγελία τῆς εἰδήσεως ταύτης κατετάραξε τοὺς ἐν Ἀθήναις, τὸ δὲ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου ἐπέδωκε πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Δυνάμεων διακοίνωσιν, ἀγγελλουσάν, ὅτι τουρκικὰ πολεμικὰ ἐνεφανίσθησαν πρὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λιμένος τῶν Ἀντικυθήρων, ἀπειλοῦντα νὰ προσβάλωσιν ἐλληνικὸν ἔυαφος. Τὸ ζήτημα ἐγένετο διπλωματικόν, ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος τοῦ « Ἀρκαδίου » πλοίαρχος Ἀγγελικάρης μετὰ πληρώματος ἐπτὰ μόνον ἀνδρῶν ἐζήτησε νὰ ικανοποιηθῇ αὐτεπαγγέλτως καὶ ἤρξατο μετὰ τοσαύτης εὐστοχίας, νὰ κανονιοβολῇ τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, ὥστε ἐφόνευσε ναύτας τινάς, ἀπολέσας ἓνα μόνον ἐκ τῶν ἐν τῷ « Ἀρκαδίῳ » καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς ν' ἀπέλθωσιν ἀφοῦ ὁ πλοίαρχος τοῦ Ἰζζεδδὶν ἐπέδωκε πρὸς τὰς ἐν Ἀντικυθήροις ἐλληνικὰς ἀρχὰς διαμαρτύρησιν, γραφεῖσαν ἐλληνιστὶ, περὶ τοῦ Ἀρκαδίου ἐν ἣ τὸ Ἀρκάδιον ἐκαλεῖτο « κλέφτικος αὐτὸς βαπόρις ». Τὸ Ἀρκάδιον ἔφθασεν εἰς Σῦρον, ἐπιδιώρθωσε τὰς ὀλιγίστας αὐτῷ προξενηθείσας ζημίας ἐκ τῶν ἐχθρικῶν σφαιρῶν καὶ ἐξηκολούθησε τοὺς πλόας του, παρὰ τὸν στενὸν ἀποκλεισμόν τῶν παραλίων, παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας διαταγὰς τοῦ τουρκικοῦ ναυαρχεῖου ὅπως συλλάβωσιν αὐτό. Ἐπειδὴ λοιπὸν τοιαῦτα ἐπεισόδια ἀνεφύοντο ἀλλεπαλλήλως καὶ ἠθύναντο νὰ προκαλέσωσι ρῆξιν, ἣ δὲ Κρητικὴ ἐπανάστασις δὲν κατεστέλλετο καὶ ἐπέκειντο, ὥς εἴπομεν, οἱ γάμοι τοῦ Βασιλέως, ὁ τῶν Γάλλων αὐτοκράτωρ Ναπολέον Γ' . συνέστησε τῇ Πύλῃ νὰ προσπαθῇ τὸ ταχύτερον τὴν μετὰ τῶν Κρητῶν συνδιαλλαγὴν διὰ παραχωρήσεων.

Ἡ Πύλη, ὥς ἐν τοῖς προηγουμένοις εἶδομεν, ὀλίγον πρὶν ἢ ἀνακαλέσῃ τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν καὶ ἀποστείλῃ τὸν Ὁμέρ εἶχεν ἀποπειραθῇ νὰ προσελκύσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν πληρεξουσίου Κρητὰς πρὸς διαπραγματεύσεις, ἀλλ' οἱ Κρητὲς δὲν ἀπέστειλαν

τοιούτους. Αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ Κρήτης συνέλαβον 33 Κρήτας καὶ ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πληρεξουσίου δῆθεν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Τοιοῦτοι ὅμως πληρεξούσιοι δὲν ἦσαν βεβαίως οἱ δυνάμενοι νὰ ἐπιφέρωσι τὴν εἰρήνευσιν τῆς Κρήτης, ταχέως δὲ οἱ ἐν τῇ Πύλῃ ἐνόησαν, ὅτι τοιαῦται θεατρικαὶ ἐπιδείξεις οὐκ ἀρῶς εἶναι ἱκαναὶ νὰ καταστείλωσι τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν, ἥτις οὐδ' ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ, παρὰ τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ, κατώρθωθαι νὰ κατασταλῇ.

Τῇ συμβουλῇ ὅθεν τοῦ Ναπολέοντος Γ' ἀπεφασίσθη σπουδαιότερον μέτρον. Ἀπεστάλη ἀντὶ τοῦ ἀνικάνου πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως δειχθέντος Ὁμέρ πασᾶ εἰς Κρήτην, τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1867 αὐτὸς οὗτος ὁ μέγας βεζύρης, ὁ περίφημος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Τοῦρκος διπλωμάτης Ἀαλῇ πασᾶς. Ὁ Ἀαλῇ πασᾶς ἔφθασεν εἰς Κρήτην μετὰ συνδιαλλακτικῶν προθέσεων, ἀκολουθούμενος ὑπὸ Χριστιανῶν, ἐν οἷς ὁ Κ. Ἀδοσίδης, ὁ Φωτιάδης, ὁ Σάββας καὶ οἱ τρεῖς ἔχοντες τὸν βαθμὸν πασᾶ. Ὁ Ἀαλῆς ἀνήγγειλε πρὸς τοὺς Κρήτας προτάσεις ἐλκυστικὰς, ὅτι ὁηλαδὴ θὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν νῆσον αὐτῶν μεγίστας μεταρρυθμίσεις, δι' ὧν ἡ Κρήτη θὰ καθίστατο οἷον εἰς ἡγεμονία ἀνεξάρτητος, εἰσαγομένου τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ ἐλαττουμένων τῶν ἐπὶ Ἰσμαήλ πασᾶ ὑπερόγκων φόρων. Τοιαῦτα ὑποσχόμενος ὁ Ἀαλῇ πασᾶς κατώρθωσε διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν προξένων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων νὰ ἐπιτύχῃ παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν τεσσαρακονθήμερον ἀναχωρῆν, ἀρξάμενην περὶ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου. Αἱ προτάσεις τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ, ἐν συγκρίσει βεβαίως πρὸς τὰ πρόωγα καθεστῶς ἦσαν κάλλισται, ἀλλὰ δὲν ἦσαν καὶ τοιαῦται, ὥστε νὰ ἱκανοποιήσωσι τὰς ἐπὶ ἐν καὶ ἡμίσει ἔτος γενομένας ὑπὸ τῶν Κρητῶν θυσίας. Ἐξακολουθῶν δὲ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὁ Ἀαλῆς, πρὶν ἢ καταλήξῃ εἰς συμφωνίαν, προὔτεινε τοῖς Κρησὶν εἶδος συνελεύσεως, ἀποτελεσθησομένης ἐξ 75 μελῶν, ἐξ ὧν οἱ 50 Μουσουλμάνοι καὶ οἱ 25 μόνον Χριστιανοί.

Τοιαῦται προτάσεις δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ γείνωσι παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν δεκταί, ἀφοῦ τὸ ὑπερτεροῦν στοιχεῖον ἦν τὸ χριστιανικόν, συνέτεινεν ὅμως εἰς τὴν ἀπόρριψιν αὐτῶν καὶ ἐπιτροπεία τις

ἀποσταλῆσα ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐνδεχομένης εἰρηνοποιήσεως τῆς Κρήτης. Εἰς τὴν ἀποστολὴν ταύτην προέβη τὸ φιλοπόλεμον ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ἡ ἐπιμονὴ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐπαναστατῶν καὶ ἡ τοῦ ἀγῶνος ἐξακολούθησις ἤθελον, ἐπὶ τέλους, ἐπιφέρει τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων τῶν τε Κρητῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ποιᾶν τινα ὑπὲρ τῶν ἀξιώσεων τῆς Κρήτης τροπὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας καὶ παρέμβασιν τῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς μεγαλυνύμου νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐξ Ἀθηνῶν ἐπιτροπεία ὑπέσχετο τὴν, πάσαι δυνάμει, διατροφὴν τῶν γυναικοπαίδων τῆς Κρήτης καὶ τὴν δι' ἰδίων χρημάτων συντήρησιν τοῦ ἀγῶνος, εἰὰν ἀπέκρουον τὰς προτάσεις τοῦ Ἀαλῆ. Ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις ἀκούσασα τὰς προτάσεις τῆς ἐλληνικῆς ἐπιτροπείας συνῆλθεν ἐν Ἀργυροπόλει, ἀλλ' ἐκεῖ διαίρεθεῖσα εἰς δύο κατέληξεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν προτάσεων τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπιτροπείας. Τὴν φιλοπόλεμον πολιτικὴν ἡσπασθῆσαν ἐκ τῶν τῆς Συνελεύσεως ὁ Κριάρης, ὁ χατζῆ-Μιχάλης, ὁ Ξενουδάκης καὶ ἄλλοι καὶ ἀπῆλθον ἐξ Ἀργυροπόλεως, διαλυθείσης τῆς συνεδρίας, εἰς τὰς ἐπαρχίας ἵνα διαδώσωσι τὴν ληφθεῖσαν ὑπὲρ τοῦ πολέμου ἀπόφασιν. Οὕτω, μετὰ τὴν τεσσαρακονθήμερον ἀναχωρῆσιν, ὁ Ἀαλῆ πασᾶς ἠναγκάζετο ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Κρήτης, χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ τὴν εἰρηνοποίησιν αὐτῆς. Ἡ ἀναχωρῆς ἔληξε καὶ τὰ ἔργα τοῦ πολέμου ἤρχιζον. Ἡ Πύλη διώρισε νέον στρατάρχην τὸν Χουσεῖν Αὐνῆ πασᾶν, ἐμπειροπόλεμον στρατηγὸν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῖου ἔμελε νὰ κατασταλῇ ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις.

Τοιαύτης οὔσης τῆς ἐν Κρήτῃ καταστάσεως τῇ 25ῃ Σεπτεμβρίου 1867 ἐγένετο ἡ ἐναρξίς τῆς Γ' συνόδου τῆς Α' περιόδου τῆς Βουλῆς διὰ λόγου ἐκφωνηθέντος ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ Κουμουνδούρου ἀντιπροσωπεύοντος τὴν Α. Υ' τὸν ἀντιβασιλέα Ἰωάννην, θεῖον τοῦ βασιλέως Γεωργίου (9 Ἀπριλίου 1867) κατὰ τὸν περὶ ἀντιβασιλείας νόμον, δι' οὗ ἐπολιτογραφήθη πολίτης Ἑλλήν, ὁ πρόγκληψ Ἰωάννης. (1) Ὁ Κουμουνδούρος λαχωνικώτατα, καθ' ὃ Λάκων αὐτὸς χαιρετίζει τοὺς συνελθόντας ὡς ἐξῆς :

(1) Μεταξὺ τῶν ψηφισθέντων νόμων κατὰ τὴν 6' σύνοδον τῆς Α' περιόδου ἀναφέρομεν τὸν περὶ καταδιώξεως τῆς ληστείας νόμον, ὅστις συν-

«Κύριοι βουλευταί, ἐδιοικήσαμεν τὸν τόπον ἄνευ ἡμῶν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας. Ὅφείλομεν λοιπὸν νὰ δώσωμεν λόγον τῶν πράξεών μας, τί ἐπράξαμεν, τί σκεπτόμεθα καὶ τί μελετῶμεν. Ἀλλὰ, κύριοι, ἀντὶ νὰ ἐξαντλήμεθα εἰς ὀμιλίαι καὶ εἰς λόγους, ἐπειδὴ πᾶσα κυβερνητικὴ πράξις εἶναι καὶ ἀποβαίνει ὡς ἔσοδον ἢ ἔξοδον, ἐνομίσαμεν καταλληλότερον νὰ σᾶς ὑποβάλωμεν τὰ πράγματα αὐτά. . . Ὑποβάλλω λοιπὸν πιστώσεις τινάς. . .». Αἱ πιστώσεις ἦσαν· ἐννέα ὀλόκληρα ἑκατομμύρια, τὰ ὅποια ἐζήτηι ἡ κυβέρνησις διὰ πολεμικὴν ἐτοιμασίαν στρατοῦ καὶ στόλου καὶ διὰ συνδρομὴν τῶν προσφύγων Κρητῶν, ἐκ τῶν 20,000,000 δανείου. Αἱ ὑποβληθεῖσαι πιστώσεις, μετὰ 15 ἡμέρας, ἤνοιγον εὐρυτάτην συζήτησιν, καταναλώσασαν τὸ πλεῖστον τῆς συνόδου ταύτης καὶ ἀποδείξασαν ὅτι τὰ ἀνατρεπτικὰ κατὰ τοῦ ὑπουργείου ἔνστικτα οὐκ εἶχον ἐξαλειφθῇ ὀλοτελῶς ἀπὸ τῶν στηθῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἀλλ' ἐκοιμῶντο καὶ ἤδη ἀφύπνισθησαν βιαίως, συγκεντρωθέντα ἅπαντα ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Δεληγεώργη, ὅστις καὶ πάλιν παρίστατο ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς.

Τῇ 21 Νοεμβρίου 1867 ἡ Κυβέρνησις κατώρθωσε τὴν ἐπιψήφισιν τῶν 9,000,000 ἅπερ διέθέτεν εὐλόγως πάνυ ὑπὲρ ἀγορᾶς τηλεβόλων, ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων, εἰς τὴν ἀγορὰν πλοίων, οἷον τῶν τριῶν καταδρομικῶν: «Ἐνώσεως», «Κρήτης» καὶ «Μπουμπουλίνας», εἰς τὴν παραγγελίαν δύο θωρηκτῶν «Βασιλέως Γεωργίου» καὶ τῆς «Βασιλίσσης Ὀλγας» καὶ εἰς τὴν διατροφήν τῶν γυναικοπαίδων τῆς Κρήτης, ὧν ὑπὲρ τὰς 40,000 ἔμενον ἐν Ἀθηναῖς καὶ ἐν Πειραιεῖ.

Ὡς γνωστὸν, ἐν ᾧ ἡ μὲν Κυβέρνησις διὰ παρασκευῶν καὶ ἄλλων μέσων ἐζήτηι τὴν ὑπόθαλψιν τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐζήτηι διὰ τῆς εὐρέσεως νύμφης ἐκ τῶν με-

ταχθεῖς ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ ἀσχεφθέντος προεξάλειψιν τοῦ κακοῦ καὶ συναγαγόντος ὅσας ἡδυνήθη πληροφορίας» εἰσήχθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 11 Ἰανουαρίου 1867 καὶ ἐψηφίσθη τῇ 27ῃ Ἰανουαρίου μετὰ σοβαρὰς συζητήσεις, ἐπενεγκῶν πολλὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα.

γάλων δυνασκειῶν τῆς Εὐρώπης νὰ λύσῃ ὅπως οὖν εὐνοϊκῶς τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης. Ἐπὶ τούτῳ εἶχεν ἀπέλθει εἰς Εὐρώπην, μεσοῦντος τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου 1867, ἀφείς, ὡς εἴπομεν, τὴν ἀντιβασίλειαν τῷ θείῳ αὐτοῦ πρίγκηπι Ἰωάννῃ. Ὁ Γεώργιος κατὰ τὴν 1 Μαΐου φθὰς εἰς Βερολῖνον, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν εἰς Πετρούπολιν τὴν Παρασκευὴν, ἔνθα ἔφθασε τὴν Κυριακὴν 3 Μαΐου. Τὸν Βασιλέα ἡμῶν συνώδευεν ἀκολουθία καὶ βραδύτερον ἢ ὑπὸ τοῦ Ἔθνους ἐκλεγείσα πρεσβεία, ἡ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν Δημητρίου Κριεζῆ, Γερασίμου Μεταξᾶ, Ἰωάννου Περόγλου, Φ. Φούγη, Πάνου Κολοκοτρώνη, Ἀντωνίου Ροδοστάμου, Χρήστου Χατζηπέτρου καὶ Γεωργίου Μακκᾶ. Μόλις ὁ Γεώργιος ἔφθασεν εἰς τὰ Ρωσικὰ σύνορα καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν, κατὰ τὴν Ἐφημερίδα τῆς Πετροπόλεως, παρ' ἧς λαμβάνομεν τὴν περιγραφὴν ταύτην, ὁ Κόμης Εὐδὲν, ναύαρχος γενικὸς ἀρχηγὸς, ὑπασπιστὴς καὶ ὁ Βαρῶνος Ὁφφενβεργ ὑπασπιστὴς τοῦ αὐτοκράτορος. Τῇ ὥρᾳ 6 τῆς ἑσπέρας ἐπέβη ἡ Α. Μ. τῶν ἰδιαιτέρων ἀμαξῶν, αἵτινες περιέμενον, ἀφοῦ ἐπεθεώρησε τὴν ἐν τῷ σταθμῷ Wierr-olobw, μετὰ τῆς σημαίας καὶ τῆς μουσικῆς, τιμητικὴν φρουράν. Ἐν Catchina ὁ Σ. Μεταξᾶς, πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος ἐν Πετροπόλει, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Σ. Δραγούμη, γραμματέως τῆς πρεσβείας, ἐπέβησαν τῶν ἀτμαμαξῶν, αἵτινες ἀκολουθεῦσαι τὴν εἰς Πετρούπολιν πορείαν ἔφθασαν τῇ 3 ὥρᾳ. Καταβαίνοντα τῆς ἀμάξης τὸν Βασιλέα ἐδέξατο ὁ Μέγας δούξ Ἀλέξανδρος μετὰ τῶν Μεγάλων δούκων Κωνσταντίνου Νικολάεβιτς, Νικολάου Κωνσταντίνιβιτς καὶ Νικολάου Νικολάεβιτς, συνοδευόμενων ὑπὸ πολυαρίθμου καὶ ἐπιφανοῦς ἑπιτελείου. Ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ μέλη τῆς ἐν Πετροπόλει ἑλληνικῆς παροικίας παρῆσαν ἐν τῷ σταθμῷ. Ὁ Βασιλεὺς ἅμα φθὰς εἰς τὸν σταθμὸν ἐχαιρετίσθη διὰ βροντωδῶν ἀνευφημιῶν. Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ἀμοιβαίων φιλοφρονημάτων, ὁ Βασιλεὺς ἀπέβη τῆς ἀμάξης τοῦ Μ. δούκος Ἀλεξίου, διευθυνόμενος εἰς τὸ χειμερινὸν Ἀνάκτορον. Ἡ μουσικὴ ἐπαιάνισε τὸν ὕμνον τῆς ἐλευθερίας :

«Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψι
αὐτοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή.»

Μετὰ ταῦτα ἐδέξατο αὐτὸν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἡ Αὐτοκρατεία τῆς Ρωσίας. Τὴν ἐσπέραν ἐδείπνησε μόνος μετὰ τῆς Αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, οἱ δὲ τῆς ἀκολουθείας του καὶ τῆς πρεσβείας μετὰ τοῦ αὐλάρχου κόμητος Σουβαλώφ. Μετὰ τὸ δεῖπνον ὁ Βασιλεὺς μετέβη εἰς τὸ Γαλλικὸν θέατρον μετὰ τοῦ πενθεροῦ του Κωνσταντίνου καὶ τῆς Μεγάλης Δουκίσσης, τῆς μελλούσης συζύγου του. Ἐν τῷ θεάτρῳ ἀνευφημήθη φρενητιωδῶς.

Οἱ ἀρραβῶνες τοῦ βασιλέως ἐτελέσθησαν τῇ 4)16 Μαΐου ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἐν Τσάρσκοε-Σέλο ἀνακτόρου. Κατὰ τὸ ἐπὶ τούτῳ ἐκδοθὲν πρόγραμμα καὶ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐπικυρωθὲν, τῇ ὥρᾳ 11 καὶ ἡμισίᾳ π. μ. τῇ 4)16 ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ τῆς ἐβδομάδος, ἐν τῷ μεγάλῳ ἀνακτόρῳ τοῦ Τσάρσκοε-Σέλο συνήχθησαν τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας, οἱ πρέσβεις μετὰ τῶν συζύγων των, ἡ ἀκολουθία τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, αἱ Κυρίαι καὶ αἱ Δεσπούναι τῆς τιμῆς τῆς Αὐτοκρατείας καὶ τῶν Μεγάλων Δουκισσῶν, οἱ Γερουσιασταὶ πάντες, οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῶν μεγάλων Δουκῶν καὶ οἱ στρατηγοί, οἱ παντὸς βαθμοῦ ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, καὶ πάντα τὰ διακεκριμένα πρόσωπα ἀμφοτέρων τῶν φύλων, τὰ ἔχοντα δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὴν Αὐλὴν. Καὶ αἱ μὲν γυναῖκες ἔφερον τὸ ρωσικὸν ἔνδυμα, οἱ δὲ ἄνδρες ἦσαν ἐν μεγάλῃ στολῇ. Ὁ κληρὸς δὲ, τὸ Συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις μετὰ τῶν συζύγων των συνήχθησαν πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας ἐν τῷ ἀνακτορικῷ παρεκκλησίῳ. Κατὰ τὴν ὥραν 11 καὶ ἡμίσειαν ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια ἐξεληθοῦσα τῶν αἰκημάτων αὐτῆς, διεηθύνθη πρὸς τὸν ναὸν κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν: Προηγούμενοι πάντων οἱ θεράποντες τῆς Αὐλῆς καὶ τῆς αἰθούσης τοῦ αὐτοκράτορος, εἶποντο δὲ τούτων οἱ τελετάρχαι καὶ ὁ μέγας τελετάρχης, οἱ θαλαμηπόλοι καὶ κλειδοῦχοι, ἀνὰ δύο κατὰ μέτωπον, προηγουμένων τῶν ἡττον ἀρχαίων, ὁ αὐλάρχης μετὰ τῶν παρασήμων τοῦ ἀξιωματός του, καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τῆς Αὐλῆς. Μετὰ τούτους ἐβάδιζεν ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος τὸ ἐπὶ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐτο-

κράτορος ὑπουργεῖον, ὁ γενικός ὑπασπιστής, ὁ ὑποστράτηγος τῆς ἀκολουθίας καὶ ὁ ὑπασπιστής τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Αὐτοκράτορος τούτων εἶποντο ὁ Μ. δούξ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ Νικόλαος, Δημήτριος καὶ Οὐετσεεσλάβος, ὁ Μ. δούξ Νικολάεβιτς μετὰ τῆς συζύγου του καὶ τοῦ υἱοῦ του Νικολάου καὶ ἡ Μ. Δούκισσα Παύλοβνα, μεθ' ἧν ἤρχετο, ἡ μνηστὴ Δούκισσα Ὑλγα Κωνσταντινόβνα. Ἡ αὐτοκρατορικὴ συνοδεία ἐκλείετο παρὰ τῶν Κυριῶν καὶ Δεσποινῶν τῆς τιμῆς πασῶν τῶν Μ. Δουκισσῶν καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, μεθ' ἧς εἶποντο πάντα τὰ ἐν ἀρχῇ προσημειωθέντα πρόσωπα.

Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ ἐδέχθησαν τὸν Αὐτοκράτορα ἡ Ἱερὰ Σύνοδος καὶ ὁ Κληρὸς μετὰ τοῦ Σταυροῦ καὶ τοῦ ἀγιάσματος. Ἀμα εἰσελθούσης τῆς Αὐτοκρατορικῆς συνοδείας εἰς τὸν ναόν, ὁ Αὐτοκράτωρ ὠδήγησε τὸν Βασιλέα Γεώργιον καὶ τὴν Μ. Δούκισσαν Ὑλγαν εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ· ἀμέσως δὲ ἤρχισεν ἡ τελετὴ τῶν ἀρραβῶνων, κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς ἡμετέρας ἀγίας ἐκκλησίας. Τὰ εὐαγγέλια καὶ ὁ σταυρὸς ἐτέθησαν ἐπὶ τραπέζης πρὸ τῆς Ὠραίας Πύλης. Τότε εἰς τελετάρχης ἔφερεν ἐπὶ χρυσῶν δίσκων καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τοὺς τοῦ ἀρραβῶνος δακτυλίους, τὴν δὲ στιγμὴν τὴν ὑπὸ τῆς ἱεροτελεστίας ὠρισμένην, τὸν μὲν διὰ τὴν Ὑλγαν δακτύλιον ἔφερεν ὁ πνευματικὸς τοῦ Αὐτοκράτορος Βαγιάνωφ, τὸν δὲ διὰ τὸν βασιλέα Γεώργιον τὸ μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὁ ἀρχιερεὺς Ροβενσθίνσκη. Ἀκολούθως προβάς ὁ Μητροπολίτης καὶ λαβὼν τὰ δακτυλίδια ἐπέρασεν αὐτὰ εἰς τοὺς δακτύλους τῆς Ὑλγας καὶ τοῦ Γεωργίου, μεθ' ὃ προβάσα ἡ Μ. Δούκισσα Ἀλεξάνδρα Ἰωσήφοβνα, ἡ μήτηρ τῆς Ὑλγας ἀντήλλαξεν αὐτά. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁ μέγας, ἐξ ἑκατὸν ψαλτῶν χορὸς, ἔψαλλε τὴν δέησιν ὑπὲρ τῶν μνηστευομένων, καὶ ἔξωθεν ἑκατὸν εἰς πυροβολισμὸς ἀνήγγειλαν τὸν ἀρραβῶνα. Ἀναγνωσθέντος ἀκολούθως τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν τῇ δεήσει ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας προσετέθη καὶ τὸ πρῶτον ἤδη ἡ ἐπομένη δέησις : «Καὶ ὑπὲρ τῆς Μ. Δουκίσσης Ὑλγας Κωνσταντινόβνας καὶ τοῦ ἐνδόξου μνηστοῦ αὐτῆς».

Μετὰ τὴν ἱεροτελεστείαν προσήλθον οἱ μνηστευθέντες καὶ ἔχαι-

ρέτισαν τὸν Αὐτοκράτορα, τὸν Μ. Δουκά Κωνσταντῖνον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ, ἀκολούθως ἐδέχθησαν τὰ συγχαρητήρια τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἔστατο παρὰ τῇ μνηστῇ αὐτοῦ. Ἀφοῦ ἐδέχθησαν τὰ συγχαρητήρια τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἐπανεκάμψαν εἰς τὰ δώματα αὐτῶν· ἤδη ὁ βασιλεὺς ἐβάδιζε παρὰ τῇ μνηστῇ αὐτοῦ. Οἱ κώδωνες πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἔκρουον καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τῆς τελετῆς.

Τῆς τελετῆς τῶν ἀρραθῶνων περατωθείσης τὸ διπλωματικὸν σῶμα προύγευμάτισεν ἐν τῷ Ἀνακτόρῳ περὶ δὲ τὴν 4 1)2 μ. μ. ἐδόθη μέγα δεῖπνον ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ μεγάρου τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Κωνσταντίνου, εἰς ὃ παρεκάθησαν παρὰ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρον τὸν Β', τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Ὁλγαν, τὰ μέλη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Μητροπολίτης Πετροπόλεως, τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Δανίας καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ βασιλέως Γεωργίου. Τὴν δὲ ἐσπέραν ἡ Πετρούπολις, τὸ Τσαρσकोε-Σέλο καὶ ἡ Παυλόσκα ἐφωταγωγήθησαν θαυμασίως.

Ὁ Γεώργιος μόλις τελέσας τοὺς ἀρραθῶνας ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως τάδε :

Ἐν Πετρούπολει τῇ 5)17 Μαΐου

Τῇ Α. Ἐξοχότητι τῷ κυρίῳ Κουμουνδούρῳ, πρωθυπουργῷ
Εἰς Ἀθήνας.

Σας ἀναγγέλλω τὴν εὐτυχῇ εἰδησιν τῶν ἀρραθῶνων μου μετὰ τῆς μεγάλης Δουκίσσης Ὁλγας Κωνσταντίνου. Ὁ Θεὸς ᾧς εἰσακούσῃ τὰς εὐχὰς, ᾧς πρὸς αὐτὸν ἀπευθύνομεν ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας τῆς ἰδικῆς μας καὶ ἰδικῆς σας πατρίδος. Ἐπιθυμῶ νὰ ψαλῇ δοξολογία.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ἐπίσης ἐτηλεγράφησε καὶ πρὸς τὸν ἀντιβασιλέα, ὅστις μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ συνεχάρησαν τῷ τε βασιλεῖ καὶ τῇ μελλούσῃ βασιλίσῃ Ὁλγα, ἧτις ἀπήντησε τάδε :

Πετρούπολις 15)27 Μαΐου 1867

«Εἰμι βαθέως συγκεκινημένη διὰ τὰς εὐχὰς, ἃς μοι ἀπευθύνετε. Θέλω προσπαθήσει νὰ ἀφιερώσω τὴν ζωὴν μου ὁλόκληρον εἰς τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων, εἰς ὃ ὑπερηφανεύομαι ὅτι ἀνήκω, καὶ οὔτινος συμμερίζομαι ἐφεξῆς τὰς τύχας.»

”Ολγα.

Τὸ γεγονός τῆς μνηστείας τοῦ Βασιλέως προὔξენησεν ἐκπληξιν τῇ Κυβερνήσει, ὁ ὑπουργὸς μάλιστα τῶν Ἐξωτερικῶν Χ. Τρικούπης προὔτεινεν ἐν ὑπουργικῷ συμβουλίῳ τὴν παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὸ διάδημα τοῦτο τοῦ Βασιλέως μνηστευθέντος ἄνευ τῆς γνώμης τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ’ ὁ πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος εἰπὼν τὸ : «τὰ γενόμενα οὐκ ἀπογίνονται» δὲν ἐδέξατο τὴν πρότασιν· τὸν ἀντίον μάλιστα, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἐκφρασθεῖσαν ἐπιθυμίαν, ἐν Ἀθήναις ἐτελέσθη μεγαλοπρεπὴς δοξολογία ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ, ἐνθα παρέστη ὁ ἀντιβασιλεὺς Ἰωάννης, τὸ διπλωματικὸν σῶμα, πάντες οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἐν μεγάλη στολῇ καὶ πλῆθος λαοῦ ζητωκραυγάζον ὑπὲρ τῆς μελλούσης βασιλείας τῆς Ἑλλάδος ”Ολγας. Τὴν ἐσπέραν ὑπῆρξε φωταψία γενική, μουσικαὶ δὲ περιφερόμεναι ἤγγελλον τὸ χαρμόσυνον τῆς ἡμέρας. Τὸ πλῆθος, ἀνὰ τὰς ὁδοὺς, ἐν ἀγαλλιάσει περιφερόμενον ἔψαλλε διάφορα ᾠσματα, οἷς δὲ προσελθὼν εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἔχαιρέτισε τὸν θρόνον τοῦ καὶ τὸν ἀντιβασιλέα Ἰωάννην. Τοῦτ’ αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους, ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς μελλούσης βασιλείας ἡμῶν ”Ολγας.

Ἡ βασίλισσα ”Ολγα, θυγάτηρ τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Κωνσταντίνου Νικολάεβιτς, υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου Β', ἐγεννήθη τὴν 22 Αὐγούστου 1851. Ἀνατραφεῖσα κατὰ τὰς χριστιανικὰς παραδόσεις τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας τῆς Ρωσίας, ἔχει ὅλην τὴν γλυκύτητα καὶ τὴν ἀγιωσύνην τῆς ψυχῆς τῆς ἀπεικονισμένην ἐπὶ τοῦ προσώπου της, μὴ κατεχομένης ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἄλλης φιλοδοξίας ἢ τῆς παρηγορίας τῶν πασχόντων καὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων της, συνεκέρασε δὲ τὴν γαλήνην πρὸς τὸν ζωηρὸν χαρακτῆρα τοῦ Βασιλέως καὶ ἐφαίδρυνε

τὸν βίον του. Ἡ ὀρθοίς τῆς βασιλίσσης Ὑλγας περιορίζεται μόνον εἰς πᾶν ὅ,τι ἀγαθοεργὸν καὶ φιλάνθρωπον ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι. Καρδία ὑπεράγαν εὐαίσθητος, πλασθεῖσα ὅπως συμμερίζηται τὰς θλίψεις τῶν πασχόντων, ὡκεανὸς ἀγαθότητος καὶ ἐλεημοσύνης ἀναφάνεται ἐν ἀφελεστάτῃ ἀναβολῇ πανταχοῦ παρὰ τὰς κλῖνας τῶν πασχόντων, ἢ παρὰ τὴν ραπτικὴν μηχανὴν ἀπόρου ἐργάτιδος, ἀναπτερουῖσα τὰς ἐλπίδας εἰς τοὺς μὲν, καὶ διδούσα θάρρος πρὸς τὰς ἐντίμως ἐργαζομένας κόρας τοῦ λαοῦ. Μακρὰν τῶν πολιτικῶς ραδιοργισμῶν, ἀφοσιούται εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς ὡς ἀντιλήπτορος τῆς δυστυχίας.

Οὐδέποτε ἐσκήασθη τὸ μέτωπόν της ὑπὸ νέφους, πάντοτε διέμεινεν ἀκτινοβόλον ὡς ἡ ἐλπίς καὶ ἡρεμον ὡς ἡ εὐεργεσία. Βασιλεύουσα εἶναι μήτηρ μόνον. Χριστιανὴ μόνον· ἐν τῇ ψυχῇ της δὲν ἐνοικοῦσιν οὔτε πάθη, οὔτε τρικυμῖαι. Ἡ πολιτικὴ ἐξέρχεται τοῦ κύκλου τῆς δράσεώς της· δὲν ἀναμιγνύεται, οὔτε ἐπιδρά, οὔτε θέλει νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν ποικίλων ζητημάτων, ἅτινα ἀναφύονται καθ' ἐκάστην ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος, εἰς τοῦτο δὲ εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἀντίπους τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας, ἥτις, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ὁθωνος, ἐπεδείξατο μέγιστον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν πολιτικὴν τῆς χώρας.

Ἐξ μηνῶς μετὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀρραβώνων, ἀπειασίσθη νὰ τελεσθῶσιν οἱ γάμοι τοῦ βασιλέως ἡμῶν ἐν Πετροπόλει. Πρὸς τοῦτο δὲ ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας Ἀλέξανδρος Β' . ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς αὐτοκρατορικὴν προκήρυξιν :

Διὰ τῆς ἡμετέρας προκηρύξεως τῆς 26 Ἰουνίου ἐνεστῶτος ἔτους ἀνηγγείλαμεν εἰς τὸ ἔθνος τὴν τέλεσιν τῶν ἀρραβώνων τῆς προσφιλοῦς ἡμῶν ἀνεψίχης Μεγάλης Δουκίσσης Ὑλγας Κωνσταντινόβνας μετὰ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου Α' . Σήμερον, ἐπὶ παρουσίᾳ ἡμῶν ἐγένετο ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῶν ἀνακτόρων, κατὰ τὰ δόγματα τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἐν μέσῳ ὁμηγύρεως κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἡ τελετὴ τῆς ἐνώσεως τοῦ τοσοῦτον προσφιλοῦς ἡμῖν ζεύγους τούτου. Ἐπικαλούμενοι τὰς εὐλογίας τοῦ Κυρίου ὑπὲρ τῶν νεονύμφων πεποίθαμεν, ὅτι ἅπαντες οἱ

πιστοὶ ἡμῶν ὑπήκοοι θὰ ἐκπέμψωσιν ἐκ τοῦ βάθους τῆς καρδίας των τὴν αὐτὴν εὐχὴν πρὸς τὸν Παντοδύναμον καὶ Παντελεήμονα Θεόν.

Ἐν Περουπόλει τῇ 15 Ὀκτωβρίου 1867.

Ἀλέξανδρος

Τὴν πρωΐαν τῆς 15 Ὀκτωβρίου 1867 πέντε κανονιοβολισμοὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸ κοινόν, ὅτι μέγα συμβὰν προὔκειτο νὰ πανηγυρίσῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡ Αὐτοκρατορία. Περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἠκροάσατο τῆς θείας λειτουργίας, εἰς τὸ ἀνακτορικὸν παρεκκλήσιον. Κατόπιν οἱ δύο ἡγεμόνες, παρακολουθούμενοι ὑπὸ λαμπροτάτου ἐπιτελείου, παρευρέθησαν εἰς τὴν στρατιωτικὴν τελετὴν. Περὶ τὴν 2 1)2 ὥραν μ. μ. ζήτησιν ζητωκραυγὰ τοῦ συνηγμένου εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων πλήθους ἀνήγγειλαν τὴν ἄφιξιν τῆς Βασιλίσσης. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος δὲν ἐξῆλθεν εἰς προὔπαντησιν αὐτῆς, διότι κατὰ τὰ ρωσσικὰ ἔθιμα ὁ μνηστήρ δὲν δύναται νὰ ἴδῃ τὴν μνηστήν του τὴν ἡμέραν τῶν γάμων.

Τὴν 8 μ. μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, προηγούμενου τοῦ ἀρχιτελετάρχου πρίγκιπος Λίβεν καὶ ἐπομένης τῆς συνοδείας του ἐξῆλθε τῶν ὀωματίων του καὶ ἐπορεύθη εἰς τὰ ὀωμάτια τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅπου ἀνέμενεν ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια καὶ ἡ μελλόνυμφος. Ἐκείθεν ὁ ἅπαντες διηυθύνθησαν πρὸς τὸ ἐν τοῖς ἀνακτόροις αὐτοκρατορικὸν παρεκκλήσιον. Ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα ὀλόχρυσον ἐνδεδυμένοι θαλαμηπόλοι καὶ εὐπατρίδαι τῆς Αὐλῆς προεπορεύοντο. Μετ' αὐτοὺς ἤρχοντο οἱ αὐλάρχαι κρατοῦντες μεγάλας ράβδους χρυδαί. Κατόπιν ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια καὶ μετ' αὐτῶν ἄλλη πάλιν ὀλόχρυσος ἀκολουθία. Τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας προεπορεύετο ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος μετὰ τῆς μνηστῆς του. Ἦτο ἐνδεδυμένη λευκά. Ἡ ἐκ λευκοῦ ὀλοσηρικοῦ ἐσθῆς τῆς ἔφερε βαρύτατα κεντήματα ἐκ μετάξης, εἶχε δὲ οὐρὰν τόσον μακρὰν, ὥστε ἀληθῶς μόνον εἰς τὰς αἰθούσας τῶν Τσάρων ἠδύνατο νὰ περιστραφῇ ἐλευθέρως.

Τὰ ἐκ μετάξης κεντήματα ἀνεπλήρου κέντημα ἐξ ἀδαμάντων. Ἀπὸ τοῦ στήθους βαρύτατον κόσμημα ἐξ ἀδαμάντων κατέβαινε

σχεδὸν μέχρι τῆς ὀσφύος. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ὑπῆρχον ἄνθη πορτοκαλέας. Περιδέραιον ἐκ διπλῆς σειρᾶς ἀδαμάντων μεγάλων, ὡς λεπτοκάρυα, ἐκόσμιε τὸν τράχηλόν της. Τὰ ἐνώτια ἦσαν ἐπίσης ἐξ ἀδαμάντων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔφερε πολύτιμον βασιλικὸν στέμμα, τοῦ ὁποίου οἱ ἀδάμαντες καὶ οἱ λοιποὶ πολύτιμοι λίθοι ἐξέπληττον ἀληθῶς τὴν φαντασίαν. Ἐκ τοῦ στέμματος ἀνηρτᾶτο λευκὸς πέπλος, ἄνθη δὲ πορτοκαλέας λίαν ἀραιὰ ἐκόσμουσαν ὀπισθεν τὴν κεφαλὴν. Ἐπίσης ἄνθη πορτοκαλέας ἀπετέλουν τὴν ἀνθοδέσμην, ἣν ἀνὰ χεῖρας ἐκράτει, καὶ ἀδάμαντες τὰ βραχιόλια, τὰ ὁποῖα ἐκόσμουσαν τοὺς βραχίονας αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, χάριν ἀβροφροσύνης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον ἔφερε στολὴν Ῥώσου στρατηγοῦ. Τὸ περιδέραιον καὶ ἡ ταινία τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἐκόσμουσαν τὰ στήθη του. Μολονότι ἐνίοτε ἐμειδία ἐφαίνετο εἰς ἄκρον συγκεκινημένος.

Τὸ βασιλικὸν ζεῦγος εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν παρακολουθούμενον ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων προσώπων τῆς Αὐλῆς. Αἱ εὐχαὶ καὶ ἡ ἱερουργία τοῦ γάμου ἤρχισαν πάραυτα. Ἡ καρδιά τῶν παρευρισκομένων Ἑλλήνων ἐσκίρτησεν ἐκ χαρᾶς, ὅτε ἐν τῷ μέσῳ τῶν ρωσικῶν φθόγγων, οὓς εἰς μάτην προσεπάθουν νὰ μαντεύσωσιν, ἤκουσαν εἰς καθαρωτάτην ἑλληνικὴν φωνὴν τό :

«Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ φιλόχριστος βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος τὴν κτλ.»

Τὰ στέφανα ἐν Ῥωσίᾳ δὲν τίθενται ἐπὶ κεφαλῆς τῶν νυμφευομένων· οἱ παράνυμφοι κρατοῦσιν αὐτὰ ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς αὐτῶν. Ὁ Διάδοχος τῆς Δανίας καὶ πρωτότοκος ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου ἐκράτει τὸ στέφανον αὐτοῦ, ὁ δὲ ἀδελφὸς τῆς βασιλίσσης Ὁλγας Νικόλαος ἐκράτει τὸ στέφανον τῆς ἀδελφῆς του. Μετά τινα δὲ ὥραν ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ τῶν δύο ἐτέρων παρανύμφων, τῶν Μεγάλων Δουκῶν Ἀλεξίου καὶ Βλαδιμήρου, τῶν υἱῶν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου.

Κατὰ τὰ ἐνταῦθα ἐπικρατοῦντα ἔθιμα, οἱ παράνυμφοι πρέπει νὰ ἦναι ἄγαμοι. Ὁ διάδοχος τῆς Ῥωσίας καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Νικολάου, ἀδελφοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος, ἦσαν κουμπάροι. Τὰ στέφανα δὲν ὠμοιάζον τὰ συνήθη· ἀπετελοῦντο

ἐκ δύο χρυσῶν στεμμάτων, ὡς ἀρμόζει εἰς Βασιλέα καὶ Βασίλισσαν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ γάμου ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐνηγκαλίσθη τὸν Γεώργιον καὶ ἡσπάσθη τὴν Ὀλγαν, ἣτις εὐθὺς κατόπιν ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν γονέων της. Μετὰ τὸν γάμον ἐψάλη δοξολογία ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, μεθ' ἣν μετέβησαν οἱ μελλόνυμφοι εἰς τὴν αἵθουσαν Ἀλεξάνδρου ὅπου ἱερεὺς διαμαρτυρόμενος ἀνέγνωσεν εὐχὴν τινα.

Τὸ νεαρὸν ζεῦγος μετὰ τὰς συγκινήσεις τοῦ μυστηρίου εἶχεν ἀνάγκην στιγμῶν τινων ἀναπαύσεως. Ἀλλ' εὐθὺς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν αἵθουσαν τοῦ θρόνου, ὅπου ἐχόρευσαν τὸν Πολωνικόν. Μετὰ τῆς Βασιλίσσης τῶν Ἑλλήνων ἐχόρευσε κατὰ πρῶτον ὁ Αὐτοκράτωρ, μετ' αὐτὸν ὁ διάδοχος τῆς Ρωσίας καὶ ὁ πατήρ της. Οὕτω δὲ ἔληξεν ἡ πρώτη ἡμέρα τῶν τελετῶν τοῦ γάμου. Εἰς τὰ δωμάτια τοῦ βασιλέως ἦτο προητοιμασμένον μεγαλοπρεπὲς δεῖπνον, εἰς ὃ ἔλαβε μέρος μόνη ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια.

Τὴν ἐπιούσαν ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα ἐδέχθησαν τὰς ἐπισκέψεις τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, τοῦ πρέσβεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς συνοδείας τοῦ βασιλέως Γεωργίου.

Τὴν ἑσπέραν, περὶ τὴν 5 ὥραν, ἔδωκεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τιμὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης μέγα γεῦμα. Πεντακόσιοι παρεκάθησαν εἰς τὴν τράπεζαν. Τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τοὺς βασιλεῖς ὑπηρέτουν οἱ μεγιστᾶνες τῆς Αὐλῆς. Ὡραία μουσικὴ ἐπαιάνιζε καθ' ὅλον τὸ γεῦμα, οἱ δὲ ἐπισημότεροι ἀοιδοὶ τῆς Πετροπόλεως καθίστων τὴν μελωδίαν μαγευτικὴν.

Ἡ πρώτη πρόποσις ἐγένετο ὑπὲρ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ δευτέρα ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης τῶν Ἑλλήνων. Ἡ τρίτη ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης τῆς Δανίας. Ἡ τετάρτη ὑπὲρ τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Κωνσταντίνου καὶ τῆς Μεγάλης Δουκίσσης Ἀλεξάνδρας. Ἡ πέμπτη ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας. Ἡ δὲ τελευταία ὑπὲρ τοῦ κλήρου καὶ τῶν πιστῶν ὑπηκόων. Τὴν ἑσπέραν ἅπασα ἡ πόλις ἐφωταγωγήθη, ὅλος δὲ ὁ λαὸς τῆς Πετροπόλεως ἦτο ἐπὶ ποδός. Αἱ κεντρικαὶ ὁδοὶ ἦσαν σχεδὸν ἀδιάβατοι. Ὁ ποταμὸς Νεύας ἦτα κατάμεστος πλοίων σημαιοστολίστων καὶ πεφωταγωγημένων.

Τὴν μεθεπομένην ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρι τῶν τριῶν οἱ βασιλεῖς ἐδέχοντο τὰς συγχαρητηρίους εὐχὰς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τοῦ Διπλωματικοῦ σώματος καὶ τῶν λοιπῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων.

Τῇ 17 Ὀκτωβρίου ἐγένετο ἐν μεγάλῃ πομπῇ ὁ μέγας χειρασπασμός. Ἀπὸ τῆς 12 μέχρι τῆς 3 1)2 μ.μ. κατὰ μυριάδας εἰσῆρχοντο οἱ προσκεκλημένοι. Ὅλοι οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι καὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῆς Ρωσίας οἱ ἀρχηγοὶ ἡσπάζοντο ἀνὰ εἷς τὴν χεῖρα τῆς βασιλίσσης ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης παρὰ τῷ βασιλεῖ. Ὁ πατὴρ τῆς βασιλίσσης ἡμῶν ὡς ἀρχηγὸς ἀπασῶν τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῆς Ρωσίας, αὐτὸς προὔπορεύετο τῶν ναυτικῶν ἀξιωματικῶν, καὶ ἡσπάσθη τῆς θυγατρὸς τοῦ τὴν χεῖρα, καθὼς καὶ ὁ διάδοχος μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἴστατο εἰς παράθυρον παραπλεύρως τῶν βασιλέων, ὅτε αἴφνης εἰσῆλθε διὰ τῆς αὐτῆς θύρας, ἐξ ἧς ἤρχοντο ὅλοι, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς τοῦ φρουρᾶς. Ὁ Ἀλέξανδρος ἡσπάσθη τὴν χεῖρα τῆς βασιλίσσης ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης, ἀλλὰ κατόπιν ἐνηγγαλίσθη αὐτὴν καὶ τὴν ἡσπάσθη εἰς τὸ μέτωπον· τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὁ πατὴρ τῆς βασιλίσσης σταθεῖς κατόπιν ὀπισθεν αὐτῆς.

Οὕτως ἔληξαν αἱ τελεταὶ τῶν γάμων τοῦ βασιλέως ἡμῶν μετὰ τῆς βασιλίσσης Ὀλγας, καὶ ἡτοιμάζοντο πλέον νὰ κατέλθωσιν εἰς Ἑλλάδα. Οἱ γάμοι τοῦ βασιλέως ἀνηγγέλθησαν τηλεγραφικῶς πρὸς τε τὸν ἀντιβασιλέα Ἰωάννην καὶ τὴν κυβέρνησιν.

Περὶ τὸ τέλος τῆς συνεδριάσεως τῆς Βουλῆς τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1867 ὁ πρωθυπουργὸς Κουμουνδούρος ἀνήγγειλε συντομώτατα καὶ ξηρὰ τοὺς γάμους τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως καὶ ὥρισε δοξολογίαν, ἣτις ἐγένετο τῇ ἐπαύριον, μετὰ δὲ τὸ τέλος αὐτῆς τὸ προεδρεῖον ἐμφανισθὲν ἐνώπιον τοῦ Ἀντιβασιλέως Ἰωάννου συνεχάρη αὐτῷ διὰ τοὺς γάμους εὐχηθὲν μακροδιότητα, εὐτεκνίαν, εὐημερίαν καὶ πᾶν ἀγαθόν.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ὀκτωβρίου 1867· ἀνεχώρησεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς βασιλίσσης Ὀλγας, ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτου συγκινήσεως ἐκ Πετροπόλεως.

Ὁ Βασιλεὺς ἀφίχθεις εἰς Βρενθήσιον ἀνεχώρησέν ἐκεῖθεν τὴν 5 ὥραν π. μ., καὶ ἔφθασεν εἰς Κέρκυραν τὴν πρωΐαν τῆς Τετάρτης 8 Νοεμβρίου 1867. Ἐκ Κερκύρας ἀνεχώρησε τὸ βασιλικὸν ζεῦγος τὴν Παρασκευὴν. Ἐπειδὴ δ' ἡ βασίλισσα ὑπέφερε πολὺ, κατὰ τὸν διάπλουν, ὁ Βασιλεὺς προὔτιμῃσεν ἀντὶ τοῦ μακροῦ περίπλου τῆς Πελοποννήσου, τὴν γραμμὴν τοῦ Κορινθιακοῦ Κόλπου. Οὕτως ὁ μὲν ἀτμοδρόμων « Ἑλλάς » ἀπὸ τῆς Παρασκευῆς κατέπλευσεν εἰς Καλαμάκιον, τὸ δὲ βασιλικὸν ζεῦγος, ἐπιβάν τοῦ ἀτμοπλοίου τῆς ἀτμοπλοϊκῆς ἐταιρίας ἢ « Πατρὶς », ὅπερ εἶχε συνεκπλεύσῃ μετὰ τῆς « Ἑλλάδος », διελθὼν διὰ Πατρῶν, ὅπου καὶ ἀπέβη ἐπ' ὀλίγον, ἐξέπλευσεν ἀπὸ Καλαμακίου περὶ τὴν 3 ὥραν τῆς πρωΐας τῆς Κυριακῆς 12 Νοεμβρίου. Τὸν ἐκεῖθεν ἐκπλουν τῶν Βασιλέων ἀνήγγειλαν τρεῖς κανονιοβολισμοί, κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν.

Ἀμὰ τοῦ σημείου τούτου δοθέντος, περὶ τὴν 12 ὁ στρατὸς καὶ αἱ διάφοροι ἀρχαί, ὅσαι ἐν τῷ προγράμματι ὀρίζοντο, ἤρχισαν εἴτε καταβαίνουσαι εἰς Πειραιᾶ, εἴτε καταλαμβάνουσαι τὰς ὀρισμένas αὐταῖς θέσεις. Ἡ ἐθνοφυλακὴ, ἀπαρτίζουσα δύναμιν περὶ τοὺς τρισχιλίους ἀνδρας, ἐτοποθετήθη ἀπὸ τῆς ἀψίδος τῆς Ἀγίας Τριάδος μέχρι τῆς πλατείας τῆς Ὁμονοίας καὶ περὶ τὴν Μητρόπολιν, ὁ δὲ στρατὸς ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Μητροπόλεως μέχρι τῶν Ἀνακτόρων. Τὴν 12 1)4 τρεῖς κανονιοβολισμοὶ ἀνήγγειλαν τὴν μακρόθεν ἐμφάνισιν τοῦ ἀτμοδρόμωνος « Ἑλλάδος ». Τὴν 12 1)2 ὁ ἀτμοδρόμων ἐφάνη εἰς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος Πειραιῶς. Ἀπαντα τὰ ἐν πῶ λιμένι πολεμικὰ πλοῖα τῶν διαφόρων Δυνάμεων, περὶ τὰ εἴκοσιν, ὑψώσαντα τὰς σημαίας ἔρριψαν ἕκαστον ἀνὰ 21 κανονιοβολισμοὺς, τῶν ναυτῶν βροντωδῶς ἀνευφημούντων ἐπὶ τῶν κεραιῶν. Τὴν 1 μ. μ. ὥραν ὁ ἀντιβασιλεὺς Ἰωάννης, παρακολουθούμενος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν, ἐπέβη τῆς βασιλικῆς λέμβου, διευθυνόμενος πρὸς τὸν ἀτμοδρόμονα, ὅστις εἶχεν ἤδη πλέον ρίψει τὴν ἄγκυραν. Εἴκοσι καὶ εἰς κανονιοβολισμοί, ἐξ ἑκάστου πλοίου, ἐκρότησαν αὐθις. Ὁ Ἀντιβασιλεὺς ἔμεινεν ἐν τῷ πλοίῳ ἐπὶ ὥραν μίαν. Κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα ἐδέξαντο τὰς ἐπισκέψεις τῆς κυβερνήσεως, τῶν ναυάρχων καὶ πάντων τῶν κυβερνητῶν τῶν ξένων πλοίων. Τὴν 2 1)4 ὁ ἀτμοδρόμων κανονιοβολήσας ἀνήγγειλε

τὴν ἀποβίβασιν τῶν Βασιλέων ἐπὶ τῆς βασιλικῆς λέμβου. Ἡ βασιλικὴ λέμβος διῆλθε, διὰ μέσου ἀπείρων ἰδιωτικῶν λέμβων, ἀνευφημούντων ἀπάντων τῶν ἐν αὐταῖς, καὶ τῶν πλοίων διηνεκῶς ἄχρι τῆς ἀποβιβάσεως κανονιοβολουμένων. Ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα, πλήρεις συγκινήσεως, ἐχαιρέτων τὰ πλήθη προσηνέστατα. Μετά τινα λεπτὰ οἱ Βασιλεῖς ἀπέβησαν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς ἀποβάθρας, ὅπου εἶχεν ἀνεγερθῆ ἀψὶς κορυφή, ὑπὸ αὐτοσχεδίου τινὸς μικροῦ κήπου περικυκλουμένη. Ὑπὸ τὴν ἀψίδα ταύτην οἱ Βασιλεῖς ἠκροάσαντο τὸ προσφώνημα τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δημάρχου Πειραιῶς. Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἐπέβησαν τῆς βασιλικῆς ἀμάξης, ὑπὸ ἐξ ἵππων συρομένης. Τῆς βασιλικῆς συνοδείας προεπορεύετο ἀπόσπασμα ἐφίππου χωροφυλακῆς, μεθ' ὃ εἶπετο τὸ ἵππικόν. Συνοδευόμενοι οἱ Βασιλεῖς καὶ ὑπὸ πλήθους λαοῦ, παρακολουθοῦντος αὐτοὺς, καθ' ὅλην τὴν ὁδόν, ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Ἀθήνας, περὶ ὥραν 3 μ. μ. ἀφίχθησαν ὑπὸ τὴν ἀψίδα τῆς Ἀγίας Τριάδος. Κροτούντων τῶν πυροβόλων, ἀνευφημοῦντος τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ἀπὸ τῶν παραθύρων καὶ τῶν ἐξωστῶν, εἰσῆλθον εἰς τὸν ναὸν τῆς Μητροπόλεως.

Ψαλείσης τῆς ἐοξολογίας καὶ τοῦ ἐπὶ πολυχρονίῳ ὕμνῳ, ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, προβάς ἐνώπιον τῶν Βασιλέων, ἀπηύθυνεν αὐτοῖς προσφώνημα. Ζητωκραυγαὶ ἐνθουσιώδεις ἀντήχουν πανταχόθεν μέχρι τῆς ἀνόδου τῶν βασιλέων εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Καὶ ὅτε πάλιν ὁ βασιλεὺς, μετὰ τοῦ ἀντιβασιλέως, ἐφάνησαν ἀπὸ τῆς κλίμακος τοῦ ἐξώστου, ὅπως δεχθῶσι τὴν ἔκφρασιν τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐθνοφυλακῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, διετάχθη ἡ παρέλασις; καὶ ἀνευφημίαι βροντώδεις ἀντήχησαν, διαρκέσασαι μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν τὸ βασιλικὸν ζεῦγος ἀπεχαιρέτησε τὸν λαόν.

Τὴν νύκτα λαμπρὰ φωταψία κατεκόσμησε τὴν πόλιν, μέρος δὲ τοῦ στρατοῦ, ὁᾶσας εἰς χεῖρας κρατοῦν, ἐχαιρέτησε τοὺς βασιλεῖς, οἵτινες περὶ τὴν 9 ὥραν ἐξῆλθον ἐφ' ἀμάξης μετὰ τοῦ ἀντιβασιλέως Ἰωάννου καὶ περιῆλθον τὰς κυριωτέρας ὁδοὺς τῆς πόλεως. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος, δεχομένου τοὺς βα-

σιλαῖς ἐφ' ὧν ἤρειδε τὰς ἐλπίδας ἐπὶ τῆς αἰσίας ἑκβάσεως τῶν ἀγώνων τῆς Κρήτης.

Ἐν τούτοις, μίαν πρὸ τῆς ἐν Πετροπόλει τελέσεως τῶν γάμων τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α', ἡμέραν, ἥτοι τῇ 17)29 Ὀκτωβρίου 1867, αἱ Δυνάμεις, αἵτινες ἀνέλαβον νὰ διακανονίσωσι τὸ ἐπὶ τὰ χεῖρω τραπὲν Κρητικὸν ζήτημα, ἀπηύθυνον διακοίνωσιν πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἡ ταυτόσημος αὕτη διακοίνωσις τῶν πέντε Δυνάμεων, Ρωσίας, Γαλλίας, Ἰταλίας, Πρωσίας καὶ Αὐστρίας, φέρουσα ἡμερομηνίαν 17)29 Ὀκτωβρίου 1867 εἶχεν ὡς ἑξῆς :

« Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν λυπηρῶν γεγονότων τῶν ἐπελθόντων ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ, αἱ μεγάλαι Δυνάμεις συνεκινήθησαν οὐ μόνον ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων προσβαλλούσης τὰ φιλάνθρωπα αὐτῶν αἰσθήματα, ἀλλ' ἐκ τῆς σκέψεως, ὅτι ὁ ἀντίκτυπος τῶν γεγονότων τούτων παρὰ τοῖς ἐν Τουρκίᾳ χριστιανικοῖς πληθυσμοῖς ἠδύνατο νὰ ριψοκινδυνεύσῃ τὴν ἡσυχίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ συμφέροντα τῆς γενικῆς εἰρήνης. Πολλαὶ αὐτῶν συνεβούλευσαν τῇ Πύλῃ ν' ἀναστείλῃ τὴν αἵματοχυσίαν καὶ ν' ἀναζητήσῃ, ἐν κοινότητι μετ' αὐτῶν, λύσιν τινὰ τῆς ἀξιοθρηνήτου ταύτης ἐρίδος δι' ἀνακρίσεως δικαίας τῶν παραπόνων καὶ τῶν δεινῶν τῶν Κρητῶν. Παρὰ τὰς συμβουλάς ταύτας οὐδεμίᾳ ὀργανικῇ μεταρρύθμισις εἰσῆχθη μέχρι τοῦδε πρὸς παῦσιν τῶν δεινῶν τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, δι' οὗς τὸ θέαμα τοῦτο τῆς λυσσωδούς πάλης εἶναι ἀφορμὴ δι' ἀρκοῦς ἐρεθισμοῦ. Κατ' ἀκολουθίαν αἱ Δυνάμεις, αἱ προσενεγκοῦσαι τὰς συμβουλάς των εἰς τὴν Πύλιν, ἔχουσιν ἡρεμον τὴν συνείδησιν ὅτι ἐξετέλεσαν ὅ,τι ὑπηγόρευεν αὐταῖς τὸ αἶσθημα τῆς φιλανθρωπίας, οὐχὶ μόνον διὰ τὰ γενικά συμφέροντα τῶν χριστιανικῶν λαῶν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ διὰ τὸ μέλλον αὐτῆς ταύτης τῆς Τουρκίας· διότι τοῦτο ἀρρήκτως συνδέεται πρὸς τὴν ἡσυχίαν τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Σουλτάνου λαῶν. Τὰ ἀνακτοβούλια φοβοῦνται μήπως ἡ ἐξακολούθησις τῆς αἱματηρᾶς ταύτης ἐρίδος καὶ ἡ ἐπίμονος ἀντίστασις τῆς

Πύλης εἰς φιλικὰς παραινέσεις διασκεδάζουσα τὴν ἐλπίδα τῶν πληθυσμῶν τούτων, καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα πλέον ἢ ἄλλοτε ἠλπιζον περὶ πραγματικῆς βελτιώσεως τῆς τύχης αὐτῶν, ἐπισπεύδει τὴν κρίσιν, ἣν ἐπιθυμοῦσι νὰ προλάβωσιν οὕτω, διὸ, χωρὶς ν' ἀποκρούωσι τὴν γενναίαν τακτικὴν, ἣν ἐπιβάλλει αὐταῖς ἡ συνείδησίς των, ἀπεκδύονται πάσης εὐθύνης, ἐγκαταλείπουσαι τὴν Πύλιν εἰς τὰ ἐνδεχόμενα ἀποτελέσματα τῶν πράξεων αὐτῆς. Ἐν τῇ ὁδῷ, τὴν ὁποίαν ἐξελέξατο καὶ ἐν ἣ ἑμμένει ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, δὲν ὀφείλει ἀναμφιβόλως νὰ ὑπολογίζῃ εἰς ὑλικὴν ἐπικουρίαν ἐκ μέρους τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων· καὶ τὰ ἀνακτοβούλια, ἀφοῦ ματαίως προσεπάθησαν νὰ διαφωτίσωσιν αὐτήν, ἡγοῦνται καθῆκον αὐτῶν νὰ τῇ διακηρύξωσιν, ὅτι ἐφ' ἐξῆς ματαίως θέλει ἐπιζητήσῃ τὴν ἐθνικὴν συνδρομὴν των ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν, ἅς προπαρασκευάσει τῇ Τουρκίᾳ ἡ ἀδιαφορία αὐτῆς πρὸς τὰς συμβουλάς αὐτῶν »

Καὶ ἐπεδόθη μὲν ἡ διακοίνωσις αὕτη τῇ Πύλῃ ἀλλὰ οὐδὲν ἐπέφερεν ἀποτέλεσμα· φαίνεται δ' ὅτι ἦτο ἀπλούστατον πυροτέχνημα ἐν μέσῳ τῆς ψευδοῦς λάμπσεως, τοῦ ὁποίου ἤθελε καταβιβασθῇ ἡ αὐλαία πάσης ὑπὲρ τῶν Κρητῶν ἐπεμβάσεως. Τοῦτο δ' ἦτο φανερόν ἂφ' οὗ ἡ μὲν Ἀγγλίᾳ δὲν συμμετείχεν αὐτῆς, ἡ δὲ Γαλλία ἐλάμβανε μέρος πρὸς τὸ θεαθῆναι μόνον καὶ πρὸς κατὰ τύπον ἐκάνοποίησιν τοῦ Τσάρου, ὅστις καθίστατο, διὰ τοῦ γάμου τοῦ βασιλέως Γεωργίου συγγενής, πρὸς τὴν δυναστείαν τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω δὲ καθ' ἣν ἀκριδῶς ἡμέραν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ τῶν πέντε Δυνάμεων ἐπέδιδον τῇ Πύλῃ τὴν διακοίνωσιν, ὁ ἐν Παρισίοις πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Κάουλε ἔγραφε τὰ ἐπόμενα πολυσήμαντα πρὸς τὸν λόρδον Στάνλεϋ: (1) « Ὁ κ. Μουστιέ μὲ διαβεβαίωσεν ὅτι ρητῶς συνέστησε τῷ Βουρὲ νὰ συντάξῃ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὴν διακοίνωσίν σου, ὥστε ἡ Πύλη νὰ μὴ ὑποχρεωθῇ ν' ἀπορρίψῃ ὀριστικῶς τὰς συμβουλάς, αἵτινες τῇ δίδονται· κατὰ τὴν σκέψιν αὐ-

(1) Εἶναι ὁ κόμης Δέρβυ, ὁ πασίγνωστος Ἀγγλος φιλότουρκος.

τοῦ ἡ Πύλη ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ, ὅτι εἰργάζετο ἤδη πρὸς πραγμα-
τοποίησιν τοῦ πύθου τῶν Δυνάμεων, ἀφοῦ προσεκάλεσεν ἀντιπρο-
σώπους τῶν Κρητῶν ἵνα ἀκούσῃται τῶν αἰτημάτων. Ὁ κ. Μου-
στιέ μοι δίδει νὰ ἐννοήσω, ὅτι θὰ τηροῦται ἐκ τοιαύτης ἀπαν-
τήσεως· ἐγὼ δὲ ἔχω λόγους νὰ φρονῶ, ὅτι, πρὸς τὸ παρὸν, τὸ ζή-
τημα θὰ μείνῃ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο».

Πράγματι δ' ὅ,τι προεῖπεν ὁ ἄγγλος πρεσβευτὴς καὶ ἐγένετο.
Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γαλλίας τῇ 25ῃ Ὀκτω-
βρίου γράφων τῷ Μουστιέ ὑπουργῷ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας
ἔλεγεν: « Ἡ ζωηρὰ ἐντύπωσις ἡ ἐπιγενομένη τοῖς ὑπουργοῖς τοῦ
Σουλτάνου ἐκ τῆς διακοινώσεως, τείνει ἤδη νὰ καταπαύσῃ, ἡ Πύλη
γινώσκει ἄλλως τε, ὅτι, ἐὰν ὅν ὀνέχεται λογικῶς ν' ἀπαιτήσῃ παρ'
ἡμῶν ἐπικουρίαν, ἣν αὐτὴ αὕτη ἀπέριψεν ὅπως ἐξέλθῃ τῶν ἀνω-
μαλιῶν τῶν προξενουμένων αὐτῇ ἐκ τῆς Κρητικῆς ὑποθέσεως, ὅν
πρέπει ὁμῶς καὶ νὰ νομίζῃ, ὅτι προτιθέμεθα νὰ ἀυξήσωμεν τὰς δι-
σχερείας τῆς καταστάσεως».

Τῆς διακοινώσεως λοιπὸν τῆς 17)2^η Ὀκτωβρίου πρὸς οὐδὲν
λυσιτελεσάσης, ἡ κυβέρνησις Κουμουνδούρου ἤρξατο σκεπτομένη
σοβαρῶς περὶ τῆς μελλούσης καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Κου-
μουνδούρος ἐνεπνέετο πολεμικωτάτων ἰδεῶν, ἐφρόνει δὲ, ὅτι ἡ Ἑλ-
λὰς ὤφειλεν, ἀντὶ πάσης θυσίας, νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀπόκτησιν τῆς
Κρήτης. Ἐπὶ τούτῳ συνέταξεν, ὡς ἠδύνατο, τὸν στρατὸν διὰ τοῦ
διακεκριμένου ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ Δ. Βύτσαρη, ἐνί-
σχυσε τὴν ἐπανάστασιν, δι' ἀποστολῆς ἐθελοντῶν, χρημάτων, πο-
λεμοφοδίων, καὶ ἴσως ἤθελε προβῇ μέχρι τῶν ἐσχάτων, ἐὰν δὲν
ἐξέπιπτε τῆς ἀρχῆς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατὰ τὴν 20 Δεκεμβρίου
1867.

Ἡ κυβέρνησις Κουμουνδούρου προπαρασκευαζομένη πυρετωδῶς
διὰ μέλλοντα ἀγῶνα δὲν ἐπαύσατο ταῦτοχρόνως ἐργαζομένη διπλω-
ματικῶς, διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Χ. Τρικούπη. Οὕ-
τως ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνάρρησιν τοῦ ὑπουρ-
γείου Κουμουνδούρου, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς ἀπέστειλε
πρὸς τὰς ἐλληνικὰς πρεσβείας, μακρὰν ἐγκύκλιον διακοίνωσιν τῶν
ὑπὸ τὴν Τουρκίαν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν ἐπιζητουσάν, ὡς προ-

σωρινήν λύσιν, τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα παραχώρησιν οὐ μόνον τῆς Κρήτης ἀλλὰ καὶ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας· ἀλλὰ τὴν διακοίνωσιν ταύτην δεινῶς ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ ὑπουργείου Κρυμουνδούρου κατακριθεῖσαν οὐδαμῶς ἔλαβον ὑπ' ὄψιν αἱ Δυνάμεις καὶ ἀπόδειξις, ὅτι εἰς οὐδὲν προέβησαν αὐταὶ πλὴν τῆς διακοινώσεως αὐτῶν τῆς 17)29 Ὀκτωβρίου πρὸς τὴν Πύλιν.

Ἄλλ' ἰδίᾳ ἡ πολιτικὴ τοῦ μεγάλου ὑπουργείου Κρυμουνδούρου συνίστατο εἰς τὴν ἀναζήτησιν συμμάχων καὶ κυρίως εἰς τὴν μετὰ τῆς Σερβίας συμμαχίαν, ἣν καὶ ἐπὶ Ὀθωνος εἶδομεν ζητουμένην καὶ εἶτα ἐπὶ Γεωργίου ὑπὸ προγενεστέρων ὑπουργείων. Οὕτως ἐπέστειλε, κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1867, τὸν Πέτρον Ζάνον εἰς Βελιγράδιον ἵνα διαπραγματευθῇ μετὰ τῆς σερβικῆς κυβερνήσεως τοὺς ὅρους τῆς συνεννοήσεως. Εἶνα· ἀληθές, ὅτι οἱ Σέρβοι προὔβαλον μεγάλας ἀξιώσεις καὶ ἰδίᾳ περὶ διανομῆς τῆς Μακεδονίας, ζητήσαντες λιμένα ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἀλλ' ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως ἀπήντησεν αὐτοῖς, ὅτι δὲν προὔκειτο νῦν περὶ Μακεδονίας καὶ ὅτι, ἐὰν ἀπολύτως ἀναγκαιοῖ τῇ Σερβίᾳ λιμὴν, εὐκολώτερον ἤθελεν ἀποκτήσῃ τοῦτον ἐν τῇ Ἀδριατικῇ θαλάσῃ. Τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Βελιγραδίου ἐπεζήτησε τότε, ἐν περιπτώσει νίκης τῶν δύο κρατῶν, τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς Ἀλβανίας. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, παρὰ τὰς μεγάλας ταύτας ἀξιώσεις τῶν Σέρβων, ἐνέδωκε καὶ δὲν συνωμολόγησε μὲν συνθήκην συμμαχίας, ἐγένετο ὅμως προφορικὴ καὶ ἔγγραφος συνεννόησις, ἥς ὁ κυριώτερος ὅρος ἦτο ἡ ἀμοιβαία συνεργασία ἐν πολέμῳ. Κατὰ τὴν συνεννόησιν ταύτην ὑπεχρεοῦτο ἡ μὲν Ἑλλάς, ἐν ἣ περιπτώσει ἤθελε προῆλθῃ εἰς πόλεμον ἡ Σερβία πρὸς τὴν Τουρκίαν, νὰ κηρύξῃ καὶ αὕτη τὸν πόλεμον, καὶ ἀντιθέτως ὑπεχρεοῦτο ἡ Σερβία νὰ κατέλθῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἐὰν ἐκήρυττε κατ' αὐτῆς τὸν πόλεμον ἡ Ἑλλάς. Τώρα ἐὰν δὲν ἐπραγματοποιήθῃ ὁ ὅρος ὅτι οὗτος, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰ ἐπελθόντα γεγονότα, δηλαδὴ εἰς τὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἄνευ κηρύξεως πολέμου.

Οὕτως ἐχόντων τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων, τὸ μέγα ἐκείνο ὑπουργεῖον ἔχον τὰς 120 ψήφους, πλὴν τῶν ὑπουργῶν ἐκ τῶν 200 τῆς Βουλῆς, αἴφνης γίνεται ἄφαντον μετὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς

15 Δεκεμβρίου. Τῇ 20 Δεκεμβρίου 1867 παύεται ἡ κυβέρνησις ὑπὸ τοῦ Βασιλέως (1), ἣν ἀναλαμβάνει ὁ Α. Μωραϊτίνης. Τῇ δὲ 21 Δεκεμβρίου ἀναγινώσκεται ἐν βραχυτάτῃ καὶ παγερᾷ συνεδριάσει ἔγγραφον τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ Α. Μωραϊτίνη, προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀναγγέλοντος τὸν σχηματισμὸν νέου ὑπουργείου, τοῦ γνωστοῦ τότε ἀχρόου ἐπονομασθέντος, συγκειμένου ἐκ τῶν Α. Μωραϊτίνη ὡς πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης, Π. Δεληγιάννη ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, Σ. Μήλιου ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, Ι. Μεσσηνέζη ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, Π. Γιαννοπούλου ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Δ. Σαχτούρη ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν· καὶ διάταγμα περὶ διακοπῆς τεσσαρακονθήμερου τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς. Τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου ἐπαύθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, τοῦτο μὲν τῇ ἀπαιτήσῃ τῆς Ἀγγλίας, θεωρησάσης αὐτὸ φιλοπόλεμον, τοῦτο δὲ τοῦ βασιλέως ἔχοντος λόγους προσωπικοὺς πρὸς τὸν ὑπουργὸν Λομβάρδον καὶ τὸν Γρίβαν. Τὸ διάταγμα τῆς 40ημέρου διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς ἦν προανάκρουσμα τῆς μετὰ τινὰς ἡμέρας διαλύσεως τῆς Βουλῆς, ἥτις καὶ ἐγένετο τῇ 26ῃ Ἰανουαρίου 1868 ὑπὸ τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ Δ. Βούλγαρη.

(1) Τὸ γεγονός τοῦτο ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ τῆς 18 Φεβρουαρίου 1892 συμβάν. Ὡς θὰ ἴδωσιν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ οἱ ἡμέτεροι ἀναγνώσται τότε ἐπαύθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐνασκοῦντος δικαίωμα ἐκ τοῦ Συντάγματος πηγάζον ἡ πλειονοψηφοῦσα κυβέρνησις τοῦ Θ. Π. Δεληγιάννη. Ὁ βασιλεὺς ἠνάγκασε τὸν πανίσχυρον Κουμουνδοῦρον εἰς παραίτησιν τῇ 20 Δεκεμβρίου 1867, ἔφερεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τὸν Μωραϊτίνην, ἄνδρα χρηστὸν, οὗ ἡ θυγάτηρ ἦν κυρία τῆς τιμῆς. Μέγας θόρυβος ἠγέρθη ἐν τῇ Βουλῇ, ἥς τὰς ἐργασίας διέκοψεν ἐπὶ τεσσαρακονθήμερον καὶ ἐν τῇ πόλει ἐπὶ τῇ πρωτοφανῇ ἐκείνῃ τοῦ βασιλέως ἀποφάσει, τὸ πρῶτον ἤδη ἀσκοῦντος συνταγματικόν δικαίωμα. Τότε ὁ πολὺς εἶπε· Ἀναστάσιος Βυζάντιος δικαιολογῶν τὴν συντελεσθεῖσαν ὑπουργικὴν μεταβολὴν ἔγραψεν, ἐν εἴδει ἐπιστολῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Τεργεσταίαν ἐφημερίδα, ἄρθρον μακροσκελές, μεγάλην ἐμποιῆσαν ἐντύπωσιν· ἀποδοθὲν δὲ εἰς τὸν τότε γραμματέα τοῦ βασιλέως Ἰωάννην Περόγλου μέγαν ἤγειρε πάταγον ἐν τῇ Βουλῇ. (Ἰδὲ Ἀναστ. Βυζαντίου, ἔργα, σελ. 79—89.

Ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Π. Δεληγιάννης ἀμα κατελθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθα ἦν πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος, κατεῖδε τὸ ἀντικοινοβουλευτικὸν τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ μεγάλου ὑπουργείου Κουμουνδούρου καὶ ὑπέδειξε πρὸς τὸν Γεώργιον, ὅτι ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Μωραϊτίνην, ἄνδρα μὴ πολιτευόμενον, ὃς ἡδύνατο νὰ ἔχῃ, κατὰ τὰς περιστάσεις ἐκείνας, ἀρκούσαν βαρύτητα, ὥστε νὰ διαλύσῃ τὴν Βουλὴν καὶ ἐνεργήσῃ νέας ἐκλογάς. Ὁ Βασιλεὺς ἀπεκρίνατο αὐτῷ, ὅτι ἡδύνατο ν' ἀναθέσῃ αὐτῷ τὸν σχηματισμὸν νέου ὑπουργείου, ἀλλ' ὁ Δεληγιάννης δὲν ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τοῦ Βασιλέως εἰπὼν, ὅτι καὶ τὸ συμφέρον τῆς Βασιλείας καὶ αἱ ἐθνικαὶ περιστάσεις ἐπέβαλλον τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου παρ' ἐνὸς τῶν δύο μεγάλων κομματάρχων, τοῦ Κουμουνδούρου ἢ τοῦ Βούλγαρη. Αἱ ὀρθαὶ αὗται παρατηρήσεις ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει παρὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐπαρτίσεν αὐτῷ ἵν' ἀποπειραθῇ συνδιαλλαγὴν μετὰ τοῦ Κουμουνδούρου, ὅπως ἐπανεέλθῃ οὗτος εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἄνευ τοῦ Βούλγα καὶ τοῦ Λομβάρδου. Ὁ Κουμουνδούρος ἔμεινεν ἀνένδοτος, καὶ ὁ Δεληγιάννης ἐστράφη τότε πρὸς τὸν Δ. Βούλγαρη, ὅστις ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν τῇ 25 Ἰανουαρίου 1868.

Τὸ νέον ὑπὸ τὸν Δ. Βούλγαρη ὑπουργεῖον (25 Ἰανουαρίου 1868—25 Ἰανουαρίου 1869) ἐσχηματίσθη ὡδὲ: Δ. Βούλγαρης πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν· Π. Δεληγιάννης ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν· Α. Μαυρομιχάλης ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, Π. Βάρβογλης, ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, Γ. Σίμος, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν· Μ. Κανάρης, ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν (1)

Καὶ ὁ μὲν Βούλγαρης ἦν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ἀλλ' ἀπέκρυπτε τὴν γνώμην, φοβούμενος ἀντιδημοτικὰ, ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπὲρ τοῦ πολέμου, ὁ δ' ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουρ-

(1) Τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο ἐτροποποιήθη τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1868 ὡς ἑξῆς: ἀντὶ τοῦ Π. Βάρβογλη καὶ τοῦ Δ. Σίμου προσελήφθησαν ὁ Σ. Ἀντωνόπουλος ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ ὁ Γ. Βαλασσόπουλος ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν.

γός Ε. Σίμος ματαιοπονίαν ἐκήρυττεν ἀναφανδὸν πᾶσαν ὑπὲρ τῆς Κρήτης προσπάθειαν. Διηρημένου λοιπὸν ἔντος τοῦ Ὑπουργείου ὡς πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα, δὲν ἐπεβोधεῖτο τοῦτο διὰ τῆς συμπληρώσεως τῶν ἐπὶ Κουμουνδούρου ἀρξαμένων πολεμικῶν προπαρασκευῶν. Ἐν τούτοις, ὁ Πέτρος Δεληγιάννης, ἀπελπίσας ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης, ἀπηύθυνε μυστικὸν ἔγγραφον πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν τῆς Ἀγγλίας λόρδον Στάνλεϋ, δι' οὗ παρεκαλεῖτο ἡ Ἀγγλία νὰ μεσιτεύσῃ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ταῦτοχρόνως καὶ τινες ἐξ Ἀθηνῶν ὑποκινηθέντες Κρητες συνέταξαν ἀναφορὰν πρὸς τὴν Βικτωρίαν περὶ ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, μόνον ὅπως ἀποσπάσωσι τὴν Ἀγγλίαν ἀπὸ τῆς φιλοτουρκικῆς πολιτικῆς, ἀλλ' ὁ κόμης Δέρβι ἀπέριψεν ἀμφοτέρας τὰς αἰτήσεις.

Τότε ὁ Δηληγιάννης διὰ τοῦ ἐν Πετροπόλει πρεσβευτοῦ Σ. Μεταξᾶ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν πρίγκηπα Γορτσακῶφ λίαν ἐμπιστευτικὸν ἔγγραφον, δι' οὗ ἐξεδηλοῦτο ἡ εὐγνωμοσύνη τῆς Ἑλλάδος διὰ τὰς ὑπὲρ ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐνεργείας τῆς Ρωσίας, καὶ ἀπηυθύνετο ἱκετήριος ἐκκλησις πρὸς τὸν Τσάρον, τὸν προστάτην τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, περὶ ἐπεμβάσεως αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Κρήτης· ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος διεμήνυσε διὰ τοῦ Γορτσακῶφ, ὅτι ἡ Ρωσία εὐρίσκεται ἀπομεμονωμένη παντελῶς ἐν τῷ ζητήματι, ἐν ᾧ ὑπὲρ τὸ θέδον μάλιστα προὔχωρησεν, ὅτι ἔπραξε πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν καὶ ὅτι τὸ ἐλάχιστον αὐτῆς διάδημα εἰς οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ καταλήξῃ ἢ εἰς πόλεμον, ὃν νὰ ἀναλάβῃ δὲν ἠδύνατο· διότι οὐδόλως ἦτο βεβαία, ὅτι δὲν ἠθελον ἀναμιχθῇ ἐν τῇ πάλῃ καὶ ἄλλαι Δυνάμεις ὑπὲρ τῆς Τουρκίας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην τοῦ Τσάρου ὁ Δεληγιάννης δὲν ἀπῆλπριζε· διείδε τὴν τοῦ Ἐναπολέοντος Γ' πρόθεσιν περὶ ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Πρωσίας καὶ τούτου ἕνεκα ἐθεώρει ἔργον πολιτικῆς συνέσεως τὴν παράτασιν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης, ὥστε ἡ ν' ἀναγκασθῇ οὗτος νὰ προκαλέσῃ εὐνοϊκὴν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος πρὸς παῦσιν τῆς ἐπαναστάσεως πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου, ὃν ἐσχεδιάζεν, ἢ, ἐπερχομένου τοῦ πολέμου καὶ ἐξακολουθούσης τῆς ἐπαναστάσεως, νὰ ἐκπτοηθῇ ἡ Ἀγγλία ὡς ἐκ τῆς ἐπιγιγνομένης οὕτω ἀπομονώσεως ἐν

τοῖς ἀνατολικοῖς ζητήμασιν, ἵνα μὴ εὐρυτέρα τις τῶν Χριστιανῶν προκληθῇ ἐξέγερσις καὶ συνεπῶς ἐπίθεσις τῆς Ρωσίας κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ ἐπιφέρῃ πάντως εὐνοϊκωτέραν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος· δυστυχῶς οὐδέτερον ἐγένετο, τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παρατάσεως τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως οὐδὲν πράξαντος.

Τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη, μόλις κατασχὼν τὴν ἀρχὴν, διέλυσε τῇ 26ῃ Ἰανουαρίου τὴν Βουλὴν, ἥτις ὑφίστατο ἀπὸ τῆς 28 Μαΐου 1865. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς Α' Βουλευτικῆς Περιόδου, ἥτις εἶχε κληρονομήσει ὅλην τὴν ζωηρότητα τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἐν ἣ, μετὰ ποικίλας λοξοδρομίας, ἐδημιουργήθησαν τὰ τρία μεγάλα κόμματα, τὰ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διοικήσαντα τὴν Ἑλλάδα. Αἱ ἐκλογαὶ ἐγένοντο τῇ 21 Μαρτίου 1868, οὐχὶ τόσον ἡσυχῶς, ἥ δὲ Βουλὴ ἐκλήθη τῇ 25ῃ Ἀπριλίου, κηρυχθείσης τῆς ἐνάρξεως διὰ σεμνοῦ βασιλικοῦ λόγου. Ἡ σύνοδος αὕτη ἔληξε τῇ 24 Ὀβρίου 1868 καταναλώσασα πλεῖστον χρόνον εἰς τὴν ἐξέλεγχιν τῶν ἐκλογῶν, αἵτινες προεξελέγχθησαν πρωτοτύπως δι' ἐπιτροπῆς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἰακωβάτου. Αἱ συζητήσεις τῆς συνόδου ταύτης δὲν ἔχουσι τόσον τὸ ἐπαγωγόν, διότι ἐλλείπουσι πολλοὶ τῶν ἐπισήμων: ὁ Κουμουνδούρος, ὁ Λομβάρδος, ὁ Τρικούπης ἀποκλεισθέντες, ὁ Δεληγιάννης καὶ μόνος ὁ Δεληγεώργης παρακάθηται, ἔχων ὅμως τὸ σιωπηλὸν καὶ σύννουν. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπιφανῶν ἀντιπάλων τοῦ Βούλγαρη ἀπέτυχον, οὐχὶ διότι δὲν ἔτυχον τῆς ψήφου τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν, ἀλλὰ διότι αἱ τῶν ἀντιπάλων των κάλπαι ἐπληρώθησαν ψηφοδελτίων δι' ὅλων τῶν παρὰ νόμων μέσων. Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς ἤοξατο ἡ πρώτη σύνοδος τῆς δευτέρας ταύτης βουλευτικῆς περιόδου τῆς βασιλείας Γεωργίου, τὸ δὲ ὑπουργεῖον φυσικῶς ἐκέκτετο τὴν πλειονοψηφίαν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ, κατὰ Ἰούλιον, ἀκυρωθείσης τῆς βουλευτικῆς ἐκλογῆς τῆς ἐπαρχίας Οἰτύλου, ὁ Κουμουνδούρος ἐτέθη ὑποψήφιος, ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον παρερμηνεύον τὸν νόμον διέταξεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτεθῇ ἐκεῖ κάλπη τοῦ Κουμουνδούρου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λαὸς τῆς Οἰτύλου ἐπέμενε ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος Κουμουνδούρου, ἀπεστάλη εἰς Οἷτυλον στρατιωτικὴ δύναμις καὶ πολεμικὸν πλοῖον· ἐπὶ πλεόν ἐκηρύχθη ὁ Κουμουνδού-

ρος στασιαστής μετά τινων ἄλλων καὶ ἐκλείσθη μεθ' ὀπλοφόρων ἐν τῷ πατρικῷ κτήματί του, τῇ Ζαρνάτῃ, ἕως οὗ τὸ Ἐφετεῖον ἠθώωσεν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Κουμουνδοῦρος, ἵνα ἀπαλλάξῃ τὴν ἐπαρχίαν Οἰτύλου τῶν διωγμῶν, παρητήθη τῆς ὑποψηφιότητος αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ Οἰτύλος ἐξελέξατο αὐτόν, πλὴν μάτην, πανηγυρισθείσης ἐν Ἀθήναις τῆς ἐκλογῆς του διὰ μεγάλης διαδηλώσεως, ἥς οἱ πρωτοῦργοι Δευτεραῖος, Μανοῦσος καὶ Γκιγκιζας ἐπὶ μῆνας ἐφυλακίσθησαν· τοῦτ' αὐτὸ ἔπαθε καὶ ὁ Γεώργιος Γονίδης διευθυντῆς τοῦ «Ἐθνικοῦ Πνεύματος», ἐπισήμου Κουμουνδουρικοῦ ὀργάνου, ὅπερ μανιωδῶς ἀντεπολιτεύετο τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη καὶ ἐπὶ τρίμηνον προῦφυλακίσθη, ἕως οὗ ἠθωώθη ὑπὸ τῶν ἐνόρκων· ἐφυλάκισε δύο ἢ τρεῖς ἔτι δημοσιογράφους, ἔπαυσε τοὺς ἀθωώσαντας τὸν Κουμουνδοῦρον Ἐφέτας, καὶ ἐν γένει ὁ τὰ μέγιστα συντελέσας εἰς τὴν πτώσιν τῆς προκατόχου δυναστείας, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ὅθωνος, Βούλγαρης ἀνεδείχθη τυραννικὸς κυβερνήτης καὶ αὐθαίρετος ὑπουργός, πολλάκις συμβουλεύσας τὸν βασιλέα Γεώργιον νὰ καταλύσῃ τὸ σύνταγμα καὶ νὰ κηρύξῃ τὴν μοναρχίαν.

Τούτων ἐν Ἑλλάδι γιγνομένων, φέρε ἴδωμεν τί ἐγένετο ἡ μετὰ τὴν τεσσαρακονθήμερον ἀνακωχὴν, ἀποτυχουσῶν τῶν τοῦ Ἀαλῆ διαπραγματεύσεων, συνεχισθεῖσα Κρητικὴ ἐπανάστασις.

Τὰ μετὰ τὴν ἀνακωχὴν στρατιωτικὰ γεγονότα ἐν Κρήτῃ δὲν δύνανται οὐδαμῶς νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ πρὸ αὐτῆς· εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ τοῦ Ὀμαλοῦ ὑπεράσπισις προῦκάλεσεν ἀρκούντως αἱματηρὰς μάχας καὶ ὅτι, κατὰ τὸ ἔαρ καὶ τὸ θέρος τοῦ 1868, καλῶς οἱ ἐπαναστάται ἐπολέμησαν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις καὶ καθ' ὅλον τὸ ἔτος τοῦτο ἐξηκολούθησεν ὡς καὶ μῆνας τινας τοῦ 1869, ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα δὲν δύνανται τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἐγένοντο ἔργα στρατιωτικὰ ἐφάμιλλα τῆς ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως μέχρι τῆς ἀνακωχῆς περιόδου. Ὁ διορισθεὶς νέος τῆς Τουρκίας στρατάρχης ἀντὶ τοῦ Ὀμερ Χουσεῖν Αὐνῆ πασᾶς ἦτο καὶ τοῦ Μουσταφᾶ καὶ τοῦ Ὀμερ πολιτικῶς ἰκανώτερος, ἀνὴρ πολυμήχανος καὶ στρατιωτικὸς κάλλιστος· τοιοῦτος δ' ὢν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπολιτεύετο μετριοπαθῶς καὶ παρεῖχεν ὑποσχέσεις τοῖς Κρησίν, ἀφ' ἑτέρου μετὰ δραστηριότητος ἐπεδίωκε τὴν διὰ τῶν στρατιωτικῶν ἔργων κατὰπνίξιν τῆς

ἐπαναστάσεως. Κατ' Ὀκτώβριον ὁ Χουσεΐν Αὐνῇ πασᾶς καταρ-
ξάμενος τῆς ἐκστρατείας του, πρῶτον μὲν κατεσκήνωσεν ἐν τῷ χω-
ρίῳ Ἀλικιανού, εἶτα δὲ μετέβη εἰς τὸ χωρίον τῶν Λάκκων.

Ὁ Ζυμβρακάκης ταύτοχρόνως κατέλαβε τὴν Ζούρβαν συγκεν-
τρωθέντων παρ' αὐτῷ τῶν ὀπλαρχηγῶν χατζῆ-Μιχάλη, Κροκίδα,
Γογονῆ, Ματθαίου καὶ λοιπῶν. Ὁ τουρκοῦ στρατάρχης ἤρξατο ἐν
Λάκκοις τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πυργοποιΐας, ὥκοδομεῖτο δηλαδὴ τῇδε
κάκεισε πύργους, ἀφ' ὧν ἐπώπτευον τὰς κινήσεις καὶ μεγίστας
παρεῖχον αὐτοῖς δυσχερείας. Μετὰ ταῦτα ἐστράτευσε κατὰ τῶν ἐν
Ζούρβᾳ συγκεντρωμένων ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας
σφοδρὰν ἀντέταξαν ἀμυναν. Μετὰ μεγάλης ὀρμῆς ὁ πολυάριθμος
τοῦ Χουσεΐν Αὐνῇ πασᾶ στρατὸς ἐπετέθη τῇ 9 Νοεμβρίου 1867
ἀλλ' ἀπεκρούσθη καὶ κατεδιώχθη· τὰς ἀποπείρας ἐπανελάβε πάλιν
τῇ 13 καὶ τῇ 14 Νοεμβρίου, τῇ δὲ 19 κατώρθωσε μὲν νὰ εἰσέλθῃ
μέχρι τινὸς εἰς Ζούρβαν, ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν
ὑπεχώρησεν. Ἐνθαρρυνθέντες οἱ ἐπαναστάται ἐπορεύσαντο ἐπίθεσιν
κατὰ τὴν σκοτεινὴν νύκτα τῆς 21 καὶ δευτέραν κατὰ τὴν νύκτα
τῆς 22 Νοεμβρίου, αἵτινες ἀμφότεραι ἐπέτυχον, τοῖς ἐχθροῖς ζημίας
μεγάλας προξενήσασαι. Οὕτω δὲ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου σχεδὸν
περιωρίσθη, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις
πρὸς ἃς πᾶσαν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν συνεκέντρωσεν ὁ Χουσεΐν Αὐνῇ
πασᾶς.

Ὁ Χουσεΐν διήρесе τῇ 1 Δεκεμβρίου 1867 ἀπάσας τὰς δυνά-
μεις αὐτοῦ εἰς ἑξὶ στρατεύματα καὶ ἀπετέλεσε στρατόπεδον ἴδιον ἐν
ἐκάστῃ δυτικῇ ἐπαρχίᾳ, τὸ δὲ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις ὑπο-
διήρесе εἰς σώματα καταλαμβάνοντα τὸ Τυμπάκιον τῆς Μεσσαρῆς,
τὸ στενὸν τῆς Σιτείας καὶ τοὺς Λάκκους. Οὕτω δὲ, ἐνῷ προσεβάλ-
λοντο οἱ ἐπαναστάται ἐν Ζούρβᾳ, ἕτερον στρατιωτικὸν τουρκικὸν
σῶμα προσέβαλλε τοὺς ἐν Κισσάμῳ, ἔκτισε πύργους ἐν τῇ ὁδῷ
τῶν Καλυβῶν, ἤρξατο ἀκροβολισμόν μέχρι τῆς 12 Δεκεμβρίου ὅτε
συνῆψε μάχην περὶ τὸ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἀποκόρωνος χωρίον
Φρὲ, ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται ἀνθίσταντο κρατερῶς, οὕτως, ὥστε τῇ
22 Δεκεμβρίου ὁ Γογονῆς ἐπιπεσὼν ὀρμητικῶς κατὰ τῆς ἐν Στήλῳ
ὀθωμανικῆς ὀπισθοφυλακῆς κατέστρεψεν αὐτήν· τῇ δὲ 30 δύο σώ-

ματα Ἀποκορωνιτῶν καὶ Σφακιωτῶν ὑπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς των ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ τοῦ ἐν Καϊνᾷ κυρίου μέρους τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Τῇ 7 Ἰανουαρίου 1868 συνεκροτήθη σόδαρὰ μάχη περὶ τοὺς Λάκκους καὶ Θέρισσον, διαρκέσασα ἐφ' ὀλόκληρον τὴν ἡμέραν. Ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν μὲν οἱ ἐπαναστάται νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Ζούδραν ἀλλ' ὁ πόλεμος πάντοτε ἐξηκολούθει ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ μετὰ πολλοῦ τοῦ πείσματος μέχρι τοῦ ἔαρος 1868. Καὶ ἐγένοντο μὲν μικραὶ τινες μάχαι καὶ ὁπωσοῦν ἄξια τοῦ ὀνόματος τῆς ἐν Βουρδοκεφάλοις τῇ 16 Ἀπριλίου 1868, ἀλλ' ὅμως ματαίᾳ ἐφαίνετο τοῖς πολλοῖς ἡ ἐξακολούθησις τοῦ ἀγῶνος· ὁ Π. Κορωνάιος, καταβεβλημένος ἐκ τῶν κακουχιῶν, εἶχεν, ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου, ἀναχωρήσει συμπαραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν Ἀθηναϊκὴν ἐπιτροπὴν τὴν μεταδόσαν εἰς Κρήτην ἵνα συμβουλευσῇ τῇ Συνελεύσει τὴν ἀπόρριψιν τῶν προτάσεων τοῦ Ἀαλῆ πασᾶ, ἥδη δὲ καὶ ὁ Λεωνίδας Πετροπουλάκης μετὰ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῶν ἐθελοντῶν τοῦ σώματός του ἀνεχώρησεν εἰς Ἑλλάδα μιμηθεὶς τὸν γέροντα πατέρα του προαναχωρήσαντα ἤδη. Πᾶσαι ἐπὶ πλέον αἱ ἐξ Εὐρώπης εἰδήσεις ὑπῆρχον ἀποθαρρυντικαί. Αἱ ἐκ τοῦ γάμου τοῦ βασιλέως Γεωργίου μετὰ τῆς Ὀλγας ἐλπίδες εἶχον διαψευσθῇ, τῆς Ρωσίας ἐξακολουθησάσης τὴν πλατωνικὴν συνηγορίαν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν, καὶ ὅμως οἱ γενναῖοι ὀπλαρχηγοὶ ἐπέμενον πάντοτε εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἦτο δὲ πλέον ἡ Κρήτη ἅπασα εὐρύτατος σωρὸς ἐρειπίων, καθημαγμένη ἔρημος. Τῶν γυναικοπαίδων τὰ μὲν ἐν Ἑλλάδι ἔζων βίον στεινήσεων, τὰ δὲ ἐν Κρήτῃ περιεφέροντο κατεσκληρότα ἀπὸ σπηλαίου εἰς σπήλαιον, ἀπὸ χαρᾶδος εἰς χαράδραν. Οἱ ἄγροί, κατὰ τὸν Σκίννερ, ἐπὶ διετίαν μείναντες ἀκαλλιέργητοι οὐδαμῶς παρήγαγόν τι πρὸς διατροφὴν τῶν ἐπαναστατῶν. Πανταχοῦ τὰ ἔχνη τοῦ πολέμου, τῆς καταστροφῆς, τῶν σφάγῶν ἦσαν ζωηρά. Πανταχοῦ οἱ Τούρκοι ἐκέρδαινον ἔδαφος· κατ' Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον συνεπλάκησαν πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἐν Σελίνῳ, Ἀποκορώνοις, Κυδωνίαις, ἀλλ' ἰδίως ἡ προσπάθεια αὐτῶν ἦτο ἡ ἄλωσις τοῦ Ὀρμαλοῦ, ὅστις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο τὸ ἐπαναστατικὸν κέντρον τριῶν ἐπαρχιῶν, τῶν Κυδωνιῶν, Σελίνου, καὶ τῆς Κισσάμου. Οὕτως ὁ Τούρκος

στρατάρχης ἀπεφάσισε διπλὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς θέσεως ταύτης. Τὴν νύκτα τῆς 20—21 Ἰουνίου 1868 τουρκικὸς στρατὸς ἀναχωρήσας ἐκ Λάκκων ἐξώρμησε κατὰ τῶν ἐν Φώκῃ ἐπαναστατῶν, ὁ δὲ τῆς ἐπαρχίας Σελίνου ἐκ Πορσελίων κατὰ τοῦ Ὀμαλοῦ ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ Ζυμβρακάκη καὶ τοῦ ἐθελοντικοῦ σώματος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ Κρητῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ ἐχθροὶ ἀπεκρούσθησαν καὶ ἤρξαντο νὰ ὑποχωρῶσι, καταφθάσαντος ὁμῶς καὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἐκ Πορσελίων ἐκκινήσαντος, κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσι τὴν βορειοανατολικὴν ἄκραν τοῦ ὀροπεδίου, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσαν τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, οἱ δὲ ἐπαναστάται ἐξηκολούθησαν νὰ κατέχωσι τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Φάραγγα Σαμαρίας, τὸ Ξυλόσκαλον, τὰ ἐις ἄφορα ὑψώματα τοῦ ὀροπεδίου καὶ τοὺς μεσημβρινοὺς καὶ ἀνατολικοὺς λόφους. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην εὕρισκοντο τὰ πράγματα, ὅλως δυσάρεστα, ὅτε ἀνεφύη εἰς τὸ μέσον ἡ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἀναφορὰ τῶν Κρητῶν, ἡ τὴν προστασίαν αὐτῆς ἐκζητοῦσα, περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Ὀμαλοῦ ἀπέλπιδες, διότι πᾶσαι αἱ ἐκ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν εἰσῆσεις ἦσαν λυπηραὶ, ὅλως δὲ ἀπελπιστικαὶ αἱ ἐξ Εὐρώπης καὶ Ἑλλάδος, ἐξηκολούθουν τὴν ἀντίστασιν των.

Μέχρι τοῦ φθινοπώρου ἐγένοντο μάχαι τινὲς καὶ ἀψιμαχίαι, ἀλλ' ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν ἐμπειροπόλεμον Χουσεῖν ὁσημέραι προήλαυνε νικηφόρος· ἡ ἄμυνα τοῦ Ὀμαλοῦ δὲν ἦτο πλέον δυνατὴ· οἱ τοῦ σώματος τοῦ Ζυμβρακάκη ἐθέλονταὶ ὑπὸ τὸν Βογιατζόγλου καὶ οἱ ἐν Ὀμαλῷ Κρητὲς ὀπλαρχηγοὶ κατέφυγον εἰς τὰς φάραγγας τῆς Σαμαρίας, εἰς τὴν Τρουπητὴν καὶ τινὰ ἄλλα μέρη. Ὁ Ζυμβρακάκης μάλιστα ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἵνα διασκεφθῇ περὶ τῆς καταστάσεως, ὁ δὲ τουρκικὸς στρατὸς καταλαβὼν τὸ χωρίον Κουτσογέρακα, κατεσκεύασε πύργους ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Σελίνου καὶ Κυδωνιῶν, γινόμενος κύριος αὐτῶν. Ἐνῷ οὕτως ἐξέπνεεν ἡ ἐπανάστασις, τελευταία τις ἀπόπειρα ἀπεφασίσθη ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη. Ἐξεπέμφθη ὁ Δημήτριος Πετροπουλάκης μετὰ τοῦ Λεωνίδα καὶ τοῦ ἀξιωματικοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Μπαλάφα μετὰ σώματρός ἐθελοντῶν καὶ Κρητῶν, ἵνα ἀναζωπυρήσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Τῇ 27 Νοεμβρίου ἀφίκοντο διὰ τῆς «Ἐνώσεως» εἰς

Κρήτην, καὶ οἱ μὲν Λεωνίδας Πετροπουλάκης καὶ Μπαλάφας ἀπεβιβάσθησαν εἰς Μυλοπόταμον, ἵνα ἀπασχολήσωσιν ἐκεῖθεν τὸν ἐχθρὸν, ὁ δὲ Δημήτριος Πετροπουλάκης μετὰ τῶν ἐπιλοίπων εἰς τὴν θέσιν Κίμωλος· ἀλλὰ τῇ προτάσει τῶν ἐντοπίων, οἵτινες ἀνήγγειλαν τοῖς ἐπαναστάταις ὅτι τὸ διαμέρισμα ἐκεῖνο εἶχεν ὑποταχθῇ, μετεβιβάσθησαν διὰ τῆς «Ἐνώσεως» εἰς τὴν θέσιν Καλὰ Χωράφια. Οἱ ἐξ Ἑλλάδος ἀφικόμενοι, περιπλανηθέντες ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀγίου Βασιλείου, εἶχον ἀποφασίσει νὰ διέλθωσιν ἐν καιρῷ νυκτὸς διὰ μέσου χώρας κατεχομένης ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ φθάσωσι τὴν πρωίαν εἰς τὴν πλησίον τῶν Σφακίων θέλιν Ἀλιάκες. Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν προὔκειτο ν' ἀναχωρήσωσιν, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν τουρκικὸς στρατός. Οἱ ἐπαναστάταις, οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Λ. Πετροπουλάκην καὶ τινὰς ἄλλους κατέλαβον τὰ χωρία Δημαριὸ καὶ Κισσὸν, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Μπαλάφην πυροβοληταί. μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν Τσουδεροῦ καὶ Βαρδούνη τοὺς ὑπερκειμένους λόφους τοῦ χωρίου Βρύσαις· ἡ μάχη διήρκεσε μέχρι τῆς ἐσπέρας τῆς 9 Δεκεμβρίου 1868, ὅτε οἱ ἐπαναστάταις ἀπесύρθησαν εἰς τὸ χωρίον Κερεμέ· ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου, μετὰ τινὰς συμπλοκάς, ἠναγκάσθησαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Καλλικράτην τῇ 20 Δεκεμβρίου. Ἐκεῖ ἐδόθη ἡ τελευταία παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν μάχη, μεθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον εἰς τὸ χωρίον καὶ κατέσφαζάν τινὰς τῶν κατοίκων, οἱ δ' ἐπαναστάταις ἀπесύρθησαν εἰς τὴν θέσιν Μαυρόχι, πλησίον τοῦ χωρίου Ἀσκούφου τῶν Σφακίων. Ἐνῷ δὲ εὐρίσκοντο ἐκεῖ διασκεπτόμενοι περὶ τοῦ πρακτέου, ἀφίκετο ἀπεσταλμένος τοῦ ἐν Χανίοις Γάλλου πρόξενου Σαμπουασσῶ, κομίζων δύο ἐπιστολάς αὐτοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9 καὶ 11 Δεκεμβρίου. Διὰ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ ὁ Γάλλος πρόξενος ἀγγέλλων τὴν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἐπελθοῦσαν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων, περὶ ὧν θέλομεν ὁμιλήσει παρακατιόντες, τὴν πρὸ τῆς Σύρου ἐμφάνισιν τοῦ ναυάρχου Χόβαρτ πασᾶ, τὰς ἀποφάσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων περὶ διατηρήσεως τῆς πλήρους ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων τοῦ 1856, προὔτρεπεν αὐτοὺς ν' ἀναχωρήσωσι καὶ ἀνελάμβανε νὰ μεσολαβήσῃ περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς Ἑλλάδα μεταβάσεως αὐτῶν.

Αἱ διαπραγματεύσεις κατέληξαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων, καὶ ὁ Δημήτριος Πετροπουλάκης μετὰ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐθελοντῶν ἀνεχώρησεν εἰς Ἀθήνας, ἀντιδιὰ γαλλικοῦ, διὰ τουρκικοῦ πλοίου, διότι κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν, παρασπονδῆσαντες, ὡς καὶ ἄλλοτε, οἱ Τούρκοι ἔτηρησαν τὴν ὑποχρέωσιν, ἣν ἀνέλαβον περὶ τῆς μεταβιβάσεως αὐτῶν διὰ γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου. Ὁ Λεωνίδας Πετροπουλάκης, Μπαλάφας, Μήτσας καὶ λοιποὶ ἀποχωρισθέντες τῶν ἄλλων ἐπέμεινον ἐπὶ τινὰς ἔτι ἡμέρας συμπλακέντες δις μετὰ τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' ἐν τέλει καὶ οὗτοι ἐσυνθηκολόγησαν καὶ μετεβιβάσθησαν εἰς Ἑλλάδα διὰ γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου, τὴν φορὰν ταύτην αὐστηρῶς τηρηθείσης τῆς συμφωνίας. Ἀλλ' οἱ ὀπλαρχηγοὶ κρητῆς ἐξηκολούθησαν κατὰ τὰς διαφόρους ἐπαρχίας ἐπὶ διμηνίαν ἔτι ἀνθιστάμενοι μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔαρος τοῦ 1869. Πλὴν αἱ συμπλοκαὶ αὗται οὐδεμίαν ἐνδείχον σπουδαιότητα· ἀπετέλουν τοὺς τελευταίους σπασμούς τῆς ἐπαναστάσεως, τελευταίαν τινὰ δι' αἵματος διαμαρτυρίαν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὅστις ἐπὶ τριετίαν γενναίως ἀγωνισθεὶς, ὑποστὰς μυριάς θυσίας, ταλαιπωρίας, καταστροφάς, ἐπανέβλεπε τὴν πατρίδα του ἐπαναπύπτουσαν πάλιν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, καθ' οὗ τόσον γενναίως ἐπολέμησε. (1).

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν συντόμῳ ἡ τριετής τοῦ 1866 κρητικὴ ἐπανάστασις, καθ' ἣν ἡ μήτηρ Ἑλλάς ἔδειξε πρὸς τὴν θυγατέρα Κρήτην ὅλον τὸ μητρικὸν φιλτρον, προστατεύουσα τὴν τε ἐπανάστασιν παντὶ σθένει καὶ ἐκθρέψασα ἐπὶ τριετίαν ὅλην τὰ γυναικόπαιδα. Αἱ γυναῖκες τῶν Κρητῶν μετὰ τῶν παίδων καὶ τῶν συνοδῶν αὐτῶν μετ' ἀνυπομονησίας παρηκολούθουν ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος τοὺς ἀγῶνας τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἐν ταῖς φά-

(1) Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην καθ' ἣν πλεῖστοι φιλέλληνες, συγχινηθέντες ἐκ τῶν ὑπερανθρώπων ἀγώνων τῶν Κρητῶν προσέδραμον ἦσαν καὶ πολλοὶ Μαυροβούνιοι καὶ Κροάται ὑπὸ τὸν πόσον ὥραϊον ὅσον καὶ γενναῖον Μιχαήλ Κελερέβιχ· οὗ οἱ συγγενεῖς ζῶσιν ἐν Σωζουπόλει τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐν Ὁδησσῷ ἀείπουτε προσθύμους ἑαυτοὺς παρέχοντες κατὰ τὰς τῆς πατρίδος ἀνάγκας.

ραγξί τῆς Κρήτης ἀγωνιζομένων πατέρων, ἀδελφῶν καὶ συζύγων, οἵτινες ἐθεώρουν αὐτὰς ἀσφαλεῖς ὑπὸ τὴν ἱερὰν σκέπην τῆς ἐλευθερίας Ἑλλάδος.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις ἀπησχόλησεν ἡμᾶς ὑπὲρ τὸ ὅρον, ἴδωμεν τί ἐν τῷ μεταξὺ ἐτελεῖτο ἐν Ἑλλάδι. Εἵπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ὁ βασιλεὺς παύσας τὸ φιλοπόλεμον ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου τῇ 20 Δεκεμβρίου 1867, ἀνέθηκε τὴν κυβέρνησιν τῷ Α. Μωραϊτίνῃ καὶ τούτου παραιτησαμένου, τῇ 25 Ἰανουαρίου 1868 τῷ Δ. Βούλγαρη. Τὸ νέον ὑπουργεῖον ἀπετελεῖτο ἐκ διαφόρων στοιχείων, καὶ ὁ μὲν πρωθυπουργὸς ἦν κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ δὲ Δεληγιάννης ὑπὲρ τῆς διὰ παντοίων μέσων ὑποστηρίξεως τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως. Εἵπομεν, ὅτι ἐγένοντο αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ διὰ τὴν α' σύνοδον τῆς Β' Βουλευτικῆς Περιόδου, καθ' ἃς ἀπεκλείσθησαν διὰ παρεμβάσεων κυβερνητικῶν ὅ τε Κουμουνδούρος καὶ ὁ Τρικούπης καὶ πολλοὶ ἄλλοι σπουδαῖοι πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Βούλγαρη. Τούτων πάντων γενομένων, ἡ Τουρκία μαθοῦσα ὅτι ἡ τὴν ἔνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος κηρύξασα Κρήτη ἀπέστειλε κατ' Ἀπρίλιον εἰς Ἀθήνας ἀντιπροσώπους αὐτῆς ἵνα συμμετάσχῃσι τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς, ἀπέστειλε διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Φουὰτ-πασᾶ διακοίνωσιν πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἀνακτοβούλιον, διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ αὐτῆς Φωτιάδου Βέη, δι' ἧς, χρονολογουμένης ἀπὸ 25 Ἀπριλίου 1868, ἠπεῖλει, ὅτι ἐν περιπτώσει καθ' ἣν οἱ βουλευταὶ τῆς Κρήτης ἤθελον γείναι δεκτοὶ ἐν Ἀθήναις θὰ διεκόπτοντο ἀμέσως αἱ μετὰ τῆς Ἑλλάδος διπλωματικαὶ σχέσεις τῆς Τουρκίας. Τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη πρὸς ὃ ἀπηύθυνον συμβουλὰς καὶ αἱ τρεῖς δυνάμεις Γαλλία, Ἀγγλία καὶ Αὐστρία δὲν ἐδέξατο τοὺς Κρητὰς ἀπεσταλμένους καὶ οὕτως ἀπεσοβήθη ὁ κίνδυνος. Μετὰ τινὰς ὁμῶς ἡμέρας, κατὰ Μάϊον, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἤρξατο παραπονουμένη, ὅτι παρεβάλλονται προσκόμματα εἰς τὴν ἐξ Ἑλλάδος ἀναχώρησιν γυναικοπαίδων τινῶν, ἅτινα ἐζήτησαν παρὰ τῆς τουρκικῆς πρεσβείας τὸ μέσον τῆς εἰς τὰς ἐστίας των ἐπανόδου· ἐκ τῆς ἀφορμῆς δὲ ταύτης ἤρξατο ἀνταλλαγὴ διακοινώσεων

διαρκέσασα μέχρι Δεκεμβρίου 1868. Κατ' Ὀκτώβριον δὲ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος Π. Δεληγιάννη ἀπαντήσαντος εἰς κατηγορίαν τινὰ ἀπευθυνθεῖσαν αὐτῷ ἐν τῇ Βουλῇ ὑπὸ τοῦ βουλευτοῦ Ε. Κεχαγιᾶ, ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, ἐν τῷ ὑπουργείῳ τοῦ Κουμουνδούρου, ὅτι δῆθεν ἐργάζεται ὅπως ἀνακηρυχθῇ ἡ Κρήτη ἡγεμονία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, καὶ δηλώσαντος, ὅτι αἱ προσπάθειαι τοῦ διηυθύνθησαν καὶ διευθύνονται πάντοτε πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ δῆλωσίς του αὕτη προῦκάλεσε νέας διαμαρτυρίας τοῦ τότε ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ τῆς Τουρκίας Σαβφέτ-πασᾶ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὗρισκοντο τὰ πράγματα ὅτε τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη, πιεζόμενον ἐκ τῆς σφοδροτάτης ἀντιπολιτευσεως τοῦ Κουμουνδούρου, ἐπανακάμψαντος εἰς Ἀθήνας καὶ κατηγοροῦντος τὸ ὑπουργεῖον ἐπὶ ἐγκαταλείψει τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος, ἀποδεχθὲν τὰς ἰδέας τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Π. Δεληγιάννη, συνηγοροῦντος ὑπὲρ τῆς παρατάσεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἐνθαρρυνθὲν δὲ καὶ ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, ὅτι τὸ συγκροτηθησόμενον ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπουργεῖον τῶν φιλελευθέρων δὲν θέλει ἀκολουθήσει τὴν πολιτικὴν τοῦ προκατόχου του, ἀπεφάσισε τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀπέστειλε, κατὰ Νοέμβριον, τοὺς ἐκ Κρήτης ἐπανακάμψαντας ἤδη Πετροπουλάκας μετὰ τοῦ Μπαλάφα καὶ σώματος ἐκ χιλίων ἐθελοντῶν, ὡς εἴπομεν ἄνωτέρω, ἐν τῇ διηγήσει τῶν καθ' ἕκαστα περὶ τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν ἵνα προβῇ εἰς τὰ ἔσχατα. Οὕτω τῇ 27 Νοεμβρίου ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῆς τῆς Τουρκίας Φωτιάδης ἐπέδωκε τῷ Π. Δεληγιάννῃ τελεσίγραφον, ἀπειλῶν τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἤθελεν ὑποβληθῇ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ περιεχομένους πέντε ὅρους: Α'. νὰ διαλύσῃ ἀμέσως τὰ σώματα τῶν τελευταίως ὀργανισθέντων ἐθελοντῶν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ παρακωλύσῃ τὸν σχηματισμὸν νέων ἐθελοντῶν σωμάτων. Β'. ν' ἀφοπλίσῃ τὴν «Ἑνωσιν», «Κρήτην» καὶ «Πανελλήνιον» καὶ νὰ ἀποκλείσῃ αὐτὰ ἀπὸ τῆς εἰσόδου των εἰς ἑλληνικοὺς λιμένας. Γ'. νὰ παράσῃ εἰς τοὺς Κρη-

τας πρόσφυγας οὐ μόνον τὴν ἄδειαν τῆς ἐπανόδου αὐτῶν εἰς τὴν πατρίδα των ἀλλ' ἐπὶ πλέον βοήθειαν καὶ προστασίαν. Δ'. νὰ τιμωρήσῃ συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τοὺς ἐνοχοποιηθέντας εἰς ἐπίθεσιν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑπηκόων τῆς καὶ νὰ παράσχῃ εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν θυμάτων τούτων δικαίαν ἀποζημίωσιν καὶ Ε'. ν' ἀκολουθήσῃ ἐφ' ἐξῆς διαγωγὴν σύμφωνον πρὸς τὰς ὑφισταμένας συνθήκας καὶ τὸ κοινὸν δίκαιον.

Τὸ τελεσίγραφον τοῦτο τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐπιδόθεν τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει ἐθορύβησε καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια, ἅτινα ἤρξαντο ἐσπευσμένης ἀνταλλαγῆς ἀνακοινώσεων πρὸς πρόληψιν τῆς ἐπαπειλουμένης διακοπῆς τῶν σχέσεων, ἐξ ὧν τὰ ἐν Ἀνατολῇ θὰ ἐλάμβανον ἄλλην τροπὴν. Σημειωτέον ὅτι, πρὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης, ἐπῆλθε νέον γεγονός ἵνα ἐπὶ μᾶλλον ἐντείνῃ τὰς μεταξὺ τῶν δύο γειτόνων κρατῶν λίαν τεταμένας σχέσεις. Τὴν 21 Νοεμβρίου ὁ ἀντιναύαρχος Χόβαρτ-πασᾶς Ἀγγλος ἐν τῇ τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ (1) ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἴδού πῶς αὐτὸς ὁ Χόβαρτ διηγεῖται τὰ κατὰ τὴν πρόσληψιν αὐτοῦ ἐν τῇ τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ :

(1) Ὁ Χόβαρτ, κατὰ τὰς «Σκιαγραφίας τοῦ βίου μου», ἃς συνέγραψεν ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἦτο ὑστερότοκος υἱὸς εὐγενοῦς ἀγγλικῆς οἰκογενείας τῆς τῶν Βούγγιχαμ. Ἀλλὰ μὴ ἔχων ἐλπίδας κληρονομίας, ἅτε, κατὰ τὸν ἀγγλικὸν νόμον, τοῦ πρωτοτόκου ἀπολαμβάνοντος πάσης σχεδὸν τῆς πατρικῆς οὐσίας (τὰ 9)10), τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ τίτλου, κατετάγη εἰς τὸ ἀγγλικὸν ναυτικόν· ἐπεδείξατο δὲ βίον τυχοδιωκτικὸν καὶ πολλάκις ἐπεχείρησε παρατόλμοις ἔργοις, οἷα ἦσαν τὰ κατὰ τὴν ἐν Τουρκίᾳ ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, ἐν τε Κρήτῃ καὶ ἐν Δουνάβει κατὰ τὸν ρωσoturκικὸν πόλεμον τοῦ 1877—78, ὅτε, νύκτωρ ὑπὸ τὰ στόμια τῶν ἐχθρικῶν τηλεβόλων, διέπλευσεν ἵνα ἀπέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν Τούρκων. Ὁ βίος αὐτοῦ ἐγένετο ὁ ἐξῆς: Τῷ 1868 διατελὼν ἀξιωματικὸς τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ ἐν διαθεσιμότητι ἀπῆλθεν εἰς περιήγησιν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου εἰσῆλθεν εἰς τὴν τουρκικὴν ὑπηρεσίαν, ὡς λέγει ἄνωτέρω αὐτὸς οὗτος.

α Ἐν Κ)πόλει, λέγει αὐτὸς οὗτος ἐν τῷ ἄνω μνημονευθέντι ἔργῳ αὐτοῦ, ἐπεσκεψάμην τὸν μέγαν πολιτικὸν Φουὰτ πασᾶν, βεζύρην τῆς Τουρκίας καὶ παρουσίασα αὐτῷ, τὰ συστατικά μου. Μὲ ἐδέξατο λίαν ἐγκαρδίως καὶ μεταξὺ ἄλλων μοὶ εἶπεν ὅτι ἡ Τουρκία, ἀπὸ τινων ἐτῶν, εἶχε νὰ καταστείλῃ σοβαρὰν ἐπανάστασιν ἐν Κρήτῃ καὶ ἦτο πολὺ δύσκολος ἡ κατάστασις αὐτῆς, ἔνεκεν τῆς ἔξωθεν συνδρομῆς, ἣν οἱ ἐπαναστάται ἐλάμβανον ἐξ Ἑλλάδος ὡς καὶ λόγῳ τῶν ἀμφιβόλων νόμων, τῶν ὑφισταμένων ὡς πρὸς τοὺς παραβιαστάς τῶν ἀποκλεισμῶν. Ὅντως δὲ καίπερ τῶν τουρκικῶν πλοίων ἐπαγρυπνούντων διηνεκῶς, πλοῖα ὑπὸ ἐλληνικὴν σημαίαν φέροντα τροφὰς καὶ πολεμεφόδια διέφευγον τὴν ἐπαγρύπνησιν τῶν καταδρομικῶν ἐπὶ μιᾷ ἢ ἄλλῃ προτάσει καὶ οὕτω κατῴρθουν νὰ διατηρῶσι διαρκῇ συγκοινωνίαν πρὸς τοὺς τῆς Κρήτης ἐπαναστάτας. Μόνον ἐν πλοῖον εἶχε συλληφθῇ ἐπ' αὐτοφῶρῳ καὶ ἐπομένως ἐγένετο λεία πολέμου (ἐννοεῖ τὸ Ἀρκάδιον). Πρὸς τὰ τῶν Τούρκων παράπονα ἀπήντα ἡ Εὐρώπη ὅτι, κατὰ τὸν διεθνῆ νόμον, πλοῖον, ὅπερ παραβιάζει τὸν ἀποκλεισμόν δὲν δύναται νὰ καταδιωχθῇ μακρότερον τῶν 10 μιλίων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, καίπερ φωραθὲν ὅτι παρεβίαζε τὸν ἀποκλεισμόν. Τυχαίως εἶπον πρὸς τὸν Φουὰτ πασᾶν ὅτι ἐφρόνουν, ὅτι ἡδύναντο αἱ παραβιάσεις τοῦ ἀποκλεισμοῦ νὰ συγκρατηθῶσιν, ἄνευ ἀθετήσεως νόμου τινὸς, ἀφ' οὗ ἄλλως οὗτοι ἦσαν τόσον ἐλαστικοί. Ἡ παρατήρησίς μου ἐνέβαλλεν αὐτὸν εἰς σκέψεις καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ ἐπισκεφθῶ αὐτὸν καὶ αὐθις. Ἐπισκεψαμένῳ μοι αὐτὸν μοὶ ἐλέχθη, ὅτι κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Σουλτάνου ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ μοὶ εἴπῃ, ὅτι, ἐὰν ἤθελον ἡδυνάμην νὰ λάβω ὑπηρεσίαν παρὰ τῇ ὀθωμανικῇ Κυβερνήσει, ἥρκει μόνον νὰ μὴ προσέβαλον τὸ ἔθνος μου. Ἐσκέφθην πολὺ πρὶν ἢ ἀπαντήσω, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισα νὰ ἀποδεχθῶ. Οἱ προσφερόμενοι ὅροι ἦσαν εὐχάριστοι. Ἐκαμᾶ ὅμως τὸν λογαριασμόν χωρὶς τὸν ξενοδόχον, διότι οἱ λόρδοι τοῦ Ναυαρχείου ὠργίσθησαν ἐναντίον

μου, μὲ ὠνόμασαν δὲ δόλιον καὶ τυχοδιώκτην (1). Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν μου ὡς ὑποναύάρχου τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, ἀπεφασίσθη νὰ σταλῶ εἰς Κρήτην ἵνα θέσω τέρμα εἰς τὰς παραβιάσεις τοῦ ἀποκλεισμοῦ. «Βάλετε κλέπτην νὰ συλλάβῃ κλέπτην», καθὼς ἔγραφε δι' ἐμὲ εἰς τῶν δυσμενῶν ἐπικριτῶν μου. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἐγίνωσκον τὰς παραβιάσεις ἀποκλεισμοῦ, διότι πολλοὺς ἀποκλεισμοὺς εἶχον παραβιάσει κατὰ τὴν ζωὴν μου.

Ὑψωσα τὴν σημαίαν μου ἐπὶ τινος ὠραίας φρεγάτας καὶ ἔφθασα εἰς Σούδαν, τὸν κυριώτατον λιμένα τῆς Κρήτης, ὅπου ἐστάθμευον ἕξ ἢ ἑπτὰ τουρκικὰ πολεμικὰ, τῶν ὁποίων ἔλαβον τὴν ἀρχηγίαν. Ἐκεῖ εἶδον τὴν ἀδυναμίαν τῶν τούρκων ἀξιωματικῶν μὴ δυναμένων νὰ συγκρατήσωσι τοὺς παραβιαστάς τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Ἦκουσα δὲ καὶ περὶ τοῦ θριαμβευτικοῦ τρόπου μεθ' οὗ οἱ ἐπιδρομεῖς ἐξέπλεον τῶν λιμένων τῆς Ἑλλάδος. Πῶς οἱ δήμαρχοι τῆς Σύρου, τοῦ Πόρου καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων προέπεμπον μετὰ σημαιῶν καὶ μουσικῆς καὶ μετὰ ζητωκραυγῶν τοῦ πλήθους τοὺς μέχρι τοῦδε θριαμβευτὰς πλοιάρχους καὶ τὰ πληρώματα εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἀπερχομένους νὰ ρίψωσιν ὑλικὸν εἰς τὴν φλόγα τῆς ἐπαναστάσεως ἐναντίον ἔθνους πρὸς τὸ ὅποῖον οἱ Ἕλληνες ἦσαν, κατὰ τὸ φαινόμενον, εἰς φιλικωτάτας σχέσεις.

Ἦκουσα ὅλα ταῦτα, καὶ πρὸς τούτοις μοὶ εἶπον ὅτι, ἐὰν αἱ παραβιάσεις τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐλάβανον τέλος, οἱ ἐπαναστάται τῆς Κρήτης θὰ κατέθετον ἀμέσως τὰ ὅπλα δι' ἔλλειψιν τροφῆς καὶ πολεμεφοδίων· ὅθεν ἀπεφάσισα ἀμέσως νὰ τὰς συγκρατήσω.

Λαβὼν δὲ τὰ τῆς μοίρας μου δύο ταχύπλοα καὶ μίαν κορβέτταν ὡς συνοδείαν τῆς ναυαρχίδος μου, ἐξέπλευσα ἀμέσως καὶ ἅμα ἔφθασα ἔξω βλήματος, τοῦ λιμένος τῆς Σούδας, διέ-

(1) Ὁ Χόβαρτ πασαῖς διεγράφη τότε τῶν μητρώων τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυτικοῦ, ἀλλ' ὁ ἴδιος ρητῶς δὲν ὁμολογεῖ τοῦτο.

ταξα ἀτμόν κατ' εὐθείαν διὰ τὴν Σῦρον. Ἦτο δὲ ὁ λιμὴν οὗτος τὸ κυριώτερον ὀρμητήριον τῶν διὰ Κρήτην στελλομένων σιταγωγῶν καὶ ἐπικούρων. Αἱ περιστάσεις μ' ἐβόηθησαν θαυμασίως. Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης ἀπειχόν ὀκτὼ μίλια ἀπὸ τοῦ λιμένος τῆς Σύρου· βλέπω, καὶ ἡ καρδία μου ἐπαλλε σφοδρὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐν ὥραϊον πλοῖον πρὸς τὸν λιμένα αὐτῆς» (1).

Ὁ Χόβαρτ πασσᾶς ἀνεχώρησεν ἐκ Βυζαντίου μετὰ ναυτικῆς μοίρας ἔχων διαταγὰς τοῦ τουρκικοῦ ναυαρχείου νὰ συλλάβῃ ἢ καταβυθίσῃ τὴν «Ἐνωσιν» τὴν τροφοδοτοῦσαν τὴν ἐκπνέουσαν χρητικὴν ἐπανάστασιν. Πλὴν δὲ τούτων ἔλαβε καὶ τὴν ἐξῆς ὁδηγίαν : νὰ καταδιώξῃ πᾶν πλοῖον κομίζον βοήθημα εἰς Κρήτην καὶ ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς ἐτι θαλάσσαις ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐντὸς ἐλληνικῶν λιμένων, ἐκτὸς ἐὰν τὸ καταδιωχόμενον πλοῖον πυροβολήσῃ κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὅτε ἐπετρέπετο εἰς τὸν Χόβαρτ πασσᾶν νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἐντὸς τοῦ λιμένος ἵνα ζητήσῃ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν τὴν σύλληψιν τοῦ πλοίου, χαρακτηριζομένου ὡς πειρατικοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ σύλληψις τῆς «Ἐνώσεως» δὲν ἦτο δυνατὴ νομίμως, ὑφισταμένων εἰρηνικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς Τουρκίας καὶ χάριν τῆς συλλήψεως τῆς «Ἐνώσεως» καὶ χάριν ἐκπτώσεως τῆς Ἑλλάδος ἡ διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων.

Ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ἅμα λαβοῦσα τῇ 27 Νοεμβρίου τὸ τηλεσίγραφον τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως ἐν ὑπουργικῷ συμβουλίῳ δὲν ἀπεδέξατο τοὺς ἐν αὐτῷ ὑπὸ τῆς Πύλης ἀναγραφομένους ὅρους· ὁ δὲ Φωτιάδης Βέης, πρὸς ὃν ἀνεκοινώθη ἡ ἀπόφασις τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀνεκοίνωσεν αὐτὴν πρὸς τὴν οἰκείαν κυβέρνησιν τῇ 3)15 Δεκεμβρίου 1868. Τῇ 4)16 τοῦ αὐτοῦ μηνός, ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας Σαφβέτ πασσᾶς ἀπέστειλεν ἐν τάχει πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννην Δεληγιάννην τὸ παρὰ πόδας ἔγγραφον :

(1) Τὰ μετὰ ταῦτα θὰ ἴδωμεν παρακατιόντες.

« Ἐπειδὴ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπήντησε δι' ἀρνήσεως πρὸς τοὺς πέντε ὅρους, οὓς ἡ Ὑψηλὴ Πύλη προὔτεινεν ὅπως ἀποδέξηται διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπου αὐτῆς, αἱ διπλωματικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ σχέσεις διεκόπησαν μεταξύ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος.

Συνεπῶς διαβιβάζω ὑμῖν, μετὰ λύπης, συνημμένα ὧδε τὰ διαπιστευτήρια ὑμῶν ὡς καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικῆς Πρεσβείας καὶ τοῦ Ἐμπορικοῦ Γραφείου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ Ἕλληνες Πρόξενοι ὀφείλουσιν ἐπίσης ν' ἀναχωρήσωσι, διαταγαὶ ἀπηυθύνθησαν πρὸς τοὺς γενικοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν, ὅπως ἀφαιρέσωσιν αὐτοὺς τὰ ἐκτελεστήριά των. Ἐπίσης ὅλοι οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι ὀφείλουσιν ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν, ἀπὸ τῆς σήμερον, ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς Ὀθωμανικῆς Ἐπικρατείας. Ἡ προθεσμία αὕτη ἄρχεται διὰ τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις εὕρισκομένους Ἕλληνας ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀφίξεως τῆς διαταγῆς ταύτης εἰς τὰς κατὰ τόπους ἀρχάς.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἰδοποιεῖται ἐπίσης, ὅτι ἀπηγορεύθη εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἢ εἰς τοὺς τουρκικοὺς λιμένας εἴσοδος.»

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο τοῦ Τούρκου ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Σαφβέτ πασᾶ λαβὼν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος Ι. Δεληγιάννης, ἀπέστειλε τὴν ἐπαύριον, 5)17 Δεκεμβρίου, πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν τριῶν εὐεργετίδων Δυνάμεων, Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας, τάδε :

« Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ φέρω εἰς γνῶσιν τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος, ὅτι, τῆς Ὑψηλῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης κοινοποιησάσης μοι τὴν 4)16 Δεκεμβρίου, ὅτι αἱ μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας διπλωματικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ σχέσεις διεκόπησαν, ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμένοντες καὶ ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες ὑπήκοοι ὀφείλουσι ν' ἀπέλθωσι τῆς πρωτευούσης ἐντὸς δεκαπενθημέρου προθεσμίας, ἀρχομένης ἀπὸ τῆς 4)16 Δεκεμβρίου, καὶ ὅτι ἡ ἐν τοῖς Ὀθωμανικοῖς λιμέσιν

εἴσοδος τῆς Ἑλληνικῆς Σημαίας ἀπαγορεύεται, θέλω ἀπέλθαι εἰς Ἑλλάδα διὰ τοῦ πρώτου εἰς Πειραιᾶ ἀναχωροῦντος ἀτμοπλοίου τῶν Αὐτοκρατορικῶν τῆς Γαλλίας διαπορθμεύσεων, μετὰ τοῦ προσωπικοῦ τῆς Πρεσβείας.

Πρὶν δὲ καταλείπω τὴν Κωνσταντινούπολιν, καθῆκόν μου κρίνω νὰ διαβεβαιώσω τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα πόσον ἐνασμενίζομαι ἐπὶ ταῖς εὐαρέστοις σχέσεσι, τὰς ὁποίας μεθ' ὑμῶν διετήρησα κατὰ τὸ βραχὺ τῆς ἐνταῦθα ἀποστολῆς μου διάστημα, καὶ συνάμα νὰ τῇ ἀναγγείλω ὅτι, ἐλλείψει Ἀρχῆς τινος Ἑλληνικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, κρίνω χρέος μου νὰ θέσω τοὺς ὁμοεθνεῖς μου καὶ ἐν γένει τὰ ἑλληνικά συμφέροντα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Α.Α. Ε.Ε. τῶν Ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τῶν ἐγγυηθεισῶν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ διάκινται πρὸς αὐτὴν εὐμενέστατα.

Ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης θέλει ἀποδεχθῇ εὐμενῶς τὴν αἴτησιν ταύτην καὶ συνεννοηθῇ περὶ τούτου μετὰ τῶν ἄλλων δύο αὐτῆς συναδέλφων, παρακαλῶ νὰ προσδεχθῇ τὰς εὐχαριστίας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μου.»

Οἱ πρεσβευταὶ τῶν εὐεργετῶν Δυνάμεων λαβόντες τὸ ἔγγραφον τοῦ Ἑλλήνος συναδέλφου των, ἀπήντησαν ὁ μὲν τῆς Ρωσίας καὶ Ἀγγλίας τῇ ἐπαύριον, 6)18 Δεκεμβρίου, ὁ δὲ τῆς Γαλλίας τῇ 8)20, ἀναγγέλλοντες ὁ μὲν Ἰγνάτιεφ, ὅτι ἀποδέχεται τὴν πρότασιν τοῦ Δελήγιάννη, ἔὰν καὶ οἱ δύο ἄλλοι συμφωνήσωσιν, ὁ δὲ Ἑλλιοτ καὶ Βουρὲ ὅτι ἀρνοῦνται ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προτάσεώς του, συνεπῶς ὁ Ἑλλήν πρεσβευτὴς ἀπετάθη τῇ 10)22 Δεκεμβρίου πρὸς τὸν συνάδελφόν του τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς Μόρρις, ὅστις καὶ ἀποδεξάμενος τὴν πρότασιν τοῦ ἀπήντησεν αὐθημερὸν ὡς ἑξῆς :

«Ἐσχον τὴν τιμὴν νὰ λάβω τὴν διακοίνωσιν, ἣν εὐρηστήθητε νὰ μοὶ ἀπευθύνητε ὑπὸ σημερινὴν ἡμερομηνίαν, δι' ἧς ζητεῖτε ν' ἀποδεχθῶ τὴν προστασίαν τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων καὶ τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων κατὰ τὸ διάστημα τῆς

διακοπῆς τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.

Λυποῦμαι πολὺ, ὅτι ἡ παροῦσα κατάστασις τῶν πραγμάτων μεταξύ τῶν δύο Ἐπικρατειῶν καθίστησιν ἀναγκαῖον τοιοῦτον ἐκ μέρους ὑμῶν διάβημα, διὸ δὲν δύναμαι, χωρὶς νὰ λείψω εἰς τὴν πρὸς φίλον Ἕθνος ὀφειλομένην ἀbroφροσύνην, ν' ἀρνηθῶ τὴν αἴτησιν, ἣν μοι ἀπευθύνετε· ἐπομένως δέχομαι προσωρινῶς τὴν ἐντολὴν, ἣν τιμῶντές με μοὶ ἐνεπιστεύθητε, περιμένω δὲ τὴν ἔγκρισιν τῆς Κυβερνήσεώς μου.

Ἐλπίζων, ὅτι, πρὸς τὸ συμφέρον ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν, θέλουσι μετ' οὐ πολὺ ἐπαναληφθῇ αἱ φιλικαὶ σχέσεις μεταξύ τῆς Κυβερνήσεως, ἣν τοσοῦτον ἐπαξίως ἀντεπροσωπεύσατε ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ταύτῃ, καὶ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Α.Α.Μ. τοῦ Σουλτάνου, παρακαλῶ ὑμᾶς, Κ. Πρέσβυ, νὰ δεχθῇτε κτλ.»

Ὁ Δεληγιάννης, ἅμα τῇ λήψει τοῦ ἐγγράφου τοῦ Ἀμερικανοῦ πρεσβευτοῦ, ἀπέστειλε τὸ παρὰ πόδας θαυμασίον ὑπὸ διπλωματικὴν ἔποψιν ἔγγραφον πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας :

« Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβευτῆς τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος Πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης Σαφβέρ πασᾶν.

Πέραν, τὴν 10)22 Δεκεμβρίου 1868.

Ἐλαβον τὴν διακοίνωσιν, ἣν ἡ Ὑμετέρα Ἐξουχότης ἐνόμισε δεόν νὰ μοὶ ἀπευθύνῃ τὴν 16 Δεκεμβρίου ἐ. ἔ. ὡς καὶ τὰ συνοδεύοντα αὐτὴν διαβατήρια.

Ἐπειδὴ οἱ πέντε ἀναφερόμενοι ἐν τῇ διακοινώσει ταύτῃ ὅροι δὲν μοὶ ἐκοινοποιήθησαν ἐπισήμως, δὲν ἀπόκειται εἰς ἐμὲ νὰ συζητήσω αὐτούς.

Μετ' ὀλίγον σύμπας ὁ κόσμος θέλει κρίνει τίνα πρέπει νὰ ἐπιβαρύνῃ ἡ εὐθύνη τῶν σοβαρῶν δυσχερειῶν, αἵτινες ἐνδέχεται νὰ προκύψωσιν ἐκ τῆς διακοπῆς τῶν μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.

διπλωματικῶν καὶ ἐμπορικῶν σχέσεων, ἣν πρὸ ὀλίγου διεκήρυξεν ἡ Ὄθωμανικὴ Πύλη.

Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Βασιλέως, τοῦ Σεβαστοῦ μοι Κυρίου, οὐδὲν παρημέλησεν ὅπως ἀποφύγῃ τὴν κρίσιν ταύτην. Οὐ μόνον ἐτήρησε νόμιμον οὐδετερότητα ἀπέναντι τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης, οὐ μόνον ἔπραξε πᾶν ὅ,τι οἱ συνταγματικοὶ τοῦ τόπου θεσμοὶ τῇ ἐπέτρεπον, ὅπως ἀποσοβῇ, ὅσον τὸ δυνατὸν, πᾶσαν αἰτίαν ρήξεως, ἀλλ' ἠνέχθη μεθ' ὑπομονῆς, ἐπὶ οὕτω ὅλα ἔτη, χάριν τῆς προθέσεώς της ταύτης, παντὸς εἵδους ἐχθρικὰς πράξεις, βιαιοπραγίας καὶ κακώσεις, διαπραχθείσας εἰς διαφόρους τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐπαρχίας κατὰ τῶν ὑπηκόων της καὶ τῶν συμφερόντων αὐτῶν.

Ἀπὸ ἐξαμηνίας περίπου, ἀφότου ἔσχον τὴν τιμὴν ν' ἀντιπροσωπεύσω τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν Κυβέρνησιν Αὐτοῦ παρὰ τῇ Ὄθωμανικῇ Πύλῃ, παρῆσθην συνεχῶς μάρτυς τοιούτων πράξεων. Αὐθαίρετοι καὶ παράνομοι φυλακίσεις, σκανδαλώδεις ὑπηκόων ἀποπομπαί, συλλήψεις πλοίων Ἑλληνικῶν ἐν μέσῳ πελάγει ὑπὸ πολεμικῶν Ὄθωμανικῶν νηῶν, παράνομοι δημεύσεις ἐμπορευμάτων ἀνηκόντων εἰς Ἕλληνας ὑπηκόους, ἐπὶ πᾶσι τούτοις, ἄρνησις δικαιοσύνης διαρκῆς καὶ συστηματικὴ δι' ὅλας τὰς ὑποθέσεις τῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν μου Ἑλλήνων ὑπηκόων, τοιαῦτα εἶσιν, ἐν συνόψει, ὅσα διεδραματίσθησαν ἐνώπιόν μου, ἐν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ἄλλαις ἐπαρχίαις τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Καὶ ὁμῶς ἀπέναντι τοσούτων καὶ τηλικούτων καταφανεῶν παραβιάσεων τῶν ὑφισταμένων Συνθηκῶν, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπέδειξε τὴν μεγίστην μετριοπάθειαν. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωπος αὐτῆς, περιοριζόμενος νὰ καταδεικνύῃ εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν ὅλας τὰς παρανομίας ταύτας καὶ νὰ ζητῇ τὴν θεραπείαν αὐτῶν, ἣν οὐδέποτε ἐπέτυχεν, οὐδεμίαν, ἐν τούτοις, ἀπηύθυνεν αὐτῇ ἐπὶ τούτοις διαμαρτύρησιν ἢ διακοίνωσιν παροργιστικὴν. Συνεμορφοῦτο δὲ πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν ὁδηγίων του διαγραφομένην ταύτην διαγωγὴν, εὐλαβούμενος μὴ ἐρεθίσῃ ἔτι πλέον τὰς ἤδη τεταμένας εἰς ἄκρον μεταξὺ τῶν οὕτω Χωρῶν σχέσεις.

Ἡ Ὑψηλὴ Ὀθωμανικὴ Πύλη, παραγνωρίζουσα, κατὰ πάντα, τὴν μετριοπάθειαν ταύτην καὶ τὰς συμβιβαστικὰς διαθέσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἔκρινεν εὖλογον νὰ προβῇ ὅλως ἀποτόμως καὶ ἀπροσδοκῆτως εἰς μέτρον βίαιον, διακόπτουσα, διὰ τετάρτην φορὰν ἤδη, ἀπὸ τριακονταετίας, τὰς μετὰ τῆς Ἑλλάδος διπλωματικὰς καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις, χωρὶς νὰ δικαιολογῇ καὶ τὴν αὐστηρότητα ταύτην ὅπωςδὴποτε νεώτερόν τι γεγονὸς, κατὰ πρῶτον παρυσιαζόμενον, χωρὶς νὰ χορηγήσῃ αὕτη τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον ὅπως προηγήθῃ ἀπόπειρα συμβιβασμοῦ τίνος. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐπομένως ὀφείλει ν' ἀποτίσῃ λόγον ἐνώπιον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου περὶ τῆς αὐστηρότητος ταύτης καὶ τῶν συνεπειῶν, ὅσαι ἐξ αὐτῆς δύνανται νὰ προκύψωσι πρὸς βλάβην τῆς εἰρήνης ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Τὸ ἐπ' ἐμοί, λυπούμενος τὰ μέγιστα, ὅτι συμβάντα τοσοῦτον δυσάρεστα θέτουσι τέρμα εἰς τὴν ὅλως εἰρηνικὴν καὶ φιλικὴν ἀποστολήν μου παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ γνωστοποιήσω τῇ Ὑμ. Ἐξοχότητι ὅτι ἀπέρχομαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τῶν ὑπαλλήλων τῆς Β. Πρεσβείας διὰ τοῦ πρώτου δι' Ἀθήνας ἀναχωροῦντος ἀτμοπλοίου τῶν Γαλλικῶν διαπορθμεύσεων, ἀναθέσας προηγουμένως τὴν προστασίαν τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων καὶ τῶν Ἑλληνικῶν συμφερόντων ἐν γένει εἰς τὴν Πρεσβείαν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς.

Δέξασθε κτλ.

Ι. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ.

Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τοῦ Σουλτάνου Φωτιάδης Βέης λαβὼν ἔγγραφον τοῦ Σαφβέτ—πασᾶ ἀπηύθυνε τῇ 7ῃ Δεκεμβρίου πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος Πέτρον Δεληγιάννην ἔγγραφον δι' οὗ ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν καὶ ἐμπορικῶν σχέσεων Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθε τῶν Ἀθηνῶν μεθ' ὅλου τοῦ προσωπικοῦ τῆς Πρεσβείας. Ἀπήρχετο δὲ μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἦτοι τὴν 13 Δεκεμβρίου ὁμοίως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ παρὰ τῷ Σουλτάνῳ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Δεληγιάννης, ὁ

ἄξιος ἀδελφός τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Πέτρου Δεληγιάννη, ἀφ' οὗ δι' ἐμβριθοῦς καὶ διπλωματικωτάτου ἐγγράφου πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν τῆς Πύλης, ἐναμίλλου τῶν τοῦ ἐξόχου αὐτοῦ ἀδελφοῦ πρὸς τὸν Φωτιάδην Βέην κατέδειξεν, ὡς εἶδομεν, πόσον ἦσαν ἀδικαιολόγηται αἱ ἀξιώσεις αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου καὶ πόσον ἀνάρμοστος πρὸς αὐτὸ ἦτο ἡ συμπεριφορὰ τῆς πρὸς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνας.

Συναπῆρχοντο συνάμα ἀμφοτέρωθεν οἱ οἰκεῖοι πρόξενοι καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπέπεμπεν, ἐκδικήσεως καὶ πιέσεως χάριν, καὶ τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνας ὑπηκόους, ἀλλ' ἡ ἐλληνικὴ δὲν ἐμιμήθη αὐτὴν ἀποπέμπουσα τοὺς ἐν Ἑλλάδι Ὀθωμανοὺς ὑπηκόους, ὡς ἔπραξε τοῦτο καὶ κατὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων τῇ 6)18 Ἀπριλίου 1897, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ μὴ θέλουσα νὰ δείξῃ τῇ πεπολιτισμένη Εὐρώπῃ, ὅτι καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἑλλάς τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν μουσουλμανικὴν Τουρκίαν ἔχει ἀνάπτυξιν καὶ πολιτισμόν.

Εἰς τὸ μέτρον τῆς ἀποτόμου διακοπῆς τῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσεων προέβη ἡ Τουρκία ἐνθαρρυνθεῖσα ἢ παρορμηθεῖσα παρὰ τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, καὶ ἔλαβεν ὡς ἀφορμὴν ἡ πρόφασιν τὴν τοῦ συνταγματάρχου Πετροπουλάκη μετὰ τοῦ ἐκ 1000 ἐθελοντῶν σώματός του διαπεραῖωσιν εἰς Κρήτην διὰ τῆς «Ἐνώσεως» πρὸς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατῶν Κρητῶν κατὰ τὰ τέλη Νοεμβρίου 1868.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας Φωτιάδου Βέη 7)19 Δεκεμβρίου περιῆλθεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος ἔγγραφον ἀγγλιστὶ γεγραμμένον, φέρον δὲ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Χόβαρτ-πασᾶ, δι' οὗ οὗτος ἀνεκοίνου τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει τὴν τοιαύτην αὐτοῦ ἀποστολήν. Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο οὐδεμίᾳ ἐδόθη ἀπάντησις, οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ δοθῇ. Φαίνεται ὅτι εἶχε λάβει αὐτὸ ὁ Φωτιάδης Βέης, ἀπερχόμενος δὲ εἶχε φροντίσει, διὰ τινος τῶν οἰκείων, νὰ διαβιβασθῇ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἑξωτερικῶν.

Ἀλλὰ τῇ ἐπιούσῃ τηλεγράφημα τοῦ νομάρχου Κυκλάδων Γερασίου Δρακοπούλου πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἑξωτερικῶν ἀνήγ-

γειλεν, ὅτι ὁ Χόβαρτ πασᾶς ἀποπειράθεις νὰ συλλάβῃ τὴν «Ἐνωσιν» κατὰ τὸν εἴσπλουν αὐτῆς εἰς τὸν λιμένα Σύρου καὶ ἀποτυχὼν, ἅτε κανονιοβοληθεὶς παρ' αὐτῆς καὶ ἀνακωχεύσας, ἠκολούθησε κατὰ πόδας αὐτὴν εἰσελθοῦσαν εἰς τὸν λιμένα καὶ στὰς εἰς τὴν εἴσοδον αὐτοῦ ἠπείλει ὅτι θὰ συνελάμβανεν αὐτὴν διὰ τῆς βίας, ἐὰν δὲν παρσῶιδετο. Ὁ νομάρχης ἐζήτηε ὁδηγίας περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἐπικουρίας. Δὲν ἐβράδυναν δὲ νὰ δοθῶσι παρὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ αὗται καὶ ἐκείναι.

Ἴδου τί εἶχε συμβῇ· ὁ Χόβαρτ-πασᾶς ἐπέβαινε ξυλίνης ἐλικροφόρου ὀθωμανικῆς φρεγάτας 60 πυροβόλων, τῆς «Χουνταβενδικιάρ» (=Θεουπόλεως=Προύσης) παρακολουθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ ἀτμοπλοίου «Ἰζζεδδὶν» τοῦ πρὸ ἐνὸς ἔτους καταλαβόντος τὸ «Ἀρκάδιον» ἐν Κρήτῃ, καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεβίβαζεν ἐφύδια καὶ τροφὰς διὰ τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἄλλου τινὸς σκάφους.

Ὁ Χόβαρτ-πασᾶς εὐθὺς ὡς εἶδε τὴν «Ἐνωσιν» ἐρχομένην ἐκ Κρήτης, ὅπου εἶχεν ἀποβιβάσει τὸν Πετροπουλάκην μετὰ τοῦ σώματός του, καὶ πλησιάζουσιν νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα οὗ ἀπεῖχε 3 μίλια, ἀπεπειράθη νὰ φράξῃ αὐτῇ τὸν εἴσπλουν ἔχων ἐπικουρον καὶ τὸ «Ἰζζεδδὶν» ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους καὶ τὴν συλλάβῃ. Καὶ θὰ συνελάμβανεν αὐτὴν ἐὰν ὁ πλοίαρχος αὐτῆς Ν. Σουρμελῆς δὲν ἐδείκνυσεν ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστον θάρρος· διότι, ἀφοῦ ἐκανονιοβολήθη παρὰ τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος ἐνσφαίρως, ἀντὶ νὰ πτοηθῇ καὶ σταθῇ, στραφεὶς ἐπιδεξιῶς ἐκανονιοβόλησεν αὐτὴν τε καὶ τὸ «Ἰζζεδδὶν». Αἱ βολαὶ αὐτοῦ ἦσαν τόσοι ἐπιτυχεῖς, ὥστε ἀμφοτέρω τὰ πλοῖα ταῦτα ἀνεκώχυσαν, ὠφεληθεὶς δ' ἐκ τούτου, ὡς εἶχεν ὑπολογίσει, ὁ ἀτρόμητος ναύτης, εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὸν λιμένα τῆς Σύρου καὶ ἠγκυροβόλησε ἐν τῇ συνήθει θέσει ὑπὸ τὰς ζητωκραυγὰς τῶν θεομένων τὴν ναυμαχίαν Ἑρμουπολιτῶν.

Ἐκμανεὶς τότε ὁ Ἀγγλότουρκος ναύαρχος εἰσέπλευσε καὶ αὐτός· στὰς δ' ἐν τῇ στομίῳ ἐπεμψεν ἔγγραφον πρὸς τὸν Νομάρχην ἀπαιτῶν τὴν παράδοσιν τοῦ ἀτμοπλοίου καὶ ἀπειλῶν ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἐχθροπραξίας.

Ὁ νομάρχης Δρακόπουλος ἔδειξεν ἀληθῶς τότε ἀξιεπαινον ψι.

χραιμίαν καὶ ἀφοβίαν, παρὰ τὸν καταλαβόντα τοὺς κατοίκους, καὶ κυρίως τοὺς εὐπόρους, φόβον· λαβὼν δὲ τηλεγραφικῶς τὰς ὁδηγίας τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν, ἀπήντησεν ἀρνητικῶς πρὸς τε τὸν Χόβαρτ-πασᾶν καὶ τὸν Πρόξενον τῆς Τουρκίας, μεθ' οὗ συνενοήθη ὁ Χόβαρτ, Κ. Ἀξελόν. Διηγοῦνται, ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν εὐπόρων, Χίων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καταληφθέντες ὑπὸ πανικοῦ, ἔδραμον πρὸς τὸν Νομάρχην, λέγοντες ἐν τῷ χιακῷ αὐτῶν ἰδιώματι: «Δόστε τούτηνε, κύριε Νομάρχα, καὶ σοῦ τὴν κάνουμένε χρυσῇ!» «Οἱ γεννάδαι, ἐπιλέγει ὁ ὠραῖον ἄρθρον περὶ τῆς ναυμαχίας τῆς «Ἐνώσεως» γράψας τμηματάρχης τότε τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἑξωτερικῶν Λεωνίδας Μελετόπουλος, ἐνόσω ἐξηκολούθουν αἱ ἀποστολαὶ ἐφοδίων καὶ τροφῶν εἰς Κρήτην, ἐξ ὧν ἐχρηματίζοντο, ἦσαν ἐνθερμοὶ θιασῶται τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως καὶ φιλοπάτριδες, εὐθύς ὅμως ὡς ἐφοβήθησαν μήπως σφαῖραί τινες πέσωσιν ἐπὶ τῶν οἰκιῶν των ἢ τῶν καταστημάτων των, ἔγιναν δειμαλέοι!» Ἀλλ' ὁ Δρακόπουλος μειδιῶν καὶ ἀτάραχος καθησύχαζεν αὐτούς.

Ὁ Χόβαρτ-πασᾶς εἶχε δίκαιον νὰ ἐκμανῇ· διότι ἡ σφαῖρα τοῦ Σουρμελῆ εἰσελθοῦσα διὰ τῆς πλώρας ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πρύμνης καὶ ὀλίγου δεῖν ἐφόνευσε καὶ αὐτὸν ἱστάμενον ἐπὶ τοῦ πρυμναίου ἐπιστέγου, ὡς διηγήθη αὐτὸς. οὗτος ὁ Τούρκος ναύαρχος Χόβαρτ, ἐν τῷ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐν τῇ νήσῳ Πριγκήπῳ δοθέντι συμποσίῳ. Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ἐπήνεγκε ζημίας, διελθοῦσα κατὰ μήκος ὅλον τὸ κατάστρωμα τῆς φρεγάτας, διότι ἄλλως ὅθεν ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι αὕτη ἀμέσως ἀνεκώχευσε (1). Κατὰ τινὰ πληροφο-

(1) «Ἐσπευσα νὰ ρίψω ἄσφαιρον λέγει ὁ Χόβαρτ βολὴν διὰ νὰ προκαλέσω νὰ δείξῃ τὴν σημαίαν αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο ἀπήντησε διὰ γενναίας βολῆς τοῦ Ἀρμυρογγείου κανονίου αὐτοῦ, ἥτις μοὶ ἔκοψε τὸ στήριγμα τῆς γεφύρας ἐφ' ἧς ἱστάμην.

Ὅσον ἀνδρεῖος καὶ ἂν ἦτο, εἶχεν ἄδικον· ὥφειλε νὰ δείξῃ τὴν σημαίαν του καὶ νὰ τρέξῃ (ἐὰν εἴξευρεν ὅτι δὲν ἦτο ἄμεμπτος) ὑπὸ τὴν σκέπην οὐδετέρας σημαίας, ἀλλ' οὐχὶ νὰ πυρρβολήσῃ κατὰ πολεμικοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον, κατὰ χρέος, ρίπτει ἄσφαιρον βολὴν ζητῶν τὴν σημαίαν παρ' ὑποπτοῦ πλοίου. Ἀναμφιδόλως διέπραττε πειρατείαν, καὶ μοὶ ἔδωκεν ἰσχυρὰν λαβὴν ἐκ' αὐτοῦ. Τὰ ταχύπλοά μου κατεδίωξαν τὸ ἐλληνικὸν πλοῖον ἐγ-

ρίαν, προελθοῦσαν ἐκ τινος προμηθευτοῦ ἢ διερμηνέως Μελιταίου, εὑρεθέντος ἐπὶ τῆς φρεγάτας, ἡ σφαῖρα ἔθραυσε μὲν τὴν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος λέμβον, ἐφόνευσε δὲ ἢ ἐτραυμάτισε καὶ τινὰς τῶν Τούρκων ναυτῶν, οὗ ἔνεκα οἱ λοιποὶ ἔπεσαν εἰς τὸ ὑπόστρωμα, ὅθεν ὁ Χόβαρτ, καταπόρφυρος ἐξ ὀργῆς, ἐξήγαγε μεθ' ὕβρεων αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Ἀγγλότουρκος ναύαρχος ἐτήρησεν ἄκραν σιγὴν περὶ τούτου.

Ἀλλ' ἐὰν οἱ ἐν Σύρῳ ζάπλουτοι Χῆοί τε καὶ μὴ κατελήφθη-

γὺς τοῦ λιμένος τῆς Σύρου, καὶ ἔτρεχον μὲν ταῦτα, ἔτρεχε δὲ καλῶς καὶ τὸ καταδιωκόμενον πλοῖον. Ὅταν ἀνεκάλεσα, αὐτὰ ἔμαθον, ὅτι τὸ πλοῖον ἐκεῖνο ἐκαλεῖτο «Ἐνωσις», Ὁ πλοίαρχος αὐτῆς ἦτο γενναιότατος Ἕλληνα, ὅστις δὲν ἐσκέπτετο οὐδὲν ἄλλο. εἰμὴ νὰ μεταφέρῃ τὸ φορτίον καὶ νὰ ἀγωνισθῇ μέχρις ἐσχάτων διὰ τὸ σκάφος ὑπερορῶν πάντα διεθνῇ νόμον· οὐδὲ ὑπώπτευσεν, ὅτι εἰς τὴν περίστασιν ἐκείνην ἐνήργει τις ἐναντίον αὐτοῦ, ὅστις ἐγίνωσκε τὰ περὶ τῶν κανόνων τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ ὅστις ἠδύνατο νὰ διδάξῃ, ὅτι ἐνοπλον πλοῖον, τὸ ὁποῖον παραβιάζει τὸν ἀποκλεισμόν, εἶναι πειρατικὸν ἐὰν μεταχειρισθῇ τὰ ὅπλα κατὰ πολεμικοῦ πλοίου. Ἡμὴν τόσον εὐχαριστημένος δι' ὅ,τι συνέβη, ὥστε ἔπεμψα ἐν τῶν ταχυπλόων μου πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Κρήτης, λέγων αὐτῷ, ὅτι δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ πλέον τὰ πλοῖα ἐκεῖνα, διότι (τὰ δύο ἄλλα ἐναυλόχουν ἐν τῷ λιμένι Σύρου) ἐτέθησαν εἰς θέσιν τόσον ἐπισφαλῇ ὥστε ἐπὶ ἐβδομάδας θὰ ἠδυνάμην νὰ κρατῶ αὐτὰ ἐκεῖ. Εἰξευρα, ὅτι μία ἐβδομάς θὰ ἤρκει νὰ σταματήσῃ τὴν ἐπανάστασιν ἐν Κρήτῃ· διότι ἐὰν δὲν κατέπλεον τὰ σιταγωγὰ οἱ ἐπαναστάται δὲν εἶχον νὰ φάγωσι. (Ἡμὴν δὲ δικαιολογημένος νὰ εἶπω τοῦτο, διότι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν οὐδενὸς σιταγωγοῦ καταπλεύσαντος εἰς τὴν νῆσον, οἱ ἐπαναστάται κατέθεσαν τὰ ὅπλα καὶ ἐζήτησαν ψωμί (! !) Κι' ἔτσι ἐτελείωσεν ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις).

Ἡ πρώτη νύξ τὴν ὁποίαν διῆλθον ἔξω τῆς Σύρου, ἦτο νύξ μεγάλης ἀγωνίας, διότι εἶχα ὑποσχεθῇ εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Κρήτης ὅτι οὐδὲν ἐλληνικὸν πλοῖον θὰ προσήγγιζεν εἰς τὴν νῆσον. Τὴν πρωΐαν μικρὸν ἀτμόπλοιον ἔφθασεν ἐξ Ἀθηνῶν φέρον καὶ Τεῦρκον ὑπάλληλον ἐπ' αὐτοῦ. Οὗτος ἦλθε πρὸς ἐμὲ λευκὸς ὡς σινδὼν καὶ μοι εἶπεν ὅτι καθὼς ἀνεχώρει ἐκ Πειραιῶς μία ἐλληνικὴ φρεγάτα ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν ν' ἀποπλεύσῃ διὰ Σύρον, τῆς ὁποίας ὁ πλοίαρχος, οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ τὸ πλήρωμα ὠρκίσθησαν νὰ φέρωσι τὸν Χόβαρτ πασᾶν νεκρὸν ἢ ζῶντα. Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν εἶδον τὴν ἐλληνικὴν φρεγάταν νὰ ἔρχεται. Ἦτο στιγμὴ σφοδροτάτης ἐξάψεως. Αἱ στέγαι τῶν οἰκιῶν τῆς Σύρου ἦσαν πλήρεις λαοῦ. Ἐν τούτοις, ἔπλευσα

σαν ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου, οἱ ναυτικοὶ, ὧν οἱ πλεῖστοι Ψαριανοί, ἐνθυμηθέντες τὰ κατὰ θάλασσαν τρόπαια τῶν πατέρων αὐτῶν κατὰ τῶν Τούρκων, ἡσθάνθησαν φλεγμαίνοντα τὰ στήθη αὐτῶν ἐξ ὀργῆς καὶ φιλοπατρίας καὶ συνελάμβανον τὰ παραβολώτατα τῶν σχεδίων, καὶ ὁρῶντες νὰ μετατρέψωμεν εἰς πυρπολικά δύο ἢ τρία ἐκ τῶν ἀτμοπλοίων τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρίας, καὶ νὰ ὀρμήσωσι δι' αὐτῶν νύκτωρ καὶ καύσωσι τὸν ἀπεχθὲς Τοῦρκον ναύαρχον, οὐχὶ μακρὰν ἡγκυροβολημένον, γινόμενοι καὶ αὐτοὶ ἐν τοιοῦτῳ φοβερῷ ἀγῶνι ὀλοκαύτωμα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας.

Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἡ σύνεσις τοῦ νομάρχου Δρακοπούλου κατηύναζε τὰς παραφορὰς τῆς φιλοπατρίας καὶ προσελάμβανε λυπηρὰν σκηνὰς. Ἐν τούτοις ὁ Χόβαρτ πασᾶς παρέμεινεν ἐπὶ ἓνα σχεδὸν μῆνα παρὰ τὸν λιμένα τῆς Σύρου ἐπιτηρῶν τὴν τε θέσιν τοῦ ἀτμοδρόμωνος «Ἑλλάδος» καὶ τὴν «Ἐνωσιν», ἵνα μὴ διαφύγῃ νύκτωρ. Τούτων ἐν Σύρῳ γινομένων ἐν Ἀθήναις δὲ, ἅμα ληφθέν-

πρὸς τὸν ὑποτιθέμενον ἐχθρὸν, περιμένων ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν νὰ δεχθῶ τὴν προσβολὴν τοῦ ὅτε πρὸς ἐκπληξιν καὶ εὐχαρίστησιν μου εἶδον νὰ πλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα καὶ νὰ ναυλοχῇσῃ. Ἐμαθὼν ἀκολουθῶντες ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φρεγάτα δὲν εἶχεν πυρῆτιν ! Ἦτο αἶσχος νὰ θέσωσι τὸν πλοίαρχον αὐτῆς εἰς θέσιν τόσον σφαλερὰν, διότι εἶνε γνωστὸν πόσον κακὸν εἶναι ἡ ἀπρονοησία τῶν ἀρμοδίων, ὅπου ὑπάρχει ἀληθὲς τόλμη. Ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον ἐνισχύθη διὰ πέντε ἢ ἑξ τουρκικῶν θωρηκτῶν καὶ ἐδέσποζον τῆς θαλάσσης, μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρήσεις τῶν ξένων ἐχθρῶν τῆς Τουρκίας. Εἶδομεν καὶ τὴν παρωδίαν τῆς δίκης τῆς «Ἐνωσεως» ἐπὶ τινος πλοίου ναυλοχοῦντος ἐν τῷ λιμένι (δὲν ἐτόλμων ν' ἀποβιβασθῶ), ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὸ μηδέν. Ὁ Γενικὸς διοικητὴς τῆς Κρήτης ἐπεμψεν ὅλους τοὺς ἐπαναστάτας διὰ τουρκικῶν πλοίων πρὸς ἐμέ, καὶ τοῦτο ἦτο τὸ δυσκολώτερον τὸ ὁποῖον εἶχα νὰ κάμω. Τότε ἐμοίρασα αὐτοὺς εἰς τὰς γείτονας ἑλληνικὰς νήσους, καὶ οὕτω ἐτελείωσεν ἡ ὑπόθεσις.

Ὑπάρχουσι πολλοὶ λέγοντες ὅτι αἱ πράξεις μου παρὰ τὴν Σύρον ἦσαν παράνομοι, ἰδίως ἡ παρακώλυσις τῶν ἄλλων πλοίων πλὴν τῆς «Ἐνωσεως» νὰ ἐξέλθωσι τοῦ λιμένος. Ὅ,τι δύναμαι νὰ εἶπω εἶνε ὅτι οἱ Ἕλληνες συλλήβδην, ἀπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ κάτω, εἶχον δείξει τόσον ὀλίγον σεβασμὸν εἰς τὸν διεθνῆ νόμον, ἐπὶ τρία ἔτη, ἐνθαρρύνοντες τὴν ἐπανάστασιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους φιλικῆς χώρας, ὥστε ὀλίγον τάνυσμα τοῦ νόμου ἐκ μέρους μου ἦτο δικαιολογημένον».

τῶν τῶν ἐτηλεγράφημάτων τοῦ νομάρχου Δρακοπούλου, οἱ ὑπουργοὶ συνήλθον εἰς ἑκτακτον σύμβούλιον, ἀφοῦ δὲ ὁ πρωθυπουργὸς Βούλγαρης καὶ ὑπουργὸς Δεληγιάννης, παραστάντες ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως ἀνεκοίνωσαν αὐτῷ τὰ συμβάντα καὶ ἔλαβον τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, ἀπεφασίσθησαν τὰ ἐξῆς καὶ ἐξετελέσθησαν παραχρῆμα.

Ὁ μὲν πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸν νομάρχην Δρακόπουλον ν' ἀντιστῇ πάσῃ δυνάμει εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν τοῦ Χόβαρτ πασᾶ πρὸς κατάληψιν τῆς «Ἐνώσεως», συνεννοούμενος μετὰ τοῦ κυβερνήτου τοῦ ἀποστελλομένου ἀτμοδρόμωνος «Ἑλλάδος» καὶ τοῦ διοικητοῦ τῆς ἐν Σύρῳ στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἐξοπλίζων ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἐθελοντάς.

Ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν διέταξε τὸν κυβερνήτην τοῦ ἀτμοδρόμωνος Σαχτούρην, ἀναπληροῦντα, ὡς ὑπαρχον, τὸν πλοίαρχον Σταματέλλον, νὰ παρασκευάσῃ τὸ πλοῖον πρὸς μάχην, καὶ πρὸς τοῦτο νὰ ἐκπλεύσῃ ἀμέσως εἰς Σύρον καὶ νὰ προσκαλέσῃ τὸν Τοῦρκον ναύαρχον ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ στομίου τοῦ λιμένος, ὅπου εἶχε τὴν θέσιν πολιορκουντος, ἐὰν δὲ δὲν ἐνδώσῃ νὰ ναυμαχήσῃ πρὸς αὐτόν.

Ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν διέταξε νὰ ἐπιβιβάσθωσιν 150 ἄνδρες ἐκ τῆς διλοχίας τῶν σκαπανέων πυροσβεστῶν ἐπὶ τῆς «Ἑλλάδος», ὥστε ἐὰν, ἐν τῇ ναυμαχίᾳ, χρειασθῇ νὰ γείνη ἐπιπλους κατὰ τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος, νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ὑποστήριξιν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ πληρώματος ἐκ 250 ἀνδρῶν συγκροτουμένου.

Καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπέστειλεν ἑγγραφοῦν πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας, ἐν ᾧ ἐκτιθεὶς τὰ γεγονότα, ἐπιρρίπτει τὴν εὐθύνην τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν εἰς τὸν Τοῦρκον ναύαρχον, καὶ ὁμοιον πρὸς τοὺς παρὰ ταῖς μεγάλαις Δυνάμεις πρέσβεις τῆς Ἑλλάδος.

Συνάμα δὲ ἔδωκεν ἐντολὴν πρὸς τὸν Λεωνίδαν Μελετόπουλον, νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ πρεσβευτῇ τῆς Γαλλίας Βαρῶνι Βανὸλ καὶ ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτόν, ἐν ὀνόματι τῆς Κυβερνήσεως, τὰ ἀποφασισθέντα, ὅπερ καὶ ἔπραξεν. Ὅμοίαν ἐντολὴν ἔδωκε πρὸς τὸν Γεώργιον Τυπάλδον, ὑπουργικὸν γραμματέα, ἵνα μεταβῇ παρὰ τῷ πρεσβευτῇ

τῆς Ἀγγλίας Ἐρσκην. Περὶ τῆς παρὰ τῷ Βανόλ ἀποστολῆς του ἰδοῦ τί λέγει ὁ Μελετόπουλος :

« Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅτε ἐπεσκέφθην τὸν βαρὺνον Βανόλ (ἦν δὲ ἐσπέρα), οὗτος ἀκούσας τὰ παρ' ἐμοῦ ἀνακοινοῦμενα ἐφάνη λίαν τεταραγμένος, εἶπε δὲ ὅτι παρεκάλει θερμῶς ν' ἀνακληθῶσιν αἱ πρὸς τὸν κυβερνήτην τῆς « Ἑλλάδος » δοθεῖσαι διαταγαί, ἵνα λάβῃ καιρὸν νὰ ἐνεργήσῃ πρὸς πρόληψιν τῆς συγκρούσεως, ἐγὼ δὲ ἀπήντησα ὅτι αἱ διαταγαί ἐδόθησαν ἤδη καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀνακληθῶσιν, ἀλλ' αὐτὸς δύναται νὰ κάμῃ ὅ,τι ἂν ἐγκρίνῃ καὶ ἀπῆλθον. Ἐνθυμοῦμαι πρὸς τούτοις, ὅτι ἡ εἰς τὸ τότε Σολωνεῖον σύνερχομένη φιλόπατρις νεολαία (ἄραιωθεῖσα φεῦ ! σήμερον διὰ τοῦ χρόνου, ἡ λευκανθεῖσα τὰς τρίχας), διενυκτέρευσε, διαπυνθανομένη μέρει τῆς πρωΐας τὰς ἐκ Σύρου τηλεγραφικὰς εἰδήσεις. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ἔδωκε διαταγὴν νὰ συγκεντρωθῇ ἅπας ὁ διαθέσιμος στρατὸς περὶ τὰς 10,000 ἀνδρῶν, ὅπως ἀποκρούσῃ ἐνδεχομένην εἰσβολὴν τῶν Τούρκων, ὅπερ ὅμως οὐδὲ εἶχον κατὰ νοῦν οἱ Τούρκοι, περιορισθέντες, κατὰ τὰ ὑπαγορευθέντα αὐτοῖς ἐκ Παρισίων καὶ Λονδίνου, εἰς τὴν διὰ τοῦ Χόβαρτ πᾶσα γενομένην ναυτικὴν ἐπίθεσιν. Ἐνθυμοῦμαι ἐπὶ πέλους, ὅτι γειτονεύων μετὰ τοῦ τότε πρεσβευτοῦ τῆς Ἰταλίας κόμητος Δελλαμινέρβα, ἤκουσα αὐτὸν καλοῦντά με στέντορεια τῇ φωνῇ τῇ πρωΐᾳ τῆς ἐπιούσης καὶ λέγοντά μοι, μετὰ προφανοῦς εὐχαριστήσεως, ἰταλιστί : οὐδεμία σύγκρουσις, οὔτε νεκροὶ ἔπεσον, οὔτε τραυματίαι.

Ὁ κυβερνήτης τῆς « Ἑλλάδος » Σαχτούρης, λαβὼν διαταγὰς ν' ἀπέλθῃ εἰς Σῦρον, ἐνετάλη ἐπίσης νὰ διέλθῃ ἐκ τοῦ ἐν Πόρῳ Ναυστάθμου καὶ συμπληρώσῃ μέρη τινὰ τοῦ ὀπλισμοῦ τοῦ πλοίου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας Βανόλ παρήγγειλε τῷ κυβερνήτῃ τοῦ ἐν Πειραιεῖ ναυλοχοῦντος γαλλικοῦ πολεμικοῦ ἀτμοπλοίου « Ζορβέν » Μουλλάκ νὰ πλεύσῃ ἀμέσως εἰς Σῦρον καὶ ἐπιβάλλῃ τῷ Χόβαρτ πᾶσᾱ νὰ καταλίπῃ τὴν εἰς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος προκλητικὴν θέσιν του, ὅπερ καὶ ἔπραξεν.

Ὅτε κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς ἐπιούσης ἡ « Ἑλλάς » ἐπλησίαζε πρὸς τὴν Σῦρον ἐτοίμη πρὸς ναυμαχίαν παρετήρησεν, ὅτι ἡ φρεγάτα

«Χούνταβενδικιάρ» δὲν ἦτο ἡγκυροβολημένη εἰς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, εὐθὺς δὲ ὡς ἡ «Ἑλλάς» ἡγκυροβόλησε, λέμβος ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς φρεγάτας ἦλθε πρὸς αὐτὴν φέρουσα ὀθωμανὸν ἀξιωματικόν, ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Χόβαρτ πασᾶ, ὅστις ἐνεχείρισεν ἐπιστολὴν τούτου λέγουσαν, ὅτι εὐχαριστεῖται βλέπων ἐλθόν πλοῖον τοῦ βασιλικοῦ ναυτικοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνανεοῦσαν τὰ κατὰ τῆς «Ἐνώσεως» αἰτήματα αὐτοῦ. Ὁ Σαχτούρης ἀπήντησεν, ὅτι ἔχει διαταγὰς ἐναντίας. Μετὰ τὴν ἀρνησιν ταύτην τοῦ Σαχτούρη ὡς καὶ τὴν τοῦ νομάρχου Δρακοπούλου, ἀρνηθέντος τῷ γάλλῳ προξένῳ Μαισسونιὲ τὴν παροχὴν ὑποσχέσεως ὅτι ἡ «Ἐνωσις» δὲν θὰ μεταβῇ πλέον εἰς Κρήτην, ὁ Χόβαρτ ἐξῆλθε τοῦ λιμένος τῆς Σύρου καὶ ἐνωθεῖς μετὰ τριῶν ἄλλων πολεμικῶν πλοίων ἐφαίνετο ἀποκλείων τὸν λιμένα τῆς νήσου. Ἐν τούτοις, οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ ἐπίεζον τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅπως ὑποχωρήσῃ, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Τῇ 12 Δεκεμβρίου ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῶν δικαστικῶν ἀρχῶν Σύρου ἡ μήνυσις τοῦ Χόβαρτ-πασᾶ κατὰ τῆς «Ἐνώσεως», ὁ δὲ νομάρχης Δρακόπουλος παρέσχεν ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ἀγγλον πρόξενον Σαὶν Βενσάν Λόϋδ ἐγγύησιν, ὅτι ἡ «Ἐνωσις» δὲν θὰ ἐξέλθῃ τοῦ λιμένος ἐνόσω διατελεῖ ἐπίδικος. Ὁ Χόβαρτ ἤρκεσθη εἰς ταῦτα καὶ ἀπέπλευσε τῆς Σύρου μετὰ ἓνα σχεδὸν μῆνα, ἦτοι τῇ 9 Ἰανουαρίου 1869.

Ἡ διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἐλληνικῶν πλοίων, ἡ ἔξωσις τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων, πάντα τὰ τουρκικὰ ἐκεῖνα μέτρα σκοπὸν εἶχον ν' ἀναγκάσωσι τὴν Ἑλλάδα νὰ παραιτηθῇ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως, ἢ, κατὰ τὴν φράσιν τῶν φιλοτουρκῶν, νὰ υποβληθῇ εἰς τὰς διατάξεις τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Ἀλλ' ἡ Ἑλλάς ἔδειξε, διὰ τῆς διαγωγῆς της, ὅτι οὐδαμῶς ἐνόει νὰ ἐνδώσῃ, καὶ βεβαίως ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ πρωσσικοῦ ἀνακτοβουλίου, θὰ εἶχε σήμερον ἐκτραγῇ ὁ ἐλληνοτουρκικὸς πόλεμος, τοῦ ὁποίου αἱ συνέπειαι, ὡς ἐκ τοῦ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἀναβρασμοῦ καὶ τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν Δυνάμεων, ἤθελον εἶσθαι ἀνυπολόγιστοι (1).

(1) Τῷ 1886 ἀπετράπη ὁ πόλεμος χάρις τῷ ἀποκλεισμῷ, ἀλλὰ τῷ

Ὁ κόμης Βίσμαρκ, ὅστις τότε ἤρξατο νὰ ἀναφαίνεται ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου, προὔτεινε τῇ 9)21 Δεκεμβρίου τὴν σύγκλησιν Συνδιασκέψεως μελλούσης οὐ μόνον νὰ διευθετήσῃ τὰ ἀνατολικά πράγματα, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξεύρῃ τὰ μέσα, ὅπως ἀπομακρύνῃ τοὺς ἀπειλοῦντας, διὰ τῆς διακοπῆς τῶν διπλωματικῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, τὴν εἰρήνην κινδύνους. Ἡ πρωσικὴ αὕτη πρότασις ὑπεστηρίχθη εὐθὺς τὴν ἐπαύριον ὑπὸ τῆς Ρωσίας. Ἡ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία ἡσπάσθησαν μὲν τὴν ἰδέαν τῆς Συνδιασκέψεως, διεφώνησαν ὁμῶς πρὸς τὰς δύο βορείους αὐτὰς ὡς πρὸς τὸ πρόγραμμα αὐτῆς (1).

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἑλλάδος Π. Δεληγιάννης ἔγραψε τότε πρὸς τὰς ἐν Παρίσις, Λονδίῳ, Πετροπόλει, Φλωρεντίᾳ καὶ Βιέννῃ ἐλληνικάς Πρεσβείας τὰςδε:

«Μανθάνομεν, ὅτι Συνέδριον θέλει συγκροτηθῇ περὶ τῶν ὑποθέσεων μας. Σπεύδομεν νὰ σᾶς γνωστοποιήσωμεν τὴν γνώμην τῆς Κυβερνήσεως πρὸς ὁδηγίαν ὑμῶν. Ἀποβαίνει ὑμῖν ἀδύνατον νὰ ἐμποδίσωμεν τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐξακολουθῶσι βοηθοῦντες τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν.

Κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, οὐδεμίᾳ ἄλλῃ λύσει τῆς κρητικῆς ὑποθέσεως εἶναι ἐφικτὴ, εἰμὴ ἡ ἐξέτασις τῶν εὐχῶν, ἐλευθέρως ἐκφραζομένων, τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὅπως αἱ Δυνάμεις εἶχον ἄλλοτε προτείνει εἰς τὴν Πύλῃν.

Ἀφ' οὗ ἡ Πύλη διέρρηξεν ἀποτόμῳ τὰς μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσεις της, ἀπήλασε τοὺς ὑπηκόους Ἕλληνας, καὶ ἀπέκλεισεν ἀπὸ τῶν λιμένων της τὴν ἡμετέραν ναυτιλίαν, προξενήσασα οὕτως ἀκαταλόγιστους ζημίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀδύνατον εἶναι νὰ παρα-

1897, αἱ Δυνάμεις, ἐξ ἀντιζηλίας, τινὲς δὲ καὶ ἐκ κακοβουλίας, μὴ ἐπιβαλοῦσαι τὸν ἀποκλεισμόν εἰς τὴν πολεμησείουσαν μὲν ἀλλ' ἀνέτοιμόν Ἑλλάδα, ἐπέφερον ὅ,τι τινὲς αὐτῶν ἐπόθουν ὡς θέλομεν ἰδεῖ.

(1) Περὶ τούτων ἀπάντων ἰδὲ ἐν ἐκτάσει τὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐν Παρίσις συγκροτηθεῖσαν σύνοδον περὶ τῆς ἐλληνοτουρκικῆς διαφορᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1869. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐδημοσίευσεν τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν.

δεχθῶμεν τὴν ἐπανάληψιν τῶν μετ' αὐτῆς σχέσεων, ἐὰν δὲν δοθῇ ἡμῖν ἱκανοποίησις καὶ ἀποζημίωσις, καὶ ἐὰν ἡ Τουρκία δὲν παρέξῃ προσέτι ἐγγυήσεις, ὅτι πράγματι θέλει προσφέρεισθαι εἰς τὸ ἐξῆς πρὸς τοὺς ἐν τῷ Κράτει αὐτῆς ὁμοεθνεῖς ἡμῶν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν προσφέρεται πρὸς τοὺς ὑπηκόους τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων». Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ κόμης Βίσμαρκ, κρίνων ὀρθότατα τὰ ἀνατολικά πράγματα, προὔτεινεν εὐρύτατον πρόγραμμα, ὠμίλει περὶ τῶν μέσων, «ὅπως προληφθῶσιν οἱ ἀπειλοῦντες τὸ μέλλον κίνδυνοι,» καὶ συνηγόρει ὑπὲρ τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Κρήτης, οἱ ἐν Παρισίοις ἐφοβήθησαν τὴν ριζικὴν θεραπείαν, τὴν ἐφαρμογὴν μεγάλων μέτρων, ἅτινα μόνον ἡδύνατο νὰ παραγάγῃ ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα, καὶ προσεπάθησαν νὰ περιορίσωσι τὴν Συνδιάσκεψιν ἐντὸς στενωπῶν ὁρίων.

Αἱ ἐν τῇ παρισινῇ Κιτρίνῃ Βίβλῳ δημοσιευθεῖσαι ἐκθέσεις τοῦ ἐν Βερολίνῳ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Βενεδέτη (1) χαρακτηρίζουσιν ἄριστα τὴν ἐπιπόλαιον ταύτην πολιτικὴν τοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ Κεραμεικοῦ. «Ὁ κόμης Βίσμαρκ, προτίθεται νὰ προσκαλέσῃ εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν οὐ μόνον τὰς μεγάλας Δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο διαμαχόμενα κράτη, ἐπομένως καὶ τὴν Ἑλλάδα. Κατ' αὐτὸν οἱ πληρεξούσιοι ὀφείλουσι νὰ ζητήσωσι, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς εἰρήνης, τὰς ἐγγυήσεις ἐκεῖνας, δι' ὧν δύναται νὰ προληφθῇ ἐσαεὶ ἡ ἀνανέωσις τῶν σημερινῶν περιπλοκῶν.» Εἶναι γνωστὸν, ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ κόμητος Βίσμαρκ οὐδεμίαν εὐρον ὑποστήριξιν καὶ ὅτι ὑπερίσχυσεν ἡ πολιτικὴ τῶν μικρῶν μέσων. Ἡ Συνδιάσκεψις συνεκροτήθη ἐκ μόνων τῶν ὑπογραψασῶν τὴν παρισινὴν συνθήκην Δυνάμεων ἤτοι τῆς Ρωσσίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ἰταλίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας, ἀποκλεισθείσης τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τούτοις, ἀπεφασίσθη ἡ συγκρότησις συνδιασκέψεως ἐν Πα-

(1) Οὗτος ἐξέδωκε καὶ πολλὰ διπλωματικὰ αὐτοῦ ἀπομνημονεύματα διαφωτίζοντα ἐπαρκῶς πολλὰ τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῶν Δυνάμεων σημεῖα, ἅπερ τέως ἐθεωροῦντο σκοτεινὰ.

ρισίους, ὁ δὲ Πέτρος Δεληγιάννης ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν γράφων πρὸς τὸν ἐν Παρισίοις Ἕλληνα πρεσβευτὴν Α. Ρ. Ραγκαβῆν τῇ 26 Δεκεμβρίου 1868 παρῆχεν ἀπολογία εἰς τὸ τουρκικὸν τελεσίγραφον λέγων, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἀπέστειλεν ἐν ἐπιγνώσει εἰς Κρήτην ἐθελοντάς, ἀλλ' ὅτι τὰ ἐθελοντικὰ στίφη κρυφίως ἀνεχώρουν καὶ ὅτι ὁσάκις ἀνεκαλύφθησαν τοιοῦτοι ἐθελονταὶ παρεμποδίσθη ἡ ἀναχώρησις αὐτῶν, ὅτι τὸ «Ἑλληνικόν» καὶ ἡ «Κρήτη» ἀπὸ πολλοῦ ἔπαυσαν τοὺς εἰς τὴν Κρήτην πλόας αὐτῶν, οὐδ' ἐξακολουθεῖ ἡ «Ἐνωσις», ἀλλὰ οὐδεμίαν ἀρχὴν τοῦ κοινοῦ δικαίου, οὐδεμίαν διεθνῆς ὑποχρέωσιν ἐπιβάλλουσιν εἰς τὴν κυβέρνησιν ἢ ἀφοπλίσει αὐτὸ καὶ παρεμποδίσῃ τὴν εἰς τοὺς ἐλληνικοὺς λιμένας εἰσοδὸν του, μόνον δὲ ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις δύναται νὰ συλλάβῃ ἢ βυθίσῃ αὐτὸ, ἐὰν τοῦτο προσπαθῇ νὰ ἐπισιτίσῃ ἀποκεκλεισμένα μέρη, ὅτι τέλος ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις οὐδέποτε ἀντέστη εἰς τὴν ἐξ Ἑλλάδος ἀναχώρησιν κρητικῶν οἰκογενειῶν· τοῦναντίον μάλιστα ἡ Ἑλλάς, ἔχει ἀφορμὰς παραπόνων, ὅτι δὲν ἐκτελεῖται ἡ μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν διομολογηθεῖσα τῷ 1856 σύμβασις περὶ στρατιωτικῆς γραμμῆς ἐν τοῖς μεθόροις πρὸς περιστολὴν τῆς ληστείας, ὅτι ὀφείλει ἀποζημιώσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐμπόρους καὶ τὰ ἐλληνικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, τοὺς ἀποδιωχθέντας ἐκ Τουρκίας ἄνευ παροχῆς ἀρκούσης προθεσμίας, καὶ ὅτι τὰ πρωτόκολλα καὶ αἱ διατάξεις τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς ἐμπορικῆς συνθήκης δὲν ἐκτελοῦνται, διότι δὲν παρέχεται εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸ δικαίωμα τῶν μᾶλλον εὐνοουμένων ἁλλοδαπῶν.

Ἡ ἐν Παρισίοις σύνοδος συνεκλήθη· ἡ πρώτη συνεδρία αὐτῆς ἐγένετο τῇ 28 Δεκεμβρίου 1869 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γάλλου ὑπουργοῦ Λαβαλέτ, παρόντων τοῦ λόρδου Λάϊονς πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας, ἱππότου Νίγηρ, πρεσβευτοῦ τῆς Ἰταλίας, κόμητος Σόλμη πρεσβευτοῦ τῆς Πρωσίας καὶ τῆς Ὁμοσπονδίας τῆς Βορείου Γερμανίας, κόμητος Στάκελμπεργ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας καὶ Μεχμέτ Δζεμάλ πασᾶ, πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος Ραγκαβῆς ἀπουσίαζε. Πᾶσαι αἱ Δυνάμεις συγκατετέθησαν εἰς τὴν γνώμην τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ὅτι ἡ Ἑλλάς μόνον μετὰ συμβουλευτικῆς ψήφου ἠδύνατο νὰ

παρακαθήσῃ ἐν τῇ συνδιασκέψει ὥς μὴ συγκαταλεγομένη μετὰ τῶν ὑπογραψασῶν τὴν συνθήκην τοῦ 1856 Δυνάμεων. Τὸ ζήτημα τοῦτο προσκλήθη καὶ πάλιν ἐν τῇ συνδιασκέψει, τῇ δὲ προτάσει τοῦ Ρώσου πρεσβευτοῦ, ἐπετράπη εἰς τὸν Ἑλληνα ἀντιπρόσωπον Ραγκαβὴν ν' ἀναγνώσῃ διακοίνωσιν δι' ἧς προεβάλλοντο οἱ λόγοι τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὅπως παρακαθήσῃ ἰσοτίμως μετὰ τῶν ἄλλων Δυνάμεων καὶ ἐδηλοῦτο ὅτι, ἐὰν ἡ συνδιάσκεψις ἐμμείνῃ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ παράσῃ μόνον συμβουλευτικὴν τῇ Ἑλλάδι ψῆφον, ἡ ἀξιοπρέπεια αὐτῆς ἐπιβάλλει τὴν μὴ ἀποδοχὴν τούτου.

Ὁ Ρώσος ἀντιπρόσωπος συμμερισθεὶς τὴν γνώμην τῶν συναδέλφων περὶ τοῦ ἀκαταλλήλου τρόπου τῆς διατυπώσεως τῆς ἑλληνικῆς ἀπαιτήσεως προσέθηκεν, ὅτι τὸ περιεχόμενον αὐτῆς συμπίπτει πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς Ρωσίας ὑποβληθείσας ἤδη παρατηρήσεις. Ἡ πρώτη συνεδρία ἔληξε, ληφθείσης ἀποφάσεως, ἵνα ζητηθῇ παρὰ τε τῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος ἡ διατήρησις τοῦ καθεστῶτος καὶ παρακληθῇ ἡ Πύλη νὰ μὴ προβῇ εἰς τὰ μέτρα τὰ ὑποδειχθέντα παρ' αὐτῆς διὰ τοῦ τελεσιγράφου. Κατὰ τὴν δευτέραν τῆς συνδιασκέψεως συνεδρίαν ἀντιγγέλθη, ὅτι ἡ Πύλη παρεδέξατο τὴν πρότασιν τῆς συνδιασκέψεως, ὅτι οὐδεὶς πολίτης Ἑλλήν ἐκδιωχθήσεται πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνδιασκέψεως καὶ ὅτι ἡ Πύλη θέλει ἀποφύγει πᾶσαν ἐνέργειαν δυνάμενην νὰ παραβλάψῃ τὰς ἐργασίας τῆς συνδιασκέψεως· τότε ὁ Ρώσος ἀντιπρόσωπος Στάκελμπεργ λίαν ἐπιτηδείως προσεπάθησε νὰ προκαλέσῃ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν συνδιάσκεψιν μετὰ ψήφου, εἰπὼν ὅτι, ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐμμείνῃ ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτῆς, μὴ ἀποδεχομένη τὴν συμβουλευτικὴν ψῆφον, θέλει θεωρήσῃ ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον πολλάκις ν' ἀναλάβῃ τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων. Ἀλλ' ὁ Ἀγγλος ἀντιπρόσωπος ἐννοήσας καλῶς ποῦ τείνει ἡ ἀναγγελία αὕτη, παρετήρησε ψυχρῶς, ὅτι ἡ ἀπουσία Ἑλλήνος ἀντιπροσώπου θέλει διεγείρῃ αἰσθήματα μείζονος μετριοπαθείας παρὰ τοῖς ἀντιπροσώποις τῶν Δυνάμεων. Ἡ συνδιάσκεψις περιορίσθη μόνον εἰς τὴν ἐξέτασιν οὐχὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἀλλ' ἀπλῶς τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς διενέξεως καὶ τῶν ὄρων τοῦ τουρκικοῦ τελεσιγράφου, κατὰ δὲ τὴν ἑκτὴν αὐτῆς συνεδρίαν, τῆς

8)20 'Ιανουαρίου 1896, ἡ συνδιάσκεψις κατέληξεν εἰς τὴν ἐπομένην καθ' ὅλα εὐνοϊκὴν τῇ Τουρκίᾳ ἀπόφασιν :

Διακήρυξις.

«Δικαίως μεριμνῶσαι περὶ τῶν κινδύνων τῶν δυναμένων νὰ προκύψωσιν ἐκ τῆς ρήξεως τῶν μεταξὺ 'Ελλάδος καὶ Τουρκίας σχέσεων, αἱ Δυνάμεις αἱ ὑπογράψασαι τὴν Συνθήκην τοῦ 1856 συνεννοήθησαν ὅπως κατευνάσωσι τὴν μεταξὺ τῶν δύο 'Επικρατειῶν ἐπελθοῦσαν διαφορὰν καὶ ἔδωσαν πληρεξουσιότητα εἰς τοὺς παρὰ τῇ Α. Μ. τῷ Αὐτοκράτορι τῶν Γάλλων ἀντιπροσώπους των ἵνα συνέλθωσιν ἐπὶ τούτῳ ἐν Συνόδῳ.

Μετὰ προσεκτικὴν μελέτην τῶν μεταξὺ τῶν δύο Κυβερνήσεων διαμειφθέντων ἐγγράφων, οἱ Πληρεξούσιοι ἔμειναν σύμφωνοι νὰ ἐκφράσωσιν τὴν λύπην των, διότι παρασυρομένη ὑπὸ τοῦ πλανήσαντος αὐτὴν πατριωτισμοῦ της, ἡ 'Ελλὰς ἔδωκε χώραν εἰς τὰς παρὰ τῆς 'Οθωμανικῆς Πύλης διατυπωθείσας αἰτιάσεις ἐν τῷ τελεσιγράφῳ τῷ ἐπιδοθέντι τὴν 11 Δεκεμβρίου 1868 πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως τῶν 'Ελλήνων. Εἶναι βέβαιον τῷ ὄντι, ὅτι αἱ ἀρχαὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου ὑποχρεοῦσι τὴν 'Ελλάδα, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη, νὰ μὴ ἐπιτρέπη ὅπως συμμορίαι στρατολογῶνται ἐπὶ τῆς 'Επικρατείας της οὔτε πλοῖα νὰ ὀπλίζωνται ἐντὸς τῶν λιμένων της, ἵνα προσβάλωσι γείτον Κράτος.

Πεπεισμένη ἄλλως, ὅτι ἡ 'Ελληνικὴ Κυβέρνησις δὲν δύναται νὰ παραγνωρίσῃ τὴν ἔννοιαν ἣτις ὑπαγορεύει τὴν ἐκτίμησιν ταύτην εἰς τὰς τρεῖς Πρόστάτιδας Δυνάμεις τῆς 'Ελλάδος, ὡς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας Δυνάμεις τὰς ὑπογράψασας τὴν Συνθήκην τοῦ 1856 ἡ Σύνοδος δηλοῖ, ὅτι ἡ 'Ελληνικὴ Κυβέρνησις ὑποχρεοῦται νὰ τηρῇ, εἰς τὰ μετὰ τῆς Τουρκίας σχέσεις της, τοὺς κοινούς εἰς ὅλας τὰς Κυβερνήσεις κανόνας καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ οὕτω τὰς ἀπαιτήσεις τὰς διατυπωθείσας παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης διὰ τὸ παρελθόν, καθησυχάζουσα αὐτὴν συγχρόνως διὰ τὸ μέλλον.

Ἡ 'Ελλὰς ὀφείλει ἐπομένως ν' ἀπέχη τοῦ νὰ ὑποθάλη ἢ ν' ἀνέχηται:

1ον. Τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς 'Επικρατείας της πάσης συμ-

μορίας στρατολογουμένης πρὸς τὸν σκοπὸν ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Τουρκίας.

2ον. Τὸν ἐξοπλισμὸν ἐντὸς τῶν λιμένων τῆς πλοίων ὠπλισμένων, προωρισμένων νὰ βοηθήσωσιν, ὑφ' οἵανδήποτε μορφὴν, πᾶσαν ἀπόπειραν ἐπαναστάσεως ἐν ταῖς κτήσεσι τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ αἰτήματα τῆς Πύλης ὡς πρὸς τὴν παλινοστίαν τῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐπικρατείᾳ προσφύγων Κρητῶν, ἡ Σύνοδος λαμβάνει σημείωσιν τῶν δηλώσεων τῶν γενομένων ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ πείθεται, ὅτι θέλει τοῦτο διευκολύνει, ἐφ' ὅσον ἐξ αὐτῆς ἐξήρτηται, τὴν ἀναχώρησιν τῶν Κρητικῶν οἰκογενειῶν, ὅσαι ἤθελον ἐπιθυμήσει νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα των.

Ὡς πρὸς τὰς ἰδιωτικὰς ζημίας, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, ἐπειδὴ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν διαμνησθήτεϊ ποσῶς εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐπιδιώξη διὰ τῆς δικαστικῆς ὁδοῦ τὰς τυχόν ὀφειλομένας ἀποζημιώσεις, καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου ἡ Τουρκία δέχεται τὴν διαδικασίαν τῶν Ἑλληνικῶν δικαστηρίων, οἱ Πληρεξούσιοι δὲν νομίζουν ὅτι ὀφείλουσι νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν γεγονότων καὶ γνωμοδοτοῦσιν ὅτι, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν πρέπει νὰ παραμελήσῃ οὐδεμίαν τῶν νομίμων ὁδῶν, ὅπως τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης ὁδεύσῃ τὴν τακτικὴν αὐτοῦ πορείαν.

Ἡ Σύνοδος δὲν δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι ἀπέναντι τῆς γενικῆς ἐκφράσεως τῆς γνώμης τῶν Πληρεξουσίων ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῶν ὑποβληθέντων εἰς τὴν ἔρευναν αὐτῶν, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ προθυμοποιηθῇ νὰ κανονίσῃ τὰς πράξεις τῆς πρὸς τὰς ἀρχάς, ὧν ἐγένετο μνεία, καὶ ὅτι αἱ αἰτιάσεις αἱ ἐκφρασθεῖσαι ἐν τῷ τελεσιγράφῳ τῆς Πύλης θέλουσι δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων τεθῇ κατὰ μέρος.

Ἡ δήλωσις αὕτη θέλει πάραυτα γνωστοποιηθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ οἱ Πληρεξούσιοι ἔχουσι τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη θέλει παραιτηθῇ τοῦ νὰ ἐνεργήσῃ τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἀνήγγειλεν, ὅτι θέλουσιν εἶσθαι ἡ συνέπεια τῆς ρήξεως τῶν

διπλωματικῶν σχέσεων, ἐὰν, διὰ κοινοποιήσεως ἀπευθυνθείσης πρὸς τὴν Σύνοδον, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις συναινῇ εἰς τὴν παρ' αὐτῆς ἐκφρασθεῖσαν γνώμην.

Οἱ Πληρεξούσιοι ποιοῦντες ἐπομένως ἔκκλησιν εἰς τὰ αὐτὰ αἰσθήματα τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ τῆς εἰρήνης, τὰ ὅποια αὐτοὶ ἐκπροσωποῦσιν, ἐκφράζουσι τὴν ἐλπίδα, ὅτι αἱ δύο Κυβερνήσεις δὲν θέλουσι διστάσει ν' ἀναλάβωσι τὰς σχέσεις των καὶ νὰ ἐξαλείψωσι, πρὸς κοινὸν συμφέρον τῶν ὑπηκόων των, πᾶν ἔχνος τῆς διχοστασίας, ἥτις προὔκალεσε τὴν Σύνοδον.

Ἐγένετο ἐν Παρίσις, τὴν εἰκοστὴν Ἰανουαρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἐξηκοστοῦ ἐννάτου ἔτους.

Υπογεγρ. Metternich

» Lavalette

» Lyons

» Nigra

» Solms

» Stackelberg

Βεβαιοῦται τὸ ἀκριβὲς πρὸς τὸ πρωτότυπον.

Ὁ Πληρεξούσιος τῆς Γαλλίας, Πρόεδρος τῆς Συνόδου

(ὑπογ.) Lavalette.»

Ὁ Τοῦρκος πληρεξούσιος ἀνεκοίνωσε τῇ ἐν Παρίσις συνδιασκέψει ὅτι ἡ Πύλη δέχεται τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἀπόφασιν καὶ ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ὑποκύψῃ αὐτῇ, θέλει θεωρήσει λήξασαν τὴν κατάστασιν, τὴν προκύψασαν ἐκ τοῦ τελεσιγράφου, ἥτοι τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων. Αὐθημερόν δὲ (8)20 Ἰανουαρίου 1867) ἀπεστέλετο εἰς Ἀθήνας (1) ὁ κόμης Κάρολος Κολόνας Βαλώβσκης, υἱὸς τοῦ ἄλλοτε Γάλλου ὑπουργοῦ, κομίζων τὴν ἄνω διακήρυξιν τῆς Παρισινῆς συνδιασκέψεως ὡς καὶ ἐπιστολὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Λαβαλέτ πρὸς τὸν Πέτρον Δεληγιάννην, ἔχουσαν ὧδε :

(1) Ἐφθάσε τῇ 16)28.

« Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας
 Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα τὸν Κύριον Π. Δεληγιάννην, ὑπουρ-
 γὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βα-
 σιλέως τῶν Ἑλλήνων κτλ., κτλ.

Ἐν Παρίσις, τὴν 8)20 Ἰανουαρίου 1869.

Κύριε ὑπουργέ,

Αἱ συνυπογράψασαι τὴν συνθήκην τοῦ 1856 Δυνάμεις συνελ-
 θούσαι εἰς συνδιάσκεψιν ἐν Παρίσις ὅπως ἐξετάσωσιν, ἐν πνεύ-
 ματι συνδιαλλακτικῷ, τὴν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἀνα-
 φυεῖσαν διαφορὰν, βαθέως ἐλυπήθησαν, διότι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρ-
 νησις δὲν ἐνέκρινε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν ἑαυτῆς ἀντιπρόσωπον νὰ πα-
 ραστῇ εἰς τὰς ἐργασίας των καὶ δὲν ἐξελέξατο τὴν ὁδὸν ταύτην,
 ὅπως ἐξηγηθῇ ἐντὸς τῆς Συνόδου. Οὐδὲν ἦττον ἔκρινον καθήκον
 των νὰ ἐπιδιώξωσι τὸ ἔργον τῆς εὐμενοῦς μεσουλαθήσεως, ὅπερ ἐν
 τῷ συμφέροντι τῆς εἰρήνης ἀνέλαβον, ἀναθέσασαί μοι, ὡς Προέ-
 δρῳ τῆς Συνόδου, νὰ γνωστοποιήσω τῷ ἐν Παρίσις Κυρίῳ Πρεσ-
 βευτῇ τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς συνάφειαν μετ' αὐ-
 τῆς δι' ἐμοῦ. Κρίνω περιττὸν νὰ προσθέσω, ὅτι ἔσπευσα, ὡς τὰ
 πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων πιστοποιοῦσι, νὰ φέρω τὰ ἔγγραφα, τὰ
 παρὰ τοῦ Κ. Ραγκαβῆ διαβιβασθέντα μοι, ἡ δὲ Σύνοδος διετύπωσε
 τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς ὀριστικῶς, μετὰ σύντονον ἐξέτασιν ὅλων τῶν
 ἐγγράφων τῶν Δυνάμεων, τῶν δυναμένων νὰ διαφωτίσωσι τὴν συ-
 νείδησιν της.

Ἐκ τῆς ἀμερολήπτου καὶ ἐξηκριβωμένης ταύτης ἐρεῦνης, ἐπο-
 ρίσθησαν αἱ Δυνάμεις τὴν ὁμόφωνον πεποίθησιν, ὅτι ὤφειλον ν'
 ἀπομακρύνωσι πᾶσαν περὶ γεγονότων συζήτησιν, καὶ ν' ἀσχολη-
 θῶσιν, οὐχὶ τοσοῦτον ἐπὶ τοῦ παρελθόντος, ὅσον ὅπως ἀναζητή-
 σωσι τοὺς κανόνας τῆς πορείας, αἵτινες θέλουν διέπει ἐν τῷ μέλ-
 λοντι τὰς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας σχέσεις.

Ἐνὶ λόγῳ ἡ Σύνοδος ἐσκέφθη, ὅτι ὁ καταλληλότερος τρόπος
 τοῦ νὰ προληφθῇ ἡ ἐπ' ἀνόδου τῶν ὑφισταμένων δυσχερειῶν, καὶ
 ἐξαλειφθῇ πᾶν ἔχνος αὐτῶν, ἦτο τὸ νὰ ὀρίσωσι τὰς γενικὰς ἀρχὰς
 τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἐπὶ τῶν ὁποίων αἱ Κυβερνήσεις διεφώνησαν,

καὶ αἵτινες εἰσὶ καὶ ἔσονται ὁ κοινὸς νόμος ἀπάντων τῶν ἐθνῶν.

Ἐπεφορτίσθην ὑπὸ τῆς Συνόδου νὰ γνωστοποιήσω τῇ Γ. Ε. τὴν ἐπισυνημμένην δήλωσιν, ἐν ᾗ οἱ πληρεξούσιοι διετύπωσαν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν σκέψεων καὶ τῶν θεωριῶν αὐτῶν.

Ἡ Σύνοδος πέποιθεν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν θέλει παραγνωρίσει τὸ εὐμενὲς πνεῦμα, ὅπερ καθωδήγησεν ἐπιμόνως αὐτὴν εἰς τὰς ἐργασίας της καὶ δὲν θὰ ἀποποιηθῇ νὰ συναινέσῃ εἰς τὰς παγκοσμίους ἀρχάς, αἵτινες, τὸ ἐπαναλαμβάνω, εἰσὶν ἐξίσου ὑποχρεωτικαὶ δι' ὅλα τὰ Κράτη, καὶ τὰς ὁποίας ἡ Ἑλλὰς δύναται βεβαίως νὰ οἰκαιοποιηθῇ, χωρὶς νὰ προκύψῃ ἐκ τούτου οὐδεμία εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν προσβολή.

Ἀλλ' ὅπως ἡ ἀπόφασις αὐτῆς ἔχῃ τὴν ἄμεσον ἀξίαν, ἣν τὰ Ἀνακτοβούλια ἐπιθυμοῦν νὰ ἀποζώσωσιν εἰς αὐτήν, ἐπάναγκες, ὅπως τὴν ἐπομένην ἐβδομάδα τῆς ἐπιδόσεως τῆς παρούσης Δηλώσεως, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπαντήσῃ δηλοποιούσα πρὸς τὴν Σύνοδον, δι' ἐμοῦ, τὴν ἀπλὴν καὶ καθαρὰν συναίνεσιν της εἰς τὰς ἐν τῇ πράξει ταύτῃ ἐκτεθειμένας ἀποφάσεις, καὶ τὴν πρόθεσιν της τοῦ νὰ συμμορφώσῃ πρὸς αὐτὰς τοῦ λοιποῦ τὴν διαγωγὴν της.

Ὡς βεβαιοῦται ὑπὸ τῆς παρὰ τοῦ πληρεξουσίου τῆς Τουρκίας δοθείσης συναίνεσεως εἰς τὴν παροῦσαν Δήλωσιν ἣτις κατεχωρήθη εἰς τὰ πρωτόκολλα, ἡ Ὀθωμανικὴ Πύλη ὑποχρεοῦται ἐν αὐτῇ νὰ παραιτηθῇ τῶν ἐν τῷ τελεσιγράφῳ τῆς 11 Δεκεμβρίου περιεχομένων μέτρων.

Διὰ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Κυβερνήσεως τῆς Αὐτοῦ Ἑλληνικῆς Μεγαλειότητος εἰς τὴν Δήλωσιν, ἡ ἐπανάληψις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας θέλει θεωρηθῇ ὡς αὐτοδικαίως γενομένη, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ συναίνεσις αὕτη γνωστοποιηθῇ εἰς τὴν Σύνοδον.

Παρελθούσης τῆς ὀρισθείσης προθεσμίας, ἡ Σύνοδος ὀφείλει μετὰ βαθυτάτης λύπης, νὰ θεωρήσῃ ὡς ἄρνησιν τὴν σιωπὴν τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὰς προσπάθειάς της ὑπὲρ τῆς συνδιαλλαγῆς ὡς ἐξαντληθείσας.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν τῇ ὑπολείπεται πλέον, ἢ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κυβέρνησιν εἰς τὰς συνεπείας μέτρου, ὅπερ θέλει.

ἀντίκειται εἰς τὰς εὐχὰς ἀπασῶν τῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς εἰρήνης. Δράττομαι μετὰ σπουδῆς τῆς παρούσης εὐκαιρίας, ὅπως ἐκφράσω ὑμῖν τὴν διαθεβαίωσιν τῆς ὑπερτάτης ὑπολήψεώς μου, μεθ' ἧς διατελῶ,

Κύριε ὑπουργέ

Τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος ταπεινότατος καὶ εὐπειθέστατος
Θεράπων,

Λαβαλέττ

Ἡ συνδιάσκεψις τῶν Παρισίων ἐπέβαλε τῇ Ἑλλάδι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, νέον ὑπουργεῖον, περὶ δὲ τῆς αἰμοσταγοῦς Κρήτης, τῆς κυρίας αἰτίας τῆς διακοπῆς τῶν διπλωματικῶν καὶ ἐμπορικῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, οὐδὲν οἱ Χριστιανοὶ διπλωμάται τῶν Παρισίων ἀπεφάσισαν, οὐδαμῶς συγκινηθέντες ἐκ τῶν κραυγῶν τῶν δίκην κατεσκληρότων φασμάτων πλανωμένων ἀνὰ τὰς φάραγγας καὶ τοὺς δρυμοὺς τῆς μεγαλυνύμου νήσου τοῦ Αἰγαίου Κρητῶν. Ἀφῆκαν δὲ νὰ βασιλεύσῃ ἀντὶ τῆς κυανολεύκου ἢ αἰμοβαφῆς ἡμισέληνος τῆς ἀποτροπαιοτέρας φυλῆς τῆς ὑψηλοῦ (1), ἣτις, καίπερ ἐνασμενιζομένη ν' αὐτοκαλῆται πεπολιτισμένη, κατὰ τὴν εἰς Θεσσαλίαν εἰσβολὴν τῆς 11 Ἀπριλίου 1897, ὡς ὁψόμεθα παρακατιόντες, διεπράξατο φρικαλεώτατα πράγματα.

Βραδύτερον μόνον ὁ γενικὸς διοικητὴς Κρήτης Ὁμέρ-Φεβζῆ πασᾶς, κατὰ τὸν ἰσχυρὸν τῆς 26 Σεπτεμβρίου 1867, τῇ 17 Ἰανουαρίου 1870 συνεκάλεσε τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν Κρητῶν ἐν Χανίοις. Ὁ γενικὸς διοικητὴς ὠμίλησε πρὸς αὐτοὺς περὶ τῆς ἀδελφοποιήσεως Τούρκων καὶ Ἑλλήνων καὶ περὶ τῆς ἐπελθούσης ὁμονοίας, ἐξ ἧς ἡ Κρήτη ἀναμένει τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν ἐν εἰρήνῃ προαγωγὴν αὐτῆς. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ διαγωγὴ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐν Παρίσις συνελθούσαν συνδιάσκεψιν. Ἡ συνδιάσκεψις ἐξέδοτο τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς

(1) Μόνον κατὰ τὸ νέον αὐτονομικὸν πολίτευμα τὸ εἰσέτι συζητούμενον ἡ Κρητικὴ σημαία ἐσχηματίσθη ὡς ἐξῆς : Μέλας σταυρὸς (σημεῖον πένθους) καὶ κατὰ τὴν ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν ἡ κυανόλευκος ἐν μικρογραφίᾳ (εἰς ἐνδειξιν τῆς μελλούσης ἐνώσεως).

μεροληπτοῦσαν ὑπὲρ τῆς Τουρκίας, ὡς περιφανῶς κατέδειξεν ὁ ἑξοχος Ἰταλὸς συγγραφεὺς καὶ καθηγητὴς τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου Δεσπερσὸν (1), στηλιτεύων τὴν πολιτείαν καὶ αὐτῆς τῆς ἰταλικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ συνδιάσκεψις αὕτη κατεδίκασε τὴν Ἑλλάδα διὰ πράξεις, ἃς ἦ τε Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐπεδοκίμαζον ἄλλοτε διαπραττομένας ὑπὸ τῆς Ἰταλίας, ἀναφανδὸν μάλιστα συμπράττουσαι αὐτῇ.

Τῇ 16 Ἰανουαρίου ἀφίκετο ὁ Κάρολος Κολόνας Βαλβόσκης εἰς Ἑλλάδα, κομιστὴς τῶν ἐγγράφων τῆς συνδιασκέψεως καὶ αὐτογράφου ἐπιστολῆς τοῦ Ναπολέοντος Γ' πρὸς τὸν Γεώργιον Α', ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς Δ. Βούλγαρης δὲν ἤθελε νὰ ὑπογράψῃ· ἦτο καιρὸς νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς δημοτικότητος αὐτοῦ. Προῦκάλεσε μάλιστα, διὰ τινων ὀργάνων, καὶ πολεμικὴν διαδήλωσιν, ἵνα ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας του κηρύξῃ ὅτι θὰ ὀδηγήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἐκεῖ ὅπου θέλει ἡ Θεία Πρόνοια, λησμονήσας, ὅτι διὰ τοῦ ἐπισήμου ὀργάνου αὐτοῦ «Θεατοῦ» πρὸ μηνὸς ἔτι ἐχαρακτήριζεν ὡς τυχοδιώκτας τοὺς θέλοντας τὸν πόλεμον. Ὁ Βασιλεὺς συνεκάλεσε τότε εἰς σύσκεψιν πάντας τοὺς πολιτικούς ἄνδρας τῆς Ἑλλάδος, πλὴν τοῦ Κουμουνδούρου, καὶ ἐξέθηκεν αὐτοῖς ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι πάντῃ ἀπροπαράσκευος, διότι τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη (25 Ἰανουαρίου 1868—25 Ἰανουαρίου 1869) οὐδὲν ὑπὲρ τοῦ πολέμου ἔπραξε, καίπερ ἐν ταῖς τακτικαῖς καὶ τῇ ἐκτάκτῳ συνόδῳ τῆς Β' Βουλευτικῆς Περιόδου καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 6 Δεκεμβρίου ὑπεβλήθη καὶ ἐγένετο δεκτὸν εἰς α' ἀνάγνωσιν μετὰ ζωηρῶν ζητωκραυγῶν νομοσχέδιον περὶ ἐκτάκτου πιστώσεως ἐξ 100,000,000 δραχμῶν, ὅπερ ψηφίζεται τῇ 8 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ἀλλ' αἱ δέκα πέντε σελίδες τῆς «Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων» τῆς Βουλῆς, ἐν αἷς περιέχεται ἡ μακροτενὴς αὕτη συζήτησις, πᾶν ἄλλο μαρτυροῦσιν ἡ κρίσιν σοβαρὰν καὶ κρίσιμον περιστάσιν τοῦ Ἔθνους (2). Τῇ 12

(1) Ἰδὲ *Diritto Diplomatico* Τόμ. Α'. σελ. 304.

(2) Τοῦτ' αὐτὸ μαρτυρεῖ καὶ ἡ γενομένη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς τακτικῆς συνόδου τῆς 17 Σεπτεμβρίου θορυβώδης συζήτησις περὶ τοῦ Βασιλικοῦ Διατάγματος, δι' οὗ εἰς τὸν γεννηθέντα, τῇ 21 Ἰουνίου 1868, διάδοχον

Δεκεμβρίου ἀνεγνώσθη τὸ περὶ λήξεως τῆς ἐκτάκτου ταύτης συνόδου Βασιλικὸν Διάταγμα. Πρὸς τούτοις, ὁ Βασιλεὺς διεκήρυξεν αὐτοῖς ὅτι, τοιαύτης οὔσης τῆς καταστάσεως τῆς χώρας, τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη ἀρνεῖται νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς παρισυνῆς συνδιασκέψεως.

Μετά τινας ἡμέρας ἐπῆλθε κρίσις ὑπουργική· τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη παρητήθη τὴν 25 Ἰανουαρίου 1869. Μεταξὺ τῶν κληθέντων πολιτικῶν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ὁ Θρασύβουλος Ζαΐμης ἀνέλαβε τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς, καὶ τῇ 25ῃ Ἰανουαρίου κατηρτίσθη ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτοῦ νέον ὑπουργεῖον ὡς ἐξῆς : Πρωθυπουργὸς καὶ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν ὑπουργὸς Θ. Ζαΐμης· ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Θεόδωρος Π. Δηλιγιάννης· ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Σ. Σοῦτσος (1)· ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Α. Αὐγερινός· ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Δ. Σαράβας· ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Α. Πετσάλης· ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Δ. Τριγγέτας. Ὁ νέος ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Θεόδωρος Π. Δηλιγιάννης, μεταβαλὼν τὴν πολιτικὴν τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη τῇ 25 Ἰανουαρίου (6 Φεβρουαρίου), ἀνήγγειλε πρὸς τὸν τότε πρύτανιν τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, ὅτι ἀπεδέξατο τὸ πρωτόκολλον, ἐν ᾧ ἐλέγετο : «αἱ Δυνάμεις πρέπει ποτὲ νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει τὴν εὐμενῇ διαγωγὴν τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν» καὶ δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν τῆς Γαλλίας Λαβαλέτ, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν, ἐκφράζων τὴν λύπην

• τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου Κωνσταντῖνον ἀπεδίδετο ὁ τίτλος τοῦ «Δουκὸς τῆς Σπάρτης». Ὁ Π. Δηλιγιάννης ὀργισθεὶς διὰ τὴν σκανδαλώδη συζήτησιν, ἀναστὰς εἶπε : «Θέλετε λοιπὸν νὰ λάβῃ τὸν τίτλον : Καπετὰν Κωνσταντῆς;»

(1) Τρεῖς μῆνας μετὰ ταῦτα ἐγένετο ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ὁ Λεωνίδας Σμολένσκης πατὴρ τοῦ τιμήσαντος τὰ ἐλληνικὰ ὅπλα Κωνσταντίνου Α. Σμολένσκη, περὶ οὗ ἔγραψα ἰδίαν μονογραφίαν (Ἀθῆναι 1897 ἔκδ. 6') καὶ ἄρθρον ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ Κ. Σκόκου (Ἀθῆναι 1898). Τῇ δὲ 11 Δεκεμβρίου 1869 παρητήθη ὁ Πετσάλης καὶ γενομένης μεταβολῆς μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν προσελήφθη τῇ 17 Δεκεμβρίου ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὁ Σ. Βαλαωρίτης καὶ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ὁ Γ. Τομπάζης.

διὰ τὴν μὴ συμμετοχὴν τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλλάδος Ραγκαβῇ, ἔνεκα τῆς δοθείσης αὐτοῖς ὑποδεστέρας θέσεως, ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι : « ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις εἰς τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς διεθνοῦς νομοθεσίας, τὰς περιλαμβανομένας ἐν τῇ δηλώσει τῆς συνδιασκέψεως, βασιζομένη, ἀπεφάσισε νὰ συμμορφωθῇ πρὸς αὐτάς » (1).

(1) Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἑλλάδος κ. Θ. Δηλιγιάννης.

Πρὸς τὸν μαρκήσιον λαβαλὲ κλ.

« Ἐν Ἀθήναις 25 Ἰανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1869,

« Κύριε μαρκήσις, ὁ προκάτοχός μου μοι ἀνεκοίνωσε τὸ κεῖμενον τῆς ἀπὸ 8/20 Ἰανουαρίου πρὸς αὐτὸν ὑμετέρας διακοινώσεως, τῆς συνοδευούσης τὴν δήλωσιν τῆς ἐν Παρισίοις συνελθούσης συνδιασκέψεως, ὅπως ἐν πνεύματι διαλλαγῆς, ἐξετάσῃ τὴν μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος ἐπελθοῦσαν διαφορὰν.

« Δὲν δύναμαι νὰ ἀποκρύψω ὑμῖν, Κύριε Ὑπουργέ, ὅτι τὸ συμπέρασμα τῶν διασκέψεων τῆς Συνόδου ἐγένετο δεκτὸν μετ' αἰσθήματος ὀδυνηρᾶς συγκινήσεως παρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ σύμπαντος.

« Ἐπειδὴ ἡ ὑπουργικὴ κρίσις παρετάθη ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας δὲν ἐγένετο δυνατόν, ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, νὰ δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῆς Ὑμετέρας ἐξοχότητος. Τὸ ὑπουργεῖον, οὐ τινοῦ ἔχω τὴν τιμὴν ν' ἀποτελῶ μέρος, ἐθεώρησε καθῆκον αὐτοῦ, ἅμα συγκροτηθὲν, νὰ λάβῃ ὑπὸ σπουδαίαν σχέψιν τὸ περιεχόμενον τῆς τε Δηλώσεως καὶ τῆς Ὑμετέρας ἀνακοινώσεως.

« Ἡ κυβέρνησις τοῦ Βασιλέως λυπουμενὴ εἶδεν ὅτι ὁ ἐν Παρισίοις πρέσβυς τοῦ Βασιλέως δὲν ἠδυνήθη νὰ μεθέξῃ τῶν ἔργων τῆς Συνδιασκέψεως, συνεπεία τῆς ἀπέναντι τοῦ πληρεξουσίου τῆς Τουρκίας ὀρισθείσης αὐτῷ κατωτέρας θέσεως.

« Ἀπέναντι τῆς ὁμοφωνίας τῶν ἑξ Μ. Δυνάμεων καὶ τῆς Ὑμετέρας διακηρύξεως, ὅτι οἱ πληρεξούσιοι αὐτῶν, ἀφαιροῦντες τὴν συζήτησιν τῶν πραγματικῶν γεγονότων, σκοπὸν προέθεντο μόνον ν' ἀναζητήσωσι τοὺς κανόνας, οἵτινες πρέπει νὰ προΐστανται τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας σχέσεων, σπεύδω νὰ πληροφορήσω ὑμᾶς, ὅτι ἡ Κυβέρνησις τοῦ Βασιλέως συναίνει εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς διεθνοῦς νομολογίας, τὰς περιεχομένας ἐν δηλώσει τῆς συνδιασκέψεως, καὶ ὅτι ἀπόφασιν ἔχει νὰ συμμορφώσῃ πρὸς αὐτάς τὴν θέσιν αὐτῆς.

« Παρακαλῶν τὴν ὑμετέραν ἐξοχότητα νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ φέρῃ εἰς γνῶσιν τῆς συνδιασκέψεως τὴν συναίνεσιν ταύτην, εὐελπιστῶ, ὅτι αἱ ἑξ Μ.

Αὐθημερόν δ' ἀπέστειλε μακρὸν πρὸς τὸν ἐν Παρισίοις πρεσβευτὴν Ραγκαβὴν ἔγγραφον, ἵν' ἀνακοινωθῇ πρὸς τὴν συνδιάσκεψιν, ἔγγραφον πλήρες παραπόνων, ὅτι δὲν ἐτηρήθη δικαιοσύνη ὑπὸ τῆς συνδιασκέψεως, ὅτι δὲν ἡρευνήθησαν αἱ ὑπὸ τῶν τουρκικῶν τελεσιγράφων διατυπωθεῖσαι κατὰ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως κατηγορίαι καὶ ὅτι τέλος ἡ Ἑλλάς προσεχώρησεν, ἐξ ἀνάγκης, καίτοι οὐδαμῶς παρέβη τὰς τοῦ διεθνoῦς δικαίου ἀρχάς· ἐν τέλει δὲ συνίστα τὴν προσοχὴν τῆς συνδιασκέψεως ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν Κρητῶν καὶ ἐζήτει τὴν μέριμναν τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων ὑπὲρ βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν Χριστιανῶν (1).

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀνέγνω ὁ Ραγκαβὴς πρὸς τὸν Λαβαλέτ, ἀλλ' ὁ Γάλλος ὑπουργὸς ὑπέδειξε τῷ Ἑλληνι πρεσβευτῇ, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἐγγράφου τούτου ἤθελε ματαιώσῃ τὸ ἐπιτευχθέν ἀποτέλεσμα, διὰ τῆς προσχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔπεισεν αὐτὸν νὰ ἐπιδώσῃ αὐτὸ τὴν ἐπαύριον· ἀμέσως δ' ἐν τάχει συνεκάλεσεν ὁ Λαβαλέτ τῇ 6]18 Φεβρουαρίου 1869 τὰ μέλη τῆς συνδιασκέψεως εἰς συνεδρίαν καὶ ἀνέγνω αὐτοῖς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος Δηλιγιάννη, δι' ἧς προσεχώρει ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς τὴν ἀποσταλεῖσαν αὐτῇ διὰ τοῦ Βαλέδσκη δῆλωσιν τῆς συνδιασκέψεως· ἀλλ' ὁμοίως ἀνήγγειλεν, ὅτι ὑφίσταται καὶ ἐγκύκλιος αὐτοῦ πρὸς τὸν Ραγκαβὴν, ἀλλ' ἐπειδὴ αὕτη δὲν κατετέθη ἐγκαίρως, καθίσταται ἐκτὸς πάσης συζητήσεως! Ἡ παρισινὴ λοιπὸν συνδιάσκεψις θεωροῦσα ἄρχοῦσαν τὴν δῆλωσιν τοῦ Δηλιγιάννη, τὴν ἐμπεριεχομένην ἐν τῇ πρὸς τὸν Λαβαλέτ ἐπιστολῇ, ἐπέβαλε τὴν ἐπανάληψιν τῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας καὶ τὴν ἀνάκλησιν τῶν πρεσβευτῶν αὐτῶν χάριν τῆς

Δυνάμεις ἐκτιμῶσαι τὰς δυσχερείας τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων θὰ ἀναμνησθῶσι ποτὲ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς, τοῦ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς εὐχὰς τῶν καὶ συντελέσῃ, τὸ καθ' ἑαυτὴν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς γενικῆς ἡσυχίας.

Δράττομαι τῆς εὐκαιρίας κτλ.

(ὕπογ.)

Θ. Δηλιγιάννης

(1) Τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο τοῦ Ζαΐμη ὡς δεξάμενον τὸ πρωτόκολλον ἀπεκλήθη τότε ἀτιμωτικόν.

ἀξιοπρεπείας ἀμφοτέρων, διοριζομένων ἄλλων τοιούτων ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐκήρυξε πρᾶτωθεῖσαν τὴν ἐντολὴν αὐτῆς. Οὕτως ἔληξε καὶ ἡ ἐντολὴ τῆς παρισινῆς συνδιασκέψεως, ἥτις, ἐπὶ τῶν ἀνθελληνικῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Παρισίοις Συνθήκης τοῦ 1856 στηριζομένη, ἐσφαγίασε τὴν Κρητικὴν ἐλευθερίαν καὶ σὺν αὐτῇ καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἣν αἱ τρεῖς εὐεργέτιδες Δυνάμεις ἄλλοτε εἶχον ἐλευθερώσει. Ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἅπας ὁ ἀθηναϊκὸς τύπος καὶ, κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ εὐρωπαϊκός, ἐδημοσίευσαν ὁριμύτατα ἄρθρα κατὰ τῆς ἀποδοχῆς, ἐκάλουν δὲ τὸν λαὸν νὰ καταδικάσῃ εἰς τὰς μελλούσας ἐκλογὰς τὴν κυβέρνησιν Ζαΐμη. Ἀλλὰ μάτην· οἷότι ὁ κομιστὴς τοῦ πρωτοκόλλου κόμης Βαλέβσκης ἐπαρσημοφρενῆθη διὰ τοῦ ἀργυροῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος! Καὶ ἐκ τούτου ἐλάμβανον ἀφορμὴν τινὲς τῶν ἐφημερίδων νὰ ζητῶσι παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὴν παρσημοφόρησιν εἰς ἀντάλλαγμα τοῦ Θ. Δηλιγιάννη! Ἐν τούτοις, συνῆλθον οἱ διευθυνταὶ τῶν ἐφημερίδων καὶ ἐξέδωκαν κοινὴν πρὸς τὸν λαὸν ἐκκλησίαν: «περὶ ταχίστης ὁργανώσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων κατα τε ξηρὰν καὶ μάλιστα τῶν κατὰ θάλασσαν. Ὡς εἰκὸς οὐδὲν ἐγένετο καὶ τότε, ὁ δὲ Βασιλεὺς Γεώργιος ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον μετὰ τοῦ θείου, τοῦ ἐκ Δανίας κατελθόντος. Τῇ 11 Φεβρουαρίου ὁ βασιλεὺς εὐρίσκετο ἐν Κιάτῳ τοῦ δήμου Σικυῶνος, προσεφώνησε δὲ αὐτὸν ὁ Χ. Παμπούκης ὡς εἰρηνοποιὸν ἡγήτορα καὶ εἰρηνοφόρον ἄγγελον τῆς Ἑλλάδος, εἰρηνοφόρον βασιλέα! (1)

Ἐν τῷδε τοῦ χρόνου ἡ Ρωσία ἐφυσύχαζε μὲν σύννους περὶ τῶν καθ' ἑαυτὴν κατὰ τὴν περίπυστον ῥῆσιν τοῦ κόμητος Νεσσελρόδ, εἰργάζετο δὲ ἡθικῶς ἐν Βουλγαρίᾳ, Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, ἐξεγείρουσα τὸ σλαβικὸν στοιχεῖον κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ, προσπαθοῦσα νὰ ὀώσῃ εἰς ἐκείνο ἐθνικὴν συνείδησιν, νὰ ἐμπνεύσῃ ἀξιώσεις οὐ μόνον ἐφ' ἀπάσης σχεδὸν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως! Ἐβάλε δὲ κατὰ

(1) Ἴδὲ Χ. Παμπούκη, Νικηφόρου Παμπούκη Βίος, Ἀθῆναι 1869 σελ. 74—76.

τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας πρώτης ὡς τοῦ πρώτου προπυργίου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐξέπτουσα κατ' αὐτῆς τὸν Σλαβικὸν κληρὸν, καὶ διὰ τῶν προξένων αὐτῆς ὀργάνωσεν ἐταιρίας πρὸς συστηματικὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἐντεῦθεν προὔκυψεν ὡς μέσον τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα, ὅπερ τόσον λαμπρῶς ἐπραγματεύθη βραδύτερον (1872) ὁ τότε πρωθυπουργὸς Δεληγεώργης. Ἐνώπιον δὲ τοιαύτης ἐργασίας τοῦ Πανσλαβισμοῦ(1) τί ἔπραττεν ἡ Δύσις;

Ἡ Γαλλία ἠδιαφόρει, ἡ ἐθεράπευε τὰς ἐκ τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου τοῦ 1870 πληγὰς αὐτῆς, ἡ δὲ Ἀγγλία τῆς τὸ ἔργον ἠπειλεῖτο ὑπὸ τοῦ Σλαβισμοῦ, εἰς τοὺς Σλαύους παρεῖχε μᾶλλον τὴν ἑαυτῆς προστασίαν, ἐνισχύουσα τὴν Τουρκίαν εἰς καταδίωξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, ὅπερ διὰ τὸ φιλοτάραχον αὐτοῦ ἐθεώρει ὡς τὸ ἐπικινδυνωδέστερον τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ, καὶ διδάσκουσα τὴν Ἑλλάδα ὅτι πρέπει νὰ φυτεύῃ ἡσύχως τὰ λάχανά της, κατὰ τὴν ἐκφράσιν τοῦ Λ. Μελετοπούλου, μηδεμίαν νὰ ἔχη ἐθνικὴν φιλοδοξίαν, μηδεμίαν μέριμναν περὶ τῶν δούλων ἀδελφῶν, περὶ τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς ἀσχολουμένη, καὶ ἐγκαταλείπουσα πᾶσαν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν παρασκευήν. Οἱ τοιαῦτα δὲ τῇ Ἑλλάδι συμβουλευόντες ἄγγλοι πρέσβεις καὶ δημοσιολόγοι ἔλεγον, ὅτι εἰς τὰς ἐκυτῶν συμβουλάς ὠρμῶντο ἐξ ὑπερμέτρου πρὸς τὴν Ἑλλάδα στοργῆς! Ἀλλ' ἵνα κατανοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν τυφλότητα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς κατὰ τὸν μετὰ τὴν Παρισινήν τοῦ 1869 συνδιάσκεψιν χρόνον, ὅτε τὰ μέγιστα εἶχεν ἐκταθῇ ἡ μεταξὺ Σλαύων καὶ Ἑλλήνων ἔρις, ἀρκεῖ νὰ μάθῃ, ὅτι ἐν πάσαις ταῖς ἐκθέσεσι τοῦ τε ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν προξένων αὐτῆς ἐν τῇ Βορείῳ Θράκῃ παρατηρεῖται ἡ ἐπὶ τῇ νίκῃ τῶν Βουλγάρων χαρὰ τῆς Ἀγγλίας.

Ἐν τούτοις, ἡ ἀδύνατος Ἑλλάς ὑπέμενε πᾶσας ταύτας τὰς ἐνεργείας τῆς εὐεργέτιδος θεωρουμένης Ἀγγλίας, περὶ ἧς ὁ Μάσ-

(1) Ἴδὲ περὶ αὐτῶν ἐν ἐκτάσει τὰ τοῦ Θ. Ἀσκληπιάδου: Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν τῇ Ἀνατολῇ τεκταινόμενα, Ἀθῆναι 1872.

σον εἶπεν, ὅτι αὕτη εἶνε ἡ ἀπειργασαμένη πάντα τὰ κακὰ τῇ Ἑλλάδι. Ἀλλὰ μόλις ἐπανελήφθησαν αἱ σχέσεις Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, καὶ ἰδοὺ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ γείτονος Κράτους Ἀλῆ πασᾶς ἀποστέλλει ἔγγραφον τῇ 24 Ἰανουαρίου 1869 πρὸς τὰς αὐλὰς τοῦ Λονδίνου, Παρισίων, Βερολίνου, Βιέννης, Πετροπόλεως καὶ Φλωρεντίας (1), δι' οὗ ἐξέφραζε τὰς εὐχαριστίας τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὰς ληθούσας μέρος εἰς τὴν συνδιασκέψιν Δυνάμεις. Πλὴν τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ὡς ἐκ τοῦ ὕφους, μεθ' οὗ ἦτο συντεταγμένον, ἠδύνατο νὰ παράσχη τῇ Ἑλλάδι ἀφορμὴν νέας διενέξεως, δικαίας ὅλως, ἃν δὲν ἦτο παντελῶς ἀπροπαράσκειος. Ὁ Ἀλῆς ἔγραψεν : « Ἡ ἀπόφασις, ἣν ὁ διπλωματικὸς Ἀρειὸς Πάγος ἐξήνεγκε πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, ἀποτελεῖ νέαν καθιέρωσιν τῶν ἱερῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου· ἀποδεικνύει ἐνώπιον σύμπαντος τοῦ κόσμου, ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀκόμη ἀρκούντως ἰσχυρὰ, ἵνα μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα φιλόδοξον νὰ ταραξῇ τὴν εἰρήνην τῶν γειτόνων του. Προσκαλῶ λοιπὸν ὑμᾶς, Κύριε, κατὰ διαταγὴν τῆς Α. Μ., ὅπως ἐκφράσητε πρὸς τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Α. Μ. τὰς εἰλικρινεστάτας εὐχαριστίας τῆς Ὑψηλῆς Πύλης διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν καὶ δικαίαν συνδρομὴν, ἣν εὐηρεστήθητε νὰ παράσχητε διὰ τὴν εἰρηνικὴν λύσιν ρήξεως, ἣν παντὶ σθένει προσεπαθήσαμεν νὰ ἀποφύγωμεν, καὶ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλλὰς τὰ πάντα μετεχειρίσθη ὅπως παροξύνῃ ἐπὶ μᾶλλον.

Ἡ παρελθοῦσα διαγωγὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς προκηρύξεως, ἣν τὸ νέον ὑπουργεῖον ἀπηύθυνε πρὸς τὸν λαόν, δὲν δύνανται βεβαίως νὰ ἐμπνεύσωσιν ἡμῖν μεγάλην ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τῶν μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος σχέσεων ἡμῶν. Ἡ ἐκ μέρους τῶν μεγαθύμων Δυνάμεων ἄγρυπνος ἐπιτήρησις, νομίζομεν, ὅτι εἶναι ἀπαραίτη-

(1) Ὡς γνωστὸν, μέχρι τότε ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας ἦν ἡ Φλωρεντία, ἡ δὲ Ρώμη ἔδρα τοῦ Πάπικου Κράτους, ὅπερ καταργήσας ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ τῷ 1870, μετέφερε τὴν πρωτεύουσάν τῆς Ἰταλίας εἰς Ρώμην.

τος, ἵνα ἡ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ὀφειλομένη νὰ δοθῇ ὑπόσχεσις πρὸς τὴν συνδιάσκεψιν ἀποβῇ πραγματική. . . .

Δὲν θὰ ἀνεχθῶμεν ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ὅπως ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις, ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῶν ἐπαναστατικῶν κομμητάτων, ἐξακολουθῇ ἐπιδιώκουσα τὴν ἀποπλάνησιν τῶν ὑφ' ἡμᾶς ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ ὑποκρίνηται ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἔρχεται εἰς βοήθειαν ὁμοθρήσκων στεναζόντων ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. . . .»(1)

Βεβαίως ἡ πρὸς τὰ ἀνακτοδοῦλια τῶν Δυνάμεων, τῶν λαβουσῶν μέρος ἐν τῇ Παρισινῇ Συνδιασκέψει ἀποστολὴ τῆς Ἐγκυκλίου ταύτης τοῦ Ἀλῆ ἀποτελεῖ νέαν πρόκλησιν διακοπῆς σχέσεων, ἀντὶ νὰ συντελῇ εἰς τὴν σύσφιγξιν τῆς φιλίας τῶν δύο ὁμόρων Κρατῶν· ἀλλ' ἡ Ἑλλάς, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, ἦν ἐντελῶς ἀπαράσκευος κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν,(2) πρὸς δὲ καὶ ἐξτντλημένη οἰκονομικῶς, μόλις διὰ δανείων ἐξοικονομοῦσα τὰ τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης.

Οὕτω λοιπὸν ἔχουσα ἐπανελάβε τὰς διπλωματικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Τουρκίας, ἀποστειλάσης καὶ πάλιν, μεσοῦντος Μαρτίου 1869 τὸν πρῶτον ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν αὐτῆς Φωτιάδην βέην, ἐφ' οὗ ἐγένετο ἡ διακοπὴ τῶν σχέσεων (3). Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, κατὰ τε τὴν ἐπὶ Ὀθωνος τῷ 1847 γενομένην διακοπὴν τῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, πρεσβευτῆς τῆς δευτέρας ἐν Ἀθήναις ἦν

(1) Τὸ κείμενον τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ π ρ α σ ί ν η β ί β λ ω τῆς Τουρκίας, μετεφράσθη δὲ καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν συνόλῳ ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 10 Ἀπριλίου 1869 τοῦ «Α ἰ ῶ ν ο ς» τοῦ Φιλήμονος.

(2) Ὡς γνωστὸν τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου ὀλίγον πρὸ τῆς πτώσεώς του (20 Δεκεμβρίου 1867) εἶχε σκοπὸν νὰ ἀγοράσῃ τὰ ἐν Βορδῶ κατασκευαζόμενα δύο θωρηκτὰ, ἀλλ' ἡ παλίμβουλος πολιτικὴ τοῦ Ναπολέοντος Γ' ἐν τῷ Κρητικῷ ζητήματι ἐβοήθησε τῇ Τουρκίᾳ πρὸς ἀγορὰν αὐτῶν.

(3) Ὁ Φωτιάδης Βέης βραδύτερον, ὀλίγον πρὸ τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Κουμουνδούρου (3 Δεκεμβρίου 1870—28 Ὀκτωβρίου 1871) μετετέθη ἐξ Ἀθηνῶν παρὰ τῇ αὐλῇ τῆς Φλωρεντίας, ἀντικατασταθεὶς ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Μουνιρ Ἐφένδη.

καὶ πάλιν Ἑλληνα ὁ Κωνσταντῖνος Μουσοῦρος καὶ τῷ 1868—1869 πάλιν Ἑλληνα ὁ Φωτιάδης Βέης. Πρὸ τῆς ἀφίξεως δὲ τοῦ Φωτιάδου τῇ 6 Μαρτίου εἶχεν ἀναχωρήσει ἐξ Ἀθηνῶν τὸ προσω-
πικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικῆς Πρεσβείας, ἥτοι ὁ
γραμματεὺς Καλλέργης ὁ καὶ ἀναπληρῶν τὸν μέχρι τέλους σχε-
δὸν τοῦ Ἀπριλίου ἀπόντα Ἑλληνα Πρεσβευτὴν Α. Ρ. Ραγκαβῆν,
τέως τοιοῦτον παρὰ τῷ ἀνακτοβουλίῳ τοῦ Κεραμεικοῦ, ὁ διερμη-
νεὺς Αἰθαζίδης, ὁ ταμίης καὶ ὁ λιμενάρχης. Τέλος τῇ 24 Ἀπρι-
λίου ἐπέδωκε καὶ ὁ τῇ 6 Μαρτίου 1869 διορισθεὶς πρεσβευτὴς τῆς
Ἑλλάδος ὁ τέως ἐν Παρισίοις παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ Α. Ρ. Ραγ-
καβῆς τὰ διαπιστευτήριά του τῷ Σουλτάνῳ, καὶ οὕτως ἐφαίνετο
ὅτι ἐπῆλθεν ὀριστικὴ λύσις τοῦ ζητήματος διὰ τῆς ἀποστολῆς τῶν
πρεσβευτῶν. Οἱ ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους ἀναχωρήσαντες Ἕλληνες
ἀπῆλθον καὶ πάλιν εἰς τὰ κέντρα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐργασίας
των, ὅτε καὶ πάλιν ἄλλο ἀνεφύη ζήτημα, τὸ τῆς ἰθαγενείας (1)
καὶ τὸ τῶν Σποράδων νήσων.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ ζητήματος τῆς ἰθαγενείας γενήσεται ἐκτενὲς
λόγος μετέπειτα· νῦν δ' ἴδωμεν τί ἦτο τὸ ζήτημα τῶν Σποράδων.

Ἡ Τουρκία, ἥτις, κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐγκύκλιον τοῦ Ἀλῆ
πρὸς τὰς Δυνάμεις, τὰς παρακαθησάσας ἐν τῇ Παρισινῇ συνδιὰσκε-
ψει ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ Ἑλλάς ὡς ὀρθόδοξος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη τὴν
ἐπιμέλειαν τῶν 4,500,000 Ἑλλήνων ὀρθοδόξων, τῶν ἀνὰ σύμ-
πασαν τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν οἰκούντων, ἥτις καὶ πρότερον
ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει τοῦ Γεωργίου Α' αβασιλέως τῶν Ἑλλήνων» (2)
εἶχε φριάξει, ἀπεφάσισε, βλέπουσα πάσας τὰς Δυνάμεις ὑπὲρ αὐτῆς

(1) Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ περὶ λύσεως τῆς ἰθαγενείας ζητήματος ἐν
Τουρκίᾳ, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος Α. Ρ. Ραγκα-
βῆς κατήλθεν εἰς Ἀθήνας, προῦκειτο δὲ νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ τοῦ Χ.
Τρικούπη. Ὁ πρωθυπουργὸς, κατὰ τὰς διπλωματικὰς συνηθείας, ἠρώτησε
τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ἐὰν δέχεται τὸν Τρικούπη, ἀλλ' ἡ Πύλη ἠρνή-
σατο διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις εἰσέτι πρεσβευτοῦ αὐτῆς Φωτιάδου Βέη, καὶ ὁ
Ραγκαβῆς ἀνεχώρησεν εἰς τὴν θέσιν του, κομίζων νέας ὁδηγίας τῆς ἐλληνικῆς
Κυβερνήσεως περὶ τοῦ τῆς ἰθαγενείας ζητήματος.

(2) Καὶ οὐχὶ τῆς Ἑλλάδος.

ἀγωνιζομένας, νὰ καταπατήσῃ καὶ αὐθις προνομίας ἀρχαίας τῶν ἑλληνικῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, τῶν ἄλλως Σποράδων καλουμένων, ὡς κατὰ τὸ 1866 κατεπάτησε τὰς κρητικὰς προνομίας τοῦ 1858. Αἱ Σποράδες εἰσὶ δέκα καὶ τρεῖς τὸν ἀριθμὸν ἡ Λέρος, ἡ Πάτμος, Κάλυμνος, Ἰκαρία, Ἀστυπάλαια, Σύμη, Χάλκη, Κάσος, Ἐπισκοπή, Νίσυρος, Κῶς, Λῆμνος καὶ Κάρπαθος, κατοικοῦμεναι ὑπὸ πλέον τῶν 100,000 Ἑλλήνων φημιζομένων ἐπὶ τῇ ναυτικῇ ἀξίᾳ καὶ τῇ ἐπιτηδειότητι τοῦ δύτου σπογγαλιέως, ἰδίως οἱ τῆς Σύμης, τῆς Λέρου καὶ τῆς Καλύμνου. Αἱ νῆσοι αὗται ἀπ' αἰώνων ἀπήλαυνον δημοτικῶν τινων θεσμῶν ἐπικυρωθέντων τῷ 1835 καὶ ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μαχμουτ, δι' ὧν σχεδὸν ἔζων αὐτόνομοι. Ἡ διοίκησις τῶν νήσων ἐτελεῖτο διὰ συμβουλίου Δημάρχων ἐκλεγομένων διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ ὑπὸ τῶν κοινοτήτων μισθουμένων. Ὁ δὲ ἐφ' ἐκάστης νήσου Μουδίρης οὐδὲν ἄλλο ἔπραττεν ἢ νὰ ἐκτελῇ τὰς ἀποφάσεις τῶν Δημάρχων εἰσπραττόντων τὸν φόρον τῆς Πύλης, τὸν καλούμενον Μακτοῦ. Ὁ φόρος οὗτος ἦν ἐλάχιστος. Ἐπὶ παραδείγματι ἡ νῆσος Σύμη(1), ἥτις ἀπέχει 20 ναυτικὰ μίλια τῆς Ρόδου, ἥς τὸ τελωνεῖον εἰσέπραττεν ἐτησίως 228,000 γροσίων, ἐπλήρωνε τῇ Πύλῃ μόνον 40,000. Ἀλλ' ἡ Πύλη τοῦτο μὲν, κατὰ τὸ ἥθος αὐτῆς, ζητοῦσα νὰ κατὰργῇ τὰ προνόμια, ἅπερ χῶραί τινες ὑπ' αὐτὴν εἶχον, τοῦτο δὲ ἵνα πληροῖ τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς χρημάτων, πρὸ τινων ἐτῶν συνέστησε καὶ τὸ Βιλαέτιον τῶν νήσων (Δζεζάϊρ) καὶ διώρισε Γενικὸν Διοικητὴν αὐτῶν τὸν Ἀχμέτ πασᾶν, ὅστις ἀπεπειράθη κατὰ Μάρτιον τοῦ 1869 νὰ τροποποιήσῃ τὸ Σύνταγμα, τρόπον τινὰ

(1) Τὴν νῆσον Σύμην, ἥτις πολλοὺς ἔδωκε τῇ Ἑλλάδι ἐπισήμους ἄνδρας, οἱ Τούρκοι παρέλαβον παρὰ τῶν ἱπποτῶν τῆς Ρόδου ἐπὶ Σουλεϊμὰν τοῦ Β' (1523). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τοῦ 1869 ἀπηύλαυε προνομίων τινων. Πράγματι δὲ οἱ Συμαῖοι γνωστοὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις ὑπὸ τὸ ὄνομα Σοσυμπαρκί, πρὸ τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀτμοῦ εἶχον τὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν ἐν Τουρκίᾳ τοῦ στόλου μετὰ τῆς πρωτευούσης διὰ πλοίων ταχυπλόων. Διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην ἔτυχον προνομίου, νὰ ἔχωσι τὸν λιμένα αὐτῶν ἐλεύθερον, ὅπερ ἐγένετο ἀφορμὴ πλουτισμοῦ μεγάλου, ἐπιφθόνου καταστάντες εἰς τὰ ὄμματα τῶν Τούρκων κατὰ τὸ 1869.

τῶν νησιωτῶν τοῦ ἀρχιπελάγους, μεταβάλλων τὴν Δημαρχίαν εἰς Καζᾶν καὶ διορίζων Καϊμακάμας (ὑποδιοικητὰς) πρὸς εἰσπραξιν τῶν ἐπὶ τοῦ καπνοῦ, ἄλατος, οἴνου καὶ οἶνοπνευματωδῶν ποτῶν, ἐπιβληθέντων φόρων (ρουσουμάτι μουχτιμαῶ). Οἱ κάτοικοι, ὡς εἰκὸς, βλέποντες τὰς προνομίας αὐτῶν καταπατουμένας καὶ ἰδίως οἱ τῆς νήσου Σύμης, ἀντέστησαν βίᾳ κατὰ τῆς ἐνόπλου δυνάμεως, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῶν ἀποσταλέντων τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη. Οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον τοὺς προὔχοντας οὓς φυλακίσαντες ἐκακοποίησαν, οἱ δὲ κάτοικοι ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην καὶ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἥτις ἐταράχθη σοβαρῶς, αἱ δὲ Δυνάμεις ἀπὸ κοινοῦ ἐργασθεῖσαι περιέστειλαν τὰς γενομένας ἐν ταῖς νήσοις ταραχὰς, αἵτινες ἠπείλουν νὰ προαγάγωσι καὶ αὐθις εἰς μέσον ρῆξιν Ἑλληνοτουρκικὴν.

Ἐν τούτοις, τὸ νέον ἐλληνικὸν ὑπουργεῖον Θ. Ζαΐμη ἀποδεχόμενον, ὡς εἴπομεν, τὸ τελεσίγραφον τῆς Παρισινῆς συνδιασκέψεως, ὡς ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῶν περιστάσεων, διέλυσε τὴν βουλὴν Βούλγαρη (17 Μαρτίου) ἐποιήσατο νέας ἐκλογὰς (16 Μαΐου) καὶ τῇ 5 Ἰουνίου 1869 ἤνοιξε τὴν Α'. Σύνοδον τῆς Γ'. βουλευτικῆς περιόδου διὰ βασιλικοῦ λόγου, οὗ αἱ πρῶται παράγραφοι ἀνέφερον τοὺς λόγους, δι' οὓς ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔκρινε φρόνιμον νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ὁμόφωνον ἀπόφασιν φίλων Δυνάμεων καὶ ὑπέγραψε τὸ πρωτόκολλον τῆς Παρισινῆς συνδιασκέψεως, εἰπὼν ἐπὶ λέξει τάδε :

«Γνωστὰ εἰσὶν ὑμῖν αἱ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συμβᾶσαι περιπλοκαὶ εἰς τὰς μετὰ ὁμόρου Ἐπικρατείας σχέσεις τῆς κυβερνήσεώς Μου, ἢ μετ' αὐτὰς ἐπελθοῦσα διακοπὴ αὐτῶν, καὶ ἢ ἔνεκα τούτου συγκρότησις ἐν Παρισίοις συνδιασκέψεως τῶν ἐκεῖ ἀντιπροσώπων τῶν Μ. Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης. Αἱ δυνάμεις αὗται, ἀνακηρύξασαι ὁμοφώνως γενικὰς τινὰς ἀρχὰς τοῦ μεταξὺ Ἐθνῶν Δικαίου, ὑπέγραψαν αὐτὰς ἐν πρωτοκόλλῳ, καὶ προσεκάλεσαν τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ν' ἀποφανθῇ ἐντὸς βραχυτάτης προθεσμίας, ἂν ἀποδέχεται αὐτάς. Καὶ εἶχον μὲν αἱ ἀνακηρυχθεῖσαι ἀρχαὶ συνάφειαν μετὰ καρτερικοῦ ἀγῶνος ἀδελφῶν· ἀλλ' ἡ Κυβέρνησίς Μου, κρίνου-

σα, ὅτι τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον τοῦ Ἑθνους ὑπὲρ γόρευε νὰ μὴ ἀντιταχθῇ ἢ Ἑλλάς εἰς ὁμόφωνον ἀπόφασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐδήλωσε τὴν ἑαυτῆς συναίνεσιν εἰς τὸ εἰρημένον πρωτόκολλον» (1) Ὁ Ζαΐμης διέλυσε τὴν βουλὴν ἵνα ἐρωτηθῇ οὕτω τὸ ἔθνος ἐπὶ τῆς πράξεως ἐκείνης τῆς Κυβερνήσεως Ζαΐμη, τῆς ὑπογραψάσης τὸ Πρωτόκολλον. Πράγματι δὲ κατώρθωσε νὰ συμπήξῃ ὑπὸ τὴν σημαίαν του ὁ πρωθυπουργὸς Ζαΐμης ἱκανὸν κόμμα, διότι μετριοπαθοῦς χαρακτῆρος, ἥπιος καὶ γλυκὺς ὢν, εἴλκυσε πρὸς ἑαυτὸν πολλοὺς βουλευτὰς τῶν τριῶν ἄλλων κομμάτων.

Ἐπὶ τῆς εἰς τὸν ἀνωτέρω ἀναγραφέντα βασιλικὸν λόγον ἀπαν-

(1) Ἡ ἀπάντησις τῆς πλειονοψηφίας τῆς ἐπιτροπῆς εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον εἶχε τὴν ἐξῆς σχετικὴν παράγραφον περὶ τῆς εἰρήνης :

« Ἡ κυβέρνησις τῆς Ὑ. Μεγαλειότητος κληθεῖσα ὑπὸ τῶν Μ. Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης νὰ ἀποφανθῇ ἐντὸς βραχυτάτης προθεσμίας, ἂν ἀποδέχεται τὰς ὑπ' αὐτῶν ὁμοφώνως ἀνακηρυχθείσας ἀρχὰς τοῦ μεταξὺ τῶν Ἑθνῶν Δικαίου, τὰς ἐγγραφείσας ἐν τῷ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων τούτων συνταχθέντι ἐν Παρισίοις, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους, πρωτοκόλλου, ἔπραξε συμφώνως πρὸς τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον τοῦ Ἑθνους, παραδεχθεῖσα τὰς ἀρχὰς ταύτας, αἵτινες, εἰ καὶ στενὴν εἶχον συνάφειαν μετὰ καρτερικοῦ ἀγῶνος δεινοπαθούντων ἀδελφῶν, ὑπὲρ ὧν οὐδέποτε παύσεται ἡ Ἑλλάς ἐνδιαφερομένη καὶ μεριμνῶσα, καὶ ἡ παραγνώρισις τῶν δικαιωμάτων, ἡ ὁποία ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν ἐνεποίησεν εἰς τὰς καρδίας πάντων ἡμῶν, οὐχ ἥττον καθίσταντο σεβασταὶ μετὰ τὴν ὁμόφωνον ἀνακήρυξιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ρηθισῶν Δυνάμεων. Πεποίθαμεν δὲ, ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀποδοχὴ τῆς ὁμοψήφου γνώμης τῶν Δυνάμεων τούτων ἐκτιμηθήσεται δεόντως ὑπ' αὐτῶν καὶ καταστήσει αὐτὰς εἰς τὸ μέλλον εὐμενεῖς πρὸς τὸν ἱερὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων».

Ἡ μειονοψηφία δὲν ὑπέβαλε σχέδιον ἀπαντήσεως. Ὑπεβλήθη ὅμως τροπολογία ἐπὶ τῆς πρώτης παραγράφου ὑπὸ τῶν βουλευτῶν Π. Πετράκη καὶ Ι. Πολυλά ἔχουσα ὡς ἐξῆς :

« Μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους εἶδεν ἡ Ἑλλάς, ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Ὑ. Μ. εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δηλώσῃ τὴν ἑαυτῆς συναίνεσιν εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς τελευταίας ἐν Παρισίοις συνδιασχέσεως τῶν Μ. Δυνάμεων, δι' οὗ κατεδικάσθη συμπάθεια καὶ συνδρομὴ ἐθνικῇ, ὀφειλομένη πρὸς ἱερὸν καὶ καρτερικὸν ἀγῶνα Ἑλλήνων, ὑπὲρ ὧν ἡ Ἑλλάς δὲν δύναται φύσει νὰ μὴ μεριμνᾷ. »

τήσεως ἡγέρθη ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ πολυήμερος καὶ εὐρυτάτη συζήτησις. Ὁ πρωθυπουργὸς Θ. Ζαΐμης δικαιολογῶν τὴν ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης μεταξὺ ἄλλων εἶπεν ἐκ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς:

«Ὅτε, κύριοι, τὸ παρὸν ὑπουργεῖον ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν εὔρε τὸν Βαλέβσκιν ἐν Ἀθήναις. Οὐδὲν ἠδυνάμεθα νὰ πράξωμεν. Μία φωνή, κύριοι, φωνὴ ἀπελπιστικωτέρα καὶ αὐτῆς τῆς ποιήσεως τοῦ Βύρωνος, μία φωνὴ μᾶς εἶπε· «δὲν ἔχομεν τίποτε», οὐδεμίαν ἐλπίδα ἔχομεν μεταβολῆς τοῦ πρωτοκόλλου, οὐδεμίαν συμμαχίαν ἔχομεν, οὐδὲν ἔρεισμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου βασιζόμενοι νὰ ζητήσωμεν τὴν ἀποφυγὴν τοῦ πρωτοκόλλου. Ἀλλ' εἶπε τις ἐντεῦθεν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐλπίς, ὅτι τὸ πρωτόκολλον ἤθελε μεταβληθῇ. Δὲν εἶναι ἴδιον πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἴδιον κυβερνώντων νὰ πιστεύσωσιν ἐπὶ τὰς ἀπλᾶς ἐλπίδας των, καὶ στηριζόμενοι ἐπ' αὐτῶν νὰ ρίψωσι τὴν Ἑλλάδα εἰς πόλεμον τοῦ ὁποίου τὸ ἀποτέλεσμα ἤθελεν εἶσθαι ἄγνωστον. Ἐπὶ τοιούτων ἐλπίδων τὸ ὑπουργεῖον λοιπὸν δὲν ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ διὰ τὴν ἀποκρούσιν γενικὴν ἀπόφασιν τῆς Εὐρώπης καὶ τὸ ὑπουργεῖον, κύριοι, ἀποδεχθὲν τὸ πρωτόκολλον ἔπραξε τοῦτο μετὰ μεγάλης λύπης, ἀλλὰ τὸ ἔπραξε διὰ νὰ σώσῃ τὸν τόπον (εὔγε). Καὶ τὸ ὑπουργεῖον δύναται μετὰ τοῦ θάρρους ἐκείνου μετὰ τοῦ ὁποίου ἄλλοτε ὠμίλει ὁ ἐνδοξος ρήτωρ τῆς Ρώμης νὰ εἴπῃ: ὀρκίζομαι ὅτι ἔσωσα τὴν πατρίδα μου. (Χειροκροτήματα) Ἐν τέλει δὲ τῆς ἀγορεύσεως αὐτοῦ ὁ Ζαΐμης ἀπέτεινε τὴν ἐξῆς συμβουλήν: «Ἡ Ἑλλάς διὰ τὸ μέλλον της ἔχει ἀνάγκην συμμαχιῶν καὶ πᾶς πολιτικὸς, ὅστις ἤθελεν ἀναλάβει τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κράτους, πρῶτιστον σκοπὸν πρέπει νὰ ἔχῃ νὰ μὴ ἀφήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἐγκαταλελειμμένην ἄνευ συμμαχιῶν· διότι μόνη ἡ Ἑλλάς εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποστῇ γνωστὴν μονομαχίαν».

Ἐλαβον δὲ μέρος εἰς τὰς συζητήσεις πάντες οἱ ἑξοχοὶ τῆς ἐποχῆς ρήτορες, ὁ Δεληγεώργης, ὁ Κουμουνδούρος (1) ὁ Βούλγαρης

(1) Ὁ ἀείμνηστος Κουμουνδούρος ἐξεφώνησε νευρώδη λόγον τοῦ ὁποίου λίαν σημαντικαὶ εἶνε οὐκ ὀλίγαι περίοδοι:

«Εἶναι, κύριοι, εἶπεν ἐν προλόγῳ ὁ ἐκ Μάνης πολιτευτὴς, ἀναποφεύ-

ἀπὼν δὲν συμμετέσχεν αὐτῶν. Αἱ ἐργασίαι τῆς α' συνόδου τῆς Βουλῆς Ζαΐμη ἔβαινον ὀμᾶλαι, τοῦ ὑπουργείου χαίροντος ἄκραν πλειονοψηφίαν, οὐδενὸς ἐπαισοδίου ταράξαντος αὐτάς. Μόνον τῇ 2 Ὀκτωβρίου ἐγένετο ἐπερώτησις τις περὶ ἐργὸς περὶ δολίων ἐνεργειῶν κατὰ τοῦ Συντάγματος ἐν Πελοποννήσῳ, εἰς ἣν ὁ

κτως ἀναγκαῖον νὰ ἐκφράσωμεν εἰλικρινῶς καὶ καθαρῶς τὴν γνώμην μας ἐπ' αὐτῆς τῆς παραγράφου, τῆς ἀφορώσης σπουδαιότατον ζήτημα, νὰ εἰπώμεν τὴν ἱστορίαν μας. Διότι μὴ λησμονῇτε, ὅτι πρόκειται περὶ μεγίστου συμβεβηκότος, ὁποῖον ἄλλοτε εἰς Ἑλληνικὴν βουλὴν δὲν παρουσιάσθη καὶ τὸ ὁποῖον ἀφίνει πληγὰς βαθείας, βαθυτάτας εἰς τὸ ἑλληνικὸν σῶμα».

Διὰ μακρῶν εἶτα ἐξετάζει τὴν πορείαν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἀπὸ τοῦ 1866, θεωρεῖ δὲ ὡς ὑπεύθυνον τῆς ἐπελθούσης ὑπογραφῆς τῆς εἰρήνης τοῦ πρωτοκόλλου τὴν προκάτοχον κυβέρνησιν, τὴν τοῦ Βούλγαρη. ἡ ὁποία ἐνήργει ἀτελῶς τὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

«Ὅταν ἡ Κρήτη ἐζήτει ὄχι στρατιώτας, ἀλλὰ τροφάς, ἔστελλαν οἱ ἐδῶ στρατιώτας, εἰς τρόπον τοιοῦτον καὶ ἐν καιρῷ τοιούτῳ, καθ' ὃν οἱ στρατιῶται αὐτοὶ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ διατηρηθῶσι· καὶ ἤρνήθησαν τὰς τροφάς. Οἱ στρατιῶται λοιπὸν αὐτοὶ ὑπέκυψαν. Ἐστείλαμεν τὸν ἀτμοδρόμωνα νὰ καταδιώξῃ τὸν Χέβαρτ εἰς τὴν Σῦρον καὶ ὁ ἀτμοδρόμων εὐρέθη ἄνευ πυρίτιδος. Εἶναι γελοῖον αὐτὸ, εἶναι πλέον ἢ γελοῖον, εἶναι ἄξιον νὰ ἐπισύρῃ τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἀπελπισίαν ἐνὸς ἔθνους ὅταν ἡ τιμὴ του καὶ τὰ σπουδαιότερα συμφέροντά του τοιουτοτρόπως θυσιάζονται,

«Τὸ παρὸν ὑπουργεῖον εὐρέθη ἀπέναντι ἐνὸς λελυμένου πράγματι ζητήματος καὶ μιᾶς ἀπειλῆς ὅτι τοῦλάχιστον ἡ ἄρνήσις του ἤθελε φέρει πλήρη διακοπὴν τῶν ἐμπορικῶν σχέσεών μας μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ ἤθελε κλείσει τοὺς λιμένας αὐτῆς εἰς τὰ πλοῖά μας. Τὸ ὑπουργεῖον δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως ἀφοῦ μάλιστα τὸ ζήτημα, περὶ τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο πραγματικῶς ἀπωλέσθη· ὥφειλε νὰ ὑπογράψῃ καὶ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς συνεπείας τῆς ἀδυναμίας μας καὶ τῆς ὁμοφώνου ἐκφράσεως τῆς Εὐρώπης».

Ὁ δὲ πολὺς Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης ἀπέφυγε νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις περὶ τῶν αἰτίων, δι' ἃ προσκληθεῖς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως μετὰ τοῦ Ζαΐμη δὲν ἠθέλησε νὰ ὑπογράψῃ εἰς τὸ πρωτόκολλον, εἶπεν ὅμως ὅτι : «Ἐνδεχόμενον νὰ εὐρέθησαν ὑπουργοὶ οἱ ὁποῖοι νὰ εἶπαν : Μεγαλειότατε, ἡμεῖς δὲν φεύγομεν ἀπὸ τὴν ἀρχήν, ἣν προῦκηρύξαμεν· ὑπεσχέθημεν νὰ λύσωμεν τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα καὶ θὰ τὸ λύσωμεν· ἡ προθεσμία λήγει μετ' οὐ πολὺ.»

«Οἱ Βασιλεῖς ὅμως δὲν ἐκθέτουν τὰ ἔθνη εἰς τοιούτους κινδύνους, οὔτε ἐπιτρέπουν νὰ ἀνέρχωνται μέχρι τῶν κυβερνήσεων τοιαῦται ἰδέαι καὶ τοι-

Ζαΐμης ἀπήντησεν, ὅτι ὑπεγράφησαν ἀναφοραὶ πρὸς τὸν βασιλέα κατὰ τοῦ ὑπουργείου, ἀλλὰ οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ πολιτεύματος. Ἡ σύνοδος τῆς βουλῆς ἔληξε τὴν 20 Νοεμβρίου καὶ τὸ ὑπουργεῖον νικηφόρον ἐκῆλθε τὴν δοκιμασίαν, ἥ δ' ἐν τῇ ἐξουσίᾳ παρατάσεις ὑπουργείου θεωρηθέντος ἑφημέρου ἤρξατο σπουδαιότερον ν' ἀνησυχῇ τοὺς πολιτικούς αὐτοῦ ἀντιπάλους. Αἴφνης ὁμῶς περὶ τὰ τέλη Μαρτίου τοῦ 1870 ἐπῆλθεν ἀξιοθρήνητον γεγονός, ὅπερ συνετέλεσεν εἰς τὴν πτώσιν του. Ὡς γνωστὸν κατὰ τὸ ἔαρ ἐκάστου ἔτους ἐπισκέπτονται τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίᾳ τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς πόλεις τὰς περιεχούσας ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον πολλοὶ ξένοι περιηγηταί, ἐρασταὶ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης καὶ ἱστορίας· μεταξὺ τοιούτων περιηγητῶν εἶχε φθάσει εἰς Ἀθήνας, κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, ὁ λόρδος Μονκάστλερ μετὰ τῆς συζύγου του, ὅστις διὰ τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ Ἡρσκιν, ἠρώτησε τὴν κυβέρνησιν εἰς ὑπάρχῃ ἀσφάλεια καὶ εἰς δύνάμει νὰ ἐκδράμῃ μέχρι Μαραθῶνος ἵνα ἐπισκεφθῇ τὸ πεδῖον τῆς ἐνδόξου φερωνύμου μάχης. Ἡ κυβέρνησις

οὔτοι συλλογισμοί. "Όταν ἐπαγγέλλεσθε, κύριοι, νὰ λύσητε τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, νὰ φέρετε μεταβολὴν καὶ εἰς τοὺς λαοὺς καὶ εἰς τὰς Δυνάμεις, καὶ εἰς τὸ πολίτευμα καὶ εἰς τὴν ὅλην ὑπαρξίν τῆς ἐκεῖ κοινωνίας, καὶ εἰς τὰ ἔθιμα καὶ εἰς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς τὰ πάντα, σεῖς οἱ μικροὶ, οἱ δυνάμενοι μὲν νὰ ἀνάψητε τὸν σπινθῆρα, μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ διευθύνητε τὸ ἀποτέλεσμα καὶ πολὺ περισσότερον νὰ τὸν φέρητε εἰς ἀγαθὸν πέρας, τί ἄλλο ἐκάματε εἰμὴ ὅτι συνεκεντρώσατε πασῶν τῶν κυβερνήσεων τὴν δύναμιν καὶ τὸν νοῦν ἐναντίον σας ; Διότι δὲν ἐγκρίνω τὰς ἰδέας, αἵτινες ἐπικρατοῦν, ἀλλὰ δὲν κεῖται εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐμοῦ, οὔτε εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἄλλων νὰ τὰς μεταβάλωμεν· καὶ αἱ ἰδέαι, αἵτινες ὑπάρχουν περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος εἶναι αὐταί. Πόλεμος τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος εἶναι, κατὰ τοὺς εὐρωπαίους, ζήτημα περὶ θρησκείας, ζήτημα περὶ πολιτισμοῦ. Διὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος ὑπολαμβάνουν τὸν πανσλαυισμόν. Ἡ λύσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐννοοῦσιν ὅτι θέλει ἐπενέγκει εἰς τὸ θρησκευτικὸν αὐτὸ δόγμα ἔκπτωσιν.

«Δι' αὐτοὺς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα εἶναι ἡ φοβερωτέρα μάστιγξ, διότι θέλει ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὴν Εὐρώπην διὰ πολλοὺς χρόνους τὴν εἰρήνην· διότι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα εἶναι τοσοῦτον περιεκτικὸν συμφερόντων, ὥστε δὲν ὑπάρχει σχεδὸν Δύναμις καὶ λαὸς, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ συμμετάσχη».

ἐδήλωσεν, ὅτι ὑφίσταται πλήρης ἀσφάλεια καὶ περιορίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ ἀποστείλῃ πρὸς τὸν λόρδον τέσσαρας ἐφιππους χωροφύλακας. Εἰς τὴν ἐκδρομὴν ταύτην τοῦ λόρδου καὶ τῆς Λαίδης Μονκάστλερ συμμετέσχον ὁ γραμματεὺς τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας Ἑρβέρτ, ὁ κόμης Βόολ γραμματεὺς τῆς ἰταλικῆς πρεσβείας, ὁ γναρὸς περιηγητῆς Βίνερ καὶ ὁ Ἄγγλος δικηγόρος Λόυδ μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῆς μικρᾶς θυγατρὸς του, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ Ἑλληνας διερμηνέως, τοῦ ξεναγοῦ Α. Ἀνεμογιάννη καὶ ἐνὸς ἰταλοῦ ὑπηρέτου. Μετέβησαν εἰς Μαραθῶνα ἐπὶ δύο ἄμαξων. Τοιαύτη τις ἐκδρομὴ δὲν ἦτο ποσῶς ἀσυνήθης, καθόσον ἑκατοντάδες ξένων μεταβαίνουσιν ἐκεῖ ἐτησίως, οὐδεμία δὲ προετοιμασία ἀπαιτεῖται ἐκ μέρους αὐτῶν ἐκτὸς εἰδοποιήσεώς τινος τοῦ ξένου πρεσβευτοῦ εἰς τὰς ἀρχάς, αἵτινες ἀμέσως παρέχουσι στρατιωτικὴν συνοδείαν ἄνευ τῆς ελαχίστης ἀντιμισθίας. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τῶν ὧν ἐπέβαινον οἱ ξένοι ἄμαξων προεπορεύοντο δύο ἐφιπποι χωροφύλακες, εἶποντο δὲ δύο ἕτεροι. Καθ' ὁδὸν δ' οἱ περιηγηταὶ συνήντησαν ἓν ἀπόσπασμα πεζῶν στρατιωτῶν καὶ μίαν περιπολίαν, οἵτινες τοὺς συνώδευσαν μέχρι τινός. Κατατρίψαντες δύο ἕως τρεῖς ὥρας ἐν Μαραθῶνι ἐπέβησαν πάλιν τῶν ἄμαξων τῇ 2 ὥρᾳ μ. μ. τὴν 30 Μαρτίου 1870 ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἀθήνας. Αἶφνης ὅμως ἐν ᾧ ἐπέστρεφον παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Πικέρμι, χωριδίου μικροῦ, ἔνθα εὐρέθησαν τὰ παλαιοντολογικὰ ὅστ᾽, τὰ μόνα ἐν Ἑλλάδι ἀνακαλυφθέντα (1) δώδεκα ἕως δέκα τέσσαρα χιλιόμετρα μακρὰν τῆς πόλεως, ἐπυροβολήθησαν αἶφνης ἀπὸ τῶν παρὰ τὴν ὁδὸν θάμνων. Ἐπὶ τῷ πρώτῳ τούτῳ πυροβολισμῷ οἱ δύο προπορευόμενοι χωροφύλακες ἔπεσαν ἀπὸ τῶν ἵππων των βαρέως πληγωμένοι· αἱ ἄμαξαι ἔστησαν, ἅπασα δ' ἡ συνοδεία ἠναγκάσθη νὰ ἀποδῇ τῶν ἄμαξων. Περιεκυκλώθησαν ὑπὸ συμμορίας ληστῶν, φερόντων φέρμελιν καὶ φουστανέλλαν, ὠπλισμένων διὰ πολυκρότων καὶ πυροβόλων ὅπλων.

(1) Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1855, 1860 καὶ 1861, αἵτινες παρήγαγον εἰς φῶς Παλαιοντολογικὰ ζῶα ἰδὲ τὴν ἐμὴν ἱστορίαν τοῦ Ὁθωνος σελ. 749—760 καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ γάλλου Albert Gandey συγγραφέν ἔργον: *Ani-amux fossils Geologie de l'Attique*, Paris 1862.

ἦσαν δ' οὗτοι εἴκοσι καὶ εἷς τὸν ἀριθμὸν, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἄν-
 ὄρες νέοι καὶ ὡς ἀθληταὶ ρωμαεοί. Πρὸς πάντας προστηνέχθησαν
 εὐγενῶς. Ἀποτόμως προστηνέχθησαν μόνον πρὸς τὴν λαίδην Μον-
 κάστλερ, ἵνα ἐπισπεύσῃ τὴν ἀπὸ τῆς ἀμάξης κατὰβασιν, πολύτιμον
 δέ τι κόσμημα, ἐπιστραφὲν αὐτῇ κατόπιν, βιαίως ἀπεσπάσθη τῶν
 ἐνδυμάτων της. Οἱ αἰχμαλῶται ἐσπευσμένως ἤχθησαν πρὸς τὴν
 Πεντέλην, αἱ κυρίαι καὶ ἡ μικρὰ κόρη ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ τῶν
 ἵππων τῶν δύο πληγωθέντων χωρυφύλακων, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπορεύ-
 οντο πεζῇ περιφρουρούμενοι ὑπὸ τῶν ληστῶν. Διαρκούσης τῆς ἐπὶ
 τοῦ ὄρους ὑποχωρήσεως ἡ συνοδεία ἐπυρόβολήθη ὑπὸ τῶν στρατιω-
 τῶν εἰς ἀπόστασιν οὐχὶ μεῖζονα τῶν πεντήκοντα ὀργυιῶν, πλὴν
 ὡς εἶδον οὗτοι, ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τῆς προσβολῆς θὰ ἐνέβαλλεν
 εἰς κίνδυνον τὴν ζωὴν τῶν ξένων ἔπαυσαν πυροβολοῦντες καὶ οἱ
 λησταὶ μετὰ τῶν αἰχμαλώτων ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσιν ἀνενό-
 χλητοι. Μετὰ δῖωρον κατεσπευσμένην πορείαν καθ' ἣν, οἱ λησταὶ
 ἦσαν καθ' ὑπερβολὴν εὐθυμοί, χορεύοντες καὶ γελῶντες ἐπὶ τῇ
 ἀνελπίστῃ συλλήψει τῶν λόρδων καὶ συνομιλοῦντες μετὰ τῶν αἰχ-
 μαλώτων, ὧν εἷς ἐλάλει τὴν ἐλληνικὴν, διὰ τρόπου πάντα φόβον
 περὶ πρόσωπικοῦ κινδύνου δηλοῦντα, ἡ συνοδεία ἔστη πρὸς ἀνά-
 παυσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, ἐκεῖ δὲ καὶ αἱ κυρίαι εἰδοποιή-
 θησαν ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν, ὅτι ἠδύναντο μετὰ τῆς μικρᾶς κόρης νὰ
 ἐπανέλθωσιν εἰς Ἀθήνας, καθ' ὅσον ἡ περαιτέρω παραμονὴ αὐτῶν
 ἐθεωρεῖτο ὡς πρόσκομμα εἰς τὰς μακρὰς πορείας καὶ τὰς συχνὰς
 μεταβολὰς διαμονῆς, αἵτινές εἰσιν ἀναγκαιόταται πρὸς ἀποφυγὴν
 τῆς καταδιώξεως. Ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν ληστῶν αἱ κυρίαι ἐπέ-
 στρεψαν μετὰ τῶν ἀμαξηλατῶν αἰχμαλωτισθέντων καὶ τούτων
 μετὰ τῆς λοιπῆς συνοδείας, εἰς τὴν ὁδὸν ἔνθα εἶχον ἀφήσει τὰς
 ἀμάξας οἱ ὧν ἐπέστρεψαν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἔφθασαν λίαν ἄργά.

Ὅτε ὁ λήσταρχος Τάκης Ἀρδανιτάκης ἀποχαιρετῶν τὰς κυ-
 ρίας, ἐζήτησε παρὰ μιᾶς ἐξ αὐτῶν νὰ πέμψῃ ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸ
 σχῆμα χρυσῆς ἀλύσεως μικράν τινα ἀνάμνησιν τῆς βραχείας πλὴν
 οὐχὶ καὶ πάντῃ ἐστρεφμένης ἐνδιαφέροντος γνωριμίας των, ἡ κυ-
 ρία μετ' οὐκ ὀλίγη ἐτοιμότητος πνεύματος ἐζήτησεν ἀνταλλαγὴν
 τοιούτου ἐνθυμίου, ὅτε ὁ Τάκης προσέφερεν αὐτῇ ἀργυροῦν κόσμημα,

φέρον τὴν εἰκόνα τῆς κεφαλῆς τῆς Παναγίας. Ἡ ἄλυσος ἐγκαίρως ἐστάλη εἰς τὸν ληστήν, ὅστις ἐπέστρεψε ταύτην διὰ τοῦ αὐτοῦ κομιστοῦ ὥς μὴ οὔσαν ἀρκοῦντος βαρεῖαν. Ὅτε δὲ ὁ λόρδος Μονκάστλερ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀφέθη ἐλεύθερος ἐπὶ λόγῳ τιμῆς, εἰς τῶν ἀρχηγῶν εὐπροσηγόρως παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ λάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Ἀθήνας τὸ ὠρολόγιόν του, πρὸς διόρθωσιν, ὡς ἀναφέρει ὁ φιλέλληन Κάρολος Τάκκερμαν, ὁ γράψας τοὺς Ἕλληνας τῆς σήμερον, βιβλίον πολλοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ μετεφράσθη καὶ παρ' ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Ζυγομαλά, τῷ 1877 ἐν Ἀθήναις, πρὸς ὃν τότε πρεσβευτὴν ἐν Ἀθήναις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ὄντα ἀνέφερε τὰ γεγονότα ὁ λόρδος Μονκάστλερ.

Αἱ κυρίαι ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν ἐπιστολάς τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων ἀγγελλούσας τὸ ποσὸν τῶν αἰτουμένων λύτρων, ὀρίσθην εἰς 32,000 λιρῶν στερλινῶν καὶ κατόπιν ἐλαττωθὲν εἰς 25,000. Συγχρόνως ἔπεμψαν καὶ οἱ λησταὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρονησιν ἀπειλοῦσαν, ὅτι ἐν ἣ περιπτώσει αὕτη ἀποστείλῃ στρατιώτας πρὸς καταδίωξίν των καὶ διεγείρῃ τὴν χώραν κατ' αὐτῶν, ἡ ζωὴ τῶν αἰχμαλώτων θὰ κινδυνεύσῃ. Ἡ ἀγγελία τῆς αἰχμαλωσίας ταύτης σφόδρα συνεκίνησεν ἀπάσας τὰς τάξεις τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας· ἀπὸ τῆς ὥρας ὃ' ἐκείνης, τῆς ἐννάτης ἐσπερινῆς τῆς Δευτέρας 30 Μαρτίου περὶ οὐδενὸς ἄλλου ὠμίλουν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ. Ἐφ' ὅσον δὲ παρήρχοντο αἱ ἡμέραι, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πολιτῶν ἀναλόγως ἠϋζανε καὶ ἡ τύχη τῶν αἰχμαλώτων μεῖζονας ὁσημέραι ἀνησυχίας παρεῖχεν.

Σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀγγελίαν τῆς αἰχμαλωσίας, ἐγνώσθη καὶ τίς ἦτο ἡ διαπράξασα αὐτὴν συμμορία.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αὕτη συνίστατο ἐξ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ληστῶν, καταγομένων σχεδὸν ἀπάντων ἐκ Τουρκίας (βλάχων) λαλούντων τὴν ἐλληνικὴν καὶ κατοικούντων ἐν Θεσσαλίᾳ, κατόπιν ὁμῶς ἔμειναν εἴκοσι καὶ εἰς διὰ τοὺς δε τοὺς λόγους. Εἰσῆλθον οὗτοι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Φθιώτιδος ἐκ τῶν τουρκικῶν συνόρων περὶ τὰ μέσα τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου 1870, ἐφ' ᾧ μεγάλως ἐταράχθησαν οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ συμμορία μετ' ὀλίγον ἀνεκαλύφθη καὶ προσεβλήθη ὑπὸ μεταβατικοῦ τινος ἀποσπάσματος Ἑλλήνων στρα-

τιωτῶν ἐν Λεβαδείᾳ, πληγωσάντων καὶ αἰχμαλωτισάντων ἓνα τῶν ληστῶν, τῶν λοιπῶν διαφυγόντων. Μετὰ τριήμερον ἐσπευσμένην φυγὴν ἔστησαν πρὸς ἀνάπαυσιν εἰς θέσιν τινὰ καλουμένην Παραλίμνη, ἔνθα, παρατηρήσαντες μακρόθεν ἕτερον στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα, ἔφυγον καὶ πάλιν. Παρὰ τὰς Θήβας οἱ στρατιῶται συνεπλάκησαν μετ' αὐτῶν, καὶ κατώρθωσαν νὰ φονεύσωσι τρεῖς καὶ νὰ συλλάβωσιν ἑτέρους δύο πληγωμένους. Οἱ ὑπολειπόμενοι εἴκοσι καὶ εἰς κατὰ πόδας κατεδιώκοντο, ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, πλὴν μοιραίως εὖρον ἀσφαλὲς καταφύγιον ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Μεγαρίδος· οὐδεὶς εἶχε πλέον ἀκουσθῆ περὶ αὐτῶν λόγος μέχρι τοῦ ἀρξαμένου Ἀπριλίου, ὅτε αἰφνιδίως ἀνεφάνησαν εἰς τὰ περὶχωρα τοῦ Πικέρμι ἐπὶ τῆς εἰς Μαραθῶνα ἀγούσης καὶ διεπράξαντο τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ληστείαν. Τὴν αὐτὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἡμέραν, φαίνεται ὅτι διῆλθε καὶ ἑτέρα ἄμαξα φέρουσα Ἀμερικανοὺς περιήγητὰς καὶ τραπεῖσα τὴν εἰς Κηφισσίαν ἄγουσαν· ἀλλὰ ταύτην οἱ λησταὶ ἀφῆκαν ελευθέραν νὰ διέλθῃ, ἐλκυσθέντες ὑπὸ τῶν ἑτέρων δύο ἁμαξῶν, αἵτινες σχεδὸν ἀμέσως εἶποντο αὐτῆς καὶ ἐν αἷς φυσικῶ τῷ λόγῳ ἤλπισαν πλουσιωτέραν λείαν.

Καθ' ὃν χρόνον συνέβη ἡ αἰχμαλωσία αὕτη ὁ Βασιλεὺς, ἡ Βασίλισσα καὶ ἡ Αὐλὴ μετὰ τοῦ Πρωθυπουργοῦ Ζαῖμη εὕρισκοντο ἐν Σύρῳ. Ὁ βασιλεὺς ἔμαθε τὸ λυπηρὸν συμβᾶν τῇ 1 Ἀπριλίου· ἐπανεκάμψεν ὁ Ζαῖμης, τῇ δ' ἐπαύριον καὶ ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια. Ἀμέσως συνεκροτήθη ὑπουργικὸν συμβούλιον περὶ τοῦ πρακτέου καὶ περὶ τῆς ἐξευρέσεως τῶν συντελεστικωτέρων μέσων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων. Προσέθηκε μάλιστα ὁ Ζαῖμης τῷ ἐντόνως διαμαρτυρηθέντι ἄγγλῳ πρεσβευτῇ, ὅτι προθύμως προσφέρει ἐν ἀνάγκῃ ἑαυτὸν ὡς ὄμηρον πρὸς σωτηρίαν τῶν ξένων.

Εἰς τοσαύτην δ' ἐπέπεσεν ὁ βασιλεὺς ἀθυμίαν, βαρέως φέρων τὸ ἀτυχὲς γεγονός, ὥστε κατελήφθη ὑπὸ μελαγχολίας καὶ οὐδένα ἐδέχετο πλὴν τῶν ὑπουργῶν του. Περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς τρίτης ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἡμέρας (2 Ἀπριλίου 1870) ὁ λόρδος Μονκάστλερ ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἀφ' ἐκεῖς ἐλεύθερος ὑπὸ τῶν ληστῶν ἐπὶ λόγῳ τιμῆς, ὅπως προσπορισθῇ τὰ λύτρα ἢ πλήρη χάριν ὑπὲρ τῶν ληστῶν. Οὐδεμίᾳ φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐμεσολάβησε χρονοτριβὴ περὶ

τὴν ἀνεύρεσιν τῶν χρημάτων· ἐπομένως τὸ ποσὸν τῶν 25,000 λιρῶν εἰς χρυσὸν ἐτέθη εἰς κιβώτια καὶ ἦν ἑτοιμὸν πρὸς παράδοσιν ἐν τῷ καταστήματι τραπέζης τινός, ὅτε ἀπροσδόκητον τροπὴν ἔλαβεν ἡ ὑπόθεσις, ὥς ἐξ ἐπιστολῆς τινος τοῦ ληστάρχου, δηλοῦντος ἐν αὐτῇ ὅτι, ἀπαιτοῦσιν ἀνεκκλήτως χρήματα καὶ ἀμνηστείαν, δηλαδή εἰς οὐδεμίαν νὰ ὑπαχθῶσι δίκην ἢ τιμωρίαν ἅπαντες, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ τῶν προηγουμένως αἰχμαλωτισθέντων μελῶν τῆς συμμορίας καὶ κρατουμένων ἐν ταῖς φυλακαῖς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀντηλλάγησαν ἐπιστολαὶ μεταξὺ τῶν ληστάρχων Τάκη καὶ Χρήστου Ἀρβανιτάκη καὶ τῶν πρεσβευτῶν Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς, καθ' ἃς ἢ τε ἐλληνικὴ κυβέρνησις καὶ ὁ Ἀγγλος ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς ἐπεμψαν ἀπεσταλμένους, ὅπως παραπείσωσι τοὺς ληστάρχους νὰ μεταβάλωσι τοὺς ὅρους αὐτῶν, καθότι οὐ μόνον ἀντισυνταγματικὸν, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον ἦτο νὰ δοθῇ πλήρης χάρις, μὴ προηγουμένης δίκης. Προετράπησαν οὖν ἐπιστολῶν καὶ προφορικῶς ὑπὸ τε τῶν ἀπεσταλμένων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν αἰχμαλώτων, νὰ δεχθῶσι τὰ χρήματα, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει, ὅτι οὐκ ἔστιν ἂν παρακωλυθῇ ἢ εἰς τὰ σύνορα ὑποχωρήσιν αὐτῶν. Ὑποσχέθησαν δ' αὐτοῖς ἐπὶ πλέον, ὅτι, ἐὰν προὔβλεπον κίνδυνόν τινα πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, ἀγγλικὸν πολεμικὸν πλοῖον θὰ ἐτίθετο εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν, ἵν' ἀποβιβάσῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν κακῶς κεκτημένων κερδῶν αὐτῶν εἰς Μελίτην ἢ εἰς μέρος τι οἷονδ' ἥποτε τῶν ἀγγλικῶν κτήσεων, ὥς συνέβη κατὰ τὴν ἐν Πάτραις στάσιν τοῦ Μερενδίτη. Ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ ἐξηκολούθουν οὐχ ἥττον ἐπιμένοντες.

Ἐνόσω αἱ δυσάρεστοι αὗται διαπραγματεύσεις διήρκουν μεταξὺ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν πρεσβέων τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ληστάρχων ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν ὁρέων ἀποχωρητηρίων αὐτῶν ἀφ' ἑτέρου, ἡ κατάστασις τῶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἀτυχῶν ξένων κατ' οὐδὲν ἐβελτιώθη. Μετεκινούντο ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, μολονότι δὲ, φαίνεται ὅτι, οἱ λησταὶ προενόησαν, ὅσον ἐπέτρεπε τοῦτο ὁ σκληραγωγικὸς αὐτῶν βίος, διὰ τὴν εὐζωίαν τῶν αἰχμαλώτων των, ἐπιτρέποντες αὐτοῖς πρὸς τούτοις νὰ εὐρίσκωνται εἰς συνεχῇ ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις φι-

λων των καὶ νὰ λαμβάνωσι παρ' αὐτῶν τροφίμα καὶ ἐνδύματα, οὐχ ἦττον μεγάλως οἱ ἀτυχεῖς ὑπέφερον ἐκ τῶν ἀναγκαστικῶν πορειῶν, τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ψύχους, εἰς ἃς ἐξετίθεντο καὶ ἐκ τῆς ἀπαύστου, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των, πνευματικῆς αὐτῶν ἀνησυχίας. Πλὴν ἡ κατάστασις αὐτῶν δὲν ἦτο ὅλως ἀπελπιστική. Τὰς πλείστας ἡμέρας ἔσχον ὠραῖον καιρὸν καὶ εὐχάριστόν τινα ποικιλίαν, ὡς δηλοῦται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἑρβερτ καὶ τῶν βιβλιαρίων τῶν Σημειώσεων τοῦ Λόϋδ. «Δὲν θεωρῶ ἡμᾶς λίαν ἀτυχεῖς, ἀν καὶ δὲν ἀπολαύομεν ἐντελοῦς εὐζωΐας. Ὁ ἀρχηγὸς λέγει ὅτι θὰ ὑπάγῃ αὐριον εἰς τὴν ἐκκλησίαν μεθ' ὅλης τῆς συμμορίας, ἵνα ἀκροασθῇ τῆς λειτουργίας, ἐπετράπη δὲ καὶ ἡμῖν νὰ ὑπάγωμεν, τοῦθ' ὅπερ ἔσται παράδοξον». «Ὁ ἀρχηγὸς, λέγει, ὅτι ἐὰν ἡμνηστεύετο ἀμέσως θὰ ἔρριπτε μακρὰν τὸ ὄπλον». «Μᾶς μεταχειρίζονται μετ' ἀγαθότητος, θὰ διαρκέσῃ δὲ τοῦτο, ἐφ' ὅσον ὁ ἀρχηγὸς πιστεύῃ ὡς νῦν ἀδιστάκτως πέποιθεν, ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ ἐξεύρῃ μέσον τι ὅπως παράσχῃ αὐτοῖς ἀμνηστείαν ἢ χάριν διὰ πάσας τὰς παρελθούσας ἀνομίας αὐτῶν.»

Ἡ προειδοποίησις ὅτι τοῖς ξένοις θὰ ἐπιτραπῇ νὰ ὑπάγωσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν παραδόξως, ὡς ὁ Ἑρβερτ λέγει, ἐξεπληρώθη. Τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, 5 Ἀπριλίου, οἱ ληστὰὶ μετὰ τῶν αἰχμαλώτων αὐτῶν κατῆλθον τοῦ βλαχικοῦ χωρίου, ἐνθα κατέλυον καὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν ἐν τῷ χωρίῳ Ὠρωπῷ ἐκκλησίαν, εἰς ἣν εἰσῆλθον, ἀφοῦ ἀπέθεσαν που ἔξω τὰ ὄπλα των, καὶ ἡκροάσθησαν τῆς θείας λειτουργίας, ἀναμιγνύμενοι ἐλευθέρως μετὰ τῶν χωρικῶν. Ἐνταῦθα συνέβη τι, ὅπερ ἂν καὶ δὲν ἐδημοσιεύθη, λέγει ὁ Τάκκερμαν, οὐχ ἦττον δεικνύει ὀπόσαι ὑπῆρχον τότε ἐλπίδες περὶ τῆς αἰσίας ἐκβάσεως τῆς ὑποθέσεως. Ἑλληνίς τις, σύζυγος ἐμπόρου ἐν Μάγχεστερ τῆς Ἀγγλίας, ἔτυχεν ἐκκλησιαζομένη τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ, τόσον δὲ συνεκινήθη ἐπὶ τῇ θεᾷ των αἰχμαλώτων καὶ ἰδίως ἐπὶ τῇ τοῦ νέου Βίνερ, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ ληστάρχῳ, παριστώσα αὐτῷ τὸ ἄκακον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ νέου, τὴν ἀπὸ τῆς χήρας μητρὸς τοῦ ἀπουσίαν καὶ ἄλλα πινὰ συντελοῦντα νὰ διεγείρῃ τὴν ὑπὲρ τῆς τύχης αὐτοῦ συμπάθειαν. Ὁ ληστὴς μετὰ

μεγάλης ὑπομονῆς ἤκουσε, παρὰ τὴν θύραν ἰστάμενος, τὰ παρὰ τῆς ἀγαθῆς γυναικὸς λεχθέντα, γελῶν δὲ τῇ ἀπήντησε διὰ τῶν ἐξῆς : «Μὴ ταραττεσθε, κυρία μου, ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν πάντες θὰ ἐλευθερωθῶσιν». Ὅτι πάντες θὰ ἠλευθεροῦντο, ἐὰν διάφορον ἔδιδόν διεύθυνσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν οἱ ἀρμόδιοι, οὐδεὶς σχεδὸν περὶ τούτου νῦν ἀμφιβάλλει.

Ἄλλ' οἱ ἀρμόδιοι δὲν προσεχώρησαν εἰς τὰ αἰτήματα τῶν ληστῶν· ἡ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ καταδιώξῃ τοὺς ληστὰς ἵνα μὴ κατηγορηθῇ ὡς συνθηκολογοῦσα μετ' αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ φιλανθρωπία ἐπέβαλε τὴν προσχώρησιν, ἀλλ' οἱ νόμοι τοῦ Κράτους ἔπρεπε νὰ μὴ κοιμηθῶσι καὶ αὐστηρῶς νὰ ἐφαρμοσθῶσιν, ἀφ' οὗ καθ' ἑκάστην ἐκοιμῶντο καὶ κατεστρατηγοῦντο, προκειμένου περὶ κομματικῶν συμφερόντων (ρουσφετίων).

Καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας τῆς αἰχμαλωσίας ἡ μεγαλειτέρα ἀνησυχία ἐπεκράτει ἐν Ἀθήναις· οἱ δ' ἀναλαβόντες τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως ἐπεδείξαντο ἐπίμονον δραστηριότητα καὶ ἀγρυπνίαν. Οὐδεὶς πλὴν ἐκείνων, οἵτινες ἐπετῆρουν τὰ καθημερινὰ αὐτῶν διαβήματα, δύναται νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς δυσχεροῦς θέσεως, εἰς ἣν εὐρίσκοντο τό τε ἐλληνικὸν ὑπουργεῖον καὶ οἱ δύο ξένοι πρέσβεις. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἶδεν, ὅτι μεγάλη ἐπεβάρυνεν αὐτὴν εὐθύνη. Ὁφείλεν ἢ νὰ προσποιητῇ ἐντελῇ ἀγνοίαν τῶν διατρεχόντων, ἢ ν' ἀναλάβῃ αὕτη τὴν διεύθυνσιν μετὰ ἢ ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν ξένων πρεσβειῶν, καθότι ἦτο σχεδὸν βεβαία, ὅτι ὅποιονδῆποτε καὶ ἂν ᾖ τὸ ἀποτέλεσμα, ἡ κοινὴ γνώμη θὰ μέλνῃ δυσηρεστημένη.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις λίαν φρονίμως ποιοῦσα, ἀπεφάσισε νὰ δεχθῇ εἰς τὰ συμβούλια αὐτῆς τοὺς δύο μᾶλλον ἐνδιαφερομένους πρέσβεις διὰ τὴν τύχην τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ συμπατριωτῶν αὐτῶν· πολλάκις δὲ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς λυπηρᾶς ταύτης ὑποθέσεως (30 Μαρτίου—15 Ἀπριλίου 1870) ὁ Ἀγγλος καὶ ὁ Ἰταλὸς πρεσβευτῆς ἐλάμβανον μέρος εἰς τὸ συμβούλιον, καθότι οὐδὲν μέτρον ἐλαμβάνετο ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ὅπερ νὰ μὴ προὔτεινετο ἢ νὰ μὴ ἐπεδοκιμάζετο ὑπὸ τῶν δύο πρεσβειῶν, ὧν οἱ ὁμοεθνεῖς εὐρίσκοντο αἰχμάλωτοι.

Ὅσον ὁ ἀφορᾷ εἰς τὴν παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ θέσει τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ εἰς τὰς δυσχερείας, ἃς θὰ παρείχεν οὗτος, δυνάμεθα μόνον νὰ εἰπωμεν, ὅτι τὰ μέτρα τὰ συνιστώμενα ὑπὸ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, τῶν εἰς τὰ διάφορα πολιτικὰ κόμματα ἀνηκουσῶν, καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν, οἵτινες ἄνευ οὐδεμιᾶς προσωπικῆς εὐθύνης, ἔκρινον εὐλογον νὰ ἀποτείνωσι τὰς συμβουλὰς αὐτῶν, ἦσαν ἀντίθετα καὶ συνεκρούοντο πρὸς ἄλληλα.

Οἱ ἀπεσταλμένοι Θεαγένης συνταγματάρχης ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὁ ἐν Χαλκίδι Ἀγγλος Νοέλ(1) ἐκ μέρους τοῦ πρεσβευτοῦ Ἑρσκιν, βλέποντες ὅτι αἱ ἡμέραι ἄγονοι παρήρχοντο, αἱ δὲ τῶν ἀνυπομονησάντων ληστῶν παράβολοι ἀπαιτήσεις ἤρξαντο συνοδεύμεναι δι' ἀπειλῶν, τελείως ἀπηλπίσθησαν περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἀποστολῆς των, οἱ δ' αἰχμαλῶτοι ἀπώλεσαν τὸ θάρρος των. Κατὰ τὴν τοιαύτην δυσχερῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, τῇ ἐγκρίσει τῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας πρέσβων, ἀπεφάσισε νέαν μᾶλλον αὐστηρὰν νὰ μετέλθῃ πολιτικὴν καὶ νὰ δοκιμάσῃ διὰ τοῦ φόβου νὰ ἐπηρεάσῃ τοὺς ληστάς. Ρητὴ ὑπόσχεσις ἐδόθη τοῖς λησταῖς, ὅτι ἐν θὰ ἐνοχληθῶσι ποσῶς ἐφ' ὅσον μένουσιν ἐνθα ὑπῆρχον. Ἀλλ' ὅτε οὗτοι ἐδήλωσαν ὅτι, ἂν ἐν ἐκτελεσθῶσιν οἱ ὑπ' αὐτῶν προταθέντες ὅροι, θὰ μεταβῶσι πρὸς τὰ σύνορα μετὰ τῶν αἰχμαλώτων, ἀπεφασίσθη νὰ ἀποσταλῇ σῶμα στρατοῦ, ἵνα περικυκλώσῃ τὸν τόπον τῆς διαμονῆς τῶν ληστῶν, οὐχὶ ὅπως προσβάλῃ αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα παρακωλύσῃ τὴν ἀποχώρησίν των. Ὑπετίθετο, ὅτι οἱ στρατιῶται, διὰ ταχυτάτης καὶ κρυφίας συνάμα πορείας, θὰ κατῴρθουν τὸν σκοπὸν αὐτῶν, πρὶν ὑποπτευσθῶσι τι οἱ λησταὶ καὶ ἀλλάξωσι διαμονήν. Πλὴν συγχρόνως εἶχε δοθῇ τοῖς ἀρμοδίοις ἡ διαταγὴ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀναχώρησιν τῶν ληστῶν μετὰ τῶν αἰχμαλώτων, ἂν ἐπεχειρεῖτο τοιοῦτό τι. Οἱ αἰχμαλῶτοι φαίνεται, ὅτι προεῖδον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς στρατιωτικῆς ταύτης κινήσεως, ὡς δηλοῦται ἐν τοῖς ἀκολούθοις

(1) Ὁ Νοέλ ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ ὡς ἔχων ἐν τοῖς κτήμασιν αὐτοῦ ἐπιστάτην ἓνα τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἀρβανιτάκη.

ἀποσπάσμασιν ἐπιστολῶν, γραφεισῶν μὲν ὑπ' αὐτῶν τῇ προτεραίᾳ τῆς ἀπαισίας ἡμέρας, ἥτοι τῇ 9 Ἀπριλίου, πλὴν μὴ ἀφιχθειςῶν εἰς Ἀθήνας ἢ μίαν ἢ δύο ὥρας μετὰ τὴν διάπραξιν τοῦ φοβεροῦ δράματος τῆς 10 Ἀπριλίου, ὧς ὅπερ κατηγανάκτισεν ἅπαν τὸ Ἑλληνικόν.

Ὁ Ἑρβέρτ ἐγράψε τάδε :

«Τὰ πράγματα δὲν φαίνονται ραδινὰ, πλὴν δὲν βλέπω πῶς εἶναι δυνατόν νὰ διορθωθῶσιν· οὕτως οὐδὲν ὑπολείπεται ἡμῖν ἢ νὰ συμμορφωθῶμεν. Ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἠδύνατο νὰ ἐνδώσῃ εἰς τοὺς ὄρους, πιστεύω, ὅτι θ' ἀπηλλαττόμεθα. Ἄν ὅμως δὲν δύναται εἰσπομένει ἡμῖν ἡ μόνη ἐλπίς, ὅτι ὅταν οὗτοι (οἱ λησταί) μάθωσιν ὅτι στρατὸς πολυάριθμος ἐστάλη εἰς Βοιωτίαν, πιθανόν νὰ ἐπιθυμήσωσι τὴν διάσωσιν τῆς ζωῆς αὐτῶν. Πρὸς τὸ παρὸν νομίζω, ὅτι δὲν διατρέχομεν μέγαν κίνδυνον, ἐκτὸς ἂν συναντήσωμεν τοὺς στρατιώτας· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει θὰ ἔχωμεν τοῦλάχιστον τὴν εὐχάριστον πεποίθησιν, ὅτι δὲν θὰ διαφύγῃσι τὴν τιμωρίαν. Ὁ ἀρχηγός μοι συνέστησε νὰ σᾶς εἶπω, ὅτι θεωρεῖ πᾶσαν κατ' αὐτοῦ κίνησιν τῶν στρατιωτῶν ὡς ἀθέτησιν τῆς γραπτῆς ὑμῶν πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεως, ἐν ἣ ἐλέγετο ὅτι δὲν θὰ παρενοχληθῇ, οὐδὲν δ' ἀνεφέρετο περὶ Ἀττικῆς. Καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα οὗτος νομίζει ὅτι δικαιούται, ἐφ' ὅσον καλῶς προσφέρεται ἡμῖν, νὰ μᾶς μεταφέρῃ ὅπου εὐαρεστεῖται. Πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ τεθῇ ὁρίον τι ὡς πρὸς τοῦτο. Νῦν εὐρισκόμεθα παρὰ τὰ ὅρια τῆς Βοιωτίας, ὑποθέτω ὅτι ὁ ἀρχηγὸς ἐπιθυμεῖ νὰ προχωρήσῃ πλησιέστερον εἰς τὰς Θήβας, τουτέστι νὰ πλησιάσῃ εἰς τόπον, ὃν αὐτὸς τε καὶ ἡ συμμορία του γινώσκουσι κάλλιον τῆς Ἀττικῆς. Ὁ ἀρχηγός μοι συνιστᾷ νὰ σᾶς εἶπω ὅτι, ἀφ' οὗτου εἶδε τὰς πρὸς τὸν συνταγματάρχην Θεαγένην διαταγὰς, δὲν θεωρεῖ ἑαυτὸν ἀσφαλῆ, ἔστω καὶ ἐνταῦθα, αἰτεῖται δὲ νέαν διαβεβαίωσιν ὑμῶν ἐγγράφον, ἐν ἣ νὰ τῷ ὀρίζητε τὸ μέρος, ἐνθα θὰ ᾖ ἀσφαλὴς καὶ ἐπὶ πόσον χρόνον.»

Ταῦτοχρόνως δὲ καὶ ὁ Λούδ ἐγράφε τῷ λόρδῳ Μανκάστερ :

«Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς κινήσεις τῶν στρατιωτῶν πρέπει νὰ ὑπομνήσητε εἰς τὸν κ. Ἑρσκιν ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ παρενοχλήσῃ τοὺς ληστὰς, ἐφ' ὅσον εὐρισκόμεθα μετ'

αὐτῶν. Ἐὰν ἡ πορεία αὐτῶν νῦν παρακωλυθῇ, θὰ ἔχωσι δικαίωμα νὰ αἰτιαθῶσιν ἀθέτησιν τῆς ὑποσχέσεως, δι' ὃ ἀναιμιόβολως καὶ ἀνεπανορθώτως θὰ πάθωμεν.

«Πρώτιστα πάντων πρέπει νὰ κερძήσωμεν καιρὸν πρὸς διαπραγματεύσιν, καὶ νὰ μὴ ὠθήσωμεν τὰ πράγματα εἰς φανεράν σύγκρουσιν. Ὑπέδειξα τὸ κατ' ἐμὲ τί πρέπει νὰ γείνη ἀφίνω ὃ εἰς ὑμᾶς καὶ εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις φίλους νὰ ἐνεργήσητε ὅσον οἶόν τε ἐπιτυχέστερον ὑπὲρ ἡμῶν. Δὲν πρέπει νὰ βασισθῇτε πολὺ εἰς τὴν πῖσιν, ὡς δυναμένην δῆθεν νὰ μεταπείσῃ τοὺς ἀνθρώπους τούτους.»

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ληστῶν ἐκ Πικέρμης εἰς Ὠρωπὸν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, ὁ νέος Βίνερ ἀπηύθυνε τὴν ἀκόλουθον συγκινητικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ λόρδον Μανκάστερ εἰς Ἀθήνας. Διεγείρει αὕτη τὴν συγκίνησιν παντὸς συναισθανομένου τὴν φορικώδη θέσιν, εἰς ἣν οὗτος εὕρισκετο μανθάνων τὰ ἐκ Λονδίνου ἀλλεπάλληλα τηλεγραφήματα τοῦ ἀγαθοῦ πατρός του, προσφέροντος ἀντὶ 32,000, ἑκατὸν χιλιάδας λιρῶν πρὸς διάσωσιν αὐτοῦ Ἡ ἐπιστολὴ ἔφθασε μετὰ τὴν εἴδησιν τῆς ἀπαισίας τραγωδίας :

«Ὁ ἀπεσταλμένος ἀφίκετο καὶ ἔσχεν ὁμοῦ μετὰ τοῦ Νόελ μακρὰν συνέντευξιν πρὸς τὸν ἀρχηγόν. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι δυσάρεστον. Ὁ ἀρχηγὸς εἶπεν εἰς τὸν Νόελ ὅτι θὰ διατηρήσῃ ἡμᾶς σώους ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας. Ἀλλὰ φυσικῶς τῷ λόγῳ δὲν εὕρισκόμεθα πλέον ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀφοῦ οἱ στρατιῶται ἀφέθησαν ἐλεύθεροι νὰ ἐνεργήσωσιν, εἰς τὴν πρώτην δὲ μετὰ τῶν στρατιωτῶν σύγκρουσιν θὰ ἀποθάνωμεν, καθότι ἀμέσως θὰ μᾶς φονεύσωσιν.... Εἰς ἐν καὶ μόνον συγκατανεύουσιν οὗτοι, εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ἐξῆς : νὰ συστηθῇ ἐνταῦθα δικαστήριον καὶ τοὺς δικάσῃ, κατόπιν δὲ νὰ δοθῇ αὐτοῖς χάρις. Τοῦτο δὲν φαίνεται παράνομον. Εὐχαρίστησον τὸν Βασιλέα καὶ τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ ἐκ μέρους μου διὰ τὴν ἀγαθότητα αὐτῶν καὶ εἰπὲ αὐτοῖς, ὅτι δὲν αἰτοῦμαι (καθότι ἀδυνατῶ νὰ πράξω τοῦτο), ἀλλ' ὅτι ὡς ἄνθρωπος θνήσκων τάπεινώς, καθίκετεύω αὐτοὺς νὰ παράσχωσι τὸ ὑπὲρ τῶν ληστῶν αἰτηθὲν, καὶ νὰ διατάξωσι τὴν παῦσιν τῶν στρατιωτικῶν

κινήσεων· τούτου μὴ γινομένου, θ' ἀποθάνωμεν ἐντὸς μιᾶς ἢ δύο ἡμερῶν, ἐκτὸς τῆς ἀνωφελοῦς αἱματοχυσίας, ἥτις θὰ ἐπισυμβῇ. Ὁ ἀπεσταλμένος τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως θεωρεῖ τὴν θέσιν μας ὡς ἀπέλπιδα, ὥστε ἐλπίσωμεν εἰς τὸν Θεόν, ὅτι θὰ ἀποθάνωμεν ἀνδρείως ὡς Ἀγγλοι.

Δέου ὑπὲρ τοῦ ἀτυχοῦς πλὴν ἀγαπῶντός σε φίλου».

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα εἶχον πολιορκήσει τοὺς ληστὰς, οὗτοι δὲ πληροφορηθέντες τὸ γεγονός, ἀπεφάσισαν ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς Ἀττικῆς· τὴν 9 Ἀπριλίου περὶ τὴν 2 μ. μ. οἱ λησταὶ μετὰ τῶν αἰχμαλώτων διῆλθον τὸν ποταμὸν, ὅτε ἐνεφανίσθη πρὸ αὐτῶν στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα· ἀπεστάλη τότε πρὸς τοὺς στρατιώτας ὁ ἐκ Πάργας πολύγλωσσος διερμηνεὺς Ἀλέξανδρος Ἀνεμογιάννης, πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν ἀποθανὼν (1), διασωθεὶς οὕτω, ἵνα δηλώσῃ ὅτι ἐὰν οἱ λησταὶ προσεβάλλοντο, ἤθελον φονεύσει τοὺς αἰχμαλώτους, ἀλλὰ τὸ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα εἶχε ρητὰς διαταγὰς νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῶν· ἡ ληστρικὴ συμμορία διηρέθη εἰς δύο τμήματα καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατασφάξαν θηριωδῶς τοὺς αἰχμαλώτους· τὸν Ἑρβερτ καὶ τὸν Ἐδουάρδον Λόϋδ, κατεστράφη ταυτοχρόνως ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος, διότι εἰς μὲν τῶν ληστῶν ἐζωγρήθη, ἐπτα δ' ἐφονεύθησαν· τὸ δ' ἕτερον τμήμα, ἵνα ἀπαλλαχθῇ τῶν δύο αἰχμαλώτων Βόϋλ καὶ Βίνερ, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ τρέχωσιν, ἐφόνευσεν αὐτοὺς καὶ κατῴρθωσε νὰ διασωθῇ ὑποστὰν ἀκολούθως τὰ ἐπὶ χεῖρα τῶν ἀπαισίων αὐτοῦ πράξεις. Τὸ τραγικὸν τοῦτο καὶ φρικτὸν γεγονός οἰκαίως ἐξηρέθισε σύμπασαν τὴν εὐρωπαϊκὴν δημοσιογραφίαν, ἥτις μετὰ πολλῆς ἀγανακτήσεως περὶ αὐτοῦ ἔγραψε.

Ἐκ τῶν ποικίλων ἱστορήσεων τῶν κατόπιν συμβάντων παρατίθημι ἐνταῦθα μέρος μόνον τῆς ἐκθέσεως τοῦ Ἀγγλοῦ πλοιάρχου Χόθαμ, ὅστις ἐπισήμως ἐπεσκέφθη τὸν τόπον ὀλίγας ὥρας μετὰ τὴν τραγωδίαν, τὰς δὲ πληροφορίας αὐτοῦ ἠντλησεν ἐκ τῶν ἰδίων·

(1) Οὗτος κατόπιν συλληφθεὶς ὑπὸ τῆς Εἰσαγγελίας ἐφυλακίσθη ἐπὶ προδοσίᾳ τῶν Ἀγγλῶν εἰς τοὺς ληστὰς, ἀλλὰ δικασθεὶς ἠθωώθη.

τέρων αὐτοῦ παρατηρήσεων καὶ τῶν διαλέξεών του μετὰ τῶν χωρικῶν.

« Ἐν τῇ τελευταίᾳ φάραγγι πρὸ τῆς πεδιάδος τοῦ Δήλεσι εὐρέθη τὸ πτώμα τοῦ Ἑρβερτ περὶ τὰς τριακοσίας ὀργυιάς ἀπὸ τῆς παραλίας καὶ ἑξακοσίας ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐν Δήλεσι οἰκίας· ἔκειτο δέκα ὀργυιάς ἀπὸ τῆς ἀτραποῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὰ ἄνω τῆς φάραγος πρὸς τοὺς θάμνους. Ἀπασα ἡ ἔκτασις αὕτη τῆς γῆς καλύπτεται ὑπὸ μικρῶν πυκνῶν θάμνων, δεινδρυλλίων καὶ μικρῶν πευκῶν. Οὗτος ἔκειτο πρηνὴς ἐπὶ μικροῦ τινος θάμνου, ὅτε δ' ἀνευρέθη δὲν εἶχεν ἔτι ἀποθάνει, ἀλλ' ἐξέπνευσεν τότε σχεδὸν ἀμέσως. Ἡ τοποθεσία αὕτη εἶναι ὁρατὴ ἐκ τῆς μεγάλης οἰκίας ἐν Δήλεσι. Παραλλήλως πρὸς τὴν θάλασσαν εἰς ἀπόστασιν τετρακοσίων περίπου ὀργυιῶν ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ Ἑρβερτ ἐφόνευσαν τὸ δεύτερον θυμάτων, τὸν Ἑδουάρδον Λούδ. Καὶ αὐτὸς ἔκειτο ἐπίσης ἐπὶ μικροῦ θάμνου, πλὴν ἐντελῶς ἄπνους. Ταῦτα συνέβησαν περὶ τὰς 4, 45' μ. μ. Ἐνταῦθα οἱ λησταὶ διηρέθησαν εἰς δύο, οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Τάκην λαβόντες τοὺς λοιποὺς τῶν αἰχμαλώτων (Βίνερ καὶ Βούλ) ἐξέλεξαν τὴν πρὸς τὸ Σχιματάρι ἄγουσιν· οἱ δ' ἑτεροὶ ὑπὸ τὸν Χρῆστον (φονευθέντα ἀμέσως μετ' ὀλίγον) ἐξηκολούθησαν τὴν παράλληλον τῇ παραλίᾳ πορείαν. Ὁ Τάκης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, διελθόντες τὴν κοιλάδα, φαίνεται ὅτι μετέβαλον γνώμην, ὡς πρὸς τὴν πορείαν αὐτῶν καὶ οὕτως ἐστρεψαν, ἀφίνοντες τὸ Σχιματάρι εἰς τὰ ἀριστερὰ, καὶ ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὸ Δράμεσι. Εἰς ἐνὸς μιλίου ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς κοιλάδος, τεσσάρων μιλίων ἀπὸ τοῦ Δήλεσι καὶ σχεδὸν τριῶν ἀπὸ τοῦ Σχιματαρίου ἀνευρέθη τὸ πτώμα τοῦ Βίνερ. Ἐκατὸν δ' ὀργυιάς βορειανατολικώτερον ἔκειτο τὸ πτώμα τοῦ δολοφονηθέντος κόμητος Βούλ. Ἀμφοτέρους ἐφόνευσαν, καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα, πρὸ τῆς νυκτός. Ὀλίγον μετὰ τὸ συμβᾶν ἔπαυσεν πᾶσα καταδίωξις ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης νυκτός μετὰ ραγδαίας βροχῆς.»

Δέκα ἐκ τῆς ὅλης συμμορίας μετὰ τοῦ ἑτέρου ἀρχηγοῦ, τοῦ Τάκη διέφυγον πρὸς τὰ σύνορα ἐν Θεσσαλίᾳ, ὁπόθεν ἀρχικῶς εἶχεν ἐλθεῖ ἡ συμμορία, ἧς ἅπαντα τὰ μέλη ἐκτὸς δύο ἦσαν ὑπήκοοι Ὀθωμανοί.

Ἐπίσημος ἀγγλικὴ ἔκθεσις ἔγραψε κατόπιν, ὅτι ἡ συμμορία

ἔμεινεν ἀνενόχλητος εἰς τὸ χωρίον Κόϊτζα ἐν ταῖς τουρκικαῖς ἐπαρχίαις. Ἐκτοτε εἰς πολλὰ μέρη τῆς χώρας ἐνεφανίσθη αὕτη, ἀμφοτέραι ὁ αἰ κυβερνήσεις, ἥ τε ὀθωμανικὴ καὶ ἡ ἐλληνικὴ. προὔκρηξαν μεγάλην ἀμοιβὴν διὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Τάκη, τοῦ τολμηροῦ ἀρχηγοῦ τῆς συμμορίας ταύτης τῶν κακούργων, ὅστις μόλις κατ' Αὐγούστον τοῦ 1873 ἐφονεύθη ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ τουρκικοῦ χωρίου Λακρέσι.

Τὰ σώματα τῶν ἀτυχῶν ξένων, ἐπὶ τόπου φωτογραφηθέντα ὑπὸ τοῦ φωτογράφου Πέτρου Μωραΐτου, μετηνέχθησαν εἰς Ἀθήνας, ἔτυχον δ' ὅλων τῶν τιμῶν, ἃς ἠδύνατο ν' ἀπονείμῃ μία πόλις περίλυπος. Ὁ βασιλεὺς αὐτοπροσώπως ἠκολούθησε τὴν κηδεῖαν μετὰ τῶν ὑπουργῶν τοῦ, τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους καὶ τοῦ διπλωματικοῦ σώματος ἐν στολῇ. Τοιαύτη θλίψεως ἐπίδειξις οὐδέποτε ἐγένετο ἴσως ἐν Ἀθήναις. Ἡ ἐπικήδειος μεγαλοπρέπεια ἐξηφανίζετο πρὸ τοῦ μεγέθους τῆς λύπης, ἣν ἠσθάνθη βαθέως τὸ δημόσιον, ἡνωμένης μετὰ ὁμοσεώς τινος φόβου ἐπὶ τῇ κηλίδι, ἵνα μὴ εἴπω τῇ τιμωρίᾳ, ἣν ἠδύνατο νὰ ἐγκολάψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ξένη δύναμις διὰ τὰς ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους πράξεις ξένων φαυλοβίων. Τὰ θύματα ἦσαν ὄντως ἐπ' ἀξία τῶν βασιλικῶν καὶ πολιτικῶν τιμῶν, αἵτινες ἀπεδόθησαν εἰς τὰ ἠκρωτηριασμένα λείψανα αὐτῶν.

Ἡ χήρα τοῦ δικηγόρου Ἐδουάρδου Λούδ ἔτυχε δωρεᾶς 1000 λιρῶν παρὰ τοῦ Βασιλέως μετὰ τῆς ὑποσχέσεως, ὅτι ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης θὰ συνίστα τὴν ὑπὸ ἐλληνικῆς βουλῆς ψήφισιν ἐνιαυσίας χορηγίας ἐκ 400 λιρῶν. Ἀρὰ τῇ ἀφίξει τῆς Κυρίας ταύτης εἰς Ἀγγλίαν, γενναῖαι συνδρομαὶ τῇ ἀπεστάλησαν, ἐν αἷς οἱ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ παροικιῶν Ἕλληνες ἐφάνησαν οἱ ἐλευθεριώτεροι.

Τέλος, διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργείου τῆς Ἀγγλίας, παρεπίσθη ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἀρχικὴν πρότασιν περὶ ἐνιαυσίας συντάξεως, εἰς πληρωμὴν ἐφ' ἅπαξ τοῦ ἀντιστοιχοῦντος κεφαλαίου, ἀνερχομένου εἰς 10,000 λιρῶν στερλινῶν. Ἡ πρότασις αὕτη ἐπεψηφίσθη, μετὰ θορυβώδεις συζητήσεις, ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῆς συγκληθείσης τῇ 9 Δεκεμβρίου 1870 ὑπὸ τοῦ Κουμουνδούρου, ἐν αἷς ἀποτόμως καὶ ἄνευ τῆς ἐλα-

χρίστης ἐπιφυλάξεως κατηγορήθη ἡ Ἀγγλία ἐπὶ τῇ ἐκβιάσει ταύτη δι' ἀπαιτήσεις ἀδικωτάτας. Ἐν τῷ ψηφισθέντι νομοσχεδίῳ ρητῶς ὀρίζεται, ὅτι ἡ πληρωμὴ αὕτη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προηγούμενον διὰ τὸ μέλλον, οὔτε καὶ ὡς πρᾶξις δικαιοσύνης ὑπὲρ τῆς εὐγενοῦς Κυρίας, ἀλλὰ ψηφίζεται, διότι ἡ ἄρνησις τῆς πληρωμῆς θὰ ἐπέφερε μείζονα βίαν ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας, περισσότερον δὲ θὰ ἐταπεινοῦτο ἡ Ἑλλάς καὶ μείζονα θὰ ἐδαπάνη ποσὰ τῆς αἰτηθείσης ἀποζημιώσεως, μολονότι αὕτη ἦτο ἄδικος.

Αἱ κεφαλὴ τῶν ἑπτὰ ληστῶν τῶν φονευθέντων κατὰ τὴν παρὰ τὸ Δήλεσι συμπλοκὴν, μετηνέχθησαν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐξετέθησαν ἐπὶ πίνακι, στηθέντι ἐν δημοσίᾳ τινὶ πλατείᾳ παρὰ τὴν πόλιν, ἐν μέσῳ τῶν ἄρῶν τοῦ πλήθους. Ἡ δὲ δίκη τῶν συλληφθέντων ληστῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ πρότερον αἰχμαλωτισθέντες, ἀλλ' ἀνῆκοντες εἰς τὴν αὐτὴν συμμορίαν καὶ κρατούμενοι ἐν ταῖς φυλακαῖς τῶν Ἀθηνῶν, ἦν μεστὴ ἀλγεινοῦ ἐνδιαφέροντος. Τὸ δικαστήριον ἦτο πλήρες θεατῶν, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐκ τῆς ἀρίστης κοινωνικῆς τάξεως, ἡ διαδικασία δ' ἅπασα διεξήχθη μεθ' ὅλης τῆς σεμνότητος τοῦ νόμου. Οἱ λησταί, ἀσθενεῖς ὡς ἐκ τῶν πληγῶν των, μετηνέχθησαν ἐν τῇ αἰθούσῃ ἐπὶ κραβδάτων ἐμποιοῦντων ζωηράν ἐντύπωσιν. Εἰκόνα τῆς σκηνῆς ταύτης, ἐξεργασθεῖσαν ὑφ' ἐνὸς τῶν ἁγγλων δικηγόρων, περιεῖχον τὰ : «Εἰκονογραφημένα νέκ τοῦ Λονδίνου.»

Τῶν ληστῶν οἱ πέντε καταδικασθέντες εἰς θάνατον ἐκαρατομήθησαν διὰ τῆς λαιμητόμου ἐν Ἀθήναις, τῇ 20 Ἰουνίου.

Τὴν δικαίαν ταύτην τιμωρίαν ὑπέστησαν ἀταράχως, οὐδεμίαν ὄμωσ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην διήγειραν παρὰ τοῖς θεαταῖς συμπάθειαν. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ τρομερὰ αὕτη σφαγὴ τῶν τεσσάρων ξένων ἐβύθισεν οὐ μόνον τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν εἰς βαθύτατον πένθος καὶ ἄλγος, οἱ πολιτευόμενοι ἐποιοῦντο ἀντεγκλήσεις.

Ἐν τινι ἐγγράφῳ τοῦ ἁγγλου πρεσβευτοῦ Ἑρσκιν πρὸς τὸν λόρδον Κλάρινδον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 4)16 Ἀπριλίου 1870 ἐλέγετο ὅτι : «οἱ λησταὶ ἐφάρησαν διατεθειμένοι ἵνα δεχθῶσι λύτρα 22 χιλιάδας λίρας, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ δοθῶσιν αὐτοῖς ὅμηροι ὅπως

ἀσφαλισθῶσι μέχρι τῶν συνόρων· ἀλλὰ κατὰ τὴν νύκτα ἐπεσκέ-
φθησαν αὐτοὺς πρόσωπα ἐξ Ἀθηνῶν τὰ ὁποῖα, ὡς ὁ κ. Ζαΐμης
πιστεύει, ἀπεστάλησαν ἐκ τινων μελῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ
τὰ ὁποῖα κατέπεισαν τοὺς ληστὰς νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν ἄνευ
ὄρου ἀμνηστείαν· σκοπὸς δὲ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἦτο νὰ ἀναγκάσῃ
τὴν κυβέρνησιν ἵνα συγκαλέσῃ ἑκτακτον τῆς Βουλῆς σύνοδον!» Τὸ
ἔγγραφον τοῦτο γενόμενον γνωστὸν ἐν Ἀθήναις ἐξηρέθισε τὴν ἀν-
τιπολίτευσιν· κατ' ἐντολὴν δ' αὐτῆς οἱ ἀντιπολιτευόμενοι Βουλευ-
ταὶ Α. Πετμεζᾶς, Α. Μαυρομιχάλης, Μ. Κανάρης καὶ Γ.
Μίλησις ἀπηύθυναν, τῇ 25 Ἀπριλίου, ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πρω-
θυπουργὸν Θ. Ζαΐμην δι' ἧς ἐζήτουν ἰκανοποίησιν ἐπὶ τῇ κατηγο-
ρίᾳ ταύτῃ. Ὁ Ζαΐμης εἶχεν ἤδη γράψῃ, ἀπὸ τῆς προτεραιᾶς, ἐπι-
στολὴν πρὸς τὸν Ἑρσκιν λέγουσαν ὅτι δὲν εἶπεν ὅτι ἀπεστάλησαν
πρόσωπα ἐκ μελῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἀλλ' ὅτι ἀπῆλθον πρὸς
τοὺς ληστὰς «ἕτερα πρόσωπα ἄγνωστα, ἅπερ ἐκ πνεύματος ἀν-
τιπολιτεύσεως ἤθελον νὰ δημιουργήσωσι δυσκολίας εἰς τὴν
κυβέρνησιν», ὁ δὲ πρεσβευτῆς Ἑρσκιν αὐθημερὸν ἀπήντησε πικ-
ραδεχόμενος τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ἀλλ' οἱ ἀντι-
πολιτευόμενοι δὲν ἐθεώρησαν τὰς ἐξηγήσεις ταύτας ἐπαρκεῖς καὶ
κατ' ἐντολὴν αὐτῶν, οἱ τέσσαρες βουλευταὶ διὰ νεωτέρας αὐτῶν
ἐπιστολῆς τῇ 20 Ἀπριλίου, ἐπανέλαβον τὰς διαμαρτυρίας των.
Καὶ ταῦτα μὲν ἐντὸς τῆς πρωτευούσης, ἀλλ' ὅτε τὸ πρῶτον ἐγέ-
νετο γνωστὴ ἡ σφαγὴ τῶν αἰχμαλώτων ὀργὴ κατέλαβε τὴν Ἀγ-
γλίαν ἅπασαν δηλώσασαν ταύτην διὰ πικροτάτων καὶ ἀδικωπῶν
ὕδρεων κατὰ τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αἱ ἐφημερίδες τοῦ Λον-
δίνου ἀπεκάλεσαν τὴν Ἑλλάδα «χώραν, ἧς πολιτικὸν σύστημα
εἶναι ἡ ἀναρχία, κυρία δὲ βιομηχανία ἡ ληστεία», «ἀθλίαν
ἀποτυχίαν καὶ πραγματικὸν ἄχθος τῆς Εὐρώπης», «πατρίδα
τῶν κακούργων», «σπήλαιον δολοφόνων», «φωλεὰν τῶν ληστῶν
καὶ τῶν πειρατῶν», «ἀπλοῦν τῶν ληστῶν κρησφύγετον», «γε-
νεὰν νόθων», «ἀποικίαν καταδίκων», «λύμην τῆς Ἀνατολῆς»,
«ἐξάμβλωμα, πολιτικὸν λωποδύτην». Ἀλλὰ ὀριμεῖαν καὶ δι-
κτικὴν ἐπίκρισιν τῆς ἀδίκου πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπεριφορᾶς τῆς
Ἀγγλίας ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ ἐδημοσίευσεν ὁ φιλόπατρις Ἕλληνα

Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου τοῦ γένους διδασκάλου ἀοιδίου Γεωργίου Γενναδίου. Ἡ πατριωτικὴ αὕτη διατριβὴ ὑπῆρξεν ἀφορμὴ τῆς ἀπομακρύνσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ μεγάλου ἐλληνικοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου τῶν ἀδελφῶν Ράλλη, οὗ ἐτύγχανεν ὑπάλληλος. Ἐπαξίως τῶν εὐγενῶν ἐλληνικῶν αἰσθημάτων του καὶ τῆς ἱκανότητός του διωρίσθη εἴτα δεύτερος γραμματεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικῆς πρεσβείας, προήχθη δὲ κατόπιν εἰς Α' γραμματέα τῆς ἐν Λονδίνῳ πρεσβείας, ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Δεληγιάννη τότε ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ἔνθα καὶ ἀντιπροσώπευσε μέχρι πρὸ τριῶν ἐτῶν τὴν Ἑλλάδα ὡς ἐπιτετραμμένος αὐτῆς, δραστηρίως ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐνεργῶν. (1)

Ἀτυχῶς ἐνεκα παρεννοήσεως τῶν ἀνωτέρω λόγων τοῦ Ἑλληνος πρωθυπουργοῦ Ζαῖμη πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις Ἐρσκιν ἐγεννήθη ἡ ὑπόνοια, ὅτι ἡ ἔκτακτος ἐπιμονή, ἣν ἐπεδείξαντο οἱ λησταί, ἔπρεπε ν' ἀποδοθῇ εἰς τὰς ραδιουργίας τῶν πολιτικῶν κομμάτων, ἐπιθυμούντων νὰ δυσχεράνωσι τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργείου. Ἀμα τῇ διαδόσει τῆς ἰδέας ταύτης, ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ἐζήτησε νὰ ἐνεργηθῇ αὐστηρὰ ἐν Ἀθήναις ἀνακρίσεις πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ τιμωρίαν τῶν συνενόχων τῆς σφαγῆς τῶν ξένων· πρὸς δὲ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς δύο Ἀγγλοὺς ἀνακριτικοὺς ὑπαλλήλους τὸν Κούκ καὶ τὸν Βάϊλ, νὰ παρίστανται κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἀνακρίσεων. Μετὰ τινὰς δυσκολίας ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν αἴτησιν, ἥς δὲν ὑπῆρξε παρόμοιον προηγούμενον, ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις συγκατένευθεν.

Αἱ προανακρίσεις ἤρξαντο ἐπομένως καὶ διήρκεσαν περὶ τοὺς ἑπτὰ μῆνας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν συλληφθέντων ποιμένων καὶ χωρικῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ἄλλων τῆς αὐτῆς περιῖπου κοινωνικῆς τάξεως, ἦν ἑκατὸν ἐνδεκα· ἐξ αὐτῶν δύο ἀπέθανον ἐν τῇ φυλακῇ,

(1) Τὸ ἔργον τοῦ Ἰωάννου Γενναδίου ἐπιγραφόμενον : Notes on the recent murders by brigands in Greece, London 1870 ἐνεποίησε μεγίστην αἰσθησιν διὰ τὸ ἀπροκατάληπτον τῆς ἐκφράσεως. Καὶ ὄντως οὕτως ἔδει νὰ γραφῇ ἄφ' οὗ ἐν προμετωπίδι φέρει τὸ λόγιον : α ἰ σ χ ρ ό ν ἐ σ τ ι σ ι γ ᾱ ν Ἑ λ λ ᾱ δ ο ς π ᾱ σ η ς ἁ δ ι κ ο υ μ ῆ ν η ς. »

• τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἀπελύθησαν, μὴ ὑπαρχουσῶν ἀποδείξεων, ἐξήκοντα δὲ καὶ δύο παρεπέμφθησαν εἰς δίκην μετὰ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ διερμηνεὺς Α. Ἀνεμογιάννης, περὶ οὗ εἴπομεν ἄνωτέρω, ὅστις καὶ ἠθωώθη. Πολλοὶ κατεδικάσθησαν εἰς φυλάκισιν, ἀποδειχθέντος ὅτι προὔστάτευσαν, ἐτροφοδότησαν, ἢ ὅπως ᾔηποτε, ὑπῆρξαν συνένοχοι τῆς συμμορίας· οὗο δ' ἐξ αὐτῶν κατεδικάσθησαν εἰς ισόβια δεσμὰ, ὡς εἰδοποιήσαντες τοὺς ληστὰς περὶ τῆς δ.όδοις τῶν περιηγητῶν, πορευομένων εἰς Μαραθῶνα, καὶ προτρέψαντες αὐτοὺς νὰ παραμείνωσι καὶ συλλάβωσι τοὺς ξένους ἐπιστρέφοντας. Τὸ μόνον πρόσωπον, ἀνῆκον εἰς καλὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ κατηγορηθὲν ὡς ἐνεχόμενον εἰς τὴν διάπραξιν τοῦ κακουργήματος, ἦν νέος τις Ἀγγλος, υἱὸς μεγάλου τινὸς κτηματίου τῆς Εὐβοίας τοῦ Νόελ, ὁ Φράγκ Νόελ, ὡς ἐκ τῆς παρ' αὐτῷ ὑπηρεσίας τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Τάκη, ἀλλ' οὗτος ἔμεινεν ἀκαταδίωκτος, μὴ προκυψασῶν σοβαρῶν κατηγοριῶν (1). Ἀλλ' ὡς πάντα τὰ ἔργα πάσης κυβερνήσεως ἐν Ἑλλάδι παρέχουσι πρόχειρον ἀφορμὴν ἀντιπολιτεύσεως, καὶ τὸ γεγονός τῆς σφαγῆς τῶν Ἀγγλων καὶ τοῦ Ἰταλοῦ κόμητος ἐχρησίμευσον εἰς σφοδρὰν δημοσιογραφικὴν ἐπίθεσιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ ὑπουργείου Ζαΐμη, καταλήξασαν εἰς τὴν παραίτησιν κατ' ἀρχὰς μὲν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Σκαρλάτου Σούτσου, εἶτα δὲ (7 Ἰουλίου 1870) καὶ τῆς κυβερνήσεως ὁλοκλήρου καὶ τούτου ἕνεκα, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα διαφωνίας μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ Ζαΐμη καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Βαλαωρίτου, τοῦ μὲν ζητοῦντος ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν τῆς ἀνακρίσεως τῶν συλληφθέντων ληστῶν, τοῦ δὲ τούναντίον ὑποστηρίζοντος, ὅτι ἡ ἀνάγκη οὐκ ὤφειλε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθῆκον αὐτῆς (2).

(1) Περὶ αὐτῶν ἰδὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Φράγκ Νόελ ἐκδοθέντα ἐν Ἀθήναις τῷ 1871 Δ ὁ ο ὑ π ο μ ν ῆ μ α τ α πρὸς ἀνασκευὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1028 Βουλευμάτος τῶν ἐν Ἀθήναις Πλημμελειοδικῶν ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τῶν ἐν Ἀθήναις Ἐφ'εστῶν, δι' ὧν ἀποδεικνύει, ὅτι ἀδίκως διεβλήθη καὶ κατεδιώχθη.

(2) Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ληστείας ἔγραψε καὶ ὁ ἄλλοτε μὲν ἐν Ἀθήναις νῦν δ' ἐν Ρώμῃ ἀνταποκριτὴς τοῦ Χρόνου τῶν Ἀθηνῶν, ὁ γνω-

Τὸ ὑπουργεῖον Ζαΐμη κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς ἐν τῇ ἐξουσίᾳ διαμονῆς, ἔπραξεν ἔργον πολλοῦ λόγου ἄξιον, τὴν μετὰ τῆς Τουρκίας περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἰθαγενείας διαπραγματεύσιν, ἣτις προήρχετο ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν Πρωτοκόλλων τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου· διότι οὐ μόνον οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον αὐτοδικαίως ἐγένοντο πολῖται Ἕλληνες, ἀλλ' ἐπετρέπετο οἱ βουλούμενοι καὶ ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν τῶν ἀπομεινάντων τῇ Τουρκίᾳ νὰ μεταναστεύσωσιν ἐντὸς ἔτους εἰς Ἑλλάδα καὶ τύχῃσι τῆς ἐλληνικῆς ἰθαγενείας. Τὸ πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Καποδιστρίου, ὠριζε προθεσμίαν μονοετῇ εἰς τοὺς θέλοντας νὰ μεταναστεύσωσι, τὸ δὲ τῆς 4 Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὠρίζεν, ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν νήσων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ξηρᾶς, αἵτινες συµμετασχοῦσαι τῆς ἐπαναστάσεως ἀπεδύθησαν εἰτα τῇ Πύλῃ, ὡς καὶ ἄτομα καὶ οἰκογένειαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἠδύναντο νὰ παραιτήσωσι τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος καὶ νὰ ἐξέλθωσιν ἐλευθέρως ἀπ' αὐτοῦ. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν τρεῖς κατηγορίαι Ἑλλήνων πολιτῶν ἐν Τουρκίᾳ : α') οἱ ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος καταγόμενοι, οἵτινες ἀναμφισότητῳς ἦσαν καὶ ἀνεγνώριζοντο Ἕλληνες, β') οἱ μεταναστεύοντες ἐκ τουρκικῶν χωρῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, δυνάμει τῶν ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου καὶ 4 Ἰουνίου 1830 πρωτοκόλλων τοῦ Λονδίνου καὶ ἐντὸς τῆς ὑπ' αὐτῶν ταχθείσης προθεσμίας καὶ γ') οἱ μετὰ τὴν πρὸς ἡμετανάστευσιν προθεσμίαν ἐλθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κτησάμενοι τὴν ἰθαγένειαν κατὰ τὸν περὶ πολιτογραφήσεως ἐλληνικὸν νόμον.

Ἡ Πύλη ὡς πρὸς τοὺς τῆς δευτέρας καὶ τρίτης κατηγορίας Ἕλληνας ὑπηκόους προὔβλεπε πλείστας ἐνστάσεις· ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ὑπελόγιζε καλῶς τὴν διὰ τῶν πρωτοκόλλων ταχθεῖσαν προθεσμίαν καὶ ἤρνεῖτο εἰς τοὺς μεταναστεύ-

στὸς γενόμενος ἐν Ἑλλάδι διὰ τὰ κατὰ τὴν ἐπιστρατεῖαν τοῦ 1885—1886 Στίλμαν ἐν τῷ ἐν Λονδίνῳ τῷ 1897 ἐκδοθέντι ἔργῳ αὐτοῦ περὶ διαφόρων πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς: «ὁ Μαραθὼν καὶ οἱ λησταί του.»

σαντας ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἑξαμηνίαν, ἣν ἡ μὲν ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἔθεσεν ἐντὸς τῆς προθεσμίας, ἡ δὲ Πύλη ἐκτὸς, τὴν ἀναγνώρισιν τῆς πολιτογραφήσεως αὐτῶν· ὁμοίως στηριζομένη εἰς τὸ ἀναπαλλοτρίωτον τῆς ὀθωμανικῆς ἰθαγενείας ἡρνεῖτο παντελῶς ν' ἀναγνώριση ὡς Ἑλληνας τοὺς, μετὰ τὴν προθεσμίαν, μεταβάοντας εἰς Ἑλλάδα καὶ πολιτογραφηθέντας κατὰ τὸν ἑλληνικὸν νόμον.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὸναντίον ἰσχυρίζετο, ὅτι καλῶς ὑπελόγιζε τὸν ὑπὸ τῶν Πρωτοκόλλων ταχθέντα χρόνον καὶ ὅτι ἡ Πύλη μὴ ὀρίσασα τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐτησίης προθεσμίας δὲν ἠδύνατο ν' ἀρνῇται τὴν ἀναγνώρισιν εἰς τοὺς μεταναστεύσαντας συμφώνως πρὸς τὰ πρωτόκολλα· κατ' αὐτὴν, ὁμοίως καὶ οἱ μετὰ τὴν προθεσμίαν μεταβάαντες εἰς Ἑλλάδα καὶ συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ νόμου πολιτογραφηθέντες Ἕλληνες, ἐπανερχόμενοι εἰς Τουρκίαν ἤδη νὰ θεωρῶνται Ἕλληνες ἀπολαύοντες τῆς ἐτεροδικίας καὶ πάντων τῶν προνομίων τῶν παραχωρηθέντων παρὰ τῆς Τουρκίας εἰς τοὺς ἀλλοδαπούς. Οὕτως ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνιεραὶ ἐξηκολούθησαν συζητήσεις περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου καὶ χιλιάδες Ἑλλήνων διεξεδικοῦντο ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν κυβερνήσεων.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς διηνεκοῦς ἐκκρεμότητος εὕρίσκετο τὸ ζήτημα, ὅτε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, κατὰ τὸ διάστημα τῆς διακοπῆς τῶν διπλωματικῶν σχέσεων πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐξέδωκε τὸν νόμον τῆς 6 Σεβάλ (19 Ἰανουαρίου 1869) δι' οὗ ἀὐθαιρέτως ἔλυε τὸ ζήτημα, μὴ ἀναγνωρίζουσα πολλοὺς τῶν συμφώνως πρὸς τὴν ταχθεῖσαν ὑπὸ τῶν πρωτοκόλλων προθεσμίαν μεταναστευσάντων, πάντας δὲ τοὺς ἀκολουθῶντας, κατὰ τὸν περὶ ἑλληνικῆς πολιτογραφήσεως νόμον, ἀποκτήσαντας τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν. Τούτου ἕνεκα εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, συνεπεία τῆς προσχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Παρισινῆς Συνδιασκέψεως, ὡς ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης ἐν τῇ πρὸς τὸν Λαβαλὲτ ἐπιστολῇ ἐδήλου, ἤρξαντο διαπραγματεύσεις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες εἰς οὐδὲν μὲν ὀριστικῶς κατέληξαν, σιωπηλῶς ὅμως ἐκάνονισαν ὡς ἐξῆς περίπου τὸ ζήτημα: οἱ μέχρι τοῦ 1869 ἀποκτή-

σαντες τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν ἀνεγνώριζοντο ὡς Ἑλληνες πολῖται· οἱ δ' ἀπὸ τοῦ 1869 καὶ ἀκολουθῶς θέλοντες νὰ πολιτογραφηθῶσιν Ἑλληνες ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, ὡφείλον, δι' ἀναφορὰς τῶν πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας, νὰ δηλώσωσι τοῦτο, καὶ νὰ τύχωσι τῆς πρὸς τοῦτο ἀδείας τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, διότι ἄλλως δὲν ἤθελον ἀναγνωρισθῆ παρ' αὐτῆς ὡς Ἑλληνες πολῖται, ἔστω καὶ ἐκπληρώσαντες τὰς διατάξεις τοῦ περὶ πολιτογραφήσεως ἑλληνικοῦ νόμου· ἐπειδὴ ὁμῶς συνήθως αἱ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν ἀναφοραὶ τῶν ὀθωμανῶν ὑπηκόων Ἑλλήνων, τῶν ζητούντων ἀδείαν δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν, ἢ ἂν ληφθῶσιν ἀπορρίπτονται, διὰ τοῦτο πάντες οἱ, κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν νόμον γινόμενοι, Ἑλληνες ὑπήκοοι δὲν ἀναγνωρίζονται, ὡς ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας, ὅστις γεννηθεὶς τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1863 ἐν Τριγλία, πόλει τουρκικῇ, ἐν Βιθυνίᾳ καὶ κτησάμενος τῷ 1886 τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν δὲν ἀνεγνώρισθη, κατὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετάβασίν του, ἀλλ' ἐθεωρήθη ὡς ὀθωμανὸς ὑπήκοος καὶ ἐπροσωποκρατήθη ὡς κατάσκοπος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.(1)

Καὶ συνέστη μὲν μικτὴ ἐπιτροπεία, χρόνον τινὰ μετὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄφικν τοῦ Ἀνδρέου Κουντουριώτου, τὸ δεύτερον διορισθέντος πρεσβευτοῦ παρὰ τῷ Σουλτάνῳ (1875) (2), ἀλλ' ἀμφισβητήσεις καὶ διαφωνίαι πάντοτε ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὰς ἀποφάσεις ταύτας, ὡς εἶπον ἄνωτέρω. Συνεζητήθη δὲ τῷ 1876 σχέδιον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου, κατὰ τὸ 11 ἄρθρον τῆς ὀριστικῆς συνθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς 22 Νοεμβρίου 1897

(1) Περὶ τῆς συλλήψεώς μου ἰδὲ ἐν ἐκτάσει τὴν ἐν σελίδι 685 σημείωσιν τῆς Ἱστορίας τοῦ Ὄθωνος καὶ τὴν ἐμὴν μονογραφίαν περὶ τῆς μονῆς τῆς Σιγριανῆς, Ἀθήναι 1895 πρὸλ. Johann Dräseke ἐν τῇ Theologische Literaturzeitung 1897, ἀριθ. 11 σελ. σελ. 309—310.

(2) Τὸ πρῶτον ὁ Κουντουριώτης εἶχε διορισθῇ παρὰ τῇ Πύλῃ τῷ 1854, ὅτε καὶ ὑπέγραψε τὴν συνθήκην τοῦ Κάλιντζα τοῦ 1855, ἣν ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897 ἀπειλεῖ νὰ καταστρέψῃ, πρὸς μεγίστην ζημίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ἡ συννομολογηθῇ μετὰ Ἑλλάδος καὶ Ὑψηλῆς Πύλης, Σύμβασις κανονίζουσα τὰ ζητήματα τῶν ἀμφισβητούμενων ἐθνικοτήτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὑπουργεῖον Ε. Δεληγεώργη (9 Ἰουλίου—3 Δεκεμβρίου 1870).—Μέτρα κατὰ τῆς ληστείας. — Ὑπουργεῖον Α. Κουμουνδούρου (3 Δεκεμβρίου 1870 — 28 Ὀκτωβρίου 1871). — Πεντηκονταετηρίς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.—Κυβέρνησις Θ. Ζαΐμη (28 Ὀκτωβρίου—25 Δεκεμβρίου 1871) — Ὑπουργεῖον Δ. Βούλγαρη (25 Δεκεμβρίου 1871—8 Ἰουλίου 1872). — Ὑπουργεῖον Ε. Δεληγεώργη (8 Ἰουλίου 1872—9 Φεβρουαρίου 1874). — Τὰ Λαυριακά.—Πρωθυπουργία Βούλγαρη (9 Φεβρουαρίου 1874—27 Ἀπριλίου 1875). — Τὰ στηλιτικά.—Πολιτικός θάνατος Βούλγαρη. — Τὰ Σιμωνιακά.—Σύστασις τοῦ ὑπὸ τὸν Χαρίλαον Τρικούπην κόμματος.—Τίς πταίει;—Φυλάκισις Τρικούπη. — Ὑπουργεῖον Χ. Τρικούπη (27 Ἀπριλίου—15 Ὀκτωβρίου 1875). — Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἰγνατιέφ.—Ἡ πολιτικὴ τοῦ περιφήμου Τούρκου διπλωμάτου Ἀαλῆ Πασᾶ

Τὴν Κυβέρνησιν Ζαΐμη διεδέξατο τὸ ὑπουργεῖον τὸ ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν Δεληγεώργην καταρτισθὲν τῇ 9 Ἰουλίου 1870 ὡς ἑξῆς: Πρωθυπουργός, ὑπουργός ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ε. Δεληγεώργης· ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Δ. Χρηστίδης· ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Δ. Δρόσος· ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Ν. Λεώπουλος· ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Χ. Ζυμβρακάκης· ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Μ. Ἀντωνόπουλος. Τὸ ὑπουργεῖον Δεληγεώργη καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ὁράματος τοῦ Ὁρωποῦ συγκίνησιν, εὔρε οὗτο Ἀγγλους ἀνακριτικούς ὑπαλλήλους, τὸν Κούκ καὶ τὸν Βάϊλ ἀναμειγνυομένους εἰς τὴν ἀνάκρισιν τῆς χώρας. Εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος δὲ γενικὴν κατακραυγὴν ἀπιδὼν ἔλαβε στρατιωτικὰ τινα μέτρα κατὰ τῆς ληστείας, αὐτὸς συντάξας λεπτομερῆ περὶ ληστείας ἔκθεσιν, ἣτις προὔκειτο ν' ἀποτελέσῃ τὴν βάσιν νέου κατὰ τῆς ληστείας νόμου, ὑποβληθησομένου εἰς τὴν προσεχῆ σύνοδον τῆς Βουλῆς. Ἀλλ' ἡ κοινὴ προσοχὴ εἶχε στραφῇ τότε πρὸς τὸν κηρυχθέντα μεταξὺ Γαλλίας καὶ Πρωσσίας πόλεμον. Πλὴν ὁ Δεληγεώργης γινώσκων, ὅτι ὅθεν θὰ ἠθύνετο νὰ συνεργασθῇ μετὰ

τῆς ὑπαρχούσης Βουλῆς τοῦ Ζαΐμη, ἐζήτησε τὴν διάλυσιν αὐτῆς· ἀλλὰ τοῦ Βασιλέως ἀρνηθέντος, τὸ ὑπουργεῖον Δεληγεώργη παρητήθη τῇ 1 καὶ κατηρτίσθη τῇ 3 Δεκεμβρίου 1870 ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Κουμουνδούρον ὡς ἐξῆς: Α. Κουμουνδούρος πρωθυπουργός, ὑπουργός ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς τῶν στρατιωτικῶν· ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Σ. Σωτηρόπουλος· ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Χ. Χριστόπουλος· ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Α. Κοντόσταυλος· ἐπὶ τῶν ναυτικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Π. Πετράκης (1).

Ὁ Κουμουνδούρος ἐπιτυχὼν νὰ προσελκύσῃ πολλοὺς βουλευτάς ὁπαδοὺς μέχρι χθὲς ὄντας τοῦ Θ. Ζαΐμη, διῆλθεν ἀπροσδοκῆτως τὴν β' σύνοδον τῆς Βουλῆς, ἀνοιχθείσης τῇ 9 Δεκεμβρίου, ἐν ᾗ ὁ πρωθυπουργός Κουμουνδούρος ἐκθέτων τὸ νέον πρόγραμμα αὐτοῦ εἶπε τάδε: «Ἐξωτερικῶς εἰρήνη, ἐσωτερικῶς οἰκονομικὴ ἰσορροπία ἀνεὺ φόρων καὶ δανείου καὶ ἀποκέντρωσις. Ἐλείπετε ἐπὶ ἓν ἔτος, λέγει πρὸς τὴν Βουλὴν Ζαΐμη, καὶ ἡ ἀπουσία σας εἶναι ἐπαισθητὴ καὶ ἀναγκαία. Καλῶς ἦλθατε λοιπόν. Ἐρρίζωσε τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Ὁ ἡγεμὼν ἐπέμενε ὥστε νὰ γείνη ἐφαρμογὴ αὐτοῦ εἰλικρινής. Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Δεληγεώργη ἐδέχθημεν, κύριοι, παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἐντολήν. Γνωρίζω τὰ πράγματα.»

Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις βεβαίως ἀναγνωρίζει τις τὸ πολὺ-στρεφον τοῦ ἀνδρός ἐκείνου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ νομιμοφρονέστερος πρωθυπουργός καὶ ἀπόδειξις ἡ παῦσις αὐτοῦ, τῆς πλειονοψηφούσης Κυβερνήσεως, κατὰ τὴν 20 Δεκεμβρίου 1867, ἣν ἐδέξατο ἀπαθῶς.

Ἐν τῇ Βουλῇ ταύτῃ μεγάλα ἐγένοντο συζητήσεις περὶ δύο νομοσχεδίων τῆς Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου: περὶ τῶν Ἐκβολά-
λάθων Λαυρίου καὶ περὶ ληστείας, ὅπερ μεγάλως συνετέλεσεν

(1) Τῇ 2 Φεβρουαρίου 1871 ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν διωρίσθη ὁ Λεωνίδας Σιάλεντας, καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁ Ἀθανάσιος Πετμεζᾶς. Εἶτα, ἀπαθιγόντος τοῦ Χριστοπούλου, ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπουργείου ὁ Α. Κοντόσταυλος.

εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς ἐν Ἑλλάδι προμερᾶς ταύτης μάστιγος διὰ τῶν δρακοντείων αὐτοῦ διατάξεων, ἐν αἷς ἡ περὶ ἐκτοπίσεως τῶν συγγενῶν τῶν ληστῶν λίαν καταλλήλως καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως Σωτηροπούλου (28 Ἀπριλίου—28 Ὀκτωβρίου 1893) καὶ βουλευτοῦ ἐξ Ἀττικῆς Δημητρίου Ράλλη τόσον λαμπρὰ ἐπέφερεν ἀποτελέσματα.

Ἡ Κυβέρνησις Κουμουνδούρου ἐπιληφθεῖσα ἐντέχνως τῶν ἐν Γαλλίᾳ γενομένων ὑπὸ τῶν τῆς Κοινότητος ὀπαδῶν προκάλεισεν ἐν τῷ ἐλληνικῷ Κοινοβουλίῳ φιλογαλλικὰς ἐκδηλώσεις, ἃς ὁ Κουμουνδούρος διεθίβασε τῷ ἐν Ἀθήναις ἐπιτετραμμένῳ τῆς Γαλλίας ἐν λεπτοτάτῳ ὕφους ἐπιστολῇ, ἥτις ἐφαίνετο μὲν ἐκφράζουσα τὴν θλίψιν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τοῖς ἐν Παρίσις διαδραματισθεῖσι, κατ' ἐννοίαν ὅμως σαφῶς ὑπενόει καὶ τὴν ἀτυχῇ τοῦ πολέμου ἔκβασιν. Τὴν ἐννοίαν ταύτην πληρέστατα κατενόησαν οἱ ἐν Γαλλίᾳ, ὁ δὲ Ἰούλιος Φάβρ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας ἀπέστειλεν ἐκ Βερσαλλιῶν πρὸς τὸν Κουμουνδούρον εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 11)23 Ἰουνίου 1871.

Κατὰ τὴν αὐτὴν 6' . σύνοδον τῆς Γ' . βουλευτικῆς Περιόδου, ἰδίως ἐν τῇ ΛΣΤ' συνεδριάσει ἐλέχθησαν πολλὰ ἐπὶ τῆς ἐπερωτήσεως τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς Α. Λομβάρδου τοῦ ἐκ Ζακύνθου βουλευτοῦ, περὶ τῶν αἰτίων τῆς παραιτήσεως τῆς Κυβερνήσεως Ζαΐμη, ὅτε ἐγένετο γνωστὸν εἰς τὴν Βουλὴν, ὅτι ὑπῆρχον πρόσωπα ἐπιβεβλημένα τῷ Ζαΐμη, ὁ δὲ ἐκ Λευκάδος βουλευτῆς Βαλαωρίτης μάλιστα ἐτόλμησε νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐσχόπει, ὥς ποτε, ἐπὶ Ὄθωνος τῷ 1849—1850 καὶ τῷ 1854 ἀποκλεισμόν καὶ κατοχὴν τοῦ Πειραιῶς καὶ ὅτι ὁ στόλος αὐτῆς ἐκ Μερίτης ἀπάρας προσωρμίσθη ἐν Σούδα καὶ τὸ πολεμικὸν «Ρουάγιαλ Ὁακ» ὤρμει ἤδη ἐν Σαλαμῖνι.

Μετὰ δὲ ταῦτα, κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον 1871, ὑπεβλήθη εἰς τὴν Βουλὴν ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν Σ. Σωτηροπούλου νομοσχέδιόν τι περὶ φορολογίας τῶν Ἐκβολάδων Λαυρίου, ὅπερ τοιαύτην διήγειρε συζήτησιν, ὥστε ἀμφιβάλλω ἐάν ποτε ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Κοινοβουλίου ἐν Ἑλλάδι ἕτερον νομοσχέδιον προκάλει.

λεσε τόσας συζητήσεις. Ἐντεῦθεν προήλθον τὰ λεγόμενα Λαυριακὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Κατὰ τοῦ Νομοσχεδίου τούτου, ἀναγνωρίζοντος καὶ ἰδιωτικὰς πλὴν τῶν ἐθνικῶν, ἐκβολάδας, ἀντεπεξῆλθον οἱ περὶ τὸν Δεληγεώργην, οἵτινες ἐζήτησαν νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ἅπασαι ἐθνικαὶ καὶ κατὰ τὴν συνεξίαν τῆς 18 Μαρτίου ὁ Δεληγεώργης μετὰ τῶν Ζέγγελη καὶ Ροντήρη κατέθηκαν εἰς τὸ προεδρεῖον τῆς Βουλῆς τὴν ἐξῆς πρότασιν: «Αἱ ἐν Λαυρίῳ μεταλλοῦχοι ἐκβολάδες ἀνήκουσιν εἰς τὸ Κράτος καὶ διατίθενται πρὸς ὄφελος τοῦ δημοσίου κατὰ τὰς ἐπομένους διατάξεις.»

Ἀπαντῶν δὲ ὁ Δεληγεώργης εἰς τὸν τότε Πρωθυπουργὸν Κουμουνοῦρον ἔδωκε τὴν ἐξῆς διασάφησιν: «Ἐγὼ θέλω νὰ κηρυχθῶσιν αἱ ἐκβολάδες ἐθνικαί, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐγένετο ἡ ἔνστασις, ὅτι αὐτὰ τὰ ζητήματα ὑπάγονται εἰς τὰ δικαστήρια, εἶπον ὅτι δὲν ὑπάγονται εἰς τὰ δικαστήρια διὰ πολλοὺς λόγους, οὓς ἀνέπτυξα.»

Πενταήμερος πεισματώδης συζήτησις περιστρεφομένη εἰς τὸ ζήτημα, ἐὰν ἡ Βουλὴ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἰδιοκτησίας, ἀντιποιοιμένη δικαστικὰ καθήκοντα, ἀπέληξεν εἰς τὴν ψήφισιν τοῦ ἀπὸ 18 Μαρτίου 1871 νόμου, δι' οὗ ἀπηγορεύθη πᾶσα χρῆσις τῶν ἐκβολάδων μεχριστοῦ κανονισθῶσι τὰ περὶ αὐτῶν ὀριστικῶς. Συνεπεία τοῦ νόμου τούτου στρατιωτικῇ δυνάμει ἀποσταλεῖσα εἰς Λαύριον ἔπαυσε πάσας τὰς ἐπὶ τῶν ἐκβολάδων ἐργασίας τῆς Γαλλοῖταλικῆς ἐταιρείας(1) καὶ χωρὶς νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν οἱ περὶ κυριότητος καὶ κατοχῆς ἰσχύοντες νόμοι, ἀπεβλήθησαν διοικητικῶς τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν ἣν πρὸ ἐτῶν ἡσύχως καὶ ἀνενοχλήτως κατεῖχον. Μετὰ ἓνα μῆνα, ἦτοι τὴν 17 Ἀπριλίου 1871, ὁ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν Σωτηρόπουλος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Βουλὴν τὸ ἐν λόγῳ νομοσχέδιον, δι' οὗ ἅπασαι αἱ ἐκβολάδες κηρύσσονται ἐθνικὴ ἰδιοκτησία· εἰσάγων δὲ τὸ νομοσχέδιον ἐκεῖνο, ἐν ὀνόματι τῆς Κυβερνήσεως, ἐπέφερε κατὰ λέξιν τὰ ἐξῆς:

«Ἀπεφάσισε λοιπὸν, κύριοι, ἡ Κυβέρνησις νὰ σᾶς παρουσιάσῃ

(1) Β. Σερπιέρη καὶ Ροῦ Δεφραισσινὲ περὶ ὧν θέλομεν τοῖς μετέπειτα εἶπη.

νομοσχέδιον, κατὰ τὸ ὅποιον αἱ μεταλλικαὶ οὐσίαι, αἱ ὅπουται ἐξω-
 ρύχθησαν εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν καὶ εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς ἐπιφα-
 νείας τῆς γῆς, εἴτε ἐντὸς δεξαμενῶν ἢ φρεάτων εἴτε ὅπουδῆποτε ἀλ-
 λαχοῦ, θεωροῦνται ὡς ἰδιοκτησίᾳ ἀνεξάρτητος τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ
 εὐρίσκονται, καὶ ἡ νέα αὕτη ἰδιοκτησία κηρύττεται ὡς ἀνήκουσα
 εἰς τὴν ἐπικράτειαν, ἡ ὁποία λαμβάνει τὸ δικαίωμα νὰ τὴν διαθέ-
 σῃ ὅπως ἤθελε κρίνει καταλληλότερον.» Ἀρξαμένης τῆς συζητή-
 σεως τοῦ νομοσχεδίου τούτου, πᾶσα ἡ προσοχὴ κατεβλήθη ἰδίως
 εἰς τὸ δεύτερον αὐτοῦ ἄρθρον· διάφοροι δὲ Βουλευταί, καὶ ἰδίως ὁ
 Δεληγεώργης, ἐπὶ μακρὸν ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν καταλληλοτέραν
 καὶ ἀσφαλεστέραν ἔκφρασιν τοῦ νόμου, δι' ἧς νὰ ἐξασφαλίζηται ἡ
 νέα αὕτη ἰδιοκτησία εἰς τὸ δημόσιον.

Κατὰ τὰς συζητήσεις τὰς περὶ τῶν σκωριῶν τοῦ Λαυρίου, δι-
 αρκεσάσας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἔλαβον τὸν λόγον ὅλοι σχεδὸν οἱ πα-
 ρόντες βουλευταί· διότι τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνησύχει τότε ὅλην τὴν
 Ἑλλάδα καὶ ἰδίως τὴν πρωτεύουσαν, πολλῶν φανταζομένων ποτα-
 μοῦς χρυσοῦ, οἵτινες εὐκολώτατα ἠδύναντο νὰ πληρώσωσιν ὅλα τὰ
 κενὰ ταμεῖα, πρῶτον τὰ ἑαυτῶν καὶ ἔπειτα τὰ τοῦ Κράτους. Αἱ
 ἐκβολαῖες ! Ἴδου τὸ χρυσοῦν τῆς Ἑλλάδος μέλλον:

«Νὰ προφυλαχθῶσι, νὰ προφυλαχθῶσι καλῶς, νὰ προφυλαχθῶσι
 ἐξαιρετικῶς». Κατήντησαν μάλιστα τινες νὰ ὑποβάλλωσι πρότασιν
 ἐν τῇ Βουλῇ περὶ συστάσεως νέας νομαρχίας Λαυρίου καὶ ὁρι-
 σμοῦ νομάρχου, διότι οἱ κατώτεροι ὑπάλληλοι δὲν ἠδύναντο νὰ φυ-
 λάξωσι τὰς χρυσᾶς ἐκεῖνας ἐκβολαῖδας, αἵτινες παρίσταντο εἰς τὸν
 χρυσοῦν ὅλων τῶν Ἑλλήνων ὕπνον ὡς ἐν ὀγκῶδες χρυσοῦν ὄνει-
 ρον. Ὡμίλησαν οἱ ρήτορες : Μίλησης, Μιχαλόπουλος, Κατσικα-
 πῆς, Καλλιφρονᾶς, Ροντήρης, Σωτηρόπουλος, Δεληγεώργης καὶ
 πάλιν Μιχαλόπουλος, Βλασσόπουλος καὶ πάλιν Μιχαλόπουλος καὶ
 πάλιν οἱ αὐτοί. Ὁ Μιχαλόπουλος μάλιστα εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Ὅταν ἦλθεν ἡ ἐταιρεία αὕτη, κύριοι, τοῦ Λαυρίου 500,000
 δραχμῶν ἦτο τὸ προκαταρκτικόν της κεφάλαιον καὶ σήμερον ποῖος
 ἀμφιβάλλει ὅτι ἀριθμεῖ 100,000,000 κεφαλαίου;» Ἀλλ' ὁ βουλευ-
 τῆς Ροντήρης ἔτι φανατικώτερος ἀπήντησε: «Τὸ ἀντικείμενον περὶ
 οὗ ἀσχολούμεθα δὲν εἶναι 100 ἢ 200 ἑκατομμύρια εἶναι πλεον τοῦ

δισεκατομμυρίου 1... Ἐφάνηεν ὑπερβολικός. Εἶναι ὅμως θετικόν, ὅτι ἐπὶ μόνον 15,000 στρεμμάτων ἀναβαίνει ἡ ἀξία τῆς ἀργυρίτιδος αὐτῆς γῆς μέχρι 200,000,000».

Καί τώρα, μετὰ τὰ ἐν τῇ Βουλῇ γενόμενα, ἥτις τέλος ἐψήφισε τὸν προϋπολογισμόν καὶ τὴν σύνταξιν τὴν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας ἀπαιτηθεῖσαν καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως παραδόξως ὑποστηρικθεῖσαν διὰ τὴν χήραν τοῦ ἐν τῷ δράματι τοῦ Δήλεσι τῇ 10 Ἀπριλίου 1870 φονευθέντος ἄγγλου δικηγόρου Ὠγάρδου Λόϋδ, καὶ τῇ 26 Μαΐου 1871, διέκοψε τὰς συνεδριάσεις τῆς Β' συνόδου τῆς Γ' Βουλευτικῆς περιόδου, ἴδωμεν τί εἶναι αὐτὸ τὸ περιλάλητον ζήτημα τοῦ Λαυρίου, ὅπερ προεκάλεσεν ὁ Δεληγεώργης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ ἔλυσε πάλιν αὐτὸς κατὰ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ (8 Ἰουλίου 1872—9 Φεβρουαρίου 1874). Μεταξὺ τοῦ Ἀναφλύστου καὶ τοῦ Θορικοῦ πρὸς τὴν ΜΑ. ἄκραν τῆς Ἀττικῆς ἐκτείνεται μέρος γῆς γνωστὴν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων, ὡς περιέχον τὰ τοῦ μολύβδου καὶ τοῦ ἀργύρου μεταλλεῖα τῆς Ἀττικῆς «τὰ ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου». Ἐνταῦθα φάνονται ἔτι λείψανα ἀκμαζουσῶν πόλεων, ἡ θέσις τοῦ ἐν Θορικῷ ναοῦ καὶ ἡ τοῦ θεάτρου, καὶ οἱ στιλπνοὶ κίονες τοῦ ναοῦ τοῦ Σουνιάδος Ἀθηνῶς.

Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι κατέχοντες τὰς χώρας ταύτας ἐξεμεταλλεύοντο αὐτὰς διὰ τῶν δούλων. Ἐν τοῖς μεταλλείοις τοῦ Λαυρίου ἐπὶ 300 περίπου ἔτη 15,000 δούλων εἰργάζοντο ἀλυσίδετοι, οἱ μὲν ἐξορύττοντες τὸ μετάλλευμα ἐν στοαῖς ὑπογείοις, οἱ δὲ ἐκκαθαίροντες αὐτό· οὗτοι κατεσκεύαζαν πλυντήρια (μεταλλοπλύσια) ὑφιστάμενα ἔτι καὶ νῦν ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῶν ὀρέων, ἄλλοι δὲ ἔττηκον αὐτὸ ἐν καμίνοις τρεφεμέναις ὀλοκλήρως διὰ ξυλανθράκων, κομίζομένων διὰ θαλάσσης ἐξ Εὐβοίας καὶ ἀλλαχόθεν. Ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μανθάνομεν, ὅτι ὁ πλουσιώτατος Ἀθηναῖος Νικίας, ἄνθρωπος κεκτημένος περιουσίαν ὑπολογιζομένην εἰς 1)4 περίπου ἑκατομμύριον λιρῶν στερλινῶν, καὶ γενικῶς τιμώμενος διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ εὐθύτητά του, εἶχε χιλίους δούλους φθίνοντας ἐν τοῖς μεταλλείοις τούτοις, ἀπεμίσθου δὲ αὐτὸς Σωσίᾳ τῷ Θρακί, ἀντὶ ὀβολοῦ καθ' ἑκάστον ἄνδρα τὴν ἡμέραν, ἐπὶ συμφωνίᾳ νὰ ἐπιστρέψῃ αὐτῷ αὐτοὺς ἀμειώτους τὸν ἀριθμόν. Εἰς ὀβολὸς καθ' ἑκά-

στην ἐκάλυπτε τὸ τῆς ἀγορᾶς τμήμα ἐν διαστήματι δύο περίπου ἐτῶν, ὥστε ὁ Σωσίας δὲν φαίνεται ὁ μᾶλλον ὠφελούμενος ἐν τῇ συμφωνίᾳ ταύτῃ.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὠφελοῦντο ἐκ τοῦ μόχθου τῶν ἀποβλήτων τούτων. Τὰ μεταλλεῖα ἀνῆκον εἰς τὸ κράτος, τὸ δὲ δικαίωμα τῆς ἐκμεταλλεύσεως μερίδων ἐπωλεῖτο εἰς πολίτας, ἢ ξένους πολιτογραφουμένους, οἵτινες προκατέβαλλον ἐν τάλαντον, ὡς ἐνοίκιον δὲ τὸ τέταρτον τῆς ἀξίας τῆς παραγωγῆς. Τὸ οὕτω προσγινόμενον εἰσόδημα διενέμετο τοῖς πολίταις, οἵτινες ἐλάμβανον ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν Λαυρίῳ καὶ ἀλλαχοῦ κατεχομένων μεταλλείων δέκα δραχμὰς ἕκαστος, ἥτοι, κατὰ τὴν νῦν ἐκτίμησιν, τρεῖς περίπου λίρας ἀγγλικὰς κατ' ἔτος.

Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἀπέλασιν τοῦ Πέρσου ἐπιδρομῆως καὶ ἀσφαλίσας τὰς Ἀθήνας διὰ λιθίνων ὀχυρωμάτων κατὰ ξηρὰν διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν, ἐπεθύμησεν ἵνα τὰ προχώματα αὐτῶν ἀποτελῶνται ὑπὸ ξυλίνων τειχῶν ἐν θαλάσῃ. Διότι ἔπεισε τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ νὰ παραχωρήσωσιν ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς τὴν πόλιν τὸ εἰσόδημά των ἵνα δαπανηθῇ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ. Πρὸ πάντων δ' ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ νικήσῃ τὴν Αἴγιναν, ἥτις ἄλλως ἠδύνατο ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων αὐτὰ ταῦτα τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου καὶ ν' ἀποκόψῃ αὐτῆς μέγαν πόρον τοῦ πλουτισμοῦ αὐτῇ τῇ πηγῇ.

Πονηραὶ ὅμως ἡμέραι κατέλαβον τοὺς Ἀθηναίους· ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἀπέβη ὀλέθριος αὐτοῖς καὶ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ παρέχωσιν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀνθρώπων ἵνα φυλάττωσι τοὺς δούλους τοῦ Λαυρίου. Μέγα πλῆθος αὐτῶν ἐξανέστη κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀπέδρα ἐκ τῶν μεταλλείων, οἱ δὲ μέιναντες ἦσαν ἀνεπαρκεῖς νὰ ἐξακολουθῶσι τὰς ἐξορύξεις καὶ νὰ διατηρῶσιν ἐν γένει τὰς στοὰς καὶ τὰ ἐργαλεῖα ἐν καλῇ καταστάσει. Αἱ ἅπαξ διακοπεῖσαι ἐργασίαι δυσκόλως ἐπανελήφθησαν, καίτοι δὲ διὰ τῶν ἀγῶνων καὶ προτροπῶν τοῦ Ξενοφῶντος ἐπῆλθεν ἐλαφρὰ ἀναζωπύρσις ἐκμεταλλεύσεως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, ἐξέπνευσεν αὕτη μετὰ θάνατον αὐτοῦ. Οἱ μεταλλουργοὶ ὀλίγον τι πλέον ἔκαμνον ἢ νὰ καταναλίσκωσιν ἀμεληθέντα μεταλλεύματα καὶ ν' ἀποσκάπτωσι

τούς ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτῶν καταλειφθέντας στύλους πρὸς ὑποστήριξιν τῶν στοῶν, κατὰ φυσικὴν δ' ἐπακαλούθησιν ἐπὶ τῆς βασιλείας Φιλίππου τοῦ Μακεδόνης ἀκούονται οὐκ ὀλίγα δυστυχήματα καὶ θάνατοι, προσλθόντα ἐκ τῆς πτώσεως τῶν στεγῶν τούτων. Νέοι ἀγῶνες κατεβλήθησαν ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος Δημητρίου καὶ τὰ ἔργα συνεχίσθησαν ἐπὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων μέχρι τῆς πρώτης ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Μέχρι δὲ τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος τὰ πάντα ἐτελείωσαν, ὃ δὲ Πausanias ἀναφέρει περὶ τῆς μεταλλευτικῆς βιομηχανίας τῶν Ἀθηναίων ὡς περὶ πράγματος παρωχημένου.

Τὰ ἐσβεσμένα καμινευτήρια, αἱ κατεστραμμένοι πόλεις, αἱ ἐγκατελειμμένοι κῶμαι βαθμηδὸν κατέρρευσαν καὶ ἐξηφανίσθησαν σὺν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς Ἑλλάδος, ἕως οὗ τῷ 1859 Ἕλληνας πλοίαρχος, ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τῆς βίας τῶν ἀνέμων νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Θορικοῦ, τοῦ ἄλλως Πόρτο Μανδρί, ἐγένετο ἀφορμὴ πρωτίστη τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ Λαυρίου. Ἐκεῖ που παρατήρησε μεγάλας ἀποθέσεις σκωριῶν μολύβδου, καὶ ἀπεκόμισε δείγματα τινα εἰς Σαρδηνίαν, ἔνθα ὑπῆρχον ἤδη ἐργαστήρια (μεταλλουργικὰ κατὰ στήματα) πρὸς ρῆξιν τοῦ αὐτοῦ εἶδους μολυβδόουχων σκωριῶν καταληφθεισῶν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἰδόντες τὰ δείγματα τοῦ πλοίαρχου οἱ τούτων γινῶσται ἀπεσφῆναντο, ὅτι παρομοίᾳ ἐπιχείρησις ἡδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ ἐν Ἀττικῇ· διὸ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἐν Καγλιάρῃ ὑποπροξένου καὶ ἕτερος Ἰταλὸς ἀνεχώρησαν εἰς Ἑλλάδα καὶ ἠτήσαντο παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν παραχώρησιν, ἵνα ἐπεξεργασθῶσι τὴν ἐγκαταλειμμένην μολυβδόουχον σκωρίαν, δηλώσαντες ὅτι, τήκοντες αὐτήν, ἡδύναντο νὰ τὴν μεταχειρισθῶσι πρὸς παραγωγὴν ὑάλου. Παρατηρητέον ἐν παρόδῳ, ὅτι ἡ χρησιμοποίησις μεγάλου ποσοῦ μολυβδόουχων σκωριῶν ἐκ διαφόρων εἰδῶν ἐκκαμινεύσεων (περιεκτικότητος) εἶναι πρόβλημα ἐπασχολῆσαν τὸν νοῦν πολλῶν. Εἶναι κατάλληλος ὕλη πρὸς ἐπισκευὴν ὀδῶν καὶ κατασκευὴν κοσμηματίων τινῶν ὅπως κομφῶν ὡσεὶ ἐκ μαρμάρου μεθ' ὑποπορφύρων φλεβῶν.

Ἐν ἔτος βραδύτερον ὁ πατήρ τῶν νεωτέρων λαυριακῶν μεταλλείων, ὁ Ἀνδρέας Κορδέλλας, περατώσας τὰς σπουδὰς τοῦ ἐν

Γερμανία, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ προσληφθεὶς ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν οἰκονομικῶν, ἔσχεν ἀφορμὴν νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ τῶν μεταλλείων διαμέρισμα. Ἐγραψε διαφόρους ἐκθέσεις, τεινούσας εἰς τὸ νὰ δείξωσιν, ὅτι ἀργυροῦχος μολύβδος, καὶ οὐχὶ ὕαλος, ἠδύνατο πιθανῶς νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῶν ρηθισῶν σκωριῶν. Περὶ τὸν χρόνον τοῦτον παρόμοιαι ἐπιχειρήσεις ἐγίνοντο ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐπὶ τῶν Μενδυπέλων (ἐν Ἀγγλίᾳ) ὁρέων τῆς κομητείας Σομερσετσίρης καὶ Καγλιάρη τῆς Σαρδηνίας.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ 1863 ὁ Ι. Α. Σερπιέρης, ἀντιπροσωπεύων Γαλλικὴν ἐταιρείαν, ἐλκυσθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκθέσεων τοῦ Κορδέλλα, συνηντήθη μετὰ τούτου ἐν τῷ λιμένι τῶν Ἐργαστηρίων, ὅστις τότε ἦν ἀγρία τις ἀκτὴ, ἄνευ οὐδεμιᾶς κατοικίας. Οἱ δραστήριοι οὗτοι ἄνδρες αἰτησάμενοι καὶ λαβόντες παραχώρησιν τῇ 16 Ἀπριλίου 1861 παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν, ἔκτισαν μικρὰν καλύβην καὶ συνήγαγον ὀλίγους ἐργάτας, ἐδῆσε δὲ νὰ παλαίωσιν οὐ μόνον κατὰ τῶν συνήθων δυσχερειῶν τῶν παρομαρτουςῶν πάσῃ ἐπιχειρήσει τοιαύτης φύσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδιαζουσῶν περιστάσεων χώρας ὑπὸ τῆς ληστείας λυμαινομένης. Πλησίον ἐκεῖ ἔζη ὁ ἀρχιληστὴς Κίτσος, ὅστις οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν ν' ἀφήσῃ τοιαύτην εὐκαιρίαν φορολογίας νὰ διαφύγῃ· ἀλλ' ἐμήνυσεν αὐτοῖς νὰ χορηγῶσι καὶ αὐτῷ ποσὸν τι ἐτησίως, ἐὰν ᾗθελον νὰ εὐδοκιμήσῃ τὸ ἔργον των, τοῦθ' ὅπερ ἀπεδέξαντο οἱ πρῶτοι τοῦ Λαυρίου ἱδρυταί (1).

Τὰ ἐξορυσσόμενα μεταλλεύματα ἦσαν τριῶν εἰδῶν 1) ἀργυρούχου μολύβδου ἐντὸς τιτανολίθου ἀπαντωμένου εἰς τὴν θέσιν τῆς Καμάριζας. 2) Θειούχου ἀργυρούχου μολύβδου εὐρεθέντος εἰς φλέβας καὶ 3) θειούχου ἀργυρούχου μολύβδου ἀπαντῶντος ἐντὸς τῶν μεταλλευμάτων τοῦ σιδήρου. Ἡ αἴτησις τοῦ Σερπιέρη ἐγένετο δεκτὴ καὶ παρεχωρήθη αὐτῷ τὸ δικαίωμα τῆς ἐξορύξεως ἐπὶ ἐκτάσεως στρεμμάτων 10,791 κειμέ-

(1) Ἰδὲ περὶ αὐτῶν τὸ περιοδικὸν τοῦ 1865 Ὁ ν ἡ σ α ν δ ρ ο ς σελ. 403—407 καὶ 424—427, André Cordell'a. le Laurium, Marseille 1871, καὶ τὸ ὑπὸ Ἀριστείδου Οἰκονόμου περὶ Λαυρίου σπουδαιότατον σύγγραμμα.

νων ἐντὸς τῶν θέσεων: Σανταρίνης, Καμάριζας, Σπιθαρῶνος, Ἀγριλίτσας, Ἐργαστηρίων, Λικίτσας καὶ Γκουριζάρι. Ἡ ἐκχώρησις ἐγένετο ἐπ' ὀνόματι τοῦ I. B. Σερπιέρη καὶ Ἰλαρίωνος Ροῦ, Δεφραισινὲ καὶ Σας καὶ ἀμέσως ἤρξατο ἡ ἐκμετάλλευσις. Ἀλλὰ βραδύτερον προέκυψεν εἰς μέσον τὸ ζήτημα τὸ περὶ τῶν Ἐκβολάδων καὶ Σκωριῶν, ὅπερ, ὡς εἶδομεν, κατετάραξε σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν συμφώνως πρὸς τὸν Νόμον ΣΚΗ' τοῦ 1867 τὸν τροποποιοῦντα τὸν ΧΗ' τοῦ 1861: Ὁ Δεληγεώργης εἶχεν ἐκμεταλλευθῇ τὸ ζήτημα κομματικῶς ἐναντὶον τῶν ἀντιπάλων του καὶ ἰδίᾳ ἐναντὶον τοῦ Κουμουνδούρου, δούς δὲ τὸ πρῶτον σύνθημα ἡδυνάττει πλέον νὰ περιστείλῃ τὴν ἐξεγερθεῖσαν δημοσίαν γνώμην, ἥτις ὠνειρεύετο χρυσορρόας ποταμοὺς ἐν Ἑλλάδι. Πρὸς διάψευσιν τῶν φημῶν τούτων καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ δημοσίου, ὁ Κουμουνδούρος, πρωθυπουργεὺς τῷ 1871 ὑπέβαλεν, ὡς εἴπομεν ἄνωτέρω, νομοσχέδιον, ὅπερ ἐγένετο ὁ τῆς 24 Μαΐου τοῦ 1871 ΤΠΑ' Νόμος περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς ἐξορύξεως τῶν παλαιῶν ἐκβολάδων, καὶ οὗ τὸ δεῦτερον ἄρθρον, τροποποιηθὲν κατὰ πρότασιν τοῦ Θ. Ζαΐμη, συνετάχθη ὡς ἐξῆς: «αἱ ἐκβολάδες, ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὸ κράτος, διατίθενται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ νόμου.» Ἐνεκα τοῦ νόμου τούτου τοῦ ὑπουργείου Κουμουνδούρου αἱ κυβερνήσεις Γαλλίας καὶ Ἰταλίας παρενέβησαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν διεκδικήσεων τῆς ἰταλογαλλικῆς ἐταιρείας· διότι ἐθεώρησαν, ὅτι εἰς τὸν νέον νόμον δίδεται ὀπισθενεργὸς δύναμις, καὶ διότι διὰ τοῦ νόμου τούτου, καταπατουμένων ὤντων κεκτημένων δικαίων, ἀπεκλείετο εἰς τὴν ἐταιρείαν ἡ ὁδὸς τῶν δικαστηρίων.

Ἐκτοτε ἤρξατο ἀνταλλαγὴ διακοινώσεων μεταξὺ Ἑλλάδος, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας, ἥτις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατέστη σφοδρότερα, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες. Παρελείψαμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐπὶ Κουμουνδούρου τῇ 25 Ἀπριλίου 1871 ἐτελέσθη ἐπὶ σῆμως ἀνὰ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα ἡ πεντηκονταετηρίς τῆς τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερίας (25 Μαρτίου 1821 — 25 Μαρτίου 1871), ἰδίως δὲ ἐν Ἀθήναις ἐπανηγυρίσθη μεγαλοπρεπέστατα. Ἡ πόλις εἶχε διασκευασθῇ ἐορταστικῶς, καὶ ἀψιῶδες ἰδρύθησαν μεγάλοι. Ἡ τελευτὴ τῆς πεντηκονταετηρίδος ἀντὶ τῆς 25 Μαρτίου ἐτελέσθη τῇ

25 Ἀπριλίου, ἵνα συνορτασθῇ μετὰ τῆς ἐξ Ὀδησσοῦ μετακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ μάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Γρηγορίου Ε'. Πράγματι δὲ εἶχεν ἀπέλθει εἰς Ὀδησσὸν ἑξαμελῆς ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τῶνδε : τῶν ἀρχιεπισκόπων Φθιώτιδος Καλλινίκου, Ζακύνθου Νικολάου, τῶν ἀρχιεπισκόπων Ἀβερκίου καὶ Ἀγαθαγγέλου, καὶ τῶν λαϊκῶν Γεωργίου Ἀγγελοπούλου καὶ Κωνσταντίνου Καλόθα, οἵτινες μετεκόμισαν τὸ ἱερὸν λείψανον διὰ τοῦ «Βασιλέως Γεωργίου» εἰς Πειραιᾶ, καὶ ἐκεῖθεν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει ἐν μέσῳ τῶν καθ' ἑκάστον λεπτόν μέχρι τῆς εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν μετακομιδῆς ριπτομένων κανονιοδοσιῶν καὶ τῆς γενικῆς κωδωνοκρουσίας, εἰς Ἀθήνας.

Μετὰ τὴν ἐπίσημον ἐοξολογίαν τὴν ψαλεῖσαν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ ναῷ, ἐν ᾧ παρέστησαν οἱ βασιλεῖς, οἱ ὑπουργοί, τὸ διπλωματικὸν σῶμα καὶ πάντες οἱ ἀνώτατοι-πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ὑπάλληλοι, ὡς καὶ οἱ ἐπιζῶντες ἀγωνισταὶ τοῦ μεγάλου τοῦ 1821 ἀγῶνος, ὧν προεξεῖχεν ὁ Γεώργιος Ψύλλας φέρων τὸ ἀργυροῦν νόμισμα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' ἐθνικῆς συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων, (1) ἐξεφωνήθησαν λόγοι κατάλληλοι ἐξυμνοῦντες τὰς ἀρετὰς τῶν ἀγωνιστῶν, καὶ μουσικαὶ διέτρεχον σύμπασαν τὴν πόλιν, τὴν δὲ νύκτα γενικὴ φωταψία.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ βασιλεὺς ἦν ἀπὼν εἰς Εὐρώπην, ἀντιβασίλευε δὲ ἡ βασίλισσα Ὀλγα, πρῶτον τότε διὰ τοῦ νόμου (ΤΗΑ' τοῦ 1871) διότι πρότερον, ὡς εἶδομεν κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ βασιλέως εἰς Ρωσίαν διὰ τὴν τέλεσιν τῶν γάμων του, ἀντεβασίλευσεν ὁ θεῖος αὐτοῦ πρίγκηψ Ἰωάννης τοῦ Σλέσβικ-Χόλτσαϊν-Σόνδερβουρ-Γλύκσβουρ, κατὰ τὸν νόμον ΡΟΘ' τοῦ 1867, ὅστις ἀνεχώρησε τῇ 29 Νοεμβρίου 1867, ἐπανακάμψας εἰς Κοπεγχάγην, ὁπόθεν κατήλθε πάλιν εἰς Ἑλλάδα, ἵνα κατὰ τὸν νόμον ΤΝΖ' ἀντιβασιλεύσῃ κατὰ τὴν εἰς Εὐρώπην ἀπουσίαν τοῦ Γεωργίου. Ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψε κατ' Ὀκτώβριον καὶ ἡ Βουλὴ συνεκλήθη τῇ 18ῃ τοῦ

(1) Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀντιπρόσωπος τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ συνελεύσεως ἔζη καὶ ὁ Χ. Παπαπολίτης.

αὐτοῦ μηνὸς τοῦ 1871. Πράγματι τῇ 18 Ὀκτωβρίου 1871 διὰ βασιλικοῦ λόγου ἐκηρύσσεται ἡ ἑναρξίς τῆς Γ'. Συνόδου τῆς Γ'. βουλευτικῆς περιόδου. Ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ ἐγίνετο εὐφημος μνεία περὶ τῆς ἀθροῦς ἀντιβασιλείας τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης, κατὰ τὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀποδημίαν τοῦ βασιλέως. Κατὰ δὲ τὰς ἐπομένας ὁ πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος, ὡς εἰ ἡ βουλὴ εἶχεν ἐμπιστοσύνην αὐτῷ, ἀνεμίγνυσεν ὅλα τὰ ζητήματα καὶ ὅλους τοὺς κλάδους καὶ ὅλας τὰς τάξεις τῶν ὑπαλλήλων. Ὡμίλησε περὶ βουλευτικῶν νόμων, περὶ ἐπαρχιακῶν καὶ δημοτικῶν, δημοσίας ἀσφαλείας, καὶ τάξεως, στρατιωτικῶν νόμων, προξενικῶν καὶ δικαστικῶν καὶ ἱερατείου. Καὶ ἐν ᾧ ὑπέσχετο πάντα ταῦτα τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδοῦρου ἀπολέσαν τὴν πλειονοψηφίαν, ἕνεκα μεταστάσεων βουλευτῶν εἰς τὴν ἐκλογὴν προέδρου, κατέθετο τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1871 τὴν παραίτησίν του, ὁ δὲ Θ. Ζαΐμης, ὅστις, μετὰ πλειονοψηφίας δύο μόνων ψήφων ἀνέδειξε πρόεδρον τῆς Βουλῆς τὸν ὑποψήφιον αὐτοῦ Χατζῆσκον, ἐσχημάτισε τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1871, τὸ ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ ὑπουργεῖον ὡς ἑξῆς: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Θ. Ζαΐμης· ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Θεόδωρος Π. Δηλιγιάννης· ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Χ. Ζυμβρακάκης· ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Ι. Παπαζαφειρόπουλος· ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Α. Αὐγερινός, ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Φίλων Φίλωνος, ὅπερ ἦτο καὶ τὸ τελευταῖον ὑπουργεῖον ὑπὸ Πρόεδρον τὸν Θ. Ζαΐμην, διαρκείας βραχυχρονίου· διότι ἡττηθὲν τῇ 18 Δεκεμβρίου, ἅμα τῇ ἐπαναλήψει τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς, διακοπείσης τῇ 1 Νοεμβρίου ἐπὶ 30 ἡμέρας, ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπείας πρὸς σύνταξιν τῆς εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον ἀπαντήσεως, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ.

Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε τότε τοὺς τρεῖς ἀρχηγοὺς κομμμάτων, Βούλγαρην, Κουμουνδοῦρον καὶ Δεληγεώργην καὶ συνέστησεν αὐτοῖς τὸν σχηματισμὸν μικτοῦ ὑπουργείου· οἱ τρεῖς κομματάρχαι συνῶϊεσκέψαντο ἰδιαιτέρως, ἀλλ' ὁ Δεληγεώργης δὲν ἀπεδέξατο τὸν σχηματισμὸν μικτοῦ ὑπουργείου καὶ, μετὰ ματαίας τινὰς διαπραγματεύσεις, ὁ σχηματισμὸς ὑπουργείου ἀνετέθη εἰς τὸν Βούλγαρην, ὅστις παρέλαθεν ὡς ὑπουργοὺς καὶ δύο Κουμουνδοουριστάς· τὸν Πα-

παμιχαλόπουλον καὶ Μπούμπουλην καὶ τῇ 25 Δεκεμβρίου κατήρτισε τὸ ὑπουργεῖον αὐτοῦ ὡς ἐξῆς: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Δ. Γ. Βούλγαρης, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Ν. Παπαμιχαλόπουλος· ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Ι. Δράκος· ἐπὶ τῆς καιοσύνης Α. Μεταξᾶς· ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Β. Νικολόπουλος· ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Ι. Μπούμπουλης· ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Α. Νοταρᾶς, ὅπερ ἔτυχε παρὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς, γενομένης τῇ 27 Δεκεμβρίου, διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: Ὁ Βούλγαρης τῇ 27 Δεκεμβρίου προσελθὼν εἰς τὴν Βουλὴν ἐζήτησε πιστώσεις τινάς· καὶ ὁ μὲν Κουμουνδούρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν παρεδέξαντο, ἀλλ' ὁ Δελιγεώργης καὶ ὁ Ζαΐμης ἠρνήθησαν· μετὰ δριμύτητος μάλιστ' ἐλάλησεν ὁ Δελιγεώργης. Ἐν τούτοις ἐτέθη ζήτημα ἂν πρέπει πρὸ τῶν πιστώσεων νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ συζήτησις τῆς κεκανονισμένης ἡμερησίας διατάξεως καὶ ἐκέρδισεν ἡ μερὶς Ζαΐμη-Δελιγεώργη διὰ ψήφων 74 κατὰ 49. Τότε ὀργισθεὶς ὁ Βούλγαρης καὶ ἀναπτύξας τὸ λευκὸν χαρτίον, ὅπερ ἐκράτει ἀνέγνω τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως καὶ ἀνεχώρησε.

Τὸ ὑπουργεῖον Δ. Γ. Βούλγαρη ἐποιήσατο τὰς ἐκλογὰς τῆς Δ' Βουλευτικῆς Περιόδου. Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη βουλευτικὴ περίοδος ἔμελλε νὰ ᾔῃαι ἡ συντομωτάτη πασῶν, μίαν μόνον ἔχουσα σύνοδον καὶ ταύτην κολοβήν, ἐκ 41 συνεδριάσεων ἀποτελεσθεῖσαν. Τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη σχηματισθὲν διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ κόμματος Κουμουνδούρου ἔχαιρε μεγίστην πλειοψηφίαν, εἰ καὶ, μετὰ τὰς γενομένας ἐκλογὰς, κατωρθώθη νὰ συναντηθῶσιν ἐν τῇ Βουλῇ ὅλοι οἱ ἐξέχοντες τοῦ κοινοβουλίου ἄνδρες, καὶ αὐτὸς ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, ὅστις δὲν εἶχεν ἀκουσθῇ κατὰ τὰς δύο προηγηθείσας περιόδους.

Αἱ ἐξελέγξεις ἐπερατώθησαν ταχέως, τῇ δὲ 8 Ἰουνίου ἐγένετο ἡ ἐκλογὴ τοῦ ὀριστικοῦ προέδρου, τοῦ υποψηφίου τῆς κυβερνήσεως λαβόντος ψήφους 156 ἐπὶ 159 ψηφοφορησάντων. Ἀντὶ δὲ πῇ ἐπαύριον νὰ παρουσιασθῇ ὁ πρωθυπουργὸς καὶ ἀναπτύξῃ πρὸς τοὺς Βουλευτὰς τὸ πρόγραμμά του, παρουσιάζεται ὁ Κ. Λομβάρδος καὶ ποιεῖται σκανδαλώδη ἐπερώτησιν περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης Α. Μεταξᾶ ἀπρονεμηθεῖσων χαρίτων. Οὕτως ἀνοίγεται

εὐρυτάτη συζήτησις, ἥς μετέσχον πάντες οἱ ρήτορες καὶ ἥτις ἔσχε τοῦτο τὸ καινοφανὲς ἀποτέλεσμα, ἐφάνη ὁτλαδὴ ἡ ἀπομακρυνσίς ἀπὸ τοῦ κόμματος τοῦ Κουμουνδούρου διακεκριμένων αὐτοῦ μελῶν τοῦ Λομβάρδου καὶ τοῦ Τρικούπη, φανερώς ἀποσχισθέντων καὶ διὰ λόγου καὶ διὰ ψήφου καὶ τοῦ Κεχαγιᾶ ἀπομακρυνθέντος τῶν συνεδριάσεων. Εἶχε σχηματισθῇ ἔκτοτε τὸ πέμπτον κόμμα λεγόμενον, ὅπερ περιφρονοῦν τὰ σκώμματα τῶν μεγάλων κομμάτων καὶ εἰς οὐδὲν λογιζόμενον τὰ μειδιάματα τῶν ἔξω τῆς βουλῆς ὁμάδων, κατώρθωσε, διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἐπιμονῆς τοῦ Τρικούπη, νὰ ἐπιβληθῇ ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ὁ Βούλγαρης διεφώνησε μετὰ τοῦ Βασιλέως ἐν τῷ ζητήματι τῶν ἐκβολάδων καὶ σκωριῶν τοῦ Λαυρίου, διὸ καὶ παρητήθη. Ὁ Βασιλεὺς ἐσχημάτισε τότε τῇ 8 Ἰουλίου 1872 ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνεαν Δεληγεώργην, ὅστις εἶχε καλέσει ὡς ὑπουργοὺς τὸν Γρηγόριον Ὑψηλάντην καὶ Ν. Ζαμπέλιον, ἀλλ' οὗτοι ἠρνήθησαν νὰ συμμετάσχωσι. Τὸ ὑπουργεῖον Δεληγεώργη κατηρτίσθη ὡς ἑξῆς: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Ἐπ. Δεληγεώργης, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ προσωρινῶς τῆς δικαιοσύνης Δ. Χρηστίδης, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Δ. Δρόσος, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Δ. Γρίβας, καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ι. Σπηλιωτάκης (1).

Τῇ 12 Ἰουλίου τοῦ 1872 τὸ νέον ὑπουργεῖον παρουσιάζετο εἰς τὴν Βουλὴν ἐπτοημένον πρὸ τοῦ αἰφνιδίου γεγονότος. Ὁ νέος πρωθυπουργὸς παροῦσιάσθη καὶ ἐζήτησε νὰ προταχθῇ ἡ συζήτησις τοῦ ὑποβεβλημένου ὑπὸ τοῦ ἄλλου ὑπουργείου προϋπολογισμοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀσημάντων τινῶν παρατηρήσεων καὶ ἀσθενῶν ὁ Κ. Λομβάρδος, μετὰ τῆς συνήθους ἐκείνης περιστροφικότητος τοῦ λόγου του, θέλων καὶ μὴ θέλων ὤθησεν, προκαλῶν ἀλλὰ πάλιν μὴ ἐπι-

(1) Τῇ 22 Ἰουλίου προσελήφθη ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁ Δ. Μαυροκορδαῖτος. Τῇ 17 Ὀκτωβρίου παρητήθησαν οἱ δύο ὑπουργοὶ Μαυροκορδαῖτος καὶ Σπηλιωτάκης. Τῇ 15 Δεκεμβρίου 1873 νέα μεταβολή· ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Δημ. Καλλιφρονᾶς, ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Π. Χαλκιόπουλος καὶ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Σ. Πετμεζᾶς. *

μένων, ζητεῖ τοὺς λόγους δι' αὐς ἔπεσεν ἡ μία κυβέρνησις καὶ ἤλθεν ἡ ἄλλη. Ὁ Βούλγαρης ἀναβάς ἀμέσως εἰς τὸ βῆμα, σπάνιον τοῦτο, συνήθως παραιτούμενος ἀπεχώρει εἰς τὴν περίφημον Περιβόλαν του, διαφωτίζει τὴν Βουλὴν ἐπὶ τοῦ αἰφνιδίου συμβάντος λέγων ὅτι, ἐνῶ τὸ ὑπουργεῖον κατεχίνατο εἰς τὴν προετοιμασίαν νόμου περὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος τότε τὴν κοινωνίαν ζητήματος τοῦ Λαυρίου καὶ εἰς ἄλλα ἀλόγη ἔργα ἐξωτερικῆς σπουδαιότητος, καὶ ἐνῶ ἐσκέπτετο, ὅτι, ἐπικειμένων, ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς, τῶν διακοπῶν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἰσαχθῇ τὸ περὶ Λαυρίου νομοσχέδιον, «ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς ἐφρόνει, ὅτι τὸ ὑπουργεῖον ἔπρεπε νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐπιμένοντος δὲ τοῦ Βασιλέως, ἐπῆλθε διαφωνία, διότι δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἐνδώσωμεν καὶ ἐνομίσαμεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιμείνωμεν καθόσον ἡ εὐθύνη ἡμᾶς καὶ μόνους ἐπεβάρυνεν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γνώμη τοῦ ὑπουργείου ἐπιμένως ἀπεκρούετο, καὶ οὕτως ἀφηρεῖτο ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἐλευθέρα καὶ ἀνεπηρέαστος ἐνέργεια καὶ ἡ ἐνάσκησις τῆς ὑπουργικῆς εὐθύνης, τὸ ὑπουργεῖον παρητήθη».

Τοὺς λόγους τούτους τοῦ τέως Πρωθυπουργοῦ Βούλγαρη αἰσθησιν προξενήσαντας, ἀντέκρουσεν ὁ νέος Πρωθυπουργὸς Ε. Δεληγεώργης δηλώσας, ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως, ὅτι ὁ βασιλεὺς οὐδεμίαν γνώμην ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖον, εἴτε εἰς τὴν διοίκησιν ἐν γένει, εἴτε εἰς μίαν ἢ πλείονας ὑποθέσεις τῆς διοικήσεως. «Εἶναι ὅλως ἀνακριθὲς, λέγει, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε παρὰ τῆς κυβερνήσεως νὰ δώσῃ ὠρισμένην λύσιν εἰς τὸ ζήτημα τὸ προαναφερθὲν καὶ πιστεύω, ὅτι αἱ μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ὑπουργείου συζητήσεις ὑπῆρξαν ὅλως συνταγματικά. . . , τὸ ζήτημα ἐκεῖνο ἔμεινε καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ὑπουργείου ἐκκρεμὲς καὶ ἄλυτον». Οὐχ ἦττον ἡ Κυβέρνησις Δεληγεώργη κατώρθωσε τῇ 12 Ἰουλίου, ἐντὸς ὥρων τινων, νὰ λάβῃ τὸν προϋπολογισμὸν καὶ νὰ διαλύσῃ τὴν συνεδρίασιν ἣτις ἦτο ἡ τελευταία τῆς περιόδου ταύτης.

Λαβὼν δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς καὶ ἐξασκήσας, τῇ 26 Νοεμβρίου, τὴν προνομίαν ταύτην τοῦ Στέμματος ἐποιήσατο τὰς ἐκλογὰς τῆς Ε' βουλευτικῆς περιόδου τῆς Βα-

σιλείας Γεωργίου, τῇ 27 Ἰανουαρίου, 1873 κατώρθωσε νὰ καταρτίσῃ πλειονοψηφίαν ἱκανὴν, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ διαδράμῃ αἰσίως τὸ στάδιον τῆς α' συνόδου τῆς Βουλῆς αὐτοῦ. Τότε νὰ ἔβλεπέ τις μετὰ πόσης ὑπερηφάνειας ἡ χρυσῇ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος νεολαία ὑπεδέχετο τὸν ἡγέτην αὐτῆς Ἐπαμεινώνδαν Δεληγεώργην εἰς τὰ προαύλια τῆς Βουλῆς, ἣτις συνεκροτήθη πρὸ μικροῦ ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας του.

Ἀγνὴ εἰσέτι, μὴ δελεασθεῖσα ἐν ἀποκρύφοις παρασκηνίοις, θαμβωμένη μόνον ὑπὸ τοῦ μαγικοῦ ἐκείνου δώρου τῆς εὐγλωττίας του, ἦτο εἰς φανερὰν ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἀνεγνωρισμένα ἐντὸς τοῦ Κράτους τρία κόμματα. Οὕτως ὁ Δεληγεώργης ἀπαντῶν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, κατηγοροῦσαν αὐτοῦ, διὰ τὰς γενομένας μεταθέσεις περιέγραφε τὴν κατάστασιν τοῦ Κράτους : « Ἡ κυβέρνησις ἐλθοῦσα εἰς τὰ πράγματα εὔρεν ἐκτὸς τῶν πραγμάτων τρία κόμματα συνηνωμένα, τὰ ὅποια ἐκυβέρνησαν τὸν τόπον, ἐρωτῶ πάντα ἀπαθῶς ν' ἀποφανθῇ ἂν ἦτο δυνατόν νὰ γείνωσιν ἐκλογαὶ οὐχὶ πολιτικαί, ἀλλ' ὅπως οὖν ἀμερόληπτοι, ἄνευ μετακινήσεως τῆς ὑπαλληλίας, ἡ ὁποία, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἀνῆκεν ὁλόκληρος εἰς τὴν ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως μερίδα, διότι ὅλαι αἱ μερίδες εἶχον συγκεντρωθῇ εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν ».

Τόση ἦτο ἡ πρὸς τὴν κυβέρνησιν ἐμπιστοσύνη τοῦ λαοῦ ὥστε συνέβη τὸ ἀσύνηθες φαινόμενον, ὅλοι οἱ θερμοὶ λόγοι τῆς συνησπισμένης ἀντιπολιτεύσεως περὶ ἐπεμβάσεων καὶ παρανομιῶν νὰ μὴ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ χειροκροτῆται ἐνθουσιωδῶς ἐν τοῖς ἀκροατήριόις πᾶς λόγος καὶ πᾶσα ἀπάντησις τοῦ Δεληγεώργη, τὸν ὁποῖον ὅλη ἡ νεότης ἐθαύμαζεν ἐπὶ τοῦ βήματος. Ἡ ἐναρξίς τῆς α' συνόδου ἐγένετο τῇ 14 Φεβρουαρίου 1873· διὰ βασιλικοῦ λόγου τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποίου ἐπραγματοποιεῖτο ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῶν ἔργων τῆς κυβερνήσεως πρωτοφανῶν διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἐν τῷ βασιλικῷ τούτῳ λόγῳ ἐγένετο μνεία περὶ τῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς ἐξωτερικῆς. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ πολιτικὴ τοῦ Δεληγεώργη καὶ ἐκ τῆς ἐκφρασθείσης αὐτοῦ γνώμης κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐκ τῆς μετ' αὐτὴν πορείας

του. Ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὴν τῶν σχέσεων πρὸς τὴν ὁμορον ἐπικράτειαν, ἥτις ἐπέπρωτο μόνον ἐπὶ χαίνοντος τάφου νὰ ἐγκωμισθῇ, ὡς ἡ μόνη ἐμπρέπουσα καὶ συμφέρουσα τῇ Ἑλλάδι πολιτικῇ, ἦτο ὀρθή. (1) Ὁρθότατα μὲν αὐτὸς ὑπεστήριξε τὴν ἰδίαν τῆς ἀποκηρύξεως τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ λίαν σφαλερῶς ὥθησε τὴν πολιτικὴν του μέχρι τοῦ ἀντιρωσισμοῦ, λίαν ἀπροκαλύπτως ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἀγγλίας, τῆς ὁποίας ἐκ πικροῦ παρελθόντος τὴν πολιτικὴν γινώσκομεν, καὶ λίαν ἀσκόπως ἀνεκήρυξε συμμαχίαν, ἣν ἀπέριπτεν αὐτῇ αὐτῇ ἡ ἐγγὺς σύμμαχος, ἡ Τουρκία. Ἀλλ' ἰδίᾳ, λέγει ὁ Κυριακίδης, «ἡ ὑβριστικὴ κατὰ τῆς Ρωσίας συμπεριφορὰ, Δυνάμειος πρὸς ἣν ὁ ἐλληνισμὸς ὀφείλει εὐγνώμοσύνην, ἦτο μέγιστον σφάλμα, ἀντίθετον ὅχι μόνον πρὸς τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆν τοῦ Ἑλλήνος, ὅστις οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀγνώμων. Διότι ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ, καὶ ἂν ἔτι, ἔνεκα τῆς ἐπικρατήσεως ἐπὶ χρονικὴν τινα περίοδον τοῦ πανσλαβιστικοῦ κόμματος, ὑπερήσπισε τὴν ὑπὲρ τὸ θεῖον ἀνάπτυξιν φυλῆς τινος τῆς Ἀνατολῆς ἐναντίον τῶν ἀπαρχαυράπτων δικαίων τοῦ ἐλληνισμοῦ, ὅθεν ἔπρεπεν ἔνεκα τούτου οὔτε νὰ λησμονηθῇ αἰῶνων παρελθόν, οὔτε νὰ συνταυτισθῇ ἡ Ρωσία ὁλόκληρος πρὸς τὸ πανσλαβιστικὸν κόμμα, οὔτε νὰ μὴ ἐκτιμηθῇ ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ πανσλαβιστικὸν κόμμα, ἐνῶ ὑπερήσπιζε τοὺς Βουλγάρους κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὑπερήσπισεν ὅμως ταύτοχρόνως τὸν Κρητικὸν ἀγῶνα ὅσον ἡδύνατο, διπλωματικῶς τοῦλάχιστον. Καὶ ὅμως ἐνῶ ὁ Δεληγεώργης ἔρριπτε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ ἀντίθετον τῆς Ρωσίας στρατόπεδον, εἰς τὸ στρατόπεδον, ὅπερ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Ἀγγλίας ἐφάνη πάντοτε ἐχθρικὸν πρὸς πᾶσαν χωρογραφικὴν ἐπέκτασιν τῆς Ἑλλάδος, ταῦτο-

(1) Περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ε. Δεληγεώργη εἰδικὴν ἐργασίαν ἔγραψεν ὁ περὶ τὴν νέαν τῆς Ἑλλάδος, ἐλευθέρας τε καὶ δούλης, ἱστορίαν ἀσχολούμενος ἱατρός Γ. Β. Καραπαναγιώτης ἐν εἴδει ἐπιστολῶν δημοσιευθεισῶν ἐν τῇ «Παλιγγενεσίᾳ» τοῦ 1894. Περὶ δὲ τῆς πολιτικῆς τοῦ Α. Κουντουροῦ ἐγράφησαν ἱκανὰ ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ Ποικίλη Στρά τοῦ 1885.

χρόνως ἐποιεῖτο ἐν τῷ ἐπισήμῳ αὐτοῦ ἡμερολογιατικῷ ὀργάνῳ, τῇ Ἐφημερίδι τῶν Συζητήσεων δηλώσεις, αἵτινες οὐδὲ παρὰ μεγάλων κρατῶν ἐτολμήθησάν ποτε κατὰ τῆς Ρωσίας, δηλώσεις ἐπὶ τοσούτῳ μᾶλλον περιττάς, ὅσῳ δὲν ἐφαίνοντο πολὺ ἀπέχουσαι τοῦ γελοίου, ὡς ἡ ἓν τινι ἄρθρῳ τῆς ρηθείσης ἐφημερίδος φράσις ὅτι : «ὁ Δεληγεώργης ἐδίωξεν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν τὴν Ρωσίαν». Κατὰ τοῦ πολιτικοῦ τούτου συγγράμματος ἀντετάχθη ἐρρωμένως ὁ Κουμουνδοῦρος, ἀντιπρόσωπος γενόμενος τῶν ἰδεῶν τῆς μεγάλης πλειονοψηφίας τοῦ λαοῦ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ πρὸς τὸν βασιλέα Ὑπομνήματι αὐτοῦ τῆς 17 Ἀπριλίου 1874.

Οὐχ ἦττον ὁ Δεληγεώργης κατώρθωσεν ἀπροσκόπτως νὰ διέλθῃ τὴν πρώτην σύνοδον τῆς Βουλῆς, τὴν ἀρξαμένην, ὡς εἴπομεν, τῇ 14 Φεβρουαρίου καὶ λήξασαν τῇ 12 Ἰουλίου τοῦ 1873.

Ὁ Δεληγεώργης, ὅστις καὶ ὡς ἀντιπολιτευόμενος εἰς διαρκεῖς διετέλει συνεννοήσεις μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, συμβουλευὼν τὸ μετὰ τῶν Βουλγάρων Σχίσμα ἐπὶ μᾶλλον συνετέλεσεν ἀνελθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν, καίτοι τοῦτο ἦτο ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἀποφασισμένον ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπρεπεστέρων ἱεραρχῶν, ἀποστείλας τὸν ἐξοχὸν ἱεράρχην τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος τὸν Σύρου καὶ Τήνου Ἀλέξανδρον Λυκοῦργον, ἐπὶ τρεῖς ὅλους μῆνας μέναντα ἐν Βυζαντίῳ καὶ συνεργασθέντα μετὰ τοῦ μητροπολίτου Δέρκων Νεοφύτου διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Σχίσματος τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, γενομένου διὰ συνόδου μεγάλης τῇ 19 Αὐγούστου 1872 διὰ τοῦ ἐπὶ τούτῳ ἐκδοθέντος Ὁροῦ (1). Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον ἔργον τοῦ ὑπουργείου Δεληγεώργη ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ λύσις τοῦ Λαυριακοῦ ζητήματος. Τῇ 23 Ἰουνίου 1872 ἦτοι 16 ἡμέρας πρὸ

(1) Τὰ περὶ τοῦ σχίσματος τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἰδὲ ἐν ἐκτάσει παρὰ Ε. Κυριακίδη. Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ. Τόμ. Β' σελ. 408—501. Καὶ τὸν ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐκδοθέντα Ὁρὸν Κωνσταντινουπόλει 1872. Τότε πρωτηγωνίστησε καὶ πολλὰ ἔπαθε διὰ τὴν τολμὴν αὐτοῦ ὁ Ἑλλήν δημοσιογράφος καὶ ἐκδότης τοῦ «Phare du Bosphore» Κυριακόπουλος ὁ νῦν ἐν Καίρῳ ἐκδότης τῆς «Progrès.»

τῆς πρῶτης τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη, ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῆς τῆς Ἰταλίας μαρκήσιος Μελιοράτης, ἐπέδωκε πρὸς τὸν τότε πρωθυπουργὸν διακοίνωσιν ἐν ἣ ἔλεγε ρητῶς ὅτι: «ἡ κυβέρνησις τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας εὐρεθήσεται εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀναζητήσῃ ἀλλαχοῦ ἢ εἰς τὸ συμβίβαστικὸν πνεῦμα, τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως τὰ μέσα πρὸς διάσωσιν τῶν συμφερόντων τῆς ἰταλογαλλικῆς ἐταιρείας.» Ὁ Δεληγεώργης ἅμα ἀνελθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἤρξατο διπλωματικῆς στρατείας· συνέταξε μακρὰν ἔκθεσιν περὶ τοῦ ζητήματος, ἀξίαν λόγου ὄντως, πλήρη δικανικότητος καὶ νομικῆς εὐρυμαθείας, ἐν ἣ διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων προσεπάθει ν' ἀποδείξῃ τὸ βάσιμον τῶν ἰσχυρισμῶν αὐτοῦ. Διήρει τὰ μέταλλα τὰ ὀρυσσόμενα, ἀπὸ τῶν ἐκβολάδων αἵτινες εἰσὶν ἐμπορεύματα ἔργα ἀνθρωπίνης χειρὸς, ἀνέλαβε τὰς πλείστας περὶ μεταλλείων νομοθεσίας, κατέφευγε μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν πρωτοκόλλων τοῦ 1832 καὶ τῆς μουσουλμανικῆς νομοθεσίας πρὸς ἀνέυρεσιν ἐπιχειρημάτων, ὑπεστήριζεν ὅτι, ἐπειδὴ οὔτε ἡ αἵτησις Σερπιέρη, οὔτε ἡ Κυβέρνησις ἐποίησατο λόγον περὶ σκωριῶν καὶ ἐκβολάδων, ἡ ἐταιρεία οὐδὲν δικαίωμα εἶχεν ἐπ' αὐτῶν ὡς κτῆμα τοῦ ἐλληνικοῦ Κράτους. Ἀλλὰ τῇ 13 Σεπτεμβρίου 1872 ὁ πρεσβευτῆς τῆς Γαλλίας Φερρὼν καὶ τῆς Ἰταλίας Μελιοράτης ἐπέδωκαν ταυτόσημον διακοίνωσιν πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν Ι. Σπηλιωτάκην, δι' ἧς προσεπάθουν νὰ ἀναιρέσωσι τὰ ἐπιχειρήματα τῆς τοῦ Δεληγεώργη ἐκθέσεως, περὶ ἧς ἀνασκευτὴν ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Λαύριον» καὶ ὁ Β. Σερπιέρης. Τὸ ζήτημα πάλιν περὶ ἐπλάκη καὶ τοῦτο, διότι ὁ νόμος Χΐ' τοῦ 1861 ἐστὶν περὶ ἐκβολάδων καὶ σκωριῶν. Ἐὰν ὁ νόμος τοῦ 1861 περιελάμβανε διάταξιν τινα περὶ σκωριῶν καὶ ἐκβολάδων, δὲν ἤθελεν ἀναμφιβόλως προκύψει τὸ ζήτημα τοῦτο· τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐπῆλθε, ἵνα συμπληρώσῃ ὁ νόμος τῆς 24 Μαΐου τοῦ Κουμουνδούρου τοῦ 1871. Ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά· διότι ἡ ἐταιρεία, καίτοι κατ' οὐσίαν οὐδὲν ἐπὶ τῶν ἐκβολάδων εἶχε δικαίωμα, ἰσχυρίζετο ὅτι ἐὰν αἱ ἐκβολάδες ἀνῆκον πάντοτε τῷ δημοσίῳ, οὐδεμίαν ὑφίστατο ἀνάγκη νὰ κηρυχθῇ τοῦτο διὰ νεωτέρου νόμου, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐθεώρει τὸν νόμον ὡς ἀνατρέποντα ἐν κεκτημένον αὐ-

τῆς δίκαιον. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ἐκτὸς τοῦ κυρίου ζητήματος, ἀπέριπτε τὴν διπλωματικὴν ἐπέμβασιν λίαν ὀρθῶς ὑποστηρίζουσα, ὅτι ἐὰν ἡ ἐταιρεία θεωρῇ ἐαυτὴν ἀδικουμένην ἠδύνατο νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν ἐλληνικὴν δικαιοσύνην· αἱ δύο ὁμῶς Δυνάμεις ἀπέκρουον τὴν πρότασιν ταύτην καὶ ἠπείλουν, ὅτι ἤθελον καταφύγει εἰς βίαια μέτρα. Ἐν τούτοις, κατ' Ὀκτώβριον, αἱ δύο Δυνάμεις ἀπηρθύνθησαν πρὸς τὴν Ρωσίαν, Ἀγγλίαν καὶ Αὐστροίαν, ἡ δ' Ἰταλία καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἐπιζητοῦσαι τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν, ὅπως πεισθῇ ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς συνδιαλλαγὴν καὶ λύσιν τῆς διαφορᾶς. «Τὸ ὑπουργεῖον Δελτιγεώργη, λέγει ὁ Κυριακίδης, ἐφαίνετο ἔχον ἀπόφασιν σταθερὰς ἐμμονῆς, διότι εἰς τινα πληροφορίαν περὶ ἀναχωρήσεως τριῶν γαλλικῶν πολεμικῶν πλοίων κατευθυνομένων εἰς Ἑλλάδα, διαβιβάσθεισαν τῇ ἐλληνικῇ Κυβερνήσει παρὰ τοῦ ἐν Παρισίοις πρεσβευτοῦ, Α. Ρ. Ραγκαβῆ, ἥτις ἐξηλέγχθη ἀκολούθως ἀβάσιμος, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Ι. Σπηλιωτάκης ἀπῆντησε τηλεγραφικῶς λέγων, ὅτι δύνανται νὰ ἐκδιάσωσιν ἐνόπλιως τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ δὲν θὰ κατορθώσωσι τὴν παρ' αὐτῆς παραδοχὴν πιεζούσης κηδεμονίας. Αἱ προσκληθεῖσαι Δυνάμεις ἵνα μεσολαβήσωσι παρέσχον μόνον συμβουλὰς τινὰς τῇ ἐλληνικῇ Κυβερνήσει· εἶτα δὲ, μετὰ τινὰς διαπραγματεύσεις, ἐποιήσατο ἡ Αὐστρία πρότασιν τῇ ἐλληνικῇ Κυβερνήσει ἵνα ἀνατεθῇ ἡ ὑπόθεσις εἰς διαιτησίαν. Ὁ κόμης Ἀνδράσσου συμβουλεύων τὴν ἀποδοχὴν τῆς προτάσεως ταύτης παρεδέχετο μὲν ὅτι ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις, κατὰ θεωρίαν, δικαιουται νὰ παραπέμπῃ τὴν ἐταιρείαν εἰς τὰ ἐπιτόπια δικαστήρια, ἀλλ' ἐχαρακτήριζεν ὡς εὐλογόφαντῃ πως καὶ τὸν ἰσχυρὸν τῶν δύο κυβερνήσεων, καθ' ὃν ἡ Ἑλλὰς κανονίσασα τὴν ὑπόθεσιν, διὰ γενικοῦ νόμου, μετήνεγκε τὴν διένεξιν ἐκ τῆς δικαστικῆς σφαίρας εἰς τὴν νομοθετικὴν. Ὁ Δελτιγεώργης ἐχαρακτήριζε λίαν ὀρθῶς τὴν προτεινομένην διαιτησίαν ὡς ἀρχὴν τῆς ἐτεροδικίας καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην, χάριν τοῦ μέλλοντος, ἵνα μὴ ἀποτελεσθῇ κακὸν προηγούμενον, ἐκήρυττεν ὅτι ἀποκρούει διὰ τῆς ὑπὸ ἡμερῶν μηνίαν 5 Ἰανουαρίου 1873 ἀνακοινώσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ πρεσβευτὴν Γ. Ὑψηλάντην· παρεδέχετο ν' ἀνατεθῇ ἡ λύσις τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας δια-

φωρῆς εἰς τὴν διαιτησίαν τῶν τεσσάρων Δυνάμεων Ρωσίας, Αὐστρίας, Ἀγγλίας καὶ Γερμανίας, ἀλλὰ δὲν ἐδέχετο ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ τὴν διαιτησίαν μεταξὺ αὐτῆς, τῆς κυβερνήσεως καὶ μιᾶς ἐταιρείας. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γαλλία ἀπέρριψαν τὴν πρότασιν αὐτοῦ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὗρισκετο τὸ ζήτημα δυνάμενον νὰ λάβῃ δυσάρεστον τροπὴν, ὅτε ἐπῆλθεν, ὡς Θεὸς ἀπὸ μηχανῆς, παράδοξος λύσις· ἡ γαλλοῖταλικὴ ἐταιρεία παρεχώρησε περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1873 εἰς ἄλλους τὰ ἐν Λαυρίῳ μεταλλεῖα τῶν σκωριῶν καὶ ἐκβολάδων καθὼς καὶ τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις, αἱ δὲ δύο Δυνάμεις ἐδήλωσαν ἀμέσως ὅτι ἐφ' ἐξῆς οὐδαμῶς ἐνδιαφέρονται περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ Λαυρίου.

Πράγματι τῇ 15 Φεβρουαρίου 1873 ὑπεγράφη μεταξὺ τοῦ I. B. Σερπιέρη, πληρεξουσίου τῆς ἐταιρείας Ἰλαρίωνος Ροῦ καὶ Σας καὶ τοῦ τραπεζίτου Ἀνδρέα Συγγροῦ, ἐνεργοῦντος ὑπὸ τὴν ιδιότητα ἀντιπροσώπου καὶ διαχειριστοῦ τῆς «Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως» συμβόλαιον, δι' οὗ ἡ ἐταιρεία Σερπιέρη Ροῦ καὶ Σα μετεβίβαζεν εἰς τὴν «Τράπεζαν Κωνσταντινουπόλεως» πάντα τὰ ἐπὶ τῶν ἐν Λαυρίῳ σκωριῶν καὶ τῶν ἐν τῷ δήμῳ Λαυρίου ἐκβολάδων δικαιώματα αὐτῆς ὡς καὶ ὅλην τὴν ἐντὸς τῆς αὐτῆς περιφερείας ὑπάρχουσαν κινητὴν καὶ ἀκίνητον περιουσίαν, ἐξαιρουμένων τῶν προϊόντων τῆς ἐκκαμινεύσεως ἥτοι μολύβδου, καπνοῦ μολύβδου, ἀπέναντι 23,500,000 ὀρ., διὰ τὸ μεταλλεῖσιν καὶ τὰς ἐπὶ τῶν ἐκβολάδων ἀπαιτήσεις, 4,500,000 διὰ τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὸ δημόσιον ἐκ φόρων ἐθνικῶν σκωριῶν, 3,000,000 διὰ τοὺς καθυστεροῦντας φόρους ἐξ ιδιωτικῶν σκωριῶν, 1,000,000 διὰ τὰ προϊόντα ἐκκαμινεύσεως ἐν ἐργαστηρίοις, καὶ 3,500,000 διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀξίας τῶν σκωριῶν ἐπὶ ἔτος. Ἡ ἐταιρεία Σερπιέρη-Ροῦ ἐπωφελήθη λαμπρότατα τοῦ θορύβου, ὃν διήγειρεν, ἐγκαταλείψασα πάντας ἐν τῇ πλάνῃ περὶ τῶν θησαυρῶν τῶν σκωριῶν καὶ ἐκβολάδων.

Διὰ βασιλικοῦ διατάγματος τῆς 7 Μαρτίου 1873 ἐνεκρίθη τὸ καταστατικὸν ἐταιρείας τῶν μεταλλουργείων τοῦ Λαυρίου, ἰδρυθείσης ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνωτέρω συμβολαίου, καὶ ἰδρυτῆς ὁμοίως ἐκτὸς τοῦ Α. Συγγροῦ καὶ τινων ἄλλων, ἦτο πάλιν καὶ ὁ I. B. Σερπιέρης, τῇ δὲ 29 Ἀπριλίου 1873 ὑπεγράφη μεταξὺ τοῦ Δελτι-

γεώργη, προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, καὶ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς ἐταιρείας τῶν μεταλλουργείων Λαυρίου, σύμβασις, δι' ἧς παρεχωρεῖτο εἰς τὴν ἐταιρείαν ἡ ἐκκαμίνευσις τῶν ἐκβολάδων καὶ τῶν σκωριῶν ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι τὸ δημόσιον θὰ λαμβάνῃ ἐκ τοῦ καθαρῶ εἰσοδήματος τῆς ἐκκαμινεύσεως τῶν σκωριῶν καὶ τῶν ἐκβολάδων 44 0)0 εἴτε εἰς εἶδος, δηλαδή εἰς ἀργυροῦχον ρόλυθον εἴτε εἰς χρήματα, κατ' ἐκλογὴν αὐτοῦ. Ἡ σύμβασις αὕτη, πολυμηθεύσα ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ δύο ἢ τριῶν ἄλλων ἐταιρειῶν ἐπιζητησασῶν τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν σκωριῶν καὶ ἐκβολάδων, ἐπεκυρώθη ἐν τῇ Βουλῇ, τῆς κυβερνήσεως πλειονοψηφησάσης. Ὁ Δεληγεώργης διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἀναμφιβόλως, κατὰ τύπον, ἦν νικητής· ὁ νόμος τοῦ Κουμουνδούρου τοῦ 1871, δι' οὗ σκωρίαι καὶ αἱ ἐκβολάδες ἐκτιμῶντο ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὸ Κράτος καθερούτο, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ ἡ ἐταιρεία, ἀναγνωρίζουσα τὸ δικαίωμα τῆς κυβερνήσεως, ἐλάμβανε τὴν ἐκχώρησιν τῆς ἐπὶ 99 ἔτη ἐκμεταλλεύσεως τῶν σκωριῶν καὶ τῶν ἐκβολάδων, ἀντὶ τῆς εἰς τὸ ἐλληνικὸν δημόσιον παροχῆς 44 0)0 ἀπὸ τῶν καθαρῶν προσόδων. Αἱ μετοχαὶ τῆς ἐταιρείας Μεταλλουργείων Λαυρίου οὕτως ἰδρυθείσης ἐγένοντο ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς Κυβείας καὶ τοῦ χρηματιστηρίου, ὅπερ τελείως μετέβαλλε τὰς συναλλαγὰς τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸς τοῖς ἀγαθοῖς ἐγένετο καὶ πρόξενον πολλῶν κακῶν· ἐκδοθεῖσαι ἐπὶ τιμῇ 200 δραχμῶν ταχέως ἀνῆλθον εἰς τιμὴν 310 δραχμῶν καὶ 360 καὶ ἐν Σύρῳ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ὑπογραφῆς τῆς συμβάσεως εἰς 440 φράγκα! Ἐνῶ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κοινοῦ ἐτέθησαν μόνον 50,000 Μετοχῶν, ἐγένοντο ἐγγραφαὶ διὰ 350,000 τοιούτων! Καὶ διὰ τί; Διότι διεδόθη, ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ ἤρχετο εἰς ἀνακούφισιν τῆς ἐταιρείας, παραχωροῦσα τὰς ἐκβολάδας εἰς αὐτὴν ἀντὶ τῶν 60 0)0, κατὰ τὸν νόμον τοῦ Κουμουνδούρου τοῦ 1871, μόνον 44 0)0. Πτωχοὶ καὶ πλούσιοι ἔσπευδον ν' ἀγοράσωσι τὰς μετοχὰς τοῦ θησαυροῦ καταθέτοντες καὶ τὸν τελευταῖον αὐτῶν ὀβολόν. Ἡ πολιτικὴ δημοκρατία ἐπὶ διετίαν εἶχεν ἐξεγείρει ἀπιστεύτως τὴν φαντασίαν τῆς ἀδοῦς ἔτι εἰς τὰ χρηματιστικὰ ἐλληνικῆς κοινωνίας, τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῶν Λαυριακῶν ὑπῆρξαν ἐπώδυνα.

Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν μετοχῶν εἶχε καταλάβει τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς κοινωνίας μανία μετοχική· ἐπώλουν κτήματα καὶ ἐδανείζοντο ἵνα ἀγοράσωσι μετοχάς. Ἦρξατο εὐρυτέρα κυβεία· ἀνετιμῶντο καὶ ὑπετιμῶντο μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος αἱ Μετοχαί, οἱ δὲ ἀπλούστεροι ἐγίνοντο θύματα τῶν κερδοσκοπῶν, οἵτινες κατῆλθον ἐκ τῶν διαφόρων χρηματιστηρίων. Οἱ πάντες ἀπώλεσαν. «Τότε δὲ, εἶπεν ἐν τῇ Βουλῇ ὁ Σ. Σωτηρόπουλος, ὠφελούμενοι καὶ οἱ ἰδρυταὶ τῶν Μεταλλουργείων ἐφρόντισαν, ὡς ἠκούομεν, νὰ πωλήσουν τὰς μετοχάς των καὶ τοιουτοτρόπως ὠφεληθέντες ἄλλος μὲν 700,000 καὶ ἄλλος 500,000 δραχμῶν, ἀπῆλθον ὁ μὲν εἰς τὴν Δύσιν, ὁ δὲ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅπως εἶπεν ὁ Ζαΐμης». Θλιβερά ἡ ἀνάμνησις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ὅλοι ἀφῆκαν τὰς συνήθεις ἐργασίας αὐτῶν καὶ ἐγένοντο μεοῖται καὶ ὅτε τὸ ἱστορικὸν πολιτικὸν καφενεῖον τῆς «Ὠραίας Ἑλλάδος» ὅπερ κατὰ τὸν ποιητὴν τό :

Ἐφρόνεις στραταρχεῖον ἐν ἀνακωχῇ ἀρμάτων·

Τὸ ἐνόμιζες ἡρώον ἀπὸ τρόπαια γεμάτων

Καὶ προθάλαμον συγχρόνως λαϊκοῦ κοινοβουλίου

παρεκκλῖνον τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ μετεβλήθη εἰς μετοχοπρατήριον, ὅπου ἑκατοντάδες ἀνθρώπων συνωθοῦντο ἀπὸ πρωΐας μέχρι βαθείας νυκτός. Τὸ σφαιριστήριον εἶχεν ἀντικαταστήσει τὸν σιδηροῦν κύκλον τοῦ χρηματιστηρίου, πέριξ δὲ τοῦ παναρχαίου ἐκείνου σφαιριστηρίου ἄνθρωποι φέροντες φαιούς ὑψηλοὺς πέλους, ἄλλοι φεσάκια, ἄλλοι λευκὰς φουστανέλλας, ἄνθρωποι οὗς ἠδύνασο νὰ ἐκλάβῃ καὶ γαλακτοπώλας, νήστεις ἀπὸ τῆς αὐγῆς, ἐξηγριωμένοι, ὡς γαλαῖ ἐπὶ τῇ θεᾷ κυνός, σείοντες τὰς χεῖρας αὐτῶν, ὡς Ἕλληνες ἡθοποιοί, ἐπώλουν καὶ ἠγόραζον Λαύρια, οὐχὶ γαίας, ἀλλὰ χαρτία, ἐν ἀπεριγράπτῳ ὀχλοβοῇ, ὡς συμβαίνει συνήθως ἐν τοῖς χρηματιστηρίοις. (1) Μετὰ παρέλευσιν δὲ χρόνου τινὸς ἄλλη Βουλὴ

(1) Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν Ἑλλάδι ἦσαν ἄγνωστα τὰ χρηματιστήρια. Μόνον δὲ τῷ 1875 ἐξεδόθη βασιλικὸν διάταγμα περὶ ἰδρύσεως χρηματιστηρίου ἐν Πειραιεῖ καὶ ἕτερον περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κολλυθιστῶν καὶ

ἤναγκάσθη νὰ ἐλαττώσῃ σπουδαίως τὸ ἐκ 44 0)0 δικαίωμα τοῦ δημοσίου ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων· διότι ἄλλως ἡ ἐταιρεία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐργασίας αὐτῆς καὶ τὰ ὑποθετικά ἐκεῖνα μεγάλα κέρδη τοῦ δημοσίου περιορίσθησαν εἰς 200,000 δραχμῶν ἑτησίως. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι κατόπιν τῆς ὑποτιμήσεως τῶν μετοχῶν ἐπετέθησαν σφοδροὶ κατὰ τοῦ Δεληγεώργη, ὡς εἶχε καὶ αὐτὸς ἐπιτεθῇ πρότερον κατ' αὐτῶν· τὸ Λαύριον εἶχεν ἀναδιβάσει αὐτὸν εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ Λαύριον ἔμελλε νὰ καταρρίψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς.

Ἡ ἐπελθοῦσα ταραχὴ ἐκ τοῦ ζητήματος τοῦ Λαυρίου ἐξηκολούθησε καθ' ἅπασαν τὴν πρωθυπουργίαν τοῦ Δεληγεώργη (8 Ἰουλίου 1872—9 Φεβρουαρίου 1874). Ἐπεδείξατο ὁμοῦς ζῆλον κατὰ τὴν πρωθυπουργίαν αὐτοῦ ὁ Δεληγεώργης πρὸς ἐκτέλεσιν δημοσίων ἔργων, ἐξηκολούθησε δὲ διαπραγματευόμενος περὶ σιδηροδρόμων, ὡς προηγουμένως εἶχε πράξει ὁ Κουμουνδοῦρος· ἀλλ' ἡ μετὰ τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως σύμβασις περὶ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου : Πειραιῶς-Λαμίας δὲν ἐτελέσθη, ὀνόματι μὲν ἕνεκεν διαφωνίας περὶ τῆς τοποθεσίας τῶν σταθμῶν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, ἔργῳ δὲ ἕνεκα τῆς γνώμης, ἣν εἶχον σχηματίσει οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἐκτέλεσιν περὶ τοῦ μὴ προσοδοφόρου αὐτῆς, ἕνεκα τῆς ἀρνήσεως τῆς Τουρκίας τοῦ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διὰ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς συνένωσιν τῶν ἐλληνικῶν σιδηροδρόμων μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν.

Ὁ Δεληγεώργης ἐπεζήτησε τὴν προσέλκυσιν ξένων κεφαλαίων εἰς τὸν τόπον, ἵνα διὰ τούτων ὑποδοθηθῶσιν αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις τῆς χώρας, καὶ συνετέλεσε εἰς τὴν ἰδρύσιν τῆς «Πιστωτικῆς Τραπεζῆς», ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀπέτυχεν, ὡς ἀπέτυχε καὶ τὸ νομοσχέδιον περὶ κατασκευῆς 3,000 χιλιομέτρων ὁδῶν καὶ ὁ ἀπὸ Πορτο-Ράφτι-Πατρῶν σιδηρόδρομος καὶ ἀπὸ Ρίου-Βονίτσης. Τὰ σοβαρὰ ταῦτα νομοσχέδια, ὧν πολλὰ ἐψηφίσθησαν, εὔρον μεγάλην ἀντίπρα-

μεσιτῶν αὐτοῦ καὶ μετὰ ἓν ἔτος ἦτοι τῷ 1876 ἄλλο περὶ ιδρύσεως χρηματιστηρίου ἐν Ἀθήναις καὶ τοῦ Κανονισμοῦ αὐτοῦ· τῷ δὲ 1880 περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κολλυβιστῶν καὶ μεσιτῶν παρὰ τῷ χρηματιστηρίῳ τούτῳ.

ξιν ἐν τῇ Βουλῇ, ἥς ἡ ἀσθενὴς ὑπουργικὴ πλειοψηφία συνεχῶς ἐκλονί-
 ζετο ὑπὸ τὴν λυσσώδη ἐπίθεσιν τῆς συνησπισμένης ἀντιπολιτεύσεως.
 Οὐδέποτε ὑπουργικὰ νομοσχέδια συνεζητήθησαν μετὰ τόσης ἐπιμο-
 νῆς, οὐδέποτε προϋπολογισμὸς συνεζητήθη μετὰ τόσης αὐστηρότη-
 τος καὶ μετὰ τόσης πρὸς λογουκοπίαν νόσου. Καὶ πάλιν ἔλειπεν
 ἀπὸ τῆς Συνόδου ταύτης ὁ Κουμουνδοῦρος ἀποτυχὼν ἐν ταῖς ἐκ-
 λογαῖς. Καὶ πάλιν μόλις τῇ 2 Ἰουλίου 1873 ὠρκίζετο ὁ Θ. Δη-
 λιγιάννης, ἀκυρωθείσης τῆς ἐκλογῆς του, καὶ ἔλειπε καθ' ὅλην
 τὴν περίοδον ὁ Χ. Τρικούπης. Τόση ἦτο ἡ μανία τῶν συνησπι-
 σμένων, κραταιοὺς ῥήτορας παρουσιαζόντων, τὸν Λομβάρδον καὶ
 Κεχαγιάν, ὥστε, κατὰ τὰς ἐξελέγξεις, τοῦ προσωρινοῦ προέδρου
 διαλύσαντος τὴν συνεδρίαν, ἡ ἀντιπολίτευσις ἀνεβίβασεν ἄλλον
 ἐπὶ τῆς ἑδρας καὶ ἐξηκολούθησε τὰς ἐργασίας· ὁ δὲ πρωθυπουργὸς
 ἀργότερον τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς τοῦ τακτικοῦ προέδρου διέκο-
 πτεν ἐπὶ 40 ἡμέρας τὰς ἐργασίας διὰ βασιλικοῦ διατάγματος, χά-
 ριν τῶν ἐορτῶν τοῦ Πάσχα, ὡς ἔλεγε. Τὴν πρᾶξιν δὲ ταύτην, ἣν
 εἰς πᾶν ἄλλο κοινοβούλιον τῆς Ἑλλάδος θὰ κατέκρινον τὰ ἀκροα-
 τήρια, ὑπεδέξαντο ἤδη διὰ ζωηροτάτων ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως ζητω-
 κραυγῶν. Τόση ἦτο ἡ λατρεία τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Δεληγεώργην
 τότε. Τῇ 11 Μαΐου 1873 διὰ πλειοψηφίας ἐλαχίστης, μόλις 6 ψή-
 φων, τὸ ὑπουργεῖον ἐκέρδιζε τὸν πρόεδρον, ἐναντίον τοῦ ὑποψηφίου
 τῆς ἀντιπολιτεύσεως Λομβάρδου, καὶ ἤρξαντο αἱ τακτικαὶ ἐργασίαι
 ἐπὶ τῶν σοβαροτάτων θεμάτων Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην ἐξήκοντα
 λόγους ἀπήγγειλεν ὁ Δεληγεώργης, εἴτε εἰσάγων νομοσχέδια καὶ
 τὸν προϋπολογισμὸν, εἴτε ἀπαντῶν εἰς γενομένας αὐτῷ παντοίας
 ἐρωτήσεις, εἴτε προκαλούμενος ἐν τῷ πολιτικῷ ζητήματι, ὅτε πάλιν
 ἐνίκησεν, ἀλλὰ διὰ μικρᾶς πλειοψηφίας, 81 κατὰ 75 (1).

Μεθ' ὅλας ὁμως τὰς ἀποτυχίας ταύτας καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν

(1) Οἱ λόγοι τοῦ Ε. Δεληγεώργη ἐξεδόθησαν ὑπὸ Γ. Δροσίνη καὶ Δ.
 Ἡλιοπούλου ἐν Ἀθήναις τῷ 1880, ἀλλὰ δυστυχῶς μόνον τὸ πρῶτον μέρος
 τὸ περιλαμβάνον τοὺς πολιτικοὺς λόγους τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς τῆς
 νεωτέρας Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1863—1871, μετ' εἰκόνης καὶ ἰδιοχείρου ὑπο-
 γράφης τοῦ Δεληγεώργη.

οἰκονομικὴν καταστροφὴν πολλῶν χιλιάδων Ἑλλήνων τῆς τε ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος, αἱ σχηματισθεῖσαι ἐν Λαυρίῳ ἑταιρεῖαι τῶν Μεταλλουργείων Λαυρίου καὶ ἡ γαλλικὴ ἑταιρεία τῶν Μεταλλείων Λαυρίου ἐργάζονται ἐν ἄκρᾳ φιλίας, μακρὰν δὲ τοῦ νῦν ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰς ἐργασίας ἀλλήλων, βοηθοῦνται ἀμοιβαίως διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς ὑλῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν τῆξιν καὶ δι' ἄλλας ἐργασίας.

Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν σήμερον τὸ Λαύριον δὲν δύναται νὰ μὴ ἐκπλαγῇ ἐκ τῆς δραστηριότητος, ἣν δεικνύουσιν ἀμφότεραι αἱ ἑταιρεῖαι. Ἐν μὲν τῇ Ἑλληνικῇ τῶν Μεταλλουργείων Λαυρίου νῦν ἐργάζονται 2,600 ἐργατῶν, ἐξ ὧν μέγα μέρος ἔρχονται ἐκ τῶν ἐλληνικῶν νήσων καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκατέστησαν ἐν Ἐργαστηρίοις καὶ τῇ γειτνιαζούσῃ κώμῃ Νεαπόλει, ἄλλοι ὅμως διετήρησαν τὰς ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ πατρίδι μικρὰς κτήσεις των, αἵτινες ἐν ἀπουσίᾳ αὐτῶν καλλιεργοῦνται ὑπὸ τῶν γυναικῶν καὶ οἰκογενειῶν αὐτῶν. Συνήθης ἐργάτης δύναται νὰ κερδαίνει ἐξ ἐργασίας, κατ' ἀποκοπὴν, ἀπὸ τριῶν μέχρι πέντε δραχμῶν τὴν ἡμέραν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐργασία εἶναι τακτικὴ, τὰ πρὸς ζῆν εὐθηνὰ καὶ κατοικία παρὰχωρεῖται ἀντὶ εὐτελοῦς τιμῆς, ὁ μισθὸς οὗτος εἶναι ἄρκετὰ καλός. Πλὴν τοῦ μολύβδου τὰ μεταλλεῖα τῆς ἐλληνικῆς ἑταιρείας παράγουσιν ἑτησίως 50,000 τόνων μαγγανιούχου σιδήρου, περιέχοντος 34—36 ο)ο σίδηρον καὶ 16—18 ο)ο μαγγάνιον. Τὸ μετάλλευμα τοῦτο πέμπεται εἰς Ἀγγλίαν, Γαλλίαν καὶ Βέλγιον πρὸς τῆξιν ἐν ταῖς χώραις ταύταις, οἱ ἀγορασταὶ πληρόνουσι 11—13 φράγκα τὸν τόνον διὰ τὸ μετάλλευμα καὶ 8 διὰ μεταφοράν. Ὁ μολύβδος ὅμως ἐξάγεται ἐν αὐτοῖς τοῖς μεταλλουργικοῖς ἐργαστηρίοις τῆς ἑταιρείας διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἐκβολάδων ἐκ τῶν ἀποτέρων ἐκβολαδικῶν θέσεων ἐναέριος σιδηρόδρομος 1 1)4 μιλλίου μήκους, κινούμενος δὲ διὰ σταθερᾶς ἀτμομηχανῆς, ἐκτίσθη διὰ μέσου φάραγγος· ὁ σιδηρόδρομος οὗτος σύγκειται ἐκ δύο γραμμῶν, ἐξ ὧν κρέμονται ἄτροχα ἀμάξια, ὧν τὰ μὲν κενὰ ἀδιεκόπως ἀποφέρονται εἰς τὰς ἐκβολαδικὰς θέσεις τὰ δὲ πληρωθέντα ἐπιστρέφουσι ταύτοχρόνως καὶ ἀνατρεπόμενα διὰ μηχανισμοῦ ἐκκινουσι τὰ φορτία των εἰς τὰ χαμηλὰ βαγόνια τοῦ

ιϋηροδρόμου Καμαρίζης ιστάμενα ἐπὶ τῶν κάτωθεν συνήθων γραμμῶν καὶ περιμένοντα νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰς εἰς τὸ Πλυντήριο πρὸς ἐμπλουτισμὸν καὶ εἶτα εἰς τὰς Καμίνους. Ἐνταῦθα δὲ ἐν ταῖς καμίνοις μιγνύονται πρὸς παραγωγὴν τοῦ ἀργυρούχου μολύβδου ὕλαι οἷον αἱ ἐκβολάδες ἐκ τῶν ἀρχαίων μεταλλοπλυσίων, αἱ ἐμπεπλουτισμέναι ἐκβολάδες ἐκ τοῦ νεωτέρου μεγάλου Πλυντηρίου ἢ τῶν δεξαμενῶν καὶ τῶν τελμάτων, ὁ μαγγανιοῦχος σίδηρος ὅστις περιέχει 4—8 ο)ο μολύβδου, ὁ ἀργυροῦχος γαληνίτης (θειοῦχος μολύβδος) ὁ προσερχόμενος ἐκ τῶν σπουδαίων μεταλλείων, ἅτινα κέκτῃται ἡ ἐταιρεία ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τοῖς ἀνωτέρω προσθέτουσι πλίνθους ἐντέχνως συμπεπηγμένους ἐξ ὕλῶν, αἱ οἱ πλεῖστοι θὰ ἐνόμιζον ὡς ἀχρήστους καὶ περιττὰς, οἷον γεῶδες σιδηροῦχον μετάλλευμα, ἀλευρώδεις ἐκβολάδας, μολυβδούχους καπνοὺς κτλ. Οἱ καπνοὶ οὗτοι ἐξοχετεύονται διὰ καπναγωγῶν σωλήνων μακρὰν τῆν ἀνθρωπίνων κατοικιῶν, ὡς ἐπιβλαβεῖς καὶ ἀναθρώσκουσιν ἐκ καπνοδόχου ὑψηλῆς κτισθείσης κατὰ τινὰ λόφον τῆς εἰς Σούνιον ἀγούσης.

Ἡ Γαλλικὴ ἐταιρεία τῶν Μεταλλείων Λαυρίου ἐξάγει εἰς Ἀνθέρτην, Σουανσέην καὶ ἀλλαχόσε ψευδαργυρίτην (μετάλλευμα ψευδαργύρου ἢ ζίγκου) μαγγανιοῦχον σίδηρον, καὶ γαληνίτην λίαν ἀργυροῦχον. Ἡ ἐταιρεία αὕτη παρέχει ἐργασίαν εἰς 2,500 ἀνδρῶν, ὧν τὸ ἥμισυ Ἕλληνες καὶ τὸ ἥμισυ Ἴταλοί. Οἱ πρῶτοι λέγονται δραστηριώτεροι, ἀλλ' ἡ προθυμία αὐτῶν εἰς τὸ ἐργάζεσθαι καὶ ἀποκερδαίνειν χρήματα ἐνίοτε ὥθει αὐτοὺς εἰς περιφρόνησιν τοῦ κινδύνου οὐχὶ ἀρεστὴν ταῖς μισθωταῖς αὐτῶν.

Διὸ προτιμῶνται οἱ Ἴταλοί διὰ τινὰς μεταλλευτικὰς ἐργασίας ἀπαιτούσας ἰδιαιτέραν προσοχὴν καὶ δεξιότητα, οἷον τὰς ξυλοδέσεις τῶν ὀρυγμάτων, τῶν φρεάτων καὶ τὰ στηρίγματα τοῦ ἐνδοτέρου τῶν μεταλλείων. Οὕτως ἐν συνόλῳ ἐν Λαυρίῳ, ὅπερ κατέστη πύλις ἤδη, ἐργάζονται ὑπὲρ τὰς πέντε χιλιάδας ἐργατῶν. Ἀλλὰ προκείμενου περὶ μεταλλείων δὲν εἶναι νομίζομεν ἄσκοπον νὰ εἴπωμεν, ὅτι περὶ τῆς κατοχῆς μεταλλείων ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ἀναγνωρίζει ἀπόλυτον κυριότητα ὑπὸ τῶν κατεχόντων τὴν ἐπιφάνειαν. Ἐὰν ἀνακαλυφθῶσι μεταλλεῖα ὑπὸ τινὰ ἰδιοκτη-

σίαν, ὅστις δὴποτε δύναται νὰ αἰτήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκμεταλλεῦσαι αὐτὰ, ὃ δὲ κάτοχος τῆς ἐπιφανείας δὲν δύναται καὶ νὰ ἀντιποιηθῇ τὴν πρώτην ἄρνησιν, ἔχει δὲ μόνον τὸ δικαίωμα 5 ο)ο ἐπὶ τοῦ ἐτησίου κέρδους, καὶ ἡ κυβέρνησις ἕτερον φόρον 5 ο)ο. Ἐν τῇ τοῦ Λαυρίου περιπτώσει ἡ κυβέρνησις εἶναι κάτοχος τῆς ἐπιφανείας, ὡς ἐπίσης κυρία τοῦ μεταλλείου, καὶ οὕτω λαμβάνει νῦν ἀντὶ τῶν πρὸ τῆς πτωχεύσεως 44 ο)ο μόνον 10 ο)ο. Ἐκ τῶν Λαυριακῶν λαβούσα ἀφορμὴν ἡ πολυώνυμος ἀντιπολίτευσις ἑσθιμέραι καθίστατο λαβρωτέρα, ὅτε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1873 προσέλαβε συναρωγὸν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Δεληγεώργη ἐπίθεσιν καὶ τὴν Πανεπιστημιακὴν νεολαίαν, ἣν ἄλλοτε τόσον ἐνεθουσίαζεν. Ὁ Δεληγεώργης δὲν ἦτο πλέον ὁ προσφιλεῖς ἡγέτης τῆς νεολαίας, δὲν ἦτο φίλος τῆς ἐθνοφυλακῆς· δὲν ἠγάπα πλέον τὴν πανεπιστημιακὴν φάλαγγα. Πάντα ταῦτα μετεχειρίσθη εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ὁθωνος ἀγῶνα, ἀλλ' ἐκείνου πρὸ πολλοῦ παρελθόντος, δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην αὐτῶν. Τότε ἦτο ἀντιπολιτευόμενος καὶ τώρα ἦτο πρωθυπουργὸς τοῦ ὑπουργείου τῆς 8 Ἰουλίου· τὸ ὑπουργεῖον Δεληγεώργη νομίζον ὅτι ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐξωθήθησαν οἱ φοιτηταὶ εἰς τὸ διάβημα αὐτῶν περὶ τῆς ἀνιδρύσεως τῆς φάλαγγος, ἀπεφάσισε παντὶ σθένει νὰ παρακωλύσῃ τὴν συγκέντρωσιν αὐτῶν. Ὡς γνωστὸν ἡ φάλαγξ εἶχε καταρτισθῇ διὰ ψηφίσματος τῆς 8 Δεκεμβρίου 1862. Οἱ φοιτηταὶ ἐπέμειναν ὅπως ἡ κυβέρνησις ἀνασυστήσῃ τὴν φάλαγγα καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς 9 Νοεμβρίου 1873 ἀθρόοι διηυθύνθησαν ἵνα ἐπιδώσωσιν ἀναφορὰν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἡ ἀστυνομία μετὰ χωροφυλάκων ἐμφανισθεῖσα διέταξε τὴν διάλυσιν τῆς διαδηλώσεως· οἱ φοιτηταὶ ἀντεστάθησαν καὶ ἡ ἐξουσία ἐπετέθη παρὰ τὴν Καπνικαρέαν. Τὴν 11, Κυριακὴν, συνέβησαν τὰ αὐτὰ καὶ χεῖρω ἐν αὐτοῖς τοῖς προπυλαίοις τοῦ Πανεπιστημίου, τῶν φοιτητῶν ζητούντων νὰ ἀποστείλωσιν ἐπιτροπείαν ἐξαμελῇ πρὸς τὸν Πρωθυπουργόν.

Ἡ ἐπιτροπεία ἐγένετο δεκτὴ παρὰ τῷ Δεληγεώργη καὶ ἀπερχομένη ν' ἀναγγεῖλῃ τοῖς ἐν τοῖς Προπυλαίοις τοῦ Πανεπιστημίου φοιτηταῖς τὴν ἀπάντησιν προσεβλήθη ὑπὸ χωροφυλάκων καὶ κλητῆρων. Τὴν 13 Νοεμβρίου πολλοὶ φοιτηταὶ ὤμίλησαν ἐν συναθροί-

σει πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου, ἀποδοκιμάζοντες οὐ μόνον τὴν διαγωγὴν τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀλίγους φοιτητὰς τοὺς διενεργήσαντας τὴν διαδήλωσιν, (οἱ ὀμιλήσαντες καὶ ἀποδοκιμάσαντες τὴν διαδήλωσιν, ἦσαν οἱ Π. Ζερβουλᾶκος, Δ. Στουρνάρας, Μουτζουρίδης καὶ ἄλλοι τινές.) Ἀλλ' ἐνῶ διελύοντο, ἐπετέθη κατ' αὐτῶν ἀστυνομικὴ ἐὼναιμις, ὑπὲρδὴ ξιφῆρης τὸν περίβολον τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἔχουσα συνεπίκουρον σῶμα χωροφυλάκων καὶ πυροσβεστῶν μετὰ τῶν ὑδραντλιῶν των, κατέκλεισε καὶ κατεπολιόρχησεν αὐτοὺς ἐν ταῖς προφυλααῖς τοῦ Πανεπιστημίου.

Τὴν 15 ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς Πρυτανείας εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἡ ἀναφορὰ τῶν φοιτητῶν ἄνευ συστάσεως· διότι ἔφερε μόνον 450 ὑπογραφάς. Ἡ δὲ σύγκλητος παρήνεσε τοὺς φοιτητὰς ἐν ἡσυχίᾳ καὶ νομιμότητι νὰ ἐνεργῶσι διὰ νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ αἵτησίς των. Ἀλλ' οἱ φοιτηταὶ καθ' ἐκάστην σχεδὸν συνήρχοντο ἕως οὗ τὴν 20 ὁ Πρύτανης καὶ ὁ γραμματεὺς τοῦ Πανεπιστημίου ἀνήγγειλον τοῖς φοιτηταῖς ὅτι ἐντὸς μικροῦ θὰ δώσωσιν αὐτοῖς εὐχάριστον ἀπάντησιν. Ἀλλ' ὁ καιρὸς παρήρχετο καὶ ἡ ἀπάντησις οὐκ ἐδίδοτο. Οἱ φοιτηταὶ ἐξαπέστειλον ἐπιτροπὴν νὰ ἐρωτήσῃ περὶ τούτου τὴν Σύγκλητον· ἡ Σύγκλητος ἀπήντησεν αὐτοῖς, ὅτι τὴν ἀναφορὰν τὴν συνέστησαν εἰς τὸ ὑπουργεῖον ὡς νόμιμον καθ' ὅλα. Οἱ φοιτηταὶ τότε ἐξαπέστειλαν ἐπιτροπὴν πρὸς τὸ ὑπουργεῖον, ἀλλ' ὁ Δ. Καλλιφρονᾶς εἶπεν αὐτῇ ὅτι ἡ κυβερνήσις οὐκ ἔσπευσεν εἰς παραδοχὴν τῆς αἵτησεώς των ὅπως μὴ φανῇ ἐκ δημοκρατίας τοῦτο πράττουσα, καὶ ἐπειδὴ προσέτι εἶχεν ἀμφιβολίας τινὰς περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ περὶ φάλαγγος νόμου, ἐζήτησε τὴν γνώμην 4 νομομαθῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μετὰ τὴν εὐχάριστον τούτων ἀπάντησιν προθύμως θὰ συστήσῃ τὴν φάλαγγα, διότι ἔχει ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου, καὶ περὶ τούτου θὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην ὅχι πλέον ἐπιτροπῆς νομομαθῶν, ἀλλὰ τῆς Βουλῆς.

Οἱ φοιτηταὶ μαθόντες πλέον τὴν ὀριστικὴν τῆς κυβερνήσεως γνώμην, ἀπεφάσισαν νὰ συντάξωσιν ἀναφορὰν πρὸς τὴν Βουλὴν, δι' ἧς νὰ καταγγείλωσι τὴν κυβερνήσιν διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς διαγωγὴν τῆς. Τὴν ἀναφορὰν ταύτην συνεζήτησαν καὶ παρεδέχθησαν

οί φοιτηταί ἐν συναθροίσει πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου τὴν 11 Δεκεμβρίου 1873. Ἐνῷ δὲ ἀπῆρχετο ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια μετὰ τὸ τέλος τῆς συναθροίσεως, ἔφιπποι χωροφύλακες, εὐζωνοὶ καὶ ἀστυνομικοὶ κλητῆρες ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν παρὰ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, χωρὶς νὰ τοὺς προστάξωσι προηγουμένως νὰ διαλυθῶσι, καὶ διὰ λίθων καὶ ξιφῶν ἐπάταξαν αὐτοὺς, καὶ κατεδίωξαν εἰς πάσας τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, τύπτοντες καὶ τοὺς παρατυγχάνοντας διαβάτας· ἐξέβαλον δ' αὐτοὺς μεθ' ὕβρεων βανασσοτάτων καὶ ραβδισμῶν καὶ ἐκ ζαχαροπλαστείων καὶ καφενείων, μετὰ πάντων τῶν ἄλλων παρακαθημένων.

Τὴν 13 συνῆλθον περὶ τὴν 3—4 μ. μ. ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὑπέγραφον τὴν ἀναφορὰν καὶ ὠμίλουν κατὰ τῆς παρανόμου ἐπιθέσεως τῆς 11, ὅτε αἰφνης βλέπουσι μακρόθεν ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν ἐρχομένους ὁρομαίους κατ' αὐτῶν κλητῆρας καὶ εὐζώνους ξιφήρεις, ἐν ᾧ ταῦτοχρόνως περιέκυκλωσαν αὐτοὺς ἔφιπποι χωροφύλακες. Συνελήφθησαν 31 καὶ ἀπήχθησαν εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Γκαρπολά, ἀπελύθησαν δὲ τὴν αὐτὴν τῆς συλλήψεως νύκτα, χωρὶς προηγουμένης ἀνακρίσεως, οἱ, κατὰ λάθος, συλληφθέντες ὑπουργικοὶ Πετραλιᾶς, υἱὸς, τοῦ βουλευτοῦ, καὶ Ζυγομαλάς. Τὴν ἐπαύριον δὲ ἀπελύθησαν καὶ οἱ ἄλλοι πλὴν τριῶν.

Ἐνεκεν τῆς τοιαύτης σφοδρᾶς τῆς ἐξουσίας κατὰ τῆς φοιτητικῆς νεολαίας ἐπιθέσεως, ἐπῆλθε πλέον ἐμπόλεμος κατάστασις εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε τῇ 17 Δεκεμβρίου διερχόμενον τὸν Δεληγεώργην πεζῇ, τῇ συνοδείᾳ ἐνὸς μόνοῦ κλητῆρος, ἐσύριξαν καὶ ἐμηκτύρισαν. Θὰ ἐπῆρχοντο δὲ σπουδαῖα γεγονότα, ἂν ἡ Πανεπιστημιακὴ Σύγκλητος δὲν ἀπέστελλεν ἐν τάχει ἔγγραφον διαμαρτύρησιν κατὰ τῶν χωροφυλάκων, οἵτινες παραβιάσαντες τὸ ἄσυλον εἰσῆλθον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον πρὸς ἐκδίωξιν τῶν φοιτητῶν, δι' ἧς ἐζήτηι νὰ τεθῇ ὅσον τάχος τέρμα εἰς τὴν ἔκρυθμον καὶ ἥκιστα πρὸς τὴν ὑπόληψιν τοῦ Πανεπιστημίου συμβιβαζομένην κατάστασιν. Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ διαδηλώσεις τῶν φοιτητῶν ἐξηκολούθουν μέχρι μεσοῦντος Ἰανουαρίου 1874 καὶ ἔπαυσαν ἅμα ὡς κατέπεσεν ἡ Κυβέρνησις.

Ἡ συνησπισμένη ἀντιπολίτευσις εἶχεν ἀποφασίσῃ νὰ ρίψῃ τὸ ὑπουργεῖον κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου. Ἡ 6'. σύνοδος τῆς Ε'. Βουλευτικῆς περιόδου ἤρξατο διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ βασιλικοῦ λόγου ὑπὸ τοῦ Δεληγεώργη τῇ 23 Ἰανουαρίου 1874, τῇ δὲ 4 Φεβρουαρίου συνέκαλεῖτο ἡ Βουλὴ πρὸς ἐκλογὴν τοῦ προέδρου. Ἡ προσοχὴ τοῦ κοινοῦ ἦτο ἅπασα πρὸς τὴν ἐκλογὴν ταύτην ἐστραμμένη. Ἡ Βουλὴ ἦτο πλήρης· τὰ ἀκροατήρια, τὰ θεωρεῖα, πλήρη. Ἐξω τὰ προαύλια μέχρι καὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου ὑπερπλήρη. Ἡ ἀντιπολίτευσις, ἥδη ἐκλεχθέντος βουλευτοῦ καὶ τοῦ Κουμουνδούρου, εἶχεν ὑποψήφιον τὸν Θ. Ζαῖμην, ἡ δὲ Κυβέρνησις τὸν Ι. Δεληγιάννην.

Ἦρξατο ἡ ψηφοφορία. Ἐξω τὸ πλῆθος ἦτο ἀνυπόμονον. Τέλος, μετὰ ὥραν, ἠκούσθη ὁ κώδων τοῦ προέδρου, σημεῖον ὅτι ἤρξατο ἡ διαλογὴ. Ὅλοι ἀνατείνουσι τοὺς λαιμοὺς καὶ τὰ ὦτα πρὸς τοὺς τοίχους, πρὸς τὰ παράθυρα, πρὸς τὴν ὀροφὴν τοῦ εὐτελοῦς ἐκείνου κτιρίου· ἐξελέγη ὁ Ζαῖμης διὰ ψήφων 87, τοῦ Δεληγιάννη λαθόντος 62, καὶ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο παρακολουθεῖ βροχὴ χειροκροτημάτων καὶ ζητωκραυγῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας τῆς Βουλῆς, τόση ἀντιπολιτευτικὴ ἐργασία ἐγένετο ὡς ἐκ τῶν Λαυριακῶν καὶ τῆς φοιτητικῆς φάλαγγος, ὥστε τὸ ρεῦμα τῶν Ἀθηνῶν ἦτο πλέον μετὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ Δεληγεώργη. Καὶ αὕτῃ ἡ πλειονοψηφία τῶν φοιτητῶν καὶ τῆς νεολαίας ἐν τῇ κρίσει μὴ στιγμῇ ἐγκατέλιπε τὸν ἡγέτην, ὅστις τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔχανε τὴν πλειοψηφίαν ἐν τῇ Βουλῇ, ἐκλεχθέντος προέδρου τοῦ Ζαῖμη, ὑποψηφίου τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἥτις τόσην συμπάθειαν ἔδειξε κατὰ τοῦ ὑπουργείου, ὥστε τὸν ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν Χρηστίδην δὲν ἄφινε νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὴν Βουλὴν τὸν ἔτοιμον καὶ τετυπωμένον προϋπολογισμὸν τοῦ 1874. Τὸ ἀποτέλεσμα μετ' ἀγαλλιάσεως ἐδέξαντο οἱ φοιτηταί· εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς συνεδρίας ἐξερχομένων τῶν Θ. Ζαῖμη, Α. Κουμουνδούρου, Δ. Βούλγαρη, Θ. Δηλιγιάννη, Κ. Λομβάρδου, Π. Μαυρομιχάλη, καὶ Τ. Φιλήμονος ἐζητωκραύγασαν ὑπὲρ τῆς νικησάσης ἀντιπολιτεύσεως.

Ἦττήθη τὸ ὑπουργεῖον Δεληγεώργη εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ προέδρου καὶ κατέθεσε τὴν παραίτησίν του, ἥτις καὶ ἐγέ-

νετο δεκτὴ. Τῇ 9 Φεβρουαρίου 1874 προσεκλήθησαν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τρεῖς τῶν ἐν τῇ Βουλῇ κομματαρχῶν· ὁ ἐκλεχθεὶς πρόεδρος τῆς βουλῆς, Ζαΐμης, καὶ οἱ Βούλγαρης καὶ Κουμουνδοῦρος.

Ὁ βασιλεὺς εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ἄφοῦ συνέπραξαν πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ ὑπουργείου Δεληγεώργη, προσεκάλεσεν αὐτοὺς ἵνα ὑποδείξωσι τίς ἔχει τὴν πλειοψηφίαν ἐν τῇ Βουλῇ ὅπως αὐτῷ ἀναθέσῃ τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου. Ἦσαν ἑτοιμοὶ ἵνα εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπαντήσωσι καὶ ἔπασαν εἰς ἐτοιμαθεῖσαν αὐτοῖς παγίδα.

Ἀντὶ νὰ εἴπωσιν ὅτι ἤθελον ἀνγγεῖλῃ τὴν βασιλικὴν ἐρώτησιν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν ὅπως αὐτὴ ὑποδείξῃ τῷ βασιλεῖ τὸν ὑπὸ τῶν περιστάσεων καὶ ὑπὸ τῆς γνώμης τῶν πλειόνων ὑποδεικνυόμενον, ἀπήντησαν ὅτι ὃν τινα ἐξ αὐτῶν τῶν τριῶν ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ συνέσει τοῦ ἀποφασίσῃ νὰ καλέσῃ οἱ ἄλλοι δύο ὑπέσχοντο νὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτόν. Ὁ βασιλεὺς ἐπαινέσας τὸν πατριωτισμὸν ἀπέλυσεν αὐτοὺς καὶ μετὰ μεσημβρίαν προσεκλήθη εἰς τὰ ἀνάκτορα ὁ Βούλγαρης, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ ἐντολὴ νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον.

Ἐν τῷ ἀκούσματι τούτῳ κατέπεσε διὰ μιᾶς ὁ κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ὑπουργείου Δεληγεώργη ἐκδηλωθεὶς ἐνθουσιασμὸς τοῦ κοινου.

Ἡ γενικὴ συνείδησις συνησθάνθη καὶ ἐνόησεν ἀμέσως τὴν ὑπὸ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Βούλγαρη καλυπτομένην νέαν περιπλοκὴν τῶν πραγμάτων, διότι ὁ Βούλγαρης ὁὖν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχων ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς περισσοτέρας ἐν τῇ Βουλῇ ψήφους. Εἰς δώδεκα μόνον ἀριθμοῦνται οἱ ἐν τῇ Βουλῇ φίλοι του. Ἡ πρόσκλησις τοῦ ἐδείκνυεν ἐπομένως τὴν ἐπίμονον ἐξακολούθησιν τοῦ σχεδίου ἵνα ἐπιβάλληται ἡ μειονότης ἐπὶ τὴν πλειονότητα.

Ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, ἐπεδίωξαν διὰ τῆς προσκλήσεως τοῦ Βούλγαρη οὐχὶ μόνον νὰ ἐπιβάλωσιν ἐπὶ τῆς πλειονότητος τῆς ἀντιπολιτεύσεως τὴν ἐν αὐτῇ μειονότητα τοῦ Βούλγαρη, ἀλλὰ νὰ ἐπιτύχωσι διὰ τοῦ μέσου τούτου τὴν διαίρεσιν τοῦ ἐν τῇ Βουλῇ πλειοψηφοῦντος συνασπισμοῦ ὅπως ἐπαναφέρωσι τὴν πλειοψηφίαν τοῦ Δεληγεώργη.

Οἱ περὶ τὸν Βούλγαρη ἐπὶ τῶν γνωστῶν ἀδυναμιῶν τῶν εἰς τὰ ἀνάκτορα προσκληθέντων τριῶν κομματαρχῶν στηριζόμενοι ἐσκέφθησαν ὅτι δυοῖν θάτερον θὰ συνέβαινεν ἢ ὁ Βούλγαρης, καὶ

ἐξ ἀνάγκης καὶ χάριν ἀδρότητος πρὸς τὰ ἄλλα τμήματα τοῦ συνασπισμοῦ, θὰ προσεκάλει νὰ λάβωσιν, ἀπὸ κοῖνου, μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν, ὅτι θὰ ἐπήρχετο κατὰ τὴν διανομὴν τῶν ὑπουργείων ρῆξις μέλλουσα νὰ ἀποκαταστήσῃ ἀδύνατον τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου, τότε δὲ θριαμβεύων θὰ ἐπανήρχετο ὁ Δεληγεώργης, ἢ θὰ προσέβαινεν ὁ Βούλγαρης εἰς μονομερῆ σχηματισμὸν ὑπουργείου, τὸ ὅποῖον τὴν ἐπιούσαν τῆς συγκροτήσεώς του θὰ ἔπιπτε κοινοβουλευτικῶς, ὅτε καὶ πάλιν θριαμβευτικῇ θὰ ἦτο ἡ ἐπάνοδος τοῦ Δεληγεώργη.

Τὴν ἐπιούσαν τῆς προσκλήσεώς του εἰς τὰ ἀνάκτορα ὁ Βούλγαρης ἐπορεύθη εἰς ἐπίσκεψιν τῶν κομματαρχῶν Ζαΐμη, Κουμουνοῦρου καὶ Λομβάρδου. Ἀνήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν, καὶ προσέφερεν εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀνὰ ἓν ὑπουργεῖον. Οὗτοι συσχεφθέντες μετὰ τῶν φίλων των ἀπήντησαν ὅτι ἀξιοπρεπέστερον διὰ τὸν συνασπισμὸν ἦτο νὰ σχηματίσῃ ὁ Βούλγαρης μόνος ὑπουργεῖον, τὸ ὅποῖον ἅπαντες οἱ συνασπισθέντες θὰ ὑπεστήριζον. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Βούλγαρης προσέβη εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ τελευταίου τοῦ ὑπουργείου ὑπ' ἀνδρῶν τῆς μόνης μερίδος του ὡς ἐξῆς : Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Δ. Βούλγαρης· ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Ν. Παπαμιχαλόπουλος· ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ι. Δεληγιάννης· ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Β. Νικολόπουλος· ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Δ. Τριγγέτας· ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Δ. Ι. Βλασόπουλος.(1) Ἀλλὰ δυστυχῶς ἢ ὅθεν ἐνόησεν ὁ Βούλγαρης τὴν νέαν κατ' αὐτοῦ τε καὶ τοῦ συνασπισμοῦ πλεκτάνην, ἢ θαμβωθείς, κατὰ τὸ σύντηδες, ἐκ τῆς εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐπανόδου του, ἐλησμόνησε διὰ ποίου περιφρονητικοῦ τρόπου ἀπεπέμφθη ἐκεῖθεν πρὸ δεκαεννέα μηνῶν, ἢ μᾶλλον ἐπίστευσεν ὅτι προσεκάλεσαν αὐτὸν οὐχὶ κύπτοντες εἰς σιδηρᾶν ἀνάγκην, ἀλλὰ θέλοντες νὰ ικανοποιήσωσιν αὐτὸν διὰ τὴν ἀποπομπὴν του καὶ νὰ ἐξίλειωθῶσιν ἀπέναντι αὐτοῦ. Σχημα-

(1) Τῇ 27ῃ Ἀπριλίου προσελήφθη ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὁ Δ. Γρίβας, τοῦ τέως τοιούτου ἀναλαβόντος τὸ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ὑπουργεῖον τῇ δὲ 4 Ὀκτωβρίου ἀπεχώρησεν ὁ Ν. Παπαμιχαλόπουλος.

τισθέντος τοῦ ὑπὸ τὸν Βούλγαρην ὑπουργείου, τὰ ἄλλα τμήματα τῆς πρώην ἀντιπολιτεύσεως συνεσκέφθησαν, ἐν γνώσει τοῦ ὑπουργείου, εἰς ποῖα ὤφειλον νὰ προβῶσι περαιτέρω βήματα πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ἀρχῶν των.

Συνῆλθον, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Θρασυβούλου Ζαΐμη, εἰς τὴν οἰκίαν του περὶ τὰ 20 μέλη ἐξ ἀπασῶν τῶν ἀποχρώσεων τῆς κατὰ τοῦ ὑπουργείου Δεληγεώργη ἀντιπολιτεύσεως. Οἱ πλεῖστοι ὑπεστήριζον τὴν ἰδέαν τῆς ἀμέσου εἰσαγωγῆς εἰς δίκην τοῦ ὑπουργείου Δεληγεώργη, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ὅπως μὴ διαίρεσις ἐπέλθῃ, πάντες ὁμοφώνως ἀπεδέξαντο τὴν ὑπὸ τοῦ Ζαΐμη ἀρχῆθεν ὑποστηριζομένην γνώμην τῆς συστάσεως ἐννεαμελοῦς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς. Συνεζητήθησαν καὶ ὠρίσθησαν τὰ κεφάλαια καὶ ἄρθρα τῆς προτάσεως· διετυπώθη αὕτη, ἀντίγραφον αὐτῆς ἔλαβον διάφορα τῶν κατὰ τὴν συνδιάσκεψιν παρευρεθέντων μελῶν, ἐκανονίσθησαν καὶ τὰ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ συζητήσεως τῆς προτάσεως ἐν τῇ βουλῇ. Ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν Λομβάρδον νὰ εἰσαγάγῃ τὴν πρότασιν, εἰς δὲ τὸν Θ. Δεληγιάννην νὰ λάβῃ πρῶτος ἐπ' αὐτῆς τὸν λόγον κατὰ τὴν ὀρισθησομένην ἡμέραν τῆς συζητήσεως. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Βουλῆς τῆς 12 Φεβρουαρίου ὁ ἐκ Ζακύνθου βουλευτῆς Λομβάρδος ἀπήγγειλεν ἀπὸ τοῦ βήματος τὴν πρότασιν, εὐθὺς δὲ κατόπιν κατετέθη αὕτη ἔγγραφος, φέρουσα τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Λομβάρδου καὶ Δεληγιάννη.

Ἐξ ἡμέρας βραδύτερον, ἤτοι τὴν 18 Φεβρουαρίου, ἤρξατο ἡ ἐπὶ τῆς προτάσεως συζήτησις, ἣτις προβαίνουσα ἐλάμβανε διαστάσεις ἐπιφόβους διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἀντιθαλάμων, ὡς ἀπεκάλουν αὐτοὺς οἱ περὶ τὸν Λομβάρδον. Ὅκτῳ κατὰ συνέχειαν ἡμέρας, ἤτοι μέχρι τῆς 25 Φεβρουαρίου, ἐξηκολούθει ἡ συζήτησις, ἡ δὲ προσοχὴ καὶ ἡ συρροὴ καθημερινῶς ἐπηύξανε.

Δεκαεννέα ἦσαν ἐγγεγραμμένοι ὅπως ἀγορεύσωσι, κατὰ τὴν σειράν δὲ τῆς ἐγγραφῆς ἐκαλεῖτο νὰ ἀγορεύσῃ πρῶτος τὴν 25 Φεβρουαρίου ὁ ἐκ Μεσσήνης βουλευτῆς Σ. Ἀντωνόπουλος, κατόπιν δὲ αὐτοῦ ὁ Λομβάρδος. Τὰ ἀκροατήρια τῆς Βουλῆς ἦσαν ὑπέρπλεω· τὸ ἐκτεταμένον προαύλιον ἦτο καὶ αὐτὸ πλήρες, ἡ δὲ συρροὴ τοῦ ὥραίου φύλου ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ὁ πρόεδρος ἠναγκάσθη

νὰ ἐκκενώσῃ τὸ θεωρεῖον τῶν ἀξιωματικῶν, ὅπως εἰσέλθωσι καὶ εἰς αὐτὸ κυρίαι.

Ἡ ἀγορεύσις τοῦ Ἀντωνοπούλου διήρκεσε περὶ τὴν μίαν ὥραν, ἡ δὲ τοῦ Λομβάρδου πλέον τῶν δύο, καθ' ἣν ἐν τῇ ρύμῃ τῶν λόγων τοῦ ὠμίλησε καὶ περὶ δημοκρατίας, μεθ' ὃ διελύθη ἡ συνεδρίασις τῆς Βουλῆς. Τὴν πρωτὴν τῆς 26 Φεβρουαρίου διεδόθη ὅτι σπουδαῖόν τι ἀπροσδοκῆτως συμβαίνει καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις παραιτεῖται.

Ἡ ἀγόρευσις τοῦ Λομβάρδου ἐξηκόντισε βέλη δηλητηριώδη κατὰ τῶν περὶ τὸν βασιλέα. Δὲν εἰζεύρομεν δὲ ποῖα ἠδύναντο νὰ ᾧσι τὰ ἀποτελέσματα, ἃν ἡ συζήτησις ἐπὶ τῆς προτάσεως Λομβάρδου καὶ Δεληγιάννη ἀφίνετο ἀτάραχος νὰ ἐξακολουθήσῃ. Ὅθεν ἔσπευσαν ν' ἀναμείξωσι καὶ πάλιν τὸ στέμμα καὶ τὴν κατ' αὐτῶν ἐπίθεσιν ὡς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν καθεστῶτων νὰ παραστήσωσιν (1). Ὁ πρωθυπουργὸς προσεκλήθη εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἐν τούτοις, ἀνάστατος, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς «Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων», ἐγένετο ἡ πρωτεύουσα τὴν πρωτὴν τῆς 26 Φεβρουαρίου. Αἱ παραδοξότεραι διαδόσεις ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ τῶν ὀργάνων τῆς φατρίας· μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐβεβαιούτο, ὅτι συνετάσσετο ἐν τοῖς ἀνακτόροις Διάγγελμα βασιλικὸν πρὸς τὸν λαόν, ἵνα οὗτος, διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας ἀποφανθῇ ἂν θέλῃ τὸν Βασιλέα ἢ τὴν Δημοκρατίαν. Συνῆλθον κατὰ τὴν τεταγμένην εἰς συνεδρίασιν ὥραν οἱ βουλευταὶ ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ πρόεδρος Ζαΐμης ἠτοιμάζετο νὰ καθίσῃ ἐπὶ τῆς ἑδρας τοῦ ὅπως ἀναγνωσθῇ ὁ κατάλογος καὶ ἀνοιχθῶσι τὰ θεωρεῖα, ὁ ρομαῖος ἔφθασεν εἰς τῶν ὑπουργῶν, ὅστις ἀπήτησε παρὰ τοῦ προέδρου ν' ἀναβληθῇ ἡ συνεδρίασις διὰ τὴν αὔριον.

Ἡ κατὰ τὴν 26 Φεβρουαρίου διάλυσις καὶ ἐπὶ τὴν ἐπιούσαν ἀναβολὴ τῆς συνεδριάσεως τῆς Βουλῆς ἔδωκεν ἐπίσημον κῦρος εἰς τὰς διαδόσεις τῶν ἀντιθαλάμων. Οὐδεὶς πλέον ἀμφέβαλλεν, ὅτι σπουδαῖόν τι καὶ λίαν σοβαρὸν ἐπέκειτο. Παραίτησις τῆς κυβερνή-

(1) Περὶ τῶν συζητήσεων τούτων τῆς Βουλῆς ἰδὲ τὸ ἔργον: Ἡ περὶ Δημοκρατίας ἐν τῷ ἐλληνικῷ Κοινοβουλίῳ συζήτησις καὶ ἡ ἐπὶ ταύτης ἀπόφασις. Ἀθῆναι 1874.

σεως. Διάγγελμα τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν λαόν. Πρόσκλησις ξένων στόλων καὶ Δυνάμεων. Ἀπειλὴ τοῦ βασιλέως, ὅτι θὰ μιμηθῇ τὸν Ἀμεδαῖον, τὰ πάντα διεδίδοντο, ὑπεστηρίζοντο καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐπιστεύοντο.

Ἀνέτειλεν ἡ 27 Φεβρουαρίου. Ἐστῆσαν ἐν τῇ τεκτικῇ ἡ 1 μ.μ. ὥρα τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς. Τὰ πλήθη ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πολὺ περισσότερα ἢ κατὰ τὰς παρελθούσας ἡμέρας, συνωθοῦντο εἰς τὸ βουλευτήριον, εἰς τὰ προαύλια, εἰς τοὺς πέριξ ὁρόμους. Παραπλησία συσώρευσις δὲν εἶχε παρατηρηθῇ ἀπὸ τοῦ 1868. Ἠγέρθη μακρὰ συζήτησις περὶ ἀναβολῆς ἢ μὴ τῆς προτάσεως Λομβάρδου-Δεληγιάννη. Ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς Ζαΐμης θέτει ὑπὸ ψηφοφορίαν τὴν πρότασιν, ἀλλὰ πολλοὶ συνθλιβόμενοι ὑπὸ δύο ἀντιθέτους πιέσεις τὴν τῆς συνειδήσεώς των καὶ τὴν τῆς ἐξουσίας, ζητοῦσι νὰ λαλήσῃ πρότερον ὁ ζητήσας ἤδη τὸν λόγον Θ. Δεληγιάννης, ὅστις, ἐν ἐκτάσει ἐν μέσῳ θορύβου, ἀνεπτύχθη κατὰ τῆς προτάσεως, ὑπεστηρίζας ὅτι οὐ μόνον αἱ Βουλαί, ἀλλ' οὐδ' αὐταὶ αἱ κυρίαρχοι. Συνελεύσεις οὐδὲν δικαίωμα ἔχουσι ν' ἀποδοκιμάζωσι τὰ ἀπὸ τοῦ βήματος ὑπὸ τῶν μελῶν των λεγόμενα. Ἐν τούτοις, πρὶν ἢ κατέλθῃ τοῦ βήματος ὁ Δεληγιάννης οἱ ταλαντευόμενοι ἐκ τῶν βουλευτῶν ἐξεφράσθησαν καθαρῶς πρὸς τοὺς ἀρχηγούς των κατὰ τῆς περὶ ἀποδοκιμασίας προτάσεως. Ἄν ἐπ' αὐτῆς ἡ κυβέρνησις τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἐπέμενεν ἡ πρότασις ἤθελεν ἀπορριφθῇ διὰ πλειοψηφίας οὐ μικρᾶς. Αὐτὸς ὁ Ζαΐμης ἀναβάς ἐκ δευτέρου τὸ βῆμα παρώτρυνε, διὰ νέας πρὸς ἑαυτὸν ἀντιφάσεως, τὴν κυβέρνησιν ν' ἀπόσῃ τὴν πρότασιν, ὡς βλάπτουσιν τὴν βασιλείαν.

Γενομένης τῇ ἐπαύριον, δι' ὀνομαστικῆς κλήσεως, ψηφοφορίας προέκυψεν ὅτι 127 ἐψήφισαν ὑπὲρ, 18 δὲ κατὰ τῆς προτάσεως, 11 ἡρνήθησαν ψῆφον καὶ πλεόν των 25 ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ δωμάτια· τοῦτέστιν ἐπὶ ζητήματος τοιούτου, τοιαύτας φάσεις διελθόντος εὑρέθησαν 50 ἐκ τῶν 180 παρευρεθέντων κατὰ τὴν ψηφοφορίαν βουλευτῶν, οἵτινες ὑπὸ διαφόρους διατυπώσεις ἡρνήθησαν νὰ δώσωσιν ὑπὲρ τῶν ἀντιθαλάμων ψῆφον.

Τὴν ψηφοφορίαν τῆς 28 Φεβρουαρίου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πα-

ραδεχθῇ ἀπαθῶς τὸ κοινὸν τῆς πρωτεύουσας, ἡ δὲ ἐξωγκωμένη ὑπὸ τῶν ἐλέγχων τοῦ συνειδότης ἀντίληψις ἠνάγκασε τὴν ἐξουσίαν, καὶ τοὶ ἄλλως οὐδεὶς κίνδυνος ταραχῆς ὑπῆρχε, νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπιούσαν (1 Μαρτίου) παρὰ τῆς Βουλῆς δεκαήμερον διακοπὴν τῶν συνεδριάσεων, ἥς καὶ ἐπέτυχε. Τὴν 10 Μαρτίου ἐπανελήφθησαν αἱ συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς. Ὁ πρόεδρος αὐτῆς ἀνήγγειλεν ὡς ἀντικείμενον συζητήσεως, τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος, ἥτοι τῆς προτάσεως Λομβάρδου-Δελτηγιάννη, ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι τὸ ὑπουργεῖον, ὅπερ ἐπεθύμει νὰ παρασταθῇ εἰς τὰς συζητήσεις, ἐκωλύετο τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ παρεκάλει νὰ ἀναβληθῇ ἡ συνεδρίασις· τοῦτο καὶ ἐγένετο. Τὴν δὲ 13 συνελθούσης ἐκ νέου τῆς Βουλῆς, ἀφοῦ πρῶτον ἐκηρύχθη ἀπαράδεκτος παμψηφεὶ ἡ παραίτησις τοῦ Λομβάρδου, λόγῳ ὅτι δὲν ὑφίσταντο οἱ λόγοι δι' οὓς ὁ βουλευτὴς οὗτος κατὰ τὴν 27 Φεβρουαρίου παρητήθη, καὶ ἀφοῦ νομοσχέδιά τινα κατετέθησαν, ἡ κυβέρνησις διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν ἐζήτησε νὰ μεταβληθῇ ἡ ἡμερησία διατάξις ὅπως, ἀναβαλλομένου τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος, προτιγῇ ἡ συζήτησις τοῦ προϋπολογισμοῦ, τὸν ὁποῖον, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲν εἶχεν ἐπεξεργασθῇ ἡ ἀρμοδία ἐπιτροπὴ. Τὸ ὄραμα ἐξετυλίσσετο ἤδη ὑπὸ τὴν ταπεινοτέραν αὐτοῦ ἐποψιν.

Ἡ παρὰ τοῦ ὑπουργείου εἰσαχθεῖσα πρότασις μεταβολῆς τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς Βουλῆς ἰσοδυναμεῖ πρὸς ὀριστικὴν παραγκώνισιν τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος. Ἡ ὑπουργικὴ πρότασις ἐγένετο δεκτὴ, ἀλλὰ ὁ ἀπλειοψηφίας μιᾶς ψήφου, συμπεριλαμβανομένων τῶν προσωπικῶν ψήφων τῶν ὑπουργῶν. Ἐπομένως ἡ παραγκώνισις τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος ἐξησφαλίσθη, ταυτοχρόνως δὲ τὸ ὑπουργεῖον, κερδηθέντος τοῦ ζητήματος διὰ τῶν προσωπικῶν ψήφων τῶν ὑπουργῶν, ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, ἥτις καὶ ἐγένετο ἀμέσως δεκτὴ.

Τὴν 17 Μαρτίου 1871 ὁ Δελτηγιώργης προσεκαλεῖτο εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ ἐκεῖθεν κατήρχετο φέρων τὴν ἐντολὴν νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν. Εἰς τὸ ἀπροσδόκητον ἄκουσμα ἡ πρωτεύουσα ἐταράχθη. Διαδηλώσεις οὐχὶ λίαν εἰρηνικαὶ ἐγένοντο, ἀλλὰ δὲ ἐπιφοδῶτεραι προητοιμάζοντο. Μὴ κατορθώσαντος δὲ τοῦ Δελτηγιώργη

νὰ συμπαραλάβῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖόν του τὸν Θεόδωρον Π. Δεληγιάννην, ὅτε ὑπετίθετο, ὅτι θὰ συνεκέντρου περὶ αὐτὸν πλειοψηφίαν ἐν τῇ Βουλῇ, κατέθηκε τὴν ἐπιούσαν (18 Μαρτίου) τὴν ἐντολὴν, παραγγελθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ Βούλγαρη νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐξουσίαν, ἀρθέντος τοῦ ζητήματος τῆς διαφωνίας.

Ἡ ἐξέγερσις τῆς πρωτευούσης ἔδειξεν, ὅτι λίαν τολμηρὸν θὰ ᾔητο ἂν προσέβαινον διὰ τοῦ Δεληγεώργη εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς, ἣν εἶχον ἀποφασίσαι εὐθὺς ὡς εἶδον εἰσαγομένην καὶ ὑπὸ τῆς πλειονότητος ὑποστηριζομένην τὴν πρότασιν περὶ συστάσεως ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἐπείσθησαν ὅτι ἡ ἀνάγκη ἐπέβαλλεν αὐτοῖς ν' ἀνεύρωσιν ὄργανον ἄλλο ἀνεκτότερον τοῦ Δεληγεώργη παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ. Ἡ ἐπὶ τούτῳ δοκιμασία διήρκεσεν ἐπὶ ἓνα περίπου μῆνα. Οὕτω δὲ τῇ 15 Ἀπριλίου, οὐδενὸς γεγονότος ἐν τῇ Βουλῇ παρουσιασθέντος, δυνάμενου νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀλλοιώσαντος τὴν θέσιν, ἣν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ κατεῖχεν ὁ Βούλγαρης, κατὰ τὴν 18 Μαρτίου, ὅτε ἐπανελάβε τὴν κατὰθεῖσαν ἐξουσίαν, οὐδεμιᾶς διαφωνίας ἀναφανείσης μετὰ τὸ ὑπουργεῖον καὶ στέμματος, ὁ Βούλγαρης ὑπέβαλεν ἐκ δευτέρου τὴν παραίτησίν του. Αὐθημερὸν προσεκλήθη ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς Ζαΐμης ὅπως πληροφορήσῃ τὸ στέμμα τίς ἠδύνατο νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν ὑποστηριζομένην ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῆς Βουλῆς. Ὁ Ζαΐμης ὑπέδειξε τὸν Κουμουνοῦρον, ὅστις τὴν ἐπιούσαν (16 Ἀπριλίου) προσεκλήθη εἰς τὰ Ἀνάκτορα.

Ὁ Κουμουνοῦρος ἀνεδέχθη νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν, ἀλλὰ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ γείνωσι παραδεκταὶ ἰδέαι τινές, ἃς ὑπέβαλε τῷ βασιλεῖ καὶ τὰς ὁποίας μετ' αὐτοῦ συνεζήτησεν ἐπὶ δύο καὶ ἐπέκεινα ὥρας. Ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν Κουμουνοῦρον νὰ καθυποβάλῃ τὰς ἰδέας τοῦ ταύτας καὶ ἐγγράφως, ἵνα κάλλιον αὐτὰς μελετήσῃ καὶ ἐπ' αὐτῶν, μετὰ ὥριμον σκέψιν, ἀπαντήσῃ. Τὴν ἐπιούσαν (17 Ἀπριλίου) ὁ Κουμουνοῦρος παρέδωκε τῷ βασιλεῖ τὸ ἐγγραφόν του, ἀφοῦ πρῶτον καθυπέβαλεν αὐτὸ εἰς τὸν Ζαΐμην, ὅστις τὸ ἐνέκρινε διορθώσας αὐτὸ ἐπὶ τὸ μετριοφρενέστερον.

Ἄν μὴ τι ἄλλο ὑπῆρχε, μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ προσκληθεὶς νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ θέσῃ ζήτηματα εἴτε ὅρους μετὰ τὸν αὐτοῦ καὶ τοῦ στέμματος, ἐπισημοποιεῖ

τὴν παρεκτροπὴν τῆς συνταγματικῆς μηχανῆς ἀπὸ τῆς τροχιᾶς αὐ-
τῆς. Τοῦτο ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ἡσθάνθη, καὶ κατ' αὐτοῦ ἤρξατο
διαμαρτυρομένη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ τολμήματος τοῦ 1868, ἀλλὰ
μόνον ἀπὸ τῆς 17 Ἀπριλίου 1874 οὐκ ἔτι θὰ ἠδύναντο πλέον νὰ
ἀρνηθῶσι διὰ σοφισμάτων, ὡς ἄχρι τοῦδε ἔπραττον οἱ περὶ τοὺς
ἀντιθαλάμους. Τὸ γεγονὸς δὲ, ὅτι τὰ τεθέντα ζητήματα ἢ ὅροι
ἐπεθεωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Ζαΐμη ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ παρεκτροπὴ αὕτη
ἐγένετο οὐχὶ ἐπὶ τὸ φιλελευθερώτερον ἢ δημοκρατικώτερον, ἀλλὰ
ὅλως ἀντιθέτως, καὶ ὁρᾷ εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε καὶ ὁ μᾶλλον
παντὸς ἄλλου συντηρητικὸς καὶ ἄτολμος πολιτευόμενος, ἡσθάνθη
ὅτι ὤφειλεν ἐπὶ τέλους νὰ τολμήσῃ νὰ ὑψώσῃ καὶ αὐτὸς τὴν φω-
νὴν. Πάντες ὡς ἐκ τούτου ἐπίστευον, ὅτι οἱ καθυποβληθέντες ὑπὸ
τοῦ Κουμουνδούρου ὅροι θὰ ἐγένοντο, ὡς ἐκ τῆς μετριοπαθείας αὐ-
τῶν, δεκτοὶ ἄνευ πολλῶν ἀντιρρήσεων. Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Κουμουν-
δούρου ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Μεγαλειότατε,

Ἐκπληρῶν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Υ. Μ. λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ
ὑποβάλω καὶ ἐγγράφως τὰς ἰδέας, ἅς καὶ προφορικῶς ἀνέπτυξα
ἐνώπιον Αὐτῆς.

Ἵπολαμβάνων ὡς τὸ σπουδαιότατον μέλημα πάσης ἐλληνικῆς
κυβερνήσεως τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς πολιτικὴν, ἐξήγησα Ὑμῖν, Βα-
σιλεῦ, ἐν τοῖς πρώτοις, ὅτι τὴν πρό τινος χρόνου εἰσαχθεῖσαν ὑπὸ
τοῦ ὑπουργείου τῆς 8 Ἰουλίου 1872 πολιτικὴν κρίνω ἀσυμβίβαστον
πρὸς τὰ ἀληθῆ τοῦ τόπου συμφέροντα.

Τὸ κατ' ἐμὲ φρονῶ, ὅτι ἡ διατήρησις φιλικῶν μετὰ τὸ ὁμό-
ρου κράτους καὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ λαῶν σχέσεων, ἡ
εἰλικρινὴς μετ' αὐτῶν σύμπραξις ἐπὶ παντὸς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰ
ἀμοιβαῖα διεθνῇ συμφέροντα καὶ ἡ αὐστηρὰ ἀποχὴ ἀπὸ παντὸς ὅ,τι
δύναται νὰ κλονίσῃ τὴν διεθνῇ αὐτῶν ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, συν-
αίσθησις τοῦ καθήκοντος ἴσης εὐγνωμοσύνης πρὸς τὰς τρεῖς εὐεργέ-
τιδας Δυνάμεις καὶ ἐξ ἴσου φιλικὴ συμπεριφορὰ πρὸς τὰς λοιπὰς,
ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν ἀληθῆ ἐλληνικὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν.

Ἐπειδὴ δὲ φρονῶ, ὅτι πρέπει νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν γραμ-

μὴν ταύτην, ἀφ' ἧς πρὸς ζημίαν ἡμῶν ἐξετράπημεν, ἐπάναγκες θεωρῶ νὰ ἀνταποκρίνονται καθ' ὁλοκληρίαν τὰ ὄργανα τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ ἔθνους πολιτικῆς πρὸς τὰς ἰδέας τῆς κυβερνήσεως, ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας ἐνεργοῦσι, καὶ νὰ ἀπολαύωσι τῆς πλήρους ἐμπιστοσύνης αὐτῆς.

Ὡς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ ἡμῶν πράγματα, ἅπερ ἀληθῶς δέονται βελτιώσεως, καὶ ὃν καὶ κατεπειγούσης, ἐπαναλαμβάνω καὶ ἐγγράφως, ὅτι ἐπίσης ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ Σᾶς ἐξηγήσω, Βασιλεῦ, προφορικῶς καὶ ἐν λεπτομερείᾳ.

Πρεσβεύω μετ' ἀκραδάντου πεποιθήσεως, ὅτι ἐν τῇ πιστῇ ἐφαρμογῇ τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν ἔγκειται οὐ μόνον ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ τόπου ἀπὸ τῆς σημερινῆς καχεξίας, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ ἔθνους ἀνατροφὴ, ἡ βελτίωσις τῶν κακῶς ἐχόντων, ἡ πρόοδος. Φρονῶ δὲ, ὅτι αἱ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ταύτην δυσκολίαι δὲν εἶναι ἀνυπέρβλητοι.

Αἱ συχναὶ διαλύσεις τῆς Βουλῆς, ἃς δὲν ἐπιβάλλει ἀνάγκη ἀναπόδραστος, ἀλλ' ἀπλῶς κυβερνητικαὶ δυσχέρειαι, ἐκ κομματικῶν διαιρέσεων καὶ προσωπικῶν λόγων πηγάζουσιν, κατ' οὐδὲν συντελοῦσιν εἰς ἄρσιν τῶν δυσκολιῶν τούτων, ἀπ' ἐναντίας δὲ τὰς αὐξάνουσι, διότι πολλαπλασιάζουσι τὰ κόμματα, ἐξερεθίζουσι τὰς φιλοδοξίας, ἐξάπτουσι τὰ πάθη, ἀποσπῶσι τὴν προσοχὴν τοῦ τε λαοῦ καὶ τῆς κυβερνήσεως ἀπὸ τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων, ἀπορροφῶσαι αὐτὴν εἰς τὸ ἐξεγειρόμενον πολιτικὸν συμφέρον, καὶ ὑποτάσσουσιν οὕτω τὴν διοίκησιν εἰς τὴν πολιτικὴν. Ἡ σημερινὴ δυσάρεστος κατάστασις, εἰς ἣν κλιμακηδὸν κατήλθομεν μετὰ τέσσαρας τοιαύτας διαλύσεις, ἔστω τῶν λόγων μου μαρτύριον ἀψευδές.

Ὑπάρχουσι, Βασιλεῦ, αἰτίαι διάφοροι, ἀλλὰ γενικαὶ καὶ πρὸς τὴν καθόλου νομοθεσίαν συναφεῖς, εἰς ἃς ἔδον νὰ ἀποδοθῶσιν αἱ ὑφιστάμεναι δυσκολίαι. Καὶ τὰς αἰτίας ταύτας ὀφείλομεν νὰ ἐξαλείψωμεν, ὅπως συνεκλείψωσι καὶ τὰ ἀποτελέσματα.

Μία τῶν πρωτίστων αἰτιῶν εἶναι τὸ ἐκλογικὸν ἡμῶν σύστημα. Τούτου ἡ τροποποίησις ἐπὶ βάσεων, ἐγγυομένων οὐ μόνον τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐκλογῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἀντιπροσώπων ἀπὸ τῶν μικρῶν τοπικῶν συμφερόντων, τὰ ὅποια δεσμεύουσι τὴν

ἐλευθερίαν καὶ τούτων καὶ τῆς κυβερνήσεως, εἶναι ἀνάγκη ὡμολογημένη καὶ κατεπείγουσα. Ἐκλογικὸν σύστημα πληροῦν τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν, θέλει προσέτι συντελέσει οὐ μικρὸν εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν πολιτευομένων τὸ συμφέρον τοῦ νὰ ἐπιδιώκωσι τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς, πρὸς σχηματισμὸν προσωπικῆς πλειονοψηφίας. Εἰς τὸν αὐτὸν δ' ἀποβλέπει σκοπὸν καὶ ἡ πρότασις, ἣν πρὸς κύρωσιν ρητῆς ἐν τῷ Συντάγματι διατάξεως ὑπέβαλον εἰς τὴν Βουλὴν μετὰ τοῦ συναδέλφου βουλευτοῦ κ. Σωτηροπούλου, καὶ ἣτις ἔχει ἀντικείμενον τὴν εὐθύνην τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐπὶ τῇ ἄνευ προϋπολογισμοῦ καὶ φορολογικῶν νόμων εἰσπράξει τῶν δημοσίων ἐσόδων καὶ ἐνεργείᾳ δημοσίων δαπανῶν. Οὐχ ἥττον συντελεῖ εἰς ἐπίτασιν τῶν δυσκολιῶν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν θεσμῶν ἡ προφανὴς καὶ πανθωμολογημένη ἀντίθεσις αὐτῶν πρὸς τὸν διοικητικὸν ὀργανισμὸν. Τὸ σύστημα τῆς διοικητικῆς συγκεντρώσεως, ὅπερ εἰσήχθη παρ' ἡμῖν πρὸ τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1843, καθίστησι τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν καὶ τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς διοικητικῶς παντοδυνάμους· διότι ὅλα τὰ συμφέροντα, εἴτε ἀτομικὰ, καθόσον συνδέονται πρὸς τὴν διοίκησιν, εἴτε δημοτικὰ, εἴτε ἐπαρχιακὰ, εἰσὶν εἰς χεῖρας τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς. Ἴσως ἐν πολιτεύματι μοναρχικῷ τὸ σύστημα τοῦτο ἔχει λόγον ὑπάρξεως καὶ δύναται ν' ἀποβῇ ὠφέλιμον· ἀλλ' ὑπὸ πολίτευμα κοινοβουλευτικόν, καθ' ὃ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιῶν, ἐπομένως καὶ πάντων τῶν εἰς χεῖρας τῆς Κυβερνήσεως κειμένων πολλαπλῶν τούτων συμφερόντων συντελοῦσιν εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ διατήρησιν αὐτῆς, ἡ διοικητικὴ συγκεντρώσις εἶναι τι καταστρεπτικόν· διότι μὴ ὑπαρχούσης, ἀπέναντι τῆς ὑπερμέτρου ταύτης κυβερνητικῆς ἐξουσίας, μηδεμιᾶς ἀντιορόπου δυνάμεως, πάντες οἱ ὅπως δῆποτε πολιτευόμενοι φέρονται ὑπὸ ἀνάγκης ἀναποδράστου πρὸς τὴν Βουλὴν καὶ δι' αὐτῆς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν. Ἰδοὺ δὲ ὁ λόγος τῆς περὶ τὴν ἐξουσίαν πάλης, ἣτις καθιστᾷ δύσκολον τὴν κανονικὴν πορείαν τῶν κυβερνητικῶν πραγμάτων. Ἰδοὺ δὲ καὶ διατὶ ἐνώπιον τῆς ἀκαταμαχῆτου δυνάμεως τῶν πραγμάτων οὐδαμῶς ἐκαρποφόρησαν αἱ πρὸς θεράπειαν τοῦ κακοῦ γενόμεναι μέχρι τοῦδε ἀπόπειραι.

Πρὸς ἄρσιν τῆς αἰτίας ταύτης, ἥτις δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἐλαχίστων, προτίθεμαι νὰ προτείνω καὶ ὑποστηρίξω νομοθετικὰς μεταρρυθμίσεις, αἵτινες θέλουσι συζητηθῇ προηγουμένως μετὰ τῆς Υ. Μ. ὅπως θέλει συζητηθῇ καὶ τὸ περὶ ἀστυκῆς εὐθύνης τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων νομοσχέδιον, ὅπερ ἴσως θέλει ὑποβληθῇ κατὰ τὴν παροῦσαν τῆς Βουλῆς σύνοδον.

Ἀλλὰ πρῶτιστα πάντων, Βασιλεῦ, φρονῶ ὅτι ἡ Κυβέρνησις, ἡ ἔχουσα τὴν τιμὴν τῆς Ὑμετέρας ἐμπιστοσύνης καὶ φέρουσα τὸ βάρος τῆς κυβερνητικῆς εὐθύνης, ἀπαιτεῖται νὰ ᾔηται ἐντελῶς ἐλευθέρα εἰς τὰς ἐνεργείας της. Νόμιμοι καὶ ὑπεύθυνοι σύμβουλοι τοῦ Στέμματος εἰσὶν οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Βασιλέως· μόνον διότι εἰσὶν ὑπουργοί, ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως ἐκπηγάζοντες, φέρουσιν ἀναγκαστὸν χαρακτῆρα τῶν ἀποκλειστικῶν Αὐτοῦ συμβούλων. Οὐδὲν δὲ μᾶλλον ἀντίθετον πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν τῆς συνταγματικῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργείου ἀπέναντι τοῦ Κοινοβουλίου ἢ ἡ ἔλλειψις τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας· ἄνευ ταύτης ἡ ἠθικὴ δύναμις καὶ ἡ πραγματικὴ ἰσχὺς τῆς ἐξουσίας καταπίπτουσι πρὸς βλάβην τῶν γενικῶν τοῦ τόπου συμφερόντων.

Ἀνάγκη προσέτι ἔχει ἡ κυβέρνησις τῆς ἐλευθέρας ταύτης ἐνεργείας, ἵνα προδῇ ἀπροσκόπτως εἰς τὴν διοίκησιν. Ἡ ἐκλογὴ καὶ τοποθέτησις τῶν διαφόρων ὀργάνων τῆς διοικήσεως εἶναι μέσον, ἄνευ τοῦ ὁποίου οὐ μόνον ὁ πρὸς τὴν ἐξουσίαν σεβασμὸς ἐλαττοῦται, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπουργικὴ εὐθύνη, ἡ τὸ ἀνεύθυνον τοῦ Βασιλέως καλύπτουσα ἀναιρεῖται. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἐν τισι τοῦ κράτους ἐπαρχίαις, ὡς εἰδικώτερον ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ ἐκθέσω τῇ Υ. Μ. παράπονα κατὰ τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν ἐπὶ ἀποκλειστικῇ προστασίᾳ ὠρισμένων τοπικῶν μερίδων. Τὰ παράπονα ταῦτα, ἐφ' ὅσον εἶναι εὐλογα, πρέπει νὰ ἐκλείψωσι· διότι ἄλλως ἡ κυβέρνησις ἀπόλλυσι καὶ τὴν ὑπακοὴν ἐκ μέρους τῶν ὑπαλλήλων αὐτῶν καὶ τὴν τῶν πολιτῶν ἐμπιστοσύνην.

Ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων φρονῶ, βασιλεῦ, ὅτι δύναμαι νὰ κατορθώσω νὰ σχηματίσω Κυβέρνησιν ἱκανὴν ν' ἀνανταποκριθῇ

εἰς τε τὰς προσδοκίας τῆς Υ. Μ. καὶ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 17 Ἀπριλίου 1874.

Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ταπεινότατος
καὶ εὐπειθέστατος θεράπων.

Α. Κουμουνδοῦρος.»

Κατὰ τὴν 18 Ἀπριλίου προσεκλήθη ἐκ νέου ὁ Κουμουνδοῦρος εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου μετὰ νέαν, ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν, μετὰ τοῦ βασιλέως συζήτησιν, οἱ καθυποβληθέντες ὅροι ἐκηρύχθησαν ἀπαράδεκτοι, ἐδόθη δὲ τῷ Κουμουνδοῦρῳ καὶ ἡ προετοιμασθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἑγγραφὸς ἀρνητικὴ ἀπάντησις ἔχουσα ὡδε:

« Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ εἶναι ἡ πολεμικὴ ἢ εἰρηνικὴ. Ἐγὼ ἐννοῶ νὰ τηρήσω πολιτικὴν εἰρηνικὴν.

Οὐδὲν δύναμαι ν' ἀποφασίσω ἀπὸ τοῦδε περὶ νομοθετημάτων ἐφ' ὧν εἶναι ἄγνωστος εἰσέτι ἡ γνώμη τῆς Βουλῆς.

Ἀπασαι αἱ μέχρι τοῦδε κυβερνήσεις ἀπήλαυον πλήρους ἐλευθερίας ἐνεργείας. Ἡ ἐλευθέρα αὕτη ἐνέργεια, σύμφωνος μὲ τοὺς κειμένους νόμους ἔσεται καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὑπὸ τὸν μόνον ὅρον τῆς διατηρήσεως τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας ἐν τε ταῖς ἐπαρχίαις καὶ τῇ πρωτεύουσῃ ».

Ὁ Κουμουνδοῦρος κατῆλθε τῶν ἀνακτόρων ἀπαλλαγείς μὲν τῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν, φέρων ὁμῶς μεθ' ἑαυτοῦ τὴν τιμὴν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος κατέναντι τῆς νῦν, ὡς ἄλλοτε ὁ Κανάρης κατέναντι τῆς πρώτης δυναστείας, ἔθηκεν ἐνώπιον τῆς Ἑλλάδος τὸ ζήτημα, ὅπερ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν πρὸ τοσοῦτου χρόνου πιέζει. Ἀπώλεσε μὲν τὸ προσενεχθὲν αὐτῷ χαρτοφυλάκιον, ὅπερ, ὡς προσφέρεται, ἀδοξίαν μόνον συνεπιφέρει, ἀλλ' ἐπανεκτήσατο παρὰ τῷ κοινῷ τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἰσχὺν ὧν ἐστερήθη διὰ τῶν προηγηθεισῶν πρὸς τοὺς ἀντιθαλάμους, ἔνεκα κακῶς ἐννοηθείσης πολιτικῆς ἀνάγκης, ὑποχωρήσεών του. Ἡ ἡμέρα τῆς 17 Ἀπριλίου 1874 εἶναι ἡ ὡραιότερα τοῦ ἄχρι τοῦδε πολιτικοῦ βίου τοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδοῦρου.

Ἀμα κατελθόντος τοῦ Κουμουνδοῦρου τῶν ἀνακτόρων, προσεκλήθη ν' ἀνέλθῃ ὁ Ζαΐμης, πρὸς ὃν ἀνετίθη ἡ ἐντολὴ νὰ σχημα-

τίση κυβέρνησιν, ἀφοῦ ἀπεικωνίσθη πρὸς αὐτὸν ἡ διαγωγή τοῦ Κουμουνδούρου ὡς προσβλητικὴ πρὸς τὸ στέμμα καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Ὁ Ζαΐμης. ἀπεποιήθη ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐντολὴν, ἐζήτησεν ὁμῶς καὶ ἔλαθεν ἄδειαν καὶ προθεσμίαν μέχρι τῆς αὔριον ἵνα συν-ομολογήσῃ μετὰ τοῦ Κουμουνδούρου πρὸς ἄρσιν τῶν παρεννοήσεων, ἃς ὁ Ζαΐμης ὑπέθεσεν ὡς μόνας αἰτίας τῆς ἐπελθούσης μεταξὺ στέμματος καὶ Κουμουνδούρου διαφωνίας. Ὁ Ζαΐμης γινώσκων καλῶς τὸ καθυποβλήθην τῷ βασιλεῖ ἔγγραφον, τὸ μετριοπαθὲς τῶν ἐν αὐτῷ ὄρων, καὶ τὸ εὐλαβὲς τῆς διατυπώσεως αὐτῶν, δὲν ἠδύνατο βεβαίως ν' ἀποδώσῃ τὴν ἐπελθοῦσαν διαφωνίαν εἰμὴ εἰς παρεννόησιν φράσεων ἢ φράσεως τινος διαφυγούσης τὸ ἔρκος τῶν ὁδόντων κατὰ τὴν ζέσιν τῆς συζητήσεως. Δύο ἐκτεταμέναι μετὰ τοῦ Κουμουνδούρου συνεντεύξεις ἐπεισαν τὸν Ζαΐμην, ὅτι οὐδεμίαν παρενόησιν ἐνεφιλοχώρησεν ἢ ἦτο δυνατόν νὰ ἐμφιλοχωρήσῃ καὶ ὅτι— ὅπερ καὶ ἐγγράφως ἐκ μέρους τοῦ Κουμουνδούρου ἀνῆγγειλε τῷ βασιλεῖ—προσβλητικὸν διὰ τε τὸν Κουμουνδούρον καὶ τὸν βασιλέα θὰ ἦτο νὰ ὑποτεθῇ καὶ ὅτι εἴτε ὁ μὲν εἴτε ὁ δὲ παρενόησε τὸν ἕτερον ἢ παρεξήγησεν, ἀφοῦ οὐ μόνον προφορικῶς εἰς δύο μακρὰς συνεντεύξεις, ἀλλὰ καὶ ἐγγράφως ἀντήλλαξαν τὰς ἰδέας των.

Τῇ 20 Ἀπριλίου προσεκλήθη πάλιν ἐκ δευτέρου ὁ Δεληγεώργης, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ ἐντολὴ νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν. Προεγινώσκετο καλῶς ὑπὸ τῶν ἀντιθαλάμων ποῦ καὶ ἡ μετὰ τοῦ Δεληγεώργη νέα διαπραγματεύσεις θὰ ἀπέληγεν. Εἶχεν ἀποδειχθῇ, ὅτι ὁ Δεληγεώργης δὲν ἠδύνατο νὰ σταθῇ ὡς κυβέρνησις οὔτε ἐπὶ μίαν μόνον ἡμέραν ἐν τῇ Βουλῇ. Ἄν ἀνεδέχετο νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον—ὡς δὲ οἱ ἐπιστήθιοι τοῦ ἐπανελάβον, ἐδήλωσε τῷ βασιλεῖ ὅτι ἦτο εἰς τοῦτο πρόθυμος, ἵνα ἐξαγάγῃ τὴν Α. Μ. ἀπὸ τῆς δυσκόλου θέσεως—ᾧφειλε νὰ πράξῃ καθὼς μειοψηφία προσκαλουμένη εἰς τὴν ἐξουσίαν, τουτέστιν ἔπρεπε νὰ λάβῃ τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς. Αἱ μετὰ ταῦτα ἐκφράσεις τοῦ Δεληγεώργη ἀπὸ τοῦ βήματος καὶ τὰ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων του, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὐδόλως συνέλαβε τὴν ὑποψίαν, ὅτι ἡ διάλυσις ἠδύνατο νὰ παραχωρηθῇ εἰς τὸν Βούλγαρον. Ἀλλὰ ἐλησμόνησεν ὅτι τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ὑπηρετήσῃ, διὰ τοῦ ὁποῖου καὶ μόνου ἀνῆλθεν εἰς

τὴν ἐξουσίαν, καὶ μετὰ τοῦ ὁποῖου τοσοῦτον στενωῶς ἠθέλησε νὰ συνδεθῇ, ὡς πρωτίστην ἀρχὴν τοῦ ἐθεώρησε καὶ σταθερῶς ἐφήρμοσε τὸ νὰ ἐπιβάλλῃ διὰ τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς τὴν ἐκάστοτε μειοψηφίαν ἐπὶ τῆς πλειοψηφίας· ὅσας οὖν πλείονες τῆς μιᾶς μειοψηφίας τυχὸν παρουσιάζονται, νὰ προτιμᾷ τὴν μικροτέραν. Ἐν τῇ προκείμενῃ περιπτώσει, εἰ καὶ ὁ Δεληγεώργης ἐμειονοψήφει ἀπέναντι τῶν ἐν τῇ Βουλῇ συμμαχησάντων ἀντιπάλων του, ἡ μερίς του ὁμῶς, ἀριθμοῦσα πλέον τῶν 70 ψήφων, ἐπλειονοψήφει ἀπέναντι ἐκάστης τῶν ἀντιθέτων μερίδων ἰδίᾳ λαμβανομένης.

Τὴν μειοψηφίαν τῶν ἐν τῇ Βουλῇ μειονοψηφῶν ὠδήγει νῦν οὐχὶ ὁ Δεληγεώργης, ὡς ἄλλοτε, ἀλλὰ ὁ Βούλγαρης, ὅστις ἠρίθμει ἐν τῷ βουλευτηρίῳ φίλους οὐχὶ πλείονας τῶν ὡδεκα. Εὐθὺς ὡς ἀπεχωρίσθη ὁ Βούλγαρης τῶν συμμάχων του, ὅπως ἐπιτιθέμενος κατ' αὐτῶν ὑπηρετήσῃ ὅ,τι ἀντιπολιτευόμενος τὸν Δεληγεώργην ἐπολέμησεν, ἔπρεπεν, ἐξ ἀνάγκης, ὡς μειοψηφία τῶν μειοψηφῶν, νὰ προτιμηθῇ ὑπὸ τῶν ἀντιθαλάμων, ἀλλ' ἐλησμονήσεν ὁ Δεληγεώργης ὅτι οὐκ ἐφροδεῖτο πλέον ἢ αὐτὴ τὸν ὀψιγόνον ἐρεθισμὸν τοῦ ἄλλοτε ἐπιφύθου δι' αὐτὴν ὀημεγερέτου. Ἡ ἀντιδημοτικότης του, καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας πτώσιν του, ἐπιστοποιήθη ἀρκούντως κατὰ τὴν 17 Μαρτίου. Προσεκλήθη ἐπομένως μετὰ τὸν Δεληγεώργην καὶ πάλιν ὁ Βούλγαρης ἵνα ἀναλάβῃ ἐκ τρίτου τὴν ἐξουσίαν, ἣν, ἐν διαστήματι δύο μηνῶν, οἷς εἶχε καταθέσει. Ἐξ ὅλας ἡμέρας διήρκεσαν αἱ μετὰ τοῦ Βούλγαρη διαπραγματεύσεις. Δύο ὡς διεβέβαιούτο ὅροι, ἐπέφερον δυσκολίαν πρὸς τὴν ἄμεσον συνεννόησιν. Ὁ διορισμὸς τοῦ Γρίβα, ὃν ὡς συνυπουργὸν τοῦ Δεληγεώργη ἤθελε νὰ εἰσγάγῃ εἰς οἶκον εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν, καὶ ἡ ἀπαίτησις τοῦ ν' ἀναγιωσθῇ τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως ἐν δημοσίᾳ συνεδριάσει τῆς Βουλῆς. Ἀμφότερα ἀπέκρουσε, λέγεται, κατ' ἀρχὰς ἐπιμόνως ὁ Βούλγαρης. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐνέδωκε καὶ ἔλαβε τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς τῇ 25 Ἀπριλίου 1874, ἣν ἀνέγνωσεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς, τὴν 26 Ἀπριλίου, προστεθέντος καὶ τοῦ ἀτόπου τῆς ἀποτόμου διακοπῆς, συζητήσεως, ἣν αὐτὸς οὗτος ὁ πρωθυπουργὸς προῦκάλεσεν· αἱ ἐκλογαὶ ὠρίσθησαν διὰ τὴν 23 Ἰουνίου. Οὕτως ἐπερατώθη τὸ

τέλος τῆς ε' . πράξεως τοῦ ἀπὸ τὰ 1868 παιζομένου ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῆς Ἑλλάδος ἀπαισίου δράματος. Ἐν τῷ διαστήματι τῶν τελευταίων ἑξ ἑτῶν εἶχομεν ἐνώπιον ἡμῶν πέντε Βουλὰς διαλυθείσας εἰς τὸ πείσμα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τῆς διατάξεως τοῦ Συντάγματος, τῆς ὀρίζουσης τετράετη τὴν διάρκειαν ἐκάστης βουλευτικῆς περιόδου. Οὐχ ἦττον ὁμως τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη διώρισε πρεσβευτὰς εἰς Βερολῖνον, Παρισίους, καὶ Ρώμην τοὺς Α. Ρ. Ραγκαβῆν, Α. Κουντουριώτην καὶ Λ. Μελετόπουλον. Ὁ εἰς Ρώμην διορισθεὶς τὸ πρῶτον ἡδὴ πρεσβευτῆς Μελετόπουλος, διαπρέψας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν καὶ διακριθεὶς ὡς διπλωμάτης, κατώρθωσε τῷ 1874 ἐν Ρώμῃ διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Βενόστα, νὰ τύχη ἡ Ἑλλὰς τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Ἰταλίας ἐν τῷ ζητήματι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μικτῶν δικαστηρίων, ὅπερ ἀπὸ τοῦ 1869 ἀπησχόλησε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐφ' οὗ εἶχεν ἐκπονήσει μακρὸν ὑπόμνημα ὁ Μελετόπουλος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην ἐγένοντο καὶ ἀπόπειραι ἐκ μέρους τοῦ Βατικανοῦ περὶ ἀναγνώρισεως ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καθολικοῦ ἐπισκόπου ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' ὡς ἦτο ἐπόμενον αἱ ἀπόπειραι αὗται ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῆς παιδείας Γ. Μίληση. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἰδοὺ τί ἔγραψεν ὁ τοῦ ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πρῶτην τμηματάρχης Κ. Φρειδερίκος :

«Κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα καὶ μέχρι τῆς ἰδρύσεως Βασιλείας ἐν Ἑλλάδι εὐρέθησαν κατέχοντες ἐπισκοπικὰς ἑδρας ἀρχιερεῖς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας τέσσαρες· ἐν Σύρῳ, ἐν Τήνῳ καὶ Μυκόνῳ, ἐν Νάξῳ καὶ ἐν Θήρᾳ, ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν προνομίων τῶν ὁποίων ἐμερίμνησε τὸ πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830, οὗ τὰς ἀποφάσεις ἐρμηνεύον τὸ ὑπ' ἀριθ. 33 πρωτόκολλον τῆς 1 Ἰουλίου 1830, σημειοῖ ἐν ἄρθρῳ 2, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 χορηγούμενα εἰς τοὺς Καθολικοὺς προνόμια «οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὑποχρέωσιν, ἐνδεχομένην νὰ στραφῇ πρὸς βλάβην τῆς ἐπικρατεύσεως Ἐκκλησίας». Μετὰ ταῦτα ἐν ἀποβιώσει

τινὸς τῶν ἐπισκόπων τούτων, ὁ Πάπας Ρώμης ἀνεπλήρου τὴν κενωθεῖσαν ἔδραν διὰ τοῦ διορισμοῦ ἐτέρου.

Κατὰ τὸ ἰσχὺν νόμου ἔχον Β. Διάταγμα τῆς 3)15 Ἀπριλίου 1833 «περὶ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς ἀρμοδιότητος τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. γραμματείας τῆς Ἐπιτροπείας», εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ὑπουργείου ἀνήκει καὶ «ἡ ἐξέτασις ὅλων τῶν διαταγμάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν, πρὸ πάντων δὲ τῶν αὐτογράφων, βουλλῶν καὶ πιττακίων τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης πρὶν γνωστοποιηθῶσιν. Ἡ γραμματεία ὀφείλει νὰ ζητήσῃ τὴν περὶ γνωστοποιήσεως ἄδειαν ἀπὸ τὴν Βασιλέα».

Πρώτην φορὰν μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Βασιλέως ὁ τότε Ρώμης Πάπας Γρηγόριος ΙΣΤ΄ ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Βασιλέα ἐκεῖνον τῇ 24 Αὐγούστου 1834, δι' ἧς ἐξητήσατο, ἵνα ὁ ἐν Σύρῳ ἐπίσκοπος Ἀλοῖσιος Μαρία Βλάχκης ἀναγνωρισθῇ Δελεγάτος ἀποστολικός. Ἐπὶ τῇ αἰτήσει δὲ ταύτῃ ἡ Κυβέρνησις ἀνεγνώρισε τὸν συσταθέντα ἐπίσκοπον Σύρου οὐχὶ ὡς Δελεγάτον ἀποστολικόν διότι ὁ τίτλος οὗτος μετέχει διπλωματικῆς ἐνεργείας ἀλλ' ὡς ἐπιφορτισμένον μὲ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα τοῦ Βασιλείου, ἐνθα δὲν ὑπάρχουσιν ἄλλοι τῆς αὐτῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι. («Ἐφημ. Κυβερνήσεως» 1838 ἀριθ. 22 σελ. 116).

Ἀποβιώσαντος τοῦ εἰρημένου Ἀλοῖσιου Μ. Βλάχκη, ὁ αὐτὸς Πάπας Γρηγόριος ΙΣΤ΄ διὰ διπλώματος τὴν 23 Μαρτίου 1833 κατέστησε διάδοχον ἐκείνου τὸν τέως βοηθόν του Ἰωσήφ Μαρία Ἀλβέρτην (tum quad Episcopatum tum quod Apostolicum Delegationem pro negotiis religionis in Regno Graeciae est) ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἡ Κυβέρνησις ἀνεγνώρισεν ἀπλῶς ὡς ἐπιφορτισμένον «μὲ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα», ἀπαραλλάκτως ὡς εἶχεν ἀναγνωρίσει καὶ τὸν προκάτοχόν του (Βλ. «Ἐφημ. Κυβερνήσεως», 18.3 ἀριθ. 13 σελ. 54).

Ἀποβιώσαντος τοῦ ἐν Τήνῳ δυτικοῦ ἐπισκόπου Ζαλλώνη, ὁ Πάπας Πῖος Θ' διὰ Βούλλας κατέστησε διάδοχον ἐκείνου τὸν Ἰωάννην Μαραγγόν, ὅστις δι' ἀναφορᾶς τοῦ τῷ 1874 ἐξητήσατο ν' ἀναγνωρισθῇ, κατὰ νόμον, ὅπως ἔχη τὴν ἄδειαν τοῦ ἐλευθέρως ἐνερ-

γείν (l'exequatur). Ἡ αἵτησις αὐτοῦ ἐγένετο δεκτὴ καὶ ἀνεγνωρίσθη ὡς ἐπίσκοπος τῶν ἐν Τήνῳ καὶ Μυκόνῳ δυτικῶν διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Μαΐου 1874 Β. Δ. δημοσιευθέντος διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 24 φύλλου τῆς Ἑφημ. τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους ἐκείνου.

Δύο μῆνας μετὰ ταῦτα αὐτὸς οὗτος ὁ ἐπίσκοπος δι' ἀναφορᾶς τοῦ ὑπέβαλεν ἐπίσημον ἐτέρως ἐπ' ὀνόματί του Βούλλας ἀντίγραφον δι' ἧς ὁ Πάπας κατέστησεν αὐτὸν *Delegatum Apostolicum ad omnes Graeciae plagas* καὶ ἐξητήσατο τὴν ἀναγνώρισίν του· ἡ δὲ Κυβέρνησις διὰ τοῦ ἀπὸ 13 Ἰουλίου 1874 Β. Διατάγματος δημοσιευθέντος ἐν τῇ «Ἑφημ. τῆς Κυβερνήσεως» ἀριθ. 22 σελ. 223 ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐπίσης οὐχὶ ὡς Δελεγάτον ἀποστολικόν, ἀλλ' ὡς «ἐπιφορτισμένον μὲ τὰ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη τοῦ Βασιλείου εἰς τὰ ὅποια οὐκ ὑπάρχουσιν ἄλλοι τῆς αὐτῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι». Ἐν ἔτος μετὰ ταῦτα ὁ αὐτὸς Ρωμαῖος Ποντίφηξ ἀνήγγειλε, διὰ Βούλλας αὐτοῦ, ὅτι διὰ τὴν πνευματικὴν οἰκοδομήν τῶν ἐν Ἀθήναις Χριστιανῶν τοῦ Δυτικοῦ ὁγμήματος θεὸν ἔκρινεν ἵνα τὸν τέως Τήνου καὶ Μυκόνου ἐπίσκοπον Ἰωάννην Μαραγκὸν, τὸν καὶ συνάμα ἐπιφορτισμένον μὲ τὰ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη τοῦ Βασιλείου, ἐνθα οὐκ ὑπάρχουσιν ἄλλοι τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι, ἀπολύσῃ μὲν τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκείνης θέσεως, καταστήσῃ δὲ τοῦτον ἀρχιεπίσκοπον τῶν Λατίνων ἐν τῇ λαμπρᾷ πόλει τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ἡ τότε Κυβέρνησις, ὑπουργοῦντος ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τοῦ κ. Γ. Μίληση, ἠρνήθη διαρρήδην ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν Ι. Μαραγκὸν ὡς ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν, διότι, ὡς ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἐξάγεται, ἡ Α. Μακαριότης ὁ Πάπας Ρώμης, τότε μόνον ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ εἰδικῶς ἐπίσκοπον ἐντὸς τοῦ Κράτους εἰς πόλιν, ἐνθα οὐκ ὑπῆρχε πρότερον τοιοῦτος, ὁπότεν προηγείτο μετὰ τὴν παπικῆς Αὐλῆς καὶ τῆς Βασιλευμένης Ὁρθόδοξου Ἑλλάδος ἡ περὶ τοιούτων ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων σύμβασις ἀμειψαιότητος, παρέχουσα δικαίωμα εἰς ἐκάτερον τῶν Κρατῶν, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ συμβάσει ν' ἀναγνωρίζηται τὸ δικαίωμα τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως νὰ καταστήσῃ καὶ αὐτὴ ἐν Ρώμῃ Ὁρθόδοξον ἐπίσκοπον.

Ἐκτοτε τὸ μὲν ζήτημα τοῦτο οὐκ ἀνεκινήθη, ὁ δὲ Ἰωάννης

Μαραγκός ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις μέχρι τῆς τελευτῆς του συμβάσης ἐν ἔτει 1891, αὐτοτιτλοφορούμενος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, χωρὶς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ν' ἀναγνωρίζηται, εἰμὴ μόνον ὡς ἐπίσκοπος Τήνου καὶ Μυκόνου ὑπὸ τὴν ρηθεῖσαν ιδιότητα κατὰ τὸ ἀπὸ 13 Ἰουλίου 1874 Β. Διάταγμα. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν δὲ ιδιότητα ἐγένετο ἀνεκτός καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἐν Ἀθήναις ἐπίσκοπος τῶν ἐν Νάξῳ Χριστιανῶν τοῦ δυτικοῦ ὁγμῆματος Ἰωσήφ Ζαφῖνος, ὁ πρότερον ἐτῶν ἀποθανῶν ἐνταῦθα.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται, ὅτι δύναται μὲν ὁ Πάπας νὰ διορίζῃ ἐπισκόπους ἐν Σύρῳ, ἐν Τήνῳ, ἐν Νάξῳ, ἐν Θήρᾳ καὶ ἐν Κερκύρᾳ, ἀλλ' ὅτι οὗτοι δὲν δύνανται νὰ ἐνεργῶσιν ὡς ἐπίσκοποι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἄνευ τῆς εἰδήσεως τῆς κυβερνήσεως, μὴ ἀναγνωρισμένοι ὑπ' αὐτῆς, ἐνεργοῦντες καὶ διευθύνοντες μοναστήρια καὶ παρθεναγωγεῖα, ἐντὸς τῶν ὁποίων οὐδεὶς γνωρίζει τί γίνεται. Ἐρχονται δὲ ὑπὸ τὴν ιδιότητά των ταύτην εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν κατὰ τόπους ἀρχῶν, ὧν τινες μὴ γνωρίζουσαι τὸ καθήκον των ἐκτελοῦσι καὶ παραλόγους ἀξιώσεις αὐτῶν, ὡς συνέβη ἐσχάτως ἐν Σύρῳ, ὅπου ὁ Νομάρχης, ἀντὶ νὰ δείξῃ εἰς τὸν ἐν Ἀνω Σύρῳ δυτικὸν ἐπίσκοπον Θεόδωρον, ὅτι δὲν τὸν γνωρίζει, ἐδέχθη μετὰ προθυμίας τὴν αἴτησίν του καὶ ἀπηγόρευσε τὴν παράστασιν τοῦ μελοδραματίου «*Les mousquetaires au Couvent*» ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐν τούτῳ σατυρίζονται τὰ μοναστήρια τῶν Οὐρσουλινῶν.

Οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι τοῦ κράτους καὶ μετὰ τὴν κατὰ νόμον καὶ τὰς κανονικὰς διατάξεις χειροτονίαν των δὲν δύνανται νὰ ἐνεργήσωσιν ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐπισκοπῇ, πρὶν ἢ ἐκδοθῇ καὶ δημοσιευθῇ τὸ Β. Διάταγμα περὶ τῆς ἐπικυρώσεως αὐτῶν, καὶ ὅμως οἱ ἐν Ἑλλάδι δυτικοὶ ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς διορίζονται, μετατίθενται καὶ προάγονται ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως αὐτοὶ μόνοι ἀποτελοῦντες ἰδιαίτερον κράτος ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει. Ἡ ἔνοχος δ' αὕτη ἀδιαφορία τῶν κυβερνήσεων ἀπεθράσυνεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν παπικὴν Αὐλὴν, ὥστε νὰ προχειρίσῃ καὶ νὰ πέμψῃ ὡς ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν τὸν Φραγκισκανὸν μοναχὸν Γαετᾶνον Μαρία Δεάγγελην, ὅστις πρὶν ἢ ζητήσῃ τὴν κατὰ νόμον ἀναγνώρισιν καὶ ἐπικυρώσιν του ὑπὸ τῆς κυ-

θερνήσεως, ἐγκατεστάθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἀπέλυσε τὴν περίφημον ποιμαντορικὴν μὲ τὰς θερμὰς ὑπὲρ τῆς νέας πατρίδος τοῦ Ἑλλάδος ἐκφράσεις ἐπιστολὴν τοῦ, ἐν ᾗ οὐδὲν ἄλλο τέκνον τῆς Ἑλλάδος αὐτῆς εὔρε περιφανέστερον, εἰμὴ τὸν ἐξωμότην ἐκεῖνον ἐπίσκοπον Νικαίας Βησσαρίωνα, τὸν χάριν καρδινάλικῆς τιᾶρας ἀπαρνηθέντα τὴν πίστιν τῶν πατέρων τοῦ καὶ δεχθέντα τὸν ὅρον τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου. Τὸν αὐτοτιτλοφορούμενον τοῦτον ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν ὀφείλει ἡ κυβέρνησις νὰ προσκαλέσῃ νὰ ὑποβάλῃ τὴν περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ παπικῆν βοῦλλαν καὶ ἐὰν μὲν εἶναι διορισμένος ἐπίσκοπος τῶν ἐν Νάξῳ Δυτικῶν, (διότι μόνῃ αὐτῇ ἡ θέσις ἐπισκόπου Δυτικοῦ ἐν Ἑλλάδι εἶναι κενή) νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς τοιοῦτον, ὅπως καὶ τὸν μακαρίτην Ι. Μαραγκὸν, ἄλλως δὲ νὰ τῷ εἴπῃ ὀρθὰ-κοφτὰ, ὅτι ὀφείλει οὐχὶ νὰ καθίσῃ στ' αὐγὰ τοῦ, ὡς ἔγραψεν ἐφημερίς τις, ἀλλὰ ν' ἀπέλθῃ ἐκεῖ ὅθεν ἦλθε, συναποφέρων καὶ τὰς εὐχὰς καὶ τὰ δάκρυα ὅσα ἔχυσε πρὸ τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ ἀθλίου ἐκεῖνου Βησσαρίωνος ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ ἀλαθήτου Ρωμαίου Ποντίφηκος, διότι, κατὰ τε τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας καὶ κατὰ τὰ διεθνή νόμιμα, αἱ Ἀθηναὶ δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι δύο ἐπισκόπους, ἀλλὰ ἓνα μόνον, τὸν ὀρθόδοξον μητροπόλιν Ἀθηνῶν.»

Τῇ 23 Ἰουνίου 1874 ἐγένοντο αἱ ἐκλογαὶ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Βούλγαρη καὶ τῇ 25 Ἰουλίου συνῆλθεν ἡ ἀ. σύνοδος τῆς στ' . Βουλευτικῆς περιόδου τῆς Βασιλείας Γεωργίου, ἄνευ βασιλικοῦ λόγου. Ἀλλ' αἱ ἐκλογαὶ αὗται ἐγένοντο κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Βούλγαρη ἐξασκουμένης τῆς βίας καὶ τῆς πίεσεως. Ὁ εἰπὲρ τις καὶ ἄλλος συμβαλὼν εἰς τὴν πτῶσιν τῆς πρώτης δυναστείας μετεχειρίζετο σύστημα πολὺ τυραννικώτερον τῶν ἐπὶ Ὀθωνος ὑπουργείων, ἅπερ ἐν ταῖς ἐκλογαῖς ἐδείκνυντο λυσσώδη. Ὁ Βούλγαρης τοῦ 1874 δὲν ἦτο καλλίτερος, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, τοῦ Βούλγαρη τοῦ 1868, ἀμφότεραι δὲ αὗται αἱ ἐκλογαὶ αὐτοῦ δύνανται ν' ἀπομείνωσι παροιμιώδεις ἐπὶ ἐκθέσμῳ κυβερνητικῇ ἐνεργείᾳ κατὰ τὰς ἐκλογάς· τῇ φορᾷ ταύτῃ κατώρθωσε νὰ σωθῇ ἐν

Μεσσήνη ὁ Κουμουνδούρος, ἀλλ' οὐχί καὶ ὁ Δεληγεώργης καὶ Τρικιούπης ἐν Μεσολογγίῳ. Αἱ ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν συζητήσεις ἤρξαντο μακρόταται καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς Ἀττικῆς ἐν αἷς ἀπεδείχθη διὰ τὴν βιαίαν κατὰ τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη ἐπίθεσιν ὁ Δημήτριος Ράλλης, εἴτα γενόμενος πρωθυπουργὸς καὶ νῦν ἡγέτης ἰδίου κόμματος ἐν τῇ Βουλῇ, ὅστις, καὶ ἴδιον φυλλάδιον ἐξέδωκε τότε «Τὰ Μνημόσυνα τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1874» δι' ὧν καυτηριάζει τὰς ἐκθέσμους πράξεις τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις διὰ τοιούτων μέσων κατώρθωσε νὰ ἔχῃ πλειοψηφίαν τινά. Ἐπὶ πλέον αἱ μᾶλλον παράδοξοι διαδόσεις ἐφέροντο· ὑπῆρχε γενικὴ πεποίθις, ὅτι ὁ Βούλγαρης, ἐν συνεννοήσει μετὰ τινῶν αὐλικῶν, προπαρεσκεύαζον πρᾶξι κόπημα κατὰ τοῦ συντάγματος. Ὁ Τρικιούπης ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐκλογικὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ ἦτοι τῇ 29 Ἰουνίου 1874 ἐδημοσίευσεν ἐν τοῖς τότε ἐκδιδομένοις «Καιροῖς» ὑπὸ τοῦ λίαν δοκίμου δημοσιογράφου Πέτρου Κανελλίδου ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον : Τίς πταίει ;» (1) μετὰ δυνάμει πολλῆς γεγραμμένον· ὁ Κανελλίδης ἦν ἀπὼν εἰς Ζάκυνθον, ἅμα δ' ἀφικόμενος ἐκ τοῦ ταξειδίου αὐτοῦ τούτου τῇ 4 Ἰουλίου συνελήφθη ὑπὸ χωροφυλάκων πρὸ τοῦ καφείου «Βυζαντίου» καὶ ὠδηγήθη εἰς τὰς φυλακάς Γκαρπολᾶ· ὁ δὲ Τρικιούπης μαθὼν τοῦτο ἔγραψεν ἀμέσως πρὸς τὸν εἰσαγγελέα τῶν Πλημμελειοδικῶν Γ. Θανόπουλον λέγων ὅτι ἐὰν ὁ Κανελλίδης κατεδιώκετο διὰ τὸ ἐν τοῖς Καιροῖς δημοσιευθὲν ἄρθρον : «Τίς πταίει ;» ὁ γράψας εἶναι αὐτὸς καὶ ἀναδέχεται πᾶσαν τὴν εὐθύνην, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Κανελλίδης ἐτύγ-

(1) Ἐξεδόθη καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ εἰς 16ον. Τὸ «Τίς πταίει ;» τοῦ Τρικιούπη ἐγράφη, ὡς λέγει ὁ ἐκδότης τῶν ἔργων τοῦ Ἀναστασίου Σ. Βυζαντίου (σελ. 247) Ἀλέξανδρος Βυζάντιος, εἰς ἀνασκευὴν ἄρθρου τοῦ ἐνεστῶτος συντάκτου τῆς Τεργεσταίας «Νέας Ἡμέρας» δημοσιευθέντος τῷ 1874 ἐν τῇ «Κλειοῖ» ὑπὸ τὸν τίτλον «Τίς πταίει ἡ βασιλεία ἢ τὰ κόμματα ;» Ὄντως δ' ἐγράφη ἰν' ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ βασιλεὺς καλεῖ, ἐκ συστήματος, τὰς μειοψηφίας πρὸς σχηματισμὸν Κυβερνήσεως καὶ οὐχί τὴν δεδνηλωμένην πλειοψηφίαν ἐν τῇ Βουλῇ. Βραδύτερον ἐξεδόθη ἀνωνύμως ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἕτερον φυλλάδιον : «Καὶ τίς δὲν πταίει ;» ἐν εἴδει ἐπιστολῆς πρὸς τὸν βασιλέα (4 Ὀβρίου 1875).

χανεν ἀπὼν ὅτε ἐδημοσιεύθη τὸ ἄρθρον. Οὕτω δὲ τῷ Σαββάτῳ, 6 Ἰουλίου προσκληθεὶς ὁ Τρικούπης μετέβη παρὰ τῷ ἀνακριτῇ Β. Κριεζῇ καὶ ὑπέστη τετράωρον ἀνάκρισιν, παρόντων τοῦ παρὰ τοῖς ἐν Ἀθήναις ἐφέταις εἰσαγγελέως Λουριώτου καὶ τοῦ παρὰ πλημμελειοδίκαις Θανοπούλου· τῇ ἐπαύριον 7 Ἰουλίου ὁ Τρικούπης ἤγετο εἰς τὰς φυλακὰς κατηγορούμενος ἐπὶ ἐξυβρίσει κατὰ τοῦ Βασιλέως, ὁ δὲ Κανελλίδης ἀπελύετο. Μετὰ τετραήμερον φυλάκισιν ὁ Τρικούπης δούς διςχιλίων δραχμῶν ἐγγύησιν ἀπελύθη τῇ 11ῃ Ἰουλίου τῇ δὲ 22 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξεδόθη τὸ κατ' αὐτοῦ βούλευμα, ὅπερ ἦν, ὡς εἶκος, ἄθωωτικόν, καταδειχθέντος, ὅτι οὐδὲν προσβλητικόν κατὰ τοῦ βασιλέως ἐνυπῆρχεν ἐν αὐτῷ. Τὸ ἄρθρον ὅμως τοῦτο καὶ ἡ φυλάκισις αὐτοῦ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν γνωστότερον· μετὰ ἑξέκα δὲ μῆνας ἐκλήθη εἰς τὴν πρωθυπουργίαν. (1)

Ἡ Βουλὴ Βούλγαρη περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1874 ἀπετελείτο ἐκ πλειονοψηφίας βουλευτῶν ὁπαδῶν τοῦ Βούλγαρη, ἀλλ' ἡ πλειονοψηφία αὕτη δὲν ἦτο ἱκανὴ πρὸς ἀπαρτίαν, ἐνισχυθείσης τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐκ τινων μεταστάσεων κυβερνητικῶν. Ἐπειτα δὲ ἡ ἀντιπολίτευσις ἀπεφάσισε ν' ἀποχωρῇ ὅσας ἐφαίνετο μὴ δυνατὴ ἀπαρτία ἐξ ὑπουργικῶν βουλευτῶν, μετερχομένη οὕτω τὴν λεγομένην κωλυσιεργίαν ἐν τοῖς κοινοβουλευτικοῖς ἐθίμοις. Συζητουμένου τοῦ προϋπολογισμοῦ κατὰ τὴν 30 Νοεμβρίου 1874, ἐγένετο ἐνστάσις ὑπὸ τοῦ Σ. Σωτηροπούλου καὶ Α. Ρούκη ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀπαρτία. Τῇ 2 Δεκεμβρίου ἤρξατο ἐπίμονος συζήτησις περὶ τῆς ἐπικυρώσεως τῶν πρακτικῶν τῆς 30 Νοεμβρίου, καθ' ἣν ἡ μὲν κυβέρνησις ἐφρόνει ὅτι ὑπῆρχεν ἀπαρτία, ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις ὑπεστήριζε διὰ τοῦ Κουμουνδούρου πρὸ πάντων, σφοδρότατα ὁμιλήσαντος, ὅτι 85 μόνον βουλευταὶ παρίσταντο καὶ παρὰ τὰς ἐνστάσεις τῶν δύο ἀντιπολιτευομένων βουλευτῶν περὶ μὴ ἀπαρτίας ἐπεψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ 1874, κατὰ τὸ σύστημα ὅπερ εἶχεν ἐπικρατήσῃ

(1) Τὰ κατὰ τὸν Τρικούπην ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος ἐν ἐκτάσει ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Τσοκοπούλου γραφείσῃ βιογραφίᾳ αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1896 σελ. 171—208.

ἐνεκα τῶν συχνῶν διαλύσεων καὶ βουλευτικῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ νὰ κατορθῶται ἡ ἐπιψήφισις τοῦ ἐτησίου προϋπολογισμοῦ περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους. Οἱ βουλευταὶ πάντες ἐπὶ τῆς βασιλείας Γεωργίου προσ-
αρτηθείσης καὶ τῆς Ἑπτανήσου ἀνῆρχοντο τότε εἰς 190 καὶ ἐπομέ-
νως ἵνα ἀπρτελεσθῇ ἀπαρτία, κατὰ τὸ 56 ἄρθρον τοῦ Συντάγ-
ματος, ὀρίζοντες· ὅτι ἡ Βουλὴ εὐρίσκεται ἐν ἀπαρτία ὅταν
ᾧσι παρόντες τὸ ἡμίου πλέον ἐνὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βουλευ-
τῶν, ἔπρεπε νὰ παρευρίσκωνται ἐν τῇ Βουλῇ 96 βουλευταί. Οἱ
ἀντιπολιτευόμενοι ἐκήρυξαν τὸ γεγονός τῇ 30 Νοεμβρίου ὡς ἀντι-
συνταγματικὸν πραξικόπημα καὶ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 2 Δεκεμ-
βρίου καθ' ἣν ἡ ὄψις τῆς Βουλῆς προσέλαβε πολεμικὸν χαρακτῆρα,
ὁ Κουμουνδοῦρος ἀγορεύσας πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν πρακτικῶν ἐν
μέσῳ διακοπῶν καὶ συζητήσεων, ἐὰν ἡδύνατο νὰ λάβῃ τις λόγον
πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Πρακτικῶν, κατέδειξε τὸ ἀντισυνταγμα-
τικὸν καὶ διαμαρτυρηθεὶς ἀπεχώρησε μετὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως
συμπάσης. Τὸ ὑπουργεῖον μεθ' ὅλα ταῦτα δὲν ἀπεδέξατο τὴν
γνώμην τῆς ἀντιπολιτεύσεως· νὰ θεωρηθῶσι τὰ γεγονότα τῆς 30
Νοεμβρίου ὡς μὴ γενόμενα, ἐν ᾧ ὥφειλε νὰ δείξῃ ποιὰν τινα με-
τριοπάθειαν καὶ νὰ μὴ ἐξωθήσῃ τὰ πράγματα εἰς σημεῖον ἐπιφοβῶν
δι' αὐτό. Ἐρκέσθη δὲ μόνον, ὡς μὴ ἔχον ἀπαρτίαν, νὰ κηρύξῃ τὴν
α' σύνοδον τῆς 5' περιόδου λήξασαν. Ἐν τούτοις, τῇ 3 Δεκεμβρίου,
58 βουλευταὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑπέγραψαν διαμαρτύρησιν, ἣν
ἀπέστειλαν διὰ τοῦ βουλευτοῦ Ξηροχωρίου Α. Πετσάλη πρὸς τὸν
Βασιλέα. Ἡ κοινὴ γνώμη εἶχεν ἐξεγερθῇ κατὰ τοῦ ὑπουργείου·
σιωπηρὰ ἀποδοκιμασία ἐδηλοῦτο πρὸς τὸν Βασιλέα παρὰ τοῦ λαοῦ.
Αἱ ἐφημερίδες ἐπληροῦντο ἄρθρων δι' ὧν κατηγογέλλετο εἰς τὸν
λαόν, ὅτι ὑφίστατο μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ ὑπουργείου καὶ προσώ-
πων τινῶν τῆς αὐτῆς συνωμοσίας κατὰ τοῦ Συντάγματος καὶ ὅτι
ἐτεκταίνετο πραξικόπημα. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ φίλα πρὸς τὴν κυβέρ-
νησιν φρονοῦσαι ἐφημερίδες δὲν ἡρνοῦντο ὅτι ἀπόλυτος καθίσταται
ἀνάγκη μεταβολῆς τοῦ Συντάγματος, ἐμπνεόμεναι ὑπὸ τοῦ πρω-
θυπουργοῦ.

Ὁ Δ. Βούλγαρης ὁ ἐπαναστάτης τοῦ 1863, μοναρχικός, συμμε-
τεβλήθη καὶ αὐτὸς ὡς ὁ τότε συνεργάτης τοῦ Ἐπαμεινώνδας Δελη-

γεώργης. Ὁ Βούλγαρης ἐπεζήτει τὴν κατάργησιν σχεδὸν τοῦ Συντάγματος, ἤθελε Γερουσίαν διοριζομένην ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ ἀνισχύρους, ἵνα, ἔχων αὐτοὺς ὄργανα πειθήνια, πράττῃ τὰ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ ἑαυτῷ δοκοῦν.

Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης τοῦ Βούλγαρη διαγωγῆς, ζητοῦντος νὰ πείσῃ τὸν Βασιλέα νὰ κηρύξῃ τὴν Μοναρχίαν, σύμπασα ἡ Ἑλλὰς διεπέλει ἐν συγκινήσει· οἱ συνταγματικοὶ θεσμοὶ τῆς χώρας, οὓς κατὰ τὴν νύκτα τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843 διὰ τοῦ Δ. Καλλέργη ἔλαβον, ἐκινδύνευον. Ὁ Κουμουνδοῦρος λάθρως ἐπέπιπτε κατὰ τῶν ἀυθαιρεσιῶν τοῦ Βούλγαρη καὶ ἐμάχετο ἐν τοῖς πρώτοις ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος, ἀπούσης τῆς Βουλῆς, διὰ τῶν δημοσιογραφικῶν αὐτοῦ ὀργάνων, τοῦθ' ὅπερ ἐμιμήθησαν καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων· ὁ Δεληγεώργης, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ ἀναφαινόμενος κομματάρχης Χαρίλαος Τρικούπης. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα πρὸς οὐδὲν ἴσχυσαν καὶ ὁ ἀπὸν Βασιλεὺς παρεκίνησε τὸν Βούλγαρην νὰ συγκαλέσῃ ἐκτάκτως τὸ νομοθετικὸν σῶμα.

Τῇ 5 Μαρτίου 1875 ἤρξατο ἡ ἑκτακτος σύνοδος ἄνευ βασιλικοῦ λόγου, ἅτε ἀπόντος, ὡς εἴπομεν τοῦ Βασιλέως. Ἀπὸ τῆς 5—19 Μαρτίου ἐπετεύχθη μόνον ἡ συνάθροισις ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ 32 βουλευτῶν· καίπερ δὲ ἀπαρτίας μὴ ὑφισταμένης, κατὰ τὸ 56 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος, ὀρίζοιτο τὴν ἀπαρτίαν εἰς τὸ ἡμισυ τῶν βουλευτῶν πλέον ἑνός, ἡ συνεδρία ἐθεωρήθη ὡς ἐν ἀπαρτίᾳ καὶ ὠρίσθησαν βουλευταὶ καὶ ἐξ ἐκείνων ἔτι, ὧν ἡ ἐκλογὴ δὲν εἶχεν ἐξελεγχθῇ, τοῦ προσωρινοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς Ρεβελέντου διηγηθέντος τὸ ἐξῆς πρὸς δικαιολογίαν τῆς πράξεώς των:

«Κύριοι, εἰς τὴν συνέλευσιν μίαν φορὰν ἐξήρεσαν ἐκ τοῦ καταλόγου τοὺς ἀπόντας, τοὺς μὴ ὀρκισθέντας καὶ τοὺς ἀποθανόντας καὶ ἔτσι ἔκαμαν ἀπαρτίαν. Λοιπὸν οἱ βουλευταὶ εἴμεθα 190, ἀφαιρέσατε 23 ἀπόντας καὶ μὴ ὀρκισθέντας κτλ. μένουν 167, τὸ ἡμισυ 84, ἡμεῖς εἴμεθα 92 καὶ ἀκόμα παραπάνω. Κηρύττω ἀπαρτίαν.» Ἴδου νομιμοφροσύνη κοινοβουλευτικὴ! Ἐκ τῶν 92 ὅπως παρόντων βουλευτῶν, οἱ 39 διαμαρτυρηθέντες ἀπεχώρησαν, ὁ δὲ παριστάμενος λαὸς ὑπεδέξατο αὐτοὺς μετὰ ζητωκραυγῶν. Ἐν τούτοις, ὁ Ρεβελέντης κηρύττει τὴν ἐναρξιν τῆς συ-

νεοδριάσεως, ἐξελέγχει ἐκλογάς, ὀρκίζει ἱκανοὺς βουλευτὰς νέους καὶ ἀμέσως ἐκλέγεται τακτικὸς πρόεδρος ὁ Κασιμάτης. Μετὰ τοῦτο, μεταβαίνοντος τοῦ νέου προέδρου τῆς Βουλῆς εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐπηκολούθησαν σκηναὶ θορυβώδεις πρὸ τοῦ ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος καφείου Γιαννοπούλου (νῦν Σ. Ζαχαράτου). Εἰς τὴν ἐκνομον ταύτην πρᾶξιν τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη ἀπιδόντες, ἐσπευσμένως οἱ κομματάρχαι συνησπίσθησαν ἵνα κοινῶς ἀγωνισθῶσιν· οἱ βουλευταὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως συνέταξαν καὶ ἀπηύθυνον νέαν διαμαρτύρησιν πρὸς τὸν ἀπόντα Βασιλέα, πρὸς ὃν ἀπηύθυνον καὶ αὐτοὶ οἱ φοιτηταί, οἱ κακῶς εἰς τὰ πολιτικὰ ἀναμιγνυόμενοι, οἵτινες πάλιν ἀπὸ μηνῶν συνεκρότουν συλλαλητήρια ἐπιζητοῦντες τὴν ἀνασύστασιν τῆς φάλαγγος.

Δεκαεννέα δὲ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν συνυπέγραψαν ἐκκλησίαν πρὸς τὸν λαὸν κηρύττουσαι ἐν κινδύνῳ τὸ πολίτευμα (1).

Ποικίλαι δὲ κατηγορίαι κατὰ τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη ἐφέροντο, ἐπανελαμβάνετο δὲ μετ' ἐπιτάσεως, ὅτι δύο τῶν ὑπουργῶν, ὁ Νικολόπουλος, γαμβρὸς τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ὁ ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὁ Βαλασσόπουλος ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, εἶχον δωροδοκηθῆ καὶ εἰργάσθησαν παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ, ἵνα προχειρισθῶσιν ἀρχιεπίσκοποι πρόσωπά τινα εὐνοούμενα παρ' αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οἱ 81 βουλευταὶ ἀπεκλήθησαν στηλῖται, ἐκ τῆς παρ' ἀρχαίοις ἀτιμωτικῆς στήλης, ἐν ᾗ ἐγράφοντο τὰ ὀνόματα τῶν μὴ πατριωτῶν, τῶν ἀτίμων, ὡς ἔλεγον ἐκεῖνοι. Οἱ βουλευταὶ τοῦ Βούλγαρη δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς δημόσια μέρη χωρὶς νὰ προκαλέσωσιν ἀποδοκιμασίαν, τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν ὡς στηλιτῶν ἐδημοσιεύθησαν ἐν ὅλῳ σχεδὸν τῷ ἀντιπολιτευομένῳ τύπῳ· ἡ ἡσυχία καὶ ἡ τάξις εἶχον διασαλευθῆ· τὰ πράγματα ἐλάμβανον ἀπειλητικὸν χαρακτῆρα, ὅτε συνήλθον τῇ 21 Μαρτίου 1875 οἱ κομματάρχαι Δεληγιάννης, Ζαίμης, Κουμουνδοῦρος, οἵτινες συνεσκέφθησαν περὶ συνεργασίας. Ἐν τούτοις, οἱ περὶ τὸν Βούλγαρην ἰσχυρίζοντο, ὅτι οὐδὲν ἔπραξαν, ὅτι τὸ 56ον ἄρθρον τοῦ Συν-

(1) Ὁ συντάκτης τῶν «Ἀνέμων» ἐφυλακίσθη.

τάγματος, ὀρίζον ὅτι τὴν ἀπαρτίαν ἀποτελεῖ τὸ ἥμισυ πλέον ἐνὸς τῶν βουλευτῶν, δὲν ἐνόει ἐκ τοῦ ὀλικοῦ ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑπαρχόντων βουλευτῶν, ἐπομένως αἱ ἔνεκα θανάτου, παραιτήσεως ἢ ἄλλων λόγων κεναὶ βουλευτικαὶ θέσεις δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπολογίζωνται.

Τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ ὑπουργείου κατεπολέμησαν νομικῶς οἱ καθηγηταὶ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου : Ι. Σοῦτος, Γ. Ράλλης, Π. Παπαρρηγόπουλος, Κ. Φρεαρίτης, Ἑμ. Κόκκινος, Ν. Δαμασκηνὸς καὶ Π. Καλλιγᾶς ἐκδῶσαντες ἐπιστημονικὸν ἔγγραφον τῇ 11 Ἀπριλίου· ἀλλ' ὅμως ὑπεστήριξε τὴν ὑπουργικὴν θεωρίαν ἕτερος νομομαθεὶς καὶ δὴ ὁ τοῦ συνταγματικοῦ Δικαίου καθηγητῆς Ν. Σαρίπολος, ὅστις καὶ ἠναγκάσθη, μετ' οὐ πολὺ, ἐξεγερθέντων κατ' αὐτοῦ τῶν φοιτητῶν, νὰ παραιτηθῇ τῆς θέσεώς του. Ἡ κατάσταση ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἢ ἔπρεπε νὰ ἐπιτελεσθῇ πραξικόπημά τι ἢ ν' ἀποπεμφθῇ τὸ ἀμαρτωλὸν ὑπουργεῖον Βούλγαρη πρὸς πρόληψιν στάσεως. Τὰ ἐν Ἑλλάδι εἶχον φθάσει ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς, ὅτε τῇ 10 Ἀπριλίου 1875 ἔφθασεν ἐκ Παρισίων ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλήν πρεσβευτῆς Γ. Α. Κουντουριώτης ἐν ἀγιοῖα τοῦ ὑπουργείου. Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ ὁ Βούλγαρης καθυπέβαλε τὴν παραίτησίν του, βλέπων τὰ μέλλοντα γενέσθαι· ἀλλ' ὁ Κουντουριώτης ἠρνήθη ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐντολὴν νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν προὔτρεψε δὲ τὸν βασιλέα νὰ σχηματίσῃ ἄχρουν ὑπουργεῖον πρὸς ἐνέργειαν ἐκλογῶν, νὰ προσκαλέσῃ τὸν νέον καὶ χρηστὸν πολιτευτὴν Χαρίλαον Τρικούπην, καὶ εἰς αὐτὸν ν' ἀναθέσῃ τὴν ἐντολὴν τοῦ σχηματισμοῦ ὑπουργείου, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Εἴπομεν ἤδη, ὅτι ἡ ἐκ τῶν δύο ἐν τοῖς «Καιροῖς» τοῦ Κανελλίδου δημοσιευθέντων ἄρθρων τοῦ Τρικούπη παραχθεῖσα ἐντύπωσις ἦτο ἡ πρώτη βάσις ἐφ' ἧς ἐδημιουργήθη ἡ ἔκτοτε καταπληκτικῶς ὁσημέραι αὐξάνουσα δημοτικότητα τοῦ Τρικούπη. Ἡ προτέρα ἐργασία τοῦ ἀνδρὸς ἐζήρθη ἰδίως ὅτε ἡ δημοσίευσίς τῶν δύο ἐκείνων ἄρθρων ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν πολὺν κόσμον, εἰς τὸν κόσμον τὸν μὴ δυνηθέντα ἕως τότε ν' ἀναδιφύσῃ τὰ ἔγγραφα τοῦ ὑπουργείου τῶν

ἐξωτερικῶν καὶ νὰ μελετήσῃ τὸ πρόσωπον, ὅπερ ὁ Τρικούπης διεδραμάτισε κατὰ τὴν ἔνωσιν τῆς Ἑπτανήσου, καὶ τὸν κόσμον ἐκεῖνον τὸν δυσηρεστημένον ἐκ τῶν διαφόρων κατ' αὐτοῦ διαδόσεων, περὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ἐν τῷ Κρητικῷ ζητήματι, τὸ ὅποιον ἐπιτήδαιοι ἀντίπαλοι ἐξεμεταλλεύοντο κατ' αὐτοῦ, εἰς τὰ διπλωματικά του διαβήματα ἀποδίδοντα τὴν ἀποτυχίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου τριετοῦς ἀγῶνος.

Ἀποκεκλεισμένος ἤδη ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς εἶχεν ἀπομείνῃ ὁ Τρικούπης μόνος ἔχων τὸν εὖφημον ὑπὲρ αὐτοῦ λόγον τῶν ἐφημερίδων καὶ τὴν συμπάθειαν, ἣν εἶχε διεγείρῃ ἡ λυσσώδης κατ' αὐτοῦ καταδίωξις. Ἄλλος ὀλιγώτερον ἐκείνου εὐσυνείδητος καὶ μᾶλλον ἐπιτήδειος εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν παρουσιαζομένων περιστάσεων θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαρθῇ εὐθὺς εἰς ἐπικίνδυνον δημαγωγόν, ὅστις ἠδύνατο νὰ θέσῃ σκοπὸν τῶν πολιτικῶν του ἐνεργειῶν εὐρείαν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων καὶ νὰ σημειώσῃ δι' αἱματηρῶν γραμμῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ τόπου τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Τρικούπης οὐκ ἤγετο ὑπὸ τοιούτων αἰσθημάτων. Πεποιθὼς εἰς τὴν ἰδίαν ἀξίαν περιέμενε νὰ ἐγερθῇ αὕτη ἐκ τῶν γεγονότων καὶ τῶν περιστάσεων, ἄνευ τινὸς ἐκ μέρους αὐτοῦ ἄλλης ἐνεργείας, ἡ τοιαύτη δὲ τοῦ ἀνδρὸς εἰλικρίνεια ἐπέτυχε πλείοτερον ὅλων τῶν μέσων, τὰ ὅποια χαρακτήρ ἄλλος θὰ μετεχειρίζετο εἰς ὁμοίαν περίστασιν. Μετὰ τὰ ἄρθρα ἐκεῖνα, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Κουντουριώτου, ἐκλήθη ὁ Τρικούπης ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν, καταρτισθέντος τῇ 27 Ἀπριλίου 1875 τοῦ πρώτου ὑπ' αὐτὸν ὑπουργείου ὡς ἐξῆς: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Χαρίλαος Τρικούπης· ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Π. Γοννατᾶς(1) ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Ἀθ. Πετμεζᾶς· ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Κ. Λομβάρδος· ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Δ. Ράλλης.

(1) Ὁ Γ. Σέρβος διαμένων ἐν Κερκύρᾳ τηλεγραφικῶς ἐκλήθη· ἐδήλωσε δ' ὅτι δέχεται τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν, ὅπερ ἐδέξατο τῇ 3 Ἰουνίου καὶ κατέλιπε τῇ 6 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Οὕτω σχηματισθὲν τὸ ὑπὸ τὸν Τρικούπην ἀ' ὑπουργεῖον ἐξέδωκε τὴν δε τὴν προκήρυξιν :

«Προκήρυξις πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν

Συμπολῖται,

Ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ Βασιλέως ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς χώρας πρὸς πλήρη ἐφαρμογὴν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῆς πολιτικῆς ἧς εἵμεθα συνήγοροι. Ἀνελάβομεν δὲ τὴν ἐντολὴν ἐν τελείᾳ συναισθήσει τῆς εὐθύνης καὶ ἐπὶ τῇ πεποιθήσει, ὅτι τὸ ἔθνος θέλει μᾶς ὑποστηρίξει πολιτευομένους καὶ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ συμφώνως πρὸς τὰς ἐκτὸς αὐτῆς ἐπαγγελίας μας

Ἡ ἀνόρθωσις τοῦ Συντάγματος ἐν τῷ γράμματι καὶ τῷ πνεύματι οὗτοῦ ἔσεται ὑπογραμμὸς τῆς ἡμετέρας πορείας ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἐνασκήσει τῶν ἀνατεθέντων ἡμῖν ὑπὸ τῆς Α.Μ. καθηκόντων.

Ἀνυπέρθετον ἡμῶν ἔργον ἔσεται, κατὰ διαταγὴν τῆς Α. Μ., νὰ παρασκευάσωμεν ἐν τάχει τὰ δέοντα καὶ νὰ ἐπιστατήσωμεν κατὰ τὸν νόμον εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀπὸ πάσης ὑπουργικῆς ὑποψηφιότητος καὶ ἀνεπηρέαστον ἀπὸ πάσης ἐπιδράσεως τῆς ἐξουσίας ἐνάσκησιν τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος τῶν πολιτῶν πρὸς συγκρότησιν νέας Βουλῆς.

Μόνη ἡ σύμπραξις τοῦ ἔθνους, ἐκφραζομένου διὰ τῶν νομίμων αὐτοῦ ἀντιπροσώπων ἐν γνησίῳ κοινοβουλίῳ, δύναται νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν τῆς πολιτείας κατάστασιν, ἣν παρήγαγον λυπηρὰ γεγονότα.

Ἐνῷ δὲ πάντα τὰ ἀναγόμενα εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα καὶ τὰ τῆς παρεπομένης εὐθύνης καθὸ ἀνήκοντα εἰς τὴν ψῆφον τῆς μελλούσης Βουλῆς θέλουσι λυθῇ κατὰ τὰς εὐχὰς τοῦ ἔθνους, ἡ ὡς ἐξ αὐτῶν ὑφισταμένη ἔλλειψις νομοθετημάτων ἀναποδράστου ἀνάγκης θέλει ἀναπληρωθῇ προσωρινῶς διὰ Β. Διαταγμάτων ὑποβληθησομένων εἰς τὴν νομικὴν κύρωσιν ἅμα συνελθούσης τῆς Βουλῆς.

Πρώτιστον δικαίωμα καὶ ὑποχρέωσις τῆς Βουλῆς ταύτης

ἔσεται νὰ παράσχη εἰς τὸ Στέμμα καὶ εἰς τὸν τόπον ὑπουργεῖον, ὅπερ ἀπολαῦον τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς πλειοψηφίας τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, θὰ ἔχη τὸ κύριον προσὸν συνταγματικῆς κυβερνήσεως.

Οὕτω θέλει ἐπανέλθῃ ἡ πολιτεία εἰς τὴν τροχιάν αὐτῆς καὶ θέλει ἐμπεδωθῇ ἡ λειτουργία τῶν κοινοβουλευτικῶν ἡμῶν θεσμῶν, συγκροτουμένης βουλῆς ἐξ ἀληθινῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ καὶ ἀποδιδομένων εἰς αὐτὴν τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐπιρροῆς, ἅτινα προσήκουσιν ἐν συνταγματικαῖς πολιτείαῖς εἰς τὸ ἐθνικὸν συνέδριον.

Ἀθῆναι 27 Ἀπριλίου 1875.

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

**Χ. Τρικούπης, Κ. Λομβάρδος, Δ. Ράλλης,
Α. Πετμεζᾶς, Π. Γοννατᾶς, Γ. Σέρβος.**

Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὑπουργείου παρήγαγεν ἀρίστην ἐντύπωσιν· ἐκ δὲ τῶν ὑπουργῶν ὁ μὲν Τρικούπης εἶχεν ἤδη ἐλκύσει τὰς γενικὰς συμπαθείας ἐκ τῶν προηγουμένων αὐτοῦ πολιτικῶν ἐκδουλεύσεων, γνωστότατος δὲ κοινοβουλευτικὸς ἀνὴρ ἦτο ὁ Ζακύνθιος Κ. Λομβάρδος, πολιτικὸς εὐρυτάτης μορφώσεως καὶ μεγάλης τόλμης, πρωτεργάτης δὲ τοῦ ἀγῶνος τῶν Ἰονίων νήσων. Καὶ ὁ Δημήτριος Ράλλης νεώτατος ἀκόμῃ καὶ ἐν τῇ ἀπαρχῇ τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ σταδίου βουλευτῆς ἐξ Ἀττικῆς ἦτο ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς ἐποχῆς πολιτικῶν καὶ ἰδίως ἐξ ἐκείνων, τοὺς ὁποίους δὲν εἶχε μολύνει ἡ πανταχόθεν περιβάλλουσα αὐτοὺς πολιτικὴ διαφθορά.

Ἀναλόγως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι τὸ ὑπουργεῖον ἀποτελέσαντες· πολιτευταὶ διεκρίνοντο διὰ τὰ ἀνεξάρτητα αὐτῶν φρονήματα. Ἐπόμενον λοιπὸν ἦτο νὰ γίνῃ δεκτὸς ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὑπουργείου μετὰ χαρᾶς ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν καὶ δίκαια ἦσαν τὰ τηλεγραφικῶς ἀποσταλέντα πανταχόθεν συγχαρητήρια.

Ἡ ἀντιπολίτευσις ὁμῶς παρὰ γκωνισθεῖσα, ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπομείνῃ τὴν ἀνέλπιστον πρόσκλησιν τοῦ Τρικούπῃ ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Καὶ δι' αὐτὸν μὲν προσωρινῶς ὑπενεθύμιζε τὴν δῆθεν ἀποτυχίαν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως, διὰ δὲ τὸν

Λομβάρδον τὴν ἀγρίαν κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσιν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἀναλόγως διὰ τοὺς λοιποὺς ὑπουργοὺς τῶν ὁποίων τὸ πρόγραμμα προσεπάθει νὰ καταστήσῃ καταγέλαστον καὶ νὰ μειώσῃ τὴν ἐκ τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ παραχθεῖσαν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν ἀνὰ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις οὐδαμῶς πτοουμένη ἐπεδόθη μετὰ ζήλου εἰς τὸ βαρὺ καὶ δυσχερὲς καθήκον ἐπαγγελλόμενον τὴν ἀνόρθωσιν τόσον κακῶς κειμένων καὶ τὴν κάθαρσιν τόσων κηλίδων. Ἐχρειάζετο τῷ ὄντι θάρρος μέγα ἵνα ἄρξηται τις ἐπιχειρῶν γενικὴν ἀναμόρφωσιν ἐπὶ συστήματος, ὅπερ εἰς τοιαύτην εἶχε περιστῇ κατάστασιν, ἢ δὲ ἐγχείρισις ἔπρεπε ν' ἀσφαλίσθῃ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν· διότι ἄλλως διπλοῦν θὰ ἦτο καὶ φοβερώτερον τὸ κακόν. Εὐτυχῶς τὴν νέαν κυβέρνησιν διέκρινε πρὸ παντὸς ἀκατάβλητον θάρρος καὶ τόλμη καὶ ἡ ἐργασία ἤρξατο συντόνως.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸ ὑπουργεῖον διεκήρυξεν, ὅτι προσελθὼν εἰς τὴν ἀρχὴν ἵνα ἐνεργήσῃ ἐκλογὰς οὐδένα ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ νέον νόμον, ἤρκειτο ἐπομένως εἰς τὴν διὰ Βασιλικῶν Διαταγμάτων διοίκησιν, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὡς μόνην ἐκ τοῦ νόμου ἐπιτρεπομένην. Καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην λυσσωδῶς ἐπολέμησεν ἡ ἀντιπολίτευσις· ἀπὸ τοῦ σημείου δὲ τούτου πρὸ πάντων ἤρξατο ὁ δημοσιογραφικὸς κατ' αὐτῆς ἀγὼν, ὅστις παρηκολούθησε αὐτῇ καὶ πέραν τῆς ὑπάρξεως καὶ παρὰ τὴν πλειοψηφίαν τῆς κοινῆς γνώμης. Εἵτα δὲ ἡ κυβέρνησις ἀνήγγειλεν ὅτι καταργεῖ ὅλους τοὺς κατὰ τὸ προηγούμενον διάστημα, καθ' ὃ ἡ Βουλὴ ἐνομοθέτει ἄνευ πλειοψηφίας, κυρωθέντας νόμους, ὡς κυρωθέντας παρανόμως. Εἰς τὸ μέτρον δὲ τοῦτο περιελήφθησαν καὶ αἱ πρεσβεῖαι, αἵτινες ὑφίσταντο εἰσέτι καὶ ἐλειτουργοῦν ἄνευ προϋπολογισμοῦ· ἐδήλωσε δὲ ἡμιεπισήμως ἡ κυβέρνησις, ὅτι ἐμμένουσα εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς οὐκ ἐπεθύμει τὴν κατάργησιν τῶν πρεσβειῶν, ἀλλὰ μόνον τὴν συμφώνως πρὸς τὸν προϋπολογισμὸν ὑπαρξιν αὐτῶν. Τέλος δὲ ἐγνώσθη, ὅτι ἡ κυβέρνησις προὔτιθετο νὰ ἐγκαλέσῃ ἐνώπιον εἰδικοῦ δικαστηρίου τὸ πρῶτον ὑπουργεῖον Βούλγαρη καὶ ἰδιαιτέρως τὸν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπουργὸν Βλασσόπουλον κατηγορηθέντα τότε ἐπὶ δωροδοκίᾳ· αἱ εἰδήσεις δὲ αὗται διαδοθεῖσαι διὰ τοῦ ἡμιεπισήμου ὀργάνου τῆς Κυ-

κυβερνήσεως τῶν «Καιρῶν» τοῦ Κανελλίδου (1) ἐπήνεγκαν γενικὴν ἀναστάτῳσιν τῆς δημοσίας γνώμης.

Τὴν διάδοσιν ταύτην ἐπεβεβαίωσε, μετὰ τινὰς ἡμέρας, ἡ διαταγὴ τῆς κυβερνήσεως, ἑναρξίς ἀνακρίσεων ὑπὸ τοῦ εἰσαγγελέως τῶν ἐφετῶν Μπένση κατὰ τῶν ὑπουργῶν καὶ ἰδίως τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἀνακρίσεις, αἵτινες ἐξηκολούθησαν εἴτα ἐπὶ πολὺ καταλήξασαι εἰς τὴν παραπομπήν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, εἰς εἰδικὸν δικαστήριον.

Τέλος τῇ 19 Μαΐου ἐδημοσιεύθη τὸ Β. Διάταγμα διὰ τοῦ ὁποῖου αἱ ἐκλογαὶ ὠρίζοντο τῇ 8 Ἰουλίου 1875, ὀλίγας δὲ ἡμέρας μετὰ ταῦτα ὁ Τρικούπης ἀπηύθυνεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς νομάρχας περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐκλογῶν, ἧτις ἐνεποίησε ἀπανταχοῦ ἀγαθὴν ἐντύπωσιν (2) καὶ οἱ νομάρχαι δὲ οἱ νέοι ἀπελθόντες εἰς τὰς ἰδίας ἑδρας ἔλαβον προφορικὰς ὁδηγίας περὶ ἀμεροληψίας.

Ἐπὶ τῆς ἀνεπηρεάστου ἐνεργείας τῶν ἐκλογῶν ἡ κυβέρνησις Τρικούπη ὑπελόγιζε τὸ πολιτικὸν αὐτῆς μέλλον καὶ πράγματι εἰς τοῦτο ἐν ἡπατήθη. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια ἐκλογῶν ὑπὸ πνεῦμα τοιοῦτον κατὰ πόσων δυσκολιῶν εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ! Ἐπὶ μακρὰν ἤδη σειρὰν ἐτῶν αἱ προσωπικαὶ ἐν τῇ Βουλῇ πολιτικαὶ μερίδες κατηρτίζοντο διὰ παντὸς θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου μέσου, ἰδίως δὲ ἀφ' ὅτου ἐπεκράτησε τὸ ἰσχυρὸν τοῦ Βούλγαρη κόμμα, ἡ ἐλευθέρᾳ διάθεσις τῆς ψήφου τοῦ πολίτου ἦτο κωμικὴ θεωρία, τύπος ἀπολέσας ὅλην αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν· τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη, διαθέτον τὰ πλειότερα ἔμμεσα καὶ μὴ ὑποχωροῦν πρὸ οὐδενὸς προσκόμματος, διευθυνόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου, ὅστις, ὑπὲρ πάντα ἄλλον, φέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νέας Ἑλλάδος, ὡς ἐπιβληθεὶς διὰ τῆς ἀκαταβλήτου ἐπιμονῆς καὶ θελήσεως, εἶχε τοιοῦτοτρόπως καθιερώσει πολιτείαν καθ' ἧς ἐξανίσταντο μὲν οἱ ἄνθρωποι, οἱ λαμβάνοντες τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ὑπὸ τὴν κυρίαν καὶ τὴν πραγματικὴν

(1) Ἐπίσημον ὄργανον τοῦ Τρικούπη βραδύτερον ἐγένετο ἡ «Ὦρα».

(2) Ἐγκύκλιον ἐπίσης ἡ νέα κυβέρνησις ἀπέστειλε καὶ πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἀρχὰς τοῦ Κράτους περὶ ἀμερολήπτου ἐκδηλώσεως τοῦ δημοσίου φρονήματος.

του σημασίαν, αἱ φωναὶ αὐτῶν ὅμως κατεπνίγοντο διὰ τῆς βίας καὶ τῆς αὐθαρεσίας. Ἀλλὰ τὸ οὕτω δημιουργηθὲν καθεστῶς ὥσω ἐξηγρίου τὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ τοὺς ἀπὸ ἀρχῶν εὖ φρονοῦντας τόσον διέθετε καὶ ἄλλους ὑπερθέρμους ὑποστηρικτάς, οἵτινες δι' αὐτοῦ κατώρθουν νὰ ἐξυπηρετῶσι τὰ ἴδια αὐτῶν συμφέροντα. Τοιοῦτοτρόπως ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπετελέσθη περὶ τὸ σύστημα ἰσχυρὸν πειρασμοῦ δίκτυον εἰς τὸ ὁποῖον εὐκόλως συνελαμβάνοντο ὅλοι ἐκεῖνοι ὅσοι δὲν εἶχον ἰσχυρὰν τὴν θέλησιν καὶ βαθέως ἐρριζωμένους ἀρχάς. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἀπετέλουν καὶ τὴν πλειονοψηφίαν, εὐνότητον εἶνε, ὅτι ἡ θεωρία ἡ πολιτικὴ ἀντὶ νὰ ἐλαττωταὶ τοῦναντίον ηὐξάνετο ἡμέρα τῇ ἡμέρα καὶ ἡ διαφθορὰ ἐπετείνετο.

Τὸ σύστημα ἐκεῖνο εἶχε πρωτίστως τὴν ἀφορμὴν του ἐκ τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐκλογῶν. Καθ' ὅλας τὰς ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη διενεργηθείσας ἐκλογάς, ἐφηρμόσθη ἡ μέθοδος τοῦ ἀποκλεισμοῦ παντὸς πολίτου εὐθαρσοῦς καὶ ἐπιφόβου διὰ τὴν κυβερνήσιν, ἱκανοῦ δὲ νὰ καυτηριάσῃ τὰς πράξεις αὐτῆς. Καὶ ἂν δέ τις ἐκ τῶν τοιούτων ἰσχυρῶν καὶ ἀτρομήτων ἀνθρώπων κατώρθου νὰ σωθῇ καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἐπεμβάσεις νὰ ἐξέλθῃ ὑπερισχύων ἀπὸ τῶν καλπῶν, εἶτα ἀμελίκτος καὶ ἀδικωτάτη περιέμενεν αὐτὸν ἐξέλεγχις ἐν τῇ βουλῇ, τῆς ὁποίας δυσκολώτατον ἦτο νὰ διασωθῇ.

Ζωγραφίζομεν διὰ μελανῶν χρωμάτων τὴν ἐποχὴν τῆς κοινοβουλευτικῆς δράσεως τοῦ Βούλγαρη. Ἀλλ' ὁ ἀναδιφῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὰ πρακτικὰ τῆς βουλῆς καὶ τὰς ἐφημερίδας καὶ τὰ ἐπίσημα καὶ ἀνεπίσημα ἔγγραφα, συναποφέρει τὴν πεποίθησιν, ὅτι οὐδέποτε ἡσκήθη δεσποτισμὸς ὑπὸ ἀπεχθεστέραν μορφήν καὶ ἐν πλήρει λειτουργίᾳ συνταγματικοῦ πολιτεύματος.

Ἡ πολιτικὴ διαφθορὰ, ἣτις δυστυχῶς ἐκτοτε λυμαίνεται τὸ κράτος, ἐκεῖθεν ἔσχε τὴν πρώτην τῆς ἀρχὴν, ἐρριζώθη δὲ τόσον στερεῶς ὥστε τῶν ἐτῶν μετέπειτα κοινοβουλευτικὸς βίος, ὑπὸ κυβερνήσεις φιλελευθέρας καὶ συνταγματικὰς, κατὰ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως σημασίαν, ὡς αἱ κυβερνήσεις Τρικούπη καὶ Δηληγιάννη, δὲν ἴσχυσε νὰ μετατρέψῃ τὸ καθιερωθὲν σχεδὸν σύστημα καὶ νὰ ἐξυγιάνῃ τὴν πολιτείαν. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον κινεῖ ἰδιαιτέρως τὴν ἀγανάκτησιν ἐν τῇ ἀναδιφῇ τῶν ἐγγράφων τῆς

ἐποχῆς εἶναι ἡ ἀμειλίκτος καταδίωξις ὅλων ἐκείνων, οἵτινες διὰ τοῦ λόγου, τῆς γραφίδος καὶ ἐν γένει τῆς στάσεως ἠδύναντο νὰ εἶναι ἐπίφοβοι εἰς τὴν κυβέρνησιν. Διὰ τοῦτο ἀμειλίκτως κατεδιώκετο ὁ Λομβάρδος ἐν Ζακύνθῳ, ἣν εἶχε καταστήσει κέντρον πολιτικῆς συνεννοήσεως εὐρυτάτης, ὁ Τρικούπης ὁ μόλις ἀναφαινόμενος ἰσχυρὸς ἀντίπαλος καὶ κομματάρχης, ὁ Κουμουνδοῦρος πολιορκούμενος ὑπὸ στρατιωτικῆς δυνάμεως ἐν Οἰτύλῳ καὶ πολεμούμενος ὡς ἀλλόφυλος ἐχθρὸς, ἐν μέσῃ δὲ τῇ πρωτευσούσῃ φοιτηταὶ καὶ δημοσιογράφοι ἀνηλεῶς καθ' ἐκάστην ἐτύπτοντο καὶ ἐπληγόνοντο ὑπὸ τῶν ἐμμίσθων τῆς ἀρχῆς ροπαλοφόρων. Μετὰ τριάκοντα περὶ τοῦ ἔτη ἡ Βουλγαρία ὑπὸ τὴν δεσποτικὴν τοῦ Σταμπούλῳφ δικτατορίαν παρουσίασεν ἀνάλογον θέαμα. Καὶ οὐδεὶς μὲν ἀρνεῖται ὅτι ὑπάρχει ἀνυπολόγιστος διαφορὰ μετὰ τοῦ Ἑλλήνος πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ βουλγάρου δικτάτορος, οὐδεὶς ὅμως ἐπίσης δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι τὰ δύο κράτη πολλὴν ἀπέδειξαν ἀναλογίαν διοικητικοῦ συστήματος καὶ πολιτικῆς ἐξαχρειώσεως.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾔ, διαλυθείσης, ὡς εἵπομεν, τῆς Βουλῆς τῇ 19 Μαΐου, αἱ ἐκλογαὶ ἐγένοντο τῇ 18 Ἰουλίου καὶ διεκρίθησαν ἐπὶ παραδειγματικῇ τάξει καὶ ἀποχῇ ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως τῆς κυβερνήσεως.

Πράγματι δ' αἱ ἐκλογαὶ ἐνηργήθησαν ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ.
Κατὰ τὰς τέσσαρας τότε ἡμέρας τῆς διαρκείας αὐτῶν οἱ πολῖται ἐπέδειξαν παραδειγματικὴν νομιμοφροσύνην, τὸ τοιοῦτον δὲ ἐχαρακτήρισεν ὁ τύπος τότε ὡς σημεῖον μεταβολῆς τῶν πραγμάτων. Ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν αἱ τηλεγραφικαὶ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον εἰδήσεις δὲν ἀνήγγελλον, ὡς ἄλλοτε, τὰς φοβερὰς συμπλοκάς, συμβάντα δὲ μόνον λυπηρὰ συνέβησαν ἐν Ἰῶρᾳ, ὅπου ὁ δήμαρχος προέβη εἰς σκανδαλώδεις ὑπὲρ τοῦ πρώην ὑπουργοῦ ἐκδηλώσεις, ἐπισύρας τὴν ἀγανάκτασιν τοῦ κόσμου. Ἐπίσης δυστυχήματά τινα ἀνάλογα συνέβησαν καὶ εἰς τινὰς ἐπαρχίας, πανταχοῦ ὅμως ἡ ἀρχὴ προὔβαλε καὶ οὐδαμοῦ τὰ ἀτοπήματα ταῦτα ἔλαβον μεγαλειτέρας διαστάσεις.

Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς κυβερνήσεως ἦτο ἡ ἀποχὴ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἀπὸ πάσης ἀναμίσξεως εἰς τὰς ἐκλογάς, οὐδαμοῦ δὲ παράπονον ἠγέρθη κατὰ τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν ἐνέρ-

γείαν τῶν ἐκλογῶν ὑπαλλήλων. Δικαίως λοιπὸν, μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἐκλογῶν ὁ Τρικούπης ἀνῆλθεν εἰς τ' ἀνάκτορα καὶ ἐδέχθη τὰ θερμὰ συγχαρητήρια τοῦ Βασιλέως. Καὶ ὅμως ἵνα ἐπιτευχθῇ τὸ εὐάρεστον τοῦτο ἀποτέλεσμα πόσῃν προσοχῇ κατέβαλλεν ἡ κυβέρνησις δύναται ν' ἀποδείξῃ καὶ τὸ ἐξῆς ἐπεισόδιον. Ἐν Εὐρυτανίᾳ—κατὰ τὴν ἔπειτα ὑποβληθεῖσαν εἰς τὴν Βουλὴν ἔκθεσιν τῆς οἰκείας ἐπιτροπῆς—αὐτὸς ὁ εἰρηνοδίκτης φοβούμενος ἐκ τῶν προηγουμένων σκηνῶν τῶν ἐκλογῶν Βούλγαρη, οὐδὲν ἔλαβε μέτρον, κατὰ τὰς ἐκλογάς, τῶν ὁποίων ἀπέσχε καὶ αὐτὴ ἡ στρατιωτικὴ ἀρχή.

Ἐν Ἀθήναις οἱ κλητῆρες τῆς ἀστυνομίας μεταβάντες εἰς τὰ τμήματα ἐψήφισαν, τῶν ἀστυνόμων ἀπομεινάντων ἐκτὸς τῶν τόπων τῆς ἐκλογῆς ἵνα τοιοιυτοτρόπως οὐδόλως ἐπηρεάσῃ τὴν ἐλευθέραν τῆς ψήφου αὐτῶν διάθεσιν, τοῦτο δὲ προὔξενησεν ἀληθῆ κατὰ-πληξιν.

Μία δὲ ἀκόμῃ ἀπόδειξις τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας, ἣτις ἀφέθη εἰς τοὺς πολίτας, κατὰ τὰς ἐκλογάς ταύτας, εἶναι καὶ ἡ ἰσοψηφία τοῦ τε Τρικούπη καὶ τοῦ Δεληγεώργη ἀμφοτέρων λαβόντων 3,557 ψήφων. Ἐκ τῶν ὑπουργῶν τοῦ Τρικούπη μόνος ὁ ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν Γ. Σέρβος ἀπέτυχεν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του, ὅπερ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ὑποβάλῃ τὴν οἰκείαν παραίτησιν, ἣτις ὅμως δὲν ἔγεινε δεκτὴ τότε ἀλλ' ἀργότερον, ὅτε ἡ διεύθυνσις τοῦ ὑπουργείου τῶν ναυτικῶν ἀνετέθη εἰς τὸν Λαμβάρδον, ὡς εἶπομεν (6 Αὐγούστου).

Κατὰ τὴν ἀξιωματικόνευτον ταύτην ἐκλογὴν δέκα μόνον ἐκ τῶν 82 στηλιτῶν κατῴρθωσαν νὰ σωθῶσι, μετὰξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ ἀρχηγὸς Βούλγαρης ἐν Ὑδρᾷ οἱ ἐλαχίστης πλειοψηφίας, ἀποτυχόντων τῶν δύο ἄλλων φίλων του· καὶ ὁ νομομαθὴς δὲ Θεόδωρος Φλογαΐτης συνδυσασθεὶς ἐν Εὐβοίᾳ μετὰ τῶν στηλιτικῶν ἀπέτυχε καὶ αὐτὸς μετ' ἐκείνων, ἀμειλίχτως πολεμηθεὶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Ἡ τοιαύτη ἐπιτυχία ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς ἐκλογῆς ἐχαιρετίσθη μετὰ χαρᾶς οὐ μόνον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ὁμογενῶν. Αἱ κοινότητες τῆς Ρουμανίας ἀπέστειλαν συγχαρητήρια τηλεγραφήματα πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν δὲ ἐπιστολαὶ καὶ ἀνταποκρίσεις διετράνωσαν τὴν ἀγαθὴν τῶν πολιτῶν ἐντύπωσιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν αὐτῶν διὰ

τάς γενομένας ἀνεπηρεάστους ἐκλογάς. Καὶ ἔσπευσε μὲν ἡ κυβέρ-
νησις, μετὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν, νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτη-
σιν αὐτῆς τῷ βασιλεῖ, οὗτος ὁμῶς δὲν ἀπεδῆξατο αὐτὴν καὶ πα-
ρεκάλεσε τὸν Τρικούπη νὰ ἐξακολουθήσῃ διευθύνων τὰ δημόσια
πράγματα μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς Βουλῆς, ὅτε θὰ ἐφαίνετο ποῖος
ἐκ τῶν τριῶν ὑπολειπομένων κομματάρχων θὰ συνεκέντρου περισ-
σοτέρας ψήφους καὶ ἐπομένως θὰ ἐξεπροσώπει τὴν πλειονοψηφοῦσαν
μερίδα ἐν τῇ πολιτικῇ.

Κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς ὑπουργίας Τρικούπη, οὐκ ὀλίγαι
καλαὶ βάσεις ἐτέθησαν καὶ ἔργα τινὰ συνετελέσθησαν πρὸς κοινὴν
ὠφέλειαν. Οὕτως ἐπὶ τῆς ὑπουργείας αὐτοῦ συνέστη ἡ μεγάλη ἐπι-
τροπὴ ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τοῦ ὑποστρατήγου Λεωνίδα Σμολένσκη πα-
τρὸς τοῦ ἥρωος Κωνσταντίνου Σμολένσκη, τῶν συνταγματάρχων Πά-
νου Κορωναίου καὶ Β. Σαπουντζάκη, τῶν ἀντισυνταγματάρχων
Καρνάλη καὶ Βλάχη, τοῦ ταγματάρχου Δ. Μακρῆ τοῦ ἐπιάρχου
Σούτσου καὶ τοῦ λοχαγοῦ Ν. Τσαμαδοῦ, ἡτις ἀνέλαβε τὴν ἐπεξερ-
γασίαν τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὀργανισμῶν
τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη παρέτεινε τὰς ἐργα-
σίας τῆς ἐπὶ δύο περίπου μῆνας μεθ' ὃ ὑπέβαλε τὸ πόρισμα τῶν
μελετῶν αὐτῆς πρὸς τὸ ὑπουργεῖον. Ἡ μεσολαβήσασα ὅμως κυβερ-
νητικὴ μεταβολὴ δὲν ἔδωκε καιρὸν τῷ Τρικούπη νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν
νέον ὀργανισμόν. Ἐν τούτοις, ἡ ἐπελθοῦσα κυβέρνησις εὔρεν ἑτοι-
μον σχεδὸν τὸν ὀργανισμόν τοῦτον καὶ ἐπ' αὐτοῦ κατόπιν ἐστη-
ρίχθη, μετὰ τινὰς ἐπουσιώδεις τροποποιήσεις, ὁ νεώτερος τοῦ στρα-
τοῦ ὀργανισμός. Ἐπίσης κατὰ τὴν πρώτην ταύτην πρωθυπουργίαν
τοῦ Τρικούπη πολλὴ φροντίς κατεβλήθη ὅπως ἐλαττωθῇ ὁ δα-
σμός τῆς σταφίδος ἐν Γερμανίᾳ καὶ κατωρθώθῃ τοῦτο διὰ τοῦ τότε
ἐν Cöttingen διαμένοντος Ἀλ. Ρ. Ραγκαβῆ. Ἡ γερμανικὴ κυ-
βέρνησις μάλιστα προὔτιθετο, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ραγκαβῆ, νὰ ὑποβι-
βάσῃ ἔτι πλέον τὸν εἰσαγωγικὸν αὐτῆς δασμὸν ἀπέναντι ἄλλων πα-
ραχωρήσεων ὧν καὶ αὐτὴ θὰ ἐτύγχανε παρὰ τῆς ἐλληνικῆς κυβερ-
νήσεως, ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθεν ἡ κυβερνητικὴ μεταβολὴ καὶ
οὕτω διεκόπη ἡ διαπραγματεύσις ἐκείνη.

Τῇ 10 Αὐγούστου 1875 ἐκηρύχθη αὐτοπροσώπως ὑπὸ τοῦ Βα-

σιλέως ἢ ἐναρξίς τῆς πρώτης συνόδου τῆς Ζ' βουλευτικῆς περιόδου, ἥτις εἶναι ἡ πρώτη ἐπὶ τῆς βασιλείας Γεωργίου περίοδος ἢ διανύσασα κανονικῶς τὴν τετραετίαν αὐτῆς καὶ μὴ καταλήξασα εἰς διάλυσιν. Ὁ βασιλικὸς λόγος συντεταγμένος μετὰ πολλῆς τῆς δεξιότητος παρήγαγεν ἀρίστην ἐντύπωσιν. Πράγματι δὲ τὸ πρῶτον ἤδη εἰς τὰ κοινοβουλευτικὰ τῆς Ἑλλάδος χρονικὰ ἤρξατο ἀναφαινομένη ἡ Δεδηλωμένη τοῦ βασιλικοῦ λόγου. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐγένετο ὅλος ὁ τῶν στηλιτικῶν πάταγος. Οὐχὶ πλέον αἱ μειονοψηφίαι. Εὐθὺς, μετὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐναρξέως, ἡ Βουλὴ ἀνέβαλε τὰς ἐργασίας αὐτῆς ἐνεκα τοῦ παρεμπесόντος θέρους μέχρι τέλους τοῦ Σεπτεμβρίου· τῇ 9 Ὀκτωβρίου ἐνωθέντων ἀπάντων τῶν στοιχείων τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἥτις δὲν εἶδε δι' ἀγαθοῦ ὄψεως τὴν ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν εἰσπήδησιν τοῦ Τρικούπη, καὶ ἥτις ἐθεώρησεν ἑαυτὴν προσβληθεῖσαν ἐκ τινος φράσεως τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ βουλευτοῦ Ἀττικῆς Δ. Ράλλη, ὀνομάσαντος τοὺς κομματάρχας ὑποπόδιον τοῦ Δ. Γρίβα, ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Βουλῆς ὁ Κουμουνδοῦρος διὰ ψήφων 136 ἐπὶ 153 ψηφοφορησάντων, ὑποψήφιος ὢν συμπάσης τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Μετὰ τινὰς ἡμέρας, τοῦ ὑπουργείου Τρικούπη καταθέσαντος τὴν παραίτησίν του(1) ἐκλήθη εἰς τὰ ἀνάκτορα ὁ Κουμουνδοῦρος, ὅστις τῇ 15 Ὀκτωβρίου 1875 ἐσχημάτισε τὸ ὑπουργεῖον αὐτοῦ ὡς ἐξῆς: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Α. Κουμουνδοῦρος, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Σ. Σωτηρόπουλος, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Α. Κοντόσταυλος, ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Γ. Μίλησις, ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Ι. Παπαζαφειρόπουλος, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Κ. Καραϊσκάκης, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Α. Αὐγερινός. Τὸ πρῶτον ζήτημα τὸ ὁποῖον ἐτέθη ἅμα τῇ ἐναρξεί τῶν κανονικῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς ἦτο κατὰ πόσον ἠδύναντο νὰ ᾖναι ἔγκυρα τὰ νομοσχέδια τὰ ἐπιψηφισθέντα κατὰ τὴν ἐκθεσμον συνεδρίαν τῆς 19 Μαρτίου 1875, ἡ δὲ Βουλὴ ἀπε-

(1) Ἐκ τῶν βουλευτῶν, οἵτινες ἠκολούθησαν τὸν Τρικούπην κατὰ τὸ παρὸν στάδιον τοῦ πολιτικοῦ βίου αὐτοῦ ἀπηρτίσθη ὁ πυρὴν τοῦ ἔπειτα μεγάλου τρικουπικοῦ κόμματος, ὅπερ διώκησε τὰ κοινὰ τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ δεκαετίαν ὅλην.

φάνθη ὑπὲρ τῆς ἀκυρώσεως αὐτῶν. (1) Ὁμοίως ἀπεστάλη εἰς τὴν Βουλὴν, ἥς πρόεδρος ἐξελέγη, ἀντὶ τοῦ Κουμουνοδούρου, ὁ πρὸς αὐτὸν συμμαχήσας καὶ τοὺς δύο ὑπουργοὺς αὐτῷ Ζαΐμης, ὁ φάκελλος τῆς δικογραφίας καὶ ἐκθεσις τοῦ παρ' ἐφέταις εἰσαγγελέως περὶ τῆς κατηγορίας τοῦ Νικολοπούλου καὶ Βαλασσοπούλου ἐπὶ δωροδοκίας. Κατὰ τὸν περὶ εὐθύνης τῶν ὑπουργῶν νόμον συνέστη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀνακριτικὴ ἐπιτροπεία, ἵνα ἐπιληφθῇ τῆς ἐξετάσεως κατὰ κρίσιν ἢ ἀποδιδομένη κατηγορία εἰς δύο πρώην ὑπουργοὺς ἐστηρίζετο ἐπὶ βάσεως ἄλλως τε πάντα τὰ κόμματα ἦσαν σύμφωνα ὅπως καταδιωχθῶσιν οὐ μόνον οἱ τυχόν δωροδοκηθέντες ὑπουργοί, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὑπουργεῖον ἐπὶ τῇ ἐκθέσμῳ καὶ ἀντισυνταγματικῇ πορείᾳ, ἣν ἠκολούθησε καὶ ἐπὶ πλαστογραφία. Τὴν 18 Νοεμβρίου ἡ Βουλὴ ἐξελέξατο τὴν εἰσαγγελικὴν ἐπιτροπείαν, ἣτις ἤθελεν ὑποστηρίξει τὴν ἐνώπιον τοῦ ἀρμοδίου δικαστηρίου ἐπὶ σιμωνίᾳ δίκην τῶν δύο ὑπουργῶν, τῇ δὲ 16 Δεκεμβρίου ἐπεψήφισε τὸ ὑπὸ δέκα βουλευτῶν ὑπογραφέν κατηγορητήριον καὶ παρέπεμψε τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη ἐπὶ ἀντιποιήσῃ ἀρχῇ καὶ ἐπὶ πλαστογραφίᾳ εἰς εἰδικὸν δικαστήριον διὰ ψήφων 118 ἐπὶ 119. Τέλος τῇ 22 Δεκεμβρίου 1875 παρέπεμψε τὸ αὐτὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη εἰς δίκην καὶ ἐπὶ ἐκλογικαῖς ἐπεμβάσεσιν, ἐξαιρέσει τοῦ πρώην ὑπουργοῦ Ν. Παπαμιχαλοπούλου, καὶ τῇ 23 Δεκεμβρίου 1875 ἔληξεν ἡ α' σύνοδος τῆς Ζ' Βουλευτικῆς περιόδου.

Ἡ δίκη ἡ μέλλουσα, ὡς ἦτο ἐπόμενον, νὰ χαρακτηρίσῃ μίαν κοινοβουλευτικὴν τῆς Ἑλλάδος περίοδον ἐξήγειρε γενικὴν ταραχὴν. Διαπρεπὴς δημοσιογράφος τῆς ἐποχῆς ἔγραφεν:

«Ἡ δίκη αὕτη εἶναι ἡ δευτέρα ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸν τρέχοντα αἰῶνα περιέχει δὲ μοναδικῆς σπουδαιότητος σημα-

(1) Ἡ βουλὴ κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην ἀφήσασα τὸ σεσαθρωμένον βουλευτήριον ἐγκατέστη πλέον ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ κτιρίῳ τῆς ὁδοῦ Σταδίου. Τὸ κτίριον τοῦτο μεγαλοπρεπὲς ἄλλως τυγχάνον δὲν ἔχει τὴν ἀρμοζουσαν αὐτὸ θέσιν ἐν τῇ ὁδῷ Σταδίου, εἰς ἣν ἔπρεπε νὰ ἦτο ἐστραμμένη ἡ κυρία ὄψις. Δικαίως δὲ πολλοὶ τῶν ἀρχιτεκτόνων ἐπέκριναν αὐτὸ, ὁ δὲ χαριτολόγος Ε. Ἀσώπιος παρωμοίασεν αὐτὸ πρὸς ἄνθρωπον παραβλῶπα.

σίαν. Τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη κατέλιπε τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τὸ ἄχθος τῆς βαρείας κατηγορίας ὅχι μόνον ὅτι κατεδολιεύθη καὶ κατεπάτησε τοὺς ἐνεστῶτας νόμους ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐμελέτησε τὴν ἀνατροπὴν τοῦ συντάγματος. Ὁ κ. Βούλγαρης οὕτως ἀπὸ ἄκρος συνταγματικὸς δὲν ἤργησε νὰ θεωρήσῃ σκόπιμον τὴν μεταβολὴν τοῦ εἰς ἄκραν μοναρχικὸν, καὶ ἀρχηγὸν κινήματος προωρισμένου νὰ ἀνατρέψῃ ὅ,τι διὰ κόπων καὶ θυσιῶν καὶ αἱμάτων ἐπετεύχθη ὑπὸ τῶν πατέρων μας καὶ ἡμῶν. Αἱ τελευταῖαι μάλιστα διαδόσεις περὶ συνεννοήσεως μετὰ σπουδαίων πολιτικῶν τοῦ κόμματός του καὶ τινων ἀνωτέρων στρατιωτικῶν, ἐπέτειναν τὴν κοινὴν ἀγωνίαν σκόπιμος δὲ εἶναι ἡ ἐνέργεια τῆς κυβερνήσεως Τρικούπη καὶ ἡ ἀπόφασίς της νὰ παραπέμψῃ τὸν Βούλγαρη καὶ τοὺς συνυπουργοὺς τοῦ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ὅπως διευκρινισθῇ ἡ θέσις καὶ τοῖς ἀποδοθῇ τὸ δίκαιον ἂν εἶναι ἀθῶοι ἢ τιμωρηθῶσιν ἂν ἔπταισαν ἀπέναντι τῶν νόμων τῆς πατρίδος των».

Σήμερον δ' ὅτε ἡ ἐποχὴ ἐκείνη παρῆλθε, ἀναλογιζόμεθα τὸ θάρρος τὸ ὅποῖον ἔσχεν ὁ πρῶτην ἡδὴ φορὰν ἐρχόμενος εἰς τὴν ἀρχὴν Τρικούπης νὰ κατέλθῃ εἰς τοιοῦτον ἀληθῶς ἐπικίνδυνον ἀγῶνα. Διότι τὸ κόμμα τοῦ Βούλγαρη, ἀπὸ ἐτῶν ἡδὴ παγιωθὲν καὶ διαμείναν ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, διετήρει καὶ ἐκτὸς αὐτῆς μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ ἐξηκολούθει ἀποτελούμενον ἐξ ἀνθρώπων ἀποφασισμένων καὶ συνειθισμένων εἰς τὴν καταπάτησιν θεσμῶν καὶ τύπων τῆς χώρας. Ἀλλως τε δὲ οἱ ἀδιάφοροι καὶ ψυχρότερον σκεπτόμενοι εὐρισκον ὅτι ἦτο ἴσως βαρὺ νὰ ἐκτοξευθῇ κατηγορία κατὰ τῶν πρῶτων ὑπουργῶν καὶ μάλιστα κατηγορία τοιαύτη, ἀπέδιδον δὲ οὐκ ὀλίγοι εἰς τὸν Τρικούπην τὴν πρόθεσιν νὰ καταστρέψῃ τελείως ἰσχυρὸν ἀντίπαλον ὁ ὅποῖος ἐφόβιζεν αὐτὸν διὰ τὸ μέλλον.

Οἱ ἀνεξάρτητοι ὅμως πολῖται ὑπεδέχθησαν μετὰ χαρὰς τὴν τοιαύτην ἐκδήλωσιν τῶν διαθέσεων τῆς νέας κυβερνήσεως ὡς ἀγαθὴν ἀπαρχὴν νέου πολιτικοῦ καθεστῶτος, προωρισμένου ν' ἀνορθώσῃ τὸ καταρρέον οἰκοδόμημα τοῦ Κράτους. Ὁ Ρόκκος Χοϊδᾶς, γνωστότατος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δικηγόρος καὶ κατόπιν βουλευτῆς Ἀττικῆς, ἀντιπροσωπεύων ἐπὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως, τὰς

τολμηροτέρας τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ Βούλγαρη ἀρχάς, διετύπωσεν ἐν δημοσίᾳ διαλέξει—καὶ τοιαύτας ἐποιεῖτο συχνὰς—τὴν κατὰ τῶν ὑπουργῶν ἐκείνων κατηγορίαν ἐπὶ ἀποπείρα καταργήσεως τοῦ συντάγματος καὶ ἐπομένως ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ, συνεπαγομένην ποινὴν θανατικὴν. Πάντα ταῦτα ἐξηγείρον τὴν κοινὴν συγκίνησιν καὶ ὁ λαὸς ἐπὶ μῆνας (26 Ἰανουαρίου—31 Μαρτίου 1876) διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος διαρκοῦς ἀγωνίας.

Τῇ 26ῃ Ἰανουαρίου 1876 ἤρξατο ἡ δίκη τῶν ἐπὶ δωροδοκία καὶ ἐκβιάσει κατηγορηθέντων δύο ὑπουργῶν Β. Νικολοπούλου καὶ Βαλασσοπούλου καὶ τῶν κατηγορουμένων ἐπὶ σιμωνίᾳ ἀρχιεπισκόπων Πατρῶν, Κεφαλληνίας καὶ Μεσσηνίας παραταθεῖσαι ἐπὶ διμηνίαν καὶ καταλήξασαι εἰς τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν τῆς 31 Μαρτίου 1876 δι' ἧς ὁ Βαλασσόπουλος, πρῶτην ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, καταδικάσθη εἰς φυλάκισιν ἐνὸς ἔτους, τριετῇ στέρησιν τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων καὶ εἰς ἀπόδοσιν 56,800 δραχμῶν ὑπὲρ τοῦ ἤδη ἰδρυμένου κατὰ τὴν λεωφόρον Κηφισίας Πτωχοκομείου, ὁ Β. Νικολόπουλος, πρῶτην ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης, ὡς συναυτουργὸς δωροδοκίας εἰς φυλάκισιν δέκα μηνῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν εἰς ἀπόδοσιν τοῦ διπλασίου τῶν δοθέντων δώρων ἦτοι εἰς 24,000 δραχμῶν, ὁ Κεφαλληνίας εἰς ἀπόδοσιν 50,000 καὶ ὁ Μεσσηνίας εἰς 20,000 δραχμῶν. Μετ' οὐ πολὺ, τῇ 19 Ἀπριλίου, ἤρξατο ἐν τῷ εἰδικῷ δικαστηρίῳ ἡ ἐπὶ ἀντιποιήσει ἀρχῆς καὶ ἐπὶ πλαστογραφίᾳ δίκη σύμπαντος τοῦ ὑπουργείου Δ. Βούλγαρη, ἀλλ' ἀνεβλήθη διὰ τὴν 20 Σεπτεμβρίου ἡ ἐξακολούθησις τῆς δίκης, ἥτις καὶ οὐκ ἴσμεν πῶς, ἐγκατελείφθη ἀκολούθως ἐκκρεμής. Οὕτω δὲ ἐκπεσὼν τῆς κοινῆς συνειδήσεως ὁ Βούλγαρης καὶ διατελὼν ὑπὸ τὴν κατηγορίαν κατήλθεν εἰς τὸν τάφον, μετ' οὐ πολὺ. Ὁ Βούλγαρης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐπὶ ἀντιβασιλείας Ἑλλήν ὑπουργὸς ἀνεφάνη ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς μετέχων τοῦ γοήτρου ἐκείνου, ὅπερ ἐκέκτηντο πάντες οἱ ἄνδρες, στρατιωτικοὶ ἢ πολιτικοί, τῆς προγενεστέρας γενεᾶς. Ἦτο ἀνὴρ ἰσχυρᾶς θελήσεως, μετὰ νοημοσύνης, ἣν δὲν ὑπεβόηθει μεγάλη παιδεία, ἀντικαθίστα ὁμῶς πεῖρα μακρά. Εὐσυνείδητος καὶ αὐστη-

ρὸς περὶ τὴν διοίκησιν, ἦτο φειδωλὸς καὶ τίμιος εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων. Ἐνδιαφερόμενος ὑπὲρ τῶν φίλων του, ἐξετίθετο πολλάκις χάριν αὐτῶν καὶ οὐδέποτε ἐθυσίαζεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις πολιτικῶν συμφερόντων. Καὶ ὅμως ὁ σιδηροῦς οὗτος καὶ ἀξιοπρεπὴς χαρακτήρ, ὁ τοῖς πᾶσιν ἐπιβαλλόμενος καὶ σεβασμὸν μετὰ τινος συστολῆς ἐμπνέων, ἡμαυροῦτο ὑπὸ ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ἐγωϊσμοῦ τοιούτου, ὥστε πολλάκις κατήντα δεσποτικὸς καὶ τυραννικός.

Τολμηρὸς καὶ ἀποφασιστικὸς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ κατεπάτει μᾶλλον παντὸς ἄλλου τοὺς κειμένους νόμους, κατὰ τὴν ἐνέργειαν μάλιστα τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν, οὐχὶ ἰδιωτελείας ἕνεκεν. Ἄλλὰ πρὸς ἰσχυροποίησιν τοῦ κέντρου τῆς ἐξουσίας καὶ ἀνύψωσιν τῆς διοικήσεως. Κατὰ τὸ 1874, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ πνεύματος τούτου ἐμφορούμενος, μέχρι πραξικοπήματος κατὰ τοῦ πολιτεύματος προέβη. Ἀπότομος καὶ ἐπιθετικὸς κατὰ τῆς βασιλείας, ὁπότεν εἰς τὰς τάξεις τῆς ἀντιπολιτεύσεως εὐρίσκετο, ἐθώπευσεν αὐτὴν καὶ περιεποιεῖτο εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐρχόμενος. Τοιούτος ὑπῆρξεν ἐν συντόμῳ ὁ ἀνὴρ, οὔτινος ἡ μὲν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ συνδέεται στενῶς μετὰ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ὁθωνος καὶ τῆς μεταπολιτεύσεως ἐν γένει, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ, εἰς τὴν ἐνέργον ἀποκλίνουσα, δὲν φέρει τὸν ὠρισμένον καὶ διακεκριμένον χαρακτῆρα τοῦ Δεληγεώργη καὶ Κουμουνδούρου.

Ἐν ᾧ οὕτω πολιτικῶς ἀπέθνησκεν ὁ Βούλγαρης ἐν τῇ Βουλῇ ἐμφανίζεται νέος ἀρχηγὸς κόμματος ὁ ἐκ Γόρτυνος βουλευτῆς Θεόδωρος Π. Δεληγιάννης, υἱὸς τοῦ ἄλλοτε ὑπουργοῦ καὶ ἐξάδελφος τοῦ Ζαΐμη, ὅστις ἤδη ἀπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως εἶχε συμπήξει περὶ ἑαυτὸν μικρὸν κόμμα ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει, ἀλλ' ὡς ἀποκλεισθεὶς ἐπὶ τινὰς περιόδους τῆς Βουλῆς ἐβλέπεν αὐτὸ διαλυόμενον, νῦν δὲ περὶ αὐτὸν πάλιν ἐπανερχόμενον (1). Ἐν τῇ ἐλληνικῇ μόνον

(1) Κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ W. C. Schmeidler, γράψαντος *Geschichte des Königreichs Griechenland* Heidelberg 1877, σελ. 307. Ἐκ τῶν 190 βουλευτῶν τοῦ ἐλληνικοῦ Κοινοβουλίου 58 ἀνῆκον τῷ Κουμουνδούρῳ, 40 τῷ Δεληγεώργη, 7 τῷ Δεληγιάννῃ καὶ τέλος 8 ἀνεξάρτητοι.

Βουλῇ παρουσιάζεται τὸ θέαμα τῶν πάντη προσωπικῶν κομμάτων, διαφερόντων πρὸς ἄλληλα οὐχὶ ὁ ἄρχων, ἀλλὰ διὰ τῶν προσώπων τῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες ἰδρύουσι τὸ κόμμα κατὰ τὰς ἀτομικὰς τῶν ιδέας, — ἀτυχῶς μεταβαλλομένας συχνότατα κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ρεῦμα — καὶ ἀθροίζοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' ὑποσχέσεων ὑπουργείων καὶ ἄλλων παροχῶν περὶ ἐκυτοῦς τμημὰ τι τῆς Βουλῆς, — ἐνασμενίζονται ἀκούοντες τοὺς φίλους των καλουμένους διὰ τοῦ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ὀνόματος. Ἐντεῦθεν οἱ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος: Κωλεττικοί, Μαυροκορδατικοί, Βουλγαρισταί, Κουμουνδουρικοί, Δεληγεωργικοί, Τρικουπικοί καὶ Δεληγιαννικοί. Ἐπέρχεται ὁ θάνατος καὶ τὸ κόμμα διαλύεται· διότι δὲν ὑπάρχει ὁ σύνδεσμος τῶν ἀρχῶν, γεννῶνται δ' ἄλλα ἐκ τῶν δυνάμενων δι' οἰουδήποτε μέσου νὰ προσελκύωσι περὶ ἑαυτὰ ἀριθμόν τινα βουλευτῶν. Ἐντεῦθεν μεταστάσεις, κλονισμοὶ ὑπουργικοὶ καὶ ζημίαι προφανῆς εἰς τὸ Ἔθνος· αἱ καλλίτεραι δὲ τοῦ ἀρχηγοῦ ιδέαι μετὰ τὸν θάνατόν του μένουσιν ἄνευ διαδόχου, ἵνα συνεχίσῃ τὸ ἔργον.

Ἐν ὅσῳ δὲν παγιωθῶσιν ἐν τῇ Βουλῇ συστήματα ἀρχῶν εἶναι ἀδύνατος πᾶσα πρόοδος. Ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ ἐκλογικὰ προγράμματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ πολιτικοὶ σύλλογοι πρὸς ὑποστήριξιν ὠρισμένων ἀρχῶν, πρὸ πάντων δὲ ὁ ἀνεξάρτητος τύπος, — ἡ μεγαλειτέρα πάντος ἔθνους δύναμις, — εἶναι οἱ γενεσιουργοὶ λόγοι τῆς ἰδρύσεως καὶ ἀναπτύξεως τοιούτων εὐεργετικῶν ἐν τῇ Βουλῇ συστημάτων, λέγει ὁ Γεώργιος Φιλάρετος. Οὕτως ἀνεπτύχθησαν οἱ Οὐίγοι (φιλελεύθεροι) καὶ οἱ Τόρεις (συντηρητικοί) ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ ἐνωτικοὶ καὶ οἱ ἀνθενωτικοὶ ἐν Ἀμερικῇ, οἱ μοναρχικοὶ οἱ αὐτοκρατορικοὶ, οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ ἐπὶ τέλει ἐπικρατήσαντες δημοκρατικοὶ ἐν Γαλλίᾳ. Μόνον ἐὰν φθάσῃ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἡ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεία εἰς τὴν ὑψίστην περιωπὴν τῆς πάλης ἀρχῶν, δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν πραγματικὴν βελτίωσιν τοῦ Κοινοβουλίου καὶ τὴν πρόοδον τῆς χώρας.

Ἄλλ' ἐνῷ ἐν Ἑλλάδι συνέβαινον ταῦτα, τὴν χερσόνησον τοῦ Αἰμοῦ κατεῖχεν ἐπαναστατικὸς ὄργασμός, περὶ οὗ δὲν εἶναι ἄσκοπον

νὰ εἴπωμέν τινα, ἵνα οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν εὐκολώτερον ἐννοήσωσι τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ὅμορος χώρα εὗρισκετο ἐν ἐκρύθμῳ καταστάσει, τὰ τουρκικὰ οἰκονομικὰ εὗρισκοντο ἐν ἐλβεινότητι. ἡ δὲ Τουρκία ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ πολλὰ δάνεια μετὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ κεφαλαιούχων, πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς, ἅπερ ὅλον ἐν ἐδαινοῦντο, τὰ μὲν ὡς ἐκ τῶν πρὸς καταστολὴν τῶν ἐπαναστάσεων δαπανῶν τὰ δὲ ὡς ἐκ τῆς διασπαθίσεως τῶν δημοσίων χρημάτων εἰς στρατιωτικὰς ἐργασίας καὶ ἐν τοῖς χαρεμίσις· ἐπὶ τούτῳ ἀπεφασίσθη νὰ τεθῇ εἰς κυκλοφορίαν τὸ ἐπὶ Μαχμούτ τοῦ Β' μέσον τῆς ἐκδόσεως χαρτονομισμάτων (Καϊμέ). Τῷ 1861 εἶχον ἐκδοθῇ, 1,200,000,000 γροσίων Καϊμέδες καὶ ἐγένετο συνολογῆσις δανείου ἐξ 8,000,000 λιρῶν στερλινῶν, ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα τὰ οἰκονομικὰ τῆς Τουρκίας ἔβαινον κακῶς καὶ ἀπεφασίσθη ἡ περιστολὴ τῆς μεγάλης τοῦ Κράτους σπατάλης καὶ χάρις εἰς συνολογῆσιν ἄλλου δανείου ταῦτοπόσων λιρῶν στερλινῶν καὶ τὴν ἰδρύσιν τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς ἐκ κεφαλαίων Γαλλικῶν καὶ Ἀγγλικῶν, ἡδυνήθη ὀλίγον νὰ βελτιώσῃ τὰ οἰκονομικὰ αὐτῆς. Ἐν τούτοις, τὴν Τουρκίαν τραπεῖσαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας καὶ συγκοινωνίαν ἀπησχόλησαν διάφοροι ἐπαναστάσεις ἐν ταῖς παραδουναβίοις χώραις, ἐν Σερβίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ, ὡς εἶδομεν. Ἡ εἰς Εὐρώπῃν Βιέννην, Παρίσιους καὶ Λονδῖνον περιοδεία τοῦ Σουλτάν Ἀβδούλ Ἀζίζ τῷ 1867, τῇ προτροπῇ τοῦ παρακολουθήσαντος αὐτῷ Φουὰτ πασᾶ, ἐγένετο ἀφορμὴ σπουδαίων καὶ ἐπωφελῶν τῷ Κράτει μεταρρυθμίσεων. Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτατον γεγονός τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦν ἡ ἐξέγερσις τῶν Βουλγάρων, οἵτινες, προστατευόμενοι ὑπὸ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, καὶ κατ' ἀρχὰς καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς γαλλικῆς βαυκαλιζομένης ὑπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ προσηλυτίσαι τοὺς Βουλγάρους εἰς τὸ ῥωμαιοκαθολικὸν δόγμα, ἐπεδίωκον ἀνενδότως τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς Ἐκκλησίας, ὡς ἔπραξαν καὶ οἱ Ρωμοῦνοι, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἶπομεν.

Ἐγκαταλιπὼν τὴν περὶ ὁλοκλήρου τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος μέριμναν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρος ὁ Β' καὶ περιο-

ρισθείς εἰς τὰς πρὸς τοὺς ὁμοφύλους Σλαύους σχέσεις, ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὸν ἄμορφον μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ὄγκον τῶν Βουλγάρων. Ἡ φυλὴ αὕτη, ὑπαγομένη εἰς τὸ Οἰκουμηνικὸν Πατριαρχεῖον, ὑπέκυπτε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ γλώσσης ἣν ἐξεπροσώπει ἡ ὑπερτάτη ἐκείνη ἐκκλησιαστικὴ τῆς Ἀνατολῆς ἀρχή. Ἡ ρωσικὴ διπλωματία ἀποφασίσασα νὰ χωρίσῃ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ περιποιήσῃ τοῖς ὁμοφύλοις καὶ ὁμογλώσσοις πρώτην τινὰ αὐθυπέστατον ὑπαρξιν, ὑπεκλίνησεν αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν αὐτονομίαν. Ὁ μέγας Βεζύρης Ἀαλῆ πασᾶς, ὅστις ἐφημίζετο ἐπὶ συνέσει, ἐνέπεσεν οὐδὲν ἥττον εἰς τὴν παγίδα.

Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις εἶχεν ἐξερθεῖσαι αὐτὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ πλὴν τούτου ἐπίστευσεν εἰς τὴν εἰσήγησιν τοῦ Ἰγνατιέφ, ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν δύο φυλῶν ἤθελεν ἐξασθενίσει ἀμφοτέρους. Συνέταξε λοιπὸν, καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας, τὸ φιρμάνιον τῆς 28 Φεβρουαρίου 1870, δι' οὗ ἡ Τουρκία ἰδίαις χερσὶ παρεχώρησε τῇ βουλγαρικῇ ἐξαρχίᾳ ἐν ὧσι, ἂν οὐχὶ ἐν ἐπιγνώσει τῶν νικητῶν τῆς Σεβαστουπόλεως, τὰ ὅρια, ὅσα μετὰ ὀκτὼ ἔτη ἔμελλε νὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν.

Ὁ δὲ γαλλογερμανικὸς πόλεμος τοῦ 1870 χαλαρώσας τὴν ἐνέργειαν τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων ἐν Ἀνατολῇ, συνεπήγαγε τὴν παραχρῆμα παραβίασιν τῆς περὶ ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας συνθήκης τῶν Παρισίων (1856) ὑπὸ τῆς Ρωσίας. Διὰ τῆς ἐπικρατήσεως δὲ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Δυνάμεως ταύτης ἐν Ἀνατολῇ, οἱ Βούλγαροι ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσι παρὰ τῆς Πύλης πολλὰ προνόμια, δι' ἃ προὐκλήθη ὁ ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀποσχισμὸς αὐτῶν, καὶ προελειάνθη ἡ ὁδὸς τῆς ἀνταρσίας, ἥτις ἐγένετο ἀφορμὴ τοῦ μετὰ τῆς Ρωσίας πολέμου.

Οἱ τοῦ παλαιοῦ συστήματος τοῦ διοικεῖν καὶ τῶν παλαιῶν ἔξεων ἀπρὶξ ἐχόμενοι Τούρκοι (Παλαιότουρκοι), μισοῦντες πρὸ πάντων τοὺς Χριστιανοὺς, ὡς πάντες οἱ φανατικοὶ τοῦ Κορανίου τηρηταί, ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων, ἅμ' αὐτῶν ἀρξαμέ-

νων καὶ παντοῖα κωλύματα παρενέβαλλον. Ἀποθανόντος δὲ (30 Μαρτίου 1869) ἐν Νικαίᾳ τοῦ εἰσηγητοῦ τῶν μεταρρυθμίσεων Φουὰτ πασᾶ ὑπερίσχυσαν οἱ Παλαιότουρκοι. Τὰ πάντα ἐματαιώθησαν ὡς καὶ αἱ ἀπόπειραι τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου διαδοχῆς κατὰ τὸ παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις σύστημα. Τὸν Φουὰτ ἀποθανόντα διεδέξατο ὁ Ἀλῆ πασᾶς. Ὀλίγω δὲ πρὸ τούτων χρόνῳ καὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ πράγματα ἔλαβον δυσάρεστον τροπὴν, τοῦ Χεδίβου ἐπωφεληθέντος τῶν ταραχῶν τῆς Κρήτης, τῆς Ρουμανίας, τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας καὶ ζητήσαντος νὰ λάβῃ τὸν τίτλον Χεδιβ (κύριος) μεθ' ὅλων τῶν ἰδιοτήτων τῆς βασιλείας. Κατ' Αὐγούστον δὲ τοῦ 1868 αὐτοκρατορικὸν φερμάνιον ἐξεχώρει τὴν Χεδιβείαν τῷ υἱῷ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ (κατ' εὐθείαν δηλαδὴ διαδοχὴν τοῦ θρόνου) καὶ ἄλλας πολλὰς προνομίας.

Ἐν τούτοις, ἡ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων ἐπιρροὴ τῆς Ρωσίας ὁσημέραι ἐμεγεθύνετο οὕτως, ὥστε κατὰ τὸ 1870 ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Β'. ἔδρεψε καὶ ἕτερον θρίαμβον πλὴν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ παρασκευασθέντος σχίσματος μεταξὺ τῆς Μεγάλης Ἑκκλησίας καὶ τῶν Βουλγάρων. Εἶχε τότε ἐκραγῇ ὁ μέγας μεταξὺ Πρωσίας καὶ Γαλλίας πόλεμος· ἐντεῦθεν δὲ δύο ἐκ τῶν ὑπογραψασῶν τὴν ἐν Παρίσις συνθήκην Δυνάμεων, ἐξ ὧν ἡ μία ἦτο πρωτεύουσα, ἡ δὲ ἄλλη ἐπρώτευσεν ἀπὸ τοῦ 1866, δὲν ἠὲ καίρουν νὰ ἀσχοληθῶσιν εἰς τὰ ἀνατολικά πράγματα. Ἡ δὲ Αὐστρία, τεταπεινωμένη, πρὸ τετραετίας, εἶχεν ἐναγωνίως ἐστραμμένην ἅπασαν αὐτῆς τὴν προσοχὴν εἰς τὰς περιπετείας τοῦ κολοσσιαίου ἐκείνου ἀγῶνος.

Ὅθεν ὁ πρίγκηψ Γορτσακὼφ ὠφελήθη ἐκ τῶν περισπασμῶν τούτων τῆς μέσης Εὐρώπης, ἵνα πράξῃ ὅ, τι δὲν ἠθέλησε νὰ ὀφείλῃ εἰς τὰς μεσιτείας τοῦ ἄλλου· καὶ δι' ἐγκυκλίου ἐδήλωσε (10 Ὀκτωβρίου 1870) πρὸς τὰς ὑπογραψάσας τὴν ἐν Παρίσις συνθήκην Δυνάμεις (1856), ὅτι ἡ Ρωσία δὲν ὑπολαμβάνει ἑαυτὴν τοῦ λοιποῦ δεσμευομένην ὑπὸ τῶν περιορισμῶν, ὅσοι ἐτέθησαν τότε εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐνέργειαν.

Τὴν ἀπάντησιν ταύτην ἐδέξατο τὸ ἐν Λονδίνῳ συνελθὸν συνέδριον (1[13 Μαρτίου 1871). Εἰς ἐπίμετρον δὲ τῆς ἀθλιότητος

τῆς Τουρκίας ἀπέθανεν ὀλίγῳ μετὰ ταῦτα καὶ ὁ στρατηγὸς Ὅμερ πασᾶς (18 Ἀπριλίου) ὃν εἶδομεν ἐν Κρήτῃ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Ἀλῆ πασᾶς, ὁ μόνος μετὰ τὸν Φ.ὺ.ἀτ πολιτικὸς ἀνὴρ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τουρκίας. Τοῦτον διεδέξατο ὁ Μαχμούτ-Νεδδὶμ πασᾶς ὁπαδὸς τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς. Ἀλλὰ καὶ οὗτος πίπτει (Μάρτιος 1873) καὶ ἀντικατεστήθη ὑπὸ τοῦ Μι-δὰτ πασᾶ καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ Χουσεῖν-Ἀβνὶ πασᾶ, καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ Ἐτσάτ πασᾶ, καὶ μετὰ τοῦτον καὶ αὖθις ὁ Μαχμούτ-Νεδδὶμ πασᾶς ἐκ δευτέρου. « Ἐν ᾧ δὲ οὕτω δεξιῶς ἐπολιτεύετο ἡ Ρωσία, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη περιέπιπτεν ἀπὸ σφάλματος εἰς σφάλμα. Ἡ κατάστασις τῶν ἐπαρχιῶν ἀντὶ νὰ βελτιῶται, ἐδεινούτο. Αἱ καταπιέσεις καὶ αἱ παντοῖαι κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀδικίαι ἠνάγκασαν τοὺς Χριστιανοὺς νὰ ἐπαναστατήσωσι κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενα τὰ σλαβικὰ κομιτάτα ὑπεκίνησαν τῷ 1875 τὴν σπουδαίαν ἐπανάστασιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐξέπεμψε κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν τὸν Δερβίς πασᾶν μετὰ 20, 000 ἀνδρῶν, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσεν. Οἱ Ἑρζεγοβίνιοι (Ἰούλιος 1875) σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη· ὁ Μουχτάρ πασᾶς οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ, διότι οἱ ἐπαναστάται ἐλάμβανον ἐπικουρίας ἀεννάως ἐκ τῶν ὁμοφύλων Σέρβων καὶ Μαυροβουνίων. Αἱ δυνάμεις ὡς ὑποσχόμεναι τῇ Τουρκίᾳ διὰ τῆς εἰρήνης τῶν Παρισίων τὴν ἀκεραιότητα ἐμεσίτευσαν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἀπαιτήσασαι τὴν τήρησιν τοῦ Χάτι-Χουμαγιούν· ἀλλ' ἀπέτυχον, τῆς Τουρκίας οὐδὲν εἰλικρινῶς ποιούσης· οὐδ' οἱ ἐπαναστάται δὲν ἐπίστευον πλέον ταῖς προκηρύξεσι καὶ τῷ ἐκδοθέντι διατάγματι (20 Σεπτεμβρίου καὶ 11 Ὀκτωβρίου καὶ 30 Νοεμβρίου 1875). Μετ' οὐ πολὺ δὲ προὐκάλεσαν τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Σερβίας. Ὡς ἂν μὴ ἤρχοντο δὲ αἱ περιπλοκαὶ αὗται, ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις, μὴ δυναμένη νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἐκτάκτους ἐκείνης τῆς ἐποχῆς δαπάνας, κηρύττει ἐπιστήμως τὴν χρεωκοπίαν τοῦ Κράτους, ἐξ ἧς πλεῖστοι ὅσοι ἐζημιώθησαν καὶ ἰδίως Ἕλληνες Τραπεζίται καὶ μεγαλέμποροι, (6 Ὀκτωβρίου 1875). Βοή τότε ἠγέρθη ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τοῦ χρεωκόπου κράτους, βοή τῶν τραπεζίτῶν καὶ κεφαλαιούχων, οἵτινες πρὸ εἰκοσαετίας ἔψαλ-

λον διθυράμβους ὑπὲρ τῆς Τουρκίας. Τότε κατεφάνη ὅπόσον ἀπειροὶ ἦσαν περὶ τὴν οἰκονομολογικὴν ἐπιστήμην ἢ ὅπόσον ἡμέλουν τῶν συμφερόντων τῶν ἰδίων ὑπηκόων οἱ κυβερνήται· ἐκεῖνοι, οἱ δεινοὶ καὶ μεγάλοι νομιζόμενοι, οἱ παροτρύναντες Γάλλους καὶ Ἀγγλους νὰ μετέσχωσι τῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν δανείων μετὰ θάρρους, ἐπηλήθευσεν δὲ ἡ πρόρρησις ἐμβριθοῦς Ἑλλήνος συγγραφέως, τοῦ Δημητρίου, Βασιλείου ὅτι (1) ἡ χρεωκοπία ἡτοῦ ἀναπόφευκτος καὶ εἰς αὐτὴν ἴσως αἱ χριστιανικαὶ φυλαὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐμελλον νὰ ὀφείλωσι τὴν ἀπελευθέρωσίν των· διότι ἡ Ἀγγλία ταραχθεῖσα δὲν ἐτόλμησε νὰ προσέλθῃ ἀρωγὸς τῇ Τουρκίᾳ. Εἰς μάτην ἐνήργουν αἱ Δυνάμεις πρὸς εἰρήνευσιν πλὴν τῆς Ἀγγλίας ἐνορώσης ἐν τῇ ἐπαναστάσει τὸν δάκτυλον τῆς Ρωσίας· ἀλλὰ τέλος ἐπειδὴ ἡ ἐπαναστασις ἐξηπλοῦτο ἐν τῇ ἐλληνικῇ χερσονήσῳ, συνεφώνησε καὶ ἡ Ἀγγλία (19 Ἰανουαρίου 1876). Τὸ Τουρκικὸν ὑπουργικὸν συμβούλιον ὑπὸ τὸν μέγαν Βεζύρην Μαχμουδ-Νεδδίμ πασᾶν ἐξέδωκε (11 Φεβρουαρίου 1876) Ἰραδὲν, δι' οὗ ἀπεδέχετο τὰς ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν μεταρρυθμίσεις, ἔδιδεν ἀμνηστίαν, ἐχάριζεν ἐπὶ ἑν ἔτος τοὺς φόρους· ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται ἠρνήθησαν· αἱ πολεμικαὶ ἐργασίαι ἤρξαντο καὶ πάλιν· ἡ ἐξέγερσις μετεδίδοτο καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὑποθάλλοντος τὸ κίνημα τοῦ Μιλάνου, ἡγεμόνος τῆς Σερβίας, ἐπ' ἐλπίδι συνενώσεως τῶν ἐπαναστατικῶν χωρῶν μετὰ τῆς Σερβίας. Μᾶλλον δὲ πάντως ὑπέθαλπον τὴν ἐπανάστασιν οἱ Πανσλαυισταί, οἵτινες διέτρεχον τὰς σλαβικὰς χώρας παρακινουῦντες αὐτὰς εἰς ἐπανάστασιν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Οὐγγροὶ συνεπάθουν τοῖς Τούρκοις ὡς μισοῦντες τοὺς Σλαύους, ἀντὶ τῆς Αὐστρίας μὴ ἐνεργούσης πλέον ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν ἐνεφανίσθη ἡ Ρωσία, ἥτις ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεζήτει τὸν ὄλεθρον τῆς Τουρκίας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐπαναστάται ἐγίνοντο ὁσημέραι κραταιότεροι, ἡ δ' ἐπανάστασις ἠπέλκει ἅπασαν τὴν ἐλληνικὴν χερσόνησον, οἱ τρεῖς γραμματεῖς τῶν τριῶν αὐτοκρατοριῶν Βίσμαρκ, Γορτσακὼφ καὶ Ἀνδράσσης ὑπέδωκαν τῇ Τουρκίᾳ ὑπόμνημα συμβουλευόντες αὐτῇ μεταρρυθμίσεις ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν καὶ εἰς ὅο μῆνας εἰρήνευσιν τῶν

(1) «La Turpuie et la Grèce contemporaine» Paris 1869. σελ. 15.

ἐπαναστατῶν, εἰδὲ μὴ ἠπείλουν κατὰ τῆς Τουρκίας στρατιωτικὴν ἐπέμβασιν.

Ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐπαναστάσεως, ὑποθαλπομένης ὑπὸ Μαυροβουνίων, Σέρβων καὶ μάλιστα ὑπὸ τῆς Ρωσίας, ἐξέκαυσε τὸν φανατισμὸν τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Ρωσίας καὶ κατὰ πάντων τῶν Χριστιανῶν ἐν γένει. Ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἕνεκα ἔριδος μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων περὶ χριστιανῆς μεταστάσης εἰς τὸν μωαμεθανισμόν, ἐφονεύθησαν παρεμβάντες ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου οἱ πρόξενοι τῆς Γερμανίας καὶ Γαλλίας Ἄββοτ καὶ Μουλὲν τῇ ἀνοχῇ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας (25 Ἀπριλίου 1876).

Νεαρὰ χριστιανὴ ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ χωρίου Μπογδάνης, ὁκτὼ ὥρας ἀπέχοντος τῆς Θεσσαλονίκης, παραπλανηθεῖσα παρὰ τινῶν ὀθωμανίδων ἤχθη εἰς Θεσσαλονίκην περιβληθεῖσα ἤδη παρ' αὐτῶν τὸν τουρκικὸν φερετζέν· ἀλλὰ τὴν νεάνιδά παρηκολούθησεν ἐν ἑτέρῳ διαμερίσματι τοῦ σιδηροδρομικοῦ συρμοῦ ἡ μήτηρ αὐτῆς, ἥτις ἅμα ἐξῆλθεν εἰς τὸν σταθμὸν τῆς Θεσσαλονίκης ἐζήτησε βοήθειαν παρὰ τῶν παρισταμένων Χριστιανῶν, ἵνα σώσῃ τὴν θυγατέρα αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐξωμοσίας. Ταῦτοχρόνως καὶ ἡ νεῆνις, ἅμ' ὡς εἶδε Χριστιανούς, ἀπέριψε τὸ τουρκικὸν ἔνδυμα καὶ ἔδραμε πρὸς τοὺς σωτῆρας αὐτῆς. Οἱ Χριστιανοὶ ὑπερίσχυσαν τῶν προδραμόντων Τούρκων, καὶ ἡ νεῆνις εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν ἅμαξαν τοῦ ἐκ τῶν Ἑλλήνων προὔχόντων Θεσσαλονίκης Χατζῆ Λαζάρου ὑποπροξένου τῆς Ἀμερικῆς, ὠδηγήθη εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐκρύβη ἐν τινὶ χριστιανικῇ οἰκίᾳ.

Τῇ ἐπαύριον 25 Ἀπριλίου 1876 περὶ τοὺς 100 Τούρκοι μετέβησαν εἰς τὸ Διοικητήριον κραυγάζοντες καὶ ἐπιζητοῦντες ἱκανοποίησιν, κῆρυξ δέ τις διέτρεξε τὰς ὁδοὺς καλέσας εἰς τὰ ὅπλα πάντα μουσουλμάνον. Οἱ Χριστιανοὶ ἐκλείσαν τὰ καταστήματά των καὶ ἐκρύβησαν. Οἱ πρόκριτοὶ μουσουλμάνοι συνηθροίσθησαν εἰς τὸ τέμενος Σαατλῆ· στίφη ὀπλοφόρων διέτρεξαν τὰς ὁδοὺς καὶ ἀπειράθησαν νὰ ἐκδιάσωσι τὸν οἶκον τῶν χατζῆ-Λαζάρων, νομίζοντες ὅτι ἐκεῖ ἐκρύπτετο ἡ νεῆνις. Περὶ τὴν 3 μ. μ. ὥραν οἱ πρόξενοι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας Μουλὲν καὶ Ἄββοτ ἐξῆλθον ἵνα μεταβῶσιν εἰς τὸ Διοικητήριον, ἀλλ' ἰδόντες τὸ εἰς τὸ τέμενος

συνωθούμενον πλῆθος ἐπλησίασαν ἐκ περιεργείας καὶ συλληφθέντες ὠδηγήθησαν ἐντὸς τοῦ τεμένους ὑπὸ τοῦ ὄχλου ἀπαιτοῦντος ἢ τὴν προσαγωγὴν τῆς κόρης ἐντὸς μιᾶς ὥρας ἢ τὸν θάνατον αὐτῶν. Ὁ Ἀββὸς ἔγραψε πρὸς τὸν ἀδελφόν του ἵνα ἀποσταλῇ τοῖς Τούρκοις ἡ κόρη, καὶ ὁ Γενικὸς Διοικητὴς προσελθὼν προσεπάθει, ἀλλὰ μάτην, νὰ κατευνάσῃ τὰ πνεύματα· ἐπειδὴ δὲ ἡ προθεσμία παρήλθεν, οἱ ἀτυχεῖς δύο πρόξενοι κατεκρεουργήθησαν ὀλίγα λεπτὰ πρὸ τῆς παραδόσεως τῆς κόρης.

Μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο οἱ Τούρκοι, προπορευομένης σημαίας, ἐιῆλθον τὰς ὁδοὺς τῆς Θεσσαλονίκης, τρόμον πολὺν τοῖς Χριστιανοῖς ἐμβάλλοντες. Τὰ γεγονότα ταῦτα ἐτηλεγράφησεν εἰς Ἀθήνας αὐθωρεὶ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Βατικιώτης· τὸ δὲ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου συνελθὼν ἐκτάκτως εἰς σύσκεψιν ἀπεφάσισε τὴν ταχίστην ἀποστολὴν τῆς Σαλαμινίας, ὅπερ καὶ ἐγένετο· μετὰ δὲ δύο ἡμέρας ἀπεστάλη καὶ τὸ θωρηκτὸν Βασιλεὺς Γεώργιος, τῆς Σαλαμινίας διαταχθείσης νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὁ ἀναβρασμὸς τῶν τουρκικῶν πνευμάτων προὔκάλει φόβους περὶ αἱματηρῶν σκηνῶν. Οἱ πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων ἀπήτησαν τὴν σύλληψιν καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν πρωταιτίων, τὴν κηδεῖαν τῶν θυμάτων δημόσια δαπάνη, ἀποζημίωσιν εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν δύο προξένων καὶ ἄλλα τινά· πράγματι μετὰ τινὰς ἡμέρας, ἀφοῦ κατέφθικαν ἄρκετὰ πολεμικὰ τῶν Δυνάμεων εἰς τὸν λιμένα Θεσσαλονίκης κατωρθώθη ἡ σύλληψις τριάκοντα καὶ ἡ κατατόμησις ἑπτὰ, ἡ δὲ κηδεῖα ἐγένετο μετὰ μεγάλης πομπῆς, παρακολουθούτων τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ τῶν πασάδων καὶ πάντων τῶν ἀνωτέρων Τούρκων ὑπαλλήλων. Ἀλλ' οἱ πρωταίτιοι τῶν σκηνῶν Σελήμ-βέης ἀστυνόμος Θεσσαλονίκης καὶ Ριζᾶ-ἐφφέντης, διοικητὴς τοῦ ἐν τῷ λιμένι ὀρμουῦντος πολεμικοῦ πλοίου ἔμειναν ἀτιμώρητοι καίπερ καταδικασθέντες, ὁ μὲν εἰς 15 ἐτῶν πρόσκαιρα δεσμὰ, ὁ δὲ εἰς 10 ἐτῶν.

Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἠγέρθησαν, ὑποκινηθέντες, καὶ οἱ Βούλγαροι. Οὕτω περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου 1876 ταραχαὶ ἐπισυνέβησαν ἐν Τατάρ-Παζαρτζίκ, Σεράμβεῦ καὶ Σοφίᾳ, ἔκρυψαν τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα, ἔκαυσαν τουρκικὰ τινὰ χωρία καὶ ἀπέκρυσαν

τουρκικά τινα στρατιωτικά ἀποσπάσματα· ἀλλ' αἱ ἀσθενεῖς τουρκικαὶ δυνάμεις ἐνισχύθησαν δι' ἀποστολῆς τοῦ στρατάρχου Ἀβδουλ-Κερίμ. Τῇ 2 Μαΐου συνεκροτήθη μάχη περὶ τὸ Ὀτλούκιοϊ, ἣτις ἔσχεν ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφὴν τοῦ χωρίου καὶ τὴν σφαγὴν τῶν Βουλγάρων· μεσοῦντος τοῦ Μαΐου ἐπανεστάτησαν αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Δουνάβεως τὸ Τύρνοβον, τὸ Δύρνοβον, τὰ περὶ-χωρὰ τῆς Σελήμνου καὶ τὸ Πραβάδι· ἀλλ' ὁ ἀγὼν ἐφαίνετο συγκεντρωμένος μᾶλλον ἐν Ρωμυλίας, ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου, διότι ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν μερῶν τούτων, τῶν διεκδικουμένων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, προσεπάθουν οἱ Βούλγαροι ν' ἀποκτήσωσι δικαιώματα. Τάγματα τινα τουρκικά ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Χουσεϊν-βέην ἐβάδισαν κατὰ τοῦ Ἀβράτ Ἀλάν ἔνθα εἶχον συγκεντρωθῇ οἱ ἐπαναστάται ἑνδεκα χωρίων, ἀλλ' ἄνευ ἀντιστάσεως παρεδόθησαν ὁμοῦ μετὰ τριῶν ξυλίνων κανονίων· ὑπὲρ τὰ 680 γυναικόπαιδα κατέφυγον εἰς Φιλιππούπολιν διασωθέντα εἰς ἐλληνικὰς οἰκογενείας, διότι τὰ ἐπίλοιπα ἐγένοντο θύματα ἀνηκούστων ὠμοτήτων παρὰ τῶν βασιβουζούκων καὶ Κιρκασίων. Τὰ αὐτὰ συνέβησαν καὶ ἐν τῷ χωρίῳ Βατάκ πλησιοχώρῳ τοῦ Ἀβλάτ εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ροδόπης ἔνθα κατὰ μὲν τὴν ἀγγλικὴν ἀνάκρισιν ἐφονεύθησαν 12,000 ψυχῶν, κατὰ δὲ τὴν γαλλικὴν 20,000.(1) Ἀλλὰ πᾶσα αὕτη ἡ βουλγαρικὴ ἐπανάστασις δὲν διήρκεσεν εἰμὴ δύο μόνον μῆνας, ἄνευ σπουδαίων στρατιωτικῶν ἔργων, διακριθεῖσα μόνον ἐπὶ ὠμότητι τῶν ἀτάκτων στρατιωτῶν τῆς Πύλης· ἡ ἐπανάστασις αὕτη εἶναι ἡ μόνη ἐπανάστασις τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρύσεως τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ὑπῆρξεν ὁ πρόλογος τῆς μετὰ δύο ἔτη Βουλγαρικῆς ἀπελευθερώσεως. Τούτων ἐν τῇ ἐλληνικῇ Χερσονήσῳ γενομένων, ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐτελεῖτο ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων, τῶν Παλαιοτούρκων καὶ τῶν Νεοτούρκων. Ὁ Σουλτὰν Ἀβδουλ Ἀζίζ διεκρί-

(1) Περὶ αὐτῶν ἰδὲ τὴν ἡμετέραν « Ἱστορίαν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας » Ἀθῆναι 1894, σελ. 657 καὶ τὸ ἔργον τοῦ Γλάστωνος, τὸ καὶ παρ' ἡμῖν μεταφρασθὲν ἐν Ἀθήναις τῷ 1876 « αἱ ἐν Βουλγαρίᾳ φρικαλεότητες ».

νετο ἐπὶ μεγαλοπρεπείᾳ· φιλόδοξος, εἶχε καταρτίσει διαπανηρότατον στόλον καὶ διατηρῶν σύστημα πασάδων διακριθέντων ἐπὶ σπατάλῃ ἐπεβάρυνε τὴν Τουρκίαν διὰ μεγάλων θανείων· ἐν τούτοις ἠγαπᾶτο παρὰ τοῦ λαοῦ ὡς μεγαλόδωρος, οἱ δὲ χρόνοι τῆς βασιλείας τοῦ ὑπῆρξαν εὐτυχεῖς ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἐμπορικῶν ἐργασιῶν· ἀλλ' ἡ Ἀγγλία δὲν ἐφαίνετο εὐχαιστημένη. Ἐπὶ πλεόν παρὰ τῷ τουρκικῷ λαῷ διεδίδοτο ὅτι ἐσκοπεῖτο παρ' αὐτοῦ ἡ μεταβολὴ τοῦ παρὰ τοῖς Τούρκοις συστήματος τῆς διαδοχῆς.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Ἀπριλίου 1876 ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε προσλάβει πολεμικὴν ὄψιν· τάγματα σοφτάδων ἱεροσπουδαστῶν ἐποιοῦντο διαδηλώσεις εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν· φέμαι περὶ κακοποιήσεως τῶν χριστιανῶν διεδίδοντο. Κατ' ἀρχὰς αἱ ἀπαιτήσεις τῶν σοφτάδων περιστρέφοντο εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ μεγάλου βεζύρου Μαχμουτ Νεδὴμ πασᾶ, ὅστις ἐθεωρεῖτο φίλος τῇ Ρωσίᾳ φρονῶν τῇ 29 Ἀπριλίου· εἶτα μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ μεγάλου βεζύρου, προσέλαβον ἀντιδυναστικὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ Μάιον τοῦ 1876 τὴν ἐξουσίαν κατεῖχον πασάδες ἀντίθετοι τοῦ Ἀζίζ· ὁ Μεχμέτ Ρουδῆ πασᾶς ὁ Μιδχάτ πασᾶς ἡγέτης τῶν Νεοτούρκων καὶ τῶν Σοφτάδων καὶ ὁ Χουσεῖν Αὐνῆ πασᾶς, ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργός. Ὁ Μιδχάτ καὶ ὁ Χουσεῖν Αὐνῆ, ὁ Ρεδίφ-πασᾶς (πρόεδρος τοῦ μεγάλου συμβουλίου τοῦ πολέμου) ὁ Σουλεϊμάν πασᾶς, ὁ Νετζίπ πασᾶς καὶ ὁ Σεῖχουλislamης Χασάν Χαῖρουγλαχ προπαρεσκεύασαν τὰ τῆς μεταβολῆς· τὴν νύκτα τῆς 17—18 Μαΐου τὰ ἀνάκτορα τοῦ Δολμά Βακτσέ ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ τε τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ὁ ἀδελφός καὶ διάδοχος Μουράτ προεχειρίζετο Σουλτάνος ὑπὸ τὸν τίτλον Μουράτ ὁ Ε΄· καὶ ὁ Σουλτάν Ἀζίζ ἐκηρύχθη ἐκπτωτος τοῦ θρόνου. Δι' ἀκατίων μετηνέχθη εἰς τὰ ἀπέναντι Βυζαντινὰ ἀνάκτορα, μετὰ τινὰς ὁ ἡμέρας ἐδόθη αὐτῷ πρὸς κατοικίαν τὸ ἀνάκτορον τοῦ Τσεραγάν, ὅπου μετ' οὐ πολὺ κατὰ τινὰς μὲν ἐδολοφονήθη, κατ' ἄλλους δὲ ἠύτοκτόνησεν, ἀνόλεξας τὰς φλέβας διὰ ψαλίδος.

Ὁ Μουράτ ἅμα τῇ ἀναρρήσει του ἐζήτησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰ πάντα πλὴν τοῦ Κορανίου καὶ τοῦ Χαραμίου, ἀλλ' ἡ ἐν Κων-

σταντινουπόλει μανία τῶν Νεοτούρκων καὶ Παλαιοτούρκων συν-
ταράσσει τὰ πάντα. Ἕνεκα δὲ τούτων καὶ ἕνεκα τῶν ἐπαναστά-
σεων καὶ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ συμβάντων καὶ τοῦ ἀπειλητικοῦ κα-
τάπλου εὐρωπαϊκοῦ στόλου καὶ τοῦ φόβου προσβολῆς ἐκ τῆς Ρω-
σίας τοῦ τουρκικοῦ Κράτους καὶ τοῦ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν γενο-
μένου θορύβου, ὁ συνήθως ἐν τρυφηλῇ ἀπαθείᾳ καταναλισκόμενος
Μουσουλμάνος αἰφνης ἐν σπασμοῖς, ὡς βρυχώμενος λέων, ἐξεγείρε-
ται, μαίνεται καὶ διὰ μὲν τοῦ Κιρκασίου ἀξιωματικοῦ Χασσάν
ἐφορμᾷ κατὰ τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἐξ ὧν φονεύει (3 Ἰουνίου
1876) ἐν ὑπουργικῇ συμβουλίᾳ τὸν Χουσσεῖν-Πασᾶν καὶ πλη-
γώνει σοβαρῶς τὸν ὑπουργὸν τῶν ναυτικῶν Ραχῆδ-Πασᾶν.

Ἐν τούτῳ ἐγείρεται ἀναφχνδὸν κατὰ τῆς Τουρκίας τὸ Μαυρο-
βούνιον καὶ ἡ Σερβία. Ὁ στρατηγὸς Τσερνάγιεφ διαβαίνει τὰ
ὄρια καὶ ὁ ἡγεμὼν Μιλάνος τῆς Σερβίας διέρχεται τὰ σύνορα. Ἡ
Ρωσία ἐτοιμάζεται εἰς πόλεμον· ἡ δὲ Ἀγγλία πέμπει τὸν στόλον
εἰς τὰς ἐλληνικὰς θαλάσσας καὶ εἰς Βεσίγια. Ἡ Τουρκία ἀπειλεῖ-
ται πάλιν ἐκ βορρᾶ. Οἱ Τοῦρκοι θεωροῦντες ἀνίκανον, ὡς νοερῶς
πάσχοντα τὸν Μουράτ, παθόντα νευρικὴν κρίσιν κατὰ τὰ δραμα-
τικὰ γεγονότα τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ἀζίζ, ἀντ' αὐτοῦ ἐνθρονί-
ζουσι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ τὸν Β' γεννηθέντα τῇ
22 Σεπτεμβρίου 1842. Ὁ Σουλτάν Μουράτ διεκρίνετο διὰ τὸν
ἄγαν φιλελληνισμόν αὐτοῦ καὶ οἱ πλείους ἐκ τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ
του ἦσαν Ἕλληνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκατελέγετο καὶ ὁ
πρὸ τινων ἐνταῦθα ἀποθανὼν Κλεάνθης Σκαλιέρης, ὅστις καὶ
βιβλίον γαλλιστὶ καὶ ἐλληνιστὶ ἐξέδωκεν, ἐν ᾧ ἐν μεγάλῃ ἀλη-
θείᾳ διηγεῖται τὰ κατὰ τὸν Μουράτ, ὧν αὐτὸς ἐγένετο μάρτυς αὐ-
τόπτης καὶ αὐτήκοος, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἐκκλησις πρὸς τὴν
διεθνῇ δικαιοσύνην τῶν μεγάλων Δυνάμεων, Ἀθῆναι 1883.

Ὁ Σουλτάνος Χαμίτ ὁ Β' κατανοῶν τοὺς περιστοιχίζοντας
τὴν Τουρκίαν κινδύνους, καὶ ἀναγκασόμενος, καίπερ μὴ βουλόμε-
νος, νὰ καταπραΰνῃ τὴν ὀργὴν τῶν ἰσχυρῶν τῆς Εὐρώπης ἐκηρύ-
χθη καὶ αὐτὸς μεταρρυθμιστῆς τοῦ Κράτους. Ἀλλ' οὐδαμῶς ἔλα-
θον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ ἐπαναστάντες Χριστιανοὶ τὰς ὑποσχέσεις αὐ-
τοῦ, οὐδ' ἐπέτυχεν ἡ ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ

τῆς Ἀγγλίας Σὶρ Ἑλλιοτ προταθεῖσα ἀνακωχὴ ὅπλων· οὐδ' ὠφέλησεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀβδούλ Κερίμ κατάληψις (11—19 Ὀκτωβρίου 1876) τοῦ Ἀλεξινάτς, ὅτι ἡ Ρωσία ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα.

Ἡ Ρωσία οὐδέποτε ἀπέστη τοῦ λεγομένου προγράμματος τοῦ μεγάλου Πέτρου περὶ καταλύσεως τοῦ τουρκικοῦ Κράτους. Ἀπὸ τοῦ 1866 ἐμελέτα τὰ τοῦ πολέμου τοῦ 1877. Ὁ στρατηγὸς Ὀβρουτσέφ ἐποίει μετὰ τοῦ Χιτρόβου (1871) μελέτας τοπογραφικὰς ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἐν τῷ Αἰμῷ· ὁ δὲ μέγας δούξ Νικόλαος, ἥδη ἀπὸ τοῦ 1876 ἐλέγετο ὡς στρατάρχης τοῦ ἐπικειμένου πολέμου. Αἱ ἐν Βουλγαρίᾳ φρικαλεότητες καὶ αἱ ἄλλαι σφαγαὶ τῶν Βασιβούζουκων καὶ τῶν Κιρκασίων καὶ τῶν ἄλλων ἀτάκτων τουρκικῶν ὀρδῶν, ὡς ἦν ἐπόμενον, κατετάραξαν τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην.

Αἱ δὲ Δυνάμεις ἤρχισαν ὑψοῦσαι φωνήν. Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀζίζ, ἡ Αὐστρία, ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ρωσία διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν ἐν Βερολίνῳ συνελθοῦσαι ἀπαιτοῦσι νὰ συνομολογηθῇ ἀνακωχὴ πρὸς τοὺς Ἑρζεγοβινίους· ἀλλ' ἡ Πύλη ἀποποιεῖται. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἀγγλία, κυβερνωμένη τότε ὑπὸ τοῦ Βήκονοφελδ, θεωροῦσα τὴν συγκίνησιν, ἣν προὔξενησαν εἰς τὴν Εὐρώπην αἱ φοβεραὶ σφαγαὶ τοῦ Βατὰκ, καθ' ἃς ὑπὲρ τὰς 25,000 ἐφονεύθησαν καὶ 100 χωρία ἐκάησαν, ἐδήλωσε, διὰ παραγγελίας τοῦ λόρδου Δέρβυ, πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν Σὶρ Ἑλλιοτ ὅτι, ἐὰν τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ γεγόμενα ἐπαναληφθῶσιν, «ἡ ἀγανάκτησις τῆς Εὐρώπης θέλει ἀποβῇ ἀκατάσχετος καὶ θέλει ἐπαγάγει ἀμέσως ἐπέμβασιν πολεμίαν τῇ Τουρκίᾳ». Καὶ ἡ μὲν Ἑρζεγοβίνη ἐσώθη διὰ τῆς γενναίας ἐπιδρομῆς τοῦ Μαυροβουνίου· ἀλλ' ἡ Σερβία ἠττήθη καὶ ἐκινδύνευσε νὰ καταληφθῇ ἅπασα ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀλεξινάτς (19 Ὀκτωβρίου 1876) ὅτε αἱ Δυνάμεις, περιλαμβανομένης καὶ τῆς Ἀγγλίας, ἀπήτησαν παρὰ τῆς Πύλης νὰ ὑπογράψῃ ἀνακωχὴν πρὸς τὸν ἡγεμόνα Μιλάνον. Πλὴν ἡ Πύλη πάλιν ἀπεποιήθη καὶ διέταξε τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Τότε ὁ στρατηγὸς Ἰγνάτιεφ ἐκ διαταγῆς τοῦ πρίγκηπος Γορτσακῶφ ἐπέδωκε τελεσίγραφον διαλαμβάνον ὅτι, ἂν ἡ Υ. Πύλη ἐντὸς δὲς εἰ-

κοσιτεσσάρων ὥρῳν δὲν συνομολογήσῃ ἀναγκωχὴν ἀνεὺ ὄρου πρὸς τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Σερβίαν, ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ρωσίας θέλει ἀπέλθῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μεθ' ὅλων τῶν ὑπαλλήλων αὐτοῦ. Ἡ Πύλη τελευταῖον ὑπέγραψε τὴν εἰρήνην τῇ 17)1 Μαρτίου 1877. Ἀλλ' ἔδει νὰ κανονισθῇσι τὰ πράγματα τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς Ἑρζεγοβίνης, τῆς Σερβίας, τῆς Βουλγαρίας, καὶ νὰ ὁρισθῶσιν αἱ ἐγγυήσεις, αἵτινες ἔμελλον ν' ἀπαιτηθῶσι παρὰ τῆς Πύλης περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως τῶν ἀποφασισθησομένων. Ἐπὶ τούτῳ δύο ἐγένοντο ἀπόπειραι, ἡ μὲν διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διασκεψέως, ἡ δὲ διὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ πρωτοκόλλου. Ἀμφότεραι ἀπέτυχον. Ἡ στιγμὴ ὑπῆρξε κρίσιμος. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος δὲν ᾔθελε τὸν πόλεμον. Οὐ μόνον ἐπεθύμει τὴν κοινὴν τῆς Εὐρώπης σύμπραξιν, ἀλλὰ κάλλιον παντὸς ἄλλου ἐγίνωσκεν, ὅτι αἱ μεγάλαι ἐσωτερικαὶ μεταρρυθμίσεις τοῦ ἔχοντος ἔτι εἰρήνης μακρᾶς, ἵνα φέρωσι τοὺς καρποὺς αὐτῶν. Τὴν γνώμην ταύτην συνεμερίζετο ὁ τε Γορτσακὼφ καὶ ὁ Σκοβιλέφ, τὴν δὲ ῥῆξιν ἀπῆτουν ὁ Ἰγνάτιεφ, ὁ Μιλιούτιν καὶ τὰ κομιτᾶτα. Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν παρσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος τούτου εἰμὴ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον.

Ὁ πόλεμος ἀπεφασίσθη, οἱ δὲ Ἑρζεγοβῖνιοι, Βόσνιοι, Βούλγαροι καὶ Σέρβοι, ὑπ' αὐτῆς παροτρυνόμενοι ἔδωκαν ἀφορμὴν. Οἱ φιλοπόλεμοι Ρῶσοι, ἐν οἷς πρῶτος ὁ Ἰγνατιέφ, πείθουσι τοὺς ἔτι περὶ τὸν αὐτοκράτορα διστάζοντας· ἐν Λεβαδίᾳ ἀπεφασίσθη ὁ πόλεμος καὶ ἀμέσως (19 Ὀκτωβρίου 1876) ἐγένετο πρὸς τὴν Τουρκίαν τελεσίγραφον, δι' οὗ ἐπεβάλλετο αὐτῇ: «εἰρήνευσις πληρουμένων τῶν πόθων τῶν ἐπαναστατῶν εἰς δύο μῆνας, ἢ ἡπειλεῖτο αὐτῇ πόλεμος». Ἡ Εὐρώπη συνεταράχθη γινώσκουσα καὶ τὴν μετὰ τῆς Βλαχίας συνθήκην τῆς Ρωσίας· ὁ μέγας Βεζύρης Μιδάτ Πασᾶς ὑπήκουσε (30 Νοεμβρίου 1876) τοῖς ἀπεσταλμένοις Γερμανίας, Ἀγγλίας, Αὐστρίας ἵνα ὑποχωρήσῃ ἡ Τουρκία τῇ Ρωσίᾳ καὶ ἐδέξατο τὰς ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεδρίου (30 Νοεμβρίου—8 Δεκεμβρίου 1876) τῶν πληρεξουσίων τῶν Δυνάμεων γενομένας ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν Χριστιανῶν τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου μεταρρυθμίσεις.

Ὁ Χαμίτ θέλων νὰ προλάβῃ τὸν μέλλοντα ἀγῶνα ἠνάγκασθη νὰ κηρύξῃ τὸ ἐπὶ τοῦ προκατόχου του Μουράτ τοῦ Ε' προσχεδιασθὲν ὑπὸ τοῦ Μιδάτ-πασᾶ Τουρκικὸν Σύνταγμα (11)23 Δεκεμβρίου 1876) δι' οὗ ἐζήτει νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν ἀνάμιξιν τῶν ξένων Δυνάμεων, ἀλλ' ὥς γνωστὸν, τὸ σύνταγμα ἐπ' ὀλίγον μόνον λειτουργήσαν ἀνεβλήθη ἐπ' ἀόριστον.

Ἐννοεῖται, ὅτι τόσων σοφῶν γεγονότων ἐν Ἀνατολῇ ἡ κίνησις δὲν παρήλθεν ἀπαρατήρητος ἐν Ἑλλάδι.

Δὲν εἶχεν ἔτι ἀπαντήσῃ ἡ Τουρκία εἰς τοὺς ὑποβληθέντας αὐτῇ ὅρους ὑπὸ τοῦ λόρδου Δέρβυ καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις, φοβηθέντες διακανόνισιν τῶν ζητημάτων ἄνευ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ἐξηγέρθησαν. Τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου εἶχεν ἤδη ἀποστείλει, κατὰ τὸ θέρος, τὸν ἀντισυνταγματάρχην Ν. Μάνον εἰς Εὐρώπην μετὰ τινων ἄλλων ἀξιωματικῶν πρὸς ἀγορὰν χιλιάδων τινῶν ὅπλων, καὶ ἤρχισε ποιούμενον μικρὰς στρατιωτικὰς προπαρασκευάς· οἱ ὅροι τοῦ Δέρβυ ἔπεισαν τὴν κυβέρνησιν νὰ προκαλέσῃ ἐξέγερσιν τῆς δημοσίας γνώμης.

Τῇ 19 Σεπτεμβρίου, τῇ προτεραίᾳ δηλαδὴ τῆς ὀρισθείσης διὰ τὴν εἰς εἰρήνην εἰσαγωγὴν τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη καὶ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἐλληνικοῦ κοινοβουλίου (6' σύνοδος τῆς Ζ' περιόδου) μεγάλη συνάθροισις τοῦ λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν ἐγένετο ἐν τῇ Πνυκί· οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Κ. Παπαρρηγόπουλος, Ἐμ. Κόκκινος, Ν. Δαμαλᾶς, ἡγόρευσαν, παρόντος τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν μετὰ δύο μελῶν τῆς συνόδου. Κατὰ τὸ συλλαλητήριον τοῦτο, οὗ προΐστατο ὁ πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Παπαδᾶκης, βοῇ ἐνεκρίθησαν δύο ψηφίσματα, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἀπευθυνόμενον πρὸς τὴν Εὐρώπην ἐξέφραζε μὲν τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἐλληγισμοῦ, δι' ἣν αὕτη ἔλαβε πρόνοιαν περὶ τῆς αὐτονομίας τῶν Βοσνίων, Ἑρζεγοβινίων καὶ Βουλγάρων, διεμαρτύρετο δὲ κατὰ τῆς παραγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, τὸ δ' ἕτερον πρὸς τὴν κυβέρνησιν ὑπεδείκνυε τὴν θέλησιν τοῦ ἔθνους ἵνα ὡς τάχιστα προβῇ εἰς στρατιωτικὰς παρασκευάς. Ἐπίσης μετὰ τινὰς ἡμέρας μέγα σωματεῖον «ἡ Ἀδελφότης» τὰ αὐτὰ περίπου ἐξέφρασεν ἐν συνεδριάσει αὐτῆς, καθ' ἣν ἡγόρευσαν πατριωτικῶς οἱ Ι. Μεσση-

νέζης, Στ. Δραγούμης, Μιχ. Κατσίμπαλης, Τρικιάκης, Βυβιλάκης και ἄλλοι· τῇ 26 Σεπτεμβρίου ὁ δικηγόρος Στεφανίδης ἠγόρευσε ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος ὑποστηρίξας, ὅτι· δεόν νὰ γείνωσιν ἐθνικαὶ συνεισφοραί. Τοῦτ' αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐν Πειραιεῖ, ἐν Πάτραις καὶ ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος. Τῇ 20 Σεπτεμβρίου ἡ Βουλὴ συγκληθεῖσα πρὸ τῆς ἐξ Εὐρώπης ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως διελθόντος ἐκ τῶν πλείστων πρωτευουσῶν, (1) ἤρξατο τῶν συζητήσεων αὐτῆς, αἵτινες, τῶν καιρῶν οὐ μενετῶν ὄντων, ὡς συνήθως, περιστράφησαν εἰς τὰς ἀνιარὰς καὶ κατ' ἔτος ἐπαναλαμβανομένας ἀντεγκλήσεις.

Ὁ Τρικούπης, ὅστις ἔνεκεν τῆς μικρᾶς ἐν τῇ ἐξουσίᾳ διαμονῆς του δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναπτύξῃ τὸ πολιτικὸν πρόγραμμά του, νῦν θέλων νὰ ἀναπτύξῃ, ἵσως πληρέστερον τὰς ἀρχάς του ὀμιλεῖ διὰ μακρῶν ἐπιμένων ἰδίως εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν προσωπικῶν κομμάτων καὶ τῶν συμμαχικῶν κυβερνήσεων, αἵτινες δὲν συγκροτοῦνται ὑπὸ τὴν σημαίαν ἰδέας προκυπτούσης ἐκ τῶν συζητήσεων. Ἡ πρότασίς του ὁμῶς ἀπερρίφθη. Ἐν τούτοις ἤρξατο νὰ σχηματίζεται τῇ 5ῃ Νοεμβρίου κατὰ τοῦ Κουμουνδούρου ἀντιπολίτευσις ἐκ τῶν Δεληγεώργη, Τρικούπη καὶ Δεληγιάννη καὶ μιᾶς τροπολογίας τοῦ ὑπουργείου ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου περὶ τοῦ δανείου τῶν 10,000,000 ἀπορριφθείσης, ἔδωκε τὴν παραίτησίν του ὁ Κουμουνδούρος (22 Νοεμβρίου). Ἀλλ' ἐπειδὴ προὔκειτο νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ ψηφοφορία ἐκείνη, ὁ Δεληγεώργης προσκληθεὶς δὲν ἐδέξατο νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν καὶ ἐπανῆλθε πάλιν ὁ Κουμουνδούρος ὡς νέα κυβέρνησις. Καὶ πραγματικῶς, ἐπαναληφθείσης τῆς ψηφοφορίας τῇ 23 Νοεμβρίου, τὸ ὑπουργεῖον ἠττήθη διὰ μιᾶς ψήφου καὶ κατέθηκε τὴν ἐξουσίαν, ὁ δὲ Δεληγεώργης, μετὰ τριήμερον συνεννόησιν μετὰ τῶν φίλων του, τῇ 36 Νοεμβρίου ἐσχημάτισε τὴν κυβέρνησίν του ὡς ἑξῆς: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ἐπ.

(1) Τὸ διάταγμα τῆς συγκλήσεως τῆς 6' συνόδου τῆς Ζ' Περιόδου ἐχρονολογεῖτο ἐκ Κοπεγχάγης. Ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς βασιλίσσης ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν ἐπιβαίνων τῆς « Ἀμφιτρύτης » τῇ 10 Ἀπριλίου 1876.

Δεληγεώργης· ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Γ. Δεληγιάννης· ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Δ. Λεβίδης· ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Δ. Βουλπιώτης· ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Σ. Πετμεζᾶς· ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Θ. Κανακάρης· ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Ν. Ζωχιός, ὅστις, κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νόμου περὶ ἀποδημίας τοῦ βασιλέως εἰς Εὐρώπην κατὰ τὸ 1876, εἶχεν εἶπῃ, ὅτι, ὡς εἶχον τὰ πράγματα, ἐφοβεῖτο, μὴ ὁ Βασιλεὺς, ὡς ὁ τῆς Ἰσπανίας Ἀμεδαῖος, ἀναχωρήσῃ καὶ δὲν ἐπανέλθῃ.

Τῇ 27 Νοεμβρίου τοῦ 1876 ἐνεφανίζετο εἰς τὴν Βουλὴν τὸ νέον ὑπουργεῖον τοῦ Δεληγεώργη ὡς ἔχοντος τὴν μεγαλειτέραν ὁμάδα ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀκριδῶς ἐποιεῖτο ἀρχὴν τῶν συνεδριάσεων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει διεθνὲς Συνέδριον περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Δεληγεώργης ἀνέπτυξεν ὠραῖον πρόγραμμά περὶ προπαρασκευῶν, ἀλλ' ἰδοὺ ἀμέσως ὁ Ν. Εὐθυμιόπουλος προτείνει, ὅτι ἡ κυβέρνησις δὲν ἐκπληροῖ τὰς βάσεις συνταγματικῆς κυβερνήσεως. Καὶ πίπτει τὸ ὑπουργεῖον διὰ ψήφων 95 κατὰ 57. Ἀπήντησεν ὁ Δεληγεώργης εἰς τὴν πρότασιν ἐκείνην τοῦ Εὐθυμιόπουλου, ἣν ἀπεκάλεσεν ἀντισυνταγματικὴν, ἄδικον, φάτριαστικὴν, προδίδουσαν ἐμπαθῇ τάσιν, προσωπικὰ συμφέροντα ἀνάξια τοῦ κοινοβουλίου καὶ τῶν περιστάσεων. Τότε προσεκλήθη πάλιν ὁ Κουμουνδούρος καὶ τῇ 1 Δεκεμβρίου ἐσχημάτισε τὸ ὑπουργεῖόν του.

Ἐν τῷ νέῳ ὑπουργείῳ τοῦ Κουμουνδούρου ἦσαν τὰ αὐτὰ πρόσωπα ἅπερ ἐν τῷ πρὸ τῆς πτώσεως αὐτοῦ, μετὰ μόνῃς τῆς διαφορᾶς ὅτι ἀντὶ τοῦ Παπαζαφειροπούλου, τὸ ὑπουργεῖον τῆς δικαιοσύνης διηύθυνεν αὐτός ὁ Κουμουνδούρος καὶ ἀντὶ τοῦ Αὐγερινοῦ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ἐγένετο ὁ Γ. Μπούμπουλης. Τὴν 2 Δεκεμβρίου 1876 παρουσιάζετο εἰς τὴν Βουλὴν τὸ νέον ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου, ἀλλὰ, μετὰ τινα καιρὸν, τῇ 23 Φεβρουαρίου 1877, συζητουμένης τῆς συντάξεως εἰς τὴν χήραν Καστελιώτη, τὸ ὑπουργεῖον ἡττήθη διὰ ψήφων 70 κατὰ 61 ἀρνηθέντων 6, καὶ παρητήθη ὡς θέλομεν ἰδεῖ.

Τούτων ἐν Ἑλλάδι γιγνομένων καὶ τοῦ Κοινοβουλίου εἰς ἀνιε-

ρὰς ἀκαιρολογίας κατατρίβομένου, ὁ πόλεμος τῶν λαῶν τοῦ Αἰ-
μου ἤρξατο σφοδρότερος, μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Πύλης ἀπόρριψιν τῶν
διὰ τῆς Ἀγγλίας ὑποβληθέντων ὄρων εἰρηνοποιήσεως.

Ὁ Τουρκὸς Ἀβδοῦλ Κερίμ πασᾶς ἐπέπεσε δι' ὄλων αὐτοῦ
τῶν δυνάμεων κατὰ τοῦ γενναίου σέρβου στρατηγοῦ Χορβάτοβιτς,
τοῦ ὑπερασπιστοῦ τοῦ Κραγούγεδατς· τὴν 29 Ὀκτωβρίου 1878
ἐγένοντο μάχαι καθ' ἃς ἔπεσαν ἑκατέρωθεν ὑπὲρ τὰς 10,000 ἀν-
δρῶν, αἱ ὁποῖαι ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἄλωσιν σπουδαίων χα-
ρακωμάτων. Ὁ Ἀβδοῦλ Κερίμ λαβὼν μεγάλας ἐπικουρίας ὑπὸ
τὸν Δερβίς πασᾶν ἐπετέθη κατὰ τοῦ Δζούνις τῇ 17 Ὀκτωβρίου
κατέλαβεν αὐτὸ καὶ διέσπασε τὴν σερβικὴν ἀμυντικὴν γραμμὴν· ὁ
Τσερνάγιεφ, φοβούμενος μὴ πολιορκηθῇ, ἐγκατέλειψε τὸ Δέλιγγραδ,
ὁ δὲ Χορβάτοβιτς ὑπερασπισθεὶς ὡς ἡδύνατο καλλίτερον τὸ Κρα-
γούγεδατς, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτό. Ἀκριβῶς τῇ ἐπαύ-
ριον τῆς μάχης τοῦ Δζούνις, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ρώσος στρα-
τηγὸς Ἰγνατιέφ ἐπέδωκε τῇ 18 Ὀκτωβρίου τελεσίγραφον ἐπιζητῶν
ὀλιμνον ἀνακωχὴν. Οἱ Τούρκοι ἀπεδέξαντο καὶ ἡ κατὰ τοῦ Βελι-
γραδίου πορεία τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀνεστάλη. Ἡ Ἀγγλίᾳ πρὸς
πρόληψιν τοῦ πολέμου προὔτεινε τῇ 23 Ὀκτωβρίου τὴν σύγκλησιν
Συνδιασκέψεως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἣ δὲ Ρωσία ἐκίνητοποίησε
μέρος τοῦ στρατοῦ αὐτῆς, ἐνῶ ὁ Γορτσακὼφ, διὰ δριμυτάτης αὐτοῦ
ἐγκυκλίου, μεμφόμενος τῇ Πύλῃ διὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς
πρόσκλησιν φανατικῶν καὶ βαρβάρων ὁρδῶν, διεκήρυξεν ὅτι ὁ Τσά-
ρος δι' ὄλων τῶν μέσων τῆς ἰσχύος αὐτοῦ θέλει προστατεύσει τοὺς
Χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἧς αὐτὸς ἀπὸ πολλοῦ τέτακται προ-
στάτης. Ἡ πρότασις τῆς Ἀγγλίας ἐγένετο ἐν τέλει ἀποδεκτὴ καὶ
τῇ 11 Δεκεμβρίου 1876 ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ ὑπουργεῖου τῶν
ναυτικῶν, ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ, συνήλθεν ἡ Συνδιάσκεψις τῆς
Κωνσταντινουπόλεως ἐν ᾗ τὴν Τουρκίαν ἀντεπροσώπευον ὁ Σα-
φὲτ πασᾶς ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ Ἐσέμ πασᾶς, πρεσ-
βευτῆς ἐν Βερολίνῳ, τὴν Γερμανίαν ὁ κόμης Δὲ-Βέρτερ, τὴν Ρω-
σίαν ὁ στρατηγὸς Ἰγνατιέφ, τὴν Αὐστροίαν ὁ κόμης Ζισὺ καὶ ὁ
βαρὼνος Δὲ-Κάλιτς, τὴν Ἀγγλίαν ὁ μαρκήσιος Σώλσβαρου καὶ ὁ
εἰρ Ἐρρίκος Ἑλλιοτ, τὴν Γαλλίαν ὁ κόμης Βδουργουὰν καὶ ὁ κό-

μης Σωτορδὺν καὶ τὴν Ἰταλίαν ὁ κόμης Κόρτη. Αὐθημερὸν ὁ ἀπὸ τῆς 1 Δεκεμβρίου μέγας βεζύρης Μιδχὰτ πασᾶς ἀνεκήρυττεν, ὡς εἵπομεν μετὰ μεγάλης πομπῆς, ἐν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ τὸ Σύνταγμα, ὅπερ ὁμῶς προὔκειτο νὰ μὴ ἐκτελεσθῇ ἀλλὰ νὰ χρησιμεύσῃ ἀπλῶς ὡς πρόφαισις εἰς τὴν Τουρκοαγγλικὴν πολιτικὴν. Οἱ τοῦρκοι πληρεξούσιοι ἀντέστησαν εἰς τὰς προτάσεις τῶν εὐρωπαίων ἀντιπροσώπων περὶ διοικητικῆς αὐτονομίας ἐν Βουλγαρίᾳ, περὶ χωροφυλακῆς καὶ περὶ ἐγγυήσεων ἀναφορικῶς τῆς γενησομένης βελτιώσεως τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. ὁ Μιδχὰτ πασᾶς συνεκάλεσε μέγα συμβούλιον ἐκ 200 ἀνδρῶν, ὧν 160 μουσουλμάνοι 39 χριστιανοὶ καὶ 1 ἑβραῖος, προσκληθέντων : τοῦ Πατριάρχου τῶν Ὁρθοδόξων, τοῦ Πατριάρχου τῶν Ἀρμενίων, τοῦ Ἀρχιεραβίνου, τοῦ Ἐξάρχου τῶν Βουλγάρων, τῶν πρώην μεγάλων Βεζυρῶν, ὑπουργῶν, τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, προκρίτων τινῶν τῶν χριστιανῶν, ὅπερ ἀπέρριψε τὰς προτάσεις. Οὕτω τῆς Τουρκίας, ἀπορριψάσης τὰς αἰτηθείσας ἐγγυήσεις, ἡ Συνδιάσκεψις διέκοψε τὰς ἐργασίας αὐτῆς καὶ ἀπὸ τῆς 10—16 Ἰανουαρίου 1877 οἱ πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων ἀνεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐγκαταλείψαντες τὴν διεύθυνσιν τῶν πρεσβειῶν εἰς τοὺς οἰκείους ἐπιτετραμμένους.

Ὁ Μαρκήσιος Σώλσβαρυ ἀπερχόμενος εἰς Λονδῖνον διηλθεν ἐξ Ἀθηνῶν (1) ἵνα παράσχῃ συμβουλὰς οὐδετερότητος, ἐν περιπτώσει.

(1) Πράγματι κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1877 τὰς Ἀθήνας ἐπεσκέψατο ὁ μαρκήσιος Σώλσβαρυ, εἶτα ὁ Ἑλλιοτ καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ρῶσος στρατηγός, Ἰγνάτιεφ. Ἐκ τούτων ὁ μὲν ἄγγλος ὑπουργὸς ὠμίλησε μετὰ τοῦ βασιλέως, τοῦ πρωθυπουργοῦ Κουμουνδούρου καὶ ἄλλων πολιτικῶν ἀνδρῶν περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς, συστήσας ἐν τῇ τουρκοφίλῃ αὐτοῦ πολιτικῇ, ὡς γνωστὸν, πλήρη τῆς Ἑλλάδος ἀδράνειαν, ὁ δ' Ἰγνάτιεφ ἐζήτησε νὰ πείσῃ τὴν ἐλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ συμπράξῃ μετὰ τῆς Ρωσίας κατὰ τὸν ἐπικείμενον ρωσοτουρκικὸν πόλεμον. Τίνος γνώμην ἐπραγματοποίησεν ἡ Ἑλλὰς, γνωστὸν τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις. Τούτων ἐν Ἀθήναις γινομένων, ὁ πολὺς μέγας Βεζύρης Μιδὰτ Πασᾶς, ὁ τοῦ τουρκικοῦ ψευδοσυντάγματος ἱδρυτῆς, ἐπεσκέψατο τὸν οἰκουμένικόν Πατριάρχην Ἰωακείμ τὸν Β', πρὸς ὃν ἐξεθέσας τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐλληνικοῦ γένους, μεθ' οὗ ἡ Τουρκία ἔχει ἀδελφικὰς σχέσεις καὶ κοινὰ τὰ συμφέροντα, ζητῶν διὰ τῶν λόγων τούτων νὰ συγκρα-

ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ἡ δὲ Τουρκία ἤρξατο ἀφ' ἐνὸς μὲν ν' ἀποδεικνύη ὅτι θέλει ἐκπληρώσῃ τὰ διὰ τοῦ συντάγματος χορηγηθέντα, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ διαπραγματεύηται τὴν εἰρήνην μετὰ τῶν Σέρβων καὶ Μαυροβουνίων. Τῇ 17 Φεβρουαρίου ὑπεγράφη μεταξὺ Σερβίας καὶ Τουρκίας εἰρήνη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρὸ τοῦ πολέμου καθεστῶτος ἀλλ' οἱ Μαυροβούνιοι, καθ' ὃ νικηταί, ἐπεζήτουν τὴν παράχωρσιν τοῦ Νίξιτς καὶ παραθαλάσσιόν τινα λιμένα· τούτου δ' ἕνεκα, παρετάθη μὲν ἡ ἀνακωχή, ἕνεκα τῶν διαπραγματεύσεων τῶν Μαυροβουνίων ἀντιπροσώπων μεταβάντων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀλλὰ δὲν ἐπετεύχθη ἐν τέλει συμφωνία καὶ οἱ Μαυροβούνιοι ἐξηκολούθησαν τὸν ἥρωϊκὸν αὐτῶν ἀγῶνα, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου.

Τοιαύτης οὔσης τῆς ἐν Ἀνατολῇ καταστάσεως καὶ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου ἐπὶ θύραις ὄντος, τὰ ἐν Ἑλλάδι ἔβαινον τὴν ὀμαλὴν πορείαν τῆς διὰ συχνῶν ὑπουργικῶν μεταβολῶν ἀπωλείας πολυτίμου διὰ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα χρόνου. Ἡ κυβέρνησις Κουμουνδούρου ἕνεκα ψηφοφορίας ἐπὶ ἐπουσιώδους ζητήματος, ὡς εἴπομεν, ἡττηθεῖσα κατὰ μίαν ψῆφον ἔδωκε τὴν παραίτησιν αὐτῆς τῇ 23 Φεβρουαρίου. Τῇ 26 Φεβρουαρίου 1877 κατηρτίσθη νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Δεληγεώργην ὡς ἐξῆς: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Ἐπ. Δεληγεώργης· ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Θ. Κανακάρης· ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Α. Μαυρομιχάλης· ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Γ. Ζωχιός(1)· ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Σ. Ἀντωνόπουλος, καὶ τῇ 28 Φεβρουαρίου παρουσιάσθη εἰς τὴν Βουλὴν, ἣτις ἐξηκολούθει συνεδριάζουσα μέχρι

τήσῃ τὴν ἐξέργεσιν τῶν ἀπὸ τὴν Τουρκίαν μεγάλων ἐλληνικῶν πληθυσμῶν οἵτινες δὲν θὰ ἠνείχοντο δῆθεν τὴν ἐπέμβασιν αὐτῶν ξένων Δυνάμεων εἰς τὰ τῆς Τουρκίας, ἀνακηρυχθέντος ἤδη τοῦ ψευδοσυντάγματος, περὶ οὗ ἱκανὰ εἴπομεν ἐν τρισὶ κατὰ συνέχειαν ἐπιφυλλίσιν τῆς «Πρωΐας» (17, 18 καὶ 19 8)βρίου 1895) καὶ πάντων, χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων θεωρουμένων ἴσων καὶ ἀδελφῶν ;

(1) Τῇ 4 Μαΐου παραιτηθέντος τοῦ Ζωχιοῦ ἀνέλαβε τὸ ὑπουργεῖον τῶν ναυτικῶν ὁ Α. Παλάσκας.

τῆς 19 Μαρτίου 1877 καὶ μετὰ διμηνιαίαν σχεδὸν ἀνάπαυλαν, τῇ 16 Μαΐου συνεκλήθη εἰς ἑκτακτον Σύνοδον. Κατὰ τὴν τακτικὴν σύνοδον τὸ ὑπουργεῖον Δεληγεώργη ὑπέβαλε λαμπρὸν νομοσχέδιον περὶ ἐφεδρείας, ὅπερ καὶ ἐκέρδισε διὰ πλειοψηφίας μικρᾶς. Καθ' ἣν ἡμέραν διεκόπησαν αἱ συνεδριάσεις τῆς ἐλληνικῆς Βουλῆς, ἥτοι τῇ 19 Μαρτίου, τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως ἐγένετο τελευταία τις ἀπόπειρα, ὑπογραφέντος ἐν Λονδίνῳ τῇ 19)31 Μαρτίου 1877 πρωτοκόλλου (1) μεταξὺ τῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἐμετρίασαν τὰς παρὰ τῆς Τουρκίας ἀπαιτήσεις αὐτῶν· διότι ἀντὶ τῶν ἐξελεγκτικῶν ἐπιτροπῶν, αἱ ἐζήτησαν ἐν τῇ Συνδιασκέψει Κωνσταντινουπόλεως (2), ἤρκοῦντο νῦν εἰς ἐποπτεῖαν τῶν πρέσβων καὶ προξένων αὐτῶν ἐπὶ τῶν χορηγηθησέμενων τοῖς Χριστιανοῖς μεταρρυθμίσεων.

Ἡ Πύλη, νομίζουσα, ὅτι εὐρίσκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἀπήντησε τῇ 28 Μαρτίου δι' ἐγγράφου ἀπεκρούοντος πᾶσαν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων εἰς τὰς ἐσωτερικὰς αὐτῆς ὑποθέσεις. Εἰς τὸ ἐγγράφον τοῦτο ἡ Ρωσία ἀπήντησε διὰ τελεσιγράφου, μετὰ δὲ πάροδον 24 ὥρῶν, ὁ τῆς Ρωσίας ἐπιτετραμμένος ἐγκατέλειψε μεθ' ὅλου τοῦ προσωπικοῦ τῆς πρεσβείας τὴν Κωνσταντινούπολιν, τῇ 11 Ἀπριλίου 1877, καὶ ὁ πόλεμος μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας ἐκηρύχθη. (3)

(1) Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων: Μύνστερ, Μπέουστ, Δ' Ἀρχοῦρ, Δέρβυ, Μεναβρέα καὶ Σουβαλώφ. Ἴδὲ παρὰ A. d'Avril, *Négociations relatives au traité de Berlin*, Paris 1886 σελ. 181—182.

(2) Αὕτη συνῆλθε τῇ 19 Δεκεμβρίου καὶ παρέτεινε τὰς ἐργασίας αὐτῆς μέχρις 3 Ἰανουαρίου 1878, τὰς δ' ἀποφάσεις αὐτῆς ἐξέδωκεν ὁ αὐτὸς A. d'Avril ἐνθ' ἄνωτέρῳ σελ. 171—177.

(3) Τούτων γενομένων ἐν Ἀνατολῇ, ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Ἀπριλίου 1877 μετεκομίζοντο ἐκ Παρισίων τὰ ὅστ' αὐτοῦ σοφοῦ τοῦ αἰῶνος Ἕλληνας φιλόλογου καὶ ἱατροῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ καὶ κατετίθεντο ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις α' Νεκροταφείῳ ἐν ἰδιαιτέρῳ μεγαλοπρεπεῖ μνημείῳ, ὡς ἤρμοζεν εἰς τὸν μέγαν Ἕλληνα· καὶ ἄγαλμα δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἰδρύθη πρὸ τῶν προπυλαίων τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἔργον τοῦ καλλιτέχνου Γ. Βρούτου. Λόγους εἰς τὴν μετα-

Ὁ γένος πρεσβευτῆς τῆς Ἀγγλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀντὶ τοῦ ἀνακληθέντος Ἑλλιοτ, Λαυᾶρδ οὔτε ἀπεπειράθη καὶ ἀληθῶν συμβουλῶν πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου, εἰς ὃν ἐξετίθετο ἡ Τουρκία ἕνεκα τοῦ πρὸς τὴν Ρωσίαν πολέμου· αἱ Δυνάμεις ἐκήρυξαν οὐδετερότητα καὶ πόλεμος δεινὸς εἶχεν ἀρχίσει· ἡ Ρουμανία, κηρυχθέντος τοῦ Καρόλου ἀνεξαρτήτου, κατῆλθεν εἰς τὴν πάλιν, τὸ Μαυροβούνιον ἠγωνίζετο, ἡ δὲ Ἑλλάς εἶχεν ὑπουργικὴν κρίσιν τῇ 16 Μαΐου. Συνῆλθεν ἡ Βουλὴ εἰς ἑκτακτον σύνοδον· γενομένης δὲ τῆς ἐκλογῆς τοῦ προέδρου αὐθημερόν, τῇ προτάσει τοῦ Τρικούπη, ἐπλειονοψήφησεν ὁ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑποψήφιος Α. Αὐγερινὸς κατὰ δύο ψήφους τοῦ κυβερνητικοῦ ὑποψηφίου καὶ βουλευτοῦ ἐξ Ἀττικῆς Δ. Καλλιφρονᾶ. Τὸ ὑπουργεῖον Δεληγεώργη τελευταῖον τοῦτο ὄν, παρητήθη καὶ τῇ 1^η Μαΐου, κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τῶν Ζαΐμη, Τρικούπη καὶ Δεληγιάννη οἵτινες ἠρνήθησαν νὰ συμμετάσχωσι, κατηρτίσθη δὲ ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον ὡς ἑξῆς : Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Α. Κουμουνδοῦρος· ἐπὶ τῶν ὁικονομικῶν Σ. Σωτηρόπουλος· ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Α. Νοταρᾶς· ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Σ. Πετμεζᾶς· ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Ν. Παπαμιχαλόπουλος· ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Γ. Μπούμπουλης.

Τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο ἐφάνη ἀποκλίνον ὑπὲρ τῆς ἐνεργείας, κατὰ τὰς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, ἐκτὸς τῆς ἀρχῆς εὐρισκόμενον, ἔδιδε, καὶ κατὰ τὸ πρόγραμμα, ὅπερ αἰετοῦτε εἶχε πρὸ αὐτοῦ ὁ Κουμουνδοῦρος· ἀπεφάσισε δὲ νὰ ἐπιδοθῇ μετὰ σπουδῆς εἰς τὴν ἐσωτερικὴν προπαρασκευὴν τοῦ κράτους ὅπως εὕρεθῃ τοῦτο ἐν θέσει νὰ δράσῃ.

κομιδὴν τῶν ἐκ Παρισίων λειψάνων τοῦ Κοραΐ ἐξεφώνησαν ὁ Μάρκος Ρενιέρης καὶ ὁ Κ. Κόκκινος ἐπαξίως ὑμνήσαντες τὸν πρῶτον Ἑλληνα, ὡς ποτε τὸν τελευταῖον Ἑλληνα, τὸν Φιλοποίμενα, ὃν ἐτίμησαν ἀπαντήσασαι ἐπὶ τὴν ἐκφορὰν ἅπασαι αἱ πόλεις καὶ κῶμαι τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, ἀναλώμασι τῆς ἐν Μασσαλίᾳ ἐπὶ τούτῳ συστάσεως ἐπιτροπῆς ἐξεδίδοντο ἐπιστολαὶ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας Νικολάου Δαμαλᾶ εἰς ἑξ τόμους αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ σοφοῦ Χίου. Βραδύτερον δὲ ἐξεδόθησαν καὶ ἄλλα τινὰ ἔργα αὐτοῦ

Ἐπεκράτησεν ὅμως κατὰ τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα γνώμη κοινὴ παρὰ τῷ λαῷ ὅτι ἡ συμμετοχὴ ὅλων τῶν κομμάτων πρὸς παραγωγὴν ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως, θὰ συνεπήγετο τὸ εὐάρεστον ἀποτέλεσμα τοῦ νὰ σχηματισθῇ ἀρχὴ ἀνάλογος πρὸς τὰς δεινὰς περιστάσεις, ἃς τὸ ἔθνος διέτρεχε· τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἐξέφραζεν ὁ ὁ λαὸς πανδημῶς καὶ ῥήτορες ἐν δημοσίοις συλλαλητηρίοις ἀπεξεδέχοντο ἐκ τῆς κοινῆς ταύτης ἐνεργείας τῶν κομμάτων τὴν εὐστοχὸν ἀντιμετώπισιν τῶν σπουδαιοτάτων περιστάσεων, ἃς διήρχετο ἡ Ἀνατολὴ τότε.

Εἰς τὴν πανταχόθεν ἐκφραζομένην γνώμην αὐτὴν ὑπείκων καὶ ὁ Κουμουνδοῦρος πρὶν ἢ ἔτι σχηματίσῃ τὸ ὑπουργεῖον αὐτοῦ προσῆλθε πρὸς τοὺς κομματάρχας Ζαῖμην καὶ Τρικούπην καὶ ἐζήτησε τὴν σύμπραξιν αὐτῶν ὡς εἴπομεν. Ὁ Κουμουνδοῦρος εἶχε πρὸς τοῦτο ὑποστηρικτὰς τῆς ιδέας αὐτοῦ ἐκ τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος μόνον τὸν Λομβάρδον, ὅστις ἐκθύμως ἐκηρύχθη ἀρχῆθεν ὑπὲρ τῆς ιδέας ταύτης, ἐλπίζων καὶ αὐτὸς τὴν αὐτὴν μετὰ τοῦ λαοῦ ἐπιτυχίαν ἐκ τοῦ συνασπισμοῦ ἐκείνου. Ὁ Τρικούπης πρὶν ἢ ἀπαντήσῃ ὀριστικῶς πρὸς τὸν Κουμουνδοῦρον ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Λομβάρδον καὶ ἐζήτησε τὴν γνώμην ἐκείνου, ὁ δὲ Ζακύνθιος βουλευτὴς προὔτρεψεν αὐτὸν νὰ σπεύσῃ νὰ συνεργασθῇ. Ἀλλ' ὁ Τρικούπης ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ ἐκείνῃ προορατικότητι, ἣτις ἀνέκαθεν διέκρινεν αὐτὸν τῶν ἄλλων, ἐκηρύχθη κατὰ τοῦ συνασπισμοῦ θεωρῶν αὐτὸν ἐπιβλαβῆ. Εἰς ἐπιστολὴν κατευθυνθεῖσαν τὴν αὐτὴν ἐσπέραν πρὸς τὸν Λομβάρδον ἐξέθηκεν εὐρέως τὰς σκέψεις τὰς ὁποίας περιέλαβεν ἔπειτα καὶ τὸ ἐπίσημον ὄργανον αὐτοῦ ἡ «Ὡρα».

Κατὰ τὸν Τρικούπην ἡ σύμπραξις ἐκείνη δὲν ἦτο προωρισμένη νὰ καταλήξῃ εἰς οὐδὲν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Πολιτικὴ ἐκ βάθρων διαφέρουσα καὶ ἔχουσα τελείως ἀντιθέτους ἀρχὰς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνατρέψῃ αὐτὰς τὴν τελευταίαν στιγμὴν καὶ νὰ κανονίσῃ ἕκαστος τῶν πολιτικῶν τὰς οἰκείας ιδέας ἐντελῶς διαφόρους, πρὸς τὰς τοῦ ἄλλου, οὐχὶ ἀπὸ προσωπικῶν φιλοτιμιῶν, ἀλλὰ ἐκ γενικωτέρων πεποιθήσεων. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς συστάσεως τοῦ Βασιλείου εἶχεν ἐπιδωχθῆ ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ διοργάνωσις τοῦ Κράτους κατὰ τρόπον, ὥστε, ἐν δεδωμένῃ ἐκτάκτῳ πε-

ριστάσει, νὰ δύνηται καὶ ἐξωτερικῶς νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς βλέψεις αὐτοῦ καὶ νὰ καταστήσῃ σεβαστὰς τὰς ἰδίας ἀξιώσεις. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶχεν ἐπιτευχθῇ. Κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 οἱ ἐξωτερικοὶ περισπασμοὶ καὶ ὁ ἀγὼν τῆς Μεγαλονήσου εὔρον τὸ ἐλεύθερον Βασίλειον ἐντελῶς ἀπαράσκευον, μόλις ἐξερχόμενον φερῶν ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, ἐξηντλημένον ἐκ τοῦ ἀδελφικοῦ αἵματος, τὸ ὁποῖον εἶχε χυθῇ, ἀνίκανον νὰ διατυπώσῃ καὶ ἐπιθυμίαν καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν πραγματοποιήσιν αὐτῆς.

Τότε μόνον τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου οὔτινος μέρος εἶχεν ἀποτελέσει καὶ ὁ Τρικούπης, προέβη εἰς σπασμωδικὰς τινὰς ἐνέργειας, ὅπως οὖν ἐπιτυχεῖς, πάντοτε ὅμως κατωτέρας τῶν περιστάσεων καὶ ἰδίως ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀναγκαίων χρημάτων. Τὸ δάνειον τῶν 20,000,000 μόλις ἐπῆρκεσε διὰ τὰς μικρὰς ταύτας προπαρασκευὰς, καὶ ἐξηντλήθη πρὶν ἢ ἔτι αὗται συντελεσθῶσι. Πρωτίστως λοιπὸν ἐπεβάλλετο ἡ ἀνάγκη ἐξευρέσεως χρημάτων καὶ τῆς δι' αὐτῶν προπαρασκευῆς τοῦ Κράτους εἰς δύναμιν ἀξιόμαχον ἱκανὴν ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν.

Τὴν γνώμην ταύτην διετύπωσεν ὁ Τρικούπης, εἰς ἐπίρρωσιν ἐ αὐτῆς ἦλθον καὶ ἐξ Ἀγγλίας συμβουλαὶ φιλείρηνικαί, ὡς πάντοτε προτρέπουσαι τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν ν' ἀναμείνῃ τὴν Εὐρώπην πρὸς διακανόνισιν τῶν ἀφορώντων αὐτὴν ἐν περιπτώσει καθ' ἣν οἱ αἰδήποτε ἐπέμβασιν ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων ἤθελε προκληθῇ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων. Οἱ ἐν Ἀθήναις ἀνταποκριταὶ τῶν ἀγγλικῶν φύλλων ἐνθέρμως ὑπεστήριξαν τὸ ἀξιῶμα τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος φρόνιμον στάσιν τοῦ Δεληγεώργη καὶ τοῦ Τρικούπης γράψασαι: (1).

«Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ ἐν Ἀθήναις ρεῦμα τῆς κοινῆς γνώμης ὀγκοῦται καθ' ἐκάστην καὶ ἐπιδεικτικώτατα ἐκφράζεται ὑπὲρ τῆς ἀμέσου προπαρασκευῆς τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἐνέργειαν. Οὐαὶ ὅμως εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἐκείνους, οἵτινες ἀναμένουσιν ἐκ τῶν σφαλερῶν ὁρμῶν τῆς κοινῆς γνώμης νὰ κα-

(1) Daily News

νονίσωσι τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν οὕτῳ μάλιστα ἐπισφαλεῖ καταστάσει. Ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ἵνα τύχη τῆς ἀμερίστου ὑπολήψεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐπ' αὐτὴν ἀπαραιτήτου ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ, ἔχει ἀκόμη πολλὰ νὰ ἐπιτελέσῃ καὶ τὸ κράτος τὸ τόσον ἄτυχον ἐσωτερικῶς πρὸς ἑαυτὸ πρέπει πρῶτον ν' ἀπευθύνη τὴν προσοχὴν του, ἀφίνον τὰ ἐξωτερικὰ, ὡς σήμερον ἔχουσιν, ἀφοῦ ἄλλως τε ὁ πόλεμος μεταξύ Ρωσίας καὶ Τουρκίας δὲν φαίνεται ὅτι θὰ ἔχῃ ἀποτέλεσμα μεταβολὴν τινὰ ἐν τῇ καταστάσει τῶν κρατῶν τοῦ Αἴμου. Ἄς ὀργανωθῇ λοιπὸν τὸ κράτος εἰς δύναμιν καὶ τότε εὐρὺ μέλλον παρέχεται αὐτῷ νὰ πρωτοστατήσῃ ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμβησομένων».

Ἀνάλογον γλῶσσαν ἐτήρησαν καὶ αἱ λοιπαὶ ἀγγλικά· ἐφημερίδες· κατωτέρω δὲ θὰ ἴδωμεν καὶ τὰ προφορικὰ παρὰ τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει διαβήματα τῆς ἐπισήμου ἐν Ἀθήναις ἀγγλικῆς ἀντιπροσωπείας. Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας δεύτερον ἄρθρον τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος σφοδρότερον τοῦ πρώτου ἐπῆλθε πολλὴν ἐμποιῆσαν ἐν Ἀθήναις ἐντύπωσιν.

«Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηναίων εἶναι ὁ αἰώνιος λαὸς τοῦ παιδαριωδούς ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς ἄκρας θερμοκεφαλιᾶς. Ὡς ν' ἀνεκάλυψε τὸν τρόπον νὰ πολεμῇ ἄνευ ὀπλῶν καὶ χρημάτων, συνέρχεται σχεδὸν καθ' ἑκάστην εἰς τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ ἐκσφενδονίζει κραυγὰς καὶ ἀπειλὰς κατὰ τῆς Τουρκίας. Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους δὲν ἤξευρον τὸ συμφέρον αὐτῶν, καὶ φαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει ποτὲ ἐλπίς νὰ μάθωσιν αὐτό. Βαυκαλίζονται διὰ κενῶν ἐλπίδων καὶ ἡ ἐμφυτος μεγαλομανία αὐτῶν κοιμίζει ἐπὶ ρόδων, ἐνῶ μᾶλλον ἔπρεπε νὰ ἀναμείνωσιν ἐκ τῆς γενναιότητος τῶν Δυνάμεων ὅ,τι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἀποκτήσωσιν ἐκ τῆς ἑαυτῶν ἰσχύος.

«Ἐγνώσθη ἤδη ὅτι δύο ἐκ τῶν ἀρίστων τοῦ τόπου πολιτικῶν ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς προπαρασκευῆς μὲν ὅπως καθησυχάσωσι τὴν δημοσίαν γνώμην λίαν ἐξεγερθεῖσαν τελευταίως ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν περιστάσεων, ὑπὲρ τῆς οὐδετερότητος

ὅμως ἐν τῇ προκειμένῃ ἐποχῇ, καθ' ἣν ὅλως ἀνέτοιμος εὐρίσκεται ἡ Ἑλλάς. Οἱ δύο οὗτοι πολιτικοὶ εἶναι ὁ Τρικούπης καὶ ὁ Δεληγεώργης, ἄνδρες συνετοὶ καὶ νουνεχεῖς, πολλὰς μέχρι τοῦδε ὑπηρεσίας παρασχόντες τῇ πατρίδι αὐτῶν. Ἀπέναντι τούτων τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου φαίνεται διαπνεόμενον ὑπὸ φιλοπολέμων διαθέσεων. Χθὲς ἐθεάθησαν ἀνερχόμενοι εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἄνθρωποι γνωστοὶ ὡς ὑποκινήσαντες ἄλλοτε ἀποτυχόντα ἀνταρτικὰ κινήματα εἰς ἑλληνικὰς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν χώρας, αἱ συνεντεύξεις δ' αὐτῶν μετὰ τῶν ὑπουργῶν φαίνονται ἔχουσαι ἀνάλογον σκοπόν. Ἡ τοιαύτη διάθεσις τοῦ ὑπουργείου πρέπει νὰ κανονισθῇ καὶ νὰ περιορισθῇ ὑπὸ τῆς λογικῆς καὶ ἐν ἀνάγκῃ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως. Οὐδένα λόγον ἔχει ἡ ἐξέγερσις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου. Καταπίεσις ἐκ μέρους τῶν Τούρκων οὐδαμοῦ γίνεται. Ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Κρήτη ἀπαθεῖς θεῶνται τὴν πάλην τῶν δύο μεγάλων Δυνάμεων, ὅλως δὲ ἀνεξήγητος θὰ εἶναι ἡ εἰς τὸ μέσον εἰσοδος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἀνάμιξις αὐτῆς εἰς τὴν πάλην».

Ἀνάλογον γλῶσσαν ἐτήρησαν καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς Ἀγγλίας ἐφημερίδες, αἵτινες οὐκ ἐπαύσαντο ἐκφράζουσαι τὴν γνώμην περὶ τοῦ ἀσκόπου καὶ ἀνοήτου τῆς προπαρασκευῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ ὅμως τὰ λοιπὰ παρὰ τὴν Τουρκίαν ἔθνη, τὸ Μαυροβούνιον, ἡ Σερβία καὶ ἡ Ρουμανία, ἐξωπλίζοντο καὶ μετεῖχον ἐνεργητικῶς τοῦ πολέμου, οὐδεὶς δὲ εὗρίσκετο νὰ ἐμποδίσῃ καὶ νὰ κατηγορήσῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, ἔν' ἀποδειχθῇ ἅπαξ ἔτι ὅτι ὅλα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κρίνονται πάντοτε διὰ δύο μέτρων καὶ δύο σταθμῶν. Οὐ μόνον δὲ ἡ γλῶσσα τῶν ἐφημερίδων τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσα τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς διέφερον ἐν Ρουμανίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἐκεῖ οἱ πρόξενοι αὐτῆς ἐτήρουν σιγὴν ἰχθύος καὶ ἂν μὴ ἐνεθάρρουν τὰ κατὰ τῆς Τουρκίας διαθήματα τῶν Ρωμούνων τῶν Σέρβων καὶ τῶν Μαυροβουνίων, οὐδεμίαν παρακάλεισιν ἐξέφραζον καὶ, διότι ἴστατο ὀπίσθεν τῶν μικρῶν ἐκείνων λαῶν ἰσχυρὸς καὶ ἀκλόνητος προστατής, ἡ Ρωσσία, τῆς ὁποίας τὸ μέρος ἔλαβον.

Τοιαύτη ἦτο ἐν Ἀθήναις καὶ ἡ γνώμη τοῦ Κουμουνδούρου. Παλαιὰ διπλωματικά διαβήματα παρὰ τῇ Σερβίᾳ (1) εἶχον πείσει αὐτὸν ὅτι ἡ σύγχρονος ἐνέργεια τῶν δύο κρατῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην θὰ εἶχεν ἀποτέλεσμα τὴν ἐδαφικὴν αὐξήσιν τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Ἡπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Κρήτης, πρὸς τοῦτο δὲ ἐπανελάβε τὰς συνεννοήσεις μετὰ τῆς σερβικῆς κυβερνήσεως, διακοπείσας ἔκτοτε καὶ περιορισθείσας εἰς προφορικὴν μυστικὴν συμφωνίαν. Ἡ σερβικὴ κυβέρνησις προθύμως ἀπεδέχετο τὴν πρότασιν τοῦ Κουμουνδούρου καὶ αἱ συνεννοήσεις ἐπετάθησαν εἰς τρόπον ὥστε ταχέως νὰ ἐπέλθῃ τὸ εὐχάριστον ἀποτέλεσμα τῆς πλήρους συμφωνίας καὶ ὁμοθυμίου ὁράσεως, ὅτε ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἐν ἀγνοίᾳ τῶν λεπτομερειῶν τούτων καὶ μὴ θέλων καὶ νὰ πεισθῇ ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀληθῶς εἰργάζεται ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, ἐξηγέρθη καὶ ἐζήτει ἄμεσον τὴν συνεννόησιν μεταξὺ τῶν κομματάρχων πρὸς σχηματισμὸν τοῦ μεγάλου ὑπουργείου.

Ἐν τούτοις ἤρξατο ἐνθερμος ἐνέργεια τῆς ἐπισήμου Ἀγγλικῆς ἀντιπροσωπείας παρὰ τῇ κυβερνήσει τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ Ἀγγλικὴ πρεσβεία διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ ἱκανωτάτου τότε ὅσον καὶ πανούργου διπλωμάτου Λάγιαρδ, τοῦ διαδεξαμένου τὸν Ἑλλιοτ, συνεκέντρωσε ὅλας αὐτῆς τὰς ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου καὶ εἰς αὐτὸ μόνον ἀπέβλεψε : Νὰ μὴ κινηθῇ ἡ Ἑλλάς. Ἐγίνωσκε ἡ Ἀγγλικὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικὴ τὰς δυσχερείας καὶ τὴν πραγματικὴν ἀπόγνωσιν τῆς Πύλης ἐν τῇ περιστάσει καθ' ἣν ἐκ τῶν νώτων θὰ προσεδάλλετο ἡ Τουρκία ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀφοῦ εἶχεν ἤδη προσβληθῇ πανταχόθεν πλέον ὑπὸ τῶν Ρώσων, Σέρβων, Ρωμούνων καὶ Μαυροβουνίων καὶ διὰ τῆς ἰδιαιτέρας ἐκείνης μερίμνης, τὴν ὅποian ἐπιδεικνύει ἡ Ἀγγλία ὑπὲρ οἷας δῆποτε χώρας ὅσάκις τὰ συμφέροντα αὐτῶν ταυτίζονται ἢ τοῦλάχιστον πρόκειται νὰ πολεμηθῇ ἀντίπαλος ἰσχυρὸς καὶ ἐπίφοβος, ἀνέλαθεν ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνη τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος.

(1) Κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν, ὡς εἴπομεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἑλληνο-Τουρκικῷ πολέμῳ, Ἀθῆναι 1897.

Ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν φιλότουρκος λόρδος Λάϋαρδ ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν Λάϋαρδ :
 «Πρέπει νὰ μεταχειρισθῇτε ὁλόκληρον τὴν ὑμετέραν παρὰ
 τῷ πρεσβευτῇ τῆς Ἑλλάδος ἐπιρροὴν ὅπως πείσητε αὐτὸν νὰ
 διαβιβάσῃ τῇ κυβερνήσει του ὁδηγίας τεινούσας πρὸς καθυσύ-
 χασιν τῶν πνευμάτων ἐν Ἑλλάδι. Ὁ καιρὸς δὲν εἶναι πρόσ-
 φος πρὸς ἐνέργειαν ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος, ἡ εἰρήνη δὲ
 ἢ διαταραχθεῖσα εἰς τὸν Αἴμον πρέπει νὰ μείνῃ ἀσάλευτος
 εἰς τὸ Αἰγαῖον. Κράτος μικρὸν καὶ ἀπαράσκευον, ὡς εἶναι ἡ
 Ἑλλάς, δὲν πρέπει νὰ ἐκτίθῃται εἰς τοὺς μεγάλους αὐτοὺς
 κινδύνους, ἃς ἐμπιστευθῇ δὲ τὴν τύχην του εἰς ἐκείνους, οἵ-
 τινες ἀνέκαθεν ἀνέλαβον τὴν προστασίαν του. Καὶ πάλιν
 ἐπαναλαμβάνω ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀφήσητε τὴν Ἑλλάδα νὰ
 κινηθῇ. Ἀναλόγους διαταγὰς διαβιβάζω καὶ πρὸς τὸν ἐν Ἀθή-
 ναις πρεσβευτὴν τῆς Ἀνάσσης Στούαρτ.» (1)

Ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Ἀνάσσης Στούαρτ δὲν ἐλάμ-
 θανε μόνον διαταγὰς παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγ-
 γλίας, εἶχε καὶ τὰς θερμοτάτας προτροπὰς τοῦ ἐν Κωνσταντινου-
 πόλει Λάγιαρδ.

Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἦσαν μόνον ὁ Στούαρτ καὶ ὁ Λάϋαρδ οἱ
 ἐμπνέοντες πρὸς τὴν κυβέρνησιν τὰς τάσεις πρὸς τὴν ἡσυχίαν καὶ
 προσπαθοῦντες νὰ ματαιώσωσι πᾶσαν αὐτῆς ἐνέργειαν. Ὁ ἐν Κων-
 σταντινουπόλει ἡμέτερος πρεσβευτὴς Ἀνδρέας Γ. Κουντουριώτης
 ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ, ἀπέστειλε μα-
 χρὰς πρὸς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν ἐκθέσεις, πόρισμα ἐκτενῶν
 συνεντεύξεων, ἃς μετὰ τοῦ Λάϋαρδ ἐλάμβανεν. Οὗτος διαταχθεὶς
 νὰ ἐξετάσῃ τὴν γνώμην τοῦ Λάϋαρδ ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν σχέσεων
 τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Τουρκίαν, εὔρεν αὐτὸν ἀνένδοτον εἰς ἐπίμο-
 νον ἀπαίτησιν : νὰ ἀπρακτῇ τελείως ἡ Ἑλλάς, τὸ ἀποτέλε-
 σμα δὲ αὐτὸ τῆς συνεντεύξεως μετεβίβασε πρὸς τὴν ἡμετέραν Κυ-

(1) Moniteur Diplomatique Ἐγγραφα σχετικὰ πρὸς τὸν Ρωσοτουρκι-
 κὸν πόλεμον δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγ-
 γλίας. Φυλλάδιον Α. σελ. 63.

βέρνησιν μετὰ τῆς ἰδιαιτέρας συστάσεως νὰ πεισθῇ ἡ Ἑλλάς εἰς τὰς ἀγγλικὰς προτροπὰς.

Δυστυχῶς τὸ σφάλμα τοῦ Κουντουριώτη δὲν περιορίσθη εἰς τοῦτο μόνον, ὅτι τόσον στενῶς ἐνεπνέετο ἀπὸ τῆς πολιτικῆς τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ. Μετ' οὐ πολὺ διέπραξεν σφάλμα διπλωματικὸν μερίζονος σπουδαιότητος, ὅπερ ἀπεκάλυψεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὰς διαθέσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ καθησύχασεν αὐτὴν τελείως ἐπὶ τῆς στάσεως τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Κουντουριώτης—ἄνευ τῶν διαταγῶν τῆς κυβερνήσεως—διεβεβαίωσε τὸν Λάϋαρδ, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο δυνατόν ποτὲ νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Ρώσων παρ' ὧν οὐδὲν ἀνέμενε καλὸν καὶ τῶν ὁποίων ἡ πολιτικὴ οὐ μόνον δὲν συνεβιβάζετο ἀλλὰ καὶ ἀντετίθετο πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ συμφέροντα. Ἡ ἀρχὴ αὕτη βεβαίως δὲν ἦτο νέα διὰ τὸν Λάϋαρδ, ἀλλ' ἡ ἀποκάλυψις αὐτῆς ἔπεισε αὐτὸν ὅτι δὲν εἶχε τι νὰ φοβῇται ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔσπευσε νὰ καθησυχάσῃ τὴν Πύλιν ἥτις—ὡς θὰ εἶδομεν κατωτέρω—ἀπεθρασύνθη ὡς ἐκ τούτου τελείως.

Διεβιβάσθησαν λοιπὸν ἀναλόγως πρὸς τὴν συνέντευξιν ἐκείνην ὁδηγίαι τοῦ Λάϋαρδ πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις ἄγγλον πρεσβευτὴν Στούαρτ, ἄνδρα μετρίας πολιτικῆς ἱκανότητος, πανοῦργον ὁμῶς καὶ κατέχοντα ἐπαρκεῖς γνώσεις ἐπὶ τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων· οὗτος δὲ ἀνέλαβε νὰ συνεχίσῃ τὰ λοιπὰ, ὡς αὐτὸς ἐγίνωσκεν. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὑπουργείας τοῦ Κουμουνδούρου, ὁ Στούαρτ εὔρε πολλὴν ἀντίστασιν πρὸς ὑποδοχὴν τῶν φιλειρηνικῶν αὐτοῦ προτάσεων· διότι, ὡς καὶ ἄλλοτε, εἶχεν ἀποδείξει ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὰς φιλοπολέμους διαθέσεις αὐτῆς καὶ ἥδη δὲν ἀπέκρυπτεν ὡς ἀπαραιτήτους τὰς ἐνεργείας αὐτῆς. Ὁ Στούαρτ τῇ 19 Μαΐου ἔλαβε μακρὰν μὲν ἀλλ' ἄκαρπον δι' αὐτὸν μετὰ τοῦ Κουμουνδούρου συνέντευξιν κατόπιν τῆς ὁποίας διεβίβασεν ἀπελπιστικὸν τηλεγράφημα πρὸς τὴν θείαν Κυβέρνησιν. Ὁ Κουμουνδούρος πνιγόμενος ἰδίως παρὰ τῆς κοινῆς γνώμης ἥτις ἀπῆτει τὴν ἄμεσον ἐνέργειαν, εἶχε δεῖξει ἀνησυχητικὰ τινα σημεῖα καὶ ἐφάνη διαπνεόμενος ὑπὸ ἐνεργητικωτέρων σκέψεων. Εἰς τὸν ἄγγλον πρεσβευτὴν ἀπροκαλύπτως ἐδήλωσεν ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐθεώρει ἑαυτὴν ἐλευθέραν νὰ ἐνεργήσῃ ἢ οὐ ἀνα-

λόγως τῶν περιστάσεων χωρὶς οὐδεμίαν τῶν Δυνάμεων ἐπιρροὴν νὰ θελήσῃ ν' ἀναγνωρίσῃ ἐφάνη δὲ τοιοῦτοτρόπως ἐντελῶς ἀποκρούων τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἀγγλίας. Τὸ τηλεγράφημα ἐκεῖνο ἐνέσκηψεν ὡς κεραυνὸς παρὰ τῷ Λάϋαρδ, ὅστις εἰς μίαν στιγμὴν ἐνόμισεν ὅτι ἠπειλοῦντο νὰ καταρρεύσωσι τὰ ὄνειρα τὰ ὁποῖα ἐνέπνεεν αὐτῷ ὁ ἄπειρος πρὸς τὴν Τουρκίαν ἔρως αὐτοῦ τε καὶ τοῦ εὐγενοῦς προΐσταμένου λόρδου Δέρβυ.

Νέαι λοιπὸν διαταγαὶ ἐστάλησαν πρὸς τὸν Στούαρτ καὶ νέαι συνέντευξις πρὸς τὸν Κουμουνδούρον ἀπέφερε τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Εὗρεν ὅμως ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας κεκτυγμένους ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ οὕω διαπρεπεῖς τῆς Ἑλλάδος πολίτευτάς, τὸν Δεληγεώργην καὶ τὸν Τρικούπην, ὅστις μάλιστα, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, διπλωματικώτατα διεξήγαγεν ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τὸ ζήτημα.

Ὁ Τρικούπης καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἔπειτα ἀπέδειξεν, ὅτι ἐνεπνέετο πάντοτε ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἥτις ὅμως δι' αὐτοῦ ἐφάνη—ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμε—εὖνους πάντοτε καὶ ὠφέλιμος τῇ Ἑλλάδι.

Τοιαύτης οὔσης τῆς ἐνεργείας τῶν διπλωματικῶν τῆς Ἀγγλίας ἀντιπροσώπων ἐν τε Βυζαντίῳ καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ τοιαύτης τῆς γλώσσης τῶν Ἀγγλικῶν ἐφημερίδων, ἐντελῶς ἀντίθετος ἐφαίνετο ἡ στάσις τοῦ Γερμανικοῦ τύπου. Ὁ πρίγκηψ Βίσμαρκ ἐφαίνετο εὖνους μᾶλλον εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ ζητήματι ἐκείνῳ· καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ ἐν Ἀθήναις Γερμανὸς πρεσβευτὴς δὲν προέβη εἰς διαθήματα ἐνθαρρυντικὰ παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ κυβερνήσει, ὁ γερμανικὸς τύπος ὅμως, καὶ αὐτὸς ὁ ἀντιπροσωπεύων ἐπισήμως τὰς ἰδέας τοῦ Γερμανοῦ ἀρχικαγκελαρίου, ἐνεθάρρυνε τὴν Ἑλλάδα εἰς ἄμεσον ἐνέργειαν.

Οὕτω τηλεγραφικῶς ἐγένετο γνωστὸν εἰς Ἀθήνας τὸ ἄρθρον τῆς «Βορειογερμανικῆς», ἐφημερίδος τοῦ Βίσμαρκ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπροκαλύπτως συνιστᾶτο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἄμεσος ἐνέργεια : « Ἡ συγκέντρωσις τῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους, ἔλεγεν ἡ ἐφημερίς αὕτη, ἐπιβάλλεται εἰς τὰς περιστάσεις ταύτας καθ' ἃς ἡ εἰς τὴν σκηνὴν ἐμφάνισις τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου θὰ ἐπέφερε λύσιν τῆς

Ρωσοτουρκικῆς διαφορᾶς ὅχι μόνον ἀποκλειστικὴν διὰ τοὺς Ρώσους καὶ τοὺς Σλαύους. Δύναται ἡ Ἑλλὰς εἰς τὴν περίστασιν ταύτην νὰ ἐγείρῃ δικαίαν τὰς ἀξιώσεις καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὰς ἐνεργητικῶς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ καταστήσῃ σεβαστάς ; Τοῦτο εἶναι τὸ ζήτημα.»

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ « Ἐφημερίς τοῦ Βερολίνου » ἔγραφεν ἐν κυρίῳ ἄρθρῳ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα : « Εἰς τὸ δράμα, τὸ ὁποῖον ἐξελλίσσεται παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, μόνον οἱ Ἕλληνες ἀκόμη δὲν ἐδήλωσαν τί μέρος θὰ λάβουν. Αὐτοὶ οἱ πλείοτερον τῶν ἄλλων ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν πάλιν ἥτις συνάπτεται εἰς τὰς χώρας, αἵτινες πατροπαραδότως τοῖς ἀνήκων, αὐτοὶ ἀκόμοι δὲν εἶπον ἂν θὰ ζητήσουν καὶ τί θὰ ζητήσουν καὶ ἕως τώρα ἐφάνησαν ἀποκρούοντες καὶ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ρώσων τὰς προτάσεις. Βεβαίως ἡμεῖς δὲν θέλομεν νὰ συμβουλευώμεν ὠρισμένως τὴν ἐνέργειαν ἢ τὴν ἀδράνειαν. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἡ πλείοτερον παντὸς ἄλλου γινώσκουσα τὰ κατ' αὐτὴν καὶ τί δύναται νὰ πράξῃ καὶ τί δύναται νὰ παρίδῃ. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἐπιβαλλόμενον εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ τῆς προπαρασκευῇ ὅπως κατορθώσῃ ν' ἀντιμετωπίσῃ πάντα κίνδυνον. Δυπηρὸν εἶναι ἐν ἐποχῇ τοιαύτης ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικῆς ἀνεμοζάλης μόνον ἡ Ἑλλὰς νὰ φαίνηται μοιραίως ἀψηφοῦσα τὰ περὶ αὐτὴν καὶ περιορίζουσα ὅλας τὰς φροντίδας τῆς εἰς τὸ ἀναδίδασμα καὶ καταβίδασμα ὑπουργείων μόνον ».

Ἀνάλογος ἦτο καὶ ἡ γλῶσσα τῶν ἄλλων ἐφημερίδων. Εὐνόητος δὲ εἶναι ἡ συγκίνησις, τὴν ὁποίαν διήγειρον ἐν Ἀθήναις τὰ ἄρθρα ταῦτα παριστάνοντα τὴν Γερμανίαν φανερώς καὶ ἀπροκαλύπτως κλίνουσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ οὐδέποτε τοιαῦτα θερμὰ φιλελληνικὰ αἰσθήματα προῆλθον ἐκ Βερολίνου. Ὁ λαὸς ἐν συγκινήσει ἐλάμβανε γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῶν ἄρθρων, τηλεγραφικῶς πρὶν ἢ τὰ φύλλα τὰ περιέχοντα αὐτὰ καταφθάσωσι, κατόπιν δὲ ἐκάστου τῶν ἄρθρων ἐκείνων συλλαλητήρια συνήρχοντο καὶ ἐνθουσιώδεις λόγοι ἤκούοντο καὶ ψηφίσματα συνετάσσοντο ὑπὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πάντοτε πνεῦμα, τῆς συστάσεως δηλαδὴ κυβερνήσεως ἰσ-

χυρᾶς, ἐξ ὅλων τῶν κομματαρχῶν, ἥτις νὰ ᾖ ἱκανὴ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς σοβαρὰς περιστάσεις.

Ἐνῷ δὲ τοιουτοτρόπως ἐπεδεινούτο ἡ κατάστασις ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ Ἑλλάς διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος θεινῆς συγκινήσεως. Ὁ λαὸς ἐμφαντικώτατα ἐξέφραζε τοὺς πόθους αὐτοῦ· συλλαλητήριον τῶν φοιτητῶν πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου προκατήρξατο σειρᾶς πολυπληθῶν συλλαλητηρίων, τὰ ὅποια, κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκεῖνας ἡμέρας, ἐγένοντο. Τὸ συλλαλητήριον ἐκεῖνο ἐξέλεξε καὶ ἐπιτροπὴν, ἥτις μετέβη παρὰ τῷ Τρικούπη, ὅστις ὡς καὶ προηγουμένως, ἀπήντησεν ὅτι ἡ σύμπραξις τῶν κομματαρχῶν εἰς οὐδὲν θὰ ὠφέλει ἂν πρότερον δὲν συνεταύτιζοντο αἱ ἀρχαί, αἱ βάσεις τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐνεργείας αὐτῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ εἶτα διευθύνθη εἰς τοῦ Δεληγεώργη.

Συγχρόνως ὁ τύπος ἐξέφραζε τὴν δυσαρέσκειάν του κατὰ τῆς κυβερνήσεως Κουμουνδούρου, διότι εἰς οὕτω κρίσιμους περιστάσεις δὲν συνεκάλει τὴν Βουλὴν. Ὁ Τρικούπης ἐν ἐριμυτάτῳ ἄρθρῳ δημοσιευθέντι ἐν τῇ «Ὠρᾷ» προσεκάλει τὴν Κυβέρνησιν νὰ καλέσῃ τὴν Βουλὴν, πράγματι δὲ αὕτη ἠναγκάσθη, ὑπέλκουσα εἰς τὴν παντάχῃθεν ἐκδηλουμένην ἐπιθυμίαν, νὰ καλέσῃ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους. Ὁ Κουμουνδούρος ἐμφανισθεὶς πρὸ τῆς Βουλῆς διακαιολογεῖται διὰ τί ἐσχημάτισε μονομερές ὑπουργεῖον καὶ ἀναπτύσσει τὸ πρόγραμμά του: «Παρασκευαὶ τακτικαί, παρασκευαὶ ἑκτακτοί, παρασκευαὶ συντόμως, παρασκευαὶ δραστηρίως».

Τῇ 22 Μαΐου, τῇ προτάσει τοῦ Ζαῖμη, ἡ συνεδρίασις τῆς Βουλῆς γίνεται μυστικὴ, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν· ἀλλὰ τῇ ἐπαύριον 23 Μαΐου ἐγνώσθη τί ἐλέχθη τῇ προτεραίᾳ, ὅτε οἱ πάντες ἀπεφώνησαν γνῶμην περὶ συντεταγμένης ἐνεργείας καὶ ἐτοιμασίας, ἀλλὰ διεφώνησαν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς προετοιμασίας. Ἐν τούτοις καθ' ἣν ὥραν ἡ Βουλὴ συνεδρίαζε μυστικῶς, ἦτοι τῇ 22 Μαΐου, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἁρθρου, περὶ οὗ εἴπομεν ἀνωτέρω τῆς «Βορείου Γερμανικῆς Ἐφημερίδος», ὀργάνου τοῦ ἀρχικαγγελλαρίου Βίσμार्κ, συμβουλευούσης τὴν ἑνωσιν τῶν κομμάτων ἐν Ἑλλάδι «ὅπως συγκεντρωθῶσιν ἅπασαι αἱ δυνάμεις τοῦ ἔθνους, διότι ἡ εἰς τὴν σκηνὴν ἐμφάνισις τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου ἠθέλεν ἐπιφέρει λύσιν μὴ ὑπὲρ τῶν Σλαύων ἀποκλει-

στικήν», ἐπιβάλλουσα συνέλευσις τοῦ λαοῦ συνεκροτήθη ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ Σταδίῳ, ἐν ᾧ συνήλθον περὶ τὰς 10,000 πολιτῶν. Ὁ καθηγητὴς Γεώργιος Κρέμος, ὁ καὶ ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων συγγράψας, ὡμίλησε κατακρίνας τὰ ἀσύντακτα καὶ ἄτακτα κινήματα καὶ ὑποστηρίξας τὴν ἀνάγκην τῆς συντεταγμένης ἐνεργείας καὶ τὴν συγκρότησιν πανισχύρου Κυβερνήσεως (1). Ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τοῦ ἀγορεύσαντος, τὸ συλλαλητήριον ἐν τέλει ἐψήφισε τὰ ἑξῆς:

α') Ἐκφράζει τὸ ἔθνος τὴν εὐχὴν νὰ σχηματισθῇ κυβέρνησις ἐξ ὅλων τῶν κομμάτων ἰσχυρὰ καὶ ἱκανὴ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς παρούσας δεινὰς περιστάσεις β') Ἡ σχηματισθησομένη κυβέρνησις νὰ ἐπιδιώξῃ παντὶ σθένει τὴν στρατιωτικὴν διοργάνωσιν τῆς χώρας γ') Νὰ ἐκφρασθῇ ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ λαοῦ εἰς τοὺς βουλευτὰς καὶ ἐν γένει τοὺς πολιτευτὰς ἐκείνους, οἵτινες ἐξεφράσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν κομμάτων.

Ἐξελέγη δὲ καὶ πενταμελὴς ἐπιτροπεία ἐκ τῶν ἀρχιμανδρίτου Παρθενίου Πετρίδου, προέδρου τῆς γενικῆς Συνελεύσεως τῆς Κρήτης, κατὰ τὴν τελευταίαν τριετῆ ἐπανάστασιν, Ν. Δαμασκηνοῦ, Θ. Ἀφεντούλη, καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, Γ. Κρέμου καθηγητοῦ καὶ Α. Βαμπᾶ δημοσιογράφου καὶ συντάκτου τῆς «Στοᾶς.» Ἡ ἐπιτροπεία παρακολουθουμένη ὑπὸ χιλιάδων λαοῦ μετέβη εἰς τοὺς οἴκους τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν Δεληγεώργη, Ζαῆρη, Δεληγιάννη, Τρικούπη, καὶ ἐπέδωκε τὸ ψήφισμα, πάντες δ' οὗτοι ἀπήντησαν, ὅτι ἀποδέχονται νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὴν πανδημίως ἐκφρασθεῖσαν ἐπιθυμίαν τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς καθ' ὃσον εὔρε πολλὰ προσκόμματα ὑπὸ τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατίσχυσε καὶ παρουσιάσθη πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ πρωθυπουργοῦ Κουμουνοδούρου, κειμένης κατὰ τὴν ὁμώνυμον πλατεῖαν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ

(1) Τὴν ἀγόρευσιν αὐτοῦ ὡς καὶ τὸ ψήφισμα τοῦ λαοῦ ἰδὲ παρὰ Γ. Π. Κρέμω, Νεωτάτῃ Γενικῇ Ἱστορίᾳ, Δ' τόμος συμπληρωτικὸς τῆς Γενικῆς Ἱστορίας τοῦ Α. Πολυζωίδου, Ἀθῆναι 1890 σελ. 1184—1186.

Κουμουνδούρος ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ ὁ λαὸς ἡπείλησεν ἕτοιμος ὦν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸν οἶκόν του. Ἐπὶ τέλους ὑποδεξαμένου, κατόπιν φωνασκιῶν καὶ τοῦ Κουμουνδούρου τὸ ψήφισμα ἢ πλειονοψηφία τῆς ἐπιτροπῆς καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ δὲν ἤθελον νὰ μεταβῶσι καὶ πρὸς τὸν Βούλγαρον, ὡς ὑπὸ μομφὴν διὰ τὰ στηλιτικά διατελοῦντα, ἀλλ' αἶφνης καὶ παρὰ προσδοκίαν, παρὰ τὴν πλατεῖαν τῆς «Ὁμονοίας» στῖφος ἐξ Ὑδραίων, συμπολιτῶν τοῦ Βούλγαρου, περικυκλῶσαν τὴν ἐφ' ἧς ἐπέβαινεν ἁμαξάν τῆς ἐπιτροπῆς, προὔτεινε μαχαίρας καὶ πιστόλια καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ θανάτου ὑπεχρέωσεν αὐτὴν νὰ μεταβῇ καὶ εἰς τὴν κατὰ τὴν ὁδὸν Πινακωτῶν οἰκίαν τοῦ Βούλγαρου, ὅστις ἐδέξατο αὐτὴν ἀσπασίως καὶ ὑφ' ὅρους ἐδέξατο τὰ τοῦ ψηφίσματος εἰπών: «Τὴν μὲν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ σέβομαι καὶ ἀποδέχομαι, διότι πάντοτε ἐν τῷ πολιτικῷ μου βίῳ ὑπῆρξα μετὰ τοῦ λαοῦ· ἀλλ' ἡ συγκρότησις κυβερνήσεως ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν πολιτικῶν μερίδων, νομίζω, ὅτι δὲν θὰ εἶναι ὠφέλιμος, ἄλλως τε δὲ τοῦτο εἶναι δικαίωμα τοῦ Βασιλέως. Οὐχ ἤττον δηλώσατε πρὸς τὸν λαὸν ὅτι εἶμαι ἕτοιμος νὰ πράξω ὅτι θέλει ὅπως ἄλλοτε.» Τῇ ἐπαύριον (23 Μαΐου 1877) ἐν τῇ Βουλῇ, οἱ βουλευταὶ Ἀντώνιος Ρικάκης καὶ Ρ. Χοϊδᾶς ἀφορμὴν λαβόντες ἐκ τῆς ἐπιδόσεως τοῦ ψηφίσματος ὑπὸ τοῦ Κρέμου προὔτεινον νὰ ἐκφρασθῇ εὐχὴ ὑπὲρ τῆς κοινοπραξίας τῶν κομμάτων, ἀλλ' ὁ Τρικούπης ἀνελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα εἶπεν ὅτι, ἡ σύμπραξις τότε μόνον εἶναι ἐπιθυμητὴ καὶ δύναται νὰ ἔχῃ ἀποτέλεσμα ὅταν προέρχηται ἐκ τῆς περὶ τὰ πράγματα συμφωνίας, ὅτι ἡ Βουλὴ δέον ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐπιψήφισιν προτάσεως συνεπαγομένης ὑπουργικὴν κρίσιν καὶ ὅτι τότε μόνον δέον νὰ ἐπέλθῃ μεταβολὴ κυβερνήσεως ὅταν ἐξασφαλισθῇ ἡ συνεργασία πάντων τῶν κομμάτων.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ πρωθυπουργὸς Κουμουνδούρος ἀναστὰς ἐζήτησε τὴν ἀναβολὴν τῆς συνεδρίας ἵνα ἐπέλθῃ ἡ συνεννόησις τῶν κομματάρχων. Ἐν τῷ ἐν Πατησίοις οἴκῳ τοῦ νομομαθοῦς Παύλου Καλλιγᾶ συνῆλθον οἱς, τὴν 4 μ. μ. τῆς 23 καὶ τὴν 9 π. μ. τῆς 24 Μαΐου, οἱ ἡγέται τῶν κομμάτων, Κουμουνδούρος, Ζαΐμης,

Δεληγεώργης, Τρικούπης (1) καὶ Δεληγιάννης ἐκτὸς τοῦ Βούλγαρου μὴ κληθέντος, ὡς μὴ θεωρουμένου πλέον παρ' αὐτῶν ὡς κομματάρχου, ὅτε διατελοῦντος εἰσέτι ὑπὸ κατηγορίαν· ἐπετεύχθη συμφωνία τις ἐν ταῖς γενικαῖς τῆς μελλούσης πολιτικῆς γραμμαῖς καὶ ἀπεφασίσθη ἡ συγκρότησις ὑπουργείου ὑπὸ τὸν ναύαρχον Κωνσταντῖνον Κανάρην.

Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσεν ἐκ τῆς ἐν Κυψέλῃ ἐπαύλειώς αὐτοῦ τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην καὶ τῇ 26 Μαΐου ἐσχηματίσθη τὸ μέγα ὑπουργεῖον, ἡ οἰκουμενικὴ κυβέρνησις, ὡς ἐκλήθη τότε, καὶ βραδύτερον καὶ ἐν Γαλλίᾳ, κατὰ μίμησιν τούτου, ἐγένετο καὶ ἐκεῖ οἰκουμενικὸν ὑπουργεῖον ὡς ἐξῆς : Πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν Κωνσταντῖνος Κανάρης· ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος· ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Χαρίλαος Τρικούπης· ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης· ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Θρασύβουλος Ζαΐμης· ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Θεόδωρος Δεληγιάννης· ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Χαράλαμπος Ζυμβρακάκης. (2) Οὐδέποτε τὸ ὑπουργεῖον περιέλαβε τόσον σοβαρὰ πρόσωπα, ἐμπνέοντα ἐμπιστοσύνην (3) ἀλλ'

(1) Οὗτος, ὡς εἵπομεν, ἦτο ἐναντίος τῆς κοινοπραξίας. ἀλλ' ἐνέδωκε ταῖς παρακλήσεσι τῶν φίλων αὐτοῦ Τιμολέοντος Φιλήμονος, Σωτηρίου Σωτηροπούλου καὶ Εὐθυμίου Κεχαγιᾶ, συμβοηθήσαντος καὶ τοῦ γραμματέως τοῦ Βασιλέως Καλλίνσκη, ὅστις μέγα διεδραμάτισε πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου κυβερνήσεων.

(2) Οἱ ὑπουργοὶ μετὰ τὴν ὀρκωσίαν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως μετέβησαν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δεληγεώργη ἡ σύζυγος τοῦ ὁποίου περιχαρὴς ὑπεδέχετο αὐτούς. Λέγεται δὲ ὅτι ἡ κυρία Δεληγεώργη προσφέρουσα τῷ Τρικούπῃ τὸν καφὲν εἶπε :

— Δὲν θὰ εἶναι πολὺ καλὸς, κ. Τρικούπη. Ἀλλ' ἄς εὐχηθῶμεν νὰ πάρωμεν τὴν Κρήτην διὰ νὰ σᾶς προσφέρω Τουρκικόν.

Καὶ ὁ Τρικούπης ἐτοίμως ἀπήντησεν :

— Τὸ ἐλπίζω, κυρία μου, ἂν καὶ ὡς Τουρκικὸς θὰ μᾶς κοστίσῃ ἀκριβώτερα.

(3) Κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τοῦ σχηματισμοῦ τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως φωταΐαι ἐγένοντο ἐν τῇ πρωτευούστῃ· ἐν δὲ Τριπόλει εἰσεπράχθησαν 20.000 δραχμῶν χάριν τοῦ ταμείου τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης.

οὐδέποτε καὶ τόσον διαφόρους γνώμας. Λέγεται ὅτι ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ναυτικῶν ἐν ᾧ ἐγίνοντο τὰ ὑπουργικὰ συμβούλια, ὑπῆρχον πέντε ὁμοιοειδεῖς πρωθυπουργικαὶ ἔδραι, εἰς σημεῖον ὅτι ἐγένετο ἔνωσις τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Ἐν τούτοις, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων κατωρθώθη συνεργασία τις ἐν τῇ βουλῇ, μόνον τῶν περὶ τὸν Βούλγαρην θορυβησάντων πως, (3) καὶ ἐψηφίσθησαν διάφοροι νόμοι σπουδαῖοι, οἵτινες ἄλλως θὰ εὕρισκον μεγάλην ἀντίστασιν.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἤρξαντο αἱ ἐργασίαι τῆς Βουλῆς ὅλως ὑπερσυχῶς ἐνῶ ἡ κοινὴ γνώμη ἀνήσυχος ἀνέμενε νὰ ἴδῃ τι θὰ ἐγένενα τὸ μέγα ἐκεῖνο ὑπουργεῖον περὶ τὸ ὁποῖον συνκέντρώθησαν τόσαι ἐλπίδες. Καὶ ἡ τοιαύτη ἐπουσιώδης ἐργασία τῆς βουλῆς συνιστάμενη εἰς νόμους περὶ αὐξήσεως τελωνοφυλακῆς καὶ περὶ τοῦ νόμου τοῦ χαρτοσήμου ἐξηκολούθει οὕτως ἀπελπιστικῇ, ὅτε μετατροπὴ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων ἐπέβαλε τὴν ἄμεσον μετατροπὴν τῆς πολιτικῆς τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ βουλὴ συνεκλήθη εἰς ἐκτάκτους μυστικὰς συνεδρίας ἐν αἷς ἤρχισε νὰ σκέπτηται περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Κράτους. Αἱ μυστικαὶ αὗται συνεδριάσεις ἐξήγειρον εἰς τὸ κατακόρυφον τὴν κοινὴν περιέργειαν ἐφ' ᾧ καὶ κατηγορήθησαν καὶ ἤρχισεν ἡ δημοσία συζήτησις τῶν μέτρων τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τῶν σοβαρῶν περιστάσεων. Τὸ δ' ὑπουργεῖον μόλις ἀποπερατοῦν τὰς ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ ἐργασίας αὐτοῦ δις καὶ τρίς ἐνλοτε τῆς ἡμέρας συναρχόμενον ἐν ἰσογείῳ τινὶ δωματίῳ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν ἐν ᾧ καὶ πολλοὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τῆς τε ξηρᾶς καὶ τοῦ ναυτικοῦ συνδιεσκέπτετο μυστικῶς περὶ τῆς καταστάσεως, τὸ πόρισμα δὲ τῶν συνδιασκέψεων αὐτῶν ἀνεκοίνουεν πρὸς τὸν ἐν Δεκελείᾳ παραθερίζοντα βασιλέα. Ἐπὶ μῆνα συνεδριασάσης τῆς Βουλῆς, τῇ 30 Ἰουνίου 1877 ἐπεκυρώθησαν τὰ πρακτικὰ καὶ οὕτως ἔληξεν ἡ ἑκτακτος ἐκείνη σύνοδος.

Αἱ διαδόσεις δὲ καὶ αἱ φῆμαι περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ὑπουργ-

(3) Ὡς εἶπομεν ὁ Βούλγαρης ὑπὸ κατηγορίαν διατελῶν δὲν προσελήφθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον.

γίου συμβουλίου, μεγαλοποιούμεναι ἐπέφερον φοβερὰν συγκίνησιν. Διεδίδετο, ὅτι αἱ σχέσεις μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος προὔκειτο νὰ διακοπῶσι καὶ ὅτι ὁ τότε πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας Φωτιάδης βέης ἐπέδωκεν ἐντονωτάτην διακοίνωσιν ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, δι' ἧς παρεπονεῖτο διὰ τὰς στρατιωτικὰς προπαρασκευὰς τῆς Ἑλλάδος. Καὶ συγχρόνως ἄλλεπάλληλοι ἐπήρχοντο αἱ διὰ Κωνσταντινουπόλεως εἰδήσεις, ὅτι ἡ Τουρκία, φοβουμένη τὴν ἐκ μεθορίων εἰσβολὴν ἑλληνικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον, ἐνίσχυε τὰ ἐκεῖ στρατιωτικὰ αὐτῆς σώματα, καὶ τοῦτο γνωσθὲν ἐν Ἀθήναις προὔκάλεσε ζωηροτάτην ἐντύπωσιν. Τούτων γινομένων, ὁ Φωτιάδης βέης προέβη εἰς διαβήματα παρὰ τῷ ὑπουργῷ τῶν ἐξωτερικῶν Τρικούπη, ὅστις μετὰ περισσῆς διπλωματικῆς λεπτότητος διευθύνων τὰ τοῦ ὑπουργείου τούτου, ἀπῆλπιζε τὸν Φωτιάδην. Ἐν ἐπιστολῇ, δὲ ἣν οὗτος συνῆψε πρὸς τὰ ἔγγραφα, τὰ ὅποια διεβίβαζεν εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ὡμολόγει, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξαγάγῃ ἀσφαλὲς συμπέρασμα περὶ τῆς στάσεως τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῶν συνεντεύξεων αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Τρικούπη.

Οὕτω δὲ ὁ Τρικούπης εἰς ἐκάστην συνέντευξιν λεπτότατα ἀπέφευγε νὰ δηλώσῃ ἀκριβῶς τὴν ἰδίαν γνώμην· ὅτε δὲ ὁ Φωτιάδης, ἀγανακτῶν διὰ τὴν διπλωματικὴν ταύτην τοῦ Τρικούπη ὑπεκφυγὴν, προσεκάλει αὐτὸν νὰ δηλώσῃ ὠρισμένως ποίαν πολιτικὴν ἡνόσει ν' ἀκολουθήσῃ, ὁ Τρικούπης προσεκάλει νὰ δηλώσῃ αὐτῷ ἐκ τῶν προτέρων τὴν πορείαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πραγμάτων καὶ τότε ἦτο ἕτοιμος νὰ καταστήσῃ αὐτῷ γνωστὴν τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ. Ἀνάλογοι ὁδηγίαι ἐστέλλοντο εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνα πρεσβευτὴν Κουντουριώτην. Οὗτος, ὡς εἴπομεν, διατέλει εἰς στενὰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας Λάϊαρδ, ἡσθάνετο δὲ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροὴν τοῦ ἰσχυροῦ φίλου του καὶ μάλιστα εἶχεν ἐκτεθῆ εἰς ἀκριτομυθίας τινὰς ἥκιστα διπλωματικὰς, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν διεβίβασεν αὐτῷ ἔγγραφον ἐνῷ καθίστα προσεκτικὸν εἰς τὰ πρὸς αὐτὸν διαβήματα τοῦ Λάϊαρδ καὶ ὑπεδείκνυσεν ὅτι παρὰ τοῦ ὑπουρ-

γείου ἔπρεπε νὰ λαμβάνη ὁδηγίας διὰ πᾶσαν ἐν τῷ μέλλοντι συνέντευξιν μετὰ τοῦ Ἀγγλου πρέσβευτοῦ.

Ἐνῷ δὲ τοιαῦται ἦσαν αἱ πράξεις τοῦ ὑπουργείου, ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν παρσκευάζοντο συντόνως καὶ μεθ' ὅλης τῆς ἀπαιτουμένης ἐχεμυθείας, οὕτως ὥστε τὸ πολὺ κοινὸν οὐδεμίαν νὰ ἔχη γνῶσιν τῶν προπαρασκευῶν, ἐπιτηδεύως δὲ ἐνισχύοντο καὶ τὰ παρὰ τὴν μεθόριον γράμμην στρατιωτικὰ σώματα, διὰ μεταθέσεως σωμάτων τινῶν ᾗθεν πρὸς καταδίωξιν τῆς τότε ἀναφανείσης, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ φοβερᾷ ἐπιβολῇ, ληστείας, διὰ τῆς συστάσεως πολλῶν καὶ ἰσχυρῶν συμμοριῶν.

Χαρακτηριστικὸν τῆς τότε καταστάσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων καὶ ἰδίως τῶν ἐπ' αὐτῆς σχέσεων τῶν ξένων εἶναι καὶ ἡ ἐξῆς περικοπὴ τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κολωνίας» ἐν ἣ ἔδημοσιεύθη μακρὰ ἐξ Ἀθηνῶν ἐπιστολή, συνταχθεῖσα, πιθανῶς ὑπὸ Ἑλληνοῦ, καὶ περιέχουσα πολλὰς ὀρθὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἐπιστολογράφος παρετῆρει ἐν ἀρχῇ, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι μὲν σύμφωνοι ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν, διαφωνοῦσιν ὁμῶς ὡς πρὸς τὰ μέσα.

«Ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἦσαν ὡς ἐθεωροῦντο ἄλλοτε, ἀπερίσκεπτος ληστρικὸς λαὸς, ἡ ἐπανάστασις θὰ εἶχεν ἤδη ἐκραγῇ. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀποσβέσεως τοῦ φιλελληνισμοῦ ἐν Εὐρώπῃ, οἱ Ἕλληνες ἐγένοντο φρονιμώτεροι καὶ εἰρηνικώτεροι· ἡ δὲ ἀνάπτυξις τῆς ὀλικῆς εὐημερίας ἐξήλειψε τὸ τυχοδιωκτικὸν αὐτῶν πνεῦμα. Ἡ σημερινὴ Ἑλλάς δὲν εἶναι ἡ Ἑλλάς τοῦ 1852, ὅτε ὁ Ἀβούτ συνέτασσε τὴν σάτυράν του (1). Αἱ Ἀθῆναι εἶναι ἡ ὠραιότατη πόλις τῆς Ἀνατολῆς ὁ δὲ Πειραιεὺς φέρει τὰ γνωρίσματα τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐζωίας. Πρὸ τριάκοντα ἐτῶν ὁ γερούσιαστής ἡγόραζε μόνος ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ Ἑρμοῦ τὰ κρόμμυα καὶ τὰ λαχανικὰ, ἐξ ὧν συνέκειτο τὸ γεῦμά του. Σήμερον ὁ βουλευτὴς περιμένει τὴν ἐναρξιν τῆς Βουλῆς ἐν τῷ «Ξενοδοχείῳ τῶν Ξένων»· εἰς

(1) Ἐννοεῖ «τὸν Βασιλέα τῶν Ὁρέων», ὃς μετεφράσθη καὶ παρ' ἡμῶν. Ὁ αὐτὸς ἐξέδωκε βραδύτερον καὶ τὴν «Σύγχρονον Ἑλλάδα».

τὰς Ἀθήνας διεχύθη σχετική εὐπορία, εἰς τὸ αἶσθημα δὲ τοῦτο δέον ν' ἀποδοθῇ κατὰ μέγα μέρος ἢ ἄχρι τοῦδε εἰρηνικὴ πολιτικὴ τῶν Ἑλλήνων. Φοβοῦνται μὴ ἐκθέσωσιν εἰς κινδύνους τὰς Ἀθήνας, τὸ λαμπρότερον δημιούργημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ὅμως πανταχοῦ ἀντηχοῦσι παράπονα. Ἡ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων κατέστη τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τοῦ ἔθνους. « Ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἑπερος πρέπει νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἄλλως ἐχάθημεν » λέγουσιν ὅλοι. Εἰς μάτην ὑπομιμνήσκει τις εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅποια μεγαλουργήματα ἐπετέλεσαν ἐννέα ἑκατομμύρια Ἑλλήνων ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἕλληνα ὁμοιάζει πρὸς μείρακα, ὅστις δὲν χωρεῖ πλέον εἰς τὰ φορέματα τοῦ παιδός. Ἐὰν δὲν πλατυνθῶσι τὰ φορέματά του, θὰ τὰ σχίσῃ. Ἐὰν δὲν μεγαλυνθῇ ἡ Ἑλλάς θὰ ἐκραγῇ ἐσωτερικὴ ἐπανάστασις. Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐπαναστάσεων οὐδὲν ἐδιδάχθησαν οἱ Ἕλληνες. Μεταμέλονται διὰ τὰ παρελθόντα σφάλματα, δὲν ἀρύονται ὅμως μαθήματα, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ μέλλον. Παράδειγμα ἔστω ἡ πτώσις τοῦ Ὀθωνος. Οὐδέποτε ἐχύθησαν ἐπὶ πολιτικῇ μεταβολῇ πικρότερα δάκρυα μετανοίας! Ὁ Δεληγεώργης ἀποκαλεῖ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1862 μίαν τῶν μεγίστων ἀνοησιῶν τῆς ζωῆς του. Καὶ ὅμως οἱ Ἕλληνες ἐτοιμάζονται νὰ μεταχειρισθῶσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸν Γεώργιον. Ἀφοῦ κατεκρίνετο ἄλλοτε ὡς ἀναμιγνυόμενος εἰς τὰ τῆς διοικήσεως, κατακρίνεται νῦν ὡς ἀπέχων τῶν κυβερνητικῶν φροντίδων. Βέβαιον εἶναι ὅτι ἀγαπᾷ εἰς ἄκρον τοὺς Ἀγγλοὺς. Τὴν δημοτικότητά του θ' ἀνέκτα ὁ Γεώργιος, ἐὰν ἀνελάμβανε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος κατὰ τῶν Τούρκων. Πᾶς Ἕλληνα θ' ἀνευφήμει αὐτὸν ἐνθουσιωδῶς.

Ἄλλ' ὁ Γεώργιος προβλέπων πόσον ταχέως θὰ διεσκεδάζετο ὁ ἐνθουσιασμός παραμελεῖ ἄχρι τοῦδε τὸ ἐθνικὸν κίνημα. Ὁ Δεληγεώργης εἶναι τὸ ἄκρον ἀντίθετον τοῦ Κουμουνδούρου. Ὁ Κουμουνδοῦρος συνιστᾷ τὴν σύμπραξιν μετὰ τῆς Ρωσίας, ἐνῶ ὁ Δεληγεώργης ἐλπίζει ν' ἀποκτήσῃ

τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον δι' εἰρηνικῶν διαπραγματεύσεων μετὰ τῆς Τουρκίας. Ὡς πρωθυπουργὸς διέπει τὰ τῆς κυβερνήσεως δικτατορικῶς. Ἡ ἀκαταμάχητος εὐγλωττία του τὸν καθιστᾷ δημοφιλεῖ, ἰδίως εἰς τοὺς φοιτητάς· μεγάλως δὲ θὰ βαρύνῃ εἰς τὴν πλάστιγγα ἢ ἐτυμηγορία τοιοῦτου ἀνδρὸς ὑπὲρ τοῦ πολέμου. Ὁ Κουμουνδοῦρος εἶναι ὁ ἄνθρωπος τῶν μικρῶν μέσων. Καίπερ ρωσόφιλος, φοβεῖται τὴν κεκηρυγμένην προσχώρησιν εἰς τὴν πάλην καὶ θὰ προετίμα, τὸν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς πόλεμον. Ὁ Τρικούπης εἶναι ἐκ τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν ὁ θετικώτατος, δραστηριώτατος καὶ μᾶλλον πεπαιδευμένος. Τὸ πρόγραμμά του δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἑξῆς: Οὐχὶ μεμονωμένα κινήματα, οὐχὶ ἰδιωτικαὶ ἐνέργειαι. «Ἐὰν ἐνεργήσῃ πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ ὅλον τὸ ἔθνος».

Ὅπως ποτ' ἂν ᾔ, διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ οἰκουμενικοῦ ὑπουργείου, τὰ ἐν Ἑλλάδι ἐφαίνοντό πως χωροῦντα πρὸς τὴν λύσιν, ἣν τὸ ἔθνος ᾔχθετο.

Συγχρόνως δὲ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ τύπου ἤρχισε μεταβαλλομένη καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ «Καιροὶ» τοῦ Λονδίνου, ὧν ἀνταποκριτὴς ἐν Ἀθήναις τότε ᾔην ὁ πολὺς φιλέλλην Ἐδ. Φρῆμαν, ὁ συγγραφεὺς τῶν Τούρκων ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἄλλων ἱστορικῶν ἔργων, οἱ τόσον αὐστηροὶ συνήθως κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐξημενίσθησαν ὅπως ἐήποτε. Ἐν τινὶ δὲ φύλλῳ αὐτῶν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἔγραφον :

«Οἱ Ἕλληνες οἱ ἔχοντες περισσότερα δικαιώματα παντὸς ἄλλου λαοῦ πρὸς ἐξέγερσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐφησυχάζουσιν, οὐχὶ διότι λησμονοῦσι τὰ ἀπαράγραπτα αὐτῶν δικαιώματα, τὰ ὅποια καὶ ἡ ἱστορία ἀναγνωρίζει αὐτοῖς κατὰ τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου, ἀλλὰ διότι φοβοῦνται τὰς Δυνάμεις καὶ ἰδίως τὴν Ἀγγλίαν. Αἰσθάνεται ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὅτι ἂν ἐξεγείρωνται οἱ Σλαῦοι ἔχουσιν ὀπισθεν αὐτῶν τοὺς Ρώσους ὑποκινητάς συμπράκτας. Ἀποροῦσι δὲ καὶ δικαίως ἐνταῦθα διὰ τὴν ἀκατανόητον σιᾶσιν τῆς Ἀγγλίας. Ἄν αὕτη εἰλικρινῶς ὑποστηρίξῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας μόνον

διότι φοβέϊται τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ρωσίας πρὸς τὸ Αἰγᾶτον πέλαγος, τότε πρέπει νὰ πεισθῇ ἀκριβῶς ν' ἀντιπράττῃ κατὰ τῶν σχεδίων τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμούνων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν πρωτοπορείαν τοῦ Πανσλαβισμού, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες πράγματι δύνανται νὰ ᾔναι τὸ μόνον κατὰ τῆς Ρωσίας πρόσκομμα καὶ ἐκτεινόμενοι πρὸς τὰ ἄνω καὶ καταλαμβάνοντες χώρας, αἵτινες ἀνήκουσιν αὐτοῖς καὶ ἀναγνωρίζοντες ἴδιον καὶ ἀνεξάρτητον ἐθνισμόν νὰ ἐμποδίσωσι φυσικῶς τὸν Σλαβικὸν χείμαρρον ἀπὸ τοῦ νὰ παρασύρῃ ὁλόκληρον τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου. Δὲν λησμονοῦσιν οἱ ἐν Ἀθήναις, ὅτι εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὀφείλεται τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα τελεσίγραφον τῆς Πύλης κατὰ τὸ 1867 τὸ παραδόν τὴν Κρήτην εἰς τὴν Πύλην μετὰ τριετῇ αἵματηρὸν ἀγῶνα. Ἄν τῷ ὄντι ἡ Ἀγγλία ἔχῃ συμφέρον ν' ἀνακοπῇ ἢ πρόοδος τοῦ Πανσλαβισμού δεόν νὰ ἐνστερνισθῇ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσῃ τέλος ἡ Ἀγγλικὴ διπλωματία.

« Ὑβρίζουσι τοὺς Ἕλληνας οἱ Ἀγγλοὶ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν θεωρεῖ αὐτοὺς φλυᾶρους, ὀκνηροὺς, κακῶς διαχειρισθέντας τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ἐδώκαμεν αὐτοῖς καὶ τέλος πολὺ κατώτερους τῶν Τούρκων κατὰ τὴν ἀνδρείαν. Κεὶ ὅμως προκαλῶ τοὺς λέγοντας ταῦτα νὰ ἐιέλθωσιν ἐξ Ἀθηνῶν. Θὰ ἴδωσι πόλιν φανερώνουσαν φιλοπονίαν τῶν κατοίκων, λαὸν ἡρεμον καὶ προσηνῇ. Ἄλλως τε ποία εἶναι ἡ κατάστασις τῶν ἄλλων ὑπὸ ζυγὸν ἀδελφῶν αὐτῶν ἢ μᾶλλον ποία εἶναι ἡ θέσις τῶν ἄλλων ἐλευθερωθεισῶν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ φυλῶν ; »

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ τῆς Ρωσίας μετὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος διεξήγετο σφοδρότατος(1). Ὁ ρωσικὸς στρατὸς ἐν μὲν τῇ Ἀσίᾳ

(1) Ἰδὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου Ἀθῆναι 1890 καὶ τὴν ἐμὴν Ἱστορίαν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, Ἀθῆναι 1894 σελ. 661—665.

ταχέως ἐκυρίευσεν ὑπὸ τὸν Μελικὸν τὸ Ἀρῶαχάν, ἐν δὲ τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ διῆλθε τὸν Δούναβιν ὑπὸ τὸν μέγα δοῦκα Νικόλαον Νικολάϊεβιτς, καὶ μέρος αὐτοῦ μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος ὑπὸ τὸν Ραδέσκην κατέλαβε τὴν σπουδαιοτέραν τῶν παρόδων τοῦ Αἰμου καὶ αἱ προφυλακαὶ αὐτοῦ ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῶν διασῆμων ροδῶνων τοῦ Κεπζανλίκ ἐν τῇ βορείῳ Θράκῃ. Ἀλλ' ἡ ταχεῖα αὕτη ἐμφάνις τῶν Ρώσων πρὸ τῶν προθύρων τῆς Φιλιππουπόλεως, ἡ γενικὴν κατάπληξιν παραγαγοῦσα, δὲν ἦτο ἔτι ἀποιέλεσμα τῆς ἐκμηδενίσεως τῶν τουρκικῶν δυνάμεων, ἀλλὰ τοῦ κακοῦ σχεδίου τῶν Τούρκων στρατηγῶν· ὅπισθεν τῶν Ρώσων ὑφίσταντο μέγιστα τουρκικαὶ δυνάμεις, αἵτινες ἠδύναντο εἰς δυσχερείας νὰ περιαγάγωσι τὸν μετὰ τοσαύτης τόλμης προελάσαντα ρωσικὸν στρατόν. Ἐν ᾧ ὁ Ραδέσκης κατελάμβανε τὰς παρόδους τοῦ Αἰμου, ὁ Ὄσμαν πασᾶς προλαβὼν τοὺς Ρώσους κατέλαβε τὴν Πλεύναν, τὴν κλειῖδα τῆς ὁδοῦ Σοφίας καὶ Αἰμου, ἣν, ἐκ στρατηγικοῦ σφάλματος, δὲν εἶχον πρότερον καταλάβει οἱ ἀντιπαρελθόντες Ρῶσοι, ὅταν ὁ ἔφθασαν πρὸ αὐτῆς, ὁ Ὄσμαν πασᾶς κατώρθωσε νὰ ἀποκρούσῃ αὐτοὺς καὶ εἰς δύσκολον νὰ περιαγάγῃ θέσιν. Ἀλλ' ἡ βραδύτης τῶν Τούρκων στρατηγῶν, ἡ ἔλλειψις ἐνιαίου σχεδίου, αἱ ἀντιφατικαὶ τοῦ Σερασκεράτου διαταγαί, ἠλάττωσαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ρωσικοῦ σφάλματος καὶ ἠνάγκασαν τὸν Ὄσμαν πασᾶν ν' ἀποκρούῃ ρωσικὰς μόνον ἐφόδους. Ἐτέρα τουρκικὴ στρατιωτικὴ δύναμις ὑπὸ τὸν Σουλεῖμᾶν πασᾶν ἀπεστάλη κατὰ τοῦ ἐν Σίπκᾳ ρωσικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ὁ Ραδέσκης κατώρθωσε ν' ἀντιστῇ κατὰ τῶν πολὺ ἀνωτέρων τουρκικῶν δυνάμεων τοῦ Σουλεῖμᾶν πασᾶ. Ἐν τούτοις, ἡ πρὸ τῆς Πλεύνης θέσις τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ δὲν ἦτο εὐχάριστος καὶ ἡ Ρωσία πρὸ τῆς καθόδου τῶν μεγάλων αὐτῆς στρατιωτικῶν ἐπικουριῶν εἶχεν ἀνάγκην συμμάχων. Ἡ Ρωμανία κατῆλθε τότε εἰς τὴν πάλιν καὶ ὁ στρατὸς αὐτῆς διέβη τὸν Δούναβιν· εἰς δὲ τὴν Σερβίαν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπάλαιον ἀντίθετοι ἐπιρροαί, ἀπεστάλη ὁ στρατηγὸς Φεγεδῶφ ἵνα προκαλέσῃ τὴν ἀνάμιξιν αὐτῆς ἐν τῷ πολέμῳ, ἀνάμιξιν ἣν εἶχον πρότερον ἀποκρούσει οἱ Ρῶσοι ἕνεκα τῶν ἐπελθουσῶν εἰς τὴν Σερβίαν ζημιῶν ἐκ τοῦ προτέρου αὐτῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν πολέμου, διετάχθη δὲ καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Ρωσίας

Σαβούρωφ νὰ παροτρύνῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα ἵνα συμμετάσχη τοῦ ἀγῶνος, ἀλλ' ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέκρουσε τὴν ρωσικὴν πρότασιν διαπράξασα σφάλμα μέγα.

Τὰ πράγματα εὐρίσκοντο ἐν τούτῳ τὸ σημείῳ, ὅτε συνέβη μετὰ τὴν Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἐπεισόδιον ἐν τῷ τελωνεῖῳ Κερκύρας, ὅπερ μικροῦ δεῖν ἐπέφερε τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ὡς ἐξῆς διηγήθη ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Τρικούπης ἐν τῇ Βουλῇ:

« Ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις, εἶναι σχεδὸν περατωμένη δύναμαι ν' ἀνακοινώσω εἰς τὴν Βουλὴν τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ εἶναι τῷ ὄντι πρέπον τοιαῦται ὑποθέσεις μετὰ τὸ πέρας αὐτῶν νὰ φέρονται εἰς γνῶσιν τῆς Βουλῆς, ὅπως, ἐὰν ἡ Βουλὴ δὲν ἐγκρίνῃ τὰ γενόμενα δυνήθῃ ν' ἀποφανθῇ ἐπ' αὐτῶν· πιστεύω δ' ὅτι ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει δὲν θὰ ὑπάρξῃ ἀφορμὴ πρὸς ἐπὶ κρίσιν.

Ἡ κυβέρνησις εἰδοποιήθη πρὸ τινος χρόνου, ὅτι εἶχον ἀποδιδοσθῇ εἰς Κέρκυραν ἐν τῷ τελωνειακῷ καταστήματι πολλὰ κιβώτια περιέχοντα πολεμεφόδια καὶ κατὰ τὰς δοθείσας ἐξηγήσεις εἰς τὸ τελωνεῖον, μεταφερόμενα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ προωρισμένα διὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀλβανίας· ἀφοῦ ἔλαβε τὴν εἰδοποίησιν ταύτην τῆς τελωνειακῆς ἀρχῆς ἡ κυβέρνησις εἰδοποιήθη καὶ παρὰ τῆς Ρωσικῆς πρεσβείας, περὶ τούτου, ἥτις προφορικῶς τὸ πρῶτον ἐζήτησε παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἵνα παρακωλύσῃ τὴν διάβασιν τῶν πολεμεφοδίων τούτων εἰς τὴν ἐμπόλεμον χώραν εἰς ἣν ἦσαν προωρισμένα ἵνα ἀποσταλῶσιν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὰ οὐδέτερα κράτη δὲν πρέπει νὰ παρέχωσι τὸ ἔδαφος αὐτῶν ὡς ἀποθήκην πρὸς μεταφορὰν λαθρεμπορίου πολέμου ἀπὸ ἐμπολέμου εἰς ἐμπόλεμον τόπον. Τὰς παρατηρήσεις ταύτας τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας, ὡς ἐμπολέμου πρὸς οὐδέτερον κράτος ἐθεώρησεν ἡ κυβέρνησις ὡς δεδικαιολογημένας, ἐζήτησε μόνον ὅπως ἡ αἴτησις γίνῃ ἔγγραφος, προσέτι δὲ βεβαιωθῇ ὅτι τὰ κιβώτια περιεῖχον πολεμεφόδια καὶ ὅτι ἦσαν προωρισμένα εἰς ἐμπόλεμον χώραν. Ὅτι περιεῖχον λαθρεμπορίου πολέμου ἦτο βεβαιωμένον ὑπὸ τῆς τελωνιακῆς ἀρχῆς, ἥτις ὑπέβαλε περὶ τούτου ἔκθεσιν· ὅτι προήρχοντο ἐξ ἐμπολέμου χώρας ἦτο βεβαιωμένον ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐταιρίας Λόϋδ, ἥτις ἔφερεν αὐτὰ,

καὶ ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἀποσταλῶσιν εἰς Πρέβεζαν ἐβεβαιουῦτο ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐταιρίας ἥτις ἀπηύθυνεν αἰτήσιν ὅπως ἐπιτραπῇ νὰ παραλάβῃ ταῦτα ἀπὸ τοῦ τελωνείου καὶ ἀποβιβάσῃ αὐτὰ εἰς τὸ ἀτμόπλοιον τὸ ἀναχωροῦν εἰς Πρέβεζαν· ὥστε ὅλα τὰ στοιχεῖα τὰ ἀποδεικνύοντα ὅτι ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ χρήσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους πρὸς μεταβίβασιν πολεμικῶν εἰδῶν εἰς ἐμπόλεμον χώραν ὑπῆρχον πλήρη. Ἐσπευσα ἐπομένως νὰ τηλεγραφήσω πρὸς τὰς ἐν Κερκύρα ἀρχάς, ἵνα παρακωλύσωσι τὴν μεταβίβασιν τῶν εἰδῶν τούτων καὶ κρατήσωσιν αὐτὰ ὅπως εὕρισκοντο· ἀλλὰ τὸ τηλεγράφημα ἔφθασεν ἀφοῦ τὰ κιβώτια εἶχον ἐπιβιβασθῇ ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου τοῦ αὐστριακοῦ τοῦ ἀναχωροῦντος εἰς Πρέβεζαν. Ἐκ τούτου δὲ, ὡς βλέπετε, παρενέβαινεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν καὶ ἑτέρα δύναμις, ἔχουσα τὰς αὐτὰς ὡς καὶ ἡμεῖς ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τῶν ἐμπολέμων. Ἐτηλεγράφησα τότε ἐπὶ τῇ αἰτήσει ὀδηγιῶν παρὰ τῶν ἐν Κερκύρα ἀρχῶν πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας, ὅτι ἔδει νὰ δηλώσωσι πρὸς τὸν πλοίαρχον τοῦ Αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου Λούδ, ὅτι τὰ πολεμεφόδια κακῶς ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ τελωνείου ἀφοῦ ἐπρόκειτο νὰ μεταβιβασθῶσιν εἰς οὐδετέραν χώραν· ἡ μεταβίβασις ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ νόμιμος. Ἐπὶ τῇ προσκλήσει δὲ ταύτῃ γενομένη παρὰ τῶν ἐν Κερκύρα ἀρχῶν ὁ πλοίαρχος ἀπεβίβασε τὰ κιβώτια εἰς φορτηγίδας, ταύτοχρόνως δὲ ἐτηλεγράφησαν αἰτούμενος ὀδηγίας καὶ αὐτὸς καὶ ὁ πρόξενος τῆς Αὐστρίας εἰς τὸν ἐνταῦθα ἐπιτετραμμένον τὰ τῆς ἐπικρατείας ἐκείνης, ὅστις ἐλθὼν πρὸς με ἐζήτησεν ἐξηγήσεις περὶ τῶν γενομένων· παρέστησε δὲ, ἀναγνούς καὶ τὸ τηλεγράφημα, ὅπερ εἶχε λάβει παρὰ τοῦ ἐν Κερκύρα προξένου, ὅτι οὐκ ἐπρόκειτο πλέον νὰ μεταβιβασθῶσι τὰ κιβώτια εἰς Πρέβεζαν, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας εἰς Τεργέστην. Εἰς τὸν ἐπιτετραμμένον ἀπήντησα, ὅτι ἐνόσω τὰ εἶδη ταῦτα ἐπρόκειτο νὰ μεταβιβασθῶσιν εἰς χώραν ἐμπόλεμον οὐκ ἠδύνατο ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν μεταβίβασιν. Ἄν ἡ Αὐστριακὴ κυβέρνησις, οὐδετέρα, ὡς καὶ ἡμεῖς, ἐγγυᾶται ὅτι ἀληθῶς ἐπρόκειτο τὰ πολεμεφόδια νὰ μεταβιβασθῶσιν εἰς τὴν ἰδίαν οὐδετέραν χώραν καὶ ὅτι ἐκεῖ μεταβιβαζόμενα ἤθελον διατηρῇ ὅπως ἀπαιτοῦσιν οἱ νόμοι τῆς οὐδετερότητος ὑπὸ εὐθύνην τῆς κυβερνήσεως τῆς Αὐστριακῆς, ἤθελον ἐπιτρέψῃ τὴν μεταβίβασιν εἰς οὐδε-

τέραν χώραν, ἀπητειτο ὁμως πρὸς τοῦτο νὰ ἀπευθυνθῇ ἐπισήμως καὶ ἐγγράφως πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς ἀρχὰς ἢ Αὐστριακῇ.

Ὀλίγον μετὰ τοῦτο ἔλαβεν ἡ κυβέρνησις διακρίνωσιν τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας λέγουσαν, ὅτι ἐπληροφορήθη ἡ κυβέρνησις του περὶ τῆς κατασχέσεως τῶν πολεμεφοδίων πρὸς τὴν γνώμην ἣν προηγουμένως ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐπὶ ἄλλης ὁμοίως φύσεως ὑποθέσεως, ἐν ἣ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἦτο ἡ αἰτοῦσα τὴν κατάσχεσιν, εἶχεν ἀποφανθῇ. Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις κατὰ τὸ ἔτος 1876 διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ αὐτῆς εἶχεν ἀπευθύνει πρὸς τὸν τότε ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν αἴτησιν ὅπως κατὰσχῃ τὰ προωρισμένα διὰ τὸ Μαυροβούνιον πολεμικὰ εἶδη, ὃ δὲ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς εἶχεν ἀπαντήσῃ ὅτι ἀληθῶς ἡ Ἑλλὰς, οὐδετέρᾳ, ὤφειλε νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ νὰ γίνεταί συστηματικὴ χρῆσις τοῦ ἐδάφους αὐτῆς ὡς ἀποθήκης πρὸς διαβίβασιν εἰς τοὺς ἐμπολέμους πολεμικῶν εἰδῶν, ἀλλὰ τὰ εἶδη ὧν ἐζητεῖτο ἡ κατάσχεσις δὲν ἠδύναντο ὅτε εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Κέρκυραν νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς λαθρεμπόριον πολέμου, οὐδ' ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ ἀρχή, ἣν προανέφερεν ἐν τῇ περιπτώσει ἐκείνῃ· διότι τὰ εἶδη ταῦτα εἶχον μετενεχθῇ εἰς Κέρκυραν, πρὶν ἐκραγῇ ὁ πόλεμος Μαυροβουνίου καὶ Τουρκίας. Ἐπομένως ἐνῷ προκειμένου περὶ εἰδῶν ὧν ἡ μεταφορὰ ἐγένετο ἐν καιρῷ εἰρήνης ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐφαρμοζομένη ἔπρεπε ὁμως νὰ ἐφαρμοσθῇ, καὶ τοῦτο εἶπον εἰς τὸν πρεσβευτὴν τῆς Τουρκίας, προκειμένου περὶ μεταφορᾶς πολεμεφοδίων ἀπὸ ἐμπολέμου εἰς ἐμπόλεμον χώραν ἐν ὥρᾳ πολέμου· ὥστε μακρὰν τοῦ νὰ ὑπάρχῃ ἀντίφασις ἔχομεν ἀναγνώρισιν τοῦ δικαίου τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἥτις ἐν τῇ περιπτώσει ἐκείνῃ ἐζήτει, ὅ,τι σήμερον ἀποκρούει, ἥτοι τὴν κατάσχεσιν τῶν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους πολεμικῶν εἰδῶν, ἡ δὲ γενομένη τότε αἴτησις παρὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας ἀπαράδεκτος ὡς ἀναγομένη εἰς πρᾶξιν ἐνεργηθεῖσαν ἐν ὥρᾳ εἰρήνης, ἀποδεικνύει ὅτι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ κατὰσχῃ τὰ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς ἐν ὥρᾳ πολέμου ἀποτιθέμενα εἰς διαβίβασιν εἰς ἐμπόλεμον χώραν κιβώτια πολεμεφοδίων.

Ἐπίστευον ὅτι μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην δὲν ἤθελεν ἔξακο-

λουθήσει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου συζήτησις, διότι ἡ ἀπάντησις μοι ἐφαίνετο κάταστρέφουσα πᾶν ἐνάντιον ἐπιχείρημα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ὁ πρεσβευτὴς τῆς Τούρκιας μὲ εἰδοποίησεν, ὅτι ἔχει ἀνάγκη νὰ μὲ ἴδῃ κατεπεγόντως καὶ ἄνευ ἀναβολῆς, συνεπεία τηλεγράφηματός, τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸν ἐδέχθην ἀμέσως καὶ μοι εἶπεν, ὅτι ἔλαβε τηλεγράφημα, ὡς ὀρθῶς ἰσχυρίζεται, ὅτι τὰ κιβώτια δὲν εἶχον ἀποβιβασθῇ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ Κερκυραϊκοῦ, ἀλλ' πρόκειται νὰ μεταβιβασθῶσι καὶ εἶχον μεταβιβασθῇ ἀπὸ πλοῦ εἰς πλοῖον ἐντὸς τοῦ λιμένος, καὶ ὅτι τὸ ἀκώλυτον τῆς τοιαύτης μεταφορᾶς τῶν κιβωτίων ἀπὸ οὐδετέρου εἰς οὐδέτερον πλοῖον, ἐθεώρει ὡς ἐξησφαλισμένον ἐν οὐδετέρῳ λιμένι. τοῦτο δὲ συνεζητεῖτο ἐν τῷ τηλεγράφηματι διὰ μακρῶν. Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἀπήντησα ἀμέσως εἰς τὸν πρεσβευτὴν, ὅτι τὴν θεωρίαν, ἣν ὑπεστήριζεν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις περὶ τῆς ἀδείας ἣν ἔχουσι τὰ οὐδέτερα πλοῖα νὰ μεταφέρωσι λαθρεμπόριον πολέμου ἀπὸ πλοῖου εἰς πλοῖον ἐντὸς οὐδετέρου λιμένος ἦτο περιττὸν νὰ ἀμφισβητήσωμεν, οὐδ' ἔχομεν συμφέρον ν' ἀμφισβητήσωμεν· διότι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δὲν ἐπρόκειτο περὶ τούτου. Αἱ πληροφορίες τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ἦσαν ἐσφαλμέναι καὶ ἐπρόκειτο περὶ λαθρεμπορίου πολέμου ἀποβιβασθέντος ἐπὶ Ἑλληνικῆς χώρας, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο ἐκ ταύτης νὰ μετενεχθῇ πάλιν εἰς ἑνὴν χώραν ἐμπόλεμον· ἀλλὰ τὸ τηλεγράφημα παρῆχε ἄλλο τι λίαν σπουδαῖον ὡς ἐκ τοῦ ὁποῖου εἶχε θεωρήσει ὁ πρεσβευτὴς λίαν κατεπεύγουσαν τὴν ἀνακοίνωσιν αὐτοῦ· ἔλεγεν ὅτι πλοῖον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου ἤθελε μεταβῇ ἀνυπερθέτως εἰς Κέρκυραν ἵνα λάβῃ τὰ κιβώτια θεωρησομένης οἰασδὲποτε ἀρνήσεως ἢ ἀντιστάσεως τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχῶν ὡς παραβιασμοῦ τῆς οὐδετερότητος. Ἡρώτησα τὸν πρεσβευτὴν ἂν πράγματι τὸ τηλεγράφημα περιεῖχε τὴν φράσιν ταύτην, διότι αἱ σχέσεις ἡμῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν ἦσαν σχέσεις εἰρήνης, αἱ δὲ φράσεις ἦσαν ἐχθρικαὶ καὶ ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὰς ὑφισταμένας σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο ἐπικρατειῶν. Ὁ πρέσβυς ἀπήντησεν, ὅτι περιέχονται αἱ φράσεις καὶ εἶναι ἡναγκασμένος νὰ τὰς ἀνακοινώσῃ ἐπισήμως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀνταπήντησα, εἶμαι καὶ ἐγὼ ἡναγκασμένος νὰ εἶπω ἐπισήμως, ὅτι δὲν θὰ ἐπιτρέψωμεν νὰ λάβῃτε τὰ κιβώτια ταῦτα,

καὶ ὅτι ἂν ὑμεῖς ἀποστείλητε εἰς Κέρκυραν πλοῖον, θὰ ἀποστείλωμεν καὶ ἡμεῖς ἐκεῖ ὅσῃν ναυτικὴν δυνάμεθα νὰ διαθέσωμεν δύναμιν, ὅπως προστατεύσωμεν τὴν οὐδετερότητα καὶ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἀξιοπρέπειαν ἀπέναντι τῆς προσβολῆς, ἣτις μᾶς ἀπειλεῖ.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πρεσβευτοῦ ἔσπευσα νὰ συνεννοηθῶ μετὰ τῶν συναδέλφων μου, ὅπως δοθῶσιν ὁδηγίαι εἰς τὰ ἐν Πειραιεῖ δύο θωρηκτὰ ἵνα μεταβῶσιν εἰς Κέρκυραν(1). ἔσπευσα δὲ νὰ ἀνακοινώσω τὰ γενόμενα καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους, τῶν οὐδετέρων Δυνάμεων καὶ ἰδίως πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον ἡμῶν ἐν Βιέννῃ, ὅπως φέρῃ ταῦτα εἰς γνῶσιν τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως, ἣτις ἐνέχεται ὥς καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, διότι ἐπὶ πλοίου φέροντος σημαίαν αὐστριακὴν περιείχοντο τὰ κιθῶτια.

Εἰς τὰ πλοῖα ἀναχωρήσαντα ἐντεῦθεν εἰς Κέρκυραν ἔδωκεν ἡ κυβέρνησις ὁδηγίας ἵνα ἐπιτηρῶσιν ἐκεῖ τὰ κιθῶτια καὶ μὴ ἐπιτρέψωσιν εἰς οὐδένα ν' ἀφαιρέσῃ αὐτὰ ἀπὸ τῶν φορτηγίδων ἐνθα εὗρισκοντο, εἰμὴ μόνον ἐὰν ἐπρόκειτο εἶτε νὰ μετενεχθῶσιν εἰς τὸ τελωνεῖον τῆς Κερκύρας εἶτε, μετὰ προηγουμένην ἔγγραφον αἵτησιν τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως κατὰ τὰ προαποσταλέντα εἰς τὰς ἐν Κερκύρᾳ ἀρχάς, αἵτησιν συνεπαγομένην τὴν εὐθύνην τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως, νὰ μεταφερθῶσιν εἰς χώραν οὐδετέραν. Ἐὰν οὐδέτερον τούτων συνέβαινε, μόνην περαιτέρω ὁδηγίαν εἶχομεν δώσει εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν πλοίων νὰ φροντίσωσι περὶ τῆς τιμῆς τῆς

(1) Ὁραιοτάτον ἀνέκδοτον περὶ τοῦ Κανάρη ἀναφέρει τὸ ἐξῆς :

Ὁ ὑπασπιστὴς αὐτοῦ παρουσίασε τῷ ναύαρχῳ πρὸς ὑπογραφήν τὴν διαταγὴν τῆς εἰς Κέρκυραν ἀναχωρήσεως τοῦ «Βασιλέως Γεωργίου» καὶ τῆς «Βασιλίσσης Ὁλγας» ὅπως ἀντιστῶσι κατὰ τῶν μελλόντων νὰ ἀποσταλῶσι τουρκικῶν σκαφῶν, ὡς ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου τῶν πολεμεφοδίων :

— Γράψε τους κάτω ἀπὸ τὴν διαταγὴν, νὰ μὴ γυρίσουν πίσω ἂν δὲν βουλιάζουν τὰ τουρκικά, εἶπεν ὁ Κανάρης πρὸς τὸν ὑπασπιστήν.

— Μὰ, ναύαρχε, αὐτὰ δὲν γράφονται εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα.

— Αὐτὸ ποῦ φοῦ λέω ἐνῶ, ἐπανέλαβεν ἐν ὀργῇ ὁ ναύαρχος.

Εἶθε δὲ καὶ ἔπαθε μέχρι τέλους ὁ ὑπασπιστὴς νὰ πείσῃ τὸν ἐνδοξὸν πυρπολητὴν ὅτι ἡ φράσις ἐκείνη δὲν εἶχε τὴν θέσιν τῆς ἐν τῷ ἐγγράφῳ.

σημαίας καὶ ὅπως μὴ συμβῇ οὐδὲν ἑπερ αἱ ὁδηγίαι ἡμῶν δὲν ἐπέ-
τρεπον.

Τὰ πλοῖα ταῦτα ἔφθασαν, ὡς γινώσκετε, προχθές εἰς Κέρκυ-
ραν, προχθές δὲ μ. μ. ἔλαβον κοινοποίησιν παρὰ τοῦ κ. πρεσβευ-
τοῦ τῆς Τουρκίας ἐνταῦθα, καθ' ἣν ἡ κυβέρνησις τοῦ διαδόχου, ὅτι,
εἰποῦσα διὰ τοῦ πρώτου τηλεγραφήματος ὅτι ἐπρόκειτο νὰ στείλῃ
πλοῖον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου, ἐνόει πλοῖον ἐντελῶς ἄοπλον,
εἰποῦσα ὅτι τὸ πλοῖον τοῦτο εἶχεν ἐντολὴν νὰ λάβῃ τὰ κιβώτια
ἐὰν ζητηθέντα ἐδίδοντο. Ποιήσασα δὲ λόγον περὶ ἀντιστάσεως,
ἐνόει ὅτι ἐὰν τὰ ζητηθέντα δὲν ἐδίδοντο καὶ ἀνθίσταντο αἱ ἀρχαί,
εἶχεν ἐντολὴν τὸ πλοῖον νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀντίστασιν ταύτην. Τοῦ
τηλεγραφήματος συμπέρασμα ἦτο ὅτι ἡδὴ δὲν πρόκειται νὰ μεταβῇ
πλοῖον, καὶ ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο θέλει λυθῇ ὡς πέποιθεν ἡ Τουρ-
κικὴ κυβέρνησις, διὰ τῆς πειθοῦς, διότι δὲν ἠδύνετο ν' ἀμφιβάλλῃ
ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἠθέλει παραδεχθῇ τὴν γνώμην τῆς
Τουρκικῆς ὡς πρὸς τὸ δίκαιωμα τὸ ὁποῖον φρονεῖ αὕτη, ὅτι ἔχει ν'
ἀπαιτῇ τὴν ἄδειαν τῆς ἀποστολῆς τῶν κιβωτίων εἰς Πορτιζαν.
Χθές δὲ ἔλαβον τηλεγράφημα τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν
Κωνσταντινουπόλει, ὅστις μοι λέγει, ὅτι ἔλαβεν ἐντολὴν παρὰ
τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας νὰ μοι ἀνακοινώσῃ,
ὅτι οὐδέποτε εἶχε σκοπὸν νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος
τούτου διὰ τῆς βίας, ἀλλ' ὅτι ἐπεθύμει καὶ ἐπιθυμεῖ, νὰ ᾔῃαι ἡ
διεξαγωγή αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς διπλωματικῆς συζητήσεως·
προσθέτει δὲ ὁ ἡμέτερος ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῆς, ὅτι
τοιαύτην ἀνακοίνωσιν ἔκαμεν ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς καὶ
πρὸς ἄλλους ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτάς, συνεπεῖα δὲ τού-
του πολλὰ τηλεγραφήματα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλήφθησαν
παρὰ τῶν ἐνταῦθα συναδέλφων των θεωροῦντα τὴν ὑπόθεσιν λελυ-
μένην. Ἀλλ' ἂν εἶναι ἐξωμαλισμένη ἡ ὑπόθεσις ἀπέναντι τῆς τουρ-
κικῆς κυβερνήσεως, ὑφίσταται ἔτι ζήτημα ἀπέναντι τῆς αὐστρια-
κῆς κυβερνήσεως· ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι εὐδιάλυτον, διότι
ἡ Αὐστρία εἶναι ἐπίσης ὡς καὶ ἡμεῖς οὐδετέρα, καὶ ἐπομένως εἶναι
φυσικὸν νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν, ἐφ' ὧν καὶ ἡμεῖς ἐστη-
ρίχθημεν. Τοῦτο καὶ ἐγένετο.

Ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις, ἥτις, ὡς εἶπον ἐν ἀρχῇ, εἶχεν ἀναγκυνώσαι διὰ τοῦ ἐνταχῆς ἐπιτετραμμένου αὐτῆς τὴν πρόθεσιν τῆς ἐταιρείας Λόϋδ ὅπως μεταβιβάσῃ τὰ κιβώτια ταῦτα ἀπ' εὐθείας εἰς Τεργέστην, εἶναι πρόθυμος νὰ ἐγγυηθῇ ἡδὴ ἡ μεταβίβασις γενήσεται εἰς οὐδετέρων χώρων καὶ ὅτι ὅς ἐν θέλουσι κατ' οὐδὲν παραβιασθῇ οἱ κανόνες τῆς οὐδετερότητος ἐπομένως τὰ κιβώτια ἐπιβιβάσθιόνται εἰς πλοῖον ὑπὸ τὴν αὐστριακὴν σημαίαν ὅπως μεταφερθῶσιν εἰς Τεργέστην καὶ οὐχὶ εἰς ἐμπόλεμον χώραν κατὰ τὴν ἀρχικὴν τῆς ἐταιρείας Λόϋδ ἀπόπειραν, ἐφ' ἣ ἐπετιμήθη αὐστηρῶς ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ὑπόθεσις λαμβάνει τὴν λύσιν, ἣν ἡ Ἑλλάς ὡς χώρα οὐδετέρα ὤφειλε ν' ἀπαιτήσῃ, διότι ἡ οὐδετερότης τῆς Ἑλλάδος ἔχει μεγάλην ἐθνικὴν σπουδαιότητα, ἡ δ' Ἑλλάς κατ' οὐδὲν ἀνεχομένη τὸν παραβιασμόν τῆς οὐδετερότητος ἐκπληροῖ ὑποχρέωσιν πρὸς ἄλλας ἐπικρατείας, ἀλλὰ πρὸ πάντων καθήκον πρὸς ἑαυτήν».

Τοιοῦτοτρόπως ἔληξε τὸ ἐπεισόδιον ἐκεῖνο τῶν Τουρκικῶν πολεμοφοδίων, καθ' ὃ, ὁμολογουμένως, ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις τῆς Τουρκίας ἀναγκασθείσης νὰ ὑποχωρήσῃ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν, ἐπολιτεύθη μετὰ περισσῆς ἀξιοπρεπείας, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Τρικούπη ὡμολόγησαν. Ἐκ τούτου δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Φωτιάδης περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Σουλτάνου, διεδόθη δὲ ὅτι προὔκειτο ν' ἀνακληθῇ καὶ μάλιστα ὅτι ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τούτου ἡ Πύλη θὰ ἐψύχραινε τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις αὐτῆς. Ἡ ἀποκάλυψις ὅμως τοῦ ἀξιοπρεποῦς τρόπου καθ' ὃν εἰργάσθη τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἰδίως ἡ ἐντύπωσις, ἥτις ἐκ τούτου παρήχθη ἐπείσε τὴν Πύλην ὅτι καλλίτερον θὰ ἦτο νὰ μὴ ἐξωθήσῃ τὰ πράγματα καὶ τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ Φωτιάδης ἀπέμεινεν ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις θέσει αὐτοῦ καὶ αἱ σχέσεις Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας διετηρήθησαν πάντοτε εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, ἥτοι ἀμφοτέρω παρσκευάζοντο τὸ ἐπ' αὐτάς. Κυβέρνησις δὲ καὶ βασιλεὺς ἦσαν σύμφωνοι, ἀποβλέποντες πρὸς τὸν τοῦ λαοῦ ἐνθουσιασμόν νὰ κατορθώσωσιν, ὅσοι ἦν ἐφικτὸν, νὰ ἀναγάγῃσι τὸ Κράτος εἰς σημεῖον ἀνάλογον τῶν περιστάσεων. Προὔτάθησαν δὲ μέσα τινὰ, συγκεφαλαιούμενα εἰς τὴν ὀχύρωσιν ἐπισφαλῶν τινῶν παραλίῶν, τὴν

ἐνίσχυσιν τῆς παραμεθορίου γραμμῆς καὶ τὴν ναυτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐν γένει προπαρασκευὴν τῆς χώρας.

Πράγματι δὲ πυρετώδεις προπαρασκευαὶ εἶχον ἤδη ἀρχίσει ὑπὸ τὸν ζωηρότατον τοῦ λαοῦ ἐνθουσιασμόν. Οἱ προσκληθέντες εἰς τὰς τάξεις ἑφεδροὶ προσῆλθον πρόθυμοι καὶ ἐν ἐλαχίστῳ χρονικῷ διαστήματι συγχρόνως δὲ πυκνοὶ ἐθέλονταὶ κατετάσσοντο καὶ οὕτω καθ' ἐκάστην ἐνεδυναμοῦτο ὁ στρατός. Ὅτε δὲ ἐπαρκῶς τὰ στελέχη ἐνεδυναμώθησαν ἤρξατο ἡ ἐνίσχυσις τοῦ στρατοῦ τῶν συνόρων. Τὰ ἀναχωροῦντα διὰ τὴν παλαιὰν μεθόριον γραμμὴν στρατιωτικὰ σώματα προεπέμποντο ὑπὸ χιλιάδων λαοῦ ἐνθουσιωδῶς ἀποχαιρῶντος τοὺς ἄνδρας καὶ ἐν εὐχαῖς προεπέμποντος αὐτούς. Ὅτε μάλιστα ἤρξατο ἡ διὰ τὴν μεθόριον ἀναχώρησις τῶν πυροβολαρχιῶν, ὁ ἐνθουσιασμός ἐκορυφώθη. Τὰς πυροβολαρχίας προέπεμπε πλῆθος πυκνὸν μέχρι τῆς Μονῆς Δαφνίου, οἱ στρατιῶται εὐθυμοὶ ἐν ᾄσμασιν ἀπήρχοντο ἐκ τῆς ὅπου ἐκάλει αὐτοὺς τὸ καθῆκον. Εἰς τὰς Θήβας νεάνιδες ἐκέντων τὰς σημαίας καὶ παρέδιδον αὐτὰς ἐν πομπῇ τοῖς ἑφεδροῖς καὶ τοῖς ἐθέλονταῖς, ἐν γένει δὲ φρενίτις ἀληθῆς εἶχε καταλάβῃ τὸν λαὸν καὶ ὁ ἐνθουσιασμός εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἄκρον ὄψον.

Ὁ Ἀγγλος ἀνταποκριτὴς τῶν «Ἡμερησίων Νέων» φιλέλλην Ἰλ. Σκλίνερ, ὁ γαμβρός τοῦ καθηγητοῦ Θ. Δίξων, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν, ἐξέδραμεν εἰς Πελοπόννησον καὶ εἰς Θήβας. Ἐν ταῖς ἀνταποκρίσεσι δὲ αὐτοῦ διὰ ζωηρωτάτων χρωμάτων περιέγραψε τὸν λαϊκὸν ἐνθουσιασμόν: «Ὅστις δὲν εἶδε τὰς τελευταίας αὐτὰς ἡμέρας τὴν Ἑλλάδα—ἐγραφεν εἰς τὰς ἀνταποκρίσεις αὐτοῦ—δὲν δύναται νὰ φαντασθῇ ἕως ποῦ ἡμπορεῖ νὰ φθάσῃ ὁ ἐνθουσιασμός ἐνός λαοῦ, ἀγομένου ἐκ τῆς εὐγενοῦς ιδέας τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων αὐτοῦ ἀδε φῶν. Ἡ κοινὴ γνώμη, ἥτις ἀγωνιωδῶς παρηκολούθει τὰς κυβερνητικὰς ἐνεργείας, ἤδη ἐνθουσιωδῶς ἐπιβόηθεῖ τὸ ἔργον τῶν ἀρχῶν καὶ εἰς τὰς σημαίας ἔρχονται νὰ καταταχθῶσι πυκνοὶ οἱ ἑφεδροὶ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐθέλονταὶ προσέρχονται πυκνοί. Προχθὲς ἐφθασαν τριάκοντα περίπου ἀπὸ τὴν Ρουμανίαν, χθὲς δὲ 72 μᾶς ἦλθαν ἐξ Ἀλεξανδρείας. Εἶναι ὅλοι νέοι εὐ-

σταλεῖς καὶ ἄρρενωποὶ, ἄμετρος δὲ εἶναι ἢ χαρὰ ἥ τις κατέχει αὐτοὺς προσερχομένους νὰ ὑπηρετήσωσι τὴν πατρίδα των. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὅποτον ἰδίως ἐκπλήττει εἶναι ἢ ἐκδήλωσις τοῦ λαοῦ καθ' ἐκάστην ἀναχώρησιν τάγματός τινος εἰς τὰ μεθόρια. Ἐνῶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν συγγενῶν δακρύουσι καὶ οἱ ξένοι ἐκχύνονται εἰς ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν, ἐν τούτοις ἢ μᾶζα ἐκείνη τοῦ λαοῦ ὁλόκληρος, κατέχεται καὶ ὑπὸ πραγματικοῦ τινος σεβασμοῦ δικαιολογουμένου ἐκ τῶν περιστάσεων καὶ ἀναδεικνύοντος τὴν ὑψηλοφροσύνην τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ἐκπληκτικὴν τῷ ὄντι ὑψηλοφροσύνην. Παρέστην χθὲς εἰς τὴν ἀναχώρησιν τῆς ὑπὸ τὸν Χατζῆ-Πέτρον πυροβολαρχίας· γενικῶς ἐδῶ πιστεύεται ὅτι ἡ πυροβολαρχία αὕτη θ' ἀνοίξῃ τὸ πῦρ πρὸς τοὺς πολεμίους καὶ διὰ τοῦτο ἢ ἐκ μέρους τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ προπομπή της εἶχε κάτι τὸ ἰδιαίτερον. Ὀφθαλμοὶ ἐδάκρυζαν, ζητωκραυγαὶ ἠκούσθησαν, οἱ οἰκεῖοι καὶ οἱ συγγενεῖς ἀπεχαιρέτων μὲ τὸ μανδῆλιον καὶ οἱ εὐσταλεῖς πυροβοληταὶ μόλις ἐξῆλθον τῆς πόλεως, ἐξεχύθησαν εἰς ζωηρώτατον καὶ ἐνθουσιῶδες πολεμικὸν ἐμβατήριον, τὸ ὅποτον ἔψαλαν ὅλοι μαζῇ, δίδοντας τὸ παράδειγμα πρώτου τοῦ ἀρχηγοῦ των. Ὁμολογῶ ὅτι ὁ μεμετρημένος, ὁ εὐγενὴς αὐτὸς ἐνθουσιασμός μὲ κατέπληξε καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν μου δὲν ἠδυνήθην νὰ κρύψω ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην.

Εἶναι ὅμως ἀναμφισβήτητον ὅτι ὅλον αὐτὸν τὸν ἐνθουσιασμόν του καὶ τὴν εὐγενῆ πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς δράσεως ὁρμὴν ἀρύεται ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι τὸ μέγα κληθὲν ὑπουργεῖον τὸ ὅποτον διευθύνει τὰς τύχας του, εἶναι ἄξιον καὶ περιλαμβάνει ἀληθῶς τὰς κορυφὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτικοῦ κόσμου. Ἐκεῖνον τοῦλάχιστον τὸν ὅποτον ἐξ ἰδίας καὶ ἡμεῖς ἀντιλήψεως γνωρίζομεν, ὁ κ. Τρικούπης ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, εἶναι ἀληθῶς πνεῦμα ὑπέροχον καὶ ἀντάξιον τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ κλάδου τῶν ὑποθέσεων ἐφ' ὃν ἐκλήθη».

Τούτων γινομένων τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν διεξῆγε δια-

πραγματεύσεις πρὸς συνομολόγησιν συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας Ἑλλάδος μετὰ τῆς Σερβικῆς καὶ τῆς Ρωσικῆς κυβερνήσεως, δυστυχῶς ὅμως οἱ ἄνωτέρους λόγους αἱ διαπραγματεύσεις αὗται ἀπέτυχον, πρὸς ζημίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, μετὰ τῆς Σερβίας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως ἤδη ὁ Κουμουνδούρος εἶχε προβῆ εἰς μυστικὰς τινὰς ἐνεργείας, αἵτινες κατέληξαν εἰς τὴν διομολόγησιν προφορικῆς συμμαχίας Ἑλλάδος καὶ Σερβίας. Ὁ κυριώτερος ὅρος τῆς συμφωνίας ταύτης ἦτο ἡ σύγχρονος ἐνέργεια ἀμφοτέρων τῶν κρατῶν ἐν περιπτώσει πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ οἷος δῆποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ πρῶτος προκαλούμενος. Δυστυχῶς ὅμως ἡ Ἑλλὰς πρόφανῶς ἠθέτησε τὸν ὅρον τοῦτον καὶ, τῆς Σερβίας κατελθούσης εἰς τὴν πρὸς τὴν Τουρκίαν πάλιν ἐξ ἧς ἐξῆλθε συντετριμμένη, ἡ Ἑλλὰς προὔτιμησε νὰ μείνῃ ἀπλοῦς θεατῆς. Καὶ τότε μὲν οὐδὲν διάβημα ἐποιήσατο ἡ Σερβία πρὸς ὑπόμνησιν τῆς συμφωνίας ἐκείνης, ὅτε ὅμως ὁ Τρικούπης ἠθέλησε ν' ἀνανεώσῃ τὴν πρὸς τὴν Σερβίαν συμμαχίαν εὖρε καὶ δικαίως τὴν χώραν ἐκείνην ἐντελῶς ἀπρόθυμον, ὁ δὲ ἡγεμὼν Μιλάνος ἀπήντησεν, ὅτι θὰ ζητήσῃ πρῶτον τὴν συμβουλὴν τῆς Ρωσίας διὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ἀλλ' ὁ Ἕλλην ὑπουργὸς ἐνόησεν ὅτι τοῦτο ἦτο πρόσφαις καὶ δὲν ἐπανελάβε τὰς περαιτέρω προτάσεις. Πόσον ὅμως ἐπωφελὴς θὰ ἦτο ἡ σύμπραξις ἐκείνη τῶν δύο κρατῶν, ἔστω καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν, ἀπέδειξεν ἡ ἔκθασις τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ ἡ τύχη ὅλων τῶν κρατιδίων τοῦ Αἴμου. Εἴπομεν ὅτι καὶ μετὰ τῆς Ρωσίας ἐγένετο ἀπόπειρα συνεννοήσεως, ἥτις θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ἀνυπολογίστους ὠφελείας. Ὁ Τρικούπης μεθ' ὅλας τὰς ἀξιώσεις τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς—οἱ ἦν κατηγοροῦν αὐτὸν ὅτι πιστῶς ἠκολούθει—ἀπεκδεχόμενος τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς ἀμέσου τότε ἐνεργείας, προσέβη εἰς προκαταρκτικὰ τινὰ διαβήματα, τὰ ὅποια ἡ Ρωσία ἀπεδέξατο εὐγνώμονως, ἐφ' ὅσον ἀμφίβολος ὅπως δῆποτε ἦτο ἔτι ἡ τύχη τῶν Ρωσικῶν ὅπλων. Ἀλλὰ αἱ διαπραγματεύσεις δὲν ἐπισπεύθησαν τότε, τοῦ ὑπουργείου ἀπησχολουμένου εἰς τὰς προπαρασκευὰς καὶ τῶν Ρώσων περισσότερον ἔτι ἀπησχολημένων εἰς τὸν πόλεμον, ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἡ ὑπεροχὴ

τῶν Ρώσων ἐν τῷ πολέμῳ ἐξησφαλίσθη καὶ ἡ σύμπραξις τῆς Ἑλλάδος κατέστη περιττή, οὕτω δὲ τὸ σχέδιον τῆς Ἑλληνο-ρωσικῆς συμμαχίας ἐγκατελείφθη τελείως πρὸς ζημίαν τῆς ἡμετέρας ὑποθέσεως.

Τοῦτου γενομένου, τὸ Ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον ἐν τῷ φιλοτουρκισμῷ αὐτοῦ εὐθὺς ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐν τῷ Αἰμῷ ταραχῶν ἀπεφάσισε(1) νὰ ἐξασκήσῃ ἣν ἠδύνατο ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἵνα πείσῃ αὐτὴν νὰ μὴ συμμερισθῇ τῶν κατὰ τῆς Τουρκίας κινημάτων.

Πρὸς τοῦτο δὲ σπουδαίους παράγοντας ἐθεώρησε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄγγλον πρεσβευτὴν Σερ Λάϋαρδ, ὅστις μεγάλην ἐπιρροὴν ἔσκει ἐπὶ τοῦ τότε παρὰ τῇ Πύλῃ Ἕλληνας πρεσβευτοῦ Α. Γ. Κουντουριώτου, ὡς ἐκ τῆς μετὰ αὐτῶν ὑπαρχούσης μεγάλης φιλίας. Ὁ Κουντουριώτης τότε περιέπεσε μάλιστα εἰς σπουδαιότατα διπλωματικά σφάλματα ἀκριτομύθως πρὸς τὸν Λάϋαρδ φερόμενος παρὰ τὰς διπλωματικὰς αὐτοῦ γνώσεις. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν διεβίβασεν αὐτῷ ἔγγραφον δι' οὗ καθίστα τὸν ἄνδρα προσεκτικὸν ἐν ταῖς πρὸς τὸν ἄγγλον πρεσβευτὴν συνομιλίαις καὶ συνίστα αὐτῷ ὅπως λαμβάνει τὰς ἐπὶ τούτῳ ὁδηγίας τοῦ ὑπουργείου ἐξ Ἀθηνῶν. Ὁ Κουντουριώτης ἐφάνη δεχόμενος τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Σερ Λάϋαρδ, ὃς καὶ διεβίβασεν εἰς Ἀθήνας. Ὡς εἰκὸς τοῦτο ἐνεθάρρυνε τὸν Λάϋαρδ, ὅστις ἔσπευσεν ἀμέσως, δημιουργῶν ἀνύπαρκτα πράγματα, νὰ ἀνακοινώσῃ τῇ Πύλῃ ὅτι ὡς νῦν ἔχουσι τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι, ἡ Τουρκία οὐδὲν ἔχει νὰ φοβῇται ἐξ αὐτῆς, ἀπὸ νότου. Συγχρόνως ταῦτα διεβιβάσθησαν καὶ εἰς Λονδῖνον, ὁπόθεν ἐστάλησαν ὁδηγίαι πρὸς τὸν ἄγγλον ἀντιπρόσωπον παρὰ τῷ βασιλεῖ Γεωργίῳ. Πρεσβευτὴς τότε τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις ἦτο ὁ Στούαρτ, ὅστις, ἐπὶ τούτῳ, ἐποιήσατο διαβήματα παρὰ τῷ ὑπουργῷ τῶν ἐξωτερικῶν Χαριλάῳ Τρικούπη ὅπως μάθῃ ὅποια τις θὰ ἦτο ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ὁ Τρικούπης ἀπήντησεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδαμῶς ἐσκόπει νὰ

(1) Κατ' Αὐγούστου δὲ τοῦ 1877 ὅτε αἱ τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τροπαὶ ἀντεστράφησαν καὶ εἰς δεινὴν περιῆλθε πρὸ τῆς Πλεΰνης θέσιν ὁ ρωσικὸς στρατός, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐγένετο μᾶλλον ἀπαιτητικὴ.

κηρύξη πόλεμον κατὰ τῆς πανταχόθεν πολεμουμένης Τουρκίας καὶ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐποιεῖτο χρῆσιν τῆς ἐπὶ τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν, ἥτοι Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἐπιρροῆς αὐτῆς ὅπως μὴ ἐξαναστῶσι. Παρηλθόν μῆνες τινες καὶ ὁ τὸν Στούαρτ διαδεξάμενος ἄγγλος ἐπιτετραμμένος Οὐνδὰμ ἀνεκοινώσατο τῷ Τρικούπη (23 Αὐγούστου 1877) τηλεγράφημα τοῦ φιλοτούρκου λόρδου Δέρβυ, ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, δι' οὗ ὁ γραμματεὺς τοῦ Κράτους τῆς Βασιλίσσης Βικτωρίας ἀνεφέρετο εἰς τὰς θρυλουμένας ἀντισυχίας ἐν Ἑλλάδι, ἃς ἀνεκοίνωσεν αὐτῷ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄγγλος πρεσβευτῆς Σερ Λάϋαρδ, ὡς ἐκ τούτου δὲ ὁ λόρδος Δέρβυ διεπυνθάνετο ἐὰν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐξουσιολογεῖ τὴν Ἀγγλικὴν νὰ ἀνακοινώσῃ τῇ Πύλῃ τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν θὰ καθίστατο ἐνόχος πράξεων σκοποῦσων ἐπαναστατικὰ κινήματα ἐν ταῖς ὁμόροις ἐπαρχίαις.

Τὸ τηλεγράφημα τοῦ λόρδου Δέρβυ πρὸς τούτοις ὑπενθύμιζεν πρὸς τὸν ἐπιτετραμμένον τῆς Ἀγγλίας, ὅτι ἄλλοτε ὁ Τρικούπης δικαιολογῶν τὰς πολεμικὰς προπαρασκευὰς διεβεβαίωεν τὸν Στούαρτ, πρεσβευτὴν τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις, ὅτι αἱ προπαρασκευαί αὗται εἶχον λόγον ἀμυντικὸν ὅλως, δι' αὐτῶν δὲ ἡ Ἑλλάς δὲν προὔτιθετο ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Τουρκίας, ἀλλ' ἀπλῶς διατήρησιν τῆς δυνάμεώς της εἰς σημεῖον ἀνάλογον τῶν περιστάσεων. Ὡς ἦτο ἐπόμενον ὁ Τρικούπης ἀνεγνώρισεν ὅσα εἶχεν εἰπῆ πρὸς τὸν Στούαρτ περὶ τῶν ἐξοπλισμῶν, ἀλλ' ἔσπευσε νὰ κάμῃ νέας δηλώσεις διὰ τὴν τελευταίαν αἵτησιν τοῦ Ἀγγλου ἐπιτετραμμένου. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξέφρασε τὴν ἐκπληξίν του διὰ τὸ τολμηρὸν τῆς αἰτήσεως ἐκείνης. Ἀπήτησεν ὅτι ἡ ἀπαίτησις τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τῶν φιλικῶν ἀπέναντι Δυνάμεως φιλικῆς ἀπαιτήσεων. Ἐδήλωσε δὲ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ Ἑλλάς δὲν ἐσκέπτετο νὰ διαρρήξῃ τὰς πρὸς τὴν Πύλιν εἰρηνικὰς σχέσεις καὶ νὰ προσβῇ εἰς ἔνοπλον ἐνέργειαν· τοῦτο ὅμως μόνον ἐδικαιούτο νὰ ζητήσῃ ἡ Πύλη καὶ οὐδὲν τούτου πλειότερον· ἡ διαρρήξις τῶν σχέσεων πρὸς τὴν Πύλιν, καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων καὶ ἄνευ δεδικαιολογημένης τινὸς ἀφορμῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος. Οὐδὲν ὅμως ἐλεύ-

θερὸν κράτος εἶναι ὑπόχρεων νὰ προμαντεύῃ τὸ μέλλον του ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον, ἢ οὐ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ, ἰδίως δὲ ἀναλόγως τῶν μέσων τὰ ὅποια διαθέτει.

▲ιὰ τὰ αὐτονομούμενα κράτη ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου ἔπεται ὡς πόρισμα ὠρισμένων περιστάσεων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις θὰ ἡθέτει τὰς πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ τόπου καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὑποχρεώσεις τῆς, ἀπογυμνοῦσα ἐαυτὴν τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας ἢ περιορίζουσα αὐτὴν εἴτε ἀπολύτως εἴτε δι' ὑποδείξεως ἐνδεχομένων περιστάσεων. Ἡ Ἑλλὰς εἶναι ὑπόχρεως, ὡς ἐκ τῶν διεθνῶν νομίμων, νὰ μὴ ὑποθάλῃ ταραχὰς ἀλλ' ἡ Πύλη δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ τὴν καταστολὴν αὐτῶν διὰ μέσου τῆς Ἑλλάδος. Ὅ,τι ἔπραξεν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις μέχρι τοῦδε ὅπως καθησυχάσῃ τοὺς Ἕλληνας ἔπραξε διὰ λόγους καθαρῶς ἐθνικοὺς θὰ παύσῃ ὅμως τὴν ἐνέργειαν ταύτην εὐθὺς ὡς ἀνώτερα συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπαιτήσωσιν ἐπέμβασιν.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὸ ὅποῖον ἐπὶ πολὺ ἀπησχόλησε τὴν Εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν καὶ τὸν Εὐρωπαϊκὸν τύπον ὁ Τρικούπης ἀπηύθυνε τὴν ἐξῆς διακοίνωσιν πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ ἐπιτετραμμένον τῆς Ἑλλάδος Πέτρον Βράϊλαν Ἀρμένην :

Ἐν Ἀθήναις 23)4 Σεπτεμβρίου 1877

«Κύριε ἐπιτετραμμένε,

«Ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Βρεττανικῆς Κυβερνήσεως, ἐπισκεφθεὶς με σήμερον, μοὶ ἀνεκοίνωσε τὸ περιεχόμενον τηλεγραφήματος τοῦ λόρδου Δέρβυ, δι' οὗ ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς ἀνάσσης, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἀνησυχίαν, εἰς ἣν, κατὰ τὰς ἐκθέσεις τοῦ κ. Λαγιάρδου, ἐμβάλλει τὴν Πύλην ἢ διαγωγὴν τῆς Ἑλλάδος, ἐρωτᾷ ἐὰν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐξουσιοδοτεῖ τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀγγλίας, νὰ παράσχῃ τῇ Πύλῃ τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ κηρύξῃ κατ' αὐτῆς πόλεμον, καὶ δὲν θὰ καταστῇ συνένοχος πράξεων σκοπευουσῶν τὴν ὑποκίνησιν ἐπαναστατικῶν κινήματων εἰς τὰς γείτονας ἐπαρχίας.

«Ὁ κ. Οὐϊνδχαμ, προσεκαλεῖτο διὰ τοῦ αὐτοῦ τηλεγραφήματος νὰ μοὶ ἀναγνώσῃ δύο ἐκθέσεις τοῦ κ. Στούαρτ, πρὸς τὴν κυβέρνησίν του, ἐν αἷς ὁ Ἕλληλος πρεσβευτὴς ἀφηγεῖτο συνδιαλέξεις του μετ' ἐμοῦ περὶ τῆς πολιτικῆς, ἣν προϋτίθετο νὰ μετέλθῃ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις πρὸς τὴν Τουρκίαν.

«Λαβὼν γνῶσιν τῶν ἐγγράφων τούτων ἔσπευσα νὰ ἀναγνώρισω τὴν ἀκρίβειαν, μεθ' ἧς ἀπέδωκε τὸ νόημα τῶν λόγων μου ὁ κ. Στούαρτ. Ἀληθῶς εἶχον εἶπῃ τότε τῷ κ. Στούαρτ ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν προϋτίθετο πρὸς τὸ παρὸν νὰ κηρύξῃ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐπανελάβον δὲ τῷ κ. Οὐϊνδχαμ ὅτι τοῦτο καὶ μόνον ἐδικαιοῦτο νὰ ζητήσῃ ἡ Πύλη παρ' ἡμῶν, ἢ ἄλλη τις δύναμις ἐν ὀνόματι αὐτῆς, διότι οὐδὲν ἀνεξάρτητον κράτος εἶναι ὑπόχρεων νὰ προσδεομεύσῃ τὸ μέλλον του ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ κηρύττειν τὸν πόλεμον.

«Διὰ τὰ αὐτονομούμενα κράτη ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου ἔπεται ὡς πόρισμα ὠρισμένων περιστάσεων, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις θὰ ἠθέτει τὰς πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ τόπου καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑποχρεώσεις αὐτῆς, ἀπογυμνοῦσα ἑαυτὴν τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας ἢ περιορίζουσα αὐτὴν εἴτε ἀπολύτως εἴτε δι' ἐνδεχομένων περιστάσεων. Ἡ Πύλη διετύπωσε παρομοίας ἀπαιτήσεις κατὰ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Καθάπερ ἀναφέρεται ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τῷ ἀναγραφέντι τῇ 9)21 Ἰουλίου 1832 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπήτησεν ὅπως ἀπαγορευθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐν γένει νὰ παρέχουσιν οἵανδήποτε ὑπηρεσίαν καὶ ἀρωγὴν εἰς τὰς δυνάμεις, τὰς κυβερνήσεις καὶ τὰ ἔθνη, μεθ' ὧν ἡ Πύλη θὰ ἐτύγχανε νὰ διατελῇ εἰς πόλεμον, καὶ ὅπως ἐπιβληθῇ αὐτῇ ἡ τήρησις αὐστηρᾶς οὐδετερότητος.

«Ἀλλ' ἡ ἀξίωσις αὕτη ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῶν κυβερνήσεων. Ρωσίας καὶ Γαλλίας, ρητῶς καὶ κατηγορηματικῶς διὰ πρωτοκόλλου τῆς ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ Λονδίνου συγκροτηθείσης τῇ 30 Αὐγούστου συνδιασκέψεως, λέγοντος, ὅτι: «τὸ

δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς εἰς οἷον δήποτε μεταξύ τρίτων δυνάμεων ἐκρηγνύμενον πόλεμον, εἶναι ἀναπόσπαστον ἀπὸ τῆς ἀνεξαρτησίας, ἐξαιρέσει ἐκείνων μόνον τῶν κρατῶν ὅσα ἀνιδρύθησαν ἐσαεὶ οὐδέτερα.»

« Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν θὰ παραιτηθῇ βεβαίως νῦν τῆς διεθνoῦς θέσεως, ἧς τὴν ἀναγνώρισιν ἐπέτυχε πρὸ 45 ἐτῶν. Ἐπομένως καίπερ διακηρύξας τῷ Ἀγγλῷ ἐπιτετραμμένῳ ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν προτίθεται ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσι νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον παρετήρησα τῷ κ. Οὐϊνδχαμ ὅτι ἡ διακήρυξις αὕτη δὲν ἐμείου κατ' ἐλάχιστον τὸ μετὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν αὐτονομουμένων κρατῶν συνυπάρχον δικαίωμα τοῦ ρυθμίζειν τὴν μέλλουσαν αὐτῶν διαγωγὴν συνωδὰ πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ πρὸς τὰ καθήκοντα ἅτινα ἐνδέχεται νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτοῖς αἱ περιστάσεις πρὸς προφύλαξιν τῆς ἀξιοπρεπείας ἢ τῶν νομίμων αὐτῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Ὁ κ. Στούαρτ ἀνέφερε πρὸς τούτοις ἐν τῇ ἐκθεσεί του ὅτι ἐγὼ εἶπον αὐτῷ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις καταβάλλει τὴν ἐπιρροήν της ὅπως προλάβῃ πρὸς τὸ παρὸν τὴν ἐκρηξιν ἐπαναστατικῶν κινημάτων ἐν ταῖς μεθορίοις ἐπαρχίαις τῆς Τουρκίας. Παρετήρησα τῷ κ. Οὐϊνδχαμ ὅτι ὁ κ. Στούαρτ ἔγραψεν αὐτολεξεὶ ἀληθῶς ὅ,τι εἶπον, ὅτι ὅμως τὴν ἀνακοίνωσιν ἐκείνην ἐποίησάμην αὐτῷ ἐν εἰδεὶ ἀπλῆς πληροφορίας. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, δυνάμει τῶν διεθνῶν αὐτῆς καθηκόντων, εἶναι ὑπόχρεως νὰ μὴ ὑποκινῇ ταραχὰς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κράτους μεθ' οὗ διατελεῖ εἰς φιλικὰς σχέσεις, ἀλλ' ἡ Πύλη δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτῆς νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πρόληψιν ἢ τὴν καταστολὴν στάσεων, οὐδὲ στέργει ἡ Ἑλλὰς ν' ἀναλάβῃ τοιαύτην ὑποχρέωσιν.

« Ἐὰν, ὡς εἶπον τῷ κ. Στούαρτ, καταβάλῃ τὴν ἐπιρροήν ἣν κέκτηται ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐκείνης, ὅπως κωλύσῃ στάσεις πράττει τοῦτο ἐκ λόγων καθαρῶς ἐθνικῶν, καὶ προτίθεται νὰ ἐμμεῖνῃ εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην ἐφ' ὅσον ἐκλαμβάνει αὐτὴν ὡς πρόσφορον εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἅτινα εἶναι καὶ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα.

« Ἀφοῦ ἐξήγησα οὕτω τὴν ἐννοιαν τῆς ζητουμένης δια-
κηρύξεως, δὲν ἐδίστασα νὰ εἶπω τῷ κ. Οὐϊνδχαμ, ὅτι ἡδύνατο
ν' ἀναγγεῖλῃ τῷ λόρδῳ Δέρβυ, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις
πληροῖ καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ πληροῦσα τὸ καθήκον αὐτῆς καὶ
μὴ προκαλοῦσα ἐπαναστατικὰ κινήματα ἐν ταῖς γειτονικαῖς
ἐπαρχίαις. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἐννοεῖται οἰκοθεν μεταξὺ
κρατῶν διατελούντων ἐν εἰρήνῃ, ἡ δὲ Ἑλλὰς ἀναγνωρίζουσα
τὰς διεθνεῖς αὐτὰς ὑποχρεώσεις δὲν προτίθεται ν' ἀθετήσῃ
αὐτάς. «Φρονεῖτε ἡρώτησεν ἐν τέλει ὁ κ. Οὐϊνδχαμ, ὅτι αἱ
ἐξηγήσεις αὗται θὰ καθυψυχάσωσι καὶ θὰ εὐχαριστήσωσι τὴν
Πύλην ;» Ἀπήντησα ὅτι αἱ ἐξηγήσεις μου εἶναι ἀδύνατον
νὰ μὴ εὐαρεστήσωσι τὴν Πύλιν, διότι τοιαύτας μόνον ἡδύ-
νατο νὰ περιμένῃ παρὰ κράτους κηδομένου τῆς ἰδίας αὐτοῦ
ἀνεξαρτησίας, τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τῶν καθηκόντων αὐτοῦ
πρὸς ἄλλους μεθ' ὧν συνδέεται δι' ὑποχρεώσεων. Ἀλλ' ὅπως
δήποτε εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ εὐχαριστήσωσι τὴν Ἀγγλικὴν
κυβέρνησιν, διότι δὲν δύναμαι ν' ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ κυβέρνη-
σις αὕτη σέβεται τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τῆς Ἑλ-
ληνικῆς κυβερνήσεως, ἐξ ὧν ὑπήγορεύθησαν αἱ ἐξηγήσεις
αὗται.

« Ὁ κ. Οὐϊνδχαμ ἐξηγῶν τὰς ἀνησυχίας τῆς Πύλης ἐποι-
ήσατο λόγον καὶ περὶ τῶν ἡμετέρων προπαρασκευῶν καὶ ἐξο-
πλισμῶν καὶ στρατιωτικῶν συγκεντρώσεων, δὲν ἐδίστασεν ὅμως
νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἂν ὡς μέτρον ἐλαμβάνοντο οἱ κατὰ τὰ τε-
λευταῖα ἔτη εἰσαχθέντες πανταχοῦ στρατολογικοὶ καὶ στρα-
τιωτικοὶ ὀργάνισμοι, ὁ στρατὸς ἡμῶν δὲν εἶναι δυσανάλογος
πρὸς τὸν πληθυσμὸν τοῦ κράτους. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὰ πρω-
τόκολλα τὰ ὅποια ἐπεκαλέσθη ἤδη ἀναιροῦσι καὶ ὡς πρὸς
τοῦτο πᾶσαν ἐνστάσιν.

« Διαρκουσῶν τῶν περὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ
βασιλείου διαπραγματεύσεων, ἡ Πύλη ἀπήτησε νὰ περιορισθῇ
ἡ στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ δύναμις τῆς Ἑλλάδος εἰς ἀριθμὸν
ἐπαρκῆ πρὸς τήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως. Ἀλλ' ὁ Ἀγ-
γλος πληρεξούσιος Παλμερστὼν ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν πλη-

ρεξουσίων τῆς Γαλλίας καὶ Ρωσίας ἀπήντησεν, ὅτι ἀρκεῖ νὰ μνημονευθῇ ἀπλῶς ὅτι ἡ χώρα δικαιοῦται νὰ διατηρῇ στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις χωρὶς νὰ ὀριοθῇ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν. ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος· καὶ πάντα τὰ παρεπόμενα αὐτῇ ἐπεσφραγίσθησαν διὰ τοῦ ἀπὸ 23 Φεβρουαρίου 1830 πρωτοκόλλου, ὅτι ἡ Ὀθωμανικὴ Πύλη παρεδέχθη πληρέστατα τὸ πρωτόκολλον ἐκεῖνο καὶ ὅτι οὔτε αἱ ὑπογράψασαι αὐτὸ Δυνάμεις, οὔτε ἡ Πύλη ἠδύνατο πλέον νὰ περιορίσῃ ἐν τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνεξαρτησίας χωρὶς νὰ παραβῶσι τὰς ἑαυτῶν ὑποχρεώσεις.

« Ἄσμενος ὁμολογῶ, ὅτι ἡ Πύλη ἐν τοῖς ἀμέσοις αὐτῆς σχέσεσι μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως οὐδέποτε ὑπηνίχθη ὅτι τίθησιν ἐν ἀμφιβολίᾳ τὰς διεθνεῖς ἐκείνας ἀποφάσεις.

« Ὁ κ. Οὐΐνδχαμ ἐξέθηκε πάραυτα εἰς τὴν κυβέρνησίν του τὸ γενόμενον παρ' αὐτοῦ διάδημα καὶ τὰς δοθείσας παρ' ἐμοῦ ἐξηγήσεις· λαβὼν δὲ προηγουμένως γνῶσιν τοῦ τηλεγραφήματός του εὖρον, ὅτι ἡ ἐννοιά μου ἀπεδόθη πιστῶς. Οὐχ ἤττον ἐκρίνα ἐπάναγκες νὰ συνοψίσω ἐνταῦθα τὰς σκέψεις, ἃς προεκάλεσεν ἐνταῦθα ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ λόρδου Δέρβυ· παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς νὰ υποβάλλητε τὴν διακοίνωσιν ταύτην εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν τῆς ἀνάσεως καὶ ἀφῆτε αὐτῷ, ἐὰν τὸ ζητήσῃ, ἀντίγραφον.

« Δέξαοθε κτλ.

Χ. Τρικούπης

Ἡ διακοίνωσις αὕτη δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ τόμῳ τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων τῆς Ἀγγλίας, ἐν τῇ Κυανῇ Βίβλῳ. (Blue Book τοῦ 1877), προῦκάλεσε τὴν γενικὴν ἐπιδοκιμασίαν. Ἡ ἐν τῷ ζητήματι ἐκείνῳ γλῶσσα καὶ στάσις τοῦ Τρικούπη ἐπεδοκιμάσθη ὡς ἀνδρικὴ καὶ ἀρμόζουσα εἰς ὑπουργὸν ἐλευθέρου κράτους. Τὰ δὲ « Ἡμερήσια Νέα » τοῦ Λονδίνου εἰρωνευόμενα τὸν Ἀγγλον ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν γελοίων ἐκείνων φιλοτουρκικῶν διαβημάτων αὐτοῦ ἔγραφον:

« Ὁ λόρδος Δέρβυ τὴν ἔπαθε νοστιμώτατα εἰς τὴν Ἀνα-

πολικήν του πολιτικήν καὶ πάλιν· ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Τρικούπης τῷ ἔδωκε μάθημα τοῦ ὁποίου φαίνεται πρὸ πολλοῦ νὰ ἔχη ἀνάγκην ὁ ἡμέτερος διπλωμάτης. Διότι ἐφαρμόζων τὸ πρόγραμμα τὸ ὁποῖον ἐφαρμόζει ὁ Δέρβυ, πρόγραμμα μονομεροῦς ἐνεργείας, διὰ νὰ τῷ ἀπομείνῃ κατόπιν ὁλόκληρος ἡ θόξα τῆς ἐπιτυχίας, θὰ παθαίνῃ πάντοτε ὅ,τι ἔπαθε καὶ σήμερον καὶ θὰ παίζεται τόσον μεγαλοπρεπῶς ὅσον ἐπαίχθη ἀπὸ τὸν Τρικούπην».

Δριμύτερον ἐξεφράζετο ὁ «Βορράς» τῶν Βρυξελλῶν ὄργανον τῆς Ρωσικῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου: «Ὁ ἀναγινώσκων τὴν διακοίνωσιν τοῦ κ. Τρικούπης, λέγει, ἐν ἣ οὗτος κατὰ πλάτος ἐκθέτει τὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπιτετραμμένου τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις κ. Οὐίνδχαμ, διαμειφθέντα, καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ εὐρέστου συναισθήματος, ὅτι ἀναγινώσκει πραγματικῶς διπλωματικὸν ἀλλ' ἀξιοπρεπὲς ἐγγράφον, εἶδος ἀπαντήσεως δριμείας καὶ γενναίας εἰς τὰς ὑπερφιάλους καὶ κωμικὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἐνόμισεν ὁ λόρδος Δέρβυ, ἐν τῷ ἀκρατήτῳ καὶ πρωτοφανεῖ φιλοτουρκισμῷ του, ὅτι ἤρκει αὐτὸς ν' ἀναλάβῃ διὰ νὰ ἐξησφαλίσῃ τὰ νότια τῆς Τουρκίας καὶ νὰ ἡσυχάσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς δεινῆς ὄντως ἀνησυχίας, ἣτις θὰ τὴν κατέτρυχεν ἐνέσω θὰ ἦτο βεβαία περὶ τῆς τελείας ἀπραξίας τῆς μικρᾶς χώρας, ἐν οὗτῳ δειναῖς περιστάσεσιν. Ἴσως μάλιστα προκαταβολικῶς παρέστησεν εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἀναλαμβάνει αὐτὸς διὰ λογαριασμόν του τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἂν αὕτη ἦτο παράρτημα τοῦ Ἀγγλικοῦ βασιλείου, ἢ μία ἀπὸ τὰς ἐν Ἀφρικῇ κτήσεις τῆς Ἀνάσσης. Ἐλησμόνει τότε ὁ λόρδος Δέρβυ, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἦτο μικρὸν μέρος τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ, πρὸς ὃν συνδέεται δι' ἀρρήκτων δεσμῶν καὶ ὑποχρεώσεων, ἐλησμόνησε δὲ πρωτίστως, ὅτι προηγουμένη ἀπόφασις τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων—ἐν αἷς ἦτο αὕτη ἡ Ἀγγλία—ἀνεκήρυξε τὴν Ἑλλάδα ἐλευθέραν νὰ ἐξοπλίζεται καὶ νὰ διαθέτῃ τὰ καθ' ἑαυτὴν χωρὶς νὰ δίδῃ εἰς κανένα λόγον τῶν πράξεών της. Εὐτυχῶς ἐπῆλθεν ἡ ἀνδρική στάσις τοῦ ὑπουρ-

γοῦ κ. Τρικούπη, ὅστις μνήμων τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ἀπέναντι καὶ τοῦ κράτους καὶ τοῦ ἔθνους, ἀπήντησεν εἰς τὸν κ. Οὐὶν ἄχαρ, ὡς ἔπρεπε ν' ἀπαντήσῃ. Φανταζόμεθα ποίους μορφασμοὺς δυσαρρεσκείας θὰ κάμνῃ ὁ κ. Δέρβυ καὶ μὲ πόσους τεμενάδες νὰ προσπαθήσῃ νὰ δικαιολογηθῇ ὁ τόσον γενναιοφρόνως ἀναλαβὼν νὰ καθησυχάσῃ τὴν Τουρκίαν κ. Λαϋάρδος. Ὅπως δὴποτε ἡ διακοίνωσις αὕτη μετὰ τόσα ἄλλα προηγούμενα διαδήματα τοῦ κ. Τρικούπη ἀφ' ὅτου ἀνέλαβε δημόσια ἀξιώματα, εἶναι μία ἀπόδειξις τῆς πρωτοφανοῦς ἀξιοπρεπείας μεθ' ἧς ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐννοεῖ νὰ διεξάγῃ τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ κράτους ὑποθέσεις. Εὐτύχημα τοῦτο μέγα διὰ μικρὰ ἔθνη, ὡς ἡ Ἑλλάς, πρὸς τὰ ὁποῖα ἡ ἑξωθεν ἐπίδειξις καὶ τῆς συμπαθείας καὶ τῆς ἀντιπαθείας εἶναι ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνος καὶ τὰ ὁποῖα πλέον πρέπει εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν δύναμιν καὶ τὸ ἀνδρικὸν θάρρος νὰ ἐμπιστεύωνται τὴν διακανόνισιν τῶν ἐξωτερικῶν των σχέσεων. Ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην ἀδιστακτικῶς φρονοῦμεν, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἔσχεν ἀκόμη ἰκανώτερον οὐδ' ἴσον τοῦ Τρικούπη ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν· ἡ συνεχὴς τοῦ δὲ δραῖσις ἐν τῇ διευθύνσει τῶν κοινῶν τῆς πατρίδος εἶναι προωρισμένη πολλὰς τῷ ὄντι καὶ μεγάλας ὠφελείας νὰ παράσχη τῇ Ἑλλάδι».

Καὶ αὕτη μὲν ἦτο ἡ ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῆς διακοινώσεως παρὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐντύπωσις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἀρίστην ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν ἡ ἀνδρική διαγωγή τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν. Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ἐπεκρότησε τὸ διάδημα ἐν γένει τοῦ ὑπουργοῦ, πρῶτος δὲ ἔδωκε πρὸς τοῦτο τὸ παράδειγμα ὁ πάντοτε γενναϊόφρων καὶ εἰλικρινὴς Α. Κούμουνδοῦρος. Ἐν τούτοις, μετ' ὀλίγον διεδόθη, ὅτι ὁ ἀπουσιάζων τῶν Ἀθηνῶν Στούαρτ προῦκειτο ν' ἀνακληθῇ ἐξ Ἀθηνῶν, τοῦ λόρδου Δέρβυ σκεφθέντος νὰ ἐπιρρίψῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀτυχῆ ἐκβάσιν τοῦ διαδήματος παρὰ τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει. Ἐν τούτοις, ὁ Στούαρτ ἀπέμεινε καὶ πάλιν πρεσβευτὴς καὶ ὁ Δέρβυ ἐδέχθη μετ' ὀλίγον δύο νέας ἐπὶ διακοινώσεις ἐκ μέρους τοῦ Τρικούπη.

Συνεπεία τῆς συνομιλίας ταύτης τῆς 23]4 Σεπτεμβρίου 1877

ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἀγγλίας ὤμίλησε πάλιν περὶ τῶν ἐξοπλισμῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ Τρικούπης ὑπομνήσκων αὐτῷ τὸ τοῦ Λονδίνου πρωτόκολλον ἐν ᾧ οἱ πληρεξούσιοι Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας ἡρνήθησαν νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει τὴν πρότασιν τῆς Πύλης, θελούσης ἐκ τῶν προτέρων νὰ περιορίσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος εἰς μόνον τοὺς ἄνδρας τοὺς δυναμένους νὰ τηρήσωσι τὴν ἀστυνομικὴν τάξιν τῆς χώρας, ἔδωκε τὴν ἀνάλογον ἀπάντησιν.

Ὁ Οὐϊνδχαμ ἀνεκοίνωσε τὰς ἐξηγήσεις ταύτας πρὸς τὸν Ἀγγλον ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν καὶ πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν Σερ Λάϋαρδ. Ἀλλ', ἀνταλλαγείσης ἀλληλογραφίας μετὰ τοῦ Λόρδου Δέρβυ καὶ Λάϋαρδ, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν ἔκρινεν εὐθετον νὰ γνωστοποιήσῃ τῇ Πύλῃ τὴν τοῦ Τρικούπης ἀπάντησιν, διότι αὕτη θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνεπαρκής.

Τὴν πρώτην διακοίνωσιν τοῦ Τρικούπης ἠκολούθησε μετ' ὀλίγον δευτέρα καὶ τρίτη, πᾶσαι ἀφορμὴν ἔχουσαι τὴν προπαρασκευὴν τῆς Ἑλλάδος, τοὺς ἐν γένει ἐξοπλισμοὺς αὐτῆς, τοὺς ὁποίους ὑπέδλεπεν ἡ Πύλη. Εἶχε δὲ εὖρη τότε αὕτη πρόσφορον ἀφορμὴν τὰς συμπλοκάς πρὸς ληστρικὰς τινὰς συμμορίας ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἀπέδιδε τὰ κινήματα αὐτῶν ἀδίκως εἰς ὑποκίνησιν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ ἔσπευδε μάλιστα νὰ τηλεγραφῇ εἰς Εὐρώπην, ὅτι τὰ τακτικὰ στρατεύματα κατετρόπωσαν δῆθεν ἐπανειλημμένως ἀνταρτικὰ σώματα, ὑποθαλπόμενα ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως.

Συνεπεία λοιπὸν τῶν διαδόσεων τούτων ἔσχεν ἐπανειλημμένας μετὰ τοῦ Οὐϊνδχαμ συνεντεύξεις τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων διεβίβασε πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ Ἕλληνα ἐπιτετραμμένον εἰς δύο ἔτι ἐκτενεῖς διακοινώσεις, ἃς παρακατιόντες θὰ ἀναγράψωμεν. Καὶ τὰ δύο ταῦτα ἔγγραφα συνετάχθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ πάντοτε ὕφος καὶ διεπνέοντο ὑπὸ τῆς αὐτῆς αὐστηρᾶς λογικῆς, προὔξενησαν δὲ τὴν αὐτὴν, ἣν καὶ ἡ πρώτη εὐάρεσται ἐντύπωσιν καὶ πολυτρόπως ἐσχολιάσθησαν ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου. Εἰς τὴν τελευταίαν μάλιστα διακοίνωσιν καὶ εἰς προφορικὰς ἐξηγήσεις, ἃς ἐπ' αὐτῆς ἔδωκεν ὁ Τρικούπης, διετύπωσεν, οὕτως εἰπεῖν, καθαρῶς τὸ πρό-

γραμμα τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας. Κατὰ τοῦτο ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος θ' ἀπέμεινε παθητικὴ ἐφ' ὅσον θὰ ἐπέβαλεν αὐτὸ τοῦτο τὸ συμφέρον τῆς, θὰ προσεπάθει δὲ, πάσῃ δυνάμει, διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῆς νὰ καταπνίξῃ κινήματα μονομερῆ, τὰ ὅποια θὰ ἦσαν ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ καθόλου Ἑλληνισμοῦ· εὐθὺς ὅμως ὡς αἱ περιστάσεις ἐμφανῶς θὰ ἀπήτουν ἢ Ἑλλάς θὰ ἐζήρχετο τῆς ἐπιφυλακτικῆς ταύτης θέσεως καὶ θὰ ἀπηλείφετο εἰς ὁράσιν.

Ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἀγγλίας Οὐϊνδχαμ. ἔσχε μακρὰν μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς διακοινώσεως—ιδίως τῆς τελευταίας ἥτις ἦτο ἡ ἐκτενεστέρα καὶ κατηγορηματικωτέρα τῶν ἄλλων δύω—συνέντευξιν πρὸς τὸν Τρικούπην, εἰς τὴν ὁποίαν προσεπάθησεν ὁ Ἀγγλος διπλωμάτης νὰ καθορίσῃ σαφῶς τὴν θέσιν τοῦ ζητήματος, εἰς τρόπον, ὥστε τὰ διαβήματα τοῦ Ἑλληνος ὑπουργοῦ νὰ εἶναι ἐκ τῶν προτέρων αὐτῷ γνωστά. Ἐπράσσε δὲ τοῦτο ὁ Οὐϊνδχαμ. συνεπεία τηλεγραφήματος τοῦ κόμητος Δέρβυ, ὅπερ δημοσιευθὲν εἰς τὴν συλλογὴν τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων ἐνεποίησεν ἰδιαιτέραν αἰσθησιν διὰ τὸ ἱταμὸν τοῦ ὕφους καὶ τὸν ἄπειρον φιλοτουρκισμόν, ὅστις διέπνεεν αὐτό. Ὁ Τρικούπης ὅμως δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες συλλαμβάνονται εὐκόλως εἰς τοιαῦτα ἰκτὺα καὶ ἡ Ἀγγλικὴ πονηρία ἐναυάγησεν ἔτι ἄπαξ. Διότι ὅτῳ συγκεκριμένως ἠρώτα ὁ Οὐϊνδχαμ. καὶ προσεπάθει νὰ φέρῃ τὸ ζήτημα ἐπὶ ὀρισμένων θεμάτων καὶ περιστάσεων, τόσῳ νεφελωδῶς καὶ ἀποφθεγματικῶς ἀπήντα ὁ Τρικούπης, ἀπῆλθε δὲ ὁ Οὐϊνδχαμ. τελείως ἀποτυχούσης τῆς ἀποστολῆς.

Εἶχεν ἄλλως τε δίκαιον ὁ Τρικούπης νὰ μὴ δύνηται νὰ καθορίσῃ ἑκτοτε τὰς πράξεις αὐτοῦ καὶ ν' ἀπαντᾷ κατὰ τρόπον μὴ θέγοντα τὴν ἐθνικὴν ἀξιοπρέπειαν, ἀλλὰ καὶ μὴ δυνάμενον νὰ δώσῃ πυκνὰς ὑποψίας. Διότι τότε ἐκυοφορεῖτο καὶ ἐρρίπτετο ἡ πρώτη ἰδέα τῆς διασκέψεως τοῦ Βερολίνου, ἔπρεπε δὲ νὰ ἦναί τις προφήτης ἵνα γινώσκῃ πῶς θὰ τραπῶσι τὰ πράγματα καὶ νὰ προδιαγράψῃ τὴν πολιτικὴν, ἣν θὰ ἠδύνατο ν' ἀκολουθήσῃ.

Αἱ ἀπαντήσεις τοῦ Τρικούπη μεταβιβασθεῖσαι εἰς τὸν Δέρβυ διὰ τοῦ Οὐϊνδχαμ δὲν εὐηρέστησαν διόλου τὸν Ἀγγλον ὑπουργόν, ὅστις ἰδιαιτέρως ἐξέφρασε σφοδρὰ παράπονα κατὰ τοῦ Ἑλληνος

συναδέλφου του. Τότε ὁμῶς ἰδιωτικῶς καὶ ἄνευ ἀναλήψεως εὐθύνης τινὸς ὁ Τρικούπης ὀριμύτατα ἀπήντησε κατὰ τοῦ Δέρβου ἐν ἰδιωτικῇ ἐπιστολῇ, ἐν ἣ ὁ δὲν παρέλειπε ν' ἀναφέρῃ, ὅτι κυβερνήσεις Ἑλληνικαὶ οὐδέποτε ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν πλήρωσιν προσωρινῶν μέτρων καὶ ἀναγκῶν, ἀποβλέπουσι δὲ πάντοτε ἀπώτερον, εἰς τὸν εὐρὺν τοῦ Ἑλληνισμοῦ πύθον, ὅστις ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ πληρωθῇ μεθ' ὅλας τὰς πονταχρόθεν ἀντιδράσεις. Ὁ λόρδος Δέρβου, παραβιάζων κανόνας στοιχειώδους ἀβρότητος, ἀνεκρίνωσε τὸ περιεχόμενον τῆς ἰδιωτικῆς ἐκείνης ἐπιστολῆς εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Πύλης Μουσοῦρον Πασῶν, ὅστις μετεβίβασεν αὐτὸ εἰς τὴν οἰκείαν κυβερνήσιν, ἣτις ἐταράχθη καὶ χαρακτηρισάσα τὰς δηλώσεις τοῦ Τρικούπης ὡς ἡμισπίστημον κήρυξεν πολέμου, ἔσπευσε νὰ διπλασιάσῃ τὰς κατὰ τὰ σύνορα προφυλάξεις τῆς καὶ εἰδοποίησε τὸν ἐν Ἀθῆναις πρεσβευτὴν αὐτῆς Φωτιάδην βέην νὰ προβῇ εἰς διαβήματα παρὰ τῷ ὑπουργῷ τῶν ἐξωτερικῶν, ὅπερ οὗτος ἔπραξεν, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος τινός, ὡς ἦτο ἐπόμενον.

Ἐν τούτοις, μεθ' ὅλας τὰς ὑπεκφυγὰς τοῦ Τρικούπης, ὁ Οὐνδρχμ. ἐνετάλη νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τὴν διαγραφὴν τῶν ἐπιφυλάξεων, ἃς ἀνέγραψεν αὕτη ἐν ταῖς διαβεβαιώσεσι περὶ τῶν εἰρηνικῶν διαθέσεων τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ Τρικούπης οὐδαμῶς ἠθέλησε νὰ προσθέσῃ τι εἰς τὰς ἤδη γενομένας διαβεβαιώσεις καὶ τῇ 30)11 Σεπτεμβρίου ἔγραψε πρὸς τὴν ἐν Λονδίνῳ Ἑλληνικὴν πρεσβείαν :

« Τὸ ζητεῖν τί πλεον εἶναι ὡς ἂν νὰ ἀξιῶσιν ὅτι ἡ Ἑλ-
λάς θὰ γίνῃ παρὰ τοῖς Ἑλληνικοῖς πληθυσμοῖς τῆς Τουρ-
κίας χωροφύλαξ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως· ἀκριβῶς δὲ ἐπὶ
τούτου τοῦ σημείου ἡ Ἀγγλία ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ὅτι ἡ
Πύλη εὗρισκεν ἀνεπαρκῇ τὴν ἀπάντησιν ἡμῶν, ἐν τῇ ἰδίᾳ
αὐτῇ δράσει καὶ οὐχὶ ἐν τῇ τῆς Ἑλλάδος, ἡ Πύλη ὀφείλει
νὰ ζητήσῃ τὰ μέσα τῆς ἀποφυγῆς τῶν κινδύνων, οὓς δημι-
ουργεῖ αὐτῇ ἡ ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Τουρκίᾳ διαγω-
γὴ. Μελέτη εὐσυνείδητος τῶν αἰτιῶν τῆς παρούσης καταστά-
σεως θὰ καθίστα αὐτῇ γνωστὸν ὅτι παρ' αὐτῆς ἐξαρτᾶται

νά δώση αποτελεσματικά φάρμακα εἰς τὴν ἀοθένειαν, ἧς, ἀδίκως λίαν ζητεῖ νὰ διαφύγῃ τὴν εὐθύνην.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν Ἑλλόδα, ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἐκ φυλῆς ἀδελφοὺς ἐν Τουρκίᾳ αὐτῆς σχέσεσιν, αὕτη μεγάλως ἐπιμελεῖται νὰ τηρῇ τὰς διεθνεῖς ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἀλλ' ἐν τῇ ἄλλῃ ἐνεργείᾳ, αὕτη ὑπ' ὅψει ἔχει μόνον τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὑπὲρ ὧν καὶ κράτος ἀνεξάρτητον ἰδρύθη, ἔχει δὲ πλήρη συνείδησιν τῆς ἐπιφυλαχθείσης αὐτῇ ἐν Ἀνατολῇ ὑπὸ τῶν μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης δράσεως, ὥστε νὰ μὴ ἀρνηθῇ τὴν ἐξάσκησιν τῶν δικαιωμάτων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων ἅπερ ἐπιβάλλει αὐτῇ ἡ δρᾶσις αὕτη. Τὸ ἐνδεχόμενον τῶν κρίσεων φύσεως τοιαύτης, ἣν ἡ Ἀνατολή διέρχεται κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, δὲν διέφυγε τὴν προορατικότητα τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν διπλωματῶν, οἵτινες τῷ 1832 ἐκλήθησαν νὰ ἀπαντήσωσιν ἐν συνελεύσει εἰς τὰ ζητήματα, δι' ὧν ἡ Πύλη ἔκτοτε ἐζήτει νὰ ἐπιστομώσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἐν τῇ στιγμῇ δὲ ταύτῃ καθ' ἣν πραγματοποιοῦνται αἱ προβλέψεις ἐκεῖναι ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ ἀπομακρυνθῇ τῶν καθηκόντων τῆς ὁδοῦ, οἷαν ἐχάραξαν οἱ ἐν Λονδίνῳ συνελθόντες».

Ἀλλὰ καὶ αὐτίς, κατὰ διαταγὴν τοῦ λόρδου Δέρβυ, ὁ Οὐϊνδερμ, ἔσχε νέας μετὰ τοῦ Τρικούπη συνεντεύξεις τῇ 9)21 καὶ 10)22 Σεπτεμβρίου 1877. Κατ' αὐτάς ὁ ἄγγλος ἀντιπρόσωπος ἐκφράσας τὴν εὐχαρίστησιν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως διὰ τὰς ἐξηγήσεις καὶ διαβεβαιώσεις τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἀνέγνω αὐτῷ τηλεγράφημα ὑπὸ τῆς Πύλης πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτὴν αὐτῆς Μουσούρον πασᾶν ἀπευθυνθὲν τῇ 18)30 Αὐγούστου. Δι' αὐτοῦ κατηγγέλλετο, ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὰς εἰρηνικὰς διαβεβαιώσεις τῆς Ἑλλάδος, κατέληγε δὲ τὸ τηλεγράφημα οὕτω.

«Δὲν εἶναι ἱερὸν καθῆκον τῆς κυβερνήσεως νὰ παρακωλύσῃ τὸ κακὸν νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ περιστείλῃ, οὐχὶ δι' ἡμιμέτρων, ἀλλὰ προσβάλλουσα αὐτὸ ἐν αὐτῇ τῇ ρίζῃ.»

Τὸ τοιοῦτο λοιπὸν ἦτο ἀπειλὴ οὐχὶ ὑποκρυπτομένη, ἣν ὁ Οὐνδάμ ἐπεφορτίσθη νὰ ἀνακοινώσῃ τῇ Ἑλλάδι.

Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Τρικούπης τῇ 10)22 Σεπτεμβρίου, διὰ τινος ἐπισήμου ἐγγράφου, ἐζήτησε νὰ ἀνασκευάσῃ τὰ τῆς Τουρκίας παράπονα ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν ἀνταρτικῶν συμμάτων, ἅπερ κατέφυγον εἰς Ἑλλάδα, ὡς πρὸς τὸν ἐλληνικὸν τύπον καὶ τῆς στρατολογίας ἐθελοντῶν ἐν Τουρκίᾳ. Ὁ Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐκτίθησεν εἴτα τὴν θλιβεράν ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίησεν αὐτῷ ἡ ἀναγκίνωσις τοῦ τουρκικοῦ τηλεγραφήματος καὶ καταλήγει, δι' ἐνστάσεως ἀνταγωγικῆς κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ προσκλήσεως τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸ νὰ ἀνακοινώσῃ καὶ ὑποστηρίξῃ τὰ ἀντιπαράπονα τῆς Ἑλλάδος:

«Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἱκρίωμα δι' οὗ ἡ Πύλη ζητεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ σχέδιον, ὅπερ τρέφει, τῆς ἐπιθέσεως τευτέστι κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι ἱερὸν αὐτῆς καθήκον, λέγει, νὰ προσβάλῃ τὸ κακὸν ἐν αὐτῇ τῇ ρίζῃ αὐτοῦ καὶ ἐλκύει εἰδικῶς τὴν προσοχὴν τοῦ λόρδου Δέρβυ ἐπὶ τῆς ἀπειλῆς ταύτης. Αὕτη εἶναι σοβαρὰ, πράγματι, καὶ φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ ἀφυπνίσῃ πᾶσαν τὴν προσοχὴν ἐκείνων, οἵτινες ἐνδιαφέρονται περὶ τῆς Ἑλλάδος ἢ οἵτινες εἶναι ὑπεύθυνοι τῆς ἀσφαλείας αὐτῆς. Καὶ μάλιστα, ὅταν Δύναμις τις, ἥτις ἡγγυήθη τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἀντὶ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοιαύτην ἐλευθεροστομίαν, τὴν ἀρμόζουσαν ἀποδοκιμασίαν, ἐπιφορτίζεται νὰ φέρῃ αὐτὴν εἰς γνῶσιν ἡμῶν, τότε γεννᾶται παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει προειδοποίησις, ὅτι μόνον διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς δυνάμεων πρέπει νὰ ζητήσῃ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν δικαίων αὐτῆς καὶ ἐνθάρρυνσις εἰς τὸ νὰ ἐμμεῖνῃ ἐν τῇ ὁδῷ, ἣν προδιέγραψεν αὐτῇ καὶ σεβομένη τὰ ξένα δίκαια, νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδίων δυνάμεων, ἵνα δυνηθῇ νὰ καταστήσῃ σεβαστὰ τοῖς ἄλλοις τὰ ἴδια δίκαια. Τῷ κ. Οὐνδάμ παρατηρήσαντί μοι, ὅτι ἐν τῷ συμφέροντι τῆς εἰρήνης ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπεφορτίσθη τὰ τῆς διακοινώσεως ταύτης, ἀπεκριθὲν αὐτῷ, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν εἰρήνην

διὰ τῆς θυσίας τῶν δικαίων αὐτῆς, καὶ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος θὰ ἦτο ἕτοιμον, πάσαις θυσίαις, νὰ τηρήσῃ τὰ δίκαια καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ καθήκοντα ἐν τῇ παρούσῃ κρίσει. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἠδύνατο νὰ συγκρατηθῇ ἐν εἰρήνῃ ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τῆς συμβουλῆς ὑποχωρήσεως δι' ἐκφοβίσεως ἢ πραγματικῶν ἐχθροπραξιῶν. Ὅλως τοῦναντίον διὰ τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνισμοῦ ἠδύναντο νὰ ἀπομακρύνωσι τοὺς κινδύνους συμπλοκῆς. Πᾶν ὅ,τι προπαρασκευάζετο ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Ἡπείρῳ ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Κρήτῃ ἔπρεπε νὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἐπιθυμουσῶν νὰ ἴδωσι, τὴν Ἑλλάδα φύλακα τῆς εἰρήνης τῶν Δυνάμεων, καὶ οὐχὶ αἱ στρατιωτικαὶ προπαρασκευαὶ καὶ κατὰ πάντα νόμιμοι μικροῦ Κράτους, ἀπειλουμένου ἐν αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ τιμῇ καὶ τοῖς ἰδίοις δικαίοις καὶ ἐγκαταλειφθέντος διὰ τὴν ἀμυναν αὐτῶν εἰς τὰ ἴδια μέσα.

Φαίνεται, πράγματι, ὅτι ἡ Πύλη κατέστησεν ἔργον νὰ ἐπισωρεύσῃ διασκεδάζουσα ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις τῆς Τουρκίας, τὰς αἰτίας ἐξεγέρσεως, ἐξωθοῦσα εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τὴν ὑπομονὴν αὐτῶν ὡς καὶ τὴν τοῦ ὁμόρου Κράτους.

..... Τοιαύτη τις κατῴστασις δύναται νὰ καταστήσῃ προβληματικὴν τὴν τήρησιν τῆς εἰρήνης καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν κ. Οὐϊνδχαμ συνδιαλέξει μετ' ἐπέμεινα ἐπὶ τῆς ἐπείγουσας ἀνάγκης μεσολαβήσεως τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως παρὰ τῇ Πύλῃ ἵνα θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατῴστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων, καθιστῶσα σεβαστὰ τὰ παραγνωρισθέντα δίκαια τῶν Ἑλλήνων ἐν Τουρκίᾳ, καταπούουσα τὰς παραβιάσεις τῶν διεθνῶν ὑποχρεώσεων τῆς Τουρκίας μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ κατορθοῦσα ὑπὲρ ἡμῶν ταχεῖαν καὶ ἐπαρκῇ ἱκανοποίησιν διὰ τὴν προσγενομένην εἰς ἐν τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ προξενείων ἡμῶν ὕβριν».(1)

(1) Πράγματι τὸ ἐν Λαρίσῃ ἑλληνικὸν προξενεῖον προσεβλήθη ὑπὸ συμμορίας 200 περίπου Βασιδουζούκων.

Πλὴν δὲ τῆς πρὸς τὸν Π. Ἀρμένην διακοινώσεως ὁ Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐν ἑτέρᾳ αὐτοῦ διακοινώσει τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας πρὸς τοὺς ἐν ταῖς μεγάλαις αὐλαῖς τῆς Εὐρώπης Ἕλληνας πρεσβευτὰς ἀφηγούμενος τὴν καταστροφὴν τῆς ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ ἑλληνικωτάτης Καβάρνης ὑπ' ἀγρίων ὀρῶν βασιβουζούκων καὶ Κιρκασίων καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν, μετὰ λαμπρὰν ἀλλ' ἀνωφελῆ τῶν ἐλλήνων ἀμυναν, σφαγὴν, ἐδήλου ὅτι: «ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, ὅστις ἐν μέσῳ τῶν σκληροτάτων δοκιμασιῶν ἐγνώ νὰ τηρήσῃ ἀλώβητον τὴν ἐθνικότητα αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ στέρξῃ τὴν θυσίαν τῶν τυχῶν του διατελῶν ἀποθῆς θεατῆς τοιαύτης πραγμάτων καταστάσεως, ἀπόκειται δὲ ταῖς εὐρωπαϊκαῖς κυβερνήσεσι τοιοιτοτρόπως νὰ ρυθμίσωσι τὴν ἐνέργειαν, ὥστε ν' ἀποσοβήσωσι τοιούτους κινδύνους, ἀπαλλάττουσαι τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τῶν περιδικῶν σπαραγμῶν, ὧν ἡ ἐπίτασις, ἀπὸ τινος χρόνου, φαίνεται ἐπιβάλλουσα δραστικώτερα φάρμακα»

Ἐν τούτοις, τὰ δίκαια ταῦτα τοῦ Ἑλληνισμοῦ παρωράθησαν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐκ φόβου τοῦ ἰσχυροῦ τότε στόλου τῆς Τουρκίας ἐιοικουμένου ὑπὸ τοῦ Χόβαρτ-πασᾶ, αὐτοῦ ἐκείνου, δν εἶδόμεν ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ 1866—1869 Κρητικῇ ἐπαναστάσει, τῆς ἀνετοιμότητος στρατιωτικῶς τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τῆς πιέσεως τῆς Ἀγγλίας δὲν ἐπολέμησε κατὰ τῆς Τουρκίας, λαβοῦσα ὑπόσχεσιν παρὰ τοῦ λόρδου Δέρβυ ἱκανοποιήσεως ἐδαφικῆς. Οὕτω δὲ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Τόρεων ἐνίκησε κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πολιτικὴν (1).

Ἀλλ' ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἐτήρει ἐφεκτικὴν στάσιν ἀπέναντι τῶν τελουμένων ἐν τῇ ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ μεγάλων γεγονότων, ὁ λαὸς ὅμως καὶ ἡ ἐφημεριδογραφία ἠγανάκτει κατὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ ὑπουργείου, ἡ δ' ἀγανάκτησις αὐτοῦ ἐκορυφώθη ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρωθυπουργοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη (2 Σεπτεμβρίου 1877). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κανάρη φοβερὸς κίνδυνος

(1) Τὰ περὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης διπλωματικὰ ἔγγραφα, Ἴδὲ παρὰ τῷ Α. D'Avril, *Négociations relatives au traité de Berlin*, Paris 1886 σελ. 241—242.

νος ἡπέλπει τὴν συμμαχὴν κυβέρνησιν. Ἡ στιβαρὰ χεὶρ, ἥτις εἶχε διευθύνει πυρπολικά καὶ ἀπειλήσει στόλους ἐκράτει μετὰ περισσῆς δυνάμειος τὰ ἡνία τῆς ἐνωμένης ἐκείνης διοικήσεως καὶ δύσκολον ἦτο τοῖς συνυπουργοῖς αὐτοῦ νὰ ἀποσκιρτήσωσι καὶ ν' ἀποπτύσωσι τὸν χαλινόν. Εἶναι βέβαιον ὅτι καὶ ζῶντος τοῦ Κανάρη πολλάκις οἱ ὑπουργοὶ διεφώνησαν, ἡ κυβέρνησις ὅμως δὲν διεσπάσθη, τούναντίον δὲ οἱ ὑπουργοὶ ἐξηκολούθησαν τὰς ἐργασίας αὐτῶν. Ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐπείσοδίου τῶν τουρκικῶν ἐν Κερκύρᾳ πολεμεφοδίων μετὰξὺ Δεληγεώργη καὶ Τρικούπη ἐπελθοῦσα ἐλαφρὰ ψυχρότης κατέληξεν εἰς ὀριστικὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων, ὁ πρῶτος δὲ ἡπέλιπεν ὅτι θ' ἀπεχώρει τοῦ ὑπουργείου. Ὁ Κανάρης ὅμως παρενέβη, καὶ ὁ Δεληγεώργης παρέμεινεν οὐδεμίαν ἀνταλλάξας πλέον λέξιν πρὸς τὸν Τρικούπην.

Ἦδη ὅμως ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ ἐνδόξου ναυάρχου, ἔθετε πλέον εἰς ὀριστικὸν καὶ μέγαν κίνδυνον τὴν ὑπαρξίν τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήτεως. Ἐξέλιπε μετ' αὐτοῦ ὁ συνεκτικὸς ἐκεῖνος δεσμός, ἀλλὰ συγχρόνως ἐξέλιπε καὶ ὁ πληρώσας τὸ κενὸν τῆς πρωθυπουργίας, τοιοῦτοτρόπως δὲ εὐρὺ πάλιν ἀνέινετο στάδιον εἰς τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἐργασθῇ καὶ ἕκαστος τῶν ὑπουργῶν—ἴσως ἐξηρεῖτο μόνον ὁ Ζυμβρακάκης—ἐσκέπτετο ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ διατυπώσῃ ἀκεραίας τὰς ἰδίαις αὐτοῦ ἀπαιτήσεις· διότι ὁ συνδυασμὸς ἐκεῖνος ἀπλῶς μόνον εἶχε προσωρινῶς κατακοιμήσῃ τὰς φιλοδοξίας τῶν ἀρχηγῶν δὲν εἶχεν ὅμως τελείως ἐξαλείψῃ αὐτάς, αἵτινες ἔφλεγον ὡς πῦρ ὑπὸ τὴν αἰθάλην. Ἡ τελευταία περίστασις εἶχεν ἀποδείξει περὶφανῶς, κατὰ τὴν πρώτην πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ ἐπιτετραμμένον διακοίνωσιν τοῦ Τρικούπη, ἣν ἀνωτέρω ἀνεγράψαμεν· ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ τὴν μειονοψηφοῦσαν μερίδα ἐπὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς διακοινώσεως ἀπετέλεσεν ὁ Δεληγεώργης καὶ ὁ Ζαΐμης, θὰ ἐματαιοῦτο δὲ ἡ ἀποστολὴ τῆς διακοινώσεως ἐκείνης, τῆς τόσον ἀγαθὸν παραγαγούσης ἀποτελέσμου, ἂν μὴ ὁ ναύαρχος Κανάρης, ἰσχυρῶς ἐπέμενε νὰ σταλῇ αὕτη. Κατὰ τὴν συζήτησιν ἐκείνην ὁ ναύαρχος ἀνήγγειλεν, ὅτι θ' ἀπεχώρει δι' ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὰ λουτρά, εὐθὺς δὲ διαφωνία: ἠγέρθησαν περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ διευθύνηται τὸ ὑπουργεῖον, κατὰ τὴν ἐκείνου ἀπουσίαν, τόση δὲ

ἦτο ἡ θέρμη μεθ' ἧς ὑπεστηρίχθησαν αἱ διάφοροι ἀξιώσεις, ὥστε ὁ Κανάρης κατέλιπε τὸ σχέδιον αὐτοῦ καὶ παρέμεινεν ἐν Ἀθήναις προτιμήσας τῆς ἰδίας ὑγείας τὴν τῆς πατρίδος ἐξυπηρέτησιν. Ἀλλ' ἤδη, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κανάρη, τὸ φοβερὸν ζήτημα ἠγέρθη καὶ αὖθις πρὸ τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου. Ὁ λαὸς, ὅστις εἰς τὴν εἰκδυμενικὴν κυβέρνησιν εἶχεν ἀναθέσει τὰς ἐλπίδας, μετὰ περισσῆς τῆς ἀγωνίας παρηκολούθει τὸ κενόν, τὸ ὁποῖον ἄφινεν ὀπίσω αὐτοῦ ὁ γιγαιῶς ναύαρχος καὶ μετ' ἀγωνίας ἀνεμέτρα τὰς συνεπείας, ἃς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἡ ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τόσον αἰφνιδια ἐξαφάνισις τοῦ ἀνδρός. Διετηροῦντο δὲ εἰσέτι τὰ πράγματα εἰς τὸ αὐτὸ ὡς καὶ πρὶν ὀξύτατον σπυρῖον, ἐδυσχεραίνετο δ' ἐπὶ μᾶλλον ἡ θέσις ζητημάτων τινων ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐπεβάλλετο, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ λαοῦ, ὑπὸ πλειόνων κινδύνων ἡ ὁμοφωνία ἐκείνη ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζετο ἡ ἐλπίς δυνατῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν πραγμάτων. Εὐνόητος λοιπὸν ἦτο ἡ ἀγωνία, ἥτις ἀπετυπώθη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ναυάρχου.

Εἰς τὴν λαϊκὴν ταύτην ἐκδήλωσιν περιτράνωσ ἐκδηλουμένην πανταχόθεν καὶ πρὸς τὸν ἐπιβεβλημένον πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ μεγάλου Κανάρη σεβασμὸν ὑπέκοντες οἱ ὑπουργοὶ οὐδεμίαν, τὸ κατ' ἀρχάς, ἐδειξάν ὁ αλυτικὴν τάσιν. Τούναντίον δὲ, εἰ καὶ αἱ ἡμέραι τοῦ ταχθέντος πένθους ἀντιπαρῆλθον, τὸ μέγα ὑπουργεῖον ἐξηκολούθει ἐργαζόμενον ἐν συμπνοίᾳ. (1) Ἡ σύμπνοια ὅμως αὕτη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ καὶ ἡ ἐκρηγίς τῆς καταιγίδος δὲν ἐδράδυνε νὰ ἐπέλθῃ· τὸ παράδοξον δ' εἶναι, ὅτι πρῶτος ὁ Κουμουνοῦρος ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς διαφωνίας. Τῇ 28 Σεπτεμβρίου 1877 ὑπουργικὸν συμβούλιον συνεκροτήθη ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργοῦ Ζυμβρακάκη, ὅστις καὶ συνεκάλεσεν αὐτὸ ὅπως, ἀπὸ κοινοῦ, πάντες διασκεφθῶσι περὶ τῶν γινομένων καθ' ἐκάστην παρασκευῶν τοῦ πολέμου καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς παραγγελίας τῶν πλοίων περὶ τῶν ὁποίων τότε ἐγίνετο μέγας λόγος καὶ ἦτο ὁ διακαέστε-

(1) Τὸ μέγα ὑπουργεῖον ἐξηκολούθει νὰ διευθύνῃ τὰ τῆς χώρας, τῆς προεδρείας, κατὰ τὰς συνεδρίας τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, λαμβανομένης ἐκ περιτροπῆς.

ρος πόθος τοῦ Κανάρη. Κατὰ τὴν συνεδρίαν ἐκείνην ὁ Ζυμβρά-
κάκης, ὡς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν προσωρινῶς ὑπουργός, ἐδήλωσεν ὅτι
ἔπρεπε νὰ ἐνισχυθῇ σπουδαίως ὁ στόλος ὅπως ἀναγκάσῃ τὴν Ἑλ-
λάδα εἰς δύναμιν σεβαστὴν, κατὰ τὴν Μεσόγειον· ἀνήγγειλε δὲ
διάφορα σχέδια ἐν οἷς καὶ ὅτι ἔδει ν' ἀγορασθῶσι τὰ διαθέσιμα
ἀτμόπλοια πτωχευσάσης τινὸς Ἀγγλικῆς ἐταιρίας ὅπως, μετα-
ποιηθέντα εἰς πολεμικὰ, χρησιμεύσωσιν εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ μικροῦ
τότε ἑλληνικοῦ στόλου. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν δαπάνην, ἣν ἡ ἀγορὰ
καὶ ἡ μεταποίησις αὕτη θὰ ἀπῆται, οἱ προτείνοντες ὑπουργοὶ ἐφρό-
νουν, ὅτι, δι' εἰδικοῦ δανείου ἀπευθυνομένου εἰς τὸν λαὸν καὶ
ιδίως τοὺς ὁμογενεῖς τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὸ ποσὸν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξοι-
κονομηθῇ.

Τὴν ἰδέαν ταύτην ὑπεστήριξαν ὁ Κουμουνδούρος καὶ ὁ Ζαΐμης
σφοδρῶς δὲν κατεπολέμησεν ὁ Τρικούπης. «Καὶ ἤδη μετὰ παρέ-
λευσιν τόσων ἐτῶν λέγει ὁ βιογράφος τοῦ Τρικούπη Γεώργιος
Τσοκόπουλος(1) ὁρῶμεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ προβλεπτι-
κὸν πνεῦμα τοῦ μεγάλου Μεσολογγίτου πολιτευτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ
σημείου τούτου δὲν ἠπατήθη. Τὰ ἀτμόπλοια ἐκεῖνα ἀγοραζόμενα
θ' ἀπερρόφων τότε μέγιστα ποσὰ, σήμερον δὲ θὰ ἦσαν τελείως
ἄχρηστα καὶ οὐδ' ὡς ἀριθμητικὴ δύναμις οὐδεμίαν θὰ εἶχον διὰ τὸν
στόλον σημασίαν. Ἀντὶ τούτου προέτεινεν ὁ Τρικούπης λογικώ-
τατα νὰ γίνῃ εἰδικὴ παραγγελία δύο ἢ τριῶν θωρηκτῶν, ἐπὶ τῇ
βάσει τῶν τελευταίων καὶ τελειοτέρων συστημάτων, τὰ ὅποια
νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀληθὴς πυρὴν μεγάλου στόλου ἀργότερον τε-
λειώτατα συντελούμενου. Τὴν ἰδέαν ταύτην δὲν ἔρριψε τότε εἰκῇ
καὶ ὡς ἔτυχεν ὁ Τρικούπης. Ἡ κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴ τῆς
Ἑλλάδος ἐν τῇ Μεσογείῳ ἀπετέλεσεν ἐν τῶν σπουδαιότερων μερῶν
τοῦ ἀναμορφωτικοῦ προγράμματος τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτευτοῦ· ἐκ-
τοτε δὲ ἐπαρκῶς εἶχε μελετήσῃ τὸ ζήτημα καὶ τοιαύτη ἦτο ἡ γνῶ-
σις, τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξεν ὥστε ὁ Θ. Δηλιγιάννης συνετάχθη πρὸς
τὴν γνώμην του καὶ ἡ πρότασις περὶ ἀγορᾶς τῶν παλαιῶν ἐκείνων

(1) Βιογραφία Χαριλάου Τρικούπη, Ἀθῆναι 1896 σελ. 317.

καὶ σαθρῶν ἀτμοπλοίων ἀπερρίφθη. (1) Καὶ ὑπὸ ἄλλην ἀκόμη ἔποψιν ἢ ἀπόρριψις τῆς προτάσεως ἐκείνης ἦτο σωτηρία ἀληθῶς διὰ τὸ μέλλον τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου. Τὸ δάνειον, τὸ ὅποῖον δι' ὁμολογιῶν θὰ ἐγίνετο πρὸς κάλυψιν τῶν ἐξόδων καὶ τῆς μεταποιήσεως, θ' ἀπησχολεῖτο ἀδίκως δι' αὐτὰ, ἀργώτερον δὲ σοβαρώτερα καὶ πρακτικώτερα μέριμνα ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν στόλου θὰ εὔρισκεν ἴσως ἀπροθύμους ἐκείνους, οἵτινες ἠδύναντο νὰ συνεισφέρωσι. Σωτήριον λοιπὸν κατόρθωμα δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀποτυχία τῆς προτάσεως ἐκείνης ὀφειλομένη ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν Τρικούπην καὶ τὸν θερμῶς ὑποστηρίζαντα τὴν γνώμην του Θ. Δηλιγιάννην.»

Ἐν τούτοις, ἵνα ἀποφασισθῶσιν ὅλα ταῦτα καὶ ληφθῇ ἡ ὀριστική ἀπόφασις ἐπ' αὐτῶν σφιδᾶ συζήτησις ἠγέρθη, καθ' ἣν ὁ Κουμουνδοῦρος διεκοίνωσε φανερά, ὅτι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κανάρη, δυσκολώτατον θὰ ἦτο νὰ συγκρατηθῇ ὡς καὶ πρὶν τὸ συμμαχικὸν ὑπουργεῖον καὶ ὅτι προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ διαλυθῇ ὅπως κατάρτισθῇ ἐγκαίρως κυβέρνησις πληροῦσα τοὺς ὅρους καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐν ταῖς κρίσιμοις ἐκείναις τῆς Ἀνατολῆς περιστάσεσι. Τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ Κουμουνδοῦρου ἐντονώτερον ὑπεστήριξεν ὁ Ζαΐμης, ὅστις, ἀπὸ τινος, συνεφώνει συχνὰ πρὸς τὸν Κουμουνδοῦρον, ἡ συνεδρίασις ὅμως ἐλύθη, τὴν ἡμέραν ἐκείνην, χωρὶς νὰ ληφθῇ ἀπόφασις τις.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας νέα συνεδρίασις ἐβλήκε πᾶς βᾶσις καὶ ὑπὲρ τοὺς καθιεστῶτας ὅρους κοινῆς συνεργασίας μέχρις οὗ τὰ πράγματα ἀποδείξωσι ποίαν ὁδὸν ἔδει ν' ἀκολουθήσωσι. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην ἀπεφασίσθη νὰ μὴ προεδρεύῃ ὠρισμένον πρόσωπον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἀφοῦ ἄλλως τε οὐδ' οἱ καθιεστῶτες νόμοι

(1) Κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν τὰ τέσσαρα σκάφη τῆς Ἀγγλικῆς ἐταιρείας τῶν ὁποίων ἡ ἀγορὰ ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἠγοράσθησαν ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ἡ μεταποίησίς των ὅμως σχεδὸν κατέστη ἀδύνατος. Ἐν τῶν ἀτμοπλοίων τούτων ἦτο καὶ τὸ «Σελήμ Α'» τὸ ὅποῖον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1883 ταξειδεῦον πρὸς τὴν Αἴγυπτον ἐβυθίσθη αὐτανδρον, ἐν πλήρει ἡρεμίᾳ καὶ καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἔνεκα ἀνεπανορθώτου βλάβης τῆς μηχανῆς, ἥτις καθίστα ἀδύνατον τὴν διατήρησιν τοῦ παλαιοῦ καὶ ἡμικατεστραμμένου ἐκείνου σκάφους.

προβλέπουν τὴν ὑπαρξίν πρωθυπουργοῦ, ἀλλ' ἕκαστος τούτων ἐκ περιτροπῆς, ὡς εἵπομεν, ν' ἀναγγέλῃ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα καὶ μελετώμενα εἰς τοὺς συναδέλφους αὐτοῦ. Συζήτησις θερμὴ ὅπως δῆποτε ἐγένετο ἐπὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ προσκαλῇται τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον. Ἐν τέλει ὅμως ἀπεφασίσθη νὰ καλῇ αὐτὸ ἐκεῖνος τῶν ὑπουργῶν, ὅστις ἔχει τι σπουδαῖον ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τοὺς συναδέλφους του καὶ οὕτω παρεκάρφθη καὶ αὐτὸς ὁ σκόπελος.

Ἐν τούτοις, μεθ' ὅλην τὴν φαινομενικὴν ταύτην σύμπνοιαν ἡ δῶρα εἰς ἑκάστου ὑπουργοῦ εἶχε καταστῇ τόσον τῶν ἄλλων ἀνεξάρτητος, ὥστε πολλάκις τὰ διαβήματα αὐτῶν συνεκρούοντο καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀπετελεῖτο κυκεὼν εἰς ζημίαν τοῦ ἔθνους, ὅπερ ἀνέμενε πυρετωδῶς τὴν πρέπουσαν δῶρα. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ παραταθῇ καὶ ἤδη ἡ ἰδέα τῆς διαλύσεως τῆς Κυβερνήσεως πρὸ πολλοῦ θὰ εἶχε πραγματοποιηθῇ ἂν μὴ τοὺς ὑπουργοὺς ἐβασάνιζεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἠδύνατο νὰ προσκληθῇ εἰς σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου ἄλλος ἢ ἐκεῖνος, ὃν ἕκαστος ἠθέλην. Ἐφοβεῖτο ὁ Κουμουνδοῦρος τὸν Τρικούπην καὶ περ' ὄντος γνωστοῦ, ὅτι ὁ Βασιλεὺς κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν κομμάτων δὲν θὰ ἔβλεπε διὰ καλοῦ βλέμματος τὴν διάλυσιν καὶ ἐπομένως ὀλίγας ἐπιτυχίας ἐλπίδας θὰ εἶχεν ἐκεῖνος, ὅστις θὰ πρότεινεν ὡς πρόγραμμα αὐτοῦ τὴν διάλυσιν. Ἐκ' τῶν ὑπουργῶν εἶχεν ἀπομείνῃ μόνον ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς κυβερνήσεως ὁ Θ. Δηληγιάννης καὶ οὗτος κατεγίνετο νὰ συγκρατῇ τὰ διϊστάμενα μέλη, ἐξακολουθῶν νὰ φρονῇ, ὅτι ἐκ τῆς συνεργασίας ἐκείνης πολλὰ τὰ καλὰ ἠδύνατο νὰ προκύψωσιν. Οἱ ἄλλοι ὅμως ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐφαίνοντο συμμεριζόμενοι τὴν ριφθεῖσαν περὶ διαλύσεως ἰδέαν. Προσεχώρησεν ἤδη εἰς αὐτὴν καὶ ὁ Ζυμβρακάκης καὶ ὁ Τρικούπης, ἐφάνη δὲ ὑπὲρ αὐτῆς ἀποκλίνων καὶ ὁ Δεληγεώργης, οὕτως, ὥστε, πλὴν τοῦ Δηληγιάννη, οὐδεὶς εἶχε πλέον μείνῃ ὑπὲρ αὐτῆς, ἐνῶ ὁ λαὸς ἀγωνιωδῶς παρηκολούθει τὰς διαδιδομένας φήμας καὶ τὰ δημοσιογραφικὰ ὄργανα προσεπάθουν νὰ ἐμψυχώσωσι τοὺς ἀποθαρρυνομένους καὶ νὰ παραστήσωσι τὸν προσεχῆ διαμελισμὸν τοῦ ὑπουργείου ὡς πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐδὲ κατὰ διάνοιαν οἱ ὑπουργοὶ ἔσχον.

Ἐν τούτοις, αἱ φῆμαι περὶ διαλύσεως ἐπετεινόμεναι ἠνάγκα-

σαν τὸν Βασιλέα νὰ λάβῃ σύντονα μέτρα. Ἐπὶ τούτῳ δὲ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ὀκτωβρίου κατελθὼν ἐκ Δεκελείας εἰς Ἀθήνας, προσεκάλεσε τοὺς ὑπουργοὺς ἰδιαιτέρως καὶ συνέστησεν αὐτοῖς τὴν ἀνάγκην νὰ κοιμίσωσι τὰ προσωπικὰ συμφέροντα καὶ πάθῃ καὶ νὰ διατηρήσωσι τὸ ὑπουργεῖον ὡς ἔχει. Ἀξιωματημόνυτος εἶναι ἡ συνδιάλεξις τοῦ Τρικούπη πρὸς τὸν Βασιλέα περιωθειῖσα εἰς ἐπιστολὴν πρὸς διακεκριμένον φίλον αὐτοῦ, ὡς λέγει ὁ Τσοκόπουλος. Πρὸς τὸν βασιλέα ὁ Τρικούπης ἐξέθηκε, διὰ μακρῶν, ὅλας τὰς ἐπὶ τοῦ μεγάλου ὑπουργείου σκέψεις του, αἵτινες ἀπετέλουν οὕτω τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα ἐφ' οὗ ἀργότερον ἐβάδισεν ὁ ἐκ Μεσολογγίου πολιτευτής. Τὴν διάλυσιν τοῦ μεγάλου ὑπουργείου ἐθεώρησεν ὁ Τρικούπης ἀναπόφευκτον, ὡς μὴ πληροῦσαν οὐδένα ὅρον τῆς συστάσεώς του, τούναντίον δὲ κωλύουσιν διὰ τῆς ἐπιβολῆς τὴν ἐνέργειαν, ἣν θὰ κατέβαλλον, ἐπὶ τοῦ προκειμένου κυβερνήσεις προσωπικαί. Προεμάντευσε δὲ ὁ Τρικούπης ἐν τῇ πρὸς τὸν Βασιλέα συνδιαλέξει ἐκείνη τὸ οἰκτρὸν ναυάγιον τοῦ ὑπουργείου καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι κυβερνήσεις προσωπικαὶ θὰ εἶχον πολὺ περισσότερα καταρθώσῃ ἢ ὅ,τι ἔπραξε τὸ ὑπουργεῖον κατὰ τὴν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ διαμονὴν του. Μετὰ τὴν Τρικούπην ὁ βασιλεὺς εἶδε καὶ τοὺς ἄλλους ὑπερμάχους τῆς διαλύσεως καὶ τὸν μόνον αὐτῆς ἀντίπαλον τὸν Θ. Δηλιγιάννην. Ἀπῆλθον δὲ οἱ ὑπουργοὶ τῶν ἀνακτόρων, ἀφοῦ ἔδωκαν πρὸς τὸν βασιλέα τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, οὐδεὶς θὰ ἔπραττε κατὰ τῆς παρούσης καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἡ διαβεβαίωσις αὕτη τῶν ὑπουργῶν τῆς οἰκουμένης κυβερνήσεως δὲν ἦτο προωρισμένη νὰ διατηρηθῇ πολὺ. Μετ' ὀλίγον νέει πάλιν ἀφορμαὶ πρὸς διαφωνίαν παρενεβλήθησαν καὶ οἱ ὑπουργοὶ ἡτοιμάσθησαν διὰ τὴν διάλυσιν. Ἐδόθη δὲ ἡ ἀφορμὴ ἐκ τοῦ ἐξῆς ἐπεισοδίου:

Αἱ ἐφημερίδες αἱ ὑποστηρίζουσαι τὴν πολιτικὴν μερίδα τοῦ Δεληγεώργη, ἐπετέθησαν λυσσωδῶς κατὰ τοῦ Κουμουνδούρου, οὗτος δ' ἀπήτησε παρὰ τοῦ συναδελφου αὐτοῦ ν' ἀσκήσῃ τὴν ἣν εἶχεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν δημοσιογραφικῶν ἐκείνων ὀργάνων καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ κατασιγᾷ τὴν ἐναντίον αὐτοῦ ἐπίθεσιν. Ὁ Δεληγεώργης δὲν ἠθέλησε καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην ἐκείνην, οὐδὲ

ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑποχρέωσιν, ὁ δὲ Τρικούπης ἔλαβε τὸ μέρος τοῦ Κουμουνδούρου καὶ πλήρης διαφωνία ἐπὶλθε μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ συμβουλίου. Ἦτο βεβαίως λυπηρὸν σύμπτωμα ἡ τοιαύτη παράφορος ἐπίθεσις τῶν ἐφημερίδων τοῦ ἐνὸς ὑπουργοῦ καθ' ἑτέρου καὶ ἤρχισε νὰ διαφαίνεται πλέον, ὅτι ἡ ἐπὶ πολὺ συνεργασία τῶν ὑπουργῶν ἦτο ἀδύνατος.

Νέον ὅμως διάδημα τοῦ Βασιλέως προέλαβε τότε τὴν ἄφευκτον ρῆξιν. Ἐνῶ ὁ Βασιλεὺς εἶχε κατέλθῃ ἐκ Δεκελίας, ἀδιαθεσία παρατεταμένη, ὡς ἐκ τῆς φοβερᾶς θερμότητος τοῦ φθινοπώρου ἐκείνου, ἠνάγκασεν αὐτὸν καὶ πάλιν ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐκεῖ ἔπαυλιν· πρὶν ὅμως ἀπέλθῃ, ἀπέστειλε πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν ἐν ἣ προέτρεπεν αὐτοὺς, ἐν ὀνόματι τοῦ κοινοῦ τῆς πατρίδος συμφέροντος, νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ὅπερ ἀπετέλουν. Μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσεν ἐκ περιτροπῆς εἰς Δικέλειαν πάντας τοὺς ὑπουργοὺς πρὸς διατήρησιν τοῦ καθεστῶτος. Τοιοῦτοτρόπως ἀπεσοδῆθη καὶ πάλιν ἡ κρίσις ἐνῶ ἀνεβίβαζον καὶ κατεβίβαζον καθ' ἑκάστην ὑπουργεῖα καὶ μετέβαλον ἀνὰ ὥραν πολιτικὰ προγράμματα. Τούτων γενομένων ἐν Ἀθήναις, τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, καθ' ἑκάστην, ἐδεινοῦντο εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἐμβάλωνται οἱ ἐνδιαφερόμενοι εἰς σοβαρὰς ἀνησυχίας. Οἱ Ρῶσοι νικηταὶ ὅλονέν ἔβαινον πρὸς τὰ πρόσω, οἱ δὲ σύμμαχοι αὐτῶν Ρουμῶνοι, Βούλγαροι καὶ Σέρβοι ἀνελάμβανον, καθ' ἑκάστην, θάρρος, ἐξ ἄλλου δὲ αἱ ἐλληνικαὶ ὑπὸ τοὺς Τούρκους ἐπαρχίαι, ἐδείκνυσον φανερά σημεῖα ἐξεγέρσεως. Ἡ Κρήτη συνεταράσσετο καὶ ἐπιτροπαὶ συνήρχοντο πρὸς ἐπικουρίαν καὶ ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Θεσσαλία ἀνέμενον τὸ σύνθημα νὰ ἐξεγερθῶσιν.

Υπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες οὐχὶ ἀδίκως, ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, θ' ἀπέφερεν ἡμῖν ἀναμφισβήτητως τὴν Κρήτην, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον καὶ θ' ἀνεστήλῃ συγχρόνως τὸ γόητρον τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐλληνισμοῦ εἰς ἐπίφθονον σημεῖον περὶωπῆς. Οἱ ἰσχυριζόμενοι τοῦτο ἔχουσι πρόσφατον παράδειγμα τὴν ἀναγωγὴν τῶν τέως ἀσήμεων Βουλγάρων εἰς κράτος σημαῖνον ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων, οὐδεὶς δὲ δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι δισταγμοὶ κατὰ τὴν περίστασιν

ἐκείνην ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων πολιτικῶν θὰ εἶχον ὡς συνέπειαν τὸν παντελῆ ἴσως ἐνταφιασμὸν τῆς χώρας ἐκείνης. Ἀνάλογος σκέψις δύναται βεβαίως ἀνάλογα συμπεράσματα ν' ἀποφέρη, προκειμένου καὶ περὶ τῆς ἐνεργείας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὅπως δὴποτε οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἐν τῇ Ἀνατολῇ θύελλα ἠδύνατο ν' ἀποβῇ ὑπὲρ τῶν δυναμένων νὰ διαχειρισθῶσι καταλληλότερον τὴν αὐτόματον ἐκείνην περίστασιν πρὸς διεκδίκησιν τῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀλλ' ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, μόνον ὁ ναύαρχος Κ. Κανάρης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Κουνουνδοῦρος εἶχον διατεθῇ φανερὰ ὑπὲρ τῆς ἐνεργείας, τοῦ Δελιγιεώργη καὶ Ζαΐμη. Τὸ πρόγραμμα δὲν ἦτο ἐντελὴς σύμφωνον, ἀπέμενε δὲ μόνος ὁ Τρικούπης, ὅστις, ὡς ἄλλως ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται, εἶχε καθιερώσει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀμέσου προπαρασκευῆς καὶ τῆς ἀναγωγῆς τοῦ κράτους εἰς δύναμιν, τὴν ὁποίαν ὥρειλον οἱ διέποντες τὰ τῆς Ἀνατολῆς νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψιν, κατόπιν τούτου δὲ νὰ προβῇ εἰς ἐνέργειαν κατὰ τῆς Τουρκίας, καθ' ὅσον θὰ ἐπέτρεπον τοῦτο αἱ περιστάσεις. Τοῦτο ἦτο τὸ λογικώτερον καὶ οὕτω πράττουσι τὰ ἔθνη ὅταν θέλωσι νὰ δράσωσιν. Αἱ ἐκ τοῦ παραχρῆμα ἐτοιμασίαι, συνήθως ἄγρουσιν εἰς καταστροφὰς καὶ παράδειγμα κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας εἶναι ἡ Γαλλία, ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν ἀπιστίας μνήμης πόλεμον τοῦ 1897. Ὅπως δὴποτε ὁμως ἡ Κυβέρνησις προέβη εἰς ἱκανὰς ἐτοιμασίας, ὅπως φαίνεται οὕτως ὅτι κινεῖται, ὡς ποτε Διογένης ὁ Κύων, ὅστις, τῆς Κορκίνθου ὑπὸ Φιλίππου πολιορκουμένης καὶ τῶν πάντων πραττόντων τι ὅπως μείζονα παρασκευάσωσι τὴν κατ' ἐκείνου ἄμυναν, αὐτὸς ἐκύλισε τὸν ἴδιον πίθον ἵνα μὴ φαίνεται ἀργῶν!

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τε τῇ ἄλλῃ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Ἑλλάδι, οἱ ἐν Βυζαντίῳ τὰ πρῶτα φέροντες κληρικοὶ καὶ οἱ λογάδες τοῦ ἔθνους αὐτεπαγγέλτως ἢ καὶ ἐξ Ἀθηνῶν παραγγελθέντες, παρουσιάσθησαν πρὸς τὸν ἄγγλον πρεσβευτὴν Λάϊαρόν παρ' οὗ ἐζήτησαν νὰ μάθωσιν ὥρισμένως ἀντὶ τίνων ἀντιστηκωμάτων ἠδύνατο ἡ Ἀγγλία νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν κατὰ τὸν ρωσοτουρκι-

κὸν πόλεμον οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος. Ὡς ἦτο ἐπόμενον, ὁ διπλωμάτης ἐκεῖνος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀπαίτησιν τῶν ἡμετέρων, ἐτηλεγράφησεν ὅμως τὸ γεγονός πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ προΐστάμενον αὐτοῦ λόρδον Δέρβυ καὶ οὗτος πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις ἄγγλον ἐπιτετραμμένον Οὐῶανδαν, ὅστις ἐποίησατο τὰς οἰκείας παραστάσεις πρὸς ἃς ὁ Τρικούπης ἀπήντησεν, ὡς εἶδομεν, ὡς ἔδει.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως τὰ πράγματα τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου μετεβλήθησαν ἐντελῶς καὶ τὰ εἰς τὸ θέατρον αὐτοῦ τελευταῖα συμβάντα ἐνέβαλον τὴν Ρωσίαν εἰς σοβαρὰς σκέψεις ἐπὶ τῆς ἐν γένει δυσχεροῦς καταστάσεως εἰς ἣν ἡ αὐτοκρατορία εἶχε περιστῇ. Ἡ Ρωσία εἶχε κατέλθῃ εἰς τὴν πάλιν μετὰ δυνάμει σχετικῶς ἀσθενῶν, οὕτω δὲ τὰ πρὸ τῆς Πλεΰνης γενόμενα ἀπεκάλυψαν αὐτῇ ὅτι ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἡ συνέχισις τοῦ πολέμου θὰ ἦτο καταστρεπτικὴ δι' αὐτήν, καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἔδει νὰ ζητήσῃ ἐξωτερικὴν βοήθειαν, ἰδίως δὲ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸν πόλεμον τῶν μικρῶν παρὰ τὸ Αἴμιον κρατῶν, τὰ ὅποια θ' ἀπὸσχόλουν τὰς Τουρκικὰς δυνάμεις μέχρις οὗ ἀναλάβῃ καὶ ἀναδιοργανώσῃ ταχέως τὰς δυνάμεις αὐτῆς. Μεταξὺ τῶν ἄλλων κρατιδίων, τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ρουμανίας, ἡ Ρωσία ἔρριψε τὰ βλέμματα αὐτῆς καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ταυτόχρονος ἐξέγερσις τοῦ ὑποδούλου ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἐνέργεια τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἠδύναντο νὰ ἐμβάλωσιν εἰς μεγάλας ἀνησυχίας τὴν Πύλιν, ἥτις ἀρχῇθεν ἀπέδειξεν, ὅτι πολὺ ἐφοβεῖτο τὴν ἐκ τῶν νώτων προσβολὴν αὐτῆς. Ἡξεurreν ὅμως ἡ Ρωσία, ὅτι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, εἶχε πλέον ὀριστικῶς ἐπικρατήσῃ ἐν Ἑλλάδι ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ καὶ ὅτι δυσκολώτατα θὰ προσειλκύοντο οἱ Ἕλληνες πρὸς τοὺς Ρώσους καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς προέβη μετὰ προφυλάξεως εἰς διαβήματα διπλωματικὰ παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ κυβερνήσει διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ αὐτῆς κόμητος Σαβούρωφ.

Τὰ πρῶτα διαβήματα τοῦ κόμητος Σαβούρωφ οὐδὲν ἐπήνεγκον ἀποτέλεσμα καὶ ἡ Ρωσικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ διπλασιάσῃ τὰς προσπάθειάς αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ κυρία ἀνήκουσα εἰς τὴν ἀνώτεραν ἀριστοκρατίαν τῆς Πετροπόλεως καὶ ἐξ ἐκείνων, αἵτινες εἶναι προωρισμένοι διὰ μεγάλας καὶ σπουδαίας ὑποθέσεις, ἀπεστά-

λη ἐπίτηδες εἰς Ἀθήνας φέρουσα ἐλκυστικώτατα ἐφόδια, ὅπως προ-
 παρασκευάσῃ τὴν ἰδέαν ἐλληνορωσικῆς συμμαχίας, καὶ ἰδίως ὅπως
 καταπείσῃ τὴν αὐλήν. Ἡ κυρία αὕτη φθάσα εἰς Ἀθήνας ἐπεσκέ-
 φθη ἀλληλοδιαδόχως οὐ μόνον τὸν Βασιλέα καὶ τοὺς ὑπουργοὺς,
 ἀλλὰ καὶ πολιτικοὺς καὶ δημοσιογράφους· προσεπάθησε δὲ τοιου-
 τοτρόπως νὰ δείξῃ διατεθειμένην τὴν κοινὴν γνώμην ὑπὲρ τῆς συμ-
 μαχίας, νὰ ἀναγκάσῃ δὲ ἐπομένως τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ
 υποκύβῃ εἰς τὴν πᾶσιν τοῦ δημοσίου φρονήματος καὶ νὰ δεχθῇ τὴν
 προτεινομένην συμμαχίαν.

Ἐνῶ δὲ ἡ κυρία αὕτη κατεγίνετο εἰς τὰ διπλωματικά αὐτῇ
 διαθήματα εἰς Ἀθήνας, ὁ ὑπὸ τῆς Ρωσικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς
 Αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς ἐμπνεόμενος Ρωσικὸς τύπος, ἀνέλαβεν ἐπι-
 τηδεῶς καὶ θερμότατα τὴν υπεράσπισιν τῆς ἰδέας ταύτης καὶ
 προσεπάθει, παντὶ σθένει, νὰ υποδείξῃ τὰς ὠφελείας, αἵτινες θὰ
 ἠδύναντο ἐκ τῆς συμμαχίας ταύτης νὰ προκύψωσιν. Ὑπενεθύμιζεν
 ὁ Ρωσικὸς τύπος, ὅτι, ἀπὸ αἰώνων ἤδη καὶ ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ
 Βυζαντίου, ἡ Ρωσία ὑπῆρξε πάντοτε ἡ ὑψηλὴ τῆς ὀρθοδοξίας προ-
 σταῖτις, ὅτι δὲ καθήκον εἶχε τώρα ἡ Ἑλλὰς νὰ συνταχθῇ μετ' αὐ-
 τῆς καὶ ἵνα καταστήσῃ τὸν ἀγῶνα ὁλοκλήρου τῆς Ὀρθο-
 δοξίας καὶ πρὸς ἴδιον ὄφελος. Διότι—προσέθετον αἱ Ρωσικαὶ ἐφη-
 μερίδες—ἡ ἐκβασίς τοῦ πολέμου πάντως θὰ εἶναι ὑπὲρ τῆς Ρω-
 σίας· κατόπιν δὲ αὐτῆς οἱ βοηθήσαντες θὰ δυνηθῶσι δικαίως νὰ
 ἐγείρωσιν ἀπαιτήσεις εἰς πλήρωσιν τῶν ὁποίων πρώτη ἡ Ρωσ-
 σία θὰ εἶναι φυσικῶς ὑπόχρεως νὰ ἐνεργήσῃ.

Ἰδιαιτέρως καθαρωτέραν ἐπὶ τοῦ παρόντος γλῶσσαν μετεχει-
 ρίζετο ἡ ἐφημερίς «Νοβόγιε Βρέμια» τῆς Πετροπόλεως, ἥτις
 φανερὰ διεκοίνωσεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς, ἂν ἐγνώριζε τὸ συμφέρον τῆς,
 ἔπρεπε νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν πόλεμον πρὸς βοήθειαν τῆς Ρωσίας ἐν
 ᾗ τότε ἐωρτάζετο καὶ ἡ πεντηκονταετηρίς τῆς ἐν Ναυαρίνῳ Ναυ-
 μαχίας (20 8βρίου 1827—20 8βρίου 1877). «Μένουσα ἡ Ἑλ-
 λὰς οὐδετέρα δὲν ἔχει τὴν νὰ περιμένη, θ' ἀπομείνῃ δὲ μόνη
 αὕτῃ ἐκ τῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου ἄνευ ὠφελείας ἀπὸ τῆς
 δεινῆς ἀνεμοζάλης εἰς τὴν ὁποίαν προκινδυνεύει ἡ Ρωσία,
 τὸ ὑναντίον δὲ ἂν ἐλάμβανεν ἐνεργὸν ὑπὲρ τῆς Ρωσίας μέρος

ἤθελε προπαρασκευάσει δι' ἑαυτὴν τὸ λαμπρὸν μέλλον, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε περιέμενον, ὅλα τὰ ἄλλα συμμαχικὰ κράτη. Λαὸς γενναῖος ὡς ὁ ἐλληνικὸς καὶ τοιαύτας ἔχων ἀπέναντι τοῦ ἐλληνισμοῦ ὁλοκλήρου ὑποχρεώσεις, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀφήσῃ νὰ διαφύγῃ τοιαύτη λαμπρὰ περίστασις, τῆς ὁποίας τὴν ἀξίαν τόσοι ἐγκαίρως κατενόησαν οἱ ἄλλοι.»

Λυπηρὸν εἶναι ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὁμολογήσωμεν ὁμολογίαν πικρὰν διὰ τοὺς τότε ἀνεξαιρέτως πολιτικούς τῆς Ἑλλάδος ἄνδρας. Ὅλαι αἱ ἐλκυστικαὶ ἐκεῖναι προτάσεις, ὅλαι αἱ καταφανεῖς καὶ ἐναργέσταται εὐνοϊκαὶ περιστάσεις, εἰς οὐδὲν ἐλήφθησαν καὶ ἡ αἰωνία ἀπῆντησις : «Δὲν εἴμεθα ἔτοιμοι» ἐδόθη καὶ πάλιν, ὡς νὰ ἦτο δυνατόν ποτὲ νὰ εἴμεθα τελείως ἔτοιμοι ὑπὸ τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει τὸ ἐλληνικὸν κράτος.

Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον πρὸ τοῦ ὁποίου προσήχθησαν αἱ Ρωσικαὶ προτάσεις ἀπέρριψεν αὐτὰς κατὰ πλειοψηφίαν. Ὁ Κουμουνοῦρος καὶ ὁ Ζαΐμης ἐκηρύχθησαν φανερά ὑπὲρ αὐτῶν, προὔτεινον τὴν ἄμεσον ἐγέργειαν, τόσοι μᾶλλον καθ' ὅσον τὸ μέγα ὑπουργεῖον, ἀπὸ τῆς ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν, εἶχε πράγματι ἐκτελέσει ἀξιοσημειώτους παρασκευάς, ἔφερε δὲ τὸ κράτος εἰς σημεῖον ὅπως δῆποτε ἄξιον λόγου. Κατὰ τῆς προτάσεως ὅμως ἐκηρύχθησαν οἱ λοιποὶ ὑπουργοί, προεξάρχοντος τοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη. Οὗτος ἐξέθηκε τὰς σκέψεις αὐτῶν, καθ' οὓς ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν ἀγῶνα θὰ ἐζήντλει αὐτὴν χωρὶς νὰ ἀποφέρῃ οὐδὲν ὄφελος, τοῦναντίον δ' ἐκ τῆς οὐδετερότητος εἶχε νὰ περιμένῃ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Ἀγγλίας, ἥτις εἰς τὴν διακανόνισιν ἀργότερον τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, θὰ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς ἡ Ἑλλὰς ἠκολούθησε τὰς συμβουλάς αὐτῆς καὶ θὰ ἀντήμειδεν αὐτήν· ὁ Τρικούπης μάλιστα πρὸς ἐντονωτέραν ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης, ὑπέμνησε τὸ ἐν τῇ Κυανῇ βίβλῳ ἔγγραφον τοῦ Λάϋαρδ, ἐν ᾧ ὁ ἄγγλος διπλωμάτης, ἐκθέτων τὰ κατὰ τὴν πρὸ αὐτοῦ ἐπίσκεψιν τῶν κληρικῶν καὶ προκρίτων προσέθετεν, ὅτι δίκαια ἦσαν τὰ αἰτήματα αὐτῶν καὶ ἔπρεπε νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει. Ἐλησμόνει ὅμως ὁ Τρικούπης,

ὅτι τὰ ἔγγραφα ἐκεῖνα ἦσαν ἐκ τῶν συνήθων ἐολωμάτων, τὰ ὁποῖα συχνὰ μεταχειρίζεται ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ, ὡς, κατὰ τὸ 1886, ἀπεκάλυψαν αἱ ἀγγλικά ἐφημερίδες.

Ἐν τούτοις, τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον διελύθη τὴν ἡμέραν ἐκείνην χωρὶς νὰ καταλήξῃ εἰς ὀριστικὴν ἀπόφασιν· συνήλθε δὲ τὴν ἐπαύριον ὅτε καὶ πάλιν συνεζήτησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ κοινὴ γνώμη παρηκολούθει ἀγωνιωδῶς τὰς ἐργασίας τῶν ὑπουργῶν καὶ φανερὰ πλέον ἐκδηλώθεισα ὑπὲρ τῆς ἀμέσου ἐνεργείας ἀνέμενε τὴν ὀριστικὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν ἀγῶνα. Εὐρύτατα συνεζητεῖτο διὰ τοῦ τύπου τὸ ἐπωφελὲς ἢ μὴ τῶν Ρωσικῶν προτάσεων, ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ δὲ τύπου ἀνησυχήσας καὶ ὁ Τουρκικὸς ἐκάκιζε τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ὁμολογῶν, ὅτι ἂν οἱ Ἕλληνες ἀπετόλμων νὰ ἐπιδράμωσιν ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, δὲν θὰ εὕρισκον ἐνώπιόν των ἄλλους ἢ ἰσχνὰς φρουράς καὶ πολιτῶν ἀόπλων στίφη.

Αἱ ὑποστηρίζουσαι ὁμῶς τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος ἐφημερίδες προέβαλλον ἄλλο σπουδαιότατον ἐπιχείρημα, καθ' ὃ τὴν συμμαχίαν τῆς Ρωσίας καὶ Ἑλλάδος θὰ ἐπηκολούθει ἐνεργητικὴ ὑπὲρ τῆς Τουρκίας ἐπέμβασις τῆς Ἀγγλίας, διὰ τοῦ στόλου αὐτῆς, ὅστις θὰ παρεκώλυε πᾶσαν κίνησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ, θ' ἀπέκλειε τὰ παράγια καὶ θὰ ἐδορυβάριζε τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις. Ἐγράφοντο δὲ ταῦτα μᾶλλον ὥπως ἐμποιήσωσιν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀπλουστέρους· διότι οἱ ὅπωςδὴποτε γινώσκοντες τὰ πράγματα κατενόουν, ὅτι τοιαύτη ἐπέμβασις τῆς Ἀγγλίας ἦτο καθαρὰ κήρυξις πολέμου πρὸς τὴν Ρωσίαν, ἥς σύμμαχος θὰ προσεδάλλετο, πρᾶγμα ὅπερ ἐντελῶς ἀσύμφορον ἦτο τῇ Ἀγγλίᾳ. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, διὰ ψήφων τεσσάρων κατὰ δύο, — δύο ἦσαν ὡς εἴπομεν, οἱ ὑπὲρ τῆς Ἑλληνο-Ρωσικῆς συμμαχίας κηρυχθέντες ὑπουργοί, ὁ Κουμουνοῦρος καὶ Ζαΐμης — ἀπέρριψε τὰς ρωσικὰς προτάσεις.

Σήμερον ὅτε, ὅπως δὴποτε, τ' ἀποτελέσματα τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης Ἑλληνικῆς ἐνεργείας κατεδείχθησαν φανερὰ, δὲν δυνάμεθα πλέον ἢ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν λύπην ἡμῶν· διότι μετὰ τόσης ἐλαφρότητος ἐγκατελείφθη περίστασις ἐξ ἐκείνων, αἵτινες σπανιώτατα

παρουσιάζονται εἰς τὰ ἔθνη. Κολοσσός, οἷος ὁ Ρωσικὸς, ἐπιζητῶν καὶ μάλιστα τόσον φανερά καὶ ἀπροκαλύπτως καὶ διὰ δημοσιογραφικῆς ἀκόμῃ ἐκστρατείας τὴν συμμαχίαν μικροῦ καὶ ἀσθενοῦς Κράτους, οἷον ἡ Ἑλλάς, εἶναι τι πρωτοφανές, ἡ ἀπόρριψις δὲ τῶν προτάσεων τῆς Ρωσίας, ἀποδεικνύει τὴν δύναμιν, ἣν εἶχεν προσκτήσει ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐν Ἑλλάδι. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Βουλὴ συνήλθεν εἰς γ' σύνοδον τῆς Ζ' Βουλευτικῆς Περιόδου. Ὁ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς οἰκουμενικῆς Κουμουνδοῦρος, τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1877, ἀνέγνω τὸ Βασιλικὸν διάταγμα τῆς ἐνάρξεως τῆς Συνόδου. Καὶ πρῶτον περὶεργον ἐν ᾧ ὅλα τὰ κόμματα συνειργάζοντο, ἐν τούτοις εὐρέθη ἀντιπολίτευσις καὶ ὑπεβλήθη πρότασις κατὰ τοῦ ὑπουργείου, ὡς μὴ ἐσχηματισμένου συνταγματικῶς, ἥτις φυσικῶς ἀπερρίφθη.

Μετ' ὀλίγον τὰ ἐπελθόντα γεγονότα ἐδικαίωσαν τὰς προβλέψεις τῶν κηρυχθέντων ὑπὲρ τῆς Ἑλληνορωσικῆς συμμαχίας. Ὁ ρωσικὸς στρατὸς νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος κατῆλθε μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ὁ γενναῖος Ὀσμὰν πασᾶς μετὰ τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ αὐτοῦ εἶχε παραδοθῇ τοῖς Ρώσοις, πεσούσης τῆς Πλεύνας (15 Ἰουλίου—29 8)βρίου 1877), ὁ δὲ ἐν Σίπκα στρατηγὸς Ραδέσκης, λαβὼν μεγάλας ἐπικουρίας, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Πλεύνας, τοῦ Σουλεϊμὰν ἀποκρουσθέντος, ἐκυρίευσεν τὴν Φιλιπούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν (4 καὶ 8 Ἰανουαρίου 1878) (1) καὶ προὔχῳρει ἐπὶ τὰ πρόσω.

Ἡ Ἑλλάς ὁμῶς, κακῇ τινι μοίρᾳ, ἠκολούθησε, κατὰ τὴν γνώμην, ἣν ἀπεφάνητο ἡ πλειοψηφία τῶν ὑπουργῶν, τὰς ἀγγλικὰς συμβουλὰς (2)· δὲν ἔπρεπε νὰ συνταύτιση τὸν ἀγῶνα αὐτῆς μετὰ

(1) Ἰδὲ τὴν ἐμὴν Ἱστορίαν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, Ἀθηνῶν 1894 σελ. 662 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ὁ Σώλσβαρν διερχόμενος, ὡς εἵπομεν, κατ' Ἰανουάριον 1877, ἐξ Ἀθηνῶν εἶχε συμβουλευσεῖ τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ μείνῃ οὐδέτερά ἐν περιπτώσει Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, μεθ' ὅλην τὴν μέλλουσαν, ὡς ἐκ τούτου, καταστροφὴν τῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐλπίδων, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη. Ἐξ ἐγγράφου δὲ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ Λάϋαρδ πρὸς τὸν λόρδον Δέρβυ (28 Ἀπριλίου 1877) μαυθάνομεν

Σλαβικοῦ, ὡς ἀπροπαράσκευος, καθὼς ἔλεγον οἱ ἀποκρούοντες τὴν μετὰ τῆς Ρωσίας συμμαχίαν. Ἐνεκα τοῦ μεγίστου, καθ' ἡμᾶς, σφάλματος τούτου, ἡ Ἑλλὰς θὰ μετανοῇ ἐφ' ὅσον ζῇ ἐλευθέρα.

Ἐν Ἀθήναις τὰ ἀγγέλματα ταῦτα ἐξήγειραν τὴν δημοσίαν γνώμην· τὸ μέγα ὑπουργεῖον ἐφάνη λίαν μικρὸν ὡς ἐκ τῶν πράξεων αὐτοῦ· δὲν προπαρεσκεύασε τὴν χώραν, δὲν ἐνήργησεν· ἤρκεσθη μόνον εἰς τὴν σύνταξιν καὶ ἐπιψήφισιν νομοσχεδίων τινῶν. Ὁ λαὸς ἠγανάκτει ὁσημέραι κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Τὰ ἀπαρτίζοντα τὸ μέγα ὑπουργεῖον μέλη παρητήθησαν, ὁσφρανθέντα τὴν θύελλαν· ὁ κληρὸς ἔπεσε καὶ πάλιν εἰς τὸν Κουμουνδοῦρον, τὸν ἔχοντα τὴν πλειοψηφίαν, καὶ τῇ 11 Ἰανουαρίου 1878 ἐσχημάτισε τὸ ὑπουργεῖον τοῦ ὡς ἐξῆς: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Α. Κουμουνδοῦρος· ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικῶν Θ. Δηληγιάννης· ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Ν. Παπαμιχαλόπουλος· ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Σ. Πετμεζᾶς· ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Γ. Μπούμπουλης, ὅστις τῇ 22 Ἰουνίου 1878 ἀνέλαβε καὶ τὸ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργεῖον. Τὴν ἐπαύριον τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ νέου ὑπουργείου (12 Ἰανουαρίου) ὁ Κουμουνδοῦρος ἀνελθὼν τὸ βῆμα τῆς Βουλῆς καθυπέβαλε πρόγραμμα πολεμικὸν ἦτοι «ἐνεργὸς καὶ πραγματικὴ προστασία καὶ ὑπεράσπισις τῶν συμφερόντων τοῦ Ἑλλη-

ὅτι ὁ αὐτόθι Ἑλλήν πρεσβευτὴς Ἀνδρέας Γ. Κουντουριώτης (1875—1889) «ἄνευ ἀνάγκης τινὸς ἐδήλωσεν, ὡς εἶπομεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἐναντία εἰς τὴν ρωσικὴν πολιτικὴν καὶ ὅτι δὲν ἔχει συμφέρον νὰ διαταράξῃ τὴν Τουρκίαν, διαρκοῦντος τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου». Ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων δὲ ἐγνώσθη ἡ Ἀγγλία, πρὸς ἴδιον ὄφελος, συνεβούλευσεν ἡμῖν τὴν ἀπραξίαν, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἄρθρου τινὸς τῆς «Λονδιναίας Σημαίας», τοῦ ὀργάνου τῶν συντηρητικῶν, γραφέντος κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν τοῦ 1886 καὶ περιλαμβάνοντος τὰ βαρυσήμαντα ταῦτα: «Λαμπρὰ εὐκαιρία ἦτο διὰ τοὺς Ἕλληνας πολιτικοὺς ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος (τοῦ 1877—1878), ὃν δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐπωφεληθῶσιν· εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ Ἀγγλία συνεβούλευσεν αὐτοῖς ἀποχὴν καὶ οὐδετερότητα, ἀλλ' ἀληθεῖς πολιτικοὶ ἄνδρες εἶναι ἐκεῖνοι οἱ γινώσκοντες τίσι συμβουλαῖς πρέπει νὰ ἀκολουθήσωσι καὶ τίνας νὰ ἀπορρίψωσι». Ὅντως δ' ἐκτοτε ἡ καθ' ἡμῶν τῆς Ρωσίας μῆνις, ἥτις καὶ τῷ 1886 καὶ τῷ 1897 προσηγέχθη ἀνθελληνικώτατα.

νισμοῦ». Ἐρωτῶσιν οἱ ἀτιθασσότεροι διατὶ παρητήθη ἡ οἰκουμενική, ἀλλ' ἡ Βουλὴ, διὰ ψηφοφορίας, δέχεται νὰ μὴ εἰπῇ οὐδὲν περὶ τούτου, ἀλλ' ὁ λαὸς ἦτο εἰς ἄγαν ἐξηγριωμένος καὶ τῇ 14 καὶ 15 Ἰανουαρίου 1878 οἰκτραὶ ἐπισυνέβησαν ὁχλαγωγίαι ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ λαοῦ ζητοῦντος νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν Λύντσειον νόμον κατὰ τῶν πρώην ὑπουργῶν

Ἡ πτώσις ἥ, ὅπως τότε ἐλέγετο, ἡ λιποταξία τῆς οἰκουμενικῆς, ἐνέσκηψεν ὡς κεραυνὸς ἐν Ἀθήναις· ἀφ' οὗ δὲ ἡ κυβέρνησις αὕτη ἡ ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ ἄνθους τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος οὐδὲν ἡδυνήθη νὰ πράξῃ, οἱ πάντες ἀπηλπίσθησαν.

Χιλιάδες λαοῦ βαρέως φέροντος τὰ γενόμενα διερεθιζομένου δ' ἐπὶ μᾶλλον ἐκ τῶν ἀγορεύσεων πατριωτῶν τινων καὶ τῆς ἐφημεριδογραφίας παρεξστράπησαν εἰς ὁχλαγωγίας, ὥς ποτε δὲ κατὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου βασιλέως Ὁθωνος:

ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ μόνη ἀντιστάσεως μὴ οὔσης

ἔθραυσαν ἀρειμανίως τοὺς φανούς τῆς πρωτευούσης, ὡς λέγει τὸ ῥίστιχον τοῦ ἐσχάτως ἀποθανόντος ποιητοῦ Μπίλλερ· ἔθραυσαν τὰς ὑάλους τῶν παραθύρων τῶν οἰκιῶν τῶν κομματαρχῶν τῆς οἰκουμενικῆς Δεληγεώργη, Ζαΐμη, Κουμουνδούρου καὶ Τρικούπη προπηλακίζοντες αὐτοὺς, ὀλίγου δεῖν δὲ θὰ ἐφόνευσον τὴν σύζυγον τοῦ Ζαΐμη. Ἐν ταῖς ἐπελθούσαις συγκρούσεσι ταύταις ἐφονεύθησαν δύο, ὧν τὰ πτώματα ὁ λαὸς ἐκόμισε πρὸ τῶν ἀνακτόρων κραυγάζων· ἔντρομος ὁ Βασιλεὺς, ὠχρὸς καὶ εἰς ἄκρον συγκεκινημένος· ἐξῆλθεν εἰς τὸν ἐξώστην καὶ ἔλεξε τάδε:

«Παιδιά, ἀγαπῶ καὶ λατρεύω τὴν πατρίδα, ὅπως τὴν λατρεύητε καὶ σεῖς. Εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις πρέπει νὰ ἦναι φρόνιμος κανεὶς. Σᾶς παρακαλῶ νὰ ἡσυχάσητε· διότι αἱ περιστάσεις ἀπαιτοῦν φρόνησιν».

Τὰ πλήθη ἀπελθόντα τῶν ἀνακτόρων μετὰ τὴν τοῦ Βασιλέως συμβουλὴν, ἐπλήρωσαν θορύβου τὴν πόλιν, ἥτις ἐφαίνετο ὡς ἐν ἐπαναστάσει. Στίφη ἀσύντακτα ἐφαίνοντο πανταχοῦ.

Ὁ διαπρεπὴς καὶ πολιτευόμενος νομικὸς Θεόδωρος Φλογαΐτης ἀγορεύων μετὰ σφοδρότητος ἐν τῇ «πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος» κατὰ τῆς πολιτικῆς τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως δὲν κα-

τώρθωσε νὰ περιστείλῃ τὸν ἀλλοφρονεῦντα ἐκεῖνον λαὸν, ὅστις δίκην παλιρροθοῦντος κύματος ἐξεχύνετο εἰς τὰς πλατείας καὶ τὰς ἀγυῖας ἵνα κατασυντρίψῃ πάντα. Τὸν Φλογαίτην διεδέξατο ὁ Δ. Πονηρόπουλος ἀγορεύσας περὶ τῆς καταστάσεως. Ὁ συνταγματάρχης Πᾶνος Κορωναῖος συναντηθεὶς κατὰ τὴν ὁδὸν τῶν ἀγίων Θεοδώρων ὑπὸ τοῦ λαοῦ, βίᾳ ἀνῆλθεν ἐφ' ἀμάξης καὶ ὠδηγήθη εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, ἐκεῖθεν δὲ, μετὰ ἀγόρευσιν τοῦ δικηγόρου Γεωργίου Βαλασοπούλου, παρεπέμφθη μέχρι τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων, τοῦ λαοῦ ἀπαιτοῦντος ν' ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ συνδιαλεχθῇ μετὰ τοῦ Βασιλέως περὶ τῆς καταστάσεως. Ἐνεκα ὅμως τῆς προκεχωρηκυίας ὥρας δὲν ἐγένετο δεκτός· στρατιωτικὴ δύναμις μετεχειρίσθη βίαν ἵνα διαλύσῃ τὸν ὄχλον, ἀλλ' ἐπλήγησάν τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ ὑπαστυνόμος Ζ. Ζώης πρὸ τῆς οἰκίας Τρικούπη. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων εἶχον κρυβῆ· ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς κατώρθωσε νὰ περιστείλῃ τὰς ἀταξίας καὶ ἐπαναφέρῃ τὴν διασαλευθεῖσαν τάξιν. Κατὰ δὲ τὴν συνεδρίαν τῆς Βουλῆς τῆς 16 Ἰανουαρίου ὁ Κουμουνδοῦρος ἀναθὰς τὸ βῆμα εἶπε τάδε περὶ τῶν λυπηρῶν σκηνῶν: «Ἀφ' οὗ ἐξήλθομεν ἀπὸ τῆς Βουλῆς μᾶς ἠκολούθησαν πολῖται φωνάζοντες: «ζήτω ὁ πόλεμος». Ἐστειλα νὰ προφυλάξουν τὴν ὀθωμανικὴν πρεσβεῖαν ἵνα μὴ γείνη καμμία προσβολή. Καὶ μετρεῖς ὑπουργοὺς ἐπῆγα εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἀλλ' ἡ διαδήλωσις προσήγγιζεν ἐκεῖ· τότε εἶδα πῶς δὲν ἦτο ἐκεῖ ἡ θέσις μου. Ἐμαθον ὅτι προσέβαλον τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Τρικούπη, καὶ τοῦ κ. Ζαΐμη, ἐλιθοβόλουν καὶ ἔθραυσαν οἱ κακοῦργοι τὰς ὑέλους τῶν παραθύρων. Ἐβίασαν τὴν εἴσοδον τοῦ οἴκου μου, οἱ δὲ ἐντὸς ἐπυροβόλησαν διὰ νὰ σώσουν τὴν ζωὴν των.» Ἡ βουλὴ ἐπεδοκίμασε τὴν διαγωγὴν τοῦ ὑπουργείου κατὰ τὰ λυπηρὰ συμβάντα ἐκεῖνα.

Ἡ ἐπανάστασις ἐν Θεσσαλίᾳ εἶχεν ἐκραγῇ, ὅτε τὴν περιέργειαν τοῦ κοινοῦ ἀπησχόλει ἡ Βουλὴ ἐπὶ δύο ἡμέρας συνεδριάζουσα μυστικῶς, τῇ 18 καὶ τῇ 19 Ἰανουαρίου 1878.

Ἡ πρωτεύουσα παρεῖχεν ἑκτακτον θέαμα. Εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν-Πειραιῶς συνωθοῦντο νέοι καὶ γέροντες, ἀλλὰ πρὸ πάντων νέοι ἔχοντες στρατιωτικὸν παράστημα, κούκους μαύρους, κυνηγετικὰ ὑποδήματα, κάππας παντοσείδεις.

Τὴν νύκτα ἐφχίνοντο ὑπὸ τὰ φῶτα καὶ ἀνεχώρουν ἐν ζητωκραυγαῖς ἐπιβιβαζόμενοι ἐκ Πειραιῶς εἰς τὰ ἀτμόπλοια τῆς «ἐταιρίας,» ἅτινα εἶχεν ἐνοικιάσει ἡ κυβέρνησις· ἀπανταχοῦ ἠκούοντο ἤχοι σαλπίγγων, μουσικαί, ἀποχαιρετισμοί, αἱ Ἀθηναῖαι εἶχον πολυμικὴν ὄψιν· τῇ ἐπαύριον, μετὰ τὴν μυστικὴν συνεδρίαν, ὁ πρωθυπουργὸς ἐν τῇ Βουλῇ ἀναγγέλλει, ὅτι, διὰ λόγους ὑπηρεσίας, ἡ κυβέρνησις κατέλαβε πάντα τὰ ἀτμόπλοια τῆς ἐταιρίας.

Ὁ Κουμουνδοῦρος καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς δημοσίας γνώμης καὶ πρὸς διεγερσιν ἐλληνικοῦ ζητήματος, ἔστω καὶ κατὰ τὴν ὑστάτην ταύτην ὥραν, ὅτε ἤρχοντο εἰδήσεις περὶ εἰρήνης καὶ τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἀπεφάσισε τὴν ἐξοδὸν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ὑποστήριξιν ἐπαναστατικῶν κινημάτων, ἅπερ προηγουμένως διωργάνου ἐπὶ τῆς οἰκουμενικῆς ὁ κ. Κ. Ἰσχομάχος(1) ἐν Ἡπείρῳ, Μακεδονίᾳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Κρήτῃ ἀνευ κηρύξεως πολέμου. Ἄλλως τε ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταύταις τὰ πάντα ἦσαν ἑτοιμα καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα εἶχον ἀρχίσει.

Ἡ Κυβέρνησις μετὰ τὴν περὶ ἐμπιστοσύνης ψῆφον τῆς Βουλῆς (16 Ἰανουαρίου 1878) κατὰ τὰς μυστικὰς συνεδριάσεις (τῆς 17 καὶ 18 Ἰαν.) ἐπεδοκίμασε τὸ πρόγραμμα τῆς κυβερνήσεως. Ὁ ἐν Λαμῖα στρατοπεδεύων στρατὸς ὑπὸ τὸν ἀντιστράτηγον Σκαρλάτον Σοῦτσον διετάχθη νὰ διαβῇ τὰ μεθόρια, ὁ ἐνθουσιασμὸς ἦτο ἄπειρος, στρατιῶται πανταχόθεν συνέρρεον εἰς τὸ ἐν Λαμῖα στρατόπεδον· ἐθέλοντα! κατεγράφοντο καὶ ἀνεχώρουν εἰς τὰ μεθόρια· φοιτηταί, ἔμποροι, λόγιοι, ἔσπευδον εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος.

Ἐν Θήβαις συνίστατο ὁ ἱερὸς λόχος· ὁ δήμαρχος ἐν Ἀθήναις ἐκάλει κατὰ τὸν προσωρινὸν διοργανισμὸν (22 Ἰουνίου 1877) εἰς τὰ ὄπλα τοὺς ἐθνοφύλακας, οἱ οὗς παρηγγέλθησαν ἐκ Ναυπλίου ὄπλα. Ἡ κυβέρνησις συνωμολόγει δάνειον παρὰ τῆς Ἐθνικῆς

(1) Ὁ Γ. Φιλάρετος συνέταττε τότε τὰ πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν Χ. Τρικούπην κρυπτογραφικὰ τηλεγραφήματα τοῦ ἐν Ἀγράφοις καὶ Κάμπῳ διοργανοῦντος ἐπαναστατικὰ σώματα Ἰσχομάχου καὶ ἐξήγει τὰς ἀπαντήσεις ἐκείνου διὰ τῆς κλειδῆς τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν.

Τραπεζίης ἐκ 10,000,000 δραχμῶν, ὠχύρονε τὸν Πειραιᾶ, ἐτακτοποίει τὸν στόλον καὶ ἀπέστειλλε τὰς τελευταίας αὐτῆς διαταγὰς πρὸς τὸν ἐν Λαμίας ἀρχηγὸν τῶν στρατευμάτων Σκαρλάτον Σοῦτσον.

Τῶν παρασκευῶν τούτων τοῦ ἔθνους γενομένων καὶ ὁ ναύσταθμος ἐκ Πόρου μετετοπίσθη εἰς τὴν Μονὴν τῆς Φανερωμένης ἐν Σαλαμῖνι, ὡς δηλοῖ ἡ ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ ἐσωτερικοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς σωζομένη ἐπιγραφή :

ΕΠΙ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α'

ΥΠΟΥΡΓΟΥΝΤΟΣ ΤΩΝ ΝΑΥΤΙΚΩΝ Γ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΗ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΝΑΥΣΤΑΘΜΟΝ Α. ΜΙΑΟΥΛΗ ΜΕΤΕΦΕΡΘΗ ΕΚ ΠΟΡΟΥ ΕΝΤΑΥΘΑ Ο Β. ΝΑΥΣΤΑΘΜΟΣ ΕΝΕΚΑ ΣΠΟΥΔΑΙΩΝ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΩΝ.

Τῇ 30 Ἰανουαρίου 1878.

Οἱ πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων ἔσπευσαν παρὰ τῷ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργῷ Δεληγιάννῃ προσπαθοῦντες νὰ μετατρέψωσι τὴν ἀπροσδόκητον ἀπόφασιν τοῦ ὑπουργείου Κουμουνδούρου, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἤνυσαν· διότι, τῇ 6 πρωϊνῇ ὥρᾳ τῆς 21 Ἰανουαρίου 1878, ὁ στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὸ τουρκικὸν μετὰ δοξολογίαν ἐν τῇ πλατείᾳ Ἀθανασίου Διάκου καὶ προσφώνησιν τοῦ ἀντιστρατήγου Σκαρλάτου Σοῦτσου ἔχουσιν ὥδε :

«Συστρατιῶται, εὐτυχῆς λογίζομαι, ὁδηγῶν ὑμᾶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ἱεροῦ καθήκοντος· ἔχω ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν, ὅτι θέλετε ἐκτελέσει μετ' ἀφοσιώσεως τὸ καθήκόν σας, καὶ θέλετε φανῇ ἄξιοι τῶν προσδοκιῶν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ Βασιλέως. Ζήτω ὁ Βασιλεύς!»

Τὴν προσφώνησιν ταύτην τοῦ ἀρχηγοῦ ἐπέσπεψαν ἐπευφημίαι οὐρανομήκεις. Ὅτε δ' ἠκούσθη τὸ «Ἐμπρὸς, Μάρς!» καὶ ἤρξατο ἡ μουσικὴ ἀνακρούουσα τὸ θούριον ἐκεῖνο ἐθνικὸν ᾠσμα: «ὦ Λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου,» συνηχούντων τῶν κωδῶνων τῶν Ἐκκλησιῶν, ἠκούοντο κραυγαί: Ζήτω ὁ πόλεμος καὶ ἐπευφημίαι διηνεκεῖς ἐπλήρουν τὸν ἀέρα, καὶ δάκρυα χαρᾶς καὶ συγκινήσεως θείας ἔρρεον, ἐν ᾧ οἱ ἱερεῖς ἐν ἱερᾷ ἀμφιέσει, κρατοῦντες σταυροὺς ἀνὰ χεῖρας, ἔψαλλον τῷ: «Σῶσον, κύριε, τὸν λαόν σου

καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, νίκας τοῖς εὐσεβέσι κατὰ βαρβάρων δωρούμενος·» ὁ στρατὸς ἀνεχώρει ἐκ Λαμίας καὶ τῇ 8 ὥρᾳ ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ αὐτοῦ διήρχετο τὰ μεθόρια. Ὡς γνωστὸν ἀπὸ τῆς 14 Ἰουλίου 1877 ἤρξατο ἡ κατάταξις τῶν ἐθελοντῶν καὶ ἐφεδρῶν, ὥστε κατὰ τὴν διάβασιν τῶν συνόρων ἡ δύναμις τοῦ ὅλου ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀνῆρχετο εἰς 25,028 ἀνδρῶν ὡς ἐξῆς:

Πεζικόν.—18,750 ὧν εὐζωνοὶ 2,751.

Πυροβολικόν.—1,843, 12 πυροβολαρ. 4. πεδ. 8. ὀρειναί.

Ἴππικόν.—800, Ἴπποι 558.

Μηχανικόν.—1,085 ὧν Στρ. 1,038 ὑπαξ. 192, ἀξ. 131.

Νοσοκόμοι.—252.

Χωροφυλακὴ—1,975.

Καὶ τὸ μὲν μηχανικόν ἦτο τότε ἀσήμαντον, τὸ πεζικόν ὅπωςδὴποτε εἰς σχετικῶς καλλιτέραν κατάστασιν, τὸ πυροβολικόν εἰσέτι ἀγύμναστον καὶ ἀτελές, καίπερ ἐμπεριλαμβάνον 12 πυροβολαρχίας (ἡ μεγαλειτέρα ὅλκῃ τῶν πυροβόλων πάντων ἐμπροσθογεμῶν ἦτο τῶν 12) καὶ συστήματος Κρούπ, περὶ τοῦ ἱππικοῦ οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν. Ἡ διάβασις τῶν συνόρων ἐγένετο διὰ τριῶν σημείων: τῆς Σούρπης, τοῦ Δερβέν-Φοῦρκα καὶ τῆς Γιαννιτσοῦς.

Καὶ τὴν μὲν προπορείαν συνίστων τὸ 3ον εὐζωνικόν ὑπὸ τὸν Α. Πετμεζῆν, τὸ 9ον πεζικόν ὑπὸ τὸν Δουρδούμαν καὶ ἡ ὀρειδαστικὴ πυροβολαρχία ὑπὸ τὸν Π. Κολοκοτρώνην, ἐπομένου αὐτοῖς τοῦ Α. Πάλλη διαγγελέως τοῦ ἀρχηγοῦ. Τῇ προπορείᾳ εἶποντο, εἰς δισχιλίων περίπου μέτρων ἀπόστασιν, τὸ κύριον στράτευμα, ἦτοι τέσσαρα πεζικὰ τάγματα ὑπὸ τὸν Λ. Ἀποστολίδην, Τσῆρον, Σ. Σταμάτην, σὺν οἷς λόχος σκαπανέων ὑπὸ τὸν Ρικάκην, δύο πυροβολαρχίαι ὑπὸ τὸν Ε. Χατζηπέτρον καὶ τὸν Ε. Στροῦμπον. Οὐ πόρρω δ' ἤρχετο ὁ ἀρχηγὸς Σκαρλάτος Σοῦτσος σὺν τῷ ἐπιτελείῳ συνισταμένῳ ἐκ τοῦ Σ. Ἀγαλοπούλου, Ν. Τσαμαδοῦ καὶ Ι. Κοκκίδου. Εἶτα δ' ἠκολούθει, ἀναζεύξασα περὶ τὴν 11 π. μ. ἡ οὐραγία, ἐφ' ἧς ἦσαν τεταγμένοι ὁ Π. Μελέαγρος, Ροδοβίτης καὶ ὁ Δ. Τριτάκης, συνισταμένη ἐξ ἐνὸς τάγματος πεζικοῦ καὶ μιᾶς ἱλῆς ἱππικοῦ. Τούτοις δ' εἶπετο ἀπελθὼν περὶ τὴν 2 μ. μ. ὁ Δημήτριος Σοῦτσος.

ἡγούμενος σώματος ἐθελοντῶν. Ἐπὶ πολὺ δὲ συμπροέπεμπον τὸν στρατὸν καὶ πολῖται. Ἄμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ στρατοῦ οἱ ἐν Δερβέν-Φούρκα(1) στρατιῶται Τοῦρκοι περὶ τοὺς 28 κατέλιπον τὸν αὐτῶν στρατῶνα, ὃν κατέλαβον οἱ ἡμέτεροι. Τῇ δ' ἐπαύριον (22 Ἰανουαρίου), χειμῶνος θεινοῦ ἐνσκήψαντες, τὸ ἐλληνικὸν στράτευμα κατέλαβε τὰς περὶ τὸν Δομοκὸν (Θαυμακὸν) κώμας Δαουκλί, Νεζερὸν, Ἀρχανὶ καὶ Ὀμβριακὴν, ἃς φεύγοντες προκατέλιπον οἱ Τοῦρκοι. Τῇ 23, ἐν ἀψιμαχίᾳ, 800 περίπου ἐξελθόντες τακτικοὶ καὶ ἄτακτοι Γκέκιδες ἐκ τοῦ φρουρίου Δομοκοῦ ἐπράπησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ φρούριον, ἐξ ὧν ἐφονεύθησαν τινες, ἐκ τῶν ἡμετέρων τραυματισθέντος μόνον ενός. Τότε δὲ συνελήφθησαν καὶ δύο ἱππεῖς Τοῦρκοι καὶ δύο ἄλλοι ἐφονεύθησαν θέλοντες νὰ μεταβῶσιν εἰς Λάρισσαν.

Ἄλλ' ἐνῶ, μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐπιτυχίαν, ἐν ἀκράτῳ ἐνθουσιασμῷ ἡτοιμάζοντο νὰ προσβάλωσι τὸ φρούριον, τηλεγραφικὴ διαταγὴ ἐπέτασσε τῷ στρατῷ ἵνα, ἄνευ ἀναβολῆς, ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος. Λύπη καὶ κατήφεια καὶ ἀγανάκτησις κατέλαβεν, ὡς εἰκὸς, τοὺς στρατιώτας, ὧν πολλοὶ ἀναφανδὸν ἠπεύλουν λιποταξίαν. Οὐχ ᾔττον ὁμως ἄκοντες καὶ μὴ βολόμενοι ἀνέζευξαν πρὸς τὴν οἰκείαν, περὶ τοὺς 170 ὁμως ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐν οἷς οἱ λόχια Β. Δουδοῦμόπουλος, Ε. Δαλαβέρης, Θ. Πολυχρονόπουλος, Ν. Κουρεμένος, Α. Μαντζᾶκος, Α. Κρανιαῆς, Γκίκας, Μάστωρας, Κ. Καραγιαννούλης καὶ εἰ δεκανεῖς Δ. Κορδοπάτης, Α. Πλάκας, Γ. Τσέλιος, Α. Παπαγεωργίου Κωσταδῆμος, Δ. Μπακογεωργός καὶ Λάϊος, ἐφ' ὧν ἐτάχθη ὁ ἐπιλοχίας Δημήτριος Τερτίπης ἔλκων τὸ γένος ἐκ πατρὸς Κυδωνιάτου (Ἀἰβαλῆ) καὶ μητρὸς Θεσσαλίδος, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θελήσαντες ν' ἀναχωρήσωσι προὔχωρησαν πρὸς τὸ Δαουκλί χωρίον κείμενον μεταξὺ Εὐνιάδος λίμνης καὶ Ἀβαρίτσης πρὸς Ν. τοῦ Δο-

(1) Ἐνταῦθα, ὡς εἵπομεν ἐν τῷ Ἑλληνοτουρκικῷ πολέμῳ, ἡμῶν ἐγένετο μάχη τῶν ἡμετέρων ἐκ Δομοκοῦ ὑποχωρούντων ἀνδρῶν τῇ 7 Μαΐου 1897.

μοκου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Τούτων ἐνταῦθα γενομένων, ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τῆς 20 Ἰανουαρίου ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Θ. Δεληγιάννης ἀνήγγειλε τοῖς πρεσβευταῖς, ὅτι ἐδόθη διαταγὴ πρὸς τὸν ἐλληνικὸν στρατὸν ἵνα καταλάβῃ τὰς μεθορίους ἐλληνικὰς ἐπαρχίας ὡς ἐγγύησιν ἀσφαλείας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ τῶν μερῶν ἐκείνων, ὅστις ἐπαναστατήσας ἤδη ἠδύνατο νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὰς ὁμότητες τῶν ἀτάκτων τῆς Τουρκίας στιφῶν καὶ ὅτι δὲν θεωρεῖ τὸ μέτρον εἰς ὃ προέβη ὡς κήρυξιν πολέμου. Οἱ πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ τῆς Τουρκίας, ἐζήτησαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν. Τῇ ἐπαύριον δ' ἀκριβῶς τῆς ἐξόδου τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ὑπεγράφη ἡ μετὰξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας ἀνακωχή, ἣτο δὲ πρόδηλον ἐπομένως, ὅτι ἡ στιγμὴ πρὸς ἐνέργειαν δὲν ἦτο κατάλληλος καὶ ὅτι ἡ παρουσιασθεῖσα ἄλλοτε εὐκαιρία, ἐναυάγησε πλέον.

Τῇ 22 Ἰανουαρίου ἐμφανισθεὶς εἰς τὴν Βουλὴν ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Δεληγιάννης ἀναγγέλλει τὰς σοβαρὰς ἀποφάσεις, ἃς καὶ πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς ἀνεκοίνωσεν εἰπών:

«Πρὸ ἡμερῶν, ὅτε ἐξερράγη ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασις, ἡ κυβέρνησις γνωρίζουσα, ὅτι ἡ Τουρκία, ἀπησχολημένη εἰς τὸν Ρωσο-τουρκικὸν πόλεμον, θὰ ἠναγκάζετο νὰ στείλῃ εἰς Θεσσαλίαν πρὸς παῦσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἄτακτα στιφη, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ διατάξῃ τὸν μεθοριακὸν στρατὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς Θεσσαλίαν εἰς προστασίαν τῶν χριστιανῶν, ἣδη ἀτμόπλοιοι μ.θς φέρει φοβεράν εἰδοσιν ὅτι βασιβουζοῦκοι καὶ ἄγριοι γκέκιδες νικήσαντες ἐπαναστάται καταφυγόντες εἰς τινὰ μονὴν παρὰ τὸν Βῶλον, ἔκαυσαν δύο γέροντας μοναχοὺς, ἔκαυσαν τὰς ἀγίας εἰκόνας καὶ ἐζήτουν νὰ πυρπολήσωσι καὶ τὴν μονήν. Ἡ ἀξιοθρήνητος αὕτη σκηνὴ ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν νὰ προβῇ εἰς τὰ μέτρα ὅσα ἐμελέτα, ἐπομένως ἔδωκε διαταγὴν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐν Φθιώτιδι στρατοῦ Σκαρλάτον Σοῦτσον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ λάβῃ κατοχὴν πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως, καὶ προστατεύσῃ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν πάντων ἐν γένει τῶν κατοίκων.»

Τὴν διακήρυξιν ταύτην τοῦ Δεληγιάννη ἡ Βουλὴ ἐδέξατο μετὰ σιωπῆς ἐπιβαλλούσης, ἥτις ἐθεωρήθη ὡς ἐπιδοκιμασία πλήρης τῶν πράξεων τῆς Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου. Ὁ ἐνθουσιασμός τῶν Ἑλλήνων ἦν μέγας· τῇ 24 Ἰανουαρίου 1878 ὤρσαν ἐν τῇ «Πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος» οἱ ἐθνοφύλακες τοῦ Δ' τάγματος τῆς μεταβατικῆς ἐθνοφυλακῆς, πρὸς οὓς προσεφώνησε καταλλήλως ὁ διοικητὴς Η. Μαρμύρης. Τῇ ἐπαύριον (26 Ἰανουαρίου) οἱ τοῦ Γ' τάγματος, οὓς προσεφώνησεν ὁ Σολιώτης. Ἐπίσης συγκινητικωτάτη ἦν καὶ ἡ ὀρκωμοσία τῆς «Πανεπιστημιακῆς φάλαγγος» πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου γενομένη ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Φωκᾶ, ἣν προσεφώνησε, παρισταμένου τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Σ. Πετμεζᾶ, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις στρατοῦ Σμόλεντς, καὶ ὁ ἀντιφαλαγγάρχης Ἐμμανουήλ. Ταύτην προσεφώνησεν ὁ πρύτανης Α. Ἀναγνωστάκης, ὡς φαλαγγάρχης, καὶ ἐν γενεῇ οἱ πάντες εἰργάζοντο ἐνθουσιωδῶς πρὸς πόλεμον, ὅτε κατέφθασεν ἡ εἰδῆσις τῆς ἀνακωχῆς μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων. Ἀλλ' ἡ κατάλληλος ἐποχὴ διὰ τὸν πόλεμον, ἡ μακρὰ τῆς Πλεύνης πολιορκία, εἶχε παρέλθῃ πλέον· ὡς ἐπίμετρον δὲ αἱ Δυνάμεις διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν, τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς Ἀγγλίας, ἀπεφάσισαν νὰ πιέσωσι τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν ὅπως ἀνακαλέσῃ τὸν στρατὸν αὐτῆς, ρητῶς δ' ὑπεσχέθη ὁ Ἀγγλος πρεσβευτῆς, ὅτι κατὰ τὸ συνέδριον τὸ συγκληθησόμενον πρὸς διακανόνισιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος γενήσεται σκέψις καὶ περὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς Ἑλλάδος.»

Τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου ἀναλογιζόμενον ὅτι, ἐπιμενούσης τῆς Ἑλλάδος, ἡδύνατο νὰ ἐκτεθῇ εἰς μονομερῆ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἥτις καίπερ ἐξελθοῦσα τοῦ ἀγῶνος συντετριμμένη, εἶχεν εἰσέτι ἀρκοῦντα στρατεύματα ὅπως ἐξαποστείλῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀπεφάσισε νὰ ἐνδώσῃ ταῖς συμβουλαῖς τῶν Δυνάμεων· ἔπειτα δὲ καὶ ἠκούετο πάλιν ὅτι ὁ Χόβαρτ-Πασᾶς, ὁ ἥρωας τῶν ἐν Σύρῳ σκηνῶν, ὡς εἵπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἤρχετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκπλεύσας τῶν Δαρδανελλίων καὶ ἄγων τρομερὸν στόλον καὶ 10,000 στρατοῦ πρὸς ἀποδίβασιν εἰς Μαραθῶνα! Οἱ ὑπουργοί.

ἦσαν ἀόρατοι εἰς τὰ ὑπουργεῖα καὶ τὸ τηλεγραφεῖον(1) ὁ δὲ Φιλήμων ἐπιμόνως ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 24 Ἰανουαρίου 1878 ἐζήτησε εἰδῆσαι περὶ τοῦ ἐξελθόντος στρατοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὑπουργεῖον ἀπῆν, ἡ συνεδρίασις διελύθη. Τῇ 30 Ἰανουαρίου 1878 παρουσιάζεται ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Δεληγιάννης μετὰ προφανοῦς στενοχωρίας καθιστώσης λυπηροτέραν τὴν κατηφῇ τῆς βουλῆς ὄψιν, ἣτις ἤξευρεν ἐκ φήμης πλέον ὅ,τι θ' ἀνήγγελεν ὁ ὑπουργός, καὶ μετὰ φωνῆς ἀσθενοῦς ἀναγγέλλει ὅτι τὴν ἑξοδὸν τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν σκοπὸν τῆς κυβερνήσεως ἀνεκοίνωσε πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων καὶ πρὸς τὴν Πύλιν, ἀλλ' ὅτι τῇ ἐπαύριον τῆς ἐξόδου οἱ πρέσβεις εἶπον ὅτι ἡ Πύλη τὸ μέτρον τοῦτο ἐξέλαβεν ὡς ἐχθρικόν. Ἵνα δὲ προλάβωσιν αἱ Δυνάμεις ἐπικείμενον ἀγῶνα διεκήρυξαν ὅτι αὐταὶ ἀναλαμβάνουσι τὴν προστασίαν τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν καὶ συνάμα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξετάσωσιν ἐν τῷ μέλλοντι νὰ συγκροτηθῇ συνεδρίῳ τὰ αἰτήματα τῆς Ἑλλάδος, ὅτι

(1) Ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Δεληγιάννης ἰδίως ἐταράχθη ἐπὶ τοσούτον ὥστε ἐπισκεπτόμενος συχνάκις τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Δυνάμεων παρεκάλει νὰ ἐξεύρωσιν αὐτῷ εὐσχημον τρόπον πρὸς ἀνάκλησιν τοῦ στρατοῦ ἵνα δικαιολογηθῇ πρὸ τῆς κοινῆς γνώμης ἐν ἀγανακτήσει διατελούσης· οὐχ ἥττον ὁμοῦς προσεποιεῖτο ὅτι καὶ ἀπέκλινεν ὑπὲρ τῆς ἐξακολουθήσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἀρνούμενος ἀφ' ἐτέρου ὅτι αὕτη ἡδύνατο νὰ ἀπολήξῃ εἰς καταστροφὴν (Ἰδὲ ἔγγραφον τῆς 5 Φεβρουαρίου 1878 τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ Πρασίνῃ Βίβλῳ καὶ ἐν τῷ «Γεννηθήτω φῶς» σελ. 27. Κατὰ τὸ βιβλίον τοῦτο (σελ. 28) ἐν τῇ ρωσικῇ πρεσβείᾳ συνελθόντες πάντες οἱ πρεσβευταὶ καὶ ὁ Δεληγιάννης ἐσχεδίασαν καὶ ἐνέκρινον τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα, ὅπερ αὐθημερὸν ἀπέστειλον πρὸς τὰς οἰκείας Δυνάμεις ἕκαστος :

«Ὁ τουρκικὸς στόλος θὰ φθάσῃ πιθανῶς αὔριον πρὸ τοῦ Πειραιῶς. Ἀδυνάτου οὔσης πάσης πραγματικῆς ἀντιστάσεως, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις σκέπτεται, κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν περὶ τοῦ ζητήματος ἂν πρέπη νὰ ζητήσῃ τὴν φιλικὴν μεσολάβησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ὑποχωροῦσα εἰς τὰς σύμβουλάς αὐτῶν νὰ ἀνακαλέσῃ τὰ στρατεύματα ἐκ Θεσσαλίας ἐπὶ τῷ μόνῳ ὅρῳ νὰ περιορρηθῇ ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς καὶ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ἡ σύνοδος τὰ συμφέροντα αὐτῶν.»

ἡ κυβέρνησις ἐνέδωκεν εἰς τὰς συμβουλάς τῶν Δυνάμεων καὶ ἀνεκάλεσε τὸ στρατόν.

Ταῦτα ἀνεκοίνωσεν ὁ Δεληγιάννης ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, εἰς δὲ τὰ ἐκσπάσαντα παράπονα διὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο τὸ θλιβερόν ὁ πρωθυπουργὸς Κουμουνδούρος μετὰ θάρρους ἀπήντησεν, ὅτι ὅν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιμείνη ἡ Ἑλλὰς πλέον· διότι ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἔξοδος τοῦ στρατοῦ, μέχρι τῆς ἐπανόδου ἔληξεν εἰς μέγας ἀγῶν, ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος, εἰπὼν : « Ὅτε ἐδόθη ἡ πρώτη διαταγὴ, ἐξηκολούθει ὁ πόλεμος, ὅτε ἐξῆλθεν ὁ στρατός, ἡ εἰρήνη ἐγένετο, εἶχεν ὑπογραφῇ ἡ Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ ἔμειναν πολεμοῦντες μόνον οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν ἐπαναστατήσαντες καὶ ἡμεῖς σπεύσαντες εἰς βοήθειαν. »

Τούτων γενομένων ἐν ταχύτητι θαυμασμοῦ ἀξία, μόνος ὅστις ψυχραίμως τὴν τῶν πραγμάτων πορείαν παρηκολούθει ἦτο ὁ τῆς Τουρκίας ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς Φωτιάδης Βέης, ὅστις, ὡς γράφει ὁ ἰταλὸς πρεσβευτὴς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν αὐτοῦ, τῇ 7 Φεβρουαρίου 1878(1) « ἀπ' ἀρχῆς τῆς κρίσεως ἐφαίνετο διὰ τῆς ἀταξίας αὐτοῦ σχεδὸν ἐπιδεικνύων τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ὅτι τὰ πράγματα ὅν ἤθελον πρόβῃ μέχρι ρήξεως » ὡς συνέβη τῷ 1868. Αὐτὴν ταύτην τὴν διαγωγὴν ἐπεδείξατο καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας Σαφβέτ-πασᾶς· διότι ἐγίνωσκεν ὅτι « ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἣτις ἐφάνη τύσον φρόνιμος κατὰ τὴν ὥραν τῆς κρίσεως (δηλαδὴ πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Πλεύνας), ὅν ἐσκέπτετο νὰ κινήσῃ σπουδαίως πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐπικειμένης τῆς εἰρήνης. Ὡς ἐκ τούτου ἐλάμβανον μὲν προφυλάξεις τινὰς, ἀλλὰ συγχρόνως ἔοιδον εἰς τοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ σωματάρχας διαταγὴν νὰ μὴ ἐπισπεύδωσι τὰς κινήσεις αὐτῶν, θέλοντες οὕτω ν' ἀφήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν καιρὸν νὰ μετανοήσῃ διὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς ». (2)

Κατορθωθείσης τῆς ἀνακλήσεως καὶ τοῦ Δεληγιάννη λαβόντος ὑποσχέσεις τοῦ λόρδου Δέρβυ περὶ τῆς μελλούσης ἐπεκτάσεως τῆς

(1) Πρασίνη Βίβλος. σελ. 314.

(2) Αὐτόθι· σελ. 295.

χώρας, ὁ Κουμουνδοῦρος ἐζήτει παντὶ σθένει νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διασλευθεῖσαν τάξιν, ἔν τε τῷ στρατῷ καὶ παρὰ τοῖς πολίταις· διότι ἐὰν ἀνεκλήθῃ ἐπισήμως ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ὁ εὐρισκόμενος πρὸ τῆς τουρκικῆς τότε πόλεως Δομοκοῦ (Θαυμακοῦ) περὶ ἧς ἱκανὰ εἰπομεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἑλληνοτουρκικῷ πολέμῳ(1), πολλοὶ ὅμως ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται λιποτακτήσαντες συνηνώθησαν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῶν ἐθελοντῶν καὶ παρεῖχον πράγματα τοῖς Τούρκοις. Ἐπομένως αἱ ἐπαναστάσεις ἐνισχύθησαν καὶ ἐξηκολούθησαν· ἀναμφιβόλως δὲ, κατὰ τὴν ὑστάτην ἐκείνην στιγμὴν, οὐδὲν ἕτερον ὑπελείπετο τῇ κυβερνήσει ἢ ἡ διέγερσις ζητήματος ἐλληνικοῦ καὶ ἡ ἀπόσπασις παρὰ τῶν Δυνάμεων ἀορίστου τινὸς ὑποσχέσεως περὶ τῆς ἐλληνικῆς ὑποθέσεως, καὶ πράγματι ἐξακολουθοῦσα τὰς ἐπαναστάσεις κατῴρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ ὑπόσχεσιν μᾶλλον ρητὴν καὶ νὰ κατορθώσῃ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ Βερολινεῖῳ Συνεδρίῳ (τῇ 1]13 Ἰουνίου—1]13 Ἰουλίου 1878), ὡς ὁψόμεθα παρακατιόντες. Περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1878 ἐγράφησαν οὐκ ὀλίγα ἐν τε ταῖς ἐφημερίσι καὶ ἐν ἰδίαις μονογραφαῖς (2), ἀλλ' ἐκ τῶν ἀναγραφέντων πολλὰ ἐκ θολῆς προσερχόμενα πηγῆς χρήζουσιν ἀνακαθάρσεως, τοῦθ' ὅπερ ἔσται τὸ ἔργον ἡμῶν.

(1) Ἀθῆναι 1897.

(2) Ἴδὲ τὴν ἐν τέλει τοῦ βιβλίου Βιβλιογραφίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασις. — Τὰ μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ εἰς τουρκικὸν ἔδαφος εἰσβαλόντος ἑλληνικοῦ στρατοῦ. — Λιποταξία ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν. — Δημήτριος Τερτίπης, Γεώργιος Λάιος. — Ἐνωσις μετ' ἐπαναστατῶν. — Λαμπρὰ αὐτῶν κατορθώματα ἐν τε Δαουκλῇ καὶ ἐν τοῖς περίξ. — Ἡ προέλασις αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Δομοκοῦ. — Τὰ ἐν Δραμάλα καὶ Μανδασιᾷ. — Μάχη τῆς Ματαράγκας. — Ὁ Ν. Νικολαΐδης, ὁ Κ. Ἰσχύμαχος καὶ ὁ Γ. Φιλάρετος. — Νίκη τῶν ἡμετέρων (24 Μαρτίου). — Ἀνδρεία τοῦ Δημητρίου Τερτίπη. — Ἡ ἐπανάστασις ἐν τοῖς ἄλλοις μέρεσι τῆς Θεσσαλίας: Αἱ ἐν Πηλίῳ μάχαι. — Ὁ Λεωνίδας Βούλγαρης μετ' ἐβδομήκοντα δύο ἐπαναστατῶν. — Ὁ « Λ α ἔ ρ τ η ς » τοῦ Ἰωάννου Θεοφιλάτου. — Ἡ μάχη τῆς Μονῆς Σουρβιάς. — Τὰ ἐν Μηλέαις καὶ Μακρυνίτση. — Ζ. Μπασδέκης, Ν. Ἀξελός, Λ. Πλατούσας, Ἰερώνυμος Κασσαβέτης, Ε. Σταμούλης. — Τὰ ἐν Ἀλμυρῷ. — Ὁ Γεώργιος Γούσιος, οἱ Βελεντζαῖοι, ὁ Μήτας, ὁ Ζῆκος καὶ ὁ Ἀξελός. — Ἡ περὶ Πλάτανον μάχη. — Ὁ ἱερὸς λόχος τῶν Θηβαίων ὑπὸ τοὺς βουλευτὰς Γ. Πετούσην, Σ. Κουκούλεξαν καὶ τὸν ἱατρὸν Λ. Μπέλλον. — Ὁ Ζήσιμος Μπασδέκης. — Τὰ ἐν Μακρυνίτση. — Ὁ Χόθαρτ-Πασᾶς ἐν τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ. — Καταστολὴ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπαναστάσεως σὺν τῇ μάχῃ τῆς Μακρυνίτσης (17 Μαρτίου 1878).

Εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ἀνακληθέντος, μετὰ εἰκοσιτετράωρον, τοῦ εἰς τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος εἰσβαλόντος Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πολλοὶ ἐλιποτάκτησαν· δικαιολογούμενοι δὲ ἔγραψαν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν Σκαρλᾶτον Σουῦτσον ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ σὺν ἄλλοις ἔλεγον καὶ ταῦτα :

«Θὰ μείνωμεν, ἵνα, κατὰ δύναμιν προστατεύσωμεν αὐτοὺς (τοὺς κατοίκους Θεσσαλίας) κατὰ τῶν ἐξαγριωθεισῶν μουσουλμανικῶν ὀρδῶν, μέχρις οὗ ἐν εὐρωπαϊκῷ συνεδρίῳ διατεθῇ ἡ τύχη τῶν δούλων ἡμῶν ἀδελφῶν. Θέλομεν δ' εὐπειθῶς προσέλθῃ εἰς τὰς ἡμετέρας ἀρχὰς πρόθυμοι νὰ ὑποστῶμεν οἵανδήποτε ἐπιβληθησομένην ποινήν.»

Ἐν Δαουκλί, κειμένῳ μεταξὺ τῆς λίμνης Εὐνιάδος καὶ Ἀβαρίτσης, ἐνωθέντες μετὰ 73 ἐθελοντῶν, ὧν ἡγοῦντο ὁ γέρων ὀπλιτάρχης τοῦ 1854 Ν. Ζουῦτσος, Ι. Τράϊκος, Βούλγαρος, καὶ Σ. Καληώρας, ἀπῆλθον (29 Ἰανουαρίου) εἰς Δραμάλαν, ἐνθα προσῆλ-

θόν περὶ τοὺς 96 ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐκ τοῦ ἐν Λαμῖα φρουροῦντος λόχου ὑπὸ τὸν ἐπιλοχίαν Γ. Λάϊον ἐκ Παλαιοζαρίου τῆς Δωρίδος ἔλκοντα τὸ γένος καὶ ἐθέλοντα ἄλλοι τε καὶ φοιτηταὶ (1) καὶ ὁ ἐλληνοδιδάσκαλος Μηνᾶς Σαλαμίνιος, οἱ πάντες περὶ τοὺς 330. Ἐκ Δραμάλας μετεστρατοπέδευσαν (30 Ἰανουαρίου) εἰς Μανδασίαν, κειμένην πρὸς Δ. τοῦ Πλατάνου, ἐξ ἧς ἐξεδίωξαν ἀπόσπασμα τουρκικόν. Κατὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ ἐλιποτάκτησαν δυστυχῶς 25 στρατιῶται ὑπὸ τὸν ἐκ Στυλίδος λοχίαν Π. Ἀθανασίου καὶ κατέφυγον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος. Μετὰ τινὰς ἀψιμαχίας πρὸς ἀποσπάσματα ἐχθρῶν, ἅπερ κατετρόπωσαν περὶ Μανδασίαν, Ταμπακλῆ καὶ Καρατσαλῆ, Αὐτῆλθον (3 Φεβρουαρίου) εἰς Παλαμᾶ τὸν πρὸς Α. τῆς Δερβέν Καρυᾶς, ἐνθα συνετάχθησαν αὐτοῖς περὶ τοὺς 35 ἐθέλοντα ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον ἡγούμενον τῆς παρακειμένης μονῆς Ἀντινίτσης Ἰάκωβον καὶ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Σ. Δῆμον. Ἐκ Παλαμᾶ δ' ἀπελθόντες (4 Φεβρουαρίου) εἰς Δερελὶ κείμενον πρὸς Δ. τῆς Ξυνιάδος λίμνης, συνήνωσαν μετ' αὐτῶν 80 ἄνδρας ὑπὸ τὸν Δ. Στράτον καὶ Ε. Κόντον. Ἐκεῖθεν μετέβησαν πάντες εἰς Δρανίτσαν, ἐνθα συμμίζαντες τοῖς περὶ τὸν Δημήτριον Σ. Σοῦτσον, ἄρτι ἀφικόμενον ἐκ Λαμίας, 200 ἐθέλονταῖς ἀπεφάσισαν νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν πέριξ ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἀενάως συνεπλέκοντο ἐν ἀψιμαχίαις πρὸς τοὺς Τούρκους, ἥδη πρὸ τῆς ἐξόδου τοῦ στρατοῦ, ἐξεδίωξαν τὴν τουρκικὴν φρουρὰν τοῦ χωρίου Σμοκόβου. Ἐκ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν τούτων ὁ ἐκ Καρπενησίου Γαλῆς πολιορκῶν τοὺς ἐν τῷ χωρίῳ Σέκλυζα, ἐπαρχίας Καρδίτζης, 170 περίπου Ἀλβανούς, ἐπολιορκήθη ὑπὸ Τούρκων ἐκ Καρδίτσης ἐπελθόντων καὶ κινδυνεύων προσεκάλεσε τὸν Δημήτριον Σοῦτσον

(1) Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν καὶ οἱ ἐκ Τραπεζοῦντος ἀδελφοὶ Κωνσταντῖνος καὶ Ἀριστείδης Ἱεροκλεῖς· τούτων ὁ πρῶτος ἔγραψεν ἡμερολόγιον, ὃπερ ἔσχον ὑπ' ὄψει εὐρῶν αὐτὸ παρὰ τῷ ἐν Βραΐλα καθηγητῇ Ἀριστείδῃ Ἱεροκλεῖ, διευθυντῇ ἰδιωτικοῦ Λυκείου, τοῦ « Φ ω τ ό ς ». Ἐπίσης καὶ ὁ Τραπεζοῦντις Σοφοκλῆς Τριανταφυλλίδης, υἱὸς τοῦ συγγραφέως τῶν « Π ο ν - τ ι κ ῶ ν » καὶ τῶν « Φ υ γ ᾶ δ ω ν » ἔλαβε μέρος εἰς τὴν τοῦ Πηλίου ἐπανάστασιν.

εἰς λύσιν τῆς πολιορκίας. Πρὸς τοῦτο ἔσπευσαν καὶ ἄλλα ἐπαναστατικὰ σώματα, ὅπως ἐλευθερώσωσιν οὐ μόνον τὸν Γαλῆν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀχυρὰν Σέκλυζαν καταλάβωσιν. Ἦρξατο ἡ πολιορκία· οἱ ἔνδον Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοὶ ἀναμένοντες ὥρα τῇ ὥρα ἐπικουρίας ἀνθίσταντο. Ἰλη ἱππικοῦ ἐκ Καρδίτσης ἐλθοῦσα πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Σέκλυζας ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοὺς περὶ τὸν Γ. Λάϊον καὶ Δ. Τερτίπην ἀποβαλοῦσα 18 νεκροὺς καὶ τραυματίας καὶ 20 ἱππεῖς· ἔλαβον δ' οἱ νικηταὶ ὡς λάφυρα πολέμου ἐφόδια καὶ τινα περιστροφά. Μετὰ τοῦτο οἱ ἡμέτεροι πειραθέντες ἐξ ἐφόδου νὰ κυριεύσωσι τῆς Σέκλυζας ἀπέτυχον ἀποβαλόντες τινὰς νεκροὺς, ἐν οἷς καὶ τὸν σηματοφόρον Ν. Βούλγαρην Μακεδόνα ἄνδρα, τὴν σημαίαν ὁμῶς διέσωσεν ὁ ἐθελοντῆς Κωστῆς Β. Παπαϊωάννου. Ἐπειράθησαν καὶ ἐκ δευτέρου, ὅτ' ἐκινδύνευσεν ὁ ἄνδρεῖος Δ. Τερτίπης, τὸ ἀγλάνισμα τῶν ὑπαξιωματικῶν, ὁ καὶ κατὰ τὸν Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον ὡς ταγματάρχης μέγα ἐπιδείξας θάρρος. Νέαν δ' ἐπικουρίαν 1000 πεζῶν καὶ 150 ἱππέων Τούρκων σπεύδουσιν ἐκ Καρδίτσης ἀπέκρουσαν καὶ Ἕλληνες φονεύσαντες καὶ τραυματίσαντες περίπου 80· ἐξ αὐτῶν δ' ἔπεσον ὀλίγιστοί τινες. Οἱ δ' ἔγκλειστοι τῆς Σέκλυζας Τοῦρκοι ἀπελπίσαντες περὶ ἐπικουρίας, καιροφυλακήσαντες, νυκτός, (10 πρὸς 11 Φεβρουαρίου 1878) λάθρα ἐξελθόντες ἀπεχώρησαν εἰς τὴν πρὸς Β. Καρδίτσαν. Εἵτα πανστρατιᾷ ἐξελθόντες ἐξ αὐτῆς οἱ Τοῦρκοι ἐπέπεσον ἀθρόοι κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν· ἀλλ' ἠττηθέντες ὑπεχώρησαν ἐγκαταλιπόντες 150 νεκροὺς καὶ τραυματίας.

Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων, κατὰ τὰς τριημέρους συμπλοκάς περὶ τὴν Σέκλυζαν, ἔπεσον 15, ἐν οἷς ὁ Περικλῆς Θεοδώρου ἐκ Στυλίδος, ὁ Ι. Γεωργίου ἐκ Δρακωσπηλίδας, Ι. Μπελεστίνης ἐξ Ὑπάτης· ἐν δὲ τοῖς τραυματίαις ἦν καὶ ὁ γέρων Ν. Ζοῦτσος καὶ ὁ δημοδιδάσκαλος Κ. Τ. Δεδούσης. Μετ' οὐ πολὺ (24 Φεβρουαρίου) 15 ἐπαναστάται ὑπὸ τὸν δεκανέα Κουρμούλην μεταβάντες εἰς Κουδανάτας ἵνα προμηθευθῶσι τροφὰς περικυκλωθέντες ὑπὸ 130 ἱππέων θὰ ἐκινδύνευσον πάντες, εἰ μὴ ἔσπευδον εἰς ἐπικουρίαν οἱ ἄνδρεῖοι Ι. Θεοδώρου λοχίας καὶ ὁ ἐπιλοχίας Γ. Λάϊος. Ἐφρονεύθησαν ὁμῶς ὁ γέρων Θεοχάρης καὶ Σιγγόπουλος οἱ ἀπὸ Σοφάδων, ὁ Δ. Καρα-

μπέτσος ἀπὸ Κάψι καὶ ὁ Α. Καλαμπάκας, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων 6 νεκροὶ καὶ τραυματῖαι καὶ τινες ἵπποι. Ἐτέρα συμπλοκὴ συγχρόνως ἐγένετο περὶ Πύργον οὐ πόρρω τοῦ Θραψιμίου πρὸς ΒΔ. τῆς Δρανίτσας κειμένου, ἐν ᾧ ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ 200 ἱππέων ὀλίγοι Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Σ. Καληώραν. Ἐσώθησαν δ' ἐλθόντων εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν τινῶν ὑπὸ τὸν Γ. Ψαλτάκην καὶ Στράτον. Ἐκ τῶν πολιορκητῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν 8 ἱππεῖς. Μετὰ δὲ τριήμερον πολιορκίαν ὑπὸ σώματος τοῦ Α. Τζαδάρια (ἀπὸ μέσης νυκτὸς τῆς 4 πρὸς τὴν 5-8 Μαρτίου) παρεδόθησαν τοῖς Ἕλλησι 62 Ἀλβανοὶ εὖζωνοι ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον Μουσᾶν-Γκέκαν ἐγκεκλεισμένοι ἐν τῷ χωρίῳ Μουζακίῳ.

Κατὰ τὴν πολιορκίαν ἐφονεύθη εἰς ἐπαναστάτης καὶ ἡχμαλωτίσθη τετραυματισμένος ὁ Σίμων Μακεδῶν, ὃν τῇ ἐπαύριον τῆς πολιορκίας φονεύσαντες, τὴν κεφαλὴν δ' αὐτοῦ ἐκδεύραντες ἔροιψαν τοῖς χοίροις. Μετ' ὀλίγον δὲ (11 Μαρτίου) οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Χατσῆ Μεχμέτ ἀγᾶν ἐξέβαλον τοὺς ἐπαναστάτας ἐκ τῶν Πορτῶν (1) ὄντας περὶ τοὺς 50 καὶ ἐπυρπόλησαν τὴν Μονὴν Γκούρας καὶ ἐφόνευσαν γέροντας, παῖδας καὶ γυναῖκας πρότερον καταισχύναντες· ἀπέκτειναν καὶ τὸν ἡγούμενον Ἰερώνυμον καὶ ἀνασκολοπίσαντες ἔψησαν τυφλὸν τινα Γ. Ζερζενὲ καλούμενον, παλαιὸν ἀγωνιστὴν τοῦ Στεργίου Στουρνάρα· ὁ Μεχμέτ πασᾶς ἐπυρπόλησε καὶ τὸ χωρίον Μαυρομμάτι. Οὕτως ἡ ἐπανάστασις ἔβαινεν ἐπὶ τὰ χεῖρω· ἀγγελθέντος δὲ ὅτι καὶ ἡ Μακρυνίτσα ἔπεσεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ τὴν 17 Μαρτίου, οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν ἐπαναστατῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Κ. Ἰσχάμαχος, ἔσχον τὴν γνώμην, ἵν' ἀποφεύγῃσι μὲν μικρὰς μάχας καὶ συμπλοκάς πρὸς τοὺς Τούρκους, κατέχωσι δὲ θέσεις ἐπικαίρους· τούναντίον δ' ἤθελον οἱ περὶ τὸν Δ. Τερτίπην. Τούτου ἕνεκα ὁ μὲν Κ. Ἰσχάμαχος μετὰ τοῦ Γ. Φιλαρέτου, προὔτεινε νὰ ἐγκαταλίπῃσι τὴν Ματαράγκαν (2) ὡς δυσφύλακτον καὶ ἀνέλθωσιν ἐπὶ τῶν ὀρει-

(1) Περὶ τούτων διὰ μακρῶν ὠμιλήσαμεν ἐν τῷ Ἑλληνοτοουρ-
κικῷ πολέμῳ ἡμῶν.

(2) Ἡ Ματαράγκα εἶναι χωρίον τοῦ δήμου Τιτανίου, τῆς ἐπαρχίας
Καρδίτσας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Μεγάλου Τσανερλῆ, παραποταμίου ὄντος τοῦ

νοτέρων χωρίων, οἱ δὲ περὶ τὸν Τερτίπην τεύναντιον. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι καὶ ἐπεκράτησαν.

Πράγματι δὲ οἱ Τοῦρκοι μαθόντες ὅτι, τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν ἀποχωρησάντων, μόνον οἱ περὶ τὸν Τερτίπην διέμενον ἐν Ματαράγκα ἐξεστράτευσαν (21 Μαρτίου 1878) κατ' αὐτῶν 4,500 πεζοί, 600 ἵππεις ἔχοντες καὶ 4 ὀρεινὰ τηλεβόλα ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγον Χασᾶν-πασᾶν τῆς Καρδίτσης· ἦσαν δ' οἱ ἐν Ματαράγκα Ἕλληνες ἕως 530 καὶ περὶ αὐτὴν περὶ τοὺς 270 οὕτω τεταγμένοι: ὁ μὲν Τερτίπης καὶ ὁ Λάϊος ἐν τῷ Πύργῳ τῆς Ματαράγκας, ὁ δὲ Δημήτριος Σούτσος υἱὸς τοῦ ἀντιστρατήγου Σ. Σούτσου, ὁ μετὰ ταῦτα δήμαρχος Ἀθηναίων, ἐν Βαταλάρ, οἱ δ' ἄλλοι ἐν Σοφάδες, Μασκλούρι, Ζαρχανάταις, Κουβανάταις, Μαγούλα. Ἀμα τῇ πρωΐᾳ ἐπέπεσον οἱ ἐχθροὶ ἐκ τῶν ΒΑ. τοῦ χωρίου Ματαράγκας καὶ πρῶτους προσέβαλον τοὺς προσκόπους εὐζώνους ὑπὸ τὸν Δ. Ἀντωνόπουλον. Ἐκ τῶν πρῶτων πυκνοτάτων πυροβολισμῶν ἐνόησαν οἱ περὶ τὴν Ματαράγκαν ἐπαναστάται, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐπῆλθεν. Καὶ ὁ μὲν Κ. Ἰσχόμαχος κατέλαβε τὸν Μογγόλινον λόφον, ὁ δὲ Δ. Τερτίπης μίαν μὲν διμοιρίαν πέμπει ὑπὸ τὸν Β. Δουδουμόπουλον εἰς Ματαράγκαν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Ε. Δαλαβέρην κατέλαβε τὴν γέφυραν τοῦ Ἀμπάζ-Ἀγᾶ, ὁ δὲ Γ. Λάϊος τὸν λόφον τῆς Πετρομαγούλας. Οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον ἐπὶ τέλους τὴν Ματαράγκαν ὑποστάντες πολλὰς ζημίας καὶ περιεκύκλωσαν ἔπειτα τὸν λόφον τῆς Πετρομαγούλας· οἱ ἐκεῖ ἐπαναστάται ἐκινδύνευσαν τὸν ἔσχατον κίνδυνον· ἀλλ' ἐν τῷ ἐσχάτῳ κινδύνῳ ἔρχονται εἰς ἐπικουρίαν ἐκ τοῦ Λουτροῦ ἐπαναστάται ἐνθουσιῶντες ὑπὸ τὸν Λέλην, Βαλατσὸν καὶ Καπάλην· τότε καὶ ὁ Τερτίπης διατάσσει ἔφοδον· γίνεται μάχη ἐκ τοῦ συστάδην· πίπτουσι πολλοὶ ἀνδρεῖοι ἐκατέρωθεν. Οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ τέλους τῇ 8 1)1 μ. μ. ὑποχωροῦσι καὶ τὸ πῦρ ἔπαυσεν. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ διέπρεψαν πρῶτος πάντων ὁ Δημήτριος Τερτίπης, ὁ Γ. Λάϊος, ὁ Δημήτριος Σούτσος, ὁ Ν.

Ἐνιπέως καὶ τούτου τοῦ Πηνειοῦ. Πρὸς Ν αὐτοῦ κεῖται ὁ πύργος Ματαράγκας, παρ' ᾧ τὰ ἐρείπια τῆς Ἀρνης (Κιερίου) πόλεως ἀρχαίας τῆς Θεσσαλίας.

Κουτσογιάννης, ὁ Α. Ρούκης, οἱ ἀδελφοὶ Ζουλούμης καὶ Μυλωνᾶς, ὁ Ι. Καλαμάρας, ὁ Σισμάνης, ὁ Ραχιώτης. Ἐφονεύθησαν δ' ἐκ μὲν τῶν Τούρκων περὶ τοὺς 500 καὶ ἐτραυματίσθησαν πλείονες. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 50, ἐν οἷς ὁ ἀνδρειότατος Γ. Λάιος, Γ. Καραγιαννούλης, Σ. Τράγκας καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς 25. Πλὴν δὲ τούτων οἱ Τοῦρκοι ἐξ ὀργῆς καὶ θηριωδίας κατέσφαξαν καὶ ἀόπλους κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς Ματαράγκαν, ἐν οἷς καὶ γέροντας καὶ γράας. Ἡ μάχη αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἁρμόστη τῶν τῆς τοῦ 1878 ἐπαναστάσεως ἐν Θεσσαλίᾳ. Ὅντως δὲ βραδύτερον, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλίας (1882), ὁ στρατηγὸς Πᾶνος Κορωναῖος ἐπισκεψάμενος τὸ πεδῖον τῆς μάχης ὡμολόγησεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς: «ὅτι τὴν μάχην τῆς Ματαράγκας ὠδήγησαν οἱ καλλίτεροι στρατηγοί». Δυστυχῶς οἱ ἡμέτεροι, μετὰ τὴν μάχην τῆς Ματαράγκας, ἐθεώρουν πᾶσαν ἀντίστασιν ματαίαν· διότι οἱ μὲν Τοῦρκοι τῶν Ἀγράφων ὁσημέραι ἐπληθύνοντο καὶ ἤδη ἐγένοντο μετὰ τῆς φρουρᾶς τῆς Βιζύνης περὶ τὰς 22,000 οἱ δὲ ἡμέτεροι ἡλαττοῦντο. Ἐπειτα δὲ πρὸς τὴν ἔλθειν πολεμοφροδίῳ ἐπῆλθε καὶ ἡ ἀντενέργεια τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἥτις κατέσβεσε τέλος τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασιν. Ὅντως δὲ ὁ ἐν Ἀθήναις πρόξενος τῆς Ἀγγλίας Μέρλιν, ὁ γαμβρὸς τοῦ Στουρνάρα καὶ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ μισέλλην Βλοῦντ, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, διὰ τῶν περὶ Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας πορισμάτων αὐτοῦ, τῶν ἐν τῇ Κυανῇ Βίβλῳ δημοσιευθέντων ἀλλ' ἀναιρεθέντων ὑπὸ τοῦ Ε. Καραπαναγιώτου, ὡς θέλομεν εἰπεῖ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ἀπῆλθον εἰς Θεσσαλίαν καὶ ὑποσχέθησαν ταῖς ἐπαναστάταις, ὅτι ἡ Ἀγγλία θὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων. Καὶ πρῶτον μὲν μετέβησαν εἰς Κελλάρια παρὰ τῷ Θ. Βελλέντσα μεθ' οὗ εὐρίσκοντο οἱ πλεῖστοι τῶν σωματορχῶν, τοῦ Α. Βελλέντσα, ἀνακράζαντος ἐν τῇ συσκέψει: «εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ Ἀγγλία μᾶς ἀπατᾷ», εἶτα δὲ εἰς Ἀγραφα παρὰ τῷ Κ. Ἰσχυμάχῳ, ὑποσχόμενοι καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς Ἰωαννίνων κρατουμένων. Εἰς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας ἐπείσθησαν ἐν τέλει οἱ ἐπαναστάται καὶ διελύθησαν. Ἀλλ' ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις

σις δὲν ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῆς! Καὶ πολλὰ ἔπρεπε νὰ ἐπέλθωσιν ἵνα ἡ Ἑλλὰς προσκτήσῃται τὴν Θεσσαλίαν.

Τούτων ἐν ταῖς πρὸς τὰς πλησιοχώρους τῶν παλαιῶν τοῦ 1830 μεθορίων τουρκικὰς ἐπαρχίας γινομένων, ἡ ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἐπανάστασις, ἣτις ἤρξατο ἤδη ἀπὸ τῆς 26 Δεκεμβρίου 1877, ἦτοε πρὸ τῆς εἰσβολῆς διὰ Λαμίας τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, οὗ λιποτάκται τινὲς φιλοπάτριδες μετ' ἀνταρτῶν ἐνωθέντες, ὡς εἴπομεν, ἡγωνίζοντο ἐπὶ δύο ὅλους μῆνας, ἐξηκολούθει· ἀλλὰ δυστυχῶς, ὡς ἐκ τῆς πολυαρχίας τῶν ἀνακηρυσσομένων ἀρχηγῶν καὶ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν, οὐδὲν ἐπῆλθε πρακτικὸν κέρδος, μᾶλλον δὲ ζημία δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι προῦκυψεν, ἐὰν ἀναλογισθῇ τὴν εἰς ἀνθρώπους, κτήματα καὶ χρήματα μεγάλην ἀπώλειαν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν ἕκαστος ὅ,τι ἠδούλετο καὶ ἔπραττε, μὴ ὑπακούων εἰς τὰς τῶν ἀρχηγῶν διαταγὰς. Ἐντεῦθεν δὲ λίαν χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀποδοθεῖσα τῇ ἐπαναστάσει ταύτῃ λαϊκὴ προσηγορία : πετσώματα.

Τὴν ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἐπανάστασιν ὑπεκίνησεν ὁ ὄγαν φιλόπατρις Λεωνίδας Βούλγαρης ἀνὴρ τὸν βίον αὐτοῦ κατατρίψας ἐν τῇ ιδέᾳ τῆς τῶν Βαλκανικῶν κρατιδίων ὁμοσπονδίας ὑπὲρ ἧς λόγῳ τε καὶ ἔργῳ καὶ δι' ἐφημερίδων καὶ συνεχοῦς ἀλληλογραφίας δραστηριώτατα εἰργάζετο. (1) Μετὰ τούτου συνειργάσθησαν ἄλλοι τε καὶ ὁ Ναοῦμ. Κωνσταντινίδης, Δ. Ἐξαρχος, Θ. Κωλονιάτης, Α. Ζαχαρόπουλος, Μ. Τσέλιος, Ν. Γιαννακόπουλος, οἵτινες ἐπιβάντες τῇ 26 Δεκεμβρίου 1877 μετὰ 76 ἐθελοντῶν τοῦ «Λαέρτου», ἀτμοπλοίου τοῦ ἐν Βραΐλα ἐφοπλιστοῦ ἀοιδίμου Ἰωάννου Θεοφιλάτου τοῦ Ἰθακησίου, οὗ ὁ βίος ἐν ἐθνικαῖς ὑπηρεσίαις ἅπας κατηναλώθη καὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐγένετο πρόεδρος τοῦ Ἀθηνῆσιν «Ἑλληνισμοῦ», ἔφθασαν τῇ 1 Ἰανουαρίου τοῦ 1878, δωρηφοροῦντες, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, ταῖς Θεσσαλοῖς τὴν

(1) Οὗτος συκοφαντηθεὶς ὡς καταχραστὴς χρημάτων αὐτῷ ἐμπιστευθέντων ἐξέδωκεν εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐν τῇ βουλῇ, ἧς ἄλλοτε καὶ αὐτὸς ἀπετέλει μέλος, λεχθέντων, κατὰ τὴν 4 8βρίου 1878, βιβλίον ἐκ 295 σελίδων τιτλοφορούμενον : «Ἀποκαλυφθῆτω ἡ ἀλήθεια» Ἀθῆναι 1878.

ἐπανάστασιν, εἰς τὴν παρὰ τὸ Προμύριον κατὰ τὴν Σηπιάδα, ἄκραν τοῦ Πηλίου. Ἐκεῖ ἀποβίβασθέντες ὤδευσαν πρὸς τὰ χωρία Συκῇ, Μπιστινίκα καὶ Νεοχώριον,

Ἄμα ὥς ἐγνώσθη ἡ ἀπόβασις τῶν ἀνταρτῶν, ὁ τοῦρκος ὑποδιοικητῆς (καϊμακάμης) Μηλεῶν ἐξορμήσας μετὰ 360 τούρκων εἰς καταδίωξιν αὐτῶν περιήρχετο τὰ χωρία βασανίζων τοὺς χωρικοὺς ἵνα μαρτυρήσωσι περὶ τῶν ἀνταρτῶν, ὥς ἐκ τούτου δ' οἱ ἀτυχεῖς καὶ ἀπόλεμοι Ἕλληνες προὔτρεπον τοὺς ἐπαναστάτας νὰ ἀπομακρυνθῶσι τῶν χωρίων αὐτῶν ἵνα μὴ ἐνοχοποιηθῶσι καὶ πάθωσι! Κατόπιν τῆς τοιαύτης διαγωγῆς τῶν Θεσσαλῶν οἱ ταλαίπωροι ἐπαναστάται, βαρυτάτου χειμῶνος ἐνσκήψαντος, περιεπλανῶντο ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν, ἀπὸ τοῦ Νεοχωρίου εἰς τοὺς ἐλαιῶνας καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰ δάση καὶ τὰ περίξ ρεύματα καὶ καλύδας ζητοῦντες νὰ εὕρωσι κατάλληλον εἰς ἐπανάστασιν ἔδραμον. Διήλθον τὰ χωρία Κρουβαλλέϊκα, Καλύδια, Δύο ρεύματα, Ἅγιον Γεώργιον, Μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, Ἅγιον Λαυρέντιον, Δράκιαν, Ἀλικόπετραν καὶ τέλος (5—11 Ἰανουαρίου) ἀφίκοντο εἰς τὴν Μονὴν τῆς Σουρβιάς.

Οἱ Τοῦρκοι, ὥς ἦτο ἐπόμενονον, καταδιώκοντες τοὺς ἀντάρτας, τῇ 12 Ἰανουαρίου, εἰς 750 ἀνερχόμενοι, στρατολογηθέντες ἐκ Κάπουρνας, Μακρυνίτσης καὶ Κερασιᾶς, περιέζωσαν τὰ περὶ τὴν Μονὴν μέρη. Μετὰ μεσημβρίαν ἐποίησαν δις ἔφοδον οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῆς Μονῆς· ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ἐξηκολούθουν μέχρι βαθείας νυκτὸς πολιορκοῦντες τοὺς κεκλεισμένους. Οὐδὲν δ' ὅμως κατορθοῦντες ἀπέστησαν ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 50 νεκρούς· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐτραυματίσθησαν μόνον δύο. Τῇ δὲ ἐπαύριον (13 Ἰανουαρίου) ἀνέλαβον αὖθις ἀπὸ πρωΐας σφοδρότερον τὴν πολιορκίαν τῆς Μονῆς καὶ ἔβαλλον αὐτὴν διαρκῶς διὰ τηλεβόλων, ὅπως ἔνθεν μὲν περιεγάγωσιν εἰς σύγχυσιν τοὺς πολιορκουμένους, ἔνθεν δὲ διανολῶσι ρῆγμά τι εἰς τὸ τεῖχος τῆς Μονῆς καὶ ἐξ ἐφόδου κυριεύσωσιν αὐτῆς. Ἀλλ' οὐδὲν κατορθώσαντες καὶ πάλιν περὶ τὴν ἐσπέραν ἀπέστησαν τῆς πολιορκίας, ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 40 νεκρούς καὶ τραυματίας. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην οἱ ἡμέτεροι ἐπολέμησαν γενναίως· διέπρεψαν δὲ ἐκ μὲν τῶν ὀπλιταρχῶν ὁ Δ. Ἐξαρχος Ν. Γιαννακόπουλος καὶ Βούλγαρης, ἐκ δὲ τῶν στρατιωτῶν ὁ Α. Βο-

γιατζίης, Γ. Βόλτσης, Γ. Ἀγγελίδης, Θ. Τσέτσης, Β. Δάϊλας καὶ ἄλλοι τινὲς ἐν οἷς καὶ οἱ 10 μοναχοὶ ὑπὸ τὸν γηραιὸν Καλλίνικον. Τὴν νύκτα δὲ τῆς 13 πρὸς τὴν 14 Ἰανουαρίου οἱ ἐπαναστάται λαβόντες πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νάντιστῶσι κατὰ τῶν ὁσημέραι αὐξανομένων πολιορκητῶν, ἐξῆλθον τῆς Μονῆς διὰ μέσου βαθείας (1 1)⁴ μέτρου) χιόνος καὶ ἡγουμένου τοῦ γηραιοῦ Δ. Κακούρα ἀφίκοντο (14 Ἰανουαρίου) μετὰ 12 ὥρῶν κοπιωδестаτήν πορείαν εἰς τὸ χωρίον Πωρί, τῇ δ' ἐπαύριον εἰς Ἀνήλιον καὶ τῇ 16 Ἰανουαρίου εἰς Μούρες καὶ Τσαγκαράδαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Μονὴν τῆς Παναγίας Κουτίκας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μηλέας, πολίχνην τοῦ Παγασητικοῦ προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ ὀπλιτάρχου Δ. Γαρέφη. (1)

Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἐκ τῆς πέρυσιν ἐκδοθείσης περὶ Μηλεῶν τῆς πατρίδος τοῦ πολλοῦ Γρηγορίου Κωνστανταῆ, Ἀνθίμου Γαζῆ καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδου πραγματείας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Ρήγα Ν. Καμήλαρι (Ἀθήναι 1897 εἰς 16ον σελ.ς' —160), αἱ Μηλέαι ἔλαβον μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 καὶ νῦν δὲ πρῶται ἔσπευσαν εἰς τὴν φωνὴν τῶν ἀνταρτῶν καλέσαντος αὐτοῦς, ὡς εἵπομεν, τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Γαρέφη.

Ἀφικόμενοι οἱ 72 μαχηταὶ τῆς Μονῆς τῆς Σουρβιάς ἀνεμένον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἐπαναστάσεως Ζήσιμον Μπασδέκην ἀξιωματικὸν τῆς χωροφυλακῆς, ἡγούμενον 200 ἐθελοντῶν, ἐν οἷς νέοι ἐνθουσιῶντες ὁ Κ. Χρυσόχοϊδης, Γ. Μηλίτσης, Ε. Πανταζάρας. Κ. Παπαθανασίου, Σοφοκλῆς Π. Τριανταφυλλίδης, ὁ Ὅμηρος Δερζεζόγλους καὶ ἄλλοι πολλοί. Πρὸς τούτους ἐνωθέντες οἱ περὶ τὸν Δ. Γαρέφη καὶ οἱ ἀνδρεῖοι τῆς Σουρβιάς μαχηταὶ ὑψώσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἧς προθύμως, ὡς πάντοτε,

(1) Τῶν ἐπαναστατῶν φυγόντων ἐκ τῆς Μονῆς Σουρβιάς, οἱ Τούρκοι εἰσελθόντες εἰς αὐτὴν εὗρον δύο μόνον γηραλέους μοναχοὺς, ὧν τὸν μὲν κατέσφαξαν, τὸν δ' ἄλ' ὃν ἔρριψαν ἐν πυρᾷ, δι' ἧς καὶ τὴν Μονὴν ἐπυρπόλησαν παρὰ τὰς τοῦ τούρκου ἀρχηγοῦ διαταγὰς. Ἡ διαγωγὴ αὕτη τῶν Τούρκων συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀναζωοπυρήσῃ τὸ ἐπαναστατικὸν αἶσθημα καθ' ὅλον τὸ Πήλιον.

μετέσχον οἱ κάτοικοι, οἵτινες ἱδρυσαν ἐν Ἀγίῳ Λαυρεντίῳ πρόσκαιρον κυβέρνησιν συνισταμένην ἐκ τοῦ Ζ. Μπασδέκη, Α. Βογιατζῆ, Κ. Γαρέφη, Ε. Σταμούλη, Ζ. Φυτάλη, Γ. Νικολάου, Κ. Σακελλαρίου καὶ Κ. Κοτσαμάνη. Ἡ πρόσκαιρος αὕτη κυβέρνησις συνελθοῦσα ἐξέδωκε τὴν προκήρυξιν ταύτην :

« Ἐν ὀνόματι τοῦ ἔθνους ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις τοῦ Πηλίου πρὸς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἡμετέρα ἐπαρχία μὴ δυναμένη νὰ ὑποφέρῃ ἐπὶ πλέον τὰς ἀνηκούστους κακώσεις καὶ φοβεράς καταπιέσεις, εἰς ἃς ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία ἡμῶν εἶναι ἐκτεθειμένη καὶ βλέπουσα ὅτι ἡ ἡσυχία αὐτῆς παρεγνωρίσθη καὶ παρεξηγήθη μέχρι τοῦδε ἤρατο τὰ ὅπλα ὡς εἰς ἄνθρωπος, ὅπως κηρύξῃ τὴν τε ἐλευθερίαν καὶ τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἔνωσιν αὐτῆς ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς Α. Μ. τοῦ συνταγματικοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'.

Οἱ ὑπογεγραμμένοι διορισθέντες μέλη τῆς προσκαίρου κυβερνήσεως προστρέχοντες ἐξ ὀνόματος τῶν ἐντολέων, οἵτινες ἐξελέξαντο ἡμᾶς πληρεξουσίου των καὶ πάντων τῶν συμπολιτῶν ἡμῶν, πρὸς τὴν προσφιλεῖ ἡμῶν μητρόπολιν καὶ ἐπικαλούμεθα πᾶσαν τὴν δυνατὴν αὐτῆς συνδρομὴν, ὅπως τύχωμεν τῆς πραγματοποιήσεως τῶν αἰωνίων εὐχῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐὰν ἐγκαταλειφθῶμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, ὧν ἡ ὕλικὴ δύναμις δυστυχῶς δὲν θὰ φθάσῃ εἰς τὸ ὕψος τῶν ἠθικῶν ἡμῶν δυνάμεων, οἱ αἰμοχαρεῖς ἡμῶν τύραννοι δὲν θὰ πόσχωσι τοῦ νὰ ὑποβάλωσιν ἡμᾶς εἰς πάσας τὰς καταστροφὰς τῶν δυστυχῶν Βουλγάρων, ἡ δὲ φωνὴ ὀλοκλήρου δυστυχοῦς ἐθνικότητος ἔσται εἰς τὰ ὄμματα αὐτῶν ἐγκλημα, ὅπερ τιμωρηθήσεται διὰ τῆς ὀλοσχεροῦς ἐξαφανίσεως.

Πεπεισμένοι, ὅτι ἡ ἡμετέρα φωνὴ θάκουσθῃ ἐν τῇ καρδίᾳ πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ ἐλαχίστου μέχρι τοῦ ἰσχυροτάτου, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ ὑποσημειωθῶμεν. »

Μετ' οὐ πολὺ δὲ 60 πληρεξούσιοι καὶ ἐξ ἄλλων χωρίων τοῦ Πηλίου ἱδρυσαν ἐν Πορταριά πρόσκαιρον κυβέρνησιν, ἧς πρόεδρος ἐγένετο ὁ Ἰερώνυμος Κασσαβέτης καὶ ἀντιπρόεδροι ὁ Ζήσιμος Μπα-

σδέκης καὶ Ε. Σταμούλης. Οἱ ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἐπαναστάται σὺν τῇ προσκαίρῳ κυβερνήσει ἐκ Πορταρίτζ μετέβησαν εἰς Μακρυνίτσαν, ἥτις μετέσχε τῆς ἐπαναστάσεως. Συνῆλθον δ' ἐνταῦθα περὶ τοὺς 800 ἐπαναστάται, προσελθόντων καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Νικόλαον Ἀξελὸν καὶ Λ. Πλατούτσαν. Οἱ ἐπαναστάται οὗτοι καίπερ ἔχοντες καιρὸν νὰ ὀχυρώσωσι τὰς ἐπικαίρους θέσεις τῆς Μακρυνίτσης δυστυχῶς οὐδὲν ἔπραξαν. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Τούρκοι καλῶς παρεσκευασμένοι ἐξώρμησαν 4,000 μετὰ δύο ἰλῶν ἱππικοῦ καὶ δύο ὀρεινῶν τηλεβόλων νυκτὸς (ὥρα 7 τῆς 15 Φεβρουαρίου 1878) ἐν τάξει καὶ ἀθορύβως ὑπὸ τὸν Ἰσκενδέρ-Πασᾶν καὶ οἱ ὅλης τῆς νυκτὸς ὠχύρωσαν τὴν ἐπικαίρον θέσιν Τύμπανον. Τῇ δ' ἐπαύριον ἀπὸ πρωΐας οἱ Τούρκοι ἔσπευσαν νὰ καταλάβωσι τὴν θέσιν Σαρακηνὸν, ἀλλ' ἐξ ἀγρότου τινὸς Ἀγγελῆ Ἀγγελάκου μαθόντες 200 ἐκ τῶν ἄνευ φυλακῶν ἔτι κοιμωμένων ἐπαναστατῶν ἀντέστησαν περὶ τὰς θέσεις : Σαρακηνὸν, Τύμπανον καὶ Κλήμα καὶ τὴν Ἀνωμαλιάν. Τοῖς ἐπαναστάταις συνεμάχοντο καὶ Μακρυνιτσιῶται καὶ γυναῖκες παροτρύνουσαι τοὺς ἄνδρας, κατὰ τὴν μάχην, ἥτις διήρκεσε μέχρι βαθείας νυκτός. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἔπεσον καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς 500, ἐκ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν περὶ τοὺς 100. Διέπρεψαν δ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων νεαροὶ ἐθέλονταὶ καὶ φοιτηταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ μαθηταὶ τῶν γυμνασίων καὶ πολλαὶ γυναῖκες ἐκ Μακρυνίτσης ἀναδειχθεῖσαι πολεμικώτεραι πολλῶν ἀνδρῶν, ἐν αἷς διεκρίθησαν ἡ Σουΐπενα, ἡ Παπαθανάσενα Μητριάννου καὶ πρὸ πᾶσων ἡ παρθένος Μαργαρίτα Μπασδέκη Μαλιούφα, ἥτις ἠγωνίζετο ὡς ἄλλη Ἀμαζὼν ἐν τοῖς προμάχοις(1). Οἱ ἐπαναστάται καίπερ μαχόμενοι ἀτάκτως, ἄνευ πειθαρχίας καὶ στρατιωτικῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁδηγίας, οὐχ ἥττον προὔξενησαν τοιαύτας ζημίας τοῖς Τούρκοις, ὥστ' ἐκεῖνοι μὲν οὔτε εἰς Μακρυνίτσαν οὔτε εἰς ἄλλα χωρία εἰσῆλθον, ἀλλὰ κατῆλθον ἐσπευσμένοι εἰς τὸν πάραλον Βῆλον, οἱ δὲ

(1) Βιογραφίαν μετὰ τῆς εἰκόνος τῆς κόρης ἐδημοσίευσε τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Κ. Σκόκου τοῦ 1897.

ἐπαναστάται συνθηκολογήσαντες πρὸς τοὺς Τούρκους διὰ τῶν ἐκ Βώλου ἐκπεμφθέντων πρέσβων Γ. Καρτάλη καὶ Ν. Κουκουσλή ἀπῆλθον ἀνενόχλητοι διὰ Δρακείας εἰς Ζαγοράν ἔνθα κατέφθασαν καὶ οἱ εἰς Βουλγαρίαν καὶ Κουκουράβαν ἐπαναστάται· διότι αὐτόθι διέτριβε τὸ γενικὸν ἐπαναστατικὸν ἀρχηγεῖον.

Τούτων περὶ τὸ Πήλιον γινομένων, ἴδωμεν τὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀλμυροῦ. Καὶ ἐνταῦθα ἄτακτα καὶ ἀσύντακτα ἦσαν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα. Ἀποσπάσματα ἐπαναστατῶν ὑπὸ ὀπλιτάρχας, ἐν οἷς διεκρίνοντο οἱ ἀδελφοὶ Βελεντσαῖοι (Ἀχιλλεὺς καὶ Θρασύβουλος) καὶ ὁ Νικόλαος Ἀξελός, ἄνευ κοινοῦ τινος σχεδίου εἰσήλασαν εἰς τὴν χώραν ταύτην τῆς τουρκοπατημένης Θεσσαλίας καὶ συνηνώθησαν ἄλλοις ἐγχωρίοις. Τούτοις ἠνώθησαν 70 περίπου βλαχοποιμένες ὑπὸ τὸν Βασίλειον Ζούρκαν καὶ Δῆμον Κωστούλαν, 35 ὑπὸ τὸν Γ. Σκούραν, 15 ὑπὸ τὸν Δροσόπουλον ἱατρὸν καὶ ἄλλοι ὑπ' ἄλλους. Ἐν τῷ χωρίῳ δὲ Βρύνιᾳ, παρόντος καὶ τοῦ πολιτικοῦ τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ ἀρχηγοῦ Δ. Οἰκονομίδου, ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Ἀγαθαγγέλου Τσιακμοπούλου ἐτελέσθη δοξολογία καὶ ὑψώθη (16 Ἰανουαρίου 1878) ὑπὸ τὸν κρότον τῶν τουφεκίων τῶν ἐπαναστατῶν ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας. Αὐθημερὸν μετὰ μεσημβρίαν ἄλλοι ἐπαναστάται περὶ τοὺς 80 ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Ζῆκον, Σ. Μάργαρη καὶ ἄλλους, τελεσθείσης δοξολογίας, ὕψωσαν τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ. Τῇ δ' ἐπαύριον (17 Ἰανουαρίου) 300 Γκέκαι μεθ' ἐνὸς ὀρεινοῦ τηλεβόλου καταλαβόντες τὴν ὠραίαν Μονὴν τῆς Ξενιάς, ἧς εἰκὼν ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Εἰκονογραφημένῃ Ἑστίᾳ, ἠπείλουν τοὺς ἐν Βρύνιᾳ ἐστρατοπεδευμένους ἐπαναστάτας, οἵτινες κατέλαβον ὀχυρὰς θέσεις περὶ τὴν Μονήν. Σημειωτέον δ' ὅτι ἐν τῷ μεταξύ ἔσπευσεν ἐξ Ἀλεξανδρείας μετὰ 20 ἀνδρῶν ὁ φιλόπατρις τραπεζίτης Θεσσαλονικεὺς Γεώργιος Γούσιος, ὁ μετὰ ταῦτα γενόμενος διευθυντῆς τῆς αὐτόθι Ἀγγλοαιγυπτιακῆς τραπέζης, ἧς παρητήθη τῷ 1897 χάριν τῶν συμφερόντων τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρίας, ἧς ἦτο εἰς τῶν ἐδραιωτέρων στύλων καὶ ἄλλοι τινὲς σωματάρχαι. Τῇ 18 Ἰανουαρίου ἤρξατο ἡ μάχη περὶ τὴν 11 ὥραν· 500 Γκέκαι ἐλθόντες εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐν τῇ Μονῇ εὐρισκομένων Τούρκων προσέβαλον τοὺς ἐν αὐτῇ καὶ

τούς ἄλλους τοὺς ἐν τῇ θέσει Ἀγία Παρασκευῇ ὑπὸ τὸν Ι. Βελέν-
 τσαν Ἑλληνας. Ἐκεῖ ἐγένετο κρατερὰ συμπλοκή, καθ' ἣν οἱ ἡμέ-
 τεροὶ διὰ τῆς λόγχης καὶ τῶν ξιφῶν ἔτρεψαν τοὺς ἐχθροὺς καὶ
 ἠνάγκασαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Μονὴν καταλιπόντας 70 νεκροὺς
 καὶ τραυματίας. Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων τέσσαρες ἐφονεύθησαν καὶ
 τέσσαρες ἐτραυματίσθησαν. Διέπρεψαν δ' ἐν τῇ συμπλοκῇ ταύτῃ ὁ
 Γιάννης Πάλλας, ὁ Ι. Ζῆκος, ὁ Περικλῆς Μαρμαῤας, ὁ Ι. Πανα-
 γιώτου καὶ ἄλλοι. Ἀναπαυθέντες οἱ Γκέκαι ἐπὶ μίαν ἡμέραν, τῇ
 20 Ἰανουαρίου, ἐξορμήσαντες τῆς Μονῆς ἐπῆλθον μεθ' ἐνὸς τηλε-
 βόλου κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς θέσεως Προφήτου Ἡλίου προφυλακῶν τῶν
 ἐπαναστατῶν. Ἐγένετο κρατερὰ συμπλοκή ἐκ τοῦ συστάδην· οἱ
 Ἀλβανοὶ ὠρυόμενοι ἐπέπιπτον, ἀλλ' ἀπεκρούοντο· ἐπὶ τέλους οἱ
 ἡμέτεροὶ ἀκράτῳ ὀρμῇ ἐπελθόντες διὰ τῶν ξιφῶν καὶ λογχῶν ἐξε-
 δίωξαν αὐτοὺς μέχρι τῆς Μονῆς καταλιπόντας 80 νεκροὺς καὶ
 τραυματίας. Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ἐφονεύθησαν τρεῖς καὶ τινες
 ἐτραυματίσθησαν. Διέπρεψαν δ' ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ συμπλοκῇ ὁ
 λοχίας Γ. Ἀρβανίτης, Ι. Ζῆκος, Β. Ζούρκας, Ν. Κουκούλης, οἱ
 δεκανεῖς Λ. Οἰκονομόπουλος καὶ Σ. Λαμπρυνᾶκος.

Οἱ Ἀλβανοὶ μὴ θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς οὐδ' ἐν τῇ Μο-
 νῇ, οἷότι οἱ ἐπαναστάται ἀπέκοψαν πᾶσαν αὐτοῖς συγκοινωνίαν
 πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε οὐδ' ἐκ τῶν παραθύρων ἠδύναντο νὰ προκύψωσι
 ὡς βαλλόμενοι ὑπὸ τῶν ἔξω ἐπαναστατῶν, καιροφυλακήσαντες
 ἐξῆλθον ἀπαρατήρητοι ἐν βροχερᾷ νυκτὶ (τῆς 21 πρὸς τὴν 22 Ἰα-
 νουαρίου) ἀποκομίσαντες καὶ 23 τραυματίας. Οὕτω δὲ πεφοβημένοι
 ἦσαν, ὥστ' ἐν σπουδῇ διαβαίνοντες τὸν παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν ποτα-
 μὸν Ξηριάν ἐπνίγησαν περὶ τοὺς 15. Τῶν Ἀλβανῶν φυγόντων,
 ἐξεπλάγησαν οἱ ἐπαναστάται προσκληθέντες (22 Ἰανουαρίου) ὑπὸ
 τῶν μοναχῶν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Μονήν. Εἰσερχομένους δὲ προ-
 ὑπήντησαν ἐν ὕμνοις καὶ δοξολογία φέροντες τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον
 καὶ ἁγίας εἰκόνας. Εἰσελθόντες δὲ καὶ λαβόντες 4,000 φυσιγγίων
 συστήματος Σνάϊδερ καὶ διπυρίτην ἄρτον καὶ ἄλλα τινὰ καταλει-
 φθέντα ὑπὸ τῶν φυγάδων, ἐξῆλθον λαβόντες ἄλλος ἄλλην ὁδὸν καὶ
 ἄλλας θέσεις μεταξὺ Σούρπης καὶ Πλατάνου. Ἀφικομένων δ' αὐ-
 τοῖς καὶ ἄλλων ἐπικούρων ὑπὸ τὸν βουλευτὴν Γ. Νικολαΐδην, Χ.

Λελούδαν, Α. Μήτσαν καὶ ἄλλους, συνῆλθον ἐν Κελλερλοῖς πάντες πλὴν τοῦ Ν. Ἀξελου, ἀπελθόντος εἰς Πήλιον, καὶ κοινῇ ἀποφάσει ὁ μὲν Α. Μήτσας, Β. Ζούρκας καὶ Ι. Ζῆκος κατέλαβον (2 Φεβρουαρίου) τὰ ΒΑ. τοῦ Πλατάνου, ὁ δὲ Γ. Νικολαΐδης καὶ Χ. Λελούδας τὰ ΝΑ, ὁ δὲ Ι. Βελλέντσας, Λιάπης καὶ ἄλλοι τοὺς ὑπερκειμένους λόφους, καὶ ὁ Θρασύβουλος Βελλέντσας εἰσέβαλεν εἰς τὸν Πλάτανον. Ἦσαν δ' οἱ ἐπαναστάται ἐν συνόλῳ περὶ τοὺς 650. Ἀμα δ' ἀρξαμένης τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ ὁ Θ. Βελλέντσας ἀπέκλειεν ἐν ταῖς οἰκίαις τοὺς ἐν αὐτῷ Τούρκους, 2,000 ἐκ τῶν 4,000 τακτικῶν καὶ 500 Ἀλβανῶν τῶν ἐν Ἀλμυρῷ στρατωνιζομένων, ἐπῆλθον κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Καὶ εἰσῆλθον μὲν πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον ἀρχηγὸν τῶν Γκέκιδων Ἀβδούλ Ραχμάν Ἀγᾶν· ἀλλὰ δεινῶς βαλλόμενοι πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἐντὸς τοῦ Πλατάνου καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ἐπαναστατῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθωσι, καταλιπόντες 180 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Κατὰ τὴν πολύωρον ταύτην μάχην ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐφονεύθησαν τινες, ἐπληρώθη δὲ ὁ σωματάρχης Ι. Βελλέντσας, ἐξωρύχθη δ' ὁ ἀριστερὸς ὀφθαλμὸς τοῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας φιλοπάτριδος ὀπλάρχηγου Γουσίλου. Εἰς μάτην ἐπεχείρησαν τὸ δεύτερον οἱ ἐχθροὶ τῇ ἐπαύριον νὰ καταλάβωσι τὸ χωρίον· διὸ διέλυσαν τὴν πολιορκίαν, οὗ ἕνεκα τῇ 5 Φεβρουαρίου καὶ οἱ ἐν τινι οἰκίᾳ τοῦ χωρίου κεκλεισμένοι Γκέκιδες καὶ Αἰγύπτιοι ἐξώρμησαν εἰς Ἀλμυρὸν, καταλιπόντες δύο νεκροὺς φονευθέντας κατὰ τὴν ἔξοδον. Ἐκ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς 20.

Οἱ Τούρκοι λαβόντες (8 Φεβρουαρίου) καὶ ἄλλας ἐπικουρίας ἐκ Ζεϊθέκιδων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπεχείρησαν (12 Φεβρουαρίου) ἐκ τρίτου ὅπως καταλάβωσι τὸν Πλάτανον. Περὶ τοῦ στρατηγικοῦ σχεδίου τῶν Τούρκων, ἐν τινι εἰς Κωνσταντινούπολιν πεμφθεῖσῃ ἐκθέσει τοῦ διοικητοῦ Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας Ἀβδῆ-Πασσᾶ ἐγράφησαν, κατὰ τὸν Μιλτιάδην Δ. Σειζάνη (1) τάδε :

(1) Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1878, Ἀθῆναι 1878.

«Πρὸς ἀνάγκην ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν χειρῶν τοῦ χωρίου Πλατάνου εἰς μέγαν ἐκτελέσει προηγουμένως τὰς ἀπαιτούμενας κατοπτεύσεις. Ἐπὶ τούτῳ ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Ἀκιάχ βέτη στρατιωτικῆς μοίρας συνισταμένης ἐκ 3 ταγμάτων πεζικοῦ, 1 ὀρεινοῦ καὶ 2 πεδινῶν τηλεβόλων, 2 ἰλῶν ἵππικοῦ καὶ 4,000 ἀνδρῶν ἐπικουρικοῦ στρατοῦ, ἀπεστάλη 1 τάγμα πεζῶν εἰς τὰ στενὰ τῶν Κοκκωτῶν, ὅπως ἀποκόψη τὴν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ ὁδοῦ ὑποχώρησιν τῶν ἐχθρῶν. Σύνεμα δὲ οἱ Ζεϊδέκοι μετὰ 1 ἰλῆς ἵππικοῦ ἀπέσταλθον πρὸς τὰ μέρη Σούρπης, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἐκεῖθεν ἐπέλεισιν ἐχθρικῆς ἐπικουρίας. Εἶτα ὁ ἐπικουρικὸς στρατὸς ὠρίσθη ἵν' ἀπασχολήσῃ τοὺς ἐχθροὺς κατὰ μέτωπον, ἐν ᾧ 4 τάγματα ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ καὶ 2 ἰλῆαι ἵππικοῦ μετὰ Ζεϊδέκων ἐκ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος ὠρίσθησαν πρὸς ἐφοδον. Οἱ μείναντες Ζεϊδέκοι μεθ' ἑνὸς τάγματος καὶ τῶν τηλεβόλων ἐτάχθησαν κατὰ μέτωπον.»

Κατὰ τὴν ἐκθεσιν ταύτην οἱ ἐχθροὶ διαιρεθέντες εἰς τρία τμήματα ὑπὸ τὸν Μουχλῆ-πασᾶν καὶ Ἀγκιάχ-βήτην ἐξῆλθον τοῦ Ἀλμυροῦ καὶ ἤρξαντο κρατερᾶς μάχης. Οἱ ἡμέτεροι περὶ τοὺς 680, παρατεταγμένοι ἀπὸ τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου μέχρι τῶν λόφων τοῦ Βακλαλῆ, ἀνθίσταντο γενναίως, ἐλθόντες ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἀγῶνος εἰς ἐπικουρίαν τοῦ καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ἀρχαίου ἀγωνιστοῦ ἐν Κρήτῃ Νικολαΐδου μετὰ 25 φοιτητῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ τῶν Θηβαίων λόχου ὑπὸ τοὺς Λουκᾶν Μπέλλον ἱατρὸν καὶ ἀγωνιστὴν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866, καὶ τοὺς βουλευτὰς Κουκούλεζαν καὶ Γ. Πετούσην. Ἀλλὰ δι' ἑλλειψιν ἐφοδίων πολέμου ὑπεχώρησαν ἐν τάξει ἀπυθλόντες 18 νεκροὺς καὶ 14 τραυματίας εἰς Βρύνιαν, Κελλέρια καὶ εἰς τὰ περὶ τὴν Σούρπην χωρία· οἱ δὲ Τούρκοι εἰσελθόντες εἰς Πλάτανον, ἀντεκδικούμενοι τοὺς χριστιανούς, ἔκαυσαν τὸ πλεῖστον αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἐλήξεν ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀλμυροῦ, καίτοι ἀψιμαχίαι τινὲς ἐγίνοντο καὶ ὕστερον. Ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ ἀπελθόντες οἱ ἐπαναστάται

μετέβησαν εἰς Ὅσσαν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐκεῖ ἐπαναστάσεως (1). Ἐκεῖ, μετὰ πολλὰς παλιμβολίας, συνηθροίσθησαν 500 περίπου ἐπαναστάται, ἐν Βουλγαρινῇ· σκοπὸς δὲ ἄμεσας τῆς αὐτόθι συναθροίσεως ἦτο ἵνα ἔνθεν μὲν διακόψωσι πᾶσαν συγκοινωνίαν μεταξὺ Ἀγυῖας καὶ Λαρίσσης, ἔνθεν δὲ, καταλαβόντες ἐκείνην, ἀναζωογονήσωσι τὴν ἐπανάστασιν ἐπὶ τε τῆς Ὀσσης καὶ τοῦ Πηλίου καὶ καθ' ὅλην ἐν γένει τὴν Θεσσαλικὴν Μαγνησίαν. Ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται κατέτριψαν ὅλον τὸν Φεβρουάριον εἰς ματαίως κινήσεις σωμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Τέλος δὲ τῇ 26 Φεβρουαρίου ὁ Λεωνίδας Βούλγαρης, ὁ Κάρολος Σουῦτερ ἐκ Σαιντμάρκης τῆς ἐν Ἑλβετίᾳ Ἀργοβίας ὁ νῦν ἐν Ἀθήναις διαμένων καὶ ὁ Κ. Λώρης, οἵτινες ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων, προὔτιθεντο νὰ κατοπτεύσωσι τὰ περὶ τὴν Ἀγυῖαν καὶ καταλάβωσιν αὐτήν· οἱ ἐπαναστάται κατέλαβον τὴν παρακειμένην Μονὴν τῆς Θεοτόκου, ἀλλ' ὁ σωματάρχης Κατσικόπουλος, παρὰ τὴν ἐντολὴν ἀρχηγοῦ αὐτοῦ λοχαγοῦ Κ. Λώρη, προσέλασας μέχρι Φονιά συνεπλάκη πρὸς τοὺς Τούρκους ἡγούμενος 30 κατὰ 200 καὶ μόλις διεσώθη ὑπὸ τοῦ Σουῦτερ πληγείς τὸν πόδα. Μετὰ τοῦτο ἀφίκοντο καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Α. Φαρμάκην, Χ. Λελούδαν, Β. Ζούρκαν καὶ Α. Μήτσαν φοιτηταὶ καὶ ἄλλοι ἐθελονταὶ σκοποῦντες νὰ καταλάβωσι τὴν εἰρημένην θέσιν Φονιά καὶ προσέλασας μέχρι Ἀγυῖας. Μετὰ ματαίως τινὰς κινήσεις ἐπεχείρησαν τὴν κατάληψιν αὐτῆς· ἀλλ' οὕτω κακῶς διέταξαν τὰ κατὰ τὴν κατάληψιν τῶν περὶ τὴν Ἀγυῖαν θέσεων, ὥστε μετὰ πολύωρον μάχην (7 π.μ.-2 μ.μ. τῆς 10 Μαρτίου 1878) κατατροπωθέντες ὑπὸ 2,500 τακτικῶν Τούρκων καὶ 80 Γκέκιδων, ἐχόντων δύο τηλεβόλα καὶ ἵππικόν, ὧν πάντων ἡγεῖτο ὁ ἐμπειροπόλεμος Ἀμοῦς-Ἀγᾶς, ὑπεχώρησαν ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 50 νεκροὺς καὶ τοσοῦτους τραυματίας· οἱ δὲ Τούρκοι περὶ τοὺς 150. Ἐκεῖθεν κατησχυμμένοι οἱ ἐπαναστάται κατῆλθον εἰς τὰ περὶ τὴν Μακρυνίτσαν σκοποῦντες νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν κέντρον ἐνεργείας

(1) Αὐτόσε περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου εἶχον ἀποβιβάσθῃ διὰ τοῦ «Βυζαντίου» 400 περίπου ἐπαναστάται.

τῆς περὶ τὸ Πήλιον ἐπαναστάσεως. Συνηθροίσθησαν δὲ περὶ αὐτὴν περὶ τοὺς 1700 ὑπὸ πολλοὺς ὀπλιτάρχας, — ἐν οἷς ὁ Ν. Ἀξελὸς, Ζ. Μπασδέκης, Χ. Διανέλλης, Χ. Λελούδας, Α. Μήτσας, Ι. Γίδας, Α. Πετρίτσης Γ. Νικολαΐδης, Θ. Βελέντσας, Δ. Γαρέφης, Ι. Φαρμάκης, Ναοῦμ Κωνσταντινίδης, Β. Ζούρκας, Θ. Κολωνιάτης καὶ ἄλλοι, καὶ ὑπ' ἀρχηγόν, κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς μάχης, τὸν ἀνδρεῖον λοχαγὸν Κ. Λώρην ὅστις τόσον ἐνδοξὸν θάνατον εὔρε κατὰ τὰς πενθημέρους συμπλοκάς τῆς 8—12 Μαΐου 1886 βαδίζων ἐπὶ τουρκικοῦ ἐδάφους. Ἀλλ' ἐνεκα τῆς ἀκατασχέτου διχογνωμοσύνης τῶν ὀπλιταρχῶν καὶ ἀπειθείας τῶν στρατιωτῶν οὐδὲν ἀγαθὸν ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπώλεσαν (16 Μαρτίου) τὴν ὀχυρὰν θέσιν Μαυρολίθαρα, δι' ἧς ἄγει ἡ εἰς Μακρυνίτσαν ἄνοδος, ἧς κατεχομένης οὐ μόνον δυσχερῶς δύναται τις νὰ ἐλθῇ εἰς ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποχώρησις διακόπτεται. Ἀπὸ πρωΐας (17 Μαρτίου 1878) 9,500 Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Ἀμούς-Ἀγᾶν, Ἰσκενδῆρ, Ρεσίτ καὶ Χασσᾶν, ἔχοντας τὸ γενικὸν πρόσταγμα τοῦ Ρεδζέπ Πασᾶ, διελθόντες τὰς ἐπικαίρους θέσεις Μαυρολίθαρα καὶ Λοῦτσαν προσέβαλον τῇ 8 π. μ. ὥρα τοὺς ἐπαναστάτας κατέχοντας τὰς θέσεις ἀπὸ Παναγιᾶς Πουρνάρι μέχρι Καλογρήτσας οὕτως ἰσχυρῶς, ὥστε περὶ τὴν μεσημβρίαν πολλὰς θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν κατέλαβον, περὶ δὲ τὴν 2 μ. μ. πανταχόθεν ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν φονεύσαντες περὶ τοὺς 100 καὶ αἰχμαλωτίσαντες 30 πλὴν τῶν ὅσων κατέσφαξαν τῇ ἐπαύριον εἰσελθόντες εἰς Μακρυνίτσαν, (1) ἐν οἷς καὶ τὸν φιλέλληνα ἀνταποκριτὴν τῶν «Καιρῶν» τοῦ Λονδίνου Κάρολον Ὅγγλ, Ἀγγλον, ὃν ἐθρήνησεν ἡ Ἑλλάς καὶ λαμπρῶς ἐκήδευσαν αἱ Ἀθῆναι. Μεταξὺ δὲ τῶν φονευθέντων συγκατελέγετο καὶ ὁ γενναίως ἀγωνισάμενος μαθητὴς τοῦ γυμνασίου Κωνσταντῖνος Οἰκονομίδης, μονογενὴς υἱὸς καθηγητοῦ, ὁ ἐκ Ζακύνθου Σ. Μάργαρης, ὁ καθηγητὴς τῆς τουρκικῆς ἐν Σέρραις καὶ ἐκ Περγᾶμου τῆς Κυζικηνῆς χερσονήσου Π. Φωτιά-

(1) Οἱ Τοῦρκοι ἀπώλεσαν περὶ τοὺς 800 ἄνδρας εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας.

δης, ὁ ἀπόστρατος ἀνθυπολοχαγὸς Θ. Ψαροθεόδωρος καὶ ὁ Παπαγιαννόπουλος. Ὁ ἐκ Σάμου νέος Κ. Πασχάλης σημαιοφόρος τοῦ σωματοῦρχου Α. Πετρίτζη, σχίσας τὴν σημαίαν ἠὺτοκτόνησεν. Ἄξιον δ' ἰδίας παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι νεαρωτάτης ἡλικίας σπουδασταὶ καὶ φοιτηταί, νέοι τῶν γραμμάτων, τὸ πρῶτον εἰς μάχην παριστάμενοι, ἐξεπλήρωσαν, εἰς πάσας τὰς μάχας, μεθ' ἡρωϊσμοῦ τὸ καθήκον αὐτῶν καὶ ἔβαψαν διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς τιμῆς τῆς ὁποίας προθύμως ἡγωνίζοντο. Τοῦτ' αὐτὸ ἀπέδειξαν καὶ αἱ πενθήμεροι συμπλοκαὶ τοῦ 1886 καὶ ὁ ἐλληνοτουρκικὸς πόλεμος, ὡς εἵπομεν ἐν τῷ περὶ τούτου ἔργῳ ἡμῶν. Πράγματι δὲ λόγιοι ἦσαν ὁ Σμολένσκης, ὁ Βαρατάσης, ὁ Μήτσας καὶ οἱ ἑφῆδροι ἀξιωματικοί. Ὅπως ποτ' ἂν ἦ ἡ συγκέντρωσις τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν Βόλφ καὶ ἡ εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον ἐμφάνισις δύο τουρκικῶν πολεμικῶν ὑπὸ τὸν ἀπαισίας μνήμης Χόβαρτ πασᾶν ἔπρεπε νὰ κωλύσῃ τοὺς ἐπαναστάτας νὰ συνάψωσι μάχην ἐν Μακρυνίτῃ, καί περ εἰς Μακρυνίτσαν ἔσπευσαν καὶ ὁ «λόχος τῶν Ἰώνων», καὶ πολλοὶ φοιτηταί. Ἀλλως τε δὲ καὶ ὁ Χόβαρτ προσεκάλεσε τοὺς δυσηρεστημένους, νὰ ὑποταχθῶσιν, οἱ δ' ἐπαναστάται ἀπήντησαν αὐτῷ ὅτι δὲν ὑφίστανται δυσηρεστημένοι, ἀλλὰ προσωρινὴ κυβέρνησις, κηρύξασα τὴν ἑνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Τότε ὁ ναύαρχος ἠπέλλησεν, ὅτι θὰ κανονιοβολήσῃ τὴν Μακρυνίτσαν· ἀλλ' τοῦτο μαθὼν ὁ ἐν Βόλφ εὕρισκόμενος τότε φιλέλληνας καὶ φιλελεύθερος Ἀγγλος, ὁ συμπαθέστατος Κάρολος Ὁγγλ, ἀπέστειλεν αὐτῷ εἰρηνικώτατον ἐπιστόλιον, ἐν ᾧ ἔλεγεν : «ἔμαθον ὅτι προτίθεσθε νὰ βομβαρδίσητε τὴν Μακρυνίτσαν καὶ μεταβαίνω ἐκεῖ χάριν ἀσφαλείας». Καὶ πράγματι μετέβη ὁ ἀτυχὴς Ὁγγλ εἰς Μακρυνίτσαν ἐνθα εὕρισκοντο καὶ ξένοι τινές, οἷον ὁ μετὰ τοῦ ἰταλοῦ λοχαγοῦ Κονσολίνη τοῦ ἔνεκα ἀσθενείας ὑπολειφθέντος ἐν Σούρπῃ, συγκατελθὼν χειρουργὸς Λόπερ ὁ Ρὲ καὶ δύο ἢ τρεῖς ἕτεροι. Ἀλλ' ὁ Ὁγγλ δὲν εὔρε τὴν ἣν ἐζήτει ἀσφάλειαν· διότι τὰ ἐπαναστατικὰ σώματα ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φύγην διασκορπιζόμενα τῇδε κἀκεῖσε. Ὀλίγοι ἐγχώριοι ὑπὸ τὸν δεκανέα Κυριακίδην προστατεύουσι τὴν φυγὴν τῶν γυναικοπαίδων, πρὸς προστασίαν δ' αὐτῶν τρέχων καὶ ὁ Κάρολος

*Ο γγλ ἐμπίπτει εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν καὶ αὐθωρεῖ ἀποκεφαλίζεται ὡς εἶπομεν.

Σὺν τῇ πολυνέκρῳ μάχῃ τῆς Μακρυνίτσης (17 Φεβρουαρίου 1878) κατεσθένθη καὶ ἡ Θεσσαλικὴ ἐπανάστασις, ἥς τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ἐκ τῶν προτέρων γνωστὸν ὡς ἐκ τῆς πολυαρχίας καὶ τῆς ἀπειθείας τῶν ἀνταρτῶν, ὧν ἕκαστος, κατὰ τὴν οἰκείαν προαίρεσιν, ἔπραττε καὶ ἐλάλει. Οὐχ ἦττον ὅμως μέχρι τῆς 24 Μαρτίου συντηροῦσθηςαν περὶ τοὺς 1600 ἐπαναστάται· ἐν τῇ Μονῇ Ξενιάς, ἐνθα ἀντηγόρευσαν γενικὸν ἀρχηγὸν τὸν ἀνδρεῖον Θρασύβουλον Βελέντσαν. Ἀλλὰ τοιαύτη ἀταξία, ἀκοσμία, διχογνωμοσύνη, ἀπειθεία καὶ οἰκτρά ἐν γένει κατὰστασις ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς, ὥστε τῷ μὲν ἄρτι ἐκλεχθέντι ἀρχηγῷ ὀλίγιστοι ὑπεῖκον, οἱ δὲ πλεῖστοι οὐ μόνον ἠπειθουν, ἀλλὰ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ, ὅτ' ἀπεφασίσθη νὰ ἐγκαρτερήσωσι, διεσκεδάσθηςαν ἄλλος ἄλλην ὁδὸν τραπέντες καὶ μόλις 400 παρέστησαν τῇ ἡμέρᾳ, ἐν ἣ ἐωρτάζετο ἡ ἐναρξίς τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 τῇ 25 Μαρτίου πρὸς ἔμπνευσιν τῶν ἀποβαλόντων τὸ θάρρος ἐπαναστατῶν, ἐφ' ἣ ὁ λοχαγὸς τοῦ φιλοτίμου λόχου τῶν Ἰώνων ἀπήγγειλε τὸν λόγον τόνδε :

«Στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας,

«Ἐξῆντα χρόνοι ἀκόμη δὲν ἐκλείσαν ὅπου ἓνα ἕξημέρωμα γλυκὸ, παρόμοιο μὲ τὴν σημερινὴν ἡμέραν, οἱ σκλαβωμένοι καὶ ἀλυσόδετοι γονεῖς μας ὀρκισθέντες εἰς τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ εἰς τὴν ἀγίασμένην σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἀπεφάσισαν νὰ σπάσουν διὰ παντὸς τὰ σίδερα, ὅπου τοὺς ἐκράτουν γονατιστοὺς εἰς τὰ τυραννικά τῶν Ἀγαρηνῶν πόδια. — Ἐλευθερίαν ἢ θάνατον ὠρκίσθησαν μὲ μίαν φωνὴν καὶ τὰ βουνὰ ἐπλημμύρησαν ἀπὸ νέους καὶ γέροντας πολεμιστάς· οἱ χθесινεῖ δοῦλοι ἔγειναν ἥρωες καὶ ὁ Τοῦρκος ὁ μαθημένος ἕως τότε νὰ τοὺς τυραννῇ καὶ νὰ τοὺς προστάζη ἔμαθεν ἐνωρὶς νὰ προσκυνᾷ τὴν ἄκρα τῆς λερῆς των φουστανέλλας. — Ἐννέα χρόνους τοῦ χιονοσκεπάστου Ὀλύμπου μας τὰ σπήλαια, τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Κισσοάβου αἱ κορυφαὶ καὶ τὰ

στενὰ ἐφιλοξένησαν τὰ γυναικόπαιδα τῆς ἄρματωλικῆς γενεᾶς τοῦ 1821. Ἐννέα χρόνους εἰς κάθε βῆμά του ὁ Ἀγαρηνὸς ἔβλεπε μίαν ἀστραπὴν καὶ εἰς τὸν κρότο τοῦ καρυοφυλλιοῦ ἤκουε τὴν φοβερὰν διαμαρτυρίαν τῆς ἐλευθερίας. Πολλαῖς φοραῖς τὸ χρυσοσελλωμένο τοῦ βέη ἄλογον αἱματωμένον ἔτρεξεν εἰς τοῦ Μεγάλου Κάμπου καὶ τῆς Λαρίσσης τὰ χωρία χωρὶς τὸν ὑπερήφανον ἀγᾶ του. — Ἦλθον ὅμως πολλαῖς φοραῖς ἡμέραις στενοχωριῶν καὶ δυστυχημάτων· πολλαῖς φοραῖς ἡ φοῦκτα τῶν ἀνδρείων μας πολεμιστῶν, ὅταν μάλιστα τῆς διχονοίας τὸ μαῦρο φεῖδι ἐδάγκανε τὰ σωθικά των καὶ τῆς ἀπειθείας ὁ φοβερὸς ἀνεμοστρόβιλος τοὺς κατεσκόρπιζεν ἢ ναγ κάσθησαν νὰ φύγουν ἀπὸ κορυφῆς εἰς κορυφήν τὴν πολυἀριθμον καὶ ἡνωμένην τοῦ ἐχθροῦ δύναμιν. — Εἶναι ἀλήθεια, ἔφυγον πολλαῖς φοραῖς καὶ τὰ ἀνδρεῖα τοῦ Καραϊσκού, τοῦ Βότσαρη, τοῦ Νικηταρᾶ καὶ τοῦ Ἀνδρούτσου παλληκάρια, ἀλλ' ἔφυγον διὰ νὰ γυρίσουν φοβερώτερα, καθὼς τὸ κύμα τῆς θαλάσσης τὸ ἀκούραστο, ὅπου χάνεται μία στιγμή διὰ νὰ φανῇ ὑψηλότερο καὶ πλέον ἀφροισμένο. Ὁ Τοῦρκος δὲν ἐχαίρετο εἰς τὴν πρόσκαιρον φυγὴν των καὶ ὁ ὕπνος δὲν ἐκλούσε τὸ φοβισμένο ὄμματι του, διότι πολλαῖς φοραῖς μεσάνυχτα καὶ εἰς τὴν ξηρὰ καὶ εἰς τὴν θάλασσά ἤκουσε τοῦ χάρου τὴν κραυγὴν ἐπάνω εἰς τοῦ ὕπνου του τὸ προσκεφάλι. Ἐκεῖ ἐπάνω τοῦ Κανάρη ἡ φωτιά καὶ τὸ λεπίδι τοῦ Βότσαρη ἐτελείωσαν τὰ βάρβαρα καὶ θηριώδη ἔνειρά του. — Τί ἤθελαν λοιπὸν οἱ γονεῖς μας ἐκεῖνοί οἱ ἀθάνατοι, γυμνοὶ καὶ πεινασμένοι νὰ ποτίζουν τὴν τότε σκλαβωμένη γῆ ἄφθονα μὲ τὸ αἷμά των, παρὰ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον καὶ ἡμεῖς ζητοῦμεν σήμερον; — Τὸν ἄρτον τῆς ἐλευθερίας τὸν γλυκύν, διότι τὸ φαρμακερὸ δάκρυ τῆς σκλαδιᾶς πικρόν, πολὺ πικρόν τὸν ἔχει ζυμωμένον. Μίαν καλύβην εἰρήνης καὶ τιμῆς, διότι καὶ εἰς τοῦ πλουσιωτέρου σκλάβου τὸ παλάτι ἡ τίμῃ δὲν ἐμπορεῖ νὰ κατοικήσῃ μία στιγμή οὔτε ἡ εἰρήνη νὰ εὖρῃ ἀνάπαυσιν μίαν ὥραν. — Αὐτὰ ἐζήτουν ἐκεῖνοί τότε ἐπιμόνως καὶ καρτερικῶς μὲ τὸ φλογερὸ στόμα τοῦ καρυοφυλλιοῦ των καὶ μὲ τὴν ἄκρα τῆς αἰμο-

σταζούσης λεπίδος των καὶ τέλος τὰπήλαυσαν μαρτυρικῶς, ἀλλὰ καὶ τόσον ἐνδόξως. — Καὶ τώρα ἰδέτε ἀντικρὺ εἰς τὰ ριζώματα ἐκεῖ τῆς Σούρπης, ἰδέτε καὶ ἐδῶ, ἰδέτε γύρω τριγύρω ἕως τὰ ὑψηλῶματα τῆς φημισμένης Γούρας, ὅπου ἡ χιονισμένη τῆς κορυφῆ ὅσ᾽ ἀσπρομάλης γέροντας πολεμιστῆς μᾶς ἐνθυμίζει τόσα κατορθώματά των. Ἐκεῖ ὁ ἥλιος γλυκογελᾷ ἀπὸ τὴν μάννα εἰς τὸ ἄφοβο καὶ χαρούμενο παιδί καὶ ἀπὸ τὸ παιδί εἰς τὴν εὐτυχισμένη μάννα. Τοὺς ἐνθαρρύνει ἡ σημαία τοῦ Χριστοῦ, τοὺς γλυκαίνει ὁ ἄρτος τῆς ἐλευθερίας καὶ εἰς τὸν ἴσκιο τῶν δένδρων τοῦ περιβολιοῦ ἢ εἰς τὴν ἐστία τῆς καλύβης ξεκουρασμένος ὁ εὐτυχῆς καὶ ὑπερήφανος πατέρας διηγεῖται τοῦ 1821 τὰ κατωρθώματα καὶ εἰς τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν τὰ μέτωπα μεταδίδει τὴν ὑπερήφανειαν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Ἐδῶ τῶν ἀνθρώπων τὰ πρόσωπα εἶναι συννεφιασμένα καὶ μελαγχολικὰ καθὼς τὸν οὐρανὸν ὅπου μαῦρο καὶ πυκνὸ σύννεφο δὲν ἀφίνει νὰ φωτίσῃ ἡ λαμπρὰ ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου. Ἐδῶ τρέχει δειλὸ καὶ δακρυσμένο τὸ παιδί νὰ κρυφθῇ εἰς τῆς φοβισμένης μάννας του τὸν κόρφο καὶ ταπεινὸς γυρνᾷ τὸ βράδυ ὁ πατέρας του καὶ χίλιαις φαρμακεραῖς ὑποψίαις ὁ νοῦς του βάζει ! Τρέμει ἡ πατρικὴ καρδιά του μὴ ὁ βασιβουζοῦκος καὶ ὁ Γκέγκας ἐπάτησαν τὸ χαμηλὸ κατώφλιον τῆς οἰκογενειακῆς του εὐτυχίας. — Ἐκεῖ τὸ γλυκογέλασμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ χαρὰ τῆς ἐλευθερίας, ἐδῶ ἀκόμα τὸ φαρμακερό, τὸ μαῦρο τῆς δουλοσύνης δάκρυ ! — Στρατιῶται τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ Χριστοῦ, ὀλίγη γῆ ξεχωρίζει τοὺς σκλάβους ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους, τοὺς δυστυχισμένους ἀπὸ τοὺς εὐτυχισμένους ἀδελφούς. Καὶ τάφος μας ἂν μέλλῃ νὰ γείνη ἡ γῆ αὕτη, δὲν πρέπει νὰ ὀπισθοχωρήσωμεν, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὸν ἀγῶνα. Χιλιάδες βλέμματα τὴν στιγμὴν ἐτούτη μᾶς κυττάζουν ! Ἀπὸ ἡμᾶς ἐξαρτᾶται ἡ δόξα ἢ ἡ ἀτιμία ἡ σκλαβιά ἢ ἡ ἐλευθερία πολλῶν Ἑλλήνων. Καθὼς οἱ πατέρες μας ὀλίγοι κατὰ πολλῶν καὶ ἀσθενεῖς κατὰ ἰσχυρῶν ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν, παρομοίως καὶ ἡμεῖς πρέπει νὰ πολεμήσωμεν κεῖ θέλομεν νικήσῃ. Ἡ

διαθήκη των εἶναι ἱερὰ γραμμένη μὲ τὸ ἅγιόν των αἷμα καὶ πρέπει νὰ τὴν ἐκπληρώσωμεν διὰ τοῦ ἰδικοῦ μας αἵματος. Ἐὰν χθὲς ὑπεχωρήσαμεν εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν, αὔριον πάλιν θέλομεν προχωρήσει θερίζοντες τὰς πυκνάς των τάξεις· ἄρκει τὸ πάθημα τῆς ἀπειθείας, τῆς διχονοίας καὶ τῆς ἀμελείας νὰ γείνη μάθημα ὁμονοίας καὶ ὑπακοῆς.—Ἐως τώρα πολλαῖς φοραῖς σεῖς οἱ ἴδιοι δὲν ἀπεδείξατε, ὅτι τῶν Τούρκων τὸ μαχαῖρι νὰ σᾶς φοβίση δὲν εἴμπορεῖ ; Καὶ δὲν ἐστήσατε ἀκόμα χθὲς ἐδῶ τριγύρω ἀπὸ τούρκικα κορμιά τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ τρόπαιά σας ; Τὰ τεῖχη τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ εἶναι βαμμένα ἀπὸ τὸ χθесινὸν αἷμα τῶν ἐχθρῶν μας. Γύρω τριγύρω ρίψατε μία ἡμιατιά καὶ θέλετε ἰδεῖ τὰ ἄταφα κορμιά των. Ὁ Γκέγκας βλέπει ὄνειρο τὸ Μοναστήρι τῆς Ξενιάς καὶ ξυπνᾷ ἀκόμα τρεμασμένος. Παρακάτω ἐκεῖ ὁ Πλάτανος καὶ ἡ ξηρόμανδρα τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου δὲν ὁμολογοῦν τί δύναται ἡ ἀπόφασις ὀλίγων γενναίων νὰ κατορθώσῃ ; Λοιπὸν διὰ τί νὰ μᾶς ἀποθαρρύνῃ τῆς Μακρυνίτης ἡ ἀποτυχία, ἀφ' οὗ ἡ τύχη τῶν πολέμων πολλαῖς φοραῖς εἶναι τεῖαιύτη ; Τώρα μάλιστα ἔχομεν χρέος καὶ πρέπει νὰ τοὺς ἀποδείξωμεν, ὅτι τῶν μαχῶν αἱ συμφοραὶ καὶ τῶν πολέμων τὰ δεινοπαθήματα δὲν εἴμποροῦν νὰ καταβάλουν τὸ θάρρος μας μήτε νὰ μεταβάλουν τὴν ἀπόφασίν μας.—Ἀπόφασίς μας εἶναι : Θεσσαλία ἐλευθέρα ἢ θάνατος !—Τὰς σημαίας μας σήμερον ἡγίασεν ὁ ἁγιασμός τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἄς φέρωμεν λοιπὸν καὶ πάλιν αὐτὰς δοξασμένας εἰς τὸ μέσον τῶν τυράννων μας καὶ ἅς προσπαθήσωμεν νὰ χαράξωμεν μὲ αὐτὰς καὶ τὸ αἷμά μας τὰ νέα τῆς Θεσσαλίας ὅρια.»

Ἀλλὰ μάτην ἐρρήθη ὁ λόγος· μάτην καὶ ὁ σηματοφόρος τοῦ λόχου τῶν Ἰώνων Σέργιος Δ. Πετρούλιας ἐτέλεσεν ἐν κατανύξει τὴν ἱεροτελεστείαν καὶ ἡγίασε τὰς σημαίας, μάτην τινὲς τῶν ἐθελοντῶν διὰ νέου ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ ἀγῶνος ἐσπούδαζον νὰ συγκινήσωσι τὰ κατεψυγμένα τῶν πολλῶν στήθη καὶ συγκρατήσωσι τὰ πειθῇ στίφη καὶ καθοδηγήσωσιν εἰς νέαν εἰς-

βολήν· τὰ πάντα μάτην ἐγένοντο. Οἱ ἐπαναστάται ἡμέρα τῇ ἡμέρα κατελίμπανον τὴν Μονὴν Ξενίας καὶ μόλις περὶ τοὺς 250 ὑπελείφθησαν ὑπὸ τὸν γενναῖον ἀρχηγὸν—Θρασύβουλον Βελέντσαν. Ἡ ἐπανάστασις ἔπνεε τὰ λοίσθια· ἡ δὲ παρέμβασις τῶν Ἀγγλῶν προξένων Μέρλιν καὶ Βλὼντ, περὶ ὧν εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐπῆλθεν ἐγκαίρως ἵνα καὶ τυπικῶς κατασβεσθῇ καὶ ἡ τελευταία ἐπαναστατικὴ φλόξ, εἴ που ἐφαίνετο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ἡ ἐν Ἠπείρῳ ἐπανάστασις. — Πότε ἤρξατο παρασκευαζομένη. — Ἐναρξίς. — Συμπλοκαὶ ἐν Πλάκα, Δημηριῷ καὶ Κλειτσόβῳ. — Ὁ Χριστόδουλος Μήσιος, ὁ δημοδιδάσκαλος Κοττίκας. — Οἱ σωματοῦχοι Α. Ζέρδας, Δ. Σκαλτσογιάννης, Β. Χαντσάρας, Θ. Σκαλτσοδῆμος, Ν. Φοῦρνέλλης. — Λεηλασίαι τῶν χωρίων Ραδοβυζίου. — Ἡ ἐν Καραλήμπεη καὶ Γκιάστα συμπλοκή. — Ὁ Μίνως Λάπας μετὰ 460 ἐθελοντῶν ἐν οἷς καὶ ὁ Γκιούζης μετὰ τινῶν Ἰταλῶν. — Κ. Τριτάκης, Π. Καλκαντῆς καὶ Γ. Στεφάνου. — Ἡ ἐν Λυκουρσίῳ καταστροφή. — Οἱ Ἕλληνες ἀγχινότοι ἐν Ἰωαννίνοις. — Τὰ ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ φρουρίου μαρτύρια. — Ἀῖξίς τῆς ἐν Ἠπείρῳ ἐπαναστάσεως.

Ἡ ἐν Ἠπείρῳ ἐπανάστασις προπαρασκευάζετο ὅμως τῇ ἐνάρξει τοῦ ρωσσοτούρκικοῦ πολέμου (13 Ἀπριλίου 1877)· ὁ Α. Ζέρδας, Φ. Κοντονίκας, Σ. Κοσσυβάκης καὶ ἄλλοι τινὲς ἀνέλαβον νὰ προσεταιρισθῶσι τοὺς Ἀλβανοὺς, ἐξ ὧν ὁ ταγματάρχης τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ Ἐμὶν-βέης ὑποσχόμενος ἐξήγαγε τὴν αὐτοῦ οἰκογένειαν ἐκ τοῦ φρουρίου μετημφισμένην· ἀλλὰ προδοθεὶς μόλις δ' ἐσώθη εἰς Καρθασαράν (1). Ἐνῷ δὲ πολλὰ διαπραγματεύσεις.

(1) Οἱ Ἀλβανοὶ ἀνέκαθεν ἦσαν Ἕλληνες (ἐλληνοπελασγοὶ) ἀλλὰ τοῦ Γεωργίου Καστριώτου τῷ 1466 ἀποθανόντος, ὁ Μωάμεθ ὁ Β' ἐπέβαλεν αὐτοῖς ἢ τὸν μουσουλμανισμόν ἢ τὸν θάνατον· οἱ Ἀλβανοὶ προὔτιμήσαν τὸ πρῶτον, ἀλλὰ δὲν ἐπαύσαντο συμπαθῶς διακείμενοι πρὸς ἡμᾶς. Δυστυχῶς ὅμως αἱ ραδιουργίαι τῶν Αὐστριακῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν κατῴρθωσαν νὰ ἀποτρέψωσιν αὐτοὺς πάσης μετὰ τῆς Ἑλλάδος συμπράξεως, ἰδία τρέφοντες σχέ-

ἐγίνοντο περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐπαναστάσεως, ἥς ἡ ἑναρξίς ὠρίσθη τῇ 20 Ἰανουαρίου 1878, ἀπροόπτως ἐξεργάγη αὕτη ἄνευ σχεδίου συνεννοήσεως, παρασκευῆς καὶ στρατιωτικῆς συντάξεως. Πράγματι δὲ ὁ ἐκ τῶν μεμυημένων δημοδιδάσκαλος Κοττίκας ἡγούμενος εὐκρίθμων ἐθελοντῶν προσβαλὼν τῇ 3 Φεβρουαρίου 1878 ἐξεδίωξε τοὺς Ἀλβανοὺς φρουροὺς τοῦ σταθμοῦ τῆς Πλάκας. Ἐπικουρος τῶν ἡμετέρων ἔρχεται Χριστόδουλος τις Μήσσιος πρῶην ὑπαξιωματικὸς ἐν τῷ ἐλληνικῷ στρατῷ. Ἐπελθόντων δὲ (6 Φεβρουαρίου) 2,000 Τούρκων ἐξ Ἰωαννίνων, ἀπῆλθον, ὁ μὲν Μήσσιος πρὸς τὰ ἐλληνοτουρκικὰ μεθόρια, ὁ δὲ Κοττίκας εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Τούτων γινομένων περὶ τοὺς 200 ἐθελονταὶ ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Α. Ζέρβαν καὶ τοὺς ὀπλιτάρχας Δ. Σκαλτσογιάννην, Β. Χαντσάραν, Θ. Σκαλτσοδημόν, Ν. Φουρνέλην ἐκ Καρβασαρά ἐξορμήσαντες εἰσέβαλον εἰς τὸ τουρκικὸν καὶ κατέλαβον τὴν Ὑψηλὴν Παναγίαν, θέσιν κειμένην παρὰ τὸ Δημαριὸν πρὸς Α. τοῦ Πέτα κείμενον. Οἱ Τούρκοι ἀπὸ πρωίας τῆς 2 Φεβρουαρίου προσέβαλον αὐτοὺς ἐκ τοῦ Δημαριοῦ. Εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐπαναστατῶν ἔσπευσαν 50 εὐζῶναὶ ὑπὸ τὴν Κολλῖνον Μπαϊρακτάρην. Ἡ συμπλοκὴ διήρκεσε μέχρι βαθείας νυκτὸς καθ' ἣν ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς 75, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων

δια προσαρτήσεως. Ἡμεῖς ἔχοντες συμπαθείας μεγάλας πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Ἀλβανοὺς, προτιμῶμεν νὰ ἴδωμεν αὐτοὺς αὐτονόμους, ὡς ἔγραψεν ὁ λόγιος Ἀλβανὸς Γεωργίος Μέξης ἐν τῇ «Ἀκροπόλει» τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1895 μᾶλλον ἢ ἐπαρχίαν αὐστριακὴν ἢ ἰταλικήν. Περὶ τῶν Ἀλβανῶν ἰδὲ Ν. Γ. Νεοκλέους, περὶ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἀλβανῶν ἤτοι Σκίπιτάρ, Γοτίγγη 1855, Π. Κουπιτώρη] Ἀλβανικαὶ μελέται ἐν «Βύρωνι» τόμ. 4 (1879), τοῦ αὐτοῦ, περὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἔθνους τῶν Ἀλβανῶν ἐν «Ἐφημερίδι τῶν φιλομαθῶν» τόμ. 15 (1887) σελ. 1141—1268—Ἀθ. Πετρίδου αὐτόθι τόμ. 16 καὶ πάλιν Κουπιτώρη, αὐτόθι τόμ. 18, Κ. Χ. Βάμβα, σύντομος ἱστορικὴ μελέτη περὶ Ἀλβανίας καὶ Ἀλβανῶν ἐν τόμ. Α' «Παρνασσῶ» (1877), καὶ Ἀντων. Γεωργίου. Πολιτικὸν κάτοπρον τῶν πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν ἐν ἔτει 1877 ρωσοτουρκικὸν πόλεμον, Ἀθ. 1880 καὶ Σ. Σφακόλη περὶ . . . Ἀλβανικοῦ συνδέσμου ἐν «Παρνασσῶ» τόμ. 7 (1883).

ἐπληρώθησαν 7. Τῇ δ' ἐπαύριον (3 Φεβρουαρίου) ἀπῆλθον οἱ ὑπὸ τὸν Α. Ζέρβαν εἰς Ἅγιον Νικόλαον (6 Φεβρ.) καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κλειτσόβον (10 Φεβρ.), ἔνθα συνήλθον καὶ ἄλλοι ἐπαναστάται ὑπὸ τὸν Ζ. Ζωΐδην, Α. Χοστέβαν, Β. Χαντσάραν, Γάκην Ζῆκον, Λάμπρον Ζῆκον, οἱ ἀδελφοὶ Ρηγαναῖοι, ὁ Σκαλτσᾶς, Σκυλοδῆμος, Στουρνάρας, Ἰσκος καὶ ἄλλοι τινὲς καὶ εἶτα (13 τοῦ αὐτοῦ) 130 εὐζωνοὶ ὑπὸ τὸν Κ. Μπαῖρακτάρην. Κατέλαβον δ' οἱ ἐπαναστάται τὰς δὲ τὰς θέσεις: τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους, τὴν Μπότσην, καὶ Ἅγιον Γεώργιον· ἀλλὰ κατ' αὐτῶν ἐπῆλθον οἱ Τοῦρκοι ἄγοντες καὶ δύο ὄρεινὰ τηλεβόλα. Μετὰ πολλὰς ματαίας ἐφόδους κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς θέσεως Ἀγίων Ἀποστόλων οἱ Τοῦρκοι ὑπεχώρησαν καταλιπόντες 103 νεκρούς· ἐκ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν ἐφονεύθησαν τρεῖς, ὧν τὰς κεφαλὰς ἔλαβον οἱ Ἀλβανοί, καὶ ἐτραυματίσθησαν 20. Διεκρίθησαν δ' ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ὁ σαλπικτῆς Λεημονῆς τραυματισθεὶς, ὁ Τσάκαλος, Σαγάνας, οἱ ἐκ Κλειτσόβου ἀδελφοὶ Τσαφαῖοι καὶ οἱ τρεῖς ἡρωϊκῶς πεσόντες, ὁ δεκανεὺς Ι. Μακρῆς φονεύσας τρεῖς Ἀλβανούς, ὁ Μῆτρος Κώστας καὶ ὁ Λ. Μπουκουβινιώτης Σουλιώτης. Ἀλλ' ὅμως στερούμενοι οἱ ἐπαναστάται τῶν πάντων ὑπεχώρησαν εἰς Χελώνην· εἰς δὲ Φλωριάδαν χωρίον ἡμέτερον τῆς παλαιᾶς ὁροθετικῆς γραμμῆς, ἀπέστειλαν διὰ πορείων ἐκ κλάδων ἐνὸρων τοὺς τραυματίας, ὧν οἱ πολλοὶ ἀπέθανον μὴ τυγχόντες, κατὰ τὴν πορείαν, τῆς δεούσης θεραπείας καὶ περιθάλψεως· ἐκ δὲ Χελώνης μετέβησαν οἱ περὶ τὸν Α. Ζέρβαν εἰς Παληοκουτσῆν ὁπόθεν ἐπανήλθον εἰς τὰ ἴδια.

Τούτων γενομένων, οἱ ἐν Ραδοβυζίῳ οὐ μακρὰν τοῦ Βουλγαρελίου ἐπαναστάται ὑπὸ τοὺς ὀπλιτάρχας Φ. Κοντονίκαν, Σ. Κοσσυβάκην καὶ Ἐμίν-βέην λαβόντες τῇ 11 Φεβρουαρίου 500 ἐμπροσθογεμῇ ὄπλα καὶ 43 κιβώτια πολεμεφοδίων καὶ τῇ ἐπαύριον ἐν Αὐλάκι 200 ὄπλα Σασσεπῶ, κατέλαβον τὴν θέσιν Κράβαρα ἵνα σώσωσι τοὺς ἀόπλους· διότι οἱ Τοῦρκοι μαθόντες, ὅτι ἐκεῖ ἐξερράγη ἐπανάστασις καὶ πρόσκαιρος κυβέρνησις συνέστη, ἐξώρμησαν 2,000 περίπου ὑπὸ τὸν Ἰμβραῆμ βέην, Δερβῆς βέην, Ὀσμὰν βέην καὶ Γιαχούμ βέην, ἐλεηλάτησαν τὰ χωρία Βρυστενίτσαν, Μπότσην, Σομιρόν, Μηλιανὰ, Βραστίτσαν, Σέκλίτσαν, Καταβόθραις, ὧν οἱ

ἄοπλοι κάτοικοι διεσπάρησαν τῇδε καὶ κεῖσε καὶ μάλιστα εἰς Φλωριάδα, Λιδάδι, Αὐλάκι καὶ Σύντεκνον, ἐντὸς τοῦ ἐλληνικοῦ. Ἀπαράσκευοι καὶ ἄνευ ἐντελοῦς συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἐγχωρίων τουρκαλβανῶν βέηδων ἀποδάντες τῇ 12 Φεβρουαρίου 1878 ἐκ Κερκύρας 460 περίπου ἐθελόνται ὑπὸ τοὺς ὀπλιτάρχας Μίνω Λάμπαν ἐκ Δοδριανῆς, τὸν μετὰ ταῦτα τμηματάρχην τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ κατὰ τὸ 1886 ἀνταποκριτὴν τῆς «Σημαίας» τοῦ Λονδίνου, Α. Γκιούζην μετὰ τινων Ἰταλῶν ἐκ Χειμάρρας, Νῆσον Πίναν βλαχοποιμένα, Κ. Τριτάκην Κρήτα, Π. Καλκαντῆν καὶ Θ. Γρηγοράκην, ἀρχηγοῦντος πάντων τοῦ μοιράρχου τῆς χωροφυλακῆς Γ. Στεφάνου. Ἡπειρώτου, κατέλαβον τὰ μοναστήρια, Ἅγιον Γεώργιον, Ἀγίους Τεσσαράκοντα, τὸ χωρίον Γκιάστας ἀντικρὺ τῆς Κερκύρας κείμενα, πρὸς τὰ ΒΔ τῆς Ἡπείρου.

Πρώτη συμπλοκὴ ἐγένετο ἐπὶ τοῦ λόφου Καραλίμπεη, ἐξ οὗ 250 περίπου Τούρκοι ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, ἀποβαλόντες δύο σημαίας, 16 νεκροὺς καὶ 20 τραυματίας· παρεδόθησαν δὲ καὶ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς Φεΐζης-Μωάμεθ-Ἀμπάζης καὶ ὁ πρὸς τῶν Ραγίπ Τσαρτοάνης. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθη μόνον ὁ Ι. Βαρουζάκης καὶ τινες ἐτραυματίσθησαν. Συγχρόνως δ' ἐγένετο συμπλοκὴ καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου Γκιάστας, καθ' ἣν οἱ ἐπαναστάται ἐτρεψαν 300 περίπου Τούρκους ὀρμηθέντας ἐκ Γούλας. Μετὰ τὰς ἐφημέρους τούτας, ἐπιτυχίας οἱ ἐπαναστάται κατεῖχον τὴν Γκιάσταν, τὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα καὶ τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου. Προσβληθέντες ὁμῶς τῇ 23 Φεβρουαρίου ὑπὸ δύο ταγμάτων μετὰ δύο τηλεβόλων καὶ 200 ἱππέων ἐτράπησαν εἰς φυγὴν προσελθόντων περὶ μέσσην νύκτα εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ἐχθροῦ 500 τούρκων στρατιωτῶν διὰ τοῦ πολεμικοῦ «Μαχμουδιέ» καὶ ἄλλων ἀτάκτων. Τῇ ἐπαύριον (24 Φεβρουαρίου) διασκορπισθέντες οἱ ἐπαναστάται, οἱ μὲν ἐτράπησαν πρὸς τὰ Ἑξαμίλλια τὰ σχηματιζόμενα ἐκ τῆς λίμνης Βουθρωτοῦ ἀντικρὺ ἄκρας τινὸς τῆς Κερκύρας ἐπ' ἐλπίδι νὰ διασωθῶσιν ἐπὶ τοῦ ἐκεῖ προσπελάζοντος αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου, οἱ δὲ πρὸς τὴν Τσόυκαν, ἐξ ᾧν ὁ ἀρχηγὸς Στεφάνου μετ' ὀλίγων ἔσπευδε πρὸς τὴν Δίβραν, καὶ ἄλλος ἄλλαχού, ἐκάστου κηδομένου τῆς ἑαυτοῦ

σωτηρίας. Καὶ 113 μὲν κρυβέντες ἐντὸς θάμνων διὰ λέμβων καὶ ἀτρακιάτων ἐκ Κερκύρας προσπλευσάντων ἐσώθησαν, 14 δὲ ἄλλοι ἐπὶ λέμβων τοῦ αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου «Λόϋδ». Ἐκεῖ δ' ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων 24 μὲν αἰχμαλωτίσθησαν ἐκ τῶν πρὸς τὰ Ἑξαμίλλια τραπέντων, οἱ δ' ἄλλοι ἐφονεύθησαν ἄλλος ἄλλαχοῦ κατὰ τὴν καταδίωξιν.

Οὕτως αἰσχροῦς καὶ οἰκτρῶς κατεστράφη καὶ ἡ ἐν Ἡπείρῳ ἐπανάστασις. Οἰκτροτάτη δὲ καὶ χλευαστικωτάτη ἐγένετο τοῖς αἰχμαλώτοις ἢ εἰς Ἰωάννινα εἰσόδος, ἣν αὐτόπτης, κατὰ τὸν Μιλτιάδην Δ. Σεῖζάνην, μάρτυς περιγράφει οὕτως (1): «Τὸ σάββατον ἀπὸ πρωίας ἀστραπηδὸν διεδόθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, ὅτι φέρουσι τοὺς αἰχμαλώτους· καὶ οἱ μὲν Τούρκοι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἐξηλθον εἰς προὔπάντησιν· μέχρις Ἀσφάκας τρεῖς ὥρας μακρὰν τῶν Ἰωαννίνων, τινὲς δὲ τῶν Τουρκισσῶν ὠπλίσθησαν καὶ διὰ μαχαιριδίων ὅπως κεντήσωσι τοὺς αἰχμαλώτους. Τὸ ἐβραϊκὸν στοιχεῖον προέπεμψε τὸ ἄγριον τοῦτο σκυλολόγιον μέχρι Μ. Μπαζδενῶν. Εἰς τὰ ὄμματα δὲ πάντων Τούρκων καὶ Ἑβραίων ἦτο ἡ χαρὰ ἐζωγραφισμένη, ἐνῶ θανάσιμος λύπη ἐθέριζε τὰς καρδίας τῶν Χριστιανῶν, θρηνοῦντων ἀδιαλείπτως. Περὶ τὴν 10 ὥραν τουρκιστὶ εἰσήρχετο εἰς τὴν πόλιν ἡ θριαμβευτικὴ αὕτη πομπή, ἥς προηγοῦντο 3 ἱλαὶ ἵππικοῦ μὲ γυμνὰ τὰ ξίφη καὶ ἐν ἡμίταγμα μουσταχαφίζ, καὶ εἰς μακρὰν ἀπόστασιν ἤρχοντο τὰ θύματα. Οἱ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι, ἐναντίον πολεμικοῦ νόμου, ἦσαν δεδεμένοι ἀνὰ δύο, ὡς λησταί. Προηγοῦντο τούτων δύο ἄνδρες ὑψηλοῦ ἀναστήματος πωγωνοφόροι, ἀρειμάνιοι καὶ ὑπερήφανοι· ἡ θεία πρόνοια ἐπέτρεψε νὰ μὴ ἀποθάνωσιν εἰς τὴν μάχην, ἵνα παρασταθῶσι μάρτυρες τῆς θλιβεραῆς ταύτης σκηνῆς. Εἰς τὸν ἕνα τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐδόθη ἡ ἐλληνικὴ σημαία καὶ ραβδισμοὶ ἄφθονοι. Κατόπιν τούτων ἤκολούθουν 2 τηλεβόλα Κρούπ καὶ 4 ἐμπροσθογεμῇ, ὀπισθεν

(1) Ἐνθ' ἄλλαχοῦ.

δὲ αὐτῶν ἀναμίξ μουςταχαφίζ καὶ ρεδίφ. Ἡ ἐνδοξος αὕτη πομπή δὲν ἠκολούθησε τὸν φυσικὸν δρόμον της. ἀλλὰ καμψασα ἐπίτηδες καὶ ἀπολέσασα 1)4 δρόμου διῆλθε διὰ τῆς συνοικίας Ἀρχιμανδραίου, ὅπου εὕρισκετο καὶ τὸ δεύτερον ἑλληνικὸν προξενεῖον. Ὁ πρόξενος κ. Λόντος πληροφορηθεὶς ἐγκαίρως τὰ διατρέχοντα εἶχε διατάξει νὰ κλεισθῶσι τὰ παράθυρα. Ὑπὸ τὸ δεύτερον ἑλληνικὸν προξενεῖον ἤρχισεν ἡ τούρκικὴ μουσικὴ παιανίζουσα τὸν γνωστὸν τῆς Κρήτης ὕμνον τοῦ 1867. Ὁ Ἕλλην στρατιώτης Κοσκινᾶς ὁ φέρων τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἅμα ἀντικρύσας τὰ ἑλληνικὰ παράσημα ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ προξενείου ἀποκαλύπτεται εὐσεβάστως κλίνων τὴν κεφαλὴν πρὸ τοῦ ἑλληνικοῦ θυρεοῦ καὶ προσφέρων τὸν στρατιωτικὸν χαιρετισμὸν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ σήματα. Τοῦτο ἤρκεσε. Φωνὴ ἀγρίας λύσσης διεδέχθη τὴν εὐγενεστάτην ταύτην πράξιν τοῦ Ἕλληνοσ στρατιώτου. λυσοῦντες οἱ Τούρκοι τακτικοὶ, ἄτακτοι, τουρκόπουλα, τούρκισσαι ἐπιπίπτουσι κατὰ τοῦ Ἕλληνοσ καὶ χάλαζα ροδισμῶν, γρονθοκοπημάτων, λακτισμῶν, ἐμπτυσμῶν, ὕβρεων, γκισουρλαρισμῶν πίπτουσι κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ δεσμίου Ἕλληνοσ ! Εἰς 128 συμποσούμενοι ἐρρίφθησαν, ἀφοῦ χιλιοστήν πορὰν ἐδάρησαν καὶ ὕβρίσθησαν, εἰς τὰς γνωστὰς φρικαλέας φυλακάς τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ὅπου νήσπεις, γυμνοὶ καὶ ἀπέλπιδες θ' ἀποθάνωσι βεβαίως ὅλοι, καὶ θ' ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τὰ ἀνυπόφορα ταῦτα βασανιστήρια καθ' ἣν στιγμὴν πολλοὶ αὐτῶν ἀσθενοῦσιν, ἐν οἷς καὶ ὁ Κοσκινᾶς.»

Καὶ ἠλευθερώθησαν μὲν βραδύτερον οἱ ἄθλιοι αἰχμάλωτοι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀλλὰ τὸ αἶσχος παραμένει ἀνεξίτηλον. Οἱ δὲ τραπέντες πρὸς τὴν Δίβραν ἔπαθον τὰ πάνδεινα. Τούτων ὁ μὲν Κ. Τριτάκης καὶ ὁ Μίνωσ Λάππας ἀφικόμενοι τῇ 21 Φεβρουαρίου ἀπῆλθον τῇ 24 εἰς Λεπινίτσαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κλεισάριον, Σελιάν, Λαῦδον, Λουβῖναν, Λίγκαν, Κουσοβίτσαν, Ἀχούρια καὶ Ζιλίσταν, ἐν ᾗ ὁ μὲν Λάππας ἔμεινεν, ὁ δὲ Τριτάκης διαβάς τὸν Καλαμᾶν διὰ Βροσίνας, Σινίκου, Ζαραβίτσας, Βαλανιδιᾶς, Πραδέλης, Γρατσιάνης, Λιβίτσας, Βουκοβίνας, Κουσαπίας, Παπαδάτων εἰς Λοῦρον, ἐξ

οὗ διὰ πλοίων ἀφίκετο (5 Μαρτίου) εἰς τὸ ἐλληνικόν, εἰς Βόνι-
τσαν. Ὁ δὲ Γ. Στεφάνου ἀπελθὼν (25 Φεβρουαρίου) ἐκ Δίβρας
διὰ τῆς Μονῆς Θεολόγου, Κλεισαρίου, Ἐπισκοπῆς, Κλεισοβορί-
τσας, Καλυβίων, Λεπτοκαρυᾶς, διὰ τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ, Κα-
λογερικῶν Μύλων, Σουλίου, Ἀγίου Παντελεήμονος, ἀφίκετο εἰς
Λοῦρον, ἔνθα οἱ ἀρχιλησταὶ Μαριόλης καὶ Στούπης περιθάλψαντες
προέπεμψαν αὐτὸν εἰς Κρανιάν· ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου
καὶ τοῦ Ἀράχθου, Βουλγαρελίου, διὰ τοῦ ὄρους Πέτα, Δημα-
ριοῦ κατέφυγον τέλος εἰς Παληοκουτσῆν, ἐξ ἧς ἀπῆλθον εἰς τὴν
ἐλευθέραν Ἑλλάδα· ἄλλοι κρυβέντες ἐν ταῖς φάραγξι καὶ ταῖς
ὄπαῖς τῆς γῆς ἀπέθανον ἐξ ἀσιτίας καὶ τοῦ ψύχους, ὁ δὲ Μ. Λάπ-
πας ἀπελθὼν εἰς Σοῦλι εὔρε κρησφύγετον καὶ ξενίαν παρὰ τῷ ἐκεῖ
προξένῳ Σούντια. Οὕτως ἐλεεινῶς καὶ οἰκτρῶς ἐληξεν καὶ ἡ ἐν
Ἡπείρῳ ἐπανάστασις, ἣτις, ὡς εἵπομεν, ἄνευ συννενοήσεως καὶ
ἐκ τῶν ἐνόντων παρασκευασθεῖσα κατέληξεν εἰς ὃ εἶδομεν ἀξιοδά-
κρυτον ἀποτέλεσμα, ἐκθέσαν τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὰς βιαιοπρα-
γίας τῶν Μουσουλμάνων καὶ οὐδὲν ἄλλο ἀπεργασάμενον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἡ ἐν Μακεδονίᾳ ἐπανάστασις : — Ἀποστολὴ ἐκ Πειραιῶς (15—16
Φεβρουαρίου 1878) ὀπλων, πολεμεφοδίων καὶ 500 ἀνδρῶν. — Ὁ λοχα-
γὸς Κ. Δουμπιώτης, ὁ ὑπολοχαγὸς Μ. Τσίμας, ὁ ὀπλαρχηγὸς Β. Ζαχεί-
λας καὶ ὁ Τόλιος Λάζος. — Θέσις ἐν ἧ ἀπεβιδάσθησαν τὰ τε πολεμεφό-
δια καὶ οἱ ἄνδρες. — Ἡ πρόσκαιρος ἐν Λιτοχωρίῳ κυβέρνησις. — Προκή-
ρυξις αὐτῆς πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις. — Α. Ἀστερίου, Εὐάγγε-
λος Κοροδάγγος. — Γ. Α. Ζαχαριάδης, Νικηφόρος ἱερομόναχος, Ι. Βερ-
γίδης, Ἀθανάσιος Γεωργίου καὶ Ἰωάννης Νικολάου. — Ἡ ἐν Ἀθήναις
Μακεδονικὴ ἐπιτροπὴ : Στέφανος Ν. Δραγούμης, Λ. Δόσιος, Λ. Πα-
σχάλης. — Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος.

Ἡ ἐν Μακεδονίᾳ ἐπανάστασις ἐμελᾶτο, ὡς καὶ ἡ ἐν Ἡπείρῳ
ἀτυχῆς, ἀπὸ μακροῦ διὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Μακεδονικῆς ἐπιτροπῆς
ἣτις ὑπεδαύλιζεν ἐπανάστασιν, ἐν τῷ παρολυμπίῳ διαμερίσματι.

Ἀπὸ πολλοῦ ὁ θερμὸς πατριώτης καὶ σημαίνων πρόκριτος τοῦ Λιτόχωρίου Εὐάγγελος Κοροβάγγος, ὅστις ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 1878 διατρίβων καὶ κυβερνητικῆς τινος ἐπιχορηγήσεως ἀπολαμβάνων, μοι διηγήθη τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην(1) διετέλει εἰς συνεννοήσεις καὶ εἶχε προπαρασκευάσει καὶ τὰ πνεύματα καὶ τὰ πράγματα ἵνα ἅμα τῷ πρώτῳ ἐξ Ἀθηνῶν διδομένῳ συνθήματι ἐπιτευχθῇ ἡ ἐξέγερσις. Ἐν Ἀθήναις ἡ μακεδονικὴ ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν Στεφάνου Δραγούμη, Λ. Δοσίου καὶ Λ. Πασχάλη, τοῦ τελευταίου μεταβάντος καὶ εἰς Μακεδονίαν, ὡς συμβούλου τοῦ ἀρχηγοῦ, προπαρασκεύαζε τὰ τῆς ἀποστολῆς ἀνδρῶν καὶ πολεμικοῦ. Ἐν τέλει δὲ τὴν νύκτα τῆς 15 πρὸς τὴν 16 Φεβρουαρίου 1878, 500 ἄνδρες ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Κ. Δουμπιώτην, τὸν νῦν συνταγματάρχην ἐν οἷς ὁ ὑπολοχαγὸς Μ. Τζίμας καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Β. Ζαχρίλας καὶ Τόλιος Λάζος ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν θέσιν Πλάκα ἐξ ἧς μετέβησαν εἰς Λιτόχωρον, συνενωθέντων μετὰ τοῦ Δουμπιώτου καὶ τῶν ἐγχωρίων ἐπαναστατῶν. Τὸ Λιτόχωρον ὡς εἵπομεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἑλληνοτουρκικῷ πολέμῳ (Ἀθήναις 1897 σελ. 253) καίται πρὸς ΒΔ. τοῦ Πλαταμῶνος καὶ εἶναι ὅλως χριστιανικόν. Πάντες οἱ κάτοικοι ἐνθουσιωδῶς συμμετέσχον τοῦ κινήματος, ἐγένετο ἡ ἐπαναστατικὴ εἴδρα· διότι ἐκεῖ συνήλθον οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας Ὀλύμπου τῆς Μακεδονίας καὶ ἐγκατέστησαν τῇ 19 Φεβρουαρίου προσωρινὴν κυβέρνησιν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν Ε. Κοροβάγγου, προέδρου, Α. Ἀστερίου, ἱατροῦ, Ἱερομονάχου Νικηφόρου, Ἀθανασίου Γεωργίου, ἱερέως, Γεωργίου Ζαχαριάδου, ἱατροῦ, Ἰωάννου Βεργίδου καὶ Ἰωάννου Νικολάου, προστεθέντος βραδύτερον καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Κίτρους Νικολάου.(2) Αὐθημερὸν τῆς ἐκλογῆς αὐτῆς ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις ἐξέδοτο τὴν δὲ τὴν προκήρυξιν πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων :

(1) Ἀπέθανε πρὸ τριετίας ἐν Ἀθήναις.

(2) Οὗτος κατήγετο ἐκ Στενημάχου ἐκ τοῦ γένους τοῦ Λούση, ὅπερ εἰσέτι σώζεται.

«Πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων,

Τὰ πολυχρόνια δεινὰ, ὧν γινῶσιν ἔλαβον, κατὰ καιροῦς, διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν αἱ σεβασταὶ κυβερνήσεις καὶ τὰ ὁποῖα ἐπετάθησαν ἐπ' ἐσχάτων, ἠνάγκασαν τοὺς κατοίκους τῆς Μακεδονίας νὰ δράζωνται τῶν ὅπλων, ὅπως προστατεύσωσι τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν ἑαυτῶν.

Συνελθόντες σήμερον οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας κατέλυσαν τὴν τυραννικὴν ἐξουσίαν τοῦ Σουλτάνου, ἀνεκήρυξαν τὴν ἑνωσιν τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος καὶ ἐξελέξαντο ἡμᾶς, ὅπως σχηματίσωμεν προσωρινὴν κυβέρνησιν τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τῆς ὑποχρεώσεως νὰ ἀποταθῶμεν πρὸς τὰς χριστιανικὰς Δυνάμεις καὶ νὰ ζητήσωμεν τὴν ἰσχυρὰν αὐτῶν προστασίαν ὑπὲρ τοῦ δικαίου τοῦ ἀγῶνός μας καὶ τὸ ἔλεος αὐτῶν ὑπὲρ τῶν κινδυνευόντων, ἐκ τῆς τουρκικῆς θηριωδίας, γυναικοπαιδων ἡμῶν.

Πεποίθαμεν ὅτι, ἡ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἀνατολῆς μέριμνα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, θέλει ἐπεκταθῇ καὶ ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς Μακεδονίας, ἡ ὁποία εἶναι ἐτοίμη, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της καὶ ὑπὲρ τῆς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐνώσεώς της, νὰ παραδοθῇ εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν ὀλεθρον, εἰάν εἶναι ἀνάγκη, ἢ νὰ ἐξακολουθῇ δουλεύουσα εἰς τὴν ἐπονείδιστον ἐξουσίαν, ἧς τὰ ὄργανα, οἱ Κιρκάσιοι, οἱ Γκέκαι, οἱ Ζεϊμπέκαι καὶ οἱ Βασιβουζοῦκοι ἠρήμωσαν τὴν πατρίδα ἡμῶν καὶ ἐβεβήλωσαν τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἱερότητα τῆς οἰκογενειακῆς ἡμῶν ἐστίας.

Πᾶσαι αἱ ὑποσχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις, ἃς ἀνέλαβεν ἡ ἐξουσία αὕτη, ἀπέναντι τῶν ὑπηκόων της καὶ ἀπέναντι τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἀπεδείχθησαν μέχρι τοῦδε ἐσκεμμένως δόλαιοι καὶ ἀπατηλαί. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις πολλάκις παρεχώρησε δικαιώματα, ἀλλ' ἡ τυραννία οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ἐχαλαρώθη· ἀπεναντίας τὰ δεινὰ ἡμῶν παρίστανται ἀτελεύτητα καὶ φοβερώτερα, καθόσον ἡ κυβέρνησις αὕτη χαλαροῦται καὶ ἐκμηδενίζεται. Διὰ ταῦτα ἠναγκάσθημεν νὰ καταφύγωμεν

εἰς τὰ ὄπλα, ἵν' ἀποθάνωμεν τοῦλάχιστον ὡς ἄνθρωποι καὶ Ἕλληνες, ἐὰν δὲν μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ ζήσωμεν ὡς ἄνθρωποι λογικοὶ καὶ ἐλεύθεροι.

Ἐν Λιτοχώρῳ Ὀλύμπου, τῇ 19 Φεβρουαρίου 1878.

Ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις Μακεδονίας

Ε. Ι. Κοροβάγκος πρόεδρος

Α. Α. . . , Ἱερομ. τῆς Μ. Πέτρας· Νικηφόρος, Ἰωάννης Γ. Βεργίδης, Γ. Β. Ζαχαριάδης, Παπᾶ Ἀθανάσης Γεωργίου, Ἰωάννης Νικολάου.

Ἡ ἀναγγελία τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως τοσοῦτον ἐνεποίησε τρόμον εἰς τὸν Τοῦρκον φρούραρχον Πλαταμῶνος, φρουρίου ὀχυροῦ, ἔνεκα τῶν ὀλίγων ἀνδρῶν οὓς εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ, εἰς 15 μόνον ἀνερχομένους, ὥστε ἀμέσως παρεδόθη τοῖς ἐπαναστάταις (1).

(1) Ὁ Πλαταμῶν εἶναι πολίχνη μικρὰ πρὸς Β. τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν παρὰ τὰς Α. ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, ἔχουσα περὶ τὰς 2500 κατοίκων, καὶ ἔδρα ἐπισκοπῆς ὑπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην. Εἶναι πόλις Βυζαντιακὴ μνημονευομένη ἐν ἐμπορικῇ συνθήκῃ μεταξὺ Βυζαντικῶν καὶ Βενετῶν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἐγένετο τιμᾶριον τῶν Φράγκων. Ἐκεῖ ὅπου σήμερον κεῖται τὸ φρούριον Πλαταμῶνος ἔκειτο τὸ ὑπὸ τοῦ Τίτου Λιβίου ἀναφερόμενον φρούριον Ἡράκλειον ἀπέχον 5 μίλια ἐκ Φίλας μεταξὺ Δίου καὶ Τεμπῶν, ἐπὶ βράχου ὑπερκειμένου ρεῖθρου χειμάρρου. Ὁ ὕπατος Φίλιππος ὑπερπηδήσας τὸν κάτω Ὀλυμπον καὶ κυριεύσας τῆς Φίλας κατέλαβε δόλῳ τὸ Ἡράκλειον ἐνθ' καὶ διεχείμασε. Σήμερον ἐν Πλαταμῶνι ὑπάρχει μικρὸν φρούριον ἐπὶ ἀποτόμου λόφου, οὗ τὰ κράσπεδα βρέχει τὸ Αἰγαῖον καὶ τὸν ὁποῖον ἀλληλένδετος σειρὰ λόφων ἐνοῖ πρὸς τὸν Ὀλυμπον. Χεῖμαρρος δὲ ὀρμητικὸς, ὁ Ἀπίλλας τοῦ Πλινίου, ρέων ἐν μέσῳ χαράδρας συμπληροῖ τὸ φυσικὸν περιχάρᾳκωμα. Τὸ φρούριον, ὅπερ περιγράφει ἐπίσκοπός τις Ναυπακτίας κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα (Βυζαντινὰ χρονικὰ Πετροπόλεως 1837) φαίνεται Βυζαντινὸν καὶ φέρει καὶ ἐπιδιορθώσεις τῶν Τούρκων. Ἀποτελεῖται δ' ἐκ τετραγώνων ἐπάλξεων ἐχουσῶν ἐν μέσῳ ὑψηλὸν πύργον ὀκτάγωνον ἐκ λίθων πλατέων. Εὗρισκονται δὲ καὶ ἀρχαῖα ἐρείπια· σήμερον δὲ συχνάζεται κατὰ θάλασσαν ὑπὸ πλοιορίφῳ πρὸς φόρτωσιν ἀνθρώκων καὶ ξύλων ἐκ τοῦ Ὀλύμπου. Τοιαύτη κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἦτο ἡ στρατηγικὴ ἀξία τοῦ Πλαταμῶνος, ὥστε λέγεται ὅτι ὁ Σουλτὰν Μαχμούτ παρηγορούμενος διὰ

Ἡμέρας τινὰς μετὰ ταῦτα, (22 Φεβρουαρίου), ὁ φιλόπατρις καὶ γενναῖος ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος ὕψωσε μετὰ μεγάλης πομπῆς τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Κολλίνδρῳ, ἔδρα αὐτοῦ, ἔκαυσε μεθ' ὅλων τῶν ἐπίπλων τὴν ἐπισκοπικὴν κατοικίαν του καὶ ἡγούμενος 2,000 ἀνδρῶν ἐκ κατοίκων τοῦ Κολλίνδρου, τὸ πλεῖστον, καὶ τινων ἐξ ἄλλων μερῶν ὑπὸ τὸν Χοστέβαν ἐστρατοπέδευσε πρὸ τοῦ μοναστηρίου τῶν Ἀγίων Πάντων μέχρι τῆς 1 Μαρτίου, ὅτε συνηντήθη μετὰ τοῦ Δουμπιῶτου· μετὰ τὴν συνάντησιν ταύτην ὁ μὲν Κίτρους μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ μετέβη εἰς Σπορλίτην, ὁ δὲ Δουμπιῶτης ἀπῆλθε μετὰ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Πέτρας. Ἡ γνώμη τοῦ Κοροβάγκου καὶ τῶν ἄλλων ἐγχωρίων προκρίτων περὶ συγκεντρώσεως πάντων ἐν Πέτρᾳ, καὶ προσβολῆς ἐπικαίρων τινῶν θέσεων καὶ καταλήψεως τῆς Αἰκατερίνης ἦτο ἀναμφιβόλως ἡ ὀρθότερα, ἀλλὰ ὅτε ἐλήφθη ὑπ' ὄψει· ἡ διάσπασις αὕτη τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων ἐπήνεγκε λυπηρὰ ἀποτελέσματα καὶ ἰδίᾳ τὴν ταχεῖαν καταστολὴν τῆς ἐν Ὀλύμπῳ ἐπαναστάσεως.

Ἐὰν κατελαμβάνετο ἡ ἀφρούρητος σχεδὸν Αἰκατερίνη, ὡς ὑπέδειξαν οἱ ἐγχώριοι πρόκριτοι, δὲν θὰ ἦτο εὐκόλος ἡ ἀποδίδοσις τοῦ Ἀσοῦ-Πασᾶ, οὐδὲ θὰ καθίστατο ἡ Αἰκατερίνη τὸ κέντρον τῆς τουρκικῆς ἐνεργείας (1). Εἰς τὸ γενόμενον τοῦτο σφάλμα ἀπο-

τὴν τοῦ φρουρίου τοῦ Ναυπλίου, καταληφθέντος ὑπὸ τῶν ἡμετέρων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν (30 Νοεμβρίου 1821) ἀπώλειαν εἶπε : «Σὶ ἂ γ' ὁ λ σ ο ὺ ν Π λ α τ α μ ῶ ν» (=ἂς εἶναι καλὰ ὁ Πλαταμῶν).

(1) Ἡ Αἰκατερίνα ἢ Κατερίνα εἶναι κωμόπολις κειμένη εἰς τὰ ΝΔ τῆς Θεσσαλονίκης ἥς ἀπέχει 14 1)2 ὥρας· κεῖται ἐπὶ πεδιάδος ἀνοικτῆς καὶ δύο ὥρας μακρὰν τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου ἀπέχει δὲ μίαν ὥραν τῆς θαλάσσης ἔνθα ὑπάρχει ἐπίγειον αὐτῆς (σκάλα). Εἶναι εὐπρόσβλητος ἀπὸ τῆς ἐκ Πλαταμῶνος ὁδοῦ καὶ ἔδρα μουδίου. Κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνήκει τοῖς Τούρκοις Γιουσούφ ἐφένδης καὶ Ἀρήφ ἐφένδης. Ἔχει πληθυσμὸν 3000 κατοίκων. ὧν οἱ μὲν 1800 εἰσὶ Χριστιανοί, οἱ δὲ 1200 Τούρκοι, δύο ἱεροὺς ναοὺς, δύο σχολεῖα ἀρρένων καὶ τέμενος Μουσουλμανικὸν ὡς καὶ στρατῶνα μέγαν. Μεταξὺ δ' αὐτῆς καὶ τῆς θαλάσσης ἐκτείνεται πεδιάς ἐπιμήκης διαρρεομένη ὑπὸ χειμάρρων ὁρμητικῶν πηγαζόντων ἐκ τοῦ Ὀλύμπου. Ἀγνώ-

δοτέον τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος. Πράγματι τάγματα τινὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ Κοσσυφοπεδίου μετὰ τινων πυροβόλων ἀπεστάλησαν ὑπὸ τὸν Ἀσσάφ πασᾶν εἰς Αἰκατερίνην, ἐνῶ κατὰ θάλασσαν δύο τουρκικὰ ἀτμόπλοια μετεκόμιζον καὶ ἄλλον στρατόν. Ὁ Ἀσσάφ πασᾶς ἄγων πέντε τάγματα καὶ δύο πυροβόλα ἐξεδίωξε τοὺς ἐν Λιτοχώρῳ εὐρισκόμενους 200 περίπου ἐπαναστάτας, οἵτινες ἀντετάχθησαν ἀρκούντως κρατερῶς ὑπὸ τὸν ὑπαξιωματικὸν Ἀθανάσιον Ραϊζην, ἓνα ἐκ τῶν περὶ τὸν Δουμπιώτην καὶ ἔκαυσε τὰς πλείστας τῶν οἰκιῶν ἀφοῦ πρῶτον οἱ Τούρκοι ἐλαφυραγώγησαν ταύτας, τῶν γυναικοπαίδων καταφυγόντων εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἀγίου Διονυσίου. Κατέλαβε δὲ τὸ Λιτόχωρον ὁ Ἀσσάφ καθ' ἣν στιγμὴν τὸ «Βυζάντιον», κατὰ τὸν δεῦτερον αὐτοῦ πλοῦν, ἀπέθετεν ἐπὶ τῆς παραλίας, ἐν τῇ θέσει Ἀραβοσίτων, 2,500 ὅπλων περιπεσόντων εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων μετὰ τῶν ἐν Λιτοχώρῳ πολεμεφοδίων.

Τὸ ἐπαναστατικὸν σῶμα τοῦ Δουμπιώτου μετὰ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν εὐρίσκετο ἐν Πολιάνα, τουρκικῷ τσιφλικίῳ ἐκ 500 Ἑλλήνων οἰκουμένῳ ἐπὶ τοῦ πρानοῦς τοῦ ὄρους Γουλενά· κατ' αὐτῶν ἐπετέθη τουρκικὸς στρατὸς ἐκ 1500 ἀνδρῶν καὶ δύο πυροβόλων, μολονότι δὲ οἱ εἰς 400 ἀνερχόμενοι ἐπαναστάται σθεναρῶς ἀντετάχθησαν, αὐτοῦ δὲ τοῦ ἀρχηγοῦ Δουμπιώτου μετὰ γενναιότητος ἐκτιθεμένου καὶ τῶν σωματαρχῶν Μαλάμου, Χρυσοπούλου, Κηλογήρου, Σκυβαλίδου καὶ ἰδία τοῦ Βλαχάδα εὐόρκως ἐπιτελεσάντων τὸ καθήκον αὐτῶν, ἠναγκάσθησαν ἐν τέλει νὰ ὑποχωρήσωσι, τραπέντες τὴν εἰς Θεσσαλίαν ἄγουσαν. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ραψάνης ὁ Μ. Ἀποστολίδης ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Δουμπιώτου ἀπὸ τῆς 20 Φεβρουαρίου μετὰ 45 ἐθελοντῶν ἵνα καταλάβῃ τὰ στενὰ τῶν Τεμπῶν εὔρε τοὺς κατοίκους τοῦ διαμερίσματος ἐκείνου εἰς ἐπανάστασιν καὶ οὕτω κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ δύνάμιν 300 ἀνδρῶν, ἐνωθέντος μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ ὀπλαρ-

στον πόθεν ἐδόθη αὐτῇ τὸ ὄνομα· ἀλλὰ φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἐκλήθη Αἰκατερίνα ἐκ τινος ἀρχαίου μονυδρίου εἰς τιμὴν τῆς μάρτυρος Αἰκατερίνης ἀφιερωμένου. Ἀπέχει μόνον 4 ὥρας τοῦ Λιτοχώρου.

χηγοῦ Γεωργίου Ζαχέλλα, ὅστις ἐλθὼν μετὰ τοῦ Δουμπιῶτου ἐγκατέλιπεν αὐτὸν καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ραψάνης, ἐξ ἧς κατήγετο πρὸς συγκρότησιν ἰδίου σώματος. Τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦτο σῶμα Ἀποστολίδου καὶ Ζαχέλλα συνῆψε τῇ 22 Φεβρουαρίου μάχην, κατὰ τὴν θέσιν Σελιό, ἧς συμμετέσχε γενναίως ἀγωνισθεὶς ὁ ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος, ὡς εἴπομεν, καὶ ἀπέκρουσε τὴν προσβολὴν τῶν ἐχθρῶν· τῇ 26 Φεβρουαρίου ὅμως ὁ τουρκικὸς στρατὸς λαβὼν καὶ ἄλλας ἐπικουρίας ἐπετέθη πάλιν κατὰ τὸν ἐν τῇ θέσει Προφήτης Ἡλίας ἐπαναστατῶν, οἵτινες, καίτοι ἐνισχυθέντες ὑπὸ σώματός τινος τοῦ Ν. Δουμούζα, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιστῶσι καὶ διεσκορπίσθησαν. Ὅτε κατεστρέφετο τὸ Λιτόχωρον ὑπὸ τοῦ Ἀσσάφ πασᾶ ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους μετὰ τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ αὐτοῦ εὐρίσκετο ἐν Σπορλίτῃ οὐ μακρὰν τῆς Μονῆς τῶν Ἀγίων Πάντων ἐν ἣ ἔμεινε μόνον πρὸς διαφύλαξιν τῶν γυναικοπαίδων φρουρὰ ἐξ ἐντοπίων ὑπὸ τὸν Παῦλον Πατραλέξην· τούτου ἕνεκα ὅτε πολυάριθμος τουρκικὸς στρατὸς ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν ἐλαχίστην ἀντέταξεν ἄμυναν· 2,000 τακτικοὶ Τούρκοι καὶ 300 ἄτακτοι ὑπὸ τὸν Γιαχγιᾶ-βέην ἐκίνησαν ἐκ Βεροίας καὶ ἕτεροι 2000 ἀπὸ Κολλίνδρου καὶ Αἰκατερίνης, κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν· οὗτοι ἐζήτησαν ἐπικουρίαν παρὰ τῶν ἐν Σπορλίτῃ, ἀλλ' ἡ ἐπικουρία αὕτη ἀφίκετο βραδέως, ὅτε οἱ Τούρκοι ἀπωθήσαντες τοὺς ἐπαναστάτας εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Μονήν, ἣν ἐλεηλάτησαν, ἐνῶ οἱ ἡττηθέντες ἔτρεχον πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Δουμπιῶτη ἐκείθεν τοῦ Ὀλύμπου.

Ἡ ἀτυχὴς ἔκβασις τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος πολλὰ ἐστοίχισεν εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Ὀλύμπου, οἵτινες μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας συμμετέσχον τοῦ κινήματος· διότι ἄγριαι ὀρδαὶ ἐπέπεσον δηροῦσαι τὴν χώραν καὶ λαφυραγωγοῦσαι τοὺς κατοίκους. Κατὰ τῶν γεγονότων τούτων διεμαρτυρήθη ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις (3 Ἀπριλίου 1878), ἐκτενὲς ἔγγραφον ἀποστείλασα πρὸς τοὺς προξένους (1).

(1) Ἴδὲ παρὰ Μιλτιάδην Δ. Σειζάνη, ἡ Πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1878, Ἀθῆναι 1878 σελ. 193 καὶ ἐφεξῆς. Παρ' αὐτῷ δύναται νὰ ἀναγνώσῃ ὁ βουλόμενος ἐν ἐκτάσει τὰ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τῆς τε Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Δουμπιώτης μετέβη εἰς Πόρτας τῆς Θεσσαλίας ἔνθα ἀπεφασίσθη ἡ ἐξακολούθησις τοῦ ἀγῶνος· ὁ Κοροβάγκος καὶ ὁ Πασχάλης μετέβησαν μάλιστα παρὰ τῷ Κ. Ἰσχομάχῳ τῷ ἀρχηγῷ τῶν Ἀγράφων τῆς Θεσσαλίας ἵνα ζητήσωσιν ὄπλα, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθεν ἡ ἐπέμβασις τῶν προξένων καὶ ἡ ἐπανάστασις κατεσβέσθη καὶ ἐνταῦθα οὕτως ἐλσεινῶς. Τὴν εὐθύνην δὲ τῆς ἀποτυχίας τῆς τε ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ ὑπέχει ἡ τε ἐπιτροπὴ τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης καὶ ἡ Κυβέρνησις, ἣτις δὲν ἤθελῃσε καὶ ὑποβοηθήσῃ τὸ ἔργον, ἂν οὐχὶ φανερώς, τοῦθ' ὅπερ ἦτο ἀδύνατον, μετὰ τὴν τοῦ Ἀγίου Στεφάνου Συνθήκην, ἀλλὰ κρυφίως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπα.άστασις : — Τὰ προμηνύματα αὐτῆς. — Οἱ ἐν Ἀθήναις Κρηῖτες συνέρχονται τῇ 1ῃ Σεπτεμβρίου 1877 εἰς τὸ Παναθηναϊκὸν Στάδιον. — Τὸ πρὸς τοὺς φιλελευθέρους τῆς Εὐρώπης Ὑπόμνημα. — Ἡ πενταμελής ἐν Ἀθήναις ἐπιτροπή. — Κάθοδος τῶν Κρητῶν ὀπλαρχηγῶν εἰς τὴν νῆσον. — Ἡ Γενικὴ τῶν Κρητῶν Συνέλευσις ἀπευθύνει τῇ 21 Ἰανουαρίου 1878 Ψήφισμα πρὸς τὴν τουρκικὴν Κυβέρνησιν. — Ἡ σιωπὴ τῆς Πύλης. — Ὑπόμνημα τῶν Κρητῶν πρὸς τὰς Δυνάμεις. — Ὁ Κ. Ἀδοσίδης Πασᾶς. — Ἡ ἐναρξίς τῆς ἐπαναστάσεως κηρύσσεται τῇ 3 Φεβρουαρίου 1878. — Ἡ διαγωγὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐν Κρήτῃ. — Ὁ Ἀγγλος πρόξενος Σάνδβιθ δι' ὑποσχέσεων κατευνάζει τὴν ἐπανάστασιν (14 Μαΐου 1878). — Οἱ ὅροι, ἐφ' οἷς οἱ Κρηῖτες κατέθεσαν τὰ ὄπλα. — Λῆξις τοῦ ἀγῶνος.

Μετὰ τὰ ὀλίγα περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, θὰ ἦτο ἀτελής ἡ τοῦ ἐπαναστατικοῦ μένους τοῦ ἔθνους τότε ἀναγραφὴ, ἐὰν δὲν ἐλέγομέν τι καὶ περὶ τῆς ἡρωοτόκου νύμφης τοῦ Αἰγαίου, τῆς πολυστενάκτου Κρήτης. Ἡ νῆσος αὕτη, ἥς τὴν ἱστορίαν, ἐν ὀλίγοις, ἀνεγράψαμεν ἐν τῷ περὶ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 Κεφαλαίῳ, ἅμα τῇ κλαγγῇ τῶν ὀπλων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, παρσκευάζετο δι' ἑκτὴν ταύτην φορὰν ἀπὸ τοῦ μεγάλου τοῦ 1821 ἀγῶνος εἰς ἀπόσεισιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἡδὲ ἀπὸ τῆς 15 Σεπτεμβρίου 1877 περὶ

τοὺς 700 Κρητες, ἐν Ἀθήναις διατρίβοντες, συνελθόντες ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ Σταδίῳ κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Κρήτη ἔπρεπε ν' ἀναλάβῃ νέον ἀγῶνα. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπεστάλη ὑπόμνημα μακρὸν πρὸς τοὺς φιλελευθέρους τῆς Εὐρώπης ἄνδρας, ἐν ᾧ διεξετραγωδεῖτο ἡ κατάστασις τῆς νήσου. Συγχρόνως δὲ ἐξελέγη πενταμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ τοῦ Νικολάου Δεικτάκη, Διονυσίου Τριτάκη, Ἀντωνίου Παπαδάκη, Μάρκου Κονταδάκη καὶ Γ. Παυλίδου, ἧτις διαμένουσα ἐν Ἀθήναις νὰ φροντίζῃ πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Τούτων γενομένων, πάντες οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἀπῆλθον εἰς Κρήτην καὶ τῇ 21 Ἰανουαρίου, ὅτε ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὸ τουρκικόν, συνελθοῦσα ἡ Γενικὴ τῶν Κρητῶν Συνέλευσις ἀπηύθυνε τόδε τὸ ψήφισμα πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν :

« α') Πολίτευμα πλήρους αὐτονομίας καὶ αὐτοδιοικήσεως, β') ἐκλογὴν ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, γ') πληρωμὴν 500,000 γροσίων φόρον ἑτησίως πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ ἐλευθέραν διαχείρισιν ὑπὸ τῶν νησιωτῶν τῶν οἰκονομικῶν τῆς νήσου καὶ δ') ἐγγύησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν προνομιῶν τούτων. »

Ἡ Πύλη οὐδὲν ἀπήντησε πρὸς ταῦτα. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ δ' ὡς ἐκ τούτου κατελάμβανον ἐπικαίρους θέσεις. Ἀφοῦ εἰς μάτην ἀνέμενον ἀπάντησιν, ὁ δὲ γενικὸς διοικητὴς Κωνσταντῖνος Ἀδοσίδης Πασᾶς ἐφαίνετο ἄλλα διανοούμενος ἢ ἀποδοχὴν τῶν κρητικῶν προτάσεων ἐκ μέρους τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως, οἱ Κρητες ἀπεφάσισαν τὴν ἐναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Πρὸς τοῦτο δὲ τῇ 3 Φεβρουαρίου 1878 συνελθοῦσα ἡ Γενικὴ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν, συνέταξεν ὑπόμνημα πρὸς τὰς Δυνάμεις περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης καὶ τῶν πόθων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ ἐλέγοντο τάδε : « ὅτι ἡ μὴ ἀπάντησις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν καὶ ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτῆς ἀποβλέπει εἰς ἀναβολὴν τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τῆς ἡμετέρας πατρίδος μέχρις ὅτου λυθῶσι τὰ ὑφιστάμενα ἐκκρεμῇ ζητήματα κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ, ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πραγματοποιούμενος ἀποβήσεται πρὸς καταστροφὴν τοῦ τόπου,

διότι αὕτη αείποτε τὰς δυσμενεστέρας διαθέσεις κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης ἔδειξε καὶ αείποτε κατεπάτησε τὰ παραχωρηθέντα πρόνόμια καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, ἀποφαίνεται δ' ὅτι : 1) διακόπτει πᾶσαν διαπραγμάτευσιν μετὰ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως· 2) ποιεῖ ἐκκλησίαν εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ἀναθέτουσα εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν αὐτῶν τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος καὶ 3) παρακαλεῖ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ὅπως κατὰ τὸ συγκροτηθησόμενον εὐρωπαϊκὸν συνέδριον λάβωσιν ὑπ' ὄψιν τὰ τῶν χριστιανῶν τῆς Κρήτης δικαιώματα κατὰ τοὺς ἱεροὺς αὐτῆς ἀγῶνας τοῦ 1821, 1831 καὶ 1866.»

Τό τε ψήφισμα καὶ τὸ ὑπόμνημα ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς Γενικῆς τῶν Κρητῶν Συνελεύσεως Ἰωσήφ Χατζη-Ρούσσου Βουρδουμπάκη, τῶν ἀντιπροέδρων Α. Γ. Σήφκα καὶ Θ. Σταυριδάκη καὶ τοῦ γενικοῦ γραμματέως Γ. Βλασιάδη καὶ 164 πληρεξουσίων ὑπεβλήθη, διὰ τῶν προξένων, ταῖς εὐρωπαϊκαῖς Δυνάμεσιν, αἵτινες δυστυχῶς καὶ τότε οὐδὲν ἔπραξαν πρὸς λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος.

Τὸ ἀνδρεῖον φρόνημα τῶν Κρητῶν ἐμφανίζεται ἐν ταῖς προκηρύξεσι τῶν ἀρχηγῶν καὶ ὀπλιταρχῶν τῆς πολυπαθοῦς νήσου, ἐξ ὧν καὶ ἡ τοῦ ἀνδρείου ἀρχηγοῦ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος Σελίνου Γεωργίου Κορκίδου δημοσιευθεῖσα (1 Φεβρουαρίου) ἐν Ἐπανοχωρίῳ τοῦ Σελίνου ἔχει ᾧδε :

« Ἀδελφοὶ συνεπαρχιῶται,

Παρήλθον δέκα μεγάλοι χρόνοι μεστοὶ πόνων καὶ βασάνων ἀνεκκλαλήτων, ἀφ' ἧς ὀλεθρίας ἡμέρας ἐσβέσθησαν καὶ οἱ ὕστατοι σπινθῆρες τοῦ φλογεροῦ ἡφαιστείου τῆς τελευταίας κρητικῆς ἐπαναστάσεως, ὅπερ ἐπὶ τρία ὀλόκληρα τυραννοκτόνα ἔτη ἐθάμβωσε τὴν Εὐρώπην σύμπασαν καὶ ἐκλόνησεν ἰσχυρῶς τὰς βάσεις τῆς μεγάλης καὶ φοβερᾶς τῶν Τούρκων αὐτοκρατορίας. — Δέκα χρόνοι, δέκα αἰῶνες μαῦροι διὰ τὸν δοῦλον, τὸν ἐξορισθέντα μαχητὴν, τὸν προγεγραμμένον ἥρωα, τὸν πεινῶντα εὐπατρίδην, τὸν ἔρημον στρατή-

λάτην. Δέκα ἀπαίσιοι χρόνοι, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων οὐδεμία παρῆλθε στιγμή χωρὶς νὰ ἴδῃ τὸν Κρῆτᾶ ὀνειροπολοῦντα τὴν ἐξακολουθήσιν τοῦ αἵματηροῦ δράματος, οὐπερ ἤρξαντο τόσον γενναίως οἱ πατέρες τοῦ 1821. — Ἦδη αἱ ὥραι τῆς σιωπῆς καὶ ταπεινώσεως τῶν ὀνειροπολημάτων καὶ ρεμβασμῶν παρῆλθον καὶ τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα ἔφθασεν. Ἡ Ἑπειρος ἀνατινάσσεται, ἡ Θεσσαλία θραύει τὸν ζυγὸν, ἡ Μακεδονία συντρίβει τὰς ἀλύσεις καὶ ἡ μήτηρ Ἑλλάς ἀνοίγουσα τὰς πληγωμένας ἀγκάλας τῆς τείνει φιλοστοργῶς τοὺς βραχίονας πρὸς τὰ ἐγειρόμενα τέκνα τῆς. — Ἡ Κρήτη ἡ ἡρώϊς ἡμῶν πατρίς, αὕτῃ ἡ κατέχουσα μίαν τῶν λαμπροτέρων τοῦ ἑλληνισμοῦ σελίδων, ἡ φέρουσα ἐπὶ τοῦ ὠραίου καὶ εὐγενοῦς τῆς μετώπου τὰ κᾶνθινα στέμματα ἐπτὰ ἀτυχῶν ἐπαναστάσεων, ἡ μήτηρ τῶν Καλλεργῶν καὶ Καντανολέων, ἡ γενέτειρα τοῦ Κουμουρλῆ καὶ τοῦ Κουμῆ¹ ἃς ὑψωθῇ ὑπερήφανος πάλιν θραύουσα τὰ δεσμά τῆς καὶ ἃς καταπατήσῃ τὸ σεσηπὸς πτῶμα τοῦ ἀγρίου δυνάστου τῆς. — Σελινιῶται! σεῖς οἱ κατέχοντες μίαν τῶν περιφανεστέρων θέσεων ἐν τῇ λαμπρᾷ ἱστορίᾳ τῆς Κρήτης, σεῖς τῶν ὁποίων δὲν ἐξηράνθη εἰσέτι τὸ αἷμα, ὅπερ ἔβαψε τὰ Λευκά σας ὄρη, σεῖς, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα διατρέχει τὴν ὑφήλιον περιλαμπές, ἔνδοξον καὶ μέγαλον, σεῖς γενναῖοι μαχηταὶ ἐγέρθητε καὶ ἀνασπάσατε τῆς θήκης τὴν γηραιὰν λεπίδα κατοπρίζοντες ἐντὸς αὐτῆς στιλβούσης ἤδη καὶ πάλιν καὶ ἀκτινοβόλου τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐνόπλου πατρίδος· δώσατε τὸ τελευταῖον τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς φιλοπατρίας δεῖγμα πρὸς τὴν μεγάλην Εὐρώπην καὶ ζητήσατε παρ' αὐτῆς τὴν ἐλευθερίαν σας, ἀποδεικνύοντες ὅτι εἴσθε ὑπεράξιοι αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία ἀποκτᾶται μὲ αἷμα πολὺ καὶ κινδύνους μεγάλους καὶ μόχθους ἀτρύτους καὶ ἀγῶνας Τιτάνων. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία εἶναι θεότης, ἥτις ἐγκολποῦται τὸν λάτριν τῆς αἰμοσταγῆς, ἀλλ' ἀκατάβλητον, μάρτυρα, ἀλλ' ἥρωα, ἐξηντλημένον ἀλλ' ὑπερήφανον. Σελινιῶται, ἐνθυμήθητε τοὺς ἐνδόξους καὶ περικλεεῖς πατέρας ἡμῶν, τοὺς ἥρωας τοῦ 1821. Ἐνθυμήθητε τὰ εὐγενῆ θύματα τοῦ

1866, τοὺς ἀδελφοὺς, τοὺς φίλους, τοὺς συντρόφους ἡμῶν, ὧν σήπονται εἰσέτι ἄταφα εἰς ἄγνωστα ἐδάφη τὰ ἡγιασμένα κόκκαλα, εἰς φάραγγας ἀπροσίτους καὶ σκοτεινὰ σπήλαια. Ἐκείνους, μετὰ τῶν ὁποίων χθὲς ἔτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ συνεπολεμήσατε προμαχῶνος, τῶν ἰδίων ἐμπορούμενοι ἰδεῶν, ὑπὸ τῶν ἰδίων θερμαινόμενοι παθημάτων, καὶ ὧν αἱ αἰμοβαφεῖς σκιαὶ προβάλλουσαι ἐκάστην νύκτα ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ἄσπρων βουνῶν καλοῦσιν ἡμᾶς οἰμώζουσai ἐκδικητάς.

Σελινιῶται,

Τὰ μαρτύρια, αἱ βάσανοι καὶ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, προκείνται ἡμῖν σήμερον πάλιν. Ἐγέρθητε καὶ βαδίσατε τὴν γνωστήν σας ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὰ ὕψη τῶν ἀθανάτων. Φθάσατε ἐκεῖ λουόμενοι εἰς τὸν ἰδρωτὰ καὶ τὸ αἷμά σας καὶ στῆτε ἀνακράζοντες πρὸς τὴν γηραιὰν Εὐρώπην: «Δυνατοὶ τῆς γῆς, ἴδετε καὶ πιστεύσατε»· καὶ θὰ θέσωσιν οἱ ἄπιστοι τὸν δάκτυλον ἐπὶ τοῦ τύπου τῶν ἡλῶν καὶ θὰ ἴδωσι καὶ θὰ πιστεύσωσι. Καὶ τότε, — ὅταν ἡ σεμνὴ ἡμῶν ἥρωϊς, ἡ ὡραία, ἡ γλυκεῖα, ἡ πολυπαθὴς ἡμῶν πατρίς ἤρῃ τὴν ζητήσῃ τὴν ὀφειλομένην δικαιοσύνην καὶ εἶπῃ: «Ἀποκηρύττω τὴν βάρβαρον τοῦ Σουλτάνου δυναστείαν καὶ κηρύττω ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν μετὰ τῆς μητρὸς μου Ἑλλάδος πολυπόθητον ἔνωσιν», — αἱ ἡμεῖς τότε ἡ Εὐρώπη, ἡ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ δικαίου ὑπέρμαχος, θὰ εἶπῃ δακρύνουσα: «Ὑπαγε τέλος, πολυστένακτος κόρη, ν' ἀναπαυθῇς ἐπὶ τῶν κόλπων ἐκείνης, ὑπὲρ ἧς ἔχυσας σταγόνα πρὸς σταγόνα τὸ πολύτιμον τῆς μεγάλης καρδίας σου αἷμα.» — Ἄς ὑψωθῇ καὶ πάλιν σήμερον ἡ ἱερὰ κυανόλευκος σῆμαία τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν ὕψηλῶν ὁρέων καὶ ἄς σκεπάσῃ ὑπὸ τὰς κυματουμένας ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας αὔρας πτυχάς της τοὺς ἐλευθέρους τοῦ Σελίνου πολεμιστάς ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ μαρτυρικοῦ σταυροῦ μας, ὅστις λάμπει ὑπεράνω αὐτῆς ἀκτινοβόλους σκορπίζων ἐλπίδας. — Σελινιῶται! Ζήτω ἡ ἐλευθερία! Ζήτω ἡ μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἔνωσις τῆς Κρήτης!»

Τούτων γενομένων ἐν Κρήτῃ, ἐξ Ἑλλάδος παρωτρύνοντο, ἵνα, ἐκ παντὸς τρόπου, ἀμύνωνται, ἐν ἀνάγκῃ δ' ἐσχάτῃ ἐπιτίθενται, τὸ μὲν ὅτι γλίσχρος ἐπικουρία ἠδύνατο αὐτοῖς νὰ πεμφθῇ, τὸ δὲ ὅτι ὥφειλον ν' ἀναμύνωσι τὴν ἐπικειμένην σύνοδον τοῦ ἐν Βερολίνῳ μεγάλου συνεδρίου τῆς Εὐρώπης, ἐν ᾧ θὰ ἐκρίνετο τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα. Ἐν τῷ μεταξὺ λεηλασίαι τῶν χωρίων, δηώσεις καὶ σφαγαὶ καὶ ἐμπρησμοί, ὑπὸ τῶν Τούρκων τελούμενοι, ἐπέσπευδον τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἀγῶνος. Ἐκ τῶν ὀπλαρχηγῶν ὁ μὲν Σκαλίδης ἐστρατοπέδευσεν ἐν Κουνουπίτῃ, ὁ Πρωϊμάκης, ὁ Γιαννουδοβαρδάκης, ὁ Ἀναστασάκης ἐν Πλατανιά, ὁ Μαυρογένης καὶ ὁ Σπυριδάκης ἐν Ἀγία Μαρίνῃ, ὁ Μαθιὸς ἐν Ἀποκορώνοις, ὁ Κριάρης ἐν Σελίνῳ καὶ ὁ Χατζῆ-Μιχάλης ἐν Κάμποις. Οὗτος ὢν γενικὸς ἀρχηγὸς Κυδωνιῶν εἶχεν ἤδη δώσει τὸ σύνθημα τῆς προσβολῆς. Σῶμα ἐπαναστατῶν ἐκ τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἐξορμήσαν ἐκ Κεραμίδας ἀπώθησε τουρκικὸν ἀπόσπασμα, ὅπερ ὅμως ἐνισχυθὲν ἐκ Νεροκούρου πρυσέβαλε τοὺς ἐν Κεραμιά. ἀφ' ἑτέρου δ' οἱ ἐν Φουρνέ Τούρκοι προσεπάθησαν νὰ προχωρήσωσιν ἐκεῖθεν τοῦ Ἀλικιανοῦ, ἐκεῖ ὅπου κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐκστρατείαν (2 Φεβρουαρίου — 14 Μαΐου 1897) ὑπῆρχε τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον. Οἱ Κρήτες συγκροτήσαντες ἐν Καμπιά πολεμικὸν συμβούλιον, ἀπεφάσισαν τὴν ἐπίθεσιν. Οὕτω δὲ τῇ 14 Φεβρουαρίου μέρος μὲν τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ ἔσπευσεν εἰς Παναγιᾶν, ἕτερον δὲ ὑπὸ τοὺς Κριάρην, Ζουριδάκην, Μαντακάκην, Βολονάκην καὶ ἄλλους εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐν Φουρνέ. Κατ' ἀμφοτέρω τὰ μέρη ἡττήθησαν οἱ Τούρκοι. Ὁ πύργος τοῦ Ἀλικιανοῦ ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Λακκιωτῶν, ἀλλ' οἱ ὑποχωροῦντες Τούρκοι, ὡς σύνηθες αὐτοῖς, διέπραξαν ὠρότητας ἐν τῷ χωρίῳ Ἀλικιανῷ, κατασφάζαντες τινάς, τῶν λοιπῶν διασωθέντων ὡς ἐκ τῆς ἐγκαίρου ἀφίξεως τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ χωρίον Ἀλικιανοῦ.

Καὶ ἄλλαι δὲ μάχαι ἐγένοντο νικηφόροι ἐν τῷ διαμερίσματι ἐκεῖνῳ, ταχέως δὲ ἡ ἐπαρχία Κυδωνιῶν ἐγένετο ἐλευθέρα Τούρκων, ἐκδιωχθέντων πανταχόθεν.

Ἐπίσης καὶ ἐν ἄλλοις μέρεσι τῆς Κρήτης ἐγένετο διάφοροι μάχαι ἐν αἷς ὅτε μὲν οἱ ἡμέτεροι, ὅτε δὲ οἱ Τούρκοι ἦσαν ἐπιτιθέ-

μενοι. Οὕτως ὁ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος Ἀποκωρώνων ἀρχηγὸς Μυλογιαννάκης προσπαθῶν νὰ δράμῃ εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Γογονῆ, μαχομένου περὶ τὸ φρούριον Ἰζεδδὶν προσεβλήθη παρὰ τῶν ἐκ Βάμου ἐξελθόντων Τούρκων, καὶ συνεκρότησεν αἱματηρὰν μάχην, μεθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον καὶ πάλιν εἰς Βάμους. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σφακίων οἱ ἀρχηγοὶ Ρεθύμνης Ὀδυσσεὺς Σταυριανίδης καὶ Ἀγίου Βασιλείου Τσουδερός εἶχον στρατοπεδεύσει μεθ' 600 Σφακιωτῶν ἐν Ἀργυροπόλει, καὶ τῇ 6 Φεβρουαρίου ὁ γενικὸς ὑπαρχηγὸς Σφακίων Χριστοδουλάκης μετὰ 50 ὁπλιτῶν κατεσκόπευε τὴν θέσιν Γάλου, καθ' ἣς προὔκειτο νὰ ἐπιτεθῶσι· κατὰ τὴν νύκτα ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος Σφακίων Ροῦσος Χριστοδουλάκης καὶ ὁ τοῦ δυτικοῦ Γ. Ἀνδρουλακάκης ἐτοποθέτησαν τοὺς ἐπαναστάτας εἰς τὰς ἐπικαιροτέρας θέσεις καὶ τὴν 10 τῆς πρωῒας τῆς ἐπαύριον ἤρξαντο τῆς μάχης, ἣτις διαρκέσασα μέχρι ἐσπέρας ἀπέβη ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σελίνου ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος Γεώργιος Κορκίδας οὗ τὴν πατριωτικὴν προκήρυξιν ἀνωτέρω ἀνεγράψαμεν, ἐπιτυχῶς ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Τούρκους. καὶ ὁ Γιαννουδοθαράκης μετὰ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ ἐν Πλατανιᾷ καὶ Ἀξιᾷ. Καὶ ὁ γηραιὸς δὲ Κόρακας, παρὰ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ, καὶ πάλιν διέτρεξε τὰ ὄρη καὶ τὰς χαράδρας τῆς πατρίδος δικαίῳ τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην. Ἀλλ' ἡ ἐπέμβασις τῆς Εὐρώπης καὶ αὐθις ἐπῆλθεν αὐτόκλητος. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἀγγλία προσεπάθησε τὴν περιστολὴν αὐτῆς. Πράγματι δ' ὁ γενικὸς τῆς Ἀγγλίας ἐν Χανίοις πρόξενος Σάνδβιθ ὑποσχόμενος ὅτι θέλουσ' ἡληφθῇ ὑπ' ὅψει αἱ τῶν Κρητῶν ἀξιώσεις, κατώρθωσε νὰ ἀνασταλῶσιν αἱ πολεμικαὶ ἐργασίαι τῇ 14 Μαΐου ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους : α') νὰ κατέχωσιν οἱ ἐπαναστάται τὰ μέρη ὧν ἐγένοντο κύριοι μέχρι τῆς ὀριστικῆς λύσεως τοῦ ζητήματος. β') νὰ διοικῶσι καὶ νὰ κυβερνῶσι τὴν ἑκτασιν ἣν κατέχουσι γ') νὰ ἐπιτρέπηται εἰς τοὺς Τούρκους ἡ ἐπίσκεψις τῶν κτημάτων των, λαμβάνοντας ἄδειαν παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ δ') νὰ ἐκπληρωθῶσιν ἀκριβῶς τὰ διαγεγραμμένα ἐν τῷ ψηφίσματι καὶ ὑπομνήματι τῆς Γενικῆς τῶν Κρητῶν Συνελεύσεως τῆς 3 Φεβρουαρίου. Οἱ χριστιανοὶ ἐδέξαντο,

ὡς εἰκὸς, τὴν ἀνακωχὴν, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι παρασπονδοῦντες ἀπειράθησαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀποκορώνου χωρία Ἀρμένους καὶ Τσιβαρά, πλὴν κακῶς ἀπεκρούσθησαν τῇ 10 καὶ 11 Ἰουνίου ὑποστάντες πολλὰς ἀπώλειας κατὰ τὰς δύο δεκαπενταώρους μάχας, καθ' ἃς οἱ ὀπλαρχηγοὶ καὶ οἱ ἐπαναστάται μετὰ τῆς διακρινούσης τοὺς Κρήτας γενναιότητος ἐπολέμησαν. Μετὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ 1878 ἐν τοῖς διαφόροις χώραις τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἴδωμεν ὅποια ὑπῆρξαν τὰ ἐκ τῆς ἄφρονος πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον ἀποτελέσματα, ὧν τὰς ἐλπεινὰς συνέπειας ἐσχάτως ἐπελθούσας οἱ πάντες αισθανόμεθα νῦν μετὰ τὸν ἀτυχῆ Ἑλληνο-Τουρκικὸν πόλεμον (6 Ἀπριλίου—7 Μαΐου 1897).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἡ Κυβέρνησις Κουμουνδούρου πρὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου (1 Ἰουνίου ἕως 1 Ἰουλίου 1878).—Αἱ ρωσοτουρκικαὶ διαπραγματεύσεις.—Ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου (19 Φεβρουαρίου 1878).—Ὁ θρίαμβος τοῦ Πανσλαβισμοῦ.—Ἡ ἀντίδρασις τῆς Ἀγγλίας.—Ἡ διακοίνωσις τοῦ Δεληγιάννη τῆς 11 Φεβρουαρίου.—Ἐγκύκλιος τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Σώλσβαρν (2 Ἀπριλίου 1878). Ἀπάντησις τοῦ πρίγκηπος Γορτσακώφ.—Ἀπειλὴ ἀγγλορωσικοῦ πολέμου.—Ὁ κόμης Πέτρος Ἀνδρέας Σουβάλωφ πρεσβευτὴς τῆς Ρωσίας ἐν Λονδίνῳ ἀπέρχεται εἰς Πετρούπολιν.—Συνεννόησις Ρωσίας καὶ Ἀγγλίας.—Ἡ ἀκύρωσις τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου.—Τὸ ἐν Βερολίνῳ Συνέδριον τῶν Δυνάμεων περὶ τῆς τύχης τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς.—Ἡ ἀγγλοτουρκικὴ συμμαχία (1 Ἰουλίου 1878).—Ἡ Ἀγγλία καταλαμβάνει τὴν Κύπρον.—Τὰ κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου.—Τὰ ἐξ αὐτῆς συμπεράσματα.

Τοῦ εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος εἰσβαλόντος ὑπὸ τὸν Σουῦτσον στρατοῦ ἀνακληθέντος μετὰ εἰκοσιτετράωρον, ἡ ὑπὸ τὸν Κουμουνδούρον κυβέρνησις διὰ τὸν ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Θ. Π. Δεληγιάννη ἀπέστειλε πρὸς τοὺς ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς αὐλαῖς πρεσβευτάς διακοίνωσιν δι' ἧς ἐπανελάμβανε τὴν καὶ ἄλλοτε διατυπωθεῖσαν

αἵτησιν νὰ παρακαθήσῃ καὶ ἡ Ἑλλὰς ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐν τῷ μέλλοντι νὰ συγκληθῇ πρὸς διακανονισμόν τῶν τυχῶν τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς Εὐρωπαϊκῷ Συνεδρίῳ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἰσηκούετο ἀπεφάσισε νὰ ὑποθάλη τὰς ἐπαναστάσεις, περὶ ὧν ἐποιησάμεθα, ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, λόγον, ἕως οὗ οἱ Ἀγγλοὶ πρόξενοι Μέρλιν καὶ Μπλὼντ ἔδωκαν τοῖς ἐπαναστάταις ὀριστικὰς ὑποσχέσεις περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης αὐτῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως αἱ ἀπὸ τῆς καταλήψεως τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἀρξάμεναι ρωσσοτουρκικαὶ ἄμεσοι διαπραγματεύσεις κατέληξαν εἰς συνθήκην, ἣτις ὑπογραφεῖσα τῇ 19 Φεβρουαρίου 1878 ἐν Ἀγίῳ Στεφάνῳ, χωρίῳ ὑφ' Ἑλλήνων οἰκουμένῳ ἀπέχοντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως 24 χιλιομέτρα, ἐκλήθη Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, καὶ ἦτο ἡ ὀλοσχερὴς καταστροφή τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ συνθήκη αὕτη ἀποδίδουσα πλήρη ἀνεξαρτησίαν εἰς τὰ Βαλκανικὰ Κράτη: Σερβίαν, Μαυροβούνιον καὶ Ρουμανίαν, καὶ νέα παρέχουσα ἐδάφη εἰς τὰ κράτη ταῦτα δικαίως, ἐδημιούργει μεγίστην Βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ περιλαμβάνουσαν, ἐκτὸς τῆς κυρίως Βουλγαρίας, τὴν Βόρειον Θράκην, τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ διαμερίσματος Ἀχρίδος καὶ καταλήγουσαν διὰ καμπύλης ὑπεράνω τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος παρὰ τὴν Καβάλλαν (1). Διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῶν εὐρέων τούτων ὁρίων τῆς Βουλγαρίας, αἱ ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις τῆς Τουρκίας ἐδιχοτομοῦντο, διότι τὸ ὑπολειπόμενον τῇ Τουρκίᾳ θρακικὸν ἔδαφος διεκόπτετο διὰ βουλγαρικῆς λωρίδος, κατερχομένης μέχρι τῆς θαλάσσης οὐ μακρὰν τῆς Καβάλλας, ἀπὸ τοῦ ὑπολειπομένου αὐτῇ μέρους τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς

(1) Ὡς εἴπομεν ἐν τῷ ἑλληνιστικῷ πολέμῳ συμμαχία μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας ἦτο πιθανὴ διὰ τῆς παροχῆς τοῖς Βουλγάροις λιμένος τινὸς ἐν Αἰγαίῳ, λ. χ. τῆς Καβάλλας ἢ τοῦ Ὀρφανοῦ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ κόλπῳ ἢ τῆς Κοντέσσας λεγομένῳ καὶ τῆς διαγραφῆς τῶν ἑλληνικῶν μεθορίων μέχρι τῆς 41 μοίρας, τῆς Θεσσαλονίκης κηρυττομένης οὐδετέρας, ὡς θέλομεν εἰπεῖ ἐν ἐκτάσει ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

Ἀλβανίας. Πλὴν τούτου τοῦ λόγου κατεπατοῦντο ἀναφαίρετα ἱστορικὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κηρυττομένων ὡς Βουλγάρων πολλῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ περιβαλλομένης αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ βουλγαρικοῦ κρῖκου, περισφίγγοντος αὐτήν. Διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ὁ μὲν πανσλαβισμὸς ἐθιράμβευεν, ὁ δὲ Ἑλληνισμὸς ἐμνηδενίζετο. Διεπράττετο μέγα ἱστορικὸν καὶ ἐθνολογικὸν ἀδίκημα· διότι ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ, ἡ βάψασα τὰ ἐδάφη ταῦτα δι' αἱμάτων ἐπὶ αἰῶνας ὑπεδουλοῦτο εἰς τοὺς Βουλγάρους, διακριθέντας ἐπὶ τῇ κτηνώδει ἀποδοχῇ τῶν γεγονότων τῆς 29 Μαΐου 1453, οὐδέποτε κατὰ τῆς Τουρκίας ἐξεγερθέντας, οὐδεμίαν ἐθνικὴν συνελθῆσιν ἀποδείξαντας, οὐδαμῶς συντελέσαντάς ποτε εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς καὶ μόνον διὰ τῶν ραδιουργιῶν τοῦ Ἰγνατιέφ καὶ τῶν πανσλαβιστικῶν προπαγανδῶν κατορθώσαντας νὰ δείξῃ τῇ ἀνεχομένῃ τὴν ἐκκοζάκωσιν, ὡς ἔλεγεν ὁ μέγας Ναπολέων, Εὐρώπῃ, ὅτι ὑπάρχει ὡς ἔθνος, πρὸ τοῦ 1872 αἰσχυρόμενον νὰ καλῆται διὰ τοῦ ἰδίου ὀνόματος! Ἐπειτα δὲ δὲν κατεπάτει ἡ συνθήκη αὕτη μόνον ἐλληνικὰ συμφέροντα ἀλλὰ καὶ ἄλλων Σλαυικῶν κρατῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, ἅτινα, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, τοσάκις ἠγωνίσθησαν, ἐν πολέμοις κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ὅμως οὐδέποτε ἔτυχον ἀποκλειστικῆς μερίμνης τῶν Ρώσων, οὐδ' ἀπήλαυσαν ἐδάφους τόσον ἐκτεταμένου ὅσου οἱ Βούλγαροι, οἱ ψευδοσλαῦοι (1). Κατὰ τοῦ ἀδικήματός τούτου τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, κατεξανέ-

(1) Ὅντως οἱ Βούλγαροι ὀνόματι μόνον εἶναι σλαῦοι, πράγματι δὲ εἶναι οὐραλιακῆς καταγωγῆς οἰκοῦντες περὶ τὸν Βόλγαν, ὁπόθεν ἐξεδιώχθησαν τῷ 485 καὶ ἐλθόντες κατώκησαν παρὰ τὴν Ἀζοφικὴν θάλασσαν καὶ βραδύτερον ἐν τῇ χώρᾳ, ἣν νῦν οἰκοῦσιν τὴν ἐξ αὐτῶν κληθεῖσαν Βουλγαρίαν (ἀρχαίαν Μοισίαν). Περὶ Βουλγάρων ἔγραψαν παρ' ἡμῖν : ὁ Ἀνδρέας Παπαδόπουλος Βρετὸς, *La Bulgarie ancienne et moderne*. St. Petersburg. 1856—I. Γ. Λ. Μοισιακὰ ἐν Μέντωρι τόμ. Β' (1870 ἐν Σμύρνῃ)—ὁ Ν. Ι. Κοκκῶνης, ἱστορία τῶν Βουλγάρων, Ἀθῆναι 1877—Ὁ Χαρίλαος Δημόπουλος, οἱ Βούλγαροι, Βραίτ'α 1866 εἰς 8ον μ. σελ. 5—168 καὶ α—μ. Ἰδὲ καὶ ἄλλας μονογραφίας ἐν διαφόροις περιοδικοῖς : « Ἐστίς » « Ἐσπέρος » « Πανδώρα » καὶ « Ἐφημερίδι φιλομαθῶν ».

στη ὁ δοῦλος Ἑλληνισμός, ἐντόνως δὲ διεμαρτύρετο καὶ τὰς διαμαρτυρίας ταύτας ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἰωακείμ. ὁ Β' τὸ β' πατριαρχεῦων (1860—1863 καὶ 1873—1878) διεβίβαζε πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Δυνάμεων. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις φοβηθεῖσα ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς ἰδρυομένης βουλγαρικῆς ἡγεμονίας ἐπέτρεπε πᾶσαν ἐλευθερίαν εἰς τὰς διαμαρτυρίας ταύτας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπεζήτηι μάλιστα ταύτας· οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύλλογοι· ὁ Ἑλληνικὸς φιλολογικὸς, ὁ Θρακικὸς, ὁ Ἡπειρωτικὸς, ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης, συνερχόμενοι συνέτασσον ὑπομνήματα, ἀποδεικνύοντα τὴν ἐθνολογικὴν κατάστασιν τῆς Μακεδονίας καὶ περιλαμβάνοντα στατιστικoὺς πίνακας περὶ τῶν μετὰ τῆς ἰδρυομένης Βουλγαρίας συγχωνευομένων μεγάλων ἐλληνικῶν πληθυσμῶν· οἱ ἐν Φιλιππουπόλει Ἕλληνες, οἵτινες ὑφίσταντο ἤδη τὰς Βουλγαρικὰς ὁμότητες, δι' ἄλλεπαλλήλων ὑπομνημάτων, ἐπέδεικνυν τὸ προσγιγνόμενον αὐτοῖς ἄδικον· πανταχόθεν τέλος τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ἔντονοι ἀπευθύνοντο διαμαρτυρίαι κατὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ ἐπιτροπεῖαι ἐλλήνων προκρίτων καὶ λογάδων ἀνεχώρουν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα μεταβῶσιν εἰς Εὐρώπην καὶ συνηγορήσωσιν ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς.

Τὰς διαμαρτυρίας ταύτας τῶν ἡμετέρων προσέλαβεν ὡς ἐπιχειρημα καὶ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἵνα πολεμήσῃ τὴν συνθήκην ταύτην. Πράγματι δ' ἡ Ἀγγλία εἶχε κατεξαναστῇ κατὰ τῆς ἀμέσου μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας διομολογήσεως εἰρήνης καὶ ἡ κάθοδος τοῦ νικηφόρου προελαύνοντος ρωσικοῦ στρατοῦ μέχρις Ἀγίου Στεφάνου (24 χιλιόμετρα μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως) προῦκάλεσε τὴν διὰ τῶν στενῶν τῶν Δαρδανελλίων εἴσοδον εἰς τὴν Προποντίδα ἰσχυροῦ ἀγγλικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν ναύαρχον Χέρνμπυ, προσορμισθέντος περὶ τὰς Πριγκηπονήσους πρὸ τῆς Κων)πόλεως. Πρὸς ἐπίμετρον δ' ἡ Ἀγγλία προπαρασκευάζετο καὶ εἰς πόλεμον· ἀλλ' ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἄγγλος ὑπουργὸς λόρδος Δέρβυ, μὴ ἀποδεχόμενος τὴν πολεμικὴν πολιτικὴν τοῦ πρωθυπουργοῦ Βήκονσφηλδ παρητήθη, προσληφθέντος ὡς ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ πολεμικοῦ μαρκησίου Σώλσβαου.

Ὁ Σώλσβαρν ἄμα λαβὼν τὸ χαρτοφυλάκιον ἀπηύθυνε τῇ 1 Ἀπριλίου 1878 μακρὰν ἐγκύκλιον διακοίνωσιν πρὸς τὰς Δυνάμεις, δι' ἧς, καταπολεμῶν τὴν Συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ἐπεζήτει τὴν σύγκλησιν Εὐρωπαϊκοῦ Συνεδρίου πρὸς συζήτησιν καὶ ἀπόφασιν περὶ τῶν διατάξεων τῆς ρωσοτουρκικῆς συνθήκης τῆς 19 Φεβρουαρίου. Διεμαρτυρόμενος δὲ ἔλεγεν, ὅτι, διὰ τῆς συνθήκης ταύτης, πάντα τὰ ἐν τοῖς ἄσιατικοῖς μεθορίοις φρούρια τῆς Τουρκίας, ὡς καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Βατούμ, περιέπιπτον εἰς τὴν ρωσικὴν κυριαρχίαν, ὅτι ἡ ρωσικὴ ἐπιρροὴ ἐγκαθίστατο ἐν ἀπάσῃ τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, διὰ τῆς ἰδρύσεως μεγάλης Βουλγαρίας, μεθ' ἧς προὔκειτο νὰ συγχωνευθῶσιν ἑλληνικοὶ πληθυσμοί, ἐτέραν ἔχοντες γλῶσσαν, ἱστορίαν καὶ παραδόσεις. Εἰς τὴν ἐγκύκλιον ταύτην τοῦ Σώλσβαρν ὁ πρίγκιψ Γόρτσάκωφ ἀπήντησε διὰ ρακροῦ ὑπομνήματος ὑπερασπιζόμενος τὴν Συνθήκην καὶ ἀρνούμενος, ὅτι δι' αὐτῆς ἤθελεν ἐγκατασταθῇ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ ἡ ρωσικὴ ἐπιρροή. Διὰ τῶν ἀνταλλαγέντων τούτων ἐπισήμων ἐγγράφων τὰ πράγματα ἐτραχύνοντο, ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, μεθ' ὅλην τὴν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων, ἐφαίνετο ἄφευκτος. Ἀλλὰ, κατὰ τὴν ὑστάτην στιγμήν, ἐπετεύχθη συμβιβασμός. Ὁ κόμης Πέτρος Ἀνδρέας Σουβάλωφ, ρώσος πρεσβευτὴς παρὰ τῷ ἀνακτοβουλίῳ τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου, ἀντετάχθη πρὸς τὴν αὐστηρὰν πολιτικὴν τοῦ στρατηγοῦ Ἰγνάτιεφ, ἣτις παρέσυρε τὴν Ρωσίαν εἰς νέον πόλεμον. Ἐπὶ τούτῳ λαβὼν δεκαπενθήμερον ἄδειαν ἀπῆλθεν εἰς Πετρούπολιν καὶ μετὰ παρρησίας ἐξέθηκε τῷ Τσάρῳ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Β' τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποκλειστικῆς ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων μερίμνης καὶ τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἐξετίθετο ἡ Ρωσία διὰ τῆς τυχοδιωκτικῆς πολιτικῆς τοῦ στρατηγοῦ Ἰγνάτιεφ τοῦ ρώσου ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ. Ὁ Τσάρος ἐπείσθη καὶ ἡ εἰρήνη ἐξησφαλίσθη, ὁ δὲ Σουβάλωφ ἐπανακάμψας εἰς Λονδῖνον ἤρξατο διαπραγματεύσεων, αἵτινες κατέληξαν εἰς συμφωνίαν μεταξὺ Ρωσίας καὶ Ἀγγλίας, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ γερμανοῦ ἀρχιγραμματέως πρίγκιπος Βίσμαρκ.

Τῇ 18 Μαΐου 1878 ὁ Σουβάλωφ καὶ ὁ Σώλσβαρν ὑπέγραφον τὰς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας ἰδιαιτέρας συμφωνίας, καθ' ἃς

ἡ ὁροθεσία τῆς Βουλγαρίας ἤθελε τροποποιηθῇ πρὸς Μ. οὕτως, ὥστε ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ Αἰγαίου, ὁμοίως δὲ ἤθελε διαιρεθῇ εἰς δύο ἐπαρχίας, τοὔτέστιν εἰς τὴν βόρειον μετὰ πλήρους πολιτικῆς αὐτονομίας ὑπὸ ἀνεξάρτητον κυβέρνησιν καὶ εἰς τὴν νότιον, περιοριζομένων τῶν ὁρίων αὐτῆς καὶ μετὰ μόνῃς διοικητικῆς αὐτονομίας (Ἀνατολικὴ Ρωμυλία). Πρὸς τούτοις, ἀπεδέξατο ἡ Ρωσία τὴν σύγκλησιν Εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου ὅπερ καὶ ὤρίσθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων νὰ συνέλθῃ ἐν Βερολίνῳ τῇ 1 Ἰουνίου 1878· διότι ἐκεῖ ἐκλινε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος.

Ὡς εἶδεν ὁ ἀναγνώστης, ἡ Ἀγγλία κατεξανέστη μὲν κατὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ἀλλὰ δὲν ἐπαύσατο καὶ ἀντενεργοῦσα καθ' ἡμῶν, κατὰ παντός ὅ,τι ἐλληνικὸν καὶ ἰδίως κατὰ τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Καὶ ἤκουέ τις τὰ ἀλλοκώτερα λόγια ἐν τῇ ἀγγλικῇ κοινοβουλίᾳ. Οὕτως ἐνῶ ὁ Νόρθκοτ διεκήρυττεν: «ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις πολιτικὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει τὴν ἐν Εὐρώπῃ ὑποστήριξιν τῆς Τουρκίας, θεωρεῖ δὲ γελοῖον νὰ ὀνειρεύηται εἰς τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος», ὁ βουλευτὴς Σμιθ ἔλεγεν: «Ἡ πρόνοια παρέχει εἰς ἕκαστον δεδουλωμένον λαὸν μίαν εὐκαιρίαν· ἀλλοίμονον δ' εἰς τὸ ἔθνος, ὅπερ, ἀντὶ νὰ πράττῃ, ὀμιλεῖ καὶ περιμένει παρὰ τῆς διπλωματίας τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ὀφείλει ν' ἀποκτήσῃ διὰ τοῦ ξίφους». Ὁ δὲ φιλέλλην Γλάδστων: «Ἐξεπλάγην ἐπὶ τῇ ὑπομονῇ, ἣν ἐπεδείξαντο αἱ ἐλληνικαὶ ἐπαρχίαι, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου καὶ ἰδίως ἀφ' ὅτου ἔπεσε χαμαὶ ἡ Τουρκία. Δὲν ἐπίστευον, ὁμολογῶ, εἰς τοσαύτην μακροθυμίαν· καίπερ δὲ μὴ θέλων νὰ ὑποστηρίξω ἄκρα δόγματα, δὲν ἐννοῶ διατί ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας, πρὸς ἣν οἱ Ἕλληνες ζωηροτάτην τρέφουσι συμπάθειαν, παρ' ἧς προσδοκῶσιν ἀρωγὴν, νὰ μὴ ὑπερμαχήσῃ ἐν τῇ συνδιασκέψει τῶν ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ Σλαῦοι ἔχουσιν ἤδη κραταιὸν ὑπερμαχὸν τὴν Ρωσίαν· ἐὰν δὲ θέλωμεν ν' ἀνακόψωμεν τὴν πρόοδον τῆς Ρωσίας πρὸς νότον, εἶναι φυσικώτατον, εὐπρεπέστατον, πολιτικώτατον, δικαιοτάτον ν' ἀντιπροσωπεύωμεν ἐν εὐλόγῳ μέτρῳ τὰς ἐλληνικὰς ἐπαρχίας ἐν τοῖς διαβουλοῖς τῆς Εὐρώπης.»

Ἐν τούτοις, λέγει ὁ Φιλάρετος, οὐδεμίαν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνη-

σις παρέλιπεν ἐνέργειαν, ὅπως καταπνίξῃ πᾶσαν ἐπαναστατικὴν κίνησιν ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς ἐπαρχίαις, πρὸς τοῦτο δ' ἐμηχανεύθη νὰ πείσῃ ἀπ' εὐθείας καὶ τοὺς ἐπαναστάτας δι' ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων (1), δοθεισῶν ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν προξένων Μέρλιν καὶ Μπλῶντ ('Απρίλιος τοῦ 1878) νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα.

Καθ' ὃν χρόνον συνήρχετο τὸ ἐν Βερολίνῳ συνέδριον, ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπεγράφετο ὑπὸ τοῦ ἁγγλοῦ πρεσβευτοῦ Λάϋαρδ καὶ τοῦ Σαβφὲτ πασᾶ μυστικὴ συμμαχία μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας (1 Ἰουλίου 1878) δαπάναις τοῦ ἐλληνισμοῦ (2)· διότι δι' αὐτῆς ἡ μὲν Ἀγγλία ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Τουρκίαν διὰ τῶν ὅπλων ἐὰν ἡ Ρωσία ἤθελεν ἐπιχειρήσῃ νὰ καταλάβῃ καὶ ἕτερον μέρος τῶν ἐν Ἀσίᾳ εὐρισκομένων τουρκικῶν χωρῶν, ἐκτὸς τῶν ὀρισθησομένων ὑπὸ τῆς ὀριστικῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ἡ δὲ Τουρκία παρεχώρει, εἰς ἀνταμοιβὴν, τῇ Ἀγγλίᾳ τὴν Κύπρον, ἣν ἤθελεν ἀποδώσει ἐὰν ἡ Ρωσία ἀπέδιδε τῇ Τουρκίᾳ τὸ Κἄρς καὶ τὰς ἄλλας ἐν Ἀρμενίᾳ κατακτήσεις.

Ἡ Κύπρος, ὡς γνωστὸν, εἶναι πλουσιωτάτη νῆσος οἰκουμένη ὑφ' Ἑλλήνων καὶ ὀλιγίστων Τούρκων (πληθ. 209, 286). Εἶναι μία τῶν μεγαλειτέρων τῆς Μεσογείου· κειμένη δὲ πλησίον τῶν ἀκτῶν τῆς Συρίας δεσπόζει τῆς θαλασσίας ὁδοῦ τοῦ Ἰσσικοῦ κόλπου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀπὸ τῆς Μεσογείου εἰς τὴν κοιλάδα

(1) Ὁ φιλελεύθερος Δίλκε, ἀγορεύων ἄλλοτε καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας τῆς Ἀγγλίας, ἔλεγεν: «Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἔπεισε τὴν Ἑλλάδα δι' ὑποσχέσεων ψευδῶν, ἐὰν δὲ ἡ Τουρκία ἀρνῇται ν' ἀποδεχθῇ ὅ,τι ἡ Εὐρώπη ἀπεφάσισεν, αἰτία ἄμεσος εἶναι αὕτῃ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνηση . . .». Ὡς γνωστὸν, τότε ἐν Ἀγγλίᾳ εἶχεν ἰδρυθῇ, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Ἑλληνος πρεσβευτοῦ Ἰωάννου Γ. Γενναδίου, τὸ φιλελληνικὸν κομιτάτον (Greek Committee, ἐκδίδον καὶ τεῦχος τῶν πρακτικῶν αὐτοῦ ἴδιον ἐκάστοτε), οὗ προΐστατο μὲν τότε ὁ λόρδος Ρόσβερν καὶ προήδρευεν ὁ Κάρολος Δίλκε. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1880, ὅτε οὗτοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν τότε σχηματισθεῖσαν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, τὴν προεδρείαν τοῦ φιλελληνικοῦ κομιτάτου μέχρι σήμερον ἔχει ὁ πολὺς Ἀρθούρος Ἀρνολδ.

(2) Ἰδὲ Documents diplomatiques, Affaires d' Orient, Congrès de Berlin 1878 σελ. 307.

τοῦ Εὐφράτου ὁδοῦ, ἐπιτηρεῖ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν διώρυχα τοῦ Σουέζ καὶ ἔχουσα βαθυκόλπου; λιμένας εἶναι θαλάσσιος σταθμὸς πρώτης τάξεως, ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως. Τοιαύτη λοιπὸν νῆσος μετεβιβάσθη ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν κυριαρχίαν καὶ διοικεῖται ὑπὸ Μεγάλου Ἀρμοστοῦ. Ἐκτοτε δ' ἤρξατο ἐν Κύπρῳ παρόμοιος ἀγὼν πρὸς ἐκείνον, ὃν διεξήγαγον οἱ Ἑπτανήσιοι ἐπὶ ἡμῖσιν αἰῶνα κατὰ τῆς Ἀγγλίας (1815—1864). Οἱ φιλοπάτριδες Κύπριοι δὲν ἔπαυσαν διαμαρτυρόμενοι ἐκάστοτε κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας· κληῖρος καὶ πρόκριτοι καὶ λαὸς δι' ἀλλεπαλλήλων συλλαλητηρίων, ἀναφορῶν καὶ ὑπομνημάτων, ἐκδηλοῦσι τὸν διακαῆ αὐτῶν πόθον, τῆς ἐνώσεως αὐτῶν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Ἵνα δὲ δεῖξωμεν ὑπὸ ποίων αἰσθημάτων κατέχονται οἱ ἀδελφοὶ Κύπριοι, οἵτινες πρῶτοι ἔσπευσαν εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος κατὰ τὸν Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον καὶ ἐπεδείξαντο ἀνδρείαν ἐν ταῖς ἐν Βελεστίνῳ μάχαις, ἀναγράφομεν τὸ περὶ τῆς ἐνώσεως ψήφισμα αὐτῶν τῆς 16 Ἀπριλίου 1895: «Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τοῦ διαμερίσματος Λεμησσοῦ διατελῶν ἀπὸ τινος ὑπὸ τὸ ἀνήκουστον κράτος τῆς κορυφωθείσης ἤδη ἐν Κύπρῳ οἰκονομικῆς ἐξαντλήσεως. — Βλέπων μετ' ἀμυθήτου θλίψεως, ὅτι αἱ ἀνέκαθεν καὶ σταθερῶς καταβληθεῖσαι πρὸς πρόληψιν τῆς καταστάσεως ταύτης πολλαπλαῖ παρὰ τῇ Ἀγγλικῇ Κυβερνήσει προσπάθειαι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς νήσου, οἷον γενικαὶ καὶ μερικαὶ ἀναφοραὶ, νομοθετικὰ μέτρα διὰ τῶν ἐν τῷ Νομοθετικῷ Συμβουλίῳ ἀντιπροσώπων του, παγκύπρια ὑπομνήματα καὶ παγκύπριος εἰς Λονδῖνον πρεσβεία, κλπ. κλπ. ἐλαχίστης ἢ μᾶλλον μηδεμιᾶς οὐσιώδους παραδοχῆς τυχόντα, ἀπέτυχον ἐντελῶς τοῦ σκοποῦ των. — Μαθὼν ἤδη ἐκ τῶν τελευταίων ἐν τῇ Ἀγγλικῇ βουλῇ συζητήσεων περὶ Κύπρου ὅτι ἢ ἀπὸ τῆς κατοχῆς δι' ἐπαχθεστάτης φορολογίας εἰς τὸν παρόντα βαθμὸν οἰκονομικῆς ἐξαντλήσεως περιελθοῦσα Νῆσος, ἤρξατο πλέον νὰ λογίζεται ὑπὸ τῆς πλειονοψηφίας τοῦ Ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου «λευκὸς ἐλέφας», ἢ κατὰ τὴν ἑκφρασιν τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργοῦ καὶ νῦν ἡγέτου τῆς Βουλῆς

ταύτης ὀχληρὸν καὶ ἐλεεινὸν ἀπόκτημα.—Πληροφορούμενος ὅτι κατὰ τὰς αὐτὰς ἐν τῇ Ἀγγλικῇ Βουλῇ συζητήσεις διευτυπώθησαν παρὰ διαφόρων μελῶν αὐτῆς ποικίλα μέτρα ριζικῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον λύσεως τοῦ Κυπριακοῦ ζητήματος, μέτρα καὶ σχέδια ἐπὶ τοῦ παρόντος μὲν μεμονωμένα φαινόμενα, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐπιδεκτικὰ βαθμιαίας ἐξαπλώσεως ἢ ἐπικρατήσεως παρὰ τῇ ἐν Ἀγγλίᾳ κοινῇ γνώμῃ κατὰ λόγον τῶν ἐπιτηδείων καὶ εὐνοϊκῶν ὑπὲρ ἐκάστου τῶν σχεδίων τούτων ἐνεργειῶν τῶν εἰς αὐτὰ ἐνδιαφερομένων.—Ἐπιθυμῶν καὶ δικαιούμενος ὑπὲρ πάντα μὴ Κύπριον, ὡς ἀμεσώτερον ἐνδιαφερόμενος νὰ ἐκφράσῃ καὶ διὰ τοῦ ἐπισημοτάτου τρόπου διακηρύξῃ, πρὸς γνῶσιν ἀπάντων, τὰ πρὸς πάντα ταῦτα σχετικὰ ἀναλλοίωτα αἰσθήματα καὶ φρονήματά του.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τοῦ διαμερίσματος Λεμεσσοῦ συνῆλθεν ὁμοφρόνως καὶ ὁμοθύμως ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ χιλιάδας πολλὰς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ διαμερίσματος τούτου σήμερον τὴν 16)28 Ἀπριλίου 1895 ἐν τῇ πλατείᾳ «Roslyn» τῆς πόλεως ταύτης, ὅπου ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ καὶ τάξει ἀκροασθεῖς, συσκεφθεῖς καὶ συζητήσας, ἀπεφάσισε καὶ ἐψήφισεν ὁμοφώνως τὰ ἀκόλουθα:

Α'. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τοῦ διαμερίσματος ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ λοιποῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς Νήσου, ἀποτελοῦντος τὴν μεγίστην πλειονότητα τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ αὐτῆς, μίαν καὶ μόνην λύσιν ἐπόθησε πάντοτε, ποθεῖ, καὶ θὰ ποθῇ καὶ σήμερον. Ἐξαιτεῖται πανδημῶς ὅσον τὸ δυνατόν προσεχῇ καὶ ταχεῖαν, τὴν μετὰ τῆς ὁμοφύλου καὶ ὁμαίμονος Ἑλλάδος ἔνωσίν του. Μέχρι δὲ τότε ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τῆς Νήσου, ἀνεχόμενος φιλελευθέραν καὶ ἐπιεικῇ Ἀγγλικὴν διοίκησιν εὐκολυντικὴν τῆς ποθητῆς ταύτης λύσεως, πᾶν σχέδιον μεταβιβάσεως πρὸς οἵανδήποτε ἄλλην Κυβέρνησιν μετ' ἀγανακτήσεως ἀποκρούει καὶ ἀποκρούσει πάντοτε.

Β'. Μέχρι τῆς δικαίας καὶ εὐαρέστου ταύτης πρὸς τὸν λαὸν τῆς Κύπρου ριζικῆς λύσεως τοῦ Κυπριακοῦ ζητήματος, ἐκζητεῖ καὶ αὐθις παρὰ τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως σπου-

δαίαν ἐλάττωσιν τῆς ἐν τῇ Νήσῳ ἐξαντλησάσης τὸν λαὸν αὐτῆς φορολογίας, ἀναλόγως πρὸς τὴν παροῦσαν οἰκονομικὴν αὐτοῦ κατάστασιν.

Γ'. Πρὸς ἐπίτευξιν τῆς φορολογικῆς ταύτης ἀνακουφίσεως τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου, ἐκζητεῖ παρὰ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως τὴν δι' οἰουδήποτε τρόπου ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ καταστρεπτικοῦ κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ἐντιμοτάτου Ὑπουργοῦ ἄχθους τοῦ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας συνομολογηθέντος εἰς βάρος καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ φόρου τῆς ὑποτελείας, ἐξισουμένου πρὸς τὸ ἥμισυ τῶν διὰ καταθλιπτικῆς φορολογίας εἰσπραττομένων προσόδων.

Δ'. Ἐντέλλεται τῇ ἐπιτροπῇ τοῦ διαμερίσματος συνισταμένη ἐκ τῶν κκ. Κων. Δημοσθένους, Χ. Παύλου, Α. Κ. Παλαιολόγου, Ι. Κυριακίδου, Σ. Φραγκοῦδη, Γ. Μαληκίδου, Γ. Δ. Κακαθύμη, Νεάρχου Ρωσσίδου, Λάμπρου Ρωσσίδου, Ἀνδρέου Θεμιστοκλέους, Σπύρου Ἀλαούζου, Νικολ. Κλ. Λανίτου καὶ Μ. Η. Μιχαηλίδου ὅπως διαβιβάσῃ τὸ παρὸν ψήφισμα διὰ τοῦ Διοικητοῦ Λεμεσσοῦ εἰς τὴν Α. Ἐξ. τὸν Μ. Ἀρμοστήν, καταστήσῃ τοῦτο γνωστὸν διὰ τοῦ τύπου, καὶ ὅπως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπιτροπῶν τῆς Νήσου κανονίσῃ τὰ τῆς συντάξεως ὑπομνήματος ἀναπτύσσοντος ἐν λεπτομερείᾳ τὰ αἰτήματα ταῦτα καὶ τοὺς πόθους τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, παρακαλέσῃ δὲ τὴν Α. Ἐξ. ὅπως διαβιβάσῃ τὸ τοιοῦτον εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ Κεντρικὴν Κυβέρνησιν».

Τὸ ψήφισμα ἐπεδόθη ἀρμοδίως ἀλλ' ἰδοὺ ἡ ἀπάντησις τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως :

«Τὰ ψηφίσματα τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ ἡ συστηθεῖσα ἐπιτροπὴ διεβίβασε καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ πρὸς διαφόρους ὑπουργοὺς, τὸν κ. Γλάδσωνα καὶ τινὰς ἀγγλικὰς ἐφημερίδας.

Ὡς ἀπάντησις τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀρμοστοῦ Κύπρου, ἡ ἀκόλουθος δήλωσις:

«Ἡ Α. Ε. ὁ μέγας Ἀρμοστής ἐπιθυμεῖ νὰ καταστήσῃ γνωστὸν, πρὸς πληροφориαν τοῦ δημοσίου, ὅτι ἔλαβε σήμε-

ρον παρὰ τοῦ ἐντιμοτάτου Ὑπουργοῦ τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα.

«Ἐχετε τὴν ἐλευθερίαν νὰ εἴπητε, ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος οὐδεμίαν πρόθεσιν ἔχει νὰ ἐγκαταλίπη ἢ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐγκαταλίπη τὴν δυνάμει τῆς Ἀγγλοτουρκικῆς Συμβάσεως τοῦ 1878 ἀναληφθεῖσαν διαχειρίσιν τῆς Κύπρου».

Ἡ Αὐτοῦ Ἐξοχότης ὡσαύτως ἐπιθυμεῖ ὅπως ἡ προσοχὴ τοῦ δημοσίου ἐπιστηθῇ εἰς τὴν ἀκόλουθον ἀπάντησιν, ἣτις ἐδόθη, ἐν ἔτει 1881, εἰς τηλεγραφήματα, ἀπευθυνθέντα εἰς τὸν Γλάδστωνα ὑπὸ προσώπων ἐν Κύπρῳ, συνηγορούντων ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Κύπρου μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα ἐπληροφορήθησαν ὅτι, «ἐνῶ ἡ Κυβέρνησις τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος διακαῶς ποθεῖ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Κύπρου, ὀφείλει νὰ ἀναμνήσῃ τοῖς κατοίκοις, ὅτι ἡ Νῆσος κατέχεται ὑπὸ τῆς χώρας ταύτης δυνάμει τῆς μετὰ τῆς Πύλης συμβάσεως, ὡς μέρος τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους, καὶ ὅτι προτάσεις, αἵτινες θὰ ἀπετέλουν ἀθέτησιν τῆς συμβάσεως ἐκείνης δὲν δύνανται νὰ συζητηθῶσιν.»

Ἡ Αὐτοῦ Ἐξοχότης ἔλαβεν ὁδηγίαν, ὅτι ἡ ἄνωθι σημειούμενη γλῶσσα ὀρθῶς παριστᾷ τὰς ἐν τῷ παρόντι ιδέας τῆς κυβερνήσεως τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Κατ' ἐντολὴν τῆς Αὐτοῦ Ἐξοχότητος.

ΑΡΘΟΥΡ ΓΙΓΚ,

Ἀρχιγραμματεὺς τῆς κυβερνήσεως

Ἐν Λευκωσίᾳ τῇ 24ῃ Ἀπριλίου 1895.

Ὡς εἵπομεν ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τῆς ἡμετέρας Ἱστορίας τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (Ἀθῆναι 1894 σελ. 28—29) ἡ Κύπρος ἀπὸ τοῦ 1883 κυβερνᾶται διὰ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, καθ' ὃ εἰς τὴν νομοθετοῦσαν Βουλὴν πέμπονται τρεῖς βουλευταί, ἐννέα Ἕλληνες καὶ ἑξὺ ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ Ἀρμοστοῦ.

Οὕτω λοιπὸν ἀποτελεῖται ἐκ 18 μελῶν, ὧν τὰ μὲν 12 εἰσὶν αἰρετὰ τὰ δὲ ἕξ ἐπισήμως διοριζόμενα ὑπὸ τοῦ Στέμματος. Τὸ νομοθετικὸν σῶμα καλούμενον καθ' ἑκάστον Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον ἰσχύει ἐπὶ πενταετῇ περιόδῳ, τοῦ μεγάλου Ἀρμοστοῦ ἔχοντος τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ αὐτό. Ἀρμοστὴς τῆς Κύπρου ἀπὸ τοῦ 1892 εἶναι ὁ πολὺς Σέρ Οὐόλτερ Σένδας διαδεξάμενος τὸν Ἑρρίκον Βουλβερ. Εἶναι δὲ τοῖς πᾶσι γνωστὸν, ὅτι ἡ νῆσος ἔχει καὶ τὸ ἀρχαιότατον ἐκκλησιαστικὸν προνόμιον τοῦ αὐτοκεφάλου, ὅπερ ἐδωρηφόρησεν αὐτῇ ἡ ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος (690 μ. Χ.), ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆς καλεῖται μακαριώτατος καὶ ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς Συνόδοις παρεκάθητο μετὰ τοὺς πατριάρχας. Πρὸς τούτοις ὁ ἔχει καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ὑπογράψῃ ὁ ἐρυθρᾶς μελάνης, νὰ φέρῃ ἐρυθρὸν μανδύαν καὶ ἀντὶ πατερίτσας νὰ φέρῃ χρυσοῦν σκῆπτρον, προνομία, ἥς ἐχορήγησεν αὐτῷ ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων (485 μ. Χ.)

Ἐν τούτοις, τὸ ἐν Βερολίνῳ συνέδριον συνήλθεν ἡδὴ τῇ 1 Ἰουνίου. Τῇ ἐπαύριον (2 Ἰουνίου) ἡ γενικὴ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν συνεληθοῦσα ἐν Τσιτσιφιᾶς τῶν Ἀποχωρώνων συνέταξε καὶ ὑπέβαλε πρὸς τὸ Βερολίνειον Συνέδριον τὸ παρὰ πόδας ὑπόμνημα, φέρον τὰς ὑπογραφὰς τοῦ προέδρου Ἀντωνίου Μιχελαδάκη, τῶν ἀντιπροέδρων, τοῦ γενικοῦ γραμματέως καὶ 85 πληρεξουσίων :

« Ὑψηλότατε Πρόεδρε,

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς συγκροτήσεως τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου, τοῦ Ἀρείου τούτου Πάγου, τοῦ μέλλοντος ν' ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, εἰς ὃν ὁ Κρητικὸς λαὸς διὰ τῶν νομίμων αὐτοῦ ἀντιπροσώπων ἀνέθηκε τὰ τῆς τύχης αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου Ψήφισμα καὶ Ὑπόμνημα, σπεύδομεν νὰ καθυποβάλωμεν εὐσεβάστως εἰς τοὺς ὑψηλοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Χριστιανικῶν Δυνάμεων τὰ δίκαια τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὅστις, ἀπὸ πολλοῦ, καὶ πάλιν ὑφίσταται τὰ δεινὰ τῆς ἐπαναστάσεως χάριν τῆς ἐλευθερίας του. Μόλις παρῆλθε δεκαετία ἀπὸ τῆς καταστρεπτικῆς καὶ αἱματηρᾶς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866, καθ' ἣν ἡ Κρήτη ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον κα-

τεστράφη, καὶ ἰδοὺ πάλιν εὐρέθη εἰς τὴν σιδηρᾶν ἀνάγκην· ἀφ' οὗ ἐζήτησε πᾶν μέσον συνδιαλλαγῆς, λησμονήσασα τὰ νωπὰ ἔτι παθήματα, νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς κυβερνήσεως τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ νὰ ἀναθέσῃ εἰς τὸ μέλλον νὰ συνέλθῃ τότε εὐρωπαϊκὸν συνέδριον τὰ τῆς τύχης της· διότι ἤλπισεν, ὅτι τοῦτο συνερχόμενον ὅπως διακανονίσῃ ἅπαξ διὰ παντὸς τὰ ἐκκρεμῇ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς, ἤθελεν ἄρῃ ἐκ μέσου πᾶσαν ἀφορμὴν, ἣτις ἐν προσεχεῖ ἢ ἐν ἀπωτέρῳ μέλλοντι θὰ ἐχρησίμευε καὶ πάλιν πρὸς διατάραξιν τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης· ἐπομένως καὶ περὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν θὰ ἐλαμβάνετο πρόνοια ὅπως δοθῇ ἡ ἀποκατάστασις ἐκείνη, ἣτις ἐν μὲν τῷ παρόντι θὰ ἦτο προσφορωτάτῃ, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ἀκίνδυνος.

Ὁ χαρακτήρ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ διαφαίνεται ἐναργέστατα εἰς τὸ κάτοπτρον τῆς Ἱστορίας· ἀπὸ πολλῶν δ' αἰώνων, ἀφ' ὧν οἱ ξένοι κατακτηταὶ ἐπεκάθισαν ἐπὶ τοῦ τραχήλου του, ἀναλλοίωτος πάντοτε διαμένων διήκει ὁ αὐτὸς καὶ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως. Κατὰ τὸ 1769 ἐγένετο ἡ πρώτη ἐξέγερσις τῶν Κρητῶν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἡ δὲ δευτέρα κατὰ τὸ 1821 ὁπότε ἐπὶ δεκαετίαν συναγωνισάμενοι μετὰ τῶν ἀδελφῶν Ἑλλήνων καὶ ὑποστάντες μυρίας καταστροφὰς ἐμποιοῦσας φρίκην εἰς πάντα φιλόανθρωπον οἶαι· ἐν τοῖς σπηλαίοις τοῦ Μιλάτου, τοῦ Μελιδόνη, τοῦ Βαφῆ καὶ τῆς Ἐλαφονήσου, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἠλαττώθη ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς κατὰ δύο τρίτα, — δὲν ηὐτύχησαν νὰ ἴδωσι τὰς θυσίας αὐτῶν νὰ στεφθῶσι δι' ἐπιτυχίας καὶ νὰ ἐπιτελεσθῇ ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν ἀποκατάστασις, ἥς τὸ αἶσθημα, εἴπέρ τις καὶ ἄλλος λαὸς, οἱ Κρῆτες διατηροῦσιν ἀκμαῖον καὶ ζωηρόν. Μετὰ δεκαετίαν πάλιν ἐπέρχεται ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1841, ἥς τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερον τῆς προηγουμένης, παρεσκεύασε δὲ τὴν στάσιν τοῦ 1858 καὶ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866, ἣτις καὶ διὰ τὸν χρόνον τῆς διαρκείας καὶ διὰ τὰς κολοσσιαίας δυνάμεις, πρὸς ἃς ἀντεπόλαισε καὶ διὰ τὰ ἐπισυμβάντα παθήματα, ἐξ ὧν ἀρκούντως γνωστὰ

εἶναι τὰ τοῦ Ἀρκαδίου, ἴσως εἶναι μοναδική εἰς τὰ χρονικά τῶν ἐπαναστάσεων, μαρτυρεῖ δὲ κάλλιστα τὴν σιδηρᾶν ἐπιμονὴν τῶν Κρητῶν, οἵτινες μεθ' ὅλα ταῦτα δὲν ὑπετάγησαν, ἀλλὰ κατεστραμμένοι ἔκειντο πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ νικητοῦ. — Πᾶς τις τότε θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ προείπη, ὅτι πολλαὶ δεκάδες ἐνιαυτῶν ἤθελον παρέλθει μέχρις οὗ πάλιν ὁ κρητικὸς λαὸς ἀνακύψας ἐκ τῶν φοβερῶν παθημάτων του καὶ ἀπαλλαγείς τῶν ὑλικωτέρων ἀναγκῶν δυνηθῇ νὰ σκεφθῇ ἀνετώτερον περὶ τῆς ἐλευθερίας του. Ἀλλὰ τὰ πράγματα αὐτὰ διέψευσαν τοὺς τοιοῦτους ὑπολογισμούς. Μετὰ ἑτέραν δεκαετίαν σύσωμος ἡ Κρήτη διетράνωσε καὶ πάλιν τὴν ἐπιθυμίαν της, ἀναθέσασα δὲ εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ φιланθρωπίαν τῆς Εὐρώπης τὴν πλήρωσιν τῶν πόθων της ἤλπισεν, ὅτι τὴν φορὰν ταύτην τοῦλάχιστον. ἤθελεν ἀποφύγει νέας καταστροφὰς καὶ νέας θυσίας. Ἀτυχῶς ψευθεῖσα τῶν ἐλπίδων της εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ πάλιν τὸν προκλητικὸν ἐχθρὸν, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου νέαι καταστροφὰὶ συνέβησαν εἰς τὸν δυστυχῇ τόπον, ἐξ οὗ ἐπίσης ἔπαθον οἱ τε Χριστιανοὶ καὶ Ὀθωμανοὶ συμπολίται ἡμῶν. — Ἐκ τούτων πιστεύομεν νὰ πεισθῶσιν οἱ ἐξοχώτατοι ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ὅτι δυσκόλως ὁ κρητικὸς λαὸς θέλει ἀπολαύσει διαρκοῦς ἡσυχίας καὶ εὐημερίας ἐν τῷ μέλλοντι, ἂν μὴ πληρῶθῶσιν οἱ διάπυροι αὐτοῦ πόθοι καὶ εὐχαί, τοῦτέστι νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, μεθ' ἧς δι' ἀρρήκτων δεσμῶν συνδέεται. Τοιαύτη λύσις τοῦ ζητήματος τῆς ἡμετέρας πατρίδος τὴν μὲν Εὐρώπην ὀλόκληρον θ' ἀπῆλλασε τῶν φροντίδων, ἃς ἐκάστοτε τὸ κατ' ὀλίγα χρονικά διαστήματα ἀναγεννῶμενον κρητικὸν ζήτημα παρέχει εἰς αὐτήν, τὴν δὲ Τουρκίαν περιττῶν δαπανῶν, ἃς εἶνε ἠναγκασμένη νὰ τελῇ διατηροῦσα ἱκανὸν ἀριθμὸν στρατιωτῶν καὶ οἰκοδομοῦσα εἰς τὰς ἐπικαίρους θέσεις φρούρια καὶ πύργους· οἱ δὲ δυστυχεῖς Κρήτες μετὰ πολλῶν αἰώνων καταστροφὰς καὶ αἵματα θὰ ἠδύναντο τέλος νὰ ἀτενίσωσι μετὰ θάρρους εἰς τὸ μέλλον· ἀπολαύοντες δὲ τὰ

εὐεργετήματα διαρκοῦς ἡσυχίας καὶ εἰρήνης δὲν θὰ ἐπαύ-
 οντο εὐγνωμονοῦντες εἰς τὴν φιλάνθρωπον χριστιανικὴν
 Εὐρώπην, ἥτις θέλει ἀποφασίσαι νῦν ἂν ἡ Κρήτη ἔχουσεν
 ἄρκετὸν αἷμα καὶ ὑπέστη ἄρκετὰς θυσίας, ὥστε νὰ κριθῇ ἄξια
 τῆς ἐλευθερίας ἢ ἂν τοῦναντίον ἢ ἀπόλαυσις τῆς ἐλευθε-
 ρίας ἐπιφυλάσσεται αὐτῇ εἰς ἐγγὺς ἢ ἀποτέρω μέλλον.—
 Ἀναμένοντες μετὰ πεποιθήσεως τὴν ἐτυμηγορίαν τοῦ σεβασ-
 τοῦ συνεδρίου, ἥτις θέλει εἶναι σεβαστὴ ἡμῖν, παρακαλοῦ-
 μεν τὰς ὑμετέρας ἐξοχότητας ὅπως λάβητε ὑπ' ὄψιν τὸ
 ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου ψήφισμα καὶ ὑπόμνημα τῆς γενικῆς
 συνελεύσεως, ὅπερ ἐπιδιοθέν τότε εἰς τοὺς ἐν Χανίοις κυ-
 ρίους προξένους θέλει διαφωτίσει ὑμᾶς περὶ τοῦ ἡμετέρου
 ζητήματος. Τῆς ὑμετέρας ὑψηλότητος ταπεινότατοι καὶ εὐ-
 πειθέστατοι θεράποντες». Τὸ κρητικὸν τρίτο ὑπόμνημα ἀνε-
 γνώσθη ἐν τῷ Βερολινεῖῳ συνεδρίῳ, ἀλλὰ δὲν ἐνεκρίθη, τῇ δὲ 30
 Ἰουνίου 1878 ὁ πρόεδρος τῆς Γενικῆς συνελεύσεως τῶν Κρητῶν
 ἀπηύθυνε, μετὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ πρωτοκόλλου περὶ Θεσσαλίας
 καὶ Ἡπείρου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες, τῷ προέδρῳ τοῦ
 συνεδρίου πρίγκηπι Βίσμαρκ τόδε τὸ τηλεγράφημα: «Ἐκφράζω τὴν
 δικαίαν λύπην τοῦ κρητικοῦ λαοῦ μανθάνοντος, ὅτι δὲν κρίνε-
 ται εἰσέτι ἄξιος ἵνα τύχη τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας καὶ παρα-
 καλοῦντος τοὺς πληρεξουσίους τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐν
 τῷ συνεδρίῳ ὅπως μὴ ἀρνηθῶσι καὶ εἰς τοὺς Κρητας τὴν
 ἐπιδαψιλευθεῖσαν τύχην εἰς τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ τῆς Ἡπεί-
 ρου καὶ Θεσσαλίας.» Πρὸς τοῦτο οἱ Κρητες ἀπέστειλον καὶ ἄλλο
 ὑπόμνημα πρὸς τοὺς ἐν Χανίοις προξένους τῶν Δυνάμεων ἐκφρά-
 ζοντες τὸν πόθον τῆς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐνώσεως. Ἀλλ'
 ἡ Εὐρώπη οὐδὲ νὰ ἀκούσῃ περὶ ἐνώσεως ἤθελε καὶ οὕτως ἀπέτυχον τὰ
 πατριωτικὰ σχέδια τῶν ἀνδρείων νησιωτῶν. Μόνον ὑπὸ τοῦ 24
 ἄρθρου τῆς Βερολινεῖου Συνθήκης ὠρίζετο ὅπως ἡ Ὑψηλὴ Πύλη
 ἐφαρμόσῃ ἐν Κρήτῃ τὸν κατὰ τὸ 1868 ἐκπονηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ
 Πασᾶ ὀργανικὸν νόμον, τὸν ἔκτοτε μὴ ἐφαρμοσθέντα, δι' οὗ ἡ
 Τουρκία ὑπεχρεοῦτο νὰ διορίζῃ χριστιανούς διοικητάς καὶ νὰ εἰσα-
 γάγῃ τὸ σύστημα τῶν ἀντιπροσώπων (βουλευτῶν). Πράγματι δὲ,

ὡς θέλομεν ἰδεῖν, τῇ 20 Αὐγούστου ἤρξαντο αἱ ἐν τῷ προαστείῳ τῶν Χανίων Χαλέπα διαπραγματεύσεις, αἵτινες κατέληξαν τῇ 3 Ὀκτωβρίου εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῆς λεγομένης «Συνθήκης τῆς Χαλέπας». Τότε δὲ εἶχε σταλῆ εἰς Κρήτην πρὸς τοῦτο ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀσίας κατὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1877—1878 καὶ νῦν αὐτοκρατορικὸς ἐν Αἰγύπτῳ ἐπίτροπος Γαζὴ Ἀχμέτ-Μουχτάρ Πασῆς.

Ἡ Κυβέρνησις Κουμουνοδούρου βασιζομένη ἐπὶ τῆς ὑποσχέσεως τῶν Δυνάμεων, ὅτι θὰ εἰσηκούοντο αἱ ἀξιώσεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι πιθανῶς θὰ ἐγίνετο δεκτὸς ἐν τῷ Συνεδρίῳ ἀντιπρόσωπος αὐτῆς, ἀπεφάσισε τὴν ἀποστολὴν πληρεξουσίων, ἵνα ἐνεργήσωσιν ἐγκαίρως ἐν Βερολίνῳ τὰ δεόντα. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἀπεφασίσθη ν' ἀποσταλῇ ὁ Χ. Τρικούπης, ὥς ποτε κατὰ τὸ Ἰονικὸν ζήτημα εἰς Λονδῖνον, τὰ πάντα ὃ' ἦσαν ἑτοιμα πρὸς ἀναχώρησιν, ὅτε, κατὰ τὴν ὑστάτην σπινμὴν, ἕνεκα διαφωνίας πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννην, παρητήθη τῆς ἐντολῆς ταύτης. Ἀπεστάλη δὲ τότε ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης, ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, καὶ ὁ Π. Ἀρμένης Βράϊλας μετὰ τοῦ ἐν Βερολίνῳ πρεσβευτοῦ Α. Ρ. Ραγκαβῆ, ὡς πληρεξούσιοι τῆς Ἑλλάδος, συνοδευόμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ γενικοῦ γραμματέως τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν Ἀγγέλου Βλάχου. Οἱ πληρεξούσιοι ἀνεχώρησαν τῇ 27 Μαΐου. Τῇ 3 μ. μ. ὥρα τῆς 1 Ἰουνίου 1878 ἐν τῷ ἐν Βερολίνῳ καταστήματι τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ἤρξαντο αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ γερμανοῦ ἀρχιγραμματέως πρίγκηπος Βίσμαρκ. Οἱ ἡμέτεροι πληρεξούσιοι ἐπισκεψάμενοι τὰς συνήθεις ἐπισκέψεις δὲν παρουσιάσθησαν ἔτι εἰς τὸ Συνέδριον, ἐν ᾧ οὐδὲ καὶ λόγος ἐγένετο· μόνον δὲ κατὰ τὴν 6' συνεδρίαν τοῦ Συνεδρίου, γενομένην τῇ 7 Ἰουνίου, ὁ μαρκήσιος Σώλσβαρυ, πρῶτος πληρεξούσιος τῆς Ἀγγλίας, προὔτεινε τὴν ἀποδοχὴν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ Συνεδρίῳ, ἀλλ' ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ρωσίας Πέτρος Ἀνδρέας Σουβάλωφ ἀντέτεινεν εἰς τοῦτο εἰπὼν ὅτι ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐγίνετο ἐν τῷ Συνεδρίῳ ἀποδεκτὴ ἡ Ἑλλάς, ἢ μὴ πολεμήσασα, δικαιότερον ἦτο νὰ παρακαθήσωσιν ἐν τῷ Συνεδρίῳ καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Σερβίας, Ρουμανίας καὶ Μαυροβουνίου.

Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην, δυστυχῶς, συνετάχθησαν καὶ οἱ πλείονες τῶν πληρεξουσίων, τῆς Ἀγγλίας μὴ ἀντειπούσης, ἥτις ἄλλως, ἐν τῇ διακρινούσῃ αὐτὴν πονηρίᾳ ἐν τῇ ἀνατολικῇ πολιτικῇ, προτείνασα τὴν ἀποδοχὴν τῆς Ἑλλάδος, ἐνόει διὰ τούτου νὰ ἐξοφλήσῃ τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ὅπωςδὲποτε ἀπεφασίσθη ν' ἀκουσθῶσιν οἱ Ἕλληνες πληρεξούσιοι. Ὅθεν κληθέντες ἐπισήμως, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17 Ἰουνίου, ἐνεφανίσθησαν πρὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Ἀρείου Πάγου οἱ τῆς Ἑλλάδος ἀντιπρόσωποι. Ὁ Δηλιγιάννης ὠμίλησεν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης καὶ τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου, ἀναγνούς ὑπόμνημα, ἐν ᾧ ἐλέγοντο τάδε : « Ἡ μεγέθυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου θὰ ἦτο ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου, ὅπερ ἀνέλαβεν ἡ Εὐρώπη δημιουργήσασα αὐτό· ἀλλ' ἡ προσάρτησις τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν θὰ συνέφερε τῇ Τουρκίᾳ, καθὼς αἴρουσα τὰς ἀφερμάς τῶν ταραχῶν, αἵτινες τοσάκις ἐξήντησαν τὰ οἰκονομικά της, διεκύβευσάν τὰ πολιτικά της συμφέροντα καὶ διετάραξαν τὰς σχέσεις τῆς ἀγαθῆς γείτονος, ἃς προσεπάθει πάντοτε νὰ τηρήσῃ ἡ Ἑλλάς.»

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Δηλιγιάννη, ὠμίλησεν ὁ Ραγκαβῆς, συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς Κρήτης, Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου, μεθ' ὃ ὁ πρίγκηψ Βίσμαρκ ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἔκθεσις θὰ ἐτυποῦτο καὶ θὰ διενέμετο πρὸς τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου πρὸς μελέτην, μεθ' ὃ οἱ Ἕλληνες πληρεξούσιοι ἀπεχώρησαν τοῦ Συνεδρίου, εἰς ὃ πλέον δὲν ἐνεφανίσθησαν. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ἐκλήθησαν εἰς ἄλλήν συνεδρίαν, ἐν τοῖς παρασκηνίοις ὅμως εἰργάζοντο ἵνα ἐξευμενίσωσι τοὺς πληρεξουσίους τῶν Δυνάμεων, οἵτινες ἦσαν οἵδε : Ἀγγλίας Σώλσβαρυ, Βήκονσφηλδ, Ὅθων Ρουσσελ—Ρωσίας Σουβάλωφ, Δ' Οὐβρίλ, Γορτσακώφ—Γαλλίας Βάδδελγτον, Σαὶν Βαλλιέ, Δεπρέζ—Αὐστρίας Ἀνδράσσυ, Καρόλυ, Χάϊμερλε—Ἰταλίας Κόρτης καὶ Δελωναί—καὶ Γερμανίας Βίσμαρκ, Βύλωθ καὶ Χοχενλόε. Πρὸς τούτοις, παρῆσαν καὶ οἱ τῆς Τουρκίας ἀντιπρόσωποι Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρῆς Πασᾶς, ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆ Πασᾶς καὶ ὁ Σκαδουλλάχ Πασᾶς. Πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τούτους τῶν Δυνάμεων ἐλάμβανον συνεντεύξεις, καθ' ὃ πανισχύρους τῶν ἐξ Μεγάλων Δυ-

νάμεων ὑπουργούς, οἵτινες εἶχον συνέλθει ἐκεῖ ἵνα κανονίσωσι, κατὰ τὸ ἑαυτοῖς δοκοῦν, τὰς τύχας τῶν λαῶν καὶ συνηγόρουν ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅπερ ἐφαίνετο ἀποκλειόμενον οὐχὶ πλέον ἀπὸ τῆς εὐνοίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς αὐστηροτέρας δικαιοσύνης. Τούτων ἐν Βερολίνῳ γινομένων, ὁ ἑλληνισμὸς ἔστρεψε τὰ βλέμματα πρὸς τὸν ὄντως φιλέλληνα καὶ φιλελεύθερον πολιτικὸν τῆς Γαλλίας ἄνδρα, τὸν Λέοντα Γαμβέτταν, ὅστις σπουδαίως ἐν Παρισίῳ ἐνήργει ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ ὀργάνου αὐτοῦ «Γαλλικῆς Δημοκρατίας». «Δὲν εἶμαι φιλέλλην — ἔλεγε μετριοφρόνως πρὸς τὸν ἐν Μασσαλία στενὸν φίλον αὐτοῦ Ἕλληνα, τὸν ἑξοχὸν ἱατρὸν καὶ φιλόπατριν Σταῦρον Μεταξᾶν — δὲν εἶμαι φιλέλλην κατὰ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν συνήθως δίδουσιν εἰς τὴν λέξιν ταύτην· ἀγαπῶ καὶ λατρεύω καὶ θαυμάζω τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ ἐκτιμῶ τὴν νεωτέραν· ἀλλ' ἐπιθυμῶ τὸ μεγαλεῖον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἐπιθυμῶ οὐχὶ ὡς ἰδεολόγος, ἀλλ' ὡς πρακτικὸς πολιτικός· διότι ἐν τούτῳ ἐνορῶ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος μου». Οὕτω σκεπτόμενος ὁ Γαμβέττας καὶ ὁ πολὺς διπλωμάτης καὶ ἀρχαιολόγος Βάδδινγκτον ἐφάνη εὐεργετικώτατος τῇ Ἑλλάδι.

Πράγματι δὲ ὅτε ὁ μαρκήσιος Σώλσβαρη, τῇ 7 Ἰουνίου, προὔτεινε τὴν ἀποδοχὴν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ συνεδρίῳ, τὴν πρότασιν αὐτοῦ κατέπολέμησαν, μετὰ τῶν Ρώσων ἀντιπροσώπων, καὶ οἱ τῆς Γαλλίας. Ἀλλὰ εἰς τοῦτο προέβησαν οὐ μόνον, διότι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ συνέδριον, κατ' ἀνάγκην, ἤθελεν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὴν ἀποδοχὴν ἀντιπροσώπων καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν τοῦ Αἴμου, ἀλλὰ καὶ ἵνα, εὐαρεστοῦντες τῇ Ρωσίᾳ, ἐξευμενίσωσιν αὐτὴν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καθωργισμένην διὰ τὴν ἀπορρίψιν τῆς προτάσεως αὐτῆς νὰ κηρύξῃ ἡ Ἑλλὰς κατὰ τῆς Τουρκίας τὸν πόλεμον κατὰ τὴν τῆς Πλεῦνης πολιορκίαν, ὅτε οἱ Ρῶσοι ἐν δυσχερεῖ διατελοῦντες θέσει ἐκάλεσαν εἰς ἐπικουρίαν τοὺς Ρουμῶνους. Ἐν τούτοις, τῇ 23 Ἰουνίου ὁ Βάδδινγκτον ὁ ἀπορρίψας τὴν πρότασιν ἐκείνην τῆς Ἀγγλίας προὔβαλε πρότασιν καθ' ἣν : «τὸ συνέδριον προσκαλεῖ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην νὰ συνεννοηθῇ πρὸς διευθέτησιν τῶν μεθορίων ἐν Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ, φρονεῖ δὲ, ὅτι ἡ ὁροθεσία αὕτη δύναται ν' ἀκολουθήσῃ τὴν

κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ πρὸς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν τῆς Θυάμιδος ἐν Ἠπείρῳ».

«Τὸ συνέδριον ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη θὰ κατορθώσωσι νὰ συμφωνήσωσιν. Οὐδὲν ἥττον ὁμως, ὅπως εὐκολυνθῇ ἡ ἐπιτυχία τῶν διαπραγματεύσεων, αἱ Δυνάμεις εἰσὶν ἔτοιμοι νὰ προσφέρωσι τὴν ἄμεσον μεσολάβησιν αὐτῶν εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη.» Ὁ ἰταλὸς πληρεξούσιος κόμης Κόρτης «ἐν ὀνόματι τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰταλικοῦ λαοῦ» συμμερίζεται τὴν πρότασιν τοῦ γάλλου πληρεξουσίου. Μετὰ τοῦτον ὁ κόμης Ἀνδράσυ, ὁ τῆς Αὐстроουγγαρίας ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς καὶ πληρεξούσιος ἐδήλωσεν, ὅτι θὰ ὑποστηρίξῃ τὴν πρότασιν τῶν Γάλλων καὶ Ἰταλῶν πληρεξουσίων. Τούτου γενομένου ἐν ᾧ οἱ πληρεξούσιοι Ρωσίας καὶ ὁ πρίγκηψ Βίσμαρκ ἀπεδέξαντο τὴν γνώμην τῶν συναδέλφων αὐτῶν, μόνοι οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ἀγγλίας, ὁ πρωθυπουργὸς Βήκονσφηλδ καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς μαρκήσιος Σώλσβαρη ἐπεδείξαντο δυστροπίαν πρὸς ἀποδοχὴν τῆς προτάσεως τοῦ Βάδδινγκτον εἰπόντες ὅτι : «τὸ συνέδριον δὲν συνῆλθεν ἵνα διαμελίσῃ τὴν Τουρκίαν καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἡ Ἑλλὰς ἠπατήθη ἐλπίζουσα ἐδαφικὰς προσεπαυξήσεις»· ὁ Βήκονσφηλδ μάλιστα προσέθηκε : «Δὲν δυνάμεθα νὰ φονεύσωμεν τὸν Σουλτάνον», ὁ δὲ Σώλσβαρη : «Οὐδὲν δυνάμεθα νὰ πράξωμεν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος· διότι δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τετελεσμένον γεγονός». Καὶ ὁμως ὁ Βήκονσφηλδ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1876 ἀπέτρεπε τὴν τότε Κυβέρνησιν Κουμουνδούρου νὰ ἀπέχῃ πάσης συνεργασίας μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Τουρκίας καὶ πάσης δράσεως, ἐπὶ δὲ τοῦ οἰκουμενικοῦ, ὑπουργείου τὸ ἡσυχίαν ἄγειν πάντοτε συμβουλεύων, καὶ διαβεβαιῶν, ὅτι ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἔμενεν ἡσυχος, ἡ φρόνησις αὐτῆς θὰ ἐξετιμᾶτο ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, μόνην ἐχορήγει τῇ Ἑλλάδι ἀμοιβὴν τὴν περίπυστον ἐκείνην ἐν ἐγγράφῳ τοῦ λόρδου Δέρβυ ὑπόσχεσιν, ὅτι : «ἂν μὴ διελύετο ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἤθελεν ἡ Ἀγγλία μεριμνήσει ἵνα χορηγηθῶσι τοῖς Ἑλληνικοῖς λαοῖς τῆς χερσονήσου αἱ χορηγηθησόμεναι τοῖς Σλαυικοῖς προνομίαι.» Ἐπὶ τὴν ὑπόσχεσιν δ' ἐκείνην πεποιθυῖα ἡ οἰκουμενικὴ κυβέρνησις ἢ ἡ πλειο-

νότης αὐτῆς, ὅτε μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Πλεΰνης ἡ Τουρκία ἦτο πτώμα καὶ ἠδύνατο μετὰ μικρᾶς βλάβης νὰ εἰσελάσῃ ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς νικηφόρος μέχρις αὐτῆς τῆς ἄνω Μακεδονίας, ἀπέκρουσε τὴν προσενέχθεισαν αὐτῇ, ὡς εἵπομεν, ὑπὸ τῆς Ρωσίας συμμαχίαν(1), καὶ ὑπερτιμῶσα τὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης κίνδυνον, ἔμεινεν ἥσυχος καὶ φρόνιμος, ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσε τὴν καλλίστην τῶν εὐκαιριῶν καὶ ἀπεκλείσθη τοῦ νυμφῶνος, ὡς λέγει ὁ Χ. Δ. Μελετόπουλος (Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐν Ἑλλάδι. Ἀθῆναι 1888 σελ. 62). Ὅπως ποτ' ἂν ἦ οἱ Ἀγγλοὶ πληρεξούσιοι ἀπομονωθέντες ἐν τέλει ἐδήλωσαν, ὅτι θεωροῦντες ὡς ἐπιδεκτικὸν συζητήσεως τὸ ὑποβληθὲν διάγραμμα ὑπὸ τοῦ γάλλου πληρεξουσίου, ἀποσύρουσι πᾶσαν ἀντίστασιν πρὸ τῆς ὁμοθυμοῦ ἀποφάσεως τῶν συναδέλφων αὐτῶν. Καὶ τῆς Ἀγγλίας προσχωρησάσης, οἱ Τούρκοι πληρεξούσιοι ἐδήλωσαν ὅτι θὰ ζητήσωσι τὰς ὁδηγίας τῆς κυβερνήσεως αὐτῶν, ἐν ἑτέρᾳ δὲ συνέδρῳ ἐδήλωσαν ὅτι : ἡ Πύλη δὲν συγκατατίθεται εἰς νέαν διευθέτησιν τῶν ἐλληνικῶν μεθορίων. Εἰς τοῦτο δὲ προέβη ὡς ἐκ τῆς Ἀγγλίας, ἧς ἡ στάσις ἦτο ἀρκούντως ἐνθαρρυντικὴ, μετὰ τὴν μυστικὴν συνθήκην τὴν ὑπογραφείσαν τῇ 4 Ἰουλίου 1878 μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας, ὡς εἵπομεν. Ἀλλ' ἡ συζητουμένη αὕτη συνθήκη περὶ Κύπρου ἦτο ἔτι ἐν Βερο-

(1) Πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Πλεΰνης 29 Ὀκτωβρίου 1878, πρὸς τῇ συμμαχίᾳ τῆς Ρουμανίας, εἶχε ζητήσει ἡ Ρωσικὴ κυβέρνησις καὶ τὴν συμμαχίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις μεταξὺ τῶν ὅρων αὐτῆς ἔθετο καὶ τὴν διὰ τοῦ Ρωσικοῦ στόλου προστασίαν τῶν παραλίων τῆς Ἑλλάδος ἐκ φόβου τοῦ ὑπὸ τὸν Χόβαρτ-πασᾶν τουρκικοῦ στόλου. Τοῦ ἀνακτοβούλιον τῆς Περσπολῆως ἀπήντησεν, ὅτι ἠδυνάτει νὰ δεχθῇ τὸν ὅρον τοῦτον, διότι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἶχε δηλώσει πρὸς τὴν Ρωσικὴν ὅτι, ἐὰν Ρωσικὸς στόλος κατήρχετο ἐκ τῆς Βαλτικῆς εἰς τὴν Μεσόγειον, ἤθελε θεωρήσει τοῦτο ὡς αἰτίαν πολέμου. Τούτου δ' ἕνεκα ἠναγκάζετο ἡ Ρωσία νὰ βλέπῃ ναυτικῶς ἀπρακτοῦσα, τὰ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ παράλια αὐτῆς προσβαλλόμενα καὶ λεηλατούμενα ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου. Τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, κατ' ἀπαιτήσιν τῆς Ἀγγλίας, ὑποσχεθείσης ἡμῖν καὶ ὀρνίθων γάλλοι τὸ δὴ λεγόμενον, ἐπιμενούσης ἐν τῷ ὅρῳ ἐκείνῳ, ἀπέτυχε τότε ἡ Ἑλληνορωσικὴ συμμαχία.

λίνῳ ἄγνωστος, ἄλλως οἱ πληρεξούσιοι τῶν Δυνάμεων ἤθελον ὑποδείξει τῷ λόρδῳ Βήκονσφηλδ ὅτι διεμελίζετο ἡ Τουρκία διὰ τῆς ὑφαρπαγῆς ἐν στιγμαῖς ψυχολογικῆς κρίσεως εὐφόρου, προσοδοφόρου καὶ στρατηγικῆς νήσου μᾶλλον ἢ διὰ τῆς διευθετήσεως τῶν ἐλληνικῶν μεθορίων. Ἐπὶ τέλους προσχωρησάσης καὶ τῆς Ἀγγλίας χάρις τῇ Γαλλίᾳ, συνετάχθη τὸ ΙΓ' πρωτόκολλον τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου περὶ διευθετήσεως τῶν ὁρίων συμφώνως πρὸς τὴν πρότασιν τοῦ Βάδδινγκτον. Ἐπειδὴ ὅμως πάλιν ἀντέτεινον τῇ προτάσει, οἱ ἄγγλοι πληρεξούσιοι, ὡς ἐκ τῶν ὧν ἀνέλαβον διὰ τῆς περὶ Κύπρου συνθήκης ὑποχρεώσεων πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἐτέθη ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Βερολινείου Συνθήκης τὸ 24ον ἄρθρον ὀρίζον ὅτι : «ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὰ περὶ διευθετήσεως μεθορίων προβλεπόμενα ὑπὸ τοῦ ιγ' πρωτοκόλλου τῆς συνθήκης μεταξύ Πύλης καὶ Ἑλλάδος δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιηθῶσιν, ἡ Γερμανία, ἡ Αὐστρουγγαρία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ρωσία ἐπιφυλάσσονται τὸ δικαίωμα νὰ προσενέγκωσι τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν εἰς τὰ δύο κράτη πρὸς διευκόλυνσιν τῶν διαπραγματεύσεων». Διαλυθέντος τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου(1). ἐπανήρχοντο οἱ Ἕλληνες πληρεξούσιοι ἐκ Βερολίνου φέροντες τίτλον δυνάμενον μὲν νὰ προκαλέσῃ ἀμφισβητήσεις, ἀλλ' ἀρκούντως ὅπωςδῆποτε ἰσχυρὸν ἵνα τύχη τῆς ἠθικῆς, τοῦλάχιστον, ἀρωγῆς Δυνάμεων τινῶν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες. Μετὰ τὰ διαπραχθέντα ὑπὸ τῆς οἰκουμενικῆς φρικαλέα πολιτικᾷ λάθῃ, τὸ ΙΓ' πρωτόκολλον καὶ τὸ 24 ἄρθρον τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ διπλωματικὴ ἐπιτυχία τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Καὶ ὅμως οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντιπολιτευόμενοι καθύβριζον τὴν κυβερνήσιν Κουμουνδούρου καὶ τὸν εἰς Βερολῖνον ἀποσταλέντα Δεληγιάννην ὡς παρακούσαντα τῶν ἀγγλικῶν συμβουλῶν !

(1) Παρβλ. Ὀδυσσέως Ἰαλέμου : L' Hellenisme devant le Congrès, 1878 καὶ Γ. Ζηνοπούλου, La Grèce devant le Congrès γαλλιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ, Ἀθῆναι 1878· τὴν Βερολινεῖον συνθήκην ἰδὲ ἐν ἐπιφυλλίδι τῆς «Ἑστίας» δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ δικηγόρου Γ. Στράτου (22 Ἰουλίου 1895 καὶ ἐντεῦθεν).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Τὰ μετὰ τὸ Βερολίνειον Συνέδριον:—Τὰ παλαιὰ ἐλληνοτουρκικὰ μεθόρια.—
 Ἐναρξίς τῆς Δ' Συνόδου τῆς Ζ' Περιόδου τῆς Βουλῆς (31 Ἰουλίου
 1878). — Ἡ Κυβέρνησις διακοινοῖ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, ὅτι αὐτὴ εἶναι
 ἐτοίμη καὶ παρακαλεῖ αὐτὴν νὰ διορίσῃ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς μεθ-
 ριακῆς μεταρρυθμίσεως.— Ἀρνήσις τῆς Πύλης.— Σύγκλησις τῆς Βου-
 λῆς (18 Σεπτεμβρίου).— Ἡ Κυβέρνησις ἐπανειλημμένως προσκαλεῖ τὴν
 Πύλιν εἰς συνεννόησιν ὡς πρὸς τὸ πρωτόκολλον ΙΓ' τοῦ Βερολίνου.— Τὸ
 ὑπόμνημα τοῦ Σαβφὲτ-Πασᾶ.— Ἐγκύκλιος τοῦ Βάδδινγκτον (17 Ὀκτω-
 βρίου). — Πτῶσις Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου (17 Ὀκτωβρίου). — Κυ-
 βέρνησις Χ. Τρικούπη-Θ. Ζαΐμη 21—23 Ὀκτωβρίου). — Νέον ὑπουρ-
 γεῖον ὑπὸ τὸν Κουμουνδούρον (27 Ὀκτωβρίου). Οἱ Ἕλληνες ἀντιπρόσω-
 ποι.— Οἱ Τούρκοι τοιοῦτοι (13 Δεκεμβρίου).— Συνδιάσκεψις ἐν Πρεβέζῃ.
 —Τὰ κατ' αὐτὴν (6 Μαρτίου 1879).— Αἱ ὑπεκφυγαὶ τῆς Πύλης.— Οἱ
 Ἀλβανοί.— Ἡ ταυτόσημος διακοίνωσις τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρε-
 σβευτῶν τῶν ἐξ Μεγάλων Δυνάμεων.— Ὁ φετῶς τοῦ Σεῖχ-ούλ-Ἰσλάμ.

Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἡ Ἑλλὰς ἐκτᾶτο, μετὰ τριε-
 τίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ λωρίδα τῆς Ἡπείρου, τῆς Κρήτης μεινά-
 σης καὶ πάλιν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς τύχῃ, ἥτις ἐβελτιώθη διὰ τῆς
 Συνθήκης τῆς Χαλέπας (3 Ὀκτωβρίου 1878). Ἐνταῦθα τοῦ λό-
 γου ὄντος, δὲν κρίνομεν ἅπω σκοποῦ ν' ἀναδράμωμεν εἰς τὴν με-
 λέτην τῶν παλαιῶν ἐλληνοτουρκικῶν μεθορίων, ἵνα ἀντιληφθῶμεν
 κάλλιον τὰς νέας προσαρτήσεις καὶ τὰ νέα μεθόρια, ἅπερ ἡ ἀθλία
 καὶ ἀντεθνικὴ πολιτικὴ τῶν ἀπὸ τοῦ 1882 μέχρι τῆς 6 Ἀπριλίου
 1897 κυβερνήσεων, ἀντὶ νὰ μεταβάλλῃ, ὡς ἔδει, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς
 πατρίδος, ἀπεψαλίδισε πρὸς ὄφελος τῆς γείτονος ἐπικρατείας.

Μετὰ τὸν ὑπεράνθρωπον ἐκείνον ἀγῶνα τοῦ 1821, ὃν οἱ πα-
 τέρεις ἡμῶν ἤσαντο κατὰ τοῦ τῇ 29 Μαΐου 1453 καταλύσαντος
 τὴν ἐθνικὴν ἐλευθερίαν Τούρκου Δυνάστου, ἐπεμβᾶσα ἡ Εὐρώπη προὔ-
 τεινε τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης, οὓς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ τοῦ «Κα-
 ποδιστρίου», τῇ «τοῦ Ὁθωνος» καὶ ἐν τῷ ἐλληνοτουρκικῷ πολέμῳ
 ἀνεγράψαμεν, τῇ 6 Ἰουλίου 1827 ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τῶν
 ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων τῆς Ἀγγλίας,
 Γαλλίας καὶ Ρωσίας: Δόδλεϋ, πρίγκηπος Πολινιάκ καὶ Λήβεν ἡ

συνθήκη τῆς εἰρηνοποιήσεως, τῇ δὲ 10 Μαρτίου 1829 συνετάχθη τὸ πρωτόκολλον τῶν ὁρίων τοῦ ἀποσπωμένου τῆς Τουρκίας στενοῦ μέρους τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ἐξ ὧν ἐμελλε νὰ ἀποτελεσθῇ ἡ ἐλευθέρα πλέον Ἑλλάς.

Κατὰ τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ ἀρχομένη ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου τοῦ Βώλου καὶ βαίνουσα ἐπὶ τῆς Ὀθρυος, ἔφθανε μέχρι τῆς πρὸς ἀνατολὰς κορυφῆς τοῦ ὄρους τῶν Ἀγράφων, ἣτις ἐνώνει τὸ ὄρος τοῦτο μετὰ τῆς Πίνδου. Ἐκ τῆς ἀκρωρείας ταύτης ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ κατήρχετο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀσπροποτάμου πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος τοῦ Λεοντίτου, τὸ ὁποῖον παρέμενε τῇ Τουρίᾳ, καὶ διαπερῶσα τὴν ἄλυσον τοῦ Μακρυνόρους περιελάμβανεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τὰ στενὰ τοῦ ἀνωτέρω ὄρους Μακρυνόρους. Ἀπασα δὲ ἡ πρὸς μεσημβρίαν τῆς γραμμῆς ταύτης ἑκτασις μετὰ τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Κυκλάδων ἀπήρτιζον τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον.

Ἀλλὰ τὴν 3 Φεβρουαρίου 1830, τῇ προτάσει τῆς Τουρκίας, αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ὑπέγραφον πρωτόκολλον, δι' οὗ ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελῷου ποταμοῦ καὶ ἀκολουθοῦσα αὐτὸν ἤθελε φθάσει ἔναντι τῆς λίμνης τοῦ Ἀγγελοκάστρου, καὶ διασχίζουσα τὴν λίμνην ταύτην ὡς καὶ τὴν τῆς Τριχωνίας, ἤθελε καταλήξῃ εἰς τὸ ὄρος τῆς Ἀρτοτίνας. Ἀπὸ τούτου ἤθελε διευθυνθῇ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ὄρους Ὄξυα καὶ ἀκολουθοῦσα τὴν κορυφογραμμὴν τῆς Οἴτης ἤθελε καταλήξῃ εἰς τὸν Λαμιακὸν κόλπον. Ὁμοίως, ὡς καὶ ἀνωτέρω, αἱ πρὸς μεσημβρίαν ἐκτάσεις μετὰ τῆς νήσου Εὐβοίας, τῶν Δαιμονονήσων, τῆς Σκύρου καὶ τῶν Κυκλάδων μετὰ τῆς Ἀμοργοῦ ἤθελον ἀποτελέσει τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον.

Τὴν 27 Ἰουνίου τοῦ 1832 αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ὑπέγραφον ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθήκην, δι' ἧς ὁριστικῶς τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος ὠρίζοντο ὡς ἀκολουθῶς :

«Τὸ ἄκρον σημεῖον τῆς διαχωρίσεως τῶν δύο ἐπικρατειῶν θέλει προσδιορισθῇ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Γραβίτζαν ρέοντος ποταμίου. Τὸ ὄριον θέλει ἀνατρέχει μετὰ τοῦ ποταμίου τούτου μέχρι τῶν πηγῶν αὐτοῦ, καὶ

ἀκολουθήσει ἔπειτα τὴν σειρὰν τοῦ ὄρους Ὀθρυος, ἀφιεμένης εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς διόδου τοῦ Χλωμοῦ, χωρὶς νὰ ὑπερβαίνει τὴν ράχιν τῆς σειρᾶς ταύτης. Ἐκεῖθεν θέλει ἀκολουθήσει πρὸς δυσμὰς τὴν ράχιν τῆς αὐτῆς σειρᾶς καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἑκτασιν, ἰδίως ἕως εἰς τὸ Βαρυμπόπι, διὰ νὰ φθάσῃ οὕτως εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Τυμφρηστοῦ (Βελοῦχι), ἐξ ἧς διακλαδοῦνται αἱ τρεῖς μεγάλαι σειραὶ τῶν ὀρέων τοῦ τόπου τούτου. Ἐκ τῆς κορυφῆς ταύτης ἡ γραμμὴ θέλει ἐκτείνεται, ὅσον ἔνεστι, συμφώνως μὲ τὰς φυσικὰς τοῦ τόπου ἑξοχὰς ἀναμέσον τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀχελώου ἕως τοῦ κόλπου τῆς Ἀρτης, καὶ λήξει μεταξὺ Κοπραίνης καὶ Μενιδίου ἐπὶ τοῦ κόλπου τούτου εἰς τρόπον ὥστε, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ γέφυρα Τατάρνας καὶ ἡ διόδος τοῦ πύργου τοῦ Μακρυνόρους θέλουσι περιλαμβάνεσθαι ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ γέφυρα τοῦ Κόρακος καὶ αἱ ἀλυκαὶ Κοπραίνης θέλουσι μείνει εἰς τὴν ὀθωμανικὴν Πύλιν».

Τὴν δὲ 18 Αὐγούστου 1832 αἱ αὐταὶ Δυνάμεις συνέτασσον πρωτόκολλον, δι' οὗ παρεδέχοντο παμψηφεὶ τὴν ἀνωτέρω συνθήκην.

Ὅθεν τὴν 31 Αὐγούστου 1832 οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν διαχάραξιν τῶν ὀρίων παρὰ τῶν συμμάχων Δυνάμεων, ἥτοι οἱ συνταγματάρχαι Γ. Βάκερ, Α. Σκαλὼν καὶ Ι. Βαρθελεμῆς, ὁ παρὰ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως Χουσεῖν βέης καὶ παρὰ τῆς ἐλληνικῆς ὁ στρατηγὸς Γιαννάκης Στάϊκος συνήρχοντο τὸ πρῶτον ἐν Πρεβέζῃ, ἀφ' ἧς ἀκολουθοῦντες τὴν ἀνωτέρω σημειωθεῖσαν ὁροθετικὴν γραμμὴν καὶ τοποθετοῦντες διάφορα μεσολαβοῦντα σημεῖα, συνέταξαν 9 διαδοχικὰ πρωτόκολλα, δι' ὧν ἐβεβαιουῦτο ἡ κατὰ σειρὰν τοποθετήσεις τῶν παρὰ τῶν ἐπιτρόπων τεθέντων 95 σημμάτων. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας των ταύτης ὑπέβαλον πρὸς τὰς προϊσταμένας αὐτῶν κυβερνήσεις ἐκ Λαμίας τὴν 13 Νοεμβρίου 1832.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Ἀκτίου, κατὰ μὲν τὴν ΒΑ παραλίαν ἐτέθη τὸ ὄριον εἰς ἀπόστασιν, ἀπὸ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ φρουρίου Πούντας, 2 μιλίων, κατὰ δὲ τὴν ἐτέραν, εἰς ἀπόστασιν 3 1)2 μιλίων, ἐκ δὲ τῶν ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ νησιδίων μόναι αἱ νῆσοι Κεφάλου

καὶ Βουβάλου καὶ αἱ μεσημβρινῶς τούτων παρεχωρήθησαν τῇ Ἑλλάδι, ὡς καὶ ἡ χώρα ἡ κειμένη μεσημβρινῶς τῆς κατὰ τὴν συνθήκην ἀπὸ τοῦ Μενιδίου ἀρχομένης γραμμῆς καὶ κατὰ τὴν λεπτομερῆ ὁροθεσίαν διηκούσης πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ ἀπὸ τοῦ ὄρους Γερακοβοῦνι πηγάζοντος ποταμίου Σαμανδρούλα, ὅπερ κατερχόμενον καλεῖται Σουρπιώτικο, μετὰ τῶν ἐν τῇ συνθήκῃ μνημονευομένων νήσων.

Ἐπὶ τῆς διαχαραχθείσης γραμμῆς ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐνεκατέστησε τριάκοντα καὶ ἓνα σταθμούς, τοὺς ἀκολουθοῦς:

1) Σταθμὸς Στομίου, 2) σταθμὸς Σούρπης, 3) σταθμὸς Κλινοβοῦ, 4) σταθμὸς Ἀγίου Ἰωάννου, 5) Καλύβαι εἰς Ρούσουλη ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν, 6) Καλύβαι εἰς Μπομπόκα ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν, 7) Καλύβαι εἰς Λουτζαν ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν, 8) Καλύβαι εἰς Ἀρκουδοποῦρνι ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν, 9) Στρατῶν Δριστύλων, 10) Στρατῶν Σάδβα βρύσι, 11) Στρατῶν ἐντὸς τῆς Μονῆς Ἀντινίτσης, 12) Στρατῶν Δερβέν-Φούρκας, 13) Στρατῶν χωρίου Φούρκας, 14) Στρατῶν Δερβέν-Καρυᾶς, 15) Στρατῶν Κορνόβου, 16) Στρατῶν Μοχλούκας, 17) Στρατῶν Δραμπάλας, 18) Στρατῶν Γιανιτζοῦς, 19) Στρατῶν Φτελιᾶς ἢ Ροβολιάρη, 20) Καλύβαι εἰς Λάπατα, 21) Καλύβαι εἰς Ζαχαράκι βρύσι, 22) Στρατῶν καὶ λοιμοκαθαρτήριον Μολόχας, 23) Στρατῶν Ἰτάμου πλησίον τοῦ χωρίου Μούχα (Καταστήματα), 24) Στρατῶν ἐντὸς τοῦ χωρίου Καρίτσα (προσληφθέντος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων) 25) Καλύβαι εἰς τρία σύνορα, 26) Καλύβαι εἰς Τζουρνάτα, 27) Καλύβαι εἰς Πλατανιά (πλησίον τοῦ χωρίου Χορίγκοβο), 28) Στρατῶν εἰς Κομποτάκι, 29) Στρατῶν καὶ λοιμοκαθαρτήριον εἰς Ἀννινον, 30) Στρατῶν καὶ ὑγειονομικὸς σταθμὸς Μενιδίου, 31) Στρατῶν Ἀκτίου (Πούντας).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σταθμῶν οἱ μὲν 20 ἦσαν ἐπὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐπαρχίας Φθιώτιδος, οἱ 7 ἐπὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐπαρχίας Εὐρυτανίας καὶ οἱ ὑπολειπόμενοι ἐπὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐπαρχίας Βάλτου καὶ Ἐηρομέρου.

Ἡ ἀνωτέρω ὁροθετικὴ γραμμὴ τῆς Ἑλλάδος ὑφίστατο μέχρι τῆς 24 Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1881. Ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναγρα-

φέντων, ΙΓ' πρωτοκόλλου καὶ 24 ἄρθρου τῆς Συνθήκης τοῦ Βερο-
λίνου, τῇ 5 Ἰουλίου 1878, ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος διὰ διακοι-
νώσεως αὐτῆς πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν ἡτήσατο τὸν διορισμὸν
ἐπιτρόπων πρὸς καθορισμὸν τῶν νέων ἐλληνο-τουρκικῶν μεθορίων.
Μολονότι δὲ τῇ 5 Αὐγούστου ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς
Τουρκίας Σαβφὲτ-πασᾶς ἠμφισβήτει δι' ἀνθυπομνήματος αὐτοῦ τὸ
ὑποχρεωτικὸν τοῦ ΙΓ' πρωτοκόλλου, ὁ Κουμουνδοῦρος ἐπανελάβε
καὶ αὐθις τὴν πρόσκλησιν (12 καὶ 27 Αὐγούστου) εἰς τὴν κωφεύ-
ουσαν Τουρκίαν καὶ τελευτῶντος Αὐγούστου διώρισε στρατιωτικὴν
ἐπιτροπείαν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν Σκαρλάτου Σούτσου, Πάνου
Κολοκοτρώνη καὶ Γεωργίου Ἀντωνοπούλου. Ἐν τούτοις, ἡ Πύλη
δὲν ἀπήντα καὶ ὁ Δηλιγιάννης ἀνηνέχθη πρὸς τὰς Δυνάμεις. Τότε
ὁ Βάδδινγκτον, οὗ ἡ μνήμη ἀποθανόντος πρό τινων ἐτῶν εἴτη αἰω-
νία, ἀπέστειλεν ἐγκύκλιον πρὸς τὰς Δυνάμεις παρακαλῶν αὐτὰς νὰ
ἐνεργήσωσι παρὰ τῇ Πύλῃ ὅπως διορίσῃ τοὺς διὰ τὴν μεταρρύθμισιν
τῶν συνόρων ἀντιπροσώπους αὐτῆς (17 Ὀκτωβρίου 1878). Ἡ
Τουρκία ἐπὶ τέλους ἐπιέσθη καὶ τῇ 13 Δεκεμβρίου διώριζε τοὺς
ἀντιπροσώπους αὐτῆς.

Οἱ παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης διορισθέντες ἀντιπρόσωποι Ἀχ-
μέτ Μουκτάρ πασᾶς, Βαχὰν ἐφένδης (1) καὶ ὁ Ἀλβανὸς Ἀββε-
δὴν πασᾶς Φράσαρη, ὅστις ἀντικατεστάθη μετὰ μικρὸν διὰ τοῦ Κω-
στάκη πασᾶ, κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐγερθεῖσιν ὑπο-
νοιῶν κατ' αὐτοῦ ὡς ἐνεχομένου ἐν τῷ Ἀλβανικῷ Συνδέσμῳ,
μετὰ τῶν παρὰ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως τῇ 8 Ἰανουαρίου 1879
ἀναδιορισθέντων Σ. Σούτσου ὑποστρατήγου, Π. Κολοκοτρώνη ταγ-
ματάρχου καὶ Γ. Ζηνοπούλου γενικοῦ γραμματέως τοῦ ὑπουργείου
τῶν Ἑσωτερικῶν, ἀντὶ τοῦ Γ. Ἀντωνοπούλου καὶ τῶν ἀκολου-
θῶν Μ. Χρυσόχου καὶ Α. Μηλιαράκη καὶ τοῦ Λ. Ποττέν ὡς διερμη-

(1) Οὗτος εἶχε βοηθὸν τὸν ἄλλοτε γενικὸν πρόξενον τῆς Τουρκίας ἐν
Πειραιεῖ Δαγκὲς ἐφφένδην, ἄνδρα Ἀρμένιον, εἶτα εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς
Ὑψηλῆς Πύλης περιπεσόντα καὶ καταδιωχθέντα, μεθ' οὗ συνεξεδίδομεν ἐν
Ἀθήναις τὴν γαλλικὴν ἐφημερίδα «L'Αvenir» ἀπὸ τῆς 15 Ὀκτωβρίου
1896.

νέως, συνήλθον ἐν Πρεβέζῃ πρὸς συνδιάσκεψιν, ἣν ἀφέντες ἵνα ἐπαναλάβωμεν μετὰ ταῦτα, ἴδωμεν τί ἐγένετο ἐν τῷ μεταξύ ἐν Ἀθήναις (1).

Ὁ πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος τῇ 31 Ἰουλίου 1878 διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος ἐκήρυξε τὴν ἑναρξιν τῆς Δ' συνόδου τῆς Ζ' βουλευτικῆς περιόδου. Σπανίως εἰς τὰ ἐλληνικὰ κοινοβουλευτικὰ χρονικὰ περίοδος κατωρθώθη νὰ συντελέσῃ ὅλας τὰς συνόδους αὐτῆς. Τῇ δὲ 18 Σεπτεμβρίου, ὅτε ἤρξαντο τακτικῶς αἱ ἐργασίαι, ὁ Ζωχιὸς ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως καὶ πῶς ἡ κυβέρνησις διεχειρίσθη τὰ χρήματα κατὰ τὴν ἀνέλιξιν τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, ὅπερ ἐν τῇ συνήθει εἰρωνείᾳ τοῦ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἀπεκάλεσε Πετώματα. Πρὸς τούτοις, ἐζήτησε νὰ σχηματισθῇ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ καὶ νὰ κατατέθῃσι τὰ διπλωματικὰ ἔγγραφα. Ἀλλ' ἀσθενοῦντος τοῦ πρωθυπουργοῦ, μόλις τῇ 2 Ὀκτωβρίου κατωρθώθη νὰ δοθῇ ἀπάντησις. Ὁ πρωθυπουργὸς λαβὼν τὸν λόγον ὠμίλησε περὶ τῆς ἐν ταῖς ὁμόροις ἐπαρχίαις πλήρους ἐπαναστάσεως καὶ περὶ τῆς ἀγγλικῆς ὑποσχέσεως, ὅτι ὅταν παύσῃ ἡ ἐπανάστασις, ἡ Ἀγγλία ἀνεδέχετο νὰ παραστήσῃ ταύτην εἰς τὴν Εὐρώπην ὡς ὑφισταμένην κτλ. Μετὰ σθένους ἐπολέμησε τὸν Κουμουνδοῦρον κατὰ τὴν παροῦσαν σύνοδον ὁ Χ. Τρικούπης, παρακολουθῶν βῆμα πρὸς βῆμα μετὰ σπανίας ἐπιμονῆς ἰδίως τοὺς λόγους τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννη. Ὁμίλησε διὰ μακρῶν. Ἐζήτησεν ἔγγραφα ὑποπτέων, ὅτι ἐν Βερολίνῳ ἡ Ἑλλὰς ἐξελιπάρησεν ἐπέκτασιν ὁρίων ἀντὶ νὰ παρουσιασθῇ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐλληνισμοῦ, προσκληθεῖσα εἰς τοῦτο ὑπὸ τῆς κραταιᾶς δυνάμεως τῆς Ἀγγλίας (2). Ἐῖτα ἐζήτησε παρὰ τοῦ ὑπουργείου λογαριασμὸν τῶν γε-

(1) Τὸ πρῶτον ὡς τόπος συνδιασκέψεως ἀπεφασίσθη τὸ ἱστορικὸν Ἀννινόν, χωρίον κείμενον πρὸς τὰ ΝΑ τῆς Ἀρτης οὐ μακρὰν τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἀλλ' εἶτα ὠρίσθη ἡ Πρέβεζα παρὰ τῆς Πύλης, εὐρούσης καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκλογῇ τοῦ τόπου εὐρὺ στάδιον ἀναβολῆς καὶ παρελκύσεως τῆς λύσεως τοῦ περὶ τῶν ἐλληνοτουρκικῶν μεθορίων ζητήματος.

(2) Τοῦτο ἦτο ὅλως ἄσκοπον, ἀφοῦ ἤδη ὁ Γεώργιος Α' ἐπεκαλεῖτο οὐχὶ ὡς ὁ Ὅθων Α' βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἡ φυσικὴ ἀντιπρόσωπος καὶ προστά-

νομένων δανείων, ἀλλ' ὁ Ν. Παπαμιχαλόπουλος, ὡς ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, ἐκθέτων ἀφελῶς τὰ πράγματα ἀνέκραξεν : « Ἐχομεν πίστωσιν 54,000,000, ἐδαπανήσαμεν 45,800,000 καὶ ἔχομεν τὴν ἄδειαν νὰ δαπανήσωμεν προσέτι 9,000,000, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν χρήματα ! » Τέλος, μετὰ μακρὰν συζήτησιν ἐπὶ τῆς προσκλήσεως τριῶν σειρῶν ἐφέδρων, ὅπερ ὑπεστήριζε τὸ ὑπουργεῖον, ζητοῦν « καὶ ἡ Ἑλλὰς νὰ ᾔηται εἰς κίνησιν, ἀφοῦ ὅλος ὁ κόσμος τότε εὕρισκετο εἰς κίνησιν », ἡ Βουλὴ τῇ 17 Ὀκτωβρίου 1878 διὰ ψήφων 80 κατὰ 76 ἐδέχθη τὴν πρότασιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς προσκλήσεως ἄλλων ἐφέδρων, τοῦ Τρικούπη κηρυχθέντος ὑπὲρ τοῦ μονίμου στρατοῦ. Ἡ Κυβέρνησις, μὴ ἔχουσα τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Βουλῆς, παρητήθη. Τότε ἐκλήθη νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον ἡ ἀντιπολίτευσις συμμαχοῦσα, ἀλλ' ὁ Δεληγεώργης, ὅστις διέτριβεν ἐν Μεσολογγίῳ, ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, μετὰ τὴν κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰανουάριον κατὰ τῆς οἰκίας αὐτοῦ ὀχλαγωγίαν. Οὕτως ἐσχηματίσθη τῇ 21 Ὀκτωβρίου τὸ ὑπουργεῖον Τρικούπη-Ζαΐμη (1), τῇ δὲ 23 Ὀκτωβρίου ἐμφανίζεται ὁ πρωθυπουργὸς Τρικούπης, ἐξηγήσας τὸ πρόγραμμά του, συνιστάμενον εἰς στρατιωτικὴν παρασκευὴν, δυνάμεν ἡν νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς οἰκονομικῆς παρασκευῆς, ἥτοι διὰ δανείου ἐξωτερικοῦ πρὸς ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας καὶ ἐξή-

τις συμπάσης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, οὐδεμία δὲ κατ' ἀκολουθίαν ὑφίστατο ἀνάγκη ἵνα ἐπαναληφθῇ ἀναγνώρισις καὶ ἐπιδικασθῇ πομπώδης τίτλος οὐδὲν σημαίνων ὅταν δὲν παρακολουθῇται καὶ διὰ στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις γινώσκουσα, ὅτι τοιοῦτοι τίτλοι ἀντὶ νὰ ἐνισχύωσιν ἐξασθενῶσι τὰ μικρὰ κράτη, προσεπάθει διὰ τοιούτων μέσων, λέγει ὁ Κυριακίδης, νὰ ικανοποιήσῃ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν, ἀρκουμένην οὕτως εἰς ἀμφιβόλου πρακτικότητος ἐπιτυχίαν. Οἱ ὑπολογισμοὶ αὐτῆς διεψεύσθησαν καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐπανῆλθεν ἐκ τοῦ συνεδρίου φέρουσα ὅπως δῆποτε ὅ,τι ἐζήτει.

(1) Πρωθυπουργός, ὑπουργός ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Χ. Τρικούπης, ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὁ Θ. Ζαΐμης, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὁ Σ. Καραϊσκάκης, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Μιλτιάδης Κανάρης καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁ Ν. Μαυροκορδαῆτος.

τησεν ὀλιγοήμερον διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν. Ἀλλ' ὁ Παρχυθιώτης παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐσχηματίσθη κοινοβουλευτικῶς, διότι εἰς τὴν ἐξουσίαν ἔπρεπε νὰ κληθῇ ἡ μεγαλειτέρα μερίς τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ὁ Ζαΐμης λαμβάνων τὸν λόγον ὑποστηρίζει τὴν ἀναβολὴν καὶ λέγει ὅτι πρὶν σχηματίσῃσι τὸ ὑπουργεῖον ἀπετάθησαν καὶ πρὸς τοὺς φίλους τοῦ Δεληγεώργη καὶ ἔλαβον παρ' αὐτῶν τὴν συγκατάθεσιν. Ἐν τούτοις ἡ πρότασις ἀποκρουσθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κουμουνδούρου ἀπερρίφθη διὰ ψήφων 87 κατὰ 80 καὶ οὕτω τὸ ὑπουργεῖον ἔπεσε, «τῆς Βουλῆς μὴ θεωρούσης ἐπαρκῆ τὴν Κυβέρνησιν κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις καὶ μεταδαινούσης εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν». Οὕτως ἐσχηματίσθη πάλιν τῇ 27 Ὀκτωβρίου 1878 νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον (1). Ἡ Κυβέρνησις διέρχεται τὴν σύνοδον καὶ κηρύττει τὴν λῆξιν αὐτῆς τῇ 2 Ἰανουαρίου 1879, γενομένης ἐν τῷ μεταξὺ καὶ μιᾷς μυστικῆς συνεδριάσεως, ἐν ᾗ ἀπεφασίσθη τὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν διαχείρισιν 3,000,000 νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὸ προεῶρεῖον καὶ μὴ ὀημοσιευθῶσιν.

Εἴπομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις ὅτι, τοῦ Τρικούπη πεσόντος, τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων ἀνέλαβε καὶ πάλιν ὁ Κουμουνδοῦρος (27 Ὀκτωβρίου), τῆς πολιτικῆς τῶν προπαρασκευῶν νικησάσης καὶ πάλιν. Ἀλλὰ συνεχεῖς μεταλλαγαὶ κυβερνήσεων δὲν ἦτο τὸ προσφορώτερον μέσον πρὸς ἐπιτυχῇ διεξαγωγὴν τοῦ ζητήματος, ὡς πικρὰν πείραν ἔσχομεν κατὰ τὰς μετὰ τὸν ἀτυχῇ ἐλληνοτουρκικὸν πόλεμον μακρὰ πρὸς συνομολόγησιν τῆς προκαταρκτικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει (6) 18 7θρίου) καὶ μετὰ ταῦτα τῆς ὀριστικῆς

(1) Πρωθυπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Α. Κουμουνδοῦρος· ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Θ. Π. Δηλιγιάννης· ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Α. Αὐγερινός· ἐπὶ τῶν ναυτικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Γ. Μπούμπουλης. Τῇ 18 Δεκεμβρίου ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν προσελήφθη ὁ Δ. Γρίβας, ὅστις καὶ παρῆλθέη τῇ 7 Ἰουλίου 1879. Τῇ 10 Αὐγούστου 1879 ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Β. Βαλτινός. Τῇ 8 Ἰανουαρίου 1880 ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Ν. Βαλσαμάκης· ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Ν. Παπαμιχαλόπουλος.

Συνθήκης διαπραγματεύσεις. Αἱ διορισθεῖσαι ἐπιτροπαὶ πρὸς καθορισμὸν τῶν ἐλληνοτουρκικῶν μεθορίων παρά τε τῆς ἡμετέρας κυβερνήσεως καὶ παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης συνήλθον ἐν Πρεβέζῃ τῇ 13 Ἰανουαρίου 1879. Μετὰ πέντε μακρὰς συνεδριάσεις τῇ 6 Μαρτίου 1879 ὡς μὴ καταλήγοντες εἰς ὀριστικόν τι ἀποτέλεσμα, ὡς ἐκ τῆς τῶν Τούρκων δυστροπίας, διέκόψαν τὰς συνεδριάσεις αὐτῶν. Σημειωτέον δ' ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο καὶ πρὸ τῶν ἐν Πρεβέζῃ διαπραγματεύσεων ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐπενόησεν, ἐν τῇ ἀνατολικῇ αὐτῆς βραδύτητι, καὶ ἄλλο μέσον παρακωλύσεως τῶν ἐργασιῶν τῶν ἐπιτροπῶν. Παρουσίασε τὴν ἐξέγερσιν δῆθεν τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δεχόμενοι τὴν παραχώρησιν τῶν Ἰωαννίνων ἐπεμψαν πρὸς τοῦτο τὸν Ἀβδοῦλ βέην Φράσσαρην καὶ τὸν Μουσταφᾶν βέην Ἀχμέτ πασᾶν πρὸς τὸν Μουχτάρ πασᾶν ὅπως ἐκφράσωσιν αὐτῷ τὰ μέλλοντα συμβῆσθαι ἐπὶ τῇ τῶν Ἰωαννίνων προσαρτήσῃ τῇ Ἑλλάδι. (1) Ἀλλ' ὅμως Ἡπειρώται ἐν τε Ἰωαννίνοις καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ συνελθόντες διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῶν δῆθεν ἀξιώσεων τῶν Ἀλβανῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους οἱ Ἕλληνες ἐπίτροποι συνήλθον (13 Ἰανουαρίου 1879) μετὰ τῶν Τούρκων ἐν Πρεβέζῃ. Ἀλλὰ νέα ἀναβολή, διότι ἐγένετο ἀντικατάστασις τοῦ Ἀβδεὲν διὰ τοῦ Κωστάκη πασᾶ. Συνήλθον (27 Ἰανουαρίου 1879) καὶ πάλιν· ἀλλ' ὁ Μουχτάρ ἠρνήθη ἵν' ἄρξηται ἡ ἐπιτροπεία τοῦ ἔργου αὐτῆς εἰπὼν, ὅτι οὐδεμίαν ἐντολὴν ἔχει ὅπως ἄρξηται διαπραγματεύσεων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ βερολινείου ΙΓ' πρωτοκόλλου, ὅπερ ἠρνεῖτο ὅτι εἶχεν ὑποχρεωτικὴν σπουδαιότητα καὶ ὅτι αἱ τὸ συνέδριον συστήσασαι Δυνάμεις ἠδύναντο νὰ διαπράξωσιν ὅ,τι ὤρισαν. Ἐπιμείναντος δὲ τοῖς αὐτοῖς τοῦ Μουχτάρ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ (30 τοῦ αὐτοῦ) συνεδρία, συνετάχθη πρωτόκολλον ὑπογραφέν ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν ἐπιτροπειῶν. Ἐπει-

(1) Οἱ Ἀλβανοὶ Ἀλβανικὸν σὺνδεσμον ἀποτελέσαντες ἀντέστησαν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, Μαυροβουνίων καὶ ἡμῶν. Ἡ Πύλη ἥς δημιουργήμα ἦν ὁ σύνδεσμος οὗτος, ὅστις βραδύτερον ἐστράφη κατ' αὐτῆς ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἔστεργον τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν παρείλκυε τὰ ζητήματα κερδαίνουσα χρόνον.

ὁ δὲ καὶ ἐν τῇ τρίτῃ (1 Φεβρουαρίου 1879) συνεδρία ὁ Μουχτάρ ἐπανελάβε τὰ αὐτὰ, ἡ συνεδρία διελύθη ἄπρακτος· παρέμεινεν ὁμως ἐν Πρεβέζῃ ἡ ἐλληνικὴ ἐπιτροπεία, εἰπόντος τοῦ Μουχτάρ, ὅτι ἀνέμενεν ὁδηγίας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ τέλος ἔληξαν (6 Μαρτίου 1879) αἱ συνεδρίαί τῆς ἐλληνοτουρκικῆς ἐπιτροπείας, τῆς Τουρκίας δηλωσάσης, διὰ τῶν ἐπιτρόπων αὐτῆς, ὅτι ἦτο διατεθειμένη νὰ χορηγήσῃ μόνον τεμάχιόν τι κείμενον ἐν εὐθείᾳ γραμμῇ ἐντεῦθεν τοῦ Βώλου καὶ τῆς Ἄρτης. Τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν τῶν Τούρκων ἀνεκοίνωσεν ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις τῇ 10 Μαρτίου πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις διὰ μακρῶν. Αἱ δὲ Δυνάμεις ἔπεμψαν τῇ 30 Ἰουνίου 1879 τὴν δὲ τὴν ταυτόσημον διακοίνωσιν πρὸς τὴν Πύλιν, τῇ πρωτοβουλίᾳ πάλιν τῆς Γαλλίας, συνεπικουρούσης τῆς Ἀγγλίας, ὡς κατὰ τὴν ἐγκύκλιον τοῦ Βάδαιγκτον συνεπικουρούσης τῆς Ρωσίας :

«Κύριε ὑπουργέ.

Τὸ 24 ἄρθρον τῆς βερολινείου συνθήκης λέγει... Αἱ συνδιασκέψεις τῆς Πρεβέζης ἔληξαν χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῆς Ἑλλάδος συνεννόησις περὶ τῆς διευθετήσεως τῶν ὁρίων, οἷαν ηὐχθήθησαν αὐτὴν αἱ Δυνάμεις αἱ ὑπογράψασαι τὴν συνθήκην τῆς 1)13 Ἰουλίου 1878, ὅπως ἀποκαταστήσωσι μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν σχέσεις ἀμοιβαίας ἀσφαλείας καὶ μονίμου συμπνοίας. Ἡ κυβέρνησίς μου θεωρεῖ κατ' ἀκολουθίαν ἐπιστᾶσαν τὴν στιγμὴν νὰ ποδεχθῇ τὴν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ βασιλέως Γεωργίου ζητηθεῖσαν μεσολάβησιν· φρονεῖ δ' ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶνε ὁ τόπος, ἐνθα ἡ μεσολάβησις αὕτη δύναται νὰ διεξαχθῇ προσφυστάτα διὰ τῶν συμβουλῶν, ἅς ἡ ἐμὴ κυβέρνησις καὶ αἱ λοιπαὶ συμβαλλόμεναι Δυνάμεις θὰ παράσχωσιν εἰς τὰ δύο ἐνδιαφερόμενα κράτη ὅπως προτρέψωσιν αὐτὰ εἰς εἰλικρινῆ συνδιαλλαγὴν. Εἰμὶ λοιπὸν δυνάμει ἰδιαιτέρων ὁδηγιῶν τῆς κυβερνήσεώς μου ἐντεταλμένος νὰ προσκαλέσω τὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν νὰ ἐκλέξῃ πληρεξουσίους ὅπως συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων πληρεξουσίων, μοὶ ἀνακοινώσῃ δὲ τὴν ἐκλο-

γὴν αὐτῆς καὶ τὸν ἐγγύτατον χρόνον, καθ' ὃν θὰ συνέλθω-
σιν οἱ πληρεξούσιοι τῶν δύο χωρῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἡ κυβέρνησίς μου ἐνασμενίζει ἐλπίζουσα ὅτι τὰ συνδιαλλακτι-
κὰ καὶ μετριοπαθῆ αἰσθήματα τῶν δύο κρατῶν θάναταποκριθῶσιν
εἰς τὰς προθέσεις τῶν ἐν Βερολίνῳ συμβαλλομένων Δυνάμεων
καὶ ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ λυθῇ ταχέως πρὸς ἐξασφάλισιν
καὶ ἐδραίωσιν τῆς γενικῆς εἰρήνης».

Ἡ Πύλη μετὰ τὴν ταυτόσημον ταύτην διακοίνωσιν τῶν Δυ-
νάμεων διώρισε τοὺς αὐτῆς ἐπιτρόπους τοὺς μέλλοντας νὰ συνέλ-
θωσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὀρίσωσι τὰ μετὰξὺ Ἑλλάδος καὶ
Τουρκίας σύνορα ἐν τε Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ. Ὅτι δ' ἡ Τουρκία
ἰδοῦσα τὴν ὁμοφωνίαν τῶν Δυνάμεων ἄκουσα καὶ μὴ βουλομένη
ἀπεφάσισεν ὠρισμένως νὰ παραχωρήσῃ τῇ Ἑλλάδι τὴν περὶ ἧς ὁ
λόγος χώραν μαρτυρεῖ καὶ ἡ περασμένα μεγαλεῖα ἀναμνησκούσα
τὸν ἀναγνώστην ἱερὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σεῖχ-οὐλ-ἰσλάμ
ἀπόφασιν (φατῶν) δι' ἧς παρσκευάζε τοὺς Μουσουλμάνους εἰς
ἀποδοχὴν τῶν γενησομένων τῇ Ἑλλάδι ἐκχωρήσεων αὐτοκρατο-
ρικῶν γαιῶν : « Ἱερὸς φετῶν. Παλαιὸν γειτονικὸν κρατίδιον
διάγει ἐν εἰρήνῃ καὶ ἁρμονίᾳ μεθ' ἡμῶν κατὰ τὰς κρίσιμους
ταύτας περιστάσεις τοῦ βιλαετίου μας. Κατὰ τὸν ἱραδὲν ἡ
ἐλεημοσύνη εἶναι θεία ἐντολή· αὐτῆς ἐμφορούμενος ὁ ἀναξ
ἡμῶν ἀπεφάσισεν ὅπως ἐκκοπῇ τεμάχιον ἐκ τοῦ μεγάλου κρά-
τους τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ δοθῇ εἰς τὸ ἔθνα-
ριον τοῦτο ὅπως ζήσῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἐν ἀνέσει».

Ἐν τῷ μετὰξὺ τούτῳ ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ, ἥτις παλιμθούλως
ἐργαζομένη ἀνέκαθεν δὲν ἐφαίνετο εὐνοοῦσα τὴν ταχεῖαν λύσιν τοῦ
ἐλληνοτουρκικοῦ μεθοριακοῦ ζητήματος παρείλκυεν αὐτὸ, διὰ πολ-
λοὺς λόγους οὓς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἵπομεν.

Ὡς μίαν δὲ τῶν πολλῶν μὴ μνημονευθεισῶν ἔτι αἰτιῶν τῆς
πρὸς ἡμᾶς δυσμενοῦς πολιτικῆς τῆς Ἀγγλίας δύναμεθα νὰ θεωρή-
σωμεν, ὡς κατὰ τὸν ἐλληνοτουρκικὸν πόλεμον, κατὰ τὰς μακρὰς
μετ' αὐτὸν διαπραγματεύσεις περὶ τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης,
τὴν ἐπὶ πεντηκονταετίαν ὅλην μὴ διακανόνισιν τῶν χρεῶν τοῦ

ἀγῶνος, ἦτοι τῶν ἐτῶν 1824 καὶ 1825, ἅπερ ὡς μὴ ἀναγνωρισθέντα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς τοῦ Ὁθωνος βασιλείας καὶ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1878 ἐθεωροῦντο ἐν Ἀγγλίᾳ ὡς αἰτία τῆς καθ' ἡμῶν ἀντιπαθείας (1) διὰ τοῦτο καλῶς ποιοῦσα καὶ ἡ Κυβέρνησις Κουμουνδούρου ἀνέθηκε τῷ ἐν Λονδίνῳ ἡμετέρῳ πρεσβευτῇ Ἰωάννῃ Γ. Γενναδίῳ, υἱῷ τοῦ μεγάλου τοῦ γένους διδασκάλου, τὴν ἐξομάλυνσιν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ ὁ Γεννάδιος διαπραγματευσάμενος τὸ ζήτημα ἐν τε Λονδίνῳ καὶ ἐν Παρισίοις ἐκανόνισεν αὐτὸ, ὡς ἔδει, διὰ συμβάσεως ὡς τὸ περὶ τούτου βασιλικὸν διάταγμα τῆς 18 Ἰουλίου τοῦ 1879 καὶ ὁ ΨΠΔ νόμος τοῦ 1880 περὶ τῆς κυρώσεως τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἐν Λονδίνῳ συμβάσεως ἀναγράφουσιν. (2). Ἐκτοτε οἱ διέποντες τὰ πράγματα τῆς πατρίδος ὤφειλον νὰ σκέπτονται σοβαρῶς περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ Κράτους πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτοῦ, ἐὰν ἠθέλομεν νὰ κρατῶμεν ὑψηλὰ τὴν σημαίαν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς, ὡς ὑπέδειξεν αὐτὸς ὁ Γεννάδιος κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1891, ὅτε τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας ὄν ἦσαν, συνεπεία τῆς τοῦ δημοσίου χρέους ἐξογκώσεως, ἀνθηρά. Ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς ταύτης συνηγόρησεν καὶ ἡ Τεργεσταία «Ἡμέρα» μεθ' ὅσης πάντοτε περὶ πάσης ὑψηλῆς γνώμης, δεινότητος καὶ παρρησίας. Ἀλλὰ καὶ τῆς «Ἡμέρας» τὰς νουθεσίας, καὶ τῆς δράσεως τὸν σκοπὸν, λοιδορῆσαντες τὸ πρῶτον οἱ ἀσύνητοι δημεγέρται, παρέστησαν ἀκολούθως ὡς ἀντιπατριωτικὴν συνηγορίαν τῶν συμφερόντων τῶν «Γερμανοεβραίων», εἰς ἐξευτελισμὸν καὶ ζημίαν καὶ δούλωσιν τοῦ Ἔθνους ἄγουσαν. Ταῦτα

(1) Ὁ Θ. Π. Δεληγιάννης ἀναφέρει ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1894 (Πρωτὰ 20 Μαρτίου 1894 σελ. 21) ὅτι ὁ Ἑρρίκος Βούλδερ ἄλλοτε πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας ἐν Κων)πόλει καὶ εἶτα μέλος τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων ἔγραψεν αὐτῷ παραπονεθέντι διὰ τὰς ἐν τῷ κοινοβουλίῳ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ὕβρεις μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Δήλεσι, ὅτι: «ἡ Ἑλλάς ἦτο ἀξία τῶν ὕβρεων διότι ὁ ἐν ἐπλήρῳ νῦν τὰ χρέη αὐτῆς» δηλαδὴ τοῦ 1824—1825.

(2) Τῷ 1881 διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου εἰς Μόναχον Στεφάνου Στρέιτ, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἐκανόνισεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, καὶ τὸ πρὸς τὸν Ὁθωνα χρέος.

οἱ ἀμαθέστεροι καὶ θρασύτεροι, οἵτινες συνήθως καὶ θορυβωδέστεροι καὶ ἰδιοτελέστεροι εἰσὶν.

Οἱ δὲ ἄλλοι ἐσίγων, ἐπιφυλασσόμενοι, διότι εἰς τοῦτο συνοψίζεται ἡ πολιτικὴ φρόνησις τῶν παρ' ἡμῖν ἀντιποιοιμένων χρηστότητα καὶ φιλοπατρίαν, ἣν νοοῦσιν ἀνυπόχρεων καὶ ἀταλαιπώρητον, μὴ δεσμεύοντες ἑαυτοὺς δι' οἰασδὴποτε πίστεως ἢ ἀρχῆς, ἀλλὰ περὶ ἐνὸς ἰδίου μεριμνῶντες : πῶς ν' ἀποφύγωσιν εὐθύνας, φάσκοντες καὶ ἀντιφάσκοντες, καὶ τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γινόμενοι. Εἰσὶ δὲ οἱ ψευδενάρετοι οὗτοι καὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος φαύλων ἐπιβλαβέστεροι· διότι ἐκνευρίζουσι τὴν δημοσίαν συνείδησιν, ἀποθρασύνουσι τοὺς λυμεῶνας, καὶ οὐδὲν χαράκωμα κατὰ τοῦ κοινοῦ ὀλέθρου ὑπερασπίζουσι. Πόσον ἀληθῆ εἰσι ταῦτα θὰ μαρτυρήσῃ ἡ ἐμπεριστατωμένη αὕτη καὶ ἀψευδὴς ἀφήγησις τῶν κατὰ τὴν οἰκονομικὴν ἡμῶν καταστροφὴν, τὴν ἀπολήξασαν εἰς τὸν βαρύτετον τῶν ξενικῶν ἐλέγχων, ὅστις ποτὲ ἐπεβλήθη καὶ ἐπὶ ἡμιανεξαρτήτου ἔτι χώρας.

Ὅτε, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1891, εἶχε καταστῇ δῆλον ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἡμῶν θέσις ἔσπευδεν εἰς κρίσιν, τινὲς τῶν ἐν Ἀθήναις χρηματιστῶν, τὸ μὲν ἕνεκα κομματικῶν λόγων, τὸ δὲ ἐπιδιώκοντες ἰδία συμφέροντα, ἤγειραν προσκόμματα εἰς συνδυασμούς τινας τῆς τότε Κυβερνήσεως Δηλιγιάννη, ὁ Γεννάδιος ἐπέστειλε τῷ πρωθυπουργῷ ἡμῶν ἐμπιστευτικὴν ἔκθεσιν, προτείνων αὐτῷ, ὥς μέσον ἀσφαλοῦς διεξόδου καὶ διαρκοῦς τῶν οἰκονομικῶν ἀνορθώσεως, τὴν πρόσκλησιν πεπειραμένου ξένου οἰκονομολόγου, εἰς ὃν ν' ἀνατεθῇ ἡ ἀνοργάνωσις καὶ διαρρύθμισις τοῦ οἰκονομικοῦ κλάδου. Ἡ ἐν Ἀθήναις ἐγκατάστασις καὶ ὁρᾶσις τοιούτου ἀνδρὸς, ἔλεγεν ὁ Γεννάδιος, θὰ παρῆχε τοῖς πιστωταῖς ἡμῶν ἐχέγγυα ἐνθαρρύνοντα αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν εἰς ἀρωγὴν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς οἰκονομικῆς ἡμῶν καταστάσεως. Γνωρίζων δὲ πόσον εὐαίσθητος χορδὴ εἶναι ἡ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως, προσέθηκεν, ὅτι ταιαύτη ἐκ μέρους ἡμῶν προθυμία τοῦ ἀνοργανῶσαι τὰ οἰκονομικὰ ἡμῶν, ἔξω μὲν θὰ ἀνύψου τὸ γόητρον τῆς Ἑλλάδος, ἔσω δὲ οὐδόλως θὰ διεκύβευε τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν· ἀφοῦ εἴχομεν ἤδη μετακαλέσει ὀργανωτὰς οὐ μόνον δημοσίων ἔργων, ταχυδρομείων καὶ ἄλλων τῆς ὑπηρεσίας κλάδων, ἀλλὰ καὶ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ ναυτι-

κοῦ, ἐν οἷς συγκεντροῦται τὸ γόητρον καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Ἔθνους. Ἀπεπεράτου δὲ τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ ὁ Γεννάδιος διὰ τοῦδε : ὅτι, ἂν εἶδεδετο αὐτῷ ἡ πρὸς τοῦτο ἐντολὴ, εἶχε δι' ἐλπίδος, ὅτι ἤθελε χορηγηθῇ ἡμῖν Ἀγγλος οἰκονομολόγος ἐγνωσμένης ἱκανότητος. Ταῦτα γράψας ὁ φιλόπατρις πρεσβευτῆς οὐδεμίαν ἔλαβεν ἀπάντησιν, οὔτε εἰς τὴν ἔκθεσιν ἐκείνην, οὔτε εἰς ἑτέρας ὁμοίας, δι' ὧν συνεχῶς προὔτεινε παντοῖα λυσιτελῆ καὶ ὠφέλιμα. Ἀλλ' ἐμμέσως ἐγνωστοποιήθη αὐτῷ, ὅτι προτάσεις τοιαῦται, αὐτεπάγγελτοι καὶ παράκαιροι θεωρηθεῖσαι ἔθιγον τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν καὶ προσέκρουον εἰς τὰ κυριαρχικὰ τοῦ Κράτους δικαιώματα Βραδύιερον δέ τινες «τῶν ἐπιφανῶν» ἐζήτησαν νὰ βεβαιωθῶσιν, ἂν τῷ ὄντι πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος ἐπελάθετο ἑαυτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ προτείνῃ τὰ ἀπρεπῆ καὶ ὀλέθρια ἐκεῖνα καὶ ἐπὶ τέλους ἔπαυσαν τὸν Γεννάδιον, τῶν ἀπὸ τῶν Δηλεσιακῶν καὶ ἐντεῦθεν μὴ παυσάμενον νὰ συνηγορῇ ἐν τε Λονδίνῳ καὶ ἐν Ἀμερικῇ δι' ἐπισημοτέρων ὀργάνων τοῦ τύπου ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος. Δυστυχῶς τὰ πράγματα ἐπεκύρωσαν τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τοῦ Γενναδίου καὶ διὰ τῆς προκαταρκτικῆς τῆς 6)18 Σεπτεμβρίου 1897 ἐπεβλήθη ὑπὸ τῆς κεχολωμένης Τευτονίας ὁ ξενικὸς ἑλεγχος τοῦ Κράτους, ὃνπερ ἀνέγραψε καὶ ἡ ὀριστικὴ συνθήκη τῆς 22 Νοεμβρίου 1897 καὶ ἐψήφισεν ἡ ἡμετέρα Βουλὴ τῇ 26 Φεβρουαρίου 1898 (Νόμος ΒΦΙΘ' περὶ διεθνοῦς ἐλέγχου)!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Θάνατος τοῦ Δεληγεώργη. — Σύγκλησις τῆς Βουλῆς εἰς ἑκτατον σύνοδον (6 Ἰουλίου). — Τὰ κατ' αὐτήν. — Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις τῶν ἐλληνο-τουρκικῶν πραγμάτων. — Αἱ ἐπιτροπαί. — Αἱ συνεδριάσεις ἄρχονται τῇ 10 Αὐγούστου. — Αἱ Βουλευτικαὶ ἐκλογαί. — Ἡ Ἡ' Βουλευτικὴ περίοδος (20 Ὀκτωβρίου 1879). — Ὁ βασιλικὸς λόγος. — «Γεννηθήτω φῶς.» — Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεων. — Τὰ 9 πρωτόκολλα. — Ἡ Πύλη ἀρνέϊται νὰ ἐκχωρήσῃ τὰ Ἰωάννινα, τὴν Πρέβεζαν καὶ τὸ Μέτσοβον. — Διακοπὴ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεων. — Ἡ ἐπέμβασις τῶν πρεσβευτῶν. — Βερολίνεϊος Συνδιάσκεψις περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων. Πτώσις τῆς Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου. — Ὑπουργεῖον Χ. Τρικούπη. — Πτώσις καὶ τούτου καὶ ἐπάνοδος πάλιν τοῦ Κουμουνδούρου. — Ἡ νέα συνδιάσκεψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. — Αἱ ἀλλεπάλληλοι διακοινώσεις. — Ἡ σύμβασις τῆς 24 Μαΐου. — Ἡ νέα ὁροθετικὴ γραμμὴ. — Ἡ ἀποδοχὴ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου. — Ἡ διαχάραξις αὐτῆς. — Ἡ κατάληψις τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀρτιῆς. — Συμπέρασμα.

Ὅ,τι ἔμελλε νὰ ἀπολαύσῃ ἡ νεωτέρα Ἑλλάς διὰ τοῦ ΙΓ' πρωτοκόλλου τῆς Βερολινείου Συνθήκης, ὅπερ ἤδη ἀπὸ τῆς 13 Ἰανουαρίου 1879 ἀπησχόλει τὸν τε ἔσω καὶ τὸν ἔξω Ἑλληνισμόν ἐπέπρωτο δυστυχῶς νὰ ἀπολέσῃ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ πρώην πρωθυπουργοῦ καὶ ἐνὸς τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη, οὗ οἱ ἐκδοδόμενοι λόγοι πρόκεινται τοῖς πᾶσι μελέτης σοβαρᾶς ἄξιον λόγου ἐντρύφημα (1). Ὁ Δεληγεώργης ἀσθενήσας ἀπέθανε τῇ 14 Μαΐου 1879 καὶ ἐκηδεύθη δημοσίᾳ δαπάνῃ θρηνούμενος ὑπὸ σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βούλγαρη καὶ τοῦ Δεληγεώργη, ὅστις ἀπέθανεν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς θλίψεως τῶν ὀχλαγωγικῶν τῆς 14 καὶ 15 Ἰανουαρίου 1878 παρέμενον ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῆς Ἑλλάδος ὁ Κουμουνδούρος, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Τρικούπης. Ὁ νεκρὸς

(1) Ὁ Δεληγεώργης ἀποθανὼν κατέλιπε τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ ἀπομνημονεύματα, ὧν ὁ πρῶτος τῆμος ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου Δεληγεώργη ἐν Ἀθήναις 1896.

τοῦ Δελιγεώργη· ἐτάφη ἐν Μεσολογγίῳ οὐ μακρὰν τοῦ τάφου τοῦ Βύρωνος. Ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου ὑψοῦται στήλη μαρμαρίνη ἐφ' ἧς ἐγράφη τόδε τὸ ἐπιτύμβιον τοῦ συμπατριώτου αὐτοῦ ποιητοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ:

ΚΑΙ ΤΟΝ ΘΡΗΝΕΙ ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΟΥ
ΟΡΦΑΝΕΥΜΕΝΟΝ ΠΛΕΟΝ,
ΧΩΡΙΣ ΠΤΕΡΥΓΩΝ ΑΕΤΟΣ,
ΧΩΡΙΣ ΟΝΥΧΩΝ ΛΕΩΝ·
ΕΧΕΙ ΧΕΙΜΩΝΑ Ἡ ΕΛΛΑΣ
ΚΑΙ ΜΑΥΙ ΤΟΝ ΟΙ ΤΑΦΟΙ,
ΑΛΛΑ Ἡ ΔΟΞΑ ΜΕΙΔΙΑΙ
ΚΑΙ ΔΕ ΛΗΓΕΩΡΓΗΣ ΓΡΑΦΕΙ

(1) Ἐν τῷ μεταξύ, διακοπείσων τῶν ἐν Πρεσβύτῃ διασκέψεων, οἱ πρεσβευταὶ ἐπέδωκαν, ὡς εἶπον, διακρίνωσιν ταύτῃσημον δι' ἧς ὁ τρόπος διαπραγματεύσεων ὠρίζετο ἡ Κωνσταντινούπολις, ἔνθα οἱ πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων ἐμελλοντὶ ἐπιβοηθήσωσι τὸ ἔργον τῶν ἐπιτροπῶν. Καὶ ἡ μὲν Ἑλληνικὴ ἐπιτροπὴ ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ 1875 πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος Ἀνδρέου Γ. Κουντουριώτου, αὐτοῦ ἐκείνου, ὅστις συνωμολόγησε τῷ 1855 τῇ Συνθήκῃ τοῦ Κάνλιτσα τοῦ Π. Βράϊλα Ἀρμένη, Πάνα, Κολοκωτρώνη, Νικολάου Πουθανᾶ καὶ Πέτρου Λυκούρη, ἔχουσα γραμματεῖς τὸν Δ. Κριεζῆ καὶ Γ. Κουντουριώτην, ἡ δὲ Τυρκικὴ ἐκ τοῦ Σαφὴτ Πασᾶ (εἰς τὸ ἐν Κάνλιτσα μέγαρον τοῦ ὁποίου καὶ συνήχοντο) Σάδβα Πασᾶ, Ἀλῆ-Σαῖπ Πασᾶ καὶ τοῦ γραμματέως Ναούμ Ἐφέντη. Ἡ ἐπιτροπὴ συνηλθε τὸ πρῶτον τῇ 10 Αὐγούστου εἰς προκαταρκτικὰν συνεδρίαν, ἥλθι ὡς θέλομεν ἴδει, καὶ αὕτη δὲν κατέληξεν εἰς αἵσιον ἀποτέλεσμα καὶ ἐδέχθη ἀνασυνέλευσιν τὴν 15 Αὐγούστου ἐν τῷ ἑαυτῶν ἐν τῷ Βερολίνῳ.

Ἐν τῷ μεταξύ τῇ 6 Ἰουλίου 1879 συνεκαλείτο ἡ Βουλὴ εἰς ἑκτακτὴν σύνοδον. Ἡ ἐκτετακτικὴ σύνοδος συνεληλυθὴς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Χ. Τρικούπη ἦτο ἀποφασισμένη νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ πλέον εἰς τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου ἄλλας ὑπουργικὰς ἡμέρας. Συνεκόπησε μάχην ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνοικτοῦ πεδίου τῆς προεδρικῆς ἐκλογῆς θεμένη ὑποψήφιον αὐτὸν τὸν Τρικούπη, ὅστις ὁμῶς ῥηπταῖα

δι' ἐλαχίστης διαφορᾶς, δύο ψήφων, ἐπιτυχόντος τοῦ ὑπουργικοῦ ὑποψηφίου Νικολάου Παπαμιχαλοπούλου. Οὐχ ἦττον ἢ ἀντιπολίτευσις δὲν ἀπεθαρρύνθη, ἀλλ' ἀντλήσασα θάρρος ἐκ τῆς μειώσεως τῶν ψήφων τῆς ὑπουργικῆς φάλαγγος ἐπέμεινεν εἰς τὸ νὰ ἀναπτύξῃ ἢ κυβέρνῃσις τὸ πολιτικὸν αὐτῆς πρόγραμμα. Ἀλλ' ὁ Κουμουνοῦρος ἐκάλει τὴν Βουλὴν εἰς βιαστικὴν ψήφισιν τῶν κατεπειγόντων νομοσχεδίων ὑποδείξας ὡς ἐν ὄνείρῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην αὐτοῦ ἰσχύν. Ὁ Τρικούπης ὁμῶς ὠμίλησε μετὰ δυνάμεως ἀπαραμίλλου, ἣν ἤντλει ἐκ τῆς ἐνδόξου κληρονομίας τοῦ Δεληγεωργικοῦ κόμματος. Ὡς ἐκ τούτου ἰδὼν ὁ Κουμουνοῦρος, ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται, ἀναβάς ἐπὶ τοῦ βήματος, ὠχρὸς καὶ τρέμων ἀνέγνω τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα περὶ λήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐκτάκτου ταύτης συνόδου ἐν μέσῳ ὑπερβάλλοντος θορύβου. Ὁ Κουμουνοῦρος δὲν ἦτο συνειθισμένος εἰς τοιαύτας ἐκτάκτους λήξεις καὶ ὑπὸ τὸ κράτος μυστικοῦ φόβου ψελλίζων συγκεχυμένας τὰς λέξεις τοῦ Διατάγματος οὔτε ἠκούσθη σαφῶς, πλὴν μόνον τῆς βασιλικῆς ὑπογραφῆς, ἣτις ἀπηγγέλθη καθαρῶς, βροντήσασα καταπληκτικῶς εἰς τὸ μετὰ τοσούτου σάλου διαλυόμενον τότε συνέδριον. Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὴν ἐκτακτον σύνοδον ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς ἐπισήμως ἀνήγγειλεν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Συνέδριον τὸν θάνατον τοῦ πολυκλαύστου βουλευτοῦ Μεσολογγίου Ἐπαμεινώνδα Δεληγεωργή· παρελθόντες δὲ καὶ οἱ δύο μεγάλοι πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἐθρήνησαν κλαίοντες τὴν μοῖραν τοῦ ἐλληνισμοῦ, ὑπὲρ οὗ, ὡς ὠμολόγησαν, εἰργάζετο ὁ δεινὸς αὐτοῦ λόγος, κατὰ Τρικούπην, καὶ ὁ εὐγλωττίαν τῶν ἀρχαίων χρόνων ἐπιδεικνύμενος, κατὰ Κουμουνοῦρον. Τῇ 23 Σεπτεμβρίου 1879 ἐγένοντο αἱ γενικαὶ βουλευτικαὶ ἐκλογαί, ἐξ ὧν ἐξῆλθεν νικητῆς ὁ Κουμουνοῦρος. Τῇ 20 8)βρίου 1879 (1) ἐκηρύσσετο ἡ ἑναρξίς τῆς Α' συνόδου τῆς Η' Βουλευτικῆς Περιόδου διὰ Βασιλικοῦ λόγου ἐν ᾧ ἐλέγοντο τάδε: « Ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συγκροτηθεῖσα πρὸς κανονισμόν

(1) Κατὰ τὰς ἐξελέγξεις τῶν ἐκλογῶν ἀντὶ τῆς ἀκυρωθείσης ἐκλογῆς τοῦ ἐκ Καλαβρύτων βουλευτοῦ Χ. Σολιώτου ἐπεκυρώθη ἡ τοῦ Θ. Ζαΐμη.

τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς ἀνωτάτη εὐρωπαϊκὴ Σύνοδος ἐπερίμνησεν ὡσαύτως καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν ἀποφασισθέντων ἡ κυβέρνησίς μας δὲν ἔπαυσεν ἑκτοτε ἀσχολουμένη κατὰ τὰ ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς συνόδου ἐνδειχθέντα. Ἡδὴ ἡ συζήτησις τῆς ὑποθέσεως ταύτης περιστρεφομένη περὶ τὰ πραγματικὰ ζητήματα καθίσταται ὁμαλωτέρα». Τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου, ἀπῆλαυε μεγάλῃς πλειοψηφίας. Τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου ἐκέρδισε τῇ 20 9δρίου 1879 διὰ ψήφων 147 ἐπὶ 182 ψηφοφορησάντων. Ἐν τούτοις, ὁ γηραιὸς πρωθυπουργὸς ὁμιλῶν, συζητουμένης τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸν Βασιλικὸν λόγον, ἐφάνη οὐχί, ὡς ἄλλοτε, φιλόδοξος πρὸς τὸν Λομβάρδον. Ἀλλ' εἶχε τινα πραγματικῶς κατήφειαν καὶ στενοχωρίαν ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν πολυπλόκων ζητημάτων. Ἡ ἀντιπολίτευσις ἀγομένη ὑπὸ τοῦ Τρικούπη, γοργῶ τῷ βήματι σπεύδοντος πρὸς τὴν κατάκτησιν τῶν κομμάτων, καθίστα ἐργώδη τὴν πολιτικὴν, συνειθισμένην εἰς τὴν ἀπλότητα τῶν προτέρων χρόνων, ὅτε οἱ πολιτευταὶ μόνον περὶ προσώπων συνωμίλουν ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν διαλέξεσιν. Ὁ Τρικούπης ἐσκόπει πάντα τὰ πολιτειακὰ ζητήματα ἀπὸ ἐπιστημονικῆς οὕτως εἰπεῖν ἀπόψεως. Συνταγματικὰ, οἰκονομολογικὰ, στρατιωτικὰ, ναυτικὰ, ἐκπαιδευτικὰ, ἐκκλησιαστικὰ καὶ πάντα ἑοίδον θέματα ἐπαγωγὰ πρὸς συζήτησιν, ὁ δὲ λόγος αὐτοῦ σεμνὸς, καὶ ἐμβριθῆς ἤνοιγεν ἄλλο στάδιον ρητορικῆς πλέον, οὐχὶ διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐπιβαλλομένης, ἀλλὰ διὰ τῆς ξηρᾶς ἀναλύσεως τῶν πραγμάτων. Ἀλλως δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ ζητήματος, ἐδόθη ἄλλη τροπὴ πρὸς τὰς κλίσεις τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Υλιστικώτεραι, τρόπον τινὰ πρακτικώτεραι, τάσεις ἐπεκράτουν, καὶ ὁ πολιτικὸς ἵνα ἐπιβληθῇ δὲν ἤρκει νὰ ὁμιλῇ μόνον περὶ βασιλικῶν προνομίων καὶ αὐλικῶν ραδιοουργιῶν, ἀλλ' ἔπρεπε ν' ἀποκαλύπτῃ ἄγνωστον καὶ ἀνεκμετάλλευτον πλοῦτον τοῦ Κράτους, δι' οὗ ἠδύναντο ν' ἀναπτυχθῶσιν ἐκπολιτιστικώτερον οἱ ποικίλοι τοῦ ἔθνους κλάδοι. Οὐδὲν λοιπὸν θαυμαστὸν ἂν ἡ ἀντιπολίτευσις καθίστατο ἐπιφοβος, οὐδὲν θαυμαστότερον ἐὰν τὸ πνεῦμα τοῦ Κουμουνδούρου ἐσκοτίζετο ἐνώπιον τῶν γινομένων αὐτῷ ἐρωτήσεων τῆς ἀν-

τιπολιτεύσεως, ζητούσης λόγον τῶν πράξεων αὐτοῦ : « Εἶπον, ὅτι ἐποιήσαμεν κακὴν χρῆσιν τῶν προνομίων, ἔλεγεν, ὅτι ἐπενέβημεν εἰς τὰς ἐκλογάς, ὅτι παρένομήσαμεν εἰς τὸ δάνειον, ὅτι τὸ κατεσπαταλήσαμεν, εἶπον ὅτι μέχρι προδοσίας ἐβλάβουμεν τὰ ζητήματα τῆς πατρίδος. Αὐτὰ εἶναι ἀλήθεια ἢ συκοφαντία, κύριοι ; Εἶναι σπουδαία ἢ παιγνίδια ; » Ἀρξαμένης λοιπὸν κατὰ τὴν Α' Σύνοδον τῆς Η' περιόδου σοβαρᾶς συζητήσεως, περιστρεφομένης περὶ τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου τῶν ἐξ αὐτοῦ πορισμάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔλαβον πολλοὶ τὸν λόγον, καὶ πλὴν ἄλλων ἐζήτησαν τὴν κατάθεσιν τῶν ὁδηγιῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος Δεληγιάννης ἀπερχόμενος εἰς Βερολῖνον. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐν τῇ Βουλῇ ὁ τίτλος σκανδαλώδους κυκλοφορήσαντος τότε φυλλαδίου : « Γεννηθήτω φῶς ! » ὃν τιαρκῶς εἶχεν ἐν τῷ στόματι ἡ ἀντιπολίτευσις, πλὴν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπήντα : « ἀπαγορεύεται ! » Ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἡμέρας τοσούτην εὐρύτητα προσέλαβεν ἡ συζήτησις, ὥστε ὁ Ζαΐμης(1) διὰ τῆς συνήθους εὐφυολογίας αὐτοῦ ἔλεγεν, ὅτι ἡ Βουλὴ ἐξέκλινεν ἐπὶ τοσοῦτον τῆς τροχιάς αὐτῆς, ὥστε ἐχρειάζεται νέον Κολόμβον ὡς ὁδηγόν. Τῆς συζητήσεως ταύτης θέν ἡδύνατο νὰ μὴ μετάσχη καὶ ὁ Γ. Ξακωβάτος, ὅστις τοῦ σκανδαλώδους, ὡς ἔθος αὐτοῦ, λόγου τοῦ ἤρξατο οὕτω μεγαλοπρεπῶς : « Ὀπίσω ! Ὀπίσω, ἀντιπολίτευσις ! καὶ τοῦ Κυβερνήσις Ὀπίσω ! » Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς καὶ ἀνέφερε τὰ ἀχρηστὰ ὅπλα ἐξηκολούθησε : « Καὶ μετὰ αὐτὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ πολεμήσωμεν κατὰ τῆς Τουρκίας ; Ἐπ' ἐσχάτων ἐπρόβηθεύθησαν πυρίτιδα σάπια, ὑποδήματα σάπια, γαλέταν σάπια » ! Καὶ ἡ συζήτησις αὕτη ἀρξαμένη τῇ 5 10βρίου ἐπεράτωθη τῇ 19, ὅτε ἡ βουλὴ διὰ ψήφων 99 κατὰ 74 ἐπέδοκίμασε τὴν πορείαν τοῦ ὑπουργείου Κουμουνδούρου. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τῇ 14 Ἰανουαρίου 1880 ἡ βουλὴ διὰ ψήφων 79 κατὰ 73 ἀπέρριπτε τὴν πρότασιν τοῦ ὑπουργοῦ καὶ ἀποπέμψεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἐργασιῶν. Ὁ Ζαΐμης συνέργαζέτο μετὰ τοῦ Τρικούπη καὶ τοῦ Δεληγιάννη μετὰ τοῦ Κουμουνδούρου ἐπὶ ἀνέκδοτον ὥστε νουπῶνι σταθίτο καὶ ἀρῶν

τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τῇ ἐπαύριον ὑποπουργεῖον Κουμουνοδούρου παρητεῖτο· Ἀλλ' ὁ Τρικυπὴς προσκληθεὶς δὲν ἐδέχθη νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον καὶ ἔμεινε πάλιν ἡ κυβέρνησις Κουμουνοδούρου. Τῇ 6 ὁμοῦς Μαρτίου 1880, ἀφοῦ ἐπὶ 15 ἡμέρας συνεζητεῖτο κατ' ἀρχὴν ὁ προϋπολογισμός, κατὰ τὰς αὐξητήσεις τοῦ ὀποίου ὁ Τρικυπὴς ὑπερ τὸ θεῶν προβλὰς εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ὑφίστατο ζήτημα ἑλληνικῶν καὶ ὅτι μάλιστα δαπάναι πολὺ τιμωροῦνται, ὑπεσχέθη δὲ, ὅτι θέλει ἐλαττώσει τὸ ἔλεγμα καὶ καταστήσει μόνιμον στρατὸν ἐκ 12,000 ἀνδρῶν, δυνάμενον τάχως νὰ ἀν-
ξάνηται ἰδίᾳ ἐπιστρατεύσεως ἄνωγας ἢ ἀνάγκῃ ἤθελε καλέσει τὸν τοιοῦτον, τῇ βουλῇ δὲ ἐκ τούτου διὰ ψήφων 99 κατὰ 93 ἀπεφάνθη πάλιν κατὰ τοῦ ὑπουργείου, ὅπερ τῇ ἐπαύριον παρήτηθη. Τῇ 10 ἐσχηματίσθη καὶ τῇ 11 Μαρτίου 1880 ἐνεφανίσθη ἐπὶ τὸ πύθον Χ. Τρίκυπην νέον ὑπουργεῖον(1) ὁπερ διελθὼν μετὰ τῆς βουλῆς μέχρι τῆς 17 Ἀπριλίου 1880, ἰδιᾷ Βασιλικῷ Διατάγματι, ἀναγνωσθέντος ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ ἐκήρυξε τὴν λήξιν τῆς συνόδου.
Εἰπόμεν ἐν τοῖς ἐμπρόσθεν, ὅτι, τῇ 10 Αὐγούστου 1879, συνέλη-
θαν ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Τούρκου ἐπὶ τῶν Εἰσωτερικῶν ὑπουργῶν Σαβρέτζιας, ἐν Κανλιτζα τοῦ Βοσπόρου, οἱ πληρεξούσιοι τῆς Πόλεως καὶ οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ἑλλάδος, σίτινες, μερὰ τὰς συνήθεις διατυπώσεις εὐθύς κατὰ τὴν πρώτην ταύτην συνεδρίαν ἐποίησαν τὸ δηλώσει ὅπως καθ' ὅσον πραγματέβετε βασιθεῖν ἐπὶ τοῦ ΓΓ πρώτου νόμου τοῦ Βερλινέλου συνεδρίου, ἀλλ' οἱ ὀρθωμανοὶ πληρεξούσιοι ἀπήντησαν, ὅτι θὰ συσχεθῶσιν καὶ κατὰ τὴν δευτέραν (συνεδριαν) θὰ ἐκθέσωσιν τὴν γνώμην καὶ τῶν. Ἐπὶ ἀρχὴν τῆς ἐργασίας ἀνεβλήθη ἡ δευ-
τέρων ταύτης συνεδρία καὶ ὅπερ ἐφόβισεν τοὺς ἡμετέρους μή τίς Τουρ-
κοὶ καὶ αὐτῶν ὑποδυθῶσι τὸ καὶ πρὸς ὧπον καὶ τῶν ἀναβολῶν καὶ ἐλόξ
ὅτι συνέλθουσιν τῆς ἐπιτροπείας τῇ 20 Αὐγούστου, ἐδήλωσεν ὁ Σαβ-
ρέτζιας ὅτι καὶ συνεμένοντες καὶ περὶ τούτου ὁ ἕκτος Ζ' δ' ἂν νοί
ἐστὶν ἐνδεκάκις καὶ καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τούτῳ ὁ ἕκτος Ζ' δ' ἂν νοί
(1) Ἡ κυβέρνηση αὕτη τοῦ Τρικυπὴ συνεχροτέτω ὥς ἐξῆς. Πρωθυ-
πουργός, ὑπουργὸς πῶν ἐξωτερικῶν καὶ προσωρινῶς πῶν οἰκονομικῶν Χ.
Τρικυπὴς, τῶν ἐσωτερικῶν Κ. Λομβάρδος, τῶν στρατιωτικῶν Σ. Καραϊ-
σκάκης, τῆς δικαιοσύνης Α. Πέρμεζας, τῶν ναυτικῶν Γ. Δ. Βούλγαρης
καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ν. Μαυροκορδάτος.

φὲτ πασῶς ὅτι ἡ Πύλη ἀποδέχεται ἵνα ὡς βάσις τῶν διαπραγματεύσεων τεθῇ τὸ ΙΓ' πρωτόκολλον, ἀλλὰ μετὰ τινων ἐπιφυλάξεων, αἱ δ' ἐπιφυλάξεις ἦσαν τοιαῦται, ὥστε ἀνηρεῖτο κατ' οὐσίαν τὸ πρωτόκολλον· διότι οἱ ὀθωμανοὶ ἐπίτροποι εἶχον δηλώσει ὅτι ἐπεφυλάσσοντο ἑαυτοῖς τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαταλείπωσι τὸ πρωτόκολλον ὅσάκις ἐθεώρουν τοῦτο ἀναγκαῖον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διαπραγματεύσεων· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι πληρεξούσιοι ἐζήτησαν σαφῇ καὶ ὀριστικὴν ἀπάντησιν ἔχοντες τὴν ἀρωγὴν τοῦ Βάδδινγκτον, ὅστις προσεπάθει νὰ παρασύρῃ καὶ τὴν Ἀγγλίαν εἰς ἐνέργειάν τινα τελεσφόρον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς τοῦτο ἐν Διέππῃ πόλει τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Μάγχῃ συνηντήθη μετὰ τοῦ ἁγγλοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Σώλσβαρυ, ἀλλ' ἡ συνέντευξις δὲν ἐπήνεγκε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα.

Οἱ δύο ὑπουργοὶ συνώμιλῃσαν μὲν περὶ τε τοῦ ἀπασχολήσαντος κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὴν Εὐρώπην αἰγυπτιακοῦ ζητήματος καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ, ἀλλ' ὁ μαρκήσιος καίπερ δεξάμενος νὰ συνηγορήσῃ διπλωματικῶς παρὰ τῇ Πύλῃ ὑπὲρ διευθετήσεως τοῦ ζητήματος τῶν ὀρίων τῆς Ἑλλάδος ρητῶς ἠρνήσατο νὰ πιέσῃ πρὸς τοῦτο αὐτήν. Ἀποτέλεσμα ἐπομένως τῆς συνεντεύξεως τῆς Διέππης ὑπῆρξε ταυτόσημός τις διακοίνωσις τῶν Δυνάμεων ἀπευθυνθεῖσα τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Τουρκίᾳ, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1879 καὶ συμβουλευούσα τὴν συνεννόησιν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς ἐλληνοτουρκικῆς ἐπιτροπείας (23 Σεπτεμβρίου) ἐξηκολούθησεν ἡ αὐτὴ συζήτησις καὶ ἡ αὐτὴ διχογνωμία. Τῇ πρωτοβουλίᾳ δὲ πάλιν τῆς Γαλλίας αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις πλὴν τῆς Ἀγγλίας, μὴ λαβούσης μέρος, προσεκάλεσαν τῇ 26 Σεπτεμβρίου τὴν Πύλην νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰ συζητήσεις καὶ ν' ἀποδέξηται ὡς βάσιν τῶν διαπραγματεύσεων τὸ ΙΓ' πρωτόκολλον, ἀλλ' ὁ Σαβφὲτ πασῶς, ἐνθαρρυνόμενος ἐκ τῆς στάσεως τῆς Ἀγγλίας, ἀπέστειλε τῇ 5 Ὀκτωβρίου ἐγκύκλιον διακοίνωσιν πρὸς τὰς Δυνάμεις ἐν ᾗ ἐλέγετο : ὅτι ἡ Πύλη παρεδέχθη ὡς βάσιν τῶν διαπραγματεύσεων τὸ ΙΓ' πρωτόκολλον ἀλλ' ὅτι ἐδήλωσεν ὅτι θεωρεῖ αὐτὸ καὶ ἐπίδεχόμενον τροποποίησιν.

Ἦτο φανερόν, ὅτι αἱ προσπάθειαι τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως κατεβάλλοντο ἵνα αἱ διαπραγματεύσεις ἐπιμηκύνωνται ἐπ' ἄοριστον.

Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν διακοίνωσιν τοῦ Σαβφὲτ πασᾶ εὐρέθη ἕτερος τρόπος ἀναβολῆς, ἡ τροποποιήσις τοῦ τουρκικοῦ ὑπουργείου· ὁ Σαῖτ πασᾶς ἐγένετο μέγας βεζύρης καὶ ὁ Σάββα πασᾶ, ἐκ τῶν τούρκων πληρεξουσίων τῆς ἐλληνοτουρκικῆς ἐπιτροπείας, ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 12 Ὀκτωβρίου οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐπίτροποι ἀνέγνωσαν ὑπόμνημα δι' οὗ ἐζήτουν σοβαρὰν τροποποίησιν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου χαραχθεῖσαν γραμμὴν, οἱ δ' Ἕλληνες ἐπίτροποι προὔτεινον γραμμὴν πολὺ εὐρυτέραν τῆς ὑπὸ τῶν ἐν Βερολίνῃ συνελθόντων ὑποδειχθείσης καὶ ἡ συνεδρία διελύθη. Ἐγένοντο συνεδρίατι τινὲς δαπανηθεῖσαι εἰς ἀσκόπους συζητήσεις καὶ αἱ ἐργασίαι τῆς ἐλληνοτουρκικῆς ἐπιτροπείας διεκόπησαν καὶ πάλιν ὑποστᾶσαι τὴν αὐτὴν τῶν ἐν Πρεβέζῃ τύχην. Οὕτως, ἐνῶ ὁ Βάδδινγκτον ἀπεχώρει τῆς ἐν Γαλλίᾳ ἀρχῆς καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐστερεῖτο θερμοῦ συνηγόρου, ἀνεχώρουν καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως οἱ Ἕλληνες ἐπίτροποι, ἐπιδόντος τῇ 22 Φεβρουαρίου 1880 τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμετέρου πρεσβευτοῦ διακοίνωσιν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ ἐν ᾗ ἐλέγετο, ὅτι ἐθεώρει ματαίας τὰς περαιτέρω διαπραγματεύσεις.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὡς εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐν Ἑλλάδι ἐπῆλθεν ὑπουργικὴ μεταβολὴ καὶ τοῦ Κουμουνδούρου πεσόντος, κατέλαβε τὰ ἡνία τοῦ Κράτους ὁ Τρικεύπης. Τὸ ὑπουργεῖον Τρικεύπη καταρτισθὲν τῇ 10 Μαρτίου εὐρέθη ὑπὸ εὐνοϊκοὺς ὄρους, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐξωτερικὸν ζήτημα, χάρις εἰς τὴν εἰς τὰ πράγματα ἐν Ἀγγλίᾳ ἄνοδον τοῦ φιλελευθέρου κόμματος τοῦ Γλάδστωνος. Ἐν τούτοις, ὁ Τρικεύπης πρὶν ἢ ἀναμελῆναι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν ἐν Ἀγγλίᾳ προέβη εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῆς περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ στρατοῦ γνώμης αὐτοῦ, τῆς διατυπωθείσης ὅτε εὐρίσκετο ἔτι ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει καταπολεμῶν, ὡς εἶδομεν, τὴν πολιτικὴν τοῦ Κουμουνδούρου.

Τῇ 14 Ἀπριλίου συνέστη τὸ νέον Ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Γλάδστωνα ὡς πρωθυπουργόν, τοῦ Γράμβιλ ἔχοντος τὸ ἐπὶ

των ἐξωτερικῶν ὑπουργείον(1). Τὸ ἀπὸ τῆς 22 Φεβρουαρίου μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς ἐν Βερολίνῳ συνδιασκέψεως (4 Ἰουνίου 1880) διάστημα κατηναλώθη εἰς ἀποστολὴν διακοινώσεων εἰς Εὐρώπην ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κυβερνήσεως καὶ τῆς Τουρκίας. Καὶ ὁ μὲν Τρικούπης, δι' ἀλλεπαλλήλων διακοινώσεων, κατηγόρει τῆς Πύλης διὰ τὰ διαπραττόμενα ὑπὸ τῶν ἀτάκτων στιφῶν ἐν ταῖς ὁρίοις ἐπαρχίαις, διὰ τὰ παρεμβαλλόμενα προσκόμματα εἰς τοὺς ἑλληνηκοὺς πληθυσμούς, διὰ τὰς πιέσεις καὶ παράνομιας τῶν ἐκεί διδικητικῶν ἀρχῶν, ἡ δὲ Πύλη δι' ἐπανειλημμένων καὶ αὐτῇ διακοινώσεων, ὑπεραπελογεῖτο καὶ ἐπέριπτε τὴν εὐθύνην εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ ἀδιαλλάκτῳ ὄνθην πολιτικῇ ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῆς διευθετήσεως τῶν νέων ἑλληνοτουρκικῶν μεθορίων. Ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας Φρευσινὲ ἐξακολουθῶν τὴν φιλελληνικὴν πολιτικὴν τοῦ Βασιλέως ἐπέκληθη ἀμέσως τῆς παρουσιασθείσης εὐκαιρίας διὰ τῆς ἀνόδοῦ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ φιλελεύθερου Γλάδστωνος καὶ κατάρθωσεν ἅ ἐπιφέρει συνεννόησιν τινα μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας καὶ οὕτως ἀμφότεραι προὔτεινον τὴν σύγκλησιν συνδιασκέψεως ἐν Βερολίνῳ πρὸς λύσιν τῆς περὶ Δουβλίνου πᾶράλλου Ἀλβανικῆς πόλεως ἐπιδεικνύσης τῷ Μαυροβούνιῳ Ἀλβανο-Μαυροβουνιωτικῆς διαφορᾶς καθὼς καὶ τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ ζητήματος. Τοῦτο γνοῦσα ἡ Πύλη ἠπέλησεν, ὅτι δὲν ἐγγύαται οὐδαμῶς τὴν ἀσφάλειαν Εὐρωπαίων ἐπιτρόπων εἰάν ἤθελον μεταβῇ ἐπὶ τοῦ πρὸς διαχάραξιν τῆς νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον αὐθάδεις αὐτὸ καθ' ἑαυτοῦ ἐγχείρημα τῆς Τουρκίας ἐσήγειρεν ἐτι μάλ' ἄλλον τὴν κατ' αὐτῆς ἐν Εὐρώπῃ ἀγανάκτησιν καὶ ἐπεσπείσθη ἡ Βερολινεὺς συνδιασκέψις. Ὁ πρίγκηψ Χοένλοε, ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Πρωσίας, ὁ κόμης Σαίν-Βιλιε πρεσβευτῆς τῆς Γαλλίας, ὁ Ροϋσελ πρεσβευτῆς τῆς Ἀγγλίας, ὁ Σάβούρωφ πρεσβευτῆς τῆς Ρωσίας, ὁ κόμης Τορκένυ, πρεσβευτῆς τῆς Αὐστρου-ὠγγαρίας καὶ ὁ κόμης Δελίταϊ, πρεσβευτῆς τῆς Ἰταλίας, συνήλθον τῇ 4 Ἰουνίου 1880 εἰς συνδιασκέψιν ἐν Βερολίνῳ, ὁρίσθην

(1) Καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἐπῆλθεν ὑπουργικὴ μεταβολὴ ἀνελθόντος εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Καρόλου Φρευσινὲ ἐπιδειξαμένου φιλελληνισμὸν ἀκραίον.

τῶν τεχνικῶν ἐπιτρόπων τοῦ αὐστριακοῦ στρατηγοῦ Σιδενχόρστ καὶ τοῦ συνταγματάρχου Ρίππ μετὰ τοῦ Ἀγγλοῦ στρατηγοῦ Σίμ-
 μωνς. Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Τουρκία, αἱ ἐνδιαφερόμεναι χῶραι, δὲν
 προσεκλήθησαν· οὐχ ἡττων ἢ κυβέρντησις Τρικούπη ἀπέστειλεν εἰς
 Βερολῖνον τὸν Π. Βράϊλαν Ἀρμένην μετὰ τοῦ λοχαγοῦ τοῦ μηχανι-
 κοῦ Π. Λυκούδη, καὶ τοῦ ἐκ τῶν γραμματέων τοῦ ὑπουργείου τῶν
 ἐξωτερικῶν Δ. Μεταξᾶ καὶ τοῦ Φουντούλη γραμματέως τοῦ ἐν
 Ἰωαννίνοις Προξενείου, ἵνα ἐνεργήσωσι τὰ δεόντα παρὰ τοῖς ἀντι-
 προσώποις τῶν Δυνάμεων. Αἱ ἀποφάσεις τῆς συνδιασκέψεως ἀμε-
 λητέ ληφθεῖσαι ὑπὲρ ἔσαν εὐνοϊκαὶ τῇ Ἑλλάδι· διότι ὠρίσθη ἡ ἐπο-
 μένη γραμμὴ ἣν ἐχάραξεν ὁ Γάλλος στρατάρχης Περριέ:

«Τὸ ἄριον θέλει παρακολουθήσει τὴν μισγάγκειαν τοῦ
 Καλαμᾶ, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου εἰς τὴν Ἰο-
 νιον θάλασσαν μέχρι τῶν πηγῶν αὐτοῦ παρὰ τὸ Χάνι Κα-
 λιμπάκι, εἶτα δὲ εἰς τὰς δειράδας τῶν ὀρέων, αἵτινες διαχω-
 ρίζουσι τὰς λεκάνας :

»Πρὸς βορρᾶν μὲν τῆς Βογιούσης, τοῦ Ἀλιάκμονος, τοῦ
 Μαυρονερίου καὶ τῶν παραποταμίων των.

»Πρὸς νότον δὲ τοῦ Καλαμᾶ, τῆς Ἀρτης, τοῦ Ἀσπρο-
 ποτάμου καὶ τοῦ Σαλαμβριά (ἀρχαίου Πηνειοῦ) καὶ τῶν πα-
 ραποταμίων των, ὅπως καταλήξῃ εἰς τὸν Ὀλύμπον, οὗτινος
 θέλει παρακολουθήσει τὴν δειράδα, μέχρι τῆς ἐπὶ τοῦ Αἰ-
 γαίου ἀνατολικῆς αὐτοῦ ἀκρας.

»Ἡ γραμμὴ αὕτη ἀφίνει πρὸς μεσημβρίαν τὴν λίμνην τῶν
 Ἰωαννίνων καὶ πάντα τὰ εἰς αὐτὴν ἐκβάλλοντα ρεῖθρα ὡς
 καὶ τὸ Μέτσοβον, ἅτινα καθίστανται κτήματα τῆς Ἑλλάδος.

»Πάντα τὰ διδόμενα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸν χάρτην
 τοῦ αὐστρουγγρικοῦ Ἐπιτελείου.»

Οὕτως ἔχουσαν τὴν νέαν γραμμὴν ἐκοινοποίησαν τῇ 4 Ἰουλίου
 οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἥτις
 τῇ ἐπαύριον (5 Ἰουλίου 1880) ἐδέξατο αὐτήν, ἥ δὲ πόλις τῶν
 Ἀθηνῶν ἤγεν ἀληθῆ πανήγυριν. Διαδηλώσεις ἐγένοντο πρὸς τῶν
 Πρεσβειῶν καὶ οἱ κώδωνες τῶν ναῶν ἐκρουόν χαρμυσύνως. Δυστύ-
 χως ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις δὲν ἐδέξατο τὴν ἀπόφασιν τῆς Βε-

ρολινείου συνδιασκέψεως καὶ ὁ Τρικούπης ἠναγκάσθη τῇ 25 Ἰουλίου νὰ καλέσῃ εἰς τὰ ὄπλα τὴν ἐφεδρείαν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ.

Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα αἱ Δυνάμεις δὲν ἐπεδείξαντο οἷαν ὥφειλον δραστηριότητα καὶ τὸ ζήτημα, πρὸς ζημίαν τοῦ Κράτους ἀναγκασθέντος νὰ διατηρῇ στρατὸν, παρεικλύετο ἕως οὔ, διὰ ψευδοεπιδείξεως ναυτικῆς ἐλύθη πρῶτον τὸ ζήτημα τοῦ Δουλτσίνου καὶ εἶτα διὰ τῆς ἐπιστρατείας καὶ τὸ ἡμέτερον ζήτημα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθεν ἡ ἐναρξίς τῆς Β' συνόδου τῆς Η' περιόδου (9 Ὀκτωβρίου 1880) διὰ Βασιλικοῦ λόγου ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἀναγνωσθέντος. Τὸ Ὑπουργεῖον Τρικούπη προβὰν εἰς ἐπιστράτευσιν, ὡς εἴπομεν τῇ 25 Ἰουλίου, ἐν ἀπουσίᾳ τῆς Βουλῆς ἀναγγέλλει ἤδη διὰ τοῦ Βασιλικοῦ λόγου, ὅτι τὸ ἔθνος ἀνέλαβε βαρείας ὑποχρεώσεις, συντάττον τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις αὐτοῦ. Τοῦτο ὁμῶς ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως ἐπὶ τῶν παραχωρηθέντων τῇ Ἑλλάδι μερῶν, εἰς δ' κατεγίνετο ἡ Εὐρώπη. Ὁ Βασιλικὸς λόγος ἦτο μακρὸς ἐξαιρέτως. Τὸ ὑπουργεῖον εἶχε διάφορα μέτρα νὰ υποβάλῃ ὑπὸ τὴν σκέψιν τῆς Βουλῆς, τῇ δὲ 13 Ὀκτωβρίου, 1880 γενομένης τῆς ἐκλογῆς τοῦ προέδρου, ὑπερίσχυσεν ἡ ἀντιπολίτευσις καὶ τῇ 14 Ὀκτωβρίου παρουσιάζετο ἐν τῇ Βουλῇ νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον (1). Ὁ πρωθυπουργὸς ἐμφανίζεται πάλιν ἐπὶ τοῦ βήματος προοιμιαζόμενος : « Γνωρίζετε τὴν πολιτικὴν μας, εἶνε ἀρχαία. Γνωρίζετε τὰς ιδέας μας περὶ στρατιωτικῆς συντάξεως, εἶνε ἀρχαῖαι. Ἀλλ' ἤδη δὲν εἴμεθα εἰς θεωρίας· ἔχο-

(1) Τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο συνεκροτεῖτο ἐκ τοῦ Κουμουνδοῦρου ὡς πρωθυπουργοῦ καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ, Γ. Μπούμπουλη τῶν Ναυτικῶν, Σ. Σωτηροπούλου τῶν Οἰκονομικῶν, Ν. Παπαμιχαλοπούλου τῆς Παιδείας, Λ. Μαυρομιχάλη τῶν Στρατιωτικῶν. Βραδύτερον ὁμῶς ἐτροποποιήθη πῶς. Σημειωτέον ὅτι ὁ Δεληγιάννης δὲν ἐγένετο πλέον ὑπουργὸς ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον, ἀλλὰ παρουσιάζετο εἰς τὴν Βουλὴν ὡς κομματάρχης ἔχων τοὺς ἱστορικοὺς ἐννέα ὁπαδούς μετὰ τὸν ὀλίγῳ ὕστερον ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Θ. Ζαΐμη. Μόλις δὲ μετὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς 7 Ἀπριλίου 1885 ἐγένετο πρωθυπουργός.

μεν ἀπόφασιν τῆς Εὐρώπης καὶ θέλομεν νὰ τὴν ἐκτελέσωμεν.» Ζητεῖ πενθήμερον διακοπὴν καὶ λαμβάνει αὐτὴν εἰ καὶ ἐπολημήθη ζωηρῶς ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Τῇ 19 Ὀκτωβρίου ἐπανελήφθησαν αἱ διακοπεῖσαι συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς καὶ ἐν ᾧ προέβαινον ὁμαλῶς ἀνηγγέλθη θλιβερὰ εἴδησις, τῇ 27 Ὀκτωβρίου 1880, ὁ θάνατος τοῦ Θρασυβούλου Ζαΐμη, ἀνδρὸς ἐναρέτου καὶ ἀκραιφνοῦς πατριώτου, ὡς εἶπεν ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς, ἀναγγέλλων τὸ θλιβερὸν γεγονός καὶ προτείνας διακοπὴν διήμερον τῶν ἐργασιῶν. Ὁ θάνατος τοῦ πολιτικοῦ τούτου ἐτραυμάτισε βαθέως τὸ ἐν Ἑλλάδι συντηρητικὸν κόμμα, ὅπερ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ζαΐμη, υἱοῦ τοῦ μεγάλου Ἀνδρέου Ζαΐμη, ἀπώλεσε συνετὸν πατριώτην, οὗ ἡ γνώμη πολλάκις εἶχε τὴν δέουσαν βαρύτητα, ἰδίως εἰς περιστάσεις ἐμπαθῶν ἐξάψεων.

Ἡ σύνοδος αὕτη ἐργασθεῖσα καλῶς μέχρι τῆς 14 Μαρτίου 1881 ἐπεράτωσε τὰς συνεδριάσεις, κηρυχθείσης διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς λήξεως αὐτῆς.

Ἐν τούτοις, ἡ Πύλη μὴ ἀρκουμένη εἰς τὰ παρεμβαλλόμενα ἐκάστοτε προσκόματα εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τοῦ II πρωτοκόλλου καὶ τοῦ 24 ἄρθρου τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, πεπεισμένη ὅμως πλέον, ὅτι ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκχώρησις τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρος τῆς Ἡπείρου ἦτο ἀναπόφευκτος, ἐν τῇ ἀνατολικῇ αὐτῆς ἐφευρετικότητι, ἐζήτησε, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1880, νὰ συνάψῃ δάνειον ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν ἐθνικῶν τουρκικῶν κτημάτων τῶν ἐν τε Θεσσαλίᾳ καὶ Ἡπείρῳ κειμένων. Εὐτυχῶς τὸ τέχνασμα τοῦτο τῆς Τουρκίας ἐγνώσθη, ὁ δ' ἡμέτερος ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς Ἀνδρέας Γ. Κουντουριώτης ἐγνώρισε τοῖς τε ἡμετέροις τραπεζίταις καὶ λοιποῖς ἀλλοδαποῖς κεφαλαιούχοις ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις οὐδαμῶς θὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς ὑποθήκας ταύτας ἐν χώραις, αἵτινες πράγματι μὲν ἦσαν Ἑλληνικαί, δυνάμει τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ὀνόματι δ' ἦσαν εἰσέτι Τουρκοὶ κτήσεις. Καὶ οὕτως ἡ Ἐψηλὴ Πύλη ἀπέτυχε τοῦ μελετωμένου σχεδίου αὐτῆς. Ὁμολογουμένως δὲ, κατὰ τὸ διπλωματικὸν ζήτημα τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν Ἑλληνο-τουρκικῶν μεθορίων, εἰάν κρίνωμεν ἐκ τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων, τῶν ὑποβληθέντων

μὲν τῇ Βουλῇ, τυπωθέντων δὲ τῷ 1882 ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, οἱ παρὰ ταῖς μεγάλας Δυνάμεις ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλλάδος, οἷόν ὃ ἐν Βερολίνῳ Α. Ρ. Ραγκαβῆς, ὁ ἐν Λονδίνῳ Α. Κοντόσταυλος, ὁ ἐν Παρισίοις Πέτρος ὁ Ἀρμένης Βράϊλας, ὁ ἐν Πέτρουπόλει Ε. Μακκορζς, ὁ ἐν Ρώμῃ Μιχαὴλ Παπαορηγόπουλος καὶ ὁ ἐν Βιέννῃ Ὑψηλάντης (εἶτα Γ. Ἀργυρόπουλος), ἐπεδείξαντο μέγα διπλωματικὸν τάλαντον ἐνήμεροι ἐν τοῖς ζητήμασιν αὐταῖς καὶ ἐγκλίως τὴν Κυβέρνησιν διαφωτίζοντες.

Τούτων γινουμένων ἐν Ἑλλάδι, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1880 ὁ φιλέλληγν Φρευσινὲ δὲν ἦτο πλέον ἐν τοῖς πράγμασιν ἐν Γαλλίᾳ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ἀνέλαβεν ἐν τῷ νέῳ ὑπουργείῳ ὁ μαρκήσιος Τούλιος Βερθέλεμ-Σαλντ-Ιλλαίρ, ὁ μεταφραστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους(1), οὗ τὴν εἰς τὰ πράγματα ἔλυσιν μετὰ χαρᾶς ἀλλὰ μάλιστα ἐχαίρετι τὴν δι' λόγιον τοῦ ἔθνους θεωρήσαντες ὡς φιλέλληνα τὸν μεταφραστὴν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνοῦ συγγραφέως, ὡς καὶ πάντα ἀρχαιολόγον καὶ πάντα ἐραστὴν τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ ἐπιστήμης. Ὁ Σαλντ-Ιλλαίρ γεννηθεὶς τῷ 1805 καὶ ἀποθανὼν κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1895 ἦτο ἀνὴρ ἐν τῶν κορυφωτέρων καὶ μεγαλύτερων εὐπαίδευστων ἀνδρῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἐπεδόθη μετὰ ζήτου, καθ' ὅσα πάντα αὐτοῦ τὸν μακρὸν βίον, εἰς τὴν συστηματικὴν καὶ βαθεῖαν σπουδὴν πάντων τῶν κλασσικῶν τῆς Ἀρχαιότητος Συγγραφέων καὶ ἐγένετο βαθεύς αὐτῶν γνώστης. Πλήν δὲ σούτων ἀσχολήθη ἐνδελεχῶς καὶ ἀκατάπαυστος εἰς μελέτας ἐπιστημονικὰς, καὶ διεκρίθη ἐπὶ ἀρίστῃ μορφώσει. Ἡ γνῶρις αὐτοῦ ἐπὶ ἐπιστημονικῶν, φιλοσοφικῶν, ἡ κλινικῶν, ζητημάτων ἤκουετο πάντοτε μετὰ προσοχῆς ὑπὸ τοῦ κόσμου τῶν γραμμάτων καθότι ἐθεωρεῖτο ἔχουσα πολὺ κύρος. Ἦτο ἐγκύκλιος διέκτατος καὶ ἀπαύστως ἀσχολούμενος εἰς τὴν μελέτην πρὸ πάντων σοφῶν συγγραμμάτων καὶ ἐπράγματευσθη καὶ συνέγραψε σπουδαίως περὶ ζητημάτων σπουδαίων τῶν καὶ σοφῶν, ἀπαιτούντων διάνοιαν καὶ παιδείαν ἐκτεκτονικὴν καὶ διαπρεπή. Τὰ σπουδαίότατα αὐτοῦ ἔργα, ἅτινα ἀπηρῆθυσαν

ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1863, ἐκδόθησαν ἔτι καὶ ἐν τῷ 1882 ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐξωτερικοῦ Ὑπουργείου.

(1) Paris 1837-1863. Ἐκδόθησαν ἔτι καὶ ἐν τῷ 1882 ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐξωτερικοῦ Ὑπουργείου.

αί περί αὐτοῦ γράψασαι ἐφημερίδες εἶναι περιφανή τεκμήρια τῆς ἀξίας ἡλικιότητος καὶ ἀκαταπονήτου φιλοπονίας τοῦ μεταστάντος ἀνδρός. Ἐφ' ᾧ καὶ σπουδαία ὄντως ὑπῆρξε διὰ τὸν Γαλλικὸν λαὸν ἡ ἀπώλεια αὐτοῦ, καὶ μέγα τὸ κενὸν ὅπερ ἐκ ταύτης ἐπῆλθεν εἰς τὸν κόσμον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Ο μελετῶν ὅμως τὰ δημοσιευθέντα κατὰ τὸ ἔτος 1882 ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν διπλωματικὰ ἔγγραφα, ἅτινα ἀντηλλάγησαν μετὰ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν ξένων Δυνάμεων περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ ἴδῃ ἐν αὐτοῖς τὰς ἐπιβούλους, ἐχθρικὰς, καὶ πανούργους διακοινώσεις τοῦ Σάντ Ἰλαίρ, ὅς ἀπηύθυνε τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει ὑπὸ τὸ πρόσχημα καὶ τὸν τύπον συμβουλῶν φιλικῶν.

Φρίκη καὶ αἰσθημα ὀργῆς πληροῖ τὰ στήθη καὶ τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς μηνύσεως τοῦ ἀπαισίου τούτου τῆς Ἑλλάδος ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ὁμιλῶμεν ἡμεῖς περὶ αὐτοῦ καὶ νὰ ἐξενέγκωμεν κρίσεις περὶ τῶν ἔργων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὰς ἀφορώσας τὴν Ἑλλάδα ὑποθέσεις, προτιμότερον θεωροῦμεν νὰ παραχωρήσωμεν τὴν θέσιν ἡμῶν καὶ νὰ ἀφήσωμεν τὸν λόγον εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Σάντ Ἰλαίρ μεταφέροντες πιστῶς περιοπὰς τινὰς εἰλημμένους ἐκ τοῦ ἐπισήμου κειμένου τῆς περιβοήτου αὐτοῦ διακοινώσεως ἀπὸ 16/28 Δεκεμβρίου 1880, τὴν ὁποίαν ἐπέδωκεν οὗτος διὰ τοῦ τότε ἐν Ἀθήναις Πρέσβεως τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας Κόμητος Μουῆ τοῦ συγγραφέως τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐπιστολῶν, εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τῆς Ἑλλάδος Κουμουνδούρον.

«Κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἐρμηνεύει καλῶς τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ὁποίας θέλει νὰ στηρίξη τὰς διὰ τῶν ὅπλων διεκδικήσεις αὐτῆς καὶ ἀποδίδει, εἴτε εἰς τὸ ΚΔ' ἄρθρον τῆς ἐν Βερολίνῳ Συνθήκης, εἴτε εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς κατὰ Ἰούνιον 1880 Συνδιασκέψεως ἀξίαν καὶ ἰσχὺν τὰς ὁποίας παῦτα δὲν ἔχουσιν. Ἐν ταῖς δυοῖ ταύταις ὁμηγύρεσιν αἱ Δυνάμεις δὲν ἠθέλησαν νὰ παρασταθῶσιν εἰμῇ ὡς μεσάζουσαι· πρόθεσιν εἶχον νὰ διευκολύνωσι τὰς μετὰ τῶν ἐνδιαφερομένων διαπραγματεύσεις· δὲν ἤθελον νὰ προ-

βῶσι καὶ δὲν προέβησαν πέραν τοῦ σημείου τούτου. Δὲν ἐπέ-
 δωκεν ἐκτελεστήν ἀπόφασιν, ὡς φρονεῖ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνη-
 σις, καὶ δὲν ἔχει αὕτη τὸ δικαίωμα νὰ λάβῃ διὰ τῆς βίας ὅ,τι
 δὲν τῇ παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ νομίμου ἰδιοκτήτου. Ἡ Εὐρώπη
 δὲν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἡπειρο-Θεσ-
 σαλίαν μὴ κατεχομένας ὑπ' αὐτῆς· ἡ Ἑλλάς δὲν ἔχει λοιπὸν
 ὑπὲρ αὐτῆς τὸ δίκαιον, πρέπει νὰ τὸ ἀναγνώρισῃ, ἢ δὲ παρ'
 αὐτῆς μελετωμένη ἐπίθεσις δὲν θέλει εἶσθαι εἰμὴ ὅλως ἀδι-
 καιολόγητος προσβολὴ κατὰ τοῦ δικαίου τῶν Ἑθνῶν». Εἰς
 ταῦτα προέβη, καταστρέφων τὸ ἔργον τοῦ Φρεϋσινὲ ὁ Σαίντ-
 Ἰλλαίρ, διότι, καταλαβούσης τῆς Γαλλίας κατ' Ἀπρίλιον τοῦ
 1881 στρατιωτικῶς τὴν Τύνιδα, ἔνεκα ἐπιθέσεως τῶν Κρουμίρ,
 φυλῆς ληστρικῆς τῶν ἀλγεριοτυνισιακῶν μεθορίων, κατὰ τῆς Ἀλ-
 γερίας, ἠθέλησεν ὁ Σαίντ-Ἰλλαίρ, φιλότουρκον ἀκολουθῶν πολιτι-
 κὴν ν' ἀποσπάσῃ παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὴν ἀναγνώρισιν τῆς Γαλλι-
 κῆς προστατείας ἐπὶ τῆς Τύνιδος (ἐπιφάνεια 116,000 τετρ.χιλιομ.
 κάτοικοι 1,500,000). Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ τῶν Κρουμίρ εἰσβολὴ
 δὲν ἦτο ἡ κυρία αἰτία τῆς καταλήψεως, ἀλλ' ἡ διαρπαγὴ τῆς
 Κύπρου ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἧς ἐζήτουν ἀντισθήκωμα. Οὕτως ἐνῶ τῇ
 4]16 Ὀκτωβρίου τοῦ 1880 ἔλεγε πρὸς τὸν Π. Βράϊλαν Ἀρμένην:
 «μὴ ἀμφιδάλλητε ποσῶς περὶ τοῦ ζωηροῦ καὶ εἰλικρινοῦς
 ἐνδιαφέροντος τῆς Γαλλίας· θέλομεν πράξει τὸ κατὰ δύνα-
 μιν, πᾶν τὸ ἐφ' ἡμῖν, οὐδὲν θὰ παραλείψωμεν, δὲν θὰ σᾶς
 ἐγκαταλείψωμεν· ἐν τοσοῦτῳ καλῶς πράττετε προετοιμαζό-
 μενοι ἡσυχῶς καὶ ἀποφεύγοντες πᾶσαν σύγκρουσιν.» τῇ
 12]24 Ὀκτωβρίου ἐν τῇ πρὸς τὰς Δυνάμεις ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ ἔγρα-
 φεν: ὅτι αἷ Ἑλλάς στηρίζει τὰς διεκδικήσεις της ἐπὶ προφα-
 νοῦς πλάνης» καὶ ἀνέφερεν ὡς πλάνην τὸ, ὅτι ἐθεώρει ἡ Ἑλλάς
 ὑποχρεωτικὰς τὰς τοῦ Συνεδρίου καὶ τῆς συνδιασκέψεως ἀποφάσεις
 ἐνῶ κατ' αὐτὸν αὗται ἀπετέλουν μόνον εὐχὴν, ὡς ἐν τῇ πρὸς τὸν
 Μουῆ διακοινώσει τῆς 16]28 Δεκεμβρίου 1880, ἣν ἀνωτέρω ἀνε-
 γράψαμεν, ἔλεγεν. Ἐν τούτοις, ἡ Αὐστρία φοβουμένη νέας περι-
 πλοκάς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀνέλαβε, φαίνεται, μετὰ τῆς Γερμανίας
 τὴν ὑποχρέωσιν ἀπέναντι τῆς Πύλης, ἵνα αὕτη παραχωρήσῃ κατὰ

τὴν Βερολίνειον συνθήκην τὸ Δουλσίνον τῷ Μαυροβουνίῳ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς μειώσεως κατὰ τὸ ἥμισυ τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα γενησομένων παραχωρήσεων. Ἡ εἰκασία αὕτη ἰσχυροποιεῖται κατὰ τὸν Κυριακίδην ἐκ τινος τηλεγραφήματος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνοῦ πρεσβευτοῦ Ἀνδρέου Γ. Κουντουριώτου πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν Κουμουνδούρου (17 Νοεμβρίου 1880) ἀγγέλλοντος ὅτι, κατὰ πληροφορίας ἀξιοπίστου πηγῆς, ὁ Σουλτάνος καὶ ὁ μέγας βεζύρης εἶπον πρὸς γνωστὸν τι αὐτῷ πρόσωπον ὅτι: «ἐπειδὴ ἡ ἀπόφασις τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Βερολίνου εἶναι ἀπλὴ γνώμη τῶν Δυνάμεων, ἣν ἡ Πύλη δὲν παρεδέχθη, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γερμανία θὰ προτείνωσι τὴν σύγκλησιν νέας Συνδιασκέψεως, ἥτις θὰ τροποποιήσῃ τὰ ἀποφασισθέντα κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Πύλης». Τοῦτο ἀναγινώσκοντες ἀποροῦμεν πῶς ἠδύναντο νὰ γινώσκωσιν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν Αὐστρογερμανικὴν πρότασιν δύο μῆνας πρὶν ἢ γένηται αὕτη; Ἐκτὸς τούτου πρώτη ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γερμανία, μετὰ τὴν λήξιν τῆς ναυτικῆς ἐπιδείξεως περὶ Δουλσίνου, ἠρνήθησαν νὰ συμμετάσχωσι ναυτικῆς ἐπιδείξεως ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ γεγονός τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ ἄλλην ἀπόδειξιν τοῦ βασίμου τῆς εἰκασίας τοῦ συγγραφέως τῆς ἱστορίας τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ.

Μάτην ὁ πρωθυπουργὸς Κουμουνδούρος ἐξέπεμπε τηλεγραφήματα πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ πρεσβευτὰς τῆς Ἑλλάδος ἵνα ποιήσωνται διαβήματα, ὅπως τὰ πλοῖα τῶν Δυνάμεων σταθμεύσωσιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας· μάτην ἡ Ἰταλία, συνεχίζουσα εὐγενῶς τῆς φιλελληνικὴν αὐτῆς πολιτικὴν, ἣν ἀπὸ τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου, καθ' ἅπασαν τὴν κρίσιν, ἐξηκολούθησεν, ὑπεστήριξε τὰ διαβήματα τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ μόνον ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ρωσία συγκατετέθησαν, ἐὰν καὶ αἱ λοιπαὶ Δυνάμεις ἠυδόκουν, τοῦθ' ὅπερ δὲν κατωρθώθη, ὥς ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Σαίντ-Ίλλαίρ, ἀναλαβόντος τὴν πρωτοβουλίαν ὡς ἔχοντος βοῦν ἐπὶ γλώττῃ, ὡς φαίνεται, τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐπιδικασθέντων μερῶν τῇ Ἑλλάδι καὶ ἀπευθύνοντος ἐγκυκλίους ἐπὶ ἐγκυκλίω περὶ πολέμου ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐκραγῇ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας καὶ σχεδὸν ἐξορκίζοντος τοὺς Ἕλληνας πολιτικοὺς νὰ πεισθῶσιν, ὅτι τὰ περὶ

Ἑλλάδος ἐν Βερολίνῳ αποφασισθέντα διὰ τοῦ ΙΓ' πρωτοκόλλου ἦσαν ἀπλαῖ εὐχαί ! Εἰς ἐπίμετρον δ' ἐποιήσατο καὶ πρότασιν περὶ διαιτησίας. Ἀλλ' ὁ Κουμουνδούρος, διὰ περισπουδάστου ἐγκυκλίου (27 Δεκεμβρίου 1880), ἐκφράζων τὴν ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν, ἣν προὔξεν ἡσεν αὐτῷ ἀνήρεσε λέξιν πρὸς λέξιν τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ὅστις, ὡς ἐκ τούτου ὀργισθεὶς, προέβη ἔτι περαιτέρω καὶ προὔτεινε πλείονα κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀπορριφθεῖσαν εὐτυχῶς παρ' ἀπασῶν τῶν Δυνάμεων. Ἡ κυβέρνησις Κουμουνδούρου χρονοτριβοῦσα ἀπέφυγε λίαν συνετῶς ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν περὶ διαιτησίας γαλλικὴν πρότασιν ἵνα ἀπορρίψῃ ταύτην ἡ Τουρκία καὶ οὐχὶ ἡ Ἑλλάς, τοῦθ' ὅπερ καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπισυμβῇ. Πράγματι δὲ μετὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς περὶ διαιτησίας γαλλικῆς προτάσεως, ἡ Τουρκία προὔτεινε τὴν σύγκλησιν συνδιασκέψεως ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἡ πρότασις αὐτῆς ἐγένετο ἐν τέλει ἀποδεκτὴ ὑπὸ τε τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων. Οὕτω τῇ 10)22 Φεβρουαρίου 1881 οἱ πρεσβευταί, συνδιαλλαγέντες Βίσμαρκ καὶ Γ'λάδστωνος διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἁγγλοῦ διπλωμάτου Γκόσσεν, συνήλθον εἰς συνδιάσκεψιν καὶ περὶ μεσοῦντα Μάρτιον ἐδέξαντο πρότασιν τῆς Τουρκίας παραχωρούσης διὰ τροποποιήσεως τὸ ΙΓ' πρωτόκολλον ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν, πλὴν σφηνὸς τινος εἰσχωρούσης ἐν Θεσσαλίᾳ ἐκ τοῦ διαμερίσματος Ἑλασσῶνος, καὶ λωρίδα ἐκ τῆς Ἡπείρου. Τῇ 26 Ἀπριλίου 1881 οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταί τῶν Δυνάμεων ἀνῆγγειλαν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν διὰ ταῦτοσήμερον διακοινώσεως ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιάσκεψις ἐξέπόνησε τὴν νέαν ὁροθετικὴν γραμμὴν. Ταῦτοχρόνως δὲ πᾶσαι αἱ Δυνάμεις συνεβούλευον τὸν Κουμουνδούρον ν' ἀποδέξηται τὴν γραμμὴν ταύτην, ἣν φόβος ὑπῆρχε μὴ ἀποσύρῃ ἡ Τουρκία ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως αὐτοῦ.

Ὁ Κουμουνδούρος ζυγίσας τὰς περιστάσεις, κατανοήσας, ὅτι παρὰ μὲν τῶν Δυνάμεων οὐδὲν πλείονον ἠδύνατο ν' ἀναμένῃ, ἐκ πολέμου δ' ἀμφιβόλου ἐκβάσεως, πιθανώτερον ἦτο, ὅτι δὲν ἤθελε κερδίσει πλείονα, λίαν συνετῶς φερόμενος, δι' ἐγγράφου αὐτοῦ ἀπεδέξατο τὴν γραμμὴν 31)12 Ἀπριλίου ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἀμέσου παραχωρήσεως. Ἡ Πύλη, ἥτις παρέσχε πλείονα τῶν ὧν

αὕτη ὑπελόγιζεν, ἐπ' ἐλπίδι ἀπορρίψεως αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις κατ' αὐτὴν πιθανῶς θὰ ἀπῆτει ὁλόκληρον τὴν γραμμὴν τὴν χαραχθεῖσαν ὑπὸ τῆς Βερολινείου Συνδιασκέψεως, τῇ 4 Ἰουλίου ἐκοῦσα ἄκουσα ἠναγκάσθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑποχρέωσιν αὐτῆς. Οὕτως ἡ Κυβέρνησις Κουμουνδούρου, ὅστις ἀπὸ τῆς 17 86ρίου 1880—15 Μαΐου 1881 ἦτο καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ἥτις συνεχῶς ἐπανελάμβανεν ὅτι: «ἡ ὁλοσχερῆς ἐκτέλεσις τῆς Βερολινείου ἀποφάσεως ἀποτελεῖ ἀναπόφευκτον ὅρον τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἑλλάδος» καὶ διὰ τοῦ ἀπὸ 21 Μαρτίου 1881 ὑπομνήματος, δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων ἀπεδείκνυε τὸ ἀνέφικτον τῆς τῆς Ἑλλάδος ὑποχωρήσεως, ἐνέδωκεν εἰς τὴν ὑποδοὺλωσιν τῶν τῆς Ἑλασσῶνος καὶ Ἰωαννίνων διαμερισμάτων.

Οὐδεὶς ἀρνεῖται, ὅτι ἡ Κυβέρνησις εὐρέθη ἐν δυσκόλῳ θέσει, ἀλλ' ὅμως κρατοῦσα ἐν χερσὶν αὐτῆς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀπόφασιν διὰ πολιτικῆς σταθερωτέρας, λέγει ὁ Φιλάρετος, ἐὰν ἐνισχύετο καὶ ὑπὸ τοῦ στέμματος ἐπαρκῶς, θὰ ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν. Καὶ ὅμως ἐὰν λάθῃ τις ὑπ' ὅψει ὅτι ἀνακοινοῦσα τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς ἡ Εὐρώπη πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν ὑπὸ τοῦ Κουμουνδούρου προεδρευομένην, προσέθετεν ὅτι μὴ συναινοῦσα (1) ἤθελεν ἀπολέσει τὰς συμπαθείας τῆς Εὐρώπης, ἤθελεν ἀναλάβει μεγίστην εὐθύνην καὶ περιέλθει εἰς πλήρη ἀπομόνωσιν, δικαιολογεῖ τὴν πολιτικὴν τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρός. Ἐνώπιον μεγάλης εὐθύνης περιέστη τότε ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἐνθεν μὲν ἐγκατελείποντο ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἡ Ἑλασσὼν, ἡ Πρέβεζα, τὰ Ἰωάννινα, τὰ κατακυρωθέντα τῇ Ἑλλάδι διὰ προτέρων ἀποφάσεων τῆς Εὐρώπης. Ἐνθεν δὲ πρὸς κτῆσιν τῶν χωρῶν τούτων προὔκειτο ἀγὼν δεινός, δύσελπις, καὶ θυνάμενος ἀπαισίαν νὰ ἔχῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς ὑπὸ ζυγὸν ἀδελφοὺς ἔκθασιν, ἐνῶ ἄνευ ἀγῶνος καὶ ἀναιμάρκτως προσεφέροντο τῇ Ἑλλάδι τὰ δύο τρίτα τῶν ἀρχῆθεν παραχωρηθεισῶν αὐτῇ χωρῶν, ἀπηλευθεροῦντο δὲ περὶ τὰς 300,000 σχεδὸν Ἑλλήνων.

(1) Ἴδὲ Διπλωματικὰ ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὸ Μεθορικὸν ζήτημα, ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἀθῆναι 1882. σελ. 262.

Ὁ Κουμουνδούρος ἐσκέφθη βεβαίως, ὅτι ἡ πολιτικὴ δὲν εἶναι τέχνη τοῦ ἀπολύτου ἀλλὰ τέχνη τοῦ σχετικοῦ, ὅτι εἶναι «συμβιβασμός μεταξὺ τοῦ ιδεώδους καὶ τοῦ πρακτικῶς δυνατοῦ», ὡς εἶπεν, ὁ διάσημος Ἰσπανὸς ρήτωρ Καστελάρ, καὶ ἐδέξατο τὰς παραχωρηθείσας τῇ Ἑλλάδι χώρας.

Ἐγένετο τότε αὐτῷ εἰσήγησις παρ' ἁρμοδίων ἀνδρῶν οὐχὶ περὶ πολέμου ἀλλὰ περὶ διπλωματικῆς ἀντιστάσεως εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς Εὐρώπης, ὡς λέγει ὁ Χαρίλαος Δ. Μελετόπουλος ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Διπλωματίᾳ ἐν Ἑλλάδι (σελ. 67). Ἴσως διὰ τοιαύτης πολιτικῆς κατωρθοῦτο ἡ ἔνωσις τῶν διαμερισμάτων τῆς Πρεσβέζης καὶ τῆς Ἑλασσῶνος, ἡ τοῦλάχιστον τῆς τελευταίας μόνης.

Ἐσκέφθη πρὸς στιγμὴν ὁ πρωθυπουργὸς περὶ τοιαύτης διαμέσου πολιτικῆς, ἀνέβαλε ρητὴν ἀπόφασιν, καὶ διστάζων ἀνεκάλεσε τὸν ἀπὸ τοῦ 1875 ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος Ἀνδρέαν Γ. Κουντουριώτην, εἰπόντα τῷ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργῷ τῆς Πύλης, μετὰ τὸ ὑπὸ χρονολογίαν 31 Μαρτίου 1881 ἔγγραφον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις Πρέσβεις τῶν Μεγάλων Κρατῶν, ὅτι «τὸ ἐλλήνοτουρκικὸν ζήτημα ἐλύθη». ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐνέμεινεν εἰς τὴν διὰ τοῦ ἐγγράφου ἐκείνου δῆλωσιν αὐτοῦ, φοβηθεὶς ἴσως, μὴ ἔνεκα διπλωματικῆς ἀντιστάσεως, ἀποβάλλῃ ἡ Ἑλλὰς καὶ τὰς παραχωρουμένας ἐπαρχίας.

Ὅπως δὴ ποτε ἐπαινετὴ ἦτο ἡ ἀπόφασις τοῦ Κουμουνδούρου· διότι μωρὸς καὶ ἀντεθνικὸς θὰ ἦτο ὁ πόλεμος, ὑπὲρ οὗ ἄλλοι μὲν ἐκ τυφλοῦ καὶ ἀλογίστου ἐνθουσιασμοῦ, ἄλλοι δὲ ἐξ ἐνόχου κομματικοῦ πνεύματος ἐδόων· πόλεμος γινόμενος ἄνευ συμμάχων κατὰ τῆς Τουρκίας ἀπερισπάστου, καὶ τοῦτο μάλιστα ἐνῷ προὔκειτο πλέον σφοδρὸν περὶ τοῦ τρίτου τῶν ἀρχικῶς ἐπιδικασθεισῶν τῇ Ἑλλάδι χωρῶν, τῶν ἐτέρων δύο τρίτων ἀναιμῶς παραχωρουμένων, θὰ ἔφερε τὴν καταστροφὴν, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων κατεδείχθη ἡλίου φαινό-
 νότερον. Τίς ἐχέφρων ἢ φιλόπατρις ἀνὴρ ἠδύνατο ἄλλως νὰ σκε-
 φθῇ καὶ ἀποφασίσῃ;

Καὶ ὅμως μικροῦ δεῖν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος διὰ τὴν ἐθνικὴν ἐκείνην ἀπόφασιν του κατηγορεῖτο ὡς προδότης τῆς πατρίδος! Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ὠφείλετο βεβαίως εἰς τὴν διπλωματικὴν ὁρᾶσιν τοῦ

Γλάδστωνος, ἄνευ δὲ τῆς μετὰ ζήλου ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ ἐπιμονῆς παρὰ τῷ Βίσμαρκ τὸ ζήτημα δὲν θὰ ἐλύετο, ἢ δ' Ἑλλάς θ' ἐρρίπτετο πιθανῶς εἰς τὰς τύχας δεινοτάτου ἀγῶνος. Ὡς συνάγεται δ' ἐκ τῆς μελέτης τῶν τε ἀνταλλαγέντων τότε ἐγγράφων καὶ ἐξ εἰδικῶν πληροφοριῶν, ἕνεκα ἐπιδράσεως τῆς Αὐστρίας, συμφέρον ἐχούσης νὰ μὴ ἐπεκταθῇ ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ χερσονήσῳ, ἐγένετο ὁ Βίσμαρκ ἀπρόθυμος πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τῶν δύο τοῦ Βερολίνου Συνεδρίων. Διὰ τῆς ἀποστολῆς ὅμως τοῦ Γκόσσεν ἐπῆλθεν ὁ γενόμενος συμβιβασμὸς, ἵνα δὲ μὴ δυσαρεστήσῃ τὴν Αὐστρίαν, ἡ Γερμανία ἠναγκάσθη νὰ περιτάμῃ τὰς παραχωρηθείσας ἐν τε Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ τῇ Ἑλλάδι χώρας, συνήνεσε δὲ εἰς τοῦτο καὶ ἡ Ἀγγλία. Ἀλλὰ περιτέμνουσα αὐτὰς ἡ Γερμανία ἐσκέφθη νὰ παράσχῃ ἀντιστάθμισιν σπουδαίαν τῇ Ἑλλάδι διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης, ἣτις καὶ νέα εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς εἶχε προσθέσει δικαιώματα, ἐξεγερθεῖσα κατὰ τῆς Τουρκικῆς δεσποτείας τῷ 1878. Τοῦτο ἐξάγεται ἀριθμητικῶς ἐκ τῶν διαμειφθέντων τότε ἐγγράφων (1). Ἀλλ' ἡ ἀλλοπρόσαλλος ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἀντέστη καὶ κατέστρεψε τὸ ζήτημα.

Αἱ ἐνέργειαι τῆς ἀνθελληνικῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἣτις τοιοῦτον τερατῶδες ὑποδυθεῖσα πρόσωπον κατέστρεψε κατὰ τὸ 1877—1878 τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα καὶ ἤρπασεν αὐτὴ, ἢ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας εἰς δόγμα ἀναγαγοῦσα, τὴν Κύπρον (1 Ἰουλίου 1878), δὲν ἔλειψαν νὰ ἐξασκηθῶσι καὶ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ ἐφ' ἧς ἀνέκαθεν ἡ θαλασσοκράτωρ Ἀλβιὼν ἔχει ἐστραμμένas τὰς ἀρπακτικὰς αὐτῆς βλέψεις. Καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ μετ' αὐτὴν οἱ πρόξενoi τῆς Δυνάμεως ταύτης διέτρεχον κατὰ μῆκος καὶ πλάτος τὴν νῆσον ζητοῦντες νὰ μεταβάλωσι τὸ φρόνημα τῶν Κρητῶν καὶ νὰ ἰδρύσωσιν ἀγγλικὸν κόμμα καὶ ἀγγλικὴν ἐπιρροὴν, ὡς καὶ κατὰ τὴν τοῦ 1841 ἐπανάστασιν. Αἱ ἐνέργειαι αὗται ἐπετάθησαν ἰδίᾳ κατὰ τὸ 1878 προκαλέσασαι ἐντόνους διαμαρτυρίας τῶν Κρητῶν. Ἐπὶ πλέον ἡ ἐλληνικὴ δημοσιογραφία ἔροηξε φωνήν.

(1) Ἴδε διπλωματικὰ ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὸ μεθορικὸν ζήτημα, ἐνθ' ἄνωτέρῳ, σελ. 204 καὶ ἐφεξῆς.

Ἰδία δὲ διὰ σειρᾶς ἄρθρων ἐπιγραφομένων Ἀγγλία καὶ Ἑλλάς καὶ δημοσιευθέντων ἐν τῷ Τηλεγράφῳ Ἀθηνῶν τῷ 1879 ὁ κρῆς ἱατρός Ἀντώνιος Ε. Παπαδάκης, μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις πενταμελοῦς τῶν Κρητῶν ἐπιτροπείας, εἴλκυσε τὴν γενικὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν τεκταινομένων ἐν Κρήτῃ παρὰ τῶν ἁγγλων πρακτόρων.

Ἡ ἀγγλικὴ ἐν Ἀθήναις πρεσβεία ἐταράχθη ἐκ τῶν δημοσιευμάτων τούτων καὶ ᾐτήσατο παρὰ τοῦ Κουμουνδούρου νὰ καταδιωχθῇ ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς δικαιοσύνης ὁ γράψας τὰ ἐν τῷ Τηλεγράφῳ ἄρθρα ὡς διαταράσσων τὰς φιλικὰς σχέσεις φίλων κρατῶν· ὁ Κουμουνδούρος ἀπήντησεν, ὅτι ἡ ἀγγλικὴ πρεσβεία ἠδύνατο κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ ἐλληνικὰ δικαστήρια, βεβαία οὖσα ὅτι ἤθελεν εὑρεῖ δίκαιον, ἐὰν πράγματι τὰ ἄρθρα εἰσὶν ἐπιλήψιμα, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὡς ὑπουργὸς οὐδὲν δικαίωμα ἔχει νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν δικαιοσύνην Ἑλλήνα πολίτην, ἐφ' ὅσον οὗτος τηρεῖ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους. Καὶ τὸ μὲν διπλωματικὸν ἐπεισόδιον ἔληξεν οὕτως, οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ δημοσιογραφικὸς ἀγὼν. Ἀκριβῶς πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῶν γραφέντων, λέγει ὁ Κυριακίδης, ἐπῆλθε τότε δημοσίευσις τῆς Ἀγγλικῆς Κυανῆς βίβλου ἀποδεικνυούσης τὸ δίκαιον καὶ ὀρθὸν τῶν κατὰ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς καταγγελιῶν. Ἐν ἐνὶ τῶν ἐγγράφων τοῦ ἐν Χανίοις προξένου τῆς Ἀγγλίας Σάνδβιθ ἐλέγετο ὅτι : «πολλοὶ τῶν μέγα δυναμένων ἐπαναστατῶν ἀπέστειλάν μοι γράμματα, δι' ὧν διαβεβαίουσιν ὅτι ἀρκεῖ νὰ δώσω τὸ σύνθημα καὶ ἡ ἀγγλικὴ σημαία δύναται ν' ἀναπετασθῇ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς νήσου»· ἐν ἑτέρῳ δ' ἐγγράφῳ αὐτοῦ ἐλέγετο ὅτι : «ἐνεκὰ τῶν χρηματικῶν βοηθειῶν, ἃς παρὰ τῆς Ἑλλάδος ἀρχηγοί τινες λαμβάνουσιν, εἰσὶν ὑπὲρ αὐτῆς, ἥτις καὶ ὑποκινεῖ τὰς ἐπαναστάσεις». Οἱ Κρήτες, ὡς εἰκὸς, κατεξάνεστησαν, μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐγγράφων· καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ χωρία προέβησαν εἰς πανδήμους διαδηλώσεις, τοιαύτη δ' ἦτο ἡ κατὰ τῶν ἁγγλων ἀγανάκτησις, ὥστε οἱ τῆς Ἀγγλίας πρόξενοι ἐκρύβησαν, ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, φοβούμενοι τὴν δικαίαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ὀργήν. Ἀρχηγοί, πληρεξούσιοι, ὀπλαρχηγοί, δήμαρχοι, δημοτικὰ συμβούλια, κληρὸς, ἡγούμενοι μονῶν, ὑπέγραψαν δήλωσιν διαψεύδουσαν

καὶ ἀπεκρούουσιν τὰ ἐν τῇ ἀγγλικῇ βίβλῳ γραφέντα. Οἱ ἐν Ἑλλάδι Κρήτες συνήλθον τῇ 17 Μαΐου 1879 ἐν τῇ κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀθηνᾶς σχολῇ Καραμάνου καὶ, μετὰ πολλὰς ἀγορεύσεις, ἐντόνως διεμαρτυρήθησαν, τὸ αὐτὸ δ' ἔπραξαν καὶ οἱ ἐν Σύρῳ, Ναυπλίῳ, Μινώᾳ, Προνοίᾳ, Λαυρίῳ, Πάτραις Κρήτες, συνελθόντες εἰς συλλαγήτηρια. Οὕτως ἀπέτυχε καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη τῆς Ἀγγλίας, ὅπως ἀλλοιώσει πρὸ τῆς Εὐρώπης τὰ αἰσθήματα τῶν γενναίων νησιωτῶν, ἐν καὶ μόνον αἰτησάντων πάντοτε τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐνώσιν αὐτῶν ἣν καὶ ὁ Γλάδστων αὐτὸς δὲν ἠθέλησε, τῆς Γερμανίας διδούσης σχεδὸν αὐτὴν, νὰ πραγματοποιήσῃ.

Ἐνταῦθα ὑπάρχει τὸ σκισρὸν μέρος τῆς ἐν τῇ διασκέψει τῆς Κωνσταντινουπόλεως διπλωματικῆς ἐνεργείας τοῦ Γλάδστωνος. Ἀσφαλῶς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ὁ Ἀγγλος πρωθυπουργὸς ἐφάνη ἀπρόθυμος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς προτάσεως ἐκείνης τοῦ Γερμανοῦ ἀρχιγραμματέως Βίσμαρκ, τῆς παραχωρήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνεκα δὲ τῆς ἀρνήσεως ταύτης ἔμεινε πάλιν ἡ αἵματόφυρτος νῆσος ὑπὸ τὸν ζυγόν. Οἱ δ' ἐνθυμούμενοι, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀπέρριψεν ἐπιμόνως τὰς κατὰ τὸν ὅρισμόν τῶν ὁρίων τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος προτάσεις περὶ ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος γενομένας παρὰ τε τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ Καπποδιστρίου καὶ τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου καὶ παρ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, ὡς εἵπομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἱστορίᾳ τοῦ Καπποδιστρίου καὶ τῇ τοῦ Ὁθωνος, οἱ γινώσκοντες τὰς ἐν Κρήτῃ ἐκάστοτε ἐνεργείας τῶν ἐκεῖ Ἀγγλων προξένων περὶ αἰτήσεως ἀγγλικῆς ἀρμοστίας, εὐκόλως συμπεραίνουσι τίνος ἔνεκα λόγου καὶ συντηρητικοὶ καὶ φιλελεύθεροι Ἀγγλοι κυβερνῆται ἀπέκρουσαν πάντοτε ἐπιμόνως τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐνώσιν τῆς νήσου. Περὶ τούτου δὲ ἄλλως τε ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι ἀναμνήριστοι μαρτυρίαι (1). Ὀλιγίστας ἔξαι-

(1) Ὁ αἰμίμηστος φιλέλλην καὶ πρωταγωνιστὴς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ναύαρχος Κόρδιγκτων ὁμιλῶν πρὸς τὸν Κρήτα ἀγωνιστὴν Λυμπρίτην, πατέρα τοῦ παρ' ἡμῖν διακεκριμένου καὶ φιλοπάτριδος ἀντισυνταγματάρχου τοῦ μηχανικοῦ, ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος του τυχόντα, κατὰ τινὰ πλοῦν, δια-

ρέσεις τοῦ κανόνος τούτου μεταξὺ τῶν πολιτικῶν τῆς Ἀγγλίας ἀνδρῶν ἀναγράφει ἡ διπλωματικὴ ἱστορία. Μία τῶν ἐξαιρέσεων τούτων, ἀξία δὲ ἀναγραφῆς, ἦτο· ἡ τοῦ λόρδου Πάλμερστον, ἀλλ' οὗτος συνηγόρησεν ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, οὐχὶ ὑπουργὸς ὢν ἀλλ' ἀπλοῦς βουλευτῆς ἀντιπολιτευόμενος.

Καὶ ἡ μὲν Κρήτη βεβαίως οὐδέποτε θὰ ἀνεχθῇ ξενικὸν ζυγόν, ἀλλὰ πάντοτε θὰ διαμαρτύρεται καὶ ἐξανίσταται κατ' αὐτοῦ, οἰκτρῶς δὲ ἀπατῶνται οἱ νομίζοντες ὅτι διὰ τοῦ ἀργυρίου ἢ τῆς λόγχεις δύνανται νὰ κατακτήσωσι τὴν εὐάνδρον καὶ μεγαλόφρονα νῆσον. «Οὐδὲ γὰρ πρέπει νὰ σκεπτόμεθα, ὅτι εἶναι δυνατόν ποτὲ ἡ Κρήτη νὰ μείνῃ ἡσυχος ὑπὸ ξένον ζυγόν. Εἶναι Ἑλληνικὴ μέχρις ὁστέων. Οἱ πλείονες καὶ αὐτῶν τῶν Κρητῶν τῶν πρεσβευόντων τὸν Μωαμεθανισμόν εἶναι Μωαμεθανοί. Ἕλληνες μᾶλλον ἢ Τοῦρκοι, ἐνῶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν κατοίκων (σχεδὸν 250000) εἶναι τοσοῦτον Ἕλληνες ὅσον οἱ χωρικοὶ τῆς Πορτυνίας, οὐ μόνον κατὰ φυλετικὴν διάκρισιν καὶ θρησκείαν, ἀλλ' ὡσαύτως καὶ κατὰ τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς πολιτικοὺς πόθους. Τὸ ὄνειρόν των εἶναι ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐνωσις, καὶ θᾶττον ἢ βράδιον αὕτη θὰ ἐπέλθῃ. Ἡ Ἑλλὰς εἶναι ὁ μαγνήτης, ἡ Κρήτη ὁ σίδηρος τὸ ἀποτέλεσμα ἐπομένως ἀναπόφευκτον (1). Ἡ δ' Ἑλλὰς καὶ μετὰ τὴν σκληρὰν ἐκείνην ἐγκατάλειψιν τῆς περιποθήτου αὐτῆς ἀδελφῆς, εὐγνωμόνως ἀπεδέξατο τὰς ὑπὸ τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας δωρηθείσας αὐτῇ χώρας, καὶ ἀνευφήμησε τὸν Γλάδστωνα, καὶ ἀνδριάντα ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἀνήγειρεν αὐτῷ, μέλλοντι νὰ ἰδρυθῇ ἐν τῷ Ζαππεῖῳ Παρθεῖῳ καὶ ὁδοὺς τῆς πρωτεύουσας τοῦ Βασιλείου αὐτῷ τε καὶ τῷ Γαμβέττα καθιέρωσε.

Ὅπως ποτ' ἂν ἡ τῇ 24 Μαΐου 1881 ἐγένετο σύμβασις (ἰδὲ

κοῦντος τοῦ ἀγῶνος, ἐξέφραζε τὴν λύπην του, ὅτι δυσκόλως θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, διότι εἰς τοῦτο ἀντίκειται ἡ Ἀγγλία ὡς ἐποφθαλμιῶσα τὴν νῆσον.

(1) Ἰδὲ Χ. Μελετοπούλου, ἐνθ' ἀλλαχοῦ σελ. 70.

Ράλλη Ἑλληνικοῦς Κώδικας τόμ. Δ' σελ. 946) μεταξύ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τῶν Δυνάμεων περὶ τῶν νέων ἐλληνοτουρκικῶν μεθορίων καὶ τῇ 24 Ἰουνίου 1881 ἤρξατο ἡ ἐκκένωσις τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τῶν Τούρκων λήξασα τῇ 2 Νοεμβρίου 1881 διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ διαμερίσματος Βώλου (1). Πρὸς διακανόνισιν δὲ τῆς νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς διωρίσθησαν ἀντιπρόσωποι παρὰ τῶν λαβουσῶν μέρος εἰς τὴν Βερολίνειον Συνθήκην Δυνάμεων οἱ ἑξῆς: Ἐκ μὲν τῆς Γερμανίας ὁ λοχαγὸς Ἐγκελδρεχτ, τῆς Αὐστροουγγαρίας ὁ λοχαγὸς Κάνιε, τῆς Γαλλίας ὁ ἀντισυνταγματάρχης Μιὸ, τῆς Ἀγγλίας ὁ ταγματάρχης Ἀρδεγ, ὁ λοχαγὸς Οὐόλσκη καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς Λέβερσον, τῆς Ἰταλίας ὁ ταγματάρχης Βοζέλλη, τῆς Ρωσίας ὁ συνταγματάρχης Σολλογούπ τῆς Τουρκίας ὁ συνταγματάρχης Ταχίρ βέης, ὁ ἀντισυνταγματάρχης Σαλίχ βέης, ὁ ταγματάρχης Ἰσαὰκ βέης καὶ ὁ λοχαγὸς Μουνίρ βέης καὶ τῆς Ἑλλάδος ὁ συνταγματάρχης Γερ. Μεταξᾶς καὶ ὁ Π. Λυκούδης λοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ καὶ Ν. Πουρναρᾶς λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, οἵτινες διαδραμόντες ἄπασαν τὴν νῦν ὁροθετικὴν γραμμὴν, (ἥτις παρὰ τῆς Τουρκίας προὔτάθη καὶ ἀποδεκτὴ ἐγέ-

(1) Ἰδὲ Σπυρίδωνος Παγανέλλη, ἡ στρατιωτικὴ κατάληψις Ἀρτης καὶ Θεσσαλίας, Ἀθήναι 1883. Κατὰ τὴν διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος (26 Ἰουνίου καὶ 3 Ἰουλίου 1881) διαταχθεῖσαν ἀπογραφὴν ἡ Ἑλλὰς κατέλαβεν ἐν μὲν Θεσσαλίᾳ 12,258.80 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, ἐν δὲ Ἡπείρῳ 1,136.68 μετὰ πληθυσμοῦ 299,677 κατοίκων. Αἱ ἐπαρχίαι κατελήφθησαν πάντων τῶν Ἑλλήνων χεόντων δάκρυα, τῶν μὲν χαρᾶς ὡς ἐλευθερουμένων, τῶν δὲ λύπης ὡς μενόντων ὑπὸ τὴν σκληρὰν δουλείαν. Ὁ βασιλεὺς ἐχαίρετῃσεν ἐπιτοπίως τοὺς νέους Ἕλληνας ἀπελθὼν εἰς Θεσσαλίαν, ὁ δὲ γηραιὸς πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος παιδρὸς καὶ νεάζων ἐκ τῆς χαρᾶς παρηκολούθει τὴν βασιλικὴν ἐκείνην ἐπίσκεψιν εὐφραινόμενος, διότι ἔβλεπε τόσας χιλιάδας ἀδελφῶν ἐν ἀγαλλιάσει δεχομένας τὴν ἐλληνικὴν ἐλευθερίαν καὶ τοὺς νόμους τοῦ Βασιλείου. (Πρὸβλ. Ράλλη Ἑλλην. Κώδικες, τόμ. Δ' σύμβασιν μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας περὶ ἐκτελέσεως τῆς συμβάσεως τῆς 24 Μαΐου 1881 σελ. 971, τόμ. Γ' σελ. 1142 περὶ προσωρινῆς διοικήσεως τῶν προσαρτωμένων τῇ Ἑλλάδι χωρῶν, αὐτόθι σελ. 1195 περὶ εἰσαγωγῆς τῆς ἐν Ἑλλάδι νομοθεσίας εἰς τὰς νέας ἐπαρχίας καὶ τὸν ΑΛΖ' καὶ ΑΜ' νόμον τοῦ 1882, αὐτόθι τόμ. Δ' σελ. 971).

νετο) ὤρισαν τὰ διάφορα αὐτῆς σημεία, διὰ 14 πρωτοκόλλων, ὧν τὸ πρῶτον συνετάχθη τῇ 24 Ἰουνίου 1881 κατὰ τὸ δυτικώτερον ἄκρον τῆς γραμμῆς, τὸ 13 ἐν Ντερμπίνα τὴν 2 Αὐγούστου 1881 κατὰ τὸ ἀνατολικώτερον ἄκρον αὐτῆς, καὶ τὸ 14 ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 17 Νοεμβρίου 1881, ὃ δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς Μεγάλης Βρετανίας συνέτασσε τὸν χάρτην ὑπὸ κλίμακα 1[50000.

Διὰ τῆς γανομένης ὁροθετήσεως ὑπὸ τῶν διεθνῶν πραγματογνομόνων ἀπεχωρίσθη ἀπὸ μὲν τῆς Θεσσαλίας ὁλόκληρος ἡ ἐπαρχία Ἑλασσῶνος, ὡς ἐκ τούτου δ' ἡ Τουρκία τηρήσασα δι' ἑαυτὴν, παντὶ τρόπῳ, στρατηγικὰ σημεία, ἐγένετο καθ' ὁλοκληρίαν κυρία δύο κυρίων διόδων τῆς Μακεδονίας πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, τῶν σχηματιζομένων ἐκ τῶν Πιερίων ὀρέων, ἀφ' ἑνὸς τοῦ πρὸς τὸν Ὀλυμπον στενοῦ τῆς Πέτρας, διὰ τοῦ ὁποίου διέρχεται ἡ ἀπὸ Ἑλασσῶνος εἰς Κατερίνην ἀμαξιτός καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ μετὰ τῶν Καμβουνίων ὀρέων, Σαρανταπόρου ἢ Βολουστάνας, δι' οὗ διέρχεται ἡ ἀπὸ Ἑλασσῶνος εἰς Σέρβια ἄγουσα ἀμαξιτός.

Ἐκ δὲ τῆς Ἠπείρου ἀπεχωρίσθησαν τὰ Ἰωάννινα μετὰ τῆς λίμνης, τὸ Μέτσοβον καὶ ἡ Πρέβεζα· ὁδηλαδὴ ἡ Τουρκία ἐξηκολούθησε μένουσα κυρία τῆς ἀρκτικῆς παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καθὼς καὶ τοῦ ἀρκτικοῦ μέρους τῆς εἰσόδου αὐτοῦ, παραχωρήσασα μόνον τὸ σχεδὸν οὐδεμιᾶς ἀξίας στρατιωτικῆς Ἀκτιον (Πούντα), πρὸς δὲ καὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Ἠπείρου μέχρι τῶν ἀπέναντι τῆς Κερκύρας ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Θυάμιδος ἢ Καλαμᾶ, ἣν ἐπέδωκε τῇ Ἑλλάδι ἡ Βερολίνεος Συνθήκη. Ἐπὶ πλέον δὲ κατέχουσα τὸ Μέτσοβον ἐγένετο κυρία τῆς ἰσχυρᾶς καὶ μόνης ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς Ἠπειρον ὁδοῦ(1).

Βραδύτερον δὲ ἐπὶ τῆς ἐλληνοτουρκικῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς ἰδρύθησαν ἐλληνικοὶ σταθμοὶ οἱ ἑξῆς : 1 Τρία Πλατάνια 2 Ζορμπᾶ, 3 Βίγλα, 4 Κέδρος, 5 Στεφάνι, 6 Προφήτης Ἡλίας (Αἰγάνης) 7 Καραγιάννη, 8 Τσουγκρί, 9 Κλαρί, 10 Κοκαλιβάδι, 11

(1) Ἰδὲ Ν. Θ. Σχινῶ, Ὀδοιπορικὰς σημειώσεις (ὁροθετικὴ γραμμὴ) Ἀθῆναι 1886.

Κοτρῶνι, 12 Καραβίδα, 13 Ἀνάληψις, 14 Περδίκι, 15 Ραφανό-
στρατα, Κάτω Κλέφτ-Γεντίκ, Ἄνω Κλέφτ-Γεντίκ, 16 Δύο δέν-
δρα. 17 Γκονταμάνη, 18 Μπαϊρακτάρη, 19 Σουβλισμένου, 20
Λιάκου Ταμπούρια, 21 Κορομηλιά, 22 Ταφίλ βρύσις Ραχόβρυσις,
23 Μπατσός, Μενεξές (φυλακεῖον) 24 Μελούνα, 25 Χασάν Με-
λούνα, 26 Μπούρνα τρύπα, Προφ. Ἡλίας (Γκριοζόβαλι), 27
Μπέη Λάκκα, Παπαλείβαδον, 28 Δρεπάνι, Ἀρπάκι, 29 Λο-
σφάκι, Πλαγιᾶ, Διπλῇ ράχη, 30 Προφήτης Ἡλίας (Τουρνάβου)
Διασκέλου, 31 Τρυπημένη, 32 Μπογάζι Δεμίρ-Καζή, 33 Σιδε-
ροπάλουκο, Ἄνω Λατόμ, 34 Κάτω Λατόμ, 35 Ρεβένι, 36 Τα-
βέρνα Παληοκαλύβα, 37 Ἀσπρόχωμα Κούτρα, 38 Προφήτης
Ἡλίας (Ζάροκου), 39 Πέτρα, 40 Γιάννη Καλύβα, 41 Πυραμίδα,
42 Ἅγιος Ἀθανάσιος, 43 Τσόγκα Γαβριᾶ, 44 Φτελιάδια Τσε-
δρέχου, 45 Κάστρο, 46 Βροντισμένη, 47 Φλάμπουρο, 48
Ἐβδόμηντα ἀδελφία, 49 Τρία ἀλώνια, 50 Μεγάλη ράχη (Τσού-
κα), 51 Κερασιᾶ Σίνα, 52 Ἅγια Παρασκευή, 53 Κούτσουρο, 54
Κερασιᾶ Φλιάκα, 55 Δομενίκου, 56 Ταμπούρια Τσέρου Γάμου
τσελίκι, 57 Νιζάμιδες, 58 Τζουμανάλτα, 59 Δένδρο Τζώρτζη,
60 Ἅγιος Ἡλίας, 61 Τάφος Μπίμπαση, Πέντε χρόνου, 62 Βρύ-
σις Κουτσούφλιανη, 63 Λάπατα, 64 Τζίνα Κατάρα, 65 Χάνι
Ζυγού, 66 Λάκκα Δοκίμι, 67 Ὁξυὰ Δεσπότη, 68 Μάνδρα Χόν-
τζα, 69 Καλαρρύτων, 70 Χρηστῶν, 71 Γεφ. Σκλούπου (θέσις
Πολιτσᾶ), 72 Γεφ. Πλάκας, 73 Κρυονέρι, 74 Φτέρι, 75 Τραπε-
ζάκι, 76 Κάτω Καλεντίνι, 77 Ναρκινάδα, 78 Μονή Θεοτοκιοῦ,
79 Ἄρτα, 80 Γεφύρας Ἀράχθου, 81 Γλυκόρυζον 82, Μπάνη, ὧν
τινες δυστυχῶς, κατὰ τὴν νέαν τῆς προκαταρκτικῆς συνθήκης με-
θοριακὴν διαρρύθμισιν, ἀπωλέσθησαν, ἐπιδικασθέντες τοῖς Τούρκοις,
ὥς εἵπομεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἑλληνοτουρκικῷ πολέμῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄ .

Ἡ χαρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῇ κτήσει τῶν νέων ἐπαρχιῶν. — Διάλυσις τῆς Βουλῆς. — Ἐκλογαί. — Ἐκλογή τῶν βουλευτῶν Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου. — Δύο ὀθωμανοὶ Βουλευταί. — Ἡ διαγωγή τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ὡς πρὸς τοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ Μουσουλμάνους. — Ἐνέργειαι αὐτῆς πρὸς μετανάστευσιν ἵνα μὴ καταδειχθῇ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ διοικῇ μικτοὺς πληθυσμούς. — Ἡ μετὰ τῆς Βαυαρίας σύμβασις πρὸς διακανονισμόν τῶν πρὸς τοὺς κληρονόμους τοῦ Ὁθωνος χρεῶν. — Ὁ Στέφανος Στρέϊτ εἰς Μόναχον. — Ὁ νόμος ΩΠΓ' τοῦ 1881. — Ἡ σύγκλησις τῆς Βουλῆς. — Θ' Βουλευτικὴ Περίοδος. — Ὁ Κουμουνδούρος ἐν τῇ Βουλῇ. — Ἡ πτώσις αὐτοῦ. — Πρωθυπουργία Τρικρούπη. — Ἡ ἐγκύκλιος Βάδδινγκτον. — Ἐπεισόδιον τοῦ Καραλῆ-Δερβέν. — Θάνατος Κουμουνδούρου. — Τὸ νέον φορολογικὸν σύστημα τοῦ Τρικρούπη. — Τὸ ἔργον αὐτοῦ.

Πανελλήνιος ἦτο ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ προσκτήσει τῶν νέων ἐπαρχιῶν, ἣν ἐμείου μόνον ἡ ἰδέα τῆς μὴ ἀπελευθερώσεως τῶν ὑπὸ τοῦ ΙΓ' πρωτοκόλλου τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου ὑποδειχθεισῶν ἐλληνίδων χωρῶν. Ἐν μέσῳ τῆς χαρᾶς ταύτης, διαλυθείσης τῆς Βουλῆς τῆς Η' περιόδου τῇ 22 Ὀβρίου 1881, τῇ 20 Δεκεμβρίου ἐγένοντο ἐκλογαὶ καθ' ὅλον τὸ Κράτος καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς νεωστὶ ἐκχωρηθείσας ἡμῖν ἐπαρχίαις, αἵτινες ἔδωκαν καὶ δύο ὀθωμανοὺς βουλευτάς, τοὺς πάντας ἀνερχομένους εἰς 245 τότε. Ἡ Βουλὴ ἤρξατο τῆς α' συνόδου τῆς Θ' Βουλευτικῆς Περιόδου ὑπὸ χαρμοσύνους ὅλως συνθήκας. Ὁ βασιλεὺς διὰ βασιλικοῦ λόγου ἐκήρυξε τὴν ἑναρξιν αὐτῆς εἰπὼν σὺν ἄλλοις καὶ τάδε :

«Χαίρω ἰδίως, διότι μὲ περιστοιχίζουσι καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν νέων ἐπαρχιῶν, αἵτινες ἐλευθερωθεῖσαι ἠνώθησαν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Ἡ πρώτη ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων περιωρίσθη, ἀλλ' ἀφοῦ αἱ κατὰ τοῦ περιορισμοῦ ἐκείνου προσπάθειαι τῆς Κυβερνήσεως, ἀπέβησαν ἄγονοι, ἐδέχθη αὕτη τὴν νέαν ἀπόφασιν, ἐκτιμήσασα τὰς τότε περιστάσεις καὶ ὑπέγραψε τὴν Συνθήκην, ἣτις πρόκειται ὑμῖν εἰς ἐπικύρωσιν». Δυστυχῶς εἶπα ἐκ τῶν συνεχῶν καὶ φορτικῶν δαπανῶν, τῶν διηνεκῶν προπαρασκευῶν, αἵτινες προηγήθησαν τῆς κατοχῆς τῶν νέων ἐπαρχιῶν καὶ αἵτινες, κατὰ τὴν γνώμην τῶν πολλῶν,

δὲν ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὴν ὁωρεάν, ἐκ φατριαστικοῦ πνεύματος, ἡ τόση χαρὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ δὲν εὔρε θέσιν εἰς τὰς ἀπαιτητικὰς τῶν Ἑλλήνων ψυχὰς καὶ μετ' ὀλίγον, ἐν τῇ Βουλῇ, ἤκουσε μομφὰς καὶ παράπονα διὰ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ. Καὶ τὸ χεῖριστον πάντων τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαρχικῶν ἐκείνων, ἃς ἠλευθέρωσεν, εὔρε τεταγμένους ἀντιπάλους αὐτῷ πλὴν τῶν Τούρκων. Οὕτω τῇ 26 Φεβρουαρίου 1882, γενομένης τῆς ἐκλογῆς τοῦ τακτικοῦ προέδρου, ὑπερίσχυσεν ἡ ἀντιπολίτευσις ὑπὸ τὸν Χ. Τρικούπην καὶ τοῦ Κουμουνδούρου παραιτησαμένου τὴν ἐξουσίαν, ἵνα μὴ ἐπανέλθῃ ὡς ἀποθανὼν (26 Φεβρουαρίου 1883), οὗτος ἐσχημάτισε τὸ νέον ὑπουργεῖον (1) ἐμφανισθὲν εἰς τὴν Βουλὴν τῇ 3 Μαρτίου 1882. Ρητορικώτατος εἶναι ὁ εἰσαγωγικὸς λόγος τοῦ Τρικούπη κατὰ τὴν νέαν ταύτην πρωθυπουργείαν αὐτοῦ. Ἦτο καὶ ἡ περίστασις λεπτοτάτη. Ἡ παρελθούσα κυβέρνησις ἠῤῥξῃσε μὲν τὰ ὅρια τοῦ Κράτους, ἀλλὰ περιέπεσεν εἰς ὑπερβασίας ὑπογράφουσα τὴν σύμβασιν καὶ κανονίσασα εἴτα ἄνευ τῆς Βουλῆς τὴν διοίκησιν τῶν νέων ἐπαρχικῶν. «Τὸ πρόγραμμα ἡμῶν, λέγει ὁ Τρικούπης, ζητεῖ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ νόμου. Ἡ κοινωνία ζητεῖ φραγμοὺς κατὰ τῶν ὑπερβασιῶν τῆς κυβερνήσεως, κατὰ τῶν ὑπερβασιῶν παντὸς ἰσχύοντος, κατὰ τῶν ὑπερβασιῶν τῆς Βουλῆς. Δίδοντες ὥθησιν εἰς τὰ τῆς συγκοινωνίας καὶ εἰς πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ὑλικὴν πρόοδον, ἥτις ἀποτελεῖ τὰ νεῦρα τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας, ὀφείλομεν ἰδίως νὰ δώσωμεν πᾶσαν ἡμῶν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν . . . Ὅ,τι πρέπει νὰ ἐπιζητῶμεν σήμερον εἶναι οὐχὶ ἐπιδειξίς πλαστοῦ ἰσοζυγίου, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπιζητῶμεν σήμερον ἐν τῇ πολιτικῇ τοῦ κράτους τὴν ὁδόν, ἥτις θέλει φέρει εἰς τὸ ἰσοζύγιον, ἐὰν ἐμμελίνωμεν ἀκραδάντως ἐν αὐτῇ. Ὅφείλομεν ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῶν Οἰκονομικῶν νὰ ἐπιζητήσωμεν αὐτὴν διὰ τῆς ὅσον ἔνεστιν

(1) Τρικούπης πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Ἑσωτερικῶν, Δ. Ράλλης τῆς Δικαιοσύνης, Π. Καλλιγᾶς τῶν Οἰκονομικῶν, Κ. Λομβάρδος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, Σ. Καραϊσκάκης τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Γ. Ροῦφος τῶν Ναυτικῶν. Βραδύτερον τῶν Στρατιωτικῶν ἐγένετο ὁ Τρικούπης.

ἐλαττώσεως τῶν δαπανῶν, ἐπιτρεπούσης ὅμως πλήρη τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τῶν πόρων τοῦ ἔθνους, ἐπαύξησιν καὶ τῶν πόρων τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο πᾶσα θυσία, τὴν ὁποίαν ἠθέλομεν ζητήσῃ παρὰ τῆς Βουλῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐνισχύσεως τῶν βιομηχανικῶν δυνάμεων τοῦ τόπου, τῆς συγκοινωνίας καὶ πάντων δι' ὧν προάγεται ἡ ὑλικὴ δύναμις, θέλει ψηφισθῇ κτλ...» Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ γηραιὸς Κουμουνδοῦρος, ἀργὰ ὅτε συνεζητεῖτο τὸ νομοσχέδιον περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐλληνικῆς νομοθεσίας εἰς τὰς νέας ἐπαρχίας. Καὶ ὠμίλησε τὰ μάλᾳ εὐγλώττως εἰπὼν: «Ἐπενόηθη κακὸς λόγος, ἵνα ἐκφράσῃ δυσοίωνον ἰδέαν. Ὑπεγράψαμεν τὴν σύμβασιν, καὶ ἤδη ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἡπειρος εἶναι Ἑλλάς. Τὴν ὑπεγράψαμεν, διότι ἐθεωρήσαμεν αὐτὴν ὑπηρετοῦσαν τὰ μεγάλα συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, σώζουσαν τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἄρταν καὶ ἱκανοποιοῦσαν τοὺς προαιωνίους πόθους ἡμῶν. Καὶ σεῖς οἱ θερμοὶ πατριῶται, ὅσοι λυπεῖσθε, διότι δὲν ἐτύχετε τῆς εὐτυχοῦς περιστάσεως νὰ χύσητε τὸ αἷμα ὑμῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, σεῖς ἐψηφίσατε τὴν σύμβασιν. Διατὶ κανεὶς ἀπὸ σᾶς δὲν λέγει «κάτω ἡ σύμβασις;» Τί θὰ ἐλέγομεν, κύριοι, εἰς Θεσσαλούς; Σᾶς δίδεται ἐλευθερία, ἀλλ' ἡμεῖς τὴν ἀρνούμεθα. Θέλομεν νὰ πολεμήσητε, θέλομεν τὴν πατρίδα σας νὰ μεταβάλλωμεν εἰς στάκτην καὶ ἐρείπια. Θέλομεν ὅχι ὑμᾶς ἐλευθέρους ἀλλὰ τὰ πτώματα ὑμῶν. Δὲν θέλομεν ἀναίμακτον τὴν ἐλευθερίαν, θέλομεν νὰ πενθηφορήσῃ ἡ Ἑλλάς. Καὶ ἐπειδὴ αἱ τύχαι τοῦ πολέμου ἀδέδαιοι, νὰ ἴδωμεν ἴσως τοὺς Τούρκους ἐν αὐτῇ. Τὸ κατ' ἐμὲ ἐν μόνον διακαῶς ἐπιθυμῶ, πρὶν καταβῶ εἰς τὸν τάφον νὰ θέσω τὴν ὑπογραφήν μου καὶ εἰς ἄλλας ὁμοίας τοιαύτας πράξεις».

Οὕτω διὰ ρεούσης ἐκ τῆς καρδίας εὐγλωττίας ἀπήντησεν ὁ γέρον πολιτικός. Καὶ εἶνε ὁ τελευταῖος αὐτοῦ πολιτικὸς λόγος. Αἱ μομφαὶ ἀληθῶς ἦσαν βαρεῖαι καὶ ἐξηνέχθησαν ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ Τρικούπη μετὰ ἀπαραμύλλου ρητορικῆς τέχνης εἰπόντος: «Καταδικαστέα ἡ πολιτικὴ ἐκείνη. Ἡ Ἑλλάς ὀφείλει νὰ τὴν ἀποκηρύξῃ. Ἡ πλειοψηφία τοῦ ἔθνους ἐκφραζομένη διὰ τῆς

πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς δὲν ἐπιζητεῖ τὸ ἀναίμακτον—αὐτὸ νὰ παρασταθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην—ἀλλ' ἐννοεῖ, ὅτι ὁ Ἑλληνισμός ἵνα ζήσῃ, πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ἀπόφασιν νὰ πολεμήσῃ, καὶ ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι ἀγῶνι, ὅστις παρασκευάζεται ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἶναι ἐτοίμη μεταξὺ τῶν πρώτων νὰ χύσῃ τὸ αἷμά της πρὸς σωτηρίαν οὐχὶ μόνον τοῦ Κράτους ὁποῖον εἶνε, ἀλλ' ὑπὲρ παντὸς τοῦ ἔθνους ἡμῶν».

Δὲν γνωρίζομεν τῶντι πότερον νὰ χειροκροτήσωμεν μᾶλλον λέγει τις τῶν συγχρόνων. Διὰ τοῦτο χειροκροτοῦμεν ἀμφοτέρους. Ἐπὶ τῶν ρήσεων τοῦ λόγου τούτου ἐθεμελίωσε τὴν μετὰ ταῦτα πολιτικὴν αὐτοῦ ὁ Τρικούπης, ἐξακολουθήσας ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως. Δηλαδή, εἰρήνην, ἵνα ἐν αὐτῇ συνταχθῇ τὸ κράτος. Προσοχὴ εἰς τὰ οἰκονομικὰ, ἐφ' ὧν θεμελιούται ἡ σύνταξις τοῦ κράτους. Ἐξάντλησις ὅλων τῶν δυνατῶν πόρων τοῦ ἔθνους, ἵνα κατορθωθῇ ἡ εὐπρόσωπος αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν παράστασις. Καί, ὥς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, ἐλάχιστα κατὰ τὸν ἀντιπαρελθόντα ἐλληνοτουρκικὸν πόλεμον ἡ Ἑλλάς, μεθ' ὅλας τὰς ἀπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως καὶ ἐντεῦθεν χρηματικὰς θυσίας, ἀνταπεκρίθη πρὸς τὰς βλέψεις τοῦ Τρικούπη ἐν γαλήνῃ. Κατ' αὐτὴν παρουσιάσθησαν εἰς φῶς ἡ ὑπόθεσις τοῦ ταμείου Θεβῶν Θ. Βελέντζα, ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα Βελεντζιακὰ(1) γνωστὴ ἐν τῇ συγχρόνῳ ἱστορίᾳ καὶ τὰ Κωπαϊδικὰ ὥς ἐκ τῆς γενομένης συμβάσεως πρὸς ἀποξήρανσιν τῆς ὁμωνύμου Βοιωτικῆς λίμνης(2) τῆς ἐνσκήψεως τῶν Βελεντζιακῶν, τὴν ἱστο-

(1) Περὶ τῶν Βελεντζιακῶν ἐξεδόθη φερώνυμος βιβλὸς ἐν Ἀθήναις 1882.

(2) Ἰδὲ Κ. Σ. Πιττάκη περὶ τῆς Κωπαίδος λίμνης ἐν ἐφημερίδι τῶν φιλομαθῶν τομ. Δ' (1857) σελ. 801—Δ. Παπαγεωργίου, ἐκδρομαὶ εἰς Κωπαῖδα ἐν Ὀνησάνδρῳ τομ. 4 (1866) σελ. 3-25—Δ. Πανταζῆ, περὶ Κωπαίδος ἐν ἐφημερίδι τῶν φιλομαθῶν τόμ. 14 (1866) σελ. 858—Ἐκθεσις περὶ ἀποξηράνσεως τῆς Κωπαίδος ὑπὸ Ἑμ. Μανιατάκη Θ. Ἡπίτου, Δ. Σκαλιστήρη καὶ Γ. Μεταξᾶ ἐν Ὀνησάνδρῳ τόμ. 4 (1866) σελ. 49-54—Δ. Σούτσα, παρατηρήσεις περὶ τῆς Κωπαίδος ἐν Οἰκονομικῇ Ἐπιθεωρήσει τόμ. Γ' (1875) σελ. 455-460—Κωπαῖς, αὐτόθι σελ. 49—61.—Περὶ τῆς Κωπαίδος ἰδίαν μονογραφίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐξέδωκεν ὁ Α. Καμπάνης ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἐλληνικῆς ἀλλογροφίας τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλικῆς σχολῆς. (1893).

ρίαν ἀφηγήθη ὡραιότατα ὁ πρῶην ὑπουργὸς Σ. Σωτηρόπουλος, με-
ταξὺ τῶν κατηγορουμένων τότε ὄν, εἰπών: « Ἐγὼ ἤθελα ἀπὸ τὸν
Μάϊον νὰ συγκληθῇ ἡ βουλὴ διὰ νὰ μὴ ἐκτίθενται τόσαι
ὑπολήψεις, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθην καὶ παρητήθην. Ἐπὶ 9
ἔτη, κύριοι, εἰς τὰ πρόθυρα τῆς πρωτευούσης ἐληστεύετο
ἀσυνειδήτως τὸ ταμεῖον Θηβῶν ἀπὸ τὸν διευθύναντα αὐτὸ
ταμίαν Θ. Βελέντζαν, χωρὶς νὰ δυνηθῇ ὑπουργός, οὐδ' ἐγὼ
νὰ τὸ ἀνακαλύψῃ· τὸ ἔλλειμμα ὑπερέβη τὰς 800,000. Αὐτὸς
ὁ τότε πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος παρεκάλει θερμῶς τὴν
Βουλὴν νὰ λάβῃ ἰδίαν μέριμναν περὶ τῶν Βελεντζιακῶν πλὴν
τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς, διότι αἱ διαδόσεις θὰ ἐξακολουθῶσιν,
εἶπε, καὶ πλεῖσται ὑπολήψεις οὕτω συκοφαντοῦνται». Εἵτα
ἐπανῆλθον τὰ ἱσωπαϊδικὰ, ἅπερ ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς συζητήσεις ἐπὶ
τῆς υποβληθείσης συμβάσεως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Τρικούπη. Ἐν
τῇ συζητήσει ταύτῃ ἐλάβον τὸν λόγον οἱ βουλευταὶ Δημητρακά-
κης, Ράλλης, Στεφανίδης, Δεληγιάννης, Καλλιγῆς καὶ Παπαγεωρ-
γίου. Πολλὰ δὲ συνέβησαν τὰ ἔκτροπα, ἅπερ οὐκ ἴδιον νὰ ἀνα-
γράψωμεν ἐνταῦθα. Ληξάσης τῆς συνόδου ταύτης τῆς Βουλῆς, ἡ
Κυβέρνησις παρεσκευάσθη διὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν σύστημα αὐ-
τῆς, ὅπερ ἔμελλε νὰ υποβάλλῃ εἰς τὴν προσεχῇ σύνοδον τοῦ Κοινο-
βουλίου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ Τουρκία, μὴ θέλουσα νὰ δώσῃ λαβὴν
εἰς τὴν Εὐρώπῃν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ διοικήσῃ μικτοὺς πλη-
θυσμοὺς ἐξ Ἑλλήνων καὶ Μουσουλμάνων, προσεπάθει παντὶ τρό-
πῳ, ἀποστέλλουσα μυστικοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς καὶ ἄλλους ἐμπίστους
καὶ ὁῦν ἱερωμένους πιστοὺς (σοφτάδες) οἱ ὧν ἐζήτην νὰ καταπείσῃ
τοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ οἰκοῦντας Τούρκους νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς Μα-
κεδονίαν καὶ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, παρέχουσα αὐτοῖς ἐθνικὰς γαίας
δωρεὰν μόνον καὶ μόνον ἵνα μὴ ἡ Εὐρώπη ἰδοῦσα ὅτι ἡ συνταγματι-
κῶς διοικουμένη Ἑλλὰς δύναται νὰ διοικῇ ἀναρίκτους πληθυσμοὺς,
ζητήσῃ, ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, νὰ παραχωρήσῃ αὐτῇ τὴν ὅλην με-
θόριον γραμμὴν τὴν ὑπὸ τοῦ ΙΓ' πρωτοκόλλου τῆς Βερολινείου
Συνθήκης ὑποδειχθεῖσαν μετὰ τῆς Κρήτης, ἔνθα ἐπίσης ὑπάρχει
συμμιγῆς ἐξ Ἑλλήνων καὶ Μουσουλμάνων πληθυσμός. Δυστυχῶς

πολλοὶ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Θεσσαλίας Μουσουλμάνων παραπεισθέντες ὑπὸ τῶν δελεαστικῶν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης λόγων μετηνάστειψαν ἀλλὰ μετενόησαν ταχέως, μαθόντες παρὰ τῶν ἐναπομεινάντων ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὴν ἰσοπολιτείαν τῶν ἐπ' αὐτὴν λαῶν ἀσκοῦσα οὐδαμῶς πιέζει τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ ἰδιάζουσιν πρὸς αὐτοὺς δεικνύει στοργὴν καὶ δύο ἐν ταῖς βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς παρεκάθησαν τοῦρκοι βουλευταὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ (Μεμπούς μεδζλισή).

Κατὰ τὴν εὐθὺς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου ἐποχὴν καθ' ἣν, ὡς ἔδει, ἐξεδόθησαν διατάγματα, δι' ὧν ἐπεβάλλετο ἡ ἰσχὺς τῶν ἐλληνικῶν νόμων ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους δυστυχῶς συνέβη ὅπως ἀντεθνικὸν καὶ ἄντικρυς ἄστοχον μέτρον τῆς Κυβερνήσεως Κουμουνδοῦρου, ὅστις ἐν τῷ ὑπερβάλλοντι ἐθνισμῷ αὐτοῦ μεγάλως ἐζημίωσε τὸ ἐθνικὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις δευτερευούσαις τῆς Τουρκίας πόλεσι γόητρον καὶ μεγίστην ἐπήνεγκεν ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν ζημίαν, τὴν κατάργησιν ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τῆς πρόνομιαι, ἣν εἶχεν ἡ Ἑλλὰς νὰ διατηρῇ ἴδια ταχυδρομικὰ γραφεῖα ἐν τουρκικαῖς παρσλίαις πόλεσι καὶ ἐν Ἰωαννίνοις, ὡς τὰ μέγιστα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν. Τῇ 11 Αὐγούστου 1881 ὁ Κουμουνδοῦρος ἐξέδωκε διάταγμα περὶ δημοσιεύσεως καὶ ἐφαρμογῆς ἐν ταῖς προσαρτηθείσαις καὶ προσαρτωμέναις ἐπαρχίαις τῶν περὶ τηλεγραφικῆς καὶ ταχυδρομικῆς ὑπηρεσίας ἰσχυόντων ἐν Ἑλλάδι νόμων. Οὐδεὶς βεβαίως δύναται ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ὁ Κουμουνδοῦρος ἀπὸ χρηστοῦ τοῦ συνειδότος καὶ νομιμοφρόνως φερόμενος προέβη εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην, ἀλλὰ, νομίζω, ὅτι καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ μὴ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ μετὰ τὴν τῆς Λαρίσσης κατάληψιν βία τοῦ ταχυδρομικοῦ τουρκικοῦ γραφείου κατάργησις κατὰ Νοέμβριον δὲν ἦτο μέτρον πολιτικῶς εὔστοχον· διότι δὲν παρήλθον εἰμὴ ἡμέραι τινὲς καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλλην πρεσβευτῆς Ἀνδρέας Γ. Κουντουριώτης τῇ 10 Νοεμβρίου 1881, λαμβάνει διακοίνωσιν τῆς Πύλης δι' ἣς καθίστατο αὐτῷ γνωστὸν, ὅτι ἐντὸς τριημέρου προθεσμίας ἔδει νὰ κλείσῃ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικὸν ταχυδρομεῖον καὶ τὰ λοιπὰ ἐν Σμύρνῃ, Θεσσαλονίκῃ, Ἰωαννίνοις καὶ ἄλλαχού τοῦ Ὀθωμανικοῦ

Κράτους, ἐπαπειλούσης, ὅτι, ἐν ἐναντία περιπτώσει, θὰ εὑρεθῇ ἐν ἀνάγκῃ νὰ μεταχειρισθῇ τὰ καταναγκαστικὰ μέτρα, οἷς ἐχρήσατο ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ἐν Λαρίσση. Ὁ ἀντίκτυπος τῶν ἐν Λαρίσση συμβάντων ἔφθασεν εἰς Βυζάντιον πρὸς μεγίστην ἠθικὴν καὶ ὕλικήν ζημίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μάτην ὁ Α. Γ. Κουντουριώτης διεμαρτυρήθη τῷ ὑπουργῷ τῶν ἐξωτερικῶν Ἀσσημ. Πασῶ ἀναφέρων τὰς προνομίας, ἀλλ' ἡ Τουρκία ἀνένδοτος, καταργήσασα, τὸ πρῶτον, τὰ αἰγυπτιακὰ ταχυδρομεῖα, διὰ τῆς βίας, τῇ 11 9βρίου ἐκλείσει τὰ ταχυδρομεῖα Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἰωαννίνων καὶ μετὰ ἡμέρας τὸ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Σμύρνῃ καὶ τὰ λοιπὰ, δοῦσα ἡμῖν κόλαφον ἀντάξιον τῆς ἐν Λαρίσση διαγωγῆς ἡμῶν. Τὸ ταχυδρομεῖον Λαρίσσης θὰ ἐκλείεν αὐτὸ ἀφ' ἐαυτοῦ μὴ δυνάμενον νὰ συντηρηθῇ ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἐργασιῶν, ἃς εἶχεν ὡς ἐκ τῆς μεταναστεύσεως τῶν Τούρκων, οἵτινες μόνον ἐξ ἐθνικῆς φιλοτιμίας θὰ παρέοιδον τὰ ταχυδρομεύσιμα αὐτῶν ἀντικείμενα εἰς τὸ τουρκικὸν ταχυδρομεῖον. Τοῦτο ὁμολογουμένως ὑπῆρξε μέτρον ἄσκοπον μεγάλως ζημιῶσαν τὸ Κράτος, οὐ αἰ ἐκ τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐλληνικῶν ταχυδρομείων εἰσπράξεις ἦσαν μέγισται, ἡ δὲ ἐσπευσμένη τοῦ Κουμουνδούρου κατάργησις αὐτοῦ κατέστρεψε μέγα μέρος τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἐλληνικοῦ γοήτρου, ὅπερ τότε διὰ τῆς προσκλήσεως τῶν νέων ἐπαρχιῶν ὅπως οὖν ὑψώθη.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ Κουμουνδούρος διέπραξε τοῦτο τὸ σφάλμα καὶ ἡ τῇ 3 Μαρτίου τοῦ 1882 εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνελθοῦσα ὑπὸ τὸν Τρικούπην κυβέρνησις μεγάλως ἔσφαλεν ἐξωθήσασα τὰ πράγματα μέχρι ῥήξεως πρὸς τὴν Τουρκίαν διὰ τοῦ ἐπεισοδίου Καρολῆ Δερβέντ, σταθμοῦ κειμένου πρὸς Β τοῦ στομίου τοῦ Πηνειοῦ, ἡμίσειαν ὥραν μεσημβρινῶς τοῦ σταθμοῦ Ζορμπᾶ καὶ δεξιόθεν τῆς πρὸς Λάρισσαν ἀγούσης ἀμαζιτοῦ, ἐφ' ἧς καὶ ὁ πυρποληθεὶς ὀθωμανικὸς σταθμός. Διὰ τῆς θέσεως ταύτης διέρχεται ἡ ἐκ Λαρίσσης διεθνὴς τηλεγραφικὴ γραμμὴ, ἥτις εἰς τὴν θέσιν Καράβι διασταυροῦται μετὰ τῆς ἀπὸ Ραψάνης εἰς Τσιάγριαζι. Τὸν ἄνω σταθμὸν κατέλαβον, μετὰ τὴν παραχώρησιν τῆς Θεσσαλίας, οἱ Ὀθωμανοί, καίπερ μὴ ἀνῆκοντα αὐτοῖς, ἐνεκα τῆς μὴ καλῆς ὑφ' ἀρμοδίων ἐγκαταστάσεως ἐπὶ τὴν νέαν μεθορίου γραμμῆς, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσα-

λίας, τῶν πρὸς φυλακὴν αὐτῆς τοποθετηθέντων λόχων. Ἐν τῷ σταθμῷ τούτῳ κειμένῳ, ὡς προερρέθη, ἐν τῷ Ἑλληνικῷ καὶ ἡμισειαν ὥραν ἔνδον τῆς νέας ὀροθετικῆς γραμμῆς, ἐτοποθέτησαν οἱ Ὀθωμανοὶ 12 ἄνδρας· μεθ' ὅλας δὲ τὰς μετὰ τοῦτο γενομένας αὐτοῖς παραστάσεις περὶ τῆς κακῆς αὐτῶν (τὸ ὅποῖον καλῶς ἐγνώριζον) τοποθετήσεως, οἱ Ὀθωμανοὶ οὐδὲν ἐνόουν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν θέσιν αὐτῶν, λέγει ὁ Ν. Σχινᾶς, τούτου δ' ἕνεκα διατάχθησαν οἱ σχετικοὶ σταθμοὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψωσι κατ' οὐδένα λόγον τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ σταθμοῦ τούτου.

Ἡ ἀνωτέρω διαταγὴ ἐξετελεῖτο, ἀλλὰ λίαν πρῶτ' τῆς 15 Αὐγούστου 1882 προσῆλθεν εἰς τὸν σταθμὸν Τρία Πλατάνια ὁ λοχαγὸς τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ καὶ διοικητῆς τῶν ἀνατολικῶν παραμεθορίων σταθμῶν ὡς καὶ τοῦ Καραλί Δερβέν, Νετζίπ ἐφένδης καὶ ἡξίου παρὰ τοῦ ἐν τῷ σταθμῷ τότε ἀνθυπασπιστοῦ Κ. Μανουσσοπούλου, (ἐνταῦθα διέμενεν ὁ λοχαγὸς Ἐπαμεινώνδας Μαυροδῆμος) ἐν ἀρχῇ μὲν νὰ ἐπιτραπῇ ἡ διάβασις εἰς τινὰς ἄνδρας ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὸν σταθμὸν Καραλί Δερβέν (σημειωτέον ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῆς φρουρᾶς τοῦ σταθμοῦ τούτου εἶχεν ὀρισθῇ εἰς 12, καὶ οὐδεμίαν ἐπαύξησιν τῆς δυνάμεως τούτου ἦτο ἐπιτετραμμένη), ὅπερ συμφώνως ταῖς διαταγαῖς ἡρνήθη ὁ ἀνθυπασπιστής· μετὰ τοῦτο ὁ λοχαγὸς ἐγνώρισεν αὐτῷ, ὅτι πρὸς τὸν σταθμὸν Καραλί Δερβέν θέλει μεταβῇ ὁ διοικητῆς τοῦ τάγματος, καὶ ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν τυχὸν ἤθελεν ἐμποδισθῇ, θὰ ἐπήρχετο ρήξις, δι' ἣν θέλει δώσῃ λόγον καὶ ἀπῆλθεν.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τούτου, συνεπεία τῶν ἄνω λόγων, ἐτοποθετήθησαν πρὸ τοῦ σταθμοῦ τὰ τῶν συνεχῶν κλινῶν τῆς καλύβης ξύλα καθὼς καὶ ἕτερα παρὰ τῷ σταθμῷ (κορμὸι δένδρων προωρισμένοι διὰ νέαν καλύβην), καὶ δι' αὐτῶν κατασκευάσθη προπέτασμα. Πρὸ τοῦ σταθμοῦ δὲ ἐτέθησαν ὡς πρόκειται δύο στρατιῶται διαταχθέντες νὰ μὴ ἐπιτρέψωσιν οὐδενὶ Ὀθωμανῷ τὴν διάβασιν, τοὺς δὲ μὴ ὑπακούοντας εἰς τὴν ἐπαναληπτικὴν αὐτῶν ἐντολὴν ἄλλ' νὰ πυροβολήσωσι καὶ ὑποχωρήσωσιν εἰς ὀρισθὲν αὐτοῖς σημεῖον. Πρὸς τὴν θάλασσαν δὲ καὶ εἰς 500 μέτρων ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ ἀπόστασιν ἐν τῷ ὁδοῖ ἐτοποθετήθησαν 5 ἄνδρες, ἕτεροι

δὲ 4 ἄνδρες ἀπήρτιζον τὸ ἐκ τοῦ σταθμοῦ τούτου, ἡμερησίως ἀλλασσόμενον τότε, φυλακεῖον τοῦ σταθμοῦ Βίγλας. Τούτων γενομένων, προσῆλθεν ἔντρομος καὶ κᾶτωχρος εἰς τὸν ἄνω σταθμὸν ὃ ἐκ τοῦ χωρίου Πυργετοῦ χωρικὸς ὀνόματι Τσαρδάκας, ὅστις κατέθετο: «ὅτι ἐπανερχόμενος τὴν προτεραίαν ἐκ τοῦ χωρίου Λιτοχώρου τοῦ ὀθωμανικοῦ συνελήφθη παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν πρὸ τοῦ ὀχυροῦ Πλαταμῶνος καὶ ὠδηγήθη εἰς αὐτόν, ὅπου καὶ διενυκτέρευσεν. Ἐν τῷ Πλαταμῶνι προσέθετο, ἦτο ὁ Χαλὶλ πασᾶς μετὰ τριῶν ταγματῶν πεζικοῦ ἀριθμούντων δύναμιν 800 ἀνδρῶν, δύο ἀρχιάτρων καὶ ἐνὸς φαρμακοποιοῦ, ὅτι ἔφερον ἐκεῖσε 60 φόρτους πολέμεφοδίων καὶ τροφῶν καὶ ἀπέστειλαν τὰ φορτηγὰ πρὸς μεταφοράν καὶ ἐτέρων, πρὸς δὲ ἠπεύλουν αὐτόν οἱ στρατιῶται λέγοντες ὅτι τὴν ἐπαύριον θέλουνσι ζητήσῃ τὴν μετατόπισιν τοῦ σταθμοῦ πέραν τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐν ἀρνήσει θέλουσιν ἐπιτεθῇ, καὶ τέλος ὅτι λίαν πρῶτ' μετέβησαν εἰς Ντερμπίναν, χωρίον μικρὸν ἀπέχον τοῦ σταθμοῦ.» Ὁ ἐν λόγῳ χωρικὸς ἀποσταλὴς πρὸς τὸν ἐν Ζορμπᾶ ὑπολοχαγὸν Ε. Μαυροδῆμον ἐγνώρισε τ' ἄνωτέρω, ὁπότε εἰς τοὺς προόπτας παρουσιάσθησαν οἱ λοχαγοὶ Νετζίπ ἐφέντης καὶ Ἰσαὰκ ἐφέντης, ζητοῦντες ἐντὸς 1) ἡμέρας συνέντευξιν μετὰ τοῦ ἄνωτέρω ὑπολοχαγοῦ, ὅστις καὶ προσελθὼν ἀπέκρουσε τὰς καὶ πρὸς αὐτὸν ὁμοίως ἐπαναληφθείσας αἰτήσεις, ὧν ἕνεκεν καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὰ ἴδια. Ἐν τούτοις, ὁ Σαλίχ πασᾶς μετὰ τοῦ ἐπιτελείου εἶχε ἀνέλθει εἰς Βίγλαν καὶ δι' ἀκροβολιστῶν κατακλιθέντων κατέλαβε ταύτην μέχρι τῶν προπόδων, ἀφοῦ δὲ ἐνίσχυσαν ἕκαστον τῶν σταθμῶν αὐτῶν Βίγλας, Τροχάλου καὶ Κέδρου διὰ 50 ἀνδρῶν, προῦχώρησαν φαλαγγηδὸν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ· πλησιάσαντες δὲ τοὺς προόπτας καὶ μὴ σταματήσαντες εἰς τὴν ἐντολὴν ἐπυροβολήθησαν καὶ οὕτως ἤρξατο πυροβολισμὸς ἀπὸ τε αὐτῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς Βίγλας, οἵτινες ἔβαλον κατὰ τε τοῦ σταθμοῦ Τρία Πλατάνια ὡς καὶ κατὰ τοῦ σταθμοῦ Ζορμπᾶ. Ἡ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην δύναμις τῶν ἐλληνικῶν σταθμῶν εἶχεν ὡς ἀκολού ὡς: Εἰς Τρία Πλατάνια ὁ ἀνθυπασπιστὴς Μανουσόπουλος, εἰς λοχίας καὶ 16 ὀπλίται. Ἐν Ζορμπᾶ ὁ ὑπολοχαγὸς Μαυροδῆμος, οἱ ἀνθυπασπισταὶ Τραυλὸς καὶ Κουβαῤᾤς, 2 δεκανεῖς καὶ 24 ὀπλίται. Ἐν θέ-

σαι Κέδρου εἰς δεκανεὺς καὶ 6 ὀπλῖται. Ἐν ἑσσεὶ Τροχάλου εἰς λοχίας ὁ Β. Δαρούλας καὶ 8 ὀπλῖται.

Μὴ τυχόντες οἱ Τοῦρκοι διὰ τοῦ πυροβολισμοῦ τῆς ἐκτοπίσεως τῶν ἐν τοῖς σταθμοῖς ἡμετέρων ἀνεπτύχθησαν πρὸς τὴν θάλασσαν πρὸς ἐπίτευξιν ὑπερφαλαγγίσεως, ἀλλ' εἰς τοῦτο ἀπέτυχον. Οἱ ἐν τῇ ἑσσεὶ Βίγλα 4 στρατιῶται ἡμικυκλωθέντες ὑπεχώρησαν, καὶ οἱ μὲν πρεῖς τούτων ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ πυρὸς διηυθύνθησαν πρὸς τὸν σταθμὸν Κέδρου, ὁ δὲ τέταρτος Εὐρυτὰν ὀνόματι Δημ. Θεοδοσίου ἔλαβε τὴν εἰς τὸν σταθμὸν Ζορμπᾶ ἄγουσαν. Κατελθὼν δὲ εἰς τὸ μεταξὺ τῶν σταθμῶν τούτων ρεῦμα συνηντήθη μετὰ Τουρκικοῦ λόχου δι' αὐτοῦ βαίνοντος, μεθ' οὗ συμπλακεῖς ἐφόνευσε τὸν λοχαγὸν Ἀμοὺς ἀγῶν, 3 ὑπαξιωματικούς καὶ 3 στρατιώτας, ἐλθθεῖς δὲ ὑπὸ 30 σφαιρῶν εἰς τὸ στήθος ἐξέπνευσεν. Ὁ ἀληθὴς οὗτος στρατιώτης εἰτάφη παρὰ τὸν σταθμὸν Ζορμπᾶ, τὸν δὲ τάφον αὐτοῦ δεικνύουσι μεθ' ὑπερηφανείας ὡς μαρτύριον τῆς ἀνδρείας οἱ ἐκεῖ ἐκάστοτε σταθμεύοντες Εὐζῶνοι.

Μετ' τ' ἀνωτέρω εἰς τοὺς μετὰ σθένους καὶ θάρρους τηρήσαντας τὰς θέσεις των κατὰ τὴν 16 καὶ 17 Αὐγούστου, προσῆλθε, μετὰ πεντάωρον, μικρὰ ἐπικουρία, ἥτοι τὸ ὑπόλοιπον τοῦ εἰς Πυργετὸν λόχου ἔχοντος δύναμιν τὸν λοχαγὸν αὐτοῦ μεθ' ἑνὸς ἀνθυπολοχαγοῦ καὶ 19 ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν μετὰ φόρτου φυσιγγίων, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἡμίσεις ἐνίσχυσαν τὸν σταθμὸν Ζορμπᾶ, οἱ δὲ λοιποὶ διηυθύνθησαν εἰς τὸ πρὸς τὴν παραλίαν ὁάσος, τὸ δὲ ἐσπέρας ἑτέρα μικρὰ ἐνίσχυσις ἐκ Ραψάνης. Τὴν ἐπομένην καίτοι ἐπιτεθέντες ἐκ νέου οἱ Τοῦρκοι ἀπεκρούσθησαν μετὰ τοῦ αὐτοῦ θάρρους καὶ ἀνδρείας, τὸ δὲ ἐσπέρας νέα ἐπικουρία ἐκ Λαρίσης πεζῶν, σκαπανέων καὶ πυροβόλων καθὼς καὶ πολῖται ἐξ Ἀμπελακίων καὶ τῶν περὶ ἐνίσχυσαν τὰς ἄνω θέσεις. Τῇ 18 ἱκανὴ δύναμις ἀποβιβασθεῖσα εἰς Τσιάγλαζι ἐνίσχυσε τὰς ἄνω θέσεις καὶ κατέλαβε δι' ὀχυρώσεων ταύτας, τὴν δὲ 4 μ. μ. οἱ Τοῦρκοι ὕψωσαν λευκὴν σημαίαν, ἥτις ὁμῶς μόνον μέχρι τῆς ἐπιούσης Πέμπτης 19 Αὐγούστου διήρκεσε, διότι ἐνεκεν δοθείσης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀφορμῆς, ἤρξατο αὐθις γενικὸς πυροβολισμὸς ἀπὸ τοῦ ὑπερθεῖν τοῦ χωρίου Αἰγάνης σταθμοῦ Προφήτου Ἡλίου, μέχρι τῆς θαλάσσης δι-

αρκέσας 1 1)2 ὥραν, μεθ' ὃ, συνεπεία προτάσεως ἀνακωχῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἐγένετο αὕτη ἀποδεκτὴ, συμφώνως δοθειςῶν ὁδηγιῶν παρ' ἀμφοτέρων τῶν κυβερνήσεων, τῇ ἐπεμβάσει τῶν Δυνάμεων.

Συνέπεια τῶν ἐν Καραλί-Δερβέν συμβάντων ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ Δημ. Θεοδοσίου καὶ τεσσάρων ἄλλων ἐν οἷς καὶ ὁ λοχίας Παπαθανασίου μαχόμενος μετὰ 24 ἱππέων ἐν Νεζερῶ, ἡ αἰχμαλωσία τριῶν ἐτέρων ἀφθέντων μετὰ τὴν ἀνακωχὴν ἐλευθέρων καὶ ὁ τραυματισμὸς ἑπτὰ ἄλλων, ἐν οἷς ὁ ὑπολοχαγὸς Νέστορας εἰ ἀνθυπασπιστὰς Μανουσόπουλος καὶ Γραυλὸς, ὧν οὐδεὶς ἔθανεν καὶ ἡ ἀπώλεια οὐκ εὐαρίθμων Ὀθωμανῶν. Μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, διεθνῆς ἐπιτροπὴ ἐτοποθέτησεν ἅπαντας τοὺς, μέχρι τοῦ 37 σταθμοῦ, Κούτρα, σταθμοὺς συμφώνως τῷ παρὰ τοῦ Ἀρῶς γ ταγματάρχου τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ ἐκπονηθέντι διαγράμματι τῆς ὀρθοθετικῆς γραμμῆς, ἀποδιώσασα τῇ Ἑλλάδι τὸ Καραλί Δερβέν, τὴν Γούνιτσαν (παρὰ τὸ στενὸν τοῦ Καλαμακίου, δι' οὗ ὁ Πηνειὸς διέρχεται), τὸ χωρίον Γκριτζόβαλι καθὼς καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καλαμπάκας-Μετσόβου χάνι τοῦ Ζυγοῦ.

Τὸ ἐπεισόδιον Καραλή-Δερβέν, ἐν ᾧ ἐφάνησαν οἱ ἡμέτεροι ὑπερισχύσαντες κατὰ τῶν πολλῶν Τούρκων, δὲν ἔφερε σπουδαῖον χαρακτῆρα γενικωτέρας ὁράσεως, ἄλλως θὰ εἴχομεν σκηνὰς σοβαρωτέρας πρὸ τῶν ὁποίων ὁ Τρικούπης δὲν ἐφάνη ἀποδειλιάσας, μεθ' ὅλας τὰς παραστάσεις τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὴν Πύλην ἔντονον διαμαρτύρησιν, ὃ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῆς ἡμῶν Ἀνδρέας Γ. Κουντουριώτης ἐπανειλημμένως ἐλάμβανε συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Σαῖτ-πασᾶ.

Καὶ ἀνεστάλη μὲν ἀμφοτέρωθεν τὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν μένος, οὐχ ἥττον ὅμως ἢ τε ἡμετέρα κυβέρνησις καὶ ἡ Τουρκία ἐξηκολούθουν συγκεντροῦσαι δυνάμεις περὶ τὰ μεθόρια, οὕτως, ὥστε κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου, ὃ ἐν τοῖς μεθορίοις στρατὸς ἡμῶν ἀνῆρχετο εἰς 4,000 ἀνδρῶν, ἐν δὲ τῷ Παγασητικῷ ἐναυλόχουν πάντα τὰ πολεμικὰ τῆς ἐποχῆς σκάφη ἡμῶν. Αἱ Δυνάμεις, ὡς εἰκὸς, παρενέβησαν πρὸς ἐκίλυσιν τῆς διαφορᾶς καὶ ἡ Ρωσία προὔτεινε σύγκλησιν συνδιασκέψεως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ἡ Γερμανία ἐμα-

ταίωσε τὴν πρότασιν. Ἡ Ἀγγλία ὁμῶς, ἐνίσχυσε τὸ φιλοπόλεμον ἐν Ἀθήναις, καθὼς ἔχουσα μετὰ τῆς Πύλης περιπλοκὰς ἕνεκα τῆς καταλήψεως τῆς Αἰγύπτου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, αἴφνης συνεβούλευσε μετριοπάθειαν, διότι ὁ μὲν Ἀραβὴ πασᾶς ἡττήθη ἐν Τελελκεμπὶρ τῇ 12 Ἰουλίου καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἡ δὲ Πύλη ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἀπαίτησιν τῆς ἀποκηρύξεως αὐτοῦ· ἡ μεθοριακὴ μάλιστα μετὰ τῆς Ἑλλάδος διαφορὰ ἐχρησίμευσε τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε Ἀγγλῷ πρεσβευτῇ λόρδῳ Δούφφερν, τῷ εἶτα ἀντιβασιλεῖ τῶν Ἰνδιῶν, ὡς ἀπειλὴ κατὰ τῆς Πύλης, ὑποδείξαντος αὐτῇ τὴν πιθανότητα ἐλληνικῆς ἐπιθέσεως τῇ ὑποστηρίξει τῆς Ἀγγλίας.

Πράγματι ὀλίγω πρὸ τῶν ἐν Καραλή-Δερβέν συμβάντων, εἶχον ἐπέλθῃ καὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ γεγονότα, ἅπερ τοσοῦτον τότε συνεκίνησαν τὸν ἐν Αἰγύπτῳ ἐν γένει Ἑλληνισμόν. Ἡ θαλασσοκράτειρα Ἀλβιών, ἥς ἀρχὴ τυγχάνει ἢ κατὰληψις πάντων τῶν γεωγραφικῶν ἐπικαίρων σημείων, θέλουσα νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν τὴν Σουέζεϊον διώρυχα, δι' ἥς ἡ πρὸς τὰς ἐν Ἰνδίαις κτήσεις αὐτῆς ὁδὸς, ἐξήγειρε, χρήμασι παραπείσασα, διὰ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Φαραὼ πρακτόρων αὐτῆς, τὸν ἰθαγενῆ συνταγματάρχην Ἀραμπῇ πασᾶν ἢ ἐπωφελήθη ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διεγερθεῖσων ταραχῶν ὅπως ἐμπεδώσῃ τὴν κατοχὴν τῆς Αἰγύπτου, ἅφ' ἥς οὐδεμίαν δύνάμιν ἠδύνατο τότε νὰ κωλύσῃ αὐτήν, τῆς Γαλλίας, τῆς ἐπὶ τούτῳ μέγα συμφέρον ἐχούσης, διακειμένης ἂν οὐχὶ εὐνοϊκῶς ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἀπαθῶς ὁρώσης τὰ γινόμενα, ὡς ἐκ τῆς πρὸ ἔτους καταλήψεως τῆς Τύνιδος, τῆς δ' Ἰταλίας ἐποφθαλμιώσης τὴν Ἀλγερίαν. Ἡ Ἀγγλία τῶν κατὰ Μάϊον, Ἰούνιον καὶ Ἰούλιον τοῦ 1882 ταραχῶν τοῦ Ἀραμπῇ πασᾶ ἐπωφεληθεῖσα, τῇ 10 Ἰουλίου 1882 ἐκανονιοδόλησε τὴν Ἀλεξάνδρειαν (1) καὶ οὕτως ἔθηκε τῇ 12 Ἰουλίου, τοῦ Ἀραμπῇ ὑποχωρήσαντος, τὰς πρώτας βάσεις τῆς Αἰγυπτιακῆς κατοχῆς, ἀφ' ἥς μάλιστα παλαίους Ρωσία καὶ Γαλλία νὰ ἐκδιώξωσιν αὐτήν. Ὡς γνωστὸν ἐν Αἰγύπτῳ

(1) Τὸν ἀγγλικὸν στόλον διώκει ὁ Ναύαρχος Σέϋμουρ.

υπάρχουσι περὶ τὰς 50,000 Ἑλλήνων ὑπηκόων καὶ μὴ, πρὸς προστασίαν καὶ ἀσφάλειαν τῶν ὁποίων ἡ ὑπὸ τὸν Τρικούπην κυβερνήσις ἀπέστειλεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὰ πολεμικὰ ἡμῶν σκάφη «Ἑλλάδα» καὶ «Βασιλέα Γεώργιον» ὑπὸ τὸν ὑποναύαρχον Μιλτιάδην Κανάρην, ὡς ποτε κατὰ τὸ 1860 ὅτε, τῶν ἀγρίων Δρούσων, περὶ ὧν ἱκανὰ εἴπομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἱστορίᾳ τοῦ Ὁθωνος (Ἀθῆναι 1893) ἐξεγερθέντων κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Συρίας, ἡ Ἑλλάς ἐστειλεν εἰς Βηρουττὸν τὰ πολεμικὰ αὐτῆς σκάφη ὑπὸ τὸν Σαχτούρην. Λαμπρὰ ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν ὑπῆρξαν τῆς τοιαύτης ἀποστολῆς τὰ ἀποτελέσματα. Ὁ τὴν μοῖραν κυβερνῶν Κανάρης διὰ τῆς ἐμφύτου καὶ ἀκάμπτου ἐκείνης ἀφοσιώσεως εἰς τὸ καθῆκον, ἣτις διακρίνει αὐτὸν, «παρέσχε ταχεῖαν βοήθειαν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως», διέσωσε δὲ καὶ περιέθαλψεν ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος οὐ μόνον Ἕλληνας, ὑπηκόους καὶ μὴ, ἀλλὰ καὶ ξένους, Γερμανοὺς, Αὐστριακοὺς, Ἰταλοὺς, ἔτι δὲ καὶ Ἑβραίους καὶ Τούρκους, καταφυγόντας, κατὰ προτίμησιν, εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἔνθα εὗρισκον πρόθυμον καὶ φιλάνθρωπον ὑποδοχὴν. Οὕτως ἐννοήσας καὶ ἐκτελέσας τὴν ἀποστολὴν ὁ υἱὸς τοῦ ἐνδόξου Κανάρη, ἐκλείψεν ἀληθῶς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, καὶ κατέλειπεν ἐν Αἰγύπτῳ ἀναμνήσεις ἀγάπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα, αἵτινες καὶ μέχρι σήμερον διατηροῦνται ἀμείωτοι. Πῶς δὲ ἐξετίμησαν καὶ οἱ ξένοι τὴν ἀποστολὴν ἐκείνην λέγει ὁ πρῶτος ὑπουργὸς Γ. Μίλησις, βεβαιουῦται, ἐξ ἐγγράφου τοῦ τότε πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἑλλάδι πρὸς τὸν ἡμέτερον ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν, ὅπερ μεθ' ὑπερηφανείας βεβαίως ὁ ἀναγνώστης πᾶς Ἕλλην τὸ φρόνημα καὶ τὴν καρδίαν. Τὸ ἐγγράφον τοῦτο ἔλεγε τάδε:

«Ἀθῆναι τῇ 14]26 Αὐγούστου 1882.

Κύριε ὑπουργέ,

Μετὰ τὴν ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀναχώρησιν τῶν ὑπὸ τὸν Ἀραμπὴν ἀτάκτων Αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων κατὰ τὴν 12 παρελθόντος μηνὸς καὶ καί ὅτε ἡ πόλις αὕτη ἦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν λεηλατῶν καὶ τῶν ἐμπρηστῶν, ταχεῖα βοήθεια

ἐδόθη πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως εἰς τὰς Ἀρχὰς τῆς Ἀνάσσης παρὰ τῶν ναυτῶν τῶν πλοίων τῆς Α. Ἑλληνικῆς Μεγαλειότητος. Ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀνάσσης, κατὰ συνέπειαν, μ' ἐπεφόρτισε νὰ ἐκφράσω πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν τὴν ἐκτίμησιν αὐτῆς διὰ τὰ φιλικὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἐκίνησαν τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἑλληνικῶν ναυτικῶν δυνάμεων ἵνα παράσχη αὐθωρεὶ πρὸς τοὺς Βρεττανοὺς ναύτας καὶ στρατιώτας βοήθειαν, ἥτις συνέτεινεν ἀποτελεσματικῶς πρὸς διάσωσιν ζωῆς καὶ περιουσίας. Δράττομαι τῆς εὐκαιρίας, ὅπως ἀνανεώσω τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ὑπερεξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεώς μου.

E. H. Egerton» (1).

Μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς ἀποκηρύξεως τοῦ Ἀραβῆ ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Χαμῆδ, κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου, ἡ Ἀγγλία συνεβούλευσε τῇ ἡμετέρᾳ Κυβερνήσει εἰς μερικὴν ὅπωςδῆποτε καὶ προσωρινὴν ἀπέναντι τῆς Πύλης ὑποχώρησιν ὡς πρὸς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθέν ἐπαισώδιον τοῦ Καραλῆ-Δερβέν. Οὕτως ὁ Σαλίχ πασᾶς, ἐνεργῶν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Φερίκ Ρετζέπ πασᾶ, ὑποστρατήγου, καὶ ὁ συναγματάρχης Δημήτριος Τσίρος, διοικητὴς τοῦ κατὰ τὰ ἀνατολικά μεθόρια ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐνεργῶν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὑποστρατήγου Δ. Γρίβα ὑπέγραψαν (2 Σεπτεμβρίου 1882) ἀνακωχὴν ὑπὸ τὸν ὅρον : νὰ ἐπανέλθῃ τὸ πρὸ τῆς 15 Αὐγούστου καθεστῶς καὶ οἱ μὲν Τούρκοι καταλάβωσι καὶ πάλιν τὸ Καραλῆ Δερβέν, ἀλλὰ διὰ φρουρᾶς μόνον 20 ἀνδρῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες καταλάβωσι τὰς θέσεις Κέδρου, Βίγλαν καὶ Τρία Πλατάνια. Ἀκολούθως διπλωματικῶς πλέον ἐλύθη τὸ ζήτημα, διότι, μετὰ τινὰς μῆνας, ἑλληνοτουρκικὴ ἐπιτροπὴ ἐκανόνισε τὴν διαφορὰν, τοῦ Καραλῆ Δερβέν δοθέντος τῇ Ἑλλάδι κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ ἁγγλοῦ ταγματάρχου Ἀρδεγ, ὡς εἶπαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

(1) Περὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ συμβάντων τοῦ 1882 ἰδὲ Sentupery, La Grande Bretagne, σελ. 729—N. Scotidés, L'Egypte Contemporaine, A. Arabi-pacha, Alex 1883—Ἀλφρέδου Μπότση, ἡ ἐπαναστάσεις τῆς Αἰγύπτου, Ἀθῆναι 1890—Γεωργίου Μαρχαῤῥ, ἡ καταστροφὴ τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀθῆναι 1882.

Βραδύτερον, τῆς βουλῆς συνελεύσεως εἰς β' Σύνοδον, τῇ 18 Ὀκτωβρίου 1882 καὶ τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς παρατεινάσης μέχρι τῆς 24 Μαρτίου 1883, ἡ Κυβέρνησις Τρικούπη ὑπέβαλεν ἅπαν τὸ μεταρρυθμιστικὸν αὐτῆς πρόγραμμα, ἥτοι τὴν διὰ φορολογικῶν μέτρων βελτίωσιν τοῦ οἰκονομικοῦ τῆς χώρας συστήματος καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δημοσίου πλούτου. Πρὸς τοῦτο δ' ὁ Τρικούπης, πλὴν ἄλλων πολλῶν πρὸς ἐξεύρεσιν νέων πόρων τοῦ Κράτους, πρὸς πληρωμὴν τῶν ἀναγκῶν τῆς πολιτείας καὶ ρύθμισιν καὶ ὑπηρεσίαν τοῦ ἤδη ἀρξάμενου νὰ ἐξογαῖται δημοσίου χρέους, ἠναγκάσθη οὐ μόνον νὰ μεταβάλη τὸ τέως ἰσχύον οἰκονομολογικὸν σύστημα καὶ τὸ δασμολόγιον, τὴν σύνταξιν τοῦ ὁποίου ἀνέθηκεν εἰς τὸν Γ. Δεσμάθαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβάλη νέους φόρους διὰ φορολογικῶν νόμων, οἵτινες ὡς ἦτο ἐπόμενον, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἦσαν βαρεῖς διὰ τὸν λαόν. Τοιοῦτοι φόροι ὑπεβλήθησαν ἐπὶ τοῦ οἰνοπνεύματος καὶ ζύθου (Νομ. ΑΡΗ' τοῦ 1883), ὁ περὶ σιγαροχάρτου (ΑΡΚΔ' 1883), ὁ περὶ καπνοῦ (ΑΡΚΣΤ' 1883, πρὸβλ. καὶ ΑΣΕ' τοῦ 1885), ὁ περὶ πετρελαίου (ΑΡΕΣΤ', 1884) ὁ περὶ πυρείων (ΑΡΕΗ' 1884), ὁ περὶ παιγνιοχάρτων (ΑΡΕΓ' 1884 κτλ.(1)

Ὡς εἰκὸς ἡ ἀντιπολίτευσις κατεπολέμησε τὰ ἄγαν φορολογικὰ ταῦτα τοῦ Τρικούπη σχέδια καὶ ἰδίως ὁ Κουμουνδούρος καὶ ὁ, ὡς εἴπομεν, ἤδη ἀρξάμενος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζαΐμη νὰ ἀναφανηται ὡς ἀρχηγὸς κόμματος Δεληγιάννης, ἔχων περὶ ἑαυτὸν ὁμάδα ἐξ ἐννέα βουλευτῶν, ἀλλ' ἐπέπρωτο κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην, νὰ ἐπισυμβῇ ὁ θάνατος τοῦ ἐπὶ μακρὸν ἀσθενούντος Κουμουνδούρου (26 Φεβρουαρίου 1883), ὃν ἰδοὺ πῶς ἀνήγγειλεν ἐν τῇ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συνεδριάζουσῃ Βουλῇ ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς Βαλαωρίτης ἐγερθεὶς, ἐγερθέντων καὶ τῶν βουλευτῶν πάντων : «Μετὰ μεγάλης λύπης ἀγγέλλω τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου, ἀνδρὸς κρατήσαντος τὸ πηδάλιον τοῦ κυβερνητικοῦ σκάφους ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ τοῦ ὁποίου τὴν στέρησιν αἰσθά-

(1) Ἴδὲ Ἰωάννου Ζωγράφου μελέται ἐπὶ τῆς κατὰ τὰ τρία τελευταῖα ἔτη (1880—1883) ἐφαρμοσθείσης ἐν Ἑλλάδι δημοσιονομικῆς πολιτικῆς, Ἀθῆναι 1883.

νεται σήμερον ἡ Ἑλλάς καὶ ἅπας ὁ Ἑλληνισμός.» Ταῦτα εἰπὼν ὁ πρέσβης προέτεινε νὰ κανονισθῶσι τὰ τῆς κηδείας, ὅτε παρελθὼν ἐπὶ τὰ βῆμα τεθλιμμένος ὁ πρωθυπουργὸς Τρικούπης λέγει, ὅτι ἡ βουλὴ ἔσπευσε νὰ συνέλθῃ «ὅπως πρῶτοι ἡμεῖς δια-
τρανώσωμεν ἐπισήμως τὰ αἰσθήματα, τὰ ὅποια κατέχουσι τὸ ἔθνος. Ὁ βίος τοῦ μεταστάντος σχετίζεται στενότατα πρὸς τὸν βίον τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Ὅτι πᾶσα ἡ πολιτεία του ἐν τῷ βουλευτηρίῳ διηνύθη, καὶ ὁ ὅποιος διὰ τῆς βουλῆς ἐφθασεν εἰς θέσιν, ἐν ἣ ἡδυνήθη νὰ παράσχῃ τὰς μεγαλειτέρας ὑπηρεσίας εἰς τὸ κράτος, ἐν ᾧ ταῦτοχρόνως συνετέλει διὰ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ταύτης καὶ τῆς συνεργασίας μετὰ τῆς βουλῆς εἰς τὴν στερέωσιν τῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς τὸ γόητρον τοῦ ἀξιώματος τῆς βουλῆς». Ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἡ Βουλὴ διέ-
λυσε τὴν συνεδρίαν αὐτῆς καὶ τῇ ἐπαύριον ἐγένετο δημοτελεστικότητα, δημοσία δαπάνη, ἡ κηδεία τοῦ Κουμουδούρου, ὅστις ἐγένετο ἐν τῇ συγχρονοτάτῃ Ἑλλάδι ὅ,τι ὁ Κωλέττης ἐπὶ Ὁθωνος(1). Ἐγένετο ὁ ἡγέτης τοῦ πατριωτικοῦ κόμματος, ὡς εἶδομεν καὶ ἄλλοτε, ἀλλ' ἰδίως κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866—1869 καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ δοῦλος ἑλληνισμὸς εἶχεν ἀφιερωμένας τὰς ἡδίστας τῶν ἐλπίδων αὐτοῦ. Ὁ νεκρὸς τοῦ Κουμουδούρου ἐτάφη ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ Ἀναπαύσεως ἐπὶ λοφίσκου ὑψηλοῦ. Ὁ δὲ τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων καὶ λοιπῶν λαογραφικῶν μνημείων συλλογεὺς Μιχαὴλ Λελέκος ἐποίησε τότε τὸ ἐπίγραμμα :

Ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτὴν τὴν παραποταμίαν
ὑπνώττει ὁ ἐπιφανὴς ἀνὴρ, ὁ Κουμουδούρος
ἔχων τὴν δάφνην σύντροφον καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην τῆς βουλῆς (Νοέμβριος 1882) διε-
τάχθη καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου ΣΔ' τῆς 10 Ἀπριλίου 1867
περὶ τοῦ νομισματικοῦ συστήματος κατὰ τὴν σύμβασιν τῆς Βέρνης
(23 Ἀπριλίου 1865) τὴν λεγομένην Λατινικὴν ἔνωσιν εἰς ἣν

(1) Περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς ἔργον ἐγγράφη ἀρίστη μελέτη ἐν τῇ «Ποικίλῃ Στοιχείᾳ» τοῦ Ἰωάννου Ἀρσένου.

ὑπήχθησαν ἡ Γαλλία, ἡ Ἑλλάς, ἡ Ρουμανία, ἡ Ἰταλία, τὸ Βέλγιον καὶ ἡ Ἑλβετία, δι' οὗ καθιεροῦτο ὡς νομισματικὴ μονὰς τὸ γαλλικὸν φράγκον ἀντὶ τῆς παλαιᾶς δραχμῆς (2). τῆς περιγραφῆς τοῦ τύπου τῶν ὀποίων, ὡς καθ' ἑκάστην ὑπὸ τὰς ὄψεις ἡμῶν πίπτοντος δὲν ἐπιλαμβάνόμεθα, ὡς ἐπράξαμεν ἐν ταῖς ἱστορίαις ἡμῶν τοῦ Καπποδιστρίου καὶ τῇ τοῦ Ὁθωνός, ἐν αἷς ἐποησάμεθα ἐκτενῆ περιγραφὴν τῶν τύπων τῶν νομισμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Βεβαίως ἀπὸ τοῦ 1867 μέχρι τοῦδε οὐδεμία ἐποχὴ ἠδύνατο νὰ ἐκλεχθῇ χείρων τῆς παρούσης διὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην· διότι εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἐποχὴν ὑπῆρξε μείζων ἢ ὑποτίμησις τοῦ χαρτονομίσματος, ἀφικνουμένη εἰς 15—20 τοῖς ο)ο, ἥτις διαφορὰ διετάραττεν ἤδη ἀρκούντως μόνη τὰς κοινωνικὰς συναλλαγὰς, λέγει ὁ Ἰωάννης Ζωγράφος, ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι ἔργῳ αὐτοῦ. Εἰς ταύτην τὴν διαφορὰν προσετέθη ἀμέσως καὶ ἡ διαφορὰ τῶν νομισματικῶν μονάδων κατὰ 12 τοῖς ο)ο, ἥτις ἔσχε τὴν φυσικὴν αὐτῆς ἐπιρροὴν πρὸς ὑπερτίμησιν πολλῶν ἀντικειμένων. Ταῦτα δὲ πάντα ἐτελοῦντο κατὰ τὰς συναλλαγὰς ἄνευ τῆς κυκλοφορίας πραγματικοῦ νομίσματος. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθον αἱ τοῖς πᾶσι ἐπαισθηταὶ γενόμεναι συγχύσεις τῶν τιμῶν τῶν πραγμάτων, ἡ αἰφνιδία καὶ δυσανάλογος ὑπερτίμησις τῶν εἰδῶν τῆς καταναλώσεως, τῶν ἡμερομισθίων κτλ., καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ζημία τῶν καταναλωτῶν καὶ τῆς ἐν γένει παραγωγῆς· διότι αἱ τιμαὶ πολλῶν ἀντικειμένων τῆς πρώτης ἀνάγκης ὀρίζονται καὶ διατηροῦνται διὰ τῆς μακρᾶς συνηθείας, ἐφησυχάζουσι δ' ἐπ' αὐτῶν αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, ἐφ' ὅσον δὲν διαταράττονται ὑπὸ αἰφνιδίου τινὸς κλονισμοῦ.

Οἱ ὑπουργοὶ ὑπεστήριζαν ἐνώπιον τῆς Βουλῆς, ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη τῆς νομισματικῆς μονάδος οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν ἤθελε φέρει εἰς τὰς τιμὰς τῶν πραγμάτων, αἵτινες ἤθελον κανονισθῇ ἀμέσως πρὸς τὸ νέον νόμισμα ἕνεκα τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ ζη-

(2) Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ νομίσματος ἐν Ἑλλάδι ἰδὲ τὴν μονογραφίαν τοῦ Fisk P. Brewer, The Coins and currency of modern Greece, Boston 1877.

τήσεως. Ἠκολούθησαν, δηλαδή, κατὰ γράμμα, τὰς σκέψεις τοῦ πρωτοῦργου τῆς νομισματικῆς μεταβολῆς Εὐθυμ. Κεχαγιᾶ, ὅστις, ἐν ἀξιολόγῳ κατὰ τ' ἄλλα, πρὸ πολλοῦ ἐκδοθείσῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ περὶ τοῦ νέου νομισματικοῦ συστήματος, ἐξέθηκεν, ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ μικραὶ δεσμίδες τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλουμένων χόρτων ἤθελον κανονισθῇ κατὰ ποσὸν ἀκριβέστατα πρὸς τὴν νέαν ἀξίαν τῶν πενταλέπτων. Ἐκτοτε εἶχον ἐξενεχθῇ κατὰ τῆς γνώμης ταύτης ἀντιρρήσεις σπουδαῖαι (Μελέτη Ἰω. Ζωγράφου περὶ χρήματος Ἀθῆναι 1876 σελ. 75.) Ἐὰν ἐδικαιώθη ἡ γνώμη αὕτη ἐκ τῶν ὑστέρων, ἦτοι ἐὰν ὑψώθησαν αἱ τιμαὶ πολλῶν ἀντικειμένων, ἢ τοῦναντίον ἐὰν ἐπηλήθυσαν αἱ γνώμαι τοῦ Κεχαγιᾶ καὶ τῶν ὑπουργῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι οὐδεμία ὑψωσις ἤθελε συμβῇ, περὶ τούτου εἶναι περιττὴ πᾶσα συζήτησις, διότι ἔσχον ἤδη πείραν ἱκανὴν τὰ βαλάντια ἀπάντων τῶν καταναλωτῶν. Καθόσον ἐν Ἑλλάδι συνέτρεχεν ἀτυχῶς καὶ ἕτερόν τι γεγονός, μεγάλως συντελέσαν εἰς τὴν ταχεῖαν ὑψωσιν τῶν τιμῶν, ὅπερ ἦν ἡ μικρὰ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο νομισματικῶν μονάδων, ἦτοι τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας. Φυσικὸν ἦτο λοιπὸν, ὅτι, μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νέου νομισματικοῦ συστήματος, ἤθελεν ἐπέλθει αὐξήσις τις τῶν τιμῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐφαρμογὴ αὕτη συνέπεσε μετὰ τῆς μέχρι τοῦδε μεγίστης ὑποτιμῆσεως τοῦ κυκλοφοροῦντος χαρτονομίσματος, ἥτις ἐπήνεγκεν ἑτέραν ἀνάλογον ὑψωσιν τῶν τιμῶν, ἔπεται, ὅτι ἡ ἐκλεχθεῖσα ἐποχὴ διὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην ἦτο ἡ μᾶλλον ἀκατάλληλος. Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν ἐγένετο χάριν τακτοποιήσεως τῆς νομισματικῆς ἡμῶν κυκλοφορίας, οὐδὲ χάριν ἐκπληρώσεως, ὡς ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν, τῆς υποχρεώσεως ἡμῶν πρὸς τὰ ἄλλα συμβαλλόμενα κράτη τῆς λατινικῆς νομισματικῆς ἐνώσεως· διότι οὐδέτερος τούτων τῶν σκοπῶν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ, μὴ ὑπάρχοντος οὐδαμοῦ τῆς χώρας πραγματικοῦ νέου νομίσματος. Διὰ τῆς μεταβολῆς ἐπεζητήθη οὐδὲν ἄλλο ἢ ἡ αὐξήσις τῶν φόρων κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν δύο νομισματικῶν μονάδων διαφορὰν, ἦτοι κατὰ 12 τοῖς 100. Ἀλλ' ἡ ἐφεύρεσις αὕτη καὶ ἡ μέθοδος τῆς αὐτοχρόνου αὐξήσεως ὅλων τῶν φόρων κατὰ τὸ μέτρον δὲν εἶναι μέτρα ἀξία σπουδαίας ἐκτιμῆσεως.

Ἐνόμισε δηλαδὴ ἡ Κυβέρνησις Τρικούπη ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν μονάδων ὅτι δὲν ἤθελεν αἰσθανθῇ ὁ λαὸς τὸ πρόσθετον βάρος τῶν φόρων! Ἀλλ' ἡ μὲν αὔξησις αὕτη τῶν φόρων κατὰ 12 τοῖς ο)ο εἶχεν ἀνάγκην ἰδίᾳς ἐπιψηφίσεως ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ἡ δὲ προσθήκη εἰς ἕκαστον φόρον ἴσης ἀναλογίας, ὀριζομένης ἐκ τοῦ ἤδη ὠρισμένου μέτρου αὐτῶν, ἐπήνεγκε πρόσθετον αὔξησιν τῆς ἤδη ὑφ' ὑψώσεως μεγίστης δυσαναλογίας· π. χ. ὁ φόρος ἐπὶ τῶν ἀροτριῶντων κτηνῶν, ὁ ὁποῖος ὑποτίθεται συνιστάμενος εἰς 3 τοῖς ο)ο, εἰ καὶ δὲν εἶχεν οὐδεμίαν τοιαύτην λογικὴν βάσιν, ἠὔξησε διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς νομισματικῆς μονάδος ὡς 3: 3,36, ἦτοι καθ' ἓν τρίτον ὡς ἔγγιστα τοῦ ἑκατοστοῦ· οἱ φόροι τῶν οἰκοδομῶν καὶ τῶν βοσκῶν, ὀριζόμενοι πρὸς 5 ο)ο ἠὔξησαν ὡς 5: 5,60, ἦτοι κατὰ τι πλεον τοῦ ἡμίσεως τοῖς ἑκατόν· οἱ φόροι οἱ ὀριζόμενοι πρὸς δέκα τοῖς ο)ο, ὡς οἱ τῶν ὀασικῶν προϊόντων κλπ., ἠὔξησαν καθ' ἓν περίπου τοῖς 8)ο, ὁ δὲ τοῦ σταφιδόκαρπου συνιστάμενος εἰς 15 δραχ. κατὰ χιλιάδα ἠὔξησεν ὡς 15: 16,80, ἦτοι κατὰ δύο ὅλα ὡς ἔγγιστα τοῖς ἑκατόν. Ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς ταῦτα καὶ εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ χαλκοῦ ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ, πάντως δυνάμεθα, ἐκ τῶν ὑστέρων, νὰ εἰπωμεν ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ νέου νομισματικοῦ συστήματος ὑπῆρξεν ἄστοχος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἡ ὥς ἐκ τῶν φόρων τοῦ Τρικούπη καταφορὰ τοῦ λαοῦ. — Ἡ ἀντιπολίτευσις ἰσχυροποιεῖται. — Συλλαλητήρια. — Ἐπεισόδιον Νίκολσων, τοῦ Ἀγγλου ἐπιτετραμμένου, καὶ τοῦ χωροφύλακος Καλπούζου. — Ὁ ἐν τῇ πλατεῖᾳ Συντάγματος ἐθνικὸς ἐξευτελισμός. — Ἡ Βουλὴ. — Ὁ Βασιλεὺς ἐξ Εὐρώπης. — Ἡ 5 Φεβρουαρίου τοῦ 1885. — Ἡ 11 Φεβρουαρίου. — Διάλυσις τῆς Βουλῆς. — Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 7 Ἀπριλίου 1885. — Πρωθυπουργία Θ. Π. Δεληγιάννη. — Α' Σύνοδος τῆς Ι' Βουλευτικῆς Περιόδου. — Κατάργησις φόρων Τρικούπη. — Ἐπεισόδιον τῆς 6 Σεπτεμβρίου 1885. — Οἱ Βούλγαροι καταλαμβάνουσι τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμουλίαν. — Ἡ συγκίνησις ἐν Ἑλλάδι. — Τὰ συλλαλητήρια. — Ἡ ἐπιστράτευσις. — Ἡ εἰρηνόπολεμος πολιτικὴ τοῦ Δεληγιάννη. — Διακοινώσεις ἐπὶ διακοινώσεων. — Ἡ ἀνάγωγος συμπεριφορὰ τοῦ Ἀγγλου πρεσβευτοῦ Ὁρατίου Ρούμπωλδ. — Οἱ ἐξοπλισμοὶ τῆς Ἑλλάδος. — Ὁ Βουλγαροσερβικὸς πόλεμος. — Ἡ Πύλη ζητεῖ ἄμεσον συνεννόησιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. — Ὁ Γαδβὰν ἐμφέντης. — Ὁ Ράδοβιτς, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γερμανίας. — Ἡ διακοινώσις τοῦ Φρεῦσινὲ πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας Δεμουύ. — Ἡ χαρὰ τῆς κυβερνήσεως. — Ἐν παράρτημα τῆς «Πρωΐας». — Ὁ στόλος ἐκπλέει μετ' ἐνσφραγίστων διαταγῶν. — Ἡ περὶ ἀφοπλισμοῦ διακοινώσις τῆς 14 Ἀπριλίου τῶν Δυνάμεων, πλὴν τῆς Γαλλίας. — Ἡ ἐν Ἑλλάδι κατάστασις. — Ἡ ἀπάντησις τῆς Κυβερνήσεως. — Τὸ τελεσίγραφον τῶν Δυνάμεων. — Ὁ ἀποκλεισμός. — Ἡ παραίτησις τῆς κυβερνήσεως Δεληγιάννη.

Τὴν μεταβολὴν τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος καὶ τὴν ἐπιβολὴν νέων φόρων καὶ αὐξήσιν τῶν εἰσαγωγικῶν τελῶν ὥς καὶ πάντων τῶν ἐμμέσων φόρων, ἡ ἀντιπολίτευσις λαβοῦσα ὡς ἀφετηρίαν ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ ὑπουργείου Τρικούπη, ὅπερ ἤδη κατὰ τὸ 1880, διὰ τοῦ Νόμου ΩΓ' περὶ καταργήσεως τῆς δεκάτης, τοῦθ' ὅπερ ἀπὸ τουρκοκρατίας εἶχε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ ἀντικαταστάσεως διὰ τοῦ φόρου τῶν ἀροτριῶντων κτηνῶν, ἐξήγειρε τὸ πολὺ τοῦ πλήθους ἐν τε ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ καὶ διαδηλώσεις ἐγένοντο πολλαχοῦ καὶ πολὺ ἤκούετο τό: «Κάτω οἱ φόροι». Ἐκ τῆς ἐκτὸς τοῦ βουλευτηρίου ἀντιπολιτεύσεως τῶν οἰνοπωλῶν, χαπνοπωλῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐν γένει πολιτῶν, τῶν χάριν τῶν δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν συμφερόντων τῇ κυβερνήσει ἀντιπολιτευομένων

ἐκραταιώθη καὶ ἡ ἐν τῇ Βουλῇ, ὡς συνήθως, ἐπίσημος ἀντιπολίτευσις, ἥτις ἀδιαρρήκτως ἠνωμένη περὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς Θεόδωρον Δεληγιάννην, τὸν ἐκ Γόρτυνος βουλευτὴν, κρατερῶς ἐπολέμησε τὴν κυβέρνησιν κατὰ τὴν γ' Σύνοδον τῆς Θ' Περιόδου ἀρξάμενης τῇ 27 Ὀκτωβρίου 1883. Ἀπὸ τῆς συνόδου ταύτης ἀρχεται μακρὰ καὶ ἐπίμονος ἐργασία τοῦ Δεληγιάννη, ἐρχομένου πάντοτε ἐν τῇ Βουλῇ μετὰ φορτίου τόμων προϋπολογισμῶν καὶ νομοσχεδίων, ἵνα ἀπαντᾷ διὰ μακρῶν λόγων εἰς τὰς μακρὰς τοῦ πρωθυπουργοῦ δημηγορίας. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις εἶχε τὴν πλειοψηφίαν πάντοτε. Ἡ ἀντιπολίτευσις ὅμως τῇ 9 Μαρτίου 1884 ἀπολέσασα τὴν ὑπομονὴν αὐτῆς καὶ μὴ ἀντέχουσα εἰς μακρὰς νυκτερινὰς συνεδριάσεις, μετὰ τὴν 8 ὥραν ἀπεχώρησε τοῦ βουλευτηρίου, ὅτε ἡ ὑπουργικὴ πτέρυξ ἔχουσα πλειοψηφίαν καὶ ἀπαρτίαν ἐπέμενε βουλευομένη μέχρι τῆς 10 1)2 ὥρας τῇ ἐπαύριον ἡ ἀντιπολίτευσις προέτεινε νὰ μὴ θεωρηθῶσι γενόμενα τὰ μετὰ τὴν 8 ὥραν τῆς προτεράιας ψηφισθέντα. Συζήτησις μακρὰ ἐπηκολούθησεν. Ἡ κυβέρνησις δὲν ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Δεληγιάννην ἀντιπολίτευσις τότε ἀπεμακρόνθη τῶν συνεδριάσεων, «ἵνα μὴ μένη μάρτυς τρόπου ἀτασθάλου νομοθετικῆς λειτουργίας, οὐδὲ αὐτόπτης ἀσέμνου καὶ θράσεως διακωμωδήσεως τῶν θεσμῶν». Οὕτως ἡ κυβέρνησις ἐλευθέρα τῶν προσκομμάτων τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐργάσθη μέχρι τῆς 24 Μαρτίου 1884, ἐπιψηφίσασα πλεῖστα φορολογικὰ νομοσχέδια, κῆρος νόμου λαβόντα. Κατὰ τὴν 25 Ὀκτωβρίου 1884 ὁ πρωθυπουργὸς Τρικούπης, εὐθυτενῆς, μαῦρος φέρων τὴν στίλβουσαν κυανὴν ταινίαν τοῦ Μεγαλοσταύρου εἰσῆρχετο διὰ τῆς Βασιλείου Πύλης τοῦ Βουλευτηρίου ἔχων ἀρκετὴν σύννοϊαν, ὅπως ἀναγνώσῃ εἰς τοὺς συνηθροισμένους βουλευτὰς τὸ βασιλικὸν διάταγμα περὶ ἐνάρξεως τῆς Δ' Συνόδου τῆς Θ' βουλευτικῆς Περιόδου. Ἡ ἀντιπολίτευσις εἶχε συσπειρωθῇ πλέον περὶ τὸν Δεληγιάννην, ἄκαμπτον πολεμιστὴν, ἐννοοῦντα νὰ ὠφεληθῇ καὶ ἐξ αὐτῆς ἀκόμη τῆς περιοδείας τοῦ Τρικούπη ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον, ὅτε οἱ οἶνοπῶλαι ἐν Τριπόλει ὕψωσαν ἐπὶ τῶν καταστημάτων αὐτῶν μαύρας σημαίας. Ἡ κυβέρνησις πιστῶς ἐκτελοῦσα τὸ πρόγραμμα αὐτῆς, ἐννόει ν' ἀποστραγγίσῃ τὸ βαλάντιον τοῦ Ἑλληνοῦ πωλίου ὡς ὁ

ποιμὴν ἀμέλγει τοὺς ἀπαλοὺς τῆς ἀγέλαδος μαστοὺς, φρονοῦσα ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ χώρα ὑποκρύπτει πλουσίους λειμῶνας. Εἶχον ψηφισθῇ λοιπὸν οἱ τοῦ λαποῦ φόροι, καὶ ὅλα τὰ μονοπώλια. Ἡ ἀντιπολίτευσις ἐσημείρει καθίστατο πανίσχυρος ἀπάνταχοῦ. Καὶ ὅτε ἐπαύσε τὸ ἀτυχὲς ἐπεισόδιον τοῦ Νίκολσον εἶχε τὴν δύναμιν νὰ λέγῃ κατὰ πρόσωπον πρὸς τὴν κυβέρνησιν : ἀντικοινοβουλευτικῶς ἐπολιτεύθης».

Πράγματι δὲ πρὸς τὴν κυβέρνησιν Τρικούπη ὡς δῶρον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς 1ης τοῦ νέου ἔτους 1885 ἐπῆλθε παρὰ τὰ διεθνή νόμιμα, τὸ ἐπεισόδιον Νίκολσων.

Κατὰ τὰς 2 1)2 μ. μ. τῆς 4 Ἰανουαρίου 1885, ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἀγγλίας Νίκολσων μετὰ τῆς κυρίας αὐτοῦ μετέβη εἰς περίπατον πρὸς τὰς ὑπωρείας τοῦ Λυκαβητοῦ. Ἡ θαυμασία ἡλιακὴ θαλπωρὴ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τὸ ὥραϊον τοῦ πρανοῦς τοῦ Λυκαβητοῦ εἴλχυσαν τὸν ἐπιτετραμμένον πρὸς μέρος ἀπηγορευμένον, πρὸς τὰ Πευκάκια, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὥραία μὲν ἐξελισσέτο θέα, ἀλλὰ ἡ νεαρὰ φυτεία τοῦ μέρους ἐκείνου, ἠπειλεῖτο νὰ καταστραφῇ ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ἐπισκεπτῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου αὐστηρὰ διαταγὴ δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐκεῖθεν διάβασιν. Μόλις προῦχώρησεν ὀλίγον ὁ ἐπιτετραμμένος, ὁ φρουρῶν χωροφύλαξ Λουκάς Καλποῦζος, καθὺ γνήσιος χωροφύλαξ μετὰ τὰς πρώτας λέξεις τοῦ ἀπεσταλμένου, ἤρπασεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς χειρός· ἐπειδὴ δὲ ὁ Νίκολσων τὸν ἀπώθησεν ὁ Καλποῦζος ἐπληξεν διὰ τῆς ράβδου καὶ τὸν ἠνάγκασε μάλιστα νὰ κατέλθῃ ὠθῶν αὐτὸν πρὸς τὰ κάτω τῆς ἀτραποῦ. Ὁ Ἀγγλος ἐπιτετραμμένος διεμαρτύρετο, δηλῶν τὴν ιδιότητα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ χωροφύλαξ καθίστατο ἀπειλητικώτερος καὶ ὁ Νίκολσων ἠναγκάσθη νὰ κατέλθῃ ταχέως πρὸς τὴν ὁδόν, ὅπου προσεκάλεσέ τινας διερχομένους ἐκεῖθεν ἵνα καταστήσωσι γνωστὴν τὴν ιδιότητα αὐτοῦ τῷ χωροφύλακι ὅστις ὁμῶς ἠπέλθῃ νὰ δείρῃ καὶ αὐτούς.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἡ σύζυγος τοῦ Νίκολσων καταλειποῦσα τὸν σύζυγον εἶχε σπεύσει εἰς τὴν Ἀγγλικὴν πρεσβείαν ὅπως ἀποστείλῃ τὸν ὑπηρέτην αὐτῆς μετὰ τινος ἀστυνομικοῦ κλητῆρος, ὁ δὲ Νίκολσων ἤρκετο νὰ περιμένῃ κάτω ἐν τῇ ὁδῷ. Ἀλλ' ὁ χωρο-

φύλαξ μὴ ὑποφέρων οὔτε τὴν παρουσίαν, ἔστω καὶ μακρόθεν τοῦ Νίκολσων, ἤρχισε νὰ λιθοβολῇ ὁ δὲ ἐπιτετραμμένος μὴ θέλων νὰ ἐπιτεθῇ κατ' ἀνθρώπου τόσον ἐξηυμένου καὶ φέροντος «πιστόλια καὶ ξίφος» ἀπῆλθε κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ Τρικούπη, πρωθυπουργοῦ τότε, καὶ ἀνέθηκε τὴν ὑπόθεσιν εἰς χεῖρας αὐτοῦ.

Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἐγεννήθη μέγας πάταγος καὶ αἱ Ἀθηναὶ εὔρον μέσον νὰ συγκινηθῶσιν πάλιν. Καὶ ἔσπευσε μὲν ἀμέσως ἡ τότε κυβέρνησις νὰ προβῇ εἰς ἱκανοποιήσιν τοῦ προσβληθέντος, τιμωρήσασα τὸν χωροφύλακα διὰ τῆς ἀνωτάτης πειθαρχικῆς ποινῆς τῆς διμήνου φυλακίσεως, καὶ ἐπεσκέψατο σύναμα τὸν ἐπιτετραμμένον ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ἀλλ' ὁ Νίκολσων ἐφάνη ἄκαμπτος εἰς τὰς ἱκανοποιήσεις ταύτας, καὶ οἱ ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Τρικούπην ἐδήλου αὐτῷ σαφῶς τὴν ἱκανοποίησιν ἣν ἤθελε, καὶ διετύπου ταύτην ὡς κατὰ καθῆκον δῆθεν ὀφειλομένην ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, καὶ οἶονεὶ ἐπιθυμίαν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Τρικούπης φοβηθεὶς μήπως, ἡ ὡς ἐπιθυμία διατυπωμένη ἱκανοποιήσις, τραπῇ εἰς ἔντονον ἀπαίτησιν, ἔσπευσε νὰ προλάβῃ ταύτην διατάξας νὰ δεθῇ ἡ αἰτηθεῖσα ἱκανοποιήσις. Οὕτω δὲ τῇ 11 π.μ. ὥρα τῆς 7ης Ἰανουαρίου 1885 ἐκπληκτοὶ οἱ πολῖται παρστήρουν τὸ σῶμα τῆς χωροφυλακῆς μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ τότε διοικητοῦ τῆς μοιραρχίας Ἀττικῆς Στεφάνου, πάντων ἐν μεγάλῃ στολῇ, νὰ παρατάσσεται μετὰ τῆς μουσικῆς τῆς φρουρᾶς ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος. Μετὰ τὴν παράταξιν ἀφίκετο ὁ πρόξενος τῆς Ἀγγλίας Μέρλιν εἰς ὃν ἡ φρουρὰ παρουσίασεν ὅπλα· ἔπειτα, ἀποκαλυφθέντος τοῦ προξένου, ἡ μουσικὴ ἐπαιάνισε τὸν Ἀγγλικὸν ὕμνον, καὶ ὁ πρόξενος ἔσφιγγε εἰς δεῖγμα συμφιλίσεως, τὴν χεῖρα τοῦ μοιράρχου, καὶ τὸ ἐπεισόδιον ἔληξε μετὰ μόνου ἐπακολουθηματος μιᾶς θορυβώδους συζητήσεως ἐν τῇ Βουλῇ τῇ 11 καὶ 18 Ἰανουαρίου. Κατὰ τὰς συζητήσεις ταύτας ἡ ἀντιπολίτευσις κατηγορεῖ τοῦ Τρικούπη ὡς ἐκ φιλαγγλικῶν αἰσθημάτων ἀποδεξαμένου ἀσυζητητῆ τὰ ὑπὸ τοῦ ἁγγλοῦ ἐπιτετραμμένου αἰτηθέντα(1).

(1) Περὶ τοῦ ἐπεισοδίου Νίκολσων ἐγράφησαν πολλὰ τότε ἀλλ' ἰδίως ἡ

Ἀφοῦ λοιπὸν κατεφάνη ἡ μεγάλη τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἰσχὺς, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν Δεληγιάννη, Σωτηροπούλου, Καραπάνου ἰδίως ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐξ Εὐρώπης ἐπανόδου τοῦ βασιλέως, ὅτε μεγάλη συγκέντρωσις ἐγένετο παρὰ τὰ ἀνάκτορα, ἔφερεν αὕτη τῇ 5 Φεβρουαρίου 1885 ζήτημα ἐμπιστοσύνης, στηριζομένη ἰδίως ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἐπιμένουσας, ὅτι τὸ ἰσοζύγιον εἰς μᾶτην προαγγέλλεται ἀπὸ τριετίας ἄνευ περικοπῆς 15,000,000 δαπανῶν. Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἡ κυβέρνησις ἀπώλεσε τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Βουλῆς διὰ ψήφων 108 κατὰ 104. Πάραυτα ὁ πρωθυπουργὸς Τρικούπης παρητήθη, ἐνεφανίσθη δ' ἐνώπιον τοῦ βασιλέως μετὰ τριετῆ ἀγῶνα ἡ ἀντιπολίτευσις, κληθέντος εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Δηλιγιάννη. Τετράκις ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως ὁ Δηλιγιάννης, πολυῶρους λαθῶν συνεντεύξεις ἐπὶ τῶν διατρεχόντων καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ τόπου. Ἀλλὰ τέλος μὴ λαθῶν, φαίνεται τὴν διάλυσιν κατέθηκε τὴν ἐντολὴν καὶ τῇ 11 Φεβρουαρίου 1885 ὁ Τρικούπης, παραγγελθεὶς νὰ ἐξακολουθῇ κυβερνῶν, παρέστη εἰς τὴν Βουλὴν καὶ κερδίσας ζήτημα ἐμπιστοσύνης διὰ ψήφων 116 κατὰ 112 παρελθὼν πάραυτα ἐπὶ τὸ βῆμα ἀνέγνω Βασιλικὸν Διάταγμα περὶ διαλύσεως τῆς Βουλῆς ἐν μέσῳ μεγάλης κατακραυγῆς τῆς ἰσχυρᾶς ἀντιπολιτεύσεως. Τὸ ὑπουργεῖον Τρικούπη ἐν ταῖς ἐκλογαῖς, καθ' ἃς ὁ βασιλεὺς ἀπῆν εἰς Κέρκυραν (7 Ἀπριλίου 1885) ἡττηθὲν καὶ παραιτησάμενον (11 Ἀπριλίου) τὴν ἀρχὴν, διεδέξατο (18 Ἀπριλίου) αὐτὴν ὑπουργεῖον τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑπὸ πρωθυπουργόν, τὸ πρῶτον ἦδη, τὸν Θεόδωρον Π.

ἐν τῷ «Αἰῶνι» (9 Ἰανουαρ. 1885) μελέτη τοῦ Ἐπαμεινώνδα Μαυρομμάτη καὶ ἡ τοῦ Ἀριστείδου Οἰκονόμου εἶναι ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξιαι. Πρὸς καὶ «Νέαν Ἐφημερίδα» τῆς 8 Ἰανουαρίου π. ἐ. Δυστυχῶς μετὰ μίαν δωδεκαετίαν τῇ 24 Ἰουνίου 1897 εὐρέθημεν πρὸ ἐτέρας ἰκανοποιήσεως προσβληθείσης φιλοτιμίας ξένου Κράτους προκληθείσης ἐξ ἐπεισοδίου τυχαίου μεταξὺ Ρώσων καὶ Ἑλλήνων ἐν Μουνυχίᾳ. Ἀλλὰ τοῦ ἐπεισοδίου Νικόλσων ἡ μορφή ἡτοῦσπανία ἐν τοῖς διπλωματικοῖς χρονικοῖς τῶν ἐθνῶν.

Δηλιγιάννην (1). Εὐελπὶς ἡ ἀντιπολίτευσις ὑπεδέξατο τὸ ὑπουργεῖον ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ εἰς τὴν Βουλὴν ἐμφάνισαι (9 Μαΐου 1885), ὅτε ἄρχεται ἡ πρώτη σύνοδος τῆς I' Βουλευτικῆς Περιόδου, ἣς ὁ βασιλεὺς διὰ λόγου ἐκήρυξε τὴν ἐναρξιν, πεποιθυῖα ὅτι, κραταιᾶς αὐτῆς οὐσης, κραταιὸν τὸ ὑπουργεῖον ἐνθὲν μὲν ἐμελλεν νὰ διανύσῃ μακρὸν βίον, ἐνθὲν δὲ ὤφειλε ν' ἀνατρέψῃ τὰ ὑπὸ τοῦ πρότερον ὑπουργείου ἐν τῇ νομοθεσίᾳ καὶ τῇ διοικήσει πεπραγμένα, καταλύσῃ δὲ πρὸ πάντων τοὺς περὶ καπνοῦ, οἴνου, οἶνοπνευμάτων καὶ μονοπωλίων νόμους, ἐλαττώσῃ δὲ τοὺς φόρους, περιορίσῃ δὲ τὰς δημοσίας δαπάνας κατὰ 15,000,000 δραχμῶν, ποιήσῃ οἰκονομίαν ἐν πᾶσιν, ἐξελέγξῃ δὲ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν, ἀνεύρῃ δὲ τὰ κακῶς πεπραγμένα καὶ, ἐν ἐνὶ λόγῳ διαπράξῃ ὅσα συνήθως πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἀντιπολιτεύσεις ὑπισχνοῦνται τοῖς λαοῖς, πάντοτε ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν ἐλπίζουσι καὶ ἀποβλέπουσι πάντοτε μετ' εὐελπιστίας εἰς τὸ ἀδηλον μέλλον, ὅπερ ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς ὑφισταμένης ἐξουσίας ὑπὸ τῶν ἀντιπολιτευομένων παρίσταται ρόδινον καὶ λαμπρὸν, ἐνῶ τούναντίον τὸ παρελθὸν ἀκανθῶδες, μαῦρον καὶ σκοτεινὸν καὶ θλεθριώτατον τῷ ἔθνει.

Ὑπὸ τειούτους οἰωνοὺς καὶ ἐπαγγελίας ἐπέβαλε τὸ νέον ὑπουργεῖον χεῖρας τοῖς πράγμασι καὶ ἐπελάβετο πρὸ πάντων τοῦ ἔργου τῆς ἐξελέγξεως τῆς τριετοῦς διαχειρίσεως τοῦ πεσόντος ὑπουργείου. Μετὰ τρεῖς δὲ ἢ τέσσαρας ἡμέρας διεδίδοντο πράγματα φοβερὰ καὶ ἀπίστευτα ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους αὐτῶν προκύψαντα ὤθηθεν ἐκ τοῦ βραχυτάτου ἐλέγχου: «Τὰ μέχρι τοῦδε ἔγροφον οἱ «Καιροὶ», τοῦ Πέτρου Κανελλίδου, προκύψαντα ἀποτελέσματα πείθουσιν ἕκαστον, ὅτι τὰ δημόσια διεχειρίζοντο ἄνθρω-

(1) Πρωθυπουργὸς ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννης· ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ν. Παπαμιχαλόπουλος· ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Σ. Ἀντωνόπουλος· ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Α. Ζυγομαλάς· ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Α. Μαυρομιχάλης, ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ροβέρτος Ρώμας. Τῇ 11 Ὀκτωβρίου παραιτηθέντων τῶν ὑπουργῶν Ζυγομαλά καὶ Ρώμα, ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐγένετο ὁ Α. Κοντογούρης καὶ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὁ Γ. Μπούμπουλης.

ποι ἄμαθεῖς καὶ ἡλίθιοι, καταχρασταὶ καὶ ἀσυνείδητοι ὑπολάβόντες τὸν δημόσιον θησαυρόν περιουσίαν ἀδέσποτον. Ἀμφίδολον δὲ ἂν πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ὅσοι νομίμως εὐθύνονται, ἀποφύγωσι τὴν ποινικὴν καταδίωξιν. Θρῆνος, τὸ δὴ λεγόμενον, ἐγένετο ἰδίως ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐσωτερικῶν. Ἐκεῖ ἑκατοντάδες χιλιάδων δραχμῶν ἔλαβον διεύθυνσιν ἄγνωστον μέχρι τῆς σήμερον· πλῆθος ἐνταλμάτων χορηγούντων ἕκαστον χιλιάδας δραχμῶν ἐπληρώθησαν ἄνευ δικαιολογητικοῦ· τὰ κεφάλαια τοῦ προϋπολογισμοῦ ἀσυνειδήτως μετετέθησαν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ καὶ ἐδαπανήθησαν εἰς ἄλλας χρεῖας ἢ διηρπάγησαν χάριν φαύλων καὶ παρανόμων ὑπηρεσιῶν· πίστωσης τεσσαράκοντα χιλιάδων δραχμῶν χρήσιμος εἰς ἀποζημίωσιν νομαρχῶν ἐπληρώθη εἰς ἐπιμίθια, ἐνοίκια καὶ ὑπηρετίας τῶν ὑπουργικῶν ὑπαλλήλων. Πρὸ πάντων δὲ ἐν τῷ τμήματι τῶν δημοσίων ἔργων ἐγένοντο τὰ πάντα θάλασσα· ἐκεῖ κατεδρόχθισθησαν ποσὰ τεράστια ἄνευ ἐξελέγξεως· ὁ λογιστικὸς νόμος ἐτέθη ἐντελῶς εἰς ἀχρηστίαν χάριν εὐκολίας· τὸ δὲ ταλαίπωρον ταμεῖον τῆς ἐθνικῆς ὁδοποιΐας κατέχον ἐν περίπου καὶ ὀφείλον τριάκοντα σχεδὸν ἑκατομμύρια ἔσται ὅλως ἀνίκανον νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ μέγα βάρος τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ὑποχρεώσεων».

Ἐνῷ δὲ τοιούτῳ τρόπῳ τῇ συνήθει τῶν ἀντιπολιτευομένων ἐν Ἑλλάδι γλώσση ἀπεδοκιμάζετο καὶ ἐρήμην κατεδικάζετο ἡ διοίκησις τοῦ πεσόντος ὑπουργείου, λέγει ὁ Κρέμος, ἐπιτροπεῖται συνεκαλοῦντο ὅπως συσκέψωνται περὶ τροπολογίας ἢ καταλύσεως τῶν νόμων περὶ οἴνου, οἶνοπνευμάτων, ζύθου, σιγαροχάρτου, καπνοῦ, ἐξηκολούθουν δὲ καὶ αἱ ἐξελέγξεις τῆς διαχειρίσεως ἐν ἑκάστῳ ὑπουργείῳ καὶ ἰδίως ἐν τῷ τῶν ἐσωτερικῶν, στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν. Οἱ δ' ἐλέγκται καὶ πάρεδροι τοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου ἐνετάλησαν ὅπως ἐξελέγξωσι τὴν διαχείρισιν πάντων τῶν ἐν τε τῷ ἄστει καὶ Πειραιεῖ διαχειριζομένων δημόσια χρήματα ἢ ἀποθήκας πολεμικοῦ ὕλικου, ἱμπτισμοῦ καὶ παντὸς δημοσίου πράγματος. Καθ' ἑκάστην δὲ, διὰ τῶν

ἐφημερίδων τοῦ ὑπουργείου διεδίδοντο καταχρήσεις καὶ σπατάλη τῶν δημοσίων χρημάτων μάλιστα ἐν τῇ ὁδοποιίᾳ. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ βιομήχανοι Ἀθηνῶν καὶ μάλιστα τοῦ Πειραιῶς, — οἵτινες, ἀρθείσης ὑπὸ τοῦ πεσόντος ὑπουργείου τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν γραμματίων τῆς ἐθνικῆς τραπέζης περιῆλθον εἰς ἐμπορικὰς δυσχερείας ἅτε μὴ ἔχοντες ἴδιον κεφάλαιον ἀνάλογον πρὸς τὰς τολμηρὰς αὐτῶν ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις ἐρειδομένας κυρίως ἐπὶ τῶν δανείων ἐκείνης, — μέγαν θόρυβον ἐποιοῦντο κατὰ τοῦ οἰκονομολογικοῦ συστήματος καὶ τοῦ δασμολογίου τοῦ πρώην ὑπουργείου συνερχόμενοι καὶ δι' ἐπιτροπειῶν ἀπαιτοῦντες παρὰ μὲν τῆς τραπέζης πιστώσεις, — παρὰ δὲ τῆς κυβερνήσεως τὴν ἄρσιν τῆς ἄρσεως, οὕτως εἶπεῖν, τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν τραπεζικῶν γραμματίων. Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἶπεῖν, καταδίκη τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τοῦ πρώην ὑπουργείου, περιορισμὸς τῶν ἐξόδων καὶ ἔλεγχος τῆς διαχειρίσεως, μεταβολὴ τοῦ φορολογικοῦ συστήματος καὶ τοῦ δασμολογίου καὶ τὸ πολυπόθητον ἰσοζύγιον ἦσαν αἱ κυρίαι ἐπαγγελίαι τοῦ ὑπουργείου, αἵτινες καὶ ἐν τῷ βασιλικῷ λόγῳ διευτυπώθησαν οὕτως :

« Ἡ κυβέρνησίς μου δὲν θέλει τὸ παράπαν ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὰ ἐκ τῶν τελευταίων ἐκλογῶν προκύψαντα πορίσματα. Ἐπομένως θέλει μετ' ἐπιμονῆς ἐπιζητήσῃ τὸ τοσάκις ἐπιζητηθὲν ἤδη ἰσοζύγιον ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ κράτους καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου νομοθετήματος θέλει προτείνει εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ψῆφον τῆς Βουλῆς τὰ σκοποῦντα τὴν κατάλληλον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ εἰρημένου σκοποῦ διαρρύθμισιν οἰκονομιῶν. Ἡ διαρρύθμισις αὕτη θέλει ἀνενδύτως ζητηθῇ, κατὰ πρῶτον λόγον, διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐξόδων εἰς μόνα τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα, προτεινομένων εἰς τὴν Βουλὴν καὶ τῶν ἀναγκαίων νομοσχεδίων πρὸς κατάργησιν ἢ τροποποίησιν τῶν ἀναγραφάντων τὰς ἀφαιρετέας δαπάνας νόμων· μετὰ τοῦτο δὲ καὶ μόνον πρὸς πλήρωσιν τῶν ὑπολειφθησομένων τυχόν κενῶν δι' αὐξήσεως τῶν ἐσόδων, τροποποιουμένων ὅμως εἴτε κατὰ τὴν

βάσιν εἴτε κατὰ τὸν τρόπον τῆς βεβαιώσεως τῶν πρὸς τοῦτο νομοθετηθέντων πρό τινος φόρων καταναλώσεως.—Τῶν ἀνισοτήτων, αἵτινες σώζονται ἔτι ἐν τῇ κρατούσῃ φορολογίᾳ, τὴν μείωσιν θέλει ἐπιζητήσῃ ἡ κυβέρνησίς μου διὰ τινων ἄλλων νομοσχεδίων, τὰ ὅποια θέλει προτείνει ὑπὸ τὴν ψήφον τῆς Βουλῆς. Ὡς πρὸς τὴν ἄρσιν τῶν πρό τινος νομοθετηθέντων περιορισμῶν τῆς πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν θέλει προτείνει τὴν κατάργησιν τῶν νόμων, δι' ὧν ἀπεδόθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ κράτος τὸ δικαίωμα τῆς ἐμπορίας ὠρισμένων ἀντικειμένων. Ὡσαύτως θέλει προτείνει τὴν ἐν πολλοῖς κατάργησιν, ἐν τοῖς πλείστοις δὲ τροποποίησιν τοῦ τελευταίου περὶ εἰσπράξεως τῶν ἐσόδων νόμου.—Ἐκ τῶν περὶ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς νομοθετηθέντων πολλὰ χρήζουσιν ἀναθεωρήσεως, ἵνα ἀσφαλῶς ἐπιτευχθῇ ἡ στρατιωτικὴ τῆς χώρας παρασκευή. Καὶ τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους οἱ ὀργανισμοὶ δεόν νὰ ἀναθεωρηθῶσιν. Ἐπιτακτικὴ δ' ἰδίως καθίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς μεταβολῆς τῶν ὅρων, ὑφ' οὓς ἐνεργεῖται ἡ ναυτολογία, καὶ τῆς σκοπιμωτέρας διαρρυθμίσεως τῶν τοῦ ναυστάθμου.—Ἀλλὰ νομοσχέδια θέλουσι προταθῇ εἰς τὴν βουλὴν πρὸς βεβαίωσιν τῆς νενομοθετημένης αὐτοδιοικήσεως τῶν δήμων καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν πληρεστέρου ἐλέγχου τῆς διαχειρίσεως τῶν ἐσόδων αὐτῶν. Τὴν νομοθετικὴν δὲ ταύτην περίοδον δεόν νὰ ἀπασχολήσωσι καὶ αἱ πρὸς βελτίωσιν τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης μελέται καὶ ἡ πρὸς πλησιεστέραν καὶ σκοπιμωτέραν ὀργάνωσιν τῶν διαφόρων βαθμῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως πρόνοια».

Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην, ἥς πρόεδρος ἐγένετο ὁ γηραιὸς Δημήτριος Καλλιφρονᾶς διὰ ψήφων 146, ἡ κυβέρνησις Δηλιγιάννη προέβη εἰς τὰ προεπηγγελμένα, ἥτοι εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ νόμου περὶ σιγαροχάρτου (ΑΣΚ' 1885), περὶ πυρείων (ΑΣΚΓ' 1885), περὶ πετρελαίου οὗ ὥρισε τὴν τιμὴν διὰ Διατάγματος (1885) περὶ καπνοῦ κτλ. Οὕτω κανονικῶς βαίνουσα ἡ Βουλὴ ἐτέλει τὸ νομοθετικὸν αὐτῆς ἔργον. Ἐληξεν ἤδη τὸ ἔργον αὐτῆς ἐκ

τῶν πολλῶν ἐπαγγελιῶν ἐλαχίστας, ὡς εἰκόσ, πληρωσάσης, ὅτε αἴφνης ὡς κεραυνὸς ἐνέσκηψεν (6 Σεπτεμβρίου 1885) ἡ ἀγγελία, ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ, ἐπαναστάσεως τῶν Βουλγάρων γενομένης, ἐξεδιώχθη μὲν ὁ διοικητὴς αὐτῆς Γαβριήλ Κρέστοβιτς· συνέστη δὲ πρόσκαιρος κυβέρνησις τῆς Ρωμυλίας, ἥτις ἀνεκήρυξε τὴν ἑνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς πέραν τοῦ Αἴμου Βουλγαρίας· ὁ δὲ ἡγεμὼν αὐτῆς Ἀλέξανδρος ἀποδεξάμενός τὴν ἑνωσιν καὶ προσκαλέσας τὴν βουλγαρικὴν βουλὴν, ὅπως τάχιστα (10 Σεπτεμβρίου) συνέλθῃ καὶ διατάξας ἐπιστράτευσιν τοῦ πεδ. στρατοῦ καὶ τῆς ἐθνοφυλακῆς κατῆλθεν ἐκ Σοφίας εἰς Φιλιππούπολιν μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ αὐτοῦ Καραβέλωφ πρὸς ἐπιστημοποίησιν τοῦ συμβάντος. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἀγγελία συνεκίνησε τοὺς τε Ἕλληνας, ἀναλογιζομένους, ὅτι ἐλληνικώταται χῶραι καὶ γνησιώτατοι ἐλληνικοὶ πληθυσμοὶ περιήρχοντο εἰς τὸ κοῦρος τῶν ἀεὶ τοῖς Ἕλλησιν ἐχθίστων Βουλγάρων, τοὺς Τούρκους καὶ τὰ ἄλλα κράτη τοῦ Αἴμου, καὶ ἀμέσως συνάθροισις εἰς συλλαλητήριον ἐγένετο ἐν τῇ Πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος, πρὸς οὗς ὁ δικηγόρος Γεώργιος Καπετανάκης ὠμίλησε περὶ τοῦ ἐπικειμένου τῇ Ἑλλάδι κινδύνου. Εἶτα δὲ πρὸς τὸν πολλῶν ἤδη πολυπληθέστερον γενόμενον λαόν· τὸν πρὸ τῆς κατὰ τὴν ὁδὸν Ζήνωνος οἰκίας τοῦ πρωθυπουργοῦ συνηγμένον καὶ ἐπιθυμοῦντα νὰκούσῃ ἰδίῳις ὡσὲν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ τὰς σκέψεις περὶ τοῦ δεινοῦ συμβάντος ὁ Δηλιγιάννης εἶπε ταῦτα :

«Κύριοι, κατανοῶ τὴν εὐαισθησίαν ὑμῶν πρὸς τὰς εἰδήσεις, αἵτινες ἀνηγγέλθησαν ἐκ Φιλιππουπόλεως. Ἀλλὰ τὰ ἐν Φιλιππουπόλει γινόμενα ἀνατρέπουσι τὰς συνθήκας, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Εὐρώπη ἐδημιούργησεν ἀπὸ τοῦ 1878 τὸ ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καθεστῶς. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις διερμηνεύουσα τὰ τιμαλφέστατα συμφέροντα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἐδήλωσε πάντοτε, ὅτι θέλει σεβασθῇ τὰς συνθήκας ταύτας καὶ ὅτι εὐχεται ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ δι' αὐτῶν δημιουργηθέντος καθεστῶτος· φρονῶ δὲ καὶ ἐλπίζω ὅτι καὶ ἡ Εὐρώπη, ἥτις συνωμολόγησε τὰς συνθήκας τοῦ Βερολίνου, θέλει ἐκπλαγῇ ἐπὶ τοῖς γενομένοις ἐν Φιλιππουπόλει καὶ ἐπαναγάγῃ ἐκεῖ τὸ καθεστῶς, τὸ ὁποῖον ἐδημιούρ-

γησε. Διὰ τούτο δὲν διστάζω νὰ μεταδώσω εἰς ὑμᾶς τὰς ἐλπίδας ταύτας καὶ νὰ σᾶς προτρέψω νὰ ἀπέλθητε εἰς τὰς οἰκίας σας, ἔχοντες τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἔχῃ τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, τὰ ὅποια ἔχει καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς, ἀφ' οὗ ἐξ αὐτοῦ ἀνεδείχθη καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐκλήθη νὰ κυβερνᾷ.

Ἄλλ' αἱ εἰρηνικαὶ αὐταὶ δηλώσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ οὐδαμῶς ἐκώλυσαν τὸν λαὸν νὰ συνέλθῃ καὶ αὐθις (9 7βρίου) ἐν τῇ Πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος, ἐνθα, μετὰ δημηγορίαν τοῦ ἐθνικοῦ ῥήτορος Ἀναστασίου Γενναδίου, υἱοῦ τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους, βοῇ ἐγένετο δεκτὸν τὸ ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἀναγνωσθὲν ψήφισμα τόδε :

« Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐξ ἀπασῶν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν τῆς τε ἐλευθέρας καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος ὑπείκων εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος καὶ συνελθὼν σήμερον τῇ 9 Σεπτεμβρίου εἰς σύλλογον ἐψήφισε τὰ ἑξῆς : Ἐπειδὴ οἱ Βούλγαροι κινούμενοι ὡς πάντοτε ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ αἰωνίου ἐχθροῦ τοῦ ἐλληνισμοῦ κατεπάτησαν τὸν κοινὸν νόμον τὸν τεθέντα ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ καὶ ἀνέτρεψαν τὴν ἰσορροπίαν τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐκυρίευσαν πόλεις ἀρχῇθεν γνησίας ἐλληνικάς, ἐν αἷς κυριαρχικῶς θὰ ἐκτελέσωσι τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἐλληνισμοῦ, καὶ ἐπειδὴ ἡ κατάκτησις τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἔσται ἀφετηρία πρὸς ἐπιδρομὴν καὶ κατάκτησιν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἥτις εἶναι τὸ φυσικὸν προπύργιον τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Ἀττικῆς, τούτου δ' ἕνεκεν κινδυνεύει οὐχὶ μόνον ἡ δούλη Ἑλλάς, ἀλλὰ καὶ αὕτῃ ἡ ἐλευθέρα· διὰ ταῦτα ὁ πανελλήνιος λαὸς τῶν Ἀθηνῶν παρακαλεῖ τὴν κυβέρνησιν νὰ ποδείχθῃ, κατὰ τὸν φοβερώτατον κίνδυνον τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἀξία τῆς πατρίδος καὶ νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν φρικτὴν εὐθύνην, ἣν αὐθορμήτως ἀνέλαβε, νὰ μελετήσῃ ἐμφρόνως καὶ νὰ ἀποκρούσῃ ἀνδρικῶς τὴν κατὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐπιβουλήν, νὰ μὴ ἀμελήσῃ ἐπὶ πλέον πράγματι ἀργοῦσαν τὴν βασιλικὴν ἀρχήν, νὰ γνωρίζῃ δὲ ὅτι

θὰ τύχη τῆς τε ἐνθουσιώδους ὑποστηρίξεως τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ πράττουσα τὸ καθῆκον καὶ τῆς δικαίας τιμωρίας ἀποδεικνυομένη ἢ ἀμελής ἢ ἀνίκανος πρὸς τὰ πράγματα καὶ τοὺς καιρούς. Πρὸς τούτοις, παρκαλεῖ τὴν ἀντιπολίτευσιν τὴν ἐν τῇ βουλῇ ἀναλογιζομένην, ὅτι εἶναι ἐφεδρεία τῆς κυβερνήσεως καὶ κυβέρνησις ἐν διαθεσιμότητι, μάλιστα δὲ ὅτι εἶναι ἀντιπολίτευσις ἐλληνικὴ, νὰ τείνῃ χεῖρα βοηθείας εἰς πᾶσαν πατριωτικὴν ἐργασίαν τῆς κυβερνήσεως πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ· διότι ἄλλως πράττουσα θάποδειχθῇ προδότις τῆς πατρίδος καὶ ἀξία τῆς ἐθνικῆς κατάρας».

Μετὰ τοῦτο ἀνετέθη ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τοῦ ὑποστρατήγου Δ. Βότσαρη, τοῦ ὑποναύάρχου Μιλτιάδου Κανάρη καὶ τοῦ Α. Γενναδίου ὅπως τὸ μὲν ψήφισμα τοῦτο ἐγχειρίσῃ τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει, ἕτερον δὲ κατάλληλον καὶ λεπτόν τὴν φράσιν ἐπιδώσῃ τοῖς Ἀθηναῖσι ἀντιπροσώποις τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ «Μακεδονικὸς Σύλλογος» καὶ ἄλλοι συνδιεσχέποντο περὶ τοῦ πρακτέου. Τάχιστα δ' ἐν ταῖς ἐπιστημοτέραις τῆς Ἑλλάδος πόλεσιν, ἐν αἷς ἐκ τῶν πρώτων ὁ Πειραιεὺς, ὁ Βῶλος, αἱ Καλάμαι, αἱ Πάτραι, τὸ Αἴγιον, ὁ λαὸς συνεκινεῖτο καὶ ψηφίσματα τῇ κυβερνήσει ὑπέβαλλεν· οὐδ' ὁ δοῦλος ἐλληνισμὸς ἔμεινεν ἀπαθής· πρώτη ἡ φιλοπόλεμος Κρήτη συνεταράσσετο. Πρὸ δὲ πάντων ὁ λαὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ μάλιστα ἡ νεολαία ὑπεξέκαλον τὸ ὑπὲρ τοῦ ἐλληνισμοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων αἰσθημα, ἀπαιτοῦντες ἵνα συστήσωσιν ἱερὸν λόχον, οἱ δὲ ἀφυπηρετήσαντες ὑπαξιωματικοὶ προσεφέροντο ὅπως ὑπηρετήσωσιν ἐν τῷ στρατῷ. Καθ' ἑκάστην ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ πόλει συνηθροίζετο ὁ λαὸς εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἐξεδήλου τὰ φιλοπόλεμα αὐτοῦ αἰσθήματα καὶ ἐξέδιδε ψηφίσματα· καὶ γενικὸς ἐνθουσιασμὸς κατέσχε τὰς ψυχὰς τῶν τε ἐλευθέρων καὶ δούλων Ἑλλήνων πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐκ Βουλγάρων κινδύνου καὶ φόβος περὶ τῆς μελλούσης τύχης τοῦ ἐν Ρωμυλίας καὶ Μακεδονίας ἐλληνισμοῦ.

Τοῦ φρονήματος τούτου ἐμφορηθεῖσα καὶ ἡ κυβερνήσις ἀπεφάσισε ν' ἀνερρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον καὶ πῶς ἐπὶ τὸ ἐπιδεικτικώτερον ἐπισπάσῃται τὴν προσοχὴν τῶν τε Ἑλλήνων καὶ

ξένων καθ' ἐκάστην μὲν συγκροτοῦσα ὑπουργικὰ συμβούλια, ὧν τὰς μεγάλας περὶ πολέμου ἀποφάσεις διεκωδώνιζον αἱ συμπολιτευόμεναι ἐφημερίδες, μετὰ θορύβου δὲ ποιῶσα μετακινήσεις στρατοῦ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν. Ἐν μεγάλῃ δὲ σπουδῇ διετάσσοντο καὶ οἱ ἑφεδρῶν τῇ 12 Σεπτεμβρίου, ἀπόντος τοῦ βασιλέως εἰς Εὐρώπην, (1) ἵνα ἐν εἴκοσιν ἡμέραις προσέλθωσιν εἰς τὰ ἀρμόδια στρατολογικὰ γραφεῖα, ὧν οἱ μὲν τῶν στρατολογικῶν γραφείων Κυκλάδων, Μεσσηνίας, Λακωνίας, Ἀρκαδίας, Ἀργολίδος, Ἀττικῆς, Εὐβοίας, Φθιώτιδος, Τρικκάλων καὶ Λαρίσσης συντάσσοντα: τῷ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατῷ, οἱ δὲ τῶν Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Κερκύρας, Ἀχαΐας, Ἀκαρνανίας, Ἀρτης τῷ ἐν Ἀρτη. Ἐπεστράπη δὲ καὶ ἡ κατὰτάξεις ἐθελοντῶν εἰς τε τοὺς χωροφύλακας καὶ εἰς τοὺς εὐζώνους. Πανταχοῦ μὲν λοιπὸν μετακινουῦντο στρατοί, πανταχοῦ δ' ἀντήχει τὸ πολεμικὸν μὲνός, ἡμέρα δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐξεδηλοῦτο μείζων ἐνθουσιασμός, ὡς καὶ κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897.

Τοῦτ' αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔνθα ἀλλεπάλληλα συνεκροτήθησαν ὑπουργικὰ συμβούλια, ἀλλ' οὐδεμία ἀπόφασις ἐλήφθη ὑπὸ τῆς Τουρκίας, τούναντίον ἐγένετο γνωστὸν, ὅτι σοβαρὰ διαφωνία ἀνεφύη μεταξὺ τοῦ Σουλτάν Χαμιῆ καὶ τοῦ μεγάλου βεζύρου Σαΐτ πασᾶ. Ὁ Σουλτάνος, δὲν ἠθέλησε νὰ περιπλακῇ εἰς ἀνωμαλίας ἀλλὰ μετὰ τινος ἀπαθείας ἀπεδέξατο τὰ ἐν Ρωμυλίᾳ τελεσθέντα καὶ μόνον διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ τὴν ἐξομάλυνσιν αὐτῶν ἐπεζήτησεν. Ἐνῷ ὁ Σαΐτ πασᾶς ἐν τῷ συγ-

(1) Ἀπόντος τοῦ βασιλέως, τὴν ἀντιβασιλείαν διεχειρίζετο τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον ὅπερ καὶ ὑπέγραψε τὸ διάταγμα τῆς προσκλήσεως τῶν πρώτων σειρῶν τῶν ἑφεδρῶν. Ὁ πόλεμος λοιπὸν ἀπροφασίσθη ἀπόντος τοῦ βασιλέως. Τὸ διάταγμα τοῦτο φέρει μὲν ἡμερομηνίαν 12 Σεπτεμβρίου ἀλλ' ἐδημοσιεύθη τῇ 14 τοῦ αὐτοῦ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ εἰς Κόρινθον πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Βασιλέως μεταδάντος Δεληγιάννη, ὅστις συνωμίλησε περὶ τῶν γινομένων μετὰ τοῦ βασιλέως, ἔχοντας ἀντίθετον γνώμην διότι ἐπανακάμπτων ἐξ Εὐρώπης, ἔνθα εἶχε διαγνώσει ἀσφαλῶς τὰς διαθέσεις τῶν μεγάλων Κρατῶν, παρέστησεν εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τὸ ἀδύνατον τοῦ πολέμου.

κροτηθέντι· ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Σουλτάνου μεγάλῳ συμβουλίῳ ὑπεστήριξε στρατιωτικὴν ἐνέργειαν ἐν Ρωμυλίας κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὁ Σουλτάνος Χαμιτ ἐκηρύχθη τὸναντίον ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς εἰρήνης. Καὶ πράγματι κατ' οὐσίαν ἡ Ρωμυλία ἦτο ἀποσπασμένη τῆς Τουρκίας καὶ ἡνωμένη πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου· (1878) τί δ' ἄλλο ἦτο ἡ ρωμυλιωτικὴ χωροφυλακὴ ἢ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου; τί ἄλλο ἦσαν οἱ τῆς Ρωμυλίας γραμματεῖς, οἱ ὑπουργοὶ δηλονότι τμηματάρχαι τοῦ ἐν Σοφίᾳ Βουλγαρικοῦ ὑπουργείου; Ἐκ τοιούτων ὁ Σουλτάνος ἀγόμενος σκέψεων δὲν ἤθελε ν' ἀνακόψῃ τὰς περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Τουρκίας πραγμάτων μερίμνας αὐτοῦ περιπλεκόμενος εἰς νέας ἐξωτερικὰς ἀνωμαλίας, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐλέγετο ὅτι ἦτο ὑποκίνησις τῆς Ρωσίας.

Ταχέως ὁμως ἀπεδείχθη, ὅτι τὸ Βουλγαρικὸν πραξικόπημα δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα ρωσικῆς ἐνεργείας· διότι, συγκληθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιασκέψεως τῶν Δυνάμεων, οὐδὲν σχούσης ἀποτέλεσμα, κατεδείχθη ἀνελπίστως, ὅτι τὴν ἀποδοχὴν τῶν τετελεσμένων γεγονότων ὑπεστήριξεν οὐχὶ ὁ Ρῶσος πρεσβευτῆς, ἀλλ' ὁ Οὐάιτ, ὁ παρὰ τῇ Πύλῃ πρεσβευτῆς τῆς Ἀγγλίας. Ὁ μαρκήσιος Σώλσβαρν, ὁ διαμαρτυρηθεὶς, ὡς εἶδομεν διὰ τῆς ἐγκυκλίου αὐτοῦ τῆς 1 Ἀπριλίου 1878 κατὰ τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου τῆς 19 Φεβρουαρίου, ὡς παρεχούσης τῇ Βουλγαρίᾳ τὸν Αἶμον, αὐτὸς οὗτος ὁ γῆν καὶ θάλατταν ἀνακινήσας ἵνα διαιρέσῃ εἰς δύο τὴν Βουλγαρίαν, ἵνα ὀῆθεν διασωθῶσιν οἱ ἐν Ρωμυλίᾳ ἐλληνικοὶ πληθυσμοί, ἦτο νῦν ὑπέρμαχος τῆς ἐνώσεως τῆς Ρωμυλίας καὶ Βουλγαρίας. Αἱ Δυνάμεις δὲν ἐφάνησαν διατεθειμέναι οὔτε εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ ἀναθέσωσι τὴν ἐντολήν· τῆς διὰ στρατιωτικῆς ἐνεργείας ἐπαναφορᾶς τοῦ διαταραχθέντος καθεστῶτος, οὔτε διὰ μικτοῦ τινος στρατοῦ νὰ ἐπιτύχωσι τοῦτο.

Ἡ Ρωσία, καίπερ κεχολωμένη ἐπὶ τῇ αὐτοδούλῳ ταύτῃ ἐνεργείᾳ τῶν Βουλγάρων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιμείνῃ ὅπως βία ἐκβληθῶσι τῆς Ρωμυλίας ἀφοῦ αὕτῃ πρώτη διὰ τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἐχαρακτήρισεν ὡς βουλγαρικὰ τὰ ἐδάφη τῆς βορείου

Θράκης· ἀλλὰ τὸνναντίον συνηγόρει ὑπὲρ τῆς πλήρους ἐνώσεως καὶ προσεπάθει ἐσωτερικῶς διὰ τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς, ἣν ἐπόλεμει ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Βάττεμβερν καὶ οἱ περὶ αὐτὸν βούλγαροι πολιτικοί. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ μὲν Τουρκία δὲν ἤθελεν αὐτοδούλως νὰ ἐνεργήσῃ στρατιωτικῶς ὅπως ἐκδιώξῃ τοὺς Βουλγάρους ἐκείθεν τοῦ Αἴμου, ἡ δ' Εὐρώπη ἐφαίνετο διατεθειμένη ν' ἀποδεχθῇ τὰ τετελεσμένα γεγονότα, ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Σερβία συνεταράχθησαν, καὶ δικαίως, ἐπὶ τῇ ἐπικινδύνῳ ταύτῃ ἐπεκτάσει τῆς Βουλγαρικῆς ἡγεμονίας. Ἡ Σερβία ἐν τάχει ἐπιστρατεύσασα ἐκήρυξε τῇ 17 Νοεμβρίου 1885 τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Βουλγαρίαν· ὁ σερβικὸς στρατὸς διηλθε τὰ στενὰ τοῦ Πιρότ καὶ νικηφόρος ἔβαινε πρὸς τὴν Σοφίαν· ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Ἀλέξανδρος Βάττεμβερν συγκεντρώσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐνίκησε τοὺς Σέρβους ἐν Σλιβνίτση καὶ ἀπώθησεν αὐτοὺς ἐκείθεν τῶν Βουλγαρικῶν ὁρίων. Ἡ ἀνέλπιστος αὕτη τροπὴ τοῦ πολέμου, ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιπολαίας στρατιωτικῆς προπαρασκευῆς τῆς σερβικῆς κυβερνήσεως, ἐπήνεγκε τὴν ἐκατέρωθεν συζητηθεῖσαν μεσολάβησιν τῶν Δυνάμεων (11 Δεκεμβρίου 1885), τῇ 21 τοῦ αὐτοῦ διωμολογήθη ἀνακωχὴ μέχρι τῆς 1 Μαρτίου 1886 μεθ' ὃ τὰ δύο κράτη ἐπελήφθησαν διαπραγματεύσεων ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ διωμολόγησαν συνθήκην ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρώην καθεστῶτος (1).

Ἡ Τουρκία κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1886 συνεβλήθη ἀπ' εὐθείας ἐπομένη ταῖς ἀγγλικαῖς συμβουλαῖς, μετὰ τῆς Βουλγαρίας· ὑπεγράφη δηλαδή μετὰξὺ Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας σύμβασις, ἥτις, πρὸς τὸ θεαθῆναι, ὥριζεν ὅτι αἱ γενικὴ τῆς Ρωμυλίας διοίκη-

(1) Περὶ τοῦ Σερβο-βουλγαρικοῦ πολέμου ἰδὲ: Der Serbisch—Bulgarische Krieg bis zum Waffenstillstand, ὑπὸ τοῦ Πρώσου ἀξιωματικοῦ ἐν Minden 1886—Der Serbisch—Bulgarische Feldzug ἐν τῷ ἐν Βερολίνῳ ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ Militärisches Wochenblatt No 5 τῆς 16 Ἰανουαρίου 1886. Ἰδὲ καὶ τὴν περὶ ἡμῶν μεταφρασθεῖσαν ὑπὸ Π. Γ. Δαγκλῆ ἱστορίαν περὶ τοῦ πολέμου τούτου ἐκ τῶν τοῦ Ἑλβετοῦ ἀντισυνταγματάρχου H. Hügerbühler καὶ G. Rochat. Ἀθήναι 1888.

οις ἀνατίθεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Βερολινείου Συνθήκης εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας Ἀλέξανδρον Βάττεμπεργ». Ἀνεγνωρίζετο δηλονότι προσωπικὴ ἔνωσις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν. Μετ' οὐ πολὺ ἐγένετο συνδιάσκεψις ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν πρεσβευτῶν ἐπὶ τῇ βάσει δῆθεν τῆς Βερολινείου Συνθήκης, ἣτις ἐπανελάβε τὴν κωμωδίαν τῆς τουρκοβουλγαρικῆς συμβάσεως, ἐπενεγκοῦσα τροποποιήσεις τινὰς μόνον ἐν αὐτῇ.

Τούτων ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἰῖμου γινομένων, ἡ Κυβέρνησις Δεληγιάννη ρυμουλκουμένη ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως παρσκευάζετο ὡς εἰς πόλεμον. Τὴν ἐπιούσαν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Διατάγματος δι' οὗ ἤρξατο ἡ κινητοποίηση τοῦ στρατοῦ (15 Σεπτεμβρίου 1885) ἐπανῆλθεν ὁ Βασιλεὺς ἐκ Κορίνθου εἰς Ἀθήνας, γινόμενος πανηγυρικώτατα δεκτὸς ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιῶντος ὑπὲρ τοῦ πολέμου λαοῦ. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ Βασιλεὺς, ὃν ἠκολούθησεν ὁ πελεμοχαρὴς λαὸς μέχρι τῶν Ἀνακτόρων, ἐξεφώνησε λόγον πολέμικόν ἔχοντα ὡς ἑξῆς, αὐτολεξεύει:

«Παιδιά,

Αἱ περιστάσεις εἶναι λίαν σοβαραὶ καὶ ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει νὰ σκεφθῇ μὲ φρόνησιν καὶ θάρρος. Ἐνδεχόμενον εἶναι νὰ χρειασθῶσι πολλαὶ θυσίαι. Ἀλλ' ἡ ἐγνωσμένη φιλοπατρία καὶ αὐταπάρνησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μοὶ ἐγγυῶνται ἐκ τῶν προτέρων ὅτι θέλει ὑποστῇ ταύτας προθύμως. Πιστεύσατε δὲ εἰς τὴν ἀπειρον ἀγάπην μου πρὸς τὴν φιλτάτην Πατρίδα καὶ τὴν ἄοκνον μέριμνάν μου ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ζήτω ἡ Ἑλλάς».

Καὶ ταῦτα μὲν εἶπεν ὁ βασιλεὺς, ἅπερ ἀμέσως διεβιβάσθησαν εἰς Εὐρώπην· ὁ δὲ λόρδος Σώλσβαρου ἐτηλεγράφησεν αὐθήμερόν, κατὰ τὴν ἀγγλικὴν Κυανὴν Βίβλον, (ἰδὲ ἔγγραφον αὐτοῦ τῆς 16]28 Σεπτεμβρίου (1885) πρὸς τὸν Ρούμπολδ) πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις Ἀγγλὸν πρεσβευτὴν: «ὅπως ἀποτρέψῃ τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ πάσης στρατιωτικῆς ἐνεργείας καθ' οἷουδὴποτε τμήματος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ νὰ ἐξηγήσῃ αὐτῷ ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν θὰ κερδήσῃ ἐκ τοιοῦτου διαβήμα-

τος (πρόβλ. τὴν νόταν τοῦ Μουράδισφ καὶ τὴν κοινὴν διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων πρὸς τὴν Ἑλλάδα τῆς 25 Μαρτίου 1897, ἐν τῷ ἐμ.ῳ Ἑλληνοτουρκικῷ πολέμῳ, Ἀθῆναι 1897 σελ. 90—91), ὅπερ θὰ ἐκθέσῃ μόνον τὴν χώραν καὶ τὴν κυβέρνησιν εἰς ἀποτυχίαν καὶ ταπείνωσιν.» Βραδύτερον δὲ καὶ οἱ ἄλλων ἐγγράφων τὰ αὐτὰ ἐπανελάβανεν ὁ Σώλσβαρου καὶ ὁ Ὁράτιος Ρούμπωλδ, ὁ δὲ πρωθυπουργὸς Δεληγιάννης ἀπήντα, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς διπλωματικῆς βίβλου ἐξάγεται. (Ἐγγραφον τοῦ Ρούμπωλδ τῷ Σώλσβαρου τῆς 23 Σεπτεμβρίου) ὅτι: «κύριος σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ πραύνη τὸν ἐρεθισμόν καὶ νὰ περιμείνῃ ἡσυχῶς τὴν ἀνέλιξιν τῶν πραγμάτων...» Ὡς ἐκ τούτου ἐκάλεσε τὴν Βουλὴν εἰς ἑκτακτον σύνοδον τῇ 11 Ὀκτωβρίου 1885. Ὁ βασιλικὸς λόγος καὶ ἡ εἰς αὐτὴν ἀπάντησις τῆς Βουλῆς ἦσαν πολεμικαί, τοῦτ' αὐτὸ δὲ κατεδείχθη καὶ ἐκ τῆς προσκλήσεως ἄλλων σειρῶν ἐφεδρείας καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἑλλήνων καὶ ἡ ἀπαγόρευσις χορηγίας ἀδειῶν εἰς ἀξιωματικούς καὶ ὀπλίτας. Ἡ Βουλὴ ἐπὶ δύο καὶ ἥμισυν μῆνα ἐργασθεῖσα καθ' οὓς ἐγένετο (17 8βρίου) συζήτησις περὶ μυστικῆς συνεδριάσεως καὶ λόγος τοῦ πρωθυπουργοῦ περὶ συμπράξεως τῶν κομμάτων, παρεχώρει εἰς τὴν Κυβέρνησιν πάντα τὰ αἰτηθέντα ἑκτακτα μέτρα, καὶ τὰς ἐκτάκτους ἐκείνας πιστώσεις, αἵτινες ἦσαν ἀναγκαῖαι διὰ τὸν παρασκευαζόμενον ὀὖθον ἀγῶνα. Κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίαν τῆς ἐκτάκτου ταύτης συνόδου (11 Ὀκτωβρίου) ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ τρικουπικοῦ κόμματος Κωνσταντῖνος Λομβάρδος ἐδήλωσε τῇ Βουλῇ, ὅτι ἡ ὑπὸ τὸν ἐν Λονδίνῳ ἀπόντα Τρικούπην ἀντιπολίτευσις θὰ ὑπεστήριζε τὴν κυβέρνησιν κατὰ τὴν ἐθνικὴν ἐκείνην περίστασιν εἰπὼν: «Προκειμένου περὶ πατρίδος κόμματα δὲν ὑπάρχουσι· διὰ τοῦτο ἡ κυβέρνησις θὰ τύχῃ πάσης τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἀντιπολιτεύσεως.» Ταῦτα εἰπὼν καὶ κατελθὼν ἐν μέσῳ ζητωκραυγῶν ἡσπασατο τὸν Δεληγιάννην (1). Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Τρικούπης ἐν τῷ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐν Λονδίνῳ δοθέντι ὑπὸ τῶν ὁμογενῶν δεῖ-

(1) Δυστυχῶς ἡ «Ὠρεα» τῇ ἐπαύριον ἔγραψεν ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Λομβάρδου λεχθέντα ἦσαν ἀπομικτὴ ἐκείνου γνώμη!

πνῶ, ἐν προπόσει εἶπε τάδε : «Οἰοιδήποτε καὶ ἂν ᾧσι κυβερνηται τῆς χώρας, θὰ ὑποστηρίξωμεν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ πᾶσαν κυβέρνησιν ἐθνικὴν ἐφαρμόζουσαν πολιτικὴν ἐθνικὴν δὲ πολιτικὴν θεωροῦμεν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς Ἑλλάδος περὶ τὴν διεκδίκησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Ἑλλάς οὐδὲν δύναται βεβαίως ἄνευ τῆς εὐμενείας τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ τὴν εὐμένειαν ταύτην δύναταί τις ν' ἀπαντήσῃ μόνον διὰ τολμηρᾶς καὶ ἐπιμόνου πρωτοβουλίας . . . »

Καὶ ταῦτα μὲν εἶπεν ἐν τῷ συμποσίῳ, ἐν συνεντεύξει δὲ ἣν ἔσχε μετὰ συντάκτου τῆς Pall Mall Gasette ὠμίλησεν ὡς ἑξῆς :

« Ἡ Ἑλλάς ἐνδιαφέρεται τετραχῶς κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν κρίσιν : Ἡ πρώτη αὐτῆς ἀσχολία πρέπει νὰ ᾔηται ἡ περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ὅστις θὰ ἀπορροφηθῇ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἐὰν αἱ Δυνάμεις ἀναγνωρίσωσι τὴν μετὰ τῆς Βουλγαρικῆς ἡγεμονίας ἔνωσιν τῆς Ρωμυλίας. Κατὰ δεύτερον λόγον ἡ Ἑλλάς ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν Μακεδονίαν, ἥτις δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τρία τμήματα : τὴν μεσημβρινήν, ἥτις εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἐλληνικὴ ὅ,τι ὅποτε καὶ ἂν συμβῇ τὴν κεντρικὴν τὴν περιλαμβάνουσαν ἐλληνικοὺς πληθυσμοὺς καὶ τὴν ἀρχαίαν τὴν μὴ οἰκουμένην ὑφ' Ἑλλήνων. Τὴν Ἑλλάδα ἀπασχολεῖ ἡ Κεντρικὴ, ἥς οἱ κάτοικοι ἀναγνωρίζουσι τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ οὐχὶ τὴν Βουλγαρικὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνταῦθα ὁ ἐλληνισμὸς δὲν ἀποτελεῖ συναφῇ πληθυσμὸν, εἶναι σχεδὸν βέβαιον, ὅτι, ἐὰν ἡ χώρα περιέλθῃ ὑπὸ τὴν σερβικὴν κυριαρχίαν ἢ τὴν βουλγαρικὴν, οἱ κάτοικοι θὰ ἐκσλαβισθῶσιν, ἐν ᾧ ἐὰν ὑπὸ τὴν Ἑλλάδα θὰ ἐξελληνισθῶσιν ὁλοσχερῶς. Κατὰ τρίτον λόγον ἡ Ἑλλάς ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν τῶν Ἰωαννίνων τύχην περὶ ἧς πρὸς ταῦτα ἐλέγχθησαν ἐν τῷ Βερολινεῖῳ Συνεδρίῳ. Καὶ κατὰ τέταρτον λόγον ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν Κρήτην, ἥς ὁ πληθυσμὸς εἶναι ἐλληνικὸς ἐκ φυλῆς καὶ θρησκείας κατὰ τὰ 3)4, τοῦ ἄλλου τετάρτου συγκειμένου ἐξ Ἑλλήνων ἀσπασμένων, κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάληψιν τῆς νήσου, τὸν Ἰσλαμισμόν. » Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα

ὤμιλησέ καὶ ὁ Ἰωάννης Γεννάδιος ἐν τῇ αὐτῇ ἐφημερίδι τῆς 18 Νοεμβρίου 1885(1).

Αὐτὰ ταῦτα ὁ Γρικσούπης ἐπανελθὼν ἐξ Ἀγγλίας τῇ 17 Ὀβρίου 1885 καὶ ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας αὐτοῦ εἰπὼν: «Εὐχαριστῶ ἐπὶ τῇ πεποιθήσει, τὴν ὁποίαν δεικνύετε, ὅτι θελῶ ἐκπληρώσει τὸ καθήκόν μου, ὅπως πᾶς Ἕλλην ἐν ταῖς σημεριναῖς περιστάσεσιν ἐκπληροῖ τὸ ἐθνικὸν αὐτοῦ καθήκον.

Διενεργουμένης μεταρρυθμίσεως τοῦ καθεστώτος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, συνεταράχθη ὁ ἑλληνισμὸς καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Κράτους ἐπὶ τῇ παραγνώσει τῶν δικαίων τοῦ ἔθνους καὶ ὡς σύνθημα ἐνώσεως ἠγέρθη ἀπανταχόθεν φωνὴ ὑπὲρ σωτηρίας τῆς Μακεδονίας. Ἐπόμενοι εἰς τὴν φωνὴν ταύτην, σπεύδουσιν εἰς τὰς τάξεις οἱ ἑφεδροὶ, προσφέρουσι τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν πολυάριθμοι ἑθελονταί, φέρει δὲ σήμερον ἡ Ἑλλὰς τὸ ἐμπρέπον ἐν τοιούτοις ἐθνικοῖς κινδύνουσιν παράστημα ἔθνους, ἔχοντος τὴν συνείδησιν, ὅσων ὀφείλει πρὸς ἑαυτό, διεκδικοῦντος ἐλευθέραν ἐνέργειαν καὶ ἀνεξάρτητον ἐθνικὴν ὑπαρξίν. Δὲν θὰ ἦτο δ' ἡ Ἑλλὰς ἔθνος ἀνεξάρτητον δὲν θὰ ἦτο ἀξία ἐλευθερίας, θὰ ἦτο κατωτέρα τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς, ἂν ἠνείχετο ἀπαθὲς τὴν πώλησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ γένους καὶ δὲν ἔτεινε πρὸς αὐτὸ τὴν χεῖρα, ἵνα μὴ παύσηται ἐνεργοῦσα, πρὶν ἢ ἀποσοβῇθῶσιν οἱ ἀπειλοῦντες τὴν Μακεδονίαν κίνδυνοι καὶ ἐμπεδοθῇ τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ.

«Ὁ λαὸς ἐπετέλεσε τὸ καθ' ἑαυτὸν, δραμὼν εἰς τὰ ὄπλα καὶ διατρανῶν ἐμπράκτως τὸ φρόνημα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ κανονισμὸς τῆς ἐνεργείας ἀνήκει εἰς τοὺς, κατὰ τοὺς θεσμοὺς τῆς χώρας, κυβερνήτας αὐτῆς. Εἰς τούτους ὀφείλομεν ἀνεπιφύλακτον ἀρωγὴν, ἂν εἰλικρινῶς ἐργάζωνται εἰς πραγματοποίη-

(1) Ἰδὲ D. Bikelas, Le rôle et les aspirations de la Grèce dans la question d'Orient. Paris 1885 σελ. 53—54.

σιν τῶν ἐθνικῶν ὑποχρεώσεων, πρωτίστη δὲ ἀρωγὴ εἶναι ἢ πάνδημος ἀναγνώρισις, ὅτι εἰς αὐτοὺς προσήκει νὰ ἡγῶνται εἰς αὐτοὺς ἀποκλειστικῶς ἢ διαρρυθμίσις τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐνεργείας.

«Εὐκταῖον θὰ ἦτο τοιαύτην ἀναγνωρίζοντες ἐξουσίαν ὑπὲρ τῶν κυβερνώντων καὶ τοιαύτην παρέχοντες εἰς αὐτοὺς συνδρομὴν, νὰ ἡντλοῦμεν ἐκ τοῦ παρελθόντος αὐτῶν πλήρη ἐμπιστοσύνην πρὸς τὰ πρόσωπα· ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ τῶν προσώπων ἀνήκει εἰς τοὺς, κατὰ νόμον πρὸς τοῦτο τεταγμένους, οἳ οἰδῆποτε δ' ἂν ᾧσιν οἱ πρὸς τοῦτο κεκλημένοι εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας, ὀφείλομεν αὐτοῖς σύμπραξιν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ, ὡσανεὶ ἦσαν προῖόν τῆς ἰδίας ἐκάστου ἡμῶν ἐκλογῆς· διότι μόνον διὰ τοιαύτης ἐνεργείας πραγματοποιοῦνται αἱ ἐθνικαὶ ὑποχρεώσεις ἐλευθέρων ἐθνῶν.

«Ἐπανελθὼν δ' ἐγὼ εἰς τὴν χώραν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευτικοῦ μου καθήκοντος θέλω παραστῇ εἰς τὸ βουλευτήριον, ἵνα τοιαύτην παράσχῃ ἀρωγὴν εἰς τὴν κυβέρνησιν· τοιαύτην δὲ παρέχουσιν αὐτὴν ἤδη οἱ μεθ' ὧν ἐν τῇ Βουλῇ συμπράττω. Δὲν θέλομεν ἀποδυθῇ εἰς ἀγῶνας κομματικὰς, θέλομεν δὲ ζητήσῃ μόνον ἐγγυήσεις εἰλικρινοῦς ἐνεργείας πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ.

«Ἄν ἡ Βουλὴ ἐξακολουθῇ παρέχουσα τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῆς εἰς τὴν παροῦσαν κυβέρνησιν, καίτοι διαφωνοῦμεν περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν προσώπων, καὶ μάλιστα ἐν σχέσει πρὸς τὰς παρούσας περιστάσεις, θέλομεν ὅμως ἀναβάλλῃ, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ παροῦσα κρίσις, πᾶσαν συζήτησιν περὶ τῶν πεπραγμένων ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, τῶν τε πρὸ τῆς ἐναρξέως καὶ τῶν μετὰ τὴν ἐναρξιν τῆς κρίσεως.

«Μόνον διὰ τοιαύτης κοινῆς ἀπάντων καὶ ἐκάστου, ἐν ᾧ τέτακται, ἐνεργείας, μόνον διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς διευθύνσεως ἀπάσης ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ κράτους, δύναται ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ λαοῦ νὰ παραγάγῃ καρποὺς, εἴτε ἐν τοῖς συμβουλίοις τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, εἴτε ἐν τοῖς πεδίοις τῶν ἀγώνων. Ἐν τοιούτῳ φρονήματι, ἐν τοιαύτῃ συντάξει

προβάλλουσα ἡ Ἑλλάς εἰς φρούρησιν τῶν παραγνωρισθέντων δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θέλει ἀναζωπυρώσει τὰς πρὸς αὐτὴν συμπαθείας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, αἵτινες καὶ σήμερον ἐπίσης, ὡς καὶ ἄλλοτε θὰ ἐκδηλωθῶσι ζωηραὶ, ἂν καὶ ἡμεῖς ἐργασθῶμεν, ὡς πρὸ ἡμερῶν εἰργάσθησαν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ θέλει οὕτως ἀποδειχθῇ ἔτι, ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ὅτι ἐν ταῖς ἐθνικαῖς ὑποθέσεσιν ἀγωνίζεται πάντοτε, κινδυνεύει ἐνίοτε, ἀλλὰ τελικῶς ἐπικρατεῖ τὸ δίκαιον.

Αὐθημερὸν ὁ Τρικούπης μετέβη εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ἐκεῖ ταῦτ' ἐπανέλαβεν ὑποσχόμενος συνεργασίαν μετὰ τῆς κυβερνήσεως. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη συνεργασία δὲν διήρκεσε ὀυστυχῶς ἐπὶ μακρὸν καὶ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τινὰς ἐβδομάδας ἀπὸ τῶν συνεδριάσεων τῆς ἐκτάκτου ἐκείνης συνόδου (11 Ὀκτωβρίου—14 Δεκεμβρίου 1885) ἡ ἀντιπολίτευσις ὑψώσασα τὴν σημαίαν αὐτῆς, μετὰ τὴν γ' συζήτησιν τοῦ περὶ εἰσφορῶν νομοσχεδίου, διέσπασε τὴν μετὰ τοῦ Δηληγιάννη συνεργασίαν, ἣν ὑπέσχετο, ζητοῦσα, ἐκ τῶν παρασκηνίων τῆς αὐλῆς καὶ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἧς ὁ Τρικούπης ἦν θιασώτης βοηθούμενος, νὰ συντρέψῃ τὴν κυβέρνησιν, ἥτις διὰ τοῦ προέδρου αὐτῆς, βλέποντος πλέον τὴν ἀντίπραξιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως προέβη εἰς τὴν δῆλωσιν ταύτην ἐν τῇ Βουλῇ: « . . . Εἶμαι ἠναγκασμένος, νὰ δηλώσω, ὅτι, ἂν μᾶς ὑπεσχέθησαν τὴν συνδρομὴν αὐτῶν, παραιτούμεθα πλέον ταύτης. Ἄν πρόκηται νὰ μᾶς παρέχωσιν αὐτὴν καθ' ὃν τρόπον ἐννοεῖ ὁ ἐκ Ζακύνθου βουλευτής, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τοιαύτης συνδρομῆς. Γνωρίζετε, ὅτι δὲν δύνασθε ἀγωνιζόμενοι νὰ νικήσητε, δι' αὐτὸ μᾶς ὑπόσχεσθε, ὅτι μᾶς συντρέχετε. Ἐν τούτοις, διὰ τῶν μεμψιμοιριῶν σας, μᾶς παρέχετε μυρία προσκόμματα, καὶ θέλετε νὰ μᾶς περιαγάγητε εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ εἰπώμεν περισσότερα, νὰ εἰπώμεν καὶ ἐκεῖνα τὰ ὅποια δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν. Ἀλλὰ διατί δὲν ἐπιτίθεσθε ἐκ τοῦ φανεροῦ; Διατί θέλετε ἐξ ἐνέδρας νὰ πράξητε καθ' ἡμῶν ὅ,τι ἐπράξατε κατ' ἄλλων;» Μετὰ τὴν ὁμιλίαν ταύτην τοῦ Δηληγιάννη, ἡ πλειονοψηφία τῆς Βουλῆς, ἐν μέσῳ τῶν παταγωδῶν χειροκροτημάτων τοῦ ἀκροατηρίου, παρεῖχθη δι' ἀνα-

στάσεως, τὸ νομοσχέδιον τοῦτο περὶ εἰσφορῶν καὶ οὕτω, μεθ' ὅλας τὰς ἀντιπράξεις τῶν τρικουπικῶν, καὶ μετὰ τόσας συζητήσεις, τὸ εἰρημένον νομοσχέδιον ἐψηφίσθη εἰς γ' ἀνάγνωσιν καὶ γενόμενον νόμος τοῦ Κράτους ἐπεβλήθη χάριν τῶν ἐκτάκτων ἐκείνων περιστάσεων τῆς πατρίδος, ὑπὲρ ἧς ἡ κυβέρνησις ἐκάλει ὅλον ἐν γένει σειρὰς ἐφέδρων οὕτως ὥστε τῇ 21 Ὀκτωβρίου ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἀνήρχετο εἰς 72,779, τῇ δὲ 14 Δεκεμβρίου ἔληγον αἱ ἐργασίαι τῆς ἐκτάκτου ἐκείνης συνόδου. Καὶ ἡ Βουλὴ ἀπήρχετο ἀφίνουσα τὴν κυβέρνησιν νὰ ἐνεργήσῃ, ὡς αὐτῇ ἐδόκει καὶ παρασχούσα αὐτῇ τὸ πατριωτικὸν δάνειον τῶν 30,000,000, (Νόμος ΑΣΟΣΤ') τῆς Ἑλλάδος συμπαρασχούσης 80,000 (κατὰ Φεβρουάριον 1886) τῶν ἀλκίμων τέκνων αὐτῆς, ἅπερ ἡ πατρίς ἐκάλει εἰς τὰ Θεσσαλικά πεδία ἀντιμέτωπα τῶν ὑπὸ τὸν Ἑγιοῦπ-πασᾶν τουρκικῶν στρατῶν. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ χρόνος παρείλκετο ὁ Σερβοβουλγαρικὸς πόλεμος ὃν θὰ ἠκολούθει καὶ ὁ ἐλληνοτουρκικὸς, ὡς διεδίδετο ὅτι ὑπῆρχεν ἐλληνο-σέρβικὴ συμμαχία, ἔληξε καὶ ἡ ἡμετέρα κυβέρνησις, ἡ ἐν αὐτῇ τὸ σπέρμα τῆς διαφωνίας φέρουσα ὡς πρὸς τὴν ἄμεσον δρᾶσιν, ὡς γνώμην ἀπεφάναντο οἱ ὑπουργοὶ Ἀντώνιος Ζυγομαλάς (τῆς Παιδείας) Σ. Ἀντωνόπουλος (τῆς Δικαιοσύνης) καὶ Ροβέρτος Ρώμας (τῶν Ναυτικῶν), οἵτινες καὶ διαφωνήσαντες τῇ 11 Ὀκτωβρίου πρὸς τοὺς ἄλλους συναδέλφους ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ παρητήσαντο, ἀντικατασταθέντες ὁ μὲν ὑπὸ τοῦ Γ. Μπούμπουλη, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ ἐκ Πατρῶν βουλευτοῦ Ἀνδρέου Κοντογούρη δύο ἀναδεξαμένου ὑπουργεῖα, ἐχρονοτρίβει ὀλιγώρως ἔχουσα πρὸς τὰ πρότερα διδάγματα τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως, ἧτις ἀφεῖσα τὴν δοθεῖσαν τότε εὐκαιρίαν πρὸς δρᾶσιν, ὡς εἵπομεν, ἐσφαγίασε τοὺς ἐθνικοὺς πόθους, ὧν τὴν πραγματοποιήσιν ἐπεζητούμεν μάτην διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ μέχρι τοῦ 1881. Τοῦτ' αὐτὸ ἐπ' ἀνελάμβανε καὶ ἡ κυβέρνησις Δεληγιάννη, ἧτις, ὡς κατὰ τὸν ἀντιπαρελθόντα ἀτυχῆ ἐλληνοτουρκικὸν πόλεμον, τὸ σύστημα τῶν μεγάλων παρασκευῶν, ἀσπασμένη τοῦθ' ὅπερ, ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη ἀλυσιφελὲς καὶ ἀπαιτεῖται ταχεῖα δρᾶσις, ἐὰν τοιαύτη ἀποφασίζεται παρείλκε τὸ ζήτημα, ἕως παρητήσατο τὴν ἀρχὴν μηδὲν πράξασα· ἡ Τουρκία διὰ λόγους γεωγραφικοὺς καὶ ἐθνο-

λογικούς πολὺ βραδύως δύναται νὰ ἐπιστρατευθῇ καὶ νὰ ἀποστείλῃ μεγάλας μονάδας εἰς τὰ ἐλληνο-τουρκικὰ σύνορα, μεθ' ὅλην τὴν σιδηροδρομικὴν συγκοινωνίαν μέχρι Βεροίας τῆς πλησιεστέρας πρὸς τὴν μεθόριον τουρκικῆς πόλεως, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων κατεφάνη (2 Φεβρουαρίου—6 Ἀπριλίου 1897).

Καὶ ὅμως ἡ Κυβέρνησις Δεληγιάννη παρεῖλκε τὴν ἐμπόλεμον ἐκείνην, ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ ἔθνους, κατὰστασιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἰδρύθησαν σύλλογοι καὶ ἐταιρεῖαι πρὸς ἐμψύχωσιν τοῦ πολεμικοῦ μένους ὁ «Πανελλήνιος Σύλλογος», ὡς ἡ πρὸ τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου «Ἐθνικὴ ἐταιρεία» καὶ ἄλλοι τινές· ὁ λαὸς ὠθημαγωγούμενος, ἀναπεπταμένων σημαιῶν τῆς Μακεδονίας, Θράκης, Ἡπείρου καὶ τῆς Κρήτης(1) σύμβολα ἄλλων ἄλλα ἐχουσῶν, ἐν οἷς καὶ τὰ τοῦ ἱεροῦ λόχου τοῦ Δραγατσανίου καὶ ἐπιγραφάς, ἐν αἷς καὶ ἡ «Ἐνωσις ἢ θάνατος» ἐπὶ τῆς τῶν Κρητῶν, ἡγουμένων ἱερολοχιτῶν καὶ ἐθελοντῶν συνήρχετο εἰς συλλαλητήρια καὶ διαδηλώσεις εἰς ἃς ἀνεμιγνύοντο καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν καταφθάνοντας ἔφεδροι, οὓς ὁ πρωθυπουργὸς, εἴτε ἀπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν, εἴτε ἀπὸ τοῦ, κατὰ τὴν ὁδὸν Ζήνωνος, οἴκου αὐτοῦ προσεφώνει καταλλήλως· ἔκτοτε δὲ διάσημοι κατέστησαν αἱ πρὸς τοὺς ἄνδρας Ἀρκάδας προσφωνήσεις, ἃς γνωσιμαχήσας ὁ Δεληγιάννης δὲν ἐπανέλαβε κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν τοῦ 1897. Ὁ λαὸς ρυμουλκούμενος ὑπὸ τῶν ἐπιτηδείων πρὸς τοῦτο καὶ ὀνειρευόμενος τὸν εἰς Πειραιᾶ κατάπλουν πέντε ἢ καὶ πλειόνων θωρηκτῶν ὑπὸ φίλης τινὸς Δυνάμεως (τῆς Ἀμερικῆς ἢ τῆς Γαλλίας) δωρεὰν προσφερομένων τῇ Ἑλλάδι, ὁσημέραι καθίστατο πολεμικώτερος πεισθεὶς, ὅτι

(1) Ὁ βουλευτὴς Κρήτης Σ. Παπαδάκης δι' ἄρθρου αὐτοῦ ἐν τῇ «Ὁ μ ο ν ο ί α» Ἀλεξανδρείας (8(20 Μαΐου 1895) ἐγνώρισεν ἡμῖν ὅτι ἐὰν ἐγίνετο πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας, ἡ Κρήτη ἐπανεστάσει· ἐστάλη δὲ καὶ ἀπεσταλμένος εἰς τὴν νῆσον, ὅστις διεκήρυξεν ὅτι: «ὁ στόλος ἦτο ἕτοιμος ἐν Κερατσινίῳ πρὸς κατάληψιν τῆς Κρήτης καὶ πρὸς ἀποκλεισμόν τῶν Δαρδανελλίων, ἀλλὰ τὸ μυστικὸν προὔδοθι ὑπὸ πρᾶκτορος ἐν Ἀθήναις ξενικῶν συμφερόντων καὶ ἐματαιώθη τὸ σχέδιον». Ἐπῆλθε δὲ τῇ 11 86ρίου ἡ παραίτησις τῶν ὑπουργῶν Ζυγομαλά, Ρώμα καὶ Ἀντωνοπούλου.

ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ δὴ καὶ κατὰ Βουλγαρίας πάντως ὡς τάχιστα ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ. Ἀλλὰ ταῦτα τοῦ λαοῦ σκεπτομένου, ὁ πρωθυπουργὸς ζητῶν ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ παρασκευάσῃ τὸ ἔθνος εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀφ' ἑτέρου δὲ, διὰ τῆς ἐκφοβίσεως δῆθεν τῆς Εὐρώπης διὰ τῶν συντελουμένων προπαρασκευῶν, ὅτι θὰ διαταραχθῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ εἰρήνη, νὰ διεξαγάγῃ διπλωματικῶς τὸ ζήτημα καὶ νὰ λάβῃ ὡς ἀντισήκωμα τῆς βουλγαρικῆς διαρπαγῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, τὴν ὑπολειπομένην ἐκ τῆς συμβάσεως τῆς 24 Μαΐου 1881 βερολίνειον γραμμὴν, ἐχρονοτριβεῖ νομίζων ὅτι αὕτη ἦτο ἡ ἀρίστη πρὸς λύσιν τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ ζητήματος ὁδός. Ἀλλ' οὔτε αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι προπαρασκευαί, αἵτινες ὁμολογουμένως ἐγένοντο μετὰ μεγάλης διοργανωτικῆς ἱκανότητος ὑπὸ τε τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Ἀντωνίου Μαυρομιχάλη τοῦ εἴτα αὐτοπροβιβασθέντος εἰς ὑποστράτηγον, καὶ τῶν Ναυτικῶν Γ. Μπούμπουλη, ἤνυσαν· διότι αἱ μεγάλαι Δυνάμεις, αἵτινες κατ' ἀρχὰς ἔμενον ὡς ἀπλοῖ θεαταὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐγειρομένων πολεμικῶν θορύβων, ἅμα καιροῦ ἐπιστάντες, παρενέβησαν. Οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ Ρωσίας, Αὐστρίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Βρετανίας καὶ Ἰταλίας ἐδήλωσαν (30 Δεκεμβρίου 1885) ὅτι : αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις σκοπὸν ἔχουσι νὰ διατηρήσωσι τὴν εἰρήνην· εἴτα δὲ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Σὶρ Ὁράτιος Ρούμπωλδ ἠπείλησε λίαν τραχέως (11 Ἰανουαρίου 1886), ὅτι ἡ Ἀγγλία, διὰ παντὸς τρόπου καὶ μάλιστα διὰ τοῦ στόλου, ἔμελλε νὰ κωλύσῃ πᾶσαν κατὰ θάλασσαν ἐνέργειαν τῆς Ἑλλάδος ἐν πολέμῳ αὐτῆς κατὰ τῆς Τουρκίας· ὅτι δὲ πρὸς τοῦτο συνεφώνει καὶ ἡ Γερμανία.(1) Οὐδόλως δ' ἀπέτρεψαν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς τὴν ἀγ-

(1) Ὁ Δεληγιάννης, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν ἐκτεθέντα διπλωματικὰ ἔγγραφα (ἀποκλεισμός), Ἀθῆναι 1886 ἀριθ. 1, τῇ 12)24 Ἰανουαρίου 1886 ἀπηύθυνε τῷ Ρούμπωλδ τὸδε τὸ ἔγγραφον ἀπαντῶν εἰς τὸ τηλεγράφημα τοῦ Σώλσβαρου :

«Εὐηρεστήθητε γὰρ μοί ἀνακοινώσητε χθὲς τὸ ἐξῆς τηλεγράφημα τοῦ Λόρδου Σώλσβαρου ἀπευθυνόμενον πρὸς τὴν Υ. Ε. καὶ μοί ἐξεφράσατε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ λάβητε ἀπάντησιν :

«Εἶπατε πάραυτα τῷ Πρωθυπουργῷ, ὅτι προὔτάθῃ εἰς τὰς Δυνάμεις

γλικήν κυβέρνησιν αἱ κατὰ τοῦ ἀπρεποῦς τρόπου τοῦ Ρούμπωλδ πρὸς τὸν Ἑλληνα πρωθυπουργὸν διαδηλώσεις, οὔτε αἱ συναθροίσεις τοῦ λαοῦ· ἀλλ' ὡς ἀπάντησις διεδίδετο, ὅτι ἡ μὲν Ρωσία ἀπῆται ἀφοπλισμὸν Τουρκίας, Σερβίας, Βουλγαρίας καὶ Ἑλλάδος, αἱ δὲ Δυνάμεις ἐπέδωκαν (12 Ἰανουαρίου 1886) διακοίνωσιν, κατὰ πάντα σύμφωνον πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ρούμπωλδ τῇ 12 Ἰανουαρίου ἐπιδοθεῖσαν διακοίνωσιν τῷ πρωθυπουργῷ, λέγουσαν τάδε :

« Ἐσχον τὴν τιμὴν νὰ λάδω τὴν σημερινὴν διακοίνωσιν τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος περιέχουσαν ἀπάντησιν εἰς τὸ μήνυμα τοῦ Μαρκησίου Σώλοβαρυ, ὅπερ ἀνεκοίνωσα ὑμῖν χθὲς, ἐκτελῶν τὰς ὁδηγίας Αὐτοῦ.

Ἐπιτραπήτω μοι νὰ ὑπομνήσω τῇ Ὑμ. Ἐξοχ., ὅτι, ἐπιδίδων Ὑμῖν τὸ μήνυμα τοῦτο, προσεπάθησα νὰ ὑποδείξω,

παρὰ τῆς Ἀγγλίας, ἵνα δηλώσωσι τῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει, ὅτι λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῆς πλήρους ἐλλείψεως δικαίας ἀφορμῆς πολέμου ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Τουρκίαν, καὶ τῶν ζημιῶν ἃς τοιοῦτος πόλεμος ἤθελεν ἐπενέγκει εἰς τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων Ἑθνῶν, ναυτικὴ προσβολὴ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας δὲν θέλει ἐπιτραπῇ. Ἡ συγκατάθεσις τῶν πλείστων Δυνάμεων εἰς τὸ κοινὸν τοῦτο μέτρον ἐλήφθη ἤδη, ἡ δὲ Γερμανία ἐδήλωσε τὴν ἐπιδοκιμασίαν αὐτῆς μετὰ μεγίστης προθυμίας. Καταδείξατε τῷ Πρωθυπουργῷ τὸν σπουδαῖον κίνδυνον εἰς ὃν θὰ ἐξετίθετο, ἂν ἐπεχείρει νὰ πράξῃ τι τὸ ἀντιβαῖνον εἰς τὴν πολιτικὴν, ἣν τηροῦσιν αἱ Μεγάλα Δυνάμεις:»

Ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις ἀπέδωκε σπουδαίαν σημασίαν εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην· νομίζει ὅμως περιττὸν νὰ δικαιολογήσῃ αὐτῇς διὰ τῆς προκειμένης διακοινώσεως τὴν πολιτικὴν αὐτῆς, ἐκθέσασα ἤδη διὰ τῶν ἐγκυκλίων τῆς πρὸς τοὺς Διπλωματικοὺς αὐτῆς, πράκτορας τοὺς λόγους, ἐξ ὧν θὰ ἠναγκάζετο νὰ παραβῇ τὰς εἰρηνικὰς διαθέσεις τῆς ἐν εἰδικῇ τινι περιπτώσει.

Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων ἡ Β. Κυβέρνησις νομίζει ἀναγκαῖον νὰ ἐκκλίνῃ τὴν εὐθύνην τῶν συνεπειῶν ἐνδεχομένης συγκρούσεως.

Ἐν τούτοις ἡ Β. Κυβέρνησις νομίζει ὅτι δὲν ὀφείλει ν' ἀποκρύψῃ, ὅτι θὰ ἐθεώρει πάντα περιορισμὸν τῆς ἐλευθέρας χρησιμοποίησεως τῶν ναυτικῶν αὐτῆς δυνάμεων ὡς ἀσυμβίβαστον μετὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Κράτους καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ στέμματος, ἅμα δὲ δεινῶς ἐπιζήμιον εἰς τὰ πολιτικὰ συμφέροντα αὐτοῦ.

ὅτι τὸ ἐθεώρησα ὡς τελευταίαν φιλικὴν γνωστοποίησιν τῆς Κυβερνήσεως τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος, σκοποῦσαν ν' ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς Ἑλλ. Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς κινδύνους πολιτικῆς τόσο ἀπεχούσης τῶν σκέψεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ν' ἀποτρέψῃ τὰς ἐνδεχομένας συνεπείας. Τῆς διακοινώσεώς μου οὔσης ἀνεπισήμου, ὀφείλω νὰ ἐκφράσω ἀπορίαν τινὰ διὰ τὸ ἐπίσημον ὕφος ὑφ' οὗ περιεβλήθη ἡ ἀπάντησις τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος. Ἐν τούτοις, δὲν θέλω παραλείπει νὰ διαβιβάσω ταύτην τῇ Κυβερνήσει μου καὶ δράττομαι τῆς εὐκαιρίας, ὅπως ἐπαναλάβω τῇ Ὑμ. Ἐξοχ. τὴν ἐκφρασιν κτλ.».

Ἡ ταυτόσημος διακοίνωσις τῶν Δυνάμεων φέρουσα τὰς ὑπογράφας τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν αὐτῶν : Κουρτοπάση, Μουῦ, Βρίγκεν, Τραούττεμβεργ, Βύτωφ καὶ Ρούμπωλδ, καὶ ἐπιδοθεῖσα τῇ 12 Ἰανουαρίου 1886 εἶχεν ὧδε :

« Ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς Κυβερνήσεως τῆς Αὐτῆς Βρετανικῆς Μεγαλειότητος, αἱ Μ. Δυνάμεις ἐνετείλαντο ἐκ κοινῆς συμφωνίας εἰς τοὺς ὑπογεγραμμένους Ἐκτάκτους Ἀπεσταλμένους καὶ Πληρεξουσίους Ὑπουργοὺς Ἰταλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Αὐстро-Οὐγγαρίας, Ρωσίας καὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ν' ἀπευθύνωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν ἐξῆς δήλωσιν.

Λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ἐλλείψεως πάσης νομίμου ἀφορμῆς πολέμου ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας, ὡς καὶ τῆς ζημίας, τὴν ὁποίαν τοιοῦτος πόλεμος θὰ ἐπέφερεν εἰς τὰ εἰρηνικὰ συμφέροντα, ἰδίως δὲ εἰς τὸ ἐμπόριον ἄλλων ἐθνῶν, οὐδεμία ναυτικὴ ἐπίθεσις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης δύναται νὰ γείνη ἀνεκτὴ.

Φέροντες τὴν ἀνωτέρω δήλωσιν εἰς γνῶσιν τῆς Α. Ε. τοῦ Κυρίου Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, οἱ ὑποφαινόμενοι δράττονται τῆς περιστάσεως ταύτης ὅπως κτλ. »

Ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων καταφαίνεται ἀριδῆλως, ὅτι ἡ Ἀγγλία, ἥτις ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου ἤδη, ὡς εἶδομεν, ἤρξατο πιέζουσα

τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς θελήσεις αὐτῆς, κατάρθωσεν ἐπὶ τέλους, ἐκεῖνο ὅπερ ἐπεθύμει, ἦτοι τὴν ὁμοφωνίαν τῶν Δυνάμεων, ἣν ἡμεῖς ὠνειρευόμεθα ὡς μὴ ὑφισταμένην, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀντιπαρελθούσαν ἐκστρατείαν τῆς Κρήτης (2 Φεβρουαρίου—14 Μαΐου 1897) καὶ κατὰ τὸν ἐλληνοτουρκικὸν πόλεμον. Ἡ Ἀγγλία προὔτεινε ταῖς ἄλλαις Δυνάμεσι τὴν δι' ἀποκλεισμοῦ ἐκβίασιν τῆς Ἑλλάδος πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ὡς καὶ κατὰ τὴν κρητικὴν ἐκστρατείαν.

Ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἐκβιάσει τῶν Δυνάμεων, ἀπὸ τῆς 13—19 Ἰανουαρίου 1886 ἡ πρωτεύουσα ἦν ἀνάστατος. Καθ' ἐκάστην ἐγίνοντο διαδηλώσεις καὶ συλλαλητήρια τοῦ λαοῦ. Αἱ ἐφημερίδες, πρωτοστατούσης τῆς τοῦ πατριώτου Κωνσταντίνου Δούνη «Χρόνου τῶν Ἀθηνῶν» καθ' ἐκάστην ἦσαν ἔμπλεω πατριωτικῶν καὶ πολεμικῶν ἄρθρων τῶν διαφόρων θαρραλέων ἀρθρογράφων τῆς ἐποχῆς ἐν οἷς τὰ τοῦ ἐκ Βώλου βουλευτοῦ Γεωργίου Φιλαρέτου ὅστις καὶ ἐν τῇ Βουλῇ δὲν ἔπαυε στηλιτεύων τὴν εἰρηνοπόλεμον πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεως. Αἱ διαδηλώσεις ἐγίνοντο συχνότεραι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους.

Οὕτως ἐν Ναυπλίῳ (13 Ἰανουαρίου) ἐγένετο μεγάλη διαδήλωσις, ὃ δὲ λαὸς ἐν ἐκκλησίᾳ ἐψήφισε τάδε: «Ἡ ἐπαρχία Ναυπλίου ἀποκρούει μετ' ἀγανακτήσεως καὶ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς τὰς ἀπειλὰς κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἔθνους τῆς διπλωματίας, ἣτις στηρίζεται μόνον εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου ἐναντίον τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου. Πέποιθε δὲ ὅτι αἱ εὐγενεῖς ψυχαὶ τοῦ κόσμου καὶ ἰδίως τῶν μεγάλων καὶ πεπολιτισμένων ἐθνῶν ἀντίκεινται εἰς τὴν βίαν κατὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων λαῶν, μάλιστα δὲ κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς μεγαλοφυΐας του εὐηργέτησε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἔχυσε ποταμοὺς αἱμάτων ὑπὲρ τοῦ νῦν πολιτισμοῦ. Ὑποστηρίζει δὲ πάσῃ θυσίᾳ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν κινδυνευόντων δικαιωμάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ θέλει ἐνισχύσει τὴν κυβέρνησιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος μεθ' ὅλης τῆς ἀφοσιώσεως.

Τὸ παρὸν ψήφισμα δημοσιευθήτω διὰ τῶν ἐθνικῶν ἡμε-
ρίδων»

Αὐθημερὸν καὶ ὁ ἐν Ναυπλίῳ δικηγορικὸς σύλλογος ἐξέ-
δωκε ψήφισμα. Συγχρόνως δὲ καὶ ἐν Πειραιεῖ ἐγένετο μεγάλη
διαδήλωσις καὶ ψηφίσματα ἐξεδόθησαν τῶν συνελθόντων τὸ μὲν
πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ὅπως ἐπιμείνη ἀγωνιζομένη ὑπὲρ τῶν δικαιο-
μάτων τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῇ βεβαίᾳ ἐλπίδι πάσης θυσίας τοῦ πανελ-
ληνίου, τὸ δὲ πρὸς βασιλέα τὸδε: «Βασιλεῦ, ἡ ψῆφος ἡμῶν κατέ-
στησέ σε ἡγέτην ἔθνους καταλαβόντος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὰς ἐν-
δοξοτέρας σελίδας· ἐπέστη ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἡ γωνία αὕτη
τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἥς ἄρχεις, πρόκειται νὰ καταστήσῃ σεβασ-
τὰ τὰ περιυβριζόμενα δικαιώματα τοῦ ἐθνισμοῦ αὐτοῦ. Ὁ
λαὸς τῆς γωνίας ταύτης ἐν τῇ διεκδικήσει τῶν τοιούτων δι-
καιωμάτων στηρίζεται ἐπὶ τοῦ πατριωτισμοῦ σου βέβαιος ὅτι
κλείων τὸ οὖς σου εἰς συμβουλὰς ταπεινόφρονος καὶ ἐξευτε-
λιστικοῦ παρελθόντος ἐνδόξου θέλεις ὀδηγήσῃ αὐτὸν εἰς
ἀγῶνα νέον καὶ δαφνοστεφῆ». Τῇ δὲ 14 Ἰανουαρίου καὶ ἐξ Ἀ-
λεξανδρείας Ἕλληνας περὶ τοὺς 600 ἀνεκκινώσαντο τῇ κυβερνήσει
ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποστῶσι πᾶσαν θυσίαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος.
Ἐν Σόρῳ δ' ὁ λαὸς ἀπεδοκίμασε συνελθὼν (16 Ἰανουαρίου) ἐν
τῇ Πλατεῖᾳ Λεωτσάκου τὴν περὶ ἀφοπλισμοῦ πρότασιν τῶν Δυ-
νάμεων διὰ τηλεγραφήματος πρὸς τὴν κυβέρνησιν. Καὶ ἐν Σπάρτῃ
δ' ὁ λαὸς ἐξέδωκε (19 Ἰανουαρίου) ψήφισμα καὶ πᾶς ὁ Ἑλληνι-
σμός εἶχε τὰ αὐτὰ φιλοπόλεμα φρονήματα. Ἀλλ' ἡ ἀγγελία, ὅτι
αἱ Δυνάμεις ἔμελλον νὰ ποκλείσωσι διὰ στόλων τὴν Ἑλλάδα καὶ
ἐξαναγκάσωσιν αὐτὴν εἰς ἀφοπλισμὸν ἐλύπησε σύμπαντα τὸν Ἑλ-
ληνισμόν, ὅτε ὁ Δεληγιάννης ἀπαντῶν πρὸς τὴν διακοίνωσιν τῆς
12 Ἰανουαρίου τῇ 21]2 Φεβρουαρίου 1886 καὶ λέγων τὰδε, κα-
θυσύχασε τὰ ἐξημμένα πνεύματα τοῦ λαοῦ:

«Ὁ πρόεδρος τοῦ Υπουργικοῦ Συμβουλίου, ὑπουργὸς τῶν
ἐξωτερικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων λαμβά-
νει τὴν τιμὴν ν' ἀναγγεῖλῃ, ὅτι ἔλαβε τὴν κοινὴν διακοίνω-
σιν, ἣν οἱ Ἑκτακτοὶ Ἀπεσταλμένοι πληρεξούσιοι Ὑπουργοὶ
τῆς Ἰταλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστροουγ-

γαρίας, τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας εὐηρεστήθησαν νὰ τῷ ἀπευθύνωσι τὴν 12]24 ἰσταμένου. Ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις ἐστάθμισε πρεπόντως τὴν δῆλωσιν ταύτην. Ἀλλὰ περιττὸν νὰ ἐκθέσῃ πῶς ἀντιλαμβάνεται ζητήματος περὶ οὗ ἀνηνέχθη ἤδη εἰς τὰς Μ. Δυνάμεις. Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων, ἡ βασιλικὴ Κυβέρνησις νομίζει ἀναγκαῖον νὰ ἐκκλίνῃ τὴν εὐθύνην τῶν συνεπειῶν ἐνδεχομένης συγκρούσεως. Ἐν τούτοις, ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις νομίζει ὅτι δὲν ὀφείλει ν' ἀποκρύψῃ, ὅτι θὰ ἐθεώρῃ πᾶν κώλυμα πρὸς ἐλευθέραν χρησιμοποίησιν τῶν ναυτικῶν αὐτῆς δυνάμεων ὡς ἀσυμβίβαστον μετὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Κράτους καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Στέμματος, ἅμα δὲ καὶ ἐπιζήμιον εἰς τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῆς χώρας. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ ἀποστείλῃ ταυτόσημον ἀνακοίνωσιν τῆς παρούσης διακοινώσεως εἰς ἕκαστον τῶν Ἀντιπροσώπων τῶν Μ. Δυνάμεων, οἵτινες ὑπέγραψαν τὴν δῆλωσιν τῆς 12]24 Ἰανουαρίου».

Ἡ Τουρκία πεφοβισμένη ἐκ τῶν διαδηλώσεων καὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Δεληγιάννη ἔγνω νὰ μετέλθῃ διάδημά τι συμβιβαστικὸν ἀπ' εὐθείας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ν' ἀποστείλῃ εἰς Ἀθήνας τὸν Σῦρον διπλωμάτην Γαδδὰν ἐφένετ' ἐν εἰδικῇ ἀποστολῇ πρὸς συνεννόησιν μετὰ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως. Εἰς τὸ διάδημα τοῦτο προέβη ἡ Πύλη καίπερ γινώσκουσα τὴν εἰς τὴν πρωθυπουργίαν ἀνάδοσιν φιλελευθέρου Ἀγγλου τοῦ Γλάδστωνος (23 Ἰανουαρίου), ὅστις διεκήρυξε, πρὸς λύπην ἡμῶν, ὅτι εἶχετο τῆς πολιτικῆς τοῦ προκατόχου αὐτοῦ συντηρητικοῦ Σώλσβαρυ. Ἡ διακήρυξις αὕτη τοῦ Γλάδστωνος (1) ἐνέβαλλε τὴν Ἑλλάδα εἰς φόβον. Ἐντεῦθεν δὲ περὶ τὸ τέλος τοῦ Ἰανουαρίου ἄρχεται ἡ ἀγωνία τῆς κυβερνήσεως, καθ' ἣν ἤρξαντο δεινότερον νὰ

(1) Διὰ τῆς διακηρύξεως ταύτης τοῦ Γλάδστωνος διεψεύσθησαν τὰ ἐν τῷ Daily News ὀργάνῳ τῶν φιλελευθέρων γραφέντα ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ Σώλσβαρυ τῆς 12 Ἰανουαρίου.

ἐπιτίθενται. ἔνθεν μὲν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι, ἔνθεν δὲ οἱ Εὐρωπαῖοι, ἡμερῖδες τε καὶ κυβερνήσεις, ὡς ἀνθισταμένης τῇ ἀποφάσει τῶν Δυνάμεων ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρεπούσων τὸν πόλεμον. Ἐν τούτοις, ἡ Τουρκία ἐπέμενεν εἰς τὴν διὰ τῆς ἀπ' εὐθείας συνανοήσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος, διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Γαδβάν ἐφένδη, λύσεως τῆς διαφορᾶς, ἀλλὰ, τοῦ πράγματος γνωσθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ μεσοῦντα Μάρτιον τοῦ 1886, ὁ τῆς Γερμανίας πρέσβυς Ράδοβιτς διεβεβαίωσε τὸν Σουλτάνον ὅτι: «Οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ τολμήσωσι νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς Τουρκίας» καὶ ἐπομένως ἐματαίωσε τὰς θυσίας, ἃς ἐσκόπει ἡ Πύλη νὰ προσφέρῃ τῇ Ἑλλάδι ἦν, ὡς διεβεβαίου ὁ αὐτὸς πρεσβευτῆς, αἱ Δυνάμεις εἶχον ἀπόφασιν νὰ ἀποκλείσωσι. Ταῦτα μαθοῦσα ἡ Πύλη ἀνεκάλεσε τὰς τῷ Γαδβάν ἐφένδη δοθείσας ὁδηγίας, ἡ δὲ Κυβέρνησις Δεληγιάννη ἀπελπὶς σχεδὸν ἐν τῇ καταλαβούσῃ αὐτὴν ἀγωνίᾳ ἐνόμιζεν ὅτι διὰ τῆς ἐπιμονῆς ἡδύνατο νὰ ποτρέψῃ τὸν κίνδυνον τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ ἐκβιάσῃ τὰς Δυνάμεις εἰς ὑποχώρησιν.

Τούτου δ' ἔνεκα διετέλει πάντοτε παρασκευάζουσα τὸν στρατὸν καὶ μετακινοῦσα ἐν θορύβῳ ὅτε ἐπέκειτο ὁ ἀποκλεισμός τοῦ φοβεροῦ συμμαχικοῦ τῶν Εὐρωπαίων στόλου ναυλοχοῦντος ἐν Σούδα, ὅπως ἀπάρῃ ἅμα τῇ πρώτῃ διαταγῇ τῶν οἰκείων κυβερνήσεων εἰς Πειραιᾶ· προσεκάλεσε δὲ διὰ διατάγματος (13 Μαρτίου 1886) πρὸς ταῖς προσκεκλημέναις ἡδὴ σειραῖς καὶ τὴν τῶν ἐφέδρων τῶν γεννηθέντων κατὰ τὰ 1858 καὶ 1857. «Δι' ἐπιστολῆς δὲ (15 Μαρτίου) ὁ Δεληγιάννης πρὸς τὸν ἐκ Πατρῶν βουλευτὴν καὶ πρόεδρον τῆς Βουλῆς Α. Ριζάκην παρεκάλει ὅπως προσκαλέσῃ τηλεγραφικῶς τοὺς βουλευτὰς ἵνα, ὡς τάχιστα, συναθροισθῶσιν ἐν Ἀθήναις: «διότι καθίσταται ἀναπόφευκτον νὰ προταθῶσιν εἰς τὴν Βουλὴν μέτρα τινὰ οἰκονομικὰ πρὸς ἐξεύρεσιν καὶ ἄλλων χρηματικῶν μέσων καὶ μέτρα στρατιωτικὰ καθιστῶντα εὐχερестέραν τὴν σύνταξιν τῶν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατοῦ κληθέντων καὶ κληθησομένων ἀνδρῶν». Ἐπὶ τε τῇ προσκλήσει τῶν ἐφέδρων καὶ ἐπὶ τῇ ἀποφάσει ταύτῃ τοῦ πρωθυπουργοῦ περὶ συγκλήσεως τῆς Βουλῆς οἱ πάντες ἐνεθαρρύνθησαν ὅπως εἴποτε. Συγχρόνως δὲ διεδίδοντο ὑπὸ τῶν

περὶ τὴν κυβέρνησιν μυρία ὅσα πρὸς ἔμπνευσιν σταθερότητος τοῦ λαοῦ πρὸς πόλεμον καὶ ὅτι αὕτη ἔμελλε νὰ ἐπιβάλη τῷ λαῷ καὶ ἀναγκαστικὸν δάνειον, ὅπερ ὁμῶς συνήθως γίνεται μετὰ μακρὸν ἀγῶνα καὶ ἐν ἐσχάταις πολιορκίαις, ὅπως οὕτω πεισθῶσιν οἱ τῆς Ἑσπερίας, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος μέλλει νάντιστῇ μέχρι θανάτου καὶ ἐὰν πάντων στερηθῇ. Ἡ Βουλὴ ἐν τῷ μεταξὺ συνήλθε τῇ 8 Μαρτίου 1886. Κατὰ τὴν ἐκλογὴν δὲ τοῦ προέδρου (8 Μαρτίου) ὁ ὑποψήφιος τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος ἔλαβεν 139 ψήφους, ὁ δὲ Θ. Π. Δεληγιάννης ὡς ὑποψήφιος τοῦ ἰδίου κόμματος μόνον 78, τοῦθ' ὅπερ ἐδείκνυε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κόμματος ἐκείνου, προφανῶς πλέον ἀντιταχθέντος πρὸς τὴν εἰρηνοπόλεμον πολιτικὴν τοῦ Δεληγιάννη. Ἐν τούτοις, ἡ Βουλὴ ἐξακολουθοῦσα τὰς ἐργασίας αὐτῆς παρείχε τῇ κυβερνήσει οὔτινος ὀήποτε αὕτη εἶχεν ἀνάγκην (1). Τῇ 30 δὲ Μαρτίου ἐνίκησεν ἡ φιλοπόλεμος πολιτικὴ. Ὁ ἐκ Λακωνίας βουλευτὴς Κωνσταντῖνος Α. Κουμουνδοῦρος, υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδοῦρου, τοῦ μεγάλου ἐκείνου πολιτικοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὠμίλησεν ἐνθουσιωδῶς ὑπὲρ τοῦ πολέμου.

Τῆς Βουλῆς διαλυτάσης τὴν συνεδρίαν αὐτῆς, μεγάλη ἐγένετο διαζήλωσις ὑπὸ τὸν, κατὰ τὴν ὁδὸν Ζήνωνος, οἶκον τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὅστις ἀπὸ τοῦ ἐξώστου ὠμίλησε πολεμικώτατα διαβουκουλῶν τὸν λαὸν περὶ μελλούσης ἐράσεως, καίπερ τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἤδη ἐπὶ θύραις ! Δὲν παρήλθον ἡμέραι τινὲς καὶ ἀμείλικτος ἐξεδηλώθη ἡ κατὰ τῆς Ἑλλάδος Εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἀπέστειλαν, ἡ μὲν τρία, ἡ δὲ ἐν θωρηκτὸν εἰς τὸν κόλπον τῆς Σούδας, ἐνθα μετ' οὐ πολὺ κατέφθασαν καὶ τῶν ἄλλων Δυνάμεων, ἅπερ ἔμελλον νὰ ἐπιβάλωσι τῇ Ἑλλάδι ἀεράνειαν διὰ τοῦ εἰρηνικοῦ ἀποκλεισμοῦ (*blocus pacifique*), ὡς ἔπλασαν ὅρον οἱ ἀγαθοὶ διπλωμάται. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε, τῇ 10)22 Ἀπριλίου ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Δεφρεῦσινὲς ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν τῆς Δυνάμεως ταύτης τὸδε τὸ ἔγγραφον :

(1) Ἴδὲ Γ. Φιλαρέτου, κατὰ τοῦ εἰρηνοπολέμου Ἀθῆναι 1887.

« Ἡ Γαλλία ἔδωκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀναμφίβολα δείγματα φιλίας. Κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς ἀπηύθυνεν ἐπανειλημμένως αὐτῇ συμβουλὰς ὑπαγορευομένας ὑπὸ εἰλικρινεσπάτης συμπαθείας. Ἀλλὰ σήμερον εἰς τὸ αὐτὸ αἶσθημα ὑπείκοιτο, καθήκον κρίνει νὰ ὑψώσῃ φωνὴν ὑστάτου μηνύματος. Ἡ παροῦσα στάσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐκτίθησιν αὐτὸ εἰς μεγίστους κινδύνους. Ἐμμένον ρίπτει ἐαυτὸ εἰς ταπείνωσιν ἢ καταστροφὴν. Μὴ ἀξιοῦντες ὅτι προκρίνομεν τὰς ἀποφάσεις τῆς Εὐρώπης εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θέλει ἀντιτάξῃ φραγμὸν εἰς τὰ κατὰ τῆς Τουρκίας ἐγχειρήματα τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ μικρὸν ἀναμφιβόλως αἱ Δυνάμεις θέλουσιν ἀνακοινώσαι τὴν θέλησιν αὐτῶν ταύτην εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ θέλουσιν ἐπιτάξῃ αὐτῇ νὰ παραιτήσῃ τοὺς ἐξοπλισμούς. Τότε δέ, ὅποια ἔσται ἡ θέσις αὐτῆς; ἄρα γε δὲν θέλει ἀναγκασθῇ θάπτον ἢ βράδιον νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν ἐπιταγὴν ταύτην; ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἀπαλλάξωμεν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς ὀδυνηρᾶς ταύτης ἀνάγκης. Διὰ τοῦτο λέγομεν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν αὐτῆς.

« Ἀναγνώρισον τὸ ἐναργές. Ἀκουσον τῆς φωνῆς φίλης Δυνάμεως. Ἀκολούθησον συμβουλὰς μηδὲν ἐχούσας τὸ προσβλητικὸν τῆς φιλοτιμίας σου. Πρᾶξον ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἐν ὧσιν ὑπάρχει ἔτι καιρὸς καὶ ἔχῃς ἐλευθέραν τὴν πρωτοβουλίαν, ἥς ἡ ἀξία πᾶσα θέλει ἀνήκει εἰς σέ. » Προσεπάγομεν δέ, ὅτι, ἂν ἡμέραι αἰσιώτεραι μέλλωσι ν' ἀνατείλωσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ταύτας θέλει προπαρασκευάσει ἡ Κυβέρνησις αὐτῆς διὰ τῆς προβλεπτικῆς ταύτης πολιτικῆς, ἐφ' ἣ ἡ Εὐρώπη ὁλόκληρος θέλει γνωρίσει αὐτῇ χάριν. Ἡμεῖς αὐτοὶ δὲν θέλομεν λησμονήσει, ὅτι εὐλαβομένη τὰς εὐχὰς ἡμῶν ἡ Ἑλλὰς θέλει ἀπαλλάξῃ ἡμεῖς τῆς λύπης τοῦ νὰ συμπράζωμεν εἰς διαβήματα ὅλως διαφόρου χαρακτερος, εἰς ἃ ἡ σταθερὰ ἡμῶν μέριμνα ὑπὲρ τῆς γενικῆς εἰρήνης ἀπαγορεύει ν' ἀρνηθῶμεν τὴν ἡμετέραν συνδρομὴν. »

Ὁ Δεληγιάννης λαβὼν τῇ 11 Ἀπριλίου τὸ ἄνω ἐπίσημον ἔγγραφον παρὰ τοῦ Δεμουῦ ἔγραψεν αὐτῷ τῇ 13)25 Ἀπριλίου τάδε : « Σπεύδω νὰ φέρω εἰς γνῶσιν ὑμῶν, ὅτι ἡ βασιλικὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς συμβουλὰς τῆς Κυβερνήσεως

τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας. Ἐπιφυλάσσομαι νὰ πέμψω ὑμῖν ἐπίσημον ἀνακοίνωσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης, εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸ τηλεγράφημα τῆς Α. Ἐξ. τοῦ κ. Δεφρεϋσινὲ ἀμέσως μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἄφιξιν τοῦ κ. Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, ὅστις εὑρίσκεται, ὡς γινώσκετε, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ θέλει ἐπανέλθῃ τὴν προσεχῇ Τρίτην.»

Τῇ 14)26 Ἀπριλίου γράφων πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων, πλὴν τοῦ τῆς Γαλλίας ἔλεγε : «Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ πέμψω ὑμῖν συνημμένως ἀντίγραφον τῆς ἀνακοινώσεως, ἥτις μοὶ ἐπεδόθη τῇ 11)23 Ἀπριλίου ὑπὸ τοῦ κ. ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου καὶ πληρεξουσίου ὑπουργοῦ τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας ἐκ μέρους τῆς Α. Ἐξ. τοῦ κ. Δεφρεϋσινὲ ὡς καὶ ἀντίγραφον τῆς ὑπὸ χθесινὴν ἡμερομηνίαν ἐπιστολῆς μου πρὸς τὸν κ. κόμητα Δεμουῦ.» Τούτου γενομένου ἡ «Πρωΐα» (1) τὴν ἐσπέραν τῆς 13—14 Ἀπριλίου ἐξέδιδεν ἑκτακτον παράρτημα, ἑκτοτε ἱστορικὸν καταστὰν, ἐν ᾧ ἀνεγράφετο ὅτι : «Ἀπηυθύνθη ἔξωθεν μία φωνὴ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν σκοποῦσα νὰ εἰσαγάγῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς ἄλλο στάδιον σκέψεων καὶ ἐλπίδων. Ἡ φωνὴ αὕτη δὲν συνεβούλευεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὸν ἀφοπλισμὸν τῆς χώρας ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αἱ ἔνεκα τῶν στρατιωτικῶν παρασκευῶν αὐτῆς γενόμεναι δαπάναι ἐπτύχυναν τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν τοσούτῳ, ὥστε μέγα μέρος αὐτοῦ τρέφεται μὲ λάχανα. Εἰς φωνὴν τοιαύτην ἤθελεν ἀπαντήσῃ ἡ κυβέρνησις ὅτι ἐδίδαξαν τοὺς Ἕλληνας οἱ πατέρες αὐτῶν νὰ ζῶσι καὶ μὲ λάχανα καὶ μὲ ξηρὸν ἄρτον... » Ταῦτα γράφων ὁ Δεληγιάννης ἐξήγειρε τὴν μῆνιν τοῦ Ρούμπωλδ, ὅστις ἐρμηνεύσας αὐτὰ ὅτι ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο κατὰ τὰς ὑποσχέσεις δῆθεν τῆς Γαλλίας περὶ ἐδαφικῆς ἐπεκτάσεως τῆς Ἑλλάδος (ἡ Βερολίνειος γραμμὴ, ἣν καὶ κατὰ τὸν ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον ἐπιτηδεῖως διέδιδον οἱ περὶ τὸν Δεληγιάννην), ἐπέμενεν ὁ σκαιὸς νὰ παρακληθῇ ὁ συνάδελφος αὐτοῦ Δεμουῦ, εἰς δῆλωσιν περὶ τούτου· μὴ ἄρκεσθεις δὲ εἰς τὸ πρὸς τοὺς

(1) Ὡς γνωστὸν ἡ «Πρωΐα» εἶναι τὸ ἐπίσημον ὄργανον τοῦ Δεληγιάννη.

πρεσβευτὰς ἔγγραφον τοῦ Δεληγιάννη τῆς 14 Ἀπριλίου ἐν ᾧ ἐκοινοποιοῦντο αὐτοῖς ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ Δεφρεϋσινὲ καὶ ἡ πρὸς τὸν Δεμουῦ ἐπιστολὴ αὐτοῦ, ἔπεισε τοὺς συναδέλφους νὰ μὴ θεωρήσωσιν ἱκανὴν τὴν δῆλωσιν τοῦ Δεληγιάννη ἀλλὰ νὰ ἐπιτάξωσιν αὐτῷ αὐταρχικῶς νὰ ἀφοπλίσῃ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον. Πρὸς τοῦτο δὲ οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων, πλὴν τοῦ τῆς Γαλλίας, ἐπέδωκαν τῇ 14)26 Ἀπριλίου τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει τὴν δε τὴν ταυτόσημον διακοίνωσιν :

«Οἱ ὑποφαινόμενοι ἑκτακτοὶ ἀπεσταλμένοι καὶ πληρεξούσιοι ὑπουργοὶ Ἰταλίας, Γερμανίας, Αὐστρὸ-Οὐγγαρίας καὶ Μεγ. Βρετανίας καὶ ὁ κ. ἐπιτετραμμένος τῆς Ρωσίας λαμβάνουσι τὴν τιμὴν ν' ἀναγγείλωσιν εἰς τὴν Α. Ε. τὸν κ. Δηλιγιάννην, Πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅτι ἔλαβον τὴν ὑπὸ σημερινὴν ἡμερομηνίαν ταυτόσημον διακοίνωσίν του. Ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενον τῆς διακοινώσεως ταύτης δὲν εἶναι οἷον ὑπεδείκνυον αἱ ὁδηγίαι, ἃς ἔλαβον παρὰ τῶν οἰκείων Κυβερνήσεων, οἱ ὑποφαινόμενοι, συνωδὰ πρὸς ἃς ἔλαβον διαταγὰς, λαμβάνουσι τὴν τιμὴν ν' ἀπευθύνωσιν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν Κυβέρνησιν τὴν ἐφεξῆς δῆλωσιν: «Αἱ στρατιωτικαὶ παρασκευαὶ εἰς ἃς ἡ Ἑλλὰς ἐξακολουθεῖ ἐμμένουσα ἐναντίον τῶν πανδήμων καὶ ἐπανειλημμένων προσπαθειῶν τῶν Δυνάμεων ἐπιβάλλουσι δεινὰ βάρη εἰς ἔθνος γειτονικὸν καὶ φίλον καὶ ἀποτελοῦσι σήμερον τὸν μόνον κίνδυνον, ὅστις ἀπειλεῖ τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης. Ἀφοῦ πάντα τὰ συμβιβαστικὰ μέσα, εἰς ἃ αἱ Δυνάμεις προσέφυγον ὅπως πείσωσι τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς εἰρηνικὰς εὐχὰς τῆς Εὐρώπης, ἀπέτυχον, αἱ εἰρημενεῖς Κυβερνήσεις ἀναγκάζονται νὰ τάξωσι τέρμα εἰς τὴν τοιαύτην κατάστασιν. Ὅθεν, οἱ ὑποφαινόμενοι, κατὰ διαταγὴν τῶν οἰκείων Κυβερνήσεων, προσκαλοῦσι τὴν Ἀθηναϊκὴν Κυβέρνησιν νὰ θέσῃ τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἐλληνικὰς δυνάμεις ἐπὶ ποδὸς εἰρήνης ἐντὸς βραχυτάτης προθεσμίας καὶ νὰ δώσῃ αὐτοῖς τὴν διαβεβαίωσιν, ἐντὸς μιᾶς

ἐβδομάδος ἀπὸ τῆς χρονολογίας τῆς παρούσης δηλώσεως, ὅτι διαταγαὶ ἄγουσαι εἰς τὸ τέλος τοῦτο ἐδημοσιεύθησαν.

« Ἐὰν κατὰ τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας ταύτης οἱ ὑποφαινόμενοι δὲν λάβωσιν ἀπάντησιν, ἢ ἔὰν ἡ ἀπάντησις δὲν ᾖ εὐπρόσδεκτος, ἢ εὐθύνη τῶν συνεπειῶν, ἃς θὰ συνεπαγάγῃ ἡ τοιαύτη ἄρνησις, πίπτει ὁλόκληρος ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. »

Μετὰ τὴν διακοίνωσιν ταύτην ἡ στιγμὴ διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἦν κρισιμωτάτη. Ἐπεζητεῖτο ὅπως ἐντὸς ἐβδομάδος ἐκδοθῶσι διαταγαὶ περὶ ἀφοπλισμοῦ τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ, τὴν παραμονὴν τῆς ἐπιδόσεως τῆς Γαλλικῆς διακοινώσεως, μετ' ἐνσφραγίστων διαταγῶν ἐκ Καρατσινίου ἀπάραντος στόλου. Συνεπεῖα τούτου ὁ μὲν στόλος ὥρμει ἐν τῷ κατὰ τὴν Σαλαμίνα παλαιῷ τοῦ 1878 Ναυστάθμῳ, ἡ δὲ κυβέρνησις εἰς ἣν ἐπεβάλλετο γενναία τις ἀπόφασις ἠπράκτει. Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ἔλειπεν, ἡ δὲ χλιαρὰ πολιτικὴ τοῦ Δεληγιάννη, πρὸς ὃν τὸ στέμμα ἔδωκε πλήρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας ἀντὶ νὰ ὁράσῃ τι γενναῖον στηρίζουσα τὰς ἐλπίδας αὐτῆς ἐπὶ τῶν 80,000 ἀνδρῶν καὶ τοῦ στολίσκου αὐτῆς, προέβη εἰς τὴν δὲ τὴν ἀπάντησιν πρὸς τὴν διακοίνωσιν τῆς 14 Ἀπριλίου, τῇ 17) 29 τοῦ αὐτοῦ μηνός:

« Ὁ ὑπογεγραμμένος Πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ ἀναγγείλῃ, ὅτι ἔλαβε τὴν κοινὴν διακοίνωσιν, ἣν αἱ Α. Ε. οἱ ἑκτακτοὶ ἀπεσταλμένοι καὶ πληρεξούσιοι ὑπουργοὶ τῆς Ἰταλίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐстро-οὐγγαρίας καὶ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ ὁ κύριος ἐπιτετραμμένος τῆς Ρωσίας εὐηρεστήθησαν νὰ τῷ ἀνακοινώσωσι τὴν 14]26 Ἀπριλίου. Ἡ Β. Κυβέρνησις, ἀναφερομένη εἰς τὴν ταυτόσημον διακοίνωσίν της, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 14]26, ἀπευθυνθεῖσαν εἰς τὰς Αὐτῶν Ἐξοχότητας καὶ εἰς τὸν κύριον ἐπιτετραμμένον τῆς Ρωσίας πρὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς κοινῆς αὐτῶν διακοινώσεως τῆς αὐτῆς ἡμέρας. θεωρεῖ καθῆκόν της νὰ προσθέσῃ τὴν ἐξῆς ἐπεξήγησιν. Ἡ Β. Κυβέρνησις, ἀφοῦ ἐνέδωκεν εἰς τὰς συμβουλάς τῆς Γαλ-

λίας, κατὰ τὴν προμνηθεῖσαν διακοίνωσίν της, ἀπευθυνθεῖσαν πρὸς τὰς Αὐτῶν Ἐξοχότητας καὶ τὸν κύριον ἐπιτετραμμένον τῆς Ρωσίας πρὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς κοινῆς διακοινώσεως τῆς 14 Ἀπριλίου ἔδωκε διὰ τῆς τοιαύτης προσχωρήσεως τὴν πάνδημον διαβεβαίωσιν ὅτι ἡ Ἑλλάς συμμορφομένη πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Μ. Δυνάμεων δὲν θέλει διαταράξει τὴν εἰρήνην. Ἡ συνέπεια τῆς προσχωρήσεως ταύτης, εἶναι, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν θέλει διατηρήσει ὑπὸ τὰς σημαίας τὸν σήμερινὸν ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις θέλει προβῇ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐντὸς τῶν προθεσμιῶν τῶν ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τῆς ἀναποφεύκτου φρονήσεως ἐν τοιαύτῃ ἐργασίᾳ.

Μετὰ τὰς ἐξηγήσεις ταύτας ἡ Β. Κυβέρνησις ἄσμενος ἐλπίζει ὅτι ἡ κοινὴ διακοίνωσις τῆς 14 Ἀπριλίου θέλει θεωρηθῇ ὡς μένουσα ἄνευ σκοποῦ. Ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ πέμψῃ ταυτόσημον ἀντίτυπον τῆς παρούσης διακοινώσεως εἰς τοὺς Α. Ε. τοὺς ἐκτάκτους ἀπεσταλμένους καὶ πληρεξουσίους ὑπουργοὺς τῆς Ἰταλίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐстро-Οὐγγαρίας καὶ τῆς Μ. Βρετανίας καὶ εἰς τὸν Κύριον ἐπιτετραμμένον τῆς Ρωσίας.»

Ἄλλ' ὥς μὴ ἔρκει ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Δηλιγιάννη ἐξήγησις τῆς Γαλλικῆς Διακοινώσεως καὶ ἡ πρὸς τὴν ταυτόσημον διακοίνωσιν τῆς 14 Ἀπριλίου ἀπαίτησις, οἱ πρεσβευταί, ζητοῦντες ὀριστικωτέραν διατύπωσιν τοῦ ἀφοπλισμοῦ, τῇ 24)6 Μαΐου 1885 ἐπέδωκαν τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει νέαν διακοίνωσιν τὴν δε :

«Οἱ ὑποφαινόμενοι, ἐκτακτοὶ ἀπεσταλμένοι καὶ πληρεξούσιοι ὑπουργοὶ τῆς Ἰταλίας, Γερμανίας, Αὐстро-Οὐγγαρίας καὶ Μεγάλης Βρετανίας καὶ ὁ κ. ἐπιτετραμμένος τῆς Ρωσίας ἐνετάλησαν ὑπὸ τῶν οἰκείων κυβερνήσεων νὰ ἀγγείλῃσι τῇ Α. Ἐξ. τῷ κ. Δηλιγιάννῃ, Πρόεδρῳ τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὑπουργῷ τῶν ἐξωτερικῶν, τὴν παραλαβὴν τῆς δια-

κοινώσεως δι' ἧς ἐτίμησεν αὐτοὺς τῇ 17)29 Ἀπριλίου καὶ νὰ γνωστοποιήσῃ τῇ Α. Ἐξοχότητι ὅτι, καίτοι λαμβάνουσιν ὑπὸ σημείωσιν τὰς εἰρηνικὰς διαβεβαιώσεις τῆς Ἀθηναϊκῆς Κυβερνήσεως, αἱ διαβεβαιώσεις αὗται δὲν φαίνονται εἰς τὰς Κυβερνήσεις τῶν ἀρκούντως ὠρισμένοι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοπομένου. Ἐπομένως οἱ ὑποφαινόμενοι ἔλαβον διαταγὴν νὰ προσκαλέσῃ τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν κ. Δηληγιάννην νὰ δώσῃ αὐτοῖς σαφεστέρας ἐξηγήσεις ἐντὸς τῆς ἡμέρας.»

Πρὸς τὴν διακοίνωσιν ταύτην αὐθημερόν ὁ Δεληγιάννης ἀστειλε τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν :

«Ὁ ὑποφαινόμενος πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ ἀγγείλῃ ταῖς Α. Ε. τοῖς ἐκτάκτοις ἀπεσταλμένοις καὶ πληρεξουσίοις ὑπουργοῖς τῆς Ἰταλίας, Γερμανίας, Αὐστρο Οὐγγαρίας καὶ Μεγάλῃς Βρετανίας καὶ τῷ κ. ἐπιτετραμένῳ τῆς Ρωσίας τὴν παραλαβὴν τῆς παρ' αὐτῶν ἀπευθυνθείσης διακοινώσεως, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 24 Ἀπριλ. 6 Μαΐου 1886, δι' ἧς τῷ γνωστοποιουσιν ὅτι καίτοι λαμβάνουσιν ὑπὸ σημείωσιν τὰς εἰρηνικὰς διαβεβαιώσεις αὗται δὲν φαίνονται ταῖς Κυβερνήσεσιν αὐτῶν ἀρκούντως ὠρισμένοι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοπομένου καὶ ὅτι ἐπομένως αἱ Α. Ε. ἔλαβον διαταγὴν νὰ προσκαλέσῃ τὸν Πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων νὰ δώσῃ αὐτοῖς σαφεστέρας ἐξηγήσεις ἐντὸς τῆς ἡμέρας. Ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις, ἐκθέσασα ἤδη τὰς συνεπείας τῆς τροποποιήσεως τῆς πολιτικῆς τῆς διὰ τῆς ταῦτοσήμεου διακοινώσεως τῆς τῆς 17)29 Ἀπριλίου πρὸς τὰς Α. Ε. τοὺς ἐκτάκτους ἀπεσταλμένους καὶ πληρεξουσίους ὑπουργοὺς τῆς Ἰταλίας, Γερμανίας, Αὐστρο-Οὐγγαρίας καὶ Μεγάλῃς Βρετανίας καὶ πρὸς τὸν κ. ἐπιτετραμένον τῆς Ρωσίας, λυπεῖται ὅτι αἱ ἐξηγήσεις τῆς ἐθεωρήθησαν ἀνεπαρκεῖς, ἀλλὰ δὲν δύναται εἰμὴ ν' ἀνενεχθῇ εἰς τὴν εἰρημένην διακοίνωσίν της. Ὁ πρόεδρος τοῦ

φυλλ. 50

ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ ὑπουργός τῶν ἐξωτερικῶν ἔσχε τὴν τιμὴν ν' ἀποστείλῃ ταυτόσημον ἀντίτυπον τῆς παρούσης διακοινώσεως εἰς τὰς Α. Ε. τοὺς ἐκτάκτους ἀπεσταλμένους καὶ πληρεξουσίους ὑπουργοὺς τῆς Ἰταλίας, Γερμανίας, Αὐστρο-Οὐγγαρίας καὶ Μεγ. Βρετανίας καὶ εἰς τὸν κ. ἐπίτετραμμένον τῆς Ρωσίας.»

Ἐκ τῆς ὅπωςδὴ ὅτε ἀκάμπτου πολιτικῆς ταύτης τοῦ Δηληγιάννη ταραχθέντες οἱ πρεσβευταὶ ἀπέστειλαν τῇ 26 Ἀπριλίου τὸδε τὸ τελεσίγραφον :

«Οἱ ὑποφαινόμενοι ἀντιπρόσωποι τῆς Γερμανίας, Αὐστρο-Οὐγγαρίας, Μεγάλης Βρετανίας, Ἰταλίας καὶ Ρωσίας ἐνετάλησαν ὑπὸ τῶν οἰκείων Κυβερνήσεων ν' ἀπευθύνωσιν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν Κυβέρνησιν τὴν ἐπομένην ἀνακοίνωσιν: Τῆς ἀπαντήσεως τῆς Ἀθηναϊκῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν κοινὴν διακοίνωσιν τῆς 14)26 Ἀπριλίου μὴ οὔσης τοιαύτης ὥστε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς Δυνάμεις, αἱ εἰρημέναι Κυβερνήσεις διέταξαν τοὺς Διοικητὰς τῶν συνηνωμένων ναυτικῶν μοιρῶν τῶν νὰ ἐγκαστήσωσιν ἀποκλεισμόν ἐπὶ τῶν παραλίῶν τῆς Ἑλλάδος κατὰ παντὸς πλοίου ὑπὸ Ἑλληνικὴν σημαίαν. Ὁ ἀποκλεισμός οὗτος θέλει καταστῇ πραγματικὸς ἀπὸ τῆς ἡμερομηνίας τῆς παρούσης δηλώσεως. Θέλει ἐκταθῇ ἀπὸ τῆς Μαλέας ἄκρας μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Σουνίου, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι τοῦ ἀρκτικοῦ συνόρου τῆς Ἑλλάδος περιλαμβανομένης τῆς νήσου Εὐβοίας, καὶ θέλει περιλάβει ὡσαύτως ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τὴν εἰσοδὸν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Πᾶν πλοῖον ὑπὸ σημαίαν Ἑλληνικὴν ἀποπειραθισόμενον νὰ ἐκδίασῃ τὸν ἀποκλεισμόν τοῦτον θέλει κατακρατηθῇ».

Αὐθμερὸν οἱ πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων Ἀγγλίας, Ἰταλίας, Αὐστρίας, Γερμανίας καὶ τῆς Τούρκιας ἀνεχώρησαν ἐξ Ἀθηνῶν, ὁ δὲ στόλος, ὁ διεθνὴς, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀγγλοῦ ἀρχιναυάρχου πρίγκηπος τοῦ Ἐδιμβούργου Ἀλφρέδου, αὐτοῦ ἐκείνου, ὃν, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, οἱ Ἕλληνες, διὰ δημοψηφίσματος, ἐξέλεξαν τῷ 1862 βασιλέα τῆς Ἑλλάδος ! Τῇ ἐπαύριον ὁ Δεληγιάννης, ὅστις ἤδη ἀπὸ τῆς 14 Ἀπριλίου εἶχεν ὑποβάλῃ τὴν παρὰ

τησιν αὐτοῦ, μὴ γενομένην δεκτὴν, παρητήσατο τὴν ἐξουσίαν (27 Ἀπριλίου) συμφώνως πρὸς τὰς ὑπ' αὐτοῦ διατυπωθείσας ἀρχὰς ὅτι δὲν θὰ ὑπογράψῃ πατὲρ τὸν ἀφοπλισμὸν τῆς Ἑλλάδος. Οὕτως αἱ Δυνάμεις αἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἐπεζήτουν, ἢ τὴν πτώσιν τῆς κυβερνήσεως Δηλιγιάννη ἐπραγματοποίησαν τὴν εὐσεβῇ αὐτῶν ἐπιθυμίαν. Οὕτως ἐπηλήθευσεν ὅ,τι ἠπειλήθη. Ἐσβέσθη καὶ ἡ τελευταία ἐλπίς δράσεως. Ὡς εἵπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀγγλίας ὁ Γλάδστων, ἀκτὶς ἐλπίδος ἐφάνη λάμπασα ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἀλλ' ἦτο ἀπατηλή· διότι ἐνῶ καὶ τὸ πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς Εὐρώπης καὶ τὸ πρὸς τὰ δικαιώματα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς σέβας καὶ ἡ περὶ αὐτῶν τῶν Ἀγγλικῶν συμφερόντων μέριμνα ὑπηγόρευον τῇ Ἀγγλίᾳ ν' ἀξιῶσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὰ ὅρια τῆς γραμμῆς τοῦ Βερολίνου καὶ τὴν Κρήτην, ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῆς ἐργαζομένη ὑπὲρ τοῦ πολυμηχάνου Βίسمαρκ καὶ τῆς Αὐστρίας, πρὸς ἣν ἐφώνει πρό τινος τὸ διάσημον καταστὰν ἔκτοτε: «Κάτω τὰς χεῖρας» ἐν σχέσει πρὸς τὰς δεικνυόμενας ἐπ' αὐτῆς τάσεις πρὸς κατάληψιν τῆς Μακεδονίας, ἐδήλου τῇ Ἑλλάδι ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ταραττῇ τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης, ὡσανεὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ οὐχὶ οἱ Βούλγαροι εἶχον ταραξεί τὴν εἰρήνην! Καὶ ὅμως οὐδαμῶς ἀμφίβολον, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις διὰ γενναίας ἀποφάσεως εἶχεν ἐξαναγκάσει τὴν Εὐρώπην ν' ἀποδώσῃ, ἔστω καὶ ἐν μέρει, δικαιοσύνην εἰς τὸ Μαυροβούνιον διὰ τῆς ἐκχωρήσεως τοῦ διαμερίσματος Δουλιτσίνου καὶ τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς χαράξεως τῶν νέων μεθορίων τῆς συμβάσεως τῆς 24 Μαΐου 1881, ἡγούμενος τῆς θαλασσοκράτορος Ἀγγλίας, εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἐξαναγκάσῃ πάλιν ἐκείνην νὰ συμπληρώσῃ τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα εὐεργεσίαν καὶ λαμπρὸν νὰ διαπράξῃ ἔργον, καταπολεμῶν οὕτω καὶ Αὐστριακὸν καὶ Ρωσικὸν πανσλαυισμόν.

«Οὕτως ἔθνος, ὅπερ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἐφώτισε τὸν κόσμον καὶ ἔσωσεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἀσιανοῦ κατακλυσμοῦ, λέγει ὁ Χ. Δ. Μελετόπουλος, ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους δὲ ὑποταγὲν ὑπέταξε τοὺς κατακτητὰς διὰ τοῦ πολιτισμοῦ του:—*Grecia capta ferum victorem cepit*,—ὅπερ διὰ τῆς γλώσσης του ἐξήπλωσεν ἐπὶ τοῦ κόσ-

σμου τὴν θρησκείαν τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀγάπης, ὅπερ ἐπὶ χίλια ἔτη παλαιόν κατὰ τῶν Περσῶν, κατὰ τῶν Ἀράβων, κατὰ τῶν Ἀβάρων, κατὰ τῶν Βουλγάρων, κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἄλλων βαρβάρων φυλῶν, ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς Ἀσιανῆς ἐπιδρομῆς, καὶ πίπτον δὲ ἔδωκε διδασκάλους εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἐφώτισεν αὐτήν, ὅπερ διὰ τῆς καρτερίας καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τοῦ κατέπληξε τὸν κόσμον καὶ ἀντίπροσωπεύει ἐν τῇ ἀνατολῇ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν, ἔθνος μικρὸν ἀλλὰ καὶ μέγα συνάρμα, ὡς ἔλεγεν εὐρωπαῖος διπλωμάτης, ἔθνος φέρον ἐν ἑαυτῷ τὸ πῦρ τοῦ Προμηθεῶς, τὸν σπινθῆρα μεγάλης ἠθικῆς δράσεως ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος, οὗτω, λέγουμεν, ἔθνος τοιοῦτο ἐδεσμεύθη τὰς χεῖρας ὑπὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας! Ὁλη ἡ μεγάλη κυβερνήτικὴ παρὰ-στασις, λέγει Βρεττανὸς φιλόσοφος(1), βασιλεῖς καὶ κοινοβούλια, στόλοι καὶ στρατοί, πρέσβεις καὶ ἀξιωματικοί παντοῖοι, οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖ ἢ τὴν ἀπονουὴν δικαιοσύνης». Καὶ οὕτως ὁ Βρετανικὸς καὶ τῶν ἄλλων Δυνάμεων οἱ στόλοι ἐγένοντο ἑνόχοι τῆς μεγίστης κατὰ μικροῦ ἀλλ' ἐνδόξου ἔθνους διαπραχθείσης ἀδικίας. Ἡ ἱστορία βαρεῖαν θέλει ἐκφέρει καταδίκην κατὰ τῆς σκληρᾶς ἐκείνης καὶ ἀδίκου πίεσεως λαοῦ ζητούντος ἐν ἰδίῳ κινδύνῳ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὁμοφύλων. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς παραβιάσεως τοῦ Δημοσίου δικαίου τῆς Εὐρώπης ἡ πρᾶξις ἐκείνη τῶν πέντε Δυνάμεων ἠλεγχεν ἀδικίαν ὅμα καὶ ἀνακολούθησαν. Τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου, ἥς μετέσχον αἱ πέντε ἐκεῖναι Δυνάμεις, παρεβιάζον οἱ Βούλγαροι διαρρήδην, ἀφοῦ δὲ ἡ Τουρκία, ἥς ἦσαν οὗτοι ὑποτελεῖς, δὲν καθίστα σθεναρὰ αὐτοῖς τὰ Εὐρωπαϊκὰ νόμιμα, δηλ. τὴν συνθήκην ἐκείνην, ἐπὶ τῆς Τουρκίας αἱ πέντε ἐκεῖναι Δυνάμεις ὤφειλον νὰ μετέλθωσι πᾶσαν ἠθικὴν καὶ ὕλικήν πίεσιν, ὅπως ἢ ἐπαναγάγῃ ἐκείνους εἰς τὸ πρῶτον καθεστὸς, ἢ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς χώρας ἐκείνας, τὰς ἐπιδικασθείσας αὐτῇ ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἰσορροπίας ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ Χερσονήσῳ. Τῆς Τουρκίας καὶ οὐχὶ τῆς Ἑλλάδος τὰς

(1) Hume, Essay on the origin of government.

ἀκτὰς ἐπρεπε ν' ἀποκλείσωσιν ἐν ἀνάγκῃ τῶν πέντε Δυνάμεων οἱ στόλοι.

Βαθεῖαν δὲ θὰ αἰσθανθῇ λύπην ὁ μέλλων ἱστορικός, ὅταν ὡς πρωτοστάτην τῆς ἀδικίας ἀπαντήσῃ οὐχὶ τὸν συγγραφέα τοῦ Ἐνδυμίωνος, ἀλλὰ τὸν συγγραφέα τῶν Ὀμηρικῶν μελετῶν, τὸν εὐγλωττον καὶ φλογερὸν προστάτην τῶν τυραννουμένων λαῶν, τὸν χθές καὶ πρόψην ἔτι ἀμείλικτον κατήγορον τοῦ μουσουλμανισμοῦ, τὸν κήρυκα τοῦ ἀγαστοῦ ἐκείνου δόγματος, ὅτι ἡ Ἀνατολὴ πρέπε ν' ἀποδοθῇ εἰς ἑαυτὴν καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλ' ἐὰν ἡ Ἰταλία ἐνώπιον τῆς Μεντάνας μόνης κατηράσθῃ καὶ Γαλλίαν καὶ Ναπολέοντα Γ', ἡ Ἑλλάς, καὶ μετὰ τὴν ἀδικίαν ἐκείνην, δὲν κατηράσθῃ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὸν ἐλευθερωτὴν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀρτης.

Οὕτως ἀμφότεροι οἱ πρωθυπουργοὶ τῆς Ἀγγλίας περὶ Βουλγάρων μόνον ἐμερίμνησαν καὶ αὐτοὺς ἐθεώρησαν ἐπαρκέες τῆς Ἀρχτοῦ ἀντιστήκωμα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, παρεῖδον δὲ ὅλως καὶ ἐπολέμησαν τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον τὸ ἀσυγκρίτως ὑπέροχον κατὰ τὸν πληθυσμὸν τὴν πνευματικὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἐκπολιτευτικὴν δύναμιν, διὰ δὲ τὴν πρὸς τὴν Ρωσίαν ἀντίδρασιν πολλὰ παθὸν καὶ πάσχον ἔτι δεῖν. Ὅποσον δὲ ἡπατήθησαν δεικνύει μὲν ἡ πρὸς τὴν εὐεργεσίδα αὐτῶν Ρωσίαν πολιτεία τῶν Βουλγάρων, ἐπιμαρτυρεῖ δὲ ἡ ἐπὶ τῶν τῆς Βουλγαρίας πραγμάτων ὑπέροχος ἐπίδρασις τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας».

Βεβαίως ἐὰν κοιθῶσι τὰ πράγματα ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀπαισίας μνήμης πολέμου τοῦ 1897, μετὰ τινος ἐνδοιασμοῦ δύναμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πολέμου κατὰ τὸ 1885, ὅτε δὲν εἶχομεν τὰ τρία μεγάλα θωρηκτὰ καὶ τὴν ἄλλην ναυτικὴν παρασκευὴν, οὐδὲ κατὰ ξηρὰν εἴμεθα ὅλως ἑτοιμοί, ἀλλ' ὁ λόγος δὲν εἶναι περὶ τούτου πόσον ὅσον περὶ τῆς σκαιῆς πρὸς ἡμᾶς πολιτικῆς τῆς Εὐρώπης, ἣν ἐφήρμασε καὶ κατὰ τὸ 1897, τοῦ πολέμου ἐκτραγέντος, συνεπεία τῆς τοῦ πλήθους καταβοῆς. Ἀλλ' ἐὰν ἐπιτρέπῃται εἰς τὰ πλήθη ἡ διευθύνσις τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ ἡ κήρυξις πολέμου, συνέ-

πεία ἄμεσος εἶναι ἡ καταστροφὴ καὶ παράδειγμα εἶναι ἡ Δανία, περὶ ἧς εἵπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἥτις κηρύξασα, τῇ τοῦ πλήθους ἐξάψει ἐπομένη, τὸν κατὰ τῆς Πρωσίας καὶ Αὐστρίας πόλεμον ἄπελπιν καὶ ἄνισον, ὑπέστη καταστροφὴν μεγάλην· ἐξ ἧς ἀπώλεσε τὸ Σλέσβιγ-Χόλσταϊν καὶ τὸ Λάουμβούργ. Διὰ τοῦτο, μοι φαίνεται, ὅτι ἡ ἐπελθοῦσα, ὡς ἐκ τοῦ ἀποκλεισμοῦ, κατὰστασις τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων εἶναι πῶς δεδικαιολογήμενη καὶ οὐ μόνον τῇ Γαλλίᾳ ὀφείλομεν τὰς ἐπὶ τούτῳ χάριτας ἀλλὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς Δυνάμεσιν, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀσφαλῶς κατεδείχθη. Ἄλλως δὲ εἶναι γνωστὸν ὅτι οὐδαμῶς εἶχομεν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, ὡς ὁμολόγησεν ὁ πρόην πρωθυπουργὸς τῆς Ἰταλίας Κρίσπης, ὡς ἀναφέρει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Νεοκλῆς Καζάζης: «Ἐπεσκέφθην καὶ πάλιν σήμερον τὸν κ. Κρίσπην. Εἶναι προστηνὴς καὶ ὁμιλητικὸς. Ἐνδιαφέρεται ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἣν ἐπεσκέφθη πρὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ ὑπὲρ ἧς πλέον ἢ ἅπαξ συνηγόρησε καὶ ἐν τῷ τύπῳ καὶ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ. Ἐπιθυμεῖ τὴν δημιουργίαν μεγάλης Ἑλλάδος, ἀντιπροσώπου τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Φρονεῖ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς παράγων εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν προωρισμένος νὰ κατισχύσῃ ἐν τῷ μεγάλῳ ἁγῶνι, ὃν διεξάγουσιν ἀπὸ τίνος χρόνου οἱ λαοὶ τῆς χερσονήσου ταύτης. Κατακρίνει τὴν διαστακτικὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἦτο, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας γενομένη, ἄσκοπος καὶ μὴ πρακτικὴ. Προσεπάθησα νὰ δικαιολογήσω τὴν ἐθνικὴν ἐνέργειαν τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐπικρίνων τὴν δυσμενῆ πολιτικὴν τῆς Εὐρώπης καὶ παραπονούμενος, ὅτι ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐνεργείᾳ ἐπρωταγωνίστησεν ἡ διὰ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων ἀναγεννηθεῖσα καὶ μεγαλυνθεῖσα Ἰταλία διὰ τοῦ Ροβιλάν.

— Εἶμαι, μοι ἀπεκρίθη, ἀντίπαλος τῆς πολιτικῆς ταύτης. Ὁ Ροβιλάν, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγαμίας αὐτοῦ, συνδέεται μετὰ τῶν μᾶλλον ἀντιδραστικῶν στοιχείων τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης—ἰδίᾳ τῆς Αὐστρίας. Ἄλλ' ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν ἔπραξεν, ὅπως ἐλκύσῃ ὑπὲρ ἐαυτῆς τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Δυνάμεων, ἰδίᾳ δὲ τῶν λαῶν, οἵτινες αἰείποτε διάκεινται ὑπὲρ αὐτῆς διατεθειμένοι. Ἡδύνατο νὰ παράσχη μείζονα ἐπιχειρήματα συ-

νηγορίας εἰς τοὺς φίλους αὐτῆς. Ἡ διπλωματία, μοι λέγει, δὲν δημιουργεῖ ζητήματα, οὐδὲ ἡγεῖται αὐτῶν· ἀφοῦ ἅπαξ ἐκδηλωθῶσιν, ἀναλαμβάνει τὴν λύσιν, διαφορομένη κατ' ἐξοχὴν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, δυναμένης νὰ διαταραχθῇ κατὰ τρόπον ὀλέθριον. Ὅτε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἡ Φιλιππούπολις, παρεβιάσθησαν δ' οὕτω ρηταὶ διατάξεις τῆς ἐν Βερολίνῳ Συνόδου, ἡδύνατο ἡ Ἑλλὰς, ἀξιοῦσα ὅτι διεκδικεῖ νόμιμον τίτλον, ἀπαρρέοντα ἀπὸ τε τῶν φυσικῶν αὐτῆς, ἐθνικῶν καὶ ἱστορικῶν δικαίων, ὡς καὶ ἀπὸ ρητῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου ταύτης, νὰ καταλάβῃ ἀμέσως τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἐλασσῶνα, χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὴν νομιμοφροσύνην τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Τὸ ἐλληνικὸν τοῦτο τόλμημα θὰ προσέβαλλεν ἥττον τοῦ βουλγαρικοῦ τὴν φιλοτιμίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἦθελον δ' αὐταὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀναγνώρισαι τὸ τετελεσμένον γεγονός καὶ ἐν Ἡπείρῳ, ὅπως καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ· ἀλλ' ἡ ἄβουλος καὶ διστακτικὴ ἐπὶ πολλοὺς μῆνας στάσις τῆς Ἑλλάδος μήτε προβαινούσης, μήτε ὀπισθοχωρούσης, προῦκάλεσε τὸν ἀποκλεισμόν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἐπαναλαμβάνω νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι μόνον τόλμηρὰ καὶ ἀνδρική στάσις τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους θέλει λύσει τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ πρόβλημα. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς στρατιωτικὴ προπαρασκευὴ καὶ προσήκουσα ἐκμετάλλευσις τῶν καιρῶν ἐν δεδομένη στιγμῇ. Ἡ πολιτικὴ σας θέον νὰ ᾔῃ πάντοτε καιροσκοπικὴ. Ἐν ταύτῃ μόνον ἡ ἐπιτυχία. Ἰδίᾳ αὐτοτελῆς ἐθνικὴ πολιτικὴ, δυναμένη νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰς φιλοδοξίας ροπὰς τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἰῶνος φυλετικῶν ομάδων ἢ πρὸς μελίζονας ἔτι μεγάλων κατακτητικῶν Δυνάμεων φιλοδοξίας, δύναται νὰ ἐπενέγκῃ ἐθνικοὺς κινδύνους. Ἡ Ἑλλὰς ἔχει καὶ δὲν ἔχει φίλους. Ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς δεξιᾶς αὐτῆς πολιτικῆς διευθύνσεως νὰ χρησιμοποιεῖ ἐπιτυχῶς τὰ ἐθνικὰ κεφάλαια, ἅτινα δύνανται μὲν κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ ἐλαττωθῶσιν, ἀλλ' οὐδέποτε νὰ ἐκλείπωσι καθ' ὁλοκληρίαν. Λαὸς, ἔχων ἐνδοξον ἱστορικὸν παρελθόν, μεγάλην ἀσκήσας ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδέποτε ἀπόλλυσι τὰ ἐθνικὰ αὐτοῦ κεφάλαια. Ὡς εἶπον, ἔχει καὶ δὲν ἔχει φίλους· ἀλλ' αἱ

ὑπὲρ αὐτῆς συμπάθειαι, ἰδίᾳ τῶν λαϊκῶν ομάδων, εἶναι ἀναμφισβήτητοι.

Ἐλάλει βεβαίως ὁ Ἰταλὸς πολιτικὸς κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀπὸ πεποιθήσεως καὶ ἀπὸ χρηστοῦ τοῦ συνειδότος. Ἡ συνδιάλεξις αὐτοῦ ὅπως δὴποτε ἐφάνετο εἰλικρινὴς καὶ γενναία.

Ἐξακολουθῶν τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ, μοι προσέθηκέν, ὅτι ἡ Ἑλλάς προσβάλλει ὑπερμέτρους ἐπὶ τῆς Μακεδονίας ἀξιώσεις. Οὐδέποτε, μοι εἶπεν, αὕτη ὑπῆρξεν ὄντως ἐλληνικὴ, ὥς ἀξιούσιν οἱ ἄγαν φιλοπάτριδες ἐλάχιστόν τι μόνον αὐτῆς μέρος, καὶ τοῦτο σπανίως, διετέλεσεν ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ πρὸς τὰ λοιπὰ ἐλληνικὰ φύλα.

Ἡμφισβήτησα τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτο τοῦ κ. Κρίσπη. Ἡ Μακεδονία ἦτο καὶ εἶναι, πάλαι τε καὶ νῦν, ἐλληνικὴ χώρα. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ πάντων τῶν ἱστορικῶν δεδομένων τοῦ λαοῦ αὐτῆς. Ἡ γλῶσσα, ἡ θρησκεία, αἱ ἀπὸ παλαιότατων χρόνων ἱστορικαὶ περιπέτειαι ὑποστηρίζουσι τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων.

— Ἀλλ' ἀφοῦ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τόσοιτο σφοδρῶς ἀμφισβητεῖται παρὰ τῶν ὑμετέρων ἀντιπάλων τὸ ἐθνικὸν δίκαιον τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς Μακεδονίας, ὥς ἐκ τούτου δὲ ἐπιβραδύνεται οὐ σμικρὸν ἡ λύσις τοῦ ἐλληνικοῦ προβλήματος ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἰῶλου, δύνασθε νὰ ἐκδηλώσητε ποιάν τινα μετριοτήτα ἐν ταῖς ἀξιώσεσιν ὑμῶν καὶ νὰ προβῇτε εἰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς ἀξιούντας ἐθνικὰ δίκαια ἐν Μακεδονίᾳ, ὅσον ταῦτα καὶ ἂν εἶναι αὐθαίρετα ἢ ὑποβολιμαῖα. Σὺν τῷ χρόνῳ ἐνισχυόμενοι ἐθνικῶς, μεγαλυνόμενοι ὑπὸ πάσαν ἔποψιν, δύνασθε νὰ διεκδικήσητε καὶ τὸ λοιπὸν μέρος τῆς ἐθνικῆς ὑμῶν κληρονομίας. Τοιαύτη, ἦτο καὶ θὰ ἦναι πάντοτε ἡ πολιτικὴ τῶν λαῶν. Ἡ Ἑλλάς ὀφείλει νὰ καταστήθῃ θετικωτέρα καὶ πρακτικωτέρα ἐν τῇ ἐθνικῇ καὶ πολιτικῇ αὐτῆς ἐργασίᾳ· τὰ ἀπρόλυτα δόγματα, τὸ ἀδιάλλακτον ἐν τῇ πολιτικῇ οὐδὲν κέρδος δύναται νὰ προσπορίσῃ εἰς λαόν, ἀποβλέποντα πρὸς εὐρυτέρους καὶ γενναιοτέρους ἱστορικοὺς ὀρίζοντας.

Δὲν εὗρον ἀτυχῇ τὴν σκέψιν ταύτην, οἷονεὶ πολιτικὴν νοῦθεσίαν. Ἐπιδράφην εἰς τὴν συζήτησιν ἄλλου ἀντικειμένου.

Κατενόουν ἐν τούτοις, ὅτι ἐμελλόν νὰ θίξω προσωπικάς χορδὰς τοῦ μετ' ἐμοῦ συνδιαλεγομένου.

Οἱ Ἕλληνες, εἶπον, ἔχομεν παράπονα κατὰ τῶν ἀδελφῶν Ἰταλῶν. Τοὺς ἠγαπήσαμεν συνεπαθήσαμεν εἰς τὰς συμφορὰς αὐτῶν. Ἠγωνίσθημεν κατὰ τὸ ἐνόν ὑπὲρ τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως. Ἡ Ἰταλία θεωρεῖται ἀδελφὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν τούτοις ἡ πολιτικὴ αὐτῆς ἀπὸ τινος χρόνου εἶνε φίλαυτος ἀπέναντι τῆς πατρίδος μου. Γινώσκετε τὰς κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἐνεργείας τῆς νέας ὑμῶν πολιτικῆς ἐν Ἡπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ, ὅπου ὁ ἰταλικὸς προσηλυτισμὸς ἐργάζεται μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἐλληνικῶν δικαίων.

— Εἶνε ἀληθές, ὅτι διεξήχθη τοιαύτη ἐργασία ὑπὲρ τῶν ἰταλικῶν συμφερόντων. Ἀλλὰ βεβαιώθητε, ὅτι δὲν εἶναι τοιοῦτο τὸ πρόγραμμα τῆς ἐξωτερικῆς ἡμῶν πολιτικῆς. Ἀποδεχόμεθα, ὅτι αἱ τουρκικαὶ αὗται ἐπαρχίαι ἀνήκουσι καὶ λόγῳ ἱστορικῶν δικαίων καὶ λόγῳ φυλετικῆς συγγενείας εἰς τὴν Ἑλλάδα μᾶλλον ἢ εἰς σιανδῆποτε ἄλλην εὐρωπαϊκὴν χώραν. Ἀλλὰ σεῖς δὲν ἐνεργεῖτε σοβαρῶς καὶ μετὰ περισκέψεως ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἡπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ, ἐνθα δὲν θὰ εὐρίσκετε μεγάλην ἀντίδρασιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἰταλικὴ πολιτικὴ δὲν νομίζει ἀσύμφορον, φρονεῖ ἐπιβαλλόμενον μάλιστα εἰς αὐτὴν καθήκον νὰ μὴ ἀδιαφορῇ καταλείπουσα τὴν χώραν ταύτην ἔκθετον εἰς τὰς αὐστριακὰς ραδιουργίας. Ἀπόκειται εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ κατανοήσῃ τὰ ἀληθῆ αὐτῆς ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ νὰ πολιτευθῇ δεξιῶς καὶ ἐπιτηδεῖως, διὰ τῶν πραγμάτων καὶ οὐχὶ δι' ἀορίστων ἱστορικῶν ἐπικλήσεων καὶ διαμαρτυριῶν. Ἄς μιμηθῇ τὴν Ἰταλίαν θ' ἀποκτήσῃ πραγματικούς φίλους, ὅταν ὀημιουργήσῃ πραγματικὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν πίστιν.

Τὸν ὑψαρίστησα ἐπὶ τῇ παρρησίᾳ τῶν λόγων αὐτοῦ. Κατενόουν πόσον δίκαιον εἶχεν, ἀπευθύνων τοιαύτας νουθεσίας. Ἠγέρθη νὰ τὸν ἀποχαιρετίσω.

Δίδων μοι τὴν χεῖρα, προσέθηκε μετὰ πόνου.

— Βεβαιώσατε τοὺς συμπατριώτας σας, ὅτι ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα, ἥτις πολλοὺς ἀριθμεῖ φίλους ἐν Ἰταλίᾳ, προθύμους νὰ πα-

ράσχωσιν εἰς αὐτήν πᾶσαν συνδρομήν. Δὲν λησμονοῦμεν τοὺς ἀρχαίους φυλετικούς δεσμούς. Ἐχετε οὐχ ἥττον ὑπ' ὄψει, ὅτι κακῶς ἐπολιτεύθητε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. (1)

Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ σας ὑπῆρξεν ἀσταθής καὶ ἐνδοιαστικὴ. Δὲν παρεσκευάζεσθε σοβαρῶς πρὸς τὸν ἐθνικὸν ὑμῶν ἀγῶνα. Ἐν τῇ στιγμῇ τῆς δράσεως ἐλέγχεσθε ἀπάρασκευοι. Οὕτως δὲν ἐπώφεληθήτε ἐπανειλημμένως τῆς εὐκαιρίας τοῦ 1877 καὶ τοῦ 1885.

Ἄν δὲ καὶ ἐν νῆφ πάλιν περιπλοκῇ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων ἐπιδείξητε τὴν αὐτὴν ἀδράνειαν καὶ ἀδελτερίαν, δὲν παρεσκευάσθητε δὲ προσήκόντως, ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν εἰσθε χαμένοι. (2)

Τὸν ἀπεχαιρέτισα φιλοφρόνως ἀλλ' ἐξηρχόμην τῆς οἰκίας ἐκείνης συντετριμμένος. Ἀνεμνήσθην, ὅτι τοιαύτας παρατηρήσεις ἤκουσα πρὸ δεκαετίας, μετὰ τὴν Σύνοδον τοῦ Βερολίνου, ὑπὸ τοῦ ἐδηγοῦντος με ἐν τῷ Βατικάνῳ Cicerone. Τόσον κοινὰ πράγματα, παντὶ προσιτὰ, τόσον πρῶφανες ἀλήθειαι εἶνε ἀκατάληπτα ἄρα γε διὰ τὴν ἐλληνικὴν πολιτικὴν τῆς τελευταίας ταύτης ἱστορικῆς ἡμῶν περιόδου; (1)».

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

(1). Ἐκ τοῦ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἡ ἐκδοθέντος συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ Νεοκλέους Καζάζη: «Ἐκ Ρώμης» Ἀθῆναι (1897). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ὃ πολιτικὴ συνομιλία αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρῶην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰταλίας Κρίσπη, γενομένη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 εἶναι ζώηρου ἐνδιαφέροντος ὡς περιέχοντα πολλὰ τὰ ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Τὰ ὑπὸ τὸν Δ. Ζ. Βάλβην ἄχρουν ὑπουργεῖον—Σύγκλησις τῆς Βουλῆς (7 Μαΐου)—Ὁ Δηλεγιάννης ὑποψήφιος πρόεδρος τῆς Βουλῆς—Ἡ ἀποτυχία—Ἡ μετάστασις τῶν ὑπ' αὐτὸν βουλευτῶν—Σχηματισμὸς κυβερνήσεως Τρικούπη (9 Μαΐου)—Αἱ πενθήμεροι ἐν τοῖς μεθορίαις συμπλοκαί—Τὰ ἐν Νεζερῶ—Ἡ ἐν Γκριτζόβαλη εὐπραγία—Τὰ ἐν Ρεβε-νίω καὶ Μπουγαζίω—Ἡ ἐν Κούτρα δυσπραγία—Ἡ κακοπιστία τῶν Τούρκων—Ἡ αἰχμαλωσία 310 εὐζώνων τοῦ εὐζωνικοῦ τάγμα-τος—Ἡ διάλυσις αὐτοῦ—Ἡ τῇ 12 Μαΐου παῦσις τῶν ἐχθροπραξιῶν—Ὁ ἀφοπλισμὸς—Ἡ ἄρσις τοῦ εἰρηνικοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὑπὸ τῶν στό-λων τῶν πέντε Δυνάμεων—Συμπέρασμα.

Τοῦ Δηλεγιάννη παραιτησαμένου τὴν ἐξουσίαν, ὑφ' ἧς εἶδομεν συνθῆκας, τῇ 27 Ἀπριλίου ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε τὴν συγκρότησιν ὑπουργείου ὑπὸ πρωθυπουργὸν τὸν ὑπὸ τὸν Δηλεγιάννην ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν βουλευτὴν ἐκ Μολάων καὶ διαπρεπῆ πολιτευόμε-νον Νικόλαον Παπαμιχαλόπουλον, ἀλλὰ, τοῦτον μὴ τυχόντα τῆς ὑποσχέσεως τῆς ὑπὸ τὸν Δηλεγιάννην ὑποστηρίξεως ἐν τῇ Βουλῇ, διεδέξατο ὁ τέως πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου Δημήτριος Βάλβης ὡς πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης (1), ὁ φήμης νομομα-θοῦς καὶ δικαίου ἀπολαύων, υἱὸς τοῦ Ζηνοβίου Βάλβη τοῦ κατὰ τὸ 1864 πρωθυπουργοῦ. Ὅτε ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Βάλβης ἡ κατά-στασις τῆς χώρας ἦν ἐκρυθμὸς. Ἐν ὀλιγίσταις περιστάσεσι τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ βίου τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἦν ἐν οὕτως ἀνωμάλῳ καταστάσει, λέγει ὁ καθηγητὴς Γεώργιος Κρέμος, ἐν οἷα κατὰ τὸ 1885-1886. Ἐσωτερικῶς τὸ πᾶν ἀνεστατώθη διὰ τῆς ἐπι-στρατείας, ἥτις, ὡς ὀφείλον, κατὰ πρῶτον συνετάραξε τὰ οἰκονο-μικὰ τοῦ κράτους, διότι ἐνθὲν μὲν ἐδαπανῶντο τὰ χρήματα τοῦ

(1) Τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο συνεκροτήθη ὡς ἐξῆς: Πρωθυπουργὸς καὶ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Δημήτριος Βάλβης· ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Η. Παπαηλιό-πουλος· ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ε. Λουριώτης· ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν Α. Αὐ-γερινός· ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Μ. Βενιζέλος· ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Β. Πετμεζίδης· ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Α. Μιαούλης.

δημοσίου εἶπ' ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἶπ' ἐκ δανείων προερχόμενα, ἐνθεν δὲ ἤλαττοῦτο ἡ ἰδιωτικὴ παραγωγὴ καὶ ἡ πηγὴ ἄρα ἐξ ἧς ἐτρέφετο τὸ δημόσιον, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν χειρῶν τῶν τάξεων ἐκείνων τοῦ λαοῦ, αἵτινες εἶναι αἱ κατ' ἐξοχὴν παραγωγοί. Ἐξωτερικῶς δὲ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐδείχθη ὅλως γυμνὸν πάσης εὐνοίας καὶ ἐπεικείας καὶ ἐκείνων τῶν κυβερνήσεων καὶ ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπίστεύοντο, ὅτι οὐ μόνον φίλα ἐφρόνουν τῇ Ἑλλάδι καὶ τῷ ἐλληνικῷ ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ παρεῖχον αὐτῷ ἐλπίδα πάσης ἀρωγῆς ἐν κινδύνοις. Ἐν τῷ κινδύνῳ τῆς Ἑλλάδος οἱ τε μισέλληνες καὶ φιλέλληνες εἰργάσθησαν ἐξ ἴσου κατ' αὐτῆς. Οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐθνῶν σύμπαντες οἱ κραταῖοι τῆς γῆς συνώμοσαν κατὰ μικροῦ ἔθνους βουλομένου νᾶγωνισθῇ τὸν ἱερόν ὑπὲρ πίστεως καὶ ἐλευθερίας ἀγῶνα. Ἡ Εὐρώπη, ἥτις ἄλλοτε ἐπὶ τῶν παркеρείων κατεδίκασεν ὁμοφώνως τῆς Ἀγγλίας ὡς ποιησαμένης κατὰχρήσιν τῆς ἐαυτῆς ἰσχύος χάριν αἰσχροκεροῦς Ἑβραίου, ἡ αὐτὴ Εὐρώπη συνηγωνίσθη σύσσωμος κατὰ τῆς αὐτῆς Ἑλλάδος τῇ Ἀγγλίᾳ χάριν αἰσχίστου βαρβάρου, τοῦ Ταύρκου, τοῦ ποσοῦτων καὶ τηλικούτων κακῶν αἰτίου γενομένου τῇ Εὐρώπῃ καὶ τῷ πολιτισμῷ ἐν γένει. Πρὸς δὲ τούτοις, διὰ τοῦ ἀπαισίου ἀποκλεισμοῦ, οὐ μόνον ὁ ἱερός καὶ ἅγιος ἐνθουσιασμός, ὅστις κατέλαβε σύμπαν τὸ ἔθνος κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐλπίδες αὐτοῦ ἀπεσθέσθησαν, πεισθέντος, ὅτι ἡ Εὐρώπη τὸ μὲν ἐλληνικὸν ἔθνος ταχέως ἐγκατέλιπεν, ἀνέλαβε δὲ τὴν προστασίαν τῶν Βουλγάρων, οὓς φαντάζεται ὅτι δύναται νᾶπόσπασῃ τῶν Ρώσων καὶ τοῦ μεγάλου κολοσσοῦ τοῦ πανσλαυισμοῦ, οὗ κεφαλὴ ἡ Ρωσία, καθ' ἧς πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐκ τοῦ πανσλαυισμοῦ κινδύνου ἐπολεμήθη ὁ κοιμᾶϊκὸς πόλεμος καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις ἐγένετο συμμαχία τῶν αὐτοκρατόρων.

Ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα δυσμένεια τῶν Ἑσπερίων καθίσταται μᾶλλον δῆλη καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἀφέντες αὐτὴν μέχρις οὗ ἐξηνητήθη χορηματικῶς καὶ ἡτοιμάσθη ὅσον ἠδύνατο πρὸς τὸ πολεμεῖν, τότε ἀπέκλεισαν αὐτὴν, ὅπερ ἠδύναντο κάλλιστα νᾶ πράξωσιν ἐξ τοῦλάχιστον μηνος πρότερον, ὅτε προσεκαλοῦντο οἱ ἑφεδροὶ καὶ ἤρχοντο αἱ δαπάναι. Οὐχ ἦττον δὲ καὶ ἡ πεποίθησις τοῦ λαοῦ ἐπὶ

πᾶσαν πολέμευλὴν ἐν ἐργασίᾳ, - εἰς τὸ ἀποδιδόναι, ἐκλονήθη ἢ πῶς
- σπυρόντος πλέον εἰς πολέμους ἐνεργείας καὶ ἐκ τούτου ἐκστρέψαντες,
- εἰδοὶ ὅτι ὁμολογουμένων τόσων στρατῶν, ὅσος συνήθροισθη ἐπὶ τῆς ἐπι-
- στρατείας τοῦν 1885-1886, οὐδέποτε ἡ Ἑλλάς, εἶδε πρότερον
- οὐδ' ἐγένοντο ποτε πολέμους καὶ παρασκευαί καὶ θάλασσά τοι, ὅσαι
- τότε, οὐδέ συνεπαράχθη τῷ οὐτόν οὐ μόνον ἡ ἐλεύθερα Ἑλλάς, καὶ
- σύμπας ὁ Ἑλληναῖος, ὅσον ποτε. ἔχων ἀνδράδαν τὸν πεποιθῆσιν ὁ
- λαὸς ἐπὶ τὸν βέβαιον πόλεμον ἀγογγύστωρ ὑπέστη τὰ πάντα: ὅτι
- σίας χρηματικάς, θυσίας σώμάτων, τὴν ἀπώλειαν τόσων νέων
- σφριγώντων ἐν τοῖς ὁμοκλήμοις (1) τὴν μεγάλην βλάβην τῆς
- βιομηχανίας, τῆς κτηνοτροφίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ καθ' ὅλόν τῶν βιο-
- ποριστικῶν τοῦ ἔθνους πηγῶν.

Ἡ Ἑλλάς οὕτω διακείμενη ἀπέβαλε πᾶσαν ἐλπίδα καὶ ἐζή-
τει τὸν σωτήρα. Ἐντεῦθεν κατανόειται διὰ τί ὁ λαὸς καὶ οἱ βου-
λευταὶ οἱ πρῶτος ἐγερθέντες (7 Ἀπριλίου 1885) κατὰ τοῦ Τρικου-
πη σωρηδὸν μετὰ ἐν περὶπου ἔτος (8 Μαΐου 1886) προσήρχοντο
αὐτῷ. Πράγματι δὲ τῆς κυβερνήσεως Βάλβη καλεσάσης τὴν Βου-
λὴν εἰς 6 συνόδον τῇ 7 Μαΐου, μετὰ ἐννεαήμερον διαβῦναι τῶν
κοινῶν, ὁ μὲν Δεληγιάννης ἐζήτησε νὰ συγκρατήσῃ τὴν πλειοψη-
φίαν θέμενος ὑποψηφιότητά προέδρου τῆς Βουλῆς, ἔχων ἀντίπαλον
τὸν τρικουπικὸν Σ. Στεφανόπουλον. Γενομένης ὅμως ψηφοφορίας
ἐνίκησεν ὁ Στεφανόπουλος, τῶν Δεληγιάννικων βουλευτῶν μετα-
στάντων εἰς τὰς τάξεις τοῦ Τρικουπη, καὶ ἐν εὐφημίαις συμπρο-
πεμφάντων εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ τὸν νέον ἀρχηγὸν ὡς σωτήρα καὶ
ἄγκυραν τοῦ ἔθνους. Ὁ Τρικουπὴς ἀπὸ τοῦ ἐξώστου αὐτοῦ ὠμίλη-
σε τάδε:

« Ἡ ψῆφος τῆς Βουλῆς ἱκανοποιεῖ καὶ αὐτήν καὶ τὸ

(1.) Κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν ἐξ ἐπισήμων ἐγγράφων λέγει ὁ Θ. Π. Δεληγιάννης ἐν τῷ λόγῳ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους (συνεδρία τῆς 6 Μαρτίου 1894, ἰδὲ «Πρωτὰν» τῆς 20 Μαρτίου 1894) ἀπέθανον, μέχρι μὲν Μαρτίου 1014 ἄνδρες ἦσαν 174 κατὰ μῆνα μέχρι δὲ Μαΐου 1014 $+ 3 \times 174 = 1566$. Καὶ ὅπως ἡ ἀντιπολίτευσις ἀνέβιβασε τοὺς θανόντας εἰς 12,000 ἀνδρῶν!

ἔθνος. Διερχόμεθα ἡμέρας δοκιμασίας, εἰς ἃς ἐλάχιστον ἀρμόζουσιν ἐκδηλώσεις χαρᾶς. Μετὰ σοβαρότητος ἅς παρασκευασθῶμεν, ὅπως ἀντιμετωπίσωμεν τὰς δυσχερείας τὰς ἐνῶπιον ἡμῶν. Ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ πράξωμεν τοῦτο μετὰ πλήρους πεποιθήσεως, διότι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους ἀπέδειξαν, ὅτι διετήρησαν ἀκέραιον τὸ ψυχικὸν σθένος. Ὅταν ἡ ψυχὴ εἶναι ἀκεραία, ὅταν πάλλη ἡ καρδία τοῦ ἔθνους, ὅταν αἱ ζημίαι εἶναι μόνον ὑλικάι, δυνάμεθα προβαίνοντες εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν ἐθνικῶν ὑποχρεώσεων νὰ προβλέπωμεν μετ' ἐλπίδων, μετὰ βεβαιότητος περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ μέλλοντος».

Μετὰ τὸ ἀνέλπιστον τοῦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς, ὁ Τρικούπης ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ στέμματος νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν, ἣν καὶ δεξάμενος συνεκρότησεν ὧδε: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ στρατιωτικῶν Χ. Τρικούπης, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν Γ. Θεοτόκης, ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Κ. Λομβάρδος, ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης Δ. Βουλπιώτης, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Σ. Δραγούμης, ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Π. Μανέτας (1). Ἐν τῷ μεταξύ, τούτων ἐν Ἀθήναις γινομένων καὶ εὐρισκομένου ἔτι ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ὑπουργείου Βάλβη, οἱ ἐν τοῖς μεθορίοις ἀντιμέτωποι διατελοῦντες ἀπὸ μηνῶν στρατοὶ συνεπλάκησαν. Τίνες πρῶτοι κατήρξαντο τοῦ πυρὸς δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον· οἱ ἡμέτεροι τοῖς Τούρκοις ἀπέδωκαν τὴν ἀφορμὴν καὶ οἱ Τούρκοι τοῖς ἡμετέροις, ὡς συνήθως γίνεται, κατὰ τοιαύτας περιστάσεις. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀνάφλεξις ἦτο αὐτόματος· διότι οἱ μὲν Τούρκοι, πεφοβισμένοι μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς, ἀπεθρασύνθησαν ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τοῦ ἀποκλεισμοῦ (27 Ἀπριλίου) δι' οὗ ἐδεσμεύετο ἡ δεξιὰ τῆς Ἑλλάδος χεὶρ, τὸ ναυτικὸν καὶ ἡ συγκοινωνία τῆς διὰ θαλάσσης ταχείας ἀποστολῆς ἐπικουριῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπὶ ἐξά-

(1) Βραδύτερον, θανόντος τοῦ Λομβάρδου, τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ἀνέλαβε προσωρινῶς ὁ Τρικούπης (5 Ἰουλίου 1888), εἶτα δὲ ὁ Δραγούμης (2 Νοεμβρίου 1888).

μήνον βαυκαλισθέντες, ὅτι ἤθελον διεκδικήσαι τὰ δίκαια αὐτῶν ἐν τοῖς πεδίοις τῆς τιμῆς, ἐδύσφόρουν ἐπὶ ταῖς ἐξ Ἀθηνῶν ἀγγελλομένοις περὶ ἀποκλεισμοῦ καὶ τῆς ὑποχωρήσεως τῆς κυβερνήσεως, αἰτίαν δ' ἐπεζήτησάν, ὅπως συμπλακῶσι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ περὶ τῶν πενθημέρων συμπλοκῶν λαλήσωμεν ἀνάγκη νὰ εἰπωμέν τινα περὶ τῶν δύο ἀντιπάλων στρατῶν. Καὶ οἱ ἡμέτεροι μὲν ἄνδρες ἐν ταῖς Θεσσαλίᾳ καὶ Ἡπείρῳ, κατὰ τὰς καταστάσεις, μετὰ τῶν ἐμπέδων ταγματῶν, ἀνήρχοντο εἰς 85,000 ἀνδρῶν, οἱ δὲ τοῦρκοι ἦσαν ἐπέκεινα τῶν 115,000,(1) ὧν ἤρχεν ὁ Ἀχμέτ Ἐγιοῦπ πασᾶς, ὡς ἀρχιστράτηγος, χρηματίσας ὑπαρχηγὸς τοῦ ὑπὸ τὸν Ἀβδούλ-Κερίμ στρατοῦ τοῦ Δουνάδεως κατὰ τὸν τοῦ 1877—1878 ρωσοτουρκικὸν πόλεμον καὶ φημιζόμενος ὡς εἰς τῶν ἀρίστων στρατηγῶν τῆς Τουρκίας. Οὗτος ἐκαυχήθη, ὡς ὁ Ἐδχέμ πασᾶς, ὅτι ἠδύνατο νὰ κατέλθῃ εἰς Ἀθήνας εὐχερῶς κατατρόπων τὸν ἐλληνικὸν στρατὸν, ἐντὸς δεκαπέντε μόνον ἡμερῶν. Τὸ τουρκικὸν ἀρχηγεῖον εὗρίσκετο ἐν Ἐλασσῶνι, ἐν τῷ ἐπιτελείῳ αὐτοῦ εὗρίσκοντο πλεῖστοι Γερμανοὶ ἀξιωματικοί, ὧν τινες Αἰδοὶ προέβλεπον αἱ εὐστοχοὶ τῶν ἡμετέρων βολαί.

Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἐγιοῦπ ὑπηρέτουν καὶ πολλοὶ ἄλλοι πασάδες ὡς διοικηταὶ μεραρχιῶν, οἷον ὁ Βεῖσέλ πασᾶς, ὁ Ρετζέπ πασᾶς, διοικητὴς τοῦ κέντρου, ὁ προσβληθεὶς ἐν Γκριτζόδαλη, ὁ Σαλήχ πασᾶς, ὁ Ἰσμενδέρ πασᾶς καὶ ὁ Νετζίπ, ὅστις τραυματισθεὶς ἐν ταῖς συμπλοκαῖς, ἀπεδίδωσεν ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Σχέδιον τῶν Τούρκων ἦτο αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐφήρμωσαν καὶ κατὰ τὸν ἀτυχῆ ἐλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897 καὶ ὅπερ συνέταξεν ὁ πρῶτος Φὸν Δεργόλτς πασᾶς: ἦτοι ἐπίθεσις ἐν Θεσσαλίᾳ διὰ τῶν διόδων Μελούνας, Ρεβενίου, Μπουγαζίου καὶ Λοσφακίου, ἄμυνα δὲ ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἐγκατάλειψις αὐτῆς(2). Τὸ σχέδιον τοῦ Φὸν Δεργόλτς πασᾶ, συνταγὴν ἐπὶ τῇ βί-

(1) Ἰδὲ τὴν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ μετάφρασιν τῆς ἱστορίας τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου ὑπὸ Γ. Βατσίδου ἐν ἐπιφυλίδι τοῦ «Νεολόγου».

(2) Ἰδὲ τὸ σχέδιον ἐν ἐκτάσει ἐν τῷ ἐμῷ ἐλληνοτουρκικῷ πολέμῳ, Ἀθῆναι 1897 σελ. 155—158.

σει ἀδρακείας ἀπὸ τῆς θάλασσης, ὥς ἐκ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ 1886 καὶ τῆς ἀνεξήγητου ἀδρακείας τοῦ στόλου κατὰ τὸν ἐλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897, συνίστατο εἰς τὴν καταχρῆσιν ὅπως μὴ, ἐξανισταμένων τῶν ἀνέμων, διακατῆρῃ ἐπιφύτις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, τοῦθ' ὅπου, ὥς θέλομεν εἶδει, ἐσκόπει πρὸ χιμ.έτερον σχέδιον τοῦ στρατηγοῦ Βοσὲρ καὶ τοῦ ἀναλαβόντος τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἀντιστρατηγοῦ Βασιλείου Σαπουντζάκη, ὅστις καὶ ἐτροποποίησεν αὐτὸ κατὰ τὸ ἴδιον πνεῦμα ὡς ἐξῆς περὶ τὰς τῶν 9 Δεκεμβρίου τοῦ 1885 :

α') Νὰ συγκεντρωθῶσιν ἐπὶ τὰ εὐζώνικα, πάγκοιτα καὶ χιλιῶν ἀνδρῶν ἕκαστος ἐν Ἀλμυρῷ. Ἐκεῖθεν ἀναχώρουντα (διὰ τὰν καταδρομικῶν πλοίων, ἃνὰ κατεύθυνθῶσι νύκτα εἰς ἀκτὴν τινα, ἐκὰς τῶν τῆς Αἰκατερίνης, ὁπόθεν ἀποβάαντα, νὰ τραπῶσιν ἀπ' αὐτοὺς (ὀρίζομενας ἐν τῷ σχεδίῳ) πρὸς κατάληψιν τῶν στενῶν τοῦ Ὀλύμπου, ὧν ἡ ἀπὸ τῆς παραλίας ἀπόστασις δὲν ἦτο πλέον τῶν 9 ὥρων.

β') Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀποβάσεως, ἅπας ὁ λοιπὸς στρατὸς ἐν Λαρίσῃ καὶ Τρικκάλοις νὰ παρασκευάζεται πυρετωδῶς πρὸς ἐπιθέσιν καὶ τοῦτο σκοπίμως, ὅπως ὁ τουρκικὸς στρατὸς μὴ ἀνάντων τὰς προετοιμασίας ταύτας, ἐτοιμάζεται πρὸς ἄμυναν καὶ μὴ συνιθῇ νὰ ἀποστείλῃ ἐγκαίρως ἐπικουρίαν εἰς τὰ στεγὰ τοῦ Ὀλύμπου, πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς καταλήψεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν εὐζώνων.

γ') Ὁ ἐν Τρικκάλοις ἐλληνικὸς στρατὸς νὰ ἐπετίθεται καὶ νὰ εἰσέβαλλεν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ ἐν Ἑλλάσῳ τουρκικὸς στρατὸς λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀποβάσεως τῶν εὐζώνων εἰσέβαλλεν δι' ἐφόδου εἰς τὸ ἐλληνικόν. Οὕτω δὲ ὁ τουρκικὸς στρατὸς τῆς Ἑλλάδος θὰ ἐτίθετο ἐν τῷ μέσῳ δύο πτερῶν, ἡτοι τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ Τυρνάβου καὶ Λαρίσσης καὶ τῶν Τρικκάλων.

δ') Τὰ καταδρομικὰ πλοῖα, ἅτινα θ' ἀπεδίβαζον τοὺς εὐζώνους, νὰ συνοδεύωνται καὶ ὑπὸ τῶν τορπιλλοφόρων, πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης πυχρῆς ἐπιθέσεως ποῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ τότε ἐκ τριῶν θωρηκτῶν ἀποτελούμενου καὶ ναυλοχοῦντος τουρκικοῦ στόλου.

ε') Διὰ τοῦ σχεδίου ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ, ἐξηγεῖτο διατὶ, διὰ

τὴν ἀπόδασιν ταύτην καὶ τὴν κατάληψιν τῶν εἰστρεφένων στενῶν προετίμα τοὺς εὐζώνους. Ἀποδεικνύετο διὰ ταύτης, ὅτι μόνον οἱ εὐζῶνοι ἦσαν οἱ κατάλληλοι πρὸς ἐπιτυχὴ ἀπόδασιν, καθόσον, ὡς ἔγραφεν οἱ εὐζῶνοι ἔχοντες τῆς κάππαν ὡς σκέπασμα καὶ τὸ σακκίδιον πλήρες διπυρίτου καὶ τυροῦ, ἠδύναντο καὶ ἐπὶ πέντε ἡμέρας ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς πᾶσαν τυχόν ἀντίστασιν, ἐνῶ οἱ στρατιῶται τοῦ πεζικοῦ εἶχον ἀνάγκην καὶ τῶν σκεπασμάτων αὐτῶν καὶ τῶν λεβήτων καὶ τῶν τροφῶν καὶ πάντα ταῦτα ἀπῆτουν πολυάριθμον προσωπικὸν ἐπιμελητείας, ζῶα πρὸς μεταφορὰν κλπ.

Τὸ σχέδιον τοῦτο τὸ μέγας τιμῶν τὸν Σαπουντζάκη καὶ ἀποδεικνύον τὸν στρατηγικώτατον τοῦ ἀνδρὸς οὗτον ὑπεβλήθη πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν Α. Μαυρομιχάλην, ὅστις ὑπέβαλεν αὐτὸ εἰς ὑπουργικὸν συμβούλιον, παρ' οὗ ἐνεκρίθη καὶ ἀμέσως ἀπεφασίσθη ἡ ἀγορὰ δύο ἐτι καταδρομικῶν, τῆς «Μυκάλης» καὶ τῆς «Σφακτηρίας», ἅτινα κατέπλευσαν ἐγκαίρως εἰς Πειραιᾶ.

Σύναμα δ' ἀπεφασίσθη κατ' Ἰανουάριον καὶ δευτέρα ἐπίσκεψις τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Μαυρομιχάλη εἰς Θεσσαλίαν — ἡ πρώτη κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1885 ἐγένετο πρὸς ἀπλὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ στρατοῦ — ὅπως ἐξετάσῃ καὶ ἐκ τοῦ πλησίον τὰ πράγματα καὶ συνεννοηθῇ καὶ προφορικῶς μετὰ τοῦ Σαπουντζάκη, ὅστις ἀνέπτυξεν αὐτῷ καθ' ὅλα τὸ σχέδιον.

Μετὰ τὴν ἐκ Θεσσαλίας ἐπιστροφὴν, μεσοῦντος Ἰανουαρίου 1886, ὁ Μαυρομιχάλης δι' ἐκθέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ἐξέθετε τὴν τοῦ στρατοῦ κατάστασιν καὶ τὰ κατὰ τὸ τοῦ Σαπουντζάκη σχέδιον, τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὁποίου ἐζήτησαν ἀμέσως ἵνα μὴ προλάβωσιν ἡμεῖς τὰ ἐξωθεν παρεμβαλλόμενα. Ἐν τοῖς ἀνακτόροις συνεκροτήθη ὑπὸ τὴν τοῦ βασιλέως προεδρείαν μέγα συμβούλιον ἐν ᾧ παρήσαν ὁ Δεληγιάννης, ὁ Μαυρομιχάλης, ὁ Βοσσερ καὶ ὁ συνταγματάρχης Πᾶνος Κολοκοτρώνης. Ὁ Μαυρομιχάλης ἀνέπτυξεν, ὡς ἦν ἐπόμενον, τὰ τοῦ πολεμικοῦ σχεδίου, ἀλλὰ μετὰ τινὰς συζητήσεις, ἀνεβλήθη ἡ ἐπ' αὐτοῦ ὀριστικὴ ἀπόφασις ὅπως ζητηθῶσιν ἐκθέσεις τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἀρχηγείων Ἀρτης, Τρικυάλων καὶ Λαρίσσης. Ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦ γραμματέως αὐτοῦ Καλλίνσκη, φαίνεται, ὅτι κατέστησέ πως γνωστὸν τὸ πρᾶγμα καὶ

μετά τινας ἡμέρας, ἡ Τουρκία ἐξ ἀγγλικῆς πηγῆς ἐμάνθανε τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τεκταινόμενα καὶ ἔσπευσεν εἰς ἄμεσον ἐνίσχυσιν τῶν φρουρῶν τῶν στενῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Σαρανταπόρου καὶ τῆς ἀπὸ Αἰκατερίνης μέχρι Πλαταμῶνος παρκλίας. Ἡ ἐθνικὴ δρᾶσις τὸν τεῦθεν εἰσῆλθεν εἰς τὴν διπλωματικὴν ὁδόν, ἥτις, ὡς εἶδομεν, ἐπέφερε τὸν ἀποκλεισμόν καὶ τὴν καταστροφὴν πάσης ἐλπίδος περὶ μελλούσης δράσεως. Ὁ βασιλεὺς οὐδαμῶς ἤθελε τὸν πόλεμον· τοῦτο δὲ καταφαίνεται καὶ ἐξ ἄλλων μὲν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν εἶπε πρὸς τὸν τῇ 23 Φεβρουαρίου 1886 ἐπιδίδοντα τὰ διαπιστευτήρια αὐτοῦ πρεσβευτὴν τῆς Τουρκίας Φερνάνδον βέην: «συμμερίζομαι τὴν περὶ παγιώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν μεταξὺ δύο χωρῶν φιλικῶν σχέσεων ἐπιθυμίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ ἐκφράζω φιλίαν καὶ ἐκτίμησιν πρὸς τὸ ἄτομόν τοῦ Τούρκου μονάρχου»(1).

Καθ' ὃν χρόνον ἐπῆλθον αὐτομάτως τὰ ἐν τοῖς μεθορίοις συμβάντα ὁ ἡμέτερος στρατὸς διηρεῖτο εἰς τρία ἀρχηγεία· εἰς τὸ τῆς Ἀρτῆς, οὗ διοικητὴς ἦν ὁ Σ. Καραϊσκάκης, τοῦ τῶν Τρικκάλων οὗ διοικητὴς ὁ Ι. Ζυμβρακάκης καὶ τοῦ Λαρίσσης οὗ διοικητὴς ὁ ἀντιστράτηγος Β. Σαπουντζάκης. Τούτων ὁ μὲν Β. Σαπουντζάκης, εἶναι Κρῆς τὴν πατρίδα, γεννηθεὶς ἐν Ρεθύμνῃ τῷ 1812. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ ἀνακατετάχθη, μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἐκ τῆς σχολῆς τῶν Εὐελπίδων, τῷ 1831 εἰς τὸ σῶμα τοῦ πυροβολικοῦ. Ἐκλήθη, κατὰ διαφόρους ἐποχὰς, εἰς πολλὰς ἀνωτέρας στρατιωτικὰς θέσεις, διετέλεσε δὲ καὶ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, πρωθυπουργοῦντος Α. Κουμουνδούρου, ὁ δὲ συνταγματάρχης τῶν Γενικῶν ἐπιτελῶν Ἰωάννης Ζυμβρακάκης Κρῆς ἐπίσης, γεννηθεὶς τῷ 1820 εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ τῶν μάλιστα διακεκριμένων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ ἡμῶν, ἀγωνισθεὶς ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ 1866—

(1) Ἰδὲ τὴν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ μετάφρασιν τοῦ ἐλληνο-τουρκικοῦ πολέμου (Δεβλὲτ-ἄλῃ-βὲ γιγνῶν μουχαρεμπεσῆ) ὑπὸ Γ. Βατσίδου ἐν ἐπιφυλλίδι τοῦ Νεολόγου (εἰς 14 κατὰ συνέχειαν φύλλα τοῦ μηνὸς 8)βρίου 1897).

1869. Ἡ διοίκησις τοῦ ἐν Τρικκάλοις ἐδρεύοντος Γ' ἀρχηγείου ἀνετέθη αὐτῷ μικρὸν πρὸ τῶν συμπλοκῶν, διαδεχθέντι τὸν ὑποστράτηγον Βασίλειον Πετμεζῆν, γενόμενον ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν εἰς τὸ ὑπὸ τὸν Δ. Βάλβην σχηματισθὲν ἄχρουν ὑπουργεῖον (27 Ἀπριλίου—8 Μαΐου 1886), ὃ δὲ Καραϊσκάκης υἱὸς τοῦ μεγάλου τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀρχηγοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη ὑπῆρξε πολλάκις ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἔδρασεν ὡς τοιοῦτος πολλὰ καταλιπὼν τῆς δράσεως αὐτοῦ ἵχνη. Αἱ δυνάμεις τῶν Τούρκων καὶ τῶν τριῶν ἡμετέρων ἀρχηγείων κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχροπραξιῶν (τῇ 2 π. μ. ὥρα τῆς 7—8 Μαΐου 1886), ὅτε Τούρκος τις ἐπυροβόλησε αἰφνιδίως κατὰ τῶν ἡμετέρων φρουρῶν τοῦ σταθμοῦ Καραβίδας καὶ ἐγενίκευσε τὴν συμπλοκὴν, εἶχον ὡς ἐξῆς: Ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ ὑπὸ τὸν Σ. Καραϊσκάκην ἐξ 11 ταγμάτων καὶ 3 πυροβολαρχιῶν εὐρίσκετο ἐν Ἀρτῇ· τὸ μέτωπον ἐν Τρικκάλοις, ὑπὸ τὸν Ζυμβράκην, ἀπετελεῖτο ἐξ 11 ταγμάτων, 3 ἰλῶν ἵππικου καὶ 3 πυροβολαρχιῶν· τὸ δὲ δεξιὸν κέρας ὑπὸ τὸν Β. Σαπουντζάκην, ἔχον τὸ ἀρχηγεῖον αὐτοῦ ἐν Λαρίσση, ἀπετελεῖτο ἐκ 14 ταγμάτων, 3 ἰλῶν ἵππικου καὶ ἐξ πυροβολαρχιῶν, ἦτοι 36 πυροβόλων. Καὶ ὁμοίως ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὑπῆρχον τάγματα τινα καὶ πυροβολαρχίαι ἐτοιμοὶ πρὸς ἀναχώρησιν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν τὸ ἐν Ἀθήναις 1ον ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Γ. Μαυρομιχάλην ἐπίλεκτον Σύνταγμα, ὅπερ μετ' ἐπιμελείας ἐκγυμνασθὲν ἦτο ἐν τῶν ἀρίστων τοῦ στρατοῦ· ἀναχωρῆσαν δὲ διετάχθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας. Οὕτως ἡ ὅλη δύναμις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀνῆρχετο εἰς 80,000 ἀνδρῶν. Ἀπέναντι τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων ἴσταντο ἑτοιματὰ τουρκικὰ, ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον Ἀχμέτ-Ἐγιοῦπ πασῆν, ὧν ἡ μὲν δεξιὰ πτέρυξ ἦτο πρὸς νότον τῶν Ἰωαννίνων, ἀντιμετωπίζουσα τὴν ἐλληνικὴν ἀριστερὰν πτέρυγα· τὸ τουρκικὸν κέντρον ἐξετείνετο ἀπὸ Γρεβενῶν μέχρις Ὀλύμπου· ἡ δ' ἀριστερὰ αὐτοῦ πτέρυξ εἶχε τὸ ἀρχηγεῖον αὐτῆς ἐν Αἰκατερίνῃ, καὶ τὴν ἐφεδρείαν ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Ἡ ἀρξαμένη συμπλοκὴ τῆς 8 Μαΐου ἐν τῷ σταθμῷ Καραβίδας, ὡς εἵπομεν, ταχέως προσέλαβε διαστάσεις· διότι, πρωῒας γενο-

μένης, 5,000 Τούρκων ἐπετέθησαν, ἵνα καταλάβωσι τοὺς παρὰ τὸν Νεζερὸν σταθμοὺς Γκονταμάν, Δύο Δένδρα καὶ Ραφανόστρατα, ἀλλ' ἐν τάχει πρὸς ἀπόκρούσιν τῶν ἀθρόως ἐπερχομένων πολυαριθμῶν ἐχθρῶν ἀφίκετο ὁ διοικητὴς τοῦ 7ου εὐζωνικοῦ τάγματος ταγματάρχης Κοσμᾶς Δουμπιώτης, ὃν εἶδομεν ἐν τῇ ἐπαναστάσει τῆς Μακεδονίας τῷ 1878 μετὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐκ 1800 ἀνδρῶν, ἀπέκρουσεν αὐτοὺς, ἐξεδίωξεν ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ σταθμοῦ Βαϊρακτάρη πρὸς Ν. τοῦ Γκονταμάν κειμένου, ὃν εἶχον καταλάβει, καὶ ἐκυρίευσεν δύο τουρκικοὺς σταθμούς. Ἡ δὲ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Γ. Κατσιφὸν πυροβολορχία κατέστρεψε πλεόν τὰ τουρκικὰ χαρακώματα.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην, καθ' ἣν ἐπληρώθη εἰς τὴν ἀριστερὰν κνήμην καὶ αὐτὸς ὁ Δουμπιώτης, οἱ ἡμέτεροί προῦχώρησαν ἐπὶ 1)2 ὥραν ἐντὸς τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους, κατέλαβον τρεῖς ἐχθρικοὺς σταθμοὺς, κατέστρεψαν δύο ὀχυρώματα καὶ δύο χαρακώματα καὶ κατέσχον 20,000 ἐχθρικῶν φυσιγγίων. Ὁ ἀρχηγὸς Σαπουντζάκης διαμένων ἐν Λαρίσῃ, ἅμα τῷ ἀγγέλματι τῶν γεγονότων τούτων, διέταξε τὴν ἐνίσχυσιν ὅλων τῶν φρουρῶν καὶ τὴν πρὸς τὰ μεθόρια κίνησιν ἀπασῶν τῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ στρατιωτικῶν δυνάμεων, ὁ δὲ ἐκ Μάνης γενναῖος συνταγματάρχης Λεωνίδας Πετροπουλάκης, διοικητὴς τοῦ ἐν τοῖς μεθορίοις σώματος, διέταξεν ὡς ἄριστα τὰ τῆς ἀμύνης καὶ ἐπιθέσεως· τὰ μέτρα ταῦτα τοῦ ἀρχηγείου ἦσαν λίαν συνετὰ· ἦτο πρόδηλον, ὅτι οἱ Τούρκοι ἤθελον ἀποπειραθῇ γενικωτέραν ἐπίθεσιν· τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο μετὰ μεσημβρίαν τῆς 10 Μαΐου, ὅτε πολυάριθμοι καὶ πυκναὶ τουρκικαὶ φάλαγγες ἐπετέθησαν καθ' ἀπασάν τὴν μέχρ' Τυρνάβου ὁροθετικὴν γραμμὴν. Ἐν Ρεβενίῳ δ' ὁ ἐκ Γαλλίας ἐπιστρέψας συνταγματάρχης Ι. Χατζηγιωάννου ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς ἐπιτεθέντας Τούρκους. Ἐπίσης καὶ ἐν Ραψάνῃ ὁ συνταγματάρχης Χατηριάδης καὶ ἐν Ἀναλήψει ὁ ταγματάρχης Δούκας οὐ μόνον ἀπέκρουσαν ἀλλὰ καὶ κατεδίωξαν τὰ τουρκικὰ τάγματα. Ἐν Γουνίτση καὶ τοῖς πᾶσι σταθμοῖς ὁ ταγματάρχης Καλιαμβάκος ἀπώθησε τὸν ἐχθρόν. Ἐν Γκριτσίδαῃ καὶ Μελοῦνῃ τὰ τάγματα τοῦ Πετροπουλάκη κατέστρεψαν τὰς ὀθωμανικὰς φάλαγγας καὶ ἐν τῇ

αίματηρᾶ τούτῃ μάχῃ πλείστοι τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν διε-
κρίθησαν· τὸ Δρεπάνι οὐ μακρὰν τῆς Σκούμπας ὑπερήσπισεν· ὁ
ταγματάρχης Πασχαλῖγκος καὶ ἐκεῖ ἔπεσεν ἐπιτιθέμενος ὁ ὑπολο-
χαγὸς Δημητράκοπουλος· ὁ ταγματάρχης Ζέρβας καὶ ἡ πυροβο-
λαρχία τοῦ λοχαγοῦ Γεννίσαρλη ὑπερημύνατο τοῦ σταθμοῦ· Προ-
φήτη Ἡλία ἐνθα ἔπεσε γενναίως· ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Δημήτριος Δη-
μητρέσας(1) καὶ ὁ ἐπὶ ἀνδρεία φημιζόμενος λοχίας τῶν εὐζώνων
Ἡρακλῆς Γιαταγάνας(2) ἐν Μελούνη ὁ ταγματάρχης Λούρος ἀπώ-
θησε τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐν γένει πανταχοῦ τὰ ὑπὸ τὸν Πετροπουλά-
κην σώματα ἀνεδείχθησαν νικηφόρα, ἀπέκρουσαν τοὺς ἐχθροὺς καὶ
ἐφώρμησαν κατὰ τοῦ ὑψηλοῦ λόφου Μενεξέ πρὸ τῶν ὀχυρωμάτων
τοῦ ὁποίου ἔπεσεν ὡς ἥρως ὁ Ὀθων Κακλαμάνος ὑπολοχαγὸς τοῦ
3ου πεζικοῦ συντάγματος ἐνῶ αἱ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ
Ἡπίτην καὶ τοὺς ὑπολοχαγοὺς Π. Γεννηματᾶν καὶ Π. Βαρατά-
σιν πυροβολοῦντες ἐκανονιοβόλουν τὸν Μενεξέν, τὸ σπουδαιότερον
τῶν προπυργίων τῆς Ἑλασσῶνος, ὡς εἶπομεν ἐν τῷ Ἑλληνο-
τουρκικῷ πολέμῳ. Ἐν Λυγαριᾷ τὸ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Δρά-
κον σῶμα ἐξεδίωξε τὸν ἐχθρὸν. Τὸ τάγμα τοῦ Ὀφμαν κατέλαβε
τουρκικὰς θέσεις ἀπέναντι τοῦ Προφήτη Ἡλία καὶ ἐν Μπογαζίῳ
ὁ ταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Κωνσταντῖνος Σμολένσκις, ὁ
ἥρως τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897 καὶ ὁ λοχαγὸς Γιαν-
νόπουλος καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς Μ. Μαυρομιχάλης ἐκυρίευσαν τὸν τουρ-

(1) Τοῦ 3ου πεζικοῦ συντάγματος, ἡλικίας μόλις εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν,
ἐξελθὼν ἐκ τῆς Σχολῆς τῶν ἀξιωματικῶν τῷ 1884, ἐγεννήθη δὲ ἐν Φτέρῃ
τῆς Φθιώτιδος. Νεώτατος ὢν, μαθητὴς τοῦ ἐν Λαμίᾳ γυμνασίου μετέσχε
τῆς κατὰ τὸ 1878 ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπαναστάσεως μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἐνὸς
τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ ἐπολέμησεν κατὰ τὰς μάχας τῆς Σέκλιζας καὶ
Χαλαβρέζας. Τὴν 11 Μαΐου εὐρίσκετο ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἡλίου
ἐδείξε δὲ ἀνδρείαν καὶ θάρρος ἀκατάσχετον. Ὀρμήσας ξιφήρης ἐκτὸς τοῦ
χάρακώματος κατὰ τῶν εἰς φυγὴν τραπέντων ἐχθρῶν, ἔπεσε νεκρὸς βλη-
θεὶς ὑπὸ σφαίρας εἰς τὸ στῆθος, ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου ἐσκεπασμένης
ὑπὸ ἐχθρικῶν πτωμάτων.

(2) Ἀδελφὸς τοῦ Μιλτιάδου Γιαταγάνα τοῦ νῦν εἰς ἀνθυπολοχαγὸν ἐπὶ
ἀνδρείᾳ προβιβασθέντος.

κικόν σταθμὸν τῆς Τρυπητῆς. Τέλος τὸ ἀπὸ Γριτζάνου ἐφωρμῆσαν ὑπὸ τὸν Δημοσθένην Στάϊκον, διοικητὴν τοῦ 1ου τάγματος τοῦ 4ου πεζικοῦ συντάγματος, τάγμα πανωλεθρίαν τοῖς ἐχθροῖς προὔξενησε, κατέλαβε τρεῖς τουρκικοὺς σταθμοὺς Γιάννη Καλύβια, Πυραμίδες καὶ Μπανίτσα, κατέστρεψε διὰ τῆς πυροβολαρχίας τοῦ λοχαγοῦ Καρμπούνη τὰ ἐκείθεν τοῦ Προφήτη Ἡλία τουρκικὰ χαρακώματα, καὶ τῇ πρωΐᾳ τῆς ἐπαύριον, 11 Μαΐου, περιήγαγεν εἰς δεινὴν θέσιν τὸν ἐν Καρά-Τεπέ τουρκικὸν στρατὸν καὶ ἡτοιμάζετο εἰς τὴν κατάληψιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἐλευθεροχωρίου· ἀλλ' ἀνεστάλη ὡς ἐκ τοῦ ἀγγέλλματος τῆς πτώσεως τῆς Κούτρας, καὶ σπεύδων πρὸς ἐπανάκτησιν τῆς θέσεως ταύτης ἔλαβε διαταγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ περὶ καταπαύσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ ὑπεχώρησε πρὸς τὸ στρατόπεδον τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ἐνθα τῇ ἐπαύριον (12 Μαΐου) ἐξέδωκε πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας τὴν δετὴν ἡμερησίαν διαταγὴν :

«Χθὲς περὶ τὴν 3 καὶ ἡμίσειαν πρωϊνὴν ὥραν προσεβλήθητε αἰφνης ὑπὸ Τούρκων. Ὁ τρόπος τῆς προσβολῆς κατέστησε γνωστὴν τὴν προϋπάρχουσαν πρόθεσιν τοιαύτης. Στιγμὰς τινὰς μετὰ ταῦτα τὸ πῦρ ἐκατέρωθεν ἐπεξετάθη ἐφ' ὅλου τοῦ μετώπου. Οἱ Τούρκοι πανταχόθεν ἀποκρουσθέντες εἶδον πίπτοντας ἓνα μετὰ τὸν ἄλλον καὶ καιομένους τοὺς σταθμοὺς τῶν: Γιάννη Καλύβια, Πυραμίδας καὶ Μπανίτσας. Πρὸ τῆς 8 ὥρας π. μ. δὲν ὑπελείπετο ἡ ἡ ἐγγὺς πτώσις τῆς κινδυνευούσης ὀχυρᾶς θέσεως Καρά-Τεπέ, ὥστε ἡ νίκη σας νὰ ᾔηται πλήρης, καὶ τὸ ἐν Ἐλευθεροχωρίῳ στρατόπεδον τοῦ Τούρκου στρατηγοῦ νὰ εὔρεθῃ ὑπὸ τὴν διάκρισίν σας. Μεθ' ὅσου θάρρους καὶ γενναιότητος ἀπεκρούσατε καὶ κατενίκησατε ἐχθρὸν πολυπληθέστερον, μετ' ἴσης αὐταπαρνήσεως ἀνεκόψατε τὴν νικηφόρον πορείαν σας, ὅτε ἀνωτέρα διαταγὴ, κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ληφθεῖσα, ἐπέταξεν ἡμῖν τοῦτο. Ὁ στρατοπεδάρχης μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανείας συγχαίρει ἅπαν τὸ στρατόπεδον καὶ τοὺς σταθμοὺς ἀνευ διακρίσεως ὀπλου, διότι οἱ πάντες ἀνεδείχθητε ἄξιοι τοῦ Ἑθνους».

Ἡ θέσις Κούτρα καίται ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τοῦ ὄροπεδίου τοῦ Ζάρκου πρὸς τὰ ΝΔ τοῦ Ρεβενίου καὶ δεσπόζει τῆς κοιλάδος τοῦ Ρεβενίου. τοῦ στενοῦ τοῦ Καλαμακίου καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Ζάρκου. Τὸ ἐν Τρικκάλαις ἀρχηγεῖον μὴ ἀποδὸν σημασίαν εἰς τὴν θέσιν ταύτην διέπραξε σφάλμα μέγα· τὴν φύλαξιν δ' αὐτοῦ ἀνέλαβον 20 μόνον εὐζωνοί, ὅτε περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τῆς 10 Μαΐου οἱ Τούρκοι φρουροὶ ἐπυροβόλησαν κατ' αὐτῶν καὶ εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἐπετέθησαν· οἱ εἴκοσιν ἐκείνοι ἄνδρες γενναίως ἡμύναντο, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ἐνισχύθησαν, καταφθάσαντος ἐκ τοῦ πρὸς Ν κειμένου χωρίου Ζάρκου(1) ὁρομαίως τοῦ γενναίου ταγματάρχου τοῦ πεζικοῦ Κωνσταντίνου Λώρη μετὰ 400 εὐζώνων. Δύο ἔφοδοί τῶν μετὰ πολλῶ ἀνωτέρων δυνάμεων ἐπιπεσόντων Τούρκων ἀπεκρούσθησαν, καὶ οἱ ἡμέτεροί ἤρξαντο ἐπιτιθέμενοι περὶ τὴν 10 τῆς νυκτός, ὅτε ὁ ἐχθρὸς διὰ τῶν σαλπίγκων ἐκάλεσαν εἰς ἐπικουρίαν καὶ ἄλλα τάγματα αὐτοῦ. Οἱ Τούρκοι καὶ πάλιν ἀπεκρούσθησαν παρὰ τὰς βροχηδὸν ριπτομένας ὀβίδας κατὰ τῶν ὀλιγαρίθμων Ἑλλήνων εἰς νέαν προετοιμαζομένων ἔφοδον, ὅτε περὶ τὴν 2 π. μ. ὥραν ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ μαχόμενος δεινῶς ἐτραυματίσθη ὁ ἐκ Προμυρίου τῆς Θεσσαλίας ταγματάρχης Λώρης, ὅστις καὶ ἀπεβίωσε μετενέχθεις μετ' οὐ πολὺ ἐν Ζάρκῳ καὶ ἐτάφη δημοτελῶς ἐν Λαρίσσει(2). Ἐν τῇ διοικήσει τοῦ τάγματος διεδέξατο αὐτὸν ὁ λοχαγὸς Πηνειῶ, τοῦ ἐτέρου λοχαγοῦ Λαΐνα ἀποποιηθέντος τὴν εὐθύνην· ὁ Πηνειῶ κατ' ἀρχὰς καλῶς ἐφάνη πολιτευόμενος, διότι ἀπέκρουψεν ἐπιμελῶς ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν τὸν τραυματισμὸν τοῦ Λώρη, ἀλλ' εἴτα καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ φόβου, ὅτι, τὴν πρωΐαν ἀποκαλυπτομένου τοῦ ὀλιγαρίθμου αὐτῶν, ἤθελον καταστράφῃ, ἔχων συμβοηθὸν τὸν Λαΐναν, ἀνοήτως ἤρξατο διαπραγμα-

(1) Εἰς τὴν πτώσιν τῆς Κούτρας πολὺ συνετέλεσεν ἡ ἐκ Ρεβενίου ὑποχώρησις τῶν ὑπὸ τὸν Χατζηγιωάννου δυνάμεων, οἵτινες εἰς ἐπικουρίαν. δὲν θὰ ἐπήρχετο τὸ ἀτυχὲς τῆς Κούτρας ἐπίσῳδειον, ὅπερ ἡμαύρωσε τὰ ἀγαθὰ τῶν ἄλλων μαχῶν ἀποτελέσματα.

(2) Ὁ Λώρης ἦτο μόλις 48 ἐτῶν καὶ ἠγωνίσθη ἐν τε Κρήτῃ τῷ 1866 καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ τῷ 1878.

τεύσεων ἀνακωχῆς· ἀλλ' ἐνῶ συνδιελέγετο μετὰ τοῦ τούρκου ἀξιωματικοῦ κατενόησε τὰς προθέσεις τῶν Τούρκων καὶ ἀντὶ τούτου ἀποχωρήσῃ καὶ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα, αὐτὸς μὲν ἐδραπέτευσε, τὸ δ' ἐπίλοιπον σῶμα μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν, ἐν τῇ ἐπελθούσῃ συγχύσει νομίζον, ὅτι διωμολογήθη ἀνακωχὴ δὲν ἀνέλαβε τὰ ὅπλα. Οἱ ἡμέτεροι ἀξιωματικοὶ φιλοφρόνως ἐκλήθησαν εἰς τὰς τουρκικὰς σκηνάς, ἵνα πῶσι καφὲ, ὅπερ καὶ ἔπραξαν ἐξαπατηθέντες· ἐκεῖ δ' αἰφνης ἐκηρύχθησαν αἰχμαλώτοι ὥς καὶ οἱ 310 ἄνδρες, περικυκλωθέντες αἰφνης ὡς ἐκ τῆς κακοπιατίας τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τοῦτο, τῆς γενικῆς ἀνακωχῆς γενομένης, αὐτὸς μὲν ἔλαβε τοὺς ὑπὲρ τοὺς 100 τούρκους αἰχμαλώτους, οὓς συνέλαβον οἱ ἡμέτεροι, κατὰ τὰς διαφόρους μάχας, δὲν παρέδωκεν ὅμως τοὺς 310 αἰχμαλώτους τῆς Κούτρας, οὓς πομπικῶς ὑπὸ συνοδείας μεγάλης ἀπέστειλεν εἰς Θεσσαλονίκην περιάγοντες διὰ μέσου τῶν ἐλληνικῶν τῆς Μακεδονίας πληθυσμῶν πρὸς ἐκφόβισιν καὶ πρὸς ἐξευτελισμὸν ὑπὸ τῶν Ἑβραίων, ὡς συνέβη κατὰ τὸν ἀτυχῆ ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897. Καὶ οἱ μὲν αἵτιοι τῆς συμφορᾶς τῆς Κούτρας συλληφθέντες βραδύτερον εἰσήχθησαν εἰς οἶκον ἐνώπιον τοῦ Α' διαρκοῦς στρατοδικείου καὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον ὁ τε Πηνειὼ καὶ ὁ Λαΐνας, ἀλλὰ τὸ Ἀναθεωρητικὸν ἀκυρῶσαν τὴν ἀπόφασιν παρέπεμψεν εἰς τὸ Β' διαρκὲς στρατοδικεῖον, ὅπερ ἡθώωσεν αὐτούς ! (1)

Σὺν τῷ ἐπείσοδίῳ τῆς Κούτρας ἔληξαν καὶ αἱ πενθήμεροι μεθοριακαὶ συμπλοκαὶ (8—12 Μαΐου 1886)· διότι τῇ ἐπαύριον ἐγένετο ἀνακωχὴ κατόπιν διαμαρτυρίας τῆς Κυβερνήσεως Τρικούπη, ὅτι τῶν συμπλοκῶν ἐξακολουθουσῶν, αἱ Δυνάμεις διετήρουν τὸν κατὰ θάλασσαν ἀποκλεισμόν (2) καὶ οὕτω καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν ἔπαυσε

(1) Οἱ αἰχμαλωτισθέντες ἄνδρες ἀνῆκον τῷ 5ῳ εὐζωνικῷ τάγματι, ὅπερ, ὡς ἐκ τοῦ ὀλιγοῦ συμβάντος τῆς Κούτρας διελύθη ἔκτοτε μὴ ὑφιστάμενον. Μόλις δὲ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1898 ἀπεφασίσθη ἡ ἀνατύστaxis αὐτοῦ μεθ' ἑδρας τὸ Ἀγρίνιον.

(2) Τῇ 10]22 Μαΐου ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Στέφανος Δραγού-

τὸ πῦρ, οἱ δὲ στρατοὶ τῶν τριῶν ἀρχηγείων Λαρίσσης, Τρικκάλων καὶ Ἀρτης διετάχθησαν ὅπως μετασταθμεύσωσιν ἀπώτερω τῶν σταθμῶν πρὸς τὰ ἐνδόν. Κατὰ τὰς συμπλοκάς ταύτας ἐκ μὲν τῶν ἡμετέρων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 150, ἐπληρώθησαν ὑπὲρ τοὺς 100, καὶ περὶ τοὺς 310 συνέληφθησαν αἰχμάλωτοι ἐπὶ τῆς ἀπαΐσας Κούτρας. Ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν ἐν ὅλῳ 1492· ἐν οἷς ὁ Νατζ.π. πασῶς, ὁ Σαλήχ βέης συνταγματάρχης, ὁ Ὄσμάν Μαχμουτ Γκοτλάν (Πρῶσσο), Μεχμέτ ἐφένδης ταγματάρχαι τῶν ἐπιτελῶν, Ἰδουκτῆρ (Ἀλβανός), Μπεκῆρ ἁγᾶς, Σουλεϊμάν, Χαφούζ, Ἀλῆ Τεφίκ ἁγᾶς λοχαγοὶ· ἐννέα ὑπολοχαγοὶ καὶ ἀνθυπολοχαγοὶ· ἐπληρώθησαν δ' ἐν ὅλῳ 2004· ἐν αὐτοῖς δ' ἦσαν ὁ Μουσταφᾶς βέης ὁ Μαχμουτ Καρῶς, ὁ Κρόν βέης (γερμανὸς συνταγματάρχης), ὁ Ἀσλάν-Ὄσμάν, ὁ Σαλήχ-βέης συνταγματάρχης, πέντε λοχαγοὶ, δώδεκα ὑπολοχαγοὶ καὶ ἀνθυπολοχαγοὶ· ἐνοσηλεύοντο δὲ ἐν μὲν Θεσσαλο-

μης ἐπέμψε τηλεγράφημα πρὸς τὰς ἐν Ρώμῃ, Βερολίνῳ, Λονδίνῳ, Βιέννῃ καὶ Περουπόλει Βασιλικὰς Πρεσβείας ἐν ᾗ ἐλέγοντο τὰδε:

«Τηλεγράφηματά, ἅτινα ταύτῃ τῇ στιγμῇ ἐλάβομεν ἀγγέλλουσιν ἡμῖν, ὅτι αἱ ἐπὶ τῶν συνόρων ἐνόπλοι συγκρούσεις αἱ πρόχθες μὲν ἀρξάμεναι, φαινόμεναι δὲ ὅτι ἐπχυσαν, ἐπανελήφθησαν ἰσχυρότερον· καὶ ὅτι γενικὴ συμπλοκὴ τελεῖται ταύτῃ τῇ ὥρᾳ ἐπὶ γραμμῆς ἐκτάσεως τριῶν ὥρῶν ἀνω τοῦ Τυρνάβου. Αἱ ἐπίσημοι ἐκθέσεις τῶν ἡμετέρων ἐν Θεσσαλίᾳ ἀρχῶν συμφώνως πᾶσαι καταγγέλλουσι τὸν τουρκικὸν στρατὸν ὡς προκαλέσαντα τὰς ἐνόπλους ταύτας συγκρούσεις. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Βασιλέως, σταθερὰν ἔχουσα ἀπόφασιν ὅπως μηδενὸς ἀμελήσῃ πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας κατὰ τοιαύτης ἐπιθέσεως, βλέπει ἐν τούτοις τὰς στρατιωτικὰς αὐτῆς κινήσεις παρακωλυόμενας ὑπὸ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν ἐλληνικῶν ἀκτῶν. Ἐνεκα τοῦ ἀποκλεισμοῦ τούτου ἔχομεν ἀνάγκην τοῦλάχιστον δεκαπέντε ἡμερῶν ὅπως ἐξ Ἀθηνῶν πέμψωμεν ἐπὶ τόπου τῆς συγκρούσεως τὰς ἐπικουρίας ἐκεῖνας, εἰς αἷ, ὅπως φθάσωσι διὰ θαλάσσης, δύο μόνον ἡμέραι ἀρκοῦσιν. Ἐπειδὴ αἱ Δυνάμεις, αἵτινες ἠυδόκησαν ὅπως τοιαῦτα καὶ ἡμῶν ἐνταῦθα διατάξωσιν, ἔχριναν ἐν ταύτῳ καλὸν ν' ἀφήσωσιν ἐκεῖθεν τελείαν ἐλευθερίαν κινήσεων κατὰ τὴν ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, τὰ ἐμπόδια τὰ παρεμβαλλόμενα εἰς τὴν ἡμετέραν ἄμυναν προεβιάσθησαν εἰς ὕψος ἀδίκηματος μὴ ἔχον ἀνάγκην σχολίων. Διὸ καὶ μόνον ὅπως διαμαρτυρηθῶμεν πέμπομεν ὑμῖν τὸ τηλεγράφημα τοῦτο, οὗ τινὸς παραγγέλλομεν ὅπως ἀνακοινώσητε τὸ περιεχόμενον εἰς τὴν Κυβέρνησιν παρ' ἧ ἔστε διαπεπιστευμένος.»

νίκη 983, ἐν δ' Αἰκατερίνῃ 217, ἐν Σερβίοις 144, καὶ ἐν Ἑλασσῶνι 638 ἦτοι τὸ ὅλον ἐφονεύθησαν 1492, ἐτραυματίσθησαν 2004 καὶ ἐνοσηλεύοντο 1982. Ἐκ τῶν ἡμετέρων διέπρεψαν ἄλλοι τε καὶ πρὸ πάντων ὁ Κωνσταντῖνος Λώρης ὁ ἀτυχὴς ἥρως τῆς Κούτρας ὁ ἐκ τῶν πληγῶν τελευτήσας καὶ ὁ ἐν ἀδελφῇ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀλέξ. Γαληγάλης ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ 3ου πεζικοῦ Συντάγματος, ὁ Κοσμάς Δουμπιώτης, ὁ Λεωνίδας Πετροπουλάκης ἐπὶ στρατιωτικῇ ἐμπειρίᾳ, οἱ ἀνδρείως πεσόντες Ὅθων Κακλαμᾶνος ὑπολοχαγὸς πεζικοῦ Συντάγματος καὶ υἱὸς τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Καραϊσκάκη Γ. Δημητρακόπουλος, Δ. Δημητρέσας, Ε. Γκαθέρας, ὁ ἐπιλοχίας Ἡρακλῆς Γιαταγάνας ὁ καὶ φονευθεὶς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐπιλοχίας τῶν εὐζώνων Μιλτιάδης ὁ θεινῶς τραυματισθεὶς καὶ ἐπὶ ἀνδρεία προδίδασθεὶς, ὁ Δημοσθένης Στάϊκος, ὁ Κ. Λακιώτης ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ 9ου εὐζωνικοῦ συντάγματος, ὁ Ὅφμαν, ὁ Κωνσταντῖνος Σμουλένσκης καὶ ὁ ἐπίκουρος δόκιμος ἰατρός Βασίλειος Παπαθασιλείου. Ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων κατανοεῖ τις, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς καὶ ἀμυνόμενος καὶ ἐπιτιθέμενος ἀνεδείχθη ἄξιος τῆς πατρίδος, μεθ' ὅλην τὴν ἀτέλειαν τοῦ ὅπλου Γκρᾶ, δι' οὗ ἦσαν ἐφωδιασμένοι καὶ τὴν σμικρότητα τοῦ πυροβολικοῦ (1), τὸ δὲ τῆς Κούτρας ὄνειδος τιμᾷ μόνον τὴν πανουργίαν τῶν Τούρκων, οἵτινες, παρὰ τὰ τοῦ πολέμου νενομισμένα, περιήγαγον τοὺς δόλω αἰχμαλωτισθέντας διὰ πολλῶν τῆς Μακεδονίας πόλεων πρὸς χλεύην αὐτῶν καὶ ἐκπληξιν τῶν κατοίκων.

Γῆ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς λήξεως τῶν ἐπὶ τῶν ὁρίων συμπλοκῶν (12 Μαΐου 1886) ἀπελύθησαν, διὰ διαταγμάτων, οἱ τε ἐφεδρὸι καὶ ἐθελόνται τοῦ στρατοῦ καὶ οἱ ἐφεδρὸι ἐργάται θαλάσσης. Οὕτω, τοῦ

(1) Ὡς γνωστὸν τὰ Γκρᾶ μόνον ἐξ 600 μέτρων ἀποστάσεως ἐνήργουν ἀποτελεσματικῶς, ἐνῷ οἱ Τούρκοι ἦσαν ὀπλισμένοι διὰ Μαρτίνη καὶ δι' ἐπαναληπτικῶν ὀπλῶν. Τοῦτο ὁμολόγησαν καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἀκόλουθοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβειῶν. Εὐρωπαῖος χειρουργός, εὐρισκόμενος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Τούρκων, ἀνεκοίνωτε τὰς ἀπαισίας αὐτὰς λεπτομερείας: «Εἰς τοὺς τραυματίας εὐρῆκα σφαῖραν τοῦ 1886 καὶ τοῦ 1881 ἀκρόμη. Οἱ πλεῖστοι αὐτῶν εἶχον πληγῶν εἰς ἀπόστασιν 600 μέτρων, ὅπου ἐν Γκρᾶ διαπερᾷ εὐκολώτατα τὸν ἄνθρωπον καὶ ὁμῶς δὲν εἶχον εἰμὴ ἀμυχάς.»

ἀφοπλισμοῦ συντελεσθέντος ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὁ ἀποκλεισμός ἤρθη τῇ 26 Μαΐου, τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως διαμαρτυρηθείσης.

Πράγματι τῇ 19 Μαΐου ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Δραγούμης ἐπεμψε καὶ αὐθις ἄλλο τηλεγράφημα πρὸς τὰς ἐν Λονδίνῳ, Βερολίνῳ, Βιέννῃ, Ρώμῃ καὶ Πετροπόλει Βασιλικὰς Πρεσβείας ἐν ᾧ ἔλεγε τὰ ἑξῆς :

«Διαρκούσης τῆς πενθήμερου κατὰ τὰ σύνορα ἐλληνο-τουρκικῆς συγκρούσεως, ἀπὸ τῆς 8)20 μέχρι τῆς 12)24 Μαΐου, ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐναντίον τῆς καταστάσεως ἣν ἐπλάσεν ὁ ἀποκλεισμός τῶν ἀκτῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ᾧ αἱ ἐπικουρίαι συνέρρεον ἐλευθέρως πανταχόθεν κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐξογκοῦσαι τὰς ἤδη πολλῶ ὑπερτέρας δυνάμεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἡ Ἑλλὰς ἐν ἀδημονίᾳ ἐβλεπε παραλελυμένας τὰς ἀμυντικὰς αὐτῆς κινήσεις. Τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Τρικούπη προεδρευόμενον ὑπουργεῖον εἰσῆρχετο εἰς τὰ πράγματα τὴν ἐπιούσαν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἡ λυπηρὰ αὕτη σύγκρουσις ἐξερράγη. Ἐμπνεόμενον δὲ ὑπὸ αἰσθημάτων φιλειρηνικῶν καὶ ἐπαγγελλόμενον πολιτείαν φιλικῆς διαγωγῆς πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν, ἐλυπήθη ἀληθῶς ὅτε, αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἀπόφασιν σταθερὰν εἶχε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸ ἐπισφαλές τῶν φιλίων σχέσεων, ἠναγκάσθη ν' ἀναβάλῃ τὴν δημοσίευσιν τῶν διατάγμάτων τῶν μεθιστόντων τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν εἰς τὴν ἐν ὥρᾳ εἰρήνης κατάστασιν.

Εὐθὺς ὡς συνεφώνησαν ἀμφοτέρων τῶν στρατῶν οἱ ἀρχηγοί, ὑπὸ τὴν συγκυροῦσαν θέλησιν ἀμφοτέρων τῶν Κυβερνήσεων, ἐξ ἴσου ἐνδιαφερομένων εἰς τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις οὐδὲ στιγμήν ἀπολέσασα, ἐχώρησεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προμεμελετημένων.

Ἀπὸ τῆς 12)24 Μαΐου, καὶ πρὶν ἢ αἱ μετὰ τοῦ Ἐγιοῦπ πασᾶ διαπραγματεύσεις ἀποπερατωθῶσι τελείως, Βασιλικὸν Διάταγμα ἀπέλυε πάντας τοὺς ἀπηλλαγμένους καὶ πέντε σειρὰς ἐφέδρων. Ἐν ταύτῳ δὲ, διατάγῃ τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ, ἀπεσύροντο ἐνδότερον, μετασταθμεύοντα,

τὰ στρατεύματα τὰ ἐπὶ τῶν συνόρων παρατεταγμένα. Νῦν δὲ, καίτοι βλέπει ὑπόπτους τινὸς κινήσεις τῶν τουρκικῶν δυνάμεων πρὸς τὴν Ἄρταν καὶ τὸ Μέτσοβον(1) ἢ Κυβέρνησις, μὴ παύσασα νὰ διαμαρτύρηται ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τοιαύτης καταφώρου παραβιάσεως πανηγυρικῶν ὑποχρεώσεων, οὐχ ἥττον ἐξακολουθεῖ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προτεταγμένων.

Χιλιάδες στρατιωτῶν ἀπελύθησαν ἤδη· μετὰ δὲ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας πάντες οἱ ἄνδρες, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς κατηγορίας, τὰς ἀναφερομένας ἐν τῷ τῆς ἀποστρατεύσεως διατάγματι, ἔσονται ἐν ταῖς ἐστίαις αὐτῶν. Ἐν ταύτῳ δὲ στρατιωτικὰ σώματα, καταλείποντα τὴν Ἄρταν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἐπανερχόνται εἰς τοὺς προτέρους σταθμοὺς ἐνθεν τῶν παλαιῶν συνόρων.

Ἀλλὰ κατέναντι τοιαύτης συμπεριφορᾶς ἱκανῆς νὰ καθήσουχάσῃ πάντα ἐνδιαφερόμενον, μετ' ὀδύνης ἀποκαλύπτομεν ὅτι ἡ πίεσις, ἣν ἐπάγεται ἡ βιαία τῶν ἡμετέρων ἀκτῶν περιβολὴ οὐδὲ τὸ παράπαν ἐχαλαρώθη. Τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἢ ὑπηρεσία, αὐστηρῶς ἐκτελοῦμένη, παραλύει τὰς κινήσεις τοῦ τε ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας τῆς Ἑλλάδος· πολλαχοῦ δὲ τοῦ Βασιλείου ἐπιλείπουσιν αἱ τροφαί· καὶ ὁ ἀποκλεισμός, ἀντιπράττων πρὸς τὸν ὀκοπὸν, ὃν ἐπιδιώκει, δυσχεραίνει τὴν ἐπὶ ἀνοδὸν τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων καὶ τῶν ἀπολυομένων στρατιωτῶν. Καὶ ἐκβαίνει μὲν τῶν ὁρίων τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης ἡ ἐξέτασις τῶν λόγων, οἵτινες ἐπεισαν τὰς Μεγάλας Δυνάμεις ἵνα μετέλθωσι κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκβιασμόν.

Ἀλλὰ πρόδηλον, ὅτι, ἅμα, διαλυθέντος τοῦ ἐκ τῶν στρατιωτικῶν τῆς Ἑλλάδος πᾶρασκευῶν κινδύνου, —εὐθύς ὡς ἡ

(1) Κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου, ἣν μετέφρασεν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ὁ Γ. Βατσίδης, ἐνθ' ἄλλαχοῦ, καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἠτιᾶτο ἡμῶν ὅτι τῇ 17 Μαΐου ἀπεστέλλομεν στρατὸν ἐκ Τυρνάβου εἰς Λαγκαριάν (Καρὰ-Δερὲ) καὶ ὑλικὸν πολέμου ἐκ Λαρίσσης εἰς Τύρνάβον καὶ ὅτι κατείχομεν τὸν παρὰ τὸ Μέτσοβον Ζυγόν.

Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις κινουμένη ὑπὸ τοῦ συμφέροντος τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς, — συμφέροντος συμπίπτοντος κατὰ τὴν γνώμην αὐτῆς πρὸς τὸ τῆς γενικῆς εἰρήνης συμφέρον, — ἐπεμελήθη νὰ ἄρῃ πᾶσαν ἀφορμὴν φόβου, — ἢ περαιτέρω ἐξακολούθησις βίας προκαλεσάσης ἤδη παρ' ἡμῶν διαμαρτυρίας στερεῖται ἐφεξῆς καὶ αὐτῶν ἐτι τῶν λόγων, οὓς καθώρισαν αὐτῇ αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις.

Παρακαλεῖσθε ν' ἀνακοινώσητε τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου τούτου πρὸς τὴν Κυβέρνησιν παρ' ἣ ἔστε διαπεπιστευμένος.»

Πρὸς τὸ ἐγγράφον τοῦτο τοῦ Δραγούμη ἀπαντῶντες, οἱ ἐν Ἀθήναις Ἀντιπρόσωποι τῆς Ρωσίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐстро-Οὐγγαρίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰταλίας τῇ 24 Μαΐου ἔλεγον τάδε αἰροντες τὸν ἀποκλεισμόν:

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι, ὁ ἑκτακτος ἀπεσταλμένος καὶ πληρεξούσιος ὑπουργὸς τῆς Ρωσίας καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐстро Οὐγγαρίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐνετάλησαν παρὰ τῶν οἰκείων Κυβερνήσεων νὰ πληροφρήσωσι τὴν Α. Ε. τὸν Κύριον Δραγούμεν. Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ὅτι, μετὰ τὴν ἐπίσημον ἀνακοίνωσιν τηλεγραφήματος τῆς Α. Ε. ὑπὸ ἡμερομηνίαν 19/31 Μαΐου ε. ε. σχετικὴν πρὸς τὰ ληφθέντα παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως μέτρα περὶ ἀφοπλισμοῦ, καὶ ἀπέναντι τῶν εἰρηνικῶν διαβεβαιώσεων τῆς Ἀθηναϊκῆς Κυβερνήσεως, τῶν ἀπορρεουσῶν ἐκ τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης, οἱ προμνησθεῖσαι Κυβερνήσεις, λαμβάνουσαι σημείωσιν τῶν διαβεβαιώσεων τούτων μετ' εὐχαριστήσεως ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσι δὲν ὑφίσταται πλέον λόγος νὰ παρατείνωσι τὰ αὐστηρὰ μέτρα, εἰς ᾧ προσέφυγον πρὸ τοῦ συμφέρον τῆς γενικῆς εἰρήνης.

Ἐπομένως οἱ ὑπογεγραμμένοι, ἐν ὀνόματι τῶν οἰκείων Κυβερνήσεων, λαμβάνουσι τὴν τιμὴν ν' ἀναγγείλωσιν εἰς τὴν Α. Ε. τὸν Κύριον ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅτι οἱ Διοι-

κηταὶ τῶν συνηνωμένων ναυτικῶν μοιρῶν ἔλαβον διαταγὴν νὰ ἄρῃσι τὸν ἀποκλεισμόν τῶν παραλίων τῆς Ἑλλάδος».

Εἰς τὴν ἄρσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ συνετέλεσαν οὐ μόνον αἱ ἐπανεκλημμέναι διαμαρτυρήσεις τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως ἀλλὰ καὶ ἡ παράκλησις τῆς πελάτιδος τῶν πέντε συνηνωμένων Δυνάμεων Ὑψηλῆς Πύλης, ἧς ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν πρὸς τοὺς παρὰ ταῖς αὐλαῖς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρέσβεις τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ἔγραψε τάδε τῇ 23 Μαΐου, κατὰ μετάφρασιν τοῦ πολλὰς μνημονευθέντος Γ. Βατσίδου:

Κύριε Πρεσβευτά,

«Συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐπιθυμίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρὸς διάσωσιν τῆς εἰρήνης καὶ περιφρούρησιν τῶν δικαίων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ χάρις εἰς τὰ ἐνεργητικὰ μέτρα, ἅτινα αὐταὶ ἔλαβον μετὰ περινοίας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ ἐνεργήσῃ τὸν ἀφοπλισμὸν καὶ ν' ἀποσύρῃ τὸν στρατὸν τῆς ἀπὸ τὰ σύνορά μας. Κατὰ τὰς πληροφορίας, ἃς λαμβάνομεν παρὰ τοῦ ἡμετέρου ἀρχιστρατήγου, ὁ στρατιωτικὸς σταθμὸς Ζυγοῦ, οὗτινός τὴν ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ αἰφνιδίαν κατάληψιν ἀνήγγειλα ὑμῖν διὰ τοῦ ὑπὸ χρονολογίαν 18]30 Μαΐου τηλεγραφήματός μου, ἐκενώθη τὴν στιγμὴν ταύτην. Τοῦ τελευταίου τούτου γεγονότος λυθέντος οὕτως εἰρηνικῶς, διετάξαμεν τοὺς ἡμετέρους στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀρχηγοὺς τοὺς 310 Ἕλληνας αἰχμαλώτους οὓς συνελάβομεν κατὰ τὰς τελευταίας συμπλοκάς.

Πρὶν ἢ κλείσω τὴν παροῦσαν τηλεγραφικὴν μου ἐπιθυμῶ νὰ ἐκφράσω ἐκ νέου τὴν εὐχαρίστησιν, ἣν ἡσθάνθη ἡ κυβερνήσις τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου ἰδοῦσα, ὅτι τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἀθηνῶν ἐκτιμῶν τὰς ἐνεστώσας ἀνάγκας ἐτράπη ὁδὸν περίνοα καὶ πραγματώσιμον, νὰ εἴπω δὲ συνάμα ὅτι ἐκτιμῶ περισσῶς τὴν συνδρομὴν ἣν ἐχορήγησαν διαρκῶς αἱ Δυνάμεις μετ' ἀγαθότητος καὶ ἀμεροληψίας ἀπὸ τῆς ἐνάρ-

ξεως τῶν περιπλοκῶν ἀπέναντι τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀναφανείσης ἐκρύθμου καταστάσεως. συνδρομὴν, ἧς εἶδομεν τὰ πραγματικὰ ἀποτελέσματα ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ δικαίου.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἡ Αὐτοκρατορική κυβέρνησις ἐρωτᾷ ἐὰν ἄρα γε αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις δὲν ἐγκρίνουσι τὴν ἄρσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὃν ἔθεσαν ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν παρὰ τῶν συμφώνως πρὸς τὰς σοφὰς αὐτῶν σκέψεις, ἀφοῦ πρῶτον πεισθῶσι ὅτι ἡ περὶ ἀφοπλισμοῦ ἀπόφασις τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως ἐκτελεσθήσεται ὀριστικῶς καὶ ταχέως;

Ἐὰν τοιαύτη τις πεποίθσις σχηματισθῇ, δὲν δυνάμεθα ν' ἀποκρύψωμεν τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν τοῦ νὰ μεσολαβήσωμεν παρὰ ταῖς Μεγάλαις Δυνάμεσιν ὑπὲρ εὐμενοῦς παραδοχῆς τοιαύτης τινὸς ἡμῶν προτάσεως.

Παρακαλεῖσθε, κατὰ συνέπειαν, νὰ συνδιαλεχθῇτε μετὰ τοῦ κ. ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ μεταχειριζόμενος γλῶσσαν ὑπὸ τοιαύτην ἐννοιαν, ν' ἀφήσητε αὐτῷ ἀντίγραφον τοῦ παρόντος τηλεγραφήματός μου, καὶ νὰ μᾶς κοινοποιήσητε τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ διαβημάτων σας».

Οὕτω, τέλος πάντων, τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἀρθέντος, συμφώνως τῇ αὐθημερὸν γενομένῃ διακοινώσει τοῦ Δραγούμη, οἱ τῇ 27 Ἀπριλίου 1886 ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχωρήσαντες πρεσβευταί, ὁ μὲν τῆς Ἰταλίας εἰς Ἰταλίαν, τῆς Ἀγγλίας εἰς Μελίτην, τῆς Γερμανίας διὰ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Βερολῖνον καὶ τῆς Αὐστρίας εἰς Τεργέστην, (1) ἐπανέκαμψαν εἰς Ἀθήνας.

Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς χαίρων, ὅτι πᾶς ὁ στρατὸς ἐπεδείξατο, πλὴν ὀλίγων, κατὰ τὰς συμπλοκάς, καρτερίαν, γενναῖον φρόνημα, πειθαρχίαν καὶ ἐνθουσιασμόν, οὐκ ὀλίγον δ' ἥρωισμόν, τῇ 18

(1) Τῆς Ρωσίας ἤδη ἦν ἀπὸν ἀναπληρούμενος ὑπὸ τοῦ νῦν ἐν Σοφίᾳ Γ. Βαχμέτιεφ, ὁ δὲ τῆς Γαλλίας Δεμουῦ παρέμεινε καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἐκδρομὴν τῇ 1 Μαΐου. Ὁ Φεριδούν-βέτης εἶχεν ἀναχωρήσει εἰς Κων)πολιν διὰ «Χανίων», ἡ δὲ ἐλληνικὴ κυβέρνησις εἶχε πέμψει ἀτμόπλοιον ἵνα παραλάβῃ τὸν πρεσβευτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀνδρέαν Γ. Κουντουριώτην, ἀνεκλήθη ὅμως τὸ πλοῖον.

Μαΐου πολλαχού ἐτέλεσε μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν πεσόντων ἐπὶ τῶν συνόρων ἐν Ἀθήναις, Πειραιεῖ, Πάτραις, Σύρῳ καὶ ἄλλαχού καὶ ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον ἐν Λαοίσση, ἐνθα ὁ παρεπιδημῶν Γάλλος ποιητῆς Παῦλος Δερουλὲδ, πρόεδρος τοῦ «Δεσμοῦ τῶν Γάλλων πατριωτῶν» εἶπε τὰδε:

«Ἐν ὀνόματι τῶν Γάλλων πατριωτῶν, ἐν ὀνόματι παντὸς ἐν Γαλλίᾳ φιλοῦντος τὴν δικαιοσύνην καὶ τιμῶντος τὴν ἀνδρείαν χαιρετίζω τοὺς νεκροὺς ὑμῶν, οἵτινες ἐπεσόν ἥρωϊκῶς ὑπὲρ πατρίδος, τοὺς τραυματίας ὑμῶν, οἵτινες μετὰ θάρρους ἀντεμετώπισαν χάριν αὐτῆς πάντα κίνδυνον καίτοι εἶχον πρὸ αὐτῶν τριπλάσιον ἀριθμὸν ἐχθρῶν καὶ περὶ αὐτοὺς τὴν ἀγενῆ ἐχθροπάθειαν τῆς ἐκγερμανισθείσης Εὐρώπης. Ἡ Γαλλία μόνον τῇ καρδίᾳ ἦτο μεθ' ὑμῶν σήμερον. Θέλει ὁμως ἀνατείλει ἡ ἡμέρα, μὴ ἀμφιβάλλετε, καθ' ἣν θὰ δύναται καὶ θὰ πράξῃ τι πλεόν. Ἐχομεν πεποίθησιν εἰς τὸ μέλλον, φίλοι Ἕλληνες. Ὁ νεαρός σας στρατὸς ἐξετέλεσε χθὲς μετὰ θάρρους τὸ πρῶτον αὐτοῦ βῆμα ἐν τῇ ὁδῷ, ἣτις ὁδηγεῖ πρὸς τὴν νίκην καὶ τὴν ἀνεξαστησίαν. Τὸ δεύτερον βῆμα δεόν νὰ ᾖ ὀριστικόν, διὰ τοῦτο δεόν νὰ μελετηθῇ ἐπισταμένως καὶ παρασκευασθῇ ἐν ὑπομονῇ. Τίς οἶδεν ἂν μὴ αἱ τύχαι καὶ ὑμῶν καὶ ἡμῶν ἀποφασισθῶσι συγχρόνως. Χαρὰ ὑμῖν καὶ τιμὴ, δόξα τοῖς νεκροῖς ὑμῶν. Ζήτω ἡ Ἑλλάς».

Οὕτως ἔληξαν αἱ πενθήμεροι τοῦ 1886 συμπλοκαὶ ἐξ ὧν, εἰς ὅσον ἐκτεσάμεθα ἄλλό τι, μὲθ' ὅλα τὰ ὑπερόγκα ποσὰ ἅπερ ἐστοίχισαν τῇ Ἑλλάδι, κατωρθώσαμεν ὅμως νὰ κατασκευάσωμεν διαφόρους στρατηγικὰς ὁδοὺς καὶ περιβολὰς, καὶ προχώματα καὶ ταχύσκαπτα, οἷς ἐχρησάμεθα τόσον ἀνεπιτηδείως κατὰ τὸν ἐλληνο-τουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897.(1)

(1) Περὶ τῶν συμπλοκῶν τοῦ 1886 ἴδε ἐν ἐκτάσει Γ. Καντιάνη, στρατιωτικαὶ ἀναμνήσεις, Ἀθῆναι 1887—Ἀνωνύμους τὰ κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν τοῦ 1885—1886, μυστήρια ἦτοί σοβαρὰ ἀποκαλύψεις ἐπ' αὐτῆς Ἀθῆναι 1893—Ι. Δ. Ρηγοπούλου, ἡ δίκη τῶν ἐπὶ ἐγκαταλείψει ἐν Κούτρᾳ καὶ αὐτομόλιᾳ ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ καταδικασθέντων ἀξιωματικῶν Ἀθῆναι 1887—Λεύκωμα «Ἀστεως» μετ' εἰκόνων τῶν διαπρεφάντων καὶ τῶν τόπων τῶν συμπλοκῶν Ἀθῆναι 1887.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Τὰ μετὰ ταῦτα : — Αἱ ἐργασίαι τῆς Βουλῆς — Νόμος περὶ τῆς εὐρείας ἐκλογικῆς περιφερείας — Ἀντὶ 245 μόνον 150 Βουλευταὶ — Θεομηνία! ἐν Πελοποννήσῳ — Αἱ ἐξ αὐτῶν συμφοραὶ — Σύγκλησις τῆς Βουλῆς εἰς γ' σύνοδον — Διάλυσις τῆς Βουλῆς (6 9βρίου 1886) — Ἑορταὶ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῇ εὐκχιρίᾳ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου (1 Δεκεμβρίου 1886) — Ἀπονομὴ χαρίτων καὶ παρασῆμων δι' ὧν ὁ Τρικούπης παρεσκεύασεν ἑαυτῷ μακροχρόνιον πρωθυπουργίαν — Νέα! ἐκλογαὶ βουλευτικαὶ κατὰ τὸν περὶ εὐρείας περιφερείας νόμον (4 Ἰανουαρίου 1887) — Νίκη τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος — ΙΑ' βουλευτικὴ Περίοδος — Τὸ οἰκονομικὸν σύστημα Τρικούπη ἐπὶ τοῦ τάπητος — Νέον δάνειόν — Ναυτικά καὶ παρασκεύαι — Σιδηροδρομικά — Τὰ νέα πολιτικὰ κόμματα.

Τῆς ἐπιστρατείας διαλυθείσης καθ' ἅπασαν αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, ἡ Βουλὴ ἐξηκολούθει τὰς ἐργασίας αὐτῆς. Ὑπὸ τὸ κράτος δὲ τῆς ψυχολογικῆς βίας τοῦ ἀποκλεισμοῦ, λέγει ὁ Φιλάρετος ἐτροποποιήθη τὸ τέως ἐκλογικὸν σύστημα τὸ κατ' ἐπαρχίας εἶδον 245 βουλευτὰς εἰς κατὰ νομοὺς (εὐρεῖα περιφέρειαι, ἣν ἐσατύρισεν ὁ Σουρῆς διὰ τῆς ὁμώνυμου κωμωδίας αὐτοῦ) ἀποστέλλον μόνον 150

βουλευφόρους ἄνδρας εἰς τὸ Κοινοβούλιον. Ἡ βουλὴ μετὰ τινων ἐβδομαδῶν ἐργασίαν διέκοψε τὰς συνεδρίας αὐτῆς τῆς ἐκτάκτου συνόδου ἵνα συνέλθῃ εἰς σύνοδον τακτικὴν κατὰ τὸν προσεχῆ Νοέμβριον ὡς θέλομεν ἰδεῖ. Δυστυχῶς μάλιστα ἀνέκηψεν ἡ Ἑλλὰς ἐκ τῶν ἀπωλειῶν, ἃς ὑπέστη κατὰ τὸ ἐννεάμηνον διάστημα τῆς ἐπιστρατείας (16 Σεπτεμβρίου 1885—12 Μαΐου 1886) καθ' ὃ ὑπὲρ τὰ 52, 221, 069 δραχμῶν ἐδαπανήθησαν ὑπὲρ τὸν συνήθη ἐτήσιον προϋπολογισμὸν τῆς χώρας ἦτοι 37, 678, 500 εἰς ἀγορὰν ὑλικοῦ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ 12, 225, 375 δι' ὑλικὸν τοῦ στόλου ἦτοι ἐν συνόλῳ 49, 903, 855(1) δι' ὑλικὸν πολέμου ἐξ οὗ ἠντλοῦμεν μέχρι τοῦδε καὶ κατὰ τὸν ἐλληνοτουρκικὸν πόλεμον, καὶ σεισμοὶ δεινοὶ ἐπληξαν τὴν χώραν (15 Αὐγούστου 1886) ἰδίως τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν καὶ Ἰόραν. Κατὰ τὰς μεγάλας ταύτας θεομηνίας, ἐγένοντο καταστροφαι ἀνθρώπων, οἰκοδομημάτων καὶ προϊόντων τῆς γῆς· διότι ἦτο καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς συλλογῆς καὶ ἀποθηκεύσεως τῶν σταφίδων. Πλὴν δὲ τούτου καὶ μέρος τοῦ ἐν Πάτραις κατασκευαζομένου κρηπιδώματος τοῦ λιμένος καθίζησε καὶ ἐν Πύργῳ μέρος τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἐν δὲ Καλαμακίῳ ἀνεψχθῇ μέγα χάσμα παρὰ τὴν τομὴν τοῦ ἱσθμοῦ καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐγένοντο βλάβαι ἐν τῷ ἀνασκαπτομένῳ ἔτι ἀπὸ τοῦ 1878 χώρῳ. Ἐκ τοῦ ἐκχωσθέντος βυζαντιακοῦ γαοῦ τοῦ δεξιὰ τῷ ἐκ τῆς νέας γεφύρας τοῦ Κλαδεοῦ εἰς τὸν ἱερὸν χῶρον εἰσερχομένῳ τέσσαρες κίονες πεσόντες συνετρίβησαν, δύο δὲ διεσπάγησαν ἐν τῇ παλαίστρᾳ. Διεσπάγησαν καὶ αἱ λίθιναι γεφύραι τῶν παρὰ τὰ Φιλιατρὰ χειμάρρων τοῦ τῶν Φιλιατρῶν καὶ τοῦ Λαγκουβάρδου. Κατεστράφη ὁ ἐπὶ τῶν Οἰνούσων, νήσων χειμῶνων παρὰ τὴν Μεθώνην κατὰ τὸ στόμιον τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου(2), φάρος, συνθλασθέντων καὶ τῶν μηχανημάτων. Ἐν γένει

(1) Τὸ ἄλλο ποσὸν διέτέθη εἰς ἄλλας ἀνάγκας τοῦ Κράτους.

(2) Αἱ νῆσοι αὗται εἶναι τρεῖς ὧν αἱ δύο καλῶνται Σαπιέντζα καὶ Καπρέρα· ἡ δὲ Ἐλαφόνησος κεῖται πρὸς Β τῶν Κυθήρων κατὰ τὸν λιμένα τῶν Βοιωτῶν· διὰ μακρῶν δὲ ἐλαλήσαμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ὀθωνος.

δ' ἀριθμοῦνται 300 περίπου φονευθέντες καὶ διπλάσιοι τραυματισθέντες· αἱ δὲ ζημίαι περὶ τὰ 10,000,000 δραχμῶν. Ἡ κυβερνήσις ἐσπευσεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν παθόντων χορηγήσασα ἀμέσως 300,000 δραχμῶν, διπυρίτην, σκηναῖς, ξυλικήν, καὶ ἄλλην οἰκοδομήσιμον ὕλην. Συνέστη δὲ καὶ καὶ ἐπιτροπεία πρὸς συλλογὴν ἐράνων ὑπὲρ τῶν παθόντων συγκειμένη ἐκ τοῦ νομάρχου Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας Ἡλία Παπαηλιοπούλου, Γ. Βασιλείου ὑποδιοικητοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, Α. Συγροῦ, Τρύφωνος Μουτσοπούλου καὶ ἄλλων, ἥτις ἐν ἐκκλησίᾳ ἐξέθηκε (22 Αὐγούστου 1886) διὰ βραχέων τὰ δεινὰ τοῦ σεισμοῦ οὕτως· «Πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ φιланθρώπους. Ὁ συνταράξας τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος σεισμὸς τὴν νύκτα τῆς 15 Ἀπριλίου μηνὸς μεγίστας ἐπήνεγκε κατὰστροφάς. Ὁ νομὸς ἰδίως τῆς Μεσσηνίας ὑπέστη πανωλεθρίαν. Πόλεις ἀκμάζουσαι κωμοπόλεις καὶ χωρία ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ μετετράπησαν εἰς σωρὸν ἐρειπίων, ὅφ' ἃ ἐτάφησαν πλεῖστοι ἀνθρώπινα· ὑπάρξεις καὶ περιουσίαι δι' ἀτρύτων ἀγώνων καὶ μάχθων προσκτῆθεῖσαι. Εἰς χιλιάδας ὅλας ἀριθμοῦνται αἱ κατακρημνισθεῖσαι οἰκίαι, εἰς δεκάδας δ' ἑκατομμυρίων δραχμῶν ὑπολογίζονται αἱ ἐπισυμβῆσαι ζημίαι· πλεῖστοί εἰσιν οἱ φονευθέντες, πλείονες οἱ τραυματίαι, ἀναρίθμητοὶ οἱ ἄστεγοι καὶ οἱ λιμώττοντες».

Ὅπως δὴποτε οἱ ἔρανοι ἐφάνησαν ἀντάξιοι τῶν ἐπελθόντων ἐν Πελοποννήσῳ δεινῶν, ἐν τῇ μετ' οὐ πολὺ δὲ συγκληθεῖσῃ νέᾳ συνόδῳ τῆς Βουλῆς ἐγένετο ὁ ἀρμόδιος λόγος. Πράγματι δὲ κατὰ Νοέμβριον συγκληθεῖσα ἡ Βουλὴ εἰς β' σύνοδον τῆς I' Βουλευτικῆς Περιόδου εὐθὺς ἀμέσως ἔδειξεν, ὅτι δὲν ἐδείκνυε τάσιν πρὸς σύμπράξιν μετὰ τοῦ Τρικούπη, ἐφ' ᾧ καὶ τῇ 4 Νοεμβρίου 1886, συζητουμένων τῶν Κουτραϊκῶν ἦτοι τῆς καταθέσεως τῶν ἐγγράφων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν ἐν Κούτρᾳ δυσπράγιαν, τῆς Βουλῆς μὴ εὐρεθείσης ἐν ἀπαρτίᾳ, παρόντων μόνον 102 βουλευτῶν ἐλύθη ἡ συνεδρία καὶ σὺν ταύτῃ μετὰ δύο ἡμέρας, ἦτοι τῇ 6 Νοεμβρίου, ἐπῆλθεν ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς, τοῦ περὶ τούτου διατάγματος κολ-

προκειμένου περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ Πατσιφίκου καὶ τῶν νήσων τούτων, ἃς διημφισβήτει ἡ Ἀγγλία τῷ 1849!

ληθέντος ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ Βουλευτηρίου! Διετάχθησαν νῆαι ἐκλογαὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νέου περὶ τῆς εὐρείας περιφερείας νόμου καὶ τῇ 4 Ἰανουαρίου 1887 διεξήχθησαν αὗται ὑπὲρ τῆς Κυβερνήσεως Τρικούπη. Εἰς τοῦτο ὅμως, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι συνετέλεσαν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Ἀθήναις, ἐπίτηδες, τελεσθεῖσαι ἑορταὶ ἐπὶ τῇ ἐνηλικιώσει τοῦ Διαδόχου τοῦ θρόνου Κωνσταντίνου. Τοῦτον γεννηθέντα τῇ 21 Ἰουλίου 1868 ἐν Ἀθήναις, προσωνόμασαν δοῦκα τῆς Σπάρτης.

Ὁ τε ἔσω καὶ ἔξω Ἑλληνισμὸς ἔστειλε τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας. Ἡ τελετὴ ἐγένετο ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ ἐν μέσῳ συρροῆς ἀψείρου. Συγκινητικωτάτη δ' ἦτο ἡ ὥρα ἐκαίνη καθ' ἣν ὁ διάδοχος ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὤμοσε τὸν ὄρκον τόνδε :

«Ὁρκίζομαι νὰ φυλάττω πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸν συνταγματικὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ὑπακοὴν εἰς τὸ σύνταγμα, τοὺς νόμους καὶ τὰ ψηφίσματα τοῦ κράτους, ὑποταγὴν εἰς τοὺς ἀνωτέρους μου, νὰ ἐκτελῶ προθύμως καὶ ἄνευ ἀντιλογίας τὰς διαταγὰς των, νὰ ὑπερασπίζω μὲ πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν μέχρι τελευταίας ρανίδος τοῦ αἵματός μου τὰς σημαίας, νὰ μὴ ἐγκαταλείπω μηδὲ νὰποχωρίζωμαί ποτε ἀπ' αὐτῶν, νὰ φυλάττω δὲ ἀκριδῶς τὸν στρατιωτικὸν νόμον καὶ νὰ διάγω ἐν γένει ὡς πιστὸς καὶ φιλότιμος στρατιώτης». Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς τελετῆς τῆς ὀρκωμοσίας ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει ὁ διάδοχος ὠδηγήθη εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐκ τοῦ ἐξώστου τῶν ὁποίων πρὸς τὸν πρὸ αὐτῶν συνηθροισμένον λαὸν εἶπε τάδε:

«Συγκεκινημένος εἶμαι πολὺ παρατηρῶν τὴν ζωηροτάτην τῶν αἰσθημάτων ὑμῶν διὰ τὴν σημερινὴν μεγάλην ἑορτὴν ἐκδήλωσιν. Ἐχετε δίκαιον νὰ συγκινήσθε, ὡς καὶ ἐγώ· διότι ἡ σπουδαιότης τῆς ἡμέρας εἶναι μεγάλη. Ἐγὼ ὡς Ἕλλην ἀγαπῶ τὸ ἔθνος καὶ θὰ τὸ ἀγαπῶ μέχρι τελευταίας πνοῆς μου. Ἡ καρδιά μου εἶναι ἑλληνικὴ, ὅπως καὶ ἡ ἰδική σας. Ζήτω τὸ ἔθνος». Τὴν τελετὴν ταύτην ἐπηκολούθησαν ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις, καθ' ἃς ἡ Κυβέρνησις, κατὰ χιλιάδας, ἀπένειμε παράσημα καὶ χάριτας τοῖς καταδίκαις ἐπὶ ταῖς ἐπικείμεναις βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς.

Αί ἐκλογαὶ τῆς 4 Ἰανουαρίου 1887 ἔδωκαν, κατὰ τὸν νέον νόμον 150 βουλευτὰς, ὧν οἱ πλείους ἀνῆκον τῇ κυβερνήσει Τρικουπῆ. Ἡ Βουλὴ συνῆλθεν εἰς τὴν α' σύνοδον τῆς ΙΑ' Βουλευτικῆς Περιόδου τῇ 22 Ἰανουαρίου. Μετὰ τὰς γενομένας ἐξελέγξεις τῇ 21 Φεβρουαρίου 1887 ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Βουλῆς ὁ τρικουπικός Ἀνδρέας Αὐγερινός διὰ ψήφων 77 κατὰ 20, ὃς ἔλαβεν ὁ ὑποψήφιος τοῦ Δεληγιάννη Κωνσταντῖνος Καραπάνος, βουλευτῆς Ἀρτης, εὐρεθέντων 26 λευκῶν ψηφοδελτίων. Ἡ Βουλὴ τῆς 4 Ἰανουαρίου 1887 διήνυσεν ἅπασαν τὴν περίοδον αὐτῆς ἐν πίστει πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ἥτις διώκησε τὸν τόπον ἐπὶ μίαν ὅλην τετραετίαν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ Τρικουπὴς ἀνέπτυξε πληρέστερον τὸ σύστημα αὐτοῦ τὸ οἰκονομολογικόν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, προέβη εἰς συναμολόγησιν δανείων καὶ μετὰτροπὴν ἄλλων ὅπως ἐξαρκέσῃ εἰς τὸ ἀναμορφωτικὸν ἔργον, ὅπερ ἀνέλαβε διὰ τῶν ξένων ἀποστολῶν. Θέλων δὲ νὰ ᾔηται εὐάρεστος τῇ βασιλευσούσῃ δυναστείᾳ ἐψήφισεν, ὡς θὰ εἴπωμεν, ὑπὲρ αὐτῆς πολλοὺς νόμους.

Τῆς Βουλῆς ἐξακολουθούσης τὴν α' σύνοδον τῆς ΙΑ' Περιόδου, τῇ 3ῃ Μαΐου 1887 συνέπεσε καὶ ἡ πεντηκονταετηρίς τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑθνικοῦ μὲν νῦν, τότε δὲ Ὀθωνείου καλουμένου Πανεπιστημίου, ὡς εἴπομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἱστορίᾳ τοῦ Ὀθωνος. Πράγματι δὲ ἡ ἐναρξίς τῶν μαθημάτων τοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὴν τότε ἐκδιδομένην ἐφημερίδα «Σωτῆρα» (ἀριθμὸς 55 τῆς 6 Μαΐου 1837) ἐγένετο ὡς ἑξῆς:

«Ἐγείνε τέλος πάντων, τὴν 3 Μαΐου ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου Ὀθωνος. Ἡ ἀπὸ πρωίας συρροὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὸ προσδιορισθὲν κατ'ἀσθημα, ὅπου ἐμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ τελετὴ ἦτο τρανωτέρα ἀπόδειξις ὅτι τὸ ἔθνος ἐθεώρησε τὴν ἡμέραν ταύτην ὡς ἐθνικὴν, ἀποτελοῦσαν ἐποχὴν εἰς τὰ χρονικά τῆς νέας Ἑλλάδος. Περὶ τὴν 11 ὥραν ὁ Βασιλεὺς ἑφιππος ἐφθασεν εἰς τὸ κατ'ἀσθημα τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπου παρευρίσκετο τὸ διπλωματικὸν σῶμα, τὸ Συμβούλιον καὶ οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος καὶ πλῆθος ὑπαλλήλων καὶ ἄλλων πολιτῶν διαφόρων τάξεων καὶ ἀμέσως ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀττικῆς ἐνδεδυμένος τὴν

ἀρχιερατικὴν στολὴν ἄρχισε νὰ ψάλλῃ τὸ: «Εὐλογητὸς εἶ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ πανσόφους τοὺς ἀλιεῖς ἀναδείξας» κτλ. κτλ. Μετὰ τέλος τῆς ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς οἱ Σχολάρχαι ἔκαμον τὸν ὄρκον τῆς πίστεως καὶ ἀμέσως ὁ κ. Κωνσταντῖνος Σχινᾶς, Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου ἀνέγνωσε λογιδριὸν σύντομον, ἀρμόδιον εἰς τὴν περίστασιν, περιεκτικὸν ἀξιολόγων ἰδεῶν καὶ τὸ ὅποϊον, νομίζομεν, ἤθελε κάμει περισσοτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸ ἀκροατήριον, ἢ αἱ φράσεις ἦσαν ὀλιγώτερον σχοινοτενεῖς. Μετὰ τὸν κ. Σχινᾶν ὁ κ. Βάμβας σχολάρχης ἐξεφώνησεν ἄλλον λόγον, εἰς τὸν ὅποϊον ἀπέδειξε μὲ πολλὴν φιλοκαλίαν ὅτι ἡ σύστασις τοῦ Πανεπιστημίου εἶναι τὸ μεγαλείτερον τῶν ἄχρι τοῦδε βασιλικῶν δωρημάτων. Τὸν κ. Βάμβαν διεδέχθη εἰς τὸ ρητορικὸν βῆμα πρῶτον ὁ κ. Μισαήλ Ἀποστολίδης, δεύτερον ὁ κ. Ράλλης καὶ τελευταῖον ὁ κ. Λευκίας καὶ οἱ τρεῖς ὠμίλησαν μὲ εὐστοχίαν περὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν ἀντικειμένου, τὸ ὅποϊον πρῶτος διεπραγματεύθη ὁ κ. Βάμβας. Ἦτο εὐχῆς μόνον ἔργον, ἂν οἱ εἰς τοιαύτας ἐπισήμους ἡμέρας ρητορεύοντες ἦσαν συντομώτεροι διὰ νὰ μὴν ἀπαυδίζῃ καὶ ἡ Α. Μ. καὶ τὸ πολυάριθμον ἀκροατήριον. Μόλις ἐγείνεν ἡ ἀπόλυσις, καὶ ὁ Βασιλεὺς καταβὰς ἀπὸ τὸν θρόνον, ἐπλησίασεν εἰς δύο μέλη τοῦ Πανεπιστημίου, πρὸς τὰ ὅποια ἀπέτεινε μερικoὺς λόγους εἰς τὴν καθομιλουμένην ἐλληνικὴν, τοὺς ὁποῖους διὰ τὴν ἀπόστασιν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀκούσωμεν καὶ νὰ διατηρήσωμεν τὴν σειράν. Αἱ μόναι λέξεις αἱ ὁποῖαι ἤχησαν εἰς τὰς ἀκοὰς μας εἶναι Ἑλλάς . . . Πατρίς . . . Τέχνη . . . Ἐπιστήμη κτλ. κτλ.

Ὁ περιεστῶς λαὸς ἐδέχθη τὴν Α. Μ. εἰς τὴν εἴσοδον καὶ ἐξοδὸν τῆς ἀπὸ τὸ κατάστημα καὶ εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς μὲ τὰς πλέον ἐγκαρδίους εὐφημίας. Παρατηρήθη ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐνῶ διήρκει ἡ τελετὴ, ἐδάκρυσε δις ὦ ! πόσον εὐγενὲς καὶ βαθύτατον πρέπει νὰ ᾔηται τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο, τὸ ὅποϊον εἰς τοιαύτας στιγμὰς κινεῖ βασιλικoὺς ὀφθαλμοὺς εἰς δάκρυα! . . . Κλαίουں λοιπὸν καὶ οἱ βασιλεῖς!

Τῇ 3 λοιπὸν Μαΐου 1887 συνεπληρώθη πεντηκόνταετηρίς. Ἐπὶ τούτῳ ἀποφάσει τῆς Πανεπιστημιακῆς συγκλήτου ἀπεφασίσθη τριήμερος ἐορτὴ (18—20 Μαΐου), εἰς ἣν προσεκλήθησαν τὰ Γυμνάσια τῆς τε ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος καὶ αἱ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἰδρυθεῖσαι καὶ σωζόμεναι σχολαί, τὸ ἐν Ἀθήναις Λύκειον, ἡ σχολὴ τῶν τεχνῶν, ἡ τῶν εὐελπίδων καὶ ἡ τῶν δοκίμων τοῦ ναυτικοῦ, ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἐταιρεία, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις «Παρνασσός» καὶ ὁ «Βύρων». Καὶ τῇ μὲν πρώτῃ τῆς πρώτης ἡμέρας (18 Μαΐου) συνελθόντες ἐν τῷ πανεπιστημίῳ οἱ κεκλημένοι μετέβησαν εἰς τὴν μητρόπολιν, ἡγουμένης ἐπιτροπείας φοιτητῶν μετὰ τῆς σημαίας τοῦ πανεπιστημίου, εἶτα δὲ ὁ πρύτανις μετὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ γραμματέως, τῶν κεκλημένων, τῶν ἀντιπροσώπων, τῶν καθηγητῶν, ὑφηγητῶν καὶ ὑπάλλήλων τοῦ πανεπιστημίου, τῆς ἐπιτροπείας τῶν φοιτητῶν μετὰ τῆς σημαίας τῆς φάλαγγος τοῦ πανεπιστημίου, τῶν φοιτητῶν, κατὰ σχολὰς, συμπαραπέμποντος πλήθους λαοῦ. Ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῶ ἐψάλη δοξολογία ὁ δὲ καθηγητὴς τῆς θεολογίας Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακὸς ἀπήγγειλε τὸν πανηγυρικὸν λόγον τῆς ἡμέρας περὶ θρησκείας, ἐπιστήμης καὶ ἐλευθερίας. Μετὰ μεσημβρίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, παρόντος τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας Π. Μανέτα, τῶν ἀντιπροσώπων, συγκλητικῶν, καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν, προσεφώνησαν τῷ πρυτάνει ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων ὁ τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς σχολῆς διευθυντῆς Γ. Στεργιογλίδης, ὁ τοῦ γυμνασίου Πειραιῶς γυμνασιάρχης Παναγιώτης Παπανάστασιος καὶ ὁ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει φιλολογικοῦ συλλόγου πρόεδρος Ἡροκλῆς Βασιάδης· ἀντεφώνησε δὲ ὁ πρύτανις Γεώργιος Καραμήτσας. Συγχαρητικὰ δὲ τηλεγραφήματα ἐπὶ τῇ ἐορτῇ ἔπεμψαν πρὸς τὸν πρύτανιν τρόφιμοί τε τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἄλλοι ἐκ Καΐρου, Σύρου, Φιλιππουπόλεως, Στεντημάχου, Θεσσαλονίκης, Χίου, Βώλου, Λευκάδος, Λειψίας, Περουπόλεως καὶ ἄλλαχόθεν· ὁ δὲ μέγας εὐεργέτης Κωνσταντῖνος Ζάππας ἐπιστείλας τῷ πρυτάνει ἀνήγγειλεν, ὅτι ἀπεδέχετο ὅπως δύο ἐπιστημονικὰ ἐκ δισχιλίων δραχμῶν διαγωνίσματα διακηρυχθῶσι μεταξὺ τῶν φοιτητῶν τοῦ ἐθνικοῦ

πανεπιστημίου ἐν τῆς θεολογίας ἕτερον τῆς ἱατρικῆς, ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας τῆς Σερβίας(1), ὁ διευθυντὴς τῆς Μεγάλης τοῦ γένους σχολῆς ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὁ τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς Γ. Γρηγοράς, ὁ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχικῆς θεολογικῆς σχολῆς Ἱερόθεος, οἱ ἑφοροὶ καὶ δημογέροντες τῆς Πάτμου, ὁ ἐν Νεαπόλει τῆς Κρήτης γυμνασιάρχης Φ. Δημόρατος καὶ οἱ ἐν Φιλιππουπόλει δημογέροντες. Τῇ 19 Μαΐου ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ πανεπιστημίου (aula) κεκοσμημένη, ἐνώπιον τῶν βασιλέων, τοῦ διαδόχου καὶ τῶν ἄλλων βασιλοπαίδων, τῶν τῆς αὐλῆς, διπλωματῶν τινων, ὑπουργῶν, βουλευτῶν, τῆς ἱερᾶς συνόδου, ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, τῶν ἀντιπροσώπων καὶ ἄλλων κεκλημένων, ὁ πρῶτος Γεώργιος Καραμήτσας εἶπε λόγον περὶ τῆς παρ' Ἑλλήσι παιδείας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ περὶ τοῦ πανεπιστημίου. Τῇ δ' ἐσπέρα εἶχεν ὀρισθῇ νὰ διδασκῇ ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν «Ὀλυμπίων» ὁ Οἰδίπους τύραννος τοῦ Σοφοκλέους ἐν τῇ νέᾳ γλώσσῃ κατὰ παράφρασιν τοῦ ποιητοῦ Ἀγγέλου Σ. Βλάχου μετὰ τῆς μουσικῆς τοῦ Βελλερμάν, ἡγουμένων τῶν μουσικῶν τοῦ ὑπὸ τὸν Βασίλῳ Γαϊδόμεβεργερ θιάσου, ἀλλ' ἀνεβλήθη διὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 23 Μαΐου. Κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ Οἰδίποδος παρήσαν οἱ βασιλεῖς καὶ πολλοὶ τῶν ἐν τέλει καὶ πολὺς λαός. Τῇ δὲ τρίτῃ ἡμέρᾳ (20 Μαΐου) ἐγένετο μεγάλη ἐστίασις καὶ πολλὰς προπόσεις, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ ἀοιδίου καθηγητοῦ τῆς χειρουργικῆς Θεόδωρου Ἀρεταίου ἑγγραφὸς, δι' ἧς ἐδήλου, ὅτι ἔμελλε νὰ προσφέρῃ χιλιόδραχμον ἐτησίως γέρας ἐπὶ διαγωνίσματι τῶν φοιτητῶν. Τῇ δ' ἐσπέρα ἐγένετο μεγάλη λαμπροφωρία τῶν φοιτητῶν, διελθόντων τὰς τῶν Ἀθηνῶν ὁδοὺς ἡγουμένης μουσικῆς καὶ πλήθους πολιτῶν ἀκολουθοῦντος ἐν ᾄσμασιν ἐθνικοῖς.

Οὕτως ἔληξαν αἱ προημέροι ἐορταὶ μεθ' ἧς εἰς ἀνάμνησιν ἐξε-

(1) Ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ὁθωνοῦ εἶπομεν (σελ. 153) ὁ τῆς Σερβίας ἡγεμὼν Μιχαήλ Ὀβρένοβιτς εἶχε προσενέγκει δραχμὰς 25,000 πρὸς ἀνάγειν τοῦ Πανεπιστημίου.

δόθησαν καὶ βιβλία ὑπὸ μὲν τοῦ πρυτάνεως Γ. Καραμάνου τὰ κατὰ τὴν Πεντηκονταετηρίδα, ὑπὸ δὲ τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἰωάννου Πανταζίδου: Τὸ Χρονικὸν τοῦ Πανεπιστημίου (Ἀθήναι 1887) καὶ ἐπιστημονικαὶ διατριβαὶ τῶν καθηγητῶν Ἰω. Πανταζίδου, Γ. Ν. Χατζηδάκη, Σ. Βάσση, Ι. Ν. Χατζηδάκη, Κ. Στεφάνου, Σ. Π. Λάμπρου, Ν. Π. Γουναράκη, Ν. Καζάτζη (Ἀθήναι 1887). Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ καὶ τὸ σατυρικὸν «Ἀστὺ» ἐξέδωκεν ἴδιον πανηγυρικὸν τεῦχος, μετ' εἰκόνων τοῦ Ὁθωνος, τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ὧν καὶ γινώμαι ἀνεγράφησαν κατ'ἀλληλοὶ τῇ περιστάσει, τὸ βασιλικὸν διάταγμα τῆς συστάσεως τοῦ Πανεπιστημίου ἐκδοθὲν τῇ 22 Ἀπριλίου 1837 καὶ τὸ προσκλητήριον τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας, δι' οὗ, ἀγγελλομένου, ὅτι τῇ 3|15 Μαΐου ἐμελλε νὰ γίνῃ ἡ ἐναρξίς τοῦ ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου, προσεκαλοῦντο ὅσοι ἐπεθύμουν νὰ μαθητεύσωσιν ὅπως ἐμφανισθῶσιν εἰς τὸν ἀνήκοντα Σχολάρχην ἵνα ἐγγραφῶσιν.

Εἴπομεν, ὅτι ἡ Βουλὴ ἐξηκολούθει τὸ ἔργον αὐτῆς ψηφίσασα σὺν πολλοῖς ἄλλοις νόμοις, δι' ὧν τὸ οἰκονομικὸν σύστημα τοῦ Τρικούπη εὐωδοῦτο, καὶ προσωπικοὺς περὶ τῆς βασιλείας οἷος εἶναι: 1) ὁ τῆς 18 Ἀπριλίου 1887 περὶ τελωνειακοῦ δασμολογίου, δι' οὗ ἐν ἄρθρῳ 13 ἐνομοθετήθη ἀτέλεια διὰ τὰ πρὸς χρῆσιν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας προωρισμένα εἶδη (1), ὁ τῆς 28 Μαΐου 1887 περὶ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ ἀντ. βασιλείας δι' οὗ σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπετράπη, ὅπως τὰ τῆς κατατάξεως τοῦ προβιβασμοῦ καὶ τῆς καταστάσεως τῶν βασιλοπαίδων ἐν τῷ στρατῷ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης κανονίζωνται διὰ βασιλικοῦ διατάγματος καὶ 2) ἐχορηγήθη ἐτησίως τῷ διαδόχῳ 200,000 δραχμῶν προσότης καὶ προσωπικῶς ἐδωρήθη αὐτῷ τὸ ἐθνικὸν κτήμα τῆς Μα-

(1) Ὁ Φιλάρετος ἐν σημειώσει τῆς σελ. 298 τῆς «Ἐενοκρατίας καὶ βασιλείας ἐν Ἑλλάδι» ἐρωτᾷ διατὶ οἱ πρὸ τοῦ νόμου τούτου δασμοὶ τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰσαχθέντων εἰδῶν δὲν ἐπληρώθησαν.

νωλάδος, κειμένης μεταξύ Λαγκαίνων καὶ Πατρῶν εἰς μῆκος πολλῶν χιλιόμετρων.

Ἐπὶ τῆς μακροῦς ταύτης κυβερνήσεως τοῦ Τρικούπη (6 Μαΐου 1886—24 Ὀκτωβρίου 1890) συνέπεσον, πρὸς χαρὰν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἀνέκαθεν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου μέχρι σήμερον ὑπῆρξεν ὁ αὐτὸς ἐν ταῖς διαφόροις χώραις τῶν πέντε Ἡπείρων (πρὸβλ. τὸν Ρωμαϊκόν: *panem circosque*) πολλαὶ ἐορταί, αἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπὶ μᾶλλον στερέωσιν τῆς κυβερνήσεως. Αἱ τῇ 28 Φεβρουαρίου συμπεσοῦσαι ἀπόκριαι τοῦ 1888 ὑπῆρξαν ἐν Ἀθήναις πρωτοφανεῖς ὑπὸ τὴν ὑπὸ κομητάτων εὐθυμίας ἐνθάρρουνσιν διὰ χρηματικῶν βραδείων καὶ ἄλλων ἀμοιβῶν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ πολὺς εἰλκυσθῆ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμος διὰ τὰς πρωτοφανεῖς διὰ τὴν πρωτεύουσαν ἐορτάς (1). Μετὰ τετράμηνον, τῇ 29 Μαΐου 1888, ἐπετείω τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου, ἐγένετο μεγάλη τελετὴ ἐν Γραβιᾷ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῆς προτομῆς τοῦ γενναίου τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως ἀρχηγοῦ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρόυτσου, ὃν ἐξύμνησαν πάντες οἱ Ἕλληνες ποιηταὶ κατὰ ἀλλήλους. Κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην εἰς τὴν παρέστησαν οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ὑπουργοὶ καὶ ἄλλοι ἐν τέλει καὶ πλῆθος λαοῦ ἐν τῷ γραφικῷ χανίῳ τῆς Γραβιάς, ὁ βουλευτὴς Κωνσταντῖνος Ν. Παπαμιχαλόπουλος, εἰς ὃν ἡ ἐπιτροπὴ ἢ ἐπὶ τῶν ἀποκαλυπτηρίων (Μιχ. Κυργούσιος, Ἰω. Μελετόπουλος, Ν. Κόκκαλης καὶ Ἰωάν. Βισβίκης) ἀνέθηκε τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας, ἀπήγγειλε λόγον θαυμασίας ἐξυψάνσεως καὶ ἐλληνοπρεποῦς κάλλους, ὃς ἐτυπώθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1888 εἰς 8ον σελ. 28 ὑπὸ τὸν τίτλον: «λόγος πανηγυρικὸς ἐπὶ τοῖς ἀποκαλυπτηρίοις τοῦ ἐν Γραβιᾷ μνημείου». Τῇ 19 Ὀκτωβρίου τοῦ 1888 συνεπληροῦτο εἰκοσιπενταετηρίς τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα καθόδου τοῦ βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α', ἣν, θέλων νὰ δώσῃ μεῖζον γόητρον ὁ Τρικούπης, συνέδεσε μετὰ τῆς ἐορτῆς

(1) Κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1887 ἀνεκαλύφθησαν, τὰ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν 6,000,000 δραχμῶν, φυλασσόμενα ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ ταμίου Γρηγοράκη.

τῶν Ὀλυμπίων τῆς Δ' Ὀλυμπιάδος, καθ' ἣν γίνεταί, ὡς ὁ ἰδρυ-
τῆς αὐτῶν ὥρισε, τοπικὴ ἐκθεσις τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων βιομη-
χανίας καὶ γεωργίας καὶ τῶν ἄλλων τῆς γῆς προϊόντων. Αἱ ἐορ-
ταὶ προκηρύχθησαν, ὅτι θὰ παρατείνοντο ἐπὶ πενθήμερον (19—23
Ὀκτωβρίου 1888) προσέλκυσαν πολὺν κόσμον ἐκ τῶν ἐπαρ-
χιῶν τοῦ Κράτους καὶ τοῦ δούλης Ἑλλάδος. Αἱ Ἀθηναὶ εἶχον
διακοσμηθῆ ἀναλόγως τῶν ἐορτῶν.

Αἱ ὁδοὶ πρὸ πάντων Ἑρμοῦ, Αἰόλου, Ἀθηνᾶς καὶ Σταδίου
καὶ ἄλλαι, τὰ τε δημόσια καταστήματα καὶ πολλῶν ἰδιωτῶν οἰ-
κίαι ἦσαν κεκοσμημέναι· ἡ πλατεῖα Μητροπόλεως ἦν περιπεφραγ-
μένη διὰ κιγκλίδων, ἐν αἷς στήλαι ὑψηλαὶ μετὰ σημαιῶν· ἐπὶ τῶν
θυρεῶν δὲ τῆς εἰσόδου τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ ἀνεγινώσκοντο : «19
Ὀκτωβρίου 1863» καὶ «19 Ὀκτωβρίου 1888». Πρὸ τῶν ἀνα-
κτόρων ἀψὲς καὶ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ συντάγματος τρόπαιον, ἐπὶ
τῆς Ὀμονοίας στήλαι καὶ μέγας λαμπτὴρ ἡλεκτρικοῦ φωτός, ὅπερ
ἐκτοτε ὁσημέραι καθίσταται κοινὸν ἐν Ἀθήναις ἰδρυθείσης τῆς
ἐταιρίας τοῦ ἡλεκτρικοῦ φωτός. Καὶ τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ (19
δὲκεμβρίου, ἐγένετο ἡ συνήθης ἐν τῇ μητροπόλει δοξολογία, ἐν ᾗ παρέ-
στησαν οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἐν τέλει, ὁ υἱὸς τοῦ διαδόχου τῆς Ἀγ-
γλίας, ἡ δούκισσα τοῦ Ἐδιμβούργου, ὁ διάδοχος τῆς Δανίας, οἱ
δοῦκες τῆς Ρωσίας, Σέργιος μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρας
καὶ ὁ Παῦλος, ὁ μνηστὴρ τῆς Ἀλεξάνδρας, ὁ ἐξάδελφος τοῦ ἰδρυ-
τοῦ τῶν Ὀλυμπίων καὶ ἐν Βροσθενίῳ τῆς Ρωμανίας ἀπεκατε-
στημένος ζάπλουτος ὁμογενὴς Κωνσταντῖνος Ζάππας καὶ πολλοὶ
ἄλλοι. Τὸν βασιλέα ἀπερχόμενον εἰς τὸν ναὸν διὰ μέσου στοίχων
παρατεταγμένων στρατιωτῶν καὶ ἐπανερχόμενον εἰς τὰνάκτορα
πληθὺς μέγα λαοῦ συμπαρέπεμψεν ἐν μέσῳ σημαιῶν τῶν συντε-
χνιῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἐξώστου τῶν ἀνακτόρων ἐν μέσῳ τῶν τε οἰ-
κείων καὶ ἐπισήμων ξένων, πρὸς τὸν λαὸν συμπεπυκνωμένον ἐπὶ
τῆς πλατείας καὶ ἐπανειλημμένως κραυγάζοντα : «Ζήτω ὁ βα-
σιλεὺς», ὁ βασιλεὺς ἀπήντησε : «Ἐνθέρμως σᾶς εὐχαριστῶ
διὰ τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην τῆς πρὸς ἐμὲ ἀφοσιώσεως. Ἐπὶ
εἰκοσιπέντε ἔτη τώρα κυβερνῶ τὴν Ἑλλάδα· ἐλπίζω ἐπὶ

πολλὰ ἀκόμη ἔτη νὰ κυβερνήσω αὐτὴν καὶ εὐχομαι νὰ δυνηθῶ νὰ ὑπηρετήσω τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνισμοῦ».

Τῇ δ' ἐσπέρα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐγένετο λαμπρὰ λαμπάδηφορία, ἡγουμένων μουσικῶν ἀνά τὴν πόλιν. Τῇ ἐπαύριον (20 Ὀκτωβρίου) ἐγένετο ἡ ἐναρξίς τῆς Δ' Ὀλυμπιάδος ἐν τῷ Ζαππεῖῳ μεγάρῳ, κατετέθη ἐν ἀργυροτεύχτῳ πυξίδι ἡ κεφαλὴ τοῦ ἰδρυτοῦ τῶν Ὀλυπίων Εὐαγγέλη Ζάππα ἐπιτεθείσης τῇ κρύπτῃ πλακὸς φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν : « Ἐνθάδε κεῖται ἡ κεφαλὴ τοῦ Εὐαγγέλη Ζάππα », παρόντος τοῦ βασιλέως μετὰ τῶν οἰκείων καὶ ἐπισήμων ξένων καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ζάππα. Τούτων γενομένων ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἰσταμένου ἐπὶ ἐξέδρας, παρισταμένων τῶν ἐπισήμων ξένων καὶ τῶν κεκλημένων, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τότε καὶ πρόεδρος τῆς ἐπὶ τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν κληροδοτημάτων ἐπιτροπῆς Στέφανος Ν. Δραγούμης δεινὸς τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου ἱάτοχος ἐξεφώνησε λόγον καλλιτεχνικῶς ἐκδοθέντα ἐν 11 σελίσιν καὶ διανεμηθέντα τῷ πλήθει οὐ τὸ πέλος μόδε : « Εἶα μάλα ! ἤχεϊ τὸ κέλευσμα τῶν Ζαππῶν. Εἶα ὦ ! ἀκούω διὰ μυρίων στομάτων ἀπεκρινομένην τὴν φωνὴν τῆς Ἑλλάδος ὅλης καὶ βλέπω αὐτὴν μετ' ἐνθέου ζήλου ἐπιτιθεῖσαν τὰς χεῖρας καὶ ἐπιλαμβάνομένην τοῦ ἐπιπόνου ἔργου. Καὶ προέκυψαν ἤδη ἐνάμιλλοι πολλοὶ μὲν οἱ ἐπιδεικνύοντες ἔργα, ἱκανοὶ δὲ καὶ γενναῖοι οἱ κατὰ μέρος ἀγωνοθέται καὶ χορηγοί. — ὦ εἶα, εἶα πᾶς ! — Κορυφαῖοι συναντελαμβάνοντο τοῦ ἔργου οἱ βασιλεῖς ἀληθεῖς δ' ἐθνικοὺς ἐργάτας ἀκορέστως θαυμάζουσιν οἱ ὀφθαλμοί μου παρὰ τὸ βασιλικὸν πλευρὸν καλοὺς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὀργῶντας τοὺς πρώτους υἱοὺς τῆς Ἑλλάδος. — Εὐλογητὸς ὁ Θεός ! — Ἢδη βλέπω στεφανουμένους τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἔθνους ».

Μετὰ τὸν Δραγούμην ὁ βασιλεὺς εἶπε τάδε κηρύττων τὴν ἐναρξιν τῆς Δ' Ὀλυμπιάδος :

« Ἄσμενος ἤκουσα τὴν φιλόφρονα προσφώνησιν ὑμῶν καὶ εὐχαρίστως ἀποδέχομαι τὴν αἴτησίν σας, ὅπως κηρύξω τὴν ἐκθεσιν ταύτην ἀνεωγμένην. — Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι

ἕκαστος ἐκ τῶν ὧδε παρόντων μεθ' ὑπερηφανίας καὶ χαρᾶς θεωρεῖ τὸ ἀποπερατωμένον ἔργον· δράττομαι δὲ τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου εἰς ἅπαντας τοὺς ἀφιερώσαντας εἰς τὸ ἔργον τοῦτο χρόνον τε καὶ κόπον. Τὰς εὐχαριστίας μου πέμπω καὶ εἰς τὸν ἐλάχιστον ἐργάτην, ὅστις διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ μερίμνης του συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ πολυσημάντου τούτου ἰδρύματος διὰ τὴν ἡμετέραν βιομηχανίαν. Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἀπευθύνω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν φιλόπατριν ἄνδρα, τὸν δωρήσαντα ἡμῖν τὸ περιφανὲς τοῦτο μέγαρον καὶ οὕτω παροτρύναντα τὴν βιομηχανίαν ἡμῶν εἰς τελειοποίησιν. Εὐτυχὴς ἡ Ἑλλάς οὐκ ἀμοιροῦσα ὁμοίων μεγαθύμων καὶ φιλοπατρίδων ἀνδρῶν. Ἄς εὐχηθῶμεν νὰ ποδειχθῇ ἐναργῶς ἡ σχετικὴ χρησιμότης τῆς παρούσης ἐκθέσεως καὶ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ στάδιον πλουτοφόρου ἐργασίας, ἐξ ἧς ἡρτῆται ἡ τε ἰσχὺς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς φίλης ἡμῶν πατρίδος. Ταῦτα εὐχόμενος καὶ ταῦτα πεποιθότως προσδοκῶν κηρύττω τὴν ἐναρξιν τῆς ἐκθέσεως τοῦ 1888 ἐτοῦς».

Μετά τὸν λόγον τοῦ βασιλέως παρῆστας πρὸ αὐτοῦ ἐν συγκινήσει ὁ Κωνσταντῖνος Ζάππας εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Μεγαλειότατε, ὑπ' ἀκρατήτου συνέχομαι συγκινήσεως ἐπὶ τῇ εὐφροσύνῃ ἡμέρα, τῇ ὁποίᾳ περὶ δυομᾶς βίου με κατηξίωσεν ἡ θεία πρόνοια νὰ ἴδω ἀρχαῖον καὶ εὐλαβῇ πόθον εἰς περικαλλῇ πραγματικότητι, ἡμέρα, ἣν λαμπρύνει ἡ βασιλειαρχὴ πομπῇ καὶ ἄδολος χαρμονῇ τοῦ λαοῦ. Ὁ ἀρχηγέτης τῆς οἰκογενείας μου, ὁ ἀοίδιμος Εὐαγγέλης ἐγνώ· ἐξ ἐμπνεύσεως κλασικῆς νὰ ἐπανσφέρῃ εἰς τὴν προσφιλῇ αὐτοῦ Ἑλλάδα τοὺς ἀρχαίους χρόνους τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, ἀλλὰ ὑπὸ τοὺς ὅρους καὶ τὰς συνθήκας τῆς νεωτέρας ζωῆς ἐγνώριζεν ἐκεῖνος, ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἐργασία καὶ δραστηριότης ὀλίγον θὰ συνετέλει εἰς τὴν πρόοδον τοῦ τόπου φερομένη ἄνευ συνειδήσεως τοῦ περὶ αὐτὴν μέσου καὶ χωρὶς λελογισμένης σκοπιμότητος. Εἰς τὰς περιοδικὰς ἐκθέσεις τῶν προῖ-

όντων τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς δραστηριότητος τῶν ἐθνῶν ἀνεύρισκεν ἐκεῖνος πολυτίμον παράγοντα· προόδου καὶ ἀκμῆς. Εἰς τὰς ἐκθέσεις καὶ προϊόντα καὶ ἐκθέται ὑποβάλλονται εἰς τὸ ἀσφαλέστερον τῶν κριτηρίων, τὸ κριτήριον τοῦ λαοῦ· αὐτόθι ὁ εὐφρῆς ἐργάτης κάμνει τὴν συγκριτὴν μελέτην τῶν ἔργων τοῦ πρὸς τὰ τῶν ὁμοτέχνων του· ἐνῷ δὲ ὁ τεχνοκρίτης φέρει τὰς κρίσεις αὐτοῦ, ὁ ἐλλανοδίκης στεφανοῖ τὸν εὐδοκιμήσαντα καὶ οὕτως ἢ μετὰ συνειδήσεως ἄμιλλα ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ὑπάρξεως καὶ φωτίζει καὶ προάγει θαυμασίως. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἱδρυσεν ὁ αἰμνῆστος ἐκεῖνος τὰ Ὀλύμπια, ὥρισε τὰ τῆς οἰκοδομῆς ἀναλόγου μεγάρου καὶ θανὼν πρὶν συντελεσθῇ τὸ ἔργον, ὑπὲρ οὗ διέθεσε τὰ τῆς οὐσίας του, ἀνέθετο εἰς ἐμὲ τὴν ἐντολήν· νὰ ἐκπληρώσω τὴν θέλησίν του. Μετὰ πάροδον 25 ἐτῶν ἀγώνων καὶ περιπετειῶν ἐπεράνθη τὸ ἔργον καὶ οὕτως εὐλαβῶς ἐτελέεσθη ἡ ἱερὰ τοῦ διαθέτου θέλησις. Εὐγνωμῶν τὴν Μεγαλειότητά σου καὶ τὴν σεβαστὴν Κυβέρνησιν ἐπὶ ταῖς τιμαῖς, ἃς ἐπεδαψιλεύσαντο εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀγαπητοῦ μου ἀοιδίμου Εὐαγγέλη ὡς καὶ εἰς ἐμὲ, ὡς καὶ τὰς κατὰ καιροὺς ἐπιτροπὰς, ἀνθ' ὧν ἐμόχθησαν ὑπὲρ τοῦ ἔργου καὶ ἰδίως τὴν ἐνεστῶσαν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀξιοτίμου κ. Στεφάνου Δραγούμη. Περιχαρῆς καὶ εὐελπὶς παραδίδω ὑμῖν τὸ συντελεσθὲν ἔργον τῷ ἔθνει εὐχόμενος αὐτῷ τὰ κράτιστα. Ζήτω ὁ βασιλεὺς! Ζήτω τὸ ἔθνος! Ζήτωσαν οἱ ἐργάται τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας καὶ δόξης».

Μετὰ τὰς προσφωνήσεις καὶ ἀντιφωνήσεις ταύτας οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἐν τέλει ἐπεσκέψαντο τὸ Ζάππειον μέγαρον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἐκθέματα, εἶτα δ' ἐξῆλθον καὶ παρέστησαν ἐν τῇ τελετῇ τῆς τῶν ἀνδριάντων Εὐαγγέλη καὶ Κωνσταντίνου Ζάππα τῶν πρὸ τοῦ Ζαππείου ἱσταμένων ἐκατέρωθεν τῆς μαρμαρίνης κλίμακος τοῦ κήπου(1) ἀποκαλύψεως, ὅτε πάλιν ὁ Δραγούμης εἶπέ τινα περὶ τῶν

(1) Τὰ ἀγάλματα ταῦτα εἶναι ἔργον τοῦ καλλιτέχνου Γεωργίου Βρούτου.

δύο ἐκείνων ἀνδρῶν. Τῆς Ζαππείου ἐορτῆς ἐξακολουθούσης, μουσικὴ ἐκ 230 μουσικῶν, ὧν ἡγήτο οὗτος Ἀ. Σάϊλερ ἐπαιάνιζε χαρμόσυνα :

Κατὰ τὴν νύκτα δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐγένετο μεγάλη ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐστίασις, φωτοχυσία δ' ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καταφωτιζομένης ὑπὸ τοῦ ἡλεκτρικοῦ φωτός ἐκ τῶν πρὸ τοῦ Ζαππείου ἡλεκτρικῶν μηχανημάτων. Τῇ δὲ τρίτῃ καὶ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἐορτῶν ἐστίασεις ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ παρουσιάσεις καὶ φωτοχυσία τῆς πόλεως. Τῇ δὲ πέμπτῃ μεγάλη, δημοτικῇ δαπάνῃ, ἐστίασις ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καταλλήλως διασκευασθέντος τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ Παρθενῶνος, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ δημάρχου Γ. Φιλήμονος, ἧς μετέσχον περὶ τοὺς 130 προσκεκλημένοι, τῇ δὲ ἑσπέρᾳ ἐκάησαν ἐκτάκτου κατασκευῆς καὶ ποικιλίας πυροτεχνήματα ἐπὶ τοῦ Πεδίου τοῦ Ἄρεως, ἐν ᾧ συνηθροίσθησαν μυριάδες ἀνθρώπων (1). Μετὰ τοῦτο ἐγένετο λαμπαδηφορία ὑπὸ τῶν Ἀθηνησιν ὀπλιτῶν πάντων τῶν σωμάτων, διαδραμόντων τὰς κυρίας τοῦ ἄστεως ὁδοὺς, οἵτινες κατέληξαν πρὸ τῆς πλατείας τῶν ἀνακτόρων, ἔνθα ἀνευφήμησαν τὸν βασιλέα, ὅστις διὰ συντόμου προσφωνήσεως ηὐχαρίστησε τὰ πλήθη, ἅπερ διελύθησαν ἐν ἡσυχίᾳ. Οὕτω δ' ἔληξεν ἡ πενθήμερος ἐορτὴ τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Δ' Ὀλυμπιάδος. Τῇ δὲ ἑσπέρᾳ ἐδιδάχθη ἡ « Ἀντιγόνη » τοῦ Σοφοκλέους ἐν τῷ νεοδμήτῳ Συγγρεΐῳ θεάτρῳ λαμπρῶς διακεκοσμημένῳ πρὸς τιμὴν τῶν βασιλέων καὶ τῶν ξένων (2). Ἐπὶ τῇ ἐορτῇ δ' ἐπίσης τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος ἐγένοντο καὶ ἀγῶνες ἐν Ἀθήναις μὲν σκοποβολῆς, ἐν δὲ Πειραιεὶ λεμβοδρομιῶν ἐν αἷς ἔλαβον μέρος καὶ πληρώματα τῶν ἐν τῷ λιμένι ὁρμούντων πολεμικῶν σκαφῶν. Ἐνθουσιωδῶς δ' ἐώρτασαν καὶ οἱ δοῦλοι Ἕλληνες μάλιστα οἱ ἐν

ὅς καὶ τὸν πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου Κοραῆν καὶ τὸν πρὸ τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου Ἀβέρωφ ἐποίησεν.

(1) Ὑπὲρ τὰς 35,000 ψυχῶν εἶχον συρρεύσει εἰς Ἀθήνας ἐκ τε τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Κράτους.

(2) Προὔκειτο διὰ τῆς « Ἀντιγόνης » νὰ γινώσκῃ τὰ ἐγκαίνια αὐτοῦ, ἀλλὰ προλαβὼν ὁ τότε Γαλλικὸς θιάσος Λασσάλ καὶ Σαρλὲ ἐνεκαίνισεν αὐτὸ διὰ τῆς « Μάσκέτ ».

Χανίοις, ἔνθα καὶ λαμπροδηφορία ἐγένετο, καὶ οἱ ἐν Κύπρῳ, ἧς πᾶσαι αἱ πόλεις ἐτέλεσαν δοξολογίας καὶ ἐν θακρύοις γυμνήθησαν τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν ὑπὲρ ἧς καὶ πρότερον, ὡς εἵπομεν, ἐξέδωκαν ψήφισμα. Ἡ γενομένη ἐν τῷ Ζαππείῳ ἐκθεσίς ἦν πλουσιωτέρα καὶ λαμπροτέρα πασῶν τῶν πρὸ αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ βιομηχανία ὁσημέραι αὖξεται καὶ τελειοποιεῖται ἐν πᾶσι τοῖς εἶδεσι, χάρις εἰς τὴν ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, ἣτις μόνη δύναται νὰ φέρῃ συναγωνισμόν κατὰ τῶν ξένων εἰδῶν καὶ ἐμψύχωσιν τῆς ἐντοπίου βιομηχανίας. Εἵπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ἐν Ἀθήναις παρῆν καὶ ὁ μέγας Δούξ τῆς Ρωσίας Παῦλος Ἀλεξάνδροβιτς, ὅστις πολλάκις μέχρι τοῦδε εἶχεν ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ τούτου ἐγένετο ἡ μνηστεία τῆς βασιλόπαιδος Ἀλεξάνδρας, ἣν ὁ βασιλεὺς ἡγγεῖλε (29 Ὀκτωβρίου 1888) τῷ πρωθυπουργῷ Τρικούπῃ διὰ τοῦδε τοῦ ἐπιστολίου : «Χαίρων ἀγγέλλω ὑμῖν τοὺς ἀρραβῶνας τῆς προσφιλοῦς μου θυγατρὸς Ἀλεξάνδρας μετὰ τῆς Α. Α. Ὑψ. τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ρωσίας Παύλου Ἀλεξάνδροβιτς».

Πρὸ τῆς μνηστείας ταύτης, ὁ βασιλεὺς εἶχε μνηστεύσει καὶ τὸν Διάδοχον Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς Σοφίας ἀδελφῆς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Γουλιέλμου Β', ἣν ἐπισήμως ὁ βασιλεὺς ἡγγεῖλε τῇ 15 Ὀκτωβρίου 1888 τῇ Βουλῇ εἰσελθούσῃ εἰς τὴν γ' σύνοδον τῆς ΙΑ' Περιόδου, διὰ τοῦ βασιλικοῦ λόγου οὕτως:

«Κατὰ τὰς παραμονὰς ἐορτῆς, ἣν μέλλω νὰ συνεορτάσω μετὰ τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῇ συμπληρώσει εἰκοσιπενταετοῦς τάξεως καὶ εὐημερίας, εὐτυχῆς λογίζομαι ἀγγέλλων ὑμῖν, ὅτι ἡσφαλίσθη τὸ μέλλον τῆς δυναστείας καὶ ἐπληρώθη πόθος ἔθνικος διὰ τῶν ἀρραβῶνων τοῦ προσφιλοῦς υἱοῦ καὶ διαδόχου μου μετὰ τῆς Α. Υ. τῆς ἡγεμονίδος Σοφίας, ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας καὶ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος. Τοῦ δεσμοῦ τούτου μετὰ κραταιᾶς καὶ ἐνδόξου δυναστείας, συνῆψεν αὐθόρμητος στοργή, ἐπιτυχέστερον δὲ αὐτοῦ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συναρμόσῃ ἡ πολιτικὴ φρόνησις. — Κατὰ τὴν ἀπουσίαν ὑμῶν, κύριοι βουλευταί, ὁ βασιλικὸς οἶκος ἡύλο-

γήθη καὶ δι' ἑτέρου χαρμοσύνου γεγονότος, τῆς γεννήσεως νέου βασιλόπαιδος, ὅστις ἐκλήθη Χριστόφορος (1).

Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην, ὡς κατὰ τὰς προηγουμένας, ἡ ἀντιπολίτευσις εἰργάζετο σοβαρῶς ἐν τε τῇ Βουλῇ καὶ ἐν τῷ ἰδρυθέντι ὑπ' αὐτῆς «Πολιτικῷ Συλλόγῳ» μεθ' ὁμώνυμου ἡμερίδος, ἧς καὶ ἐγὼ ἐφ' ἱκανὸν ὑπῆρξα συντάκτης, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν οὗτος, μεθ' ὅλα τὰ γινόμενα δις ἢ τρίς τῆς ἐβδομάδος, πολιτικὰ ἀναγνώσματα ὑπὸ τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ὑπὸ τὸν Δεληγιάννην ἀντιπολιτεύσεως ρητόρων. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν κομητῶτων ἐμψυχωθείσας ἐορτάς τῶν ἀπόκρεω (28 Φεβρουαρίου) ὁ Πολιτικὸς Σύλλογος ἐώρτασε τὴν ἐθνικὴν ἐορτὴν τῆς 25 Μαρτίου 1888 διὰ πανθήμου διαδηλώσεως, καθ' ἣν, συμπλοκῆς γενομένης, ὡς συνήθως συμβαίνει παρ' ἡμῖν, παρὰ τὴν Ρούβην, ἐφονεύθη ὁ νεανίας Α. Ἀθανασόπουλος καὶ ἐπληρώθη ὁ Γεωργίος Σαβίνης. Κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Ἀθανασοπούλου γενομένην μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως συνέβησαν τὰ κατὰ τὴν ὁδὸν Σταδίου ἐκτροπα (28 Μαρτίου 1888). Ἡ κυβερνήσις εἶχεν εἰς κίνησιν ἀπάσαν τὴν φρουρὰν φοβουμένη πολιτικὴν συνωμοσίαν καὶ διαδηλώσεις τοῦ λαοῦ, παρορμημένου δῆθεν ὑπὸ τοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου κατὰ τῶν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἐπιβληθέντων φόρων! Ἡ ἀντιπολίτευσις τοῦ Δεληγιάννη, ὑπῆρξε τότε ἰδίως, δραστηριωτάτη. Ἀλλ' ὁ Τρικούπης ἐξηκολούθει τὴν ἣν ἐχάραξεν πορείαν διὰ τῆς ἐν τῇ Βουλῇ πλειοψηφίας, μεθ' ὅλην τὴν γενομένην κωλυσιεργίαν, καθ' ἣν ἔστιν ὅτε παννυχίδες ὅλαι ἐγίνοντο ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, ὅπου μικροῦ δεῖν μετεβάλλετο εἰς ξενοδοχεῖον ὕπνου καὶ ἐστιάσεως. Τοσαύτη ἦτο ἡ τοῦ Τρικούπη ἐπιμονὴ καὶ ἰσαξία τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐνεργητικότης ἐξονυχίζουσα καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν

(1) Οὗτος ἐγεννήθη κατ' Ἰούλιον 1888 ἐν Ἀθήναις. Ὅτι δ' οὐδαμῶς πολιτικὴ φρόνησις, ὡς εἶπεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ κλίσεως καὶ συμπαιδείας τῶν δύο πριγκήπων, ἧτις ἀνεπτύχθη ἀμοιβαίως, ὅτε ἐγνωρίσθησαν ἐν Βερολίνῳ, ὅπου ἐσπούδαζεν ὁ διάδοχος τὰ στρατιωτικά, ἐπῆλθε τὸ συνοικέσιον τοῦτο, τοῦτο ἐφάνη ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅτε ὁ Γουλιέλμος κατεδείχθη μισελληνικώτατος τῶν οὐς εἶδεν ἢ ὑπήλιος βασιλέων.

νομοσχεδίων. Ἡ διαγωγή αὕτη τῆς ἡνωμένης ἀντιπολιτεύσεως συνέσχευεν, ἐν πολλοῖς, τὴν τῆς κυβερνήσεως ἰσχὺν, ἀλλὰ δὲν ἀφῆκε νὰ ψηφισθῇ τὸ σωτήριο ἐκεῖνο διὰ τὴν αὐχμῶσαν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους νομοσχέδιον περὶ τῆς μεταφορᾶς τοῦ ὕδατος τῆς Στυμφαλίδος λίμνης εἰς Ἀθήνας, δι' οὗ καὶ μόνου ἦτο δυνατὸς ὁ καλλωπισμὸς τῆς πόλεως καὶ ἡ ἐν μεγάλῃ κλίμακι δενδροφυτεία αὐτῆς. Φαντασθῆτε τὰς Ἀθήνας ἐχούσας ἄφθονον τὸ ὕδωρ, μετὰ πιδάκων ἐν ταῖς κυριωτέραις πλατείαις καὶ καταπρασίνων δένδρων καὶ ἄνευ χονιορτοῦ! Καὶ ὅμως ἡ ἀντιπολίτευσις ἵνα μὴ δημοκοπήσῃ ἡ Κυβέρνησις ἐκώλυσεν τὴν ἀγαθὴν ἄλλως πρωτοβουλίαν αὐτῆς. Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην ἐψηφίσθη, μετὰ πολυημέρους συζητήσεις ἡ ὑπόθεσις Σπάρταλη, καθ' ἣν τοσαῦτα κατεδείχθησαν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς τεχνάσματα ὑπὸ τοῦ Ρούμπωλδ χαλκευθέντα, καθὼς καὶ ἡ ἐλληνογαλλικὴ σύμβασις (1). Ἐκ δὲ τοῦ συνομολογηθέντος τῷ 1887 νέου μεγάλου δανείου τῶν 135,000,000 τὰ 27,000,000 ἀφιερώθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ὑπὸ μὲν τοῦ Γάλλου ναυπηγοῦ Δυπὸν σχεδιασθέντων ὑπὸ δὲ τῶν μεγάλων γαλλικῶν ναυπηγείων τοῦ «Forges et Chantiers de la Méditerranée» ναυπηγηθέντων τριῶν μεγάλων ὁμοιομόρφων θωρηκτῶν, ὧν ἡ μὲν «Γόρα» καθειλκύσθη τῷ 1889, αἱ «Σπέτσαι» τῷ 1890 καὶ τὰ «Ψαρὶ» τῷ 1891. Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην παραταθεῖσαν μέχρι τῆς 4 Ἀπριλίου 1889 ἐψήφισε χάριν προικοδοτήσεως τῆς μνηστευθείσης, ὡς εἴπομεν, βασιλόπαιδος Ἀλεξάνδρας 400,000 δραχμῶν, ἄνευ περαιτέρω προικοσυμφώνου, ὡς ἔδει καὶ ὡς ἐγένετο κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς Γερμανίας προίκισιν τῆς πριγκηπίσσης Σοφίας ὅτε ὁ Στέφανος Στρέϊτ εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς Βερολίνον πρὸς ὑπογραφὴν αὐτοῦ. Αὐθιμερὸν ἐψηφίσθη περὶ πληρωμῆς τῆς ἐκ δραχ-

(1) Ἐπίσης πολλαὶ συζητήσεις ἐγένοντο καὶ περὶ τῆς καταπατήσεως τῆς ἐλληνικῆς ἰθαγενείας. Κατὰ Μάϊον 1888 συνελήφθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐφυλακίσθη ὁ φιλόλογος Ν. Φιλιππίδης καὶ βραδύτερον ὁ δημοσιογράφος Θωμᾶς Πασχίδης, πολλὰ ὑπὲρ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐργασάμενος, οἵτινες καὶ ἐξωρίσθησαν εἰς Φεζὰν τῆς Βαρβαρίας, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν ὁ Πασχίδης, ὁ δὲ Φιλιππίδης ἠλευθερώθη μόλις μετὰ ἔτος.

μῶν 1,125,000 βασιλικῆς χορηγίας εἰς δραχμὰς νέας, τοῦθ' ὅπερ ἐπηύξησεν αὐτὴν κατὰ 125,500 δραχμῶν (1).

Αὐθημερόν ἐπίσης ἐψηφίσθη πίστωσις ἐκ δραχμῶν 540,690·05 πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ἡμιτελοῦς εἰσέτι, κατὰ τὴν λεωφόρον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, μεγάρου τοῦ διαδόχου, ὅπερ οὕτως ἄλλοπρὸς ἄλλως ἐκοδομήθη, ὥστε καὶ νέα προσαρτήματα αὐτοῦ ἐγένοντο τὸν ὅλως ἀντεθνικὸν ρυθμὸν τοῦ οἰκοδομήματος ἀσχημίζοντα. Ἐπομεν ἀντεθνικὸν ρυθμόν· διότι τί ἄλλο εἶναι ἐκεῖνα τὰ ἐπ' αὐτοῦ μεσαιωνικὰ ἐμβλήματα καὶ τρόπαια, ἅπερ ὅλως ξένα τοῦ ἐλληνικοῦ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τρόπου, ὡς παρετήρησε, πάνυ ὀρθῶς, ὁ νῦν γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Φιλιππουπόλει Σπυρίδων Παγανέλλης ἐν τῇ «Ἑστία», ὅστις καὶ ὀριμῶς ἐκαυτηρίασε τὴν

(1) Περὶ τῶν προνομίων τοῦ βασιλέως ἰδὲ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ ἐκ Καλαβρύτων βουλευτοῦ καὶ δημοκρατικῶς φρονούντος Ἀριστείδου Οἰκονόμου (24 Μαΐου 1886), ὅστις ἀνεφάνη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ κατὰ τὴν Βουλὴν τοῦ 1800, νικήσας ἐν τῇ ἐκλογῇ καὶ τὸν Ζαΐμην καὶ πάντας τοὺς πολεμίους αὐτοῦ, ἰσόπαλος ρήτωρ τοῦ Δεληγεώργη, οἰκονομολόγος διαπρεπής, διακριθεὶς ἐξ ἐντίμου δικαστικοῦ σταδίου· οὗτος ἐφαίνετο καθιστάμενος ὁ ἰδρυτὴς νέου κόμματος οὐχὶ προσωπικοῦ, ἀλλ' ἀρχῶν τοῦ λαϊκοῦ κόμματος, οὗ περ τὰς ἀρχὰς ἀπὸ διετίας ἐξέθετεν εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἡ ἐφημερίς «Νέαι Ἰδέαι» ἐκδιδόμεναι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ δικηγόρου Θρασυβούλου Ἀγγελοπούλου Ἀθανάτου. Ὁ Οἰκονόμος προσέβαλε πάντων τῶν κομματάρχων τὴν πολιτικὴν καὶ καθυπέβαλεν ἴδιον πρόγραμμα διοικητικὸν καὶ οἰκονομικόν, ὅπερ ἀναμφιβόλως πραγματοποιούμενον ἤθελεν ἐπιφέρει εὐάρεστα ἀποτελέσματα. Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις εἶχε μέγιστα προσόντα ἐποιήσατο σφάλμα ζητῶν ἀπ' εὐθείας, δι' ἰδίου κόμματος, νὰ κατὰσχη τὴν πρωθυπουργίαν· ἐὰν ὅτε ὁ Κουμουνδοῦρος, κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1880, ἐπεζήτησε τὴν πρόσληψιν αὐτοῦ εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἐδέχετο καὶ καθίστατο ὑπουργός, ταχέως ἤθελεν ἀναδειχθῇ κομματάρχης, τοῦ Κουμουνδοῦρου ἀποθνήσκοντος μετὰ τρία ἔτη. Ἐνεκα τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς προτάσεως τοῦ Κουμουνδοῦρου, ὁ Οἰκονόμος δὲν κατώρθωσε τὴν πραγματοποίησιν τοῦ πόθου αὐτοῦ καὶ τῷ 1894 ἀπέθανε, μὴ ἐκτελέσας ὅ,τι ἐσκόπεε. Πρβλ. καὶ ἐπερωτήσεις τοῦ ἐκ Βώλου βουλευτοῦ, ἐπίσης δημοκρατικῶς φρονούντος, Γ. Φιλαρέτου (17 Ἰουνίου 1882 καὶ 7 Δεκεμβρίου 1883). Τοῦ αὐτοῦ Ξενοκρατία καὶ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι. Ἀθ. 1897 σελ. 298.

τοῦ ἀναλαβόντος τὴν οἰκοδομὴν ἀρχιτέκτονος Ε. Τσίλλερ ἀδελτηρίαν(1) τοιοῦτο ἱδρυσαμένου μέγαρον· παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν! Τοιαύτῃ ἦτο ἡ ἐργασία τῆς γ' συνόδου τῆς ΙΑ' περιόδου μετὰ τὴν λήξιν τῆς ὁποίας (4 Ἀπριλίου 1889) ἡ Κυβέρνησις ἐπεδόθη ὁλοψύχως εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῶν διὰ τοὺς μέλλοντας γάμους τοῦ διαδόχου ἐορτῶν καὶ τὸν, ὅσον τὸ δυνατόν, καλλώπισμόν τῆς πόλεως, ἥτις ἐμελλε νὰ δεχθῇ τόσοις ὑψηλοῦς ξένους, ὡς κατὰ τὰς προηγουμένας ἐορτάς.

Πράγματι δὲ μόλις εἶχεν ἀντιπαρέλθῃ ὁ ἀντίκτυπος τῶν ἐορτῶν τῆς προώρου ἐνηλικιώσεως τοῦ Διαδόχου, τῶν μεγαλοπρεπῶν ἀποκρεῶ τοῦ 1888, τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ βασιλέως, δι' ἣν τὸ ἔθνος ἐδαπάνησε 122,300 δραχμὰς καὶ τῆς συγχρόνου τελέσεως τῆς Δ' Ὀλυμπιάδος ἐν τῷ Ζαπτεῖῳ μεγάρῳ, καὶ ἀκριβῶς ἐν, μετὰ τὴν μνηστείαν τοῦ διαδόχου ἔτος (15 Ὀβρίου 1888—15 Ὀβρίου 1889), ἐτελέσθησαν αἱ μεγαλοπρεπέστεραι τῶν ἐορτῶν ἅς εἶδε τὸ κλεινόν τῆς Ἑλλάδος ἄστυ, δι' ὧν ὁ Τρικούπης ἐβαυκάλιζε τὸν λαόν. Αἱ ἐορταὶ καθωρίσθησαν τριήμεροι (15-17 Ὀβρίου 1889). Αἱ Ἀθηναὶ ἐφιλοξένοῦν τότε πάντας σχεδὸν τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης. Καὶ παρήσαν ὄντως ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἀδελφὸς τῆς νύμφης Γουλιέλμος Β' μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας Αὐγούστας Βικτωρίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας καὶ πατὴρ τοῦ βασιλέως ἡμῶν Χριστιανὸς Θ' μετὰ τῆς βασιλίσσης Λουΐζης καὶ τοῦ τριτοτόκου υἱοῦ Βαλδεμάρ, ὁ Τζάρεβιτς τῆς Ρωσίας (νῦν αὐτοκράτωρ) Νικόλαος, ὁ διάδοχος τῆς Ἀγγλίας Ἀλβέρτος, ὁ διάδοχος τοῦ Σάξ-Μάϊνιγγεν Βερνάρδος, ἡ αὐτοκράτειρα (χήρα) τοῦ Φρειδερίκου Γ' τῆς Γερμανίας, μήτηρ τῆς νύμφης, πολλοὶ ἄλλοι πρίγκιπες, ὁ Ἐρβέρτος Βίσμαρκ καὶ ἄλλοι πολλοὶ αὐλικοὶ τῶν ἡγεμόνων. Πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ξένων αἱ Ἀθηναὶ, δημαρχοῦντος τοῦ Τιμολέοντος Φιλήμονος, ὅστις λόγιος καὶ γλωσσομαθὴς ὢν παρέστησεν εὐπροσώ-

(1) Ἐννοεῖται ὅτι τὸ μέγαρον τοῦτο καίπερ ὑπερδαπανηθέντος μείζονος τοῦ προϋπολογισθέντος, ὡς συμβαίνει ἐν ἅπασι τοῖς δημοσίαις κτιρίοις, (Πρὸβλ. καὶ τὴν ἐν Ναυστάθμῳ ἐπιδιορθουμένην βασιλικὴν θαλαμηγόν), ποσοῦ, θὰ μείνῃ ἐπὶ μακρόν ἡμιτελές.

πως τὸν Δῆμον Ἀθηναίων, εἶχον σχεδὸν ἀλλάξει ὄψιν. Πλατεῖαι καὶ ὁδοὶ ἐξωμαλύνθησαν καὶ ἐπεστρώθησαν, νέαι γυμνασθεῖαι ἐγένοντο, οἰκοδομήματα σαθρὰ ἢ ταπεινὰ ὡς ἐτοιμόροπα χαρακτηρισθέντα κατεκρημνίσθησαν, ἀψίδες δὲ ἐν ταῖς δύο Πλατείαις τῆς πόλεως περίκομφοι ἰδρύθησαν καὶ στῆλαι καὶ ἱστοὶ ὑψώθησαν ἐφ' ὧν σημαῖαι καὶ θυρεοὶ μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπισήμων ἀρχαίων πόλεων τῆς τε κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν καὶ λαμπτήρες φωτὸς ἡλεκτρικοῦ ἀνηρτήθησαν ἐπὶ τῶν σιδηρῶν δοκῶν τῶν μεγάλων λεωφόρων, ἡ δὲ στοὰ (ζωοφόρος τοῦ Πανεπιστημίου) ἐζωγραφήθη κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Πανεπιστημίου Χάνσεν, ἀναλώμασι τοῦ ἐν Βιέννῃ ὁμογενοῦς γερουσιαστοῦ Νικολάου Δούμπα, ἐτέθη δὲ καὶ ὁ ἀνδριὰς τοῦ Βαρβάκη ἐν τῷ ἄλσει τοῦ Ζαππείου περιόλου, ὅστις ἤδη ἔχει καταστή τὸ πᾶνθρον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος(1). Κάλιστα δὲ διεκοσμήθη καὶ ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς, κατασκευασθείσης καὶ ἐξέδρας, ἐφ' ἧς ἐγένετο ἡ στέψις τῶν σεπτῶν νυμφίων. Πλήθος δὲ λαοῦ συνέρρευσε εἰς Ἀθήνας ἐξ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα ἐκ Κρήτης, ἐξ ἧς ὑπερδυσκόσιοι ἐπαναστάται, μετὰ τῆς ἐπαναστατικῆς συνελεύσεως, κατήλθον ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν Σφακιῶν, ὅπως παριστῶσιν εἰς τοὺς γάμους τοῦ διαδόχου, οἵτινες ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας (15-17 Ὀκτωβρίου 1889) διήρκεσαν. Καὶ τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ, ἡ λαμπρὰ βασιλικὴ πομπὴ ἐκ τῶν ἀνακτόρων κατήλθεν εἰς τὸν ναὸν τῆς μητροπόλεως ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν κωδῶνων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὸν κρότον τῶν τηλεβόλων. Μετὰ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως, ἧς εἰκόνα θαυμασίαν ἐδημοσίευσε τὸ ἀγγλικὸν Γράφικ, καθὼς καὶ ἄλλα γαλλικὰ καὶ γερμανικὰ εἰκονογραφημένα περιοδικὰ, ἐν τῷ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ναυιδρίῳ τοῦ διαμαρτυρομένου βασιλέως ἐγένετο, οὕτως εἰπεῖν, ἡ δευτέρα στέψις ἀναγνωσθεῖσων τῶν οἰκείων εὐχῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ βασιλέως Πέτερσον. Τῇ δ' ἐσπέρᾳ ἐν μὲν τοῖς ἀνακτόροις, παρετέθη μέγα δεῖπνόν πᾶσι τοῖς ὑψηλοῖς ξένοις, καθ' ὃ ὁ μὲν βασιλεὺς

(1) Αὐτόθι ἰδρύθη καὶ ὁ ἀναλώμασι Δ. Στεφάνου ἀνδριὰς τοῦ λόρδου Βύρωνος.

Γεώργιος προέπιεν ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ ἀντιπροπλῖνων τῷ ἡμετέρῳ βασιλεῖ εἶπε γερμανιστί : «Εὐχαριστῶ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ ὑποδοχῇ, ἣν μοὶ ἐποίησε, καὶ τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ φιλοξενίᾳ. Συνενῶ δὲ μεθ' ἀπάντων τῶν ἐπισήμων ξένων τὰς εὐχάς μου ὑπὲρ τῶν νεονύμφων. Ζήτω τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος», προσθεὶς ἑλληνιστί : «Ζήτω ὁ βασιλεύς».(1) Τούτων ἐν τοῖς ἀνακτόροις τελουμένων ἀνὰ τὰς ὁδοὺς πλῆθους ἄπειρον ἀνθρώπων ἐθεᾶτο τὴν ἐν τε τῇ πόλει καὶ ἐπὶ τῶν πέριξ λόφων καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως λαμπροτάτην φωτοχυσίαν καὶ τὰ παρὰ τ'ἀνάκτορα πυροτεχνήματα καὶ ἤκουε τῶν ἐν ταῖς πλατείαις τῆς πόλεως μουσικῶν. Ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις ἀπανταχοῦ ἐγένοντο δοξολογίαι ὑπὲρ τῶν νεονύμφων. Τῇ 16 8βρίου ἐγένετο ἐν τοῖς ἀνακτόροις τὸ χειροφίλημα, προσελθόντων τῶν ἐν τέλει, ἄλλων τε καὶ πάντων τῶν δημάρχων τοῦ Κράτους (2) τῇ δ' ἐσπέρᾳ ἡ ἀνάφλεξις πυροτεχνημάτων. Τῇ δὲ τρίτῃ ἡμέρᾳ (17 8βρίου ἐγένοντο αἱ παρουσιάσεις ἐνώπιον τῶν νεονύμφων ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ τῇ ἐσπέρᾳ ταύτης χορὸς, δισχισίμων περίπου προσκεκλημένων. Οὕτως ἔληξαν αἱ ἐορταὶ τῶν γάμων τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου, καὶ τῆς Σοφίας(3) ἐφ' οἷς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἠσθάνθη χαρὰν μεγάλην μεγάλην προσδοκήσας ἐξ αὐτῶν ἕνεκα τῆς μετὰ τῶν κραταιῶν τῆς γῆς συγγενείας. Δυστυ-

(1) Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Γουλιέλμος φιλεῖ ἀείποτε ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καίπερ ἐναντίος τοῦ Κλασικισμοῦ ὄν, νὰ παρενείρῃ ἀρχαϊκὰς καὶ ἑλληνικὰς φράσεις ὡς ἐν τινι λόγῳ αὐτοῦ ἐν Ἀλσατίᾳ εἶπε : κα τ' ἐ ξ ο χ ῆ ν.

(2) Τοὺς δημάρχους πάντας ἡ κυβέρνησις, ἐγγιζουσῶν τῶν ἐκλογῶν, ἐπαρσημοφόρησε, καθὼς καὶ πολλοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων.

(3) Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν ἐν πεζῷ καὶ ἐμμέτρῳ λόγῳ, ὁ δὲ καθηγητὴς Βλάσιος Γ. Σκορδέλης ἐξέδωκε βιβλίον οὗ ὁ τίτλος : «Ἡ πατρίς τῆς ἡγεμονίδος Σοφίας, Ἀθῆναι '889». Σημειωτέον ὅτι ἡ πρίγκηπισσα Σοφία, ἥτις ἔσχεν ἐν Λονδίνῳ καθηγητὴν τῆς ἑλληνικῆς τὸν αὐτόθι καθηγητὴν Μιχαὴλ Κωνσταντινίδην τὸν ἐκ Πανόρμου, ἐν τῷ μεταξὺ ἐμυεῖτο τὰ τῆς ὀρθοδοξίας ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Γερμανοῦ καὶ τῷ 1891 ἠσπάσατο αὐτὴν πρὸς χαρὰν τοῦ λαοῦ.

χῶς ὅμως ἄπασαι αὐτοῦ αἱ ἐλπίδες ὑπῆρξαν φροῦδαί, διότι ὁ Γουλιέλμος ἀπελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν τοσαῦτα εἶπεν ὑπὲρ τῶν Τούρκων καὶ ὑστέρον τοσαῦτα ἔπραξε κατὰ τῶν Κρητῶν, ὥστε λύπη καὶ πικρία καὶ ἀπελπισμὸς κατέλαβε τοὺς εὐπίστους ἡμᾶς, ἀναμνησθέντας αὖθις καὶ πάλιν αὐτὸ τοῦ ψαλμωδοῦ: «Μὴ πεποίθα-
τε ἐπ' ἄρχοντας, ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία». Καὶ ὄντως τοῦτο κατεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων πασιφανέστατα, ὡς πολλάκις εἶπομεν. Ἐν ᾧ δὲ αἱ ἐλληνοτουρκικαὶ σχέσεις αἱ μετὰ τὰς πενθημέρους συμπλοκάς τοῦ Μαΐου 1886, (8-12 Μαΐου) εἰ-
χον εἰσέλθῃ εἰς ἀγαθὴν τινα ὁδὸν καὶ παράσημα ἀντηλλάγησαν ἀμοιβαίως μεταξὺ Σουλτάνου καὶ Γεωργίου διὰ τῶν ἐπὶ τούτῳ ἐκτά-
κτων ἀπεσταλμένων(1), αἴφνης τὰ πράγματα ἔλαβον ἄλλην τροπὴν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Μαΐου 1889. Οὕτω δὲ ἐνῶ ἐν Ἀθήναις ἐτε-
λοῦντο οἱ γάμοι τοῦ διαδόχου, ἐν Κρήτῃ ἐχύνετο αἷμα, ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς Τουρκίας, ἥτις τὰς προνομίας, τὰς ἐκάστοτε πρὸς τοὺς

(1) Αἱ ἀπὸ τῆς 1 Δεκεμβρίου 1886 καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τοῦδε ἐορτασθεῖ-
σαι βασιλικαὶ ἐν Ἑλλάδι τελεταὶ παρέσχον ἀφορμὴν εἰς ἀνταλλαγὴν ἐλ-
ληνοτουρκικῶν παρασῆμων. Ὁ Χαμίτ ὁ Β' ἀπέστειλε μετ' ἐκτάκτου ἀπε-
σταλμένου, τοῦ Ἰ μ β ρ α ἱ μ π α σ ᾱ, τὸ παράσημον Ἰ μ π ι γ ι ᾱ ζ ἀδα-
μαντοκόλλητον τῷ Γεωργίῳ Α', οὗτος δ' ἀνταπαντῶν εἰς τὸ φιλοφρόνημα
ἀπέστειλε τῷ Σουλτάνῳ δι' ἐπιτροπείας ὑπὸ τὸν ἀντιστράτηγον Β λ ᾱ σ ι ο ν
Β α λ τ ι ν ὸ ν τὸν ἐλληνικὸν Μεγαλόσταυρον. Μετ' οὐ πολὺ δὲ πάλιν ὁ Χα-
μίτ ἀπέστειλε τῇ Ὀλγᾷ τὸ γυναικεῖον παράσημον Σεφακάτ, πρώτης τά-
ξεως ἀδαμαντοκόλλητον καὶ δύο ἀραβικοὺς ἵππους, τῷ δὲ διαδόχῳ Κων-
σταντίνῳ, κατὰ τοὺς γάμους αὐτοῦ τὸ παράσημον Ὁ σ μ α ν ι ῆ α' τάξεως
ἀδαμαντοκόλλητον. Ἡ ἀνταλλαγὴ αὕτη παρασῆμων καὶ ἰδιαιτέρων ἐπι-
στολῶν μεταξὺ τῶν δύο γειτόνων δὲν ἔσχεν ἅμεσα ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν
σχέσεων τῶν δύο ἰσχυρῶν Κρατῶν. Καὶ πρὸς τὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν δὲ
μεταβάντα ὡς ἰδιώτην Ἕλληνα ἀντιστράτηγον Πᾶνον Κορωναῖον ἐπεδαψι-
λεύθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον, ἐνδείξεις φιλίων
αἰσθημάτων, καὶ αὐτὸς δ' ὁ Σουλτάνος ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὰ ἀνάκτορα
παρ' ἑαυτῷ καὶ λόγοι εὐμενεῖς περὶ τῶν δύο κρατῶν ἀντηλλάγησαν. Καὶ
πρὸς τὴν βασίλισσαν ἀπερχομένην δις διὰ τῆς «Σ φ α κ τ η ρ ί α ς» εἰς Ρω-
σίαν φιλόφρονα ἐπεδείξατο ὁ Σουλτάνος αἰσθήματα ἀποστείλας εἰς τὸ ἀτμό-
πλοιον ποικίλα δῶρα.

Κρήτας χορηγηθείσας διὰ τοῦ ἐν Λονδίῳ πρωτοκόλλου (22 Ἰανουαρίου 1830), διὰ τοῦ ὀργανικοῦ νόμου 1868, διὰ τοῦ 24 ἄρθρου τῆς βερολινείου συνθήκης (1878) καὶ τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας (3 Ὀδρίου 1878) κατεπάτει κατὰ τρόπον ἀνυπόφορον. Ἐπὶ δεκαετίαν ὑπέμειναν οἱ Κρήτες τὰς παρανομίας καὶ καταθλίψεις τῆς τουρκικῆς διοικήσεως. Μὴ ἀνεχόμενοι ἐπὶ πλέον τὴν διοικητικὴν τῆς Τουρκίας κωμωδίαν πάντα λίθον ἐκίνουν ἵνα ἐν εὐθέτω χρόνῳ κατορθώσωσι τὴν ἑνωσὶν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ὅπερ εἶναι ὁ αἰώνιος καὶ διακαὴς πόθος τῶν Κρητῶν. Τούτου δ' ἕνεκα ἐπεζήτουν τὸν ἱερὸν αὐτῶν σκοπὸν οὐχὶ λόγοις, ἀλλ' ἔργοις νὰ πληρώσωσιν. Ἡ ἀνοχὴ δὲ τοῦ Ἀδοσίδου ἢ τοῦ Σαρτίνσκη ὡς διοικητῶν ἐθεωροῦντο ὡς πρόσκαιροὶ μόνον τρόποι τοῦ ζῆν μέχρις οὗ πληρωθῇ ὁ ἐνδόμυχος αὐτῶν πόθος τῆς ἐνώσεως. Πεισμένοι δ' οἱ Κρήτες, ὅτι ἄνευ τῆς ἐπινεύσεως τῶν μεγάλων Δυνάμεων οὐδέποτε ἑνώσις ἡδύνατο νὰ γίνῃ, ἐπεζήτουν εὐκαιρίαν πρὸς τοῦτο καὶ ὡς ἀρίστην ἐξέλαβον ἀπατηθέντες οἱ θαλασσίπωροι τὴν συγγένειαν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς κραταιᾶς Γερμανίας καὶ τοὺς μέλλοντας γάμους τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου, εἰς οὓς ἔμελλον, ὡς ἤλπιζον, νὰ παραστῶσιν οἱ κραταῖοι τῆς γῆς. Οὕτω τῇ πρώτῃ μετὰ τὴν λήξιν τῶν τακτικῶν ἐργασιῶν τῆς γενικῆς συνελεύσεως ἡμέρᾳ (6 Μαΐου 1889) πέντε τῆς μειονοψηφίας πληρεξούσιοι ὑπέβαλον ψήφισμα, δι' οὗ ἐκηρύσσετο ἡ ἑνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐλέχθη μὲν, ὅτι ἕνεκα κοινοπολιτικῶν λόγων ὑπεβλήθη τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο ἀλλὰ, οὐδεὶς ἤκουσε. Δὲν παρῆλθε δὲ πολὺς χρόνος καὶ ἡ μὲν πλειοψηφία ἀπεδόκίμασε τὸ ψήφισμα, ὁ δὲ λαὸς ἡσπάσατο αὐτὸ καὶ ἤρξατο νὰ συνέρχηται κατ' ἐπαρχίας, ὅπερ εἶναι τὸ σύνηθες ἀνέκαθεν ἐν Κρήτῃ τεκμήριον ἐπαναστατικῆς ἐκρήξεως.

Ἐγένοντο δὲ συναθροίσεις πολλαχοῦ, ὧν σπουδαιοτάτη ἡ ἐν Στύλῳ τῶν Ἀποκορώνων καὶ ἡ ἐν Ἐπισκοπῇ τῆς Κυδωνίας. Ὑπὸ τῶν ἐν Στύλῳ συναθροισθέντων ἀπεφασίσθη, προτροπῇ τοῦ ἐν Χανίοις Ἑλλήνου προξένου καὶ ἀπαιτήσῃ τοῦ ἐκτάκτως ἀποσταλέντος ὑπὸ τῆς Πύλης Μαχμούτ Ζελαλεδὴν πασοᾶ ἵνα ἐπιτροπεύῃ ἐκ δύο ἀνδρῶν ἐκάστης ἐπαρχίας συγκειμένη ἐξ ἄλλων τε καὶ ἐκ

τοῦ ἱατροῦ Σφακιανᾶκη, Τσουδεροῦ, Γιάνναρη καὶ Βούλγαρη, τῷ ἐκτάκτῳ τῆς Πύλης ἀπεσταλμένῳ Μαχμούτ Ζελαλεδδίν-πασσᾷ ὑποβάλλη προτάσεις τινὰς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν, ἐν αἷς καὶ κατὰ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ Σαρτίνσκη (1) ὑπογεγραμμένας ὑφ' ἀπάντων τῶν ἐπιτρόπων προσεπιχευομένας καὶ ἐσφραγισμένας τῇ σφραγίδι «τῆς ἐν Στύλῳ Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Κρητῶν» ἥς πρόεδρος ἐγένετο ὁ Ἀντώνιος Σήφακας. Ἡ Βουλὴ δὲ τῶν Κρητῶν, πρὸ τοῦ τέλους τῆς συνόδου, ἐξελέξατο διαρκῆ ἐπιτροπείαν, ἣτις ἐμελλε νὰ διαυμένη ἐν Χανίοις καὶ συνεννοῇται μετὰ τοῦ Μαχμούτ πρὸς λύσιν τῶν ἐν τῷ ὑπομνήματι τῆς πλειονοψηφίας ἀναφερομένων αἰτημάτων. Ὁ Τούρκος ἐκτάκτος ἀπεσταλμένος συγκατένευσε μὲν νὰ συζητήσῃ περὶ τῶν αἰτημάτων τῆς ἐν Στύλῳ συνελεύσεως, ἀπεκήρυξε δὲ ὡς παράνομον καὶ ἀντικειμένην τῷ ὀργανικῷ νόμῳ τὴν ἐκλογὴν τῆς διαρκoῦς ἐπιτροπείας. Οὕτω σκεπτόμενος τὴν μὲν διαρκῆ παράνομον ἐπιτροπείαν ἀνεκήρυξεν ὡς νόμιμον, τὰ δὲ δίκαια αἰτήματα τῆς ἐν Στύλῳ συνελεύσεως ἀπέρριψεν ὡς παράνομα!

Τούτου γνωστοῦ γενομένου ἐκ τῶν ἐν Στύλῳ συναθροισθέντων περὶ τοὺς 1000 κατέλαβον τὰ θύελλαν πάντοτε ἐν Κρήτῃ προμητινύοντα ἱστορικὰ Μπουτσουνάρια. Τούτοις προσετέθησαν (2 Ἰουλίου) 300 Ἀπομορωνῖται, 150 Κισσαμῖται καὶ 200 Σφακιανοί· προύραρχος δὲ αὐτῶν χάριν τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας διορίσθη ὁ γενναῖος Σπυρίδων Μαλινδρέτος, ὁ κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ 1866 καὶ 1878 ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Χατζημιχάλην διαπρέψας. Συγχρόνως παρὰ τὰ Μπουτσουνάρια 300 περίπου ἐγχώριοι Τούρκοι ἐνοπλοὶ παρεκάθηντο ἑτοιμοὶ νὰ προσβάλωσι τοὺς Χριστιανοὺς, ὁ δὲ Μαχμούτ ἀντὶ νὰ χύσῃ ὕδωρ ἐπὶ πυρᾶς ἐχύσεν ἑλαῖον διατάξας (2 Ἰουλίου 1889) τὴν χωροφυλακὴν νὰ προσβάλῃ αὐτοὺς, ἀλλ' ὁ λαὸς ἤρνεϊτο νὰ καταβάλλῃ τοὺς φόρους. Τούτων γινομένων, στρατὸς ἐπέμπετο εἰς Κρήτην ἐκ Συμῶνης καὶ Θεσσαλονίκης, συνεταράσσετο δ' αὕτη ἅπασα, φόνοι ἐγίνοντο ἐνιαχοῦ καὶ ἀρπαγαί, τὰ

(1) Πρῶτος διοικητὴς Χριστιανὸς ὑπῆρξεν ὁ Καραθεοδωρῆς, εἶτα ὁ Φωτιάδης ὁ Ἀνθόπουλος καὶ τελευταῖος ὁ Σαρτίσκης.

προοίμια πάσης ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ· ἐβδόμηκόντα δὲ καὶ πέντε Ἀποκορωνῖται ὑπὸ τοὺς βουλευτὰς Σήφακαν καὶ Κακούρην κατέλυσαν τὰς ἐν Ἀποκορώνῳ ἀρχὰς οἱ δὲ Τοῦρκοι εἰσήρχοντο εἰς τὰ φρούρια. Ἐπειδὴ δὲ συμπλοκαὶ καὶ φόνοι Χριστιανῶν ἐγίνοντο καὶ ἀλλαχοῦ μὲν ἀλλὰ καὶ ἐν Ρεθύμνῃ, οἱ δὲ Χριστιανοὶ ἠτοιμάζοντο νὰ ποδώσωσι τὰ ἴσα, οἱ πρόξενοι ἐζητήσαντο παρὰ τῶν οἰκείων κυβερνήσεων πολεμικὰ πλοῖα· οἱ δ' ἐν Μπουτσουναρίοις ἠτοιμάζοντο πρὸς ἐπανάστασιν. Τούτου δ' ἔνεκα οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐκλείοντο, ὡς εἵπομεν, ἐν τοῖς φρουρίοις, οἱ δὲ Χριστιανοὶ συνηθροίζοντο ἐν τοῖς χωρίοις, οἰκογένεια· δὲ Κρητῶν ἀπέρχοντο πρόσφυγες εἰς Ἑλλάδα ἐπὶ ἱστιοφόρων καὶ ἀτμοπλοίων. Ἡ δ' ἐν Μπουτσουναρίοις συνέλευσις ἀπεφάσισε (9 Ἰουλίου 1889) ἵνα σταλῇ πρῶτον μακρὸν Ὑπόμνημα πρὸς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν περὶ τῆς οἰκτρᾶς τῆς Κρήτης καταστάσεως· δεύτερον, ἐγχειρισθῇ ἔντονος διαμαρτύρησις τοῖς προξένοις κατὰ τῆς Πύλης, ἀπορριψάσης ἄνευ λόγου τὰ τῶν Κρητῶν αἰτήματα, καὶ τρίτον ἐκλεχθῇ ἐν Ἀθήναις ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις διαμενόντων Κρητῶν: Μάρκου Ρενιέρη, Στεφάνου Σκουλούδη, Μίνωος Μπογιατζόγλου, Νικολάου Δεικτάκη, Κ. Παινέση καὶ Χ. Βουρδουμπάκη ὅπως φροντίξῃ περὶ τῶν τῆς Κρήτης. Τῇ 10 Ἰουλίου ἐψήφισεν ἡ συνέλευσις ἵνα διαταχθῶσιν οἱ τῶν πεδινῶν μερῶν κάτοικοι ὅπως ἀνέλθωσιν εἰς ὀρεινότερα καὶ ἀσφαλέστερα· διότι ἐὰν ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν δὲν γείνωσι δεκτὰ τὰ τῶν Κρητῶν αἰτήματα αὕτη ἐσκόπει νὰ κηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν. Ἐν Χανίοις δὲ συνελθὼν (12 Ἰουλίου) ὁ λαὸς, προτάσει τοῦ ἐπισκόπου Κυδωνίας Νικηφόρου, δι' ἐπιστολῆς προσεκάλεσε τοὺς ἐν Μπουτσουναρίοις συνηθροισμένους ἵνα, ὁμονήσασαι συνέλευσις καὶ Βουλὴ, ἀπαιτήσωσι τὴν πλήρωσιν τῶν αἰτημάτων. Τούτων γινομένων, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι τῶν ἐπαρχιῶν Ἀμαρίου, Μυλοποτάμου καὶ Ἀγίου Βασιλείου πέμψαντες εἰς τὴν πόλιν Ρεθύμνην τὰς ἑαυτῶν οἰκογενείας ἐξερχόμενοι ἐλεηλάτουν τὰ περίξ καὶ ἐκακοποιοῦν τοὺς Χριστιανοὺς, οὗτοι ἠπείλουν ἐπανάστασιν, καθ' ὅσον διεδίδετο ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπεδοκίμαζε ταύτην

ἐνῷ τούναντιον ἢ ὑπὸ τὸν Τρικούπην ἐλληνικὴ ἀπεδοκίμαζεν, ἡ δὲ ρωσικὴ συνεβούλευεν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν.

Ἐν τούτοις, ἐξηκολούθουν αἱ συναθροίσεις τῶν Κρητῶν ἐν Ἀρκαδίῳ, Μήραις, Ἀπαδία καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐκ δὲ τῶν ἐν Ἀθήναις προσφύγων Κρητῶν περὶ τοὺς 200 συνελθόντες ἐν τῇ θέσει Μοσχάτου ἐκλέξαντες ἀπέστειλαν τῇ 20 Ἰουλίου, πρὸς τὸν πρωτοπουργὸν τριμελῇ ἐπιτροπείαν ἣτις ἐζήτει ὅπως παράσχη αὐτοῖς τὰ πρὸς μετάβασιν εἰς Κρήτην ἐφόδια καὶ πρὸς ἄμυναν· ἀρνηθέντος δὲ τοῦ Τρικούπη συνέστησαν ὑπὸ τὸν ἐθνικὸν ἄνδρα Ἰωάννην Θεοφιλάτον ἐπιτροπείαν: «ἢ πρὸς ἄμυναν τῆς Κρήτης ἐπιτροπεία», ἣτις ἐξ ἐράνων συνέλεξεν ἱκανὰ χρήματα· ἀλλ' ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἡδυνάτει νάναλάβῃ. Ἐν τούτοις οἱ Κρητὲς καίπερ ἐγκαταλειμμένοι ἀνέλαβον μόνοι διεσπασμένοι, ὡς μὴ ὥφειλον, εἰς καραβανάδες καὶ ξυπολύτους (1) τὸν ἀγῶνα καὶ ἄνευ κοινῆς συμπράξεως. Διὰ τοῦτο τὰ ἐντεῦθεν ἐπὶ ἓν περίπου ἔτος (ἀπὸ Ἰουλίου 1889—Ἰουλίου 1890) ἐν Κρήτῃ συμβαίνοντα, λέγει ὁ καθηγητὴς Κρέμος, ἦσαν ἀσκοποὶ ἀψιμαχίαι, φόνοι ἐξ ἀμοιβαίων ἐνεδρῶν Τούρκων τε καὶ Ἑλλήνων, ἀρπαγαὶ καὶ λεηλασίαι τῶν Τούρκων, οἵτινες ἔχοντες ἐπικουρον τὸν πολυπληθεῆ τῆς ἑαυτῶν κυβερνήσεως ἀποσταλέντα τακτικὸν, κατ' ὄνομα, στρατὸν διέπραξαν πλεῖσθ' ὅσα βάρβαρα, ἀπάνθρωπα καὶ βδελυρὰ οἷα φιλοῦσιν οἱ Τοῦρκοι οὐ μόνον κατ' ἐνόπλων, ἀλλ', ὅπερ αὐτοῖς συνηθέστατον, καὶ κατ' ἀόπλων. Ἐὰν ἐπισκοπήσῃ τις τὰ ἐν τοῖς τμήμασι τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων πεπραγμένα πείθεται, ὅτι οὐδέποτε, μετὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν ἐδείχθησαν οἱ Τοῦρκοι θρασύτεροι, κακουργότεροι καὶ καταφρονηταὶ τῶν Κρητῶν. Τοὺς Κρήτας πάντοτε πρότερον οἱ Τοῦρκοι νενικηκότας ἐφοβοῦντο, νενικημένους δ' ἐτίμων καὶ ἐπεζήτουν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐξιλεώσωσιν αὐτούς· οἱ ἐγχώριοι μάλιστα Τοῦρκοι Κρητὲς οὐδέποτε ἐτόλμησαν νάνακηρύξωσιν ἑαυ-

(1) Οὕτως ἐκλήθησαν τὰ δύο κόμματα ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ μὲν πρῶτοι αὐτεπροσώπευσον τοὺς ἐν θέσει δημοσίαις ὄντας, οἱ δ' ἄλλοι τοὺς ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας φιλελευθέρους. Ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέδραττον αἱ φιλελεύθεροι κοινοβουλευτικαὶ ἀρχαὶ ἐν τῇ νήσῳ

τοὺς φανεροὺς ἐχθροὺς μόνοι κατὰ μόνων τῶν Κρητῶν. Ὅλως δὲ τοῦναντίον ἐγένετο ἐν τῇ τελευταίᾳ (1889.—1890) ψευδεὶς ἐπαναστάσις. Οἱ ἐγγύριοι Τούρκοι Κρητὲς ἠγέρθησαν αὐτοὶ ἀπειληπικοί, τοῦ στρατοῦ θεωρουμένου μᾶλλον ἐπικούρου, αὐτῶν ἡγουμένων. Τοῦτο πάντως συνέβη, διότι οὐδέποτε πρότερον οὔτε οἱ Κρητὲς ὅλως ἀπαράσκευοι ἀνέλαβον τὸν ἐκ προοιμίων ἀπηλπισμένον ἀγῶνα οὔτε μισαλληλία καὶ διχασμὸς ἐνεκα πολιτικῶν ὑπῆρξεν ποτε τοιοῦτος, οἷον ἐνέσπαιρεν αὐτοῖς τὸ ἄθλιον πολίτευμα, ὅπερ ἐδόθη ὑπὸ τῆς Πύλης οὐχὶ ἐκ χρηστοῦ τοῦ συνειδότης πρὸς βελτίωσιν τῶν τῆς Κρήτης πραγμάτων, ἀλλὰ τοῦναντίον πρὸς διαφθοράν τῶν Κρητῶν διὰ τῆς ἀπολαύσεως ἰδιωτικῶν ὠφελημάτων καὶ τῆς δι' αὐτῶν ἐλαττώσεως τοῦ πρὸς κοινὴν σύμπράξιν ὑπὲρ ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἱεροῦ αἰσθήματος, οὔτε πάντοτε ἐνεφοροῦντο οἱ φιλοπάτριδες Κρητὲς. Καὶ ἀπέτυχον μὲν τοῦ σκοποῦ ἢ τε Πύλη καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτῆς, ἐπέτυχον ὅμως ἵνα ἐξάψωσι τὰ μίσση πρὸς ἀλλήλους τῶν Κρητῶν καὶ τὴν φιλοπρωτείαν ὑπὸ ψευδελεύθερον πολίτευμα, ὅπερ πολλαχῶς ἐμφράσσει τοὺς πόρους τῆς διαφυγούσης πηγῆς, ἐξ ἧς ἀπορρέουσι τὰ γνήσια νόματα τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας. Ἡ τῶν Τούρκων ἄρα διάγνωσις τοῦ νοσήματος τούτου τῶν Κρητῶν καὶ ἡ ἐγκατάλειψις αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, κηρυχθείσης προστάτιδος τῆς ἐτέρας τῶν διαπληκτιζομένων μερίδων διὰ τῶν προξένων καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις δημοσιογραφικῶν ὀργάνων, κατέστησε θρασεῖς τὴν τε Πύλην καὶ τοὺς ἐγγυρίους Τούρκους.

Ἐντεῦθεν τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῷ τμήματι Χανίων, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κυδωνίας, ἐγγύριοι Τούρκοι μετὰ στρατοῦ λεηλατήσαντες (16, 17, 19 Ἰουλίου 1889) τὰς τῶν Χριστιανῶν οἰκίας τῶν χωρίων Μουρνιῶν, Κουνουπιδιανῶν, Γαλατᾶ, Κυρτομάδου, Τούσλα Νεροκούρου, Ἀγυῖας, Κορακιάς, Πλατανιῶν, Σταλοῦ, Δαράτσου, Πατελαρίου, Ἀγίας Μαρίνης καὶ Βαρυπέτρου, ἐπυρπόλησαν τὰς πλείστας, τὸ δὲ χωρίον Περιβόλια ἔκαυσαν ἐντελῶς· τῆς δ' ἐπαρχίας Κισσάμου ἐπυρπόλησαν (19, 20, 21, 22 Ἰουλίου) τὰ περίξ τοῦ Καστελλίου χωρία Πύργον, Παλαιόκαστρα, Κουνουπίτσαν καὶ Καμάραν καὶ πάσας τὰς ἐπαύλεις· τῆς δ' ἐπαρχίας Σελίνου ἐνέπρησαν πολλὰς οἰκίας ἐν Κακοδικίῳ καὶ τοῖς περίξ τῆς

Κανδάνου· τῆς δ' ἐπαρχίας Κισσαμίου ἐλεηλάτησαν τὸ Καστέλλι, ἐφόνευσαν δ' ἀναίτιως ἐν θέσει Ξυλοκάμαρα τῶν Χανίων τὸν Τουρκομανώλην καὶ Ἐμ. Φουρνάρακην, ἐν δὲ Μουρνιοῖς γέροντά τινα Ἰωάννην καὶ τὸν Γεωργίου Τζωρτζάκην· ἢ Φρεδιανόακην, ἐν Περιβολίοις τὸν Ἰωάννην Γοδατζίην καὶ Ἐμ. Χονδράκην· ἐν δὲ τῇ θέσει Παχειᾷ Ἀρμῷ τὸν Μιχαὴλ Κοκολινάκην, καὶ ἐν τῷ χωρίῳ Ἀλέτρουδαρίῳ τὸν Σκορδουλάκην.

Ἐν τῷ τμήματι Χανίων οἱ ἐγγύριοι Τούρκοι μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐλεηλάτησαν ἐν γένει καὶ ἐπυρπόλησαν χωρία ὁλόκληρα, διέπραξαν παντοίας αἰσχροπραγίας, κατήσχυον γυναῖκας καὶ νέους καὶ ὀφθαλμοὺς παρθένους, ἔδασάνισαν νέους καὶ γέροντάς, ἐδεβήλωσαν τοὺς ἱερτοὺς νατοὺς πόλλων χωρίων, καθύβρισαντες συνέτριψαν τὰς εἰκόνας, ἀνσφύξαντες τάφους ἐξήγαγον τὰ πτώματα τῶν ἀρτι ἐνταφιασθέντων, ἐξ ὧν τὸν νεκρὸν τοῦ ἐν Μουρνιοῖς φονευθέντος, ὃς εἶπομεν, Γεωργίου Τζωρτζάκη ἐκσύραντες τοῦ τάφου ἔστησαν ὀρθίον καὶ ἐνέπηξαν πασσαλῶς εἰς τὸ στόμα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ παντοιοτρόπως καθύβρισαν· ἐξαγαγόντες δ' ἐκ τῶν τάφων ἔρριψαν τὸν νεκρὸν εἰς τὴν φρενὴν γράβας τινὸς καὶ ἐπ' αὐτῆς τὸν τοῦ Μαλιτζεβελάκη. Τούτων γινομένων, φθίνοντος Ιουλίου 1889 καὶ ἀνακληθέντος τοῦ διοικητοῦ Σαρτίνσκη, ἀπεβιδάσθη εἰς Χανία ὁ στρατάρχης Σακήρ-παδσᾶς, διορισθεὶς γενικὸς διοικητῆς ὑπὸ τῆς Πύλης, ἥτις ἐνετείλατο αὐτῷ νὰ κηρύξῃ τὸν στρατιωτικὸν νόμον. Πράγματι τῇ 2 Αὐγούστου ἐκηρύχθη οὗτος καὶ, μετὰ τινὰς πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν προκηρύξεις, ὁ στρατὸς ἤρξατο προελαύνων πρὸς κατάληψιν ἐπικαίρων θέσεων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Συγχρόνως δ' ἡ Πύλη ἀπέστειλεν εἰς Ἀθήνας ἐκτακτον ἀπεσταλμένον, αὐτὸν ἐκεῖνον, ὃν ἔστειλε μὲν, ὡς εἶδομεν καὶ τῷ 1886, ἀλλ' ἠμυπόδισεν ὁ πρεσβευτῆς τῆς Γερμανίας Ράδοβιτς, τὸν Σῦρον Γαδδᾶν ἐφέντην, ὅστις σχὼν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Τρικούπη ἐβεβαίον αὐτὸν ὅτι ἡ Πύλη ἤθελε σεβασθῇ τὴν σύμβασιν τῆς Χαλέπας, ἀρκεῖ ἡ Ἑλλὰς νὰ προλάβῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα ἐπισήμως ἐλέγοντο ἐν Ἀθήναις, ὁπόθεν διαταγαὶ ἐστέλλοντο εἰς τὸν τότε μὲν γενικὸν πρόξενον τῆς Ἑλλάδος ἐν Χανίοις Ι. Γρυπάρην, νῦν δὲ πολιτικὸν πράκτορα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρὸς καταστολὴν τῆς

ἐπαναστάσεως παντὶ μέσῳ (1), οἱ Τούρκοι ἐξηκολούθουν τὸ ἔργον αὐτῶν καὶ ἐν ᾧ ἡ ὑπὸ τὸν Δεληγιάννην ἀντιπολίτευσις ἐβόα ἐν τῇ Βουλῇ κατὰ τῆς ἀντεθνικῆς διαγωγῆς τοῦ Τρικούπη, οὗτος βραδύτερον ὡμολόγησεν ἀφελέστατα ἐν τῇ Βουλῇ, ὅτι ἡ Πύλη ἠπάτησεν αὐτόν! Οἱ δὲ Τούρκοι ἐξηκολούθουν διαπράττοντες κακουργήματα, δολοφονίας καὶ κακώσεις μὴν! Σεπτεμβρίῳ καὶ ἐν πολλοῖς χωρίοις τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου τοῦ τμήματος τῶν ἡρωϊκῶν Σφακίων· ἐν τοῖς χωρίοις Νέῳ Χωρίῳ, Στύλῳ, Νεροχωρίῳ, Παιδοχωρίῳ, Ἀσῇ Γωνιᾷ, τοῦ Βάμου, Δουλειανοῖς, Ἀληκάμπου, Μπροσνέρου, Βαφῇ καὶ ἐν τοῖς χωρίοις τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης τοῦ ὁμωνύμου τμήματος, Μύλοις, Ὅρει, Ἀνωγειοῖς, Ἀγία Εἰρήνη, Καστέλλῳ, Ἀρμένιοις, Ἀδελές, Ρουσσοσπητίῳ, Σελῇ, Μυρθίῳ, Γουδιλιανοῖς, Γερανίῳ, Πρίνες, Καρὲ καὶ Πρασὲ καὶ ἐν τοῖς χωρίοις τοῦ τμήματος Ἡρακλείου ἐπαρχιῶν Πεδιάδος, Τεμένους, Μονοφάτσιου, Μεσσάρας.

Πρὸ πάντων δ' ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μυλοποτάμου διεπράχθησαν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Τούρκων καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἀγρίων Τουρκαλβανῶν τὰ φρικωδέστατα καὶ ἀκατανομαστότατα τῶν κακουργημάτων. Ὡς ἐπόμετρον δὲ τὸν μὲν Ἰωάννην Ἀναστασάκην, ἓνα τῶν πέντε βουλευτῶν τῶν τὸ ψήφισμα τῆς 6 Μαΐου 1889 περὶ ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος ὑποβάλλοντων, ἐξώρισαν ἄκριτον εἰς Βαγδάτιον, τὸν δὲ Ροῦσον Χριστοδουλάκην, ὀπλιτάρχην Σφακίων, εἰς Ρόδον· ὡσαύτως ἐξώρισαν τὸν Ἀναγνώστην Γογονῆν ἑπαρχον καὶ πρόκριτον τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου, τὸν Γελάσην λοχαγὸν τῆς χωροφυλακῆς καὶ ἄλλους. Ἀλλὰ τινῶν ἐκ τῶν ἐξορισθέντων εὐρέθησαν τὰ πτώματα ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ Ἀλμυροῦ, ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι λόγῳ μὲν ἐξωρίσθησαν, ἔργῳ δ'

(1) Ὅτι τοῦτο συνέβη φαίνεται καὶ ἐκ τῆς διαγωγῆς αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως Τρικούπη, ἥτις χρημάτων ὑπάρχοντα παρὰ τῇ Ἰθνηκῇ Τράπεζῃ τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τοῦ χρητικοῦ ἀγῶνος, παρέλαβεν ἵνα μὴ χρησιμεύσωσιν εἰς ἐπανάστασιν. ὡς ἀναφέρει ὁ Σ. Παπαδάκης ἐν τῇ Ἀλεξάνδρινῃ «Ὁ μ ο ν ο ῖ α» τῆς 29 Ἀπριλίου 1895. Περὶ καὶ φιλαρέτου, Ξενοκρατ. καὶ βασιλ. σελ. 299.

ἐδολοφονήθησαν, ὡς συνήθως γίνεται παρὰ τοῖς Τούρκοις. Τοὺς δὲ προκρίτους καὶ λογίους παντὶ τρόπῳ κατεδίωξαν. Τοιούτων ἀνοσιουργημάτων διαπραττομένων, πάντες οἱ ἔγκριτοι Κρήτες καὶ οἱ δυνάμενοι ἐκ τῶν τοῦ λαοῦ, ἐγκαταλιπόντες τὴν δεινοπαθοῦσαν αὐτῶν πατρίδα διεσκορπίσθησαν ἄλλος ἄλλοσε, ὧν οἱ πολλοὶ ἐν Ἀθήναις, ἐνθα τυγχάνουσι θερμῆς στοργῆς παρὰ τῇ ἐπὶ τοῖς παθήμασι τῶν τέκνων αὐτῆς ἀλγούσῃ μητρὶ, ἀναμένοντες εὖθετον καιρὸν ὅπως ἀναλάβωσι τὸν περὶ τῶν ὅλων κίνδυνον, ἀενάως ἐργαζόμενοι ἵνα κινήσωσι τοὺς ἀσπλάγχχνους ἰσχυροὺς τῆς γῆς εἰς συμπάθειαν κατὰ τοῦ ἐξωλεστάτου αὐτῶν τυράννου. Πρὸς τοῦτο δὲ ὑπέβαλον τοῖς ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώποις τῶν μεγάλων Δυνάμεων ὑπόμνημα γαλλιστὶ καὶ ἐλληνιστὶ συντεταγμένον (8 Ὀκτωβρίου 1889) ἐπιδοθέν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν προεξάρχοντων τῆς Κρήτης ἀνδρῶν: Χατζῆ Μιχάλη Γιάνναρη, Νικολάου Νικολοῦδη, Ἐμμανουήλ Βαρδίδη, Σταματίου Μαυρογένους, Ἀνδρέου Κακούρη καὶ Ἀντωνίου Σήφακα, ἐνῶ ἦτο προσηρτημένος «συνοπτικὸς κατάλογος πυρπολήσεων καὶ διαρπαγῶν χριστιανικῶν περιουσιῶν, βιαιοπραγιῶν, ληστρικῶν καὶ ἄλλων κακώσεων, βεβηλώσεων ἱερῶν ναῶν καὶ ἀνορύξεων τάφων, ἐκπατρισμῶν, ἐξοριῶν καὶ ἐξαφανίσεων Χριστιανῶν», ὧν ὀλίγιστα ἐκ τῶν πολλῶν ἐμνημονεύθησαν ἐνταῦθα, μεμαρτυρημένα καὶ ἐπικεκυρωμένα, οὐδ' αὐτῶν τῶν Τούρκων ἀρνούμενων, ἀλλ' αἰτιολογούντων αὐτὰ, ὡς ὁ καταδεδικασμένος κακοῦργος ἐπὶ τοῦ ἱκριώματος, ἀνομολογῶν τὴν κακοῦργον αὐτοῦ πρᾶξιν πειρᾶται, ἵνα, αἰτιολογῶν ἑαυτὸν, ἐπισπάσῃται τὸν ἔλεον τῶν παρισταμένων.

Κορεσθεῖσα δ' αἷματος ἡ Πύλη καὶ ἀδυνατοῦσα νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν μεγάλην μάρτυρα νῆσον ἔδωκεν ἀμνηστειάν τισὶ τῶν ἐξορίστων ὅπως οὕτως ἐνσπείρῃ τὴν διχοστασίαν μεταξὺ τῶν Κρητῶν ἐκδοῦσα, τῇ εἰσηγήσει τῆς Ἀγγλίας (ὡς λέγει ὁ Σ. Παπαδάκης ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ «Ὁμονοίᾳ» τῆς 28 Ἀπριλίου 1895) τὸ Φιρμάνιον τῆς 26 Νοεμβρίου 1889, δι' οὗ σχεδὸν κατηργοῦντο πᾶσαι αἱ προνομίαι τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας, οὔσης, ὡς εἵπομεν, προῖόν τῆς Βερολινείου Συνθήκης. Ἀλλὰ τὴν διχοστασίαν καὶ τὴν στάσιν, ἣν παρήγαγε μεταξὺ τῶν Κρητῶν, ὡς εἵπομεν ἐν

τοῖς ἔμπροσθεν(1), ὁ ὀργανικὸς νόμος τοῦ 1868 ταύτην ἐξήλειψαν τὰ τελευταῖα παθήματα τῶν Κρητῶν καὶ οὕτως συνελθόντες ἐν ὁμονοίᾳ (2 Σεπτεμβρίου 1890) ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἀρεῶς οἱ παλαιμάχοι Κρητὲς οἱ τρώγοντες τὸν ἄρτον τῆς ἐξουσίας ἐν τῇ μητροπόλει τῆς κοινῆς μητρὸς, διεμαρτυρήθησαν δι' ἐγγράφου ὑπογεγραμμένου ὑπὸ 400 περίπου κατὰ τῆς μονομερούς ἀμνηστίας τοῦ Σουλτάνου, δι' ἧς ἐπειράθη νὰ ἐξαπατήσῃ τὴν Εὐρώπην.

Ἐκτοτε ἐπέμεινεν ἐκκρεμὴς ἡ διαφορά μετὰξὺ Κρητῶν καὶ Πύλης, διορισάσης Μουσουλιμάνον διοικητὴν, ὃν, ὡς θελομεν ἰδεῖ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ἀντικατέστησε πάλιν διὰ Χριστιανοῦ τῷ 1896(2). Καὶ ὁμοίως ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ κατεφάνη ἡ ἀστοχὸς πολιτικὴ τοῦ Τρικουπῆ, ἐξαπατηθέντος ὑπὸ κοινῷ πινος Σύρου ἐπλωμάτου, τοῦ Γαδδὰν ἐφέντη, καὶ θυσιάσαντος τὴν Κρήτην ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ διαμονῆς ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, μεθ' ὅλας τὰς διαδηλώσεις ἐν Ἀθήναις, καὶ ἃς καὶ θύματα ἔπασον πρὸ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐν τῇ Βουλῇ, (3) συγκληθεῖσιν ὀλίγον μετὰ τὰς ἐορτὰς τῶν γάμων τοῦ Διαδόχου (28 Ὀκτωβρίου 1889-19 Φεβρουαρίου 1890), ἀντεγλήσεις, ἐν αἷς ὁ ἐκ Γόρτυνος βουλευτὴς Θεόδωρος Π. Δηλιγιάννης θερμῶς συνηγόρει ὑπὲρ τῆς κρητικῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς, ὡς θελομεν εἶπαι παρακατιόντες, τὴν ἐξουσίαν κατὰ λαβὼν, διὰ τῶν ἐκλογῶν τῆς 14 Ὀβρίου 1890, πάσῃ δυνάμει προσεπάθησε νὰ καταπνίξῃ τὸν κρητικὸν ἀγῶνα.

(1) Τότε ὁ πρῶτος καθηγὴς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Ὁθων Σ. Πυλαρινὸς, γνωστὸς ἐκ πολλῶν αὐτοῦ ἱστορικῶν μνημογραφιῶν, ἐξέδωκε τὴν Κρητικὴν ἡμ. ο. κ. ρ. α. τ. ἡν ὑπὸ τὴν πρ. ο. σ. τ. α. σ. ἡν τῆς Πύλης. Ἀθήναι 1889.

(2) Ὁ τελευταῖος Τοῦρκος διοικητὴς εἶναι ὁ Τουρχὰν πασᾶς κατὰ τὸ 1896, ἀλλὰ διὰ τοῦ πολιτεύματος τῆς 20/1 Ἰουλίου 1896 διορίσθη ὁ χριστιανὸς Γεώργιος Βερόβιτις.

(3) Ὑπὲρ τῶν προσφύγων Κρητῶν ἡ Κυβέρνησις Τρικουπῆ τῷ μὲν 1889 διέθεκε 400,000 δραχμῶν, τῷ δὲ 1890 1,320,000. Τὰ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως συνεζητήθησαν ἐν τῇ δ' συνόδῳ τῆς ΙΑ' περιόδου (31 Ὀβρίου καὶ 4--5 Δεκεμβρίου 1889).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Διάλυσις τῆς Βουλῆς τῆς ΙΑ' Βουλευτικῆς Περιόδου. — Ἐκλογαὶ τῆς 14 Ὀκτωβρίου 1890. — Ἦττα τοῦ Τρικούπη. — Πρωθυπουργία Θ. Π. Δεληγιάννη. — Οἰκτρὰ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς χώρας προμηνύουσα τὴν χρεωκοπίαν. — Ἐξωσις τῆς κυβερνήσεως Δεληγιάννη (18 Φεβρουαρίου 1892). — Πρωθυπουργία Κ. Κωνσταντοπούλου. — Διάλυσις τῆς Βουλῆς. — Ἐκλογὴ τῆς 3 Μαΐου 1892. — Ἐπάνοδος τοῦ Χ. Τρικούπη ἐπὶ τὴν κυβέρνησιν. — Ἡ ΙΓ' Βουλευτικὴ περίοδος. — Τὰ κατ' αὐτὴν. — Πτώσις τῆς κυβερνήσεως Τρικούπη. — Ὑπουργεῖον Σ. Σωτηροπούλου συμπράττοντος καὶ τοῦ Δ. Ράλλη (3 Μαΐου 1893). — Παραίτησις τοῦ Σωτηροπούλου. — Πρωθυπουργία Χ. Τρικούπη (30 Ὀκτωβρίου 1893) — Πτώχευσις τοῦ Κράτους. — Αἱ συνέπειαι.

Τῆς Βουλῆς διαλυθείσης τῇ 31 Μαΐου 1890, αἱ ἐκλογαὶ τῆς 14 Ὀκτωβρίου 1890 διὰ μεγάλης πλειοψηφίας ἐπήνεγκον τὴν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνάρρησιν, τὸ δεύτερον τουτ', τοῦ ἐκ Γόρτυνος βουλευτοῦ Θεοδώρου Π. Δεληγιάννη. Ἡ Κυβέρνησις Τρικούπη παρτήθησατο, ἐπομένως, τὴν ἐξουσίαν τῇ 24 Ὀκτωβρίου.

Ὁ Τρικούπης κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1880—1890 δεκαετίαν ἐκυβέρνησε, σχεδὸν εἰπεῖν, αὐτὸς μόνος τὴν Ἑλλάδα· διότι ἐλάχιστον μόνον ἤρξεν ὁ Κουμουνοῦρος (13 8βρίου 1880—3 Μαρτίου 1882) ὁ δὲ Δεληγιάννης ἐπὶ ἓν μόνον ἔτος (19 Ἀπριλίου 1885—27 Ἀπριλίου 1886). Ἡ κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα πρωθυπουργία τοῦ Τρικούπη διεκρίθη περὶ τὴν ἀνάπτυξιν πάντων τῶν κλάδων τῆς πολιτείας. Καὶ προηγουμένως μὲν ὁ Ν. Παπαμιχαλόπουλος ὑπέγραψε τὴν Σύμβασιν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Τὺρ περὶ τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου (Διάταγμα τοῦ 1881) περὶ τῆς καὶ νόμος εἶχε ψηφισθῇ ΤΜΣΤ' τοῦ 1869, καὶ περὶ ἀποξηράνσεως τῆς Κοιπαῖδος ἐξεδόθη τῷ 1881 Διάταγμα καὶ νόμος ΘΠΒ' (1882). Προβλ. τὰς προγενεστέρους συμβάσεις μετὰ Μουφράτου, τοῦ 1867, κτλ), ἡ ἑτέρα σύμβασις ἐγένετο μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμογενοῦς τραπεζίτου Θεοδώρου Μαυροκορδάτου περὶ κατασκευῆς τῶν Θεσσαλικῶν σιδηροδρόμων (νόμος ΑΜΗ' τοῦ 1882) ἀλλ' ἰδίως ἡ Κυβέρνησις Τρικούπη, κατὰ τὴν τριετὴ αὐτῆς ὑπόστασιν, ἐτόλμη τὴν ὁδὸν τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν πάν-

των, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νέων οἰκονομολογικῶν συνδυασμῶν, διὰ τῆς προσκλήσεως ξένων διοργανωτῶν διαφόρων κλάδων τῆς τοῦ Κράτους οἰκονομικῆς, οἷον τῶν ταχυδρομείων, ὧν ἐκλήθη Βέλγος διοργανωτὴς ὁ Ἰούλιος Πιερρᾶρ, (1) κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1883, τῶν φυλακῶν, ὧν ἐκλήθη εἰδικὸς διοργανωτὴς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον.

Κατὰ τὴν δ' σύνοδον τῆς Θ' Περιόδου (1884—1885) ἐγένοντο καὶ οἱ νόμοι περὶ τῆς ὑπὸ ξένων ἀναδιοργανώσεως τοῦ τε κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατοῦ, (2) ὡς ἔπραξε τοῦτο καὶ ἡ γείτων Τουρκία καλέσασα ἤδη, εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον, ὡς εἴπομεν ἐν τῷ ἑλληνοτουρκικῷ πολέμῳ ἡμῶν (Αθ. 1898), γερμανοὺς ἀξιωματικοὺς ὑπὸ τὸν Φὸν Δεργκόλτς πασᾶν. Διὰ συμβάσεως ὑπογραφείσης μεταξὺ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ ἡμετέρου ἐν Παρισίοις πρεσβευτοῦ, ἡ Γαλλία ἀνεδέχετο νὰ ἀποστείλῃ εἰς Ἑλλάδα ὀργανωτὰς τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ. Τοιοῦτος δὲ ἐστάλη ὁ στρατηγὸς Βοσσέρ μετὰ τῶν λοχαγῶν Σεβάλις καὶ Περουσόν. Ἐπίσης ἡ Βουλὴ ἐψήφισε τῇ 24 Δεκεμβρίου τοῦ 1884 τὸν ΑΡΛΖ' νόμον περὶ πρόσληψεως ξένων ἀξιωματικῶν τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Ἡ δὲ Γαλ-

(1) Οὗτος ἔλαβε σύζυγον ἑλληνίδα τὴν Βιργινίαν Ἀμπελᾶ. Ἐν Βελγίῳ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν ταχυδρομείων τυγχάνων ἐζήτησε πολλὰ νὰ βελτιώσῃ ἀλλ' ἐναυάγησαν πάντα, ἐλλείψει χρημάτων· ἔργον αὐτοῦ εἶναι τὸ νῦν ταχυδρομικὸν κατὰστημα.

(2) Εἰς τὸν ἀοίδιμον Α. Κουμουνδοῦρον ὀφείλονται τὰ πλείονα νομοθετήματα τοῦ Κράτους, αἱ πρῶται ναυτικαὶ προπαρασκευαὶ καὶ τὸ πρῶτον συστηματικὸν δασμολόγιον. Δύναται τις δὲ νὰ εἴπῃ, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἐποιήσατο καὶ τὰς πρῶτας ἐν Ἀλβανίᾳ περὶ συμπράξεως σοβαρὰς ἐνεργείας. Ὁ Κουμουνδοῦρος κατὰ τὴν τελευταίαν πρωθυπουργίαν αὐτοῦ διεπραγματεύετο νὰ ἐκχωρήσῃ τὴν κατασκευὴν σιδηροδρομικοῦ συμπλέγματος ἐν Ἑλλάδι εἰς τὸν ρῶσον Πολιάκωφ, τὸν ἀποκληθέντα πατέρα τῶν ρωσικῶν σιδηροδρόμων· ἀλλ' ὁ Τρικούπης προὔτιμήσεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τὸ σύστημα τῆς διὰ χρημάτων τοῦ Κράτους κατασκευῆς τῶν σιδηροδρόμων καὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως αὐτῶν, εἴτε δι' ἐταιριῶν εἴτε καὶ ἀπ' εὐθείας. Τούτου ἕνεκα προὔτιμήθη τὸ στενὸν σύστημα, διότι τὰ μέσα τοῦ Κράτους δὲν ἐπέτρεπον μείζονας δαπάνας.

λία ἔπεμψεν ἡμῖν τὸν ναύαρχον Λεζέν μετὰ τῶν Δουπὸν, ναυπηγού, Πρεωμπέρ, ἀρχιφροντιστοῦ καὶ Βιδάλ ἀντιπλοίαρχου.

Χάριν δὲ τῶν δημοσίων ἔργων ἐκλήθη ἡ λεγομένη Γαλλικὴ ἀποστολὴ ὑπὸ τοὺς μηχανικοὺς Κελενέκ, Γ'οττλάν, καὶ Ματόν. Ἐπὶ Τρικούπη ἰδρύθη τῇ 6 Αὐγούστου 1882 ἡ Σχολὴ τῶν ὑπαξιωματικῶν, θεσμός ἐκ τῶν μάλα εὐδοκιμησάντων καὶ τῇ 9 Ἀπριλίου 1884 ἡ ἐν Κερκύρα προπαρασκευαστικὴ σχολὴ τῶν ὑπαξιωματικῶν (Νομ. ΑΡΟΖ). Ἐπ' αὐτοῦ συνέστη ἐπίσης καὶ ἡ ἐν Πειραιεὶ ναυτικὴ σχολὴ τῶν δοκίμων (27 Μαρτίου 1884, νόμ. ΑΡΝΣΤ').

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ Τρικούπης ἐψήφισε τὸν περὶ γεωργικῶν Σχολῶν νόμον (ΑΦΜΒ' 1887), καθ' ὃν ἰδρύοντο τοιαῦται ἐν τῷ ἐθνικῷ Δενδροκομείῳ (Βοτανικῷ κήπῳ ἢ Χασεκῇ) ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἀϊδινίῳ παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν ἐν Θεσσαλίᾳ (Τριανταφυλλίδειος καὶ Κασσαβέτειος Σχολή), τὸν περὶ ἐνώσεως τῆς ταχυδρομικῆς καὶ τηλεγραφικῆς ὑπηρεσίας (ΑΦΚΘ' 1887), τοὺς περὶ κατασκευῆς σιδηροδρόμων ἐν Πελοποννήσῳ (ΑΦΛΑ' 1887, ΑΦΠΕ' 1888, ΑΨΝΓ' ὁδοντωτὸς σιδηροδρόμος Δικκοφτοῦ-Καλαβρύτων) καὶ ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι (Μεσολόγγιον-Αἰτωλικὸν-Ἀγρίνιον, ΑΦΠΖ' 1888), Πειραιῶς-Ἀθηνῶν-Λαρίσσης (ΑΨΜΕ' 1889) (1), τοὺς νόμους περὶ κατασκευῆς ὑδραυλικῶν ἔργων ἐν τῇ κοιλάδι Παμίσου (ΑΧΜΒ' 1888) ἐν Θεσσαλίᾳ (ΑΧΛΓ' 1889), τὸν περὶ διαπλατύνσεως τοῦ πορθμοῦ Εὐρίπου διὰ τῆς καταργήσεως τῶν παραλίων φρουρίων Χαλκίδος (ΑΧΙΖ' 1887), τὸν περὶ ἀναδιοργανισμοῦ τῶν τῆς ὑπηρεσίας τῶν δημοσίων ἔργων (ΑΥΛΘ' 1887), καὶ λοιπῶν. Δυστυχῶς ἐκ τῶν πολλῶν τούτων ἀποφασισθέντων ἔργων ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως Τρικούπη κατὰ τε τὴν ἀπὸ τοῦ 1882—1885 περίοδον καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ 1886—1890, τὸ κυριώτερον, ὁ σιδηρόδρομος Πειραιῶς-Ἀθηνῶν-Λαρίσσης ἐναυάγησεν, ὡς καὶ ὁ Μύλων-Καλαμῶν, συνεπληρώθη ὅμως ὅπως δῆποτε τὸ ἄλλο

(1) Οὗτος ἐξεχωρήθη εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Ἐκκερλεῦ ἀγγλικὴν ἐταιρείαν καὶ ἦτο εὐρέως συστήματος ὡς μέλλοντος νὰ γίνῃ διεθνὴς διὰ τῆς μετὰ τῆς γραμμῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς δι' αὐτῆς ἐνώσεως μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν σιδηροδρόμων.

σιδηροδρομικὸν σύμπλεγμα Πελοποννήσου, οἱ ὅς ἠνώθησαν ὁ Πειραιεὺς, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Πάτραι, ὁ Πύργος, τὸ Κατάκωλον, τὸ Ναύπλιον, τὸ Ἄργος, ἡ Τρίπολις, οἱ Μύλοι τὸ Διακοφτόν καὶ Καλάβρυτα καὶ ἐν τῇ στερεᾷ συνετελέσθησαν αἱ γραμμαὶ Μεσολογγίου-Ἀγρινίου, Μεσολογγίου-Κριονερίου, Ἀθηνῶν-Κηφισσίας καὶ Ἀθηνῶν Λαυρίου(1). Ἀλλ' ἐπεκρίθη καὶ δικαίως ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἡ ταυτόχρονος ἐπιτέλεσις πολλῶν δημοσίων ἔργων διὰ χρημάτων ἐξευρισκομένων ἐκ δανείων καὶ αὐτὰ δὲ αἱ κληθεῖσαι ἐκ Γαλλίας στρατιωτικαί, ναυτικαί καὶ μηχανικαὶ ἀποστολαί, ὡς εἵπομεν, κατεκρίθησαν, ὡς δαπανηραὶ καὶ μὴ ὠφέλιμοι ἕνεκα τῆς στέρσεως χρημάτων πρὸς διόρθωσιν τῶν περ' αὐτῶν ὑποδεικνυομένων ἐλλείψεων καὶ ἡ αὕξησις τῶν φόρων καὶ ἡ συνομολόγησις δανείων ἐπὶ δανείων καὶ τὸ ἐν γένει κατὰ τὰς δύο μακρὰς πρωθυπουργίας τοῦ Τρικούπη (3 Μαρτίου 1882—19 Ἀπριλίου 1885 καὶ 19 Μαΐου 1886—24 Ὀκτωβρίου 1890) ἐφαρμοσθὲν σύστημα, καθ' ὃ ἐμονομάχουν τὰ δύο ἰσχυρὰ κόμματα Τρικούπη καὶ Δηλιγιάννη, κατορθώσαντα ἀλληλοδιαδόχως ν' ἀνέρχωνται εἰς τὴν ἐξουσίαν διὰ μεγάλων καὶ συμπαγῶν πλειονοψηφιῶν, πρωτοφανῶν ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, εἰ καὶ ἀπὸ τοῦ 1886 ἐγένετο προσπάθειά τις δημιουργίας κόμματος ὑπὸ τὸν ἐκ Μολάων βουλευτὴν Νικόλαον Παπαμιχαλόπουλον· ἀλλ' ὁ ἐπελθὼν κατ' αὐτὸ δὴ ἐκεῖνο ἐτος θάνατος τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου ἀνδρὸς ἐν Κηφισσίᾳ ἀνέτρεψε πάντα ταῦτα τὰ σχέδια. Ἐπίσης καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος ἤδη ἀπὸ τοῦ 1886 ἀποχωρήσας Δημήτριος Γ. Ράλλης ὕψωσεν ἰδίαν σημαίαν μετὰ τοῦ γηραιοῦ πολιτευτοῦ Τριφυλλίας Σ. Σωτηροπούλου· ὁ Δημήτριος Ράλλης ἀπὸ τοῦ 1874 μεγίστην ἐξήσκει ἐπιρροὴν ἐν ταῖς ἐκλογαῖς Ἀττικῆς, τότε δ' ἐξέδωκε καὶ φερώνυμον βιβλίον, ἐν ᾧ κατεδείκνυε τὰς γινόμενας καλπονοθεύσεις κατὰ τὰς ἐκλογάς. Αἰέποτε δὲ ἐκλεγόμενος συνετάχθη τῷ Τρικούπῃ, ὅστις ἀναγνωρίσας τὴν τοῦ ἀνδρὸς δύναμιν παρέλαβεν ὡς ὑπουργὸν τῆς

(1) Ἐξακολουθοῦσι δ' ὅπως δῆποτε νὰ κατασκευάζονται αἱ γραμμαὶ Τριπόλεως-Καλαμῶν. Ἐπεξετέθη δὲ καὶ ἡ γραμμὴ Μεσολογγίου-Ἀγρινίου μέχρι τοῦ Ἀγελῶου.

Δικαιοσύνης κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1882 σχηματισθεῖσαν κυβέρ-
νησιν. Καὶ προσεκολλήθη μὲν τῷ Δεληγιάννῃ ἀλλ' εἶχεν ἰδίᾳς ἀρ-
χάς, ἃς κυρίως ἀπὸ τοῦ 1892, τοῦ Δεληγιάννῃ ὑπὸ τοῦ βασι-
λέως ἐξωσθέντος τῆς ἀρχῆς (18 Φεβρουαρίου), ἀνέπτυξεν ἐπὶ μ.βλ-
λον ἕως οὗ ἐκλήθη εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τῇ 19 Ἀπριλίου 1897,
ὡς εἴπομεν ἐν τῷ ἐλληνοτουρκικῷ πολέμῳ. Ἐπίσης καὶ ὑπὸ τὸν
ἐξ Ἀρτης βουλευτὴν Κωνσταντῖνον Καραπάνον, περὶ τοῦ γένους
τοῦ ὁποίου ἱκανὰ γινώσκομεν ἐκ τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας
τοῦ Κ. Σάθα (Ἀθῆναι 1868 σελ. 576) καὶ ἐξ ἄρθρου τινὸς ὑπὸ
τοῦ συγγραφέως τῆς Ἱστορίας τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ
Ἐπαμεινώνδα Κυριακίδου δημοσιευθέντος ἐν τῇ «Φύσει» τοῦ Φ.
Πρίντζη (24 Μαΐου 1893 μετ' εἰκόνης τοῦ Φώτου Καραπάνου
ἀντιπροσώπου τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἐν ταῖς ἐθνοσυνελεύσεσι τῆς
τε Ἐπιδαύρου καὶ τοῦ Ἀστρους), ἤρξατο σχηματιζόμενον νέον
κόμμα, τὸ τῶν προοδευτικῶν λεγόμενον, ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλο
ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἀειμνήστου Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη, δια-
πρεπῆ ἐκ Μεσολόγγίου βουλευτὴν Λεωνίδαν Δεληγεώργην, οὗ ὄρ-
γανον ἐγένετο ἡ κατὰ τὸ 1892 ἀνεκδόθεῖσα Ἐφημερίς τῶν Συ-
ζητήσεων. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ κόμματα, πλὴν τοῦ ἐξ Ἀτ-
τικῆς βουλευτοῦ Ράλλη εἰσέτι δὲν ἐδοκιμάσθησαν καὶ ἐπομένως
οὐδαμῶς δικαιούμεθα νὰ λαλήσωμεν περὶ αὐτῶν.

Τοῦ Τρικούπη παραιτησαμένου τὴν ἐξουσίαν τῇ 24 8)βρίου
1890, ὁ Θεόδωρος Π. Δηλιγιάννης ἐσχημάτισε νέον ὑπουργεῖον ὡς
ἐξῆς : Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν καὶ τῶν
Στρατιωτικῶν Θ. Π. Δηλιγιάννης, ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Κων-
σταντῖνος Καραπάνος, ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Λεωνίδας Δεληγεώρ-
γης, ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ἀλέξανδρος Ζαΐμης, ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν
Κωνσταντῖνος Κουμουνδούρος, ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀχιλλεὺς
Γεροκωστόπουλος(1). Ἡ Βουλὴ συνελθοῦσα εἰς α' σύνοδον τῆς IB'

(1) Κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1891, παραιτηθέντος ἕνεκα διαφωνίας, τοῦ ἐπὶ
τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ Καραπάνου, τὸ ὑπουργεῖον τοῦτε ἀνέλαβεν ὁ
Δηλιγιάννης, τοῦ Ζαΐμη ἀνάλαβόντος καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπὶ τῶν
Ἑσωτερικῶν ὑπουργείου.

βουλευτικῆς Περιόδου τῇ 29 8ῆρίου 1890 προέβη εἰς ἐκλογὴν τοῦ προέδρου αὐτῆς, ὡς τοιοῦτος δ' ἐξελέγη διὰ ψήφων 94 ἐπὶ 97 ψηφοφορησάντων ὁ ὑποψήφιος τῆς κυβερνήσεως Κωνσταντῖνος Κωνσταντόπουλος, ὁ καὶ κατόπιν ἐπὶ τρεῖς περίπου μῆνας πρωθυπουργὸς (18 Φεβρουαρίου 3 Μαΐου 1892). Ὁ Δεληγιάννης ἄμα τῆς ἐξουσίας ἐγκρατῆς γενόμενος ἠκολούθησεν, ὡς πρὸς τὴν ἐξώτερικὴν πολιτικὴν τὴν προκάτοχον κυβέρνησιν, ἥτοι κατεδίωξεν ἀπηνῶς τὸν Κρητικὸν ἀγῶνα, ὑπὲρ οὗ τοσαύτας, ἀντιπολιτευόμενος, φωνὰς διέρρηξεν ἐν τῇ Βουλῇ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀγγλικῆς Κυανῆς Βίβλου. ἥς περίληψιν ἐδημοσίευσεν ἡ Παλιγγενεσία»(1), βραδύτερον δὲ καὶ παράστασις ἐν τῷ Συγγρεΐῳ θεάτρῳ ὑπὲρ τοῦ ἥρωος τῆς Κρήτης Ἰωσήφ Λιάπη, τοῦ εἶτα προδοτικῶς ἐν τινὶ ἀτμοπλοΐῳ, ἀπαίροντι διὰ Κρήτην, δολοφονηθέντος, ἐκώλυσε, τῆς τουρκικῆς πρεσβείας ἀπαιτησάσης ἵνα μὴ ἐπιτραπῇ ἡ διδασκαλία τοῦ Ὀδυσσεύως Ἀνδρούτσου τοῦ καθηγητοῦ Α. Ι. Ἀντωνιάδου, κρητός. Περὶ τούτου δὲ καὶ σφοδρὰ ἐγένετο συζήτησις ἐν τῇ βουλῇ (12, 15 καὶ 16 Φεβρουαρίου καὶ 25 9ῆρίου 1891). Ἡ κυβέρνησις εὐρεθεῖσα πρὸ τῆς ἐκρύβμου καταστάσεως τῆς ἐν Τουρκίᾳ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἥτις ἤδη ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου μέχρι τῆς 25 Δεκεμβρίου 1890 εἶχε κηρυχθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Διονυσίου τοῦ Ε' ἐν διωγμῷ ὡς ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Βουλγάρους στάσεως τῆς Πύλης, ἐκδόσεως ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων βεράτια πρὸς ἱδρύσιν ἐπίσκοπων ἐν Σκοπίοις καὶ Ὁχριδοί, μεγάλως εἰργάσθη πρὸς ἄρσιν τῶν προκαλεσάντων τὴν στράτευσιν τῆς στρατευομένης ἐκκλησίας. Πράγματι δὲ κίνησις τις τοῦ ἡμετέρου στόλου, γενομένη κατὰ τὰ μέσα Δεκεμβρίου τοῦ 1890 ὑπὸ τοῦ ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ζητήμασι πατρώζοντος Κωνσταντίνου Α. Κουμουνδούρου, ὑπουργοῦ τότε ἐπὶ τῶν ναυτικῶν, ὡς εἵπομεν, οὐσιωδῶς ἐπέδρασεν εἰς τὴν ταχύτεραν λύσιν τῆς μετὰ Πύλης καὶ πατριαρχείου διενέξεως, ἥτις σοβαρωτέρας θὰ εἶχε συνεπείας, ἐὰν μὴ αἱ κεκλεισμένα ἀπὸ μακροῦ ἐκκλησίαι δὲν ἠνολίγοντο εἰς τὸ εὐσεβὲς πλήρωμα κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ἐφ' ᾧ

(1) Ἰδὲ Φιλαρέτου Ξενοκρ. καὶ βασιλ. σελ. 300.

καὶ ἡ Πύλη διέταξε τὴν ἄνοιξιν αὐτῶν, ἄρασα τοὺς λόγους τοὺς προκαλέσαντας τὸν διωγμὸν τῆς ἐκκλησίας.(1)

Ἐτερον ζήτημα σπουδαῖον καθ' οὗ εἶχε ν' ἀντιπαλαίση ἡ ὑπὸ τὸν Δηλιγιάννην Κυβέρνησις ἦτο τὸ τῆς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων ὑπηκόων καταπίεσεως ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, τῆς καταλαβούσης ἤδη τὴν χώραν τῶν Φαραῶ ἀπὸ τοῦ 1882. Ἡ Χεδιβικὴ κυβέρνησις, τῇ εἰσηγήσει τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς, παρὰ τὰς διατάξεις τῆς ἐν Κάλλιντσα συνθήκης τοῦ 1855, ἣν μετέβαλεν εἰς ῥάκος ἢ ἄστοχος πολιτικὴ τῶν τὸν πόλεμον τοῦ 1897 διευθυνάντων, ἐπέβαλε τοῖς Ἑλλησιν ὑπηκόοις φόρον ἐπιτηδεύματος, ἡ ἐλληνικὴ ἰθαγένεια ὑπέστη σπουδαίους περιορισμοὺς καὶ ἐξεδόθησαν ἀστυνομικοὶ κανονισμοί, μεγάλως ζημιοῦντες τοὺς ἡμετέρους συμπολίτας, ὡς ὑπέδειξε δι' ἰδίας μονογραφίας ὁ ἐν Καίρῳ γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Νικόλαος Σκωτίδης, ἐκδοθείσης ἐν Ἀθήναις τῷ 1892. Ἡ προκάτοχος ὑπὸ τὸν Τρικούπην κυβέρνησις διὰ τῆς κατὰ τὸ 1889—1890 πολιτικῆς αὐτῆς συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ τεθῶσιν ἐφ' ὅλων τούτων τῶν ζητημάτων βάσεις κακαί, αἵ καὶ αὐτῇ ἡ ὑπὸ τὸν Δεληγιάννην δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξομαλύνῃ, ἀκολουθήσασα τὴν αὐτὴν ἐκείνην πορείαν, ὑπερμέτρως ἐνδίδουσα εἰς τὰς ἀγγλικὰς ἀπαιτήσεις διὰ τῶν διπλωματικῶν καὶ δικαστικῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς. Ὅπωςδὲποτε ὁμως μετὰ τὰς ἐν τῇ βουλῇ συζητήσεις κατὰ τὴν β' σύνοδον τῆς IB' περιόδου, ἡ κυβέρνησις διαφωτισθεῖσα ἠδυνήθη νὰ ἐπενέγκῃ βελτίωσιν τινα πρὸς ὄφελος τῶν πολυπληθῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, διὰ καταλλήλων διακοινώσεων περὶ τε τῆς ἰθαγενείας καὶ τῶν ἄλλων συμβάσεων, οἷαι εἶναι ἡ τοῦ 1884 (νόμος ΑΡΝΘ') περὶ ἐμπορικῆς καὶ τελωνειακῆς συμβάσεως καὶ τοῦ 1888 (νόμος ΑΧΜΘ') περὶ εἰσαγωγῆς ἐλληνικῶν καπνῶν εἰς Αἴγυπτον καὶ εἴ τις ἄλλη(2).

(1) Ἰδὲ τὴν ἐμὴν ἱστορίαν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, Ἀθῆναι 1894 σελ. 671.

(2) Περὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀναφυνέντων διπλωματικῶν ζητημάτων ἰδὲ Γ. Φιλαρέτου, τὸ Αἰγυπτιακὸν ζήτημα ἐν τῇ Βουλῇ, Ἀθῆναι 1895.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, καθ' οὗ εἶχε κυρίως ν' ἀντιπαλαίσῃ ὁ Δεληγιάννης ἦτο τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα, ὅπερ, εὐθύς μετὰ τὴν λήξιν τῆς α' συνόδου τῆς ΙΒ' περιόδου, καθ' ἣν διὰ τοῦ νόμου ΑΩΟΣΤ' κατήργησε τοὺς ΔΤΛΑ' καὶ ΔΤΝΒ' τοῦ 1886 περὶ τῆς εὐρείας περιφερείας, οὓς ἐψήφισεν ὁ Τρικούπης, καὶ εἰσήγαγε τὸ πρότερον σύστημα τῆς κατ' ἐπαρχίας ἐκλογῆς ἀναβιβάσας τὸν ἀριθμὸν τῶν βουλευτῶν εἰς 207 (Πρόβλ. καὶ νόμον ΑΘΝΕ'), ἀπησχόλησε τὴν κυβέρνησιν. Ἡ καταναγκαστικὴ κυκλοφορία, ἥτις ὁσημέραι ἐπέφερε τὴν μείζονα συναλλαγματικὴν διαφορὰν, ἐπιτεινομένη καθ' ἐκάστην ἐπέφερε τὴν παράλυσιν τοῦ ἐμπορίου εἰ καὶ φαίνεται πως ἐνισχύσασα τὴν ἐντόπιον βιομηχανίαν. Τὸ δημόσιον χρέος τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ τοῦ Ὀθωνος ἦν ἐλάχιστον, ἤδη ὑπερέβαινε τὰ 700,000,000 δραχμῶν· ὡς ἐπιμετρον δὲ ἐπῆλθε καὶ ἡ νομισματικὴ κρίσις ἔχουσα κύριαν ἀφορμὴν τὴν ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἡ κατάστασις καθίστατο ὁσημέραι ποιοῦτη, ὥστε πᾶσα ἀγαθὴ θέλησις ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως προώριστο νὰ συντριβῇ κατὰ τῆς σιδηρᾶς ἀνάγκης, ἥτις προὔμηνυε τὸ οἰκονομικὸν ναυάγιον τῆς χώρας.

Πρὸς εὗρεσιν νέων πόρων ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν, γνώστης δεινὸς τῶν οἰκονομολογικῶν ζητημάτων, Κ. Καραπάνος προὔτεινε τῷ Δεληγιάννῃ τὴν ἰδρύσιν μονοπωλίου τῶν καπνῶν καὶ τὸν δασμὸν τῶν διαβατηρίων, ἀλλὰ διαφωνήσας πρὸς τὸν πρωτοπουργὸν παρήτήσατο τὸ ὑπουργήμα αὐτοῦ, ὅπερ ἀνεδέξατο αὐτὸς ὁ Δεληγιάννης. Οὐχ ἦττον ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς χώρας καθίστατο δυσαρέστως σοβαρὰ καὶ προβληματικὴ ἢ ἐξεύρεσις χρημάτων πρὸς πληρωμὴν τῶν τοκομεριδίων τοῖς δανεισταῖς. Ἦσαν δὲ σταγῶν ἐν τῷ ὠκεανῷ τὰ ἀγαθὰ τῆς καλῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐσοδείας τῶν Δημητριακῶν καὶ ὁ ἀμητὸς τῆς σταφίδος ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τὰ ἐκ τῆς συμβάσεως μετὰ τῆς Τυνισιακῆς κυβερνήσεως προκύψαντα ἀγαθὰ, διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ ἐπὶ τῆς ἐνοικιάσεως φόρου εἰς 30 ο)ο περίπου ἀνερχομένου καὶ ἀντικαταστάσεως αὐτοῦ διὰ τοῦ φόρου ἐπὶ τῆς ἀδείας πρὸς ἀλιεῖαν σπόνγων, διὰ μὲν τὰς σκαφάνδρους εἰς 1,500 φράγκα ἀντὶ 9,000 ὡς ἐγένετο πρότερον,

διὰ δὲ τὰς σακολέβας εἰς 450 φράγκα ἀντὶ 2,000, ἐξ οὗ οἱ Ἑλλη-
 ληνες σπογγαλιεῖς προσεποιοῦντο ὄφελος ἐτήσιον 1,000,000 περί-
 που δραχμῶν. Τὴν σύμβασιν ταύτην ἐπέτυχεν ὁ ἐν Τύνιδι διορι-
 σθείς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως Δεληγιάννη
 Κωνσταντῖνος Μ. Σβορώνος υἱὸς τοῦ πολλαχῶς τὸν μέγαν Κρη-
 τικὸν τοῦ 1866—1869 ἀγῶνα συνδραμόντος μεγαλειπόρου ἐν
 Κωνσταντινουπόλει Μιχαὴλ Σβορώνου, Κεφαλλήνος, καὶ νῦν προ-
 ξένου ἐν Βραΐλα, ὅπου ἐλπίζεται, ὅτι ἡ πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα
 ὑπηρεσία αὐτοῦ ἔσται ὡς καὶ ἐν Τύνιδι. Οὕτως ἐχρύσθη τῆς Ἑλλά-
 δος οἰκονομικῶς, ληξάσης τῆς α' συνόδου τῆς Βουλῆς τῇ 16 Ἀ-
 πριλίου 1891, συνεκλήθη ἡ Βουλὴ εἰς β' σύνοδον τῇ 28 Ὀκτω-
 βρίου 1891 (1). Γενομένης δ' ἐκλογῆς προέδρου, ἐξελέγη ὁ ἐκ
 Βώλου βουλευτῆς Γεωργιάδης διὰ ψήφων 82, εὐρεθέντων 41 λευ-
 κῶν ψηφοδελτίων, ὧν ὀκτὼ ἀνῆκον εἰς τὸ νέον κόμμα ἢ τὸ τρίτον
 λεγόμενον. Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην, τῆς Βουλῆς, ἡ κυβέρνησις
 ἐστράφη περὶ ἐκεῖνα τὰ νομοθετικὰ ἔργα, ἅπερ κυρίως ἐμελλον νὰ
 βελτιώσωσι τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς χώρας, ἀλλ' οἱ χρη-
 ματισταὶ καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ζητοῦντες τὴν πτώσιν τῆς κυβερνήσεως,
 ἣτις ἐκήρυξε εἰς κατάστασιν πτωχεύσεως τὴν ἐταιρείαν τῶν Με-
 σημβρινῶν Σιδηροδρόμων τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὸ
 ταμεῖον τοῦ Κράτους τὰ δι' ἐγγύτησιν κατατεθειμένον χρηματικὸν

(1) Κατὰ τὴν 13 Σεπτεμβρίου 1891 ἐν Ἰλίνσκει, ἐπαύλει τοῦ μεγά-
 λου Δουκὸς Παύλου τῆς Ρωσίας, ἐπῆλθε, κατὰ τὸν τοκετὸν, ὁ θάνατος τῆς
 πρωτοτόκου βασιλόπαιδος, τῆς ἀγλαομόρφου καὶ λατρευομένης παρ' ἀπάν-
 των πριγκηπίσσης Ἀλεξάνδρας, ἣτις ἐγεννήθη τῇ 18 Αὐγούστου 1870
 ἐν Μόσχῃ. Ὁ πατὴρ τῆς ἐξοχικῆς ἐπαύλει τοῦ βασιλέως ἐν Κερκύρα. Ἡ βασιλό-
 παις ἐν καλλονῇ καὶ εὐφυίᾳ αὐξάνουσα ἐνυμφεύθη τῇ 25 Ἰουνίου 1889 ἐν
 Περουπόλει μετὰ τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Παύλου Ἀλεξάνδροβιτις. Τὰ κατ'
 αὐτὴν ἐξύμνησαν δύο φυλλάδια ἐκδοθέντα ἐν Ἀθήναις κατὰ Νοέμβριον τοῦ
 1891, ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται: Βιογραφία Ἀλεξάνδρας μετ'
 εἰκόνων ἐν σελίσι, 15, τὸ δ' ἕτερον: Κηδεῖα καὶ Μνημόσυνον
 τῆς Ἀλεξάνδρας ἐπίσης μετ' εἰκόνων. Διὰ τοῦ θανάτου τῆς Ἀλε-
 ξάνδρας ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἑλλάδος ἐπρώθη τὸ δεύτερον. Ἐκ τῶν
 τέκνων αὐτῆς ἀπέθανε τὸ ὀκτάμηνον βρέφος Ὀλγα, γεννηθεῖσα τῇ 26 Μαρ-
 τίου 1880 καὶ ἀποθανοῦσα τῇ 20 Ὀκτωβρίου ἑ. ἔ. ἐν Ἀθήναις.

ποσόν αὐτῆς τε καὶ τῆς Ἑταιρείας τῆς Κωπαίδος ἐν αἷς ἠνείχοντο κεφαλαίουχοι μέγα δυνάμενοι παρ' ἡμῖν κατώρθωσαν, τὸν σκοπὸν αὐτῶν, ὑψώσαντες τὴν τιμὴν τοῦ συναλλάγματος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε σχεδὸν εἶχε παραλύσει τὸ ἐμπόριον. Ὁ βασιλεὺς χρώμενος τῷ ὑπὸ τοῦ συντάγματος δεδομένῳ αὐτῷ δικαίωματι, ἤρε τὴν πρὸς τὴν πλειοψηφοῦσαν κυβέρνησιν Θ. Π. Δεληγιάννη ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἔστειλε τῇ 17 Φεβρουαρίου 1892 τὸν ἰδιαιτέρον γραμματέα αὐτοῦ Καλλίνσκη πρὸς τὸν πρωθυπουργόν, πρὸς ὃν παρήγγειλεν ὅπως ὑποβάλῃ τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργείου. Ὁ Δεληγιάννης θορυβηθεὶς, καίπερ ἐκ τῶν διαδιδόμενων φημῶν ἀπὸ ἡμερῶν ἐγίνωσκε τὴν μελετωμένην ὑπουργικὴν κρίσιν, τὴν ἐσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας καλέσας παρ' ἑαυτῷ τοὺς ὑπουργοὺς συνετάξατο τὴν ὁε πρὸς τὸν βασιλέα ἐπιστολήν:

«Μεγαλειότατε,

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Υ. Μ. κύριος Καλλίνσκης ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου σήμερον καθ' ὥραν 3. μ. μ. προσεκάλεσεν αὐτὸν, κατ' ἐντολήν τῆς Υ. Μ., ἵνα ὑποβάλῃ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ.

Τὸ ἄρθρον 31 τοῦ συντάγματος ἀνέθηκεν εἰς τὸν βασιλέα τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν καὶ παύειν τοὺς ὑπουργοὺς ἐπομένως εἰς τὴν Υ. Μ. ἀπόκειται νὰ ἐνασκήσῃ καθ' ἡμῶν τὸ δικαίωμα τῆς παύσεως· διότι τὸ ὑπουργεῖον δὲν ἔχει λόγον οὐδὲ δικαίωμα νὰ παραιτηθῇ ἀφ' οὗ ἀπολαμβάνει πλήρους τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Κοινοβουλίου.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 17 Φεβρουαρίου 1882.

Ὑποσημειούμεθα εὐσεβάστως

Θεόδωρος Π. Δεληγιάννης πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, Λ. Δεληγεώργης, Ἀλ. Ζαΐμης, Ἀχ. Γεροκωστόπουλος, Κ. Α. Κουμουνδοῦρος (1).

(1) Λέγεται ὅτι ὁ Δεληγιάννης φοβούμενος μὴ τυχὸν ὁ βασιλεὺς καλέσῃ πρὸς σχηματισμὸν ὑπουργείου τὸν συνάδελφον αὐτοῦ καὶ ἀδελφόν τοῦ ἀρι-

Τούτου γενομένου, τὴν ἐπαύριον 18 Φεβρουαρίου ὁ Δεληγιάννης ἐν τῇ Βουλῇ ὑπέβαλε ζήτημα ἐμπιστοσύνης, ἀλλὰ μόνον 78 βουλευταὶ ἐψήφισαν ὑπὲρ τῆς κυβερνήσεως.

Τῇ 18 Φεβρουαρίου ὁ βασιλεὺς προέβη εἰς τὴν παῦσιν τοῦ ὑπουργείου Δεληγιάννη (1) ὡς τῷ 1886, ὅτε κυρίως ὁ Δεληγιάννης εἶχεν ὑποβάλει τὴν οἰκείαν παραίτησιν, ὡς εἶδομεν. Καὶ ἐκάλεσε μὲν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀντιπολιτεύσεως Τρικούπην ἀντὶ τοῦ Δεληγεώργη, νὰ σχηματίσῃ νέον ὑπουργεῖον, ἀλλὰ τούτου ἀρνηθέντος, ἀνέθηκε τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως τῷ ἐκ τῆς ἡττονος μερίδος ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ ἀρχηγῷ ἀντιπολιτεύσεως Κωνσταντίνῳ Κωνσταντοπούλῳ, ἀνδρὶ νομιμαθεῖ καὶ χαρακτῆρος εὐθέως. Ἐννοεῖται, ὅτι ὁ Δεληγιάννης καίριως τὴν φιλοτιμίαν πρωθελς ἐζήτει, παντὶ τρόπῳ, νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ πρὸς τοῦτο ἔστειλε πρὸς τὸν βασιλέα τὸν πρόεδρον τῆς Βουλῆς Γεωργιάδην καὶ συνεκάλεσε τὴν Βουλὴν εἰς θυελλώδη συνεδρίαν αὐθημερόν, ἀλλ' ἐφάνη, ὅτι ἐσπερεῖτο τῆς πλειοψηφίας, εὐρεθέντων μόνον 78 βουλευτῶν ὑπὲρ αὐτοῦ ψηφισάντων, ὡς εἶπομεν.

Ὁ Κωνστανταντοπούλος κληθεὶς κατήρτισε τὸ ὑπ' αὐτὸν ὑπουργεῖον ὡς ἐξῆς: Κ. Κωνσταντοπούλος πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν, Χ. Μαστροπαῶς τῶν Στρατιωτικῶν, Σ. Δεῦμ.έζης τῶν Οἰκονομικῶν, Α. Μελετόπουλος τῶν Ἐξωτερικῶν

δίμου μεγάλου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος πρωθυπουργοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη, Λεωνίδαν Δεληγεώργην, εἰς αὐτὸν ἀνέθηκε τὴν ἰδιόχειρον σύνταξιν τῆς ἄνω ἐπιστολῆς. Ὄντως δὲ ἡ ὑπόψια αὕτη τοῦ ἐκ Γόρτυνος βουλευτοῦ ἦτο ἀληθοφανής· διότι εἰς αὐτὸν ἀπέδλεπεν ὁ βασιλεὺς, εἰς δὲ τὸν οἶκον τοῦ Δεληγεώργη παρέμεναν ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ βασιλέως Τιμολέων Βάτσος, ἀλλ' ὡς ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐγνώσθη ὁ γραφικὸς χαρακτῆρ τοῦ Δεληγεώργη, ὁ ἀνώτατος ἄρχων ἐκάλεσε τὸν Τρικούπην καὶ, τούτου ἀρνηθέντος, τὸν Κ. Κωνσταντοπούλον.

(1) Καὶ νῦν μὲν ἔπαυσεν αὐτὸν ὡς ἀνίκανον νὰ κυβερνήσῃ, τῇ δὲ 12 Δεκεμβρίου 1895, ἐννέα μῆνας μετὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς 10 Ἀπριλίου, ἰδίᾳ χειρὶ ὁ βασιλεὺς ἀνῆρτησεν εἰς τὸ στῆθος τοῦ Δεληγιάννη τὸν Μεγαλόσταυρον καὶ μετὰ ὀλίγας ἡμέρας ἐδώρῃσατο αὐτῷ ὡς δαῖγμα εὐνοίας δύο ἀρχαῖα καὶ ἀργυρᾶ ἀγγεῖα!

Κ. Γ. Σαχτούρης τῶν Ναυτικῶν, Γ. Φιλάρετος τῆς Δικαιοσύνης καὶ Κ. Ν. Παπαμιχαλόπουλος τῆς Παιδείας.

Τὸ διάβηγμα τοῦ βασιλέως χρήσιν ποιουμένου δικαιώματος ἀνήκοντος αὐτῷ ἐθεωρήθη ὡς ἀφετηρία νέας πρὸς βασιλικὴν ὁρᾶσιν περιόδου, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος διακελευόμενα. Οὕτω δὲ τοῦ πράγματος θεωρηθέντος, τὸ στέμμα εὔρε παῖσαν ὑποστήριξιν, ὡς ἀναφέρει ὁ Γ. Φιλάρετος ἐν ταῖς «Εὐθύναις» καὶ ἐν τῇ «Ξενοκρατία καὶ βασιλείᾳ ἐν Ἑλλάδι». Τῆς Βουλῆς δὲ τῆς IB' Περιόδου δύο μόνον συνόδους ποιησαμένης, διαλυθείσης τῇ 12 Μαρτίου 1892, ἡ κυβέρνησις Κωνσταντοπούλου θέλουσα νὰ μονιμαποιήσῃ τὸν διαβατικὸν χαρακτῆρα φέροντα βίον αὐτῆς, τῇ 21 Μαρτίου, ἐννέα ἡμέρας μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς, ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως» τὴν παρὰ πόδας προκήρυξιν:

«Τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν,

Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς, ἀνώτατος, κατὰ τὸ σύνταγμα, ἐπόπτης τῆς κανονικῆς λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος, μορφώσας ἐκ πολλοῦ καὶ σπουδαίων λόγων τὴν γνώμην, ὅτι ἡ τέως κυβέρνησις, καίτοι ὑπεστηρίζετο ὑπὸ πλειοψηφίας ἐν τῇ Βουλῇ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ προϊσταμένη τῶν κοινῶν, ὅνευ βλάβης τῶν δημοσίων συμφερόντων, ἐνέθηκεν ἡμῖν τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας συνωδὰ ταῖς Διατάξεσι τοῦ Συντάγματος καὶ τοῖς κοινοβουλευτικοῖς ἐθίμοις. Ἀναγκαία συνέπεια τούτου εἶναι ἡ πρό τινων ἡμερῶν γενομένη διάλυσις τῆς Βουλῆς.

Γνωσταὶ καὶ ἀναμφισβήτητοι εἰσὶν αἱ κρίσιμοι περιστάσεις, ἐν αἷς ἡ πατρίς ἡμῶν διατελεῖ ἕνεκα τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐφαρμογῆς πλημμελοῦς κυβερνητικοῦ συστήματος. Αἱ οἰκονομικαὶ ὑποχρεώσεις τοῦ Κράτους ἀνεπτύχθησαν εἰς βαθμὸν προκαλοῦντα πολλὰς δυσχερείας καὶ μεγάλας θυσίας πρὸς ἐκανοποίησιν αὐτῶν. Ἡ ἔννομος τάξις διεσαλεύθη ὡς ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν παντὸς εἶδους ἀδικημάτων, ὧν τινα καὶ φέρουσι καὶ χαρακτῆρα διαρκοῦς ἀπειλῆς τῆς δημοσίας ἀσφαλείας. Ἡ ἀπόνουρ τῆς πολιτικῆς καὶ ἰδίως τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης κατέστη βραδυτάτη καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκκρεμῶν ἀνακρίσεων ἀνῆλθεν εἰς μυριάδας. Ἡ συνείδησις τῆς κοινωνίας περὶ τῆς ἰσχύος τῶν νόμων διεταράχθη· διότι τὸ

κράτος αὐτῶν οὐχὶ σπανίως ἐχαλαρώθη ἀπέναντι φαρμαστικῶν ἀπαιτήσεων. Αἱ μεγάλαι δαπάναι τοῦ Κράτους πρὸς στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τῆς χώρας δὲν παρήγαγον τοὺς ποθουμένους καρπούς καὶ ἐπομένως ἐλλείπουσι πολλὰ ἐκ τῶν μέσων τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων. Τοιαύτη ἦτο ἐν γένει ἡ κατάστασις τῆς χώρας ὅτε ἐκλήθημεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, ἡ δὲ θεραπεία αὐτῆς εἶναι ἔργον ἐπὶ τοσοῦτον δυσχερὲς, ὥστε εὐλόγος ἐγεννήθη ἐν ἡμῖν ἐνδοιασμός περὶ ἀποδοχῆς τῆς ἀνατεθείσης ἡμῖν ἐντολῆς. Ἀλλ' ἡ ἰδέα, ὅτι ὑπέρτατον καθήκον παντὸς πολίτου εἶναι τὸ παρέχειν προθύμως τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ ἡ πεποίθησις, ὅτι θέλομεν τύχει τῆς ὑποστηρίξεως πάντων τῶν ὀρθοφρονούντων καὶ ἀνεξαρτήτων πολιτῶν, ἐνεθάρρυνεν ἡμᾶς ἵνα ἀποδυθῶμεν εἰς τὸ ἀνατεθὲν ἡμῖν δυσχερὲς ἔργον.

Αἱ ἀρχαί, ἃς θέλομεν τηρήσαι, κατὰ τὴν διαχείρισιν τῆς ἀνατεθείσης ἡμῖν ἐξουσίας, γνωσταί ἤδη καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ Βουλῇ πολιτείας ἐκείνων ἐξ ἡμῶν, οἵτινες διετέλουν βουλευταί, δύνανται νὰ διατυπωθῶσιν ἐν συνόψει ὡς ἑξῆς: Θέλομεν τηρήσαι τοὺς νόμους τῆς πολιτείας καθ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας μετὰ πάσης εὐλαθείας καὶ ἀμεροληψίας. Θέλομεν ἐγκαθιδρύσει, ὅσον εἶναι τε τάχιον διοίκησιν χρηστήν καὶ ἀμερόληπτον, μεριμνῶσαν ἀδιαλείπτως περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς εὐημερίας τῶν πολιτῶν καὶ κανονίζουσαν τὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις αὐτῆς, ὡς ὁ νόμος καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον ἀπαιτοῦσι καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν πολιτικῶν φρονημάτων τῶν ἐκάστοτε ἐνδιαφερομένων. Θέλομεν ἐπιζητήσαι πᾶσαν δυνατὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Κράτους καὶ πρὸς τοῦτο ἐνθὲν μὲν θέλομεν ἐπαυξήσαι τὰ ἔσοδα διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἐθνικῶν πόρων καὶ διὰ τῆς ἀναθεωρήσεως καὶ βελτιώσεως τῆς κειμένης περὶ ἐπιβολῆς καὶ εἰσπράξεως τῶν φόρων νομοθεσίας, ἐνθὲν δὲν θέλομεν ἐλαττώσει τὰς δαπάνας, πᾶσαν δυνατὴν οἰκονομίαν ποιούμενοι πρὸς ἐπίτευξιν ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ ἰσοζυγίου τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ ἀνόρθωσιν τῆς δημοσίας πίστεως. Οὕτω δὲ θέλει ἐκλείψει καὶ πᾶς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐνδοιασμός περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκπληρώσεως τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ Κράτους.

Θέλομεν λάβει πᾶσαν διοικητικὴν καὶ νομοθετικὴν πρόνοιαν ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ νὰ κατασταθῇ ὅσον οἶόν τε ὀρθότερα καὶ ταχύτερα ἢ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης· θέλομεν μεριμνήσει περὶ βελτιώσεως τῆς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς ὁργανώσεως τῆς χώρας τροποποιοῦντες πρὸς τοῦτο καὶ τὴν κειμένην νομοθεσίαν κατὰ τοὺς κανόνας, οὓς διδάσκει ἡ στρατιωτικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ πεῖρα τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἐπιβάλλουσι δὲ αἱ ἰδιαίτεραι περιστάσεις τῆς χώρας, ἵνα οὕτως ὑπάρχωσι διαρκῶς πρόχειρα τὸ μέσα πρὸς πᾶσαν ἐθνικὴν ὁρᾶσιν. Θέλομεν ἐπιδιώξει μετὰ ζήλου καὶ συντόνου προσπάθειας τὴν ὅσον οἶόν τε εὐρεῖαν διάδοσιν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς ἀπάσας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ, εἰσάγοντες εἰς αὐτὴν τὰς ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης ἐνδεικνυόμενας βελτιώσεις μὴ παραβλέποντες τὴν προαγωγὴν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν ἐξύψωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, ἀναλόγως τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ προσορισμοῦ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς.

Θέλομεν τέλος ἐπιζητήσῃ τὴν βελτίωσιν τῆς λειτουργίας τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος τηροῦντες καὶ ἐφαρμόζοντες τὴν ἀρχὴν τῆς διαιρέσεως τῶν ἐξουσιῶν καὶ τῆς ἐν πλήρει ἀνεξαρτησία καὶ ἐν αὐστηρᾷ νομιμότητι ἐξασκήσεως μιᾶς ἐκάστης αὐτῶν. Ἐπανειλημμένως ἐξεδήλωσεν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς διὰ τῶν ἐκλογικῶν αὐτοῦ ἀποφάσεων τὴν ζωηράν αὐτοῦ ἐπιθυμίαν καὶ τὴν σταθερὰν αὐτοῦ θέλησιν πρὸς θεραπείαν πλημμελοῦς πραγμάτων καταστάσεως, ἀντικειμένης εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ τοὺς ἐθνικοὺς πόθους. Προκειμένου δὲ νὰ προβῇ αὐθις μετ' ὀλίγον ὁ ἐλληνικὸς λαὸς εἰς ἐκλογὴν τῶν νέων αὐτοῦ ἀντιπροσώπων, ἐπικαλούμεθα μετὰ θάρρους τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ ἐκτεθέντος προγράμματος.

Φρονοῦντες, ὅτι καθήκον πάσης κυβερνήσεως εἶναι νὰ ἀπέχη οἰαςδὴποτε ἐν τῇ ἐνέργειᾳ τῶν ἐκλογῶν ἀμέσου ἢ ἐμμέσου παρεμβάσεως καὶ νὰ περιορίζηται αὐστηρῶς εἰς τὴν τήρησιν τῆς τάξεως πρὸς ἐλευθέραν καὶ ἀνεπηρέαστον ἐξάσκησιν τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐκλογέων, θέλομεν ἀπόσχη πάσης ὑποδείξεως κυβερνητικῶν ὑποψηφίων. Ἀπόκειται οὐχ ἥττον εἰς τοὺς ἐκλογεῖς ἐκάστης περιφέρειας, τοὺς ἐγκρίνοντας τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν πορείαν τῆς παρούσης

κυβερνήσεως, νὰ ἐκτιμήσωσι τὰς ἐπαγγελίας καὶ δηλώσεις τῶν ὑποψηφίων ἐκείνων, ὅσοι ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον αὐτῶν ὡς συμμεριζόμενοι τὰς ἡμετέρας περὶ τῶν κοινῶν γνώμας καὶ ἰδέας.

Πεποιθότες εἰς τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν ὀρθοφροσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπεκδεχόμεθα μετ' ἐμπιστοσύνης τὴν προσεχῆ αὐτοῦ ἐτυμηγορίαν καὶ εὐχόμεθα διακαῶς νὰ ἐκδηλωθῇ τοιαύτη οἷαν ἀπαιτεῖ τὸ συμφέρον τῆς φίλης πατρίδος.

Ἐν Ἀθήναις 21 Μαρτίου 1892.

Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον

Κ. Κωνσταντόπουλος. Α. Μελετοπούλος, Κ. Σαχτούρης, Κ. Ν. Παπαμιχαλόπουλος, Χ. Μαστραπᾶς, Γ. Φιλάρετος, Σ. Δειϊμέζης.

Βουλευτικαὶ ἐκλογαί, κατὰ τὴν νέαν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Δηλιγιάννη ἐπιψηφισθεῖσαν ἐκλογικὴν περιφέρειαν ἐγένοντο τῇ 3 Μαΐου 1892, καθ' ἃς νικήσαντος τοῦ κόμματος τοῦ ὑπὸ τὸν Τρικούπην, οὗτος ἐσχημάτισε νέαν Κυβέρνησιν τῇ 10 Ἰουνίου, ὡς ἐξῆς συγκροτηθεῖσαν : Τρικούπης πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, Α. Σιμόπουλος τῆς Δικαιοσύνης, Στέφ. Δραγούμης τῶν Ἐξωτερικῶν, Γ. Θεοτόκης τῶν Ἐσωτερικῶν, Σ. Σκουλούδης τῶν Ναυτικῶν, Ν. Τσαμαδὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Κ. Κοσσονᾶκος τῆς Παιδείας,

Τῆς νέας Βουλῆς τῆς ΙΓ' περιόδου (1892—1895) προβάσης, τῇ 8 Ἰουνίου, εἰς ἐκλογὴν προέδρου, ἐξελέγη ὁ τῆς κυβερνήσεως ὑποψήφιος Βασίλειος Βουδούρης διὰ ψήφων 155. Ἡ ὑπὸ τὸν Τρικούπην κυβέρνησις ἐνησχολήθη, ὡς καὶ ἡ τοῦ Δηλιγιάννη κυρίως εἰς τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα. Ἀλλ' ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, κατὰ τὸν οἰκονομολόγον Ι. Ζωγράφον, οὗ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐμνήσθημεν, ἀπὸ τοῦ 1887—τοῦ 1890, ἦτοι κατὰ τὴν προτελευταίαν πρωθυπουργίαν αὐτοῦ, ἠύκολύνετο ἐν τῇ τῶν δημοσίων διοικήσει διὰ τῶν τροπῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεστήριζε τοὺς ἐπιχειροῦντας δανειστάς, παριστωσῶν τελείαν ἀκμὴν ἐσόδων καὶ ἰσοζυγίου καὶ καλυπτουσῶν πολλαχῶς τὰς προσθέτους πιστώσεις. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνήφθησαν τὰ δάνεια τῶν 135, 125, 15, 30 καὶ 90 ἑκατομ-

μυρίων, ἤτοι ἐν ὅλῳ 395 ἑκατομμυρίων, ἐξ ἑκάστου δὲ δανείου ἐπερίσσευε καὶ ποσὸν τι χρησιμοποιοῦμενον εἰς τὰ συνήθη ἐλλείματα τοῦ προϋπολογισμοῦ. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ Ἑλλὰς κατηνάλωσε τὸ κεφάλαιον τῆς ἰδίας πίστεως ὑποστηριζομένη ὑπὸ ἰσχυρῶν δανειστῶν, οἵτινες ἐπραγμάτωσαν ὑπὲρ ἑαυτῶν μεγάλα κέρδη. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὁ Γκίλδς ἐκέρδησε παρὰ τῶν Βέλγων μόνον ἐκ τοῦ δανείου τῶν Μύλων-Καλαμῶν 30 ὡς ἔγγιστα τοῖς 6)0 ἐπὶ 24 ἑκατομμυρίων, ἤτοι ὑπὲρ τὰ 7 ἑκατομμύρια, ἐκτὸς τῆς τροπῆς, ἣν ἐνήργησε τοῦ ἰδίου δανείου. Ἐπίσης ἐλέγετο ὑπὸ ἀρμοδίων, ὅτι ἐκ τοῦ κέρδους τῶν πλοίων διενεμήθησαν ἀναλογίαι μόνον ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ 4 ἑκατομμύρια φράγκων χρυσῶν. Ὡς φαντασθῇ ἕκαστος ὅποια θὰ ἦσαν αἱ διαφοραὶ ἐπὶ τοῦ ὅλου τῶν 400 ἑκατομμυρίων! Ἀναφέροντες ταῦτα ὀφείλομεν νὰ ἀναγράψωμεν, ὅτι δὲν ἀνήκουμεν εἰς τὴν τάξιν τῶν μεμπυμύρων ἐκείνων, οἵτινες νομίζουσιν, ὅτι οἱ μεγάλοι ἐπιχειρηματῆαι δὲν πρέπει νὰ κερδαίνωσιν ἀναλόγως τῶν κινδύνων, οὓς ἀναλαμβάνουσιν. Ἀλλὰ παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ κυδερνήται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν διεχειρίσθησαν καλῶς τὸ μέγα κεφάλαιον τῆς ἐθνικῆς πίστεως καὶ ἐξάντλησαντες καὶ τοῦτο ἀπερισκέπτως, ἀφοῦ προηγουμένως κατέφόρτωσαν τὴν κοινῶνίαν διὰ φόρων ἑφθασάν τάχιστα εἰς τὴν ἐξάντλησιν ὅλων τῶν πόρων, τὴν πτώχευσιν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν ἔργων εἰς καταστροφὴν, οἷον τῶν ὑπὸ κατασκευὴν σιδηροδρόμων Τριπόλεως-Καλαμῶν καὶ Πείραιώς-Λαρίσσης.

Ἡ ὅλη δημοσιονομικὴ διοίκησις ἐξηκολούθει λοιπὸν ἀμεριμνομέριμος ὥς καὶ πρότερον. Ἐν ἔτει 1890 ἐδημοσιεύθη ὁ νόμος ΑΨΠΗ' περὶ μεταρρυθμίσεως καὶ συμπληρώσεως διατάξεων τῶν παγίων φορολογικῶν νόμων. Οὗτος ὁ νόμος εἶναι σύμφωτον διατάξεων ἀφόρων διαφόρων φορολογικῶν νόμων χάριν ὁρῆς διαρρυθμίσεως τῆς διαδικασίας αὐτῶν, ἀλλ' οὐδεμίαν προτιθέμενος βελτίωσιν τῶν δημοσίων ἐσόδων.

Ἐξακολουθεῖ ἡ ἀπὸ μικροῦ ἤδη καθιερωθεῖσα ἀταξία ἐν τοῖς ἐξόδοις τῶν προϋπολογισμῶν τοῦ Κράτους, ὥστε ἐκ τῶν ὑστέρων ἐδέησε νὰ ψηφισθῶσι διάφοροι πιστώσεις πρὸς πρὸς πρὸς τῶν ἐξόδων τοῦ 1890 ἀνέρχόμενάς εἰς 12,899,782, μὴ συνυπο-

λογιζομένων τῶν ἀληθῶς ἐκτάκτων ἐξόδων διὰ τὴν κατασκευὴν σιδηροδρόμων ἐκ δραχ. 24,441,218. Ἐκ τούτων παρατηρεῖ τις, ὅτι ἀσφαλῶς καὶ ἀμερίμνως ἤγετο ἡ τότε Κυβέρνησις πρὸς τὴν πτώχευσιν· οἷότι οὔτε καὶ ἀπόπειρά τις πρὸς ἐπαρκῆ μεταβολὴν εἴτε τῶν ἐσόδων εἴτε τῶν ἐξόδων ἐμφαίνεται πού τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ τῶν οἰκονομικῶν νόμων.

Ποριζομένη ἡμερησίως ἡ Κυβέρνησις τὰ ἐλλείποντα πρὸς κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ προϋπολογισμοῦ οὐδόλως ἐμερίμνα σοβαρῶς περὶ τῶν σαλευομένων βάσεων τῆς δημοσιονομίας. Ἦρκεῖτο δ' εἰς ἔντεχνον λογιστικὴν ἀπόκρυψιν τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως, ὥστε ἠναγκάζοντο οἱ ἀντιφρονοῦντες διὰ μυρίων ὑπολογισμῶν ν' ἀνιχνεύσωσι τὰ κεκρυμμένα μέρη, ἥτις ἄχαρις ἐργασία διεκινδύνευσε κάποτε καὶ αὐτὴν τὴν ὑγείαν τοῦ πολυπείρου καὶ ἀκαμάτου ἡγέτου τῆς τότε ἀντιπολιτεύσεως. Αἱ δὲ ἐν τῇ Βουλῇ συζητήσεις κατὰ τὰς περιόδους ἐκείνας εἶχον μεταβληθῇ εἰς λογιστικὰς ἐρεῦνας καὶ ἐθαυμάζοντο ὑπὸ τῶν ἀπλουστέρων ἀκροατῶν καὶ τῶν ἀπανταχοῦ ἀναγνωστῶν τῶν ἐφημερίδων οὐχὶ οἱ ἐρευνῶντες ἐμβριθῶς τὰ τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας καὶ τῆς δημοσιονομίας καὶ ἐνδεικνύοντες τὰ ἐλαττωματικά, ἀλλ' οἱ ἀπομνημονεύοντες ὅσον πλείστους ἀριθμούς καὶ ἀπαγγέλλοντες αὐτοὺς ἄνευ σαφῶν συμπερασμάτων, ἅτινα νὰ ὁδηγῶσι πάντα λογικῶς σκεπτόμενον περὶ τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ πρακτέου.

Ἐνεκα τούτου τυφλώττοντες πολλοὶ ἐκ τοῦ ὄλεθρίου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐλαττώματος τῆς κομματικῆς ἐμπαθείας ἤριζον, ἐπιστήμονες ἄνδρες, κατ' αὐτὴν τὴν παραμονὴν τῆς πτωχεύσεως, ἐπιμένοντες, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἡμῶν διοίκησις καὶ ἡ κατάστασις ἦν ἀρίστη. Δυστυχῶς δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ τότε ἀντιπολιτευόμενοι παρέρροντο, κατ' ἀνάγκην, εἰς τὸ σύστημα τοῦτο τῶν ἀκαταλήπτων τοῖς πολλοῖς λογιστικῶν διενέξεων, ἀντὶ γὰρ καταδεικνύωσι κεφαλαιωδῶς καὶ πειπτικῶς τὸ σφαλερὸν τῶν βάσεων τοῦ ὄλεθρίου συστήματος. Ὡστε μὴ ἐκκαθαριζομένων σαφῶς τῶν πραγμάτων ἐπεκράτησεν ἐπὶ μακρὰς σειρὰς ἐτῶν ἀληθῶς καταστρεπτικὸν τῆς τε οἰκονομίας καὶ δημοσιονομίας ἡμῶν σύστημα, οὔτινος σήμερον γευόμεθα τοὺς πικροτάτους καρποὺς ὑπὸ τε οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ἔποψιν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1891 (τῆς κυβερνήσεως Δεληγιάννη) τὰ δημοσιονομικὰ μέτρα εἰσὶν ὅλως κανονικὰ καὶ οὐδὲν δύναται τις ἐκ τούτων νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἐπικεῖται ὁ κίνδυνος τῆς πτωχεύσεως ἢ ὅτι γίνεται φροντὶς πρὸς πρόληψιν αὐτῆς. Καὶ ὁ μὲν προϋπολογισμὸς τοῦ 1890 δὲν μετεβλήθη ἔνεκα τοῦ βραχυτάτου ὑπολειπομένου τότε χρόνου, καθ' ὃν δὲν ἦτο δυνατόν εἰς τὸ ἄρτι ἀναλαβὸν ὑπουργεῖον, ὡς ἰσχυρίζετο τοῦτο, νὰ μεταρρυθμίσῃ τοὺς σχετικοὺς νόμους περὶ τῶν διαφόρων δημοσίων ἐσόδων καὶ τῶν ἐξόδων, ἐξ οὗ καὶ ἡ πολλάκις ἐπαναληφθεῖσα μομφή, ὅτι δὲν μετεβλήθη, ὡς ὤφειλεν, ὁ προϋπολογισμὸς. Ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς χρήσεως τοῦ 1891 προϋπολογισμὸς ὀλίγας ὑπέστη τροποποιήσεις ψηφισθεῖς εἰς ἔσοδα μὲν ἐν τῷ συνόλῳ δραχ. 96,521,462, ἐξοδα δὲ δρ. 99,256,590.40.

Ἀλλαι αὐξήσεις τῶν ἐσόδων ἢ ἐλαττώσεις τῶν ἐξόδων λόγου ἄξιαι καὶ ἀνάλογοι τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου ὁμολογουμένως δὲν ἐγένοντο. Ἀπ' ἐναντίας, κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἐπεξετάθη ἡ λίαν πιστικὴ καὶ ὀχληροτάτη δημοτικὴ ἐπὶ τῶν ὠνίων δασμολογία εἰς πλείστους δήμους καὶ συνέστησαν πάμπολλα ἑλληνικὰ τε καὶ δημοτικὰ σχολεῖα. Ἐπίσης δὲ καὶ αἱ πιστώσεις διὰ τὰ ἔργα τῆς ὁδοποιήσεως ἐξηκολούθησαν, ὡς ἐγίνοντο συνήθως καὶ ὑπὸ τῶν προκατόχων, ἐνῶ ἐν κρίσιμοις τῆς δημοσιονομίας καιροῖς αἱ τοιαῦται ἐπωφελεῖς δαπάναι δεόν νὰ καιαπαύσωσιν ὀλοσχερῶς.

Κατὰ τινὰ νόμον μάλιστα ἐδόθη γενικὴ ἄδεια περὶ δανείων καὶ προκαταβολῶν γενομένων πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων καὶ ἐξόφλησιν προσωρινῶν δανείων. Τὰ σιδηροδρομικὰ ἔργα ἐπίσης ἐξηκολούθησαν, ὡς ὤφειλον κατ' ἀνάγκην, ἀφοῦ ἅπαξ εὐρέθησαν ἐν ἐνεργείᾳ, καὶ ἰδίως ὁ Πειραιῶς—Λαρίσσης σιδηρόδρομος.

Πραγματοποιήσασα μέρος τι τῶν ὑπολειπομένων ὁμολογιῶν ἐκ τοῦ δανείου τοῦ σιδηροδρόμου, τούτου ἢ τότε Κυβέρνησις, χάριν ἐπειγουσῶν ληξιπροθέσμων ὑποχρεώσεων, ἐξηκολούθησε τὰς ἐργασίας οἰκονομοῦσα τὰ ἀναγκαιοῦντα μᾶλλον ἐκ τῶν τακτικῶν ἐσόδων τοῦ δημοσίου. Καὶ οὕτως ἐξηκολούθουν νὰ ἐξοικονομῶνται τὰ πράγματα μετὰ φειδοῦς ἀξίας κρείττονος ἐκτιμήσεως καθ' ὅλον τὸ 1891 ἐκ τῶν ἐνόντων· καθόσον ἄνευ δανείου διήλθεν ὅλον τὸ ἔτος, ἐξακολούθησασῶν τῶν χορηγιῶν τοῦ δημοσίου εἰς τὰ ἐκκρεμῇ δη-

μύσια ἔργα. Πάντα δὲ ταῦτα κατωρθοῦντο ἕνεκα τῆς εὐτυχοῦς αὐξήσεως τῶν δημοσίων ἐσόδων κατὰ 15 ἑκατομμύρια, κατὰ τὴν διαχείρισιν ταύτην. Ἀλλ' ἄφου ἔπαυσαν τὰ δάνεια καὶ ἡ εἰσροὴ ξένου χρυσοῦ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους, ἐξηκολούθουν δὲ τακτικῶς αἱ πληρωμαὶ τῶν χρεώσεων καὶ τῶν ὑπὸ κατασκευὴν ἔργων ἐκ τῶν συνήθων ἐσόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἤρξατο φυσικώτατα βαθμιαία ὑπερτίμησις τοῦ χρυσοῦ ἐπιταθεῖσα μάλιστα, ὡς συνήθως, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1891 καὶ ἀρχὰς τοῦ 1892. Ἐννοεῖται, ὅτι τοῦτο ἐθορύβησεν ὅπως τοὺς ἀδαστέρους, πολλοὶ δὲ κακοβούλως παρίστων, ὅτι τοῦτο ὠφείλετο εἰς ἀνικανότητά τῆς Κυβερνήσεως ἀντὶ νὰ εὐγνωμονῶσιν εἰς αὐτὴν διὰ τὴν ἐν γένει κρείττονα διοίκησιν. Ἡ μᾶλλον ἀντὶ νὰ ἐννοῶσιν τὴν ἀκροσφαλῆ κατάστασιν εἰς ἣν εἶχον περιέλθει τὰ πράγματα καὶ νὰ ἐνθαρρύνωσιν τὴν Κυβέρνησιν εἰς μεῖζονα αὐστηρότητα, ὅπερ ἦτο τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης, πρὸς σωτηρίαν τῆς κινδυνευούσης οἰκονομίας, παρεπονοῦντο ὡς διὰ τὸ φυσικώτατον, φαινόμενον τῆς ὑπερτιμήσεως τοῦ χρυσοῦ. Κατ' ὁρθωσαν δὲ νὰ ἐξαπατήσωσιν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὡς εἰκάζεται, καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα ἀποφασίσαντα ὅπως ἀποτόμως νὰ προβῇ εἰς ὑπουργικὴν μεταβολήν, ἐπαναφέρων εἰς τὴν διοίκησιν τοὺς ἐπὶ μακρὰ ἔτη παρασκευάσαντας τὴν ἀθλίαν ἐκείνην κατάστασιν.

Ἐν τῶν τελευταίων μέτρων τοῦ ὑπουργείου τοῦ 1891 ἐν τῇ αὐξανούσῃ στενοχωρίᾳ καὶ πρὸ τῆς πτώσεως αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ σύμβασις μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς περὶ οἰονεὶ ἐξαγορᾶς ὑπὸ ταύτης τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ λαμβάνῃ τὸ δημόσιον, κατὰ τὴν τρέχουσαν εἰκοσιπενταετίαν, ἐν τέταρτον ἐκ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν πηγαζόντων ἐκ τοῦ προνομίου τῆς κυκλοφορίας τῶν τραπεζικῶν γραμματίων. Τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ κράτους δὲν ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ προσκλήθη ἐξ ἐπιστημονικῶν συζητήσεων· διότι, τῷ 1876 καὶ 1878 ἐδημοσίευσεν ὁ Ι. Ζωγράφος δύο εἰδικὰς πραγματείας, τὴν μὲν· περὶ χρήματος, τὴν δέ· περὶ τῆς ἀξίας τοῦ χαρτονομίσματος ἐν Ἑλλάδι, ἐν αἷς, σὺν ἄλλοις ζητήμασι συναφέσιν ἀνέπτυξε τὴν θεωρίαν, ὅτι τὸ ἐκ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων καὶ τοῦ χαρτονομίσματος κέρδος εἶναι νόμιμα τοῦ κράτους.

κατὰ δὲ τὴν ἀνανέωσιν τῶν προνομίων, ἐν ἔτει 1880, ἀνεγνωρίσθη πρώτην φοράν καὶ ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ἀτελῶς εἰσέτι, ὅτι τὸ δημόσιον θέλει λαμβάνει ἐπὶ τὸ μέλλον ἐν τέταρτον ἐκ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν ἐκ τοῦ νομίσματος τούτου.

Καὶ παρὰ μὲν τῆς Ἑθνικῆς ἐλήφθησαν ὡς ἱκανοποιήσεις τοῦ δημοσίου πάλιν ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον 2 1]2 ἑκατομμύρια δραχμῶν χρυσῶν, ἀλλ' ἐν τούτοις δὲν ἦρκει οὐδ' αὐτὴ ἡ στενόχωρος ἐξοικονόμησις τῶν ἀναγκῶν· ἀλλ' ὥφειλε καὶ ἡ κυβέρνησις ἐκείνη γενναιότερον καὶ αὐστηρότερον νὰ προβῇ εἰς διαρκῆ αὐξήσιν· τῶν ἐσόδων καὶ ἐλάττωσιν τῶν ἐξόδων διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ σώσῃ καὶ ἐξασφαλίσῃ μονίμως τὴν δημοσιονομίαν. Ἀγνωστον τί ἐγένετο ὡς πρὸς τὰς ἄλλας δύο προνομιούχους Τραπεζάς, ἥτοι τὴν Ἰονικὴν καὶ τὴν τῆς Ἡπειροθεσσαλίας, αἵτινες, κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον, ἔχουσι τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ τὰς αὐτὰς ὑποχρεώσεις· δὲν πρέπει νὰ νέμῃται τὸ νόμισμα τοῦ κράτους χάριν τῶν ἑαυτῆς μετόχων χωρὶς νὰ παρέχῃ τὴν δικαίαν ἀναλογίαν εἰς τὸ δημόσιον. Ἡ παραμέλησις τῆς εἰσπράξεως τοῦ δικαιώματος τούτου ἰσοῦται πρὸς ἀνάλογον πρόσθετον στέρησιν ἀπόρων φορολογουμένων ὑπὲρ τῶν ἐντρυφόντων εὐπορωτέρων μετόχων τῶν προνομιούχων Τραπεζῶν !

Συνήφθησαν τέλος, καὶ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἢ ὀλίγον πρότερον, ἐξ ἀνάγκης, δάνειά τινα, οἷον ἐπραγματώθη μέρος, ὡς εἴρηται τῶν δανείων, διὰ τοῦ σιδηροδρόμου Πειραιῶς-Λαρίσσης καὶ τὸ προσωρινὸν δάνειον τῶν 6,250,000 φράγκων χρυσῶν μετὰ τῶν ἐγγχωρίων Τραπεζῶν· ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ἐκ τῶν τελευταίων βεβιασμένων εὐκολιῶν, τὰς ὁποίας κατορθόνουσιν οἱ κινδυνεύοντες πρὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἑαυτῶν πτωχεύσεως. Ἐν τούτοις, ἡ μεταβολὴ ἡ κυβερνητικὴ ἐπῆλθεν, οἱ δὲ εἰθισμένοι νὰ καταφεύγῃ μόνον εἰς δάνεια, στειρεύσαντος τοῦ πόρου τούτου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τέλους. Μὴ δυναμένη, δηλαδὴ νὰ συνάψῃ ἄλλα δάνεια ἢ τότε κυβέρνησις κατέλιπε πλέον τὴν ἀρχὴν, ὑποθέτουσα ἴσως, ὅτι ἡ διάδοχος, ἀδυνατοῦσα νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ λήγοντα τοκοχρεωλύσια, ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ κηρύξῃ τὴν πτώχευσιν ἄνευ ἑτέρου μέτρου.

Οὕτω τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1893 ἐξαρτηθέντος ἐκ δανείου, ὅπερ ἀπέτυχεν ἐν Λονδίῳ, μεθ' ὅλα τὰ γενόμενα μάταια ἔξοδα τῆς αὐτόθι ἐπὶ μακρὸν παραστάσεως τοῦ ἐκ Κερκύρας εὐπατρίδου βουλευτοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν Γ. Θεοτόκη, ἡ κυβέρνησις Τρικούπη παρητήσατο τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἐκλήθη ν' ἀναλάβῃ ὁ ἐκ Τριφυλλίας γηραιὸς πολιτευτὴς Σ. Σωτηρόπουλος, συμπράττοντος καὶ τοῦ Δημητρίου Ράλλη, κομματάρχου ἤδη ἐν τῇ Βουλῇ. Τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο κατηρτίσθη τῇ 3 Μαΐου 1893 ὡς ἑξῆς: Σ. Σωτηρόπουλος πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῆς δικαιοσύνης, Δ. Ράλλης τῶν ἐσωτερικῶν, Ε. Κριεζῆς τῶν ναυτικῶν, Κ. Κόρπας τῶν στρατιωτικῶν, Ἀθ. Εὐταξίας τῆς παιδείας.

Ἡ κυβέρνησις Σωτηροπούλου ἀποδεξαμένη τὴν ἀρχὴν εἶχε τὴν πονηρίαν νὰ διαφύγῃ δι' ἐαυτὴν τὸν προκείμενον σκόπελον τῆς πτωχεύσεως. Οἱ διάδοχοι τοῦ Τρικούπη, λέγει ὁ Ζωγράφος, ἀπειμιμήθησαν τὴν ἤδη ὑπὸ μόνῃς τῆς Ἀργεντινῆς Δημοκρατίας ἐφαρμοσθεῖσαν μέθοδον τῆς προσωρινῆς ἀναστολῆς τῶν πληρωμῶν τοῦ κράτους. Τοῦτο εἶναι τὸ δάνειον «Φαϊνδιγγ». Ἀντὶ νὰ πληρώσωσι τοῖς μετρητοῖς τὸ χρεώλυτρον ἐξέδωκαν καὶ παρέδωκαν εἰς τοὺς δανειστὰς τίτλους νέου δανείου, ἥτοι, ἐπὶ τὸ ἐμπορικώτερον, ἀντὶ νὰ ἐξοφλήσωσι τὸ λήγον γραμματίον ἠλλαξάν αὐτὸ διὰ νέου μὴ πληρώσαντες οὐδὲ τοὺς δεδουλευμένους τόκους. Ὅταν ἔμπορός τις φθάσῃ εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ἡ πτώχευσις δὲν θεωρεῖται πολὺ ἀπέχουσα, ἢ μᾶλλον ἐὰν θέλῃ τις εὐσυνειδήτως νὰ ὀρίσῃ τὸν χρόνον τῆς ἐνάρξεως τῆς πτωχεύσεως, δὲν δύναται παντάπασιν ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τοῦ χρονικοῦ τούτου σημείου. Διὰ τοῦ Βασιλικοῦ διατάγματος τῆς 30 Μαΐου 1893, ἐκδοθέντος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προεψηφισμένων νόμων περὶ συνάψεως καὶ ἐξοφλήσεως δανείων καὶ διὰ τῆς ταῦτοχρόνου συμβάσεως μετὰ τοῦ τραπεζιτικοῦ οἴκου «Κ. Ι. Χάμβρου καὶ υἱός», προέβη ἡ τότε κυβέρνησις εἰς συμφωνίαν περὶ ἐκδόσεως δανείου 100,000,000 φράγκων ἢ 4,000,000 λιρῶν. Τὰ τοκομερίδια τῶν εἰς χρυσὸν μεγάλων δανείων τῶν ἐτῶν 1881, 1884, 1889 καὶ 1890 καὶ αἱ κληρωθησόμεναι ὁμολογίαι τῶν αὐτῶν δανείων, τὰ ληξιπρόθεσμα καὶ ὀφειλόμενα ἀπὸ 3 Ἰου-

νίου 1873 μέχρι 1 Ιουλίου 1895 ἤθελον ἐξοφλεῖσθαι δι' ὁμολογιῶν τοῦ νέου τούτου δανείου εἰς τὸ ἄρτιον κτλ. Μέχρι δὲ τῆς ἐκδόσεως καὶ τοῦ κατάρτισμας τῶν ὀριστικῶν τίτλων ὁ οἶκος Χάμβρου ἤθελεν ἐκδόσει προσωρινὰς ἀποδείξεις «Σκρίπ»(1) ὅπως διευκολυνθῶσι τὰ ὅσον οὕτω λήγοντα τοκομερίδια.

Διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ δανείου τούτου διετίθεντο ἅπαντες οἱ τότε εἰς χρυσὸν πληρονόμενοι φόροι καὶ τὰ τέλη, ἅτινα ἀπέφερον, κατὰ τὸν προϋπολογισμόν, 7,650,000 δραχμῶν χρυσῶν. Ἰδρύετο δὲ διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην ἴδιον ταμεῖον διευθυνόμενον ὑπὸ ἐπιτροπῆς ἐκ τριῶν ἀντιπροσώπων τῶν Προνομιούχων Τραπεζῶν καὶ ἐδρεῦον ἐν τῇ Ἑθνικῇ. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἤθελεν ἐκδίδει πιστοποιητικὰ περὶ τῆς εἰς χρυσὸν ἐξοφλήσεως τῶν παραχωρουμένων φόρων καὶ τελῶν κτλ., ἄλλως ἄνευ τοιούτων ἦτο ἄκυρος πᾶσα ἐξόφλησις τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν πρὸς τὸν φορολογούμενον. Τὸ περιεργότερον δὲ ἦτο, ὅτι συνεφωνήθη, ὅτι, καθὼ μὴ πληρόνουςα τὰ τοκομερίδια ἢ κυδέρνησις, ὑπεχρεῦτο νὰ ἐπιστρέψῃ καθ' ἕκαστον μῆνα ἀνὰ 1,000,000 δραχμῶν εἰς τοὺς ἐπὶ ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ τρεχομένους παρὰ ταῖς προνομιούχοις τραπεζαῖς μέχρι τελείας ἐξοφλήσεως τοῦ ἐπὶ ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ δανείου. Τὸ περιεργὸν τοῦτο κατασκευάσμα, χορηγοῦν διαφόρους ὀριζομένας ὠφελείας εἰς τὸν Χάμβρον χάριν τῆς ἀπλῆς μεσολαβήσεως αὐτοῦ, ἦτο ἔντεχνος ἐφεύρεσις κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἀρτίως τότε ἐν Ἀργεντινῇ γενομένων πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀμέσου κηρύξεως τῆς πτωχεύσεως, ἄλλως οὐδὲν θετικὸν ἀποτέλεσμα ἠδύνατο νὰ φέρῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς οἰκονομίας τοῦ Κράτους. Μάλιστα ἡ ἴδρυσις τοῦ ἰδιαίτερου ταμεῖου ἐκδίδοντος τὰ εἰς χρυσὸν πιστοποιητικὰ καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐπιστροφή καὶ ἐλάττωσις τῶν κυκλοφορούντων τραπεζικῶν γραμματίων ἄνευ ἄλλων προσοφόνων μέτρων διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς χρηματιστικῆς κυκλοφορίας ἠδύναντο νὰ προκαλέσωσι

(1) Ἐκτοτε χρονολογεῖται καὶ ἡ σατυρικὴ μὲν τὸ πρῶτον, εἴτα δὲ πολιτικὴ καὶ ἡμερησία ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Εὐαγγέλου Κουσουλάκου ἐκδιδομένη ἐφημερίς.

πολλά ἄτοπα καὶ ζημίας ἀνυπολογίστους. Ἀλλὰ τὴν 10ην Δεκεμβρίου ἰδίου ἔτους (1893) ταῦτοχρόνως μετὰ τοῦ νόμου τῆς πτωχεύσεως ἐξεδόθη καὶ νόμος ἀκυρῶν τὸ διάταγμα περὶ τοῦ Φαῖνδιγγ ὡς ἀντιβαῖνον εἰς τὰς διατάξεις τῶν ἐφ' ὧν ἐρείδεται νόμων καὶ περιλαμβάνον τούς ἐκδοθέντας προσωρινούς καὶ ὀριστικούς τίτλους εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν 30 ο)ο.

Κατὰ συνέπειαν καὶ τὸ ἔτος 1893 διῆλθεν ὅλως στεῖρον δημοσιονομικῶν μεταρρυθμίσεων δι' ὧν ἤθελε λαμβάνεσθαι πρόνοιαι περὶ τελεσφόρου ἀποκρούσεως τοῦ κινδύνου τῆς πτωχεύσεως. Ἡ νῦν τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καθιερωθεῖσα διὰ τοῦ νόμου ΒΡΙΕ' καὶ ΒΡΛΕ' πληρωμὴ εἰς χρυσὸν ἐσόδων τινῶν ὀριζομένου τοῦ τέλους, κατὰ τοὺς κειμένους νόμους καὶ μειουμένου κατὰ 1)6 ὅση περίπου ἦτο ἡ τότε συναλλαγματικὴ διαφορά, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ μέτρον προωρισμένον, ἵνα ἀντιδράσῃ πρὸς τὴν ἐπικειμένην πτώχευσιν. Καθὼς ἐπίσης τὸ ἐφάπαξ προκῦψαν κέρδος ἐκ τῆς ἐκτυπώσεως ὀρειχαλκίνων νομισμάτων, κατὰ τὸν νόμον ΒΡΜΓ' δὲν ἦτο βελτίωσίς τις τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους ! Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ μὲν προϋπολογισμὸς οὐδεμίαν ὑπέστη ἀξίαν λόγου μεταβολὴν ὡς πρὸς τὰ ἔσοδα καὶ τὰ ἔξοδα, ἀνάλογον τοῦ νὰ ἀποτραπῇ ὁ προφανῶς ἐπερχόμενος κίνδυνος τῆς πτωχεύσεως, οἱ δὲ νόμοι περὶ ἐσόδων καὶ ἐξόδων οὐδεμίαν μεταβολὴν ἢ προσθήκην ὑπέστησαν καὶ ἡ πίστις τοῦ κράτους ἐκλονίσθη ριζικῶς ἐκ τε τῆς προηγηθείσης δημοσιονομικῆς διοικήσεως καὶ τῶν ἀρξαμένων πολλαχόθεν ἀπαισίων πεποιθήσεων, κατ' ἐξοχὴν δὲ διὰ τῆς ἀναστολῆς τῶν πληρωμῶν διὰ τοῦ «Φαῖνδιγγ», δὲν ὑπελείπετο μοιραίως ἄλλο μέτρον ἢ ἡ κήρυξις τῆς πτωχεύσεως. Τῆς βουλῆς συγκαληθείσης εἰς γ' σύνοδον τῆς ΙΓ' βουλευτικῆς Περιόδου τῇ 27 Ὀκτωβρίου, τῇ 28 τοῦ αὐτοῦ, ἡττηθέντος τοῦ ὑπουργοῦ Σωτηροπούλου ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐκλογῆς τοῦ προέδρου, τοῦ ὑποψηφίου αὐτῆς Γ. Κρεστενίτου λαβόντος 50 ψήφους, τοῦ δὲ ὑποψηφίου τοῦ Τρικούπη Β. Βουδούρη 102, ὁ βασιλεὺς τῇ 30 Ὀκτωβρίου 1893 ἐκέλευσε τὸν Τρικούπην τὸν τρσαῦτα χρεὴ ὑπερφορτώσαντα τὴν Ἑλλάδα, ἵνα σώσῃ αὐτὴν ἐπόμενος τῷ λογίῳ : «ὁ τρώσας καὶ

ἰάσεται !» Ὁ Τρικούπης μόλις λαβὼν τὴν ἐξουσίαν(1) συνέχισε τὴν γ' σύνοδον τῆς ΙΓ' βουλευτικῆς περιόδου καὶ τῇ 10 Δεκεμβρίου 1893, διὰ τοῦ νόμου ΒΡ4ΣΤ' ἐκήρυξε τὴν πτώχευσιν τῆς Ἑλλάδος ! ἐδόθη δὲ τῇ κυβερνήσει τὸ δικαίωμα νὰ τροποποιήσῃ συμβιβαστικῶς πρὸς τοὺς δανειστὰς αὐτῆς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Δημοσίου Χρέους, ὡς πρὸς τὸν τόκον, χρεωλύσια καὶ τὰς εἰς ἐγγύησιν προσόδους, περὶ ὧν εἵπομεν ἐν σελίδι 640 τοῦ ἡμετέρου ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου. Προσωρινῶς δὲ κατεβάλλοντο 30 ο)ο εἰς χρυσὸν ἐπὶ τῶν πληρωτέων ἐκάστοτε τοκομεριδίων, ἥτοι τὰ τοκομερίδια περιελόπησαν κατὰ 70 ο)ο, τοῦθ' ὅπερ ἐδημιούργησε λίαν ἀνώμαλον οἰκονομικὴν κατάστασιν ἀποκλεισμοῦ τῶν ἐλληνικῶν χρεωγράφων ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ, ἧς οἱ κάτοχοι Ἑλληνικῶν χρεωγράφων μυρία ὅσα καθιερμάζουσιν καθ' ἡμῶν ὑποστάντων τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας κατὰ τὸν ἀπαισίας μνήμης ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον, καθ' ὃν εἵχομεν πάντας καθ' ἡμῶν, ὡς ἐκ τῆς μὴ ἀποπέρατώσεως τοῦ πλειστάκις προταθέντος, δι' ἐπίτηδες εἰς Ἀθήνας ἀντιπρόσωπων τῶν ὁμολογιούχων, δικαίου συμβιβασμοῦ, κατὰ τὸ προταθὲν καὶ συζητηθὲν σχέδιον τοῦ 1893.

Τῆς κυβερνήσεως Τρικούπη συγκαλεσάσης τὴν Βουλὴν εἰς δ' σύνοδον τῆς ΙΓ' περιόδου τῇ 27 8)βρίου 1894(2) ὑπεβλήθησαν πολλά τε ἄλλα νομοσχέδια πρὸς ἐπιψήφισιν ἐν οἷς καὶ τὸ περὶ κατάργήσεως τῶν ἐξώσεων τοῦθ' ὅπερ προῦκάλεσε μεγίστην ἀγανάκτησιν παρὰ τοῖς ἰδιοκτήταις οἰκιῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὗτοι συνελθόντες εἰς συλλαλητήριον, πρωτοστάτουντος τοῦ ἐφέτος ἀποθανόντος μεγάλου κτηματίου Γ. Μπακαλοπούλου ἐν τῷ Πεδίῳ τοῦ Ἀρεῶς ἐν ᾧ ἠπειλήθησαν σκηναί, προληφθεῖσαι διὰ τῆς ὡς ἀπὸ μηχαν-

(1) Ἡ κυβέρνησις Τρικούπη ἐσχηματίσθη ὡς ἑξῆς : Τρικούπης πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν, Ν. Τσαμαδὸς τῶν στρατιωτικῶν, Ν. Μπουφίδης τῶν ἐσωτερικῶν, Δ. Στεφάνου τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῆς δικαιοσύνης, Γ. Μπούμπουλης τῶν ναυτικῶν καὶ Δ. Καλλιφρονᾶς τῆς παιδείας καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν.

(2) Ἡ τρίτη σύνοδος εἶχε λήξει τῇ 18 Μαρτίου 1894.

νῆς παρέμβάσεως τοῦ Διαδόχου, τῇ 9ῃ Ἰανουαρίου 1895, ὁ Τρι-
κούπης κατέθηκε τὴν ἀρχὴν τῇ ἐπαύριον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Ὁ Δ. Ράλλης ἀρνέεται τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου—Τὸ ὑπὸ τὸν Ν. Π. Δεληγιάννην αὐλικὸν ὑπουργεῖον—Διάλυσις τῆς Βουλῆς (20 Φεβρουαρίου 1895—Νέαι ἐκλογαὶ (16 Ἀπριλίου 1895)—Νίκη τοῦ Θ. Π. Δεληγιάννη—Ἡ ΙΔ' Βουλευτικὴ Περίοδος (15 Μαΐου)—Ἀθετήσεις τῶν πρὸ τῶν ἐκλογῶν ὑπεσχημένων τῷ ἐλληνικῷ λαῷ ὑπὸ τοῦ Δεληγιάννη—Τὸ ἐπείσوديον τοῦ βαρῶνου Χαμμερστάϊν—Ὁ Τρικούπης ἀνὰ τὴν Ἑσπερίαν—Τὰ Ἀρμενικὰ—Τὰ Βουλγαρικὰ—Τὰ Κρητικὰ—Συνέπειαι τοῦ Φερμανίου τοῦ 1889—Χριστιανὸς διοικητὴς—Ὁ Καραθεοδωρῆς Πασᾶς—Αἱ ἐν Κρήτῃ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ—Τουρκοὶ διοικητὴς, ὁ Τουρχὰν Πασᾶς—Ἡ ἀνάκλησις καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ Γεωργίου Βεροβίτς—Ἡ διαγωγὴ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως—Ἡ ἐλληνικὴ βουλὴ καὶ τὸ Κρητικὸν ζήτημα.

Ἀποτυχόντος τοῦ ἐξ Ἀττικῆς βουλευτοῦ Δ. Ράλλη νὰ συμπήξῃ αὐλικὸν κόμμα, ἐκλήθη ὁ ἐξάδελφος τοῦ παυθέντος τῇ 18 Φεβρουαρίου 1892 Θ. Π. Δεληγιάννη, Νικόλαος Π. Δεληγιάννης τέως πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Παρίσις καὶ εἶτα διευθυντὴς τῶν Μεταλλουργείων Λαυρίου δι' αὐτὸν ἐπιτηδειότατα πάνυ προ-
παρασκευάσθη, διὰ τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς τῆς ΙΓ' περιόδου τῇ 20 Φεβρουαρίου 1895, ἣ εἰς τὴν ἀρχὴν ἄνοδος τοῦ ἐκ Γόρτυνος βουλευτοῦ. Ὁ Ν. Π. Δεληγιάννης ἐσχημάτισε τὸ ὑπ' αὐτὸν ὑπουργεῖον ὡς ἐξῆς: Ν. Π. Δεληγιάννης πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, Ι. Παπαδιαμαντόπουλος (ὑπασπιστὴς τοῦ βασιλέως) τῶν Στρατιωτικῶν, Δ. Κριεζῆς (ἐπίσης ὑπασπιστὴς) τῶν Ναυτικῶν, Ν. Κ. Μεταξᾶς τῶν Ἑσωτερικῶν, Σ. Π. Ἀραβαν-

τινός τῆς Δικαιοσύνης, Θ. Ι. Κετσέας τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Ἄγγελος Σ. Βλάχος τῆς Παιδείας (1).

Τῆς Βουλῆς διαλυθείσης, ὁ Θ.Π. Δεληγιάννης ἀπῆλθεν εἰς ἐκλογικὴν περιοδείαν ἀνὰ τὴν Θεσσαλίαν διὰ τὰς τῇ 16 Ἀπριλίου 1895 ὀρισθείσας γενικὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς τοῦ Κράτους. Μεταβὰς εἰς τὰς πόλεις ὅσαι διὰ σιδηροδρόμου συνδέονται ἐδημηγόρει καθ' ἑκάστην πρὸς τοὺς Θετταλοὺς ὑποσχόμενος, ὅτι ἐὰν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν θὰ προέβαινεν εἰς τὴν περισυλλογὴν τοῦ Κράτους καὶ τῆς χώρας, διεβεβαίοντο δ' ὅτι ἤθελε καταργῆσαι τὸν ὑπὸ τοῦ Τρικούπη εἰσαχθέντα θεσμὸν τῆς στρατιωτικῆς ἀστυνομίας (Νόμος ΒΡΠΑ' τοῦ 1893), ἧς ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπῆρξαν προφανῆ τὰ ἀγαθὰ ἐν τῇ δημοσίᾳ ἀσφαλείᾳ, ἣτις ὅπως δῆποτε διὰ τῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως Σωτηροπούλου-Ράλλη ἐφαρμογῆς τῶν νόμων ΤΟΔ' καὶ ΥἸΕ' τοῦ 1871 περὶ καταδιώξεως ληστείας ἐστρεώθη, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἔβλαψε τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ ἀπασχολήσασα αὐτοὺς ἐπ' ἀλλότρια ἔργα, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ κυβέρνησις Ζαῖμη προέβη εἰς τὴν σύστασιν ἀνεξαρτήτου ἀστυνομικοῦ σώματος καὶ τὴν ἄμεσον σύνομολόγησιν ὑπὸ τοὺς μᾶλλον συμφέροντας ὅρους τοῦ πρὸς τοὺς δανειστὰς συμβιβασμοῦ καὶ τὴν κατάργησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Τρικούπη εἰσαχθέντων τῷ 1892 ἐκπαιδευτικῶν τελῶν.

Αὐτὰ ταῦτα ὑπέσχετο καὶ τοῖς Πελοποννησίοις, οἵτινες ἐξαπατηθέντες, μεθ' ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς 16 Ἀπριλίου 1895 ἀνέδειξαν αὐτὸν νικητὴν καὶ τροπαιούχον καθ' ἅπασαν τὴν χώραν, ἀποτυχόντος καὶ αὐτοῦ τοῦ Τρικούπη καὶ τῶν ἐπιφανεστέρων ὁπαδῶν αὐτοῦ, οἷος ὁ Δραγούμης, ὁ Μπουφίδης, ὁ Βουδούρης, ὁ Στεφάνου καὶ ἄλλοι, καίπερ τελέσαντος ἐκλογικὴν περιοδείαν καὶ παραστάντος τὸ πρῶτον ἤδη εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκλογῆς !

(1) Τῇ 15 Ἰουλίου 1895, καθ' ἑνὸς τῶν ὑπουργῶν τοῦ ὑπουργείου τούτου ὑπεβλήθη πρότασις περὶ ἐκλογῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς διὰ παραβάσεις τῶν νόμων καὶ τοῦ συντάγματος.

Ἡ πανολέττειρα τοῦ τρικουπικοῦ κόμματος βουλὴ τῆς 16 Ἀπριλίου 1895 συνελθοῦσα τῇ 15 Μαΐου εἰς α' σύνοδον τῆς ΙΑ' Βουλευτικῆς Περιόδου, μετὰ τὰς ἀναγκαίας ἐξελέγξεις προέβη τῇ 29 Μαΐου εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου· ἐξελέγη δ' ὁ ὑποψήφιος τῆς κυβερνήσεως Ἀλέξανδρος Θ. Ζαΐμης λαβὼν ψήφους 148, τοῦ ὑποψηφίου τῆς ἡνωμένης ἀντιπολιτεύσεως Ἀνδρέου Αὐγερινοῦ λαβόντος μόνον 41. Οὕτω καταρτισθέντος τοῦ προεδρείου τῆς Βουλῆς τῇ 31 Μαΐου 1895, ὁ Δηλιγιάννης ἐσχημάτισε τὴν ὑπ' αὐτὸν Κυβέρνησιν ἐκ τῶν ἐξῆς: Θ. Π. Δεληγιάννη πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν, Κυριακούλη Μαυρομιχάλη τῶν ἐσωτερικῶν, Ἀλ. Σκουζέ τῶν ἐξωτερικῶν, Ν. Σμόλεντζ τῶν στρατιωτικῶν (ὧν βραδύτερον ἐγένετο ὁ Ν. Μεταξᾶς), Ν. Λεβίδου τῶν Ναυτικῶν, Φ. Βάρβογλη τῆς δικαιοσύνης καὶ Δ. Πετρίδου τῆς παιδείας (ὅπερ θανόντος τοῦ Πετρίδου, διηύθυνεν ὁ Δηλιγιάννης).

Εὐθὺς ἀμέσως ὁ Δηλιγιάννης ἅμα τῇ εἰς τὴν ἀρχὴν ἀναρρήσει αὐτοῦ ἔδειξεν ὅτι οὐδαμῶς ἐσκόπει νὰ καταργήσῃ ὅ,τι ἀγορεύων ἀνὰ τὴν ὑπαιθρον Ἑλλάδα ὑπέσχετο πρὸς τε τοὺς Θετταλοὺς καὶ τοὺς Πελοποννησίους. Πράγματι δ' ἡ πρώτη σύνοδος ἔληξε τῇ 8 Νοεμβρίου ἄνευ οὐδενὸς σημείου, δεικνύοντος πρόθεσιν τινα πρὸς τοῦτο. Ἀλλ' ἀντὶ τῶν ὑπεσχημένων προέβη εἰς ἀσύστολον καταπάτησιν τῶν νόμων τοῦ Κράτους, ἐκδόσασα τῇ Γερμανίᾳ, μηδεμιᾶς ὑπαρχούσης συμβάσεως μετὰ τὴν Ἑλλάδος καὶ ἐκείνης ἀπερὶ ἐκδόσεως τὸν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς Ἑλλάδα καταφυγόντα Πρώσσον βαρῶνον Γ. Χαμμερστάϊν ἓνα τῶν ἡγετῶν τοῦ συντηρητικοῦ ἐν τῷ γερμανικῷ Ράϊχσταγ κόμματος καὶ διευθυντὴν τῆς «Ἐφημερίδος τοῦ Σταυροῦ» φυγοδικοῦντα ἐκ Πρωσσίας ἕνεκεν κλοπῆς τινος ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθείσης. Ὁ Χαμμερστάϊν γινώσκων, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦν ἄσυλον δι' αὐτὸν κατήλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ κατέλυσεν ἐν τῷ ξενοδοχείῳ «Σταδίῳ» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἑβέρτ. Τὸ πρᾶγμα ἐγνώσθη εἰς Πρωσίαν καὶ ἀστυνομικὸς ὑπάλληλος φέρων ἑνταλμα συλλήψεως πέμπεται πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν τῆς Γερμανίας, ὅστις, καίπερ μὴ ὑπαρχούσης, ὡς εἴπομεν, συμβάσεως ἐκδόσεως, ἐζήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ πρώσσου φυγοδίκου παρὰ τῆς

ἡμετέρας κυβερνήσεως, ἥτις παρὰ νόμῳ πάντῃ τῇ 15)27 Δεκεμβρίου 1895 δι' ἀστυνομικῶν κλητῆρων συλλαβοῦσα τὸν διαμαρτυρούμενον Χαμμερστάϊν ἐξώρισε τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους ἐπιβιβάσασα ἐπὶ τοῦ διὰ Βριντήσιον ἀποπλέοντος ἰταλικοῦ σκάφους. Ἐννοεῖται ὅτι μόλις ἐπάτησε τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ Βριντησίου, ὁ Χαμμερστάϊν συνελήφθη ὑπὸ τοῦ πρῶσου ἀστυφύλακος ὑπαρχούσης συμβάσεως ἐκδόσεως μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Γερμανίας !

Ἡ πράξις αὕτη τῆς κυβερνήσεως Δεληγιάννη κατεκρίθη ὑπὸ σύμπαντος τοῦ τύπου (1) καὶ λόγος δὲ μέγας ἐγένετο ἐν τῇ β' συνόδῳ τῆς Βουλῆς, κατὰ τὴν 14 καὶ 17 Φεβρουαρίου 1896. Εἰς ταῦτα δὲ προσέβη ἡ ἡμετέρα κυβέρνησις καθ' ὃν χρόνον τὰ ἐν Ἀνατολῇ ἤρξαντο καὶ αὖθις συγκυκώμενα, ὡς ἐκ τῆς τῶν Ἀγγλων ὑποκινήσεως, ζητούντων ἐν Ἀρμενίᾳ ἀντίδοσιν κατὰ τῶν ὑπὸ τῆς διπλῆς συμμαχίας, τῆς Γαλλίας τουτέστι καὶ Ρωσίας πρὸς ἐκκένωσιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῆς Μεγάλης Βρετανίας τεκταινομένων. Τὸ ἐν Λονδίνῳ ἀρμενικὸν καὶ φιλαρμονικὸν κομιτάτον καὶ οἱ ἐπαναστατικοὶ σύλλογοι «Χιντζάκ» καὶ «Χαϊστάν» ἐξήγειρον ἐν Ἀρμενίᾳ ζητούση τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ 61 ἄρθρου τῆς Βερολινείου Συνθήκης τοῦ 1878, ἐπανάστασιν· ἀλλ' ἐπιπεσόντες Κοῦρδοι τε καὶ Τοῦρκοι ἐπήνεγκον φρικαλέας θηριωδίας δι' ὧν ἐζήτουν νὰ καταπνίξωσι τὴν ἐπανάστασιν ἐν τῇ γενέσει αὐτῆς (Σεπτέμβριος τοῦ 1895). Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ περίπου χρόνον, τὸ ἐν Σοφίᾳ μακεδονικὸν κομιμάτον ἀπέστειλεν ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις καὶ σώματα εἰς Μακεδονίαν, τηλεγραφήματα δὲ πρὸς τὸν Τσάρον δι' ὧν ἐπεκαλεῖτο τὴν διὰ τὴν Μακεδονίαν ἐφαρμογὴν τοῦ 23 ἄρθρου τῆς Βερολινείου Συνθήκης, ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ αὕτη ἀντέκειτο προφανῶς εἰς τὰ ἡμέτερα συμφέροντα, ἡ δ' ἡμετέρα κυβέρνησις ἀντενεργήσασα κατώρθωσε νὰ μὴ ἐφαρμοσθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου ἐκείνου προβλεπόμενον πολίτευμα. Ὡς γνωστὸν δὲ, ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ ἄλ-

(1) Ἴδὲ μελέτην τοῦ ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Βέρνης Μιχαήλ Σ. Κέπετζη, υἱοῦ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ μεγαπλούτου ὁμογενοῦς Σταύρου Κέπετζη ἐν τῇ *Revue générale de droit international public*, Paris 1896, III, No 3. Πρὸς καὶ «Ἀστυ» τῆς 22 Φεβρουαρίου 1896.

λωτε τῷ 1867 ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπηγόρευσε σοφώτατα εἰς
 τοὺς Κρήτας νὰ δεχθῶσιν ἐλευθερίαν ὑπὸ χριστιανὸν ἡγεμόνα χάριν
 τῆς Ἑθνικῆς ἐνότητος. Ἐπίσης τῷ 1878 ἡ Κυβέρνησις Κουμουν-
 δούρου παρήγγειλε τοῖς ἐν Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ Ἕλλησι νὰ δηλώ-
 σωσι, δι' ἀναφορῶν, πρὸς τὸ Βερολίνειον Συνέδριον, ὅτι τὴν πατρι-
 κὴν καὶ εὐεργετικὴν Κυβέρνησιν τοῦ Σουλτάνου, δὲν ἀνταλλάσ-
 σουσι ἀντὶ οὐδεμιᾶς ἄλλης χριστιανικῆς εἰμὴ μόνον μετὰ τῆς ἑλλη-
 νικῆς καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπήκουσαν, ὡς δύναται νὰ δευχθῇ ἐκ μιᾶς
 τῶν ἀναφορῶν ἐκείνων, τὴν ὁποίαν κατέχει, καθὼ διενεργήσας τὴν
 ὑπογραφὴν αὐτῆς ὁ ἱατρός καὶ πολιτειολόγος Γ. Ε. Καραπαναγι-
 ώτης. Ἐπίσης τῷ 1880, ὅτε συνήλθον αἱ ὑπὸ τοῦ 23 ἄρθρου τῆς
 Βερολινείου Συνθήκης προβλεπόμεναι ἐπιτροπαὶ διὰ τὴν ἐφαρμογὴν
 τοῦ Κρητικοῦ Πολιτεύματος ἐν Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, ἢ Ἑλλάδι, διὰ
 τῶν ὀργάνων αὐτῆς, ἐματαίωσε τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ εἰρημένου πο-
 λιτεύματος. Σοφῶς καὶ πολιτικώτατα ἐνήργησε ταῦτα πάντα ἡ
 Ἑλλάς, ὑποχρεώσασα τὴν μεγάλην μερίδα τοῦ ἔθνους νὰ μὴ δε-
 χθῇ οὐδὲν ἄλλο πλὴν τῆς τουρκικῆς ἢ ἑλληνικῆς ἐξουσίας. Καὶ οἱ
 Ἕλληνες ὑπήκουσαν, ἵνα δείξωσιν, ὅτι εἴμεθα πάντες μέλη μιᾶς
 καὶ τῆς αὐτῆς ἀδιαιρέτου οἰκογενείας. Ἐπειτα δὲ ἡ ἑλληνικὴ
 Κύπρος, περὶ ἧς ἱκανὰ εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐξεδήλου τὸν πό-
 θον τῆς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐνώσεως, μεγάλως συντελούσης
 καὶ τῆς αὐτόθι ἐκδιδομένης ἐφημερίδος: «Ἐνώσεως» διὰ τῆς εἰς
 Ἀονδεῖνον ἀποστολῆς ἐπιτροπῶν. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Κρήτη, ἥτις, ὡς
 εἶδομεν ἀπὸ τοῦ φερμανίου τοῦ Νοεμβρίου 1889, τοῦ καταργήσαν-
 τος τὸ φερμάνιον τοῦ 1858, τὸν ὀργανικὸν νόμον τοῦ 1867 καὶ
 τὴν σύμβασιν τῆς Χαλέπας (3. 8) Ἰουλίου 1878), ἵστατο μετέωρος ὡς
 ἐκ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ διορισμοῦ μουσουλμάνου διοικητοῦ(1). Ἡ

(1) Μόνον κατὰ Μάρτιον τοῦ 1895 εἶχε διορισθῇ χριστιανὸς διοικητὴς ὁ
 ἡγεμὼν τῆς Σάμου Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρῆς πασᾶς, ἀλλ' οἱ Τουρκοκρή-
 τες δὲν ἠὺχαριστήθησαν ἐκ τούτου καὶ ἐζήτουν διὰ δολοφονικῶν καὶ ἄλ-
 λων ἀπανθρώπων πράξεων νὰ ἀντιδράσωσι κατ' αὐτοῦ, δολοφονοῦντες διὰ
 τῆς ἰδρυθείσης ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων μυστικῆς ἐταιρείας τοὺς διαπρέπον-
 τας χριστιανούς ἐν μέσαις ταῖς πόλεσιν. Ἐννοεῖται ὅτι ταῦτα ἐγνώσθησαν

Τουρκία ἀπῆσχολημένη οὕσα εἰς τὰ Ἀρμενικὰ ἐνέδωκέν, ὅπως ὁ-
ποτε εἰς τὰ Κρητικά ἐπιτρέψασα νὰ γίνωσι τῇ 8 Ἀπριλίου 1895
καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον (1) ἐκλογαὶ βουλευτικαί, τὸ πρῶτον ἤδη
ὅπὸ τοῦ 1889, ὅτε ἐκήρύχθη ὁ στρατιωτικὸς νόμος, ὁκτὼ ἡμέρας
πρὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκλογῶν τῆς 16 Ἀπριλίου.

Τῇ 25 Ἀπριλίου 1895 συνήλθον οἱ Κρητες πληρεξούσιοι καὶ
τῇ 29 Μαΐου ὁ Καραθεοδωρῆς ἐκήρυξεν ἀποτόμως τὴν λήξιν τῶν
ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως, ὡς ἐκ τῆς ἐμφανίσεως ἐγγράφου τινὸς
τῶν ἐν Ἀθήναις ἐπιφανῶν Κρητῶν φέροντος ἡμερομηνίαν 13
Μαΐου 1895, δι' οὗ ἐζητεῖτο ἡ ὑποβολὴ διαμαρτυριῶν κατὰ τοῦ
φιρμανίου τοῦ 1889 καὶ αἰτημάτων τῶν Κρητῶν ὅπως ἐγερθῇ ζή-
τημα κρητικὸν παραλλήλως πρὸς τὸ ἀναφυέν ἤδη ἀρμενικόν.

Ἀλλ' ὁ Δηλιγιάννης, ὅστις διδαχθεὶς ἐκ τῶν προτέρων αὐτοῦ
πρωθυπουργιῶν ἐσωφρόνει ἤδη, ὡς αὐτὸς διεκήρυττεν, ἐπεζήτει,
παντὶ τρόπῳ, τὴν εἰρήνην ἐν τε τῷ Κράτει καὶ ἐν Κρήτῃ, ἀνι-
δρύσας τὰς πρότερον, χάριν οἰκονομίας, καταργηθείσας πρεσβείας
καὶ προβάς εἰς ἄλλον μέτρον δι' ὧν κατεφαίνετο, ὅτι ἐπεζήτει τὴν
εἰρήνην, ἐφ' ᾧ καὶ διὰ τοῦ γενικοῦ προξένου ἐν Χανίοις Ν. Γεν-
νάδη κατώρθωσε τὴν διάλυσιν τῆς κρητικῆς συνελεύσεως, ἐξ οὗ οἱ
Κρητες τὴν φιλοτιμίαν προσβληθέντες, κατεξανέστησαν οὕτω δὲ
κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου, ἀνεφάνησαν αἱ πρῶται ταραχαὶ ἐν τῇ
ἐπαρχίᾳ Ἀποκορώνου, αἵτινες βραδύτερον ἔλαβον μείζονα χαρα-
κτῆρα καὶ ἰδίως κατὰ Αὐγουστον καὶ Σεπτέμβριον ὅτε ἐξεδόθη προ-
κήρυξις ὑπὸ τετραμελοῦς ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν δι'
ἧς ἐκαλεῖτο τῇ 22 Σεπτεμβρίου εἰς γενικὴν συνάθροισιν κατὰ τὴν
θέσιν Κλημα καὶ Κράπη, ἐνθα ὑπεβλήθη αὐτῷ σχέδιον νέου πολι-

καὶ οἱ Χριστιανοὶ τῇ 3 Ἀπριλίου 1895 ἐζήτουν παρὰ τοῦ Καραθεοδωρῆ
τὴν κατάπαυσιν αὐτῶν δημιουργησάντων ὄντως ἀνυπόφορον τρομοκρατίαν
καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον, ἥτις ἤρξατο νὰ αἰσθάνηται καὶ αὐθις ἐπαναστατι-
κὸν πῖνα ὀργασμὸν, εἰς ὃν συνετέλεσεν, ὡς εἴπομεν, καὶ ἡ ἐν γένει κατάστα-
σις τῆς Ἀνατολῆς.

(1) Πλὴν τῆς ἐπαρχίας Σφακίων μὴ συναινέσάσης νὰ προβῇ εἰς ἐκλο-
γάς ὑπὸ τὸ πολίτευμα τοῦ 1889.

τεύματος ἀποσταλέντος καὶ πρὸς τοὺς γενικοὺς προξένους τῶν Δυνάμεων. Ἀλλὰ μάτην, διότι πάντες ἐκώφευον πρὸς τὰ αἰτήματα τῶν Κρητῶν καὶ ἀνώφελῶς διεξετραγωδοῦντο τὰ ἐν Κρήτῃ ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1895· γεγόμενα, ἐν τῷ ἐλληνικῷ κοινόβουλῳ (1 Φεβρουαρίου 1896). Οἱ Κρήτες οὐδαμῶθεν ἐλπίζοντες τι, τῶν δὲ Τούρκων καταστάντων προκλητικωτάτων, τόσον τοῦ στρατοῦ ὅσον καὶ τῶν ἰθαγενῶν μουσουλμάνων, ἤναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὅπλα καὶ ὁὖν κατὰ τὴν 7ην Μαΐου 1896 ἐπολιόρησαν τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἐν Βάμφ, πόλει κειμένη κατὰ τὴν ἀπὸ Ἀλμυροῦ εἰς Ἀποκόρωναν ἄγουσαν, οὐ μακρὰν τοῦ κόλπου τῆς Σούδας. Οὐδεμίαν εἰς τὰ ἐκ Κρήτης ἀγγελλόμενα προσοχὴν οἰδούσα ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις—ὁ βασιλεὺς ἦδη 9 Μαΐου εἰχεν ἀπέλθῃ εἰς Κέρκυραν—ἐταράχθη αἰφνὴς μαθοῦσα, ὅτι, τῇ 12 Μαΐου 1896, οἱ Τούρκοι προέβησαν εἰς σφαγὰς ἐν Χανίοις, ἠπειλήσεν ὅτι θὰ ἀπέστελλε τὸν στόλον εἰς Κρήτην. Ἀλλ' οὗτος ὀρμῶν πρὸ τοῦ Φαλήρου περιωρίζετο μόνον εἰς τὸ νὰ ἀναθρώσκη καπνὸν μέχρι τῆς λύσεως τῆς πολιορκίας 18 Μαΐου, ἐπελθούσης συνεπείᾳ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Ἀβδουλλάχ πασᾶ ὃν ἡ Πύλη βλέπousα ὅτι ὁ κρητικὸς ἄγων ἔμελλε νὰ λάβῃ διαστάσεις ἐξαπέστειλε τῇ 16 Μαΐου 1896. Ἐν Ἀθήναις ἐγένετο μέγα συλλαλητήριον (15 Μαΐου) καὶ τῇ 20 τοῦ αὐτοῦ ἕτερον πολυπληθέστερον, ἰδρύθη δὲ καὶ τὸ πολεμικὸν κομιτᾶτον ὑπὸ τὴν τοῦ ἀντιστρατήγου Π. Κορωναίου προεδρείαν καὶ συνέστη ἡ Κεντρικὴ ἐπιτροπὴ τῶν Κρητῶν· ἀμφότεραι δὲ ἐξέδωκαν ἐκκλήσεις πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν πρὸς συλλογὴν ἐράνων. Ταύτοχρόνως δ' οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ προδάντες εἰς παραστάσεις παρὰ τῇ Πύλῃ ἐπέτυχον νὰ ἀνακληθῇ ὁ ὤμιος γενικὸς διοικητὴς Κρήτης Τουργᾶν πασᾶς μετὰ τοῦ Χασᾶν πασᾶ καὶ νὰ ἀποσταλῇ ἐκ τῶν τριῶν ὑποψηφίων τοῦ Δζεβᾶτ πασᾶ, τοῦ Ἀβδοῦλ Κερχήμ καὶ τοῦ Ἀβδουλλάχ πασᾶ, ὁ τελευταῖος, ὡς εἶπομεν ἄνωτέρω. Δὲν παρήλθον δὲ πολλαὶ ἡμέραι καὶ ὁ Σουλτάνος ἐξέδιδεν ἰραδὲν συγκαλοῦντα τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῶν Κρητῶν (17 Ἰουνίου 1896)· ἐπειδὴ ὅμως οἱ Κρήτες διετύπωσαν, αἰτήματά τινα ἐν οἷς καὶ τὸν διορισμὸν Χριστιανοῦ διοικητοῦ, τοῦ πρώην ἡγεμόνος Σάμου Γεωργίου Βέροβιτς πασᾶ, ἡ

συνέλευσις συνήλθε, τῇ 30 Ἰουνίου, τοῦ Βέροβιτς ἐκφωνήσαντος τὸν ἐναρκτήριοι λόγον ὃν δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος παρὰ τῷ συγγραφεῖ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου Ἀντωνίω Θ. Σπηλιωτοπούλῳ (τόμ. Α' σελ. 95). Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ μεταξύ, τῶν τούρκων παρασπονδησάντων, ἐπανελήφθησαν αἱ ἐχθροπραξίαι, οἱ Κρήτες ὑπέβαλον ταῖς Δυνάμεσι νέον ὑπόμνημα, ὅπερ λαβόντες ὑπ' ὄψει οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταί, συνέταξαν ὡς θέλομεν ἰδεῖ τὸ πολίτευμα τῆς 20)1 Σεπτεμβρίου 1896. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τὰ ἐν Ἑλλάδι ὠξύνοντο· ὁ Δεληγιάννης δὲ προσκληθεὶς νὰ ἀπαντήσῃ διὰ τὴν μὴ ἀποστολὴν τοῦ στόλου πρὸς διάσωσιν τῶν σφαζομένων ἀδελφῶν ἡμῶν ἐν Κρήτῃ ἐδικαιολογήθη εἰπὼν ὅτι ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ γάλλου πρεσβευτοῦ δηλώσαντος αὐτῷ ὅτι ἐὰν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀπέπλεεν εἰς Κρήτην «θὰ ἐξετοπίζετο ὑπὸ τῶν σκαφῶν τῶν Δυνάμεων καὶ θὰ ὑφίστατο ταπείνωσιν.» Ταῦτα ὅμως διέψευσεν ὁ ἀνακληθεὶς ἤδη ἐξ Ἀθηνῶν διπλωμάτης· φαίνεται δ' ὅτι μᾶλλον ἀπεδόθησαν εἰς κακὴν μετάφρασιν τῶν λόγων τοῦ διπλωμάτου.(1)

Τούτων ἐν Κρήτῃ γινομένων, ἡ Κυβέρνησις Δεληγιάννη οὐδαμῶς ἐφρόντισε περὶ ἐφαρμογῆς ὠρισμένης πολιτικῆς, ὡς ἔπραξε καὶ κατὰ τὸ 1885—1886, καθ' ὃν δὲ χρόνον συνομιλῶν μετὰ τῶν

(1) Ἴδου δὲ τί ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ «Κιτρίνῃ Βίβλῳ τῆς Γαλλίας τοῦ 1896 (14]26 Μαΐου): «Ἡ κυβέρνησις ἐννοεῖ τὴν εὐθύνην, ἣν ᾔθελεν ἀναλάβῃ, ἐὰν ἔπεμπε πλοῖα εἰς Κρήτην πρὸς προστασίαν τῶν ὁμοεθνῶν· ἀλλὰ φοβεῖται τὰς προσβολὰς τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ τὴν ἀντιδημοσικότητα, εἰς ἣν ἐκτίθεται διὰ τῆς ἀδρανείας αὐτῆς. Ἐντόνως ἀπέτρεψα πᾶσαν παρέμβασιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, τὴν αὐτὴν δ' ἐτήρησε γλῶσσαν καὶ ὁ συνάδελφός μου ἀντιπρόσωπος τῆς Ρωσίας».—Τὰ κατὰ τὸν κρητικὸν ἀγῶνα ἰδὲ ἐν ἐκτάσει παρὰ Α. Θ. Σπηλιωτοπούλῳ Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνο-τουρκικοῦ πολέμου Ἀθῆναι 1897 τόμ. Α' σελ. 7—354. G. Philaretos, ἐν Questions diplomatiques et coloniales I, 35? καὶ τὰς διπλωματικὰς Βίβλους, Γαλλίας (Κιτρίνην), Ἰταλίας (Πρασίνην) καὶ Ἀγγλίας (Κυανῇν) πρὸς δὲ καὶ τὰς μελέτας τοῦ καθηγητοῦ Γ. Στρέϊτ ἐν Ἀχρόπόλει 20 Μαΐου 1897 καὶ ἐν Bevue générale de droit international public, ἔτος Δ' σελ. 446 καὶ ἐφεξῆς.

Διπλωμάτων ἀπεφάσιζε τὴν κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐσκέπτετο καὶ περὶ ἐπικουρίας πρὸς τοὺς Κρήτας! Ἀλλ' ἡ κοινὴ γνώμη κατεξάνεσθ' ἀξιωματικοί (1) δὲ καὶ ὑπαξιωματικοί τῇ 27. Ἰουλίου 1896 λιποτακτήσαντες ἀπήρχοντο δι' ἐκτάκτου ἀμαξοστοχίας εἰς Καλαμάκιον καὶ ἐκεῖθεν, διὰ τῆς «Μίνας», ἵνα συναγώνισθωσι μετὰ τῶν ἐν Κρήτῃ ὀφθαζομένων ἀδελφῶν. μάλιστα δ' ἐπεζήτησεν ἡ κυβερνήσις νὰ καλέσῃ αὐτοὺς ἐκ Κυθήρων διὰ τοῦ ταγματάρχου τοῦ πεζικοῦ Δ. Δημητριάδου. Οὗτοι ἀπῆλθον καὶ ἠγωνίσθησαν, βραδύτερον δὲ ἐπανακάμψαντες, ὅτε τῆς Κυβερνήσεως Δεληγιάννη ἀποδεξαμένης ὡς μέσον συμβιβασμοῦ Κρητῶν καὶ Πύλης τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πολιτεύματος τῆς 20]1 Σεπτεμβρίου 1896, ἄνευ τῆς πρὸς τοῦτο ἐντολῆς τῶν Κρητῶν, ζητούντων τὴν ἑνωσιν καὶ μόνον, ἐπῆλθεν ὅπως ὀλίποτε ἡσυχία ἐν Κρήτῃ, ἡθωώθησαν ὑπὸ τοῦ Στρατοδικείου,

Ἡ Πύλη ἔστερξεν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἐκπόνησιν τοῦ νέου κρητικοῦ πολιτεύματος ἐκ πολλῶν ὀρμηθεῖσα ἀφορμῶν· πρῶτον μὲν, ὅτι τὰ τοῦ Μακεδονικοῦ τῆς Σοφίας κοιτάτου ἐλάμβανον ὁσημέραι διαστάσεις, δεύτερον δὲ τὰ Ἀρμενικὰ (ιδίως ἀπὸ 14 Αὐγούστου) ἀπησχόλουν αὐτὴν σοβαρῶς καὶ τρίτον τὰ εἰς Μακεδονίαν εἰσβαλόντα ὑπὸ τὸν ἀτρόμητον Ἀθ. Μπρούφαν ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα πρὸς ἀντίδροσιν κατὰ τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἀντιπερισπασμὸν τῶν τουρκικῶν δυνάμεων πρὸς ὄφελος

(1) Κυριακούλης Πιερράκος Μαυρομιχάλης ὑπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, Στ. καὶ Γεώργ. Μεταξῆ, Νικόλαος Α. Κορδέλλας καὶ Ἀντ. Καλλίνσκη, Ραΐδης ἀνθυπὶλαρχοι, Κ. Τσόντος ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ καὶ Βασ. Κολοκούδης ἀνθυπολοχαγὸς τῆς οἰκονομίας. Πρὸ τούτων δὲ, κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου εἶχον ἀπέλθῃ ὁ Νικόστρατος Καλομενόπουλος ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ καὶ συγγραφεὺς τῶν «Κρητικῶν» (Ἀθήναι 1894) ὁ Ι. Βάσσος καὶ Μουρούζης ἀνθυπὶλαρχοι καὶ Ι. Μάνος ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ὁ Ν. Νταφώτης, ὁ ἀτρόμητος Ἕλλην ὑπαξιωματικὸς καὶ μαχητὴς τῆς Δαχομέης, περὶ ἧς καὶ ἔργον ἐξέδωκεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1896, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μάνος μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ὁ ἐν Βιέννῃ ἀποκατεστημένος πατρώων πρίγκηψ Ὑψηλάντης καὶ ὁ ἐκ Γυθείου βουλευτὴς Γ. Πετροπουλάκης μετὰ σώματος ἐθελοντῶν.

τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῆς ἀναφαινομένης « Ἐθνικῆς Ἑταιρείας » παρασκευασθέντα, ἐπέφερον τοιαύτην τῶν πνευμάτων ἐξαψιν ὥστε ὑπῆρχε φόβος μή τι χεῖρον γένηται. Οἱ Κρήτες καὶ περ διαμαρτυρόμενοι ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τῆς διπλωματίας παραπεισθέντες καὶ ἀπειληθέντες, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις θὰ ἀφήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἰδίαν τύχην, νὰ ἀποδεχθῶσι τὸ νέον ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συνταγὴν κρητικὸν πολίτευμα τῆς 20]1 Σεπτεμβρίου 1896 ἔχον ὧδε : (1).

Ἄρθρον 1. Ὁ Γεν. Διοικητὴς τῆς Κρήτης ἔσται Χριστιανὸς, διοριζόμενος ἐπὶ πενταετίαν παρὰ τοῦ Σουλτάνου, τῇ συναινέσει τῶν Δυνάμεων.

Ἄρθρον 2. Ὁ Γεν. Διοικητὴς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας τῶν ὑπὸ τῆς Γεν. Συνελεύσεως ψηφιζομένων νόμων, πλὴν τῶν ἀφορώντων εἰς μεταβολὰς τῶν θεμελιωδῶν νόμων τῆς νήσου (Ὁργανικὸς Νόμος, Σύμβασις Χαλέπας καὶ τροποποιήσεις αὐτῆς), αἵτινες ὑποβάλλονται εἰς τὴν Α. Α. Μ. τὸν Σουλτάνον.

Τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας ἀσκεῖται ἐντὸς προθεσμίας δύο μηνῶν, ἥς παρελθούσης οἱ νόμοι θεωροῦνται κεκυρωμένοι.

Ἄρθρον 3. Ὁ Γεν. Διοικητὴς δύναται, ἐν περιπτώσει ταραχῶν ἐπὶ τῆς νήσου, νὰ διαθέτῃ, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν, ὅστις, ἐκτὸς τῆς περιπτώσεως ταύτης θὰ μένῃ εἰς τὰς συνήθεις φρουράς του.

Ἄρθρον 4. Ὁ Γεν. Διοικητὴς διορίζει ἀπ' εὐθείας τοὺς ὑπαλλήλους εἰς τὰς δευτερευούσας θέσεις, τῶν ὁποίων κατάλογος ὀρισθήσεται βραδύτερον. Οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι διορίζονται ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου.

Ἄρθρον 5. Τὰ δημόσια ἀξιώματα ἀνατίθενται, κατὰ δύο τρίτα εἰς Χριστιανούς καὶ κατὰ τὸ ἓν τρίτον εἰς Μουσουλμάνους.

Ἄρθρον 6. Αἱ διὰ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν ἐκλογαὶ καὶ

(1) Ἰδὲ τὸν ἐμὸν Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον, Ἀθῆναι 1897 σ. 9—10.

αἱ σύνοδοι τῆς εἰρημένης Συνελεύσεως γίνονται κατὰ δι-
τίαν. Ἡ σύνοδος διαρκεῖ ἀπὸ 40 ἕως 80 ἡμέρας.

Ἡ Συνέλευσις ψηφίζει τὸν διетὴ προϋπολογισμὸν, ἐξε-
λέγχει τοὺς ἀπολογισμοὺς καὶ ψηφίζει, κατὰ πλειονοψηφίαν
τῶν παρόντων μελῶν, τὰ ὑπὸ τοῦ Γεν. Διοικητοῦ καὶ τῶν
πληρεξουσίων ὑποβαλλόμενα νομοσχέδια καὶ προτάσεις.

Προτάσεις ἀφορῶσαι εἰς τροποποιήσεις εἰσακτέας εἰς
τοὺς θεμελιώδεις ὀργανισμοὺς τῆς νήσου, πρέπει νὰ ψηφί-
ζωνται κατὰ πλειονοψηφίαν τῶν δύο τρίτων. Οὐδεὶς νέος
νόμος ἐφαρμόζεται, ἂν μὴ ἐψηφίσθῃ παρὰ τῆς Συνελεύσεως.

Ἄρθρον 7. Προτάσεις, ἀφορῶσαι εἰς αὐξήσιν τῶν δαπα-
νῶν τοῦ προϋπολογισμοῦ, δὲν δύνανται νὰ συζητηθῶσιν ἐν
τῇ Συνελεύσει, εἰμὴ εἰσαγόμεναι παρὰ τοῦ Γεν. Διοικητοῦ,
τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἢ τῶν ἀρμοδίων ἐπιτροπῶν.

Ἄρθρον 8. α') Αἱ διατάξεις τοῦ Φιρμανίου τοῦ 1887,
τοῦ παραχωροῦντος εἰς τὴν Κρήτην τὸ ἥμισυ τῶν εἰσοδη-
μάτων τῶν τελωνείων τῆς νήσου, ἐπανέρχονται ἐν ἰσχύϊ β')
Ὁ ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ καπνοῦ φόρος ἀνήκει εἰς τὴν νῆ-
σον. γ') Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη λαμβάνει εἰς βάρος τῆς τὰ ἐλ-
λείμματα τῶν προϋπολογισμῶν, τῶν μὴ ψηφισθέντων ὑπὸ τῆς
Συνελεύσεως, ἀφαιρουμένων τῶν ποσῶν, ὅσα κατεβλήθησαν
εἰς τὴν νῆσον ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου.

Ἄρθρον 9. Ἐπιτροπὴ, περιλαμβάνουσα Εὐρωπαίους
ἀξιωματικοὺς, προδίδεται εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς χωρο-
φυλακῆς.

Ἄρθρον 10. Ἐπιτροπὴ περιλαμβάνουσα ἀλλοδαποὺς νο-
μομαθεῖς, θὰ μελετήσῃ τὰς εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς Δικαιο-
σύνης εἰσακτέας μεταρρυθμίσεις, ὑπὸ τὴν ρητοτάτην ἐπιφύ-
λαξιν τῶν ἐκ τῶν συνθηκῶν ἀπορρεόντων δικαιωμάτων.

Ἄρθρον 11. Ἡ δημοσίευσις βιβλίων καὶ ἐφημερίδων, ἢ
ἱδρυσις τυπογραφείων καὶ ἐπιστημονικῶν ἐταιρειῶν ἐπιτρέπε-
ται, συμφώνως τῷ νόμῳ, παρὰ τοῦ Γεν. Διοικητοῦ.

Ἄρθρον 12. Οἱ ἐκ τῆς Κυρηναικῆς ἄποικοι δὲν δύναν-
ται νὰ ἐγκαθίστανται ἐν Κρήτῃ, ἄνευ ἀδείας τοῦ Γεν. Διοι-

κητοῦ. Ὁ αὐτὸς Διοικητὴς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐξορίζη πάντα μὴ κεκτημένον μέσα συντηρήσεως, ἢ οὔτινος ἢ παρουσία φαίνεται αὐτῷ ἐπικίνδυνος εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν, ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῶν παρὰ τῶν ἀλλοδαπῶν κεκτημένων δικαιωμάτων.

Ἄρθρον 13. Ἐντὸς ἑξ μηνῶν ἀπὸ τῆς κυρώσεως τῶν παρουσῶν τροποποιήσεων ἡ Γεν. Συνέλευσις συγκληθήσεται καὶ αἱ δι' αὐτὴν ἐκλογαὶ διαταχθήσονται, κατὰ τὸν νόμον τοῦ 1887. Μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς Γεν. Συνελεύσεως ὁ Γεν. Διοικητὴς, ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, θέλει ρυθμίζει διὰ προσωρινῶν διαταγμάτων τὴν ἐκτέλεσιν τῶν παρουσῶν διατάξεων.

Ἄρθρον 14. Αἱ Δυνάμεις θὰ βεβαιῶνται περὶ τῆς ἐκτελέσεως πασῶν τούτων τῶν διατάξεων.

Σημ.—Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων φρονοῦσιν, ὅτι εὐλογον εἶναι νὰ γίνῃ εὐγενῶς ἀποδεκτὴ ἡ αἴτησις ἐπιβολῆς προσθέτου φόρου τελωνειακοῦ, προωρισμένου ν' ἀποζημιώσῃ τὰς ὑπὸ τῶν τελευταίων γεγονότων προξενηθείσας ζημίας. Ἄλλ' εἶναι οὐσιῶδες, κατὰ τὴν γνώμην των, ν' ἀσκῶσιν ἐπιβλεψιν ἐπὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ οἱ Πρόξενοι.»

Τὸ κείμενον τοῦ νέου τούτου ὀργανισμοῦ τῆς Κρήτης προὐκήρυξαν οἱ ἐν Χανίοις Πρόξενοι τῶν Δυνάμεων πρὸς τὸν Κρητικὸν λαὸν τῇ 29 Αὐγούστου (1 Σεπτεμβρίου 1896) προσθέντες κάτωθι αὐτοῦ :

Ὅτι ἀκριβὲς ἀντίγραφον.

Χανία τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1896.

Παῦλος Βλάν

Πρόξενος τῆς Γαλλίας

Ι. Πίντερο

Πρόξ. τῆς Αὐстро-Οὐγγαρίας

Ἀλφρέδος Βιλιώτης Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας

Α. Μεδάνα

Πρόξενος τῆς Ἰταλίας

Ν. Δεμέρικ

Πρόξενος τῆς Ρωσίας

Τῇ μετεπαύριον (22 Αὐγούστου), τῇ εἰσηγήσει τῆς ἐλληνικῆς

κυβερνήσεως, ἀπεδέξαντο τὸν νέον ὀργανισμόν καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Κρητῶν διὰ τῆς ὁδηλώσεως αὐτῶν:

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι πληρεξούσιοι παρὰ τῇ Γεν. Συνελεύσει τῶν Κρητῶν διακηρύττομεν, ὅτι ἀποδεχόμεθα, ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, τὸν Ὀργανισμόν τὸν κοινοποιηθέντα ἡμῖν παρὰ τῶν κυρίων Προξένων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὑπὸ χρονολογίαν 1 Σεπτεμβρίου 1896 (ἔ. ν.), συνιστάμενον ἐξ ἄρθρων 14 καὶ μιᾶς σημειώσεως. Διακηρύττομεν πρὸς τούτοις, ὅτι θέλομεν συμμορφωθῇ καὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν συνοδευτικοῦ ἐγγράφου τῶν αὐτῶν κυρίων Προξένων.

Ἐν Χανίοις τῇ 22 Αὐγούστου 1896.

Ι. Κ. Σφακιανάκης, Γ. Παπαδοπετράκης, Χ. Ἀσκούσης, Π. Πωλιουδόβαρδος, Ν. Ε. Χαντζιδάκης, Ν. Π. Κεφαλογιάννης, Ν. Ε. Γραμμάκης, Γ. Γισμαλάκης, Ε. Κονιωτάκης, Χ. Πωλογεωργάκης, Μ. Κολυβάκης, Ζ. Θιακάκης, Ε. Λ. Φουνταλίδης, Π. Κονδυλάκης, Ε. Ζωγράφος, Β. Τσουρουνάκης, Ἡρ. Ἰερωνυμάκης, Θ. Σαουνάτος, Α. Χαντζιδάκης, Μ. Κ. Σφακιανάκης, Στ. Μακράκης, Ἀρ. Παπαδάκης, Κ. Κ. Μητροστάκης, Γ. Σπανδογάκης, Α. Βλατάκης, Β. Σπυριδάκης. Ε. Παπαγιαννάκης».

Τὴν προτεραίαν δ' ἢ ἀπὸ τῆς 17 Αὐγούστου ὀριστικῶς καταρτισθεῖσα ἐπαναστατικὴ Συνέλευσις, ἧς πρόεδρος ἐξελέγη ὁ τέως πρόεδρος τῆς μεταπολιτευτικῆς ἐπιτροπῆς Μανούσος Κουνδουράκης ἀντιπρόσωπος Σφακίων (1) ὑπέβαλε τοῖς προξένοις τέσσαρα αἰτήματα, ἅπερ ἀποδεξάμενος καὶ ὁ Σουλτάνος ἐξέδωκε τὸ σχετικὸν φιρμάνιον δι' οὗ ἐπεκυροῦντο αἱ γενόμεναι παραχωρήσεις τοῖς Κρη-

(1) Τὰ ἄλλα μέλη τοῦ προεδρείου ἦσαν τάδε: ἀντιπρόεδρος Γ. Μυλωνογιαννάκης ἀντιπρόσωπος Ἀποκορώνων, Μ. Δημητρακάκης ἀντιπρόσωπος Ἀγίου Βασιλείου, Ι. Γενεράλης Ἀμαρίου, Στυλ. Βαριδάκης Ρεθύμνης, Ι. Καλογερῆς Κυδωνίας καὶ Λεων. Λυωνάκης Κισσάμου, γενικὸς γραμματεὺς ὑπῆρξεν Ἰωάννης Λυκαχίδης καὶ ὁ εἰδικὸς δ' Ἀδὰμ Βαβουράκης.

σιν, ἐνεκρίθη δ' ὑπὸ τῶν ἑξ. Μεγάλων Δυνάμεων ὁ ἀναδιορισμὸς τοῦ Γεωργίου Βέροβιτς πασᾶ ὡς διοικητοῦ ἐπὶ μιᾷ πενταετίᾳ. Τὴν ὅπως δῆποτε ταύτην λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ἡρωϊκῆς μεγαλονήσου, ἣτις ἀπήλαυεν οὕτως εὐρυτέρων θεσμῶν τῶν διὰ τοῦ Φερμανίου τοῦ 1889(1) καταργηθέντων, πάντες ἐθεωρήσαμεν ὡς προσωρινήν, ἅτε εἰδότες τὸ Κρητικὸν φρόνημα, ἀλλ' οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προΐδῃ ὅτι τοσοῦτον βραχὺς θὰ ἦτο ὁ βίος τοῦ νέου, ὑπὸ τὸν Γεώργιον Βέροβιτς πολιτεύματος (20 Αὐγούστου 1896—18 Ἰανουαρίου 1897). Εἶναι δὲ γνωστόν, γνωστότάτον πλέον, ὅτι ἡ ἀποτυχία δὲν προῆλθεν ἐκ τῶν Χριστιανῶν, οὐδ' ἐκ ραδιουργιῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὡς ὁ ὑφυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας Κόρσον διετυμπάνισεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Σουλτάνου ἰδίας πολιτικῆς, ἀποστέλλαντος εἰς Κρήτην, ὡς βοηθοὺς δῆθεν τοῦ Βέροβιτς, τὸν Ζιχνὴν πασᾶν καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Οἰκιάδην Βέην, οἵτινες, καθ' ἃς εἶχον παραγγελίας, ἀντέπραττον κατὰ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ (2), ὅστις

(1) Τῇ 26 Νοεμβρίου. Ἰδὲ ἐφημερίδα τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Κρήτης, φύλλον 1118.

(2) Ἀνακληθέντων τούτων, τῇ ἀπαιτήσει τῶν ἑξ. Μεγάλων Δυνάμεων, ἡ Πύλη μὴ στέργουσα τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀνάμειξιν, ἀπέστειλεν αὐτεπάγγελτος ὀλίγον μετὰ ταῦτα (29 Νοεμβρίου) τὸν Στρατηγὸν Σααδεδδὶν πασᾶν καὶ τὸν Κωστάκην ἐφένδην Βάγιαννην πρόεδρον τοῦ ναυτικοῦ τμήματος, τοῦ ἐν Βυζαντίῳ ἐμποροδικείου ἀλλὰ, τῆς διαγωγῆς αὐτῶν καταστάσεως σκανδαλώδους κατὰ δὲ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἄρθρου 13, τοῦ Πολιτεύματος τοῦ 1896 τῆς παρουσίας αὐτῶν ἐν τῇ νήσῳ οὗσης παρανόμου, ἐζητήθη καὶ αὐθις τῇ 12 Δεκεμβρίου 1896 ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἡ ἀνάκλησις ἐπὶ ἀπειλῇ ἐκδιάσεως τῆς Πύλης πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ νέου πολιτεύματος ὅπερ κατῆλθον εἰς Κρήτην νὰ ἐφαρμόσωσι, κατὰ μὲν τὴν μικτὴν χωροφυλακὴν οἱ στρατιωτικοὶ ἀκόλουθοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβειῶν, κατὰ δὲ τὸ δικαστικὸν μέρος ὁ ἐν Κωνιπόλει πρόξενος τῆς Γαλλίας Γκαγιέ (πρόεδρος) ὁ Ἀγγλος ἐν Βεγγάζῃ πρόξενος, ὁ πολὺς νομομομαθὴς Ἰωάν. Σκαλτσούνης (ὅς καὶ κατὰ τὸ 1874 ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Κρητῶν πρὸς ὀργανισμόν τῶν δικαστηρίων καὶ συγγραφὴν τῆς πολιτικῆς διοικονομίας τῆς νήσου) καὶ ὁ ἐκ Καισαρείας Ἑλληνα Κωνσταντῖνος Βάγιαννης ἐφέντης, περὶ οὗ εἴπομεν ἄνωτέρω, ἐν εἴτα ἀντικατέστησεν ὁ Τοῦρκος Ναζήμ-βέης μετ' ὀλίγον παυθεὶς ὡς μὴ διορισθεὶς τῇ ἐγκρίσει τῶν Δυνάμεων.

ἐπίσης δὲν ἐπολιτεύθη καλῶς, ἐπικαλεσάμενος τὴν ἐπέμβασιν τῆς Μ. Βεζυρίας ὡς πρὸς τὸ δικαστικὸν ζήτημα καὶ ἐνταῦθεν τὴν τῶν Κρητῶν διαμαρτύρησιν (24 Ὀκτωβρίου 1896) πρὸς τὴν δικαστικὴν ἐπιτροπὴν, ἐξ ἧς προῆλθεν ὀχλαγωγία τις ἐξερεθίσασα τὰ πνεύματα. Ἐὰν δὲ εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ πολιτεύματος τῆς 20[1 Σεπτεμβρίου 1896, ὅπερ αὐτόνομον ὄν καὶ ἡγγυημένον ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἐκαλοῦντο μάλιστα πρὸς σύμπράξιν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ἀπιδώμεν, ἀσφαλῶς δυνάμεθα νὰ προϊδῶμεν καὶ τὴν ἀνεπιτυχίαν τοῦ καὶ αὐθις παρασκευαζομένου ὑπὸ χριστιανὸν ἡγεμόνα ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου νέου κρητικῦ πολιτεύματος, γνωστοῦ ὄντος, ὅτι οἱ γενναῖοι Κρητὲς μόνον διὰ τῆς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐνώσεως εἶναι δυνατόν νὰ καταθέσωσ' τὰ ὅπλα. Τὰ κατὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ πολιτεύματος τοῦ 1896 δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα, διότι ἄλλος ὁ σκοπὸς τῆς παρούσης ἡμῶν ἱστορίας· ἀλλ' ὁ θέλων νὰ εὕρῃ τὰς ἀληθεῖς αἰτίας ἀναγνώτῳ τὴν περὶ Τουρκίας «Κυανὴν Βίβλον» τῆς Ἀγγλίας τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 7 καὶ 8 (1). Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ παρέλθωμεν ἐν σιγῇ τὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων προκαλέσαντα αἷτια καὶ τὰς ἀφορμὰς τὰς παρασυράσας, ἐπὶ τέλους, καὶ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, γενόμενα οὕτως ἡ κυρία αἰτία τοῦ ἀπαισίας μνήμης ἐλληνο-τουρκικοῦ πολέμου, τὰ κατὰ τὸν ὅποιον διὰ μακρῶν ἐξεθέμεθα ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔργῳ· ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς Πόλεμος (Ἀθῆναι 1897 σελ. 8 — 872) (2).

(1) Blue Book, Turkey No 7, 1896 ἥτις περιέχει τὰ τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως.

(2) Ἠρβλ. καὶ J. Gennadius, Cretan Struggles for liberty ἐν τῇ Contemporary Review τοῦ Ἀπριλίου 1897.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ.

Οἱ ἐν Ἀθήναις διεθνεῖς Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες (25 Μαρτίου—2 Ἀπριλίου 1896). — Θάνατος τοῦ μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τῆς 16 Ἀπριλίου 1895 ἀνὰ τὴν Ἑσπερίαν περιοδεύοντος Χ. Τρικούπη (30 Μαρτίου 1896) ἐν Κάνναις τῆς Γαλλίας. — Ἐπιδείνωσις τῶν Κρητικῶν — Τὸ πολίτευμα τῆς 20 Αὐγούστου 1896. — Ὁ Δεληγιάννης πανίσχυρος ἐν τῇ Βουλῇ. — Αἱ συζητήσεις περὶ τῶν Κρητικῶν. — Ἀντίπειθάρχικόν διάθημα τῶν ἀξιωματικῶν. — Τὸ διάγγελμα τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν πρωθυπουργόν. — Ἡ Ἑθνικὴ Ἐταιρεία. — Αἱ ἐνέργειαι αὐτῆς. — Τὸ περικαλύπτον αὐτὴν μυστήριον. — Τὰ πρὸ τῆς Κρητικῆς ἐκστρατείας. — Συμπέρασμα.

Τούτων ἐν Κρήτῃ γινομένων, ἐν Ἀθήναις ἐωρτάζοντο οἱ διεθνεῖς Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, ἡ δὲ πρωτεύουσα κατεκλύσθη ὑπὸ ξένων εἰς 50,000 ἀνελθόντων (25 Μαρτίου—2 Ἀπριλίου). Κατ' αὐτοὺς, δυστυχῶς, ἡμεῖς μόνον κατὰ τὸν δρόμον ἐνικήσαμεν, τὸν ἐπικληθέντα Μαραθώνειον, τὴν σκοποβολὴν, τὴν ξιφασκίαν καὶ τὴν ἐπὶ κάλλει ἀναρρίχησιν· κατεδείχθη δὲ διὰ μυριοστὴν φορὰν ἡ περὶ τὴν ἀσκήσιν, τὴν περὶ τὸ σῶμα, πεζότης ἡμῶν, ὄντων ἀπογόνων κατ' ἐξοχὴν τῶν, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καλλιεργησάντων τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ ἀπαραμύλλων γινομένων.

Ἀλλὰ, μοίρα τινὶ κακῇ, τὴν ἐκ τῆς τελέσεως τῶν ἐορτῶν τῶν διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων χαρὰν συμπάσης τῆς Ἑλλάδος, ἐπέπρωτο νὰ μειώσῃ ὁ τῇ 30 Μαρτίου, ἐπισυμβὰς θάνατος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος: Χαριλάου Σ. Τρικούπη, ἐν Κάνναις τῆς Γαλλίας, μακρὰν τῆς χώρας ὑπὲρ ἧς τοσαῦτα ἔπραξε, τὸν βίον αὐτοῦ ἅπαντα καταναλώσας. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ταριχευθεὶς ἐκομίσθη (8 Ἀπριλίου) εἰς Ἀθήνας· ἐν δὲ τῷ κατὰ τὴν λεωφόρον Ἀκαδημίας οἴκῳ αὐτοῦ ἐπὶ τριήμερον ἐκτεθεὶς, κατέστη προσκύνημα συμπάσης τῆς πρωτευούσης. Ἐτάφη δὲ μεγαλοπρεπῶς τῇ 11 ἐν τῷ πρώτῳ νεκροταφείῳ παρὰ τοῖς τάφοις τῶν γονέων αὐτοῦ. Μόνη δὲ ἡ ἀπλὴ ἐπιγραφή: ΧΑΡΙ-

ΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ δεικνύει τὸ μέρος ἐν ᾧ ἀναπαύεται ὁ μεγα-
λόνους πολιτικός (1).

Τὰ Κρητικά, ἐν τούτοις, ἐξηκολούθουν ἀπασχολοῦντα τὴν δι-
πλωματίαν, τὴν Πύλὴν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐλληνικὴ Βουλὴ
ἤρχει, ἀλλ' ἅμα τῇ συγκλήσει αὐτῆς εἰς ἑκτακτον σύνοδον τῆς
ΙΔ' περιόδου, γενομένη τῇ 24 Ὀβρίου 1890 (2), ἐζητήθη ἡ κατά-
θεσις τῶν ἐγγράφων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν πολιτείαν τῆς κυ-
βερνήσεως ὡς πρὸς τὸ Κρητικὸν ζήτημα (11 Ὀβρίου 1896), ἀλλὰ
τῆς κυβερνήσεως ἀρνηθείσης ὁ Ράλλης ἐκήρυξεν ὅτι ἡ ἐφαρμοσθεῖσα
ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἦν οὐχὶ τῆς κυβερνήσεως ἀλλὰ τοῦ βασιλέως.
Τὸ τοιοῦτον ἠρνήθη ὁ Δεληγιάννης ἀλλ' ὁ Ράλλης ἀπέδειξεν ὅτι ἡ
ἐν Κρήτῃ συνομολογηθεῖσα εἰρήνη ἦν ὁμοία πρὸς τὴν Ἀνταλκίδειον
καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς ὤφειλεν ἀντὶ τῆς ἀναπαύσεως ἐν Κερκύρᾳ,
ἀφ' οὗ τὰ ἐν Κρήτῃ συμβαίνοντα ἐκόλυσαν αὐτὸν νὰ χάμῃ τὸ εἰς
Εὐρώπην ταξίδιον, ἐν κινδύνῳ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Βάμον.

Εἴπομεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς, μετὰ τὰ ἐν Κρήτῃ γεγονότα τῆς 12
Μαΐου 1896, ἀνέβαλε τὸ εἰς Εὐρώπην ταξίδιον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπελ-
θούσης τῆς μικρᾶς ἐκείνης ἀναπαύσεως μετὰ τὸ πολίτευμα τῆς 20)1
Σεπτεμβρίου 1896, ἐπεχείρησε τῷ συνήθει ταξιδίῳ ὅπερ οἱ
πάντες ἠλπίσσαμεν ὅτι θὰ ἦτο πάροχον μεγάλων ὑπηρεσιῶν τῇ
Ἑλλάδι, ὅτι τοῦλάχιστον, ὡς ἀναγράφη, θὰ παρητεῖτο ὁ βασι-
λεὺς Γεώργιος ὑπὲρ τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου, ὅτε καὶ θὰ με-
ταβάλλετο ἡ συντηρητικὴ πολιτικὴ τοῦ βασιλέως, ἡ δὲ αὐτοῦ ἀπαι-
σίου ὅρου, περὶ οὗ ἱκανὰ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ εἴπομεν, ἐπιβληθεῖσα
αὐτῷ καὶ ἡμέραι ἐθνικῆς δράσεως θὰ ἀνεφαίνοντο διὰ τοῦ Κων-
σταντίνου καὶ τῆς Σοφίας, ὡς ἡ δημώδης ἀναφέρει παράδοσις, ἦν
καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι ἀνέγραψαν καὶ μάλιστα ὅτε ἐξελέγη οἰκου-

(1) Βιογραφίαν τοῦ Χ. Τρικούπη ἐξέδωκεν ὁ Γ. Τσούπουλος, Ἀθῆναι
1896. Ἐκδ. Γ. Φέξης.

(2) Ὡς γνωστὸν, ὡς ἐκ τῶν ἐπελθόντων ἀτυχῶν πολεμικῶν γεγονότων
ἡ ἑκτακτος αὕτη σύνοδος ἔληξε τῇ 5 Ὀκτωβρίου 1897.

μενικὸς πατριάρχης ἐν Κωνσταντινουπόλει· ὁ Κωνσταντῖνος Ε' ὁ ἀπὸ Ἐφέσου (28 Μαρτίου 1897)(1) θεωρήσαντες τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος ἐν τε Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς σύμπτωσιν οὐχὶ τυχαίαν, ὡς κακὸν οὖνόν. Ὁ βασιλεὺς ὁμῶς οὐδὲν ἐκ τούτων κατώρθωσε, μεθ' ὅλον τὸν συγγενικὸν δεσμόν πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Ἑσπερίας· καὶ αὕτη δὲ ἡ συνέντευξις ἣν ἔσχεν ἐν Βιέννῃ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου καὶ τοῦ πρίγκηπος Γγολοουχόβσκη, περὶ δῆθεν ὑποχώρησεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν τριπλὴν διεψεύσθη ἐπισήμως ἐν τῇ Βουλῇ ἐπερωτήσαντος τοῦ Κ. Παπαμιχαλοπούλου τὸν πρωθυπουργόν (13 Νοεμβρίου 1896), ὁ δὲ ἡγήτωρ τῆς τριπλῆς Γουλιέλμος ἐχλεύασεν ἡμᾶς μὴ θεωρῶν ἀξιόους τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν τριπλὴν συμμαχίαν!

Ἐν τούτοις ἡ βουλὴ ἐξηκολούθει τὰς ἐργασίας αὐτῆς, προέβη δὲ καὶ ἄνευ τῆς καταθέσεως τῶν περὶ Κρήτης ἐγγράφων ὡς ἀπῆρτησαν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος (19—23 Νοεμβρίου 1896). Αἱ συνεδριάσεις αὗται εἶναι μεστὰ ἐνδιαφέροντος ὡς ὁμιλησάντων πάντων τῶν ρητόρων περὶ τοῦ πατριωτικοῦ ἐκείνου ζητήματος, ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἠρκέσθη νὰ εἴπῃ εἰς τὴν Βουλὴν ὅτι αὕτη ἐξετέλεσε τὸ καθῆκον αὐτῆς ὡς αὕτη ἐνόει! Καὶ ὁμῶς ἀκριβῶς τότε ὁ μὲν Δηλιγιάννης διεκήρυξεν ὅτι θὰ ἦτο γελοῖον ἡ Ἑλλὰς νὰ ἡγῆται τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πρόσωπον δ' ὑψηλὸν τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας ὅπερ καὶ ὑψηλὸν ἐπιτιμον ἀξίωμα ἔχει ἐν τῷ ἐν Μεσογείῳ ρωσικῷ στόλῳ ὡμολόγησεν ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τῆς ὁποίας τῇ 29 Μαΐου 1453 ἐπιπτεν ὀλοκαύτωμα τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας ὁ Ἕλλην αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἀνήκει τῇ Ρωσίᾳ!

Καὶ ὁμῶς ἡ Ἑλλὰς μεθ' ὅλην τὴν κατὰ τὸ κρητικὸν ζήτημα πολιτείαν τῆς Κυβερνήσεως αὐτῆς, ἥτις ἐὰν κατώρθου τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ πολιτεύματος τῆς 3 Ὀκτωβρίου 1878 (τῆς Χαλέπας) θὰ προῦλάμβανε τὰ ἐπελθόντα ἀπαισίας μνήμης τοῦ 1897

(1) Τὸν βίον αὐτοῦ ἰδὲ ἐν τῷ ἐμῷ ἐλληνοτουρκικῷ πολέμῳ, Ἀθήναι 1897 σελ. 99.

γεγονότα, τὰ τὸν Ἑλληνισμόν καταστρέψαντα, ἐζήτει νὰ ἐράσῃ. Ἡ ὥς ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων τοῦ Μπρούφα, τοῦ Παπαδήμα, τοῦ Βερβέρα τοῦ Καρβέλα τοῦ Βελέντζα, τοῦ Γκρούτα τοῦ Λεπενιώτη, τοῦ Τάκη, εἰσβολὴ εἰς Μακεδονίαν γεννηθεῖσα ἀντίδροασις τῶν ἄλλων Βαλκανικῶν ἐθνικοτήτων, τῶν Βουλγάρων ζητούντων νέα βεράτια διὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην (νομὸν Ἀνδριανουπόλεως), τῶν Σέρβων ἀπαιτούντων παρὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τὸν διορισμὸν Σέρβου μητροπολίτου Σκοπείων καὶ τῶν Ρουμούνων ἐπιμενόντων παρὰ τῇ Πύλῃ νὰ ἀναγνώρισθῶσιν ὡς ἰδίᾳ ἐθνικότης οἱ ἐν Μακεδονίᾳ Κουτσόβλαχοι ἢ Ἀρωμούνοι, ὡς ὁ χρήμασι ρουμανικοῖς ἐξαγορασθεὶς γερμανὸς ἐθνολόγος Βίγκανδ διεκήρυξεν ἐν τῇ περὶ Ἀρωμούνων μονογραφίᾳ αὐτοῦ. Πάντα ταῦτα τὰ σχεδιαζόμενα ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω ἐθνῶν βεβαίως ἦσαν ἐναντία τοῖς ἐλληνικοῖς συμφέρουσιν, ὁ δ' ἀντίκτυπος αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι ἠκούσθη οὐχὶ εὐχάριστος· ἔδει λοιπὸν καὶ ἡμεῖς νὰ φροντίσωμεν νὰ παρασκευασθῶμεν οὕτως ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τοὺς ἐπαπειλοῦντας τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ ἀδελφοὺς ἡμῶν Ἕλληνας χάριν τῶν ὁποίων τοσοῦτοι ἥρωες ἔπεσαν κατὰ τοὺς ἀπὸ Μαΐου—Ὀκτωβρίου 1896 μῆνας, ὑπὲρ ὧν καὶ πάνδημα εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ Κράτους ἐγένοντο τῇ 20 8βρίου μνημόσυνα. Ἰδίως δὲ τὸ ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τῶν Ἀθηνῶν τελεσθὲν ὑπῆρξεν εἰς ἄκρον ἐνθουσιαστικὸν καὶ συγκινητικόν.

Ἐκ τοῦ γεννηθέντος ἐνθουσιασμοῦ ἐπωφεληθεῖσα ἡ ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1894(1) ὑφισταμένη ἐθνικὴ ἐταιρεία, προέβη τῇ 31 8βρίου 1896 εἰς δημοσίευσιν διὰ τῶν ἐφημερίδων τοῦ μακροσκελοῦς προγράμματος αὐτῆς, ὅπερ ἀντὶ ὑπογραφῆς ἔφερε τὴν ἐρυθρὰν σφραγίδα τῆς ἐταιρείας ἐφ' ἧς ἀκτινοβολῶν σταυρὸς, δύο διασταυρούμενα ξίφη, ἡ ἐπιγραφὴ «ἐν τούτῳ νίκα» καὶ τὰ στοιχεῖα Ε Ε (= Ἐθνικὴ Ἐταιρεία). Τὰ κατὰ τὴν ἰδρύσιν αὐτῆς παραλαμ-

(1) Κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς ἐταιρείας ἐκδοθεῖσαν ἔχθεσιν τῶν πεπραγμένων πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐταίρους, Ἀθῆναι 1897 σελ. 116 εἰς 8ον.

θάνοντες ἐκ τοῦ ἐκδοθέντος φυλλάδιου ἀναγράφομεν ἐνταῦθα, ἵνα κάλλιον μάθῃ τὸ πανελλήνιον τὰ κατ' αὐτήν :

Τὸ φυλλάδιον ἄρχεται ἱστορικῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς γεννήσεως τῆς ἑταιρείας. Διεξέρχεται ἐν συντομίᾳ τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Βασιλείου μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν, ὅτε κατὰ τὸ 1885 ἡ βραδύτης καὶ ἡ ἀδράνεια τῆς Ἑλλάδος ἐγένοντο αἰτίαν ἀπαλλατρίωθῃ πληθυσμὸς 150,000 Ἑλλήνων. Τότε τὸ ἔθνος ἀνένηψε πρὸς στιγμὴν, μετ' ὀλίγον ὁμῶς ἐπανεπέσαμεν εἰς τὸν πρότερον λήθαργον καὶ κατεφθείραμεν ἐκ περιτροπῆς πάντας τοὺς κλάδους τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, μὴδὲ τοῦ στρατοῦ ἐξαιρουμένου. «Καὶ ἐχώρει οὕτω λαθραῖον (λέγει ἡ ἐκθεσις) ἀλλὰ γοργὸν τὸ κακόν, θ' ἀπέπνιγε δὲ ἐξ ὀλοκλήρου ἴσως πᾶσαν ζωὴν ἐν τῷ στρατεύματι, ἂν μὴ ἐκ τῆς βαθμιαίας ταύτης ἀποσυνθέσεως λαβοῦσα ἀφορμὴν ἡ δημοσιογραφία ἀφιερῶτο, μεμονωμένα λαμβάνουσα γεγονότα, εἰς ἔντρονον ἀλλ' ἄδικον ἐπὶ κρισιν. οὐχὶ τῶν ὑπαιτίων τῆς καταστάσεως ταύτης, ἀλλ' αὐτῶν τῶν θυμάτων, τῶν ἀνδρῶν δηλαδὴ τοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἐδοκίμαζον διπλῆν τὴν πικρίαν καὶ τὴν ἐκ τῆς ὀλιγορίας τῶν ἀρμοδίων καὶ τὴν ἐκ τῶν ἀδίκων μορφῶν τῶν ἐπικρινόντων. Παρίσταντο ὥς πταῖσται ἀτελειῶν, ἐφ' αἷς ἰδιαιτάτα αὐτοὶ ἐθλίβοντο οὐδόλως εὐθυνόμενοι καὶ μετεῖχον τῆς ὀδύνης ἀπάντων τῶν σωφρονούντων Ἑλλήνων, ἣν ἐγέννα ὁ ὀσημέραι σοβαρώτερος καθιστάμενος τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐλληνικῶν δικαίων ποικιλότροπος κίνδυνος.

Πᾶν ὅ,τι φιλότιμον ἐνέκλειεν ἐν ἑαυτῷ ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς στενοχωρούμενον ἐκ τοῦ διπλοῦ κατ' αὐτοῦ ἀδικήματος ἀπὸ τε τῶν ἀρχόντων καὶ τῆς παραπλανωμένης δημοσίας γνώμης, ἐζήτησε διέξοδον ἀπὸ τῆς καταθλιπτικῆς ταύτης δυσφορίας, ὅτε τῆς κοινῆς ἀπάντων βουλήσεως ἐρμηνεὺς ἀνέλαβε νὰ γείνη νεαρὸς ἀξιωματικὸς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ διὰ τῆς ἰδρύσεως σωματοείου, οὗ σκοπὸς εἶναι ἡ ἀναζωπύρησις τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, ἡ ἐπαγρύπνησις ἐπὶ τῶν συμφερόντων τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων καὶ ἡ προπαρασκευὴ πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν» καὶ εἰς ὃ ἐδόθη τὸ ὄνομα ἀπλῶς «Ἑταιρεία». Ἡ πεῖρα τῶν ἐλληνικῶν σωματείων, πάντων σχεδὸν ἀποτυγχανόντων καθίστα διστακτικὸν

τὸν φιλοπάτριδα νέον οὐχὶ περὶ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἀρχῶν του, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν μετὰ ζήλου εὐσταθοῦς καὶ ἀμετακινήτου συνεργατῶν τοῦ μεγαλουργοῦ του σχεδίου καὶ μόλις εἰς δέκα καὶ τέσσαρας συναδέλφους του, φέροντας πάντας βάθμῳ οὐχὶ ἀνώτερον τοῦ ὑπολοχαγοῦ, ἐνεπιστεύθη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1894 τὴν ἰδέαν, ἣν ἐκαλλιέργει ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου (1) τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ τὴν 12 τοῦ μηνὸς ἐκείνου ὑπέγραφον πάντες τὸ πρῶτον καταστατικὸν τῆς Ἑταιρείας.»

Κατ' ἀρχὰς λοιπὸν τὸ σωματεῖον περιέλαβε μόνον στρατιωτικούς. Βραδύτερον ὁμῶς ὅτε τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα ἐβολώθησαν ἔτι μᾶλλον καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἐθεωρήθη παρεσκευασμένη πλέον πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ξένων ἐνεργειῶν, ἀπεφασίσθη νὰ προσληφθῶσιν εἰς τὴν ἑταιρείαν καὶ πολῖται καὶ συνέκροτήθη τὸ ἐνδεκαμελὲς συμβούλιον ἐξ ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν καὶ πολιτῶν εὐὑπολήπτων.

« Ἡ Ἑταιρεία, εἰς ἧς τὴν σύστασιν κυριωτάτῃ ἀφορμὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀκηδία τῶν νομίμων ἐξουσιῶν περὶ τὴν πολεμικὴν τοῦ Ἑθνους ἐξάρτυσιν, ἐν πρωτίστως ἐπεζήτησε, νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἐπίσημον ἀμέλειαν, οὐχὶ ἀναμιγνυομένη εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας, ἀλλ' ἐπιδρῶσα διὰ τοῦ ὄγκου τῆς ἠθικῆς αὐτῆς δυνάμεως, ἣν βαθμιαίως προσεπορίζετο διὰ τῆς προσελεύσεως τῶν ἀρίστων στοιχείων πάσης τάξεως τοῦ ἀπανταχοῦ Ἑλληνικοῦ, νὰ παρέχῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς ἐλευθέρου γωνίας τὰ στοιχεῖα τὰ ἀπαραίτητα, ὅπως καὶ τοὺς ἀναποτρέπτους κινδύνους τοῦ Γένους δεόντως ἐκτιμήσῃ καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ σαφεστέραν λάβῃ τὴν διάγνωσιν καὶ εἰς ἀποτροπὴν τῶν κινδύνων ἐγκαιρότερον ἀσχοληθῇ· εἶχε δὲ πεποιθῆσιν ἐπὶ τὴν ἐπιτυχίαν τούτου, ἅτε ἐκπροσωποῦσα τὰ ξένα πρὸς τὰς κομματικὰς διαμάχας στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὧν κέντρον ἐσκόπησε νὰ γείνη αὐτὴ ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία.

(1) Ὡς γινώσκον κατ' Αὐγούστον τοῦ 1894 ἐγένετο ἡ κατὰ τῶν γραφείων τῆς « Ἀ κ ρ ο π ό λ ε ω ς » ἐπίθεσις τῶν ἀξιωματικῶν διὰ τὰ ἐν αὐτῇ κατ' αὐτῶν δημοσιευθέντα ἄρθρα.

Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου (τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς τῆς χώρας) τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ἐντέλλεται πρὸς ἅπαντας τοὺς ἑταίρους, ὅπως ἐφιστῶσιν ὅσον ἔνεστιν ἐπιμόνως καὶ ζωηρῶς τὴν προσοχὴν μὲν πασῶν τῶν τάξεων τοῦ λαοῦ, ἰδίως δὲ τῶν στρατιωτικῶν κύκλων περὶ τὸ θέμα τοῦτο, ἀνταλλάσσως. δὲ τὰς μελέτας καὶ τὰς σκέψεις αὐτῶν περὶ τῆς στρατιωτικῆς τοῦ ἔθνους ἡμῶν μορφώσεως, οὕτω διηνεκῶς καὶ πεφροντισμένως, ὥστε νὰ κατανοήσωσι καὶ οἱ ἀρμόδιοι ἡγήτορες καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, ὅτι ἐπιβλητικὴ τῆς πατρίδος ἀνάγκη ἐπιτάσσει τὴν ἄνευ περιστροφῶν καὶ ἀναβολῶν μέριμναν τῆς στρατιωτικῆς ταύτης διοργανώσεως, ἥτις ἂν διὰ λόγους, οὓς πρέπει ν' ἀποφύγωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν, δὲν ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τὴν προσήκουσαν, πρέπει τοῦ λοιποῦ νὰ καταστῇ τὸ κυριώτατον ἀντικείμενον τῶν φροντίδων τῆς τε Πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας».

Τοιοῦτον σκοπὸν προκηρύξασα ἡ ἑταιρεία, ἐνισχύσθη ταχέως καὶ διηρέθη εἰς τμήματα· κατὰ Νοέμβριον δὲ τοῦ 1895 τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ἀπέλυεν ἐγκύκλιον πρὸς τὰ τμήματα αὐτῆς, δι' ἧς ἐγνώριζεν ὅτι: «ἀπεφάσισε νὰ καταρτίσῃ ἐπιτροπὰς, αἵτινες, συλλέγουσαι ἐκ διαφόρων πηγῶν πληροφορίας περὶ τῶν ὑποδούλων ἐπαρχιῶν, νὰ καταρτίσωσι βαθμηδὸν πλήρη στατιστικὴν αὐτῶν». Αἱ ἐπιτροπαὶ πάραυτα ἐπελήφθησαν τῆς μελέτης ταύτης, ἔκτοτε δὲ τὸ Συμβούλιον διετέλει ἐν πλήρει γνώσει τῶν συμβαινόντων ἐν ταῖς ὁμόροις ἐπαρχίαις, «ἐπαρκέστερον καὶ αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως». Ἦδη ἡ κοινὴ γνώμη ἤρχισε νὰ στρέφεται πρὸς αὐτὴν «ὡς πρὸς τὸν ἄγνωστον καὶ μυστηριώδη σωτῆρα ὑπὸ τῶν ἀθεραπεύτων κακῶν» καὶ νὰ ἐνισχύηται αὕτη διὰ νέων μελῶν συγχρόνως δὲ καὶ νὰ ἐπιζητῇ παρ' αὐτῆς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης εἰς ἀντιπερισπασμὸν τῆς ὁποίας ἐμελετήθη τὸ μακεδονικὸν κίνημα, ὅπερ καὶ ἐξιστορεῖ ἡ ἔκθεσις.

Ἐπῆλθον κατόπιν τὰ Κρητικά. Ἡ Ἑταιρεία ἀπηύθυνε τὴν πρώτην διὰ τῶν ἐφημερίδων ἐγκύκλιον αὐτῆς, τῇ 31 Ὀκτωβρίου

1896 (1) ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξέθετεν ὁλόκληρον τὸ πρόγραμμα, δι' οὗ ἐβεβαίουν, ὅτι δὲν προῦκειτο νάναμιχθῇ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους καὶ ὅτι μόνος σκοπὸς αὐτῆς ἦτο: «νά παρέχῃ εἰς τὰς ἐκάστοτε νομίμους ἐξουσίας τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου, ἀγωνιζομένας ὅπωςδῆποτε τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, παράλληλον τὴν ἐνεργὸν ἀντίληψιν τῶν δυνάμεων τοῦ Γένους» συγχρόνως δὲ προῦκάλει καὶ ἐράνους. Ἐπῆλθον ὁμῶς κατόπιν δυσάρεστα ἐσωτερικὰ συμβάντα, τῶν ὁποίων ἐν, ἡ παραίτησις τῶν ἀξιωματικῶν τῆς Λέσχης τῶν ἀξιωματικῶν, ἧς πρόεδρος ὁ Διάδοχος, (20 Νοεμβρίου 1896) ἀπεδόθη εἰς ἐνεργείας τῆς Ἑταιρείας. Ἡ ἐκθεσις ἀπακρούει τὴν αἰτίαν ταύτην, παρατηρεῖ δὲ ὅτι ἐνῶ ἡ ἑταιρεία ἠρίθμει ἐταίρους ἀξιωματικοὺς ὅλων τῶν ὅπλων ἐκ τῆς Λέσχης παρητήθησαν μόνον οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ πεζικοῦ, ἱππικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ, τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει, ὅτι ἐντελῶς ἀμέτοχος εἶναι ἡ ἑταιρεία τοῦ διαθήματος τῶν ἀξιωματικῶν (2). Πάντες ἐφοβοῦντο κίνημά τι, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐξέδωκε τόδε τὸ Διάγγελμα:

(1) Βραδύτερον ἐδημοσίευσεν ἄλλην ἐγκύκλιον δι' ἧς ὑπεδείκνυε τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Τραπεζίτην Γ. Γούσιον ὡς ταμίαν πρὸς ὃν ἠδύναντο νὰ πέμπωνται οἱ πανελλήνιοι ἔρανοι. Ὁ Γούσιος, γνωστὸς εἰς τὸ πανελλήνιον διὰ τὰς ἐθνικὰς αὐτοῦ ιδέας καὶ τὴν ἄγαν φιλοπατρίαν ἐγένετο ἡ ψυχὴ τῆς Ἑταιρείας. Ἐδρασε δὲ μεγάλως, ὡς εἶδομεν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν καὶ ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Δυστυχῶς μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ πολέμου καταληφθεὶς ὑπὸ μελαγχολίας ἀπέθανεν ἐν Πατησίοις τῇ 25 Ἀπριλίου. Ἡ κηδεία αὐτοῦ ἐγένετο μεγαλοπρεπὴς, τὸ δὲ σῶμα μετακομισθὲν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Νικολάου Γουσίου ἐτάφη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

(2) Ὅτι ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρεία» ἦτο ἀμέτοχος τοῦ στρατιωτικοῦ τούτου κινήματος, ὅπερ ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Διαδόχου καὶ διοικητοῦ τοῦ Γ' Ἀρχηγείου φαίνεται καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ ἀξιωματικοὶ ὡμολόγησαν ὅτι αὐθιγῶς προέβησαν εἰς τὸ pronunciamiento ἐκεῖνο ὡς ἐκ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς διαφορᾶς τῆς γλίσχρας ἄλλως αὐτῶν μισθοδοσίης ἀπὸ τῆς τῶν ἀξιωματικῶν τῶν τεχνικῶν σωμάτων, ἅπερ τρόπον τινὰ, ἐθεωροῦντα προνομιοῦχα· πάντες δ' οἱ ἐκ τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων ἀποφοιτῶντες εἰς αὐτὰ, κατὰ προτίμησιν, κατετάσσοντο. Ὡς ἐκ τούτου ἐγεννήθη ὑπόκωφος τις δυσἀρέσκεια μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν, ἧτις ἀφορμὴν ἐζήτησε νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ ἐξεδηλώθη ὄντως μετὰ

«Κύριε πρωθυπουργέ,

Τὰ κατὰ τὸ ἔαρ τελεσθέντα γενικά γυμνάσια μονάδων στρατοῦ ἀπέδειξαν ἐπιβαλλομένην τὴν ἀνάγκην τελέσεως τοιούτων διὰ μεγαλειτέρων μονάδων. Ἐπιθυμῶν δ' ὅπως ἡ ἐκγύμνασις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀποτελέσῃ τὸ θεμέλιον τῆς ὀργανώσεως αὐτοῦ καὶ καταστήσῃ αὐτὸν ἄξιον τῆς ἀποστολῆς του, κρίνω ἐπείγουσαν τὴν σύστασιν μονίμου στρατοπέδου, ἐν ᾧ ἀποχωριζόμενος ὁ στρατὸς ἐκ τῶν ἔργων τῆς συνήθους ἐν ταῖς πόλεσιν ὑπηρεσίας, θέλει ἐπιδόθῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν ἔργων καὶ μεγάλων γυμνασίων, ἀφοσιούμενος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἐκπαίδευσιν.

Πρὸς τοῦτο θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ κληθῇ ἡ ἐφεδρεία ὑπὸ τὰς σημαίας πρὸς σχηματισμὸν δυνάμεως ἐκ 10 — 12,000 ἀνδρῶν, συμπληρωθῶσι δὲ καὶ πᾶσαι αἱ ἀνάγκαι τῶν ἐφίππων σωμάτων. Ἐπ' ἀνάγκης ἐπίσης θεωρῶ νὰ συστήθῃ ἐπιτροπὴ ἐξ ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, ὅπως ἀποφανθῇ τοῦ διὰ τὸν στρατὸν καταλληλοτέρου ὅπλου, ἡ δὲ κυβέρνησις νὰ προβῇ εἰς τὴν προμήθειαν τοῦ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἀποδεκτοῦ γεννησομένου συστήματος. Διὰ τῶν μέτρων τούτων καὶ τῶν πρὸς ταῦτα σχετιζομένων συμπληρωτικῶν πέποιθα, ὅτι θέλει ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Ἀπὸ ἐτῶν ἤδη, κύριε Πρωθυπουργέ, ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἐπασχολεῖται εἰς ποικίλας ὑπηρεσίας, ἐξερχομένας τοῦ αὐστηροῦ κύκλου τῶν ἔργων αὐτοῦ, εἶναι δὲ καιρὸς νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν μόνην σύμφωνον τῷ προκρισμῷ του ἀπασχόλησιν, τὴν σύντομον ἐκ-

τούς τῇ 22 Ὀκτωβρίου 1896 γενομένους ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Βασιλέως, στρατιωτικοὺς προβιβασμοὺς, οἵτινες, διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ κομματικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς συναλλαγῆς, ἐγίνοντο ὡς ἤθελον οἱ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ. Ἐντεῦθεν οἱ προβιβασμοὶ ἐγίνοντο ἀνίσως ἐν σχέσει πρὸς τὰ διάφορα ὅπλα τοῦ στρατοῦ, ὡς ἀπεδείξαμεν ἐν τῷ «Ἑλληνοτουρκικῷ Πολέμῳ» (σελ. 82—85). Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς συσσώμου παραιτήσεως τῶν ἀνω ἀξιωματικῶν τῆς Λέσχης τῶν ἀξιωματικῶν.

γύμνασιν αὐτοῦ καὶ τὸν κατὰ τὸ μέτρον τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων τοῦ Κράτους τελειότερον κατάρτισμόν του(1). Τὴν πραγμάτων διακαοῦς πόθου μου περὶ τῆς στρατιωτικῆς συντάξεως τῆς χώρας θέλει ἐγκαινίσει ἡ σύστασις τοῦ μονίμου τούτου στρατοπέδου, ἣν ἐμπιστεύομαι εἰς τὴν Κυβέρνησίν μου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Νοεμβρίου 1896.

Ὅλως ὑμέτερός
ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Πρὸς τὸν Κύριον Θεόδωρον Π. Δεληγιάννην
Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου

Τοῦ Διαγγέλματος τούτου δημοσιευθέντος ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως», ἐγεννήθη ἀπορία ἅμα καὶ κατὰπληξις, διότι ἀφοῦ τό τε τὸ Στέμμα καὶ ἡ Κυβέρνησις ὁμοφρονοῦσιν, ἀφοῦ διε-
τυμπαίσθη, χωρὶς νὰ διαψευσθῇ ὅτι ὁ Δεληγιάννης συνειργάσθη ἐν τῇ διατυπώσει τῆς Διαγγέλματος τοῦ ἀπευθυνομένου πρὸς αὐτόν, τότε πρὸς τίνα ἀπευθύνεται κατ' οὐσίαν τοῦτο; Βεβαίως πρὸς ἄλλους: πρὸς τὸ ἔθνος· ἵνα ἀναγνώσῃ καὶ πιστεύσῃ τὸ ἔθνος καὶ ὁ στρατός. Διότι διαγγέλματα ἀπευθύνονται μόνον ἐν περιπτώσει διαφωνιῶν, ἀποτελοῦντα ἐκκλήσιν πρὸς τὴν χώραν. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει παράδειγμα εἰς τὰ χρονικά τοῦ δημοσίου βίου οὐδενὸς ἔθνους διαγγέλματος ἀπευθυνθέντος, ἐκ μέρους τοῦ Στέμματος πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν κυβερνήσεως χαιρούσης τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Στέμματος· καὶ τοῦτο διότι ὑπάρχουσιν ἄπειροί τρόποι συνεννοήσεως μεταξὺ ὁμοφρονούντος Στέμματος καὶ ὁμοφρονούσης Κυβερνήσεως· πρῶτος δὲ πάντων ὁ προφορικὸς λόγος, ἄνευ ἀνάγ-

(1) Τὸ στρατόπεδον θὰ ἐγένετο ἐν Θήβαις ὡς καὶ κατὰ τὸ 1877. Τὰ κατὰ τὸ στρατόπεδον τῶν Θηβῶν τοῦ 1877 δύναται νὰ ἴδῃ τις ἐν ἐκτάσει καὶ μετὰ χάριτος γεγραμμένα ἐν τοῖς «Ἔργοις» τοῦ Ἀναστασίου Βυζαντίου, Τεργέστη 1893 σελ. 365—376. Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τούτῳ ὁ Βασίλεὺς παρέμεινεν 17 ἡμέρας. Καὶ βραδύτερον δ' ἐγένοντο αὐτόθι Γυμνάσια.

κης ἀνταλλαγῆς ἰδεῶν δι' ἐπιστολῶν, καταχωριζομένων ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως». Λοιπὸν ἐκεῖνο τὸ ἔγγραφον ἀπέβλεπε προδήλως, εἰς ἄλλο. Νὰ λάβῃ γνῶσιν τὸ ἔθνος καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ, ὅτι αἱ δημόσιαι ἐξουσίαι ὑπεχώρησαν εἰς τὴν ἀξιωσιν αὐτῶν. Τὸ Διάγγελμα προὔξενησε μὲν ἀγαθὴν τοῖς πᾶσιν ἐντύπωσιν, ἀλλ' οἱ ἀξιωματικοὶ οὐδαμῶς ἐξ αὐτοῦ βλέποντες τὴν ἰδίαν τύχην μεταβαλλομένην ἐξηκολούθουν μυχίως τρέφοντες τὴν ὀσημέραι αὐξουσάν δυσαρέσκειαν, ἣν ὅπως δῆποτε κατώρθωσεν ἡ Κυβέρνησις Δηλιγιάννη νὰ ἄρῃ, εἰσαγαγοῦσα εἰς τὴν τῇ 24 8βρίου εἰς ἑκτακτον σύνοδον συκληθεῖσαν Βουλὴν σχετικὰ νομοσχέδια ὡς πρὸς τὴν κατανομὴν τῶν ὀργανικῶν θέσεων καὶ τὴν ἐξίσωσιν τῶν μισθῶν τῶν ἀξιωματικῶν πάντων τῶν ὀπλων καὶ περὶ ὀρίου ἡλικίας, ὅπως, ὡς ἐκ τούτου, κενωθῶσι θέσεις καὶ γίνωσι νέοι προβιβασμοί. Οὕτως ἐπῆλθε ποία τις ἡσυχία μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν, ἀλλ' ἡ ἐν γένει κατάστασις τοῦ στρατοῦ ἔδει νὰ θεραπευθῇ, ἵνα μὴ πρὸ τῶν ἐν Ἀνατολῇ παρασκευαζομένων μεγάλων πολιτικῶν γεγονότων εὐρεθῶμεν ἀπαρασκευοί. Πρὸς τοῦτο δ' ἡ ἀντιπολίτευσις, ὡς εἵπομεν, εἰς σοβαρὰς συζητήσεις ἐπεδόθη ἐν τῇ Βουλῇ, ὃ δ' ἐκ Κερκύρας πολίτευόμενος Γ. Θεοτόκης προὔτεινεν οἰκονομίας ἐκ τῶν ἄλλων τοῦ προϋπολογισμοῦ Κεφαλαίων ἐκ 10,000,000 δραχμῶν ὅπως αὗται ὀαπανηθῶσιν ὑπὲρ τῆς στρατιωτικῆς παρασκευῆς τῆς χώρας, ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο τῶν πραγμάτων αὐτῶν προκαταλαβόντων ἡμᾶς ἀπαρασκεύους, καὶ μόνον συζητοῦντας περὶ τοῦ καταλλήλου ὑπὸ τοῦ Διαγγέλματος ὑποδεικνυομένου μονίμου στρατοπέδου, περὶ τὴν ἐκλογὴν ὀπλων, ἐξ ὧν συζητήσεων οὐδὲν μὲν ὠφελήθημεν ἀπωλέσαμεν δὲ χρόνον πολύτιμον ἀσκόπως, ὡς συνήθως παρ' ἡμῖν συμβαίνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Ἡ ἐν Κρήτῃ ἔκρυθμος κατάστασις— Ἡ ἀποτυχία τοῦ πολιτεύματος τῆς 20)1 Σεπτεμβρίου 1896 ὑπὸ τὸν Γ. Βέροβιτς—Οἱ Τοῦρκοι ἀντιδρῶντες εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ἄρχονται τῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν χειρῶν ἀδίκων—Πυρπόλησις καὶ σφαγαὶ ἐν Χανίοις—Ἡ Ἑλλάς ἐν Κρήτῃ—Ἡ ὑπὸ τὸν Ράϊνεκ ναυτικὴ μοίρα καὶ ὁ ὑπὸ τὸν πρίγκηπα τορπιλικὸς στολίσκος—Ἡ ὑπὸ τὸν Τ. Βάσσον ἀποβίβασις στρατοῦ τῆς κατοχῆς τῆς νήσου—Ἡ διεθνὴς κατοχὴ—Αἱ γενόμεναι μάχαι—Ἡ διπλωματία—Ὁ ἀποκλεισμός τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ διεθνοῦς στόλου—Ἡ ἀνάκλησις τῶν ναυτικῶν ἡμῶν Δυνάμεων—Αἱ στρατιωτικαὶ παρασκευαὶ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος—Τὰ πρὸ τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου—Εἰσβολὴ εἰς Μακεδονίαν τῶν ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας ἐξοπλισθέντων σωμάτων—Ἀποτυχία αὐτῶν.—Συμπέρασμα.

Τούτων ἐν Ἑλλάδι γινομένων, τὰ ἐν Κρήτῃ ἤρξαντο καὶ αὐθις θολούμενα. Ὁ Σουλτάνος βλέπων ὅτι τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τῶν Δυνάμεων ἔμελλε νὰ λάβῃ γενικώτερον ἀνὰ τὸ Κράτος αὐτοῦ χαρακτῆρα ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη Ἀρμενικῶν σφαγῶν τῆς Σασοῦν (Σεπτέμβριος 1895) καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλων τῆς 14 Αὐγούστου 1896, ὅτε αἱ Δυνάμεις παντοειδῶς ἐπίεσαν τὴν Πύλην καὶ ἐπέτυχον νὰ ἔχωσι διπλὴν φυλακίδα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπεφάσισε νὰ ἀσπασθῇ τὴν ἰδιόζουσαν εἰς τοὺς Τούρκους πολιτικὴν, τῆς ἐξωθήσεως τῶν ἐν Κρήτῃ Τούρκων εἰς σφαγὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν· οὕτω δὲ οἱ Τοῦρκοι τῶν πόλεων ὑπὸ τὸ πρόσχημα δῆθεν, ὅτι δὲν ἠνείχοντο πολίτευμα ἐν ᾧ ἐτίθεντο οἱ Χριστιανοὶ ἐν ἴσῃ πρὸς αὐτοὺς μοίρα, δι' ἧς ἦντλουν δύναμιν μεγάλην ὡς ἐκ τῆς πλειονότητος ἀφορμὴν λαβόντες ἐκ τῶν ἐπιγενομένων περὶ δικαστηρίων συζητήσεων τῇ 13 καὶ ἰδίως τῇ 17 Ἰανουαρίου 1897(1) ἤρξαντο μονομερῶς καὶ σποράδην φονεύοντες

(1) Καὶ ταῦτα ὅτε τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς χωροφυλακῆς τοῦ ὑπὸ τῆς μικτῆς ἐξ εὐρωπαίων ἐπιτροπῆς συνταγέντος καὶ προσληφθέντων 80 Μαυροβουνίων χωροφυλάκων, ὧν ἤρχεν ὁ ἄγγλος συνταγματάρχης Μπόρ, τέως ἐν

Χριστιανούς καὶ ἄρπάζοντες τὰ κτήνη καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν· ἐν τε Χανίοις, Ἡρακλείῳ καὶ Ρεθύμνῳ. Τοῦτο, ὡς εἰκὸς, παρήγαγε μεγίστην αἰσθησιν καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἀντεκδικούμενοι ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Μουσουλμάνων ὅλον ἐκ τῆς ὑπαίθρου χώρας εἰς τὰ φρούρια κατερχομένων, τοῦθ' ὅπερ ἐν Κρήτῃ εἶναι σημεῖον μελλούσης ἐπαναστάσεως.

Τὰ πράγματα ἔλαβον σοβαρὸν χαρακτήρα, ἡ δ' ἐξουσία μὴ δυναμένη νὰ στηρίξῃ τὴν διασαλευθεῖσαν τάξιν παρεκάλεσε τὸ προξενικὸν σῶμα νὰ μεσολαβήσῃ παρὰ τοῖς διαμαχομένοις· ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Ν. Γεννάδιος, τῆς Ἰταλίας Μεδάνα, τῆς Ἀγγλίας Βιλλιώτης καὶ τῆς Αὐστρίας Πίντερ, ἀπελθόντες ἐν σώματι εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ἀνατεθείσης αὐτοῖς ἐντολῆς τῇ 23 Ἰανουαρίου 1897 ἐπέστρεψαν ἄπρακτοὶ παρὰ τῷ διοικητῇ Βέροβιτς μὴ δυνηθέντες, ὡς ἐκ τῶν διηνεκῶν πυροβολισμῶν, νὰ πλησιάσωσιν εἰς τὰ μέρη τῶν διαμαχομένων. Αὐθημερὸν τῇ 1 μ. μ. ὥρα τὰ πράγματα ἐδεινώθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὰ Χανία ἐπυρπολοῦντο ἐν διαφόροις σημείοις τῆς χριστιανικῆς συνοικίας, σφαγαὶ τῶν Χριστιανῶν ἐπηκολούθησαν, διαρπαγὴ τῶν καταστημάτων ἐπῆλθε, καὶ ἡ κατάστασις αὕτη ὅλον ἐπαυξανομένη μετεδόθη καὶ εἰς Ἡράκλειον καὶ Ρέθυμνον, ὁπόθεν οἱ Χριστιανοὶ ἀπεβιβάζοντο, οἱ μὲν διὰ πλοιαρίων καὶ λέμβων ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς λιμέσιν ὀρμούντων ξένων θωρηκτῶν τῶν Δυνάμεων, οἱ δὲ κατέφευγον εἰς τὰ καταστήματα τῶν προξενείων ζητοῦντες ἄσylum. Καὶ ταῦτα πάντα ἐτελοῦντο ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν χριστιανικῶν σκαφῶν, ὧν οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ναῦται ἐθεῶντο ἀπαθεῖς τὰς σφαγὰς τῶν ὁμοθρήσκων ὑπὸ τοῦ μανιώδους ὄχλου καὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ Σουλτάνου! (1) Ὁ

Κύπρῳ ἀρχηγὸς τοῦ σώματος τούτου ψηφισθέντος καὶ δανείου ἐξ 100,000 λιρῶν ὑπὸ τῆς Κρητικῆς Βουλῆς διὰ τὰς πρώτας ἀνάγκας τῆς νήσου συνομολογηθέντος καὶ τοῦ νέου πολιτεύματος μέλλοντος ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν νὰ ἐφαρμοσθῇ καθ' ὅλα τὰ μέρη· διότι ἤδη εἶχε δημοσιευθῇ τὸ διάταγμα τῆς γενικῆς ἐκλογῆς πληρεξουσίων τῆς Κρητικῆς Συνελεύσεως διὰ τὴν 19 Φεβρουαρίου 1897.

(1) Τὸ πῦρ ἐξηκολούθει ἐπὶ δωδεκάωρον ὅλον, τότε δὲ ἀπεφάσισαν οἱ Τούρκοι νὰ κατασφέσωσι τὸ πῦρ ὅτε εἶδον αὐτὸ ἐπαπειλοῦν καὶ τὰς τουρ-

ἀριθμὸς τῶν θυμάτων εἶναι ἄγνωστος ἄλλ' ἢ ἐκ τῆς πυρπολήσεως ζημία τῶν Χριστιανῶν ἀνέρχεται εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια δραχμῶν.

Αἱ φρικαλεότητες αὗται γνωσθεῖσαι ἐγκαίρως προὔκალεσαν, ὥς ἦν ἐπόμενον, τὴν συμπάθειαν πάντων μὲν τῶν ἐθνῶν, ἰδιαζόντως ὅμως τῆς ὁμαίμονος καὶ μητρὸς Ἑλλάδος, ἡ κυβέρνησις τῆς ὁποίας τῇ 25 Ἰανουαρίου ἐξαπέστειλεν ἐκ Πειραιῶς ἐν ζητωκραυγαῖς τοῦ λαοῦ εἰς Κρήτην τὴν «Ύδραν», ὑπὸ τὸν μοίραρχον τῆς θωρηκτῆς μοίρας Α. Ράινεκ εἰς ὃν δὲν ἔδωκεν ὠρισμένας διαταγὰς πρὸς ὁρᾶσιν ἀλλὰ ἀφ' οὗ μελετήσῃ τὰ πράγματα νὰ γνωρίσῃ αὐτὰ τῇ κυβερνήσει, (1) καὶ τὸν κυβερνήτην Ι. Βῶκον, καὶ τὸ ὀπλιταγωγὸν «Μυκάλην» ὑπὸ τὸν κυβερνήτην Γ. Κουντουριώτην. Τῇ ἐπαύριον δὲ ἀπέπλευσεν εἰς Κρήτην καὶ ὁ ἀτμοδρόμων «Ἀλφειὸς» καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας καὶ ὁ «Μισοῦλης». Καθ' ἑκάστην δὲ κατέφθανον εἰς τὸν λιμένα τῶν Χανίων θωρηκτὰ τῶν ἐξ Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ἰδίως ἀγγλικά, ἐφ' ὧν ἐπεβιδάσθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ξένων ἀγνημάτων τὰ γυναικόπαιδα τῶν Χριστιανῶν, ἅπερ μετεφέροντο εἰς Μῆλον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Πειραιᾶ τυγχάνοντα ἀπανταχοῦ φιλανθρώπων περιποιήσεων. Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὴν εἰς Κρήτην ἀποστολὴν πλὴν τοῦ καθήκοντος ὅπερ εἶχεν ἡ Ἑλλὰς νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἰδίους ὑπηκόους ὡς ἐν ἔτει 1882 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προὔκალεσεν ἡ τὸ ἔθνος σύμπαν εἰς ὁρᾶσιν ἀναπτέρωσας Ἑθνικὴ Ἑταιρεία, (2) ἥτις εὐθὺς ἀμέσως μετὰ

κίχας συνοικίας. Τότε ἐξῆλθον καὶ ἀγήματα ξένα πρὸς περιστολὴν τῆς πυρκαϊᾶς.

(1) Τὰ ἡμέτερα πλοῖα καταπλεύσαντα δὲν ἐχαιρέτισαν τὴν τούρκικὴν σημαίαν ἀλλ' ἠναγκάσθησαν μετὰ 24 ὥρας τῆς Πύλης διαμαρτυρηθείσης καὶ τῇ ἐπεμβάσει τοῦ ἀγγλοῦ ναυάρχου κατόπιν συμβουλίου τοῦ ἡμετέρου μοιράρχου μετὰ τῶν ἄλλων κυβερνητῶν καὶ ἀξιωματικῶν, κρίναντος τὸν χαιρετισμὸν ὡς μέτρον συνέσεως νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὰ κοινῇ δεδωγμένα.

(2) Τοῦτο ἐπέβαλε τὸ νέον Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ὅπερ ἐκλήθη νὰ συνεχίσῃ ἀπὸ τῆς 4 Ἰανουαρίου 1897 τὰς ἐργασίας τοῦ προκατόχου μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ νέου καταστατικοῦ καὶ κανονισμοῦ, οἵτινες ἐτέθησαν ἐν ἐφαρμογῇ ἀπὸ τῆς 5 Δεκεμβρίου 1896 λέγει ἡ «Ἑκθεσις» Χαρακτηριστικὸν τῆς καθολικῆς δυσπιστίας εἶνε τὸ γεγονός, ὅτι ἅμα τῇ

τὰς ἐν Χανίοις σφαγὰς τῆς 23 Ἰανουαρίου ὑπέβαλε πρὸς τὸν Βασιλέα ὑπόμνημα, ἐν ᾧ «ἐν δυοπαρερμηνεύτῳ εὐλαβείᾳ» διετύπου τὸν πόθον περὶ συντάξεως τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τῆς χώρας.

Οὕτως ἤρξατο μικρὸν κατὰ μικρὸν, συμβοηθούσης καὶ τῆς ἀνθελληνικῆς πορείας τῆς διπλωματίας, νὰ γεννᾶται ἡ κυρία ἀφορμὴ τοῦ Ἑλληνο-τουρκικοῦ πολέμου. Πράγματι δὲ μόλις ἐστάλησαν τὰ πλοῖα ταῦτα καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ ἐταράχθησαν διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς πολιτικῆς τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ἣν, πρὶν ἢ τὰ πλοῖα ἀποσταλῶσιν εἰς Κρήτην, αὐτὸς ὁ Δεληγιάννης τῇ 23 Ἰανουαρίου ἐν τῇ Βουλῇ ἀνήγγειλεν εἰπών: «Δύναμαι ν' ἀνακοινώσω τῇ Βουλῇ ποίαν γνώμην ἔχει ἡ κυβέρνησις ἐπὶ τῶν ἐν Κρήτῃ πραγμάτων. Ἐν Κρήτῃ ἐκτελεῖται ἐργασία σκοποῦσα νὰ παρασκευάσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νέων θεσμῶν οἵτινες ἐδόθησαν αὐτῇ. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνέλαβον νὰ διεξαγάγωσιν αἱ Δυνάμεις, ἐπομένως ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι δὲν ἔχομεν καθῆκον ν' ἀνάμιχθῶμεν, οὐδὲ νὰ μεταβῶμεν εἰς Κρήτην ἵνα ἀνατρέψωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον αἱ Δυνάμεις εἶχον ἀποφασίσαι. . . Ἐὰν ἡ προσδοκία ἡμῶν αὕτη δὲν ἤθελε πραγματοποιηθῇ, προβάλλεται ἕτερον στάδιον. Νομίζω δ' ὅτι εἶναι πρόωρον ν' ἀναγγείλω εἰς τὴν Βουλὴν ποίας ἔχει γνώμας ἡ Κυβέρνησις ἐπὶ τοῦ σταδίου τούτου καὶ τί τότε θέλει πράξει.»

Τοὺς λόγους τοῦ Δεληγιάννη προὔλαβον αὐτὰ ταῦτα τὰ πράγ-

ἐφαρμογῇ τοῦ νέου κανονισμοῦ κατηγγέλθη πρὸς τὸν Βασιλέα τὸ ἄρθρον 5ον αὐτοῦ, ὃ περ ἀποκλείει μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ πάντα τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ οὕτω ἐν τῇ νέᾳ αὐτῆς ἐμφανίσει ἡ Ἑταιρεία παρεστάθη ὡς παράνομος ὀργανισμός, ἐνῶ τοῦ ἁρθροῦ ἐκείνου τὴν διάταξιν ὑπηγόρευσαν λόγοι καθαρῶς πατριωτικῆς συνέσεως καὶ συνετῆς πρὸς τὸ Στέμμα εὐλαβείας.

ματα· διότι, γνωσθέντων τῶν ἐν Κρήτῃ συμβάντων τῆς 23 Ἰανουαρίου κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἐκ τηλεγραφημάτων ἐπισήμων τε καὶ ἰδιωτικῶν, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Βουλῆς τῆς 24 Ἰανουαρίου ὁ ἀρχηγὸς τῆς μείζονος μερίδος τῆς ἀντιπολιτεύσεως Δημήτριος Ράλλης παρελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα ἐδήλωσεν ἐν ἀπειλητικῇ στάσει ὅτι: «Ἐὰν ἡ μοῖρα κατεδίκασε τὴν Ἑλλάδα νὰ ὑποστῇ ἐκ νέου τὴν πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεως Δεληγιάννη, οἷαν ὑπέστη κατὰ τὸ παρελθόν, ἤθελε τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς, ὅπως ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ καθεστῶτος, τὸ ὁποῖον εἰς οὐδὲν ἕτερον συντελεῖ ἢ νὰ ζημιοῖ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα (1).

Ὡς ἦτο ἐπόμενόν ἡ ἐδήλωσις αὕτη τοῦ Ράλλη ἐξήγειρε μὲν θύελλαν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, ἰδίως ἐν τῇ τάξει τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' ὑπεχρέωσε καὶ τὸν Δεληγιάννην, ὅστις κατὰ τὴν νύκτα μετὰ τὴν ἀφίξιν τῆς εἰδήσεως τῶν ἐν Χανίοις γενομένων εἶχεν ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ συνδiesκέφθῃ μετὰ τοῦ βασιλέως, νὰ προβῇ εἰς τὰς ἐξῆς πολυσημάντους δηλώσεις: «Δύο πλοῖα τοῦ στόλου διετάχθησαν πρὸ μεσημβρίας νὰ πλεύσωσιν εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα». Ὡς εἰκὸς δὲ ἡ πατριωτικὴ αὕτη πράξις τῆς κυβερνήσεως ηὐχαρίστησε μέγας τὴν Βουλὴν καὶ τὸ ἀκροατήριον, ὅπερ ζωηρῶς ἐχειροκρότησε τὸν πρωθυπουργόν, τὴν ἐσπέραν δ' ἐγένετο λαϊκὸν συλλαλητήριον ἀνὰ τὴν πόλιν. Δὲν ἔλειψε δὲ καὶ ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρεία» μετὰ τὸ πρὸς τὸν βασιλέα ὑπόμνημα, νὰ προβῇ εἰς πατριωτικὴν καὶ γενναίαν προκήρυξιν πρὸς τοὺς Κρήτας καλοῦσα αὐτοὺς νὰ κηρύξωσι τὴν ἑνωσιν καθ' ὃν χρόνον πράγματι ἐκεῖνοι διὰ τοῦ ἐν Χαλέπῳ ἐκδοθέντος ψηφίσματος τῇ 25 Ἰανουαρίου ἐκήρυττον αὐτήν. Τὸ

(1) Ταῦτα εἶπεν ὁ Ράλλης τὴν ἐπομένην τῆς ὑποβολῆς τοῦ ὑπομνήματος τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρείας» πρὸς τὸν βασιλέα. Καὶ ὅμως ἡ ἔκθεσις τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρείας» βεβαιοῖ, ὅτι ὁ Ράλλης εἰς οὐδεμίαν εὐρίσκετο οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην σχέσιν πρὸς τὴν Ἑταιρείαν. Ὅπωςδὴποτε ὅμως παράδοξος ἀποβαίνει ἡ σύμπτωσις καὶ ἀξία νὰ μνημονευθῇ.

ψήφισμα τῆς ἐνώσεως ἔχον ὧδε ἐπέδωκαν οἱ Κρήτες καὶ τοῖς ἀντιπροσώποις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων:

« Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Πατρίδος ψηφίζομεν τὸ ψήφισμα τόδε :

« Ἀφοῦ ἀπεδείχθη ἐναργῶς, ὅτι τὸ πέρυσι δοθέν ὑπὸ τῆς Εὐρώπης πολίτευμα εἶνε ἀνεφάρμοστον, ἀποδεικνυομένου τούτου ἐκ τῶν διαδραματιζομένων βανδαλισμῶν καὶ ὠμοτήτων τῇ ἐνεργείᾳ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως τοῦ Σουλτάνου διὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ὄχλου καὶ τοῦ τακτικοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ..

« Ἐπειδὴ νέα ἀπόπειρα πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ πολιτεύματος τούτου ἀποτέλεσμα θὰ ἔχη τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν τῶν χριστιανῶν κατοίκων.

Διὰ ταῦτα κηρύσσομεν τὴν ἑνωσὶν τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ὡς τὸν μόνον διακαῇ καὶ ἀμετάβλητον πόθον μας καὶ ἐπικαλούμεθα τὴν ἀρωγὴν παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, θεωροῦντες ὡς κατηργημένην τὴν σύμπραξιν ἡμῶν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῶν ὀθωμανῶν Χαμήτ τοῦ Β΄.

**Προσκαλοῦμεν δὲ τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα
τῆς Ἑλλάδος Γεώργιον Α΄**

νὰ παραλάβῃ τὴν νῆσον Κρήτην ὡς μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους».

Ἐγένετο ἐν Χαλέπα τῆς Κρήτης τῇ 25 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1897, ἔτους Α΄ τῆς ἀπελευθερώσεως.»

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πλοῖα ἀνεχώρησαν, ἡτοιμάζετο δὲ καὶ ἡ τορπιλλικὴ μοῖρα καὶ στρατὸς πρὸς ἀποστολὴν εἰς Κρήτην. Οἱ δὲ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ τὰ γενόμενα καθορῶντες ἐποιήσαντο παραστάσεις πρὸς τὴν κυβέρνησιν, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἔλειψε νὰ πράξῃ καὶ ὁ Τοῦρκος πρεσβευτὴς Ἀσὴμ Βέης, ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Σκουζὴς ἀπεκρίνατο ὅτι τοῦτο ἐγένετο πρὸς προστασίαν ἐλλήνων ὑπηκόων. Δὲν παρήλθον πολλαὶ ἡμέραι ἀπὸ τῆς πρώτης ἀποστολῆς τῶν πολεμικῶν σκαφῶν καὶ τὰ «Ψαρᾶ» καὶ αἱ «Σπέ-

τοσαι» ἀνεκαλοῦντο ἐκ Γαλλίας τηλεγραφικῶς ὅπως καταπλεύσω-
σιν ὅσον τάχιον εἰς Πειραιᾶ.

Τὴν νύκτα δὲ τῆς 29-30 Ἰανουαρίου 1897 ἀπέπλευσεν ἐκ
Ναυστάθμου καὶ ἡ ὑπὸ τὸν πρίγκηπα Γεώργιον τορπιλλικὴ μοῖρα
(ἐξ τορπίλλαι γερμανικῆς κατασκευῆς) καὶ ἡ «Σφακτηρία». Θά-
μεινῃ ἄλυστος ἐν τῇ μνήμῃ μου ἐφ' ὅρου ζωῆς, ἡ νύξ ἐκείνη τοῦ
ἐκπλου, ὃ δὲ ἡγεμονόπαις Γεώργιος ὑπὸ τὰς εὐχὰς τῶν γονέων καὶ
τῶν ἀδελφῶν καὶ τοῦ συνωστιζομένου περὶ τὸν σταθμὸν τῆς «Ὀ-
μονοίας» ἀπείρου πλήθους, ἐν μέσῳ οὐρανομήκων ζητωκραυγῶν,
κατέλιπε τὰς Ἀθήνας ἵνα ἐπιβῇ τῆς συνοδεύουσης τὴν τορπιλλι-
κὴν μοῖραν «Σφακτηρίας». Ἡ συγκινητικὴ ἐκείνη στιγμή ἐνεῖχε
τι τὸ γοητευτικὸν διὰ πάντα μὲν Ἕλληνα, ἀλλ' ἰδίως δι' ἡμᾶς
τοὺς ἐκ τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος καταγομένους ἐπληροῦτο μυστη-
ριώδους καὶ ἀφάτου τινὸς αἰσθήματος, ὅπερ μόνον ὁ δοῦλος Ἕλ-
λην δύναται νὰ αἰσθανθῇ ζῶν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι, τῇ μητρὶ,
καὶ βλέπων τοὺς ἐλευθερίας ἀπολαύοντας Ἕλληνας σπεύδοντας
εἰς ἀπελευθέρωσιν δούλων ἀδελφῶν! Ὡ! πόσα ὄνειρα δὲν ἐπλάσα
τὴν νύκτα ἐκείνην, πόσας ἐλπίδας, πόσην δὲν ἐχάρην χαράν!

Ἐν τούτοις, τὰ ἐν Κρήτῃ ὅλον ἐν ἐπὶ τὰ χεῖρω χωροῦντα
προὔκालουν ὁσημέραι δραστηριώτερα τὰ ἀντιφάρμακα. Οἱ Κρηῖτες
προέβησαν μάλιστα καὶ εἰς σχηματισμὸν τῆς προσωρινῆς Κυβερ-
νήσεως, ἥτις ἐμελλε νὰ διευθύνῃ τὸν ἤδη ἀγῶνα τῆς νήσου κατὰ
τῆς τουρκικῆς αὐθαιρεσίας. Εἰρήσθω δ' ἐν παρόδῳ, ὅτι ἡ νῦν ἐπα-
νάστασις διέφερε κατὰ πολὺ, τῶν προγενεστέρων τῶν τελευταίων
δεκαετηρίδων· διότι τό γέ νυν ἐν τοῖς κρητικοῖς λιμέσιν ὥρμουν τὰ
ἐλληνικὰ θωρηκτὰ καὶ περὶ τὸ κρητικὸν πέλαγος περιεπόλει ἡ ὑπὸ
τὸν Γεώργιον τορπιλλικὴ μοῖρα· οἱ Κρηῖτες εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε
ἔβλεπον τὸν πολιτικὸν ὀρίζοντα διαυγῇ καὶ πρόσφορον εἰς πραγμά-
τωσιν τοῦ αἰωνίου αὐτῶν πόθου. Ἀφ' ἐτέρου δὲ καὶ ἡ τουρκικὴ
Κυβέρνησις τὴν ὅλον ἐν ἐκλείπουσαν ἐν Κρήτῃ ἐξουσίαν αὐτῆς νὰ
τηρήσῃ θέλουσα ἐξέπεμπε καθ' ἐκάστην στρατολογοῦσα ἐξ Ἀσίας
στρατὸν, ὅπως περιστείλῃ, ὡς ἐνόμιζε, τὴν ὁσημέραι μερίζοντας λαμ-
βάνουσιν διαστάσεις ἐπανάστασιν. Μάτην δ' ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρ-
νησις ἐπέδωκε τῇ 31 Ἰανουαρίου διὰ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀντι-

προσώπων αὐτῆς διακοίνωσιν πρὸς τὰς ἐξ Μεγάλης Δυνάμεις περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ καταστάσεως. Ἐν τῇ διακοινώσει, γεγραμμένη ἐν ὕφει σόβαρῳ καὶ ἀξιοπρεπεῖ, ἐλέγετο ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἥς τὴν ἐπὶ τοῦ ὁμοφύλου πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης προστασίαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀμφισβητήσῃ ἡ Εὐρώπη, ἦτο ἠναγκασμένη νὰ παρακωλύσῃ διὰ τοῦ στόλου αὐτῆς πᾶσαν νέαν ἀποδίβασιν τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην ἐξ οἴουδήποτε πλοίου καὶ ὕφ' οἱ ἀνδρήποτε σημαίαν καὶ ἂν ἦτο τοῦτο.

Συγχρόνως δὲ τῇ διακοινώσει ταύτῃ ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐκστρατείαν κατὰ τῆς νήσου Κρήτης ἀποστέλλουσα ἱκανὸν στρατὸν μετὰ τῶν ἀναγκαιούντων πολεμοφοδίων καὶ ζωοτροφιῶν ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως συνταγματάρχου τοῦ πεζικοῦ Τιμολέοντος Βάσου πρὸς κατοχὴν αὐτῆς καὶ ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων ἀδελφῶν ἡμῶν Κρητῶν. Ὁ εἰς Κρήτην ἀποστελλόμενος ἐλληνικὸς στρατὸς εἰς 1312 ἄνδρας ἐν συνόλῳ ἀνερχόμενος, ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ἐξῆς δυνάμεων: Ἐνὸς τάγματος τοῦ 1ου Πεζικοῦ συντάγματος ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Ἰυσαδρόφσκην καὶ τοὺς λοχαγοὺς Κυπριανὸν, Λεούσην, Ἀγγελίδην, Μπαλίδην, ἐνὸς τάγματος τοῦ 7ου πεζικοῦ συντάγματος ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Ἰωάννην Κωνσταντινίδην καὶ τοὺς λοχαγοὺς Μπάρμπανον, Τσανάκαν, Παπαγεωργιάδην καὶ Πολίτην, ἐνὸς λόχου εὐζώνων ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Ραπτάκην καὶ τοὺς ἀνθυπολοχαγοὺς Μαυρολίδην, Πρινάρην(1) καὶ Σαχτούρην, μιᾶς πυροβολαρχίας ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Βαρούχαν καὶ τοὺς ἀνθυπολοχαγοὺς Ρέγκλην, Τόλιαν, Πάλην, Παπαχρήστου, Κοτσελόπουλον, Μιχαηλίδην, Κριάρην καὶ Μαρκουλάκον, ἐνὸς τάγματος τοῦ μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Τζαβέλλαν καὶ τοὺς λοχαγοὺς Μόστραν, Μαθιόπουλον, Γεωργαντᾶν καὶ Μαλάμον καὶ χειρουργικοῦ σώματος οὗ προϊστάμενος ἦν ὁ Βελλίνης.

Διοικητὴς τοῦ ἀνωτέρω στρατοῦ, ἦτοι ὑπαρχηγός, ἦτο ὁ συν-

(1) Τὸν εἶτα ἐν μονομαχίᾳ φονευθέντα ἐν Ποδονίφτῃ ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ μηχανικοῦ Δροσοπούλου.

ταγματάρχης τοῦ πεζικοῦ Δημοσθένης Στάϊκος ὁ ἡρωϊκῶς πολεμήσας τῷ 1886, ὡς εἶδομεν, ἔχων ὑπασπιστὴν τὸν λοχαγὸν Παρασκευόπουλον, ἀρχηγὸς δὲ τοῦ ἐπιτελείου διωρίσθη ὁ ἀντισυνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ Θ. Λυμπρίτης.

Διὰ τῆς εἰς Κρήτην ἀποστολῆς στρατοῦ βασιλεὺς καὶ κυβέρνησις ἀνέλαβον μεγίστην εὐθύνην ἀπέναντι τοῦ ἔθνους, διότι, δυστυχῶς δὲν ἐπεκράτησε τὸ διπλωματικὸν ἐκείνο πρακτικὸν πνεῦμα καὶ ἡ πολιτικὴ περίνοια ἦν τινα ἔδει νὰ ἀναπτύξωσιν οἱ ἡμέτεροι ὅτι, ὁ στρατὸς, μετὰ τὴν προαποστολὴν τοῦ στόλου καὶ τῆς τορπιλλικῆς μοίρας, ἐστάλη εἰς Κρήτην οὐχὶ χάριν καταλήψεως νήσου ὑπαγομένης εἰς χώραν πρὸς ἣν αἱ σχέσεις ἡμῶν ἦσαν φίλια· ἀλλὰ χάριν συμπράξεως μετὰ τῶν Δυνάμεων πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ πολιτεύματος πρὸς προστασίαν τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, καὶ κώλυσιν τῆς περαιτέρω χύσεως αἵματος, ὡς ἐγένετο καὶ τῷ 1882 διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Μιλτ. Κ. Κανάρην εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅτε καὶ εὐχαριστήρια ἐξεφράσθησαν τῇ ἡμετέρᾳ κυβερνήσει, ἀλλ' ἀπέστειλαν τὸν ὑπὸ τὸν Βάσσον στρατὸν, τὰς παραμονὰς τῆς ὑπὸ τῶν ἑξ Μεγάλων Δυνάμεων λήξεως τῆς ἀποφάσεως τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης ὑπὸ διεθνῶν ἀγνημάτων, πομπῶδως καὶ μετὰ τῆς δε, τῆς ὅλως ἀστόχου καὶ στομφώδους καὶ ἀβούλου Διαταγῆς, δημοσιευθείσης καὶ ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως», ἥτις ἐὰν δὲν ἐξετελεῖτο ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων κατεδείχθη, ἔμελλε νὰ ἐκθέσῃ τὸ ἐθνικὸν γόητρον ὡς συνέβη καὶ νὰ διεγείρῃ τὰς ἀντιζηλίας τῶν Δυνάμεων καὶ ἰδίως τῆς Ἀγγλίας, ἥτις, πάσῃ θυσίᾳ ἀγωνίζεται, ὡς ὡμολόγησεν αὐτὸς ὁ Ἀγγλὸς ναύαρχος Κόδριγκτον, νὰ καταλάβῃ τὴν Κρήτην, χάριν τοῦ κόλπου τῆς Σούδας, ὡς ἀφῆρεσε τὴν Ἰσπανίαν τὸ Γιβραλτάρ, τὴν Ἰταλίαν τὴν Μελίτην καὶ τὴν Τουρκίαν τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κύπρον. Εἶναι δὲ πλέον ἢ βέβαιον ὅτι τὰς ἀρμενικὰς σφαγὰς τοῦ Σεπτεμβρίου 1895 καὶ τῆς 14 Αὐγούστου 1896 προῦκάλεσεν ἡ πονηρὰ Ἀλβιῶν χάριν ἰδιοτελῶν λόγων, ὁ δὲ λόγος τοῦ Σώλσβαρν, ὃν ἐξεφώνησε τῇ 9 Ἰουλίου 1895 κατὰ τὸ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ νέου λόρδου δημάρχου τοῦ Λονδίνου δοθέν συμπόσιον, δι' οὗ ὁ τέως σημαιοφόρος τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους μετεβλήθη εἰς νεκροθά-

πτην αὐτοῦ, ὑπῆρξε δέλεαρ τῆς νῦν παρατηρηθείσης μεταβολῆς τοῦ Ἑλληνος πρωθυπουργοῦ, ὅστις ἐν τῇ ἀπλότητι αὐτοῦ ἐξέλαβε τὸν λόγον τοῦ Ἀγγλοῦ πολιτικοῦ ὡς ἀληθῶς ἐμφαίνοντα τὰ διπλωματικά σχέδια τοῦ ἀνδρός !

Ἡ πομπώδης καὶ θεατρικὴ διαταγὴ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, ὅστις βραδύτερον παραιτηθεὶς ἐνεκεν ἄλλοπροσάλλου πολιτικῆς τοῦ Δεληγιάννη, ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ «Σκρίπ» (τῆς 9 καὶ 10 Αὐγούστου 1897) τὰς φοβερὰς ὄντως περὶ Δεληγιάννη ἀποκαλύψεις, ἔχει ὥδε :

« Ἀριθμὸς 6671.

« Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων
ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ
Πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ σώματος τῆς κατοχῆς τῆς
Κρήτης Συνταγματάρχην τοῦ Πεζικοῦ Βάσδον
Τιμόλεοντα.

Τὰ ἐν Κρήτῃ διαπραχθέντα μέχρι τοῦδε ἐπήνεγκον εἰς τὴν δυστυχῇ νῆσον ἀληθῇ ἀναρχίαν, καθ' ἣν αἱ οἰκογένειαι τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἐμείναν ἐκτεθειμένα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀχαλινώτου φανατισμοῦ καὶ εἰς τὴν διαρπαγὴν τοῦ ὄχλου. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πλέον ν' ἀνεχθῇ τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, εἰς ἣν περιήχθησαν οἱ ἐπὶ τῆς νήσου ὁμόφυλοι πληθυσμοί, μεθ' ὧν συνδέεται διὰ τῆς θρησκείας καὶ διὰ δεσμῶν ἱερῶν. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ στρατὸν, ὅπως καταλάβῃ τὴν νῆσον ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην ἐν αὐτῇ· τοῦ στρατοῦ δὲ τούτου τὴν διοίκησιν ἐνεπιστεύθη εἰς ὑμᾶς.

Ἀποβιβαζόμενος μετὰ τοῦ ὑφ' ὑμᾶς στρατοῦ εἰς Κρήτην καὶ ἐν καταλλήλῳ θέσει θέλετε, ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α', καταλάβει τὴν νῆσον ταύτην, ἀποδιώκων τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν φρουρίων καὶ κατέχων αὐτά· πᾶσαν ἐνέργειαν ὑμῶν θέλετε στηρίζει εἰς τοὺς κειμένους ἑλληνικοὺς νόμους ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως καὶ ὑπ' εὐ-

θύνην τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἀμα τῇ ἀποβιάσει ὑμῶν θέλετε ἐκδώσει τὴν σχετικὴν προκήρυξιν περὶ τῆς κατοχῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1 Φεβρουαρίου 1897.

Ὁ Ὑπουργός.

Ν. Σμόλενιτς»

Ὁ ἐν τοῖς παραπήγμασιν παρεσκευασμένος καὶ εἰς Κρήτην ἐκπεμπόμενος στρατὸς κατόπιν μικρᾶς προσφωνήσεως τοῦ Διαδόχου εἰπόντος: «Ἐκεῖ ποῦ πηγαίνετε, μὴ λησμονῆτε ὅτι εἴσθε Ἕλληνες καὶ ὅτι ἡ πατρίς εἰς σᾶς στηρίζει τὰς ἐλπίδας τοῦ ἐνδόξου ὀνόματός της» κατήλθεν ἐπιδεικτικὸς εἰς Πειραιᾶ καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τριῶν ὀπλιταγωγῶν τοῦ «Θησέως» τοῦ «Πέλοπος» καὶ τῆς «Θέτιδος» ἐν μέσῳ τῶν φρενῆρων ζητωκραυγῶν τοῦ πλήθους, πρῶτην ἤδη φορὰν βλέποντος στρατὸν ἐθνικὸν ἀπερχόμενον πρὸς κατάκτησιν, ὡς ἔλεγεν ἡ διαταγὴ τοῦ Σμόλενιτς, τὴν νύκτα τῆς 1ης Φεβρουαρίου, ὅτε ἀπῆρεν ἐκ Πειραιῶς καὶ τὸ ἀγγλικὸν τορπιλοδόλλον «Δράκων» ὅπως κομίσῃ τὴν εἰδοῖσιν τοῖς ναυάρχοις εἰς Κρήτην, ἀφ' οὗ ἡ κυβέρνησις ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐκράτησε τὰ κρυπτογραφικὰ τηλεγραφήματα τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν. Τὴν 2αν δὲ Φεβρουαρίου ἀπεβιβάσθη ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Ἀγγλῶν εἰς Πλατανιάν, οὐ μακρὰν τῆς πρωτευούσης τῆς Κρήτης.

Ὁ Πλατανιάς εἶναι μικρὸν χωρίον τοῦ Δήμου Περιβολίων τῆς ἐπαρχίας Κυδωνίας, ἐκτισμένον ἐπὶ λόφου μικροῦ ὡς ὁ Λυκαβητὸς. Ὁ λόφος εἶναι ἀπότομος δι' ἐνὸς δὲ μόνου μέρους δύναται ν' ἀνέλθῃ τις εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὀπισθεν δ' ὑπάρχει δρόμος φέρων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου. Τῆς θαλάσσης δὲν ἀπέχει πλέον τῶν 150—200 βημάτων, καὶ ὑψοῦται ἀποτόμως. Ἔχει 150—189 οἰκίας μετὰ 600 περίπου κατοίκων καὶ εἶναι ἔδρα τοῦ ἐπαρχοῦ Κυδωνίας. Πρὸς Δ εἰς ἀπόστασιν 50 βημάτων ῥέει ὁ ποταμὸς Πλατανιάς, ἐξ οὗ ὑδρεύετο ἡ «Ὑδρα» καὶ τὰ ἄλλα πλοῖα. Πλησίον τοῦ Πλατανιᾶ καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Χανία εἰ-

ναι τὰ χωρία Ἀγία Μαρίνα, Σταλὸς καὶ Γαλατᾶς(1). Ὁ Πλατανιάς ἀπέχει τῶν Χανίων μόλις 10 χιλιόμετρα. Ἀπὸ τῆς θαλάσσης δὲ τῶν Χανίων ὅπου ἐστάθμευον τὰ τε ἡμέτερα καὶ τὰ ξένα πλοῖα ἐφαίνετο ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ὁ Πλατανιάς, οὕτως, ὥστε τὴν νύκτα διὰ τῶν ἡλεκτρικῶν προβολέων ἠδύναντο κάλλιστα νὰ ἴδωσιν οἱ ἐπὶ τῶν πλοίων τὸ ἀποβιβασθέντα στρατὸν ἡμῶν.

Καὶ ἀπεβιβάσθη μὲν ἀσφαλῶς ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις δὲν ἐγνώσθη εἰ μὴ τὴν νύκτα τῆς 2—3 Φεβρουαρίου. Ἐνθουμούμαι δ' ὅτι τὴν νύκτα διήλθομεν ἐν Ἀθήναις ἐν δικαίᾳ ἀγωνίᾳ. Οὐδεὶς ἐκοιμήθη, οὐδεὶς ἦτο ἥσυχος. Καὶ ἐνόμιζέ τις ὅτι δὲν ὑπῆρχε νύξ καὶ ὕπνος διὰ τὰ ἐθνικὰ ὄμματα. Ὁ λαὸς ἠγρύπνει, ἠλπίζει, ἠῦχετο καὶ ἀνέμενεν. Ὅλα τὰ κέντρα τῆς πόλεως, μεσοῦσης νυκτός, ἦσαν πλήρη πολιτῶν ἀγρυπνούντων, ἀδημονούντων, ἀναμενόντων. Καὶ ἐπῆλθεν ἡ ἡμέρα καὶ ἡ ἀγωνία ἠῦξανε καὶ ἡ στενοχωρία ἐπετείνετο. Ἡ Κυβέρνησις ἐσχολιάζετο ποικιλοτρόπως καὶ αἱ διαδόσεις διεδέχοντο ἡ μία τὴν ἄλλην καὶ εἶχομεν καταντήσαι νευροπαθεῖς. Τὰ τηλεγραφήματα εἶχον ἐπαυξήσαι τὴν στενοχωρίαν καὶ ἀπὸ τῶν ὑπουργείων ἔτρεχεν ὁ κόσμος εἰς τὰς πρεσβείας, καὶ ἀπὸ τῶν πρεσβειῶν εἰς τὰ γραφεῖα τῶν ἐφημερίδων. Καὶ οὐδὲν ἐπιστεύετο καὶ ὅλα ὁμοῦ ἐθεωροῦντο πιθανὰ καὶ αἱ μᾶλλον ἀπαίσια φῆμαι εἶχον διαδοθῇ. Καὶ ὅτε μὲν ἐλέγετο, ὅτι ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἠμπόδισε τὴν ἀποβίbasιν τοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην, ὅτε δὲ, ὅτι τὰ ἀγγλικά τορπιλλοβόλα ἠνάγκασαν τὰ φέροντα αὐτὸν ἀτμόπλοια νὰ ὀπισθοδρομήσωσι. Μία φήμη ἐβεβαίου, ὅτι, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Χαλέπας οἱ ἐπαναστάται ἠναγκάσθησαν νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν καὶ ἑτέρα, ὅτι ἐπῆλθεν ἡ κατοχὴ τῶν τριῶν φρουρῶν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν ἀγημάτων τῶν στόλων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας.

Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κυκεῶνος τούτου οὐδεὶς ἐγίνωσκε τί νὰ

(1) Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὅπου γῆς ἐλληνικῆς ὑπάρχει πάρα-
λος τοποθεσία Γαλατᾶς καλουμένη, προέρχεται ἐκ τῆς δωρικῆς ὀνομασίας
Καλὰ Ἀκτὰ=Καλὴ ἀκτὴ.

πιστεύση· τὰ πνεύματα ἦσαν ἀνήσυχα, ἡ πόλις ἀνάστατος, ὁ λαὸς τεταραγμένος, αἱ φυσιολογίαι ἡλλοιωμέναι καὶ οἱ σχηματιζόμενοι πολυπληθεῖς ὄμιλοι παρεῖχον ὄψιν πόλεως ἐπαναστατημένης. Φοβερωτέρας στιγμὰς καὶ φοβερωτέραν ἀγωνίαν οὐδέποτε διῆλθεν ὁ ἐλληνικὸς λαός. Αἱ γενόμεναι δὲ μετὰ μεσημβρίαν τῆς 3 Φεβρουαρίου δηλώσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ Δεληγιάννη ἐν τῇ Βουλῇ οὐδόλως συνέτειναν εἰς τὸ νὰ λύσῃ τὴν ἀδημονίαν καὶ τὰς ἀνησυχίας ταύτας (1). Μόλις δὲ περὶ 6 μ. μ. ὥραν ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως Παπαδιαμαντόπουλος ἀπελθὼν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν διεβίβασεν ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως τὰς εὐχαρίστους εἰδήσεις τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς.

Ταῦτοχρόνως δὲ ὁ Πρωθυπουργὸς ἐλάμβανε τηλεγραφήματα ἐκ Μήλου, ὧν τὸ περιεχόμενον ἦτο βεβαιωτικὸν τῶν ἀνωτέρω. Ὡς εἰκὸς, ἡ βραδύτης αὕτη τῆς εἰδοποιήσεως περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ ἀποβιβάσεως προῆλθεν ἐκ τῆς βραδύτητος, ἥτις ἐπῆλθεν ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως μεταγωγικῶν μέσων πρὸς συναποβίβασιν τῶν τηλεβόλων, τῶν πυρομαχικῶν, τῶν κτηνῶν καὶ τῶν ζωοτροφῶν, τοῦθ' ὅπερ ἀπῆτει χρόνον, καὶ χρόνον πολύν· μόλις δὲ περὶ τὴν ἐσπέραν, ὡς εἵπομεν, κατωρθώθη ἡ ἐντελής ἀποβίβασις, ὅτε καὶ ἔσπευσεν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης Βάσος νὰ γνωστοποιήσῃ τοῦτο πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν.

Καθ' ἃς εἶχε παραγγελίας ἐξ Ἀθηνῶν ὁ ἀρχηγὸς μόλις τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ ἐδάφους πατήσας ἐξέδωκε πρὸς τὸν Κρητικὸν λαὸν τὴν δε τὴν προκήρυξιν :

«Τὰ δεινὰ τὰ ὅποια ὑπέστητε ἀπὸ μακρῶν ἤδη χρόνων καὶ τὰ ὅποια ὑφίστασθε ἔτι ἐκ τῆς ἐπικρατούσης πλήρους ἀναρχίας, αἱ καταστροφαὶ τῶν οἰκογενειῶν καὶ περιουσιῶν

(1) Κατὰ τὴν συνέδριάσιν ταύτην τῆς Βουλῆς ἀνεγνώσθη τηλεγράφημα Ἰταλῶν βουλευτῶν καὶ λοιπῶν φιλελλήνων Ἰταλῶν τῆς 1 Φεβρουαρίου συγχαιρόντων τῇ Βουλῇ ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ ἐν Κρήτῃ δράσει. Τὸ τηλεγράφημα διεδέξαντο ζητωκραυγαὶ καὶ ἐπευφημίαι.

σας εὐρίσκομένων εἰς τὴν διάθεσιν ἀχαλινώτου φανατισμοῦ καὶ τὴν διαρπαγὴν βαρβάρου ὄχλου, ἐξήγειραν τὸ ἐθνικὸν αἰσθημα καὶ συνεκίνησαν ὁλόκληρον τὸ ἑλληνικόν.

Ἡ ἀξιοθρήνητος αὕτη κατάστασις λαοῦ ὁμοφύλου, ὁμοθρήσκου καὶ κοινὰς ἔχοντος μεθ' ἡμῶν τὰς τύχας καὶ τὴν ἱστορίαν, δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔηται ἐπὶ πλέον ἀνεκτὴ.

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ Ὑψηλός μου Κύριος ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην διὰ τῆς στρατιωτικῆς καταλήψεως τῆς νήσου.

Ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α' καταλαμβάνω τὴν νήσον Κρήτην καὶ κηρύσσω τοῦτο πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς, ἀνευ διακρίσεως θρησκεύματος ἢ ἐθνικότητος, ὑπόσχομαι ἐν ὀνόματι τῆς Μεγαλειότητός Του, ὅτι θὰ προστατεύσω τὴν τιμὴν, τὴν ζωὴν τὴν περιουσίαν καὶ θὰ σεβασθῶ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν κατοίκων τῆς φέρων πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην καὶ ἰσοπολίτειαν.

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς
Τ. Βάσος.

Ἐξεδόθη ἐκ τῆς Μονῆς Γωνιάς, τῇ 2 Φεβρουαρίου 1897.»

Ἡ Μονὴ τῆς Γωνιάς εἶναι ἱστορικὴ. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν δὲ τοῦ 1866 συνήφθη πρὸ αὐτῆς μεγάλη μάχη, καὶ ἀκόμη καὶ σήμερον δεικνύονται ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτῆς αἱ σφαῖραι τῶν τουρκικῶν πυροβόλων· ἀπέχει τοῦ Κολυμπαρίου περὶ τὰ 10 λεπτὰ τῆς ὥρας, εἶναι δὲ ἐκτισμένη ἐπὶ μικροῦ λοφίσκου ἀφ' οὗ δύναται τις νὰ κατοπτρεύσῃ τὰ περὶ. Παραπλεύρως τῆς Μονῆς ρέει ὁ ποταμὸς Ταυρωνίτης, ὅστις χωρίζει τὰς δύο ἐπαρχίας Κυδωνίας καὶ Κισσάμου, εἰς ἣν ἀνήκει ἡ τε Μονὴ καὶ τὸ Κολυμπάρι. Εἰς τὸν ὄρμον τοῦτον εἶχεν προσορμισθῇ προηγουμένως ἡ «Θεσσαλία» καὶ ἀποβιβάσει τὸ σῶμα τοῦ ταγματάρχου τοῦ πυροβολικοῦ Μανουσ-

γιαννάκη μετὰ τριῶν πυροβόλων(1). Τὸ Κολυμπάρι ἐνθα ἐστρατοπέδευσεν ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς εἶναι μικτὸν χωρίον. Κεῖται σχεδὸν ἐπὶ τῶν ὁρίων τῶν ἐπαρχιῶν Κυδωνιῶν καὶ Κισσάμου καὶ ἐπειδὴ εἶναι πρόσφορος ἡ τοποθεσία αὐτοῦ συχνάκις ἐνεργοῦνται ἀγοραὶ τῶν προϊόντων τῶν πέριξ χωρίων ἐπὶ τῆς παραλίας αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Πλαπανιά ἀπέχει δύο ὥρας καὶ 3—3 1)2 ἀπὸ τῶν Χανίων. Οἱ κάτοικοι τοῦ Κολυμπαρίου δὲν ὑπερβαίνουνσι τοὺς ἐξήκοντα.

Τούτων ἐν Κρήτῃ τελουμένων, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν αὐτῶν—ιδίως δὲ ἡ Ρωσία, ἡ Γαλλία καὶ ἰδιαίτερα ἡ Γερμανία καὶ ἡ Αὐστρία—επέδωκαν τῇ 1 Φεβρουαρίου Διακοίνωσιν ταυτόσημον καὶ προφορικὴν δι' ἧς ἔλεγον τάδε: ὅτι μετὰ λύπης βλέπουσι τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τείνουσαν πρὸς διατάραξιν τῆς εἰρήνης διὰ τὴν ἐν Κρήτῃ πολεμικὴν ἐνέργειαν καὶ καθιστῶσιν αὐτὴν ὑπεύθυνον τῶν συνεπειῶν. Τοῦτ' αὐτὸ ἔπραξεν ἤδη οἱ καὶ τοῖς ὁ πρεσβευτῆς τῆς Τουρκίας Ἀσὴμ βέης, ἀλλ' ἡ κυβερνήσις, διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Α. Σκουζέ, ὡς εἰκὸς, ἀπήντησεν ὅτι ἐνεργεῖ ὅ,τι ἀπαιτοῦσιν αἱ νῦν ἐν Κρήτῃ περιστάσεις καὶ ὅτι ὑπέχει πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν πράξεων αὐτῆς.(2) Ὡς ἐπίμετρον δὲ ἡ Κυβέρνησις αὐθημερόν

(1) Ὁ Μανουσogiαννάκης εἶναι Κρήτης. Πάντες δὲ οἱ ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατῷ Κρήτες ἀξιωματικοὶ εἰς 17 ἀνερχόμενοι προσεκλήθησαν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τῇ 24 Ἰανουαρίου 1897 νὰ ὑποβάλωσι τὴν παραίτησιν αὐτῶν καὶ νὰ τεθῶσιν ἐπὶ κεφαλῇς ἐπαναστατικῶν σωμάτων ἀποστελλομένων εἰς Κρήτην ὑπὸ τῆς «Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Κρητῶν», τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» καὶ τῆς «Ἐθνικῆς Ἐταιρείας» μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν τούτων ἦσαν ὁ Μανουσogiαννάκης, ὡς εἶπομεν, ὁ Κόρακας, ὁ Κριάρης καὶ λοιποί.

(2) Προηγουμένην παράστασιν ἐποίησαντο οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ παρὰ τῷ Σκουζέ περὶ τῆς ἀποστελῆς τοῦ σόλου καὶ τῆς τορπιλικῆς μοίρας, ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπήντησεν, ὅτι ἡτοίμασεν ἤδη διακοίνωσιν ἐπιδοθεῖσαν διὰ τῶν παρὰ ταῖς ξέναις αὐλαῖς ἀντιπροσώπων αὐτῆς πρὸς τὰς Δυνάμεις δι' ἧς μεταξὺ ἄλλων ἔλεγε καὶ τάδε: «Ἡ Ἑλλὰς, ἥτις εἰ-

προέβη εἰς δημοσίευσιν ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως» Διατάγματος, δι' οὗ, πρὸς τῇ κληθείσῃ ἤδη κατὰ τὸν παρελθόντα Δεκέμβριον ἡλικία, εἰς ἣν ἐδόθη δίμηνος προθεσμία προσελεύσεως χάριν τῆς ἐν Θήβαις ἐκτελέσεως τῶν γενικῶν γυμνασίων, κατὰ τὸ βασιλικὸν Διάγγελμα τῆς 22 Νοεμβρίου, ὡς εἶδομεν, ἐκαλοῦντο δύο ἔτη ἡλικίας ἐφέδρων τῶν γεννηθέντων τῷ 1872 καὶ 1873, πλὴν τῶν ἀπαλλαγέντων καὶ βοηθητικῶν, ἐντὸς 48 ὥρων, ἐκίνητοποίησε τὸν στρατὸν τῆς πρωτεύουσας καὶ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν χάριν τῆς ἐνισχύσεως τῶν συνόρων, ἐνεκεν τῶν ἐπιταθειςῶν εἰδησέων περὶ εἰσβολῆς Γκέγκιδων, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐκάλεσέ καὶ δύο ἔτι ἡλικίας ἐφέδρων ἐργατῶν θαλάσσης τῶν αὐτῶν ἡλικιῶν, ἥτοι τοῦ 1872 καὶ 1873 καὶ ἐν γένει ἤρξατο παρασκευαζομένη κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐπιμηθικῶς, ὡς συμβαίνει συνήθως παρ' ἡμῖν, ἐν ᾧ ἦτο δυνατόν δι' οἰκονομιῶν ἐκ τῶν προηγούμενων προϋπολογισμὸν νὰ ἐχωμεν καὶ ὅπλα πλείονα ἐν ταῖς ἀποθήκαις καὶ ὑλικὸν πολέμου μεῖζον καὶ ἵππους καὶ ἡμιόνους καὶ εἴ τι ἕτερον καὶ οὐχὶ νὰ ἀναβάλωμεν τὰ πάντα κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν δι' ἐκτάκτων πιστώσεων.

Τῇ 2 Φεβρουαρίου τὰ ἐν Κρήτῃ ἔλαβον ὀξύτερον καὶ ἐπικινδυνωδέστερον χαρακτῆρα· διακοπείσης τῆς τηλεγραφικῆς συγκοινωνίας ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν Τούρκων, διένηργήθησαν μερικαὶ σφαγαί

ναι ἡ πρωτίστως ἐνδιαφερομένη Δύναμις, διότι ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου εἶναι κατὰ τὰ 4)5 ἑλληνικὸς καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι ἀριθμοῦνται κατὰ χιλιάδας, εὐρίσκεται, ἐν τῇ ἀνάγκῃ, ἐὰν τὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο παρουσιασθῇ, ν' ἀντιστῇ δι' ὅλων αὐτῆς τῶν δυνάμεων, ὅπως ἐκμηδενίσῃ τὴν ἀποστολὴν νέων στρατευμάτων ὑπὸ τῆς Τουρκίας. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ποιεῖται γνωστὸν, ὅτι τὸ πᾶν ἔπραξε μέχρι τοῦδε, κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῆς τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ξένων προξενικῶν πρακτόρων ὅπως διατηρήσῃ ἐν Κρήτῃ τὴν τάξιν, καθησυχάσῃ τὰ πνεύματα καὶ ἀποφύγῃ τὴν χύσιν αἵματος. Φρονεῖ δὲ ὅτι ἡ μόνη λύσις, ἣτις ἐπιβάλλεται ἤδη καὶ ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην ἐν τῇ νήσῳ θὰ ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσις καὶ ἡ ἐν τέλει αὐτῆς ἀνεξαρτησία διὰ τῆς ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς μητρὸς πατρίδος, ἣτις ἐκηρύχθη πολλάκις καὶ ἐσχάτως ἀκόμη ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ »

χριστιανῶν ἐν τε Ἡρακλείῳ ἐν Ρεθύμνῳ, καὶ ἐν Χανίοις ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ πρόξενοί τῶν Δυνάμεων καθὼς καὶ ὁ ἡμέτερος ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ τῶν οἰκείων πολεμικῶν σκαφῶν καὶ αὐτὸς δὲ ὁ γενικὸς Διοικητὴς Γεώργιος Βερόβιτις, σκιὰ πλέον ἐξουσίας, παραλαβὼν τὴν οἰκογένειαν καὶ τοὺς 80 Μαυροβουνίους χωροφύλακας τὸ μὲν πρῶτον κατέφυγεν εἰς τὸ ἐν Χαλέπα Ἑλληνικὸν προξενεῖον, εἶτα δὲ ἐπὶ Ρωσικοῦ θωρηκτοῦ καὶ τέλος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ Κρήτης, διὰ τοῦ αὐστριακοῦ «Κρόνου», νὰ ἀποπλεύσῃ διὰ Καλαμῶν εἰς Κέρκυραν. Ὡς ἦν ἐπόμενον, μετὰ τὴν τοῦ Βερόβιτις ἀναχώρησιν, τὰ φρουρία κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἀγχημάτων τῶν Εὐρωπαϊκῶν θωρηκτῶν, ἅτινα καὶ προϋστάτευσον τὰ οἰκεῖα Προξενεῖα καὶ τοὺς Χριστιανούς νὰ ἐπιβιδάζωνται ἐπὶ τῶν θωρηκτῶν καὶ ἐκεῖθεν διὰ μεταγωγικῶν πλοίων εἰς Μῆλον, Σύρον, Κύθηρα καὶ Πειραιᾶ. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἐπανάστασις μετεδόθη καὶ εἰς τὰς Ἀνατολικὰς ἐπαρχίας, οὕτως, ὥστε ἅπασαν τὴν νῆσον, πλὴν τῶν φρουρίων, κατεῖχον, τρόπον τινὰ, οἱ Χριστιανοὶ οἱ ὅποιοι ἀπὸ τῆς 18 Ἰανουαρίου ἀντεπεξήρχοντο γενναίως κατὰ τε τῶν ἐντοπίων Τούρκων καὶ στρατιωτῶν ἐν τε Γαλατᾷ, Χαλέπα καὶ Ἀκρωτηρίῳ, μεθ' ὅλας τὰς ἀπειλὰς τῶν Δυνάμεων, ὅτι, ἂν δὲν καταθέσωσι τὰ ὅπλα, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐμποδίσωσι τὴν Τουρκίαν νὰ στείλῃ στρατὸν εἰς Κρήτην.

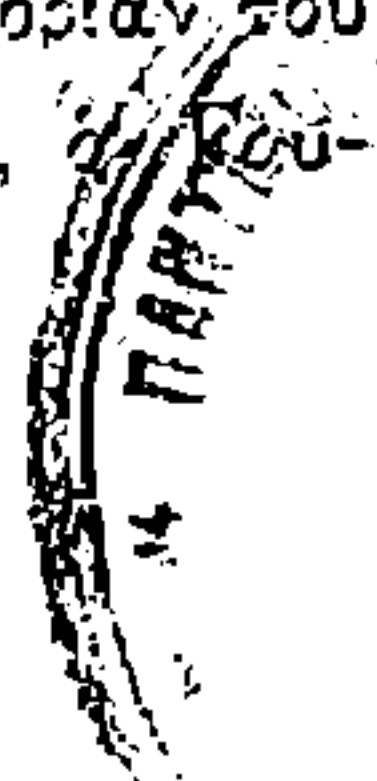
Ἀλλ' οἱ Κρήτες οὐ μόνον δὲν ὑπήκουσαν, ἀλλὰ δι' ὑπομνήματος ὑπέδειξαν, ὅτι μυριάκις ἤδη διεβουκολήθησαν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων περὶ ἐφάρμογης πολιτεύματος ἀσπαστοῦ ὅπωςδὴ ποτε, ἀλλ' ὅτι αἱ ἐλπίδες αὐτῶν ἀπέβησαν φρουδαί, τῶν Τούρκων ἀντενεργούντων. Διὰ τοῦτο καὶ συσσωματωθέντες εἰς Τσικαλαργιά, Σφακιανοί, Ἀποκορωνιάται καὶ Κυδωνιάται ὑπὸ τὸν ὀπλαρχηγὸν Καλογερῆν, ἐκείθεν ὀρμώμενοι, μάλιστα ὅτε ἠνώθη καὶ τὸ σῶμα τοῦ Μανουσogiαννάκη μετὰ πυροβόλων ἠνώχλουν τοὺς Τούρκους. Ἐννοεῖται ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς κηρύξεως τῆς ἐνώσεως (25 Ἰανουαρίου) καὶ ἐντεῦθεν καθ' ἐκάστην ἐτελοῦντο μάχαι ἐν πολλοῖς τε ἄλλοις σημείοις τῆς νήσου καὶ μετὰ τῶν ἐν Χανίοις πολιορκουμένων Τούρκων καὶ τῶν Κρητῶν, οἵτινες ἐκανονιοβόλουν τὰ Χανία, μικροῦ δεῖν δὲ καὶ ἡ «Ύδρα» καὶ ἡ «Μυκάλη» ἐβομβάρδιζον

αὐτά· διότι οἱ Τούρκοι ἐπυροβόλησαν τὰ ἐλληνικὰ ἀγήματα τὰ πρὸς φρούρησιν τοῦ ἐλληνικοῦ προξενείου ἐξελθόντα, ἀλλ' ἀπετράπη τὸ ἐγχείρημα ὑπὸ τῶν ναυάρχων καὶ ἰδίως τοῦ Ἀγγλου, ὅστις μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ «Ναυάρχου Μιαούλη» κανονοβολισμόν τοῦ «Ἰσ-
μαήλ Φουάτ» ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀπέστειλεν ἑγγραφον πρὸς τὸν ναύαρχον Ράινεχ' εἰς οὗ ἐκοινοπαίει αὐτῷ ἀπειλητικῶς ὅτι δὲν ἐγγοεῖ νὰ ἐπαναληφθῶσιν οἱ κανονοβολισμοί, ἀφοῦ αἱ σχέσεις Ἑλ-
λάδος καὶ Τουρκίας δὲν διενόπησαν καὶ ὅτι ἄλλως αὐτὸς θὰ προέ-
βαινε εἰς δυσάρεστον πράξιν! (1). Οὐχ ἥττον ὁμως, εἴαν τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα δὲν ἐβομβάρδισαν τὰ Χανία, ὡς ἔδει γνωστοποι-
οῦντα τὸ τοιοῦτον 48 ὥρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως εἰς τοὺς ναυάρχους τῶν Δυνάμεων, ὡς οὗτοι ἐδήλωσαν καὶ δὲν κατέλαβον τὰ ἡμέτερα ἀγή-
ματα τὸ φρούριον, παρέχονσα οὕτω τῇ Εὐρώπῃ τετελεσμένον γε-
γονός, ὡς πολλοὶ τῶν διπλωματῶν καὶ αὐτὸς ὁ πολὺς φιλέλλην Γλάδστων ἐφρόνει, κατώρθωσαν, ἐν τούτοις νὰ παρακωλύσωσι πᾶ-
σαν ἀποδίβασιν τουρκικοῦ στρατοῦ, καταδιώκοντα τὰ τουρκικὰ ὀπλιταγωγὰ, ὡς ὁ «Ναύαρχος Μιαούλης» κατεδίωξεν ἀτμόπλοιον ὑπὸ τουρκικὴν σημαίαν τὸ ὀπλιταγωγὸν «Ἰσμαήλ Φουάτ» μετα-
φέρον στρατὸν ἐκ Ρεθύμνου εἰς Ἡράκλειον. Μάλιστα δὲ, μετὰ τὴν ἀποδίβασιν καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς τὰ πράγματα ἔλαβον ἄλλην τροπὴν καὶ εἴαν τὰ ἀγήματα καὶ τὰ ξένα πλοῖα δὲν συνέπραττον τοῖς Τούρκοις θὰ ἦτο σήμερον ἄλλη ἡ θέσις τῶν ἐν Κρήτῃ πραγμάτων. Πράγματι δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν οἱ Τούρκοι τῇ 2 Φεβρουαρίου ποιήσαντες ἑξοδὸν ἐκ Χανίων ὑπὸ τὸν στρατιωτικὸν διοικητὴν τῆς Κρήτης Ἰβραήμ. πασᾶν, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἐν Χαλέπα τὴν ἐνωσιν κηρυζάντων τῇ 25 Ἰανουαρίου Χριστιανῶν, οἷς δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπικουρήσωσι τὰ ἡμέτερα πλοῖα φοβούμενα τὰς αἰωνίας διαμαρτυρίας τῶν ναυάρχων καὶ ἰδίᾳ τοῦ

(1) Τὸ ἀπειλητικὸν ἑγγραφον τοῦτο τοῦ Χάρρις, οὗ ὁ ἀνεψιὸς βραδύτε-
ρον ἐπιπτεν ἐν Ἡπείρῳ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, εἰς ὃ ὁ Ἕλλην μάρκαρχος ἀπήν-
τησε μετ' ἀξιοπρεπείας, βραδύτερον ἐγένετο ἀντικείμενον σφοδρᾶς συζητή-
σεως ἐν τῇ Ἀγγλικῇ Βουλῇ καὶ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἀρ-
νηθῇ ὅτι τοῦτο ἐνεῖχεν ἀπειλητικὴν φράσιν!

Ἄγγλου Χάρρις, τοιαύτας ἔχοντας διαταγὰς, τῆς Κυβερνήσεως αὐτοῦ δρώσης χάριν τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων, πρὸ τῶν ὁποίων πᾶσα φιλανθρωπία καὶ ἀρετὴ κλίνει τὸ γόνυ. Πράγματι δὲ ὁ τε ναύαρχος Χάρρις καὶ ὁ Ἄγγλος πρόξενος Ἀλφρέδος Βηλιώτης, χάριν τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων (British interest) ἔφθασαν εἰς τοσοῦτον ἀναιδεΐας, ὥστε νὰ πλαστογραφήσωσι τὸ φρόνημα τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὡς μὴ θέλοντος ὁῦθεν τὴν ἤδη κηρυχθεῖσαν ἑνωσιν καὶ ζητοῦντος τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν! Καὶ αὐτοὶ μὲν ἔπραττον τὸ καθήκον αὐτῶν, ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι γενναίως τὴν τῶν Τούρκων ἔφοδον ὑποστάντες ὑπεχώρησαν ἵνα τῇ ἐπαύριον (3 Φεβρουαρίου) ἐπιτιθέμενοι καὶ βουδαρδιζόντες τὰ Χανία ἐμβάλωσι τὸν τρόμον τοῖς Τούρκοις, οὓς ἐπολιόρχουν ἤδη στενώτερον. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἡ Πύλη, ἥτις λίαν διπλωματικῶς καὶ προμηθικῶς φερομένη οἶονεῖ ὡς ἀπάντησιν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνοῦ πρεσβευτοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου ἐπιδοθεῖσαν διακοίνωσιν ἐν ᾗ ἐλέγετο ὅτι: «ἡ Ἑλλάς εἶναι ἠναγκασμένη νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἀποδίδοσιν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν νῆσον μετὰ τὴν στάσιν, ἣν ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς ἔλαβεν ἐν Χανίοις καὶ ἀλλαχοῦ, ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ φανοτιμοῦ ὄχλου καὶ σφαγιάσας χιλιάδας ὁμοφύλων», ἀπῆντησεν ἀποστείλασα ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς παρὰ τὰς ξένας αὐλὰς διαπεπιστευμένους ἀντιπροσώπους αὐτῆς, ὅπως διαφωτίσῃ αὐτὰς περὶ τῶν συνεπειῶν τῆς ἐν Κρήτῃ παρουσίας τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων, προσεποιήθη, ἵνα μὴ φανῇ ὅτι αὐτὴ αὕτη ἐζήτησε τὸ πρᾶγμα καὶ παράσχῃ οὕτως ἄθυμIAN τοῖς Μουσουλμάνοις τῆς Κρήτης καὶ τῷ στρατῷ, ὅτι ἔστειλεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων προταθεῖσαν διεθνῇ κατοχὴν τῆς γῆσου (1), ἀφ' οὗ ἡ αἴτησις αὐτῆς τῆς 30 Ἰανουαρίου πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτάς

(1) Τὴν χρῆσιν ἐκδιαστικῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος μέτρων προὔτεινεν ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτωρ ἐπισκεψάμενός τοὺς ἐν Βερολίνῳ πρεσβευτάς καὶ εἶτα συγκαλέσας αὐτοὺς παρ' ἑαυτοῦ οἱ ἀνεκοίνωσεν ὅτι πρέπει νὰ ὑποστηρίχθῃ ἡ ἀκεραιότης τοῦ τουρκικοῦ Κράτους. Κατὰ δὲ τὴν τουρκικὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, ἣν μετέφρασε παρ' ἡμῶν ὁ Γ. Βασιλόγης,

ὅπως κωλύσωσι τὴν Ἑλλάδα πάσης ἐπεμβάσεως, ἀπέτυχε, καὶ τὴν ἀναπέτασιν τῶν σημαιῶν τῆς μικτῆς κατοχῆς ἐπὶ τῶν φρουρίων, ὅπως οὕτω κατορθώσῃ νὰ παρακωλύσῃ τὴν κατ' αὐτῶν ἐπίθεσιν τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων. Καὶ ἐπέτυχε μὲν τοῦτου, ἀλλ' ἀπηγορεύθη αὐτῇ ἡ ἀποστολὴ περαιτέρω τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην (1).

Τοιοιτοτρόπως, μετὰ προηγουμένην, δῆθεν συναίνεσιν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, οἱ μοίραρχοι τῶν ἐν Χανίοις ὀρμούντων θωρηκτῶν τῶν Δυνάμεων συνελθόντες ἐπὶ τῆς ἰταλικῆς ναυαρχίδος, ὑπὸ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου ναυάρχου Ἰταλοῦ Καννεβάρο προεδρείαν, ὑψώσαντες πὰς σημαίας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ φρουρίου, ἀπεβίβασαν ἄγλημα μικτὸν ἐκ 500 ἀνδρῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς πλοιάρχου Ἰταλοῦ καὶ ἡτοίμασαν καὶ ἄλλο ἰσοδύναμον μετὰ δέκα πυροβόλων διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον (2) ὑπὸ Γάλλον ἀξιωματικὸν ὡς ἐφεδρείαν (3). Οὕτω δὲ ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς Χανία ἡ «Ύδρα» φέρουσα καὶ τὸν γενικὸν

λιέλμος ἔστειλε πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις γερμανὸν πρεσβευτὴν Φὸν Πλέσσεν ἑντονον τηλεγράφημα ἐν ᾧ ἐλέγετο ὅτι: «ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη οὔτε προτάσεων οὔτε παραστάσεων ἀλλὰ διαταγῶν!»

(1) Ὁ ἐν Πετροπόλει πρέσβυς τῆς Γαλλίας Μοντεβέλλο ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸν Ἀνὼτὼ ὅτι ἡ Ρωσία θὰ ἀντετάσσετο κατὰ τῶν προσαρτητικῶν σκοπῶν τῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει Καμπὼν ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν αὐτόν: ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις ἐθεώρησαν καλὸν πρὸς ἀποσόβησιν τῶν ἐν Κρήτῃ ἀνωμαλιῶν τῇ προτάσει τοῦ Μουραβιέφ α') τὴν κατάπαυσιν πάσης περαιτέρω τουρκικοῦ στρατοῦ ἀποστολῆς εἰς Κρήτην β') τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου ἐκ τῶν κρητικῶν ὑδάτων γ') τὴν ὑπὸ τῶν διεθνῶν ἀγλημάτων κατάληψιν τῶν πόλεων καὶ δ') τὸν ὅσον ἔνεστι τάχιστα καταρτισμὸν τῆς μικτῆς χωροφυλακῆς καὶ τὴν ἄμεσον τῶν μεταρρυθμίσεων ἐκτέλεσιν.

(2) Τοῦτ' αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις φρουρίοις Ρεθύμνι, Ἡρακλείου καὶ Σιτείας τῇ 5 Φεβρουαρίου, ὀνέματι μὲν πρὸς πρόληψιν αἱματοχυσίας, ἔργῳ δὲ ὅπως κωλυθῇ πᾶσα ἐνέργεια τῶν ἐλληνικῶν κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων, αἵτινες ἐφαίνοντο ὡς κάρφος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐνίων ἐξ αὐτῶν.

(3) Ὅτε κατέπλευσε καὶ τὸ γερμανικὸν «Αὐγούστα Βικτωρία» ἀπεβίβασε 50 ἄνδρας.

πρόξενον Ν. Γεννάδην εὑρέθη πρὸ τετελεσμένου γεγονότος, τῶν Δυνάμεων μὴ ἐπιτρεπουσῶν τὴν τῆς Κρήτης τῇ Ἑλλάδι προσάρτησιν. Ἀμα τῷ κατὰ πλῶ τῆς «Ύδρας» ἐκ τοῦ μέρους ἐνθα ἐγένετο ἡ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀπόβασις, ἐκ Κολυμπαρίου, ὁ κυβερνήτης τοῦ Ἰταλικοῦ «Στρόμπολυ» ἐπισκεψάμενος, κατὰ διαταγὴν τῶν ναυάρχων, κοινοποίησε τῇ 4 μ. μ. τῆς 3 Φεβρουαρίου τῷ Ἑλληνι μοιράρχῳ Ράϊνεκ τὰ γινόμενα ἵνα ἀπέχη πάσης κατὰ τῶν Χανίων προσβολῆς. Συγχρόνως δὲ παρεκάλει αὐτὸν νὰ γνωστοποιήσῃ τὸ πρᾶγμα καὶ τῷ ἀρχηγῷ τοῦ στρατοῦ Βάσσῳ. Ὁ δ' Ἰταλὸς διοικητὴς τοῦ ἀγήματος ἀπέστειλεν ἀξιωματικὸν μετὰ τινων ἀνδρῶν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας ἵνα κοινοποιήσῃ καὶ αὐτοῖς τὸ γινόμενον.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον, πρὸ τῆς τοιαύτης σιδηρᾶς τῶν Δυνάμεων ἀποφάσεως, ἡ μικρὰ Ἑλλὰς ἐδεσμεύετο, τοῦλάχιστον κατὰ θάλασσαν, οὐδ' ὑπῆρχε πλέον ἐλπίς περὶ προσαρτήσεως τῆς Κρήτης τῇ Ἑλλάδι, ἀφ' οὗ αἱ Δυνάμεις ἀνέλαβον τὴν βραδεῖαν, διὰ διπλωματικῶν μέσων, λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἣν ἐπὶ μᾶλλον ἐπεβράδυνε τὸ ὕψος δι' οὗ ἦτο συνεταγμένη ἡ πρὸς τὸν Βάσσον εἰς Κρήτην ἀποστελλόμενον Διαταγὴ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Ν. Συόλενιτς τῇ 9 Φεβρουαρίου 1897, καθ' οὗ προσέκρουσεν ἡ φιλοτιμία τοῦ τε βασιλέως καὶ τοῦ ἔθνους, ἐν γένει, εἰάν ἀνεκαλεῖτο ὁ τε στρατὸς καὶ ὁ στόλος, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἦτο μυριάκις προτιμότερον ἢ τὸ μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἐκβασιν τοῦ πολέμου, ὃν ἡ Κρήτη κυρίως προὐκάλεσε, ἐπιγενόμενον τῇ Ἑλλάδι αἰσχος καὶ ἡ ἄλλη ὕλική ζημία. Καὶ ὁμῶς φαίνεται ὅτι οὕτως ἦτο πεπωμένον νὰ γίνῃ ἐν τῇ χώρᾳ ἐν ἣ τὰ ἀποτελέσματα δὲν ἀναμείνονται κατόπιν συντόνου καὶ συστηματικῆς ἐργασίας καὶ μεγάλων πρὸς τοῦτο θυσιῶν ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ περὶ «Χερρονησιτῶν».

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δυστυχῶς καίπερ καθορῶσα ἅπασαν τὴν ἐπίσημον, τὴν διπλωματικὴν Εὐρώπην, ἔχθιστα πρὸς ἡμᾶς διακειμένην, ἡτοχολακεύετο ἀκούουσα τὰ ἀνεπισήμως τῇδε κακεῖσε γινόμενα φιλελληνικὰ συλλαλητήρια τῶν λαῶν καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας, καὶ συνεπῶς μὴ δυναμένων νὰ παράσχωσιν ἡμῖν οὐδε-

μίαν επικουρίαν, πολιτικῶν προσώπων καὶ ἰδίως τῶν ἐξ Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας φιλελευθέρων σωματοίων καὶ ἄλλων πολιτικῶν συλλόγων, ἀντὶ δὲ νὰ σκεφθῇ συντόνως καὶ ταχέως τί τὸ πρακτέον, ὡς συνεβούλευον, εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν τῆς Κρήτης διεθνῆ κατοχὴν, οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταί, συνιστῶντες τὴν τοῦ στρατοῦ καὶ στόλου ἐκ Κρήτης ἀνάκλησιν, περιορίζετο, τὰ πράγματα διακρινίζουσα, εἰς τὸ νὰ ἀποστέλλῃ πρὸς τοὺς παρὰ ταῖς αὐλὰς τῶν Δυνάμεων ἀντιπροσώπους τῆς Ἑλλάδος διακοινώσεις εἰς οὐδὲν ὠφελούσας, ὡς ἐκ τοῦ ἐπικρατοῦντος καθ' ἡμῶν μίσους, τοῦθ' ὅπερ ἐξεδηλώθη καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ναυάρχων κατὰ τῆς ἐν Χανίοις ἐλληνικῆς σημαίας, ἥτις εἶχεν ὑψωθῇ μετὰ τὴν ἐκ τῆς «Ύδρας» ἀποβίβασιν τοῦ Γεννάδη ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ προξενείου, φιλαττομένου ὑπὸ ἀγῆματος ἡμετέρων ναυτῶν, ἣν ἀπειλήσαντες κατεβίβασαν τοῦ προξενικοῦ καταστήματος, τὸ δ' ἄγημα ἀντικατέστησαν διὰ ῥώσων ναυτῶν ! Ὡς ἐπίμετρον δὲ διεκοίνωσαν τῷ Ράϊνερ, ὅτι ἀπηγορεύετο τῷ ἐλληνικῷ στρατῷ πᾶσα ἐχθροπραξία ἐντὸς ζώνης ἐξ χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Χανίων καὶ ἀποβίβασις οἰωνοῦ ὅποτε πραγμάτων ἀνηκόντων τῷ Ἑλληνικῷ στρατῷ(1). Ταῦτα ἀδιαμαρτύρως ἐδέξατο ἡ ἡμετέρα κυβέρνησις, ἥτις θέλουσα, τρόπον τινὰ, νὰ ἐνισχύσῃ ἰδανικῶς τὴν τῆς νήσου κατοχὴν, εἰσῆγαγεν εἰς τὴν Βουλὴν νομοσχέδιον δι' οὗ κατηργοῦντο τὰ ἐν Κρήτῃ ἐλληνικά προξενεῖα, ὡς ἐλληνικῆς πλέον τῆς νήσου, τὸν δὲ τέως γενικὸν πρόξενον Ν. Γεννάδην διέταξε νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ Βάσφῳ ὡς βασιλικὸς ἐπίτροπος, ὡς συνέβη καὶ κατὰ τὴν κατοχὴν τῆς Θεσσαλίας, δυνάμει τῆς συμβάσεως τῆς 24 Μαΐου 1881.

Τούτων μέχρι τῆς 6 Φεβρουαρίου γενομένων, ὁ ἐλληνικὸς τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης στρατὸς προσλαμβάνων καθ' ἑκάστην Κρητὰς ἐπαναστάτας περὶ τὰς 8,000, ἀφ' οὗ τὸ ἐν Κολυμπάρι στρατόπεδος προὔχωρεῖ ὁλονὲν πρὸς τὰ Χανία, περίξ τῶν ὁποίων, ἐν τε Ἀ-

(1) Συνεπεία τῆς διακοινώσεως ταύτης ἀπρόοπτα ἐλληνικὰ οἶον ἡ «Ἡρα», τὸ «Λαύσιον» καὶ ἡ «Θεσσαλία» ἐκωλύθησαν νὰ προσεγγίσωσιν ἐντὸς τῆς ἀπηγορευμένης ἀκτῖνος, σοβαρῶς ἐποπτευόμενα ὑπὸ περιπολούντων θωρηκτῶν τῶν Δυνάμεων.

κρωτηρίῳ καὶ παρὰ τὴν Χαλέπαν ὑπῆρχον οὐκ ὀλίγοι ἐπαναστά-
ται. Ὁ Βάσσεος διήρесе τοὺς ἀτάκτους Κρήτας, οἵτινες κατὰ χι-
λιάδας ἠκολούθουν τὸ στρατεύμα, εἰς σώματα ἐξ ἑκάτον ἀνδρῶν
ἕκαστον καὶ διώρισεν ἀρχηγοὺς αὐτῶν ἵνα μὴ ἐπέρχεται σύγχυσις
καὶ παρακωλύωνται αἱ κινήσεις τοῦ στρατοῦ, ὅστις ὁλονέν προῦ-
βαινε πρὸς τὰς Βουκολιάς, χωρίον τουρκικὸν ἐν τῷ βάθει κοιλάδος
διαρρεομένης ὑπὸ τοῦ Ταυρωνίτου. Ἐκατέρωθεν τῆς κοιλάδος
ὑψοῦνται λόφοι διήκοντες μέχρι τῆς παραλίας, ἧς ἀπέχουσιν αἱ
Βουκολιαί 1 ὥραν. Ἐπὶ ἑνὸς τῶν λόφων ἱδρύται φρούριον προ-
στατεῦον τὸ χωρίον, ἰσχυρὸν καὶ εὐρὺ μετὰ πεντε προμαχῶνων.
Ἀρχηγὸς τῆς κατὰ τῶν Βουκολιῶν ἐπιθέσεως ἦν ὁ ταγματάρχης
Ι. Κωνσταντινίδης, ὅστις ἐζήτησε παρὰ τοῦ φρουράρχου νὰ παρα-
δοθῇ δι' ἐγγράφου, ἀλλ' ἐκεῖνου ἀπαντήσαντος ἀρνητικῶς συνήφθη
κρατερὰ μάχη, καθ' ἣν αἱ Βουκολιᾶς ἐκυριεύθησαν τῇ 7 Φεβρουα-
ρίου περὶ ὥραν 8 π. μ. Ἐκ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν πολλοί.
Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων εἰς ὑπολόχαγος, ὁ Ναπόλέων Παπούλιας
ἐπληγώθη, 7 στρατιῶται ἐφονεύθησαν καὶ 15 ἐπληγώθησαν Κοῦρ-
τες καὶ στρατιῶται(1). Τὸ δὲ φρούριον ἀνετινάχθη εὐθὺς διὰ δυ-
ναμίτιδος εἰς τὸν ἀέρα. Ἡ τουρκικὴ φρουρὰ ἐξελθοῦσα τὴν νύκτα
τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Φεβρουαρίου ἐπολιορκήθη καὶ κατεστράφη, μὴ
θελήσασα νὰ παραδοθῇ πλὴν εὐχρίθμων, διαφυγόντων εἰς τε τὸν
Πύργον τῆς Ἀγυῖας καὶ εἰς Χανία ὁπόθεν ἠγγέλθη κίνησις τῆς φρου-
ρᾶς πρὸς τὰ ἔξω ἀποτελουμένης ἐκ 1500 στρατιωτῶν καὶ 2,500
Τουρκοκρητῶν μετὰ ἑξ πυροβόλων. Ἀμα τῷ ἀγγέλματι τού-
τῳ ἐπέμψθη δύναμις ἐξ ἐντοπίων σωμάτων πρὸς τὰ ἐμπρός. Ἐ-
πειδὴ δὲ ἐνομίσθη ὅτι ἐπέρχονται οἱ Τούρκοι, ἵνα ὑποστηρίξωσι τὰς

(1) Οἱ τραυματαῖοι οὗτοι τῶν Βουκολιῶν εἶναι ὁ στρατιώτης τοῦ 4ου
πεζικοῦ συντάγμ. Μιχαὴλ Λιζάνης καὶ οἱ Κρήτες ἐπαναστάται : Γεώργιος
Γαλανάκης, Σπυρίδων Σφακιανάκης, Νικόλαος Κατσουλάκης, Παναγιώτης
Μαρκετάκης, Ἀνώνυμος Κισάμιος, Μανουσάκης, Πολιδάκης, Ἐμμανουὴλ
Πολυχρονίδης, Κωνσταντουδάκης Ἀναστάσιος, Καντζουλάκης Λ., Ἐμμα-
νουὴλ Κλωναράκης καὶ ἕτερός τις ἐκ Κισσάμου.

Βουκολιάς, τμήμα στρατοῦ ἐλληνικοῦ διετάχθη νὰ σπεύσῃ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἐντοπίων Κρητῶν. Τῇ 2 μ. μ. τῆς 7 Φεβρουαρίου ἡ σύγκρουσις ἤρξατο. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐσπευσμένως ἀπέστειλεν ὁ Βάσος ἐκ Πλατανιάς τὸν κρητικὸν ὀπλαρχηγὸν Φανδρίδην, ἱατρὸν μετὰ σώματος Κρητῶν καὶ μετ' αὐτὸν πολὺ προσέδραμε καὶ αὐτὸς ὁ Βάσος μεθ' ἑνὸς πάγκατος πεζικοῦ ὑπὸ τὸν Ἰωσαδρόβσκην καὶ τμημάτων διαφόρων σωμάτων συνηντήθησαν δὲ μετὰ τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τὴν πεδιάδα ἐν θέσει Λειβάδια. Τὰ σώματα τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἀναπτυχθέντα ἀμέσως εἰς τάξιν μάχης, ἐν θαυμαστῇ ταχύτητι καὶ ἀπαθείᾳ, ἐπολέμησαν, μετὰ τῶν ἐντοπίων Κρητῶν γενναίως. Ἐντὸς 1 καὶ 1)2 ὥρας ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἐσάρωσε, κατὰ γράμμα, τὴν πεδιάδα, ἐξαναγκάσας τοὺς Τούρκους νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐσπευσμένως εἰς Χανία καὶ ζητήσωσι προστασίαν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ἐν Χανίοις σημαιῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Τούτου γενομένου, οἱ ἡμέτεροι ἐκυρίευσαν τὸν μέγαν ἀμυντικὸν στρατῶνα τῶν Λειβαδιῶν καὶ τὸν Πύργον τῆς Ἀγυιάς, ὃν οἱ Τούρκοι ὑποχωροῦντες ἐζήτησαν νὰ κρατήσωσι, τοὺς ὁποίους καὶ ἀνετίναξαν κατόπιν διὰ θυναμίτιδος. Πολλὰ λάφυρα καὶ τροφαὶ ἔπεσαν εἰς χεῖρας τοῦ στρατοῦ, ὡς καὶ πολλοὶ αἰχμαλῶται πληγωμένοι. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων Τούρκων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τῶν Λειβαδιῶν ἀνέρχεται εἰς 500 καὶ 107 αἰχμαλῶτους, πλὴν τῶν ἐν Βουκολιάς πεσόντων καὶ τραυματισθέντων, ἀλλὰ δυστυχῶς, ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Δυνάμεων κατοχῆς τῶν Χανίων καὶ πᾶσι περὶ αὐτὰ ἀπηγορευμένης ζώνης ἐντὸς 6 χιλιομέτρων, ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἔκρινεν, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ Χανία ἵνα μὴ τυχὸν διεγείρῃ διαμαρτυρίαν, ἐπανῆλθε δὲ τῇ 11 μ. μ. εἰς Πλατανιάν ἔνθα μετ' αὐτὸν πολὺ κατέφθασεν ἐκ Βουκολιῶν καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Κωνσταντινίδην στρατὸς. Κακῇ ὁμῶς μοίρᾳ ἐν τῇ μάχῃ τῶν Λειβαδιῶν ἐφανεύθησαν, τὰ πρῶτα εἰς ἀξιωματικοὺς θύματα τρεῖς ἀνθυπολοχαγοί, ὁ Ἀριστείδης Σαρράτσουγλους, ὁ Ραοῦλ Τριγέτας καὶ ὁ Γεράσιμος Δανάλης, ὑπάξιωματικοὶ δὲ καὶ στρατιῶται

περὶ τοὺς 20 πληγωθέντες ὁμοῦ καὶ φονευθέντες(1). Ἐκ δὲ τῶν ἐντοπίων Κρητῶν τῶν συμπολεμησάντων, ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 10 ὀπλῖται ὁμοῦ καὶ ὀπλαρχηγοί. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐντύπωσιν μεγάλην προὔξενησε τοῖς ἀξιωματικοῖς τοῦ στρατοῦ ἡ γενναιότης καὶ ἡ ψυχραιμία τῶν στρατιωτῶν.

Ὡς ἦν ἐπόμενον, ἡ μάχη αὕτη ἐποίησεν ἀγαθὴν ἀνὰ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα ἐντύπωσιν καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις, ἐνθα, ὁ λαὸς ἦτο ἑξάλλος ἐκ τῆς χαρᾶς διὰ τὰ κατορθώματα τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς. Ἐπὶ τούτῳ συνελθὼν εἰς μέγα συλλαλητήριον, ὁμοῖον τοῦ ὁποῖου οὐδέποτε εἶδον αἱ Ἀθηναί, μετέβη εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἐν σημαίαις καὶ ζητωκραυγαῖς καὶ ἐπέδωκε τῷ βασιλεῖ ψήφισμα(2).

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξελθὼν εἰς τὸν ἐξώστην ἐν συγκινήσει ἔλεξε τάδε :

« Ἐκπληρεῖτε ὄντως ἀληθινὴν ἐντολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ

(1) Οἱ τραυματίαι οὗτοι τῶν Λειβαδίων εἶναι πάντες τοῦ ἱοῦ πεζικοῦ συντάγματος : Δημήτριος Παπαλιθερίου ἐπιλοχίας ἐκ Ναυπακτίας, Χρήστος Λοιδωρικιώτης ἀνθυπασπιστής, Διακουμάκος Πέτρος λοχίας, Κατσιώτης Εὐστάθιος λοχίας, Λουκάς Μανόρας δεκανεὺς, Βασίλειος Χρήστου, Σπυρίδων Μαυρομμάτης δεκανεὺς, Λουκάς Μανός, Τριαντάφυλλος Μαυροδήμιος, Δημήτριος Δίας, Κωνσταντῖνος Νάκης. Πρὸς τούτοις καὶ οἱ ἐξῆς ἐπαναστάται : Μιχαὴλ Κακούλάκης, Φώτιος Μαρκούλάκης, Ἰωάννης Δημητρογιάννης, Ἀντώνιος Δασκαλάκης, Παναγιώτης Μιχαλάκης, Ἰωάννης Μπογιουλάκης, Ἰωάννης Φάνδορίδης, Μιχαὴλ Δασκαλάκης, Δημήτριος Γιαννομανωλάκης.

(2) Τὸ ψήφισμα ἐπέδωκεν ἐπιτροπὴ τοῦ λαοῦ, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου Α. Χρηστομάνου, τοῦ προέδρου τῆς Ἐταιρείας τοῦ « Ἑλληνισμοῦ » Ν. Καζάζη, τοῦ προέδρου τοῦ δικηγόρικου Συλλόγου Κ. Ἐσλεν, τοῦ καθηγήτου τοῦ Πανεπιστημίου Α. Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ προεδρεύοντος τοῦ δημοτικοῦ Συμβουλίου Ἀθηναίων Περικλέους Πατρικίου.

Ὁ Βασιλεὺς κατὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ψηφίσματος ἀπήντησεν, ὡς ἐξῆς : « Χαίρων διὰ τὰ ἐκδηλούμενα αἰσθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ θὰ ἐμείνω εἰς τὴν διαχαράχθεισαν ὁδὸν ἐπὶ τοῦ Ἑθνικοῦ ζητήματος, ὑπὲρ οὗ εἶναι ἐκπεφρασμένη ἡ κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη ».

Καὶ ὁ Διάδοχος συνεχάρη τηλεγραφικῶς τῷ Βάσσῳ ὡς διοικητῆς τοῦ ἱοῦ Συντάγματος, οὗ οἱ ἄνδρες ἐτίμησαν τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα.

ἔθνους, ἣν σαφῶς γνωρίζω καὶ ὅς εὐχαριστῶ διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν πρὸς με αἰσθημάτων σας. Ὁ Ὑψιστος ἅς σκέπη τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα καὶ ἅς κρατύνῃ τὰς κοινὰς προσπάθειας διὰ τὸ Ἔθνος. Ζήτω τὸ Ἔθνος!»

Τὰς λέξεις τῆς Α. Μ. ἐκάλυψαν φρενητιώδεις ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας, ἐνῶ οἱ κρατοῦντες τὰς σημαίας ἐκλιναν αὐτὰς εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ. Ὁ Βασιλεὺς εἰς τὴν ὁμόθυμον παύτην ἐκδήλωσιν τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπέκλιθη ἐλαφρῶς καὶ ἀπεχώρησε τοῦ πλήθους βαίνοντας ἐν ἐπευφημίαις πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ἀπὸ τοῦ ἀνδῆρου τοῦ ὁποῖου ὁ πρωθυπουργὸς Δηλιγιάννης προσεφώνησε τὸν ἐνθουσιῶντα λαὸν ὡς ἑξῆς :

«Εἶναι ἱερὰ ἡ ἐντολή, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐκπληροῦμεν. Εἶναι ἡ ἐντολή τὴν ὁποίαν αἱ προηγούμεναι γενεαὶ μᾶς παρέδωκαν καὶ τὴν ὁποίαν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν θὰ παραδώσωμεν. Ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ Ἔθνους ἴσταται ὁ Βασιλεὺς, παρ' αὐτῷ δὲ ἐκεῖνοι, οὓς οἱ συνταγματικοὶ τύποι ἔταξαν καὶ παρ' αὐτοὺς τὸ Ἔθνος. Εὐλογημένη ἡ ὥρα καθ' ἣν πάντες οὐσωμοί, ὡς μία ἰδέα, ὡς μία θέλησις, ἐκδηλοῦτε τὰ αἰσθήματά σας. Ἡ ἐκδήλωσις αὕτη προερχομένη ἀπὸ τὸν ἔσω καὶ ἔξω Ἑλληνισμόν ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὴν δύναμιν τοῦ ἀσθενοῦς Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἀς ὑψώσωμεν τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Ὑψιστον καὶ ἅς εὐχηθῶμεν αὐτῷ νὰ εὐλογήσῃ τὴν φυλὴν, ἥτις ἀποτελεῖ τὸν περιούσιον αὐτοῦ λαόν, καὶ κρατύνῃ τὰς προσπάθειας ἡμῶν. Ζήτω τὸ Ἔθνος! Ζήτω ὁ Βασιλεὺς! (1).

Τὸν λόγον τοῦ Δηλιγιάννη ἐπεσφράγισαν ζωηρόταται ἐπευφημῖαι καὶ χειροκροτήματα, ὁ δὲ λαὸς διελύθη ἐν ἡσυχίᾳ. Τῇ ἐπαύριον δὲ ἐν τῇ Βουλῇ ἡ ἀντιπολίτευσις προὔτεινε νὰ ὑποβληθῇ νομοσχέδιον περὶ διοικητικῆς καὶ δικαστικῆς ὀργανώσεως τῆς νήσου ὡς ἑλληνικῆς πλέον καταστάσεως, ἀνεγνώσθη δὲ ὑπὸ τοῦ προέδρου

(1) Αὐθήμερόν ἐν Λονδίῳ ὁ πολιτικὸς Σύλλογος «Βύρων» ἐτέλει μέγα συλλαλητήριον φιλελληνικόν.

τῆς Βουλῆς Α. Ζαῖμη τὸ φιλελληνικώτατον τηλεγράφημα τοῦ Ἰταλοῦ βουλευτοῦ Φήλικος Καβαλλόττη, ἐν μέσῳ ζωηρῶν χειροκροτημάτων. Ἀντιθέτως ὁμῶς πρὸς τὴν χαρὰν τὴν ἐκ τῆς νίκης τῶν Βούκολιῶν καὶ τῶν Λειβαδιῶν ἐκδηλωθεῖσαν ἐν Ἑλλάδι, ἐπῆλθε τὸ ἀποτελεσματικὴν ἀποφάσεως τῶν ἐν Χανίοις ναυάρχων τῶν διεθυνόντων τὰ τῆς διεθνοῦς κατοχῆς, οἵτινες, πάντῃ τρόπῳ, παρεκώλυον, καὶ περὶ τὸ πρῶτον ἀφίνοντες ἐλευθέραν τὴν ἀποβίβασιν τῶν ἐξ Ἑλλάδος πεμπόμενων πολεμεφοδίων καὶ ζωοτροφιῶν διὰ τὸν ἡμέτερον στρατὸν τῆς κατοχῆς. Μὴ ἀρκούμενοι δὲ εἰς τὴν παράνομον ταύτην καὶ ἀπάνθρωπον πρᾶξιν, τῷ δικαιώματι τοῦ ἰσχυροτέρου χρώμενοι, ἐκάνονοβόλησαν τῇ 5 μ. μ. τῆς 9 Φεβρουαρίου τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Ἀκρωτηρίου τοὺς πυροβολοῦντας κατὰ τῶν Τούρκων.

Τὸ σημεῖον τῆς κατὰ τῶν ἀσθενῶν χριστιανῶν ἐπιθέσεως τῶν ἰσχυρῶν Δυνάμεων ἔδωκε τὸ ἀπαισίαις ἐκδοτὲς μνημῆς διὰ πάντα Ἑλληνα γερμανικὸν θωρηκτὸν «Αὐγοῦστα Βικτωρία», ὅπερ ἡκολούθησαν ἀμέσως πρῶτον τὰ ἀγγλικά καὶ κατόπιν τὰ τῶν ἄλλων Δυνάμεων. Μόνον τὰ ἰταλικά, λέγεται, ὅτι ἀπέσχον νὰ συμμετάσχῃσι τοῦ βομβαρδισμού. 750 χριστιανοὶ προσεβλήθησαν ἀνάνδρως ὡς προσβαλόντες τὰ Τουρκικά στρατεύματα μικρὸν τι ἐντὸς τῆς ἐξ 6,000 μέτρων ζώνης. Ὁ διεθνὴς στόλος ἐντὸς 10' τῆς ὥρας ἔρριψε 40 βολάς. Ἐν τούτοις, ὁ ἡρωϊσμός τῶν Κρητῶν ἦτο ἀπερίγραπτος. Τὰ βλήματα τῶν πολεμικῶν πλοίων τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων ἦσαν πλήρη ὀβελῶν, διευθυνομένων ἀκριβῶς κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ἐκεῖνο δ' ὅπερ εἶναι ἀληθῶς ἀκατάληπτον, εἶναι ὅτι τὸ τουρκικὸν πυροβολικὸν τῶν φρουρῶν καὶ οἱ Μουσουλμάνοι, ἐξελθόντες ἐκεῖθεν τῶν ὀχυρωμάτων, ἔβαλλον κατὰ τῶν Χριστιανῶν συγχρόνως μετὰ τῶν πολεμικῶν πλοίων τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων, ἐκ Σούδας δὲ ἐκάνονοβόλει καὶ τὸ «Φουάτ»!

Ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἡ ἡμετέρα κυβέρνησις διὰ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀντιπροσώπων αὐτῆς καὶ πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις πρέσβεις προέβη εἰς ζωηρὰς παραστάσεις κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἐν Χανίοις διευθυνόντων τὰ τῆς διεθνοῦς κατοχῆς. Διὰ τῆς διακοινώσεως ταύτης διαμαρτύρεται διὰ τὴν παρεμπόδισιν τῆς ἀποβιβάσεως τῶν

πολεμεφοδίων διὰ τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς, τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς κινήσεως αὐτοῦ, ἐνῶ ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς Τούρκους νὰ ἐξέρχωνται τῶν τειχῶν, νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ ὅταν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς προσβάλλῃ αὐτοὺς νὰ προστατεύωσι τοὺς σφαγεῖς διὰ τῶν σημαίων, καὶ τὴν σύλληψιν τῶν ἐπισιτιστικῶν πλοίων, μὴ ὑπάρχοντος ἀποκλεισμοῦ. Ἡ Κυβέρνησις ἐδήλωσε συγχρόνως, ὅτι ἐπιφυλάσσει πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐνεργείας τοῦ στρατοῦ αὐτῆς ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῶν κατεχομένων πόλεων. Ἡ διακοίνωσις αὕτη ἐπεδόθη ταῦτοχρόνως εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν ἑξ μεγάλων Δυνάμεων, τῇ 12 Φεβρουαρίου.

Ἄλλ' αἱ Δυνάμεις, ἀντὶ νὰ ἐξεύρωσι μέσον πρὸς ἀδικαιολόγητον δικαιολογίαν αὐτῶν ἐπὶ ταῖς ἐν Κρήτῃ κακουργίαις, διὰ τῶν ἐν Κρήτῃ ναυάρχων παρεπονέθησαν τῷ Ἑλληνι μοιράρχῳ Ράϊνερ, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς κατοχῆς Κρήτης Βάσσος κινεῖ ἐλευθέρως τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατὸν καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ διαβιβάσῃ τὰ παράπονα τῷ Βάσσῳ δι' ἐπιστολῆς καὶ διὰ τῆς δηλώσεως αὐτῶν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9)21 Φεβρουαρίου· ὁ Βάσσος ἀπήντησεν αὐθήμερόν τῷ Ράϊνερ νὰ ἀνακοινώσῃ τοῖς ναυάρχοις ὅτι δὲν θὰ προσβάλῃ μὲν τὰ τουρκικὰ φρούρια τὰ εὐρισκόμενα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Χριστιανικῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἀλλ' ὅτι κατὰ τὰ ἄλλα θὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ ἐκτελῶν τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν. Ἄλλ' ἂν αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις ἐφαίνοντο τοσοῦτον ἀμείλικτοι κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ Ἑλλήνων, οἱ λαοὶ ὅμως πάντες καὶ ἰδιαίτατα ὁ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐν πανδῆμοις συλλαλητηρίοις ἐξέφρασαν τὰ συλλυπητήρια ἐπὶ τῷ ἀπανθρώπῳ βομβαρδισμῷ τῶν ἐπαναστατῶν, μακραὶ δὲ καὶ θορυβῶδεις συζητήσεις ἐγένοντο ἐν τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς κοινοβουλίοις ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων βουλευτῶν, οἵτινες ἐνίσχυσον τὸν ἑλληνικὸν λαὸν εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀδελφῶν Κρητῶν ἀγῶνα· χιλιάδες συγχαρητηρίων ἐστάλησαν πρὸς τὴν ἡμετέραν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων ὑπὸ βουλευτῶν καὶ σωματείων, δημοτικῶν συμβουλίων καὶ πανεπιστημίων καὶ συλλόγων. Ἡ δὲ Γερουσία ἢ Ἀμερικανικὴ ἐψήφισε θερμὴν συμπαθείας δῆλωσιν πρὸς τοὺς ἡρωϊκοὺς Κρητὰς τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας

ἀγωνιζομένους. Πολλοὶ δ' Ἰταλοὶ ἐθελόντα! (ἰδίως Γαριβαλδῖνοι) κατηλθον εἰς Ἑλλάδα.

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πράγματα ἐλάμβανον ἤδη ἐν Κρήτῃ τροπὴν τοιαύτην, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ἐπήρχετο κατὰ πάσαν πιθανότητα, ἀποκλεισμός, ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις τῇ 11 Φεβρουαρίου, διὰ διαταγῆς τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, πρὸς τὰς ἀρμοδίας τοῦ κράτους ἀρχάς, ἀπηγόρευσε τὴν ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐξαγωγὴν δημητριακῶν καρπῶν (1). Δὲν ἠπατήθη δὲ ποσῶς εἰς τὰς σκέψεις αὐτῆς· διότι μετ' οὐ πολὺ ἐπεβλήθη ὁ ἀποκλεισμός τῆς Κρήτης (9)21 Μαρτίου). Τούτων γενομένων οἱ Τούρκοι ἐξηκολούθουν τὸ ἔργον τῆς ἐξοντώσεως τῶν Χριστιανῶν διὰ σφαγῶν καὶ ἐμπρησμῶν ἐν τε Χανίοις καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς φρουρίοις· ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ναυάρχων καὶ τοῦ ἐκ λύσσης μὲν ἐκδικήσεως μαινομένου ἑλληνικοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς ἐν Πλάτανιᾳ, μὴ δυνάμενου δὲ νὰ κινηθῇ· διότι διετέλει ἐν ἀποκλεισμῷ, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν πυρρῶν τῶν εὐρωπαϊκοῦ στόλου. Παραλλήλως δὲ πρὸς τὴν ἐν Κρήτῃ στάσιν τῶν Δυνάμεων ὡς πρὸς τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς, ἡ Τουρκία ἀπὸ τῆς 13 Φεβρουαρίου ἤρξατο κινητοποιοῦσα τὸν στρατὸν αὐτῆς ἐκ Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου, Σκοπίων, Σμύρνης διὰ τὰ ἑλληνοτουρκικὰ μεθόρια καὶ παρασκευάζουσα τὸν στόλον καὶ ἐν γένει προμηθευομένη ὡς εἰς πόλεμον τοῦθ' ὅπερ δὲν παρεῖδε καὶ ἡ ἡμετέρα κυβέρνησις, ἥτις, πρὸς ταῖς τρισὶ κληθείσαις ἡδὴ, ὡς εἰπόμεν ἄνωτέρω ἡλικίαις, προητοίμαζε τὰ στελέχη τῶν σειρῶν τοῦ 1891 καὶ 1892 (ἥτοι τῶν γεννηθέντων κατὰ τὰ ἔτη 1870 καὶ 1871), ἃς ἐκάλεσε τῇ 15 Φεβρουαρίου (2). Ἐν τῷ μεταξύ κατόπιν ἀποφάσεως ληφθείσης ἐν πολεμικῇ συμβουλίᾳ, τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἐν Κρήτῃ ἡμετέρου στρατοῦ μετετέθη πρὸς τὸ ἐσωτερι-

(1) Συγχρόνως δὲ διετάχθησαν ἐσπευσμένως νὰ καταπλεύσωσιν ἐκ Γαλλίας ἔνθα ἐπεσκευάζοντο καὶ τὰ ἄλλα δύο θεωρηκτὰ τὰ «Ψαρά» καὶ αἱ «Σπέτσαι».

(2) Αὐθιμερὸν τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ὥρισεν ἐπίταξιν εἰσφορῶν ἐν τοῖς Νομοῖς Θεσσαλίας καὶ Ἀρτίας καὶ βραδύτερον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις νομοῖς πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐν τῷ στρατῷ ἐλλειπόντων.

χὸν τῆς νήσου καταλαβὸν τὰ μέρη τοῦ Ἀλικιαννοῦ καὶ τοῦ Κουφοῦ χωρὶς νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὁ Πλατανιάς, ὅπου παρέμεινε φρούραρχος ὁ λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Κυπριανὸς μετὰ σώματος ἐθελόντων ὑπὸ τὸν Νικολοῦδην φυλάσσοντες τὰ περὶ ἐπίκαιρα σημεῖα. Ἄλλοτε δὲ σῶμα στρατοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Ι. Κωνσταντινίδην μεταστάθμευσεν εἰς Κουφόν.

Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ἐπαναστάται, μεθ' ὅλην τὴν τῶν ναυάρχων πρὸς αὐτοὺς προκήρυξιν περὶ καταθέσεως τῶν ὅπλων καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀνάθεσιν τῆς ὀριστικῆς λύσεως τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, γινώσκοντες ἐκ τῶν προτέρων ὅποια τις ἦτο ἡ ὑπόφασις τῶν Δυνάμεων, ὑπὸ τῶν παραιτηθέντων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ὁδηγούμενοι : τοῦ Μανουσogiαννάκη, Κόρακα, Γρηγοριάδου, Τριτάκη, Καλομενοπούλου καὶ λοιπῶν, ἐπετίθεντο κατὰ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ τῶν ἐντοπίων Τούρκων συνάπτοντες μάχας ἔξωθι τῆς Ρεθύμνης, τοῦ Ἡρακλείου τῆς Ἱεραπέτρας, τῆς Σιτείας, ἐν Τσικαλαριᾷ οὐ μακρὰν τῶν Χανίων, καὶ πολιορκοῦντες τὴν τε Ἱεράπετραν καὶ τὴν Κάντανον (χωρίον καὶ δῆμον) τῆς ἐπαρχίας Σελίνου.

Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως τὰ πράγματα εἶχον λάβει ἄλλην φάσιν. Αἱ Δυνάμεις βλέπουσαι τὰ ἡμέτερα εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Καντάνου(1) καὶ ἄλλων ἰσχυρῶν θέσεων καὶ πύργων αἰσίως βαίνοντα, θέλουσαι δὲ νὰ παρακωλύσωσι τὸ ἔργον τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἥς τὴν ναυτικὴν δύναμιν, ὀφείλομεν μετ' ἐθνικοῦ ἐγωῖσμοῦ νὰ ὁμολογήσωμεν, δὲν ἔβλεπον μετ' εὐχαριστήσεως, ἐν ᾧ τὸ κατ' ἀρχὰς ἐφαίνοντο διαφωνοῦσαι ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα τηρητέαν πολιτικὴν, αἴφνης εὐρέθησαν σύμφωνοι καὶ τῇ 18 Φεβρουαρίου ἐπέδωκαν τῇ ἡμετέρᾳ κυβερνήσει ταῦτόσημον διακοίνωσιν, δι' ἧς ἔλεγον ὅτι α') ἡ Κρήτη δὲν δύναται κατ' οὐδεμίαν περίπτωσιν εἰς τὰς σημερινὰς περιστά-

(1) Τὰ τούντεῦθεν διεξερχόμεθα ἐν μεγίστῃ συντομίᾳ, παραπέμποντες τὸν ἀναγνώστην τὸν θέλοντα νὰ παρακολουθήσῃ τὰ πρὸ, κατὰ καὶ μετὰ τὸν ἐλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897 εἰς τὸ ἡμέτερον ἔργον. Ὁ ἐλληνοτουρκικὸς πόλεμος, Ἀθῆναι 1898 εἰς 8ον μέγα σελ. δ' — 872, μετ' εἰκόνων καὶ χαρτῶν.

σεις νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῆς 'Ελλάδος· καὶ β') ὅτι ἕνεκα τῶν ἀργοποριῶν, τὰς ὁποίας ἡ Τουρκία παρενέβαλεν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἀπεφασίσθησαν ἐκ συμφώνου μετ' αὐτῆς, καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται πλέον νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς κατὰ-στασιν πραγμάτων μεταβληθεῖσαν ἔκτοτε, αἱ Δυνάμεις ἀπεφάσισαν, καίπερ διατηροῦσαι τὴν ἀκεραιότητα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, νὰ προικίσωσι τὴν Κρήτην δι' αὐτονόμου πολιτεύματος ἀπολύτως πραγματικοῦ καὶ προωρισμένου νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν Κρήτην κυβέρνησιν χωριστὴν ὑπὸ τὴν ψιλὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ ὅτι ἡ πραγματοποιήσις τῶν βλέψεων τούτων δὲν ἡδύνατο, νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς 'Ελλάδος, αἵτινες εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἢ ἐπὶ τῆς νήσου κατειλημμένης ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, ἐπαπειλοῦσαι, ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὅτι εἶναι ἀμετακλήτως ἀποφασισμέναι νὰ μὴ ὀπισθοχωρήσωσιν ἐνώπιον οὐδενὸς καταναγκασμοῦ, ἐὰν μετὰ παρέλευσιν ἑξ ἡμερῶν (ἦτοι τῇ 24 Φεβρουαρίου) ἡ ἀνάκλησις τῶν πλοίων καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἐκ Κρήτης δὲν ἤθελεν ἐπιτευχθῇ.

Αὐθήμερόν δὲ τῆς ἐπιδόσεως τῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν κυβέρνησιν διακοινώσεως, αἱ Δυνάμεις διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Αὐстроουγγαρίας βαρόνου Κάλιτς, ὡς πρυτάνεως τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, ἐπέδωκαν ἐπίσης ταύτόσημον διακοίνωσιν πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν δι' ἧς διεκοίνουν αὐτῇ ὅτι α) Ἡ Κρήτη δὲν θὰ εἶναι δυνατόν εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν νὰ προσαρτηθῇ εἰς τὴν 'Ελλάδα εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις· καὶ β) ὅτι θὰ προικισθῇ μὲ αὐτόνομον πολιτεία.

Εἰς τὴν Διακοίνωσιν ταύτην ἡ Πύλη ἀπήντησεν ἀμέσως, ὅτι δέχεται τὴν αὐτονομίαν τῆς νήσου, ἀλλ' ὅτι ἐπιφυλάττει εἰς ἑαυτὴν τὴν ἐλευθερίαν νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν πρεσβευτῶν περὶ τοῦ εἴδους καὶ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ πολιτεύματος διὰ τοῦ ὁποίου ἡ νῆσος θὰ προικισθῇ.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἡ ἐκ τῆς Διακοινώσεως ἐντύπωσις ἐν Ἀθήναις ὑπῆρξεν ὀδυνηρά, πάντες δὲ, ἀνεξαρτήτως πολιτικοῦ φρονήματος, ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς μὴ ὑποταγῆς εἰς τὰ κελεύσματα

τῶν Δυνάμεων καὶ τῆς ἐθνικῆς δράσεως. Πρὸς τοῦτο δὲ, παραιτηθέντος τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν συνταγματάρχου τοῦ πυροβολικοῦ καὶ βουλευτοῦ Αἰγίνης Ν. Σμολένσκη, ἀδελφοῦ τοῦ ἥρωος Κωνσταντίνου Σμολένσκη, οὗ Βιογραφικὸν δοκίμιον ἐξεδώκαμεν ἤδη ἐν β' ἐκδόσει, τῇ 20 Φεβρουαρίου διωρίσθη ὁ Ν. Μεταξᾶς συνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ, μοίραρχος δὲ τῶν ἐν τοῖς Κρητικοῖς ὕδασι νημετέρων θωρηκτῶν ἀντὶ τοῦ Ράινεκ, οὗ ἡ πολιτεία ἐθεωρήθη οὐχὶ ἀνδροπρεπής, διωρίσθη ὁ ἄλλοτε ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν Κωνσταντῖνος Σαχτούρης. Ὁ Μεταξᾶς μόλις τὸ ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον ἀνχλαβὼν ἐξέδοτο διαταγὴν, δι' ἧς ἐκάλουντο (20 Φεβρουαρίου) τέσσαρες ἔτι σειραὶ ἐφέδρων τῶν γεννηθέντων τῷ 1869, 1868, 1867 1866. Ἑτέρα δὲ διαταγὴ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν ἐκάλει μίαν ἐργατῶν θαλάσσης, τὴν τοῦ 1871. (1)

Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προέβη ἡ κυβέρνησις βαίνουσα παραλλήλως πρὸς τὰς στρατιωτικὰς παρασκευὰς τῆς Τουρκίας, πρὸς ἣν θᾶπτον ἢ βράδιον, ὥς ἐκ τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης, θὰ ἤρχόμεθα εἰς σύγκρουσιν. Ὑπὲρ τῆς ἀμέσου δὲ δράσεως ἐκηρύχθημεν πάντες καὶ συλλαλητήρια ἐπὶ συλλαλητηρίων διηνεργοῦμεν καθ' ἐκάστην ἐν τε τῇ πρωτεύουσῃ καὶ ταῖς ἐπαρχίαις, μετ' ἐνθουσιασμοῦ δὲ προσήρχοντο οἱ ἑφεδροὶ καὶ οἱ ἀπανταχόθεν γῆς ἐλληνικῆς ἐθελονταί, τὰ δὲ ὑλικά πολέμου μετεκομίσθησαν εἰς Θεσσαλίαν καὶ Κραθασαράν ἵνα ᾧσιν, ὅσον τὸ δυνατόν, ἐγγύτερον τῶν συνόρων. Ἀπανταχόθεν δὲ ἐκ τε τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ συγχαρητήρια ἐπὶ τῇ ἀνδρικῇ στάσει τῆς Ἑλλάδος κατέφθανον· ἰδιαιτέρας δὲ μνείας εἶναι τὸ πρὸς τὸν βασιλέα τηλεγράφημα ἑκατοντάδος ἄγγλων ὑπουργῶν καὶ βουλευτῶν.

(1) Ταύτοχρόνως τὰ ἐκ Γαλλίας ἐσπευσμένως καταπλεύσαντα εἰς Πειραιᾶ θωρηκτὰ «Σπέτσαι» καὶ «Ψαρά» ὑπὸ τοὺς κυβερνήτας Χατζηκυριάκον καὶ Ἀποστόλην ἀπέπλευσαν εἰς Παγασητικὸν κόλπον. Τὸ δ' «Ἀχτιον» καὶ ἡ «Ἀμβρακία» εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον. Ἐπίσης ἐγένετο καὶ ἡ ἐξῆς κινητοποίησις στρατοῦ: Τὸ 9ον Πεζικὸν Σύνταγμα τὸ ἐδρεῦον ἐν Μεσολογγίῳ ἀνεχώρησεν εἰς Ἄρταν ἔνθα κατηυθύνθη τὸ ὑπὸ τὸν Δόξαν 1ον Πυροβολικὸν Σύνταγμα, τὸ δὲ 3ον ὑπὸ τὸν Κ. Σμολένσκην εἰς Λάρισσαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔληξεν ἡ ὑπὸ τῶν πρεσβευτῶν ἐν τῇ διακοινώσει αὐτῶν ταχθεῖσα προθεσμία, ἡ δὲ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἀπήντησε τῇ 24 Φεβρουαρίου ὅτι παρακαλεῖ τὰς Δυνάμεις νὰ μὴ ἐπιμείνωσιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν καὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τὸν Κρητικὸν λαὸν νὰ ἀποφανθῇ περὶ τοῦ πῶς ἐπιθυμεῖ νὰ κυβερνᾶται (1).

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο ἐν Ἀθήναις, ἐν Κρήτῃ δὲ αἱ μάχαι ἐξηκολούθουν ἀπανταχοῦ ἐν Ἡρακλείῳ, ἐν Ρεθύμνῳ, ἐν Ἱεραπέτρῃ, ἐν Μαλάξῃ. Ἡ Μαλάξα εἶναι πύργος κείμενος εἰς ἕξ χιλιόμετρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Χανίων καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης κορυφογραμμῆς τῆς σχηματιζομένης ἄνωθεν τῆς πεδιάδος τῶν Χανίων. Εἶχεν ἀποκλεισθῇ ὁ πύργος οὗτος τῇ 17 Φεβρουαρίου ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν.

Οἱ ὑπὸ τὸν παραιτηθέντα ἀνθυπὶλαρχον Π. Ζυμβρακάκην ἐθελονταὶ ἐν οἷς καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Κάσσου νεαρὸν σπουδαστὴν Α. Ἐμίρην Κάσιοι ἐκ τῶν ἐν Πόρτ-Σάϊτ ἐγκατεστημένων μετέσχον τῆς κατὰ τοῦ πύργου τούτου ἐπιθέσεως βοηθήσαντες τοὺς Χριστιανούς (2).

Τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐπαναστατῶν καθορῶντες οἱ ναύαρχοι ἀπηύθυνον πρὸς τὸν Ἑλληνα μοίραρχον Ράινεκ τῇ 1 Μαρτίου (ν. ἡ) ἔγγραφον, ἐν ᾧ παρεπονοῦντο, ὅτι μεθ' ὅλας τὰς γενομένας συστάσεις ὑπ' αὐτῶν πρὸς καθυσύχασιν, ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς καὶ οἱ ἐπαναστάται ἐβάδιζον κατὰ τῆς Ἱεραπέτρας καὶ τοῦ Σελίνου, καὶ ἐπληροφόρουν αὐτὸν, ὅτι τὸ Σέλινον καὶ ἡ Ἱεράπετρα ἐτέθησαν ἤδη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ἐπομένως νὰ ἀπόσχωσι πάσης κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεως. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὁ Ράινεκ δι' ἰδίου ἐγγράφου ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Βάσσον, ὅστις τῇ 18 Φεβρουαρίου ἐκ τοῦ Στρατοπέδου Ἀλικιανοῦ ἀπήντησε, διὰ τοῦ Ράινεκ, πρὸς τοὺς ναυάρχους, ὅτι τριαύτην οὐδετερότητα δὲν ἐννοεῖ μόνον ὅταν γίνηται διὰ τοὺς χριστιανούς καὶ οὐχὶ καὶ διὰ τοὺς μουσουλμάνους.

(1) Νὰ ἐκφρασθῇ δηλονοῦν διὰ δημοψηφίσματος.

(2) Ὡς γνωστὸν οἱ ἀνδρεῖοι Κάσιοι κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος καὶ πολλὰ ἔπαθον. Ἴδὲ Γεωρ. Μαυρῇ ἱατροῦ, Μνημόσυρον κ.τλ. Ἀθῆναι 1890.

Μένεα πνέοντες οἱ ναύαρχοι διὰ τὴν ἀξιοπρεπῇ ἀπάντησιν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς ἐζήτουν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῶσι καὶ εὖρον τὴν Ἱεράπετραν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν περὶ τὸ Ἡράκλειον ἐπαναστατῶν λοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ Κόρακας εἶχε διαμαρτυρηθῇ πρὸς τὸν κυβερνήτην τοῦ ἀπέναντι τῆς Ἱεραπέτρας σταθμεύοντος Ἰταλικοῦ πολεμικοῦ, ὅτι τὰ εὐρωπαϊκὰ πλοῖα οὐχὶ ἐν ἀμεροληψίᾳ συμπεριφέρονται, ὅτι δὲ ἀπροκαλύπτως βοηθοῦσι τοὺς Μουσουλμάνους καὶ κατέληγε, δι' ἀπειλῆς, ὅτι ἤθελε προβῇ εἰς τὸν βομβαρδισμόν τοῦ φρουρίου καὶ παρεκάλει τὸν κυβερνήτην τοῦ Ἰταλικοῦ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἐκεῖθεν.

Τὴν 22 Φεβρουαρίου τὸ σῶμα τῶν ἐπαναστατῶν ἐβάδισε πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ τὰ ἐλληνικὰ τηλεβόλα ἔρριψαν βόμβας κατὰ τοῦ φρουρίου, ἐφ' οὗ προὔξενησαν μέγα ρῆγμα, ἀλλ' ὁ καταπλήσων ἡρωϊσμός τῆς δρακὸς ταύτης μόνον τὸν κυβερνήτην τοῦ Ἰταλικοῦ σκάφους δὲν κατέπληξε, καὶ αἱ 22 βόμβαι αὐτοῦ κατὰ τοῦ φρουρίου, ἔρριψαν νεκροὺς τὸν τε ὀπλαρχηγὸν Κοκκινάκην καὶ τοὺς λοιποὺς ἄνδρας, ἐκπνεύσαντας ὑπὸ τὰς πτυχὰς τῆς ἐλληνικῆς σημαίας. Οἱ ἐπαναστάται, ἀδύνατοῦντες νὰ ἐνεργήσωσιν ἀπέναντι τῆς βροχῆς τῶν ὀβλίδων, ἀπεσύρθησαν, ἀλλὰ κατέλαβον τὰς πέριξ ὀχυρὰς θέσεις, πλήρεις ἀγανακτήσεως κατὰ τῆς ἀκατανομάστου ταύτης διαγωγῆς τοῦ Ἰταλικοῦ πολεμικοῦ σκάφους. Οὐχ ἥττον ὁμῶς ἐξηκολούθουν αἱ ἐν Κρήτῃ ἐχθροπραξίαι, εἰ καὶ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις εἰς τὰ ἤδη ἀρξάμενα βίαια μέτρα τῶν ναυάρχων ἀπιδούσα, εὐθύς ἀμέσως, μετὰ τὴν εἰς τὴν διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων ἀρνητικὴν ἀπάντησιν διέταξε τὸν νέον μοίραρχον τοῦ ἐν Κρήτῃ στόλου Σαχτούρην νὰ ἀποπλεύσῃ ἐκεῖθεν εἰς Σκιάθον πρὸς συνένωσιν αὐτοῦ μετὰ τῶν «Ψαρῶν» καὶ τῶν «Σπετσῶν» καταλείπων ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Κρήτης μόνον τὸν «Ἀλφειὸν» καὶ τὸν «Πηνειόν».

Εἰς τὸ μέτρον τοῦτο προέβη τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν, διότι διεδίδετο ἤδη ἐν τοῖς διπλωματικαῖς παρασκηνοῖς ὁ μέλλων ἀποκλεισμός τῆς νήσου, ἂν οὐχὶ τῶν λιμένων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, καὶ φόβος ὑπῆρχε, μὴ οἱ τὰ πάντα μετερχόμενοι ναύαρχοι προβῶσιν εἰς τὸν ἀποκλεισμόν αὐτῶν. Ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ὑπὸ τὸν

πρίγκηπα Γεώργιον τορπιλλική μοῖρα ἀπέπλευσε πρὸς τὸν Εὐβοϊκὸν κόλπον.

Ἐν τούτοις, οἱ ἐπαναστάται ἐξηκολούθουν τὸ ἔργον αὐτῶν ἐν πολλοῖς σημείοις τῆς νήσου· ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ἐτάραττε τοὺς ἐπαναστάτας ἦτο ἡ ὁμοφωνία τῶν Δυνάμεων ὡς πρὸς τὴν λήψιν τῶν κατ' αὐτῶν ἐκβιαστικῶν μέτρων. Καὶ μέχρι μὲν τῆς 3 Μαρτίου, ὑπῆρχεν ἐλπίς, ὅτι ἐπεκράτει ποιά τις διαφωνία, ἀλλὰ, γενομένης τῆς ἐν Γαλλικῇ Βουλῇ συζητήσεως περὶ τῶν Κρητικῶν, ὁ Ἀνοτὼ διαρρήδην ὡμολόγησεν, ὅτι στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἀποφασισθείσης τῇ 22 Φεβρουαρίου διατηρήσεως τῆς εἰρήνης διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας ἐπιθυμεῖ νὰ μὴ ἀποσπασθῇ αὐτῆς. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐγνώσθη πλέον ὅποια θὰ ἦτο ἡ ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων, ἡ δὲ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἤρξατο μεριμνῶσα περὶ τῆς στρατιωτικῆς συντάξεως τῆς χώρας καὶ τῆς ἐνισχύσεως τῶν τε Θεσσαλικῶν καὶ Ἡπειρωτικῶν μεθορίων, ἔνθα ὑπὲρ τὰς 115,000 Τούρκων εἶχον ἀποσταλῆ καταγινόμεναι εἰς ὀχύρωσιν ἐπικαίρων σημείων ὑπὸ τοῦ Σεῖφουλλάχ, ἄλλοτε μὲν στρατιωτικοῦ ἀκολουθού τῆς ἐν Ἀθήναις Τουρκικῆς Πρεσβείας, νῦν δὲ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ κατὰ τὰ θεσσαλικά σύνορα τουρκικοῦ στρατοῦ, ὑποδειχθέντων· διότι, ὡς γνωστὸν, ὁ Σεῖφουλλάχ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἐν Ἑλλάδι παραμείνας, ὡς ἀκόλουθος καὶ ὡς πρόξενος ἐν Λαρίσσει, ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν τὸ καθήκον αὐτοῦ ἐκπληρῶν, νὰ μελετήσῃ καλῶς τὴν θεσσαλικὴν τοπογραφίαν καὶ τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν ἐπὶ τοσοῦτον, τῇ ἀνοχῇ τῆς κυβερνήσεως, ὥστε δικαίως ἐπωνομάσθη: «ζῶν τοπογραφικὸς χάρτης» ἐν τῷ τουρκικῷ ἐπιτελείῳ.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως, ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἐκλήθη ἡ Βουλὴ ἵνα ψηφίσῃ ἀναγκαῖα τινὰ νομοσχέδια περὶ ἐθελοντῶν καὶ τοῦ ξένου Λεγεῶνος. Ἐκηρύχθη δὲ καὶ ὁ ἐνεργὸς στρατὸς εἰς ἐπιστράτευ-
 τευσιν (1), ἐσχηματίσθησαν ἑμπεδα τάγματα καὶ καθ' ἐκάστην

(1) Ἦτο δὲ ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ τοῦτο διὰ δύο λόγους: πρῶτον μὲν, διότι οὕτως ἐδίδετο τὸ δικαίωμα εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ κρατήσῃ τοὺς κληθέντας ἐφέδρους πλέον τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν εἰς τὰς τάξεις. Δεύτερον

προσήρχοντο ἀπανταχόθεν τοῦ κόσμου ἐθελοντά. Ἕλληνες ἐκ Τουρκίας καὶ ἐξ ἄλλων χωρῶν Ἴταλοι, Γάλλοι, Ἀγγλοι, Δανοί, Οὐγγροι, Ἀμερικανοὶ σπεύδοντες νὰ καταταγῶσιν ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος, ἀγωνιζομένης ὑπὲρ ἐλευθερίας τῶν δούλων τέκνων αὐτῆς.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος υποβληθεῖσα πρότασις περὶ Δημοψηφίσματος ἐν Κρήτῃ ἀπερρίφθη (1), διότι τότε θὰ ἐξανίσταντο δῆθεν καὶ οἱ ἄλλοι ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαοί, οἱ Μακεδόνες, Ἡπειρώται, Θράκες, Ἀρμένιοι καὶ θὰ ἐζήτουν, διὰ δημοψηφίσματος, νὰ ὀρίσωσιν αὐτοὶ τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, αἱ Δυνάμεις ἐζήτησαν καὶ εὖρον ἄλλην πανάκειαν, τὴν αὐτονομίαν δηλαδή τῆς νήσου ὑπὸ ἡγεμόνα Χριστιανόν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων μὲν ἐκλεγόμενον, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Οἱ ναύαρχοι μεταβάντες εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Ἀκρωτηρίῳ διεκήρυξαν αὐτοῖς τὰ περὶ τῆς αὐτονομίας ἀλλ' οἱ Κρητὲς ἠρνήθησαν διαρρήδην.

Τῶν Κρητῶν ἀρνηθέντων νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα, αἱ Δυνάμεις τοῦτο μὲν ἀπέστειλαν ἐκάστη ἀνὰ 500 ἔτι ἄνδρας ὅπως συνεργασθῶσι μετὰ τῶν ἀγλημάτων τῆς διεθνοῦς κατοχῆς πρὸς ἐπαναφορὰν δῆθεν τῆς τάξεως, τοῦτο δὲ ἵνα ἐκδιάσωσιν αὐτοὺς καὶ ἀπεφάσισαν τὸν ἀποκλεισμόν τῆς νήσου ἀπὸ τῆς 9)21 Μαρτίου(2). Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπέστειλαν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας τὰ περὶ ἀποκλεισμοῦ, ἀλλ' οὗτοι οὐδαμῶς ταραχθέντες ἐπέμενον εἰς τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐνώσιν.

Ἐπειδὴ δὲ μέχρι τῆς 9 Μαρτίου, ὅτε ἤρχετο ὁ ἀποκλεισμός, μόνον τρεῖς ἡμέραι ἐμεσολάβουν, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἔσπευ-

δὲ, διότι, κηρυττομένου τοῦ στρατοῦ ἐν ἐπιστρατεύσει, ἤθελε δυνηθῇ ἡ Κυβέρνησις νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀρμόζουσαν διαίρεσιν αὐτοῦ ὀργανίζουσα τὰς στρατιωτικὰς μονάδας, αἵτινες ἐκρίνοντο ἀναγκαῖαι καὶ ὧν ἡ σύστασις δὲν ἐπετρέπετο ὑπὸ τοῦ νόμου ἄνευ ἐπιστρατεύσεως.

(1) Τὴν περὶ Δημοψηφίσματος ἰδέαν προϋτίνειν ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις τῇ 21 Φεβρουαρίου διὰ προφορικῆς διακοινώσεως συμπληρώσεως τὴν γραπτὴν.

(2) Πρὸς τὴν ἡμετέραν κυβέρνησιν ἐκοινοποιήθη τῇ 6 Μαρτίου.

πεν εὐθὺς ἀμέσως νὰ ἐκδώσῃ, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα τῆς κατασχέσεως, ἀφ' οὗ καὶ πρὸ τοῦ ἀποκλεισμοῦ αὐθαιρέτως κατέσχον καὶ ἐβομβάρδισαν τοιαῦτα, ἐγκύκλιον πρὸς τὰς λιμενικὰς ἀρχὰς τοῦ Κράτους κοινοποιοῦσαν τὸ γεγονός.

Ἐν τούτοις, ἡ Ἑλλὰς μεθ' ὅλον τὸν ἀποκλεισμόν ἐξηκολούθει τὴν διαχαραχθεῖσαν πολιτικὴν τοῦ ἔθνους καὶ καθ' ἐκάστην τὸν στρατὸν εἰς τὴν μεθόριον γραμμὴν ἀποστέλλουσα παρεσκευάζε τὴν, κατὰ πρώτην ἤδη φοράν, ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου διαίρεσιν εἰς μεγάλας μονάδας, ἥτοι μεραρχίας καὶ ταξιαρχίας· οὐχ ἦττον δ' εἰς τὴν κτηνώδη βίαν τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἀπιδούσα ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ ἀνακαλέσῃ τὰ δύο ἐναπομειναντα ἐν Κρήτῃ σκάφη ἡμῶν τὸν «Πηνειὸν» καὶ τὸν «Ἀλφειόν».

Τῇ 11 Μαρτίου ἀπεφασίσθη, διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος, ὅπως σχηματισθῶσιν ἐν τῷ πεζικῷ 10 νέα τάγματα, ἀνὰ ἓν ἐκάστῳ συντάγματι, 2 τάγματα εὐζώνων φέροντα τοὺς ἀριθμοὺς 10 καὶ 11 ἐκ τῶν ὑπαρχόντων 8 εὐζωνικῶν ταγμάτων. Ἐν τῷ πυροβολικῷ 5 ὀρειβατικαὶ πυροβολαρχίαι, 2 ὀρειβατικαὶ συζυγαρχίαι καὶ δύο πεδινὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ 2ου καὶ 3ου συνταγμάτων τοῦ πυροβολικοῦ. Μία ὀρειβατικὴ πυροβολαρχία καὶ μία πεδινὴ τοιαύτη ἐκ τοῦ ἐν Ἡπείρῳ 1ου πυροβολικοῦ συντάγματος τοῦ μηχανικοῦ.

Πρὸς τούτοις, τὰ νεωστὶ σχηματισθέντα τάγματα τῶν 2ου, 4ου καὶ 5ου συντάγματος συνεκρότησαν σύνταγμα φέρον τὸν ἀριθμὸν 11. Τὰ δὲ τῶν 6ου, 9ου καὶ 10ου, σύνταγμα φέρον τὸν ἀριθμὸν 12. Τὰ δὲ δύο νεοσχηματισθέντα τάγματα τῶν 3ου καὶ 8ου συντάγματος ὑπαγόμενα εἰς τὰ συντάγματα ταῦτα, λόγῳ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως, ὅπως βραδύτερον ἀποτελέσωσιν ὁμοίως πλήρεις σύνταγμα μετὰ συστηθησομένου νέου τάγματος, ἂν ἡ ἀνάγκη ἐκάλει τοῦτο. Τὰ 12 ταῦτα συντάγματα τοῦ πεζικοῦ καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας δυνάμεις διήρσαν εἰς τρεῖς μεραρχίας καὶ ἑξ ταξιαρχίας, ἥτοι ἐκάστην μεραρχίαν εἰς δύο ταξιαρχίας, ὧν αἱ μὲν τέσσαρες προωρίσθησαν διὰ τὴν Θεσσαλίαν, αἱ δὲ δύο διὰ τὴν κατὰ τὴν Ἡπειρὸν δρᾶσιν.

Οὕτως ἡμῶν παρεσκευασμένων, οἱ Τούρκοι κατὰ τὸ ἐφαρμο-

σθὲν πρωσσικὸν σύστημα, ἐξασφάλισαντὲς τὴν οὐδετερότητα τῶν Κρατῶν τοῦ Αἰμου, ἠδύναντο νὰ ἀντιτάξωσι καθ' ἡμῶν ἅπαντα τὸν στρατὸν αὐτῶν, κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον οὐδὲν ἐσωτερικὸν κίνημα εἶχον νὰ περιστείλωσιν, ἤτοι οὔτε Ἀρμενικόν, οὔτε Δρούσικόν, οὔτε Ἀραβικόν· εἰς Κρήτην δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποστείλωσιν ἄνδρας, τοῦ διεθνοῦς στόλου κατέχοντός τὴν νῆσον καὶ τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ. Ἐντεῦθεν ἠδύνατο ν' ἀντεπεξέλθῃ καθ' ἡμῶν ἢ γείτων ἐπικράτεια δι' ὅσων δῆποτε δυνάμεων καὶ ἂν ἤθελεν ἐκ τοῦ ἐν πολέμῳ στρατοῦ αὐτῆς, δυναμένου νὰ ἀνέλθῃ, κατὰ τὸ πρωσσικὸν σύστημα, εἰς 432 τάγματα πεζικοῦ τῆς γραμμῆς (146 συντάγματα ἐκ τριῶν τάγματων) καὶ 36 τάγματα ἐλαφρῶν ἢ τὸ ὅλον 468 τάγματα πεζικοῦ, 432 Ἴλας ἱππικοῦ (ἤτοι 108 συντάγματα ἐκ 4 ἱλῶν), 252 πυροβολαρχίας πεδινὰς καὶ ὀρειθαικὰς (ἤτοι 18 συντάγματα ἐκ 14 πυροβολαρχιῶν), 72 λόχους μηχανικοῦ (ἤτοι 18 τάγματα ἐκ 4 λόχων), 54 λόχους ἐλατῶν (ἤτοι 18 τάγματα ἐκ 3 λόχων) καὶ τὰ ἔμπεδα στρατεύματα ἀνερχόμενα εἰς 144 τάγματα πεζικοῦ καὶ 108 Ἴλας ἱππικοῦ, πλὴν τῶν τοπικῶν στρατευμάτων τῆς Ὑμενῆς καὶ τῆς ἐθνοφρουρᾶς τῆς Τριπολίτιδος καὶ τῆς Κρήτης. Ἀλλ' ὁμῶς ἡ κυρία ἀξία τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ συνίσταται εἰς τὸ ποῖόν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ.

Ἀρνηθεισῶν Δυνάμεων τινῶν τὸν ἀποκλεισμόν πλὴν τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὡς προὔτεινεν ἡ Γερμανία, ἥτις ἐκ τῶν ὑστέρων φαίνεται, ὅτι ἦτο ἡ ἀρίστη φίλη ἡμῶν, καὶ ἐντεῦθεν, ἐπελθούσης διαφωνίας μεταξὺ τῶν Δυνάμεων ὡς πρὸς τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐφαρμογὴν τῶν ἐκβιαστικῶν μέτρων πρὸς πρόληψιν τοῦ πολέμου ἡ Ἀγγλία τῇ 11 Μαρτίου προὔτεινε τὸν μεταξὺ τῶν δύο ἐμπολέμων στρατῶν σχηματισμὸν οὐδετέρας ζώνης (μεταιχμίου) ἐκ 50 χιλιομέτρων, οὕτως, ὥστε οἱ δύο ἀντιμέτωποι κατὰ τὰ ἐλληνοτουρκικὰ μεθόρια στρατοὶ νὰ εὐρίσκωνται μακρὰν ἀλλήλων κατὰ 50 χιλιόμετρα. Τὸ μέτρον τοῦτο θὰ ἦτο ἀποτελεσματικώτερον τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὃν θὰ ἦσαν ὑπόχρεοι αἱ Δυνάμεις νὰ λύσωσι μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἦτο δυσσεπίτευκτον· διότι ἀπηρτεῖτο στρατὸς διεθνὲς μέγας πρὸς τήρησιν τῆς οὐδετέρας ζώνης ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ Πηνειοῦ (Γζαῖ-ἀγζι) μέχρις Ἀρτης,

ἦτοι καθ' ὅλην τὴν μεθόριον γραμμὴν. Ὡς ἐκ τούτου καὶ τὸ μέτρον τοῦτο ἐναυάγησε καὶ ἀφέθησαν τὰ πράγματα εἰς τὸν φυσικὸν αὐτῶν ροῦν, ἕως οὗ τῇ 6 Ἀπριλίου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπηλθεν αὐτόματον ἐκεῖνο, ὅπερ τοσοῦτον ἐσκεμμένως καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζόμεναι αἱ ἑξ Μεγάλαι Δυνάμεις δὲν ἠδυνήθησαν νὰ παρακωλύσωσιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρονησις ὅπως δῆποτε προσεπάθει νὰ συμπληρώσῃ τὰ κενὰ καὶ νὰ καταρτίσῃ τὰ τῶν διοικητῶν τῶν μεγάλων μονάδων, εἰς ἃς, ὡς εἵπομεν, διηρέθη ὁ σύμπας στρατός. Ἡδὴ ἀπὸ τῆς 9 Μαρτίου ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Σκουζὴς εἶχεν ὑπογεγραμμένην τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν περὶ τοῦ τῆς Κρήτης ἀποκλεισμοῦ διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ μόλις ἐπέδωκεν αὐτὴν τῇ ἐπαύριον τῆς ἐν τοῖς Κρητικοῖς ὕδασι καὶ ἐντὸς τῆς ἀπηγόρευμένης ἀκτίνος συλλήψεως τῆς «Ἡρας» (13 Μαρτίου).

Αὐθιμερὸν δέ, διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος, διωρίσθησαν διοικηταὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ δύο Μεραρχιῶν οἱ Νικόλαος Μακρῆς ὑποστράτηγος καὶ Γεώργιος Μαυρομιχάλης συνταγματάρχης τοῦ πεζικοῦ, Διοικηταὶ δὲ τῶν τεσσάρων Ταξιαρχιῶν οἱ Μάρκος Ἀντωνιάδης συνταγματάρχης τῶν Γενικῶν Ἐπιτελῶν, Νικόλαος Κακλαμάνος (1) συνταγματάρχης πεζικοῦ, Χρῆστος Μαστραπᾶς συνταγματάρχης πυροβολικοῦ καὶ Ἰωάννης Δημόπουλος συνταγματάρχης πεζικοῦ.

Τῆς δὲ ἐν Ἡπείρῳ Μεραρχίας διοικητὴς διωρίσθη ὁ συνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Θρασύβουλος Μάνος, διοικηταὶ δὲ τῶν δύο Ταξιαρχῶν οἱ Κωνσταντῖνος Σέχος καὶ Χρῆστος Βότσαρης, συνταγματάρχαι τοῦ πεζικοῦ.

Καταργηθείσης δὲ καὶ τῆς ὀνομασίας 1ον καὶ 2ον ἀρχηγεῖον Στρατοῦ μετωνομάσθησαν: Ἀρχηγεῖον τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ Στρα-

(1) Βραδύτερον τοῦ μεράρχου Γεωργίου Μαυρομιχάλη ἀπαιτήσαντος, ἅτε εἰδότος τὴν μεγάλην ἱκανότητα καὶ τὴν συνεργασίαν τοῦ συνταγματάρχου τοῦ Πυροβολικοῦ Κωνσταντίνου Σμολένσκη, ἀντὶ τοῦ Νικολάου Κακλαμάνου διοικητῆς τῆς Γ' Ταξιαρχίας διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγεῖου ὁ Σμολένσκης, ὃν οἱ τὰ πράγματα τῆς χώρας ἰθύνοντες ἀπηξίωσαν (ἰδὲ τὸ περὶ Σμολένσκη Βιογραφικὸν Δοκίμιόν μου, Ἀθῆναι σελ. 7 καὶ 8).

τοῦ, Ἀρχηγεῖον τοῦ ἐν Ἠπείρῳ Στρατοῦ. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἀρχηγὸς τῇ 14 Μαρτίου διωρίσθη ὁ ἀντιστράτηγος Διάδοχος Κωνσταντῖνος, ἔχων ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου τὸν συνταγματάρχην τοῦ πυροβολικοῦ Κωνσταντῖνον Σαπουντζάκη υἱὸν τοῦ ὑποστρατήγου Βασιλείου Σαπουντζάκη τοῦ κατὰ τὰ 1885—1886 ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν Θῆσσαις στρατοῦ, καὶ ἐπιτελεῖς τοὺς δε: Π. Διαμαντόπουλον ἀρχίατρον, Ἀριστ. Γαλάνην ἀντισυνταγματάρχην τῆς οἰκονομίας, Ν. Γουλιμῆν ταγματάρχην τοῦ πυροβολικοῦ, Γ. Παπαδιαμαντόπουλον, Β. Δροσινὸν ταγματάρχας τοῦ μηχανικοῦ, Ι. Ζωγράφον ταγματάρχην τῆς χωροφυλακῆς, Χ. Χατζηπέτρον ὑπασπιστήν, Π. Ἀμπελᾶν ἱατρὸν, Β. Παπαδημάκη, Γ. Λοῦρον, Ἐπ. Κανάρην ὑπολοχαγούς τοῦ πεζικοῦ, Ἰω. Μπαζαῖον ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ, Ε. Στρατηγὸν ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ μηχανικοῦ καὶ Γ. Μεταξᾶν ἀνθυπὶλαρχον.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ στρατοῦ τῆς Θεσσαλίας, τῆς δὲ Ἠπείρου ἀπετέλουν οἱ ἐξῆς: Νοταρᾶς ἀντισυνταγματάρχης Μηχανικοῦ ἀρχηγὸς ἐπιτελείου, Λαπαθιώτης ταγματάρχης πυροβολικοῦ, Μίκαρος ταγματάρχης μηχανικοῦ, Κούτσης ὑπολοχαγὸς πεζικοῦ, διοικηταὶ δὲ τοῦ μὲν μηχανικοῦ ὁ Γονατᾶς ἀντισυνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ, τοῦ δὲ πυροβολικοῦ ὁ ἀντισυνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Μάνεσης.

Οὕτω διαιεσθέντος τοῦ στρατοῦ τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου καὶ καταρτισθέντος τοῦ ἐπιτελείου τοῦ Διαδόχου, ἀπῆλθεν εἰς Λάρισσαν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ αὐτόθι στρατοῦ τῇ 15 Μαρτίου.

Τούτων ἐν Ἑλλάδι γενομένων, τὰ ἐν Κρήτῃ εὐρίσκοντο ἐν τῇ πρότερον καταστάσει, ἦτοι καθ' ἐκάστην συνέβαινον ἀψιμαχίαι. Ἐν Ἀθήναις δὲ ὁ πόλεμος ὑπελογίζετο, ὅτι θὰ ἤρχιζε κατὰ τὴν 25 Μαρτίου, ἡμέραν ἐπίσημον τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, δι' εἰσβολῆς εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἠπειρον ἀνταρτικῶν σωμάτων ὑπὸ τῆς «Ἐθνικῆς Ἐταιρείας» ἐξοπλισθέντων. Πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ἐγίνοντο φιλελληνικὰ συλλαλητήρια καὶ πολλοὶ κατέφθανον ξένοι ἐθελονταὶ ἀξιωματικοὶ τε καὶ ὀπλίται, ἰδίως δὲ Γαριβαλδῖνοι, ὧν οἱ μὲν ἀπετέλεσαν ἴδιον σῶμα τὸ τῶν «Γαριβαλδινῶν» ὧν ἀρχηγὸς ἦν ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Γαριβάλδη Ριτσιώτης ἔχων περὶ ἑαυτὸν

τὸ ἴδιον ἐπιτελεῖον, οἱ δὲ κατετάγησαν εἰς τὸν «Λεγεῶνα τῶν Ξένων», τοῦ διοικητῆς ἦν ὁ ἐν Δομοκῷ ἐνδόξως πεσὼν λοχαγὸς τοῦ πυρόβολικοῦ Π. Βαρατάσης.

Ἐπίσης καὶ οἱ Ἐροθροὶ Σταυροὶ ἀπέστειλον ἀντιπροσώπους μετὰ νοσοκόμων. Πνεῦμα πολεμικὸν διέπνεε τοὺς πάντας, καὶ ἡ ἐπερχομένη ἀνοιξὶς προοιωνίζετο τὴν ἐναρξίν τοῦ πολέμου, ὅστις τοσαύτας ἀναμνήσεις ἐμέλλε νὰ ἐνσαρκώσῃ ἐν ἡμῖν ἐκ τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ ἀγῶνος, αἵτινες μικροῦ δεῖν ἐξηλείφοντο ἐκ τῆς μνήμης ἡμῶν.

Ὁσημέραι δὲ, τῶν κατὰ ξηρὰν παρασκευῶν συντελουμένων, ἔμενεν ἡ κατὰ θάλασσαν σύνταξις τῆς χώρας, εἰς ἣν εἶχομεν καὶ τὰς μεγαλειτέρας ἡμῶν ἐλπίδας. Οὕτω τῇ 20 Μαρτίου, διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος, ἐσχηματίζετο Δυτικὴ μοῖρα (1) τοῦ στόλου, ἀπαρτιζομένη ἐκ τῶν πλοίων: «Ναύάρχου Μιαούλη» κυβερνωμένου ὑπὸ τοῦ Ζώτου, πῆς θωρακιδάριδος «Βασιλέως Γεωργίου» κυβερνωμένης ὑπὸ τοῦ Τομπάζη, τῆς «Ἀφροέσης», πῆς «Ἀμβρακίας», τοῦ ἀτμόμμοδρόμωνος «Εὐρώτα» καὶ τεσσάρων κανονισφόρων, Α. Β. Γ. Δ. (2) ἅτινα καὶ περιέπλεον τὰ ὕδατα τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Διωρίσθη δὲ μοίραρχος ταύτης ὁ πλοίαρχος τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ Δ. Κριεζῆς ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως, ἔχων ὑπασπιστὴν τὸν Λυκουργὸν Τσουκαλάν, Ἀρχιαποσταλεὺς ὁ πλωτάρχης Ι. Γρίθας, Ἰω. Καλλιφρονᾶς ἀντιπλοίαρχος, Δ. Στάϊκος πλωτάρχης διοικῆται τῶν ἀποβατικῶν ἀγημάτων καὶ Γ. Μπούμπουλης πλωτάρχης διορισθεὶς ἐπὶ τοῦ «Βασιλέως Γεωργίου» ὡς ὑπαρχος.

Ὁ Μοίραρχος μετὰ τοῦ ἐπιτελείου ἀπῆλθεν εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ θέσιν τὴν 28 Μαρτίου, ὥρισε δὲ μοιραρχίδα του τὸν «Ναύαρχον Μιαούλην». Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Κριεζῆ ἐν στιγμαῖς ἐθνικῆς κρι-

(1) Ἡ Ἀνατολικὴ ἦτο ἤδη ἀπὸ τῶν Κρητικῶν συγκεκροτημένη ὑπὸ τὸν μοίραρχον Σαχτούρην καθὼς καὶ ἡ τορπιλικὴ μοῖρα ὑπὸ τὸν πρίγκηπα Γεώργιον.

(2) Βραδύτερον προσετέθησαν καὶ αἱ «Σπέτσαί», αἵτινες, μετὰ τινα καιρὸν, ἀπετέλεσαν πάλιν μέρος τῆς Ἀνατολικῆς Μοίρας.

σεως, καλουμένου εἰς ἐκπλήρωσιν οὕτω δυσχεροῦς ἐντολῆς εὐηρέστησε καὶ ἐπεκροτήθη γενικῶς· διότι ἦτο γνωστὸς ὁ εὐθύς στρατιωτικὸς χαρακτήρ τοῦ ἀνδρός καὶ ἐνέπνευσε τὴν δικαίαν ἐλπίδα, ὅτι ἤθελε δικαιώσει τὰς οἰκογενειακὰς αὐτοῦ παραδόσεις. Ἀλλ', ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη ἐμφανέστατα, οὐδαμῶς ἐδικαίωσε τὰς προσδοκίας τῶν Ἑλλήνων.

Ἐν τούτοις, ἡ ὑπὸ πάντων μετ' ἀνυπομονησίας τινὸς ἀναμενομένη ἡμέρα τῆς 25 Μαρτίου, ἐπετείου τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἱεροῦ τοῦ 1821 ἀγῶνος, ἐπῆλθεν· ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς ἐώρτασεν αὐτὴν χαρμωδύνως καὶ πανηγυρικώτατα· ἐν Ἀθήναις ἐτελέσθη μεγαλοπρεπῶς ἡ συνήθης τελετὴ ἐν τῷ καθεδρικῷ ναῷ, παρούσης τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἣν ἐξελθοῦσάν τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς Δοξολογίας, ὑπεδέξατο ὁ λαὸς ἐν ζητωκραυγαῖς ὑπὲρ τοῦ πολέμου· τοῦτ' αὐτὸ ἔπραξε καὶ πρὸς τὸν πρωθυπουργόν. Μετὰ ταῦτα ἐν κραυγαῖς : Ζήτω ὁ πόλεμος, ὁ λαὸς ἐν σώματι καὶ ἐν μουσικῇ καὶ σημαῖαις περιῆλθε τὴν πόλιν, ἐστεφάνωσε τὰ ἀγάλματα τῶν ἐθνομαρτύρων «Γρηγορίου Ε'» καὶ «Ρήγα» καὶ τοῦ σοφοῦ «Κοραῆ», τὰ πρὸ τῶν πανεπιστημιακῶν προπυλαίων κείμενα, καὶ, μετὰ τινὰς πανηγυρικοὺς τῆς ἡμέρας, τὸ πλῆθος διελύθη ἵνα συνέλθῃ, καὶ πάλιν εἰς μέγα μετὰ μεσημβρίαν πρὸ τῆς πλατείας τῶν Ἀνακτόρων συλλαλητήριον, ὅπερ ὅμως οὐκ ἐγένετο, τοῦ βασιλέως ἀπόντος, καὶ, μετὰ τινὰς συμβάσας ἀνησυχίας, ἕκαστος ἀπῆλθεν εἰς τὰ ἴδια. Οὕτω παρῆλθεν ἡ διὰ τὴν Εὐρώπην σύμπασα ὡς ἡμέρα ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἢ τοῦλάχιστον εἰσβολῆς εἰς Μακεδονίαν ἀνταρτικῶν σωμάτων θεωρηθεῖσα 25 Μαρτίου.

Αἱ Δυνάμεις ὅμως, καθορῶσαι τὴν τε Τουρκίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα ἐξοπλιζομένας ὁσημέραι καὶ ἐπομένως καὶ τὸν πόλεμον, ὡς ἐκ τούτου, ἀφευκτον, διότι οὔτε ἡ μὲν οὔτε ἡ δὲ ἔστεργε γὰρ ὑποχωρήσῃ, πρὸ τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ λαοῦ αὐτῆς, ἐπέδωκαν αὐθιμερὸν (25 Μαρτίου) πρὸς τε τὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα διακοίνωσιν, δι' ἣς ἠλπίζον, ὅτι θὰ κατάρθουν τὴν μὴ διατάραξιν τῆς εἰρήνης, ἐπαπειλοῦσαι ὅτι ἐν περιπτώσει ἐνόπλου ἐνέργειας κατὰ τὰ ἐλληνοτουρκικὰ σύνορα, πᾶσα ἡ εὐθύνη τῶν ἐνδεχομένων συνεπειῶν θὰ βαρύνῃ ἐκείνον, ὅστις ἤθελε δώσει τὴν ἀφορμὴν, ὅτι

οἰαδήποτε καὶ ἂν ἤθελεν εἶναι ἡ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος, αἱ Δυνάμεις, σταθερὰν ἔχουσαι ἀπόφασιν νὰ διατηρήσωσι τὴν γενικὴν εἰρήνην, εἶναι διατεθειμέναι νὰ μὴ ἐπιτρέψωσιν ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει, ὅπως ὁ ἐπιτεθεὶς καρπωθῇ τὸ ἐλάχιστον ὄφελος ἐκ τῆς ἐπιθέσεώς του.

Ἐν τούτοις, μεθ' ὅλην τὴν διὰ τῆς ταῦτογράφου διακοινώσεως σύστασιν περὶ εἰρήνης, τὰ πράγματα δὲν ἐφαίνοντο εἰρηνικά. Τὰ ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς ἐταιρείας, ἥτις, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων κατεδείχθη περιτράνως, ἔβλαψε τὸν ἀγῶνα, παρασκευασθέντα ἀνταρτικὰ σώματα ἦσαν ἑτοιμα ἐν τοῖς περὶ τὴν Καλαμπάκαν μέρεσιν, ἡ Ἄρτα ἐξεκenuῶτο ὡς οὔσα ὑπὸ τὰ πυροβόλα τοῦ ἐχθροῦ, οἱ δὲ Τούρκοι, πλὴν τῶν προτέρων μικροσυμπλοκῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἀφορμῶν, ἃς ἔδιδον καθ' ἐκάστην διὰ τῶν ἐν Βόλῳ, Λαρίσση, Τρικκάλοις καὶ Ἄρτῃ προξένων αὐτῶν αὐθαιρέτως καὶ δεσποτικῶς φερομένων πρὸς τὰς τοπικὰς ἀρχάς(1), τῇ 28 Μαρτίου ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἡμετέρου σταθμοῦ τοῦ Προφήτου Ἡλίας, ἐνθα ἐπλήρωσαν τὸν λοχίαν Κοχοτάκην, προκαλοῦντες αὐτοὶ τὴν ἐναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, αἵτινες πράγματι ἀπὸ τοῦ γεγονότος τούτου δὲν ἐβράδυνον νὰ ἄρξωνται. Οὐχ ἦττον ἡ ἡμετέρα κυβέρνησις διεμαρτυρήθη ἐντόνως πρὸς τὴν Πύλιν. Αὐθήμερόν δὲ τὰ τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας σώματα εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι εἰς 3000 περίπου ἀνερχόμενοι μετὰ τοῦ Ἰταλικοῦ σώματος Α. Κυπριάνη διηροῦντο εἰς δύο τάγματα καὶ ἐξ λόχους ἢ τμήματα ἀποτελούμενα ἐκ μικροτέρων σωμάτων, ὧν ἀρχηγοὶ ἦσαν ὁ Ἀλέξανδρος Μυλωνᾶς τέως ὑπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ καὶ Γεώργιος Καψαλόπουλος τέως ὑπολοχαγὸς τοῦ οἰκονομικοῦ.

Ἡ εἰσβολὴ εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν ἐγένετο δι' ἀτραποῦ κειμένης ἀπέναντι τῶν σταθμῶν Προφήτου Ἡλίας, Κακοπλεῦρι, Φονικὰ

(1) Εἶναι γνωστὸν τὸ ἐπεισόδιον τῆς γεφύρας Ἄρτης, ὅπερ ὁ Τούρκος πρόξενος προῦκάλεσε καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν ἐν ταῖς ἀνωτέρω πόλεσι τῆς Ἑλλάδος Τούρκων προξένων διατηρούντων κατασκόπους καὶ ἄλλους προδότας καὶ μὴ ἐκδιδόντων διαβατήρια διὰ τὸ Τουρκικόν, τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μὴ διακοπείσων ἔτι!

καὶ Τάφου Μπίμπαση. Τὴν ἐπομένην πρωΐαν διὰ συνθήματος πυροβολισμοῦ εἰσήρχετο τὸ κύριον σῶμα εὐθυμότατον ἐκ τριῶν σημείων, ἀλλ', ὡς γνωστὸν, οἰκτρὰν ἔσχε τύχην ἀπέναντι τῶν πολυαρίθμων Τούρκων στρατιωτῶν, οἵτινες προκλητικῶς ἐπυροβόλουν καὶ κατὰ τῶν ἡμετέρων σταθμῶν, οἵτινες εὐτυχῶς ἐτήρουν ἐφεκτικὴν θέσιν.

Ὡς εἰκὸς, ἐπὶ τῇ συρροῇ ταύτῃ τῶν μεθοριακῶν ἐπεισοδίων ὑπὸ τῶν Τούρκων προκληθέντων, ἡ ἡμετέρα Κυβέρνησις ἀπέστειλε περὶ τὴν ἐσπέραν τῆς 5 Ἀπριλίου ἀνακοινώσεις πρὸς τοὺς παρὰ ταῖς Μεγάλαις Δυνάμεσιν ἀντιπροσώπους αὐτῆς καὶ πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος Νικόλαον Μαυροκορδάτον. Καὶ εἰς μὲν τοὺς ἐν Εὐρώπῃ ἀντιπροσώπους τῆς Ἑλλάδος καθιστῶσα γνωστὰς τὰς ἐν τοῖς μεθορίοις συμπλεκὰς, παρήγγειλεν αὐτοῖς, ὅπως ἀνακοινώσωσι πρὸς τὰς Κυβερνήσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅτι οἱ παρὰ τὰ μεθόρια Τούρκοι στρατιῶται ἤρξαντο ἐπιθέσεως.

Εἰς δὲ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἀφοῦ ἀνακοινώσῃ πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν, ὅτι στρατεύματα αὐτῆς εἰς τινὰς μεθοριακοὺς σταθμοὺς προέβησαν, ἄνευ αἰτίας καὶ ἀφορμῆς, εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν, ἐρωτήσῃ αὐτὴν, ἐὰν τὰ γεγονότα ταῦτα εἶναι τυχαῖα, ἢ ἐὰν ὀφείλωνται εἰς ὀδηγίας, ἃς εἶχον τὰ τουρκικὰ στρατεύματα· διότι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις προτίθεται κατὰ τὴν μίαν ἢ κατὰ τὴν ἑτέραν περίπτωση νὰ τηρήσῃ ἀνάλογον στάσιν.

Ἐν τούτοις, τὰ πράγματα ἐν τοῖς μεθορίοις ὥξύνοντο ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν, οἱ Ἕλληνες στρατιῶται κατέλαβον τὴν Ἀνάληψιν, οἱ δὲ Τούρκοι ὑποχωροῦντες ἐπυροβόλουν κατ' αὐτῶν. Εἶτα δὲ καὶ ἐπανείλημμένως ἐπιπεσόντες πρὸς ἐκτόπισιν τῶν ἡμετέρων δὲν ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ αὐτῶν. Ἵνα δὲ ἐπὶ μᾶλλον τὸν ἐχθρὸν συγκρατήσωσιν οἱ ἡμέτεροι ἐνίσχυσαν ἱκανῶς τὸ μέρος καὶ ζητήσαντες ἐπικουρίαν προσεπάθουν ν' ἀναβιδάσωσιν ἐπὶ τῆς Ἀναλήψεως πυροβόλα. Ἐπὶ τούτῳ δὲ μίαν πυροβολαρχίαν ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Πιέργην, ἔχοντα ὑφ' ἑαυτοῦ τοὺς ἀνθυπολοχαγοὺς Μπουκλάκον, Κοτσελόπουλον, Πικαῖον καὶ Τουρτάκην, ἤρξαντο ν' ἀναβιδάζωσι.

μετὰ μεγάλου τοῦ κόπου. Τούτων γενομένων κατέφθασεν ἐπὶ τόπου εἰς λόχος τοῦ Μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Λέκαν, τὸ 11ον τάγμα τῶν εὐζώνων ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Βυζάντιον, καὶ ἄλλη δύναμις ἐξ ἐντοπίων, τῶν περιχώρων Πυργετοῦ καὶ Κρανιάς, ἀνδρῶν.

Οἱ Τούρκοι, ὥς ἦν ἐπόμενον, ἅμα τῇ πρώτῃ ἐπανέλαβον ἐρρωμενέστερον τὰς ἐπιθέσεις, τὰς ὁποίας ἀπέκρουσαν οἱ ἡμέτεροι, τρεῖς μόνον νεκροὺς σχόντες καὶ 40 τραυματίας, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ Πεζικοῦ Ξενοφῶντα Κονταράτον, πληγέντα κατὰ τὴν ἀριστερὰν κνήμην καὶ τὸν ὑπολοχαγὸν τοῦ πεζ. Γ. Σκούμπουρδην πληγέντα κατὰ τὴν παλάμην. Τὰ περὶ τὴν Ἀνάληψιν σύμβαινόντα μετέδωκαν τὸ πῦρ καὶ εἰς τοὺς παρακεϊμένους σταθμοὺς μέχρι τοῦ Κλέφτη Γεντέκι, πάντας δὲ τοὺς διαμέσους σταθμοὺς κατέλαβον οἱ ἡμέτεροι, οἵτινες ἤρξαντο ἤδη καὶ τῆς πολιορκίας τῆς ὀχυρωτάτης καὶ ὑψηλῆς θέσεως Μενεξέ, τῆς δεσποζούσης τῶν κοιλάδων τῆς Ἐλασσῶνος, ἀφ' ἧς δὲν ἀπέχει εἰμὴ δύο μόνον ὥρας.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἐχθρὸς ἀπὸ τῶν σταθμῶν αὐτοῦ ἐκτοπιζόμενος ὑποχωρῶν ἤνουτο πρὸς τὰ κύρια σώματα, ἵνα οὕτω πανίσχυρος ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν ἡμετέρων πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀπολεσθέντων, ἀλλ' εὐτυχῶς καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους κατέφθανον ταχέως ἐπικουρίαι, καὶ στρατὸς ἄλλος ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Λάρισσαν ἐξεπέμπετο, καὶ ὅλον ἐν κατέφθανον πανταχόθεν ἐνισχύσεις. Δύο συντάγματα ἐχθρικὰ ἐπιτεθέντα κατὰ τὴν θέσιν Ρεθένι, ὅπου ὁ φερώνυμος 35 ἑλληνικὸς σταθμὸς, δι' οὗ διέρχεται ἡ ἐξ Ἐλασσῶνος διὰ Μπογαζίου καὶ Τυρνάβου εἰς Ζάρκον ἀμαξιτὴ ὁδὸς, προσέβαλον τοὺς ἡμετέρους, ἀποτελοῦντας τὴν Γ' ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην τοῦ Πυροβολικοῦ Κ. Σμολένσκη Ταξιαρχίαν.

Τούτων ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐνθα ἐπὶ πάντων τῶν σταθμῶν, ὅπου ἐγένετο πολεμικὴ τις ἐνέργεια, ἐδεσπόζομεν, γινομένων, καὶ τὰ ἐν Ἡπείρῳ ἔδει, ὥς εἰκὸς, νὰ λάβωσι τροπὴν ἐμπόλεμον. Πράγματι δὲ καὶ ἐνταῦθα τὰ πάντα ἐδείκνυσεν ὅτι μετεδόθη τὸ πολεμικὸν αἶσθημα. Ἡ Ἄρτα ἐξεκενοῦτο ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἡμερῶν, ὁ δὲ δήμαρχος Γαρουφαλιάς διένεμε καθ' ἐκάστην ὅπλα καὶ πολεμικὰ φάρμακα τοῖς δυναμένοις ὀπλοφορεῖν διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, εἰ καὶ εἰσέτι

τὸ πῦρ ἐνταῦθα δὲν μετεδόθη εἰμὴ περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 6ης Ἀπριλίου.

Τὴν 5 1)2 π. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας τὸ ἐμπορικὸν ἀτμόπλοιον τῆς Πανελληνίου Ἑταιρείας «Μακεδονία», μετακομίζον πρὸ τριῶν ἡμερῶν πολεμεφόνδια καὶ ζωοτροφίας διὰ τὸν ἐν Κραβασαρά στρατόν, ἀπῆρε τοῦ λιμένος τῆς ἐκφορτώσεως διὰ Πειραιᾶ. Ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον ἐξέπλεε τοῦ στομίου τοῦ Ἀμβρακικοῦ ὀνύποπτον, ἐκ τοῦ εἰς ὕψος 140 μέτρων φρουρίου Σκαφιδακίου ἐρρίφθησαν κατ' αὐτῆς 24 ἐν ὅλῳ βολαί.

Ἐκ τῶν βολῶν τούτων διετρήθη τὸ σκάφος καὶ ἤρχισαν τὰ ὕδατα νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς αὐτοῦ καὶ μετ' ὀλίγον τὸ ἀτμόπλοιον ἐκάθισε τὸ δὴ λεγόμενον, ὡς ἐκ τῶν ἀβαθῶν ὑδάτων μὴ καταποντισθέν.

Ἐκ τῶν ἐπιβαινόντων ἐπ' αὐτοῦ ἐπληρώθησαν ὁ κυβερνῶν τὸ ἀτμόπλοιον πλοίαρχος Ἰωάννης Γκιόρτζος καὶ ἕτερος τις ἐπιβάτης τοῦ ἀπεκόπη ὁ ποῦς, καὶ δύο ναῦται (1). Ἐκ δὲ τῶν ἐπιβατῶν ἄλλοι μὲν ἐσώθησαν κολυμβῶντες πρὸς τὴν ἀντίπεραν ἑλληνικὴν παραλίαν, ἄλλοι δὲ διὰ λέμβων ἐν οἷς καὶ ὁ ἀντισυνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Βοῦλτσος.

Ἐπειδὴ τὸ σκάφος τῆς «Μακεδονίας» θὰ ἠμπόδιζε τὴν ἐλευθέραν εἴσοδον καὶ ἐξοδον ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ ὁ πλοίαρχος δι' εὐστροφίας τινὸς ἔρριψεν αὐτὸ πρὸς τὴν ἀκτὴν ἀφίνων οὕτως ἐλεύθερον τὸν τε εἴσπλουν καὶ τὸν ἐκπλουν καὶ οὕτω τὸ ἐκ προμελέτης σχέδιον τῶν Τούρκων ἀπέτυχεν ὀριστικῶς.

Ὡς εἰκὸς, οἱ ἡμέτεροι τοῦ πολεμικοῦ τούτου γεγονότος ἀντιληφθέντες, ἐζήτησαν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ λαβόντες ἀπάντησιν περὶ δράσεως ἀμέσου δὲν ἔπραξαν τὸ καθήκον αὐτῶν. Σημειωτέον δ' ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ μέχρι τοῦδε ἐχθροπραξίαι ἀπὸ τῆς 4 Ἀπριλίου μέχρι τῆς πρωίας τῆς 6ης ἐγίνοντο, μὴ διακοπείσων εἰσέτι τῶν διπλωματικῶν σχέσεων καὶ μὴ κηρυχθέντος

(1) Σημειωτέον ὅτι ἐκ τῆς πληγῆς ἣν ἔλαβεν ὁ ἀντισυνταγματάρχης Γκολφινόπουλος, ἀπεβίωσε μετὰ τινὰς ἡμέρας.

εἰσέτι τοῦ πολέμου ἐπισήμως, τοῦθ' ὅπερ δείκνυσι τὸ κακόπιστον τῶν Τούρκων· διότι μόλις περὶ τὴν 10ην τῆς 6 Ἀπριλίου ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας Ἀσῆμ. βέης ἐπέδωκε πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων.

Μόλις τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην λαβοῦσα ἡ ἡμετέρα Κυβέρνησις ἐσπευσεν αὐθωρεῖν νὰ ἀπαντήσῃ διὰ διακοινώσεως πρὸς τὸν Τούρκον πρεσβευτὴν ἀπεκδυομένη πάσης εὐθύνης.

Τῆς διακοινώσεως ταύτης, ὡς εἶκος, ἀντίγραφον ἀπεστάλη τηλεγραφικῶς καὶ πρὸς τοὺς παρὰ ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς αὐλαῖς ἀντιπροσώπους τῆς Ἑλλάδος. Συγχρόνως δ' ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, διὰ διαταγῆς αὐτοῦ δημοσιευθείσης ἐν τῷ ἐκτάκτῳ φύλλῳ τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως», ἐκάλεε ἐτι μίαν σειρὰν ἐφέδρων, τὴν τῶν γεννηθέντων τῷ 1865, ἐντὸς 5 ἡμερῶν, συγχρόνως δὲ ἐδημοσιεύθη βασιλικὸν Διάταγμα περὶ τοῦ ἀπὸ μακροῦ ἀποφασισθέντος Δικαιοστασίου, ἡ πολιτοφυλακὴ ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν καὶ ἐν γένει τὰ πράγματα τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἰδιωτῶν μετήλλαξαν ὡς ἐν πολέμῳ. Ἐκ τῆς προτεραίας δὲ νυκτὸς ἦτο γνωστὸν, ὅτι ἡ Πύλη διέκοψε τὰς μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσεις, ἀνεκοίνωσε δὲ τοῦτο εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν Μαυροκορδάτον, ὅστις καὶ ἀπῆλθεν ἐκείθεν ἐφοδιασθεὶς διὰ τῶν ἐπὶ τούτῳ διαβατηρίων. Ὁμοίως μεταβὰς παρὰ τῷ Σκουζέ καὶ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας Ἀσῆμ.-βέης, ἐζήτησεν, ὅπως δοθῶσιν αὐτῷ τὰ διαβατήριά του πρὸς ἀναχώρησιν· πράγματι δὲ ἀνεχώρησε μεθ' ὅλου τοῦ προσωπικοῦ τῆς πρεσβείας καὶ τοῦ Γενικοῦ προξενίου Πειραιῶς.

Ἡ Τουρκία ὡς κράτος οὐχὶ φιλελεύθερον καὶ πεπολιτισμένον, κατὰ πᾶσαν διακοπὴν τῶν σχέσεων, ὡς κατὰ τὸ 1868 (27 Νοεμβρίου) (1), ὅτε διεκόπησαν αἱ σχέσεις καὶ ἀποκατεστάθησαν μόλις φθίνοντι Δεκεμβρίῳ 1869 διὰ τῆς ἐν Παρίσις Συνόδου, λαμβάνει τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐκδιώκῃ, ἐὰν ἐν ἐγκαταλιμπάνωσιν αὐτοβούλως τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, τοὺς Ἑλληνας ὑπηκόους, τοὺς ἐμπορευομένους ἢ ἄλλως αὐτόθι· εὐρισκομένους ἐντὸς ὀρισμένης προθεσμίας· ὡς δὲ ἐν τῇ διακοινώσει αὐτῆς εἶδομεν, τοιαύτη προθεσμία ἐτάχθη δεκαπενθήμερος, εἶναι δὲ φυσικῶς ἀδύνατον ἔμπορός τις νὰ ἐκπληρώσῃ πᾶσας αὐτοῦ τὰς συναλλαγὰς καὶ νὰ κανονίσῃ τὰς ἐσοληψίας ἐντὸς τοσοῦτον ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος. Καὶ ὁμῶς ἡ γείτων ἐπικράτεια ἐπίτηδες ἔταξεν αὐτὸ ὅπως ἐξευτελίσῃ διὰ τῆς ἐκδιώ-

(1) Ἡ κοινοποίησις ἐγένετο τῇ 4)16 Δεκεμβρίου 1868.

ξεως ἢ ἄλλως φορολογήσῃ, διὰ τῶν μυστικῶν ἀστυνόμων, τοὺς Ἑλληνας.

Κατὰ καιρὸν δὲ συγκυρίαν, οὐδεμία τῶν Δυνάμεων ἔσπερξε, — καὶ ἐν τούτῳ φαίνεται ἡ χολὴ αὐτῶν ὡς μὴ ὑπακουσάσης τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ ἴδια κελεύσματα, — νὰ λάβῃ τοὺς Ἑλληνας ὑπηκόους ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἐγένετο λόγος περὶ Ἀμερικῆς, ἥτις καὶ κατὰ τῷ 1868 εἶχεν ἀναλάβει τὸ εὐγενὲς καὶ φιλόανθρωπον τοῦτο ἔργον διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ αὐτῆς φιλέλληνος Μόρρις, ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Ἀλλὰ, τῆς Ἀμερικῆς μὴ ἀποδεχθείσης, τὸ ζήτημα τοῦτο, παρέλκετο πρὸς ζημίαν τῶν ἡμετέρων, ὅτε τέλος ἀνέλαθεν αὐτὸ ἡμιεπισήμως ἡ Γαλλία, ἥς ὁμῶς ἡ Τουρκία δὲν ἐσέβετο, ὡς ἔδει, τὰς ἐνεργείας.

Αὐθιμερὸν δὲ τῆς ἐπιδόσεως τῆς διακοινώσεως τοῦ Ἀσὶμ καὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Σκουζέ, ὁ πρωθυπουργὸς μ. μ. ἐν τῇ Βουλῇ, ἡ συνεδρίασις τῆς ὁποίας ἦτο συγκινητικὴ καὶ ἀνάλογος τῶν περιστάσεων, ἀνεκρίνωσεν ὑπὸ τὰ παταγῶδη χειροκροτήματα τοῦ Κοινοβουλίου πάσας τὰς περὶ τῶν ἐχθροπραξιῶν εἰδήσεις, αἵτινες πᾶσαι ἐτύγχανον εὐτυχῶς λίαν εὐχάριστοι.

Ἡ ἀντιπολίτευσις ἀνεκήρυξε τὴν ἐντελῆ κατάλυσιν πάσης ἀντιπολιτευτικῆς ἰδέας πρὸ τοῦ ἱεροῦ ἔθνικοῦ ἀγῶνος, εἰς ὃν προθύμως ἀπεδύθη τὸ ἔθνος. Ὁ πρωθυπουργὸς συνεχάρη πάντας τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους καὶ ὑπὸ τὰς ἐνθουσιώδεις πάντων ἀνευφημίας ἀνεπήδησεν ἐκ τοῦ Κοινοβουλίου ἀγνοτάτῃ ἢ ἱερᾷ τῆς πατρίδος ἰδέᾳ, διὰ τὸν θρίαμβον τῆς ὁποίας, τῇ θεῇ συνάρσει, ἐκλήθησαν πάντα τὰ τέκνα αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Ο Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος. — Ἡ ἥττα ἡμῶν. — Στασιαστικὰ κινήματα ἐν μέσσοις Ἀθήναις. — Πρώσις τῆς Κυβερνήσεως Δελφινιάδης. — Ὑπουργεῖον Δ. Ράλλη (19 Ἀπριλίου 1897). — Ἡ ἀναχωρῆ. — Κατοχὴ τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. — Αἱ περὶ τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης μακροὶ διαπραγματεύσεις ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβεστῶν τῶν Δυνάμεων. — Ἡ συνθήκη τῆς 6]18 Σεπτεμβρίου 1897. — Ἡ σύγκλησις τῆς Βουλῆς (18 Σεπτεμβρίου). — Πρώσις κυβερνήσεως Ράλλη. — Ο πρόεδρος τῆς Βουλῆς Ἀλέξανδρος Θ. Ζαΐμης σχηματίζει νέον ὑπουργεῖον διὰ τὴν ὀριστικὴν συνθήκην. — Ν. Μαυροκορδάτος καὶ Δ. Στεφάνου. — Αἱ ἐπιτροπαὶ τῆς διαρρυθμίσεως τῶν συνόρων. — Ἡ ἐπὶ τῆς παλινοστήσεως τῶν Θεσσαλῶν. — Ἡ μεγάλη ἀνακριτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ στρατοῦ. — Αἱ ἄλλαι ἐπιτροπαί. — Ἡ ὀριστικὴ συνθήκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς 18 Νοεμβρίου 1897. — Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἀιχμαλώτων. — Ἡ ἀποκατάστασις τῶν σχέσεων. — Αἱ ἐν Κων/πόλει διαπραγματεύσεις περὶ τῆς ἐμπορικῆς, ναυτικῆς καὶ προξενικῆς συμβάσεως. — Ο ἔλεγχος. — Διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ δανείου τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως. — Ἡ κατὰ τοῦ βασιλέως ἀπόπειρα (14 Φεβρουαρίου). — Ἡ ἐκδόσις τοῦ δανείου. — Αἱ ἐπὶ τῆς ἐκκενώσεως διεθνεῖς ἐπιτροπαί. — Ἡ ἐκκένωσις τῆς Θεσσαλίας. — Κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. — Συμπέρασμα.

Τῇ 6 Ἀπριλίου, ἡμέρα ἱστορικῇ ἐν τῇ χρονιγραφίᾳ τῆς νεωτέρης Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἀπαισίας μνήμης, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπέδειξαν σκληρῶς τὰ πράγματα, ἤρξατο ἐπισήμως ὁ πόλεμος, ὃν, ὡς ἐκδύντες ἴδιον περὶ αὐτοῦ ἔργον, ὡς εἵπομεν, ἀντιπαρερχόμεθα, ἐν ὀλίγοις μόνον ἀναφέροντες, ὅτι ἀρξάμενος τῇ 6 Ἀπριλίου ἐληξέ τῇ 7 Μαΐου καθ' ἡμῶν τῇ ἐπεμβάσει τῶν Δυνάμεων, τῶν Τούρκων καταλαβόντων τὴν Θεσσαλίαν. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀναχωρῆς μέχρι τῆς 6]18 Σεπτεμβρίου ἦτοι ἐπὶ πεντάμηνον ὅλον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἰσπραγματεύοντο τὴν προκαταρκτικὴν λεγομένην εἰρήνην, ἥτις ἔχει ὥδε:

«Τῆς Ἑλλάδος ἐμπιστευθείσης ταῖς Μεγάλαις Δυνάμεσι τὴν φροντίδα τῶν ἑαυτῆς συμφερόντων ἐπὶ σκοπῷ ἀποκαταστάσεως τῆς εἰρήνης μετὰ τῆς Τουρκίας, καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀποδεχθείσης τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν, οἱ ἐπόμενοι ὅροι, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς κυρία καὶ ὀριστικὴ βάσις εἰς τὰς μελλούσας τῶν δύο χωρῶν σχέσεις, συνωμολογήθησαν μεταξύ τῶν Αὐτῶν Ἐξοχοτήτων τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Γερμανίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρωσσίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Α. Ἐξοχότητος τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξω-

τερικῶν τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου ἀφ' ἐτέρου.

Ἄρθρον πρῶτον.

Ἡ ἐλληνοτουρκικὴ μεθόριος γραμμή θέλει διαρρυθμισθῇ συμφώνως πρὸς τὸ διάγραμμα τοῦ προσηρτημένου ἐνταῦθα γάρτου, συνοδευομένου ὑπὸ λεπτομεροῦς δηλώσεως. Ἐννοεῖται, ὅτι ἐλαφραὶ μεταβολαί, ὑπὸ στρατηγικὴν ἐποψιν, δύνανται νὰ γίνωσιν, ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τῇ συμφωνίᾳ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, κατὰ τὴν ἐπιτόπιον ἐφαρμογὴν τοῦ ἐν λόγῳ διαγράμματος.

Αἱ λεπτομέρειαι τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης θέλουσιν ὀρισθῇ ὑπὸ ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο ἐνδιαφερομένων μερῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀκολουθῶν τῶν μεσολαβουσῶν Δυνάμεων.

Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς διαρρυθμίσεως δεόν νὰ συνέλθῃ ἐν διαστήματι δέκα πέντε ἡμερῶν ἢ καὶ ἐνωρίτερον, εἰς τὸ εἶναι δυνατόν, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑπογραφῆς τῆς πράξεως ταύτης, θὰ ἀποφασίζῃ δὲ κατὰ πλειονοψηφίαν τῶν τριῶν μετεχόντων τῆς ἐπιτροπῆς μερῶν.

Ἄρθρον δεύτερον.

Ἡ Ἑλλάς ὑπαχρεοῦται νὰ πληρώσῃ πρὸς τὴν Τουρκίαν πολεμικὴν ἀποζημιώσιν ἐκ τεσσάρων ἑκατομμυρίων τουρκικῶν λιρῶν. Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ταχείας καταβολῆς τῆς ἀποζημιώσεως ταύτης, ἀπαραίτητα τινὰ μέτρα θέλουσι ληφθῇ, οὕτως ὥστε τὰ ἀνεγνωρισμένα δικαιώματα τῶν παλαιῶν δανειστῶν καὶ κατόχων τίτλων τοῦ δημοσίου χρέους τοῦ ἐλληνικοῦ Κράτους νὰ μὴ ὑποστῶσιν οὐδεμίαν ζημίαν.

Πρὸς τοῦτο συνιστᾶται ἐν Ἀθήναις διεθνὴς ἐπιτροπὴ.

Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς ἀντιπροσώπου ἐκάστης μεσολαβούσης Δυνάμεως. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις θέλει φροντίσει νὰ ψηφίσῃ, ὑπὸ τὴν προηγουμένην ἔγκρισιν τῶν Δυνάμεων, νόμον, ὅστις θὰ κανονίζῃ τὰ ἔργα τῆς ἐν λόγῳ ἐπιτροπῆς.

Κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ νόμου τούτου, ἡ εἰσπραξίς καὶ ἡ διάθεσις προσόδων ἐπαρκῶν, ὅπως ἀντικρούσωσι τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ δανείου τῆς πολεμικῆς καὶ τῶν ἄλλων χρεῶν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους θὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὸν ἀπόλυτον ἑλεγχον τῆς ἐν λόγῳ ἐπιτροπῆς.

Ἄρθρον τρίτον.

Χωρὶς νὰ θιχθῶσι τὰ προνόμια, τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες

ἀπήλαυον πρὸ τοῦ πολέμου ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ὑπηκόων τῶν ἄλλων Κρατῶν, εἰδικαὶ συμβάσεις θέλουσι συναφθῇ μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος, πρὸς πρόληψιν τῶν καταχρήσεων τῆς προξενικῆς ἀσυλίας, παρακώλυσιν τῶν ἐμποδίων τῆς κανονικῆς διεκπεραιώσεως τῆς δικαιοσύνης, ἐξασφάλισιν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐκδιδομένων αποφάσεων καὶ διαφύλαξιν τῶν δικαιωμάτων τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ξένων ὑπηκόων κατὰ τὰς μετὰ Ἑλλήνων διαφορὰς αὐτῶν, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν χρεοκοπιῶν.

Ἄρθρον τέταρτον.

Δέκα πέντε ἡμέρας μετὰ τὴν κύρωσιν τῆς παρούσης προκαταρκτικῆς συνθήκης τῆς εἰρήνης, ἢ ταχύτερον, ἐὰν τοῦτο καταστῇ δυνατόν, Ἕλληνες πληρεξούσιοι, ἐφωδιασμένοι διὰ τῶν ἀπαιτούμενων πληρεξουσίων, θὰ φθάσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως προῶσιν, ἀπὸ κοινοῦ, μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν πληρεξουσίων εἰς τὴν ἐκπόνησιν καὶ τὴν ὑπογραφήν τῆς ὁριστικῆς συνθήκης τῆς εἰρήνης.

Ἡ συνθήκη αὕτη θέλει συνομολογηθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατάξεων τῆς παρούσης πράξεως, θέλει δὲ πρὸς τούτοις περιλάβῃ διατάξεις περὶ ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων, ἀμνηστίας, ἐλευθέρας ἀναχωρήσεως τῶν κατοίκων τῶν ἀποδιδομένων χωρῶν, τοῦ τρόπου τῆς ἀποζημιώσεως τῶν ἰδιωτῶν, τῶν παθόντων ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τηλεγραφικῶν καὶ ταχυδρομικῶν σχέσεων, συμφώνως πρὸς τὰς γενικὰς συμφωνίας τὰς διεπούσας τὰ θέματα ταῦτα.

Ἄρθρον πέμπτον.

Διαπραγματεύσεις θέλουσιν ἀρχίσει ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπως ἐντὸς προθεσμίας τριῶν μηνῶν συνομολογηθῶσιν αἱ ἐπόμεναι συμβάσεις.

Α΄.) Σύμβασις κανονίζουσα τὸ ζήτημα τῆς διαμφισβητούμενης ὑπηκοότητος καὶ βασιζομένη ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ συζητηθέντος κατὰ τὸ 1876 μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.

Β΄.) Σύμβασις σχετιζομένη πρὸς τοὺς ὑπὸ τοῦ ἁρθροῦ 3ου προβλεπομένους ὅρους.

Γ΄.) Σύμβασις περὶ ἀμοιβαίας ἐκδόσεως τῶν ἐγκληματιῶν τοῦ κοινοῦ δικαίου.

Δ΄.) Σύμβασις πρὸς καταστολὴν τῆς ληστείας ἐπὶ τῆς κοινῆς μεθορίου.

Ἄρθρον ἕκτον.

Ἡ ἐμπόλεμος κατάστασις μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος

καταπαύει ἅμα ὡς τὸ πρῶτόγραφον τῆς συνθήκης τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης ὑπογραφῇ.

Ἡ ἐκκένωσις τῆς Θεσσαλίας θὰ πραγματοποιηθῇ ἓνα μῆνα μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν, καθ' ἣν αἱ Δυνάμεις θὰ βεβαιωθῶσιν, ὅτι οἱ ὅροι, οἱ περιλαμβανόμενοι εἰς τὰς δύο τελευταίας παραγράφους τοῦ 2ου ἄρθρου τῆς συνθήκης, ἐξεπληρώθησαν, καὶ καθ' ἣν, ἡ διεθνὴς ἐπιτροπὴ θέλει ὀρίσῃ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκδόσεως τοῦ δανείου τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως, συμφώνως ὡς πρὸς τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω ἄρθρον.

Ἡ ἐκκένωσις καὶ ἡ ἐκ νέου ἐγκατάστασις τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν εἰς τὰ κενούμενα μέρη θὰ κανονισθῇ ὑπὸ ἀπεσταλμένων τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν, τῇ συμπράξει ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἄρθρον ἑβδομον.

Ἀμα ὡς ἡ πράξις αὕτη ὑπογραφῇ καὶ κυρωθῇ, αἱ κανονικαὶ σχέσεις μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος θέλουσιν ἐπαναληφθῇ, οἱ δ' ὑπήκοοι τῶν δύο Κρατῶν, ὧν ἡ θέσις ἀπέναντι τοῦ νόμου εἶναι κανονικὴ, δύνανται νὰ κυκλοφορῶσι καὶ νὰ διατρίβωσιν ἐλευθέρως, ὡς καὶ τὸ παρελθόν, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἐτέρας ἐπικρατείας. Καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας θὰ ἀποκατασταθῶσι κατὰ τρόπον ἀμοιβαῖον.

Ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπιφυλάσσονται ὅπως συνομολογήσωσι μετέπειτα συνθήκην ἐμπορίου καὶ ναυτιλίας.

Ἄρθρον ὀγδοον

A. — Ἀπὸ τῆς κυρώσεως τῆς παρούσης, τὰ προξενεῖα δύνανται ν' ἀνασταθῶσι καὶ νὰ λειτουργήσωσιν ἐν ταῖς δύο χώραις, τῇ συνδρομῇ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων, αἵτινες, κατὰ τὸν πόλεμον, εἶχον ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν τῶν δικαιωμάτων τῶν δύο ἐμπολέμων, μέχρι τῆς συνομολογήσεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς συμβάσεως τῆς προβλεπομένης ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 5ου.

B. — Οἱ πρόξενοι θέλουσιν ἐξασκῇ τὰ διοικητικὰ αὐτῶν καθήκοντα, ὡς καὶ πρὸ τοῦ πολέμου. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς δικαστικὰς ὑποθέσεις μεταξὺ Οθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων ὑπηκόων, αἱ εἰσαχθεῖσθαι ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων πρὸ τῆς ἡμερομηνίας τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, θὰ ἐξακολουθήσωσι δικαζόμεναι ἐν Τουρκίᾳ κατὰ τὰ πρὸ τοῦ πολέμου νόμιμα. Αἱ δίκαι, αἱ παραχθεῖσαι μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, θὰ δικάζωνται συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικαίου,

ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τουρκο-σερβικῆς συμβάσεως τῆς 26 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1896.

"Ἀρθρον ἔννατον

Ἐν περιπτώσει διαφωνίας μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, κατὰ τὴν διαπραγματεύσιν τῆς ὁριστικῆς συνθήκης, τὰ διαμφισβητούμενα σημεῖα δύνανται νὰ ὑποβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν ἐνδιαφερομένων εἰς τὴν διαιτησίαν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλων Δυνάμεων, τῶν ὁποίων αἱ ἀποφάσεις εἶναι ὑποχρεωτικαὶ δι' ἀμφοτέρας τὰς Κυβερνήσεις.

Ἡ διαιτησία αὕτη δύναται ν' ἀσκῆται ἀπὸ κοινοῦ, ἢ τῇ εἰδικῇ ὑποδείξει τῶν ἐνδιαφερομένων, εἴτε ἀπ' εὐθείας, εἴτε δι' εἰδικῶν ἀντιπροσώπων.

Ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας, οἱ διαιτηταὶ θὰ ἐκλέγωσιν ἐπιδιαιτητήν.

"Ἀρθρον δέκατον

Αἱ συμφωνίαι τῆς συμβάσεως, τῆς συνομολογηθείσης τὴν 24 Μαΐου 1881 περὶ τῆς παραχωρήσεως τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα τηροῦνται, πλὴν τῶν μεταρρυθμισθεισῶν ὑπὸ τῆς παρούσης πράξεως.

Ἡ Πύλη ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ τὰς προτάσεις τῆς περὶ κανονισμοῦ τῶν ζητημάτων, τῶν ἀπορρεόντων ἐκ τῆς συμβάσεως ταύτης, ἐνώπιον τῶν Δυνάμεων, τῶν ὑπογραψασῶν αὐτήν, τῶν ὁποίων τὰς ἀποφάσεις ὀφείλει ν' ἀποδεχθῇ ἡ Ἑλλάς.

"Ἀρθρον ἐνδέκατον

Πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ τήρησιν τῶν σχέσεων ἀγαθῆς γειτονίας μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, αἱ κυβερνήσεις τῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος θ' ἀναλάβωσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ἐπιτρέψωσιν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρα ἐνεργείας δυναμένας νὰ διαταράξωσι τὴν τάξιν ἐν τῇ γείτονι ἐπικρατείᾳ.

"Ἀρθρον δωδέκατον καὶ ἀκροτελεύτιον

Ἀμα ἡ παροῦσα πράξις τύχη τῆς ἐγκρίσεως τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου, ἥτις θέλει δοθῇ ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν, αἱ διατάξεις, ἅς περιέχει, θέλουσιν ἀνακοινωθῇ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἰς τὸ ἀνακτοβούλιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ θέλουσι καταστῇ ἐκτελεσταί.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 6)18 Σ)βρίου 1897.

Κάλιτς, Ζάουρμα Γέλτς. Κάρου, Καμπῶν,
Νελιδῶφ, Πάνσας, Τεβφὴκ πασᾶς.(1)

(1) Ἐποντα καὶ δύο παραρτήματα ὡς καὶ τὸ κείμενον τῆς διαρρυθ-

Ἐν τῷ μεταξύ, τῇ 18 Ἀπριλίου ἐπαπειληθείσης στάσεως ἐν μέσais Ἀθήναις ὁ Δεληγιάννης παρητήθη καὶ ἐκλήθη ἐπὶ τὴν Κυβέρνησιν ὁ Δημήτριος Ράλλης σχηματίσας ὧδε τὸ ὑπουργεῖον αὐτοῦ: Δημήτριος Ράλλης, πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν· Ἀνάργυρος Σιμόπουλος, ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν· Στέφανος Σκουλούδης, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν· Ἀθανάσιος Εὐταξίας, ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως· Νικόλαος Τριανταφυλλάκος, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης· Νικόλαος Τσαμαδός, ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν· Γεώργιος Θεοτόκης, ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν.

Ἡ Κυβέρνησις αὕτη ὀλίγω μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς προκαταρκτικῆς συγκαλέσασα τὴν Βουλὴν (18 Σεπτεμβρίου) ὅπως ὑποβάλλῃ τοὺς ὅρους τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης τῆς 6)18 Σεπτεμβρίου, εὗρέθη ὑπὸ συνθήκας προσομοιάζουσας πρὸς τὴν τῆς Γαλλικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὅτε αὕτη συνεζήτησε τῇ 28 Φεβρουαρίου 1871 τοὺς ὅρους τῆς μετὰ τῆς Γερμανίας συνθήκης.

Μετὰ μακρὰν συζήτησιν ἡ κυβέρνησις ὑποβαλοῦσα ζήτημα ἐμπιστοσύνης ἐπέφερεν ὑπουργικὴν κρίσιν, ἣτις ἔληξε μόλις τῇ 20^ῃ Σεπτεμβρίου κατασχόντος τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Θ. Ζαΐμη συγκροτήσαντος τὴν ὑπ' αὐτὸν κυβέρνησιν ὡς ἑξῆς: Ἀλέξανδρος Θ. Ζαΐμης, βουλευτὴς Καλαβρύτων, πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν· Κωνσταντῖνος Λ. Σμολένσκης, ὑποστράτηγος, ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν· Στέφανος Στρέϊτ, Διοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν· Γεώργιος Κόρπας, συνταγματάρχης τῶν Γενικῶν Ἐπιτελῶν, βουλευτὴς Κέας, ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν· Ἀνδρέας Παναγιωτόπουλος, βουλευτὴς Αἰγιαλείας, ὑπουργὸς τῆς Παιδείας· Ἀλοΐσιος Τόμαν, βουλευτὴς Σύρου, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης καὶ Κωνσταντῖνος Χατζηκυριακός, ἀντιπλοίαρχος, ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν (1).

Ἡ νέα αὕτη κυβέρνησις συνεκάλεσε τὴν Βουλὴν τῇ 23 Σεπτεμβρίου εἰς ἣν ἀναγγείλασα τὸν καταρτισμὸν αὐτῆς, ἀνεκρίνωσε τοῖς ἀντιπροσώποις τοῦ ἔθνους τὰς θλιβεράς συνεπείας τοῦ ἀπαισίας μνήμης ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου καὶ ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν αὐτῆς πρὸς εὐχερεστέραν διεξαγωγὴν τοῦ μεγάλου ἔργου, οὗτινος ἐπελήφθη, τῆς διαπραγματεύσεως τῆς ὀριστικῆς εἰρήνης μετὰ τῆς

μίσεως τῶν συνόρων. (Ἰδὲ ἐν τῷ ἐμῷ ἐλληνοτουρκικῷ πολέμῳ σελ. 724—725).

(1) Βραδύτερον, παραιτηθέντος τοῦ Χατζηκυριακοῦ, τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπουργείου τούτου ἀνέλαβεν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Γ. Κόρπας.

Τουρκίας. Πρὸς τοῦτο αὐθημερὸν διορίσθη ἑκτακτος πληρεξούσιος ὑπουργὸς ὁ τέως πρεσβευτὴς ἐν Κωνσταντινουπόλει Νικόλαος Μαυροκορδάτος καὶ ὡς δεύτερος (τῇ 26 Σεπτεμβρ.) ὁ Διονύσιος Στεφάνου μετὰ τῶν ἀναγκαίων βοηθῶν καὶ γραμματέων. Οἱ πληρεξούσιοι ἀναχωρήσαντες διὰ τῆς « Ἰωνίας » εἰς Βυζάντιον ἔσχον συνέντευξιν μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἰζωτερικῶν τῆς Τουρκίας Τεβφὴκ-πασᾶ καὶ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου Χαλήλ Ριφᾶτ πασᾶ, ὅστις καὶ ὥρισεν ὡς πληρεξουσίους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης δι' Ἰρακὲ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἰζωτερικῶν, ὅστις ὡς ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἐλληνοτουρκικῆς υποθέσεως, ἐκρίθη καταλληλότατος, καὶ τὸν πρόεδρον τοῦ Γενικοῦ Λογιστηρίου τῆς Τουρκίας Χασὰν Φεχμὴ πασᾶν καὶ ὡς βοηθὸν αὐτῶν τὸν Νουρὴ βέην καὶ Γιουσούφ βέην, ἡμέρας δὲ τῶν συνεδριάσεων ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἰζωτερικῶν τὴν Δευτέραν, Πέμπτην καὶ Σάββατον ἐκάστης ἐβδομάδος.

Οὐ πολλῶ μετὰ ταῦτα καθωρίσθησαν καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιτροπαὶ αἱ ὑπὸ τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης τῆς 6)18 Σεπτεμβρίου προβλεπόμεναι, ἥτοι ἡ ἐπὶ τῆς διαρρυθμίσεως τῶν συνόρων, ἡ ἐπὶ τῆς παλλινოსτήσεως, καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἐλέγχου, οἵτινες καὶ προβαίνουσαι ὁμαλῶς εἰς τὴν τοῦ ἔργου αὐτῶν τέλει ἐπέφερον αἰσίως αὐτὸ εἰς πέρας. Τῇ 6 Ὀκτωβρίου ἐξεδόθη βασιλεὺς διάταγμα περὶ σχηματισμοῦ τῆς μεγάλης ἐξεταστικῆς τοῦ στρατοῦ ἐπιτροπῆς. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἀναλαβοῦσα τὸ ἀνατεθὲν αὐτῇ καθήκον μετ' εὐλαβείας προέβη καὶ ἐξακολουθεῖ ἐτι προβαίνουσα εἰς τὴν ἀεκαθάρισιν τοῦ στρατοῦ, πολλοὺς ἀξιωματικούς, ἀνωτέρους τε καὶ κατωτέρους ἐκ τῶν ἀνίκειον διαγωγὴν κατὰ τὸν πόλεμον ἢ ἀνικανότητα περὶ τὴν διοίκησιν ἐπιδειξαμένων ἀποτάξασα. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ διὰ τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ ναυτικοῦ.

Τούτων ἐν Ἀθήναις γενομένων, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ὀριστικὴν συνθήκην μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος διαπραγματεύόμενοι Ν. Μαυροκορδάτος καὶ Δ. Στεφάνου ἐξηκολούθουν τὰς διαπραγματεύσεις κατὰ τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων πληρεξουσίων υποβληθὲν σχέδιον, ὅτε ἐκλήθη τῇ 30 Ὀκτωβρίου ἡ Βουλὴ εἰς Γ' σύνοδον τῆς ΙΔ' Βουλευτικῆς Περιόδου, ἵνα ἀποφασίσῃ περὶ πρωτίστης ἀνάγκης ζητημάτων τινῶν. Γενομένης δὲ ἐκλογῆς προέδρου τῇ 3 Νοεμβρίου, ἐξελέγη ὁ ἐκ Ζακύνθου εὐπατρίδης βουλευτὴς Ἀλεξάνδρος Ρώμας ὁ γενναῖος ἐν Δομοκῷ ἀγωνισθεὶς. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 8 Νοεμβρίου ὑπὸ βουλευτοῦ Δεληγιαννικοῦ προτάθη καὶ ἡ σύστασις ἐπιτροπῆς ἐκ βουλευτῶν πρὸς ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὸν πόλεμον, καὶ, μετὰ πολλὰς σφοδρὰς συζητήσεις καὶ ἀντεγκλήσεις, ἐξελέγησαν μέλη αὐτῆς, τῇ 12 Νοεμβρίου, οἱ βουλευταὶ Θ.

Λυμπρίτης, Γ. Νικολαΐδης, Α. Πέρος, Κ. Ἀγγελόπουλος, Γ. Σιβιτανίδης, Θ. Βελιανίτης, Γ. Παγανέλης, Γ. Λάπας, Π. Βαρζέλος, Πετρόπουλος, Βελλίνης καὶ Μαυρομμάτης, ἤτοι οἱ πλείστοι τῶν ὁπαδῶν τοῦ Δηλιγιάννη. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη προβάσα εἰς τὸ ἔργον ἐκάλεσε παρ' ἐαυτῇ τὸν ἐν Χανίοις Γενικὸν πρόξενον Ν. Γεννάδη καὶ τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ Α. Παπαδιαμαντόπουλον οὓς καὶ ἀνέκρινε λεπτομερῶς περὶ τῶν γενομένων πρὸ τοῦ πολέμου, ἀλλ' εἰσέτι δὲν ὑπέβαλε τὴν ἐκθεσιν αὐτῆς. Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην τῆς Βουλῆς, ἡ Κυβέρνησις Ζαΐμη ἐλέγξατο τὰς κατὰ τὸν πόλεμον γενομένας δαπάνας, εὔρε τ' ἀκόλουθα ἀποτελέσματα ἐν τῷ προϋπολογισμῷ :

Προϋπολογισθέντα ἔξοδα	Δρ.	148,956,770
Πιστώσεις διὰ τοὺς παλινοστούντας πρόσφυγας	»	11,000,000
Ἔξοδα ἐν ὅλῳ	»	159,956,770
Ἔσοδα	»	97,137,689
Ἑλλειμα	»	62,819,081

αἱ δὲ ἐν Θεσσαλίᾳ κτλ. προελθοῦσαι ἐκ τοῦ πολέμου, ζημίαι ὑπελογίζοντο εἰς 250,000,000 περίπου δραχμῶν.

Τῆς Βουλῆς ἐξακολουθούσης τὸ ἔργον αὐτῆς, αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις προσέκοψαν εἰς ἀναφυσίσας τινὰς δυσχερείας. Ἀλλὰ, εὐτυχῶς ἄνευ καταφυγῆς εἰς τὴν διαιτησίαν τῶν Δυνάμεων τοῦθ' ὅπερ θὰ παρείλκυε τὰς διαπραγματεύσεις πρὸς ζημίαν ἡμῶν, ἀρθρισῶν καὶ τῶν δυσχερειῶν τούτων ἐπετεύχθη ἡ ὑπογραφὴ τῆς ὁριστικῆς εἰρήνης τῇ 22 Νοεμβρίου 1897.

Κείμενον τῆς ὁριστικῆς εἰρήνης :

« Ἡ Α. Μ. ὁ Σουλτάνος, Αὐτοκράτωρ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων συμφωνήσαντες ὅπως συμπληρώσωσι καὶ μεταβάλωσιν εἰς ὁριστικὴν συνθήκην τὴν προκαταρκτικὴν τὴν ὑπογραφεῖσαν τὴν 6)18 Σεπτεμβρίου 1897 ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ καὶ τοῦ Σουλτάνου ἀφ' ἑνὸς, καὶ παρὰ τῶν Α. Α. Ε. Ε. τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Γερμανίας τῆς Αὐстроουγγαρίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Μ. Βρετανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρωσίας, ἐνεργησάντων ἐν ὀνόματι τῆς Ἑλλάδος ἀφ' ἑτέρου, διώρισαν πρὸς τεῦτο ὡς πληρεξουσίου αὐτῶν ὑπουργούς : ἡ Α. Μ. ὁ Σουλτάνος, τὰς Αὐτῶν Ἑξ. τὸν Τεβφὴκ πασᾶν καὶ Χασᾶν Φεχμὴ πασᾶν καὶ ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, τὰς Αὐτῶν Ἑξ. τὸν Νικ. Μαυροκορδάτον καὶ Διον. Στεφάνου, οἵτινες ἀφοῦ ἀντήλλαξαν τὰ πληρεξούσιά των εὔρεθέντα ἐν ἀλῇ τάξει, ἀπεφάσισαν τὰ ἐπόμενα :

«ΑΡΘΡΟΝ 1ον. Τὸ τούρκοελληνικὸν μεθόριον διαρρυθμιζόμενον συμφώνως πρὸς τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ χάρτου, ὅστις συνοδεύεται ὑπὸ λεπτομεροῦς περιγραφῆς προσαρτωμένης εἰς τὴν προκαταρκτικὴν συνθήκην, ἔχει ὡς ἀκολουθῶς : (Ἐπεταὶ ἡ ὁροθεσία τῆς προκαταρκτικῆς συνθήκης). — Ὁ καθορισμὸς οὗτος θὰ γείνη ἐπιτοπίως δι' ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν ἐπιτρόπων τῶν δύο ἐνδιαφερομένων μερῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιτρόπων τῶν πρεσβειῶν τῶν μεσολαβουσῶν Δυνάμεων. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη τῶν μεθορίων δέον νὰ συνέλθῃ ἀμέσως, μεταβῇ ἐπὶ τόπου καὶ ἀρχίσῃ ἄνευ βραδύτητος τὰς ἐργασίας αὐτῆς. Τὰς ἀποφάσεις της θὰ λαμβάνῃ κατὰ πλειονοψηφίαν τῶν τριῶν παρεμβαινόντων μερῶν. Κατὰ τὴν ἐπὶ τόπου ἐκ' ἐλεσιν τοῦ σχεδιαγράμματος ἐλαφραὶ τροποποιήσεις δύνανται νὰ ἐπαχθῶσι πρὸς ὄφελος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας διὰ κοινῆς συμφωνίας τῶν ἐπιτρόπων τῆς Ὑψ. Πύλης καὶ τῶν Δυνάμεων. Ἡ ὀριστικὴ πρᾶξις τῆς ὁροθεσίας μετὰ τοῦ προσαρτωμένου χάρτου τοῦ χαραχθησομένου καὶ ὑπογραφήσομένου ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς θ' ἀποτελέσῃ ἀναπόσπαστον μέρος τῆς παρούσης συνθήκης.

«ΑΡΘΡΟΝ 2ον. Ἡ Ἑλλάς ὑποχρεοῦται νὰ πληρῶσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν **τεσθάρων ἑκατομμυρίων λιρῶν** συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης.

«ΑΡΘΡΟΝ 3ον. Ἡ ἐκκένωσις τῆς Θεσσαλίας θὰ γείνη συμφώνως πρὸς τὸ ὄγδοον ἄρθρον τῆς προκαταρκτικῆς συνθήκης. Θὰ ἐκτελεσθῇ ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν αἱ Δυνάμεις θὰ ἀναγνωρίσωσιν, ὅτι ἐξεπληρώθησαν οἱ προβλεπόμενοι ὅροι εἰς τὰς δύο τελευταίας παραγράφους τοῦ 8ου ἁρθρου τῆς προκαταρκτικῆς συνθήκης καὶ ὅταν ἡ ἐποχὴ τοῦ δανείου τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως ἤθελεν ὀρισθῇ ὑπὸ τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς, συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ οἰκονομικοῦ συμβιβασμοῦ τοῦ μνημονευομένου ἐν τῷ ἁρθρῷ ἐκείνῳ. Ὁ τρόπος τῆς ἐκκενώσεως καὶ τῆς ἀποδόσεως εἰς τὰς ἑλληνικὰς ὀρχὰς τῶν ἐκκενουμένων μερῶν ὀρισθήσεται ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο ἐνδιαφερομένων μερῶν μετὰ συνεργασίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

«ΑΡΘΡΟΝ 4ον. Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων θὰ γείνη ἀμοιβαίως μετὰ τὴν κύρωσιν τῆς ὀριστικῆς συνθήκης.

«ΑΡΘΡΟΝ 5ον. Δίδεται ὀμνηστεία εἰς τὰ πρόσωπα τὰ ἐννεχοποιηθέντα πρὸ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου.

«ΑΡΘΡΟΝ 6ον. Οἱ ὑπήκοοι τῶν δύο συμβαλλομένων ἐπικρατειῶν τῶν ὁποίων ἡ διαγωγὴ εἶναι ἄμεμπτος δύνανται νὰ

κυκλοφορῶσιν ἐλευθέρως ὅπως καὶ πρότερον εἰς τὰς δύο ἐπικρατείας, ἐπιφυλάσσουν ὅμως τὸ δίκαιωμα αἱ δύο ἐπικράτειαι νὰ ἀρνῶνται τὴν εἴσοδον εἰς ὅσους ὑπέστησαν ποινικὴν καταδίωξιν ἢ ἐφυλακίσθησαν, θὰ δύνανται δὲ οὗτοι νὰ ἀπελαύνωνται, μετὰ προηγουμένην εἰδοποίησιν,* πρὸς τὰς οἰκείας πρεσβείας.

«ΑΡΘΡΟΝ 7ον. Οἱ Μουσουλμάνοι οἱ κατοικοῦντες ἢ καταγόμενοι ἐκ Θεσσαλίας οἵτινες, κατὰ τὴν σύμβασιν τῆς 24 Μαΐου 1881, ἀπέκτησαν ἢ ὅχι τὴν ἐλληνικὴν ἰθαγένειαν εἶναι ἐλεύθεροι νὰ μεταναστεύσωσιν ἢ νὰ ὀρίσωσι τὴν κατοικίαν των ἐν Τουρκίᾳ. Ἐκεῖνοι δ' οἵτινες ἀπέκτησαν τὴν ἐλληνικὴν ἰθαγένειαν θὰ δύνανται ἐπὶ τῇ βάσει προηγουμένης δηλώσεως πρὸς τὴν ἀρμοδίαν ἀρχὴν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἐπικυρώσεων τῆς παρούσης πράξεως, νὰ ἐπανακτήσωσι τὴν ὀθωμανικὴν ἰθαγένειαν. Ἀπαντες οὗτοι οἱ μετανάσται θὰ ἐξακολουθήσωσι νὰ ᾖναι κύριοι πληρέστατα καὶ ἄνευ παρεμποδίσεως, συμφώνως πρὸς τὴν ρηθεῖσαν σύμβασιν, τῶν ἐν Ἑλλάδι κειμένων ἀκινήτων αὐτῶν καὶ νὰ τὰ διαχειρίζωνται. Τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα παραχωροῦνται ἐπ' ἀμοιβαιότητι εἰς τοὺς κατοίκους ὡς καὶ εἰς τὰ ἄτομα τὰ καταγόμενα ἐκ τῶν ἀντιπαραεχομένων μερῶν τῇ Τουρκίᾳ συνεπείᾳ τῆς νέας μεθοριακῆς ἐπανορθώσεως ὡς καὶ εἰς τοὺς νῦν κατοικοῦντας τὰ μέρη ἐκεῖνα. Οἱ αὐτοὶ κάτοικοι ἢ οἱ καταγόμενοι ἐκ τῶν ἀντιπαραεχομένων τῇ Τουρκίᾳ μερῶν ὡς καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι καθιδρυμάτων ἢ κοινοτήτων κειμένων εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, οἱ ἔχοντες ἀκίνητα ἐν Θεσσαλίᾳ, ἔσονται ἐλεύθεροι νὰ διέρχωνται τὰ μεθόρια ὅπως καλλιεργῶσι, διαχειρίζωνται καὶ ἐκμισθώνουσιν, ὡς ἐν τῷ παρελθόντι, χωρὶς οὐδὲν κώλυμα νὰ παρεμβάλληται ἐκ τούτου. Ὅμοια πλεονεκτήματα παραχωροῦνται τόσον εἰς τοὺς κατοίκους ἢ καταγομένους ἐκ Θεσσαλίας ὅσον καὶ εἰς τοὺς ἀντιπρόσωπους καθιδρυμάτων ἢ κοινοτήτων ἐκεῖ εὐρισκομένων, οἵτινες ἤθελον εἶναι κάτοχοι ἀκινήτων κειμένων εἰς τὰ ἀντιπαραεχόμενα τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ μέρη.

«ΑΡΘΡΟΝ 8ον. Ἡ Ἑλλὰς ὑποχρεοῦται νὰ ἀποζημιώσῃ τοὺς ιδιώτας τοὺς ὑποστάντας ζημίας ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων, τὸ δὲ ὅλον ποσὸν τῶν ἀποζημιώσεων, μὴ δυνάμενον νὰ ὑπερβῇ πὰς 100,000 λίρας, θὰ πληρωθῇ μετὰ τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως.

«ΑΡΘΡΟΝ 9ον. Χωρὶς νὰ θιγῇ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀτελειῶν καὶ προνομιῶν, ὧν οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι ἀπῆλθον πρὸ τοῦ

πολέμου ἰσοτίμως πρὸς τοὺς ὑπηκόους τῶν ἄλλων κρατῶν, συνομολογηθήσονται εἰδικαὶ διακανονίσεις μεταξύ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ προλάβωσι καταχρήσεις προξενικῶν ἀτελειῶν, νὰ παρεμποδίσωσι κωλύματα εἰς τὸν τακτικὸν ροὺν τῆς δικαιοσύνης, νὰ ἐξασφαλίσωσι τὰς ἐκδιδόμενας ἀποφάσεις καὶ νὰ διαφυλάξωσι τὰ συμφέροντα τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ξένων ὑπηκόων ἐν ταῖς διαφοραῖς αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν περιπτώσεων πτωχεύσεων. Μέχρις οὗτοῦ συνομολογηθῇ καὶ τεθῇ ἐν ἰσχύϊ ἡ προβλεπομένη ὑπὸ τῆς β' παραγράφου τοῦ 5ου ἄρθρου τῆς προκαταρκτικῆς συνθήκης σύμβασιν οἱ Ἕλληνες πρόξενοι ἐν Τουρκίᾳ καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ πρόξενοι ἐν Ἑλλάδι θὰ ἐξασκήσωσι τὴν διοικητικὴν αὐτῶν ὑπηρεσίαν ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων τῶν πρὸ τοῦ πολέμου. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς δικαστικὰς ὑποθέσεις μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν ὑπηκόων ὅσαι ἀνηνέχθησαν πρὸ τῶν δικαστηρίων εἰς ἡμερομηνίαν προγενεστέραν τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, θὰ ἐξσκολουθήσωσι νὰ διακανονισθῶσιν ἐν Τουρκίᾳ κατὰ τὸ πρὸ τοῦ πολέμου ἐν ἰσχύϊ σύστημα· αἱ ὑποθέσεις ὅσαι ἀνεφύησαν μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου θὰ διακανονισθῶσι συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικαίου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τουρκοσερβικῆς συμβάσεως, τῆς 26 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1895.

«ΑΡΘΡΟΝ 10ον. Αἱ διατάξεις τῆς συνομολογηθείσης τῇ 24 Μαΐου 1881 συμβάσεως περὶ παρὰχωρήσεως τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα διατηροῦνται, πλὴν πῶν διὰ τῆς παρούσης πράξεως τροποποιουμένων. Ἡ Πύλη ἐπιφυλάσσει νὰ προσαγάγῃ τὰς προτάσεις αὐτῆς πρὸς κανονισμόν τῶν ἀπὸ τῆς ρηθείσης συμβάσεως ἀπορρεόντων ζητημάτων ἐνώπιον τῶν Δυνάμεων αἵτινες ὑπέγραψαν αὐτήν καὶ τῶν τὰς ἀποφάσεις ὀφείλει νὰ ἀποδεχθῇ ἡ Ἑλλάς.

«ΑΡΘΡΟΝ 11ον. Οἱ ὑψηλοὶ συμβαλλόμενοι θὰ συνομολογήσουν ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐγκρίσεως τῆς συνθήκης ταύτης τὰς ἀκολουθοῦσας συμβάσεις, α) σύμβασιν ὑπηκοότητος στηριζομένην ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς μὴ ἐπικυρωθείσης συμβάσεως τοῦ 1876, β) σύμβασιν προξενικὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προκαταρκτικῶν ὅρων τῆς εἰρήνης, γ) σύμβασιν περὶ ἀμοιβαίας ἐκδόσεως ἐγκληματιῶν κατὰ τὸ κοινὸν δίκαιον, δ) σύμβασιν περιστολῆς τῆς ληστείας εἰς τὰ κοινὰ σύνορα.

« Ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπιφυλάσσονται νὰ συνομολογήσωσι βραδύτερον σύμβασιν ἐμπορίου καὶ ναυτιλίας. Μέχρι τῆς συ-

νομολογήσεως τῆς τελευταίας ταύτης συμβάσεως ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ἀποκαθίστανται ἀμοιβαίως.

«ΑΡΘΡΟΝ 12ον. Αἱ σχέσεις αἱ ταχυδρομικαὶ αἱ ἄλλοτε συνομολογηθεῖσαι καὶ ἀπὸ ἐτῶν διακοπεῖσαι ἀποκαθίστανται, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενικῶν συμφωνιῶν καὶ θὰ κανονισθῶσι δι' εἰδικῆς συμβάσεως. Ἐν τῷ μεταξύ αἱ Κυβερνήσεις θ' ἀποκαταστήσουν εἰς τόπους ἐπιδειχθησομένους ταχυδρομικὰ γραφεῖα ἀνταλλαγῆς ταχυδρομικῶν δεμάτων συμφώνως πρὸς τοὺς γενικοὺς κανόνας ἀποστολῆς ἀπ' εὐθείας εἰς τὰς δύο χώρας ἢ δι' ἐμμέσου ὁδοῦ.

«ΑΡΘΡΟΝ 13ον. Αἱ τηλεγραφικαὶ διευθύνσεις ἀμφοτέρων τῶν Κρατῶν θέλουσι μεριμνήσει πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τηλεγραφικῆς συγκοινωνίας καὶ τοῦ δικτύου τῶν τηλεγραφικῶν γραμμῶν κατὰ τρόπον ἀνελλιπούς συντηρήσεως καὶ ἐξασφαλίζοντα τὴν ἀνελλιπῇ καὶ ταχεῖαν ἀνταλλαγὴν τηλεγραφημάτων.

«ΑΡΘΡΟΝ 14ον. Ὅπως ἐξασφαλισθῇ ἡ τήρησις σχέσεων ἀγαθῆς γειτονίας μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, αἱ κυβερνήσεις αὐτῶν ἀναλαμβάνουσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ἀνέχωνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν ἐνεργείας φύσεως τοιαύτης ὥστε νὰ διαταράσσῃται ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ τάξις ἐν τῷ γείτονι κράτει.

«ΑΡΘΡΟΝ 15ον. Ἐν περιπτώσει διαφωνιῶν, κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν διαπραγματεύσεων μεταξύ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, τὰ διαμφισβητούμενα θέματα θὰ δύνανται νὰ ὑποβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ μὲν ἢ ὑπὸ τοῦ δὲ τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν εἰς τὴν διαιτησίαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὧν αἱ ἀποφάσεις ἔσονται ὑποχρεωτικαὶ δι' ἀμφοτέρας τὰς Κυβερνήσεις. Ἡ διαιτησία αὕτη θὰ δύναται ν' ἀσκῇται ἢ ἀπὸ κοινοῦ ἢ τῇ εἰδικῇ ὑποδείξει τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ εἴτε ἀπ' εὐθείας εἴτε δι' εἰδικῶν ἐπιτρόπων. Ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας οἱ διαιτηταὶ θέλουσιν ἐκλέγει ἐπιδιαιτητὴν.

«ΑΡΘΡΟΝ 16ον. Αἱ ἐπικυρώσεις τῆς παρούσης τελειωτικῆς εἰρήνης παρὰ τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου καὶ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου θέλουσι γείνῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐντὸς δέκα καὶ πέντε ἡμερῶν ἀπὸ σήμερον ἢ ταχύτερον, ἂν εἶναι δυνατόν.

«Πρὸς πίστῳ τῶν ὡς ἄνω οἱ πληρεξούσιοι τῶν δύο συμβαλλομένων κρατῶν ὑπέγραψαν τὸ παρὸν καὶ ἐπέθηκαν τὰς σφραγίδας των.

Ἐγένετο εἰς διπλοῦν, ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 22 Νο-
εμβρίου 1897.

Οἱ πληρεξ. τῆς Τουρκίας

Τεβφὴκ Παδᾶς

Χασὰν Φεχμὴ Παδᾶς

Οἱ πληρεξ. τῆς Ἑλλάδος.

Ν. Μαυροκορδάτος

Δ. Στεφάνου.

Τῇ Συνθήκῃ ταύτῃ εἰσὶ προσηρητημένα καὶ τὰ ἐξῆς δύο πρω-
τόκολλα :

Πρωτόκολλον Α'

Τῇ αἰτήσῃ τῶν Αὐτῶν Ἐξοχοτήτων τῶν Ἑλλήνων πλη-
ρεξουσίων ἵνα γνωρίσωσι τὰς κυρίας βάσεις, αἵτινες θέλουσιν
ἀποτελέσει τὰς προτάσεις τῆς αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως
ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 3 τῶν προκαταρκτικῶν
ὄρων τῆς εἰρήνης προβλεπομένης συμφωνίας, αἱ Αὐτῶν Ἐ-
ξοχότητες οἱ Ὀθωμανοὶ πληρεξούσιοι ἀποδέχονται ἵνα ἀνα-
κοινώσωσιν αὐτοῖς ἀπὸ τοῦδε λόγῳ πληροφορίας, ἀποκλειο-
μένης πάσης συζητήσεως ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου πρὸ τῆς
κυρώσεως τῆς ὀριστικῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης, τὰς κυρίας
βάσεις τῶν ρηθεισῶν συμφωνιῶν, ὡς ἡ αὐτοκρατορικὴ Κυ-
βέρνησις ἔχει ἐν νῶ αὐτὰς καθωρισμένας καὶ αἵτινες θ' ἀνά-
γωνται εἰς τὰ ἐπόμενα σημεῖα :

Καθορισμὸς τῶν ὀρίων τῶν τελωνιακῶν ἀτελειῶν τῶν
προξένων· ἐξασφάλις τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὑπὸ τῶν ὀθωμα-
νικῶν δικαστηρίων ἐκδιδομένων αποφάσεων ὡς πρὸς τοὺς Ἑλ-
ληνας προξένους ἐπὶ πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν ὑποθέσεων·
καθορισμὸς τῆς κατοικίας τοῦ Ἑλλήνος ὑπηκόου καὶ ἐξακρί-
βωσις τῶν τηρητέων ὄρων κατὰ τὰς κατ' οἶκον ἐρεῦνας, ἰδίως
καθ' ἃς περιπτώσεις ὁ διερμηνεὺς δὲν ἤθελε προσέλθει κα-
λούμενος ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν· ὡσαύτως καθορισμὸς
τῶν τηρητέων ὄρων καθ' ἃς περιπτώσεις οἱ Προξενικοὶ Ἐπί-
τροποι δὲν ἤθελον μεταβῇ εἰς τὰ ἀρμόδια δικαστήρια ἐπὶ μι-
κτῶν ὑποθέσεων· ἀναγνώρισις τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ ὀθωμα-
νικοῦ ἀκυρωτικοῦ κατὰ τοὺς ἐν ἰσχύϊ νόμους· ἀναγνώρισις
ἐπίσης τῆς ἀρμοδιότητος τῶν ὀθωμανικῶν δικαστηρίων ἐπὶ
πτωχεύσεων τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, ὡς καὶ ἐπὶ ποινικῶν
ὑποθέσεων εἴτε μεταξὺ Ἑλλήνων εἴτε μεταξὺ τούτων καὶ
ὑπηκόων τῶν ἄλλων Δυνάμεων· διακανόνις τῆς κοινοποιή-
σεως τῶν δικογράφων τῶν καθ' Ἑλλήνων ὑπηκόων ἀπευθυ-
νομένων καὶ ἐξασφάλις τῆς ἐκτελέσεως ὑπὸ τῶν ὀθωμανι-
κῶν ἀρχῶν τῶν ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν δικαστηρίων ἐκδιδομέ-
νων αποφάσεων ἐν μικταῖς δίκαις.

Αἱ Αὐτῶν Ἐξοχότητες οἱ Ἕλληνες πληρεξούσιοι, λαμβάνοντες ὑπὸ σημείωσιν τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην, δηλοῦσιν ὅτι ποιοῦνται τὰς μᾶλλον ρητὰς αὐτῶν ἐπιφυλάξεις, εἴτε ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δέον νὰ διεξαχθῶσι βραδύτερον συζητήσεις καὶ διαπραγματεύσεις ἀμέσως μετὰ τὴν κύρωσιν τῆς ὁριστικῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης, εἴτε ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα τῆς προσφυγῆς, ἐν περιπτώσει διαφωνίας, εἰς τὴν διαιτησίαν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐν Κωνσταντινουπόλει, περὶ οὗ προνοεῖ τὸ ἄρθρον 9 τῶν προκαταρκτικῶν ὅρων τῆς εἰρήνης.

Ἐν Κων)πόλει, τῇ 7)19 Νοεμβρίου 1897.

Μαυροκορδατος

Τεφὴκ

Στεφάνου

Χασάν Φεχμὴ

Πρωτόκολλον Β'

Ἡ συνθήκη περὶ ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας, ἡ προβλεπόμενη ὑπὸ τοῦ ἁρθρου 11 τῆς ὁριστικῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης (ἄρθρον 7 τῆς προκαταρκτικῆς), δέον ἵνα συνομολογηθῇ ἐντὸς προθεσμίας δύο ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἐπικυρώσεων τῆς εἰρημένης περὶ εἰρήνης Συνθήκης.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, τὰ πρὸ τοῦ πολέμου κρατοῦντα περὶ τῶν τελωνιακῶν δασμολογίων, τῆς ἀκτοπλοίας καὶ τῆς σπογγαλιείας τηροῦνται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀμοιβαιότητος.

Ἐάν, ἐν τούτοις, μέχρι τῆς λήξεως τῆς προμνησθείσης προθεσμίας τῶν δύο ἐτῶν, ἡ συνθήκη περὶ ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας δὲν συνομολογηθῇ καὶ κυρωθῇ, τὰ δύο μέρη θέλουσιν ἐπανέλθει εἰς τὰ ὀριζόμενά ὑπὸ τοῦ ἁρθρου 12 τῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης (ἄρθρον 12 τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης)

Ἐννοεῖται, ὅτι ἐν ἡ περιπτώσει ἡ νέα συνθήκη περὶ ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας, καίπερ συνομολογηθεῖσα καὶ κυρωθεῖσα ἐντὸς τῆς ρηθείσης προθεσμίας, δὲν ἤθελε καταστῇ δυνατόν νὰ τεθῇ ἐν ἐνεργείᾳ ἔνεκα λόγων ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως τῶν δύο συμβαλλομένων μερῶν, τὰ πρὸ τοῦ πολέμου, ὡς προεῖρηται, κρατοῦντα θέλουσι τηρηθῇ ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῆς ἀμοιβαιότητος, μέχρις οὗ τεθῇ ἐν ἰσχύϊ ἡ νέα συνθήκη.

Ἐν Κων)πόλει, τῇ 22 Νοεμβρίου (4 Δεκεμβρίου 1897.

Μαυροκορδατος

Τεφὴκ

Στεφάνου

Χασάν Φεχμὴ

Τὸ κείμενον τῆς ὁριστικῆς συνθήκης καθὼς καὶ τὰ παρατήματα ἐπὶ χάρτου ἐξόχως ὠραίου καὶ ἐν πυξίδι καλλιτεχνικῇ τε-

θειμένον ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας διὰ τοῦ ἐν Βάρνη προξένου τῆς Ἑλλάδος Ι. Παπαγεωργιάδου, ἐπιβαίνοντος τῆς «Θεσσαλίας» τῇ 1 Δεκεμβρίου. Ἡ Συνθήκη κυρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ προσυπογραφείσα καὶ ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ Ζαΐμη ἐπεστράφη τῇ 4 Δεκεμβρίου διὰ τοῦ αὐτοῦ κομιστοῦ Παπαγεωργιάδου πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνας πληρεξουσίου, οἵτινες ἐπέδωκαν αὐτὸ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς συγκληθείσης καὶ αὐθις Βουλῆς, τῇ 2 Δεκεμβρίου, ὁ ἐπικυρῶν τὴν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος Συνθήκην νόμος, ἄνευ περαιτέρω ἀντιλογίας, ὡς ὑπ' αὐτῆς τῆς σκληρᾶς ἀνάγκης ἐπιβληθεῖσα ὑπὸ τῶν συνησπισμένων Δυνάμεων κατὰ τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ἐπῆλθε συζήτησις τις, ὁ ἐκ τῆς Τουρκοπατημένης ὁμως Θεσσαλίας βουλευτὴς Γεώργιος Φιλάρετος ἐν τῇ συνεδρείᾳ τῆς 4 Δεκεμβρίου 1897 εἶπε τὰ ἑξῆς, οἷον· ὡς διαμαρτυρόμενος κατὰ τῶν συντελεσθέντων :

«Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀντίρρησης, οὔτε δύναται νὰ ὑπάρχει τοιαύτη.

Ἄλλ' ὑπάρχει ἓν καθῆκον καὶ τοῦτο λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐκπληρώσω, τὸ τῆς διαμαρτυρίας, διότι ἄνωθεν τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Κυβερνήσεως ὑπάρχει ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία καὶ ἄνωθεν αὐτῶν ὑπάρχει ἡ δικαιοσύνη τῶν λαῶν καὶ τῆς ἱστορίας. Περιορίζομαι εἰς τὸ νὰ ὑποβάλω ἑγγράφον τὴν διαμαρτυρίαν μου δι' ὀλίγων καὶ παρακαλῶ χάριν τῆς ἱστορίας καὶ αὐτοῦ τοῦ καταπατηθέντος δικαίου νὰ περίληφθῇ εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικά :

«Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης τῶν λαῶν, διότι ἔνεκα ἀνωτέρας βίας—τῶν στεναγμῶν τῆς εἰς τοὺς Τούρκους παραδοθείσης Θεσσαλίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἀφοπλισμοῦ—ἀδυνατῶ νὰ προτείνω τὸ ἀπαράδεκτον τῆς συζητήσεως καὶ τὴν ἀπόρριψιν Συνθήκης ἐπονειδίστου, προκληθείσης μὲν ἐξ εἰκονικοῦ πολέμου, ὑπαγορευθείσης δὲ ὑπὸ τῆς ἀδικίας τῶν Κυβερνήσεων ἐκ κραταιῶν Δυνάμεων, δι' ἧς παραβιαζομένων τῶν ἐν ἔτει 1832, 1863 καὶ 1864 συνυμολογηθεισῶν συνθηκῶν, ἀναιρεῖται ἡ ὑπὸ τριῶν ἐξ αὐτῶν ἐγγυηθεῖσα ἀνεξαρτησία τοῦ Κράτους, καταργεῖται τὸ Σύνταγμα, καίρως δὲ τιτρώσκεται ὁ Ἑλληνισμός.

«Ἀναλλοίωτα ὁμως θεωρῶ καὶ ἐκ τῆς ἐπιβαλλομένης ταύτης βίας τὰ δικαιώματα τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, ἧτις παραδίδουσα τοὺς ἐργάτας τοῦ διεθνοῦς τούτου τερατουργήματος εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἱστορίας, ὀφείλει ἐν καιρῷ διὰ συγκλήσεως συντακτικῆς συνελεύσεως νὰ ἀναζητήσῃ καὶ νὰ τιμωρήσῃ

τοὺς ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἐνόχους, λαμβάνουσα διὰ τὸ μέλλον μέτρα ἐπαρκῇ πρὸς περιφρούρησιν τοῦ ἔθνους.»

Εἰς ταῦτα δὲ προσέθηκε καὶ ὁ Καΐρης : « Ἡ συνθήκη τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ κυρώσῃ ἡ Βουλὴ εἶνε ἔργον τῆς οἰκτρᾶς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων. Ἡ Βουλὴ κυροῦσα διὰ τῆς σιωπῆς τῆς τὴν Συνθήκην πράττει τὴν μεγαλειτέραν διαμαρτυρίαν διὰ τῆς τοιαύτης κυρώσεως.»

Τῆς ἐπιδόσεως τοῦ ὑπογεγραμμένου ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου καὶ τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ ἐσφραγισμένου τῇ μεγάλῃ τοῦ Κράτους σφραγίδι κειμένου τῆς ὀριστικῆς Συνθήκης γενομένης, ὡς εἵπομεν τῇ 6 Δεκεμβρίου, συνετάχθη τὸ τυπικὸν πρακτικὸν τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν συνθηκῶν. Τὸ πρακτικὸν τοῦτο ὑπέγραψαν ἐκ μέρους μὲν τῆς Ἑλλάδος ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ διερμηνεὺς Ναοῦμ ὡς γραμματεὺς, ἀσθενοῦντος τοῦ Στεφάνου, ἐκ μέρους δὲ τῆς Τουρκίας ὁ Τεβφὴκ πασσᾶς, ὁ Χασσὰν Φεχμὴ πασσᾶ, ὁ Νουρὴ βέης καὶ ὁ Γιουσούφ βέης, ὡς γραμματεῖς. Ἰδιαιτέρος δὲ ὑπάλληλος τῆς Πύλης μετέβη παρὰ τῷ Στεφάνου εἰς Σταυροδρόμιον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον «Πέρα Πάλας» ὅπως λάβῃ τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πρακτικοῦ ἐγένετο ἡ ἀνταλλαγή τῶν ὑπὸ τῶν δύο μοναρχῶν ὑπογεγραμμένων κειμένων.

Τὸ τουρκικὸν κείμενον εἶναι γεγραμμένον καλλιτεχνικῶς κατὰ τὰ τουρκικὰ ἔθιμα· διότι παρὰ τοῖς Τούρκοις ἡ γραφὴ εἶνε τοῦτο αὐτὸ μία τῶν ὥραιων τεχνῶν. Ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι ὑπάρχει ὁ αὐτοκρατορικὸς τουγρᾶς (μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου) καὶ τὸ τουρκικὸν στέμμα μετὰ τῶν ἐμβλημάτων. Αἱ πρῶται γραμμαὶ, αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὴν ἐπικύρωσιν εἶναι γεγραμμέναι διὰ χρυσῆς μελάνης. Ἀπασα ἡ πρώτη σελὶς εἶνε γεγραμμένη τουρκιστί. Εἰς τὴν δευτέραν καὶ τρίτην σελίδα ὑπάρχει τὸ γαλλικὸν κείμενον, εἰς δὲ τὴν τετάρτην σελίδα αἱ τελευταῖαι τυπικαὶ φράσεις τῆς ἐπικυρώσεως γεγραμμέναι τουρκιστί. Ἡ σουλτανικὴ σφραγὶς εἶνε ἀποτετυπωμένη ἐπὶ ἐρυθροῦ κηροῦ, συμπλέκεται δὲ καλλιτεχνικῶς μετὰ ταινιῶν καὶ κρόσσῶν ἐκ μετάξης καὶ χρυσοῦ σύρματος. Τὸ ἔγγραφον, οὕτω περιελιγμένον εἰς κύλινδρον εἶνε τεθειμένον ἐντὸς σάκκου ἐξ ἐρυθροῦ βελούδου, τὸ ὅλον δὲ φυλάσσεται ἐντὸς καλλιτεχνικῆς θήκης ἐξ ἐρυθροῦ πολυτίμου δέρματος, φέροντος χρυσᾶς ἐπιγραφάς.

Τὸ κείμενον τῆς Συνθήκης ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἐπικεκυρωμένον ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς «Θεσσαλίας» κομιζόμενον ὑπὸ τοῦ Μομφερράτου ὑπαλλήλου τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν.

Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν κειμένων τῆς Συνθήκης συνεχάρησαν ἀλλήλους οἱ πληρεξούσιοι εὐχηθέντες νὰ ἀποπερατώσωσι καὶ τὰ ἐν τοῖς συνημμέναις δυσὶ πρωτοκόλλοις ἀναγραφόμενα.

Ἀκριβῶς τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνταλλαγῆς τῶν ἐπικυρωμένων ὑπὸ τῶν δύο συνθηκολογησάντων μοναρχῶν συνθηκῶν (6 Δεκεμβρίου 1897), ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως» ὁ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ψηφισθεὶς νόμος περὶ κυρώσεως τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας Συνθήκης περὶ εἰρήνης.

Ἐν τέλει δὲ τῶν δημοσιευομένων κειμένων καὶ πρωτοκόλλων φέρονται τὰ ἀκόλουθα :

«Ἀποδεχόμεθα, ἐγκρίνομεν καὶ ἐπικυροῦμεν τὴν Συνθήκην ταύτην καὶ τὰ πρωτόκολλα αὐτῆς κατὰ πάντας αὐτῶν τοὺς ὁρισμοὺς, ὑποσχόμενοι νὰ τηρῶμεν αὐτοὺς πιστῶς, Ἡμεῖς τε καὶ οἱ Ἡμέτεροι Κληρονόμοι καὶ Διάδοχοι, καὶ νὰ μὴ παραβῶμεν αὐτήν, μηδὲ νὰ ἐπιτρέψωμεν τὴν παρ' ἄλλων οἰανδήποτε παράδοσιν των.

Εἰς πίστωσιν τῶν ἀνωτέρω ὑπεγράψαμεν τὴν ἐπικύρωσιν ταύτην καὶ διετάξαμεν τὴν σήμανοιν αὐτῆς διὰ τῆς τοῦ Ἡμετέρου Βασιλείου σφραγίδος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6 Δεκεμβρίου 1897.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ἀλ. Θ. Ζαΐμης.

Τὴν 7 Δεκεμβρίου ἅπασα ἡ ἐλληνικὴ ἀποστολὴ μετέβη εἰς τὸν στρατῶνα Σελημιέ ὅπου ἐφυλάσσοντο οἱ αἰχμάλωτοι, κηρυχθείσης τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν δυνάμει τῆς συνθήκης. Ἐν μεγάλῃ αἰθούσῃ εἶχον συναχθῇ πάντες οἱ αἰχμάλωτοι, διακόσιοι πεντήκοντα δύο (1) τὸν ἀριθμὸν, ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ βέης, αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ τοῦ στρατῶνος καὶ πολλοὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί. Ὁ Μαυροκορδάτος λίαν συγκεκνημένος ἐπὶ τῇ θεᾷ αὐτῶν εἶπε πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους τοὺς ἀκολουθοῦντας ἀνδρικοὺς λόγους :

«Γενναῖοι Στρατιῶται,

Ὑπογραφείσης τῆς Συνθήκης εἰρήνης μεταξὺ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως μας καὶ τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου φέρω ἡμῖν

(1) Οἱ αἰχμάλωτοι συμφώνως πρὸς τὸ συνταχθὲν πρωτόκολλον παραλαβῆς αὐτῶν ἀριθμοῦνται εἰς 252. Ἐξ αὐτῶν ἠχμαλωτίσθησαν εἰς

Μακεδονίαν (σῶμα Δημαρᾶ-Βελέντζα)	62
Πέντε Πηγάδια	67
Ταράτσαν	48
Δομοκὸν	52
Γκριτσόβαλι	18
Βαλτινὸν (σῶμα Μουλᾶ-Νταβέλη)	5

252

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου προκύπτει ὅτι ἐκ τῶν αἰχμαλώτων 185 ἀνήκουσιν εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν καὶ 67 εἰς τὰ ἀνταρτικὰ σώματα.

εύφρουνον ἄγγελμα ὅτι λήγει ἡ ὑμετέρα αἰχμαλωσία καὶ καλεῖσθε εἰς παλιννόστησιν δι' ἰδιαιτέρου ἀτμοπλοίου, ὅπερ πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν ἡ βασιλικὴ Κυβέρνησις. Ἐπανακάμπτοντες εἰς τὴν φίλην πατρίδα δύνασθε νὰ ἔχητε ἐπαναπαυμένην τὴν συνείδησιν ὅτι ἐξετελέσατε γενναίως καὶ εὐόρκως τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸν Βασιλέα καθῆκον καὶ ὅτι καίτοι ἀτυχήσαντες ἐν τῷ πολέμῳ ἀπεσπάσατε ὅμως τὴν ἐκτίμησιν ὅχι μόνον τῶν φίλων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀντιπάλων. Θέλετε νῦν εἰς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης ἀποδοθῇ μετὰ τῆς ἡσύχου συνειδήσεώς σας καὶ θέλετε πάλιν ἐκπληρώσει πιστῶς τὸ καθῆκόν σας ἐὰν καὶ πάλιν ἡ πατρίς σας καλέσῃ ὑπὸ τὰς σημαίας.»

Οἱ αἰχμάλωτοι ἤκουσαν, ὡς εἰκός, τοὺς λόγους τοῦ Ἑλλήνος πληρεξουσίου, δακρύοντες ἐκ συγκινήσεως. Ὁ λοχίας Ἀληφεράκης ηὐχαρίστησε τὸν Σουλτάνον διὰ τὴν πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους ἐπιδειχθεῖσαν μέριμναν καὶ ὑπέβαλεν αἴτησιν πρὸς τὰς ἡμετέρας ἀρχὰς περὶ ἀνταμοιβῆς τῶν ὀθωμανῶν ἀξιωματικῶν οἵτινες ἐφύλασσον αὐτούς. Οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι ἦσαν προφανῶς συγκεκινημένοι ἀκούοντες ταῦτα. Τότε προβάς ὁ ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ βέης ἀνήγγειλεν ὅτι ἡ Α. Α. Μ. ὁ Σουλτάνος δωρεῖται ἀνὰ μίαν ἐξωτερικὴν ἐνδυμασίαν, ἐσωτερικὰ ἐνδύματα καὶ ἀνὰ μίαν λίραν εἰς ἕκαστον αἰχμάλωτον, πέντε λίρας εἰς τὸν ἀξιωματικὸν καὶ τοὺς ὑπαξιωματικούς τρεῖς, καὶ εὐχεται αὐτοῖς κατευόδιον.

Τῇ 9 Δεκεμβρίου ἀπὸ πρωῒας τουρκικὴ ἀτμάκατος μετέφερεν ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Σελημιέ τοὺς αἰχμαλώτους εἰς τὴν πλησίον ναυλοχοῦσαν «Θεσσαλίαν», ἧς ἐπιβαίνουσι ζητωκραυγάζοντες ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Μετὰ μεσημβρίαν ἡ «Θεσσαλία» ἀπῆρεν ἀποχαιρετίζουσα διὰ τῆς σημαίας. Κατὰ σουλτανικὴν ἐπιθυμίαν, τιμῆς ἕνεκα, συνώδευον τοὺς αἰχμαλώτους δύο Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ καὶ εἰς ἰατρὸς πρὸς περίθαλψιν τῶν ἀσθενούντων, οἵτινες ὅτε ἔφθασαν εἰς τὸν λιμένα Πειραιῶς (11 Δεκεμβρίου) ἐγένοντο, ἐνταῦθα τε καὶ ἐν Ἀθήναις, ἀντικείμενον δικαίων κυβερνητικῶν καὶ λαϊκῶν περιποιήσεων, ἀνταξίων τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ οἱ ἐκ Παλαμηδίου παραληφθέντες ἰσάριθμοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους περίπου Τοῦρκοι αἰχμάλωτοι, κατόπιν ἐννεαμήνου αἰχμαλωσίας. Ἐπίσης κατόπιν ἐπεισοδίων τινῶν προελθόντων ἐκ τῆς τοῦ Τούρκου φρουράρχου Πρεβέζης κακοπιστίας, ἐξέπλευσαν καὶ τὰ ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ κρατούμενα ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου 1897 πολεμικὰ σκάφη (αἱ κανονιοφόροι Α, Β, Γ, καὶ Δ, τὸ Ἀκτιον καὶ Ἀμβρακία ὡς καὶ αἱ τορπιλοθέτιδες.)

Τούτων γενομένων, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου δεκαημέρου τοῦ

Δεκεμβρίου ἤρξαντο ἐν Κωνσταντινουπόλει αἱ διαπραγματεύσεις περὶ τῆς ὑπὸ τῶν δύο πρωτοκόλλων τῆς ὀριστικῆς εἰρήνης ἀναφερομένων συμβάσεων ἥτοι τῆς προξενικῆς καὶ περὶ ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας καὶ πρῶτον περὶ τῆς προξενικῆς συμβάσεως συμφώνως πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑποβληθὲν σχέδιον, δι' οὗ οὐδαμῶς θίγονται αἱ προνομίαι. Τῇ 27 Δεκεμβρίου ἐκλήθη ἡ Βουλὴ εἰς συνεδρίαν, κατατεθέντος δὲ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1898, διέκοψε τὰς ἐργασίας αὐτῆς, ἃς ἐπανέλαβε κατὰ Φεβρουάριον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ καὶ ἡ διεθνὴς ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλέγχου ἐπανειλημμένως συνεδριάσασα καὶ συσκεφθεῖσα προέβη περὶ μεσοῦντα Ἰανουαρίου 1898 εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς περὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας, ἣν ἀπέστειλε πρὸς τὰς ἑξ Μεγάλας Δυναμείας, ἃς ἀντιπροσωπεύει, ἵνα ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς, ἐγκρινομένης, ἐφαρμοσθῇ ὁ ἑλεγχος, ἐξευρεθῇ τὸ δάνειον τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν πολεμικῆς ἀποζημιώσεως καὶ ἐκκενωθῇ, κατὰ τὴν Συνθήκην, ἡ τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία. Διετάχθησαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι ἐν Τουρκίᾳ πρόξενοι ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰς οἰκείας ἑκαστος θέσεις, τῶν Τούρκων συναδέλφων αὐτῶν κατελθόντων εἰς Ἑλλάδα, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν κειμένων τῆς ὀριστικῆς Συνθήκης.

Ἐγένετο δὲ ὑπὸ τῆς Ρωσίας καὶ πρότασις περὶ τῆς αὐτονομίας τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν ἡμέτερον πρίγκηπα Γεώργιον, ἥτις, ἐὰν τύχῃ τῆς συγκαταθέσεως ἀπασῶν τῶν Δυνάμεων, τοῦθ' ὅπερ θεωρεῖται βέβαιον, λύει ὅπωςδῆποτε τὸ Κρητικὸν ζήτημα καὶ προπαρασκευάζει τὴν θάττον ἢ βράδιον ἔνωσιν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Τῆς ἐκθέσεως τῆς Διεθνούς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑλέγχου περατωθείσης καὶ ἐγκριθείσης ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων Δυνάμεων, συνήλθεν ἡ Βουλὴ κατὰ Φεβρουάριον (1) ἵνα ψηφίσῃ τὸν μέλλοντα νὰ ἐφαρμοσθῇ νόμον περὶ ξενικοῦ τοῦ Κράτους ἐλέγχου καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς συμπαραρτοῦντας καὶ περὶ τοῦ δανείου τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν πολεμικῆς ἀποζημιώσεως κτλ. Ἐψηφίσθη δ' ὁ ἑλεγχος (Νόμος ΒΦΙΘ') τῇ 26 Φεβρουαρίου 1898. Τῇ 27|29 Μαρτίου ὑπεγράφη ἐν Παρισίοις ἡ περὶ δανείου 170,000,000 φράγκων πρὸς τόκον 2 1)2 ο]ο ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος πρεσβευτοῦ Ν. Π. Δελτιγιάννη, τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Γ. Ἀννοτῶ καὶ τῶν πρεσβευτῶν τῆς Ρωσίας πρίγκηπος Οὐρούζωφ καὶ τῆς Ἀγ-

(1) Ἐν τῷ μεταξὺ τῇ 14 Φεβρουαρίου ἐγένετο ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Βασιλέως ἐρχομένου μετὰ τῆς βασιλόπαιδος Μαρίας, ἐφ' ἀμάξης ἐκ Φαλήρου εἰς Ἀθήνας, ὑπὸ τῶν Γ. Καρδίτση καὶ Ι. Γεωργίου ἢ Κυριακοῦ. Εὐτυχῶς ὁ μὲν βασιλεὺς ἐσώθη, οἱ δὲ δράσται συλληφθέντες κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἡ δ' ἐκτέλεσις ἐξεπληρώθη τῇ 27 Ἀπριλίου ἐν ταῖς φυλακαῖς Παλαμηδίου.

γλίας Ε. Μόνσων, ἥτις ψηφισθεῖσα ὑπὸ τε τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἀγγλικῆς Βουλῆς ἐνεκρίθη καὶ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Κοινοβουλίου τῇ 24 Ἀπριλίου, κατόπιν μακρῶν συζητήσεων ἐν τε Λονδίνῳ καὶ Παρίσις περὶ τῶν ὅρων τῆς ἐκδόσεως, ἐξεδόθη δὲ τὸ δάνειον, ὅπερ ἐκαλύφθη ἰδίως ἐν τῇ ἀγορᾷ Παρισίων. Ἀρχομένου δὲ Μαΐου 1898 ἤρξατο καὶ ἡ τῆς, ἀπὸ ἔτους, ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένης Θεσσαλίας ἐκκένωσις κατὰ ζώνας, καθ' ἃς ἐπληρώνετο καὶ ἡ πολεμικὴ ἀποζημίωσις καὶ ἡ παράληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν καὶ ἡ εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν παλιννόστησις τῶν δυστυχῶν Θεσσαλῶν προσφύγων. Μετ' οὐ πολὺ ἤρξατο καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ξενικοῦ ἐλέγχου, ἐγκατασταθείσης τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν.

Εἰς τοιαῦτα οἴκτρὰ ἀποτελέσματα κατέληξεν ὁ ἀπαισίας μνήμης ἐλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897. Εἴθε τὰ παθήματα νὰ γίνωσι τοῖς πολιτικοῖς ἡμῶν μαθήματα καὶ μετὰ τὴν ἐθνικὴν ταπείνωσιν νὰ ἐπέλθωσιν, ἐὰν σωφρονῶμεν, ἡμέραι αἰσιωτέρου μέλλοντος, πληροῦσαι, κατὰ πάντα, τὰς ἐθνικὰς ἰδέας. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πρέπει οἱ πάντες, ἀπὸ τοῦ Βασιλέως μέχρι τοῦ ἐσχάτου τῶν ἀσπῶν, νὰ ἀπχρηθῶμεν τὸ ἐλκεϊνὸν ἐκεῖνο παρελθόν, ὅπερ ὠδήγησεν ἡμᾶς, κατὰ τὸν φυσικὸν τῶν πραγμάτων ροὴν εἰς τὴν δυσπραγίαν τοῦ 1897 καὶ νὰ ἐπιδοθῶμεν ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια μετὰ τῆς δεούσης ζήσεως καὶ ἐθνικῆς φιλοτιμίας, ἐγκαινιζομένης νέας διοικήσεως τῆς χώρας καθ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας. Ἐὰν κατορθώσωμεν τοῦτο καὶ μόνον, ἀρκεῖ. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ κακοπραγία τοῦ 1897 ἐσωφρόνησεν ἡμᾶς. Εἰ δὲ μὴ ῥόδος ὑπάρχει μὴ τι χεῖρον πάθωμεν, ὡς ἔλεγον οἱ πατέρες ἡμῶν. Βεβαίως ἡμεῖς, ὡς θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης, γράφοντες τὴν ἱστορίαν τῶν μετὰ τὸν Ὀθωνα χρόνων, δὲν ἠψάμεθα αὐτῆς ἀπὸ ὑψηλῆς περιωπῆς κρίνοντες τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα· διότι πολλὰ τῶν δραστάντων καὶ ὀρώντων εἰσέτι προσώπων ζῶσιν, ἐπεμελήθημεν ὅμως εἰς τὸ νὰ ἀναγράψωμεν εὐκρινῶς, σαφῶς καὶ ξηρῶς τὰ κατὰ τὴν ὑπερτριακονταετῇ βασιλείαν Γεωργίου τοῦ Α' συμβάντα, παρέχοντες οὕτως, ὡς ἐν κατόπτρῳ, πᾶσαν τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων, ὧν, ὡς μὴ ὤφειλε, τὴν ἐνιαχοῦ παρατηρουμένην λαμπρότητα ἀπεσβόλωσεν ὁ ἀντιπαρελθὼν πόλεμος, ὡς παράδειγμα διὰ τὸ μέλλον. Ἐνταῦθα καταστρέφοντες τὸν λόγον ἐλπίζομεν, ὅτι, διὰ τῆς ἀγαθῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, ἐθνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ τῆς θέας ἀντιλήψεως, ἡ ταπεινωθεῖσα πατρίς δύναται νὰ ὀρθοπροδῇ καὶ νὰ βαδίσῃ τὴν ὁδόν, ἣν ἔταμον οἱ πατέρες ἡμῶν πρὸ ἐβδόμεκονταετίας.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος
Εἰσαγωγή

σελ. α' — δ'
» 5 — 87

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περιστάσεις ὑφ' ἃς ἀνέλαβε τὸν τῆς Ἑλλάδος θρόνον ὁ Γεώργιος. Τὸ πρῶτον αὐτοῦ Ὑπουργεῖον. Δυσχέρειαι τοῦ Ἰονικοῦ ζητήματος. Λύσις ἐπωσοῦν δικαία. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῆς. Τὸ νέον ἐλληνικὸν σύνταγμα. Λῆξις τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Β' ἐθνικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Αἱ πρῶται ἐπὶ Γεωργίου βουλευτικαὶ ἐκλογαί. Τὰ τρία νέα πολιτικὰ κόμματα : τῶν ὀρεινῶν (Βούλγαρη), τῶν πεδινῶν (Κουμουνδούρου) καὶ τῶν κοιλιακῶν (Δεληγεώργη). Συχναὶ ἀνοδοὶ καὶ κάθοδοι τῶν ὑπουργείων. Δάνεια ἐπὶ δανείων. Σελ. 89 — 134.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ὑπουργεῖον Βούλγαρη-Δεληγεώργη (9 Ἰουνίου-18 Δεκεμβρίου 1866). Μέγα ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου (18 Δεκεμβρίου 1866-20 Δεκεμβρίου 1867) — Β' Σύνοδος τῆς Α' Βουλευτικῆς Περιόδου. Ἐναρξίς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἐπανάστασις. Γάμος τοῦ βασιλέως Γεωργίου μετὰ τῆς Ὁλγας μεγάλης Δουκίσσης τῆς Ρωσίας Παῦσις ὑπουργείου Κουμουνδούρου ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ὑπουργεῖον Α. Μωραϊτίνη. 20 Δεκεμβρίου 1867 — 25 Ἰανουαρίου 1868. Ὑπουργεῖον Βούλγαρη. 25 Ἰανουαρίου 1868-25 Ἰανουαρίου 1869). Διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Ὁ ἐν τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ Χέβαρτ πασᾶς πρὸ τῆς Σύρου. Συνθήκη Παρισίων τῆς 21 Δεκεμβρίου 1869. Ὑπουργεῖον Ζαΐμη (25 Ἰανουαρίου 1869-9 Ἰουλίου 1870. Ἡ σφαγὴ τῶν ἁγγλῶν ἐν Δήλεσι. Ἡ ἐν Εὐρώπῃ ἀγανάκτησις. Τὸ βιβλίον τοῦ Ι. Γενναδίου. Τὸ περὶ ἰθαγενείας ζήτημα. Σελ. 134 — 289.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὑπουργεῖον Ιδ. Δεληγεώργη (9 Ἰουλίου — 3 Δεκεμβρίου 1870). Μέτρα κατὰ τῆς ληστείας. Ὑπουργεῖον Α. Κουμουνδούρου (3 Δεκεμβρίου 1870 — 28 Ὀκτωβρίου 1871), Πεντηκονταετηρίς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Κυβέρνησις Θ. Ζαΐμη (28 Ὀκτωβρίου — 25 Δεκεμβρίου 1871). Ὑπουργεῖον Δ. Βούλγαρη (25 Δεκεμβρίου 1871 — 8 Ἰουλίου 1872). Ὑπουργεῖον Ε. Δεληγεώργη (8 Ἰουλίου 1872 — 9 Φεβρουαρίου 1874). Τὰ Λαυριακὰ. Πρωθυπουργία Βούλγαρη (9 Φεβρουαρίου 1874 — 27 Ἀπριλίου 1875). Τὰ στηλιτικά. Πολιτικὸς θάνατος Βούλγαρη. Τὰ Σιμωνιακὰ. Σύστασις τοῦ ὑπὸ τὸν Χαρίλαον Τρικούπην κόμματος. Τίς πταίει; Φυλάκισις Τρικούπη. Ὑπουργεῖον Χ. Χρικούπη (27 Ἀπριλίου — 15 Ὀκτωβρίου 1875). Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἰγνατιέφ. Ἡ πολιτικὴ τοῦ περιφήμου Τούρκου διπλωμάτου Ἀαλῆ Πασᾶ. Σελ. 289 — 451.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασις. Τὰ μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ εἰς τουρκικὸν ἔδαφος εἰσβαλόντος ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Λιποταξία ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν. Δημήτριος Τερτίπης, Γεώργιος Λάιος. Ἐνωσις μετ' ἐπαναστατῶν. Λαμπρὰ αὐτῶν κατορθώματα ἐν τε Δαουκλῇ καὶ ἐν τοῖς πέριξ. Ἡ προέλασις αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Δομοκοῦ. Τὰ ἐν Δραμάλῃ καὶ Μανδρα-

σιᾶ. Μάχη τῆς Ματαράγκας. Ὁ Ν. Νικολαΐδης, ὁ Κ. Ἰσχύμαχος καὶ ὁ Γ. Φιλάρετος. Νίκη τῶν ἡμετέρων (21 Μαρτίου). Ἀνδρεία τοῦ Δημητρίου Τερτίπη. Ἡ ἐπανάστασις ἐν τοῖς ἄλλοις μέρεσι τῆς Θεσσαλίας : Αἱ ἐν Πηλῷ μάχαι. Ὁ Λεωνίδας Βούλγαρης μεθ' ἐβδομήκοντα δύο ἐπαναστατῶν. Ὁ «Λαέρτης» τοῦ Ἰωάννου Θεοφιλάτου. Ἡ μάχη τῆς Μονῆς Σουρβιάς. Τὰ ἐν Μηλέαις καὶ Μακρυνίτῃ. Ζ. Μπασδέκης, Ν. Ἀξελός, Λ. Πλατούσας, Ἱερώνυμος Κασσαδέτης, Ε. Σταμούλης. Τὰ ἐν Ἀρμυρῷ. Ὁ Γεώργιος Γούσιος, οἱ Βελεντζαῖοι, ὁ Μήτσας, ὁ Ζῆκος καὶ ὁ Ἀξελός. Ἡ περὶ Πλάτανον μάχη. Ὁ ἱεὺς λόχος τῶν Θηβαίων ὑπὸ τοὺς βουλευτάς Γ. Πετούσην, Σ. Κουκούλεζαν καὶ τὸν ἱατρὸν Λ. Μπέλλον. Ὁ Ζήσιμος Μπασδέκης. Τὰ ἐν Μακρυνίτῃ. Ὁ Χόβαρτ-πασᾶς ἐν τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ. Καταστολὴ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπαναστάσεως σὺν τῇ μάχῃ τῆς Μακρυνίτῃς (17 Μαρτίου 1878). Σελ. 451—473.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ἡ ἐν Ἠπείρῳ ἐπανάστασις. Πότε ἤρξατο παρασκευαζομένη. Ἐναρξίς. Συμπλοκαὶ ἐν Πλάκᾳ, Δημαριῷ καὶ Κλειτσόβῳ. Ὁ Χριστόδουλος Μήσιος, ὁ δημοδιδάσκαλος Κοττίκας. Οἱ σωματάρχαι Α. Ζέρβας, Δ. Σκαλτσογιάννης, Β. Χαντσάρας, Θ. Σκαλτσοδήμος, Ν. Φουρνέλλης. Λεηλασία τῶν χωρίων Ραδοβυζίου. Ἡ ἐν Καραλήμπεη καὶ Γκιάστα συμπλοκή. Ὁ Μίνως Λάπας μετὰ 460 ἐθελοντῶν ἐν οἷς καὶ ὁ Γκιούζης μετὰ τινῶν Ἰταλῶν. Κ. Τριτάκης. Π. Καλκαντῆς καὶ Γ. Στεφάνου. Ἡ ἐν Λυκουρσίῳ καταστροφὴ. Οἱ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι ἐν Ἰωαννίνοις. Τὰ ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ φρουρίου μαρτύρια. Λῆξις τῆς ἐν Ἠπείρῳ ἐπαναστάσεως. Σελ. 473—479.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἡ ἐν Μακεδονίᾳ ἐπανάστασις : Ἀποστολὴ ἐκ Πειραιῶς 15—16 Φεβρουαρίου 1878) ὅπλων, πολεμεφοδίων καὶ 500 ἀνδρῶν. Ὁ λοχαγὸς Κ. Δουμπιώτης, ὁ ὑπολοχαγὸς Μ. Τσίμας, ὁ ὀπλαρχηγὸς Β. Ζαχείλας καὶ ὁ Τόλιος Λάζος. Θέσις ἐν ἣ ἀπεβιδάσθησαν τὰ τε πολεμεφόδια καὶ οἱ ἄνδρες. Ἡ πρόσκαιρος ἐν Λιτοχωρίῳ κυβέρνησις. Προκήρυξις αὐτῆς πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις. Α. Ἀστερίου, Εὐάγγελος Κοροβάγγος. Γ. Α. Ζαχαριάδης, Νικηφόρος ἱερομόναχος, Ι. Βεργίδης, Ἀθανάσιος Γεωργίου καὶ Ἰωάννης Νικολάου. Ἡ ἐν Ἀθήναις Μακεδονικὴ ἐπιτροπὴ : Στέφανος Ν. Δραγούμης, Λ. Δόσιος, Λ. Πασχάλης. Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος. Σελ. 479—486.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις : Τὰ προμηνύματα αὐτῆς. Οἱ ἐν Ἀθήναις Κρηῖτες συνέρχονται τῇ 15 Σεπτεμβρίου 1877 εἰς τὸ Παναθηναϊκὸν Στάδιον. Τὸ πρὸς τοὺς φιλελευθέρους τῆς Εὐρώπης Ὑπόμνημα. Ἡ πενταμελής ἐν Ἀθήναις ἐπιτροπὴ. Κάθοδος τῶν Κρητῶν ὀπλαρχηγῶν εἰς τὴν νῆσον. Ἡ γενικὴ τῶν Κρητῶν Συνέλευσις ἀπευθύνει τῇ 21 Ἰανουαρίου 1878. Ψήφισμα πρὸς τὴν τουρκικὴν Κυβέρνησιν. Ἡ σιωπὴ τῆς Πύλης. Ὑπόμνημα τῶν Κρητῶν πρὸς τὰς Δυνάμεις. Ὁ Κ. Ἀδοσίσης Πασᾶς. Ἡ ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως κηρύσσεται τῇ 3 Φεβρουαρίου 1878. Ἡ διαγωγὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐν Κρήτῃ. Ὁ Ἀγγλὸς πρόξενος Σάνδβιθ δι' ὑποσχέσεων κατευνάζει τὴν ἐπανάστασιν (14 Μαΐου 1878). Οἱ ὅροι, ἐφ' οἷς οἱ Κρηῖτες κατέθεσαν τὰ ὅπλα. Λῆξις τοῦ ἀγῶνος. Σελ. 486—493.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἡ Κυβέρνησις Κουμουνδούρου πρὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου (1 Ἰουνίου ἕως 1 Ἰουλίου 1878). Αἱ ρωσοτουρκικαὶ διαπραγματεύσεις. Ἡ συνθήκη τοῦ ἁγίου Στεφάνου (19 Φεβρουαρίου 1878). Ὁ θρίαμβος τοῦ Πανσλαβισμού, Ἡ ἀντίδρασις τῆς Ἀγγλίας. Ἡ διακοίνωσις τοῦ Δεληγιάννη τῆς 11 Φεβρουαρίου. Ἐγκύκλιος τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Σώλσβαρυ (2 Ἀπριλίου 1878). Ἀπάντησις τοῦ πρίγκηπος Γορτσάκωφ. Ἀπειλὴ ἀγγλορωσικοῦ πολέμου. Ὁ κόμης Πέτρος Ἀνδρέας Σουβιάλωφ πρεσβευτὴς τῆς Ρωσίας ἐν Λονδίνῳ ἀπέρχεται εἰς Πετροῦπολιν. Συνεννόησις Ρωσίας καὶ Ἀγγλίας. Ἡ ἀκύρωσις τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου. Τὸ ἐν Βερολίνῳ Συνέδριον τῶν Δυνάμεων περὶ τῆς τύχης τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἀγγλοτουρκικὴ συμμαχία (1 Ἰουλίου 1878). Ἡ Ἀγγλία καταλαμβάνει τὴν Κύπρον. Τὰ κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου. Τὰ ἐξ αὐτῆς συμπεράσματα. Σελ. 493—514.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Τὰ μετὰ τὸ Βερολίνειον Συνέδριον : Τὰ παλαιὰ ἐλληνοτουρκικὰ μεθόρια. Ἐναρξίς τῆς Δ' Συνόδου τῆς Ζ' Περιόδου τῆς Βουλῆς (31 Ἰουλίου 1878). Ἡ Κυβέρνησις διακοινοῖ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἐτοίμη καὶ παρακαλεῖ αὐτὴν νὰ διορίσῃ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς μεθοριακῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀρνήσις τῆς Πύλης. Σύγκλησις τῆς Βουλῆς (18 Σεπτεμβρίου). Ἡ Κυβέρνησις ἐπανειλημμένως προσκαλεῖ τὴν Πύλιν εἰς συνεννόησιν ὡς πρὸς τὸ πρωτόκολλον ΙΓ' τοῦ Βερολίνου. Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Σαβφὲτ-πασᾶ. Ἐγκύκλιος τοῦ Βάδδινγκτον (17 Οκτωβρίου). Πτώσις Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου (17 Οκτωβρίου). Κυβέρνησις Χ. Τρικούπη-Θ. Ζαΐμη ? — 23 Οκτωβρίου). Νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Κουμουνδούρον (27 Οκτωβρίου). Οἱ Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι. Οἱ Τοῦρκοι τοιοῦται (13 Δεκεμβρίου). Συνδιάσκεψις ἐν Πρεβέζῃ. Τὰ κατ' αὐτὴν (6 Μαρτίου 1879. Αἱ ὑπεκφυγαὶ τῆς Πύλης. Οἱ Ἀλβανοί. Ἡ ταυτόσημος διακοίνωσις τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν τῶν ἑξ Μεγάλων Δυνάμεων. Ὁ σφετῆς τοῦ Σεῖχ-ούλ-Ἰσλάμ. Σελ. 514—528.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Θάνατος τοῦ Δεληγεώργη. Σύγκλησις τῆς Βουλῆς εἰς ἑκτακτον σύνοδον (6 Ἰουλίου). Τὰ κατ' αὐτὴν. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις τῶν ἐλληνο-τουρκικῶν πραγμάτων. Α' ἐπιτροπαί. Αἱ συνεδριάσεις ἄρχονται τῇ 10 Αὐγούστου. Αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαί. Ἡ Η' βουλευτικὴ περίοδος (20 Οκτωβρίου 1879). Ὁ βασιλικὸς λόγος. «Γεννηθῆτω φῶς». Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεων. Τὰ 9 πρωτόκολλα. Ἡ Πύλη ἀρνεῖται νὰ ἐκχωρήσῃ τὰ Ἰωάννινα, τὴν Πρέβεζαν καὶ τὸ Μέτσοβον. Διακοπὴ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεων. Ἡ ἐπέμβασις τῶν πρεσβευτῶν. Βερολίνειος Συνδιάσκεψις περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων. Πτώσις τῆς κυβερνήσεως Κουμουνδούρου. Ὑπουργεῖον Χ. Τρικούπη Πτώσις καὶ τούτου καὶ ἐπάνοδος πάλιν τοῦ Κουμουνδούρου. Ἡ νέα συνδιάσκεψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ ἀλλεπάλληλοι διακοινώσεις. Ἡ σύμβασις τῆς 21 Μαΐου. Ἡ νέα ὁροθετικὴ γραμμή. Ἡ ἀποδοχὴ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου. Ἡ διαχάραξις αὐτῆς. Ἡ κατάληψις τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀρτις. Συμπέρασμα. Σελ. 528—551.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἡ χαρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῇ κτήσει τῶν νέων ἐπαρχιῶν. Διάλυσις τῆς Βουλῆς. Ἐκλογαί. Ἐκλογή τῶν βουλευτῶν Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου. Δύο ὀθωμανοὶ Βουλευταί. Ἡ διαγωγή τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ὡς πρὸς τοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ Μουσουλμάνους. Ἐνέργειαι αὐτῆς πρὸς μετανάστευσιν ἵνα μὴ καταδειχθῇ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ διοικῇ μικτοὺς πληθυσμούς. Ἡ μετὰ τῆς Βαυαρίας σύμβασις πρὸς διακανονισμόν τῶν πρὸς τοὺς κληρονόμους τοῦ Ὁθωνος χρεῶν. Ὁ Στέφανος Στρέϊτ εἰς Μόναχον. Ὁ νόμος ΩΠΓ τοῦ 1881. Ἡ σύγκλησις τῆς Βουλῆς. Θ' Βουλευτικὴ Περίοδος. Ὁ Κουμουνοῦρος ἐν τῇ Βουλῇ. Ἡ πτώσις αὐτοῦ. Πρωθυπουργία Τρικούπη. Ἡ ἐγκύκλιος Βάδδινγκτον. Ἐπείσοδιον τοῦ Καραλή-Δερβέν. Θάνατος Κουμουνοῦρου. Τὸ νέον φορολογικὸν σύστημα τοῦ Τρικούπη. Τὸ ἔργον αὐτοῦ Σελ. 554 — 572

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἡὼς ἐκ τῶν φόρων τοῦ Τρικούπη καταφορά τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀντιπολίτευσις ἰσχυροποιεῖται. Συλλαλητήρια, Ἐπείσοδιον Νίκολσων, τοῦ Ἀγγλοῦ ἐπιτετραμμένου, καὶ τοῦ χωροφύλακος Καλπούζου Ὁ ἐν τῇ πλατείᾳ Συντάγματος ἐθνικὸς ἐξευτελισμὸς Ἡ Βουλὴ. Ὁ Βασιλεὺς ἐξ Εὐρώπης. Ἡ 5 Φεβρουαρίου τοῦ 1885. Ἡ 14 Φεβρουαρίου. Διάλυσις τῆς Βουλῆς. Αἱ ἐκλογαί τῆς 7 Ἀπριλίου 1885. Πρωθυπουργία Θ. Π. Δεληγιάννη. Α' Σύνοδος τῆς Ι' Βουλευτικῆς Περιόδου. Κατάργησις φόρων Τρικούπη. Ἐπείσοδιον τῆς 6 Σεπτεμβρίου 1885. Οἱ Βούλγαροι καταλαμβάνουσι τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν. Ἡ συγκίνησις ἐν Ἑλλάδι. Τὰ συλλαλητήρια. Ἡ ἐπιστράτευσις. Ἡ εἰρηνοπόλεμος πολιτικὴ τοῦ Δεληγιάννη. Διακοινώσεις ἐπὶ διακοινώσεων, Ἡ ἀνάγωγος συμπεριφορὰ τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ Ὁρατίου Ρούμπωλδ. Οἱ ἐξοπλισμοὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Βουλγαροσερβικὸς πόλεμος. Ἡ Πύλη ζητεῖ ἄμεσον συνεννόησιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Γαδβὰν ἐφφέντης. Ὁ Ράδοβιτς, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γερμανίας. Ἡ διακοινώσις τοῦ Φρεϋσινὲ πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας Δεμουῦ. Ἡ χαρὰ τῆς κυβερνήσεως. Ἐν παράρτημα τῆς «Πρωΐας». Ὁ στόλος ἐκπλέει μετ' ἐνσφραγίστων διαταγῶν. Ἡ περὶ ἀφοπλισμοῦ διακοινώσις τῆς 14 Ἀπριλίου τῶν Δυνάμεων, πλὴν τῆς Γαλλίας. Ἡ ἐν Ἑλλάδι κατὰστασις. Ἡ ἀπάντησις τῆς Κυβερνήσεως. Τὸ τελεσίγραφον τῶν Δυνάμεων. Ὁ ἀποκλεισμός. Ἡ παραίτησις τῆς κυβερνήσεως Δεληγιάννη. Σελ. 572 — 619.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Τὸ ὑπὸ τὸν Δ. Ζ. Βάλδην ἄχρουν ὑπουργεῖον. Σύγκλησις τῆς Βουλῆς (7 Μαΐου). Ὁ Δηλιγιάννης ὑποψήφιος πρόεδρος τῆς Βουλῆς. Ἡ ἀποτυχία. Ἡ μετὰστασις τῶν ὑπ' αὐτὸν βουλευτῶν. Σχηματισμὸς κυβερνήσεως Τρικούπη (9 Μαΐου). Αἱ πενθήμεροι ἐν τοῖς μεθορίοις συμπλοκαί. Τὰ ἐν Νεζερῶ. Ἡ ἐν Γκριτζόβαλη εὐπράγία. Τὰ ἐν Ρεβενίῳ καὶ Μπουγαζίῳ. Ἡ ἐν Κούτρα δυσπραγία. — Ἡ κακοπιστία τῶν Τούρκων. Ἡ αἰχμαλωσία 340 εὐζώνων τοῦ 5ου εὐζωνικοῦ τάγματος. Ἡ διάλυσις αὐτοῦ. Ἡ τῇ 12 Μαΐου παῦσις τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ὁ ἀφοπλισμὸς Ἡ ἄρσις τοῦ εἰρηνικοῦ ἀποκλεισμοῦ ὑπὸ τῶν στόλων τῶν πέντε Δυνάμεων. Συμπέρασμα Σελ. 619 — 641

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Τὰ μετὰ ταῦτα. Αἱ ἐργασίαι τῆς Βουλῆς. Νόμος περὶ τῆς εὐρείας ἐκλο-

γικῆς περιφερείας. Ἀντὶ 245 μόνον 150 Βουλευταί. Θεομηνία: ἐν Πελοποννήσῳ, Αἱ ἐξ αὐτῶν συμφοραί. Σύγκλησις τῆς Βουλῆς εἰς γ' σύνοδον. Διάλυσις τῆς Βουλῆς (6 Ἰουλίου 1886). Ἐορταὶ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου (1 Δεκεμβρίου 1886). Ἀπονομὴ χαρίτων καὶ παρασῆμων δι' ὧν ὁ Τρικούπης παθεσκέυασεν ἑαυτῷ μακροχρόνιον πρωθυπουργίαν. Νέαι ἐκλογαὶ βουλευτικαὶ κατὰ τὸν περὶ εὐρείας περιφερείας νόμον (4 Ἰανουαρίου 1887) Νίκη τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος. ΙΑ' βουλευτικὴ Περίοδος. Τὸ οἰκονομικὸν σύστημα Τρικούπη ἐπὶ τοῦ τάπητος. Νέον δάνειον. Ναυτικαὶ παρασκευαί. Σιδηροδρομικά. Νὰ νέα πολιτικὰ κόμματα Σελ. 64! — 673.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Διάλυσις τῆς Βουλῆς τῆς ΙΑ' Βουλευτικῆς Περιόδου. Ἐκλογαὶ τῆς 14 Ὀκτωβρίου 1890. Ἡττα τοῦ Τρικούπη. Πρωθυπουργία Θ. Π. Δεληγιάννη. Οἰκτρὰ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς χώρας προμηνύουσα τὴν χρεωκοπίαν. Ἐξωσις τῆς κυβερνήσεως Δεληγιάννη (18 Φεβρουαρίου 1892). Πρωθυπουργία Κ. Κωνσταντοπούλου. Διάλυσις τῆς Βουλῆς. Ἐκλογὴ τῆς 3 Μαΐου 1892. Ἐπάνοδος τοῦ Χ. Τρικούπη ἐπὶ τὴν κυβέρνησιν. Ἡ ΙΙ' Βουλευτικὴ περίοδος. Τὰ κατ' αὐτήν. Πτώσις τῆς κυβερνήσεως Τρικούπη. Ὑπουργεῖον Σ. Σωτηροπούλου συμπράττοντος καὶ τοῦ Δ. Ράλλη (3 Μαΐου 1893). Παραίτησις τοῦ Σωτηροπούλου. Πρωθυπουργία Χ. Τρικούπη (30 Ὀκτωβρίου 1893). Πτώχευσις τοῦ Κράτους. Αἱ συνέπειαι. Σελ. 673 — 697.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Ὁ Δ. Ράλλης ἀρνεῖται τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου. Τὸ ὑπὸ τὸν Ν. Π. Δεληγιάννην ἀυλικὸν ὑπουργεῖον. Διάλυσις τῆς Βουλῆς (20 Φεβρουαρίου 1895). Νέαι ἐκλογαὶ (16 Ἀπριλίου 1895). Νίκη τοῦ Θ. Π. Δεληγιάννη. Ἡ ΙΔ' Βουλευτικὴ Περίοδος (15 Μαΐου). Ἀθετήσεις τῶν πρὸ τῶν ἐκλογῶν ὑπεσχημένων τῷ ἐλληνικῷ λαῷ ὑπὸ τοῦ Δεληγιάννη. Τὸ ἐπείσοδιον τοῦ βαρῶνου Χαμμερστάϊν. Ὁ Τρικούπης ἀνὰ τὴν Ἑσπερίαν. Τὰ Ἀρμενικά. Τὰ Βουλγαρικά. Τὰ Κρητικά. Συνέπειαι τοῦ Φερμανίου τοῦ 1889. Χριστιανὸς διοικητής. Ὁ Καοθαροδωρῆς πασᾶς. Αἱ ἐν Κρήτῃ βουλευτικαὶ ἐκλογαί. Τοῦρκος διοικητής, ὁ Τουρχὰν πασᾶς. Ἡ ἀνάκλησις καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ Γεωργίου Βέροβιτς. Ἡ διαγωγὴ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἐλληνικὴ βουλὴ καὶ τὸ Κρητικὸν ζήτημα. Σελ. 697 — 712.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Οἱ ἐν Ἀθήναις διεθνεῖς Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες (25 Μαρτίου — 2 Ἀπριλίου 1896). Θάνατος τοῦ μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τῆς 16 Ἀπριλίου 1895 ἀνὰ τὴν Ἑσπερίαν περιόδευοντος Χ. Τρικούπη (30 Μαρτίου 1896) ἐν Κάνναις τῆς Γαλλίας. Ἐπεδείνωσις τῶν Κρητικῶν. Τὸ πολίτευμα τῆς 20 Αὐγούστου 1896. Ὁ Δεληγιάννης πανίσχυρος ἐν τῇ Βουλῇ. Αἱ συζητήσεις περὶ τῶν Κρητικῶν. Ἀντιπειθαρχικὸν διάβημα τῶν ἀξιωματικῶν. Τὸ διάγγελμα τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν πρωθυπουργόν. Ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία. Αἱ ἐνέργειαι αὐτῆς. Τὸ περικαλύπτον αὐτὴν μυστήριον. Τὰ πρὸ τῆς Κρητικῆς ἐκστρατείας. Συμπέρασμα. Σελ. 712 — 722.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐκρουθμός κατάστασις. Ἡ ἀποτυχία τοῦ πολιτεύματος τῆς 20]1 Σεπτεμβρίου 1896 ὑπὸ τὸν Γ. Βέροβιτς. Οἱ Τοῦρκοι ἀντιδρῶντες εἰς

τὴν ἐφαρμογὴν ἔρχονται τῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν χειρῶν ἀδίκων. Πυρ-
πόλησις καὶ σφαγαὶ ἐν Χανίοις. Ἡ Ἑλλάς ἐν Κρήτῃ. Ἡ ὑπὸ τὸν Ράϊνεκ
ναυτικὴ μοίρα καὶ ὁ ὑπὸ τὸν πρίγκηπα τορπιλλικὸς στολίσκος. Ἡ ὑπὸ τὸν
Τ. Βάσσον ἀποβίβασις στρατοῦ τῆς κατοχῆς τῆς νήσου. Ἡ διεθνὴς κατοχὴ.
Αἱ γενόμεναι μάχαι. Ἡ διπλωματία. Ὁ ἀποκλεισμός τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ
διεθνοῦς στόλου. Ἡ ἀνάκλησις τῶν ναυτικῶν ἡμῶν Δυνάμεων. Αἱ στρατιω-
τικαὶ παρασκευαὶ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος. Ἐὰν πρὸ τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ
πολέμου. Εἰσβολὴ εἰς Μακεδονίαν τῶν ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας ἐξο-
πλισθέντων σωμάτων. Ἀποτυχία αὐτῶν. Συμπέρασμα. Σελ. 722—770.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος. Ἡ ἥττα ἡμῶν. Στασιαστικὰ κινή-
ματα ἐν μέσαις Ἀθήναις. Πτώσις τῆς Κυβερνήσεως Δεληγιάννη. Ὑπουρ-
γεῖον Δ. Ράλλη (19 Ἀπριλίου 1897). Ἡ ἀνακωχή. Κατοχὴ τῆς Θεσ-
σαλίας ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Αἱ περὶ τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης μακρὰ δια-
πραγματεύσεις ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν τῶν Δυνάμεων.
Ἡ συνθήκη τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1897. Ἡ σύγκλησις τῆς Βουλῆς
(18 Σεπτεμβρίου). Πτώσις κυβερνήσεως Ράλλη. Ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς
Ἀλέξανδρος Θ. Ζαΐμης σχηματίζει νέον ὑπουργεῖον διὰ τὴν ὀριστικὴν
συνθήκην. Ν. Μαυροκορδαὸς καὶ Δ. Στεφάνου. Αἱ ἐπιτροπαὶ τῆς δια-
ρρυθμίσεως τῶν συνόρων. Ἡ ἐπὶ τῆς παλινεστῆσεως τῶν Θεσσαλῶν, Ἡ
μεγάλῃ ἀνακριτικῇ ἐπιτροπῇ τοῦ στρατοῦ. Αἱ ἄλλαι ἐπιτροπαί. Ἡ ὀρι-
στικὴ συνθήκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς 18 Νοεμβρίου 1897. Ἡ
ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων. Ἡ ἀποκατάστασις τῶν σχέσεων. Αἱ ἐν-
Κων)πόλει διαπραγματεύσεις περὶ τῆς ἐμπορικῆς, ναυτικῆς καὶ προξενι-
κῆς συμβάσεως. Ὁ ἑλεγχος. Διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ δανείου τῆς πο-
λεμικῆς ἀποζημιώσεως. Ἡ κατὰ τοῦ βασιλέως ἀπόπειρα (14 Φεβρουα-
ρίου). Ἡ ἐκδοσις τοῦ δανείου. Αἱ ἐπὶ τῆς ἐκκενώσεως διεθνεῖς ἐπι-
τροπαί. Ἡ ἐκκένωσις τῆς Θεσσαλίας. Κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἐλλη-
νικοῦ στρατοῦ. Συμπέρασμα. Σελ. 772—790.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΦΕΞΗ

Ἐν Ἀθήναις Πλατεῖα Λουδουβίκου, ἔναντι τοῦ νέου Δημοτικοῦ Θεάτρου

Ἀπαντα τὰ κατωτέρω συγγράμματα, ἐκδοθέντα νεωστὶ, ἀποστέλλονται τῷ αἰτοῦντι ἅμα τῇ παραλαβῇ τοῦ ἀντιτίμου (ἐλ. ταχ. τελῶν).

(αἰὰ τὸ Ἐξωτερικὸν αἱ τιμαὶ ἐννοοῦνται εἰς χρυσόν).

Μυθιστορήματα

Ἡ **Ἰῆ** ὑπὸ Ζολᾶ, μετάφρασις Μπάρμπα Ἀννίνου. Εἰκόνες 10, σελίδες 602 δρ. 4.50

Ἡ **Ταβέρνα** (assomoir) ὑπὸ Αἰμιλίου Ζολᾶ. Μετάφρασις Σ. Νεοκλέους. Σελίδες 546. Σχῆμα 8ον. Εἰκόνες χρωμοτυπολιθογραφημέναι δραχ. 4.50

Τρεῖς Σωματοφύλακες ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ. Ἐκδοσις εἰκονογραφημένη, τόμοι 5, εἰκόνες 55, σελ. 880, δρ. 4.—

Μετὰ εἴκοσιν ἔτη συνέχεια τῶν Τριῶν Σωματοφυλάκων, τόμ. 6, εἰκόνες 60, σελίδες 1186, δραχ. 4.50

Ὁ Ὑποκόμης τῆς Βραζελόνης συνέχεια τῶν μυθιστορημάτων Τρεῖς Σωματοφύλακες καὶ μετὰ Εἴκοσιν ἔτη, τόμοι 12, εἰκόνες 50, σελίδες 2,410, δρ. 8.—

Ὁ Δὸν Κιχώτης κατὰ μετάφρασιν Ι. Ἰσιδ. Σκυλίτση, σελ. 552. Εἰκόνες 26. δραχ. 4.50

Ἡ **Τύχη τῆς Μαρούλας** καὶ ὁ Μπάρμπα Λινάρδος, μυθιστορία γραφεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κωμειδουλλίων Κόκκου καὶ Κορομηλᾶ σελ. 784, εἰκόνες 30, δραχ. 4.50

Ἡ **Παναγία τῶν Παρισίων** Βίκτωρος Οὐγκὼ μετάφρ. Ι. Καρασούτσα. Εἰκόνες 40, τόμ. 2, σελ. 640 δρ. 3.50

Ἡ **Ἀθήνα μας**, σκηναὶ ἐκ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ βίου. Μυθιστόρημα ἐθνικὸν περιγράφον πιστότατα τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν ἐν πανοράματι, ὑπὸ Νικολάου Σπανδωνῆ. Τόμοι 3, σελίδες 1282 δραχ. 6.—

Ὁ Ρακοδυλλέκτης τῶν Παρισίων ὑπὸ Felix Pyat, οἰκογενειακὸν δημοφιλὲς μυθιστόρημα. Σελ. 944, εἰκόνες 30 δρ. 4.50

Οἱ Ἀθλοῖ τοῦ Βίκτωρος Οὐγκὼ, μετάφρασις Ι. Σκυλίτση, μετὰ 60 εἰκόνων, τόμοι 5, σελ. 1228, σχ. 8ον, δρ. 8.50

Ὁ Μητροκτόνος ὑπὸ Ἀδόλφου Βελῶ, μετάφρ. Ἀλεξάνδρου Ρ. σχ. 8ον, εἰκόνες 25, σελ. 448, δραχ. 3.—

Ὁ Κόμης Μοντεχρῆστὸς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ. Σχῆμα 8ον. Τόμοι 12. Σελίδες 1700 δραχ. 8.—

Ὁ Ἀρχὼν τοῦ Κόσμου συνέχεια τοῦ Κόμητος Μοντεχρήστου. Τόμοι 6 Σελίδες 980. Σχῆμα 8ον δραχ. 5.—

Ἡ **πάππισα Ἰωάννα** ὑπὸ E. Mezzabota, μετάφρασις Π. Πανᾶ. Εἰκόνες 30 Σελίδες 720 δραχ. 3.50

Διάφορα

Ίατρικὴ τῶν οἰκογενειῶν, συγγραφεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων Γαλλικῶν συγγραμμάτων, ὑπὸ Τιμολέοντος Καρδάρθ. Ἀπαραίτητος διὰ πᾶσαν οἰκογένειαν. Τόμοι 2, σελίδες 1024, εἰκόνες 60, δραχ. 6.—

Μυστήρια τῶν Φαρμασόνων, ὑπὸ Leo-Taxil μετάφρασις I. Βεβήλου, μετὰ 70 εἰκόνων, σελίδες 1118 δραχ. 4.50

Ὁ Βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, γραφεὶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Εὐαγγελίων ὑπὸ Γ. Εὐαγγελίδου εἰκόν. 50 σελ. 1152, δραχ. 14.—

Μέγας ὄνειροκρίτης συμπληρωθεὶς ἐκ χειρογράφου γραφέντος πρὸ 148 ἐτῶν (τῷ 1747). Σχῆμα 8ον σελ. 680 δραχ. 4.50

Οἱ Βίοι τῶν Ἀγίων ὑπὸ Τρύφωνος Εὐαγγελίδου σελ. 1088. Εἰκόνες 40 δραχ. 6.—

Τὰ ἅπαντα τοῦ Παπαρρηγοπούλου. Σ. 592 4.50

Λαϊκὴ Ἑγκυκλοπαιδεῖα περιλαμβάνουσα Ἀστρονομίαν, Ἱστορίαν, Χημείαν, Οἰκιακὴν οἰκονομίαν, Ἱατρικὴν, Μετεωρολογίαν, Γεωγραφίαν, Κηπουρικὴν, Κτηνιατρικὴν, Δενδροκομίαν, Γεωργίαν, Ζωολογίαν, Μυθολογίαν, Μαγειρικὴν, Ζαχαροπλαστικὴν, Νομικὴν, Ἀνθοκομίαν, Τέχνας κτλ. κτλ. συγγραφεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων συγγραμμάτων ὑπὸ πολλῶν λογίων, μετὰ 538 εἰκόνων, σελ. 912, δραχ. 5.50

Ἡ Δεκαήμερος τοῦ Βοκκαίου, κατὰ μετάφρασιν Ἀλεξάνδρου Λυγηράκη, εἰκόνες 25, σελ. 412, σχῆμα 8ον, δραχ. 2.50

Ἱστορικὰ

Ἱστορία τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου ὑπὸ Ἡλ. Οἰκονομοπούλου. Τόμοι 2. Σελ. 1184. Εἰκόνες εὐρωπαϊκαὶ 300. Χάρται 20. δραχ. 13.—

Ἱστορία τῶν Ἐπαναστάσεων τῆς Κρήτης ὑπὸ Ζαμπελίου καὶ Κριτοβουλίδου, συμπληρωθεῖσα δὲ ὑπὸ I. Κονδυλάκη, σελίδες 800, εἰκόνες 30 δραχ. 3.50

Ἱστορία τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ Φ. Α. Μινιέ, μετάφρασις Σίμου, τόμ. 2, σελ. 600, δραχ. 4,50

Ἱστορία τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου, ὑπὸ Scheibert καὶ Rousset μετάφρασις Σ. Νεοκλέους. Εἰκόνες 100. Σελ. 560 δραχ. 6.—

Ἡ Ἐπανάστασις τῆς Αἰγύπτου ἐν ἔτεσι 1881—1882. Λεπτομερὲς ἐξιστόρησις τῶν στρατιωτικῶν στάσεων, τοῦ ἀποκλεισμοῦ, τῶν σφαγῶν, τοῦ βομβαρδισμοῦ, τῶν λεηλασιῶν, τοῦ ἐμπρησμοῦ, τῶν πολέμων, τῆς κατοχῆς κτλ. γραφεῖσα ὑπὸ Α. Μπότση, εἰκόνες 10, σελίδες 240 δραχ. 1.—

Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Εἰς τόμους 5 μεθ' ἐνὸς Γεωγραφικοῦ ἅτλαντος Ἑκδόσις τρίτη ἐπιδιορθωμένη (1897) Σελ. 4034 δραχ. 20.—

Τὰ μετὰ τὸν Ὀθωνα ἦτοι Ἱστορία τοῦ βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α'. ὑπὸ Τρ. Εὐαγγελίδου, σελ. 800 δραχ. 5.—

Χαρίλαος Τρικούπης Βιογραφία γραφεῖσα ὑπὸ Γ. Τσοκοπούλου. Σελ. 384 ὄρ. 1.60

Μεγάλη Ἱερὰ Ἱστορία, γραφεῖσα ὑπὸ Γρ. Εὐαγγελίδου μετὰ 100 εἰκόνων τοῦ Γουσταύου Δορέ. Σελ. 1200 ὄρ. 12.—

Λεξικά

Λεξικὸν Νομικῆς περιλαμβάνον πάντας τοὺς κλάδους τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ἥτοι ὀργανισμόν τῶν δικαστηρίων, ἀστικὸν δίκαιον, πολιτικὴν δικονομίαν, ποινικὸν νόμον, ποινικὴν δικονομίαν, ἐμπορικὸν νόμον, διοικητικὸν δίκαιον, συνταγματικὸν δίκαιον, ἀλληλεθνὲς δίκαιον κτλ. κτλ. συγγραφόμενον ἐπιμελείᾳ Θεοδ. Φλογαῖτου τῇ συμπράξει πολλῶν νομομαθῶν σελ. 2000 Τόμ. 2, ὄρ. 30.—

Λεξικὸν Γάλλο-Ἑλληνικόν συνταχθὲν ὑπὸ Κ. Πρασσᾶ καὶ Γ. Ἐμμάρ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νεωτάτου Γαλλικοῦ Λεξικοῦ Littré καὶ Beaujean περιλαμβάνον ἐπίτομον λεξιλόγιον ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας. Σχῆμα 8ον σελ. 1104, ὄρ. 8.—

Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν πρακτικῶν γνώσεων, περιλαμβάνον Ἀστρονομίαν, Χημείαν, Ἱατρικὴν, Μετεωρολογίαν, Κηπουρικὴν, Κτηνιατρικὴν, Δενδροκομίαν, Γεωργίαν, Ζωολογίαν, Ὑγιεινὴν, Φαρμακευτικὴν, Νομικὴν, Φυσικὴν, Μεταλλείαν, Μεταξοσκωληκοτροφίαν, Γεωργίαν, Φυτολογίαν, Ἀμπελουργίαν, Μελισσοκομίαν, Ὄρυκτολογίαν, Ἀνθοκομίαν, Ἀνθρωπολογίαν τέχνας κτλ. κτλ. μετὰ εἰκόνων, Συγγραφὲν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μεγάλου Ἑγκυκλοπαιδικοῦ Λεξικοῦ Larousse, ἐπιμελείᾳ Κ. Μητσοπούλου τακτ. καθηγ. τῆς Ὄρυκτολογίας καὶ Γεωλογίας ἐν τῷ Ἑθν. Πανεπιστημ. καὶ Πολυτεχ. Σχῆμα 8ον σελ. 2446, τόμ. 2 ὄρ. 14.—

Ἱατρικά

Ἐπιτομὴ Φαρμακολογίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτάτων φαρμακολογικῶν συγγραμμάτων, ὑπὸ Α. Δ. Καλλιθωκᾶ ἱατρ. ὑφηγητ. ἐν τῷ Ἑθν. Πανεπιστημίῳ. Σελίδες 320 ὄρ. 5.—

Τὰ ἀφροδίσια πάθη καὶ ἡ θεραπεία αὐτῶν ὑπὸ P. Diday πρῶην ἀρχιχειρουργοῦ τοῦ Νοσοκομείου Antiquaille μετόφ. Α. Δ. Καλλιθωκᾶ ὑφηγητοῦ ἐν τῷ Ἑθν. Πανεπιστημίῳ. Τὸ ὅλον ἔργον σελ. 596, ὄρ. 6.—

Γυναικολογία ὑπὸ Δημητρίου Καρέκλη ὑφηγητοῦ τῆς Μαιευτικῆς καὶ Γυναικολογίας. Σελ. 480. Εἰκόνες πλείσται ὄρ. 6.—

Ἐπιτομὴ Φυσιολογίας ὑπὸ Paul Lefert καθηγ. ἐν Παρίσις, ἐξελληνισθεῖσα ἐκ τῆς 6' καὶ τελευταίας Γαλ. ἐκδόσεως ὑπὸ Νικ. Μακρίδου ἱατροῦ Σχ. 8ον, σελ. 384 ὄρ. 5.—

Τὰ νοσήματα τῶν παίδων ὑπὸ Jules Comby διευθυντοῦ τῆς ἐν Παρίσις Ἀστυκλινικῆς τῶν παίδων, ἱατροῦ τοῦ νοσοκομείου τῶν Παρισίων, μεταφρασθέντα ἐκ τῆς νεωτάτης Γαλλικῆς ἐκδόσεως ὑπὸ Ἀλ. Γεωργιάδου ἱατροῦ. Σχ. 8ον, σ. 624 ὄρ. 10.—

Εἰδικὴ Νοσολογία καὶ θεραπευτικὴ ὑπὸ Α. Strümpell μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Α. Καλλιθωκᾶ ἱατρ. ὑφηγ. ἐν τῷ Ἑθν. Παν. Τόμοι 3, σελίδες 1760 ὄραχ. 25.—

Περὶ τῶν νοσηλευθέντων ἀρρώστων κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1892—93 ἐν τῇ χειρουργικῇ κλινικῇ τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου Σ. Μαγγίνα. Στατιστικὴ ἐκθεσις ὑπὸ Δ. Μπαλάνου. Σελίδες 148. Εἰκ. 5 δρ. 1.50

Στοιχεῖα Φαρμακολογίας ὑπὸ Α. Manquat, μεταφρασθέντα ἐκ τῆς γ' καὶ νεωτάτης τοῦ 1897 Γαλλικῆς ἐκδόσεως ὑπὸ Ἀντ. Καλλιθωκᾶ ὑφηγ. τῇ συνεργασίᾳ Α. Γεωργιάδου ἱατροῦ. Τόμοι δύο. Σελ. 1248 δρ. 22.—

Τεχνικὰ

Ευλουργικὴ περιέχουσα Ευλουργίαν, Πρακτικὴν Γεωμετρίαν, Ἐπιπλοποιίαν, Κουφώματα, Βερνίκια, Χρώματα καὶ διαφοροὺς ἄλλας γνώσεις, γραφεῖσα ὑπὸ Α. Λαμπροπούλου. Σχ. 8ον σελ. 120, εἰκόνες καὶ σχήματα 104, δραχ. 2.50

Κοπτικὴ καὶ Ραπτικὴ γραφεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγγραμμάτων τοῦ Roussel, ὑπὸ Ι. Χρηστοπούλου καὶ Α. Λαμπροπούλου καὶ ἐπιθεωρηθεῖσα ὑπὸ Ι. Σωτήρχου κόπτου, ἀπαραίτητος διὰ πάντα ράπττην καὶ κόπτην. Εἰς τὸ τέλος περιέχει 30 λιθογραφημένα σχήματα πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν γραφομένων, σχῆμα 8ον, σελίδες 94, δραχ. 3.50

Πρακτικὴ Οἰκοδομικὴ γραφεῖσα ὑπὸ Ν.Ι. Σολωμοῦ καθ. πρὸς χρῆσιν τῶν τεχνιτῶν καὶ παντὸς οἰκοδομοῦντος δραχ. 2.50

Σιδηρουργικὴ γραφεῖσα ὑπὸ Ν. Ι. Σολωμοῦ καθηγ. ἐν τῇ στρατ. Σχολῇ τῶν Εὐελπίδων, ταχυ. ἐφέδρου τοῦ μηχανικοῦ. Σχήματα καὶ εἰκόνες 100. σελίδες 120, δραχ. 2.50

Γαλβανοπλαστικὴ καὶ ἐπιχρύσσεις, ἐπαργύρωσις, ἐπιχάλκωσις, κατὰ τὰς νεωτέρας προόδους τῆς Ἠλεκτρολογικῆς ἐπιστήμης, γραφεῖα ὑπὸ Γ. Σιμάτου σχ. 8ον, σελ. 112, εἰκ 30 δρ. 3.—

Νέα Ζαχαροπλαστικὴ χρήσιμος δι' οἰκογενείας σελιδ. 168, δραχ. 1.50

Νομικὰ

Γενικαὶ ἀρχαὶ γραφεῖσαι περιληπτικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συγγρ. Κρασσᾶ ὑπὸ Ἀθ. Ἀργυροῦ, σελ. 136 δρ. 2.50

Ἐμπόρευτον δίκαιον γραφέν περιληπτικῶς κατὰ τὰς προόδους τοῦ καθηγητοῦ Θεοφανοπούλου ὑπὸ Ἀθ. Ἀργυροῦ σελ. 128 δρ. 2.50

Ἐνοχικὸν δίκαιον, γραφέν περιληπτικῶς κατὰ τὰς προόδους τοῦ καθ. Θεοφανοπούλου ὑπὸ Ἀθ. Ἀργυροῦ σ. 160 2.50

Οἰκογενειακὸν δίκαιον, γραφέν περιληπτικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συγγράμματος τοῦ καθ. Κρασσᾶ ὑπὸ Ἀθ. Ἀργυροῦ, σελ. 160 δρ. 2.50

Κληρονομικὸν δίκαιον, γραφέν περιληπτικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συγγράμματος τοῦ καθ. Ἀλ. Κρασσᾶ ὑπὸ Ἀθ. Ἀθ. Ἀργυροῦ, δρ. 2.50

οὐταε δὲ ἡ-
θ' ἀκολού-
θῃαν πολλὰτε-
ταε γὰ ἔρ-
εῖς συνεννο-
ων παρουν-
α, διατη-
ατε τὴν αὐτοτέλειαν

ΛΗΠΤΙΚΗ

ΕΚΛΟΓΗ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

ταε ὅτε ὁ κ. Πάλλης
ὁποψηφισότητη